BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
13
2 D
10

Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
13
2 D
10

Digitized by Google

Digitized by Google

HUGONIS GROTII
DE JURE
BELLI AC PACIS
LIBRI TRES,

In quibus Jus Naturæ & Gentium, item Juris Publici præcipua explicantur.

Cum Annotatis *Auctoris*, ex poſtrema ejus ante obitum cura.

Acceſſerunt ejuſdem

Diſſertatio de MARI LIBERO,

& Libellus ſingularis

de ÆQUITATE, INDULGENTIA, & FACILITATE,

Nec non

JOANN. FRID. GRONOVII V. C. NOTÆ

in totum opus de Jure Belli ac Pacis.

EDITIO NOVISSIMA.

VOLUMEN PRIMUM.

Anno CIↃ IↃ CCXIX.

Cum Privilegiis.

Dom. Probat. Rom. Schol. Piar.
ex P. Ildefonso

Digitized by Google

Digitized by Google

SERENISSIMO PRINCIPI

EUGENIO
A SABAUDIA

D. J. D. B.
Advocatus Neapolitanus

S. P. P.

IMmortalis Viri, Hugonis Grotj libri de Jure belli ac pacis, in quibus fas gentium, jura a Diis orta, leges humano generi poſitæ pertractantur, e formis literariis iterum prodeuntes, Tibi, SERENISSIME PRINCEPS, EUGENJ, optimo jure inſcribuntur, maximo, ac ſanctiſſimo armorum Imperatori. Doctiſſimus Auctor de federibus, de Regum, & Populorum conditionibus præſtantiſſimam in iis ſcientiam tradit, quam Tu non in umbra, ſed in campis per acies, conflictuſque profiteris. Agitur in iis de jure, quod non Athenienſes, aut Romani, ſed Divina providentia inter omnes homines conſtituit, & apud omnes gentes peræque cuſtoditur, quo jure Tu Regna, Tuorum fidei armorum commiſſa ab externarum gentium injuriis vindicas, & cuſtodis. Maxima quidem ſunt, quæ de Te præſens admiratur ætas, & omnis poſteritas prædicaverit; quod quam primam admodum Juvenis ſuperiore Turcico bello retuliſti victo-

 riam,

Digitized by Google

riam , eâ experientiſſimorum belli Ducum gloriam ſuperaveris; cujus teſtis Tibiſcus citra omnem dicendi ambitum Turcarum cadaveribus oppletus cruentis aquis, longe lateque per campos redundavit; quod bello Italico præter omnem Gallorum opinionem obſtructiſſimas Alpes ſuperaſti, ut non uti Annibal eas corrupiſſe & perrupiſſe, ſed de Cœlo in mediam Italiam demiſſus eſſe videreris; quod Italorum Principum, ac Rerumpublicarum libertatem Taurini tanquam in Italiæ Capitolio ab ingenti Gallorum exercitu obſeſſam alter Camillus liberaſti; quod in Germania Imperj pugio Marcellus alter, Gallum quinquaginta & plus eo annorum ſpatio per varia genera bellorum & hoſtium ſemper invictum, vinci, & quidem ingenti clade data vinci potuerit, demonſtraſti, & Hocſtetum alteras Galliæ feciſti Cannas; quod Turcicam violentiam viginti ferme annos periculoſiſſimum bellum meditatam, jamque Germaniæ Italiæque cervicibus imminentem per duo prœlia duobus annis reſolviſti, & Themiſvaria ac Bellogrado munitiſsimis inſuper urbibus captis, ac duabus ampliſſimis Provinciis reciperatis, ita id Imperium afflixiſti, ut Turcicus Faſtus antea ſemper pacem hoſtibus dare ſolitus ad eam a Carolo Cæſ. petendam obſecrandamque demiſsus ſit. Et magnæ illæ Summi Ducis partes, præclara belli ſcientia, qua ad omnes Fortunæ, quæ plurimum in bellis valet, caſus, nunquam dixeris, non putabam; ſingularis virtus, qua in prœliis, & conflictu ipſis periculis terrori eſse videaris; eximia auctoritas, qua, Te Duce, milites de victoria certo ſpondent, de ea animum hoſtes deſ-

pon-

pondent; & egregia fortuna, qua & cæſorum hoſtium, & prœliorum, & victoriarum numero Cæſaris gloriam exæquas. Maxima, inquam, iſthæc ſunt omnia, ſed illa multo maxima, Te juſtitia, & ſanctitate juſtiſsimos, ſanctiſsimoſque retuliſse Scipiones: qui non quod ingentia, ſed quod pura, & pia bella geris unice ſpectas, qui ea unice curas, innocentiam cum pacatis, jus & fidem cum hoſtibus, modum, & clementiam cum victis, ſolum faſtum de prædis, e quibus non tantum debitas Tibi manubias aſpernaris, ſed ipſam Tui ductus imperjque gloriam, æquus in militum virtutem diſtribuis. Hinc mira illa militum erga Te ſtudia, ſociorum obſequia, hoſtium in Te defixa admiratio. Hinc eximia Cæſaris erga Te diligentia, ampliſsima ſociorum Regum, & Populorum de Te opinio, & apud æmulos flagrantiſsimum deſiderium Tui. Sed quid ego in tuas laudes impar, & nimium impar excurro, quem nullum tam magnificum, tamque amplum & copioſum dicendi genus exiſtat, quod pro merito laudare poſsit. Juſtiſsime igitur, fortiſsime, ac ſapientiſsime armorum Imperator hoc opus in Tuam recipe fidem, ut quæ in eo de Bello, & Pace jura dicuntur, ſub Tui per terrarum Orbem præclariſsimi nominis æterna auctoritate cunctis humanis gentibus in omnem poſteritatem rata ſint. Vale Italiæ decus, Imperj Rom. columen, maximorum priſcæ ætatis Ducum exemplum, futurorum omnium exemplar, & noſtræ ætatis gloriæ, ac felicitati vive diu.

LUDOVICO XIII. CHRISTIANISSIMO
FRANCORUM & NAVARRÆ REGI

HUGO GROTIUS.

A*Udet hic liber, Regum eminentiſſime, Tuum ſibi auguſtum nomen inſcribere, non ſui, non Auctoris, ſed argumenti fiducia, pro* Juſtitia *quippe ſcriptus: quæ virtus adeo Tua eſt, ut inde tuis meritis & humani generis ſuffragio digniſſimum tanto Rege cognomentum acceperis, ut jam ubique* JUSTI *appellatione non minus quam* LUDOVICI *noſcaris. Specioſi Romanis Ducibus videbantur ex Creta, Numidia, Africa, Aſia, aliiſque devictis gentibus tituli. At quanto Tuum illuſtrius, quo ſignificaris nullius populi, nullius hominis, ſed ejus, quod injuſtum eſt, & hoſtis ubique, & victor ſemper? Magnum putarunt Ægyptii reges, ſi patris hic, matris ille, fratrum amans alius dicerentur. At quantulæ hæ partes ſunt Tui nominis, quod non iſta tantum, ſed quicquid pulchrum & honeſtum excogitari poteſt, ambitu ſuo complectitur:* JUSTUS *es, cum Magni ſupra omne id quod dici poteſt Regis Patris Tui memoriam honoras ipſum imitando:* JUSTUS, *cum Fratrem modis omnibus, ſed nulla re magis quam exemplo tuo inſtruis:* JUSTUS, *cum Sorores ſummis matrimoniis ornas:* JUSTUS, *cum ſepultas prope leges revocas, &, quantum potes, ruenti in pejus ſeculo temet opponis:* JUSTUS, *ſed ſimul clemens, cum ſubditis, quos tuæ bonitatis ignorantia ab officii limite tranſverſos egerat, præter peccandi licentiam nihil adimis, nec vim adfers animis circa divina diverſum a te ſentientibus:* JUSTUS *ſimulque miſericors, cum oppreſſos populos, afflictos Principes tua auctoritate relevas, nec fortunæ nimium licere permittis. Quæ tua ſingularis beneficientia, & in tantum Deo ſimilis, quantum humana natura patitur, me cogit, ut hac quoque publica allocutione gratias tibi pro me privatim habeam. Nam quemadmodum cœleſtia ſidera non tantum magnis mundi partibus ſe infundunt, ſed ad ſingula animantia vim ſuam patiuntur deſcendere; ita Tu, in terris benigniſſimum ſidus, non contentus erigere Principes, ſublevare populos, mihi quoque in patria male habito & præſidium voluiſti eſſe, & ſolatium. Accedit ad implendum*

Ju-

Digitized by Google

Juſtitiæ orbem poſt actiones publicas etiam privatæ vitæ tuæ innocentia & puritas, digna, quam non homines tantum, ſed ætheriæ mentes admirentur. Nam quotuſquiſque de plebe infima, imo de ipſis illis, qui a mundi conſortio ſe abſciderunt, ita ſe ab omnibus culpis immunem præſtat, ut Tu in ea poſitus fortuna, quæ innumeris peccandi illecebris undique obſidetur? Quantum vero hoc eſt, inter negotia, in turba, in aula, inter tot tam diverſa peccantium exempla id conſequi, quod aliis ſolitudo vix, ſæpe ne vix quidem, præſtat? Hoc vero eſt non Juſti tantum, ſed & Sancti nomen in hac ipſa vita mereri, quod majoribus tuis Carolo Magno & Ludovico piorum conſenſus poſt obitum tribuit: hoc eſt eſſe non gentilitio ſed ſuo proprio jure Chriſtianiſſimum. Sed Juſtitiæ cum pars nulla a te aliena ſit, illa tamen, quæ circa libri hujus materiam, id eſt, circa belli paciſque conſilia verſatur, eo proprie tua eſt, quo Rex es, & quidem Rex Francorum. Ingens hoc regnum tuum, quod per tanta tam felicium terrarum ſpatia in utrumque mare procurrit; ſed majus hoc regno regnum eſt, quod regna aliena non concupiſcis. Dignum hoc tua pietate, dignum iſto faſtigio, non cujuſquam jus armis attentare, non veteres turbare fines, ſed in bello pacis gerere negotium, nec incipere niſi hoc voto, ut quamprimum deſinas. Quam vero pulchrum hoc, quam glorioſum, quam ipſi conſcientiæ lætum, ut ſi quando Te Deus ad ſuum regnum, quod ſolum tuo melius eſt, vocaverit, audacter poſſis dicere: Hunc ego a Te gladium pro Juſtitiæ tutela accepi, hunc tibi nullius temere fuſi ſanguinis reum, purum, inſontemque reddo. Ita fiet, ut quas nos nunc regulas ex libris petimus, in poſterum ex Tuis actionibus tanquam ex perfectiſſimo exemplari petantur. Quod ipſum cum ſit maximum, plus tamen aliquid a Te exigere audent Chriſtianorum populi: ut ſcilicet exſtinctis ubique armis pax ſua non imperiis tantum, ſed & Eccleſiis Te Auctore redeat, diſcatque noſtra ætas arbitrium ſubire ejus ætatis, quam vera ſinceraque fide Chriſtianam fuiſſe Chriſtiani omnes profitemur. Pertæſos diſcordiarum animos excitat in hanc ſpem recens contracta inter Te & ſapientiſſimum paciſque illius ſanctæ amantiſſimum magnæ Britanniæ Regem amicitia, & auſpicatiſſimo Sororis Tuæ matrimonio fœderata. Difficile negotium, propter ſtudia partium gliſcentibus in dies odiis inflammata: ſed tantis Regibus nihil dignum, niſi quod difficile, niſi quod aliis omnibus deſperatum. Deus pacis, Deus juſtitiæ, Rex pacifice, cum aliis bonis omnibus tum hac etiam laude cumulet Tuam Suæ proximam Majeſtatem. clↃ IↃ c xxv.

CAPITA

LIBRI PRIMI.

I.	QVid Bellum, quid Jus?	Pag. 31
II.	An bellare unquam juſtum ſit.	53
III.	Belli partitio in publicum & privatum. Summi imperii explicatio.	93
IV.	De bello ſubditorum in Superiores.	145
V.	Qui bellum licite gerant.	171

LIBRI SECUNDI.

I.	DE belli cauſis, & primum de defenſione ſui & rerum.	Pag. 174
II.	De his quæ hominibus communiter competunt.	194
III.	De acquiſitione originaria rerum; ubi de mari & fluminibus.	216
IV.	De derelictione præſumta & eam ſecuta occupatione; & quid ab uſucapione & præſcriptione differat.	231
V.	De acquiſitione originaria juris in perſonas; ubi de jure parentum; de matrimoniis; de collegiis; de jure in ſubditos, & ſervos.	245
VI.	De acquiſitione derivativa facto hominis; ubi de alienatione imperii, & rerum imperii.	277
VII.	De acquiſitione derivativa quæ fit per legem; ubi de ſucceſſionibus ab inteſtato.	285
VIII.	De acquiſitionibus quæ vulgo dicuntur juris Gentium.	317
IX.	Quando imperia vel dominia deſinant.	331
X.	De obligatione quæ ex domino oritur.	350
XI.	De promiſſis.	358
XII.	De contractibus.	373
XIII.	De jurejurando.	393
XIV.	De eorum qui ſummum imperium habent promiſſis & contractibus & juramentis.	413
XV.	De fœderibus ac ſponſionibus,	423
XVI.	De interpretatione.	440
XVII.	De damno per injuriam dato, & obligatione, quæ inde oritur.	461
XVIII.	De legationum jure.	469
XIX.	De jure ſepulturæ.	481
XX.	De pœnis.	494
XXI.	De pœnarum communicatione.	468
XXII.	De cauſis injuſtis.	491
XXIII.	De cauſis dubiis.	606
XXIV.	Monita de non temere etiam ex juſtis cauſis ſuſcipiendo bello.	617
XXV.	De cauſis belli pro aliis ſuſcipiendi.	630
XXVI.	De cauſis juſtis ut bellum geratur ab his, qui ſub alieno imperio ſunt.	639

Digitized by Google

IN TRES LIBROS

DE JURE BELLI, AC PACIS

PROLEGOMENA.

1. JUs 1 civile, ſive Romanum, ſive 2 quod cuique patrium eſt, aut illuſtrare commentariis, aut 3 contractum ob oculos ponere aggreſſi ſunt multi; at jus illud 4 quod inter populos plures aut populorum rectores intercedit, 5 ſive ab ipſa natura profectum, 1. *Jus Gentium*

aut

GRONOVII NOTÆ.

P*Rolegomena*) Προλεγομένων partes ſunt duæ: generalis, quæ ſpectat omnem materiam: ſpecialis, quæ ſpectat hoc opus. Prior habet duo membra: alterum, quo probatur eſſe jus: alterum, quo probatur eſſe & jus in bello.

Prioris membri quatuor ſunt articuli: primus, propoſitio ſententiæ illorum, qui jus volunt eſſe rem imaginariam, umbraticam, appellationem ſine corpore & ſpecie, ut Cæſar de republica loquebatur.

Secundus, refutatio ejusdem ſententiæ. Tertius, confirmatio ſeptem conſtans argumentis. I. Eſt natura homini appetitus ſocietatis, ergo & jus. II. Eſt judicium & qualiſcumque delectus boni & mali, ergo & jus, quod bono alligat, & a malo deterret. III. Eſt diſcrimen etiam boni majoris & minoris, & intellectus bono majori deberi majorem honorem, ergo & jus, nempe juſtitiæ diſtribuentis, IV. Agnoſcimus omnes verum, ergo & jus, quod ille præcipit, Deum præcepiſſe. V. Habemus parentes, quibus pro beneficio procreationis & educationis ſubjecti ſumus, ergo eſt jus, quod illi mandant. VI. Intellexere homines utile eſſe civitates coli, ergo eſt jus civile. VII. Viderunt quoque utile eſſe, ut quædam civitates cum civitatibus, & populis externis conſentirent in commune utrorumque bonum, ergo eſt jus gentium. Quartus articulus prioris membri partis generalis, conſectaria quædam vel ſecunda refutatio, I. adverſus Carneadem. II. Dicti Horatiani. III. eorum, qui jus inter privatos agnoſcunt, rectores rerumpublicarum eo volunt ſolutos.

Alterum membrum partis generalis, quo probat eſſe etiam jus & ſervandum eſſe in bello, conſtat argumentis quatuor. ESSE JUS IN BELLO *probat*, I. quia laudabile bellum non ſuſcipitur niſi juris obtinendi cauſa: indignum igitur jus per injuriam peti. II. teſtimonia ſcriptorum & Imperatorum. III. pro juſtitia cauſæ & armorum, proque injuſtitia augentur & minuuntur animi militum. IV. Creſcit exiſtimatio ad alienigenas, ſi quem videant nonniſi juſtam ob cauſam, & ſalvo jure publico ac privato ad arma deſcendere.

PARS SPECIALIS eſt, quæ proprie ſpectat hoc ipſum opus, atque quintuplex eſt. Continet enim I. conſilium auctoris. II. partitionem operis. III. neceſſitatem operis. IV. ſubſidia. V. curam & cautionem auctoris per univerſum opus.

1 *Jus civile Romanum*) Quod ex LL. regiis & XII. tabb. Romæ ortum varie crevit; cumque diffunderetur nimis, a Juſtiniano circumciſum & correptum in Pandecte, Codice, Novellis, &c. ad nos pervenit, inque Academiis docetur. Quod olim fuit Quiritium, id nunc eſt jus commune omnium populorum in Europa.

2 *Quod cuique patrium*) Populi unius ſive certæ gentis, regni, municipii.

3 *Contractum*) In compendium redactum.

4. *Quod inter populos plures*) Quod populos aut principes ſui juris, nullaque reipublicæ communione conjunctos alium aliis præſtare oportet.

5 *Sive ab ipſa natura profectum*) Sive ſit jus naturale. Significat jus belli & pacis, ſive gentium jus, ſive publicum appellare velis (perinde ut Juſtinianus loquitur de jure privato Romanorum) tripartitum eſſe: quippe collectum ex naturalibus præceptis, ex divinis oraculis; ex cultiore vita populorum.

Digitized by Google

6 aut divinis conſtitutum legibus, ſive 7 moribus & pacto tacito introductum, attigerunt pauci, univerſim ac certo ordine tractavit hactenus nemo: cum tamen id fieri interſit humani generis.

2. Vere enim 8 Cicero 9 præſtabilem hanc dixit ſcientiam, in federibus, pactionibus, 10 conditionibus populorum, regum, exterarumque nationum, in omni denique belli jure & pacis. Et Euripides hanc ſcientiam rerum divinarum & humanarum 11 cognitioni præponit: ſic enim 12 Theonoen compellari facit:

Belli, & paci.

Nam turpe id eſſet, cum ſcias hominum ac Deum
Quod eſt utrique, juſta te haud cognoſcere.

3. Atque eo magis neceſſaria eſt hæc opera, quod & noſtro ſæculo non deſunt & olim non defuerunt, qui hanc juris partem ita contemnerent, quaſi nihil ejus præter 13 inane nomen exiſteret: In omnium ferme ore eſt Euphemi dictum *a* apud 14 Thucydidem, regi aut civitati imperium habenti 15 nihil injuſtum quod utile: cui ſimile illud, in ſumma fortuna 16 id æquius quod validius; & rempublicam 17 ſine injuria geri non poſſe. Accedit, quod quæ inter populos aut reges incidunt controverſiæ, ferme 18 Martem habent arbitrum

Nullum quibusdam, niſi utile.

6 *Aut divinis*) Sive divinum.

7 *Moribus*) Sive ſit gentium jus.

8 *Cicero*) In orat. pro Balbo c. 6.

9 *Præſtabilem*) i. e. inſignem, excellentem, eximiam.

10 *Conditionibus*) Conventionibus, aut placitis, pactionibus. Sic loquitur Cicero Topic. 21. Jus *a natura profectum ſit, aut ab aliqua conditione hominum & pactione*. Et 1 off. 7. ait quædam eſſe *privata lege, conditione, pactione, ſorte.*

11. *Cognitioni*) Otioſæ ſcil. & fructu propoſitoque animi emendatioris deſtitutæ. Hos Stoici ajebant noſſe præcepta ſine decretis, & Greci paſſim proverbio τὴν πολυμάθειαν νόον οὐ διδάσκειν. Vide Gellium initio: talem cognitionem in Scythis arguebat Juſtinus 2, 2.

12 *Theonoen*) Theoclymeni ſororem, qui ambo erant Protei liberi; compellatur autem ſic ab Helena. Eurip. in ejus nominis tragœdia v. 929.

13 *Inane nomen*) Ut Julius apud Sueton. 77. *nihil eſſe rempublicam, appellationem modo, ſine corpore & ſpecie.* Et Brutus moriens, *non in re ſed in verbo eſſe virtutem*. Flor. 4, 7.

G R O T I I.

a Apud Thucydidem) Verba ſunt lib. VI. Ἀνδρὶ δὲ τυράννῳ ἢ πόλει ἀρχὴν ἐχούσῃ οὐδὲν ἄλογον ὅ, τι ξυμφέρον. Idem ſenſus libro v. ubi Athenienſes prepotentes eo tempore ſic Melios alloquuntur: ὅτι δίκαια μὲν ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ λόγῳ ἀπὸ τῆς ἴσης ἀνάγκης κρίνεται, δυνατὰ δὲ οἱ δυνατοὶ πράσσουσι, καὶ οἱ ἀσθενεῖς ξυγχωροῦσι *juſta humana ratione ea cenſeri, quæ par neceſſitas endicet; cæterum, quæ fieri poſſunt ea fieri a validioribus, ab infirmioribus tolerari*

G R O N O V I I.

14 *Thucydidem*) l. 6. Euphemus erat legatus Athenienſium ad Camarinos bello Siculo.

15 *Nihil injuſtum*) Thraſymachus ad Socratem apud Plat. de rep. 1, 379. φημὶ γὰρ ἐγὼ εἶναι τὸ δίκαιον οὐκ ἄλλο ἢ τὸ τοῦ κρείττονος ξυμφέρον. Vide Muretum var. lect. 18, 10.

16 *Id æquius quod validius*) Vide Tacit. XV, annal. 1. *Id jus eſſe quod ei qui plus poteſt, utile eſt*. Cic. 3. de rep. Petr. p. 37.

17 *Sine injuria*) Ex fragm. Ciceronis lib. 3. de republ. apud Auguſt. de civit. Dei 19, 21. ubi P. Furius Philus hoc diſputat. Verba ſunt: *Niſi per injuſtitiam rempublicam ſtare aut geri non poſſe*. Vide Sigon. ad frag. p. 67. & Patric. 140. Eos qui ſunt cum imperio, neceſſario nonnunquam eſſe injuſtos.

18 *Martem habent arbitrum*) Bello deciduntur, c. 21. ὃς οὔτινα οἶδε θέμιστα de Marte Homer. Il ε. 761. Alexander ad Darii legatos: *Nuntiate veſtro regi, & quæ amiſit, & quæ nunc habet, præmia*

Digitized by Google

trum. Eſt autem non vulgi tantum hæc opinio, bellum ab omni jure abeſſe longiſſime, ſed & viris doctis, ac prudentibus ſæpe dicta excidunt, quæ talem opinionem foveant. Nihil enim frequentius, quam oppoſita inter ſe, jus & arma. Nam & Ennius dixit:

Non 19 ex jure manu conſertum, ſed mage ferro
Rem repetunt.

Et Horatius ferociam Achillis ſic deſcribit:

Jura negat ſibi nata, nihil non arrogat armis.

20 & alius alium, cum bellum ordiretur, ſic loquentem inducit:

Hic pacem temerataque jura relinquo.

21 Antigonus ſenex irriſit hominem, qui ſibi urbes alienas oppugnanti commentarium de juſtitia adferebat. Et 22 Marius negabat præ armorum ſtrepitu leges *b* a ſe poſſe exaudiri. Ipſe ille 23 oris tam verecundi Pompejus auſus eſt dicere; *c Armatus leges ut cogitem?*

4. In Chriſtianis ſcriptoribus plurima ejus ſenſus occurrunt: pro multis unum Tertulliani ſufficiat: *dolus, aſperitas, injuſtitia,* 24 *propria negotia præliorum*. Qui ita ſentiunt, dubium non eſt, quin oppoſituri ſint nobis illud ex 25 comœdia:

Incerta hæc ſi tu poſtules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quam ſi des operam, ut cum ratione inſanias.

5. Cum vero fruſtra de jure ſuſcipiatur diſputatio, ſi ipſum jus nul- *Jus eſſe aſſertum contra Carneadis objectiones.*

mia eſſe belli. Hoc regente utriuſque termines regni, id quemque habiturum, quod proxima lucis aſſignatura fortuna eſt. Curt. 4. 10.

19 *Ex jure manu conſertum*) Rei vindicatione, actione civili. Extat hic Ennii locus apud Gellium 20, 10.

20 *Et alius alium*) Lucanus videlicet Julium Cæſarem, cum Rubiconem tranſiret. Vide Lucan. 1. 225.

21 *Antigonus*) Plutarch. de fortit. Alex. p. 330.

22 *Marius*) Plutarch. Apoph. p. 202. Mario 421.

GROTII.

b A ſe poſſe exaudiri) Apud Plutarchum Lyſander machæram oſtendens: *ὁ ταύτης κρατῶν βέλτιστα περὶ γῆς ὅρων διαλέγεται. Hanc qui habet, is optime de terrarum finibus diſputat.* Apud eundem Cæſar: *οὐ τὸν αὐτὸν ὅπλων καὶ νόμων καιρὸν εἶναι. Non idem eſſe tempus armorum quod legum.* Seneca quarto de beneficiis capite XXXVIII. *Multa interim reges, in bello præſertim, opertis oculis donant. non ſufficit homo juſtus unus tot armatis cupiditatibus. non poteſt quiſquam eodem tempore & bonum virum & bonum ducem agere.*

GRONOVII.

23 *Oris tam verecundi*) Quod quoties in concionem veniret etiam maximis rebus geſtis, erubeſceret. Seneca epiſt. 11. quod ipſe cum aliis *probum* vocat. Unde *os probum ejus* Plinio 7. 12. & 37. 2. Unde Salluſtius eum dixit *oris probi, ſed animi inverecundi*. Svet. de illuſtr. Gramm. 15. Probus autem latinis auctoribus i. q. verecundus. Lyſander *τὸ δίκαιον ἐν μέρει τοῦ λυσιτελοῦς τιθέμενος καὶ τὸ καλὸν ἐν τῷ συμφέροντι*

GROTII.

c Armatus leges ut cogitem?) Plutarchus hanc ſententiam Pompeii ad Mamertinos ſic enuntiat: *οὐ παύσεσθε ἡμῖν ὑπεζωσμένοις ξίφη νόμους ἀναγινώσκοντες; Non deſineris nobis hominibus gladiis accinctis leges recitare?* Curtius lib. IX: *Adeo etiam naturæ jura bellum in contrarium vertit.*

GRONOVII.

24 *Propria negotia*) Non parergа aut obiter contingentia, ſed ipſum opus, ipſum quod intenditur ibi & agitur: non quæ forte incidunt, ſed quæ proprie ibi aguntur.

25 *Comœdia*) Terent. Eun. 1. 1.

nullum, & ad commendandum, & ad præmuniendum opus noſtrum pertinebit, hunc graviſſimum errorem breviter refelli. Cæterum 26 ne cum turba nobis res ſit, 27 demus ei advocatum. Et quem potius quam 28 Carneadem; qui ad id pervenerat, quod 29 academiæ ſuæ ſummum erat, ut pro falſo non minus, quam pro vero vires eloquentiæ poſſet intendere? Is ergo 30 cum ſuſcepiſſet juſtitiæ, hujus præcipue de qua nunc agimus, oppugnationem, nullum invenit argumentum validius iſto: jura ſibi homines utilitate ſanxiſſe varia pro moribus, & apud eoſdem pro temporibus ſæpe mutata: jus autem naturale eſſe nullum: omnes enim & homines & alias animantes ad utilitates ſuas natura ducente ferri: proinde aut nullam eſſe juſtitiam, aut ſi ſit aliqua, ſummam eſſe ſtultitiam, quoniam ſibi noceat alienis commodis conſulens.

3. *Naturale.* 6. Verum quod hic dicit philoſophus, & ſequitur 31 poeta;

Nec natura poteſt juſto ſecernere iniquum:

admitti omnino non debet. 32 nam homo animans quidem eſt, ſed eximium animans, multoque longius diſtans a cæteris omnibus, quam cæterorum genera inter ſe diſtant: cui rei teſtimonium perhibent multæ actiones humani generis propriæ. Inter hæc autem, quæ homini ſunt propria, eſt appetitus ſocietatis, id eſt communitatis, non qualiſcumque, ſed tranquillæ, & 33 pro ſui intellectus modo ordinatæ, cum his qui 34 ſui ſunt generis: quam d *οἰκείωσιν* Stoici appel-

26 *Ne cum turba*) In qua ſcilicet omnes clamant, nemo audit. lib. 1, 4. 2.

27 *Demus ei*) Ponamus hominem certum, quicum nobis res ſit, qui pro falſa illa opinione pugnet, & pro ea ſolus dicat. Genus loquendi e veterum declamatorum ſchola petitum, quo de foro migrarat. Frequentatum M. Senecæ & Quinctiliano. Vide notas meas ad Senec. controverſ. 7.

28 *Carneadem*) Carneades Cyrenæus novæ academiæ tertiæ conditor, poſt Platonem & Arceſilam. Vide Diog. Laërt. & Jonſium hiſt. philoſoph. lib. 3. cap. 10. pag. 264. Cic. de legib. 1, 13. Lactant. 5, 17. Quinctil. 12. 1. De ſententia Carneadis Cic. 3. de republ. fragmentum ſervatum Lactantio in epitome.

29 *Academiæ*) Academicæ ſectæ, quæ ex inſtituto nihil definiebat, & aſſenſum quidem ſuſtinebat, de omnibus autem quæſtionibus probabiliter in utramque partem diſputabat.

30 *Cum ſuſcepiſſet*) Quod fecit Romæ legatus ab Athenienſibus miſſus, temporibus M. Porcii Catonis Cenſorii. Plut. p. 349. Quintil. 12. 1. 557. Lactantius divinar. inſtit. 5, 14. & 17. unde Gr. hunc locum depromſit: ipſe autem e Ciceronis lib. 3. de republ. Adde Lactant. epitomen cap. 1.

31 *Poeta*) Horat. lib. 1, ſatyr. 3.

32 *Nam homo animans quidem eſt, ſed eximium animans*) Cicero 1 leg. 7. ab eodem orditur initio: *Homo etiam animal,* &c.

33 *Pro ſui intellectus*) Quantum poteſt aſſequi humana imbecillitas. Sola enim cœleſtia ſunt ordinatiſſima; humana tam perfecte diſponi nequeunt, ut non maneat aliquid incommodi.

34 *Sui generis*) Cum aliis hominibus.

GROTII.

d *Οἰκείωσιν Stoici appellabant*) Chryſoſtomus ad Romanos Homilia XXXI. *ἔχομεν γὰρ φυσικήν τινα πρὸς ἀλλήλους οἰκείωσιν, ἣν καὶ θηρία πρὸς ἄλληλα κέκτηνται. Habemus natura homines cum hominibus ſocietatem, quidni, cum tale quid inter ſe, & feræ habeant?* Vide eundem capite primo ad Epheſios, ubi a natura nobis data docet ad virtutem ſemina. Marcus Antoninus Imperator ſummè philoſophus: *ὅτι γὰρ πρὸς κοινωνίαν γεγόναμεν πάλαι δέδεικται. ἢ οὐχὶ ἐναργὲς, ὅτι τὰ χείρω τῶν κρειττόνων ἕνεκεν, τὰ*

δὲ

pellabant 35. Quod ergo dicitur natura quodque animal ad ſuas tantum utilitates ferri, ita univerſe ſumtum concedi non debet.

7. Nam & cæterarum animantium quædam utilitatum ſuarum ſtudium, partim 36 fœtuum ſuorum, partim aliorum ſibi congenerum reſpectu *e* aliquatenus temperant, quod in illis quidem procedere credimus 37 ex principio aliquo intelligente 38 extrinſeco, quia circa actus alios, illis neutiquam difficiliores, par intelligentia in illis non apparet. Idemque de infantibus dicendum, in quibus ante omnem diſciplinam oſtendit ſe ad bene aliis faciendum propenſio quædam, prudenter a Plutarcho obſervata: ſicut & in ea ætate miſericordia ſponte prorumpit. Homini vero perfectæ ætatis, cum 39 circa ſimilia ſimiliter agere norit cum ſocietatis appe-

δὲ χρῆσιν τῶν ἀλλήλων. Pridem patuit ad ſocietatem nos genitos. Nunc in aperto eſt deteriora eſſe meliorum cauſa, meliora vero alterum alterius cauſa?

GRONOVII.

35 *Οἰκείωσιν*) Q. d. domeſticationem, familiaritatem domeſticam.

36 *Fœtuum*) Ut galli gallinacei gallinas, & gallinæ pullos ante ſeſe exaturantes & hæ & pleræque animantes, quam ipſi granum ſumant, ut animalia & feræ etiam pro catulis ac fœtibus ſeſe in periculum conicientes, ut canes venatici præda abſtinentes, & eam domino reſervantes. Cic. 5. fin. 19. *formicæ, apes, ciconiæ aliorum etiam cauſa quædam faciunt*. Quinctil. 5, 11. apes etiam formicaſque in commune laborare. Vide Ælian. de animal.

GROTII.

e Aliquatenus temperant) Vetus eſt proverbium, *canis caninam non eſt*. Juvenalis:

Tigris agit rabida cum tigride pacem:
Parcit cognatis maculis fera.

Eſt locus Philonis egregius ad decalogi præceptum quintum, quem græce qui volet legat. Ego eum, quia longior eſt, ſemel, id eſt, latine hic ponam: *Imitatores ſaltem mutorum animantium eſtote, homines. Beneficio vicem rependere illa edocti non sunt. Canes domus defenſores ſunt: quin & pro heris moriuntur, ſi quod ſubito periculum eos contigerit. Dicuntur & canum illi qui greges comitantur præcedere pecora depugnantes ad mortem uſque, ut paſtores illæſos præſtent. Nonne inter fœda fœdiſſimum eſt, in referenda gratia vinci hominem a cane, mitiſſimum animal a ferociſſimo? quod ſi a terreſtribus non ſatis edocemur, tranſeamus ad naturam volucrum, aëris viatricem, ut vel inde diſcamus, quod oportet. Ciconiarum ſenes in nidis manent; volare invalide. Harum ſoboles per omnes prope ſic dixerim, terras mariaque volitant, victum undique parentibus quærentes: illæ pro annis merito fruuntur quiete, rerum copia, deliciis etiam: hæ vero itineris moleſtias ſolantur pietatis conſcientia, & expectatione paris olim, ubi ſenuerint, a ſua prole, atque ita legitimo tempore debitum perſolvunt neceſſarium, quod accepere reddentes. Neque enim ab aliis alimenta habere poſſunt, aut initio vitæ parvæ cum ſunt, aut natu grandes in vitæ exitu: quapropter non alio quam natura magiſtro didicerunt educare vetulas, educatæ & ipſæ cum teneræ eſſent. Nonne vero hæc ubi audiunt, habent cur ſe præ pudore abſcondant, qui parentum curam non habent, atque eos negligunt, quos aut ſolos aut præ cæteris ſublevare debuerant, præſertim cum id facientes non tam daturi ſint quippiam, quam id quod debent reddituri? Nihil enim eſt liberis proprium quod non parentum ſit prius, qui aut de ſuo dederunt, aut acquirendi præbuerunt cauſas.* De columbarum cura eximia circa fœtus ſuos vide Porphyrium de non eſu animalium tertio. De ſcarorum, & ſaurorum pro ſociis Caſſiodorum x 1, 40.

GRONOVII.

37 *Ex principio*) Non ex vi mentis, conſilio, voluntate, deliberatione ac decreto, denique parte intelligente ipſis inſita atque ingenita.

38 *Extrinſeco*) i. e. Deo vel miniſtra Dei natura, non ab inſita ipſis ratione certa & perpetua, ſed ex inſtinctu naturæ, in paucis & certis rebus ſic ſe habente.

39 *Circa ſimilia ſimiliter agere*) Quod negatum beſtiis, quæ tantum in uno, quo naturalis appetitio fert, aut a quo declinatio avertit, ſic agunt. Cic. 2. de fin. 14. *ratio, quæ & cauſas rerum & conſecutiones*

qui-

petitu *f* excellente, 40 cujus peculiare ſolus inter animantes inſtrumentum habet ſermonem, ineſſe etiam facultatem ſciendi agendique, ſecundum generalia præcepta, par eſt intelligi, 41 cui quæ conveniunt ea jam ſunt non omnium quidem animantium, ſed humanæ naturæ congruentia.

Homini proprium ſociale: proprie & ſtricte dictum.

8. Hæc vero, quam rudi modo jam expreſſimus *g* 42 ſocietatis cuſtodia, humano intellectui conveniens, fons eſt ejus juris 43 quod proprie tali nomine appellatur: 44 *h* quo pertinent alieni abſtinentia

videat, & ſimilitudines transferat, & disjuncta conjungat, & cum præſentibus futura copulet, omnemque complectatur vitæ conſequentis ſtatum. Idem 1, de leg. 7.

GROTII.

Cum ſocietatis appetitu excellente) M. Antoninus libro IX. ὁ ἄνθρωπος εὐεργετικὸς πέφυκε· *Homo in id natus eſt, bene ut aliis faciat*. Item: θᾶσσον γοῦν εὕροι τις ἂν γεῶδές τι μηδενὸς γεώδους προσαπτόμενον, ἤπερ ἄνθρωπον ἀνθρώπου ἀπεσχισμένον· *Facilius reperiat quis terreſtre aliquod ad terram ſe non ferens, quam hominem ab humano genere abſciſſum*. Libro X. ἔστι τὸ λογικὸν εὐθὺς καὶ πολιτικόν· *quod ratione utitur, neceſſario, & cœtum appetit*. Nicetas Choniates: ἐνεσημήναντο ἡ φύσις ἡμῖν καὶ ἐνεφύτευσε πρὸς τὰ οἰκεῖα συμπάθειαν· *Natura inſculpſit inſevitque nobis animo conſenſionem cum iis, quæ cognata ſunt nobis*. Adde Auguſtinum de doctrina Chriſtiana lib. III, c. 14.

GRONOVII.

40 *Cujus peculiare ſolus inter animantes inſtrumentum habet ſermonem*) Et ſocietatis colendæ ex Cic. 1, de leg. 9. moderationem vocis, orationis vim, quæ conciliatrix eſt humanæ maxima ſocietatis.

41 *Cui*) Facultati.

42 *Societatis cuſtodia fons eſt juris*) Homo appetit ſocietatem, quia ea juvatur & conſervatur, & ſi nihil juvaretur, ac ſibi ſufficeret, eam appeteret tamen, ne ſermo eſſet ocioſus ſibi; deinde ut, quæ habet commoda, cum aliis communicaret: (bonum enim eſt communicativum ſui) aut ſaltem aliis demonſtraret: naturaliter enim gaudia teſtem requirunt. Jam qui ſocium admittit, qui vicinum, neceſſe eſt aliquid ei tribuat, aliquid in illo ferat, & ſibi minus indulgeat, ut eadem viciſſim conſequatur à ſocio. Qui contubernalem adſciſcit, neceſſe eſt partem cubiculi ei permittat, qui conjugem, lecti. Hæc primo humanitas, & mutua patientia ſolitudinis vitandæ, & auxilii mutui cauſa comparata, pactis conventis, vel tacitis, vel expreſſis firmata, tranſit in jus. Cicero ait 1 de leg. 5. *ſi patefiat, cujus muneris colendi efficiendique cauſa nati, & in lucem editi ſimus, quæ ſit conjunctio hominum, quæ naturalis ſocietas inter ipſos; his explicatis, fontem legum, & juris inveniri.*

GROTII.

g Societatis cuſtodia, humano intellectui conveniens) Seneca IV. de beneficiis cap. XXVIII. *Ut ſcias per ſe expetendam eſſe grati animi affectionem, per ſe fugienda res eſt, ingratum eſſe, quoniam nihil æque concordiam humani generis diſſociat, ac diſtrahit, quam hoc vitium. Nam quo alio tuti ſumus, quam quod mutuis juvamur officiis? hoc uno inſtructior vita, contraque incurſiones ſubitas munitior eſt, beneficiorum commercio. Fac nos ſingulos, quid ſumus? præda animalium & victimæ, ac viliſſimus & facillimus ſanguis: quoniam cæteris animalibus in tutelam ſui ſatis virium eſt. Quæcumque vaga naſcuntur, & acturæ vitam ſegregem, armata ſunt; hominem imbecillitas cingit: non unguium vis, non dentium, terribilem cæteris facit. duas res dedit, quæ illum, obnoxium cæteris, validiſſimum facerent, rationem & ſocietatem. itaque qui par eſſe nulli poſſet ſi diduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: Societas terris genitum in alienæ naturæ tranſmiſit imperium, & dominari etiam in mari juſſit. Hæc morborum impetus arcuit, ſenectuti adminicula proſpexit, ſolatia contra dolores dedit: hæc fortes nos facit, quod licet contra fortunam advocare. Hanc tolle, & unitatem generis humani, qua vita ſuſtinetur, ſcindes. Tollitur autem, ſi efficies, ut ingratus animus non per ſe vitandus ſit.*

GRONOVII.

43 *Quod proprie*) t, 1. 10. quod in contractibus verſatur.

44 *Quo pertinent*) Ad quod. Juſtin. 2, 2. de Scythis. *Nulli ſc. gravis, quid eum*, &c.

GROTII.

h Quo pertinent alieni abſtinentia) Por-

tia, & ſi quid alieni habeamus aut lucri inde fecerimus reſtitutio, promiſſorum implendorum obligatio, 45 damni culpa dati reparatio, & 46 pœnæ inter homines meritum.

9. Ab hac juris ſignificatione fluxit altera largior: quia enim homo ſupra cæteras animantes non tantum vim obtinet ſocialem de qua diximus, ſed & 47 judicium ad æſtimanda quæ delectant aut nocent, non præſentia tantum, ſed & futura, & quæ in utrumvis poſſunt ducere; 48 pro humani intellectus modo etiam 49 in his judicium recte conformatum ſequi, neque metu, aut voluptatis præſentis 50 illecebra corrumpi, aut temerario rapi impetu, conveniens eſſe humanæ naturæ; & quod tali 51 judicio plane repugnat, etiam contra jus naturæ, humanæ ſcilicet, eſſe intelligitur.

10. Atque huc etiam pertinet in his quæ cuique homini aut cœtui propria ſunt elargiendis *i* prudens 52 diſpenſatio, ut quæ nunc ſapientiorem minus ſapienti, nunc propinquum extraneo, nunc pauperem diviti, prout 53 actus cujuſque & rei natura fert, præponit: quam 54 juris proprie 55 ſtricteque dicti partem jam olim multi faciunt, cum tamen 56 jus illud proprie nominatum diverſam longe naturam habeat, in eo poſitam, ut quæ jam 57 ſunt alterius alteri permittantur, aut 58 impleantur. *Improprie, & laxius.*

Et

Porphyrius de non eſu animantium tertio ἡ δὲ δικαιοσύνη ἐν τῷ ἀφεκτικῷ καὶ ἀβλαβεῖ κεῖται παντὸς ὁτιοῦν τοῦ μὴ βλάπτοντος. *Juſtitia in eo ſita eſt, ut abſtineatur alienis, neque noceatur non nocentibus.*

GRONOVII.

45 *Damni culpa*) Si quis quid damni noſtra culpa aut vitio in rebus ſuis fecerit, id ut compenſemus.

46 *Pœnæ meritum*) Utque puniatur, qui peccarit in ſocietatem, ἀλόγως καὶ ἐφ' ὅσον μετέχουσι τῆς φύσεως, ἐπὶ τοσοῦτον. Ariſtoteles Oecon. 1, 3.

47 *Judicium ad æſtimanda*) Æſtimandi, i.e. delectum, & diſcrimen rerum bonarum, & malarum, juvantium, & inutilium non modo in præſens, ſed etiam in longã diem, & rationes viaſque, tam quæ præcipitant in turpia, & noxia, quam quæ ad honeſta, & profutura pertinent: adeoque providentiam ſecuturi ejus commodi, aut incommodi.

48 *Pro humani intellectus modo*) i.e. quantum patitur imbecillitas, & infirmitas humana.

49 *In his Judicium*) Non facere quod quæ canit, *Video meliora proboque, Deteriora ſequor;* ſed diligenter, & liquido inſpecta, & pro melioribus agnita conſtanter, & confidenter ſectari, affectare, agere.

50 *Illecebra corrumpi*) Ut eligas aut repente facias, cujus poſtea pœniteat.

51 *Judicio*) Se debere averſari malum licet habeat illecebram boni.

GROTII.

i Prudens diſpenſatio, ut quæ nunc ſapientiorem minus ſapienti, nunc propinquũ extraneo, nunc pauperem diviti, prout actus cujuſque, & rei natura fert, præponit) Agit hac de re Ambroſius lib. primo de officiis

GRONOVII.

52 *Diſpenſatio*) Juſtitia διανεμητικὴ ſive attribuens, vel diſtributiva, in præmiis, & muneribus ſive oneribus tribuendis, non autem in pœnis, in quibus verſatur commutativa, quæ ſpectat contractus & maleficia, quæ ſunt quaſi contractus.

53 *Actus*) Opera quam in commune commodum præſtat.

54 *Juris proprie*) Quod reddit prætor & unde actiones naſcuntur, quod pertinet ad juſtitiam commutantem, vel emẽdatricem, συναλλακτικὴν ἢ διορθωτικὴν, verſantem in contractibus, & pœnis.

55 *Stricte dicti*) Quale ſcil. traditur in juris corpore, unde actiones naſcuntur.

56 *Jus*) Juſtitiæ diſtributivæ propriè non eſt jus, quia nulla actione peti poteſt.

57 *Sunt alterius*) Reſpicit duo præcepta poſteriora juris. Hæc eſt juſtitia quæ dicitur commutativa vulgo, vel correctiva in contractibus, & pœnis.

58 *Impleam*) i.e. faciam quod debeo; unicuique ſuum tribuam.

Eſſe

Digitized by Google

11. Et hæc quidem quæ jam diximus, locum aliquem haberent, etiamſi daremus, quod ſine ſummo ſcelere dari nequit, non 59 eſſe Deum, aut non curari ab eo negotia humana: cujus contrarium cum nobis partim ratio, partim 60 traditio perpetua inſeverint; confirment vero & argumenta multa & miracula ab omnibus ſæculis teſtata, ſequitur, jam ipſi Deo, ut 61 opifici & cui nos noſtraque omnia debeamus, 62 ſine exceptione parendum nobis eſſe, præcipue cum iſe multis modis & optimum & potentiſſimum oſtenderit; ita ut ſibi obedientibus præmia reddere maxima, etiam æterna, quippe æternus ipſe, poſſit, & voluiſſe credi debeat, multoque magis ſi id diſertis verbis promiſerit: quod Chriſtiani indubitata teſtimoniorum fide convicti credimus.

2. Voluntarium
I. Divinum.

12. Et hæc jam alia juris origo eſt præter illam naturalem, veniens ſcilicet k 63 ex libera Dei voluntate, cui nos ſubjici debere intellectus ipſe noſter nobis irrefragabiliter dictat. Sed & illud ipſum de quo egimus naturale jus, 64 ſive illud ſociale, ſive quod laxius ita dicitur, quamquam ex 65 principiis homini internis profluit, l Deo tamen adſcribi merito poteſt, quia ut talia principia in nobis exiſterent ipſe voluit: quo ſenſu Chryſippus & Stoici dicebant, juris originem non aliunde petendam quam 66 ab ipſo Jove, m a quo Jovis nomine jus Latinis dictum probabiliter dici poteſt.

13. Accedit, quod illa quoque ipſa principia Deus 67 datis legibus magis conſpicua fecit, etiam iis quibus imbecillior eſt ad ratioci-

59 *Eſſe Deum*) IV. Argumentum.

60 *Traditio*) i. e. omne quod gentes inſtillarunt ſuis poſteris, ſive conſenſus, & præcepta majorum noſtrorum omnis ævi.

61 *Opifici*) Qui nos creavit.

62 *Sine exceptione*) In omnibus, & perpetuo.

GROTII.

K *Ex libera Dei voluntate*) Inde M. Antonino judice libro IX: *ὁ ἀδικῶν ἀσεβεῖ*· Qui injuſte agit impius eſt.

GRONOVII.

63 *Ex libera Dei voluntate*) Propterea id vocat, *Jus voluntarium divinum*, lib. 1, cap. 1. num. 13.

64 *Sive illud ſociale*) Sive quod continet, ac dirigit ſocietates gentium, & hominum, ſive quod ſanæ menti rectum, & decorum probat ratio, eo nomine accipiamus, etſi excogitatum, comparatum, proditum eſt ab hominibus excellenter præditis, & præclare utentibus vi humanis ingeniis inſita.

65 *Principiis*) Recta ratione inſita, quam negaverat in beſtiis eſſe.

GROTII.

l *Deo tamen adſcribi merito poteſt*) Chryſoſtomus I ad Corinthios XI, 3. *ὅταν δὲ εἴπω τὴν φύσιν, Θεὸν λέγω. ὁ γὰρ τὴν φύσιν, δημιουργήσας αὐτός ἐστιν*· *Cum naturam dico, Deum dico, ipſe enim eſt naturæ opifex.* Chryſippus III. de Diis: *οὐ γάρ ἐστιν εὑρεῖν τῆς δικαιοσύνης ἄλλην ἀρχὴν οὐδὲ ἄλλην γένεσιν, ἢ τὴν ἐκ τοῦ Διὸς καὶ τὴν ἐκ τῆς κοινῆς φύσεως. ἐντεῦθεν γὰρ δεῖ πᾶν τὸ τοιοῦτον τὴν ἀρχὴν ἔχειν, εἰ μέλλομέν τι ἐρεῖν περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν*· *Non poteſt inveniri principium aliud aut origo juſtitiæ, quam ab Jove, & communi natura, inde enim initium duci debet, ubi de bonis maliſque diſſerendum eſt.*

GRONOVII.

66 *A Jove*) Derivatio Stoica Scipionis Gentilis inventum. Orig. p. 270. immo potius præciſum, & decurtatum a vocabulo *juſſus*, nam quod ſive Deus, ſive ratio, ſive ſuperior jubet, eſt jus.

GROTII.

m *A quo Jovis nomine jus latinis dictum*) Niſi forte verius per abſciſſionem, ut ex eo quod fuit *eſſum* factum eſt *es*, ita ex eo quod fuerat *juſſum* factum *jus*, *juſis*, poſtea *juris*, ut ex *Papiſiis*, *Papiriis*, de quo vide Ciceronem lib. IX, epiſt. 21.

GRONOVII.

67 *Datis legibus*) Decalogo.

Im-

cinandum vis animi: & in diverſa trahentes 68 impetus, qui nobis ipſis, quique aliis conſulunt, 69 vagari vetuit, illos quippe vehementiores 70 addictius regens & fine ac modo coërcens.

14. Sed & hiſtoria ſacra præter id, quod in præceptis conſiſtit, affectum illum ſocialem non parum etiam eo excitat, quod nos docet ab iisdem primis parentibus ortos homines omnes, ita ut eo quoque ſenſu dici recte poſſit quod alio dixit 71 Florentinus, cognationem inter nos a natura conſtitutam; cui conſequens ſit, hominem homini inſidiari nefas eſſe. 72 Inter homines quaſi *n* Dii quidam ſunt parentes, quibus proinde non 73 infinitum ſed 74 ſui generis obſequium debetur. *L. ut vim. D. de juſt. & jur.*

15. Deinde vero, cum juris naturæ ſit 75 ſtare pactis, (76 neceſſarius enim erat inter homines aliquis ſe obligandi modus, neque vero alius modus naturalis fingi poteſt,) ab hoc ipſo fonte jura civilia fluxerunt. 77 Nam qui ſe cœtui alicui aggregaverant, aut 78 homini hominibuſque ſubjecerant, hi aut expreſſe promiſerant, aut ex negotii natura tacite promiſiſſe debent intelligi, ſecuturos ſe id quod aut cœtus pars major, aut hi, 79 quibus delata poteſtas erat, conſtituiſſent. *2. Humanum.* *Civile cujuſq; civitatis.*

16. Quod ergo dicitur non Carneadi tantum, ſed & aliis, ſi ac-
o 80 *Utilitas juſti prope mater, & æqui,*

cu-

68 *Impetus*) Ὁρμὰς· πάθη affectus, ſenſus, motus animi, commotiones, perturbationes, qui debent regi ab animo tanquam ſatellites. Cic. 3, Tuſc. 11. & 4, Tuſc. 6. Claudian. 4. Conſ. Honor. 230.

69 *Vagari*) Cum ſc. dixit: *non concupiſces, non occides*: aliud contra iram, aliud contra deſideria.

70 *Addictius*) Adductius, quaſi attracto fræno. Phraſis Taciti, *regnum adductius*, 3, hiſt. 7. de mor. G. 43.

71 *Florentinus*) L. 3. D. de Juſt. & Jure.

72 *Inter homines*) V. Argumentum.

GROTII.

n Dii quidam ſunt parentes) Θεοὶ ἐπίγειοι Hierocli ad aureum carmen, *Dii terreſtres*: Philoni ad decalogum ἐμφανεῖς θεοὶ μιμούμενοι τὸν ἀγέννητον ἐν τῷ ζωοπλαστεῖν· *conſpicui Dii, qui ingenitum Deum imitantur vitam dando*: ſecunda poſt Deum fœderatio Hieronymo epiſt. XCII. Parentes Deorum ſimulacra Platoni de legibus XI. Honos parentibus ut Diis debetur, pronuntiante Ariſtotele Nicomachæorum IX, cap. II.

GRONOVII.

73 *Infinitum*) Non ſine exceptione; ut de Deo dixerat.

74 *Sui generis*) Quatenus non eſt contra illum, cui ſoli infinitum obſequium debetur, Deum.

75 *Stare pactis*) i. e. fidem datam ſervare.

76 *Neceſſarius obligandi modus*) Nam ſi ſocietas jungi debebat, requirebatur aliquod vinculum, coagulum, ferrumen, ſacramentum; quo ea ſocietas contineretur: alioqui forent meræ arenæ.

77 *Nam qui ſe cœtui*) VI. Argumentum.

78 *Homini*) Uni regi, principi, aut magiſtratibus aliis.

79 *Quibus delata*) Aut pauci unuſve repræſentans ſocietatem, ut rex, magiſtratus.

GROTII.

o Utilitas juſti prope mater & æqui) Ad quem locum Acron, aut quiſquis eſt vetus Horatii interpres: *repugnat præceptis Stoicorum, oſtendere vult juſtitiam non eſſe naturalem, ſed natam ex utilitate*. Contra hanc ſententiam vide quæ diſputat Auguſtinus de doctrina Chriſtiana libro III. c. XIV.

GRONOVII.

80 *Utilitas*) Horat. 1, ſat. 3.

curate loquamur, verum non eſt: nam naturalis juris mater eſt ipſa 81 humana natura, quæ nos, etiamſi re nulla indigeremus, ad ſocietatem mutuam appetendam ferret: civilis vero juris mater eſt ipſa ex conſenſu obligatio, quæ cum ex naturali jure vim ſuam habeat, poteſt natura hujus quoque juris quaſi 82 proavia dici. Sed naturali juri utilitas 83 accedit: voluit enim naturæ Auctor nos ſingulos & infirmos eſſe, & multarum rerum ad vitam recte ducendam egentes, quo magis ad colendam 84 ſocietatem raperemur: juri autem civili occaſionem dedit utilitas: nam illa quam diximus conſociatio, aut ſubjectio 85 utilitatis alicujus cauſa cœpit inſtitui. Deinde & qui jura præſcribunt aliis, in eo utilitatem aliquam ſpectare ſolent, aut debent.

Gentium: civitatum omnium aut plerarumque.

17. Sed ſicut cujuſque civitatis jura utilitatem ſuæ civitatis reſpiciunt, ita inter civitates aut omnes, aut pleraſque 86 ex conſenſu jura quædam naſci potuerunt, & nata apparent, quæ utilitatem reſpicerent non cœtuum ſingulorum ſed 87 magnæ illius univerſitatis. Et hoc jus eſt quod gentium dicitur, quoties id 88 nomen a jure naturali diſtinguimus, quam partem juris omiſit Carneades, jus omne in naturale & civile ſingulorum populorum diſtribuens, cum tamen de eo jure quod inter populos verſatur acturus, (ſubjecit enim orationem de bellis & bello partis) hujus juris mentionem facere omnino debuiſſet.

II. *Objectionum refutatio.*

18. Male 89 autem a Carneade 90 ſtultitiæ nomine juſtitia traducitur. Nam ſicut, ipſo fatente, ſtultus non eſt civis, qui in civitate jus civile ſequitur, etiamſi ob ejus juris reverentiam quædam ſibi utilia omittere debeat: ita nec ſtultus eſt populus, qui non tanti facit ſuas utilitates, ut propterea communia populorum jura negligat; par enim in utroque eſt ratio. Nam *p* ſicut civis qui jus civile perrumpit

81 *Humana*) Recta ratio.

82 *Proavia*) Cauſa remotior.

83 *Accedit*) Ultro ſe quaſi comitem præbet.

84 *Societatem raperemur*) Lactant. de opific. Dei cap. 4.

85 *Utilitatis*) Ut ſingulorum artes & opes in unum collatæ omnibus quoque aliis prodeſſent.

86 *Ex conſenſu jura*) Vel tacito, vel expreſſo. VII. Argumentum.

87 *Magnæ illius univerſitatis*) Conjunctionis quæ inter omnes eſt homines.

88 *Nomen a jure naturali*) Nam interdum naturæ jus vocatur, quod eſt gentium, ut paulo inferius dictum eſt. Sic majorem natu in imperiis ſuccedere, *natura jus* vocat Juſtinus 21, 1. *quod natura ipſa gentibus dedit* 2. 10. Idem *jus gentium* dicit lib. 34. 3.

89 *Male*) Conſectaria ſive IV. articulus prioris membri partis generalis.

90 *Stultitiæ*) Quia abſtineat alieno, quod poſſet ei utile eſſe.

GROTII.

p *Sicut civis qui jus civile perrumpit*) Hac ipſa ſimilitudine appoſite utitur. lib. IX. M. Antoninus: ἥτις ἐὰν οὖν πρᾶξίς σου μὴ ἔχῃ τὴν ἀναφορὰν, εἴτε προσεχῶς εἴτε πόῤῥωθεν ἐπὶ τὸ κοινωνικὸν τέλος, αὕτη διασπᾷ τὸν βίον, καὶ οὐκ ἐᾷ ἕνα εἶναι, καὶ στασιώδης ἐστὶν ὥσπερ ἐν δήμῳ ὁ τὸ καθ᾽ αὑτὸν μέρος διϊστάμενος. *Quæcumque tua actio reſpectum non habebit ſive cominus, ſive eminus ad propoſitum communitatis, ea vitam diducit, nec unam eſſe patitur, ſeditioſaque non minus eſt quam is qui in populo partem ſeorſum facit.* Et libro XI. ἄνθρωπος ἑνὸς ἀνθρώπου ἀποσχισθεὶς, οὐ δύναται μὴ καὶ ὅλου φύλου ἀποκεκόφθαι. *Homo ab uno abſciſſus homine, non poteſt non & ab univerſo genere abſciſſus haberi.* Nimirum, ut eidem Antonino dictum eſt, quod examini expedit, idem api.

GRO-

Digitized by Google

pit utilitatis præſentis cauſa, *91* id convellit quo ipſius poſteritatiſque ſuæ perpetuæ utilitates continentur: ſic & populus jura naturæ gentiumque violans, ſuæ quoque tranquillitatis in poſterum reſcindit munimenta. Tum vero etiamſi ex juris obſervatione nulla ſpectaretur utilitas, ſapientiæ non ſtultitiæ eſſet eo ferri, ad quod a natura noſtra nos duci ſentimus. *Juſtitia ſtultitia non eſt.*

19. Quare nec illud,

92 Jura inventa metu injuſti fateare neceſſe eſt:

quod apud Platonem quidam ita explicat, metu accipiendæ injuriæ repertas leges, ac vi quadam homines ad juſtitiam colendam adigi, univerſaliter verum eſt. Id enim *93* ad ea dumtaxat inſtituta ac leges pertinet, quæ ad faciliorem juris exſecutionem reperta ſunt; ſicut multi per ſe infirmi, ne a validioribus opprimerentur, conſpirarunt ad inſtituenda ac communibus viribus tuenda *94* judicia, ut quibus ſinguli pares non erant, his univerſi prævalerent. Et hoc demum ſenſu commode accipi poteſt quod dicitur jus eſſe id quod validiori placuit; ut intelligamus *95* fine ſuo externo carere jus, niſi vires miniſtras habeat: ſicut Solon res confecit maximas, ut ipſe prædicabat: *Vis ex metu injuſti, & validioris, cauſa ejus non eſt.* 1

Ὁμοῦ βίαν τε καὶ δίκην συναρμόσας.

q 96 Vim juſque parilis copulans vincli jugo.

20. Neque tamen quamvis a vi deſtitutum jus omni caret effectu, nam juſtitia *97* ſecuritatem affert conſcientiæ, injuſtitia tormenta ac laniatus, quales in tyrannorum pectoribus deſcribit *98* Plato. Juſtitiam probat, injuſtitiam damnat proborum conſenſus. *99* Quod vero maximum eſt, hæc Deum inimicum, illa faventem habet, qui judicia ſua ita poſt hanc vitam reſervat, ut ſæpe eorum vim etiam in hac vita repræſentet; quod multis exemplis hiſtoriæ docent. JUSTITIA *ſecuritatem affert conſcientiæ.*

21. Quod vero multi quam a civibus exigunt juſtitiam, eam *100* in populo aut populi rectore inſuper habeant, ejus erroris cauſa eſt, pri- *Privatis, populo, & populi rectoribus æque convenit.*

GRONOVII.

91 *Id convellit*) Eripit ſibi fidem, exiſtimationem, aliorum voluntatem cum ipſo contrahendi.

92 *Jura inventa*) Horat. 1, ſat. 3.

93 *Ad ea dumtaxat*) Quæ firmant jus & auctoritatem magiſtratuum.

94 *Judicia*) Diſceptationes fori, cum didiciſſent homines legibus, non armis, vivere. Juſt. 43, 4.

95 *Fine ſuo externo*) Non poſſe ad effectum & exſecutionem pervenire, niſi magiſtratui committatur jus gladii.

GROTII.

q *Vim juſque parilis copulans vincli jugo*) Ovidius-

Valet cauſa, cauſamque tuentibus armis.

GRONOVII.

96 *Vim*) Hinc Κράτος καὶ Βίαν inter miniſteria Jovis in Prometheo ponit Æſchylus. Et qui rempub. ordinat, & reformat, cum ſine collega & armatum eſſe oportere diſputat Macchiavellus ad Livium 1, 7, & hoc argumento excuſat cædem Remi a Romulo occupatam.

97 *Securitatem*) Diogenes apud Stobæum ſer. 31. p. 188. Ἡ τοίνυν δικαιοσύνη πολλὴν ἔχει ῥᾳστώνην τῇ ψυχῇ. τὸ γὰρ μηδένα μήτε φοβούμενον, μήτε αἰσχυνόμενον ζῆν ἡδονή τίς ἐστιν καὶ ἱκανότης τοῦ βίου.

98 *Plato*) In Gorgia p. 357. Alludunt Tacitus 6. ann. 6. Cicero 3. de offic. 2, 1. Quintil. 12. inſt. 1. Lucianus Cataplo. Claudianus in Rufin. 2, 504. & apud Stobæum Diogenes pag. 188.

99 *Quod vero &*) III. Conſectarium.

100 *In populo*) Ut apud Senecam Thyeſte v. 215. Atreus: *Sanctitas, pietas, fides, privata bona ſunt: qua juvat, reges eant.*

primum quod in jure nihil ſpectant 1 niſi utilitatem quæ ex jure oritur, quæ evidens eſt in civibus, qui ſinguli ad ſui tutelam invalidi ſunt. At magnæ civitates, cum omnia in ſe complecti videantur quæ ad vitam recte tuendam ſunt neceſſaria, opus habere non videntur ea virtute, quæ 2 foras ſpectat & juſtitia appellatur.

22. Sed, ut ne repetam quod dixi, jus non ſolius utilitatis cauſa comparatum; nulla eſt 3 tam valida civitas quæ non aliquando aliorum extra ſe ope indigere poſſit, vel ad commercia, vel etiam ad arcendas multarum externarum gentium iunctas in ſe vires; unde etiam a potentiſſimis populis & regibus fœdera appeti videmus, quorum vis omnis tollitur ab his qui jus 4 intra civitatis fines concludunt. Veriſſimum illud, 5 omnia incerta eſſe 6 ſimul a jure receſſum eſt.

23. Si nulla eſt communitas quæ ſine jure conſervari poſſit r quod memorabili latronum exemplo probabat 7 Ariſtoteles, certe & illa quæ genus humanum aut populos complures inter ſe colligat, jure in-

1 *Niſi utilitatem*) Et jus ſive juſtitiam, & ſtudia liberalia, & pietatem & virtutem omnem ſequuntur utilitates, honores, opes, præmia: ſed ea omnia vitiantur, quoties in illis nihil ſpectatur, niſi utilitas: evenit enim, ut ea non ſerio, commode, diligenter exerceant, quotquot ad vota properant, & ex his, tanquam aliquid majus, utile petunt; & ſimul atque præſens non apparet utilitas, aut præſentior non apparet ex contrariis, vel diverſis, iſta præclara negligant, & contemnant.

2 *Foras ſpectat*) i. e. quæ præſtat hominem bonum magis alteri, quam ſibi. Apulej. de philoſ. mor. p. 16.

3 *Tam valida*) Salluſtius Jugurth. 109. in oratione regis Bocchi. Curt. 7, 8. Senec. epiſt. 4. *Neminem eo fortuna provexit*, &c.

4 *Intra civitatis*) Tantum civile ſtatuunt eſſe, non gentium.

5 *Omnia incerta*) In aleam mitti, nec homines, nec ſocietatis ſtatum fundatum eſſe, ni juſtitia muniatur. Cicero pro Cæcina cap. 25.

6 *Simul*) i. e. ſimul ac jure &c.

GROTII.

r *Quod memorabili latronum exemplo probabat Ariſtoteles*) Chryſoſtomus in caput IV. ad Epheſios: πῶς ἂν λῃσταὶ εἰρηνεύοιεν, φησί. πότε; εἰπέ μοι. ὅταν ὁ λῃστικῷ τρόπῳ χρήσωνται· ἂν γὰρ ἐν αὐτοῖς οἷς ἂν διανέμωνται, μὴ τοὺς νόμους φυλάξωσι τοὺς τοῦ δικαίου καὶ ἑκάστῳ ἀπονείμωσι τὸ δίκαιον, εἰρήνους ἂν κρίνειεν ἐν πολέμοις καὶ μάχαις. *At qui fit ergo, dicet aliquis, ut in pace vivant latrones. Quando vero? dic quaeſo. Nempe cum non ut latrones agunt, nam ſi in dividendis rebus præſcripta juſtitiæ non ſervent, neque partitionem ex æquo faciant, videbis & ipſos inter ſe bellis, ac præliis implicari*. Plutarchus cum Pyrrhi recitaſſet dictum, regnum ſe ei liberum ſuorum relinquere, cui acutiſſimus futurus eſſet gladius, dicit hoc nihil aliud eſſe quam quod in Phœniſſis poſuit Euripides:

Θηκτῷ σιδήρῳ δῶμα διαλαχεῖν τόδε.

Ut ſanguinante dividant ferro domum

Additque acclamationem egregiam: οὕτως ἄμικτός ἐστι καὶ θηριώδης ἡ τῆς πλεονεξίας ὑπόθεσις. *Adeo inſociabile ferinumque eſt propoſitum plus ſuo habendi*. Cicero epiſt. XI, 16. *omnia ſunt incerta cum a jure diſceſſum eſt*. Polybius IV. καὶ γὰρ κατ' ἰδίαν τὸ τῶν ῥᾳδιουργῶν καὶ κλεπτῶν φῦλον τούτῳ μάλιστα τῷ τρόπῳ σφάλλεται, τῷ μὴ ποιεῖν ἀλλήλοις τὰ δίκαια, καὶ συλλήβδην διὰ τὴν εἰς αὑτοὺς ἀθεσίαν. *Nam & privatæ coitiones facinoroſorum, ac furum hoc maxime modo everti ſolent, ubi inter ſe jus non præſtant, & in ſumma, ubi fides inter ipſos periit*.

GRONOVII.

7 *Ariſtoteles*) Et Cicero 2, de offic. 11.

8 *Fa-*

indiget : quod ille vidit qui dixit, 8 fœda ne patriæ quidem cauſa facienda eſſe. s Graviter eos accuſat Ariſtoteles, qui cum inter ſe neminem velint imperare niſi qui 9 jus habeat, in exteros quid jus, quid injuſtum ſit nihil curant.

24. Is ipſe quem nominavimus modo in partem alteram 10 Pompejus, quod Spartanus quidam rex dixerat, beatiſſimam eſſe rempublicam, cujus fines 11 haſta & gladio terminarentur, correxit, dicens eam vere beatam eſſe, quæ 12 juſtitiam pro finibus haberet. Quam ad rem alterius itidem 13 Spartani regis uti potuit auctoritate, t qui militari fortitudini juſtitiam antepoſuit, hoc argumento, quod fortitudo juſtitia quadam regi deberet : at ſi juſti eſſent homines omnes, fortitudine illa non indigerent. Ipſam fortitudinem Stoici definiebant virtutem propugnantem pro æquitate. Themiſtius oratione ad Valentem facunde diſſerit, reges, quales exigit ſapientiæ regula, non unius ſibi creditæ gentis habere rationem, ſed totius humani generis, & eſſe, ut ipſe loquitur, non 14 Φιλομακέδονας tantum, aut 15 Φιλοῤῥωμαίους, u ſed Regit Parem;

8 *Fœda*) i.e. natura turpia & deteſtanda; non tantum ignominioſa opinione hominum aut reſpectu prioris fortunæ. (Machiavell. ad Livium lib. 3, 41. diſcurſ.) nam illa interdum bono cui ſubeunda ſunt.

GROTII.

s *Graviter eos accuſat Ariſtoteles*) Et Plutarchus Ageſilao: Λακεδαιμόνιοι τὴν πρώτην τοῦ καλοῦ μερίδα τῷ τῆς πατρίδος συμφέροντι διδόντες ὅτι μανθάνουσιν, οὔτε ἐπίστανται δίκαιον ἄλλο, πλὴν ὃ τὴν Σπάρτην αὔξειν νομίζωσι· *Lacedæmonii primam honeſti partem ponentes in patriæ ſuæ utilitate, jus aliud nec norunt nec diſcunt, quam unde Spartam putent poſſe augeri.* De iiſdem Lacedæmoniis Athenienſes apud Thucydidem libro V. πρὸς σφᾶς μὲν αὐτοὺς καὶ τὰ ἐπιχώρια νόμιμα πλεῖστα ἀρετῇ χρῶνται. πρὸς δὲ τοὺς ἄλλους πολλὰ ἄν τις ἔχων εἰπεῖν ὡς προσφέρονται, μάλιστ' ἂν δηλώσειεν, ὅτι τὰ μὲν ἡδέα καλὰ νομίζουσι, τὰ δὲ ξυμφέροντα δίκαια. *Quod ipſos inter ſe & civilia jura attinet, plurimum virtute utuntur. Quales vero ſint adverſus alios, multa adferri poſſint eo pertinentia, breviter autem rem expoſuerit, qui dixerit eis honeſta videri, quæ ſuavia ſunt, juſta quæ utilia.*

GRONOVII.

9 *Jus habeat*) Legitime creatum, χειροτονηθέντα.

10 *Pompejus*) Qui dixerat, *armatus ut leges cogitem?*

11 *Haſta & gladio*) Quæ quam latiſſime, quo liberet, arma victricia proferret.

12 *Juſtitiam*) Cujus nihil eſſet niſi jure poſſeſſum.

13 *Spartani regis*) Ageſilai.

GROTII.

t *Qui militari fortitudini juſtitiam antepoſuit*) Ageſilaus cum Perſarum regem magnum audiret appellari, *quomodo*, inquit, *major me eſt, niſi ſit juſtior?* *Eſt hoc apud Plutarchum.*

GRONOVII.

14 Φιλομακέδονας) Amantes Macedonum.

15 Φιλοῤῥωμαίους) Amantes Romanorum.

GROTII.

u *Sed* Φιλανθρώπους) Optime M. Antoninus: πόλις καὶ πατρὶς ὡς μὲν Ἀντωνίνῳ μοι ἡ Ῥώμη, ὡς δὲ ἀνθρώπῳ ὁ κόσμος· *civitas & patria mihi ut Antonino Roma, ut homini mundus.* Porphyrius de non eſu animantium III: ὁ λόγῳ αγόμενος καὶ πρὸς πολίτην τηρεῖ τὸ ἀβλαβὲς, καὶ ἔτι μᾶλλον πρὸς ξένους καὶ πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὁ τὴν ἀλογίαν ἔχων ὑπήκοον καὶ αὐτοῖς παρ' ἐκείνους λογικώτερος, διὰ τοῦτο δὲ καὶ θειότερος· *Qui ratione ducitur, innocentiam in cives ſervat, imo & in peregrinos & homines quoſvis, quanto ratione præſtantior, tanto divinior.*

GRO-

Digitized by Google

ſed 16 Φιλανθρώπους. x Minois inviſum apud poſteros nomen non aliud fecit quam quod 17 æquitatem imperii ſui finibus terminaret.

Bellumque, inde belli jura

25. Tantum 18 vero abeſt ut admittendum ſit quod quidam fingunt, in bello omnia jura ceſſare, ut nec ſuſcipi bellum debeat niſi ad juris conſecutionem, nec ſuſceptum geri niſi intra juris ac fidei modum. Bene Demoſthenes bellum eſſe in eos dixit, qui 19 judiciis coërceri nequeunt. Judicia enim vigent adverſus eos qui 20 invalidiores ſe ſentiunt: in eos, qui 21 pares ſe faciunt aut putant, 22 bella ſumuntur; ſed nimirum, ut recta ſint, non minori religione exercenda, quam judicia exerceri ſolent.

26. Sileant ergo leges inter arma, 23 ſed civiles illæ & judiciariæ & pacis propriæ, non aliæ perpetuæ & omnibus temporibus 24 accommodatæ. Optime enim dictum eſt a Dione Pruſæenſi, inter hoſtes ſcripta quidem jura, id eſt, civilia non valere, at y valere non ſcripta, id eſt, ea quæ natura dictat aut gentium conſenſus conſtituit. 25 Docet hoc vetus illa Romanorum formula: *eas res 26 puro pioque duello quærendas cenſeo*. Iidem veteres Romani, ut Varro notabat, 27 bella tar-

GRONOVII.

16 φιλανθρώπους) Amantes omnium hominum.

GROTII.

x *Minois*) De quo verſus eſt veteris Poetæ:

Καὶ νῆσον δείρησι βαρὺν ζυγὸν ἔμβαλε Μίνως.

Inſula cuncta jugo Minois preſſa gemebat.

Vide hac de re Cyrillum adverſus Julianum libro VII.

GRONOVII.

17 *Æquitatem*) Juſtus tantum eſſet erga ſuos Cretenſes; in exteros bella parum juſta facile ſuſciperet, aut iniquas victis conditiones ferret, ut crudele tributum Athenienſibus impoſitum de quo Ovidius.

18 *Tantum*) II. membrum I. partis, eſſe jus etiam belli probatur.

19 *Judiciis*) Non ſubmittunt ſe judici.

20 *Invalidiores*) Sc. eo ad quem in jus aditur, & propterea ſe patiuntur ad tribunal citari, & judicari, quo & inviti cogi poſſunt.

21 *Pares ſe*) Qui non ſubmittunt ſe ei judici eidem.

22 *Bella ſumuntur in eos qui pares*) Hinc patet unde hoſtis dicatur, ſcil. quod par ſit, nam hoſtire eſt æquare.

23 *Sed civiles illæ*) Sic bello Marſico ſenatus decrevit, ne judicia, dum tumultus Italicus eſſet, exercerentur. Aſconius Ped. in orat. Cic. pro Cornelio p. 145. Sic Juſtinus reprehendit Thebanos, qui poſt victoriam apud Mantineam Lacedæmonios, & Phocenſes de rebus in bello actis apud Concilium Amphictyonum accuſaverunt, quaſi poſt arma & bellum locum legibus reliquiſſent, lib. 8, 1.

24 *Accommodatæ*) Sic ait Juſtinus, poſt arma & bellum legibus locum non relinqui, l. 8. c. 1.

GROTII.

y *Valere non ſcripta*) Ideo Alfonſus rex interrogatus pluſne libris an armis deberet, dixit, ex libris ſe & arma & armorum jura didiciſſe. Plutarchus: *εἰσὶ δὲ καὶ πολέμων ὅμως τινὲς νόμοι τοῖς ἀγαθοῖς ἀνδράσι, καὶ τὸ νικᾷν οὐχ οὕτω διωκτέον, ὥστε μὴ φεύγειν τὰς ἐκ κακῶν καὶ ἀσεβῶν ἔργων χάριτας. Sunt apud viros bonos quædam & belli jura, nec ita ſectanda victoria eſt, ut non fugiatur utilitas ex pravis impiiſque actionibus proveniens.*

GRONOVII.

25 *Docet hoc*) Argumentum II, membri II. partis generalis.

26 *Puro pioque*) Liv. 1, 32. Quod qui gerat, in cauſa belli capienda non ſcelere, non impietate maculetur. Vide ad Sen. Medeam. v. 901.

27 *Bella tarde*) Quod oſtendit etiam proverbium illud, *Dum deliberant Romani, capitur Saguntus.*

Digitized by Google

tarde & nulla licentia ſuſcipiebant, quod bellum nullum niſi pium putabant geri oportere. 28 Camillus juſte non minus quam fortiter bella gerenda dicebat: Africanus, populum Romanum & ſuſcipere iuſte bella & finire: 29 Apud alium legas, *Sunt & belli, ſicut &* 30 *pacis jura*. 31 Alius Fabricium miratur ingentem virum, & quod difficillimum eſt in bello innocentem, & qui aliquid eſſe crederet & 32 in hoſtem nefas.

27. Quantam 33 vim habeat in bellis z juſtitiæ conſcientia paſſim oſtendunt 34 hiſtoriarum ſcriptores, qui victoriam ſæpe huic cauſæ præcipue aſcribunt: Inde proverbia illa, frangi & attolli vires 35 in milite a cauſa: raro eum ſoſpitem redire qui injuſta arma ſumſerit: bonæ cauſæ ſpem adeſſe comitem; & alia in eum ſenſum. Nec movere quenquam debent proſperi ſucceſſus iniquarum molitio

Juſtæ cauſæ conſcientiæ quæ vis ejus.

28 *Camillus &c.* Teſtimonia Impp.

29 *Apud alium*) Liv. 5. 27.

30 *Pacis jura*) Verba Camilli apud Livium d. l. Plutarch. *ſæva res bellum eſt*, &c. *ſunt tamen belli leges*, in Camillo.

31 *Alius*) Seneca ep. 120.

32 *In hoſtem*) Apud Senecam d. l. *in hoſte*.

33 *Quantam*) Argumentum III.

GROTII.

z *Juſtitiæ conſcientia*) Bene apud Appianum Pompeius: θαῤῥεῖν δὲ χρὴ τοῖς τε θεοῖς καὶ αὐτῷ τῷ λογισμῷ τοῦ πολέμου καλὴν καὶ δικαίαν ἔχοντι φιλοτιμίαν ὑπὲρ πατρίου πολιτείας· *confidere oportet Diis & cauſæ belli honeſte juſtoque ſuſcepti ſtudio ad tuendum patriæ ſtatum*. Caſſius apud eundem: μεγίστη δ' ἐλπὶς ἐν τοῖς πολέμοις ἐστὶ τὸ δίκαιον· *In bellis ſpes optima eſt, cauſæ jus*. Joſephus XV. antiquæ hiſtoriæ: μεθ' ὧν τὸ δίκαιον, μετ' ἐκείνων ὁ Θεός. *Abs quo ſtat jus, ab eo Deus*. Multa ſunt apud Procopium in hanc ſententiam: ut in oratione Beliſarii in itinere in Africam, ubi hoc inter cætera: τὸ ἀνδρεῖον οὐκ ἂν νικῴη μὴ μετὰ τοῦ δικαίου ταττόμενον· *Victoriam fortitudo datura non eſt, niſi juſtitiam habeat commilitem*, & in altera oratione ante prælium non longe a Carthagine: & in Longobardorum ſermone ad Herulos, ubi hæc, ſed correcta a nobis: μαρτυρόμενοι τὸν Θεὸν ὅπερ τῆς ῥοπῆς καὶ βραχεῖά τις τὸ παράπαν ἰκμὰς πάσῃ τῇ ἀνθρώπων δυνάμει ἀντίξους ἐστὶν, αὐτόν τε εἰκὸς τοῖς πολέμου αἰτίοις ἐγκείμενον, ἀμφοτέροις πρυτανεῦσαι τῆς μάχης τὸ πέρας· *Teſtamur Deum, cujus potentiæ vel minima particula omnem humanam vim æquiparat; is, ut credibile eſt, belli cauſas intuens, dabit debitum utriſque prælii exitum*. Quod dictum eventus mox admirabilis comprobat. Sic & apud eundem ſcriptorem ad Gotthos Totilas: οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἔστι τὸν ἀδικοῦντα καὶ βιαζόμενον ἐν τοῖς ἀγῶσιν εὐδοκιμεῖν, ἀλλὰ πρὸς τὸν βίον ἑκάστου ἡ τοῦ πολέμου πρυτανεύεται τύχη· *Fieri nequit, nequit, inquam, fieri, ut qui violentia & injuſtitia utuntur, decus pugnando pariant, ſed prout vita cuique eſt, ita ei obtingit belli fortuna*. Mox capta jam Roma alteram habet orationem Totilas, pertinentem eodem. Agathias vero libro II. ἀδικία γὰρ καὶ Θεοῦ ἀθεραπευσία φευκτὰ μὲν ἀεὶ καὶ ἀσύμφορα, μάλιστα δὲ ἐν τῷ πολεμεῖν καὶ παρατάττεσθαι· *Injuſtitia & Dei neglectus vitanda ſemper & noxia, tum vero maxime ubi res belli in acie cernitur*. Probat id alibi Darii, Xerxis, & Athenienſium in Sicilia illuſtribus exemplis. Vide ſi libet & Criſpini orationem ad Aquilejenſes apud Herodianum VIII. Apud Thucydidem libro VII. Lacedæmonii clades ad Pylum, & alibi acceptas ſuæ culpæ acceptas ferunt, quod judicium provocati accipere recuſaſſent. Sed cum poſtea Athenienſes multis editis improbis facinoribus judicium defugiſſent, ſpes inde meliorum ſucceſſuum ad Lacedæmonios rediit.

GRONOVII.

34 *Hiſtoriarum*) Juſtinus de ſervis Scytharum 2, 5. 8, 2. 19, 1. 24, 4. 36, 2.

35 *In milite a cauſa*) Ovidii eſt.

36 *Cau-*

tionum : ſatis enim eſt quod cauſæ æquitas ſuam quandam eamque magnam habet vim ad agendum , quanquam ea vis , ut in rebus humanis accidit , ſæpe aliarum 36 cauſarum oppoſitu ab effectu impeditur. 37 Etiam ad amicitias conciliandas, quibus ut ſinguli , ita & populi ad multas res opus habent, multum valet opinio de bello non temere nec injuſte ſuſcepto , pieque geſto. Nemo enim iis ſe facile adjungit quibus jus, fas, fidem vilia putat.

III. *Cauſæ autori operis ſcribēdi*

Bellandi licentiam moderandi.

28. Ego 38 cum ob eas quas jam dixi rationes compertiſſimum haberem, eſſe aliquod inter populos jus commune, quod & ad bella & in bellis valeret , cur de eo inſtituerem ſcriptionem cauſas habui multas ac graves. Videbam per Chriſtianum orbem vel barbaris gentibus pudendam bellandi licentiam : levibus aut nullis de cauſis ad arma procurri, quibus ſemel ſumtis nullam jam divini, nullam humani juris reverentiam , plane quaſi uno 39 edicto ad omnia ſcelera emiſſo furore.

29. Cujus immanitatis conſpectu multi homines minime mali eo venerunt, ut Chriſtiano, cujus diſciplina in omnibus hominibus 40 diligendis præcipue conſiſtit, *a* omnia arma interdicerent : ad quos accedere interdum videntur & Joannes Ferus & Eraſmus noſtras, viri pacis & Eccleſiaſticæ & civilis amantiſſimi; ſed eo, ut arbitror, 41 conſilio, quo ſolemus, 42 quæ in unam partem exierunt, in alteram reflectere, ut in verum modum redeant. Verum hic ipſe nimium contranitendi conatus ſæpe adeo non proficit, ut obſit etiam, quia deprehenſum facile quod in his nimium eſt, etiam aliis 43 dictis intra verum ſtantibus auctoritatem detrahit. Medicina ergo utriſque adhibenda fuit, tum ne nihil, tum ne omnia crederentur licere.

Juriſprudentiam juvandi ſtudium exemplo methodi.

30. Simul & juriſprudentiam, quam ante hac in muneribus publicis quanta potui integritate exercui , nunc quod mihi indigne e patria tot meis laboribus ornata ejecto reſtabat , privatæ diligentiæ ſtudio adjuvare volui. Artis formam ei imponere multi ante hac deſtinarunt: perfecit nemo: neque vero fieri poteſt, niſi , quod non

ſatis

36 *Cauſarum oppoſitu*) Ut; cum bonum ſemen in terram conjectum fructum effert nullum : cum utile per ſe remedium in morbo non impedit mortem, aut ſanat morbum. Huc pertinet non ab effectu facta notanda:

37 *Etiam*) Argumentum IV.

38 *Ego*) Pars altera & ſpecialis prolegomenon, quæ ſpectat ipſum opus. 1. conſilium auctoris.

39 *Uno edicto*) i. e. licentia, quaſi jus datum ſit ſceleri , ut Lucanus loquitur.

40 *Diligendis*) Quippe qui unumquemque hominem debet proximum ſuum ducere.

GROTII.

a *Omnia arma interdicerent*) Tertullianus de reſurrectione carnis : *Gladius bene de bello cruentus & melior homicida.*

GRONOVII.

41 *Conſilio*) Non ut ſimpliciter omnia bella tollerent.

42 *Quæ in unam partem*) Scipionem incurvatum in contrarium recurvare , quo fiat rectus : ſic hi quod non omnia bella damnarent, ſed ne temere, & tam facile ſuſciperentur . Seneca 7, ben. 22. *Quædam præcipimus ultra modum, ut ad verum & ſuum redeant.*

43 *Dictis intra verum*) Sic ſi qui ageret in foro, intentione ſua plus complexus fuiſſet, quam ad eum pertineret, cauſa cadebat. §. 33. Inſtit. de act.

44

ſatis curatum eſt hactenus, ea 44 quæ ex conſtituto veniunt a naturalibus recte ſeparentur; nam naturalia, 45 cum ſemper eadem ſint, facile poſſunt 46 in artem colligi: illa autem, quæ ex conſtituto veniunt, cum & mutentur ſæpe, & alibi alia ſint, extra artem poſita ſunt, ut aliæ rerum ſingularium perceptiones.

31. Quod ſi qui veræ juſtitiæ ſacerdotes naturalis, & perpetuæ juriſprudentiæ partes tractandas ſuſciperent, ſemotis iis quæ 47 ex voluntate libera ortum habent, alius quidem de legibus, alius de tributis, alius de judicum officio, alius 48 de voluntatum conjectura, alius 49 de factorum facienda fide, poſſet deinde ex omnibus partibus collectis corpus confici.

32. Nos 50 certe quam viam ineundam cenſeremus re ipſa potius quam verbis oſtendimus in hoc opere, quod partem juriſprudentiæ longe 51 nobiliſſimam continet. IV. *Operis contenta & ordo.*

33. Primo enim libro præfati de juris origine generalem examinavimus quæſtionem, ſitne bellum aliquod juſtum: deinde ad noſcenda 52 publici 53 privatique belli diſcrimina explicandam habuimus 54 vim ipſam ſummi imperii, qui eam populi, qui reges ſolidam, qui ex parte, qui cum alienandi jure, qui aliter habeant: deinde & 55 de ſubditorum in ſuperiores officio dicendum fuit. *Lib. I.*

34. Liber ſecundus cum omnes cauſas, ex quibus bellum oriri poteſt, exponendas ſumſerit, quæ 56 res communes ſint, quæ propriæ, quod 57 jus perſonis in perſonas, quæ ex dominio naſcatur 58 obligatio, quæ 59 ſucceſſionum regiarum norma, quod jus veniat 60 ex pacto aut contractu, quæ fœderum, quæ jurisjurandi tum pri- *Lib. II.*

44 *Quæ ex conſtituto*) i. e. quæ homines temporariis ſæpe cauſis impulſi conſtituerunt, & identidem mutat dies, ab illis, quæ recta ratio dictat, nec ſe patitur aliter habere. §. 10. Inſtit. de jur. nat. gent. & civil.

45 *Cum ſemper eadem*) §. 11. Inſtit. de J. N. G. & C.

46 *In artem colligi*) Certis regulis, & præceptis includi, ac deſcribi.

47 *Quæ ex voluntate libera*) Quæ non ſtatim inculcat recta ratio, ſimul abhorrens a contrariis, & ea reiiciens; ſed quæ ex uſu, & placito poſt experientiam aliorum, aut poſt deliberationem, & contentionem examenque in utramque partem vergentium, admiſit, & recepit. Non coacti jure vel more gentium in quibus licet ſine ſcelere, aut peccato in utramvis partem ſtatuere.

48 *De voluntatum*) De teſtamentis, & obligationibus.

49 *De factorum*) De probationibus, & præſumtionibus.

50 *Nos &c.*) 2. Partitio operis, ſive partis ſecundæ membrum ſecundum.

51 *Nobiliſſimam*) Scil. de jure publico.

52 *Publici*) Quod gerit, qui cum imperio eſt.

53 *Privati*) Cum armis depugnant, qui non ſunt magiſtratus.

54 *Vim ipſam ſummi imperii*) Jus majeſtatis.

55 *De ſubditorum*) Parendi neceſſitatem an omnem, & quatenus omnem debeant.

56 *Res communes*) Convenit cum tit. inſtit. de rerum diviſione.

57 *Jus perſonis*) De jure perſonarum de patria poteſtate, per quas perſonas.

58 *Obligatio*) Adverſus bonæ malæve fidei poſſeſſores rerum alienarum. Inſt. §. 35. tit. 1. lib. 2. *Si quis a non dom.*

59 *Succeſſionum*) Convenit cum tit. de teſtamentis, legatis, fideicommiſſis, hereditatibus ab inteſtato, bonorum poſſeſſionibus.

60 *Ex pacto*) Cum materia obligationum.

privati, tum publici vis atque interpretatio, quid ex 61 damno dato debeatur, quæ legatorum 62 ſanctimonia, quale jus humandi mortuos, quæ pœnarum natura, late exſequitur.

Lib. III.

35. Tertius liber primum ſubjectam ſibi habens materiam, id quod in bello licet, cum id 63 quod impune fit, aut etiam apud populos exteros pro jure defenditur ab eo 64 quod vitio caret diſtinxiſſet, deſcendit ad pacis genera, & omnes 65 bellicas conventiones.

V.

Scriptionis neceſſitas.

36. Eo 66 autem majus viſum eſt pretium operæ, quod ut dixi totum hoc argumentum tractavit nemo, & qui tractarunt partes, ita tractarunt, ut multum reliquerint alienæ induſtriæ. Veterum philoſophorum nihil exſtat hujus generis, neque Græcorum, quos inter Ariſtoteles librum fecerat cui nomen 67 Δικαιώματα πολέμων, neque eorum qui Chriſtianiſmo 68 recenti nomen dederunt, quod valde optandum fuerat: etiam Romanorum veterum libri 69 de jure feciali nihil ad nos ſui præter nomen tranſmiſerunt. Hi qui ſummas fecerunt caſuum, quos vocant conſcientiæ, ut de aliis rebus, ita & de bello, de promiſſis, de juramento, de 70 repreſſaliis capita fecerunt.

Scriptorum veterum hac in re inopia.

Recentiorum defectus.

37. Vidi & ſpeciales libros de belli jure partim a theologis ſcriptos, ut a Franciſco Victoria, Henrico Gorichemo, *b* Vvilhelmo Matthæi; partim a doctoribus juris, ut Joanne Lupo, Franciſco Ario, Joanne de Lignano, Martino Laudenſi: ſed hi omnes de uberrimo argumento pauciſſima dixerunt, & ita plerique, ut ſine ordine quæ naturalis ſunt juris, quæ divini, quæ gentium, quæ civilis, quæ ex 71 canonibus veniunt, permiſcerent atque confunderent.

38. Quod his omnibus maxime defuit, hiſtoriarum lucem ſupplere aggreſſi ſunt eruditiſſimus Faber in Semeſtrium capitibus nonnullis, ſed pro inſtituti ſui modo, & teſtimoniis tantum allatis, diffuſus; & ut ad 72 definitiones aliquas exemplorum congeriem refe-

fe-

61 *Damno dato*) Lex Aquilia & oblig. ex delicto.

62 *Sanctimonia*) Qui inviolabiles, & ſi id fiat, datur cauſa belli.

63 *Quod impune*) Quod non perſequitur humanus aut mortalis judex.

64 *Vitio caret*) Quod ſalva conſcientia fit, & apud Deum excuſatum eſt.

65 *Bellicas conventiones*) Pactiones inter hoſtes, quæ pro occiſionibus fiunt.

66 *Eo autem*) Neceſſitas operis. III. Membrum ſecundæ partis.

67 *Δικαιώματα*) Jura bellorum.

68 *Recenti*) Patrum eccleſiæ ſcil.

69 *De jure feciali*) Meminit Cic. 1, de offic. 11. Belli quidem æquitas ſanctiſſime feciali jure pop. Rom. perſcripta eſt. Meminit etiam lib. 3. offic. ca. 29. Erant autem feciales, ſacerdotes Deæ Fidei, qui fidem publicam inprimis curabant. Itaque ad eos pertinebat conſultatio, bellum aliquod jure gereretur, nec ne. Iidem legati populi Rom. res repetebant, bella indicebant, fœdera feriebant. Liv. 1, 24. & 32. lib. 30, 45. lib. 31, 8.

70 *De repreſſaliis*) Cum permittitur privatis, jus ſuum apud alios populos non obtinentibus, illorum privatorum, qui de iſto populo inter nos aut alibi agunt, aut quid ſui habent, bona invadere, & iis manum injicere. De quibus auctor agit infr. 3. 2. 4.

GROTII.

b Vvilhelmo Matthæi) Adde his Johannem de Carthagena editum Romæ anno CIↃ IↃC IX.

GRONOVII.

71 *Canonibus*) Conciliorum eccleſiæ.

72 *Definitiones*) Sententias, effata, poſita, axiomata, obſervationes, regulas, vel præcepta generalia, l. 202. D. de reg. jur. *Definitio omnis in jure periculoſa eſt.*

73 Re-

ferrent, Balthaxar Ayala, & plus eo Albericus Gentilis: cujus diligentia, ſicut alios adjuvari poſſe ſcio, & me adjutum profiteor, ita quid in docendi genere, quid in ordine, quid in diſtinguendis quæſtionibus, juriſque diverſi generibus deſiderari in eo poſſit, lectoribus judicium relinquo. Illud tantum dicam, ſolere eum ſæpe in controverſiis definiendis ſequi aut exempla pauca non ſemper probanda, aut etiam auctoritatem novorum juriſconſultorum in 73 reſponſis, quorum non pauca 74 ad gratiam conſulentium, non ad æqui bonique naturam ſunt compoſita. Cauſas, unde bellum juſtum aut injuſtum dicitur, Ayala non attigit: Gentilis ſumma quædam genera quo ipſi viſum eſt modo delineavit; multos vero & nobilium & frequentium controverſiarum locos ne attigit quidem.

39. Nos ne quid tale indictum abiret, operam dedimus, indicatis etiam 75 dijudicationum fontibus, unde facile eſſet etiam ſi quid omiſſum a nobis eſſet definire. 76 Supereſt ut quibus ego auxiliis & qua cura hanc rem aggreſſus ſim breviter exponam. Primum mihi cura hæc fuit, ut eorum quæ ad jus naturæ pertinent probationes referrem ad 77 notiones quaſdam tam certas, ut eas nemo negare poſſit, niſi ſibi vim inferat. Principia enim ejus juris, ſi modo animum recte advertas, per ſe patent atque evidentia ſunt, ferme ad modum eorum quæ ſenſibus externis percipimus; qui & ipſi bene conformatis 78 ſentiendi inſtrumentis, & ſi cætera neceſſaria adſint, non fallunt. Ideo in Phœniſſis Euripides ſic loquentem facit Polynicen, cujus aperte juſtam vult fuiſſe cauſam: VI.

1. Cura Autoris, 1. Jura probandi: Naturale.

Hæc ſum profatus, mater, haud ambagibus
Implicita ſed quæ regulis æqui & boni
Suffulta c rudibus pariter & doctis patent.

Statimque addit chori (conſtat is autem ex 79 fœminis iiſque barba-

73 *Reſponſis*) i. e. Conſiliis ſcriptis ad incidentes caſus.

74 *Ad gratiam conſulentium*) Scripſit enim de jure maris in gratiam Britanniæ regis tum temporis in Britannia agens Alb. Gentilis.

75 *Dijudicationum fontibus*) Summis capitibus, vel generalibus axiomatibus vel pronunciatis, ex quibus de ſingularibus, quæ identidem exiſtunt, facile poteſt ſtatui.

76 *Supereſt*) IV. Articulus poſterioris partis. Subſidia.

77 *Notiones tam certas*) Inchoatas intelligentias, quæ in animis imprimuntur ſimiliter omnibus. Cic. 1, de leg. 10.

78 *Sentiendi inſtrumentis*) Τοῖς αἰσθητηρίοις τοῖς τῆς φύσεως· Diog. apud Stobæum 388. Quibus externa percipiuntur, oculis, auribus, naribus, lingua, & quod vivum in omni corpore eſt ad tactum toto corpore æquabiliter fuſum, ut Cic. 2. de nat. 56. ſentiendum vel percipiendum.

GROTII.

c *Rudibus pariter, & doctis patent*) Idem Euripides Andromacham Hermionæ dicenti:

Οὐ *βαρβάρων νόμοισιν οἰκοῦμεν πόλιν.*
Non barbarorum more in urbe hac vivitur.

reſpondentem facit:

Κἀκεῖ τάγ' αἰσχρὰ κἀνθάδ' αἰσχύνην ἔχει.
Quæ turpia illis, hic quoque haud culpa vacant.

GRONOVII.

79 *Fœminis iiſque barbaris*) Tyriis, Phœniſſis, per eas ſpecies voluit innuere Euripides, etiam barbaros, & fœminas idem dictum approbare. Quod argumentum eſt etiam ſequiorem ſexum, & tum vita cultiore, tum liberali inſtitutione carentes ea facile aſſequi.

baris,) judicium, dicta approbantis.

40 Uſus ſum etiam ad juris hujus probationem *d* teſtimonijs philoſophorum, hiſtoricorum, poëtarum, poſtremo & oratorum: *Gentium.* non quod illis indiſcrete credendum ſit; ſolent enim 80 ſectæ, 81 argumento, 82 cauſæ ſervire: ſed quod ubi multi diverſis temporibus ac locis idem pro certo affirmant, id 83 ad cauſam univerſalem referri debeat: quæ in noſtris quæſtionibus alia eſſe non poteſt, quam aut 84 recta illatio ex naturæ principijs procedens, aut 85 *2. Diſcriminandi utrumque,* communis aliquis conſenſus. 86 Illa jus naturæ indicat, 87 hic jus gentium: quorum diſcrimen non quidem ex ipſis teſtimonijs, (paſſim enim ſcriptores voces juris naturæ & gentium permiſcent) ſed ex materiæ qualitate intelligendum eſt. 88 Quod enim ex certis principijs certa argumentatione 89 deduci non poteſt, & tamen ubique obſervatum apparet, ſequitur ut ex 90 voluntate libera ortum habeat.

Civile. 41. Itaque hæc duo non minus inter ſe, quam a jure civili diſcernere ſemper unice laboravi: imo & in gentium jure diſcrevi id 91 quod vere & ex omni parte jus eſt, & id quod 92 dumtaxat *Species cujuſq;* effectum quendam 93 externum ad inſtar illius primitivi juris parit: nempe ne vi reſiſtere liceat, aut etiam ut ubique vi publica, utilitatis alicujus cauſa, vel ut incommoda gravia vitentur, defendi debeat: quæ obſervatio quam ſit neceſſaria ad res multas, in ipſo operis con-

GROTII.

d Teſtimoniis philoſophorum) Quidni cum Alexander Severus Ciceronis de republica, & officiis libros perpetuo lectitarit?

GRONOVII

80 *Sectæ,*) Sectæ ad philoſophos refer. i. e. Non vera ſemper, ſed ſæpe veriſimilia tantum dicere, dummodo profutura parti, cujus cauſam orant, eoque & contraria interdum iis, quæ alias dixerunt. Nobilis eſt locus in hanc rem Cic. pro Cluent. c. 50. Aſcon. Ped. pro Cornelio p. 141. eſſe *oratoriæ calliditatis, ut, cum opus ſit, eiſdem rebus ab utraque parte, vel a contrariis utantur.*

81 *Argumento*) Ad poëtas, & hiſtoricos.

82 *Cauſæ*) Ad oratores.

83 *Ad cauſam univerſalem*) Quæ non ſingulos, & in præſenti tantum negotio movent, ſed omnes, & in quavis materia ſimiliter impelleret. Ad principium innatum, quod in omnibus eſt commune quaſi & inſitum.

84 *Recta illatio*) Collectio, argumentatio, ſyllogiſmus.

85 *Communis conſenſus*) Approbatio aliqua omnium quaſi ex tacito pacto.

86 *Illa*) Sc. illatio.

87 *Hic*) Conſenſus communis.

88 *Quod enim*) Definitio juris gentium, & naturæ.

89 *Deduci non poteſt*) Ut jus naturæ.

90 *Voluntate libera*) Ex conſenſu gentium, etiamſi directo natura non dictet.

91 *Quod vere*) Quod neceſſario, & ſemper obſervandum.

92 *Dumtaxat effectum*) Quod æque obſervatur more, licet non tanta ratio cogat. Sic natura præcipit, ut adverſus vim injuſtam me, & meos defendam. Sancit ergo bellum. Sed quemadmodum in bello me geram, tantumne armis, & dolo bono utar, an etiam veneno, non definivit natura, ſed jus gentium. De bello captis, teneamne an relinquam, non præcipit quidem jus gentium; ſed ſi tenere velim, etiamſi pro mala cauſa militaverim, me tuetur ac defendit, & pro juſto poſſeſſore habet.

93 *Externum*) Ut ſcilicet æque obſervetur ac ipſum gentium jus.

94 *Quæ*

Digitized by Google

contextu apparebit. Non minus ſollicite ſeparavimus ea, 94 quæ juris ſunt ſtricte ac proprie dicti, unde reſtitutionis obligatio oritur, & ea quæ juris eſſe dicuntur, 95 quia aliter agere, cum alio aliquo rectæ rationis dictato pugnat: de qua juris diverſitate aliquid jam & ſupra diximus. *II. Auxilia ſcripti.*

42 Inter philoſophos merito principem obtinet locum Ariſtoteles, ſive tractandi ordinem, ſive diſtinguendi acumen, ſive rationum pondera conſideres. Utinam tantum principatus ille ab aliquot hinc ſæculis non in tyrannidem abiiſſet, ita ut veritas, cui Ariſtoteles fidelem navavit operam, nulla jam re magis opprimatur quam Ariſtotelis nomine. Ego & hic & alibi veterum Chriſtianorum ſequor libertatem, qui in nullius philoſophorum ſectam juraverant, non quod eis aſſentirentur qui 96 nihil percipi poſſe dicebant, quo nihil eſt ſtultius; ſed quod nullam eſſe ſectam putarunt, quæ omne verum vidiſſet, & nullam quæ non aliquid ex vero. Itaque *e* 97 veritatem ſparſam per ſingulos, per ſectaſque diffuſam, in corpus colligere, 98 id vero exiſtimabant nihil eſſe aliud quam vere Chriſtianam tradere diſciplinam. *I. Philoſophi. Ariſtoteles & ejus laus.*

43. Inter cætera, ut hoc obiter a noſtro inſtituto non alienum dicam, non ſine cauſa videntur mihi ab Ariſtotele diſcedere & Platonici nonnulli *f* & Chriſtiani veteres, in eo quod ille naturam ipſam virtutis in mediocritate affectuum actionumque poſuerit; quod ſemel po- *Reprehenſio.*

94 *Quæ juris ſtricte*) Quæ ad juſtitiam συναλλακτικὴν pertinent.

95 *Quia aliter*) Quæ ad διανεμητικήν.

96 *Nihil percipi*) Pyrrhoniis & Scepticis, ut Herillo, & ſimilibus, de quibus Cicero 1, offic. 2. & Diogen. Laërt. qui dubitabant de omnibus. Vide vitam Pyrrhonis in Diogene Laërtio.

GROTII.

e Veritatem ſparſam per ſingulos) Verba ſunt Lactantii, inſtitutionum VI, cap. 9. Juſtinus Apologetico priore: οὐχ ὅτι ἀλλότριά ἐστι τὰ Πλάτωνος διδάγματα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔστι πάντη ὅμοια. ὥσπερ οὐδὲ τὰ τῶν ἄλλων Στωϊκῶν τε καὶ ποιητικῶν καὶ συγγραφέων. ἕκαστος γάρ τις ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικοῦ λόγου τὸ συγγενὲς ὁρῶν καλῶς ἐφθέγξατο. *Non quod plane aliena ſint Platonis dogmata a Chriſti dogmatibus, ſed quod nec plane conveniant, ut nec aliorum dogmata, puta Stoicorum, poëtarum, & hiſtoriæ ſcriptorum. Eorum enim quiſque ab inſita ratione id, quod ei conſentaneum eſt, ex parte videns eatenus recte dixit.* Tertulliano, Seneca ſæpe noſter, ſed, ut idem nos monet, nulli hominum univerſitas ſpiritualium documentorum competebat, niſi in Chriſtum. Auguſtinus epiſtola CCII: *Mores illi, quos Cicero philoſophique alii commendant, in eccleſiis toto orbe creſcentibus docentur atque diſcuntur.* Vide ſi vacat hac ſuper re eundem Auguſtinum de Platonicis, quos paucis mutatis ait Chriſtianos eſſe epiſtola LVI. & de vera religione capite III. & confeſſionum libro VII, c. 9. & libro VIII, cap. II.

GRONOVII.

97 *Veritatem ſparſam*) Argumentum veterum erat Chriſtianorum, omnia moralia, quæ docuit Chriſtus, etiam veteres philoſophos præcepiſſe.

98 *Id vero exiſtimabant*) Vide Petrum Nunneſium de ſtudio philoſophico, cap. 2. num. 9.

GROTII.

f Et Chriſtiani veteres) Late hoc perſequitur Lactantius libro VI. inſtitutionum, capitibus XV. XVI. XVII. Caſſiodorus: *non affectibus moveri, ſed ſecundum eos moveri utile, vel noxium.*

GRO-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

poſitum eo ipſum abduxit, ut & virtutes diverſas, puta 99 liberalitatem & parſimoniam, in unam compingeret; & 100 veritati daret oppoſita minime ex æquo reſpondentia, jactantiam & diſſimulationem; & quibuſdam rebus vitij nomen imponeret, quæ aut non exiſtunt, aut vitia per ſe non ſunt, ut 1 contemtum voluptatis & 2 honorum, & 3 iræ adverſus homines vacuitatem.

Virtus non omnis vitium habet in exceſſu,

44. Non recte autem univerſaliter poſitum hoc fundamentum vel

GRONOVII.

99 *Liberalitatem, & parſimoniam*) num. 1. *Liberalitatem* definit Ariſtoteles, *medioeritatem* [sic] *circa pecunias*: ejus præcipua cautio eſt, quam & Cicero 2, de offic, 15. ei adhibet: *dandum diligenter & moderate, ne largitie fontem benignitatis exhauriat*. & cap. 18. *Habendam rationem rei familiaris, quam dilabi ſinere flagitioſum eſt*. Hæc eſt, quam veteres parſimoniam ſive frugalitatem dixere. Atque hinc patet frugalitatem non eſſe ſpeciem a liberalitate diverſam, ſed alteram ejus partem vel officium; quemadmodum altera pars eſt benignitas, ſive tempeſtivus ſumtus. Liberalis eſt, qui non plus dat, quam ſinit frugalitas; non minus, quam comitas præcipit ſive benignitas. Liberalitas eſt medium inter prodigalitatem, a qua revocat illam frugalitas, ſive parſimonia, & avaritiam, a qua retrahit eam benignitas.

100 *Veritati daret oppoſita*) Nu. 2. *Veritas* Ariſtoteli 4, ethic. 13. *virtus eſt, qua quis præfert verbis, & factis id quod eſt, & eſſe debet*. Qua qui utebantur, candide & ſimpliciter agere dicebantur. Exemplum eſt apud Homerum Achilles, apud Sophoclem filius ejus Neoptolemus. Ei in exceſſu obiicit arrogantiam, qua quis amplius præfert, quam eſt: cujuſmodi ſunt glorioſi milites apud comicos. In defectu diſſimulationem qua quis minus præfert quam eſt: non per modeſtam propriæ laudis detrectationem, ſed per pravam conſuetudinem, ac voluntatem illudendi ac fruſtrandi: cujus exemplum unicum eſt Tiberius, qui cum teterrimus eſſet dominorum, dicebat ſe S. P. Q. R. ſervire, & Domitianus, cum innoxios occideret, præfari ſolitus de clementia. Tales ſunt εἴρωνες deſcripti Theophraſto. Tales de quibus Terentius in Heautont. *Nec tu illum ſatis noveras, nec te ille: hocque fit, ubi non vere vivitur. Tu illum nunquam oſtendiſti, quanti penderes. Nec tibi ille eſt credere auſus quod æquum eſt patri*. Huc pertinet hiſtrionia, quam *totum orbem exercere* dixit Petronius.

1 *Contemtum voluptatis*) Num. 3. Invidioſa λιτότης non enim contemtum voluptatum, ſed feram & barbaram averſationem muſicæ pulchritudinis, aliarumque rerum elegantium, & jucundarum, quas modice ſumendas comparavit Deus in ſolatium vitæ. Ea in aliis eſt immanitas belluina, in aliis pecuinus ſtupor. Talis Timon ille fuit comœdiis Ariſtophanis traductus tanquam oſor generis humani. Et ejus imitatione M. Antonius poſt bellum Actiacum. Tales quoque iratis Diis genitos, & malevolente genio natos dicebant veteres, qui nihil indulgere genio poſſent, etiamſi liceret, & copiam haberent.

2 *Contemtum honorum*) Num. 4. Immo contemtum ſui potius & ἀπόνοιαν, ut dicebant Græci [illegible], per quam quis honore ſe indignum præſtat. Non enim malunt contemnere honores, ſed ita contemnere, ut inhoneſtus fias, pudorem & famam hominum nihili facias, in ſordidiſſimum vitæ genus deſcendas cum Dionyſio Syracuſano apud Juſtin. 21, 5. *non contentus in publico vagari, ſed potare, nec conſpici in popinis lupanaribuſque, ſed totis diebus deſidere, cum perditiſſimo quoque de minimis rebus diſceptare, pannoſus, & ſqualidus incedere.*

3 *Vacuitatem iræ*) Num. 5. Non quæ oritur manſuetudine, ac lenitate animi, ſed ſtupore, lentitudine, oſtenditurque ſtupida quædam omnium indigniſſimorum, quæ nemo bonus tolerare debet, tolerantia: qualem in paraſitis, & mimis, os contumeliæ præbere ſuetis, exhibent ſcenæ.

Ex

Digitized by Google

vel 4 ex juſtitia apparet, cui oppoſitum nimium & parum, cum in affectibus & ſequentibus eos actionibus invenire non poſſet; in rebus ipſis circa quas juſtitia verſatur utrumque quæſivit: quod ipſum primum eſt deſilire de genere in genus alterum, quod in alijs merito culpat: deinde 5 minus ſuo accipere, poteſt quidem adventitium habere vitium, ex eo quod quis pro rerum circumſtantijs ſibi ac ſuis debeat; at certe cum juſtitia pugnare non poteſt, quæ tota in alieni abſtinentia poſita eſt. Cui hallucinationi ſimilis illa eſt, quod 6 adulterium ex libidine, cædem ex ira proprie ad injuſtitiam pertinere non vult; cum tamen injuſtitia non aliam naturam ha-

4 *Ex juſtitia, cui oppoſitum nimium & parum in rebus*) Num. 6. Medium duplex eſt: rei, ſive arithmeticum, quod utrimque tantundem diſtat ab extremis ſicut centrum æqualiter ex omnibus partibus disjunctum a circumferentia: & rationis, ſive geometricum, quod alteri extremorum interdum eſt vicinius, ab altero remotius, & tamen medium ratione ponderis, loci, temporis, perſonæ. Illud paribus numeris utrinque abeſt, ut quaternarius inter duo & ſex: novem inter ſex & duodecim: hoc non quidem numeris, ſed tamen paribus ponderibus parique ratione alterius extremi ad medium, & viciſſim medii ad alterum extremum utrimque diſtat, & medium habetur, ut quemadmodum ſe habent tres ad ſex, ita ſex ad duodecim: nam illa horum dimidium ſunt. Quatuor & a duobus, & a ſex diſtant binario: at non ſex ut a tribus ternario, ita etiam a duodecim diſtant; hæc eſt diviſio non generis in ſpecies, ſed homonymi in ſignificata. Quid igitur peccavit Ariſtoteles, ſi dixit virtutem omnem conſiſtere in medio: ſed in cæteris virtutibus eſſe medium rationis, ſive geometricum: in juſtitia partim medium geometricum, ſive rationis, partim arithmeticum ſive rei? Non hic video *μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος*, ſed tantum explicationem, & diſtinctionem terminorum.

5 *Minus ſuo accipere*) Num. 7. cavillatur: neque enim Ariſtoteles & ejus ſectatores illud *minus ſuo* accipiunt de bonis, ſed de oneribus, & malis. Juſtitia ex mente Ariſtotelis eſt virtus, quæ tam in præmiorum, & onerum diſtributione, quam in commutatione rerum, & contractibus, & omnibus, in quibus alicui injuria fieri poteſt, ita ſe gerere hominem decet, ut nec de externis bonis, puta pecuniis, honoribus, & id genus aliis plus ſibi vindicet, minus relinquat alteri, nec rurſus de malis, id eſt, oneribus, & pœnis minus ſibi, aut plus alteri, quam par eſt ac jure debetur, imponit. Vide Hornejum 3, ethic. cap. 11. num. 21.

6 *Adulterium ex libidine, cædem ex ira ad injuſtitiam*) Num. 8. Primum Ariſtoteles non negat, adulterium qualecumque, & cædem quamvis pertinere ad juſtitiam univerſalem. Nam eam omnes virtutes complecti, & leges velle, ut nulla non virtus obſervetur, nullum non vitium vitetur, diſerte ſcribit (hæret in hoc loco Ariſtotelis etiam Barchovius ad §. 1. inſt. de juſtit. & jure) nec a particulari quidem juſtitia *πολιτικῶς* adulterium aut ullam cædis ſpeciem excipit: nam cum juſtitiæ particularis duas (ſpecies)partes conſtituiſſet, *τὸ ἐν ταῖς διανομαῖς καὶ τὸ ἐν τοῖς συναλλάγμασι διορθωτικόν*, alteram, quæ diſtribuendo præmia & onera, alteram quæ contractus ordinat, inter *συναλλάγματα ἀκούσια* ſeu *contractus involuntarios* palam ponit *μοιχείαν καὶ ἀνδροφονίαν*. Hæc lib. 5. ethic. cap. 4. At initio ejus capitis *ἐνδήλως* & ſubtiliter eſſe quandam juſtitiam, quæ non contineat omnem virtutem, ſed partis locum obtineat, demonſtrat exemplis injuſtitiæ: eſſe enim qui injuſte agant, qui tamen non cupiant, nec uſurpent alienum, ut qui in acie clypeum abiicit, dum ignavus eſt: maledicus, dum moleſtus: per avaritiam deſtituens amicum, dum illiberalis: nemo horum aut ſimiliter peccantium injuſte agit cupiditate alieni. Et tamen cupiditas alieni peccatum eſt, & improbatur, tanquam injuſtitia. Eſt ergo aliqua injuſtitia ab aliis vitiis diſtin-

habeat, quam alieni 7 uſurpationem; 8 nec referat, ex avaritia illa, an ex libidine, an ex ira, an ex imprudente miſericordia proveniat, an ex cupiditate excellendi, unde maximæ injuriæ naſci ſolent. Nam qualiacumque incitamenta contemnere hac tantum de cauſa, ne ſocietas humana violetur, hoc vero juſtitiæ proprium eſt.

45. Ut redeam unde veneram, verum quidem eſt virtutibus nonnullis accidere, ut affectus moderentur, ſed hoc non ideo quod id ſit virtuti omni proprium atque perpetuum; ſed quia recta ratio, quam virtus ubique ſequitur, g in quibusdam modum ſequendum dictat, in quibusdam ad ſumma incitat. Nam 9 Deum nimium colere

In ſummis ſæpe conſiſtit.

ſtincta, & ſeparata; & ſic in contrarium juſtitia. Inter hæc genera injuſtitiæ univerſalis (μοχθηρίαν vocat) mentionem facit adulterii, ponens duos adulteros: alter ob lucrum mœchatur, & accipit aut eſuriret ni mœcharetur: alter ob libidinem & ultro donat; hic poſterior quod peccat, habet nomen inter vitia univerſali juſtitiæ oppoſita, eſt enim intemperans: at ille prior, quod facit, nullum nomen inter iſta vitia invenit, & tamen injuſtus eſt: ergo injuſtitia particulari: ergo & eſt aliqua injuſtitia particularis, quæ non poſſit referri ad illa vitia ethica, ſed ſui generis vitium eſt: οὗτος μὲν ἀκόλαστος δόξειεν ἂν εἶναι μᾶλλον ἢ πλεονέκτης. Non dicit πλεονέκτην omnino non eſſe, ſed magis ἀκόλαστον quam πλεονέκτην: dein non dicit puniri ex legibus non poſſe ut πλεονέκτην, ſed dicit δόξειεν ἂν εἶναι, *poſſit videri*, ſcilicet ſubtili judicio ethico, quod ſit ex intentione agentis, non ex damno patientis. At qui lucri & pecuniæ accipiendæ cauſa adulterat, is ἄδικος, ἀκόλαστος δ' οὔ, quod comparate intelligendum ex ſuperioribus, quaſi eſſet ἄδικος μᾶλλον ἢ ἀκόλαστος, magis injuſtus quam intemperans. Nam ἀκολασία quidem præſtat ei miniſterium, ſed quæ potiſſimum agit, & iſta utitur, eſt πλεονεξία, ſive turpis egeſtas. Quomodo igitur is diceret adulterium ex libidine non eſſe injuſtitiam, qui hoc ipſum ut exemplum injuſtitiæ adhibet?

7 *Uſurpationem*) Confundit Grotius univerſalem & particularem juſtitiam.

8 *Nec referat*) Num. 9. Nihil refert, quod ad pœnam, judicio civili, ſed refert judicio morali. Mneſter fuit Pantomimus, quem cum Meſſalina non poſſet ad libidinem pellicere, accuſavit eum apud Claudium maritum tanquam contumacem, effecitque ut Imperator juberet eum Auguſtæ parere. Itaque cum ea concubuit. Tacit. XI, ann. 36. Is egit quidem & ἀκολάστως & ἀδίκως, nec evaſit pœnam; judicio tamen morali nec ἄδικος nec ἀκόλαστος fuit. Sic & Gyges cum imperio Candaulis nudam vidit Lydiæ reginam. De cæde ex ira haud ſcio, niſi forte ex lib. V, ethic. cap. 10. quod ſi eſt, injuſte ſe carpſiſſe hoc demonſtrat lib. 3, de jure bell. & pac. cap. 11, num. 4. ubi late eum locum allegat & merito prædicat.

GROTII.

g *In quibusdam modum ſequendum dictat, in quibusdam ad ſumma incitat*) Agathias libro V. in oratione Beliſarii: τῶν γὰρ τῆς ψυχῆς κινημάτων, τὰ μὲν ὅσα περίεστι καθαρὸν ἔχειν καὶ ἀνεπίμικτον τὸ αἱρετὸν καὶ καθῆκον, τούτων ἐντελῶς καὶ δεῖ ἀνθεκτέον. οἷς δὲ μέτεστι καὶ τῆς ἐς τἀναντία τροπῆς καὶ ἐπινεύσεως, τούτοις οὐ διὰ πάντων χρηστέον, ἀλλ' ἐς ὅσον ἔχουσι τὸ συμφέρον. τὸ μὲν οὖν φρονεῖν ἀμιγὲς ἀγαθὸν καὶ ἀνόθευτον ἅπαντες εἶναι φήσειεν ἄν. τῆς δὲ ὀργῆς τὸ μὲν δραστήριον εὐκλεές. τὸ δὲ ὑπέρμετρον φευκτὸν καὶ ἀσύμφορον. *Ex animi motibus illi omnino ſimpliciterque arripiendi, in quibus id, quod officio convenit eligique dignum eſt, purum reperitur, atque ſincerum. At quibus accidit, ut & in malum vergant atque declinent, his non omnimode utendum, ſed quatenus conducunt. Prudentia bonum eſt merum, & incorruptum, quod nemo negaverit. In ira id quod actuoſum, laudabile: quod modum excedit, vitandum, ut damnum adferens.*

GRONOVII.

9 *Deum nimium colere non poſſumus &c.*) Num. 10. Primum Ariſtoteli igno-

ſcen-

re non poſſumus: ſuperſtitio enim non eo peccat, quod Deum nimium colat, ſed quod perverſe: neque æterna bona nimium poſſumus appetere, neque æterna mala nimium formidare: neque peccata nimium odiſſe. Vere igitur a Gellio dictum, eſſe quædam quorum amplitudines nullis finibus cohibeantur, & quæ quanto majora auctioraque ſint, etiam tanto laudatiora ſint. Lactantius, cum multum de affectibus diſſeruiſſet. *Non in his moderandis*, inquit, *ſapientiæ ratio verſatur, ſed in cauſis eorum; quoniam extrinſecus commoventur: nec ipſis potiſſimum frenos imponi oportuit, quoniam & exigui poſſunt in maximo crimine, & maximi poſſunt eſſe ſine crimine.* Nobis propoſitum eſt Ariſtotelem magni facere, ſed cum ea libertate quam ipſe ſibi in ſuos magiſtros veri ſtudio indulſit. *lib. 4. cap. 9.*

46. Hiſtoriæ duplicem habent uſum, qui noſtri ſit argumenti: *Hiſtoria.* nam & exempla ſuppeditant, 10 & judicia. Exempla quo 11 meliorum ſunt temporum ac populorum, eo plus habent auctoritatis: ideo

ſcendum, ſi inter virtutes morales non poſuit religionem, quemadmodum & ſpem, caritatem, fidem, ſolis Chriſtianis ex revelatione cognitas. Nam illi, ut veteribus omnibus extra eccleſiam, cultus Deorum ſub magnificentia ponitur 4, ethic. 5. Cui ſubſcribit Salluſtius Catil. 12. *In ſuppliciis Deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant.* Juſtin. de templo Delphico lib. 24, 6. *Multa igitur ibi & opulenta regum populorumque viſuntur munera, quæ magnificentia ſua reddentium vota gratam voluntatem & Deorum reſponſa manifeſtant.* Livius 21, 20. qua in re excedi modum poſſe monſtrat lex illa: *Pietatem adhibento: opes amovento.* lib. 2, de leg. 8. Lycurgus interrogatus, cur ϖανεὶς ἐγῶ εὐτελεῖς θυσίας, modica & vilia ſacrificia conſtituiſſet, reſpondit, ne unquam venerari Deum ceſſemus. Plutarch. Lacon. p. 228. Colere Deum nimium non poſſumus, cultu recto, & quo ille ſe coli præcepit. Sed hic non eſt exceſſus; quantumcumque enim hoc extollas, & ſi facias toto corde, tota anima, totis viribus, tamen manes in medio. Sic nullam virtutem nimium exercere poſſumus: nam quamdiu virtus eſt, quo uſque extendas, medium tenebis. Sed actio illa humana per quam exercetur virtus, quamque virtus temperat, poteſt excedere extra medium & tum degenerat in exceſſum. Sic & officia, per quæ exſerimus pietatem noſtram, & quibus nos colere Deum teſtamur, patiuntur vitium, & poſſunt in id excedere, ut dicat Dominus: *Quo mihi multitudinem victimarum veſtrarum? Ne offeratis ultra ſacrificium fruſtra. Incenſum abominatio eſt mihi.* Eſaiæ cap. 1. colere Deum nimium non poſſumus, nempe cultu animi, & propoſito vivendi ad Juſſa ejus. Sic propoſito animi nemo neque fortis nimium, neque temperans, neque Juſtus eſſe poteſt. Sed homo de homine judicat ex actionibus externis. Vera virtute utrum quis ſit præditus, an imaginem tantum ejus, & umbram habeat limites migrando in ſupervacuum, æſtimandum eſt ex opere cuivis virtuti proprio. Quomodo igitur religioſos nos demonſtramus? nempe templa adeundo, orando in genibus, aperto capite, ſupinis manibus, eleemoſynis, & erogando in ſumptum ſacrorum ferias eorundem ſacrorum cauſa habendo, legendo libros ſacros, & in ſenſus eorum inquirendo, abſtinendo & pro opibus prohibendo, in quibus nefas aut piaculum verſari videtur. In his vero modum excedi poſſe & amplius fieri quam Deus præcipit, & ratio recta poſcit, quis ignorat? Itaque omnino quoque religio medium fuerit inter ſuperſtitionis exceſſum & defectum impietatis ſive atheiſmi.

10 *Et judicia*) Sententias & pronunciata illuſtrium & clarorum hominum, ea ſæpe vulgi non falſa, ut & ſua.

11 *Meliorum temporum*). Ut Romana ante 600. v. c. annum, ſeu bellum Punicum tertium: Græca bellum ante Peloponneſiacum. Thucyd. lib. 3, 110,

D 12 *Pro-*

Digitized by Google

ideo Græca & Romana vetera cæteris prætulimus. Nec ſpernenda judicia, præſertim conſentientia: jus enim naturæ, ut diximus, aliquo modo inde probatur; jus vero gentium non eſt ut aliter probetur.

Poëtæ. Oratores.

47. Poëtarum & oratorum ſententiæ non tantum habent pondus: & nos ſæpe ijs utimur, non tam ut inde adſtruamus fidem quam ut his quæ dicere voluimus ab ipſorum dictis aliquid ornamenti accedat.

11 Libri ſacri. I Teſtam. vetus.

48. Librorum, quos a Deo afflati homines aut ſcripſerunt, aut 12 probarunt, auctoritate ſæpe utor, cum diſcrimine 13 antiquæ & novæ legis. Antiquam legem ſunt qui urgent pro ipſo 14 jure naturæ: haud dubie 15 mendoſe; multa enim ejus veniunt ex Dei voluntate 16 libera, quæ tamen cum vero jure naturæ nunquam 17 pugnat: & eatenus argumentum inde recte ducitur, dummodo diſtinguamus accurate jus Dei, quod 18 Deus per homines interdum exſequitur, & jus hominum inter ſe. Vitavimus ergo, quantum potuimus, & hunc errorem, & alterum ei 19 contrarium, qui poſt novi fœderis tempora nullum antiqui fœderis uſum eſſe putat. Nos contra cenſemus, tum ob id quod jam diximus, tum quia novi fœderis ea eſt natura, ut quæ ad virtutes morum pertinentia præcipiuntur in veteri fœdere, eadem & ipſum aut 20 majora præcipiat: & hunc in modum uſos teſtimoniis antiqui fœderis videmus antiquos Chriſtianorum ſcriptores.

Hebræi ſcriptores.

49. Ad percipiendam autem librorum ad antiquum fœdus pertinentium ſententiam, non parum conferre nobis poſſunt *b* 21 Hebræi

bræi

12 *Probarunt*) Qui effecerunt, ut alii haberentur canonici, & apocryphi, primi.

13 *Antiquæ & novæ legis*) Sic maluit, quam antiqui & novi fœderis vel teſtamenti: non enim ſequitur quod noſtri fere ſtatuunt omnes, idem fœdus gratiæ fuiſſe ſemper, eandemque legem, cujus non nova capita tulit, ſed veterem renovavit, declaravit magis & purgavit a Phariſæorum pravis interpretationibus & additamentis.

14 *Jure naturæ*) Judaizantes, Bodinum intelligit.

15 *Mendoſe*) Horat. 2, ſat. 4. *Aufidius forti miſcebat mella Falerno, Mendoſe.* i. e. male, perperam.

16 *Libera*) Ut cum jubet Deus abſtinere fructu certæ arboris, cum patrem jubet immolare filium, cum jubet non parci ſeptem populis in Cananæa devotis.

17 *Non pugnat*) Nam Deus omnium arbiter ſummus, & ob id non pugnat cum στοργῇ parentum, aut præcepto: *non occides*, cum filium immolare jubet patrem.

18 *Deus per homines exſequitur*) Ut mandatum Abrahamo de filio mactando: Hebræis de Ægyptiis auro, & argento fraudandis, & ſeptem populis Syriæ Paleſtinæ delendis, Iehu de tollenda domo Achabi.

19 *Contrarium*) Quæ eſt ſententia quorundam Anabaptiſtarum.

20 *Majora*) Quin clariora potius & evidentiora, ut volunt Reformati.

GROTII.

b *Hebræi ſcriptores*) Ita ſenſit Caſſianus inſtitutione divinarum ſcripturarum.

GRONOVII.

21 *Hebræi ſcriptores*) Qualis in primis Maimonides in Ductore dubitantium, qui liber editus a Buxtorfio.

22 *Ser.*

Digitized by Google

bræi ſcriptores, ii maxime qui & 22 ſermones, & mores patrios habuerunt percognita.

50. Novo fœdere in hoc utor, ut doceam, quod non aliunde diſci poteſt, quid Chriſtianis liceat: quod ipſum tamen, contra quam plerique faciunt, a jure naturæ diſtinxi: pro certo habens in illa ſanctiſſima lege 23 majorem nobis ſanctimoniam præcipi, quam ſolum per ſe jus naturæ exigat. Neque tamen omiſi notare, ſi qua ſunt quæ nobis 24 commendantur magis quam præcipiuntur, ut a præceptis declinare ſciamus nefas & pœnæ obnoxium, ad ſumma quæque contendere generoſi eſſe conſilii, & ſua non carituri 25 mercede. 2. *Teſtam. nov.*

51. Synodici 26 canones 27 qui recti ſunt, collectiones ſunt ex generalibus legis divinæ pronuntiatis, 28 ad ea, quæ occurrunt, aptatæ; hi quoque aut monſtrant, quod divina lex præcipit, aut ad id, quod Deus ſuadet, hortantur. Et hoc vere 29 eccleſiæ Chriſtianæ eſt officium, ea quæ ſibi a Deo tradita ſunt tradere, & eo quo tradita ſunt modo. Sed & mores apud Chriſtianos illos veteres, & 30 qui tanti nominis menſuram implebant, recepti, aut laudati, merito pro canonibus valent. Secunda poſt hos auctoritas eſt eorum qui ſuis quique temporibus pietatis & doctrinæ fama inter Chriſtianos 31 floruerunt, 32 neque gravis cujuſquam erroris notati ſunt. Nam & hi quæ dicunt magna cum aſſeveratione, & quaſi comperta, momentum non exiguum habere debent, ad interpretanda quæ obſcura videntur in ſacris literis, eoque majus, quo & plurium apparet conſenſus, & propius acceditur ad primæ puritatis tempora, cum nec 33 dominatus adhuc nec 34 coitio ulla primitivam veritatem adulterare potuit. 3. *Synodorum canones.* 4. *Chriſtianorum primorum uſus, mores.* 5. *Patrum & ſcripta & conſenſus.*

52. Qui his 35 ſucceſſerunt Scholaſtici, quantum ingenio valeant, ſæpe oſtendunt: ſed in infelicia, & artium bonarum ignara ſæcula inciderunt: quo minus mirum ſi inter multa laudanda, aliqua 6. *Scholaſtici DD.*

22 *Sermones & mores patrios habuerunt percognita*) *percognitos* Latinius dicendum, nam non præcedit duplex genus, & ob id nullus locus neutro generi.

23 *Majorem*) Niſi juſtitia veſtra ſit ſupra juſtitiam Phariſæorum, dicit Dominus.

24 *Commendantur*) Quæ theologi dicunt eſſe magis conſilii quam præcepti, priori ad Corinth. cap. VII.

25 *Mercede*) Nempe ex Dei benignitate; non quaſi aliquid, nedum amplius, quam debent, mereantur.

26 *Canones*) Decreta conciliorum.

27 *Qui recti ſunt*) His monet concilia poſſe interdum errare.

28 *Ad ea quæ occurrunt*) Ad quotidianos caſus.

29 *Veræ eccleſiæ officium*) Oſtendit.

30 *Qui tanti nominis menſuram implebant*) i. e. qui ſe præſtiterunt dignos Chriſtianorum magnifico titulo. Imitatur Ovid. 1, Pont. 2. *Maxime qui tanti menſuram nominis imples.*

31 *Floruere*) i. e. Patres & ſcriptores eccleſiaſtici: ut Auguſtinus, Tertullianus &c.

32 *Neque gravis*) Non pro hæreticis aut ſchiſmaticis habiti.

33 *Dominatus*) Pontificum Romanorum ſcil. Papalis monarchia, quam nolebat offendere ſcribens in Gallia.

34 *Coitio*) Concilium ex eorundem ſatellitibus compoſitum. Patres & ſcriptores eccleſiaſtici.

35 *Succeſſerunt ſcholaſtici*) E ſchola Petri Lombardi magiſtri ſententiarum.

36 *Condonanda*) In quibus ſc. errarunt.

qua & 36 condonanda ſunt. Tamen ubi 37 in re morum conſentiunt, vix eſt, ut errent: quippe perſpicaces admodum ad ea videnda, quæ in aliorum dictis reprehendi poſſunt: in quo ipſo tamen 38 diverſa tuendi ſtudio laudabile præbent 39 modeſtiæ exemplum, rationibus inter ſe certantes, non, qui mos nuper adeo literas inquinare cœpit, convitijs, turpi fœtu impotentis animi.

III. *Jureconſulti.*

53. Juris Romani ſcientiam profitentium tria ſunt genera. Primum eorum eſt, quorum opera in 40 Pandecte, Codicibus Theodoſiano & Juſtinianeo, & in Novellis conſtitutionibus apparent. Secundum eos habet, qui 41 Irnerio ſucceſſerunt, Accurſium, Bartolum, & tot alia nomina, quos penes diu fori regnum fuit. Tertium eos complectitur, qui humaniores literas cum legum ſtudio 42 conjunxerunt.

1. *Antiqui.*

Primis 43 multum defero: nam & rationes ſæpe optimas ſuppeditant ad demonſtrandum id, quod juris eſt naturæ: & eidem juri neque minus gentium juri teſtimonium ſæpe præbent, ſic tamen ut ipſi non minus quam alij nomina hæc ſæpe 44 miſceant, imo & jus gentium ſæpe vocent id, quod quorundam dumtaxat populorum eſt, nec tanquam 45 ex condicto, ſed quod alij aliorum imitatione, aut fortuito receperunt. Sed & quæ vere juris ſunt gentium, ſæpe tractant promiſcue & indiſcrete cum his, quæ juris ſunt Romani, ut 46 ex titulo de captivis & poſtliminio apparet. Hæc ergo ut diſcernerentur, laboravimus.

2. *Medii.*

54. Secunda claſſis juris divini & hiſtoriæ veteris incurioſa, omnes regum populorumque controverſias definire voluit ex legibus Romanis, aſſumtis interdum 47 canonibus. Sed his quoque temporum ſuorum infelicitas impedimento ſæpe fuit, quo minus recte leges illas intelligerent, ſatis ſolertes alioqui ad indagandam æqui bonique naturam: quo factum, ut 48 ſæpe optimi ſint condendi juris auctores, etiam tunc cum conditi juris mali ſunt interpretes. Audiendi vero tum maxime, cum 49 tali conſuetudini, quæ noſtrorum temporum jus gentium facit, teſtimonium perhibent.

3. *Recentiores.*

55. Tertij ordinis magiſtri, qui Romani juris finibus ſe includunt

37 *In re morum*) In moralibus quæ ſpectant mores, in ethicis.

38 *Diverſa tuendi*) In utramque partem diſputandi.

39 *Modeſtiæ*) Non conviciis certantes.

40 *Pandecte*) Potius quam pandectis: vox enim Græca πανδέκται

41 *Irnerio*) Quem jus civile Romanum per barbara tempora abolitum in uſum revocaſſe ac docere cœpiſſe vulgo putatur ſub Philippo Svevo Imp. circa an. C. 1200.

42 *Conjunxerunt*) Alciato, Budæo, Cujacio.

43 *Primis*) Veteribus.

44 *Miſceant*) Ut dicant eſſe juris naturæ, quod eſt juris gentium.

45 *Ex condicto*) velut ex tacito conſenſu omnium, aut plurimorum moratiorumque populorum.

46 *Ex titulo de captivis, & poſtliminio*) Inſr. 3, 9. 1. alludit ad l. 19. pr. D. eo tit.

47 *Canonibus*) Jure canonico.

48 *Sæpe optimi ſint*) Rectiſſime tradant, quid ſit juris; etſi ad id male applicent, & obtorto collo trahant veterum JC. loca, unde id colligunt.

49 *Tali conſuetudini*) Quum quod nunc videmus paſſim uſurpari & valere pro jure gentium, jam tunc uſurpatum fuiſſe oſtendunt.

50 Ma-

Digitized by Google

dunt, & in jus illud commune aut nunquam, aut non niſi leviter exſpatiantur, vix ullum habent uſum qui noſtri ſit argumenti. Scholaſticam ſubtilitatem cum legum & canonum cognitione conjunxerunt, ita ut a controverſiis etiam populorum ac regum non abſtinerent Hiſpani duo Covarruvias & Vaſquius: hic 50 magna libertate, modeſtius alter, nec ſine exacto quodam judicio. Hiſtorias magis eidem legum ſtudio inſerere aggreſſi ſunt Galli: quos inter magnum obtinet nomen Bodinus & Hottomanus, ille 51 perpetuo opere, hic ſparſis quæſtionibus, quorum & 52 pronuntiata & rationes ſæpe nobis inquirendi veri ſuppeditabunt materiam.

Hiſpani. *Galli.*

VII. *Inſtituti & ordinis in univerſum conſilium & ratio explicata.*

56. In 53 toto opere tria maxime mihi propoſui: ut definiendi rationes redderem quam maxime evidentes, & ut quæ erant tractanda, ordine certo diſponerem, & ut quæ eadem inter ſe videri poterant nec erant, perſpicue diſtinguerem.

57. Temperavi me ab his, quæ alterius ſunt tractationis, ut quæ docent quid 54 ex uſu ſit facere: quia iſta ſuam habent artem ſpecialem politicam, quam recte ita ſolam tractat Ariſtoteles, ut alieni nihil admiſceat, contra quam fecit Bodinus, apud quem hæc ars cum juris noſtri arte confunditur. Nonnullis tamen locis ejus quod utile eſt feci mentionem, ſed obiter, & ut id ipſum a juſti quæſtione apertius diſtinguerem.

58 Injuriam mihi faciet, ſi quis me ad ullas noſtri ſeculi controverſias, aut natas, aut quæ naſcituræ prævideri poſſunt, reſpexiſſe arbitratur. Vere enim profiteor, ſicut mathematici 55 figuras a corporibus ſemotas conſiderant, ita me in jure tractando ab omni ſingulari facto abduxiſſe animum.

Dicendi genus conciſum.

59. Dicendi genus quod attinet, nolui ad rerum tractandarum multitudinem adjungendo verborum copiam faſtidium parere lectori, cujus utilitatibus conſulebam. Itaque ſecutus ſum quantum potui conciſum & docenti conveniens loquendi genus: ut tanquam in uno conſpectu habeant, qui negotia publica tractant, & quæ incidere ſolent controverſiarum genera, & principia unde dijudicari poſſunt: quibus cognitis facile erit ad rem ſubjectam accommodare orationem & quantum lubet extendere.

Scriptorum verba ipſa.

60. Scriptorum veterum ipſa verba adduxi interdum, ubi talia erant, ut aut cum auctoritate, aut cum venuſtate ſingulari dicta viderentur: quod & in græcis feci nonnunquam, ſed maxime ubi aut brevis erat ſententia, aut cujus gratiam ſperare non audebam latino ſermone me poſſe aſſequi: quem tamen ubique adjunxi in eo-

50 *Magna libertate*) Ut audeat etiam quædam regibus iniqua ſtatuere. Infr. 2, 1. 9.

51 *Perpetuo opere*) Libris de republica.

52 *Pronunciata*) Sententiæ.

53 *In toto opere*) Quintum & ultimum membrum partis ſpecialis. Cura per omne opus.

54 *Ex uſu ſit*) Politica.

55 *Figuras a corporibus ſemotas*) In idea & ſolo conceptu mentis, non ut pinguntur in abaco vel charta. Infr. 2, 23. 1.

GRO-

Digitized by Google

corum commodum qui græca non didicerunt.

Libertas judicii lectori relicta.

61. Quam vero ego in aliorum ſententijs ac ſcriptis dijudicandis mihi ſumſi libertatem, eandem ſibi in me ſumant, omnes eos oro atque obteſtor, quorum in manus iſta venient. Non illi promtius me monebunt errantem, quam ego monentes ſequar. Et jam nunc adeo, ſi quid hic pietati, ſi quid bonis moribus, ſi quid ſacris literis, ſi quid eccleſiæ Chriſtianæ conſenſui, ſi quid ulli veritati diſſentaneum a me dictum eſt, id nec dictum eſto.

Digitized by Google

HUGONIS GROTII
DE JURE BELLI, AC PACIS
LIBER PRIMUS.
CAPUT I.

Quid Bellum, quid Jus?

I. *O*Rdo operis.
II. *Belli definitio, & origo nominis.*
III. *Jus pro attributo actionis deſcribitur, & dividitur in rectorium, & æquatorium.*
IV. *Jus pro qualitate dividitur in facultatem, & aptitudinem.*
V. *Facultatis ſive juris ſtricte dicti diviſio in poteſtatem, dominium, creditum.*
VI. *Facultatis alia diviſio: in vulgarem, & eminentem.*
VII. *Aptitudo quid?*
VIII. *De juſtitia expletrice, & attributrice: eaſque proprie non diſtingui per proportionem Geometricam, & Arithmeticam: nec quod hæc circa res communes, illa circa res ſingulorum verſetur.*
IX. *Jus pro regula definitur, & dividitur in naturale, & voluntarium.*
X. *Juris naturalis definitio, diviſio, & diſtinctio ab his quæ non proprie ſic dicuntur.*
XI. *Inſtinctum cum aliis animantibus communem, aut proprium hominibus, non facere aliam juris ſpeciem.*
XII. *Quomodo probetur jus naturale.*
XIII. *Juris voluntarii diviſio in humanum, & divinum.*
XIV. *Jus humanum dividitur in civile, civili arctius, & civili latius, quod eſt jus Gentium: ejus explicatio, & quomodo probetur.*
XV. *Jus divinum dividitur in univerſale, & unius populi proprium.*
XVI. *Jure Hebræorum nunquam obligatos fuiſſe alienigenas.*
XVII. *Quæ argumenta Chriſtiani petere poſſint ex lege Hebræa, & quomodo.*

I. CONTROVERSIÆ eorum 1 quos nulla juris civilis tenet communio, quales ſunt & qui 2 in gentem nondum coierunt, & qui inter ſe diverſarum ſunt gentium, tum privati, tum Reges ipſi, quique par Re-

GRONOVII NOTÆ.

1 *Quos nulla juris*) i. e. qui non ſunt ejusdem Reip. non communi legum, vel civitatis ſponſione, ut loquitur JCtus ſeu lex 2. D. de legibus, non tenentur neque aut judicem eundem agnoſcunt.

2 *In gentem nondum*) Ut Aborigines, genus hominum agreſte, ſine legibus, ſine imperio, ſolutum atque liberum, Salluſt. Catilin. 6. Apud eundem Gætuli & Libyes, aſperi incultique, neque moribus, neque lege, aut imperio cujuſquam regebantur. Jugurth. 18. Et ex eadem Africa, qui in familias paſſim & ſine lege diſperſi nihil in commune conſultant. Melæ 1, 8. adde Ciceronem de Invent. 1, 2. infra 1, 2, 2. In ſacris literis Patriarchæ ſub tentoiris habitantes, & hoc tempore multi Arabum.

4 Op-

Regibus jus obtinent, ſive illi 3 optimates ſunt, ſive populi liberi, aut ad belli, aut ad pacis tempora pertinent. Sed quia bellum pacis cauſa ſuſcipitur, & nulla eſt controverſia unde non bellum oriri poſſit, occaſione bellici juris, quæcunque tales incidere ſolent controverſiæ, recte tractabuntur: ipſum deinde nos bellum ad pacem, ut finem ſuum, deducet.

II. 1. De Belli ergo jure acturi, videndum habemus, quid bellum ſit de quo quæritur: quid jus quod quæritur. Cicero dixit Bellum 4 certationem per vim. Sed uſus obtinuit, ut *a* non actio, ſed ſtatus eo nomine indicetur, ita ut ſit 5 Bellum ſtatus per vim certantium, 6 qua tales ſunt: quæ generalitas omnia illa bellorum genera comprehendit, de quibus agendum deinceps erit: neque enim 7 privatum hic excludo, ut quod reipſa 8 prius ſit 9 publico, & haud dubie cum publico communem habeat naturam, quæ propterea uno eoque proprio nomine ſignanda eſt.

2. Neque hujus nominis origo repugnat; eſt enim bellum ex voce veteri duellum, ut duonus quod fuerat factum eſt bonus, & duis bis. 10 Duellum autem a duobus dictum ſimili ſenſu, quo pacem uni-

3 *Optimates*) Ariſtocratia, Democratia, ut Venetiæ.

4 *Certationem per vim*) Nam alias certatur res controverſa, & decernitur aliis quoque modis, veluti per ſententias & calculos, ut in foro apud judices; per ſuffragia, ut in comitiis populorum; denique & per ſortem, ut quiſquam provinciam habere, quis judicare debeat: Cic. 1. de Offic. 11. *Cum ſint duo genera decertandi, alterum per diſceptationem, alterum per vim.*

GROT. *a Non actio, ſed ſtatus*) Philo 11. de legibus ſpecialibus: ὥσπερ γὰρ οἶμαι πολεμίους οὐ μόνον τοὺς ἤδη ναυμαχοῦντας ἢ πεζομαχοῦντας νομιστέον, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰς ἐγ-πειρον παρεσκευασμένους καὶ τὰς ἑλεπόλεις ἐφιστάντας τοῖς λιμέσι ἢ τείχεσι, κἂν μὴ συμπλέκωνται, κρίνομεν. *Hoſtes non ſoli exiſtimantur, qui jam navali aut terreſtri prælio certant, ſed pro talibus habendi & qui machinas admovent portubus aut mœnibus, etiamſi nondum pugnam incipiunt.* Servius ad illud primæ Æneidos.

. . . *nec bello major & armis.*

Bellum & conſilium habet: arma tantum in actu ipſo ſunt. Idem ad VIII. *Bellum eſt tempus omne, quo vel præparatur aliquid pugnæ neceſſarium, vel quo pugna geritur. Prælium autem dicitur conflictus ipſe bellorum.*

GRON. 5 *Bellum ſtatus*) i. e. Conditio certa populorum. Explicatio hæc Tullianæ definitionis eſt, non alia definitio. Neque enim Cicero per certationem intellexit actionem vel actum unum, velut aciei, oppugnationis, vallationis, ſed durantem temporis tractum, quo diſſidetur, & pro occaſionibus aut comparatur vis aut fit, aut cavetur atque eluditur. Bellum eſt tempus & conditio manibus atque armis, quod habent controverſiæ, decernentium, donec victoria aut colloquio tranſigatur.

6 *Qua tales ſunt*) ſc. certantes, vel quatenus certant, non aliquid agunt ad certamen non pertinens; quatenus exercent eum ſtatum, aut gerunt aliquid rerum ei convenientium, vel quod ſit certantium officii aut moris (nam per bellum alia aguntur quæ id non ſpectant.)

7 *Privatum*) Quoties ſinguli paucive nullo juſto imperio præditi armis inter ſe depugnant, (ut viator contra latronem.)

8 *Prius ſit*) Horat. 1. Sat. 3. *Cum prorepſerunt primis animalia terris, Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter Unguibus & pugnis, dein fuſtibus, atque ita porro. Pugnabant armis, quæ poſt fabricaverit uſus.*

9 *Publico*) Prius enim certabant homines, quam in civitatem cojerunt.

10 *Duellum*) Etymologia Ciceronis in Orat. 45. & Varronis in perduelles 6. L. L.

Πόλε-

unitatem dicimus. Sic Græcis ex multitudinis ſignificatione 11 πόλεμος: veteribus etiam 12 λύη a diſſolutione, quomodo & corporis diſſolutio 12 δύη.

3. Neque uſus vocis laxiorem hanc notionem repudiat. Quod ſi quando belli nomen publico tantum tribuitur, nihil id nobis obſtat, cum certiſſimum ſit, 13 nomen generis ſæpe ſpeciei, præſertim excellentiori, peculiariter 13 adhæreſcere. Juſtitiam in definitione non includo, quia hoc ipſum in hac diſputatione quærimus, ſitne aliquod bellum juſtum, & quod bellum juſtum ſit. Diſtingui autem debet id, quod quæritur, ab eo de quo quæritur.

III. 1. De jure belli cum inſcribimus hanc tractationem, primum hoc ipſum 14 intelligimus, quod dictum jam eſt, ſitne bellum aliquod juſtum, & deinde quid in bello juſtum ſit? Nam jus hic nihil aliud quam 15 quod iuſtum eſt ſignificat, idque negante magis ſenſu quam ajente, ut jus ſit 16 quod iniuſtum non eſt. Eſt autem iniuſtum, quod naturæ ſocietatis ratione 17 utentium 18 repugnat. Sic alteri detrahere ſui commodi cauſa, contra naturam eſſe dicit 19 Cicero, atque ita probat, quia ſi id fiat, ſocietas hominum & communitas evertatur neceſſe ſit. Hominem homini inſidiari nefas eſſe, evincit Florentinus, quia cognationem quandam inter nos conſtituerit natura. Seneca: *ut omnia inter ſe membra conſentiunt, quia ſingula ſervari totius intereſt; ita homines ſingulis parcent, quia ad cœtum 20 geniti ſumus. b Salva enim eſſe ſocietas niſi amore & cuſtodia partium non poteſt.*

De Officiis. III. *L. ut vim D. de juſt. & jur. De ira l. II. c. 31.*

2. Sicut autem ſocietas *c* alia eſt ſine inæqualitate, ut inter fratres, cives, amicos, fæderatos: alia inæqualis, καθ' 21 ὑπεροχὴν Ariſtoteli, ut inter patrem & liberos, dominum & ſervum, regem & ſub-

11 Πόλεμος) q. à πολύς.

12 Λύη) στάσις· μάχη· διαφορά· à diſſolutione.

12 Δύη) δυστυχία· ἔνδεια· πόνος· ταλαιπωρία· δυσπάθεια· quævis infelicitas.

13 *Nomen generis*) Ut quum JCC. adoptionem dividunt in arrogationem, & adoptionem: Ariſtoteles πολιτείαν in μοναρχίαν, ἀριστοκρατίαν, πολιτείαν. Vide Voſſ. de Conſtruct. c. 24.

13 *Adhæreſcere*) Ut cum JCti adoptionem diſtinguunt in arrogationem & adoptionem ſpecialiùs dictam. Sic cognatos in agnatos & cognatos.

14 *Intelligimus*) ſcil. nos quæſituros, vel hoc diſputaturos.

15 *Quod juſtum*) i. e. pro facto conceſſo, & non improbato. Plaut. Ciſt. 1, 1, 2. *jus faſque eſt*. Perſa 1, 3, 26. *jus eſt*. XIIm. *Paterfamilias uti legaſſit ſuper pecunia tutelave rei ſuæ, ita jus eſto*.

16 *Quod injuſtum non eſt*) i. e. quod licet, quia lege nulla prohibetur: quod ſine culpa & injuria facere poſſis.

17 *Utentium*) Hominum.

18 *Repugnat*) Verba Cic. 1. Off. 16.

19 *Cicero de Officiis III.*) 5.

20 *Geniti*) Quia homini naturalis appetitus ſocietatis.

GROT. *b Salva enim eſſe ſocietas niſi amore & cuſtodia partium non poteſt*) Seneca idem epiſtola XLVIII: *Hæc ſocietas diligenter & ſancte colenda eſt, quæ nos omnes omnibus miſcet, & judicat aliquod eſſe commune jus generis humani.* Videri poteſt hac de re Chryſoſtomus 1 Cor. XI, 1.

c Alia eſt ſine inæqualitate) Ut in Grammaticis alia conſtructio convenientiæ, alia regiminis.

GRON. 21 Ὑπεροχὴν) Ubi altera pars contrahentium ſuperior, altera inferior.

Digitized by Google

ſubditos, *d* Deum & homines: ita iuſtum aliud eſt 22 ex æquo inter ſe viventium, aliud eius 23 qui regit & qui regitur, qua tales ſunt: quorum hoc ius Rectorium, illud Æquatorium recte, ni fallor, vocabimus.

IV. Ab hac juris ſignificatione diverſa eſt altera, ſed ab hac ipſa veniens, quæ ad perſonam refertur: quo ſenſu 24 jus eſt 25 Qualitas moralis perſonæ competens ad aliquid juſte habendum vel agendum. Perſonæ competit hoc jus, etiamſi rem interdum ſequatur, ut ſervitutes 26 prædiorum, quæ jura realia dicuntur comparatione facta ad alia mere perſonalia: non quia non ipſa quoque perſonæ 27 competant, ſed quia non alii competunt, quam qui rem certam 28 habeat. Qualitas autem moralis perfecta, 29 facultas nobis dicitur; minus perfecta, 30 aptitudo: quibus reſpondent in naturalibus, 31 illi quidem actus, huic autem potentia.

V. Facultatem Juriſconſulti 32 nomine ſui appellant, nos poſthac ius proprie aut ſtricte dictum appellabimus: ſub quo continentur poteſtas, tum 33 in ſe, *e* quæ libertas dicitur, tum in alios, ut patria, dominica: *f* 34 Dominium, plenum ſive minus pleno; ut 35 uſusfructus, ius 36 pignoris: & 37 creditum, cui ex adverſo reſpondet debitum.

VI. Sed

GROT. *d Deum & homines*) De hac ſocietate vide Philonem in ἐξήγησις Νόμ. Habet & Plutarchus quædam in Numa.

GRON. 22 *Ex æquo*) Ut omnibus inter ſe liceant eadem, eadem non liceant, vel quo omnes inter ſe vivere, & agere naturæ aut ſocietati placuit.

23 *Qui regit*) Ut liceat majori in minorem, quod non licet minori in majorem aut in parem. Sic Cyrus *feciſſe ut regem* reſpondebat. Juſtin. l. 5.

24 *Jus eſt*) Pro auctoritate, ut in XII. *rei furtivæ æterna auctoritas* pro re incorporali, quæ poſſidetur vel acquiritur ab eo cujus eſt. Sic *jus obtinere*, Plau. Caſin. 1, 2, 22. Cic. pro Quinct. 9. 1. Ver. 26. *jus uſurpare*, Liv. 3, 71. & 5, 12. *jus experiri*, pro Cæcinna 12. pro Sext. 42. Tacit. 3. ann. 36. *impertiri tralatitium jus*. Sveton. Oct. 10.

25 *Qualitas moralis*) i. e. moribus & legibus fundata vis, copia, licentia.

26 *Prædiorum*) Vide Inſtit. l. 1. tit. 2. de ſervit. prædiorum.

27 *Competant*) Jura realia.

28 *Habeat*) Domino ſcil. prædii.

29 *Facultas*) i. e. rei.

30 *Aptitudo*) i. e. meritum, *Meus a prætore receſſi*. Perſius.

31 *Illi*) Facultati.

32 *Nomine ſui*) Sic *Suum, quod vindicari poteſt*. l. 27. §. D. de aur. arg. Sic *Suum cuique tribuere*. *Suum recipere*. l. 7. §. 6. D. Quæ in fraud. cred. *Suum conſequi*. l. 15. §. 5. de re judic. *Sua tutela* l. 50. pr. de leg. 3. *Suus hæres*. *Sui ſervi & ancillæ*. l. 73. de leg. 3.

33 *In ſe*) Ut quis ſit ſui juris l. 50. pr. de leg. 3. in ſuam tutelam, & in ſuam poteſtatem, Plaut. Perſa 4, 3. Ita *ancilla mea quæ fuit hodie, ſua nunc eſt*. Curt. 5, 6. *Tandem ſuis rex corporibus & cultu fœminarum abſtineri juſſit*

GROT. *e Quæ libertas dicitur*) Quam propterea facultatis nomine optime definiunt Romani Juriſconſulti.

f Dominium) *Jus pro Dominio*, Scholiaſtes ad Horatium.

GRON. 34 *Dominium*) Sic ſuum cuique tribuere in juris præceptis.

35 *Uſusfructus*) Cum alienis rebus utimur fruimur, ſalva illarum ſubſtantia.

36 *Pignoris*) Quod datur in ſecuritatem crediti.

37 *Creditum*) Quod alicui mutuum datum. Sic *Suum recipere*. l. 7. §. 6. quæ in fraud. cred. *Suum conſequi*. l. 15. §. 7. de Re jud.

38 *Vul.*

VI. Sed hæc facultas rurſum duplex eſt: 38 vulgaris ſcilicet, quæ uſus particularis cauſa comparata eſt; & 39 eminens, quæ ſuperior eſt iure vulgari, utpote 40 communitati competens in 41 partes & 42 res partium, boni communis cauſa. Sic regia poteſtas ſub ſe habet & 43 patriam & dominicam poteſtatem: ſic *g* in res ſingulorum majus eſt dominium Regis ad bonum commune, quam dominorum ſingularium: ſic 44 reipublicæ quiſque ad uſus publicos magis obligatur, quam creditori.

VII. Aptitudinem vero *h* 45 ἀξίαν, id eſt 46 dignitatem vocat Ariſtoteles. Michael Epheſius, id quod ſecundum eam æquale dicitur, interpretatur τὸ προσαρμόζον & τὸ πρέπον, *id quod convenit*. *V. Nicom.*

VIII. Fa-

38 *Vulgaris*) Privatorum facultas in bonis ſuis.

39 *Eminens*) Publica, & magiſtratuum, facultas reip. aut ſummæ poteſtatis in privatorum bonis.

40 *Communitati*) Reipublicæ & rempublicam tenenti.

41 *Partes*) In ipſos ſubjectos.

42 *Res*) Patrimonia ſubjectorum.

43 *Patriam & dominicam*) Et eas poteſt intendere, ut Romæ; vel remittere, ut Athenis.

GROT. *g In res ſingulorum majus eſt dominium regis*) Philo περὶ φυτουργίας. καὶ μὴν ἄργυρός τε καὶ χρυσὸς καὶ ὅσα ἄλλα κειμήλια παρὰ τοῖς ἀρχομένοις θησαυροφυλακεῖται τῶν ἡγεμόνων μᾶλλον ἢ τῶν ἐχόντων ἐστί. *Certe argentum, aurum, & quæ pretioſa alia apud ſubditos cuſtodiuntur, eorum qui regnant magis ſunt quam poſſidentium*. Plinius Panegyrico: *cujus eſt quidquid eſt omnium, tantum ipſe quantum omnes habent*. Et mox: *Ecquid Cæſar non ſuum videat?* Adde Saliſberienſem in Policratico lib. V, c. 1.

GRON. 44 *Reipubl. quiſque*) Hinc illud Liv. 23, 14. *Qui capitalem fraudem auſi quique pecuniæ judicati in vinculis eſſent, qui eorum milites apud ſe fierent, eos noxa pecuniaque ſe exſolvi juſſurum*. Idem lib. 26, 35. *ſervos agricultores rempublicam abduxiſſe, nunc ad militiam parvo ære emendo, nunc remiges imperando, ſi quid cui argenti æriſve fuerit, ſtipendio remigum & tributis annuis ablatum.*

GROT. *h* Ἀξίαν) Cicero de Officiis 1: *Sed ſi contentio quædam & comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum officii, principes ſunt, patria, & parentes, quorum beneficiis maxime obligati ſumus, proximi liberi, totaque domus, quæ ſpectat in nos ſolos, neque aliud ullum poteſt habere perfugium; deinceps bene convenientes propinqui, quibuſcum etiam communis plerumque fortuna eſt: quamobrem neceſſaria præſidia vitæ debentur iis maxime, quos ante dixi, vita autem victuſque communis, conſilia, ſermones, cohortationes, conſolationes, interdum etiam objurgationes in amicitiis vigent maxime.* Vide quæ infra dicentur libro II. capite VII. §. IX. & X. Seneca de Beneficiis libro IV, c. 11. ubi de teſtamentis agit: *Quærimus digniſſimos, quibus noſtra tradamus*, ipſum locum vide. Adde Auguſtinum de Doctrina Chriſtiana lib. 1. cap. XXVIII, & XXIX.

GRON. 45 ἀξίαν) i. e. meritum. Aptitudinem barbare vocat vulgus.

46 *Dignitatem*) Expreſſit vocem Gr. ſed melius reddidiſſet *meritum*. Voce autem *dignitatis* in ſimili re ſupra utitur. Sic & ipſe appellare debuit omiſſa voce *aptitudinis*, quam ſine dubio refugerunt Romani. Victorinus in Rhet. Cic. de inventione: *Juſtitia eſt habitus animi ita informatus, ut omnibus rebus tribuat dignitatem.* i. e. ſuum. Sveton. Jul. 41. *Commendo vobis illum & illum, ut veſtro ſuffragio ſuam dignitatem teneant.* Salluſt. Catil. 35. *fructu laboris induſtriæque meæ privatus ſtatum dignitatis non obtinebam*. Et quemadmodum Facultati *Suum*, ſic Dignitati ſubiicere poterat *Meritum*.

VIII. 1. Facultatem 47 reſpicit juſtitia 48 expletrix, quæ proprie aut ſtricte juſtitiæ nomen obtinet, 49 συναλλακτικὴ Ariſtoteli, 50 nimis arcto vocabulo, nam ut poſſeſſor 51 meæ rei eam mihi reddat, 52 non eſt ἐκ συναλλάγματος, & tandem ad eandem hanc iuſtitiam pertinet: itaque 53 ἐπανορθωτικὴν idem felicius dixit. Aptitudinem reſpicit 54 attributrix, quæ Ariſtoteli διανεμητικὴ, comes earum virtutum, quæ aliis hominibus utilitatem adferunt, ut liberalitatis, miſericordiæ, providentiæ rectricis.

2. Quod vero idem Ariſtoteles ab expletrice ait reſpici 55 proportionem 56 ſimplicem, quam ἀριθμητικὴν vocat, ab attributrice autem.

47 *Facultatem reſpicit Juſtitia expletrix*) Expletricem dicit Juſtitiam, quam vulgo commutativam vocant, opinor, inde, quod per eam expletur, & ſatisfit cuique pro eo, quod ab illo accipimus: nam *explere* Latinis interdum eſt *ſatisfacere*, ut apud Juſtinum; *explent detrimenta muneribus, contumelias honoribus, execrationes precibus*. Hoc facile tolero: ſed quod idem ſtatuit nimis arctum vocabulum συναλλακτικῆς, id eſt, *contractoriæ*, ſive *commutatoriæ*, vel ut vulgo loquuntur, *commutativæ*, id probare argumento non videtur. Nam, inquit, ut poſſeſſor meæ rei eam mihi reddat, non eſt ἐκ συναλλάγματος, & tamen ad hanc juſtitiam pertinet. At Ariſtotelici omnino dicunt hoc quoque eſſe ἐκ συναλλάγματος, ſive ex contractu. Nam ut Juriſconſulti contractus alios faciunt juſtos, alios quaſi contractus, ut negotiorum geſtionem, tutelam, rem communem ſine inita ſocietate &c. Sic Ariſtoteles lib. 5. Eth. cap. 5. contractus ait eſſe alios voluntarios, alios involuntarios: & illos quidem, emtionem, venditionem, mutationem, ſponſionem, fœnerationem, depoſitum, locationem, conductionem: hos autem, alios clandeſtinos, ut furtum, adulterium, veneficium, lenocinium, ſervi corruptelam, cædem dolo factam, falſum teſtimonium: alios violentos, ut flagellationem, vincula, mortem, rapinam, convitium, contumeliam. Palam eſt caſum, quem obiicit auctor, ad hoc genus ἀκούσιον ſive *involuntarium* pertinere.

48 *Expletrix*) Quæ alias *commutativa* ſeu *correctiva*, & reſpicit illud *ſuum*.

49 Συναλλακτικὴ) Quaſi diceretur *contractoria*.

50 *Nimis arcto*) Quaſi non ſufficiat denominationes a potiore ſumi. 3, 3, 2.

51 *Meæ rei*) Qui meam rem me inſcio, quacumque occaſione, poſſedit.

52 *Non eſt ἐκ συναλλάγματος*) Imo ex contractu ἀκουσίῳ, ut appellat Ariſtoteles 5. Eth. 5. non voluntario, fortuito, &, ut JC. loquitur, ex quaſi contractu. Dein eſt tacitum pactum omnium hominum poſt inventa dominia privata, ut cuique maneat & reſtituatur ſuum.

53 Ἐπανορθωτικὴν) *correctivam*.

54 *Attributrix*) *Diſtributiva*. Alibi dicit *aſſignatricem* 2, 17. 2,

55 *Proportionem ſimplicem*) Dicit Arithmeticam, cum numeri diſtant paribus intervallis: ut duo, quatuor, ſex, octo, vel tres, ſex, novem, duodecim; nam illic ubique duo, hic tres numeri interſunt. *Comparatam* Geometricam, cum quoties primus numerus in ſecundo, toties tertius in quarto: ut tria, ſex, duodecim: nam quoties tria ſunt in ſex, toties ſex in duodecim. Contractum ſocietatis fieri proportione comparata Ariſtotelicorum filii non concedent ei, niſi ſit ſocietas, quam JCti vocant Leoninam ex Æſopi fabula. Princeps Arauſionenſis de mille aureis collatis in Indicas ſocietates, in diſtributione redituum, non teruncium accipit amplius quam privati. Quum vero in ſocietate alicui major pars lucri datur propter eximiam operam, aut artem, quam adfert ad lucrum quærendum, non tamen intervenit Geometrica proportio, quia non habetur reſpectus perſonæ, ſed rei quam in commune confert, idque accipit ex pacto. Itaque ibi quoque Arithmeticum par pro pari datur hoſtimentum, opera pro pecunia, ut loquitur Plautus, Vide Hornejum lib. 3. Ethic. cap. 12. n. 14.

56 *Simplicem*) Cum diſtant numeri paribus intervallis, ut 2. 4, 6, 8, vel 3, 6, 9, 12, Proportio Arithmetica.

57 *Com-*

tem 57 comparatam, quam γεωμετρικὴν appellat, quæ ſola apud Mathematicos *i* nomen habet proportionis; ex eorum genere eſt quæ ſæpe locum habent, non ſemper: neque vero per ſe juſtitia expletrix ab attributrice differt tali proportionum uſu, ſed materia circa quam verſatur, ut jam diximus. Itaque & contractus ſocietatis expletur proportione comparata, & 58 ſi unus tantum aptus inveniatur ad munus publicum, non alia quam ſimplici 59 commenſione attributio fiet.

3. Neque magis verum eſt quod a nonnullis dicitur, attributricem verſari circa res communes, expletricem circa 60 res ſingulorum. Contra enim ſi quis de re ſua legare velit, attributrice juſtitia uti ſolet: & civitas quæ de communi reddit, quod civium quidam 61 in publicum impenderunt, nonniſi expletricis juſtitiæ officio fungitur. Recte hoc diſcrimen notatum a 62 Cyri magiſtro: nam cum Cyrus puero minori minorem tunicam, ſed alienam, attribuiſſet, & majori contra majorem, docuit eum magiſter: ὅτι ὁπότε μὲν καθεσταθείην τοῦ ἁρμόττοντος κριτὴς, οὕτω δέοι ποιεῖν· ὁπότε δὲ κρῖναι δέοι ὁποτέρου ὁ χιτὼν εἴη, τοῦτο σκεπτέον τίς κτῆσις δικαία ἐστί. πότερα τὸν βίᾳ ἀφελόμενον ἔχειν, ἢ τὸν ποιησάμενον ἢ πριάμενον κεκτῆσθαι; *Tunc quidem ubi conſtitutus eſſet arbitrator ejus quod cuique conveniret, ita agendum eſſe; at ubi judicandum eſſet utrius eſſet tunica, id ſpectandum* k *utra poſſeſſio juſtior, eumne rem habere qui vi abſtuliſſet, an qui feciſſet aut emiſſet.*

IX. 1. Eſt & *l* tertia juris ſignificatio, quæ idem valet quod lex, quoties vox legis 63 largiſſime ſumitur, ut ſit regula actuum moralium obligans ad id 64 quod rectum eſt 65 Obligationem requirimus

57 *Comparatam*) Cum quoties primus numerus in ſecundo, toties tertius continetur in quarto: ut tres bis in ſex, ſex bis in duodecim, quæ proportio eſt Geometrica.

GROT. *i Nomen habet proportionis*) Habitudinis comparationem vocat Caſſiodorus. Eſt hujus proportionis, qua Juſtitia attributrix uti ſolet, non incommoda apud Homerum deſcriptio:

> Ἐσθλὰ μὲν ἐσθλὸν ἔδωκε, χέρεια δὲ χείρονι δῶκεν.
>
> *Præſtanti dabat hic præſtantia, vilia vili.*

GRON. 58 *Si tantum unus*) Ponit caſum impoſſibilem: nempe omnes cives præter unum eſſe æquales; quod tum eveniet, quum omnes eundem naſum, os, oculos & faciem habebunt. Vide & Hornejum 3, 12, 7.

59 *Commenſione*) Vide Hornejum 3. Ethicor. 12. num. 7. caſum ait poſſibilem, proportione Arithmetica.

60 *Res ſingulorum*) Vide Hornejum 3. Ethic. 11. 24.

61 *In publicum*) Exemplum eſt apud Livium 31, 13. eorum qui in publicum quid impenderunt.

62 *Cyri magiſtro*) Apud Xenophontem in Cyripædia.

GROT. k *Utra poſſeſſio juſtior*) Vide eundem Xenophontem παιδείας ſecundo. Huc ſpectat lex per Moſem data: *non misereberis in judicio pauperis*. Exodi XXIII, 3. Levitic. XIX, 5. Oportet enim, ut Philo ait, τὰ πράγματα ἀφέλκειν τῆς τῶν δικαζομένων φαντασίας, *res abſtrahere a litigatorum reſpectu.*

l Tertia juris ſignificatio quæ idem valet quod lex) Hoc ſenſu dixit Horatius.

> *Jura inventa metu injuſti fateare neceſſe eſt.*

Et alibi: *Jura neget ſibi nata.* Ubi Scholiaſtes: *legum ſit contemtor.*

GRON. 63 *Largiſſime*) Ne quis decipiatur, ut in tit. 2. Inſtit.

64 *Quod rectum eſt*) Officiorum regula Sen. 2. de Ira 27. Sen. 4. ben. 12. legem juſti injuſtique regulam eſſe.

65 *Obligationem*) Reddit rationem qua-

Digitized by Google

mus: nam conſilia, & ſi qua ſunt alia præſcripta, honeſta quidem, ſed non obligantia, legis aut juris nomine non veniunt. 66 Permiſſio autem proprie non actio eſt legis, ſed actionis negatio, niſi quatenus alium ab eo cui permittitur obligat ne impedimentum ponat: Diximus autem, 67 ad rectum obligans, non ſimpliciter ad juſtum, quia *m* jus hac notione, non ad 68 ſolius juſtitiæ, qualem expoſuimus, ſed & aliarum virtutum materiam pertinet. Attamen ab hoc jure, 69 quod rectum eſt, laxius juſtum dicitur.

2. Juris ita accepti optima partitio eſt, quæ apud Ariſtotelem extat, ut ſit aliud jus naturale, aliud voluntarium, quod ille legitimum vocat, legis vocabulo 70 ſtrictius poſito: interdum & 71 τὸ ἐν τάξει, conſtitutum. Idem diſcrimen apud Hebræos reperire eſt, qui cum diſtincte loquuntur, jus naturale vocant *n* 72 מצות, jus conſtitutum חקים, quorum illud *διχαιώματα*, hoc ἐντολὰς ſolent vertere 73 Helleniſtæ.

X. 1. *o* Jus naturale eſt 74 dictatum rectæ rationis, indicans actui alicui, 75 ex ejus convenientia aut diſconvenientia cum ipſa na-

quare obligans dixerit, & non conſulens.

66 *Permiſſio*) Reddit rationem quare obligans dixerit, & non permittens.

67 *Ad rectum*) Nam & honeſte vivere inter juris præcepta eſt.

GROT. *m* *Jus hac notione, non ad ſolius juſtitiæ, qualem expoſuimus, ſed & aliarum virtutum materiam pertinet*) Exem⸗ ⸗um ſit in Zalenci lege, pœnam irrog⸗ ⸗te ei qui contra Medici præceptum vinum bibiſſet.

GRON. 68 *Solius juſtitiæ, qualem*) Particularis, quæ vel *συναλλακτικὴ* vel *διανεμητικὴ*: i.e. commutativa, vel diſtributiva.

69 *Quod rectum eſt*) Laudabile, ac probandum.

70 *Strictius*) Non pro lege ſcripta aut pro juſſu imperantis.

71 *Ἐν τάξει*) i. e. ordinatum, conſtitutum.

GROT. *n* משפט ומצות. Sic Maimonides libro III. ductoris dubitantium cap. XXVI.

GRON. 72 מצות *jus conſtitutum*, חקים מצות præcepta חקים ſtatuta, leges חק jus. Ab altera ſpecie definitur *δικαιοσύνη, ἀρετὴ διανεμητικὴ τοῖς κατ' ἀξίαν. περὶ ἀρετ. καὶ κακ.* p. 373. Ab altera *δικαιοσύνη ἐστὶ τὸ δίκαιον ἐν ἰσότητι συμβολαίων*. Ηθι Μεγαλ. 1, 34.

73 *Helleniſtæ*) Interpretes LXX. Bibliorum.

GROT. *o* *Jus naturale eſt dictatum rectæ rationis*) Philo libro, omnem virum bonum eſſe liberum: *Νόμος δὲ ἀψευδὴς ὁ ὀρθὸς λόγος, οὐχ' ὑπὸ τοῦ δεῖνος, ἢ τοῦ δεῖνος θνητοῦ φθαρτός, οὐκ ἐν χαρτιδίοις ἢ στήλαις ἄψυχος ἀψύχοις, ἀλλ' ὑπ' ἀθανάτου φύσεως ἄφθαρτος ἐν ἀθανάτῳ διανοίᾳ τυπωθείς*. *Lex mentiri neſcia eſt recta ratio, quæ lex, non ab hoc aut illo mortali mortalis, non in chartis aut columnis exanimis exanima, ſed corrumpi neſcia, quippe ab immortali natura inſculpta in immortali intellectu.* Tertullianus de corona militis: *Quæres igitur Dei legem, habens communem iſtam in publico mundi, in naturalibus tabulis.* M. Antoninus lib. II. *τέλος λογικῶν ζώων, ἕπεσθαι τῷ τῆς πόλεως καὶ πολιτείας τῆς πρεσβυτάτης λόγῳ καὶ θεσμῷ*. *Finis animantium ratione utentium, ſequi legem ac normam civitatis ac reipublicæ omnium antiquiſſimæ.* Adde Ciceronis locum de Republica III, quem adducit Lactantius VI, 8. Præclara ſunt quæ in hanc rem habet Chryſoſtomus XII, & XIII. de ſtatuis. Nec ſpernenda quæ Thomas Secunda Secundæ LVII, 2. & Scotus III, diſt. 37.

74 *Dictatum rectæ rationis*) Lex mentibus inſita bene natis. Admonitio inteſtina conſcientiæ. Inſtinctus, inſita notio.

75 *Ex ejus convenientia*) Propterea quod rectæ rationi, vel ingenitis homini

Digitized by Google

natura 76 rationali, ineſſe moralem 77 turpitudinem, aut 78 neceſſitatem moralem, ac conſequenter ab auctore naturæ Deo talem actum aut vetari, aut præcipi.

2. Actus de quibus tale extat dictatum, 79 debiti ſunt aut 80 illiciti 81 per ſe, atque ideo a Deo neceſſario præcepti aut vetiti intelliguntur: qua nota diſtat hoc jus non ab humano tantum jure, ſed & a 82 divino voluntario, quod non ea præcipit aut vetatque per ſe ac ſuapte natura aut 83 debita ſunt, aut illicita, ſed vetando illicita, præcipiendo debita facit.

3. Ad juris autem naturalis intellectum, notandum eſt, quædam dici ejus juris non proprie, ſed ut 84 ſcholæ loqui amant, 85 reductive, quibus jus naturale non repugnat, ſicut juſta modo diximus appellari ea, quæ 86 injuſtitia carent: interdum etiam per abuſionem ea, quæ ratio 87 honeſta, aut oppoſitis meliora eſſe indicat, etſi non debita, ſolent dici juris naturalis.

4. Sciendum præterea, jus naturale 88 non de iis tantum agere quæ citra voluntatem humanam exiſtunt, ſed de multis etiam quæ voluntatis humanæ actum 89 conſequuntur. Sic dominium, quale nunc in uſu eſt, voluntas humana 90 introduxit: at eo 91 introducto nefas mihi eſſe id arripere te invito quod tui eſt dominii, ipſum indicat jus naturale; quare *p* furtum naturali jure prohibitum di- *L. 1. D. de Furtis,*

mini veri & æqui principiis congruat aut repugnet. Perſ. Sat. 5, 96. *Stat contra ratio & ſecretam gannit in aurem, Ne liceat facere id, quod quis vitiabit agendo.*

76 *Rationali*) Humana.

77 *Turpitudinem*) Ad abſtinendum, vel cavendum.

78 *Neceſſitatem*) Ad faciendum, vel præſtandum.

79 *Debiti*) Cum ineſt neceſſitas moralis.

80 *Illiciti*) Cum ineſt turpido.

81 *Per ſe*) Etiam non accedente juſſu Dei aut hominis.

82 *Divino voluntario*) i. Num. 15. ut cum Deus præcepit non tangi arborem ſcientiæ boni, & mali; abſtineri porcis & aliis animalibus, quæ pro immundis præſcripſit Lex Moſaica.

83 *Debita*) Ut tegere verenda, ut Paulus 1. ad Corinth. XI. 14. ſcribit: comam longam natura dedecere virum. i. e. honeſtas morum, quæ inter homines. Apoſtolus φύσεως vocabulum etiam adhibet.

84 *Scholæ*) Scholaſtici.

85 *Reductive*) Per applicationem aut interpretationem.

86 *Injuſtitia carent*) Ut quæ nullius ſunt cedere occupanti: quod per ſe naturæ non eſt, ſed tamen eo refertur.

87 *Honeſta, aut oppoſitis*) Ut velare notas ſexus, nec cum Cynicis in publico prurire. Sic Paulus 1. Corinth. XI. 14. ἢ οὐδὲ ἡ φύσις διδάσκει ὑμᾶς ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομᾷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστιν;

88 *Non de iis tantum agere*) i. e. ſubjectam habere materiam non modo ea, quæ ipſa natura comparavit ſine diſputatione aut conſtitutione humana, ſed etiam res, ut ſeſe habent, poſtquam in eis id, quod natura erant, judicium humanum & conſuetudo, aliquam partem mutavit.

89 *Conſequuntur*) Ubi homines fecere quod natura non erat.

90 *Introduxit*) Intelligit dominium privatum quale nunc in uſu, quo unuſquiſque ſuæ rei eſt dominus, nam natura omnia fecit communia.

91 *Introducto*) Poſtquam hoc placuit, ut omnia non eſſent amplius communia.

GROT. *p* *Furtum naturali jure prohibitum*) Julianus: ὁ δεύτερος νόμος (poſt illum de Deo agnoſcendo & colendo) ἱερὸς φύσει καὶ θεῖος, ὁ τῶν ἀλλοτρίων πάντη καὶ πάντως ἀπέχεσθαι κελεύων

L. Probrum D. de verb. ſignif. dixit Paulus Juriſconſultus, natura turpe Ulpianus; Deo diſplicere 92 Euripides his in Helena verſibus:

Namque odit ipſe vim Deus; nec divites
Nos eſſe rapto, ſed probe partis cupit.
Spernenda, ſi non jure veniat, copia eſt.
Communis æther hominibus, tellus quoque,
In qua ampliare cuique ſic fas eſt domum,
Ut ab alienis rebus ac vi temperet.

5. Eſt autem jus naturale adeo immutabile, ut ne a Deo quidem mutari queat. Quanquam enim immenſa eſt Dei potentia, dici tamen quædam poſſunt ad quæ ſe illa 93 non extendit; quia quæ ita dicuntur, 94 dicuntur tantum, ſenſum autem qui rem exprimat nullum habent, ſed ſibi ipſis 95 repugnant. Sicut ergo ut bis duo non ſint quatuor 96 ne a Deo quidem poteſt effici ita ne hoc quidem, ut quod 97 intrinſeca ratione malum eſt, malum non ſit. Et hoc eſt quod ſignificat Ariſtoteles, cum dicit: 98 ἔνια εὐθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος. Nam 99 ut eſſe rerum poſtquam ſunt & qua ſunt aliunde non pendet, ita & proprietates, quæ eſſe illud neceſſario conſequuntur; talis autem eſt malitia quorundam actuum, comparatorum ad naturam ſana ratione utentem. Itaque & Deus ipſe ſecundum hanc normam de ſe judicari patitur, ut videre eſt Gen. XVIII, 25. Eſai. V, 3. Ezech. XVIII, 25. Jerem. II, 9. Mich. VI, 2. Rom. II, 6. III, 6.

6. Fit tamen interdum ut in his actibus, de quibus jus naturæ aliquid conſtituit, 1 imago quædam mutationis fallat incautos, cum re-

ων· καὶ μήτε ἐν λόγῳ, μήτε ἐν ἔργῳ, μήτε ἐν αὐταῖς ταῖς λανθανούσαις τῆς ψυχῆς ἐπιβολαῖς ταῦτα ἐπιτρέπων συγχεῖν. *Lex altera & ipſa ſuapte natura ſancta atque divina ea eſt, quæ ſemper & ubique alienis abſtineri jubet, neque vero aut verbo, aut facto, aut arcanis animi cogitationibus contra iri ſinit.* Cicero de Officiis III. ex Chryſippo: *In vita ſibi quemque petere quod pertineat ad uſum, non iniquum eſt: alteri ſurripere, jus non eſt.*

GRON. 92 *Euripides*) Vide ſimilem locum in Plauti Prolog. Rudent. v. 10.

93 *Non extendit*) Quæ, ſi ita licet loqui, Deus non poſſit.

94 *Dicuntur tantum*) Quaſi ſint aliquid, mente concipiuntur, & efferuntur tantummodo ac pronuntiantur, ut Centaurus, Chimæra, Gorgo: effectum autem habent nullum, & exiſtere nequeunt. Phil. Entia rationis.

95 *Repugnant*) Hoc eſt, ut ſcholæ dicunt, contradictoria ſunt.

96 *Ne a Deo quidem poteſt effici*) Quia Deus ſemel aliter ſtatuit.

97 *Intrinſeca*) Per ſe ac ſua natura.

98 Ἔνια) Quædam ſtatim nominantur conjuncta cum vitio (malitia) vel, quædam ſtatim ut nominata ſunt, junctam pravitatem præferunt.

99 *Ut eſſe rerum, poſtquam ſunt, & qua ſunt*) Ut res, ex quo ſemel extiterunt, ſpeciemque & habitum acceperunt, non aliam ſumunt cauſam, & quod ſunt, non precario, ſed jam per ſe & ob ſuam materiam ſunt; neque ut ſint alienum beneficium exſpectare, aut aliunde pendere neceſſe habent: ita & affectiones, quæ illis naturis materiiſque neceſſario adhærent.

1 *Imago*) i. e. videatur imprudentibus & minus intentis aliquid mutari, ubi tamen jus conſtat, & ejus mutatum nihil eſt.

2 *Ac-*

revera non jus naturæ mutetur, quod immutabile eſt, ſed res, de qua jus naturæ conſtituit, quæque mutationem recipit. Exempli gratia: ſi creditor quod ei debeo 2 acceptum ferat, jam ſolvere non teneor, non quia jus naturæ deſierit præcipere ſolvendum quod debeo, ſed quia quod debebam deberi deſiit: ut enim recte in Epicteto Arrianus: *οὐκ ἀρκεῖ τὸ δεδανεῖσθαι πρὸς τὸ ὀφείλειν, ἀλλὰ δεῖ προσμεῖναι καὶ τὸ ἐπιμένειν ἐπὶ τοῦ δανείου καὶ μὴ διαλελύσθαι αὐτό· non ſufficit ut debeatur pecunia datam eſſe mutuam, ſed oportet ut & maneat adhuc indiſſoluta mutui obligatio* Ita ſi quem Deus occidi præcipiat, ſi res alicujus auferri, non licitum fiet homicidium aut furtum, quæ voces vitium involvunt, ſed 3 non erit homicidium aut furtum, quod vitæ & rerum ſupremo domino auctore fit.

7. Sunt & quædam juris naturalis non ſimpliciter, ſed pro certo rerum ſtatu: ſic communis rerum uſus naturalis fuit; quamdiu dominia introducta non erant; & jus ſuum per vim conſequendi 4 ante poſitas leges.

XI. 1. Diſcrimen autem quod in Juris Romani libris extat, ut jus immutabile aliud ſit quod animantibus cum homine ſit commune, quod arctiori ſignificatu vocant jus naturæ; aliud hominum proprium, quod ſæpe jus gentium nuncupant, 5 uſum vix ullum habet; nam juris proprie capax non eſt niſi natura præceptis 6 utens generalibus, quod recte vidit Heſiodus:

> Τὸν δὲ γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων·
> Ἰχθύσι μὲν, καὶ θηρσὶ, καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς
> Ἐσθέμεν ἀλλήλους. ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶ μετ' αὐτῶν.
> 9 Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην. ἣ πολλὸν ἀρίστη.
> *Humano generi nam lex datur ab Jove ſummo:*
> *Quippe feræ, piſces, avium genus altivolantum*
> *Mutua ſe vertunt in pabula, juris agentes:*
> *Juſtitia at nobis, quæ res eſt optima, ceſſit.*

In

2 *Acceptum ferat*) i. e. ſe accepiſſe ſcribat aut teſtatum faciat.

3 *Non erit homicidium*) Non magis quam ſi morbo hominem ſolvat; ſi naufragio aut alio caſu, vel mortalitatem ejus finiat, vel rem familiarem aut imminuat, aut ad alium transferat.

4 *Ante poſitas leges*) Quibus illud jus a privatis ad ſelectos judices tranſlatum eſt.

5 *Uſum vix ullum*) Neque enim brutorum inter ſe, neque hominum cum brutis ſocietas eſt: tantum turpiores facit homines id non ſervantes.

6 *Utens generalibus*) Quæ circa ſimilia ſimiliter agere novit, ut dixit in Prolegomenis.

GROT. 9 'Ανθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην) Juvenalis Satyra xv.

> . . . . *venerabile ſoli*
> *Sortiti ingenium divinorumque capaces,*
> *Atque exercendis capiendiſque artibus apti,*
> *Senſum e cœleſti demiſſum traximus arce,*
> *Cujus egent prona & terram ſpectantia. Mundi*
> *Principio indulſit communis Conditor illis*
> *Tantum animas, nobis animum quoque, mutuus ut nos*
> *Affectus petere auxilium & præſtare juberet.*
> *Diſperſos trahere in populum, &c.*

Chryſoſtomus ad VII. Rom. τὸ τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου λόγον οὐδὲ κτῆσιν δεῖ ἐπὶ τῶν ἀλόγων καὶ ἀναισθήτων.

F GRON.

In equis, in leonibus juſtitiam non dicimus, inquit Cicero de Officiis primo. Plutarchus in vita Catonis majoris, *νόμῳ μὲν γὰρ καὶ δικαίῳ πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρῆσθαι πεφύκαμεν· lege & juſtitia adverſus homines tantum natura utimur*. Lactantius lib. v. *In omnibus enim videmus 7 animalibus quę ſapientia carent, conciliatricem ſui eſſe naturam. Nocent enim aliis ut ſibi proſint: neſciunt enim quia malum eſt nocere. Homo vero, quia ſcientiam boni & mali habet, abſtinet ſe a nocendo etiam cum incommodo ſuo*. Polybius, cum narraſſet quibus initiis primum conveniſſent homines, addit, *r* ſi quis in parentes aut beneficos injurius fuiſſet, fieri non potuiſſe quin id cæteri ægre ferrent; ratione addita:
Lib. VI. *τῷ γὰρ γένει τῶν ἀνθρώπων ταύτῃ διαφέροντος τῶν ἄλλων ζώων, ᾗ μόνοις αὐτοῖς μέτεστι νοῦ καὶ λογισμοῦ, φανερὸν ὡς οὐκ ἂν εἰκὸς παραδραμεῖν αὐτοὺς τὴν προειρημένην διαφορὰν καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ζώων, ἀλλ' ἐπισημαίνεσθαι τὰ γινόμενα s καὶ δυσαρεστεῖσθαι τοῖς παροῦσι. Quoniam enim humanum genus hoc aliis animantibus diſtat, quod mente ac ratione utitur, omnino credibile non eſt tam alienum a natura ſua actum ab ipſis diſſimulatum iri, ut in aliis animantibus: ſed quod factum eſt, revocatum iri ad animum cum offenſæ ſignificatione*.

2. Quod *t* ſi quando brutis animantibus juſtitia tribuitur, id fit impropriè *u* ex quadam in ipſis umbra rationis atque veſtigio. An vero actus ipſe de quo jus naturæ conſtituit, ſit nobis communis cum aliis animantibus, ut prolis educatio; an nobis proprius, ut Dei cultus, ad juris ipſam naturam nihil refert.

XII. 1. Eſſe autem aliquid juris naturalis probari ſolet tum ab eo quod prius eſt, tum ab eo, quod poſterius, quarum probandi rationum illa ſubtilior eſt, hæc popularior. A priori, ſi oſtendatur rei 8 alicujus convenientia, aut diſconvenientia neceſſaria cum natura rationali ac ſociali: a poſteriori vero, ſi non certiſ-

GRON. 7 *Animalibus, quæ ſapientia carent*) Omnia animalia muta, & ratione defecta quærere ſua commoda; quamvis damuo aliorum.

GROT. *r Si quis in parentes injurius fuiſſet*) Exemplum vide in Chamo, Gen. x, 22. ubi pœna ſequitur.

s Καὶ δυσαρεστεῖσθαι τοῖς παροῦσι) Chryſoſtomus xiii. de ſtatuis: *καὶ γὰρ τὸ συναγανακτεῖν τοῖς ὑβριζομένοις φυσικὸν ἅπαντες ἔχομεν. εὐθέως γοῦν τοῖς ἐπηρεάσασιν ἐχθροὶ γινόμεθα, κἂν μηδὲν ὦμεν αὐτοὶ πεπονθότες. Natura id habemus, ut indignationem noſtram conjungamus cum iis qui male tractati ſunt. illico enim injurioſis hominibus infenſi ſumus, etiamſi ad nos nulla pars injuriæ pervenit*. Scholiaſten ad Horatium Satyra iii, lib. i. *Senſus aliter indignatur & animus, cum audierit homicidium factum, aliter cum furtum.*

t Si quando brutis animantibus juſtitia tribuitur) Divinationem quandam juſtitiæ in elephantis notat Plinius lib. viii. cap. v. Idem libro x. narrat aſpidem fuiſſe quæ ſuum ipſa catulum occaret, quod is catulus hoſpitis filium interemiſſet.

u Ex quadam in ipſis umbra rationis atque veſtigio) Seneca de ira libro v, cap. iii. feras ira carere dixit, ſed pro ira habere impetum. *Muta animalia, ait, humanis affectibus carent: habent autem ſimiles illis quoſdam impulſus*. Sic in beſtiis non eſſe *κακίαν* ſed *οἱονεὶ κακίας*, non vitia ſed vitiorum ſimulacra dixit Origenes contra Celſum: *ὡς ἂν θυμοῦσθαι τὸν λέοντα, vel ut iraſci leonem*. Peripatetici apud Porphyrium, de non eſu animantium tertio.

GRON. 8 *Alicujus convenientia*) Ut cum oſtenditur innoxium hominem occidere eſſe injuſtum, quia natura appetit conſervationem ſui, & omnium, quæ ſunt ejuſdem ſocietatis.

9 Uni-

Digitized by Google

tiſſima fide, certe probabiliter admodum, juris naturalis eſſe colligitur id, quod apud omnes gentes, aut moratiores omnes tale eſſe creditur. Nam 9 univerſalis effectus univerſalem requirit cauſam: talis autem exiſtimationis cauſa vix ulla videtur eſſe poſſe præter 10 ſenſum ipſum, communis qui dicitur.

2. Heſiodi eſt dictum a multis laudatum:

Φήμη δ' οὔτις πάμπαν ἀπόλλυται, ἥντινα πολλοὶ
λαοὶ φημίζουσι.

Non etenim penitus vana eſt ſententia, multi
Quam populi celebrant.

x *τὰ κοινῇ φαινόμενα πιστὰ*, *quæ communiter ita videntur fida ſunt*, ajebat Heraclitus ſtatuens 11 *λόγον τὸν ξυνὸν* optimum eſſe veritatis 12 *κριτήριον*.. Ariſtoteles: *κράτιστον πάντας ἀνθρώπους φαίνεσθαι συνομολογοῦντας τοῖς ῥηθησομένοις*· *potentiſſima probatio eſt, ſi in id quod dicimus omnes conſentiant.* Et Cicero: *In re conſenſio omnium gentium jus naturę putanda eſt*. Seneca: *Argumentum veritatis eſt aliquid omnibus videri*. Quintilianus: *Pro certis habemus ea in quæ communi opinione conſenſum eſt.* Non fruſtra 1. Tuſc. Ep. 117.

9 *Univerſalis*) Effectus ad omnes plurimoſve pertinens cauſam juxta late patentem & inter multos plurimoſve communicatam.

10 *Senſum, communis*) Cic. de leg. 16. *Communis intelligentia*. Horat. 1. Sat. 3. *Communi plane ſenſu caret*. Gell. 20, 22. *cum ſenſus intelligentiæque communis fide nobis notas res efficit*. Juvenal. Sat. 8. 73. *Rarus enim ferme ſenſus communis in illa Fortuna.* Arrian. Epictet. 3, 6. *ὁ κοινὸς νοῦς*. Marcus *κοινονοημοσύνην*, libr. 1. ad ſe ipſum, ubi Caſ. Lactant. 3, 28. *in tantos errores inciderunt, ut etiam communem ſapientiam non tenerent*. Phædrus fab. 7. *quibus honorem & gloriam Fortuna tribuit, ſenſum communem abſtulit*. Seneca ep. 5. & 5.

GROT. x *Τὰ κοινῇ φαινόμενα πιστά*,] Ariſtoteles Nicom. x, 11. *ὃ γὰρ πᾶσι δοκεῖ τοῦτ' εἶναί φαμεν, ὁ δ' ἀναιρῶν ταύτην τὴν πίστιν οὐ πάνυ πιστότερα ἕξει*. *Quod omnibus ita videtur, id ita eſſe dicimus, qui vere hanc fidem velit tollere, nihilo ipſe credibiliora dicet.* Seneca: *In tanta judiciorum diverſitate referendam bene merentibus gratiam omnes uno tibi, quod ajunt, ore affirmabunt.* Quintilianus: *Conſuetudinem ſermonis vocabo conſenſum eruditorum, ſicut vivendi, conſenſum bonorum*. Joſephus antiquæ hiſtoriæ XVI: *ἴδιον μὲν γὰρ οὐδέν ἐστι γένος ὃ τοῖς αὐτοῖς ἀεὶ χρῆται, κατὰ πόλεις δ' ἔστιν πολλῆς γινομένης τῆς διαφορᾶς· τὸ δίκαιον δὲ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμοίως ἐπιτηδεύειν, λυσιτελέστατον ὂν Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, οὗ πλεῖστον οἱ παρ' ἡμῖν νόμοι λόγον ἔχοντες, ἅπασιν ἡμᾶς, εἰ καθαρῶς ἐμμένοιμεν αὐτοῖς, εὔνους καὶ φίλους ἀπεργάζονται. διὸ καὶ ταῦτα παρ' ἐκείνων ἡμῖν ἀπαιτητέον καὶ δεῖ οὐκ ἐν διαφορᾷ τῶν ἐπιτηδευμάτων οἴεσθαι τὸ ἀλλότριον, ἀλλ' ἐν τῷ πρὸς καλοκἀγαθίαν ἐπιτηδείως ἔχειν· τοῦτο γὰρ κοινὸν ἅπασι καὶ μόνον ἱκανὸν διασώζειν τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον*. *Moribus gens nulla eſt quæ iiſdem tota utatur, ſæpe oppidatim diſcrepatur plurimum. At jus ipſum omnibus æqualiter hominibus expedit, tam barbaris utile quam Græcis, cujus quidem rationem habentes maximam, quæ apud nos ſunt leges, faciunt nos, eas pure modo obſervemus, cunctis hominibus benevolos & amicos. Talia ſunt quæ exigi a legibus par eſt. Neque illas averſari a ſe alienas arbitrari debent alii, in eo quod inſtitutis differunt, ſed id potius ſpectandum an ad virtutem ac probitatem ſint accommodatæ. Hoc enim ad omnes communiter pertinet, ſolumque per ſe ſufficit ad tutandam hominum vitam.* Tertullianus præſcriptione adverſus hæreticos: *Quod apud multos unum invenitur, non eſt erratum ſed traditum.*

GRON. 11 *Λόγον*) Omnes idem ſentire, ac dicere.

12 *Κριτήριον*) Diſcrimen.

 GROT.

ſtra autem dixi gentes moratiores: nam, ut recte notat Porphyrius, y *τινὰ τῶν ἐθνῶν ἐξηγρίωται, ἐξ ὧν οὐ προσήκει τοὺς εὐγνώμονας τῆς ἀνθρωπίνης καταψηφίζεσθαι φύσεως· quædam nationes efferatæ ſunt, & 13 factæ inhumanæ, ex quibus non oportet ab æquis judicibus æſtimatione facta humanæ naturæ convitium fieri.* Andronicus Rhodius: *παρ' ἀνθρώποις τοῖς τε ὀρθῶς καὶ ὑγιῶς ἔχουσιν, ἐστὶ δίκαιον ἀκίνητον, ὃ φυσικὸν λέγεται. εἰ δὲ τοῖς νοσοῦσι τὰς φρένας καὶ διεστραμμένοις οὐ δοκεῖ δίκαιον, οὐδὲν διαφέρει. οὐδὲ γὰρ ὁ λέγων τὸ μέλι γλυκὺ εἶναι ψεύδεται, διότι τοῖς νοσοῦσιν οὐ τοιοῦτον δοκεῖ· Apud homines recta ſanaque mente præditos immutabile eſt jus illud naturæ quod dicitur. Quod ſi his, qui morbido diſtortoque ſunt animo, aliter videtur, nihil id ad rem pertinet: Nam nec mentitur qui mel dulce eſſe dicit, ideo quod ægrotis aliter videatur.* A quibus non abit Plutarchi illud in vita Pompeji: *φύσει μὲν ἄνθρωπος οὔτε γέγονεν, οὔτ' ἔστιν ἀνήμερον ζῷον οὐδ' ἄμικτον, ἀλλ' ἐξίσταται τῇ κακίᾳ παρὰ φύσιν χρώμενος, ἔθεσι δὲ καὶ τόπων καὶ βίου μεταβολαῖς ἐξημεροῦται· natura quidem nullus hominum aut eſt aut fuit ferum atque inſociabile animal, ſed efferatur ubi extra naturæ modum peccare aſſueſcit, rurſumque alia conſuetudine, vitæque & locorum mutatione redit ad*
Top. V. 2. *manſuetudinem.* Ariſtoteles deſcriptionem hominis, ex eo quod ipſi proprium eſt, hanc facit: *ἄνθρωπος, τὸ ζῷον ἥμερον φύσει· homo animal*
Pol. I. V. *eſt ſuapte natura manſuetum.* Idem alibi: *δεῖ δὲ σκοπεῖν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ἔχουσι μᾶλλον τὸ φύσει, καὶ μὴ ἐν τοῖς διεφθαρμένοις· quid naturale ſit ſpectandum in his quæ bene ſecundum naturam ſe habent, non in depravatis.*

XIII. Alteram juris ſpeciem eſſe diximus jus voluntarium, quod ex voluntate originem ducit: eſtque vel humanum vel divinum.

XIV. 1. Ab

GROT. y *Τινὰ τῶν ἐθνῶν ἐξηγρίωται)* Juſtinus colloquio cum Tryphone: *πλὴν ὅσοι ὑπὸ ἀκαθάρτου πνεύματος ἐμπεφορημένοι, καὶ ὑπὸ φαύλης ἀνατροφῆς, καὶ ἐθῶν φαύλων, καὶ νόμων πονηρῶν διαφθαρέντες τὰς φυσικὰς ἐννοίας ἀπώλεσαν· Exceptis illis qui ab impuris ſpiritibus abrepti, & per malam educationem, inſtituta prava & leges iniquas corrupti, naturales notiones perdiderunt.* Philo libro, Omnem bonum eſſe liberum: *διὸ καὶ θαυμάσαι ἄν τις τῆς ἀμβλυωπίας τοὺς τρανὰς οὕτω πραγμάτων ἰδιότητας μὴ συνορῶντας· merito igitur miretur quis, tantam illis offuſam caliginem, ut tam claras rerum proprietates non videant.* Chryſoſtomus oratione, Chriſtum Deum eſſe: *μὴ τοίνυν ἀπὸ τῶν διεφθαρμένων τὰς γνώμας, τὰς κρίσεις ποιοῦ τῶν πραγμάτων· Ne ergo rerum dijudicationem ab illis mutuare quibus corruptus eſt animus.*

GRON. 13 *Factæ inhumanæ)* Ut *ἀνθρωποφάγοι*, & quales Thraces pingit Florus 3, 4. quales qui conjugiis matrum uſi, qui decrepitos parentes, ne alerent, occidere: qui cadaveribus ſuorum pro cibo uſi, aut canes pavere. Plutar. de Fort. Alex. 328. Cic. 1. Tuſc. 45.

GROT. z *Ζῷον ἥμερον φύσει)* Idem dicit Chryſoſtomus XI. de Statuis. Latius id explicat Philo decalogo: *ἀγελαστικὸν γὰρ καὶ σύννομον ζῷον τὸ ἡμερώτατον ἡ φύσις γεννήσασα πρὸς ὁμόνοιαν καὶ κοινωνίαν ἐκάλεσε, λόγον δοῦσα συναγωγὸν εἰς ἁρμονίαν καὶ κρᾶσιν ἠθῶν· Quod animantium eſſe deceat manſuetiſſimum, idem natura fecit gregale, & cœtus appetens, & ad concordiam ſocietatemque vocavit, ſermonem etiam præbens, qui ingenia attemperando, & ad concentum perducendo conciliaret.* Idem de Mundi immortalitate: *ἡμερώτατον γὰρ ζῷον ὁ ἄνθρωπος, λόγον δωρησαμένης φύσεως αὐτῷ γέρας, ᾧ καὶ τὰ ἐξηγριωμένα πάθη κατεπᾴδεται καὶ τιθασσεύεται. Manſuetiſſimum animantium homo eſt, ut cui natura pro munere ſermonem dederit, quo affectus quantumvis efferati velut incantando cicurantur.*

GRON.

XIV. 1. Ab humano incipiemus, quia 14 id pluribus innotuit. Eſt ergo hoc vel civile, vel latius patens, vel arctius. Civile eſt quod a poteſtate civili proficiſcitur. 15 Poteſtas civilis eſt, quæ civitati præeſt. Eſt autem civitas 16 cœtus perfectus liberorum hominum, juris fruendi & communis utilitatis cauſa ſociatus. Jus arctius patens & ab ipſa poteſtate civili 17 non veniens, quanquam ei ſubditum, varium eſt, præcepta patria, dominica: & ſi qua ſunt ſimilia in ſe continens. Latius autem patens eſt jus Gentium, id eſt quod Gentium omnium *a* aut multarum voluntate vim obligandi accepit. Multarum addidi, quia vix ullum jus reperitur extra jus naturale, quod ipſum quoque gentium dici ſolet, omnibus gentibus commune. Imo ſæpe in una parte orbis terrarum eſt jus gentium quod alibi non eſt, 18 ut de captivitate ac poſtliminio ſuo loco dicemus.

2. Probatur autem hoc jus gentium pari modo quo jus non ſcriptum civile, uſu continuo & teſtimonio peritorum. Eſt enim hoc jus, ut recte notat Dio Chryſoſtomus, εὕρημα βίου καὶ χρόνου, *repertum temporis, & uſus*. Atque in eam rem maximum nobis uſum præbent illuſtres annalium conditores.

XV. 1. Jus voluntarium divinum quod ſit, ſatis ex ipſo vocum ſono intelligimus: id nimirum, quod ex 19 voluntate divina ortum habet: quo diſcrimine a jure naturali, quod 20 item divinum dici poſſe diximus, internoſcitur. In hoc jure locum habere poteſt, quod nimium indiſtincte *b* dicebat Anaxarchus apud Plutarchum in Alexandro: non ideo id Deum velle, quia juſtum eſt, ſed juſtum eſſe, id eſt jure debitum, quia Deus voluit.

2. Hoc autem jus aut datum eſt humano generi, aut populo uni. Humano generi ter jus datum a Deo reperimus: ſtatim 21 poſt hominem conditum, iterum 22 in reparatione humani generis poſt diluvium, poſtremo in ſublimiori reparatione 23 per Chriſtum. Tria

GRON. 14 *Id pluribus*) Divinum quippe tantum Hebræis, & Chriſtianis.

15 *Poteſtas*) Hic pro perſona. Liv. 23, 11. *Magiſtrum equitum, quæ conſularis poteſtas ſit*. Lucan. 10, 136. *Diſcubuere toris reges majorque poteſtas Cæſar.*

16 *Cœtus perfectus*) Αὐτάρκης Ariſt. 3. Pol. 6. Πόλις δὲ ἡ γενῶν καὶ κωμῶν κοινωνία ζωῆς τελείας καὶ αὐτάρκους χάριν. τοῦτο δ' ἐστὶν, ὥς φαμεν, τὸ ζῆν εὐδαιμόνως καὶ καλῶς. Et 7, 4. Hein. 495. Ἡ δὲ πόλις αὐτάρκης. Et mox: πλῆθος αὔταρκες πρὸς τὸ εὖ ζῆν κατὰ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν. Cicero 3. de rep. apud Auguſtin. *multitudo juris conſenſu & utilitatis communione ſociata*. Et iterum, cœtus j. c. & u. c. ſociatus. Perfectus, ſufficiens ad ea, quæ deſiderat natura ad bene commodeque vivendum.

17 *Non veniens*) Sed partim a natura, partim a jure gentium.

GROT. *a Aut multarum*) Vaſquius 11. Controv. 54. 4.

GRON. 18 *Ut de captivitate ac poſtliminio ſuo loco dicemus*) 3, 7. 3, 9.

19 *Voluntate divina*) Cognita & patefacta per ſingularem & propriam declarationem, non per inſitum omnibus hominibus ſenſum.

20 *Item divinum*) Quia naturæ rationali unus id inſevit Deus.

GROT. *b Dicebat Anaxarchus*) Eſt apud Plutarchum in Alexandro.

GRON. 21 *Poſt hominem*) Adamo.

22 *In reparatione*) Noacho.

23 *Per Chriſtum*) Quippe qui Eccleſiam antea Palæſtinæ incluſam reddiderit Catholicam. 24 Ita

Tria hæc jura haud dubie omnes homines obligant, ex quo, quantum ſatis eſt ad eorum notitiam pervenerunt.

XVI. 1. Ex omnibus populis unus eſt, cui peculiariter Deus jura dare dignatus eſt, populus ſcilicet Hebræus, quem ſic alloquitur Moſes Deut. IV 7. *Quæ gens tam magna, cui Dei propinqui, ſicut dominus Deus noſter, ad omnia vota quæ ei facimus? quæ gens tam magna, cui ſint conſtitutiones & jura æqua, qualis eſt lex hæc tota, quam ego hodie coram vobis propono?* Pſalmographus Pſalmo CXLVII; *Indicat Deus verba ſua Jacobo, conſtitutiones ac jura ſua Iſraëli. non ita fecit genti ulli: ideo jura iſta non noverunt.*

2. Nec dubitandum, quin fallantur 24 Judæorum illi (quos inter Tryphon in diſputatione cum Juſtino) qui exiſtimant etiam alienigenis, ſi ſalvi eſſe vellent, 25 ſubeundum fuiſſe legis hebraicæ jugum, Neque enim eos obligat lex, 26 quibus data non eſt. At

c qui-

24 *Judæorum illi*) Nam & Judæorum quorundam eadem ſententia quæ Grotij. Munſterus ad Geneſ. 9, 4. Item Thomæ Aquinatis & Mar. Becani.

25 *Subeundum fuiſſe legis Hebraicæ jugum*) De judiciali lege concedo: ſed de lege ſacrorum & cærimoniarum fidentius aſſentirem, ſi viderem quomodo gentibus tempore veteris fœderis potuerit innoteſcere Chriſtus, extra Judaiſmum. Nam ut in N. T. agnum immolatum pro peccatis mundi monſtrant Verbum & Sacramenta: ita Agnum immolandum in V. T. monſtrabant cærimoniæ & ſacrificia. Et ut nos vitam æternam ſperamus per fidem in Chriſtum, qui jam apparuit, & pro nobis Patri ſatisfecit: ita prior ætas per Chriſtum in fidem appariturum & ſatisfacturum: Extra Chriſtum autem non eſt ſalus quantum quidem nobis revelatum eſt. Sunt ſane in Patribus, qui hac de re paullo crudius & liberius loquuntur. Clemens Alexandrinus affirmat Judæis legem, gentibus Philoſophiam ante adventum Chriſti & univerſalem vocationem ad ſalutem ſuffeciſſe. Et alibi. Philoſophiam quondam per ſe Græcos juſtificaſſe. Chryſoſtomus ſcribit, notitiam Chriſti illis; qui nativitatem ejus & ἐνσάρκωσιν ſive incarnationem præceſſerunt, neceſſariam non fuiſſe. At Juſtinus Martyr dixit, quia Chriſtus eſt λόγος, *Chriſtianos cenſeri debere, quicunque μετὰ λόγου*, hoc eſt, *cum ratione vitam inſtituerint*: quos inter nominat *Socratem* & *Heraclitum*: & alibi, *Socrati* ait *Chriſtum ex parte agnitum*. Vide Caſaubonum Exercitatione prima adverſus Baronium: hæc nemo facile Theologorum ſanorum hodie conceſſerit. Nec videtur pati Paulus ad Epheſios cap. 2. verſ. 12. *Mementote vos aliquando gentes in carne cum vocabamini præputium* (id eſt incircumciſi) *ab ea, quæ circumciſio dicta eſt facta in carne manu, vos, inquam, illo tempore fuiſſe ſeparatos a Chriſto, alienos a civitate Iſraëlitarum, expertes fœderum, promiſſionis ſpem non habentes. & atheos in mundo.* Sic ille: nec credibile eſt in tanta Epheſiorum, maximi populi turba neminem fuiſſe, qui legi naturæ obtemperaret, & ut inter homines innocentiam coleret. Cum illa tamen ſua innocentia Apoſtolus illos facit expertes pactorum, ſpe vitæ æternæ deſtitutos, extra Chriſtum, Atheos.

26 *Quibus data non eſt*) Judæis quidem, electo populo, lex primum data eſt, ſed ut conditio fœderis, quod cum illis pepigerat Deus, promittens cœleſtia gaudia, ſi quis illam ſervaret. Si quis ergo de alienis participare fœdus illud & commodis ejus frui vellet, huic conſequenter juſſum erat, ut ſibi quoque legem illam datam putaret. Quemadmodum XII. tabulę non ſunt poſitæ niſi civibus Romanis: itaque externos non obligabant: at ſi quis peregrinus privilegia & honores civis Romani appeteret, is non poterat ſe excludere ab obligatione juris Quiritium.

GROT.

e quibus data ſit lex, ipſa loquitur: 27 *Audi Iſraël*. & paſſim fœdus cum ipſis ictum, ipſi in peculiarem Dei populum adſciti dicuntur: quod verum eſſe agnoſcit & ex loco Deuteron. XXXIII, 4. probat Maimonides.

3. Quin inter ipſos Hebræos vixerunt ſemper aliqui exteri homines ὡ σεϐεῖς καὶ σεϐόμενοι τὸν Θεὸν, qualis Syrophœniſſa Matth. XV, 22. qualis 28 ille Cornelius Actor. X, 2. τῶν σεϐομένων, ἑλλήνων, Actor. XVII, 4. Hebraice 29 חסידי אומות pii ex gentibus: ut legitur *d* titulo Thalmudico

mudico

GROT. *e Quibus data ſit lex, ipſa loquitur: Audi Iſraël*) Ita ſentit, & Moyſes Maimonides, & probat ſententiam ſuam ex *Deut.* XXXIII, 4.

GRON. 27 *Audi Iſraël*) Similis eſt præfatio decalogi, ſive legis moralis: *qui eduxi te ex Ægypto*: quæ ſolis Judæis competit: & tamen nemo dubitat decalogum obligaſſe omnes homines. Deinde cum Deus dicit, *Audi Iſrael:* ſæpe non tantum intelligere debemus Iſraëlem ſecundum carnem, ſed etiam ſecundum ſpiritum, ut Iſraël ſint omnes fideles, ſeu qui *ordinant teſtamentum ejus ſuper ſacrificia*, ut loquitur Pſalmus 50.

28 *Ille Cornelius*) Si non præputio, animo certe judaizabat. Quomodo enim poterat eſſe religioſus, & perpetuo in veneratione veri Dei, ſi verum Deum non norat? ut norat tum nemo gentilium, niſi a Judæis edoctus. A publica profeſſione videtur abſtinuiſſe, metu amittendæ militiæ: neque enim poterat manere civis Romanus & miles honoratus præſertim, ſi palam Judaiſmum profeſſus eſt: ut hodie ſub dominatione & jugo Tridentino multi ſunt, qui ſtant animo nobiſcum: ſed tamen, metu amittendarum fortunarum, non id præ ſe ferunt, & manent ubi ſunt. Quales uti non condemnamus, ita propterea non deſinimus omnibus auctores eſſe, ut exeant quantum poſſint è Babylone. Hæc videtur & in Cornelio fuiſſe infirmitas: qui perſuaſum habebat penes Judæos eſſe fœdus, & verum Deum coli, & colebat religione privata: non tamen in legem illorum tranſibat. Ad id tum etiam non erat neceſſe, quia jam venerat Chriſtus, & legi ſatisfecerat. Huic igitur infirmitati & erranti conſcientiæ occurrens Deus miſit ei Petrum Apoſtolum. Religioſi Græci appellantur ab eo, quod fuerunt poſt auditum verbi Dei: non ex eo quod erant, antequam illud acciperent. Quod peregrinis inter Judæos venientibus conceſſa quædam, quæ non ipſis, non eos ſolvit omni lege: ſed argumentum eſt voluiſſe Deum, ne cogerentur illi pro imperio ad inſtituta Judæorum, ſed ut eſſet libertas conſcientiæ. Ipſo illo, qui allegatur, loco illis licere dicitur. Judæis non, *quia*, addunt, *gens eſſet ſacrata Domino Deo*. Ergo non illi ſacrati ſic, quibus licebat. Quod exteris licuit ſupplicare, & victimas offerre, in eo tantum illis conceſſum videtur, quantum Hiromo Tyrio, quum ei honor habitus, ut templo ædificando præberet materias: non quaſi hæc perinde placuiſſent Deo ac Judaicus ab ipſo præſcriptus cultus, ſed ut electo populo iterum vaſa aurea ad ſacrum præſtarent Ægyptii: ut gentes hæc templo quaſi tributa darent. Inde enim Judæorum opes. Tacit. 5. Hiſt. cap. 5. *Peſſimus quiſque ſpretis religionibus patriis tributa & ſtipes illuc congerebant: unde aucta Judæorum res.* debebat dicere: *Religioſiſſimus quiſque*. Sed hoc erat pravum de Judaiſmo Romanorum judicium. Quæ cum Syro Naamane, cum Ninivitis, Nabuchodonoſoro, Tyriis, Moabitis, Ægyptiis agenda habuere Prophetæ, temporariæ erant ac ſpeciales vel indulgentiæ, vel denunciationes: ex quibus non eſt colligendum, quod in univerſum fuerit faciendum adfectanti propria Hebræorum bona, *adoptionem, gloriam, fœdus, legiſlationem, cultum, & promiſſiones*, ut loquitur Paulus Rom. 9. Quod autem Prophetæ abſtinuerunt vocandis ad Judaiſmum gentibus, ratio eſt evidens; non enim debebant involare officium Meſſiæ, cujus erat plenitudo gentium, cujus vocare omnes, cujus reddere Eccleſiam Catholicam.

29 חסידי אומות Pii nationum de gentibus.

GROT. *d Titulo Thalmudico de Rege*) Et titulo de Synedrio cap. XI.

GRON.

mudico de Rege. Talis qui eſt, in lege dicitur 30 בן נכר Levit. XXII, 25. 31 גר תושב Levit. XXV, 47. ubi Chaldæus dixit incolam *e* incircumciſum. Hi, ut narrant ipſi Hebræorum magiſtri, leges Adamo & Noæ datas ſervare tenebantur, abſtinere ab idolis & ſanguine, & aliis quæ infra ſuo loco memorabuntur: at non item leges proprias Iſraëlitarum. Itaque cum Iſraëlitis non liceret veſci carne beſtiæ quæ fato ſuo periiſſet; peregrinis tamen inter ipſos viventibus id licebat, Deuter. XIV, 21. Niſi quod quibuſdam legibus ſpecialiter expreſſum eſt, ut incolæ iis non minus quam indigenæ teneantur.

4. Extraneis etiam, qui aliunde advenirent, neque inſtitutis Hebraicis ſubjicerentur, in templo Hieroſolymitano licuit Deum adorare, & victimas offerre, *f* ſtantibus tamen in loco peculiari ac ſeparato a ſtatione Iſraëlitarum, I Reg. qui Latinis III Reg. VIII, 41. II Macc. III, 35. Johan. XII, 20. Actor. VIII, 27. *g* Neque Eliſæus Naamani Syro, neque Jonas Ninivitis, neque Daniel Nabuchodonoſoro, neque Prophetæ alii Tyriis, Moabitis, Ægyptiis, ad quos ſcribunt, unquam ſignificarunt opus ipſis eſſe ut Moſis legem ſuſciperent.

5. Quod

GRON. 30 בן נכר Filius peregrinitatis.

31 גר תושב Πάροικος καὶ παρεπίδημος.

GROT. *e Incolam incircumciſum*) De tali agitur & Exodi XII, 45. A quo diſtinguitur proſelytus, id eſt circumciſus advena, ut oſtendit collatio loci Num. IX, 14. De piis illis incircumciſis multa habet Maimonides libro de Idolatria c. X. §. 6. Idem in commentario ad Miſnajoth, & alibi ſæpe, pios illos ex gentibus participes ait futuros bonorum futuri ſæculi. Chryſoſtomus ad Romanos cap. II. ποῖον Ἰουδαῖον ἐνταῦθά φησιν, ἢ περὶ ποίων Ἑλλήνων διαλέγεται; τῶν πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. οὔπω γὰρ εἰς τοὺς τῆς χάριτος ἔφθασε χρόνους ὁ λόγος· *quem Judæum hic indicat, & de quibus Græcis diſſerit? de iis qui ante Chriſti adventum fuere: nondum enim ad Gratiæ tempora perducta eſt oratio.* Deinde: Ἕλληνας δὲ ἐνταῦθά φησιν, οὐ τοὺς εἰδωλολατροῦντας, ἀλλὰ τοὺς θεοσεβοῦντας, τοὺς τῷ φυσικῷ πειθομένους λόγῳ τοὺς πλὴν τῶν Ἰουδαϊκῶν παρατηρήσεων πάντα τὰ πρὸς εὐσέβειαν συντελοῦντα διατηροῦντας. Exemplaque dat in Melchiſedeco, Jobo, Ninivitis, Cornelio, mox: Ἕλληνα δὲ πάλιν οὐ τὸν εἰδωλολάτρην, ἀλλὰ τὸν θεοσεβῆ καὶ ἐνάρετον καὶ τῶν νομικῶν παρατηρήσεων ἀπηλλαγμένον φησί· *Græcos hic dicit, non idolorum cultores, ſed in Deum pios, naturali rationi obſequentes, qui, præter Judaica inſtituta, cuncta quæ ad pietatem facerent ſervabant. Et Græcum rurſum vocat, non cultorem idolorum, ſed pium, virtute præditum, a legis vero ritibus liberum.* Eundem in ſenſum trahit illud, τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος, *lege ſolutis ut lege ſolutus*, & oratione XII. de Statuis: Ἕλληνα ἐνταῦθα καλεῖ οὐ τὸν εἰδωλολάτρην, ἀλλὰ τὸν προσκυνοῦντα μὲν τὸν Θεὸν μόνον, οὐκ ἐνδεδεμένον δὲ τῇ τῶν Ἰουδαϊκῶν παρατηρήσεων ἀνάγκῃ, σαββατισμοῖς λέγω καὶ περιτομῇ καὶ καθαρισμοῖς διαφόροις, ἀλλὰ φιλοσοφίαν ἅπασαν καὶ εὐσέβειαν ἐνδεικνύμενον *Græcum hic appellat, non idolis deditum, ſed unius Dei invocatorem, talem tamen qui Judaicorum rituum neceſſitati alligatus non ſit, ſabbatorum puta obſervationibus, circumciſioni, variis ablutionibus, interim qui in omnibus ſapientiæ ſtudium pietatemque oſtendat.*

f Stantibus in loco peculiari) Vide Joſephum ubi Templi Salomonis hiſtoria tractatur.

g Neque Eliſæus Naamani Syro) Idem ſentit Hilarius ad Matth. XII.

h Hie-

Digitized by Google

5 Quod de tota lege Moſis dixi, idem & de circumciſione, quæ legis quaſi introitus erat, dictum volo. Hoc tantum intereſt, quod lege Moſis Iſraëlitæ ſoli tenebantur, circumciſionis autem lege tota Abrahami poſteritas: unde Idumæos a Judæis coactos circumciſionem ſuſcipere in hiſtoriis Hebræorum & Græcorum legimus. Quare qui populi extra Iſraëlitas circumciſi ſunt (ſunt autem complures, quorum Herodotus, Strabo, Philo, Juſtinus, Origenes, Clemens Alexandrinus, Epiphanius, *h* Hieronymus, meminerunt) eos credibile eſt 32 ab Iſmaële, aut ab Eſavo, aut *i* ex Cethuræ poſteris veniſſe.

6. Cæterum in aliis omnibus locum habebat Pauli illud Rom. 11, 14. *Gentes quæ legem non habent*, *k natura ſuapte* (id eſt moribus ex primævo fonte manantibus: niſi quis malit illud *natura* referre ad præcedentia, ut opponantur Gentes Judæis quibus ſtatim natis lex inſtillabatur) *faciunt ea quę legis ſunt: iſti legem non habentes ſibi ſunt lex: ut qui oſtendant ipſum opus legis mentibus ſuis inſcriptum, ſimul teſtimonium reddente ipſorum conſcientia & cogitationibus ſeſe mutuo accuſantibus aut etiam excuſantibus*. Et illud ibidem 26. *Si prępútium* (id eſt præputiatus homo) *obſervet mandatum legis, nonne prępútium illius pro circumciſione reputabitur?* Bene ergo in Joſephi hiſtoria 33 Ananias Judæus Izaten Antiq. lib. xx c. 2.

h Hieronymus) Addi poteſt Theodoretus.

GRON. 32 *Ab Iſmaële aut Eſavo, aut Cethuræ poſteris*) Mira conjectura. Atqui & Ægyptios, & Colchos, & Æthiopas circumciſione uſos, teſtis Herodotus. Hi autem non Cethuræ, non Eſavi, aut Iſmaëlis, nec omnino Heberi aut Semi progenies, ſed Ægyptii, ac Æthiopes a Chami filiis deſcendunt, Meſreno, unde Ægyptus Hebræis terra Meſraim, & Chuſo, unde iisdem Æthiopia terra Chuſi. Et credibile eſt Ægyptios accepiſſe circumciſionem ab Hebræis inquilinis, Æthiopas ab Ægyptiis. Colchi autem, origine Scythæ Japetidæ fuerunt: & videntur circumciſionem etiam accepiſſe ab Ægyptiis, cum Seſoſtris expeditione in Aſiam facta, coloniam Ægyptiorum ibi collocaviſſet, cujus meminit etiam Valerius Flaccus lib. V. Argonaut. 418. Seſoſtrin autem ſucceſſiſſe Pharaoni, in mari rubro ſubmerſo, ſentit Jacobus Uſſerius Archiepiſcopus in Hibernia in Chronologicis. GROT. *i Ex Cethuræ poſteris*) Ex his orti videntur Æthiopum illi, quos circumciſis annumerat Herodotus: Homeritas illos vocat Epiphanius.

K Natura ſuapte) Τοῖς τῆς φύσεως λογισμοῖς, *collectionibus naturalibus*, ait Chryſoſtomus: Idem mox: διὰ τῶτο γὰρ, φησὶν, εἰσὶ θαυμαστοὶ ὅτι νόμε ἐκ ἐδεήθησαν. *Ob hoc, inquit, admirandi ſunt, quod lege opus non habuerint*. Item: ἀρκεῖ ἀντὶ τῦ νόμε τὸ συνειδὸς καὶ λογισμός· *Sufficit pro lege conſcientia, & rationis uſus*. Tertullianus adverſus Judæos: *Ante legem Moyſis ſcriptam in tabulis lapideis, legem fuiſſe contendo non ſcriptam, quæ naturaliter intelligebatur, & a patribus cuſtodiebatur*. Non longe hinc abit Iſocrateum illud δεῖ τοὺς εὖ πολιτευομένους οὐ τὰς στοὰς ἐμπιπλάναι γραμμάτων, ἀλλ' ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχειν τὸ δίκαιον. *Qui bona republica ſrui volunt, iis necesse non literis implere porticus, ſed in animis quod juſtum eſt ferre.*

GRON. 33 *Ananias Izaten docebat*) At ibidem refert Joſephus, alium Judæum Eleazarum monuiſſe Regem, grandem ab eo injuriam Deo, & legi fieri, & magnam eſſe impietatem, quod agnita veritate non circumcideretur: & huic paruiſſe Izaten: atque inde in omni vita Deo propitio, ac vindice, felicem, & magnum fuiſſe.

Hæc ſunt quæ reſponderi ad illa poſſint, quæ tradit auctor. Nos tamen ex duriſſimis non ſumus, nec miſericordiam Dei circumſcribimus, & quia de bonis, & honeſtis viris in Paganiſmo ſtatuerit, arcano illius, & adorando judicio relinquimus. G CROT.

ten Adiabenum (Ezaten hunc Tacitus vocat) docebat *l* etiam citra circumciſionem Deum recte coli & propitium haberi poſſe. Nam quod extranei multi circumciſi ſunt, & per circumciſionem legi ſe obligarunt (ut explicat Paulus Gal. v, 3.) id fecerunt partim ut jus civitatis adipiſcerentur (nam proſelyti, qui Hebræis 34 גרי צדק hoſpites juſtitiæ, *m* pari jure erant cum Iſraëlitis, Num. xv,) *n* partim ut earum promiſſionum eſſent participes, quæ non communes humano generi, ſed Hebræo populo erant peculiares: quanquam non negem poſterioribus ſæculis acceſſiſſe etiam in nonnullis pravam opinionem, quaſi extra Judaiſmum ſalus non eſſet.

7. Hinc colligimus, nulla parte legis Hebrææ, qua lex eſt proprie, nos obligari, quia obligatio extra jus naturæ venit ex voluntate legem ferentis. Deum autem voluiſſe ut alii quam Iſraëlitæ iſta lege tenerentur, nullo indicio poteſt deprehendi. Non igitur, nos quod attinet, probanda eſt ulla legis abrogatio: nam nec abrogari potuit eorum reſpectu, quos nunquam obſtrinxit. Sed ab Iſraëlitis ablata eſt obligatio, quoad 35 ritualia quidem, ſtatim poſtquam lex Evangelii cœpit promulgari; quod Apoſtolorum principi clare fuit revelatum; Act. x, 15. quoad cætera vero, poſtquam populus ille, per excidium urbis & deſolationem præciſam, ſine ſpe reſtitutionis populus eſſe deſiit.

8. Nos vero alienigenæ non id Chriſti adventu conſecuti ſumus, ut Moſis lege non teneremur, ſed ut qui antea ſpem tantum ſatis obſcuram in Dei bonitate poſitam habere poteramus, nunc diſerto fœdere fulciamur, utque in unam Eccleſiam coaleſcere poſſimus cum Hebræis filiis Patriarcharum, ſublata ipſorum lege, quo velut interſepimento a nobis diſtinebantur. Epheſ. II, 14.

XVII. 1. Cum ergo directam obligationem lex per Moſem data in nos inducere non poſſit, ut jam oſtendimus, videamus ecquem alium uſum habere poſit, tum in hac de jure belli, tum in ſimilibus aliis quæſtionibus. Id enim ſcire ad multa refert.

I. 2. Primum ergo oſtendit lex Hebræa, id quod ea lege præcipitur non eſſe contra jus naturæ, nam cum jus naturæ, ut ante diximus, ſit perpetuum atque immutabile, non potuit a Deo, qui injuſtus nunquam eſt, quicquam adverſus id jus præcipi. Adde quod lex Moſis vocatur immaculata & recta, Pſalm. XIX, qui Latinis XVIII, 8. & Apoſtolo Paulo ſancta, juſta, bona, Rom. VII, 12.

De præceptis loquor. nam de permiſſis diſtinctius agendum eſt.

per-

GROT. *l Etiam citra circumciſionem Deum recte coli, & propitium haberi poſſe)* Ipſe Tryphon, de rigore remittens, Juſtino ſic ait: *μένοντί σοι ἐν ἐκείνῳ τῷ φιλοσοφίας τρόπῳ ἐλπὶς ὑπελείπετο ἀμείνονος μοίρας· ſi in illa philoſophandi ratione manſiſſes, erat tibi reliqua ſpes aliqua ſtatus melioris.*

GRON. 34 גרי צדק Προσήλυτοι δικαιοσύνης.

GROT. *m Pari jure erant cum Iſraëlitis)* Juſtinus colloquio cum Tryphone: προσήλυτος ὁ περιτεμνόμενος, οἱ τῷ λαῷ προσκεχώρηκεν, ἐστὶν ὡς αὐτόχθων. *Proſelytus qui circumciſus populo ſe aggregavit, par eſt indigenæ.*

n Partim ut earum promiſſionum eſſent participes) Et ob id ad Paſchalis ritus communionem admittebantur.

GRON. 35 *Ritualia)* Capita de cærimoniis.

36 Quæ

permiſſio enim quæ lege fit (nam *36* quæ nudi eſt facti, & impedimenti remotionem ſignificat, huc non pertinet) aut plena eſt, quæ jus dat ad aliquid omnino licite agendum; aut minor plena, quæ tantum impunitatem dat apud homines & jus ne quis alius impedire licite poſſit. Ex prioris generis permiſſione non minus quam ex præcepto ſequitur id de quo lex agit contra jus naturæ non eſſe. *o* De poſteriori genere aliter ſe res habet. Sed raro locum habet *37* hæc collectio: quia cum permittentia verba ſint ambigua, magis ex jure naturæ interpretari nos convenit utrius generis ſit permiſſio, quam ex permiſſionis modo ad jus naturæ argumentando procedere.

3. Huic primæ obſervationi affinis eſt altera, licere nunc his qui imperium inter Chriſtianos obtinent, leges ferre ejus ſenſus, cujus ſunt leges per Moſem datæ, niſi ſi quæ ſint leges, quarum tota ſubſtantia ad tempus Chriſti exſpectati & Evangelii nondum revelati pertineat, aut niſi Chriſtus ipſe contrarium, aut in genere aut in ſpecie, conſtituerit. Nam his tribus cauſis demtis nulla poteſt alia excogitari, cur quod olim Moſis lege fuit conſtitutum nunc ſit extra ea quæ licent. II.

4. Tertia obſervatio hæc ſit: quicquid ad eas virtutes pertinens quas Chriſtus a ſuis diſcipulis exigit, lege Moſis præceptum eſt, *p* id nunc etiam, ſi non & amplius, a Chriſtianis præſtandum. Fundamentum hujus obſervationis eſt, quod quæ virtutes a Chriſtianis exiguntur, ut humilitas, patientia, dilectio, exiguntur *q* in majore gradu quam ſtatu legis Hebraicæ exigebantur: Idque merito; quia etiam promiſſiones cœleſtes in Evangelio multo clarius proponuntur. Hinc lex vetus comparatione Evangelii dicitur fuiſſe nec perfecta, nec *ἄμεμπτος*, Heb. VII, 19. VIII, 7. & legis finis dicitur Chriſtus, Rom. X, 5. lex autem manuductrix ad Chriſtum, Gal. III, 25. Sic lex vetus de ſabbato, & *r* altera de deci- III.

36 *Quæ nudi facti*) Nam & permiſſio extra legem eſt, permiſſumque habetur, quod nuſquam vetitum, ea non juris eſt, ſed facti, & tantum ſignificat nihil obſtare aut impedire, quo minus facias, ſi lubeat.
GROT. *o* *De poſteriori genere aliter ſe res habet*) Vide Chryſoſtomum ad finem VII. ad Romanos.
GRON. *37* *Hæc collectio*) Hoc vel illud in lege Moſaica permiſſum eſt, ergo eſt juris naturæ.
GROT. *p* *Id nunc etiam, ſi non & amplius a Chriſtianis præſtandum*) Tertullianus de Pudicitia: *Libertas in Chriſto non fecit innocentiæ injuriam, manet lex tota pietatis, veritatis, conſtantiæ, caſtitatis, juſtitiæ, miſericordiæ, benevolentiæ, pudicitiæ.*
q *In majore gradu*) Chryſoſtomus de Virginitate XCIV, *μείζονα ἐπιδείκνυσθαι τὴν ἀρετήν, ὅτι πολλὴ ἡ τοῦ πνεύματος χάρις ἐκκέχυται νῦν καὶ μεγάλη τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἡ δωρεά*. *Major nunc virtus oſtendenda eſt, quia multa nunc ſpiritus effuſa eſt gratia, & ingens donum eſt Chriſti adventus*. Similia habet idem oratione, Eſſe ex neglectu vitia, & de jejuniis tertio, & ad Romanos VI, 14. & VII, 5. Adde Irenæum lib. IV, cap. XXVI. Scriptor Synopſeos Sacræ Scripturæ, quæ inter opera eſt Athanaſii, de capite quinto Matthæi agens, *ἐπιτείνει τὰς ἐν τῷ νόμῳ ἐντολάς*, *intenſiora facit hic Chriſtus legis præcepta.*
r *Et altera de decimis*) Sic lege hac apud Chriſtianos utitur Irenæus lib. IV, cap. XXXIV. & Chryſoſtomus ſub finem capitis ultimi prioris ad Corinthios, & ad Epheſios II, 10. G 2 GRON.

cimis, monſtrant Chriſtianos obligari, ne minus ſeptima temporis parte ad cultum divinum, nec minus fructuum decima, in alimenta eorum, qui in ſacris rebus occupantur, aut ſimiles pios uſus ſeponant.

CAPUT II.

An bellare unquam juſtum ſit.

I. *Jus naturæ bello non repugnare, probatur rationibus:*
II. *Hiſtoria:*
III. *Conſenſu.*
IV. *Jus gentium non repugnare bello probatur.*
V. *Jus divinum voluntarium, ante Evangelii tempus, bello non repugnare probatur, cum ſolutione objectionum.*
VI. *Ad quæſtionem, an bellum cum jure Evangelico pugnet, præmonita.*
VII. *Argumenta pro negante ſententia ex ſacris literis.*
VIII. *Solutio argumentorum ex ſacris literis pro parte ajente.*
IX. *Examinatur veterum Chriſtianorum circa hanc rem conſenſio.*
Negans privatim conſilio potius, quam precepto nixa, reprobatur.
X. *Affirmans, publica Eccleſiæ auctoritate, conſenſu, & temporum uſu confirmatur.*

Viſis Juris fontibus, ad primam ac generaliſſimam veniamus quæſtionem, quæ hæc eſt, an bellum aliquod juſtum ſit, ſive an bellare unquam liceat.

I. 1. Hæc autem ipſa quæſtio, ut & aliæ quæ deinceps ſequentur, ad jus naturæ primum exigenda eſt M. Tullius [1] Cicero tum tertio de Finibus, tum aliis in locis, ex Stoicorum libris erudite diſſerit, eſſe quædam [2] prima naturæ, Græcis *τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν*, quædam conſequentia, ſed quæ illis primis præ- Gell.XII.c.V.
ferenda ſint. Prima naturæ vocat, quod ſimulatque natum eſt animal, [3] ipſum ſibi conciliatur & commendatur ad ſe conſervandum, atque ad ſuum ſtatum, & ad ea quæ conſervantia ſunt ejus ſtatus, diligenda: alienatur autem ab interitu iiſque rebus, quæ interitum videantur afferre. Hinc etiam ait fieri, ut nemo ſit, quin cum utrumvis liceat, aptas malit & integras omnes partes corporis, quam eaſdem uſu imminutas aut detortas habere: primumque eſſe officium, ut ſe quis conſervet in naturæ ſtatu; deinceps ut ea teneat, quæ ſecundum naturam ſint, pellatque contraria.

2. At

GRON. 1 *Cicero tertio de Finibus*) c. 5.

2 *Prima naturæ*) Documenta, monita.

3 *Ipſum ſibi conciliatur*) Amor & ſtudium conſervandi ſui. Quod ipſum ſeſe amat, ſibi placet, curam ſumit ſuæ ſalutis: alienatur autem, & refugit perniciem, & quæ eo ducunt. Seneca ep. 121. *Primum ſibi ipſi conciliatur animal. Nullum animal ad vitam prodit ſine metu mortis. Simul enim conciliatur ſaluti ſuæ quidque, & quæ juvant, illa petit, læſura formidat.*

GROT.

2. At *a* poſt hæc cognita ſequi 4 notionem convenientiæ rerum cum ipſa ratione quæ corpore eſt potior; atque eam 5 convenientiam, 6 in qua honeſtum ſit propoſitum, pluris faciendam, quam ad quæ ſola primum animi appetitio ferebatur; quia prima naturæ 7 commendent nos quidem rectæ rationi, *b* ſed ipſa recta ratio carior nobis eſſe debeat quam illa ſint, a quibus ad hanc venerimus. Hæc cum vera ſint & ab omnibus, qui judicio ſano ſunt præditi, facile ſine alia demonſtratione aſſenſum impetrent; ſequitur in examinando jure naturæ primum videndum quid illis naturæ initiis congruat, deinde veniendum ad illud, quod quanquam poſt oritur, dignius tamen eſt; neque ſumendum tantum, ſi detur, ſed omni modo expetendum.

3. Hoc ipſum vero, quod honeſtum dicimus, pro materiæ diverſitate, modo (ut ita dicam) 8 in puncto conſiſtit, ut ſi vel minimum inde abeas, 9 ad vitium deflectas; modo liberius habet ſpatium, ita ut & fieri laudabiliter, & ſine turpitudine omitti aut aliter fieri poſſit, ferme quomodo ab hoc eſſe ad hoc non eſſe ſtatim ſit tranſitus; at inter aliter adverſa, ut album & nigrum, reperire eſt aliquid interpoſitum, ſive mixtum, ſive 10 reductum utrinque. Et in hoc poſteriori genere maxime occupari ſolent leges tum divinæ, tum humanæ, id agendo, ut, quod per ſe laudabile tantum erat, 11 etiam deberi incipiat, 12 Supra autem diximus, de jure naturæ cum quæritur, hoc quæri, an fieri aliquid poſſit non injuſte: injuſtum autem id demum intelligi 13 quod neceſſariam cum natura rationali ac ſociali habet repugnantiam.

4. 14 In-

GROT. *a* *Poſt hæc cognita ſequi notionem convenientiæ rerum cum ipſa ratione*) Seneca epiſtola CXXIV: *quemadmodum omnis natura bonum ſuum niſi conſummata non profert, ita hominis bonum non eſt in homine, niſi cum in illo ratio perfecta eſt.*

GRON. 4 *Notionem convenientiæ*) Intelligentiam ordinis, concordiæ, decoris rerum agendarum. Gellius vocat utendi conſilii reputationem, & honeſtatis utilitatiſque veræ contemplationem, ſubtilioremque explorationem, & commodorum delectum.

5 *Convenientiam, in qua*) Utpote in qua.

6 *In qua honeſtum*) Cicero c. 6. *Inprimis illis naturæ conciliationibus non ineſt honeſta actio: conſequens eſt, & poſt oritur.*

7 *Commendent*) Ab illis ad hanc proficiſcimur. Cic. cap. 7. eadem phraſi utitur.

GROT. *b* *Sed ipſa recta ratio carior nobis eſſe debeat, quam illa ſint a quibus ad hanc venerimus*) Seneca epiſtola LXXVI: *Id in quoque optimum eſt, cui naſcitur, quo cenſetur; in homine optimum quid eſt? Ratio*, vide & epiſtolam CXXI. & CXXVIII. Juvenalis Satyra XV.

. . . . *melius nos*
Zenonis præcepta monent: neque enim omnia, quædam
Pro vita facienda monent.

GRON. 8 *In puncto conſiſtit*) Stricte ac præciſe accipiendum eſt.

9 *Ad vitium deflectas*) Ubi quicquid remittas, ſumma turpitudo ſequitur, ut deſerere amicum non licet, juvare aliter, atque ille velit, nihil impedit quominus honeſtum ſit.

10 *Reductum utrinque*) Horat. 1. ep. 18. *Virtus eſt medium vitiorum, & utrinque reductum.*

11 *Etiam deberi*) Ut niſi facias, pœnæ ſis obnoxius.

12 *Supra diximus*) 1, 3.

13 *Quod neceſſariam*) Quod formulæ ſocietatis ratione utentium adverſatur.

14. In-

4. 14 Inter prima naturæ nihil eſt quod bello repugnet, imo omnia potius ei favent. nam & finis belli, vitæ membrorumque conſervatio, & rerum ad vitam utilium aut 15 retentio aut acquiſitio, illis primis naturæ maxime convenit: & vi ad eam rem ſi opus ſit uti, nihil habet a primis naturæ diſſentaneum: cum animantibus ſingulis vires ideo ſint a natura attributæ, ut ſibi tuendis juvandiſque ſufficiant, Xenophon: τὰ ζῶα ἐπίσταταί τινα μάχην ἕκαστα, οὐδὲ παρ' ἑνὸς ἄλλου μαθόντα ἢ παρὰ τῆς φύσεως. *omnia animantium genera pugnam norunt aliquam, quam non aliunde quam a natura didicerunt.* In Halieuticon fragmento eſt:

Omnibus hoſtem
Præſidiumque datum ſentire & noſcere teli
Vimque modumque ſui.

Horatius dixerat:

Dente lupus, cornu taurus petit, unde, niſi intus
Monſtratum?

Lucretius vero amplius:

Sentit enim vim quidque ſuam, qua poſſit abuti.
Cornua nota prius vitulo quam frontibus extant:
c Illis iratus petit atque infenſus inurget.

Quem ſenſum Galenus ſic exprimit: φαίνεται γοῦν ἕκαστον ἐκείνῳ τῷ μέρει τοῦ σώματος ἀμυνόμενον ᾧ τῶν ἄλλων ὑπερέχει. μόσχος μὲν κυρίττων πρὶν φῦναι τὰ κέρατα, πῶλος δ' ἵππου λακτίζων, οὐδέπω στερεαῖς ταῖς ὁπλαῖς, ὥσπερ γε τὸ μὲν σκυλάκιον δάκνειν ἐπιχειροῦν, κἂν μηδέπω κραταιοὺς ἔχῃ τοὺς ὀδόντας. *Videmus animantium quodque eo ad ſui tutelam uti quo maxime valet. Nam &*

vitu-

14 *Inter prima naturæ*) Bellum non repugnare primis naturæ.

15 *Retentio*) Melius dixiſſet defenſio vel tutela, nam *retentio* eſt quidem vox Ciceronis, ſed ſignificat, vel ἐποχὴν *inhibitionem*, ut cum auriga adducit frenos, & ſiſtit currum 13. Attic. 21. vel cum quis dubitans aſſenſum ſuſtinet 4. Acad. 18. & 25. vel non ſolvere ſolidum 13. Attic. 23, 25. l. 60. D. de leg. 1.

GROT. *c Illis iratus petit, atque inſenſus inurget*) Martialis.

Vitulusque inani fronte pravis ad pugnam.

Porphyrius tertio de non eſu animalium: πρῶτον μὲν ἕκαστον οἶδεν ὅτι ἀσθενὲς ὅτι ἰσχυρόν. καὶ τὰ μὲν φυλάττεται, τοῖς δὲ χρῆται. ὡς πάρδαλις μὲν ὀδοῦσι, ὄνυξι δὲ λέων καὶ ὀδοῦσιν, ἵππος δὲ ὁπλῇ, καὶ βοῦς κέρατι. *novit quod animantium quæ pars ſui infirma ſit, quæ valida. Illi cavet, hac utitur. ut dentibus pardalis, leo & unguibus & dentibus; equus ungula, bos cornibus.* Chryſoſtomus de Statuis undecimo: τὰ ἄλογα πάλιν ἐν τῷ σώματι τὰ ὅπλα ἔχει; οἷον ὁ βοῦς τὰ κέρατα, τοὺς ὀδόντας ὁ σῦς ὁ ἄγριος, τοὺς ὄνυχας ὁ λέων· ἐμοὶ δὲ οὐκ ἐν τῇ φύσει τοῦ σώματος τὰ ὅπλα κατέθετο ὁ Θεὸς, ἀλλ' ἔξω τοῦ σώματος, δεικνὺς ὅτι ἥμερον ζῶον ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὅτι οὐκ ἀεί μοι τῶν ὅπλων τούτων καιρός. καὶ γὰρ πολλάκις μὲν αὐτὰ ἀποτίθημι, πολλάκις δὲ μεταχειρίζομαι. ἵν' οὖν ἐλεύθερος ὦ καὶ ἀπολελυμένος καὶ μὴ διηνεκῶς ἀναγκάζωμαι βαστάζειν τὰ ὅπλα, ἐποίησεν αὐτὰ κεχωρισμένα τῆς φύσεως τῆς ἐμῆς. quæ poſtrema optime conveniunt cum iis, quæ ex Galeno in contextu ſequuntur. Hoc enim dicit: *Ratione quæ carent, arma in ipſo habent corpore, ut bos cornua, dentes aper, ungues leo. At mihi non in corporis natura Deus arma poſuit, ſed extra corpus; hoc ipſo oſtendens manſuetum animal eſſe hominem, neque ſemper talium armorum mihi eſſe tempus. Nam telum ſæpe depono, reſumo interdum. Ut igitur liberior ſolutiorque ſim, neque ſemper cogar portare arma, fecit ea ſejuncta eſſe a mea natura.*

d Sed

vitulus nondum enatis cornibus ea parte minatur, & equuleus nondum firmatis ungulis calcitrat, & catellus dentibus nondum robuſtis morſitat. Idem Galenus de uſu partium primo, hominem animal eſſe ait ad pacem bellumque natum, cui arma quidem agnata non ſint, *d* ſed apta armis parandis ac tractandis manus: qua etiam pro armis uti ſponte ſua nec aliunde id edoctos infantes videmus. Sic & Ariſtoteles de partibus animalium quarto, capite x. 16 manum homini ait eſſe pro haſta, pro enſe, & pro armis quibuslibet, quia omnia poteſt ſumere ac tenere.

5. Recta autem ratio ac natura ſocietatis, 17 quæ ſecundo ac potiore loco ad examen vocanda eſt, non omnem vim inhibet, ſed eam demum quæ ſocietati repugnat, id eſt, quæ jus alienum tollit. Nam ſocietas eo tendit ut ſuum cuique ſalvum ſit communi ope ac conſpiratione. Quod facile intelligi poteſt locum habiturum; etiamſi 18 dominium (quod nunc ita vocamus) introductum non eſſet: nam vita, membra, libertas, ſic quoque propria cuique eſſent, ac proinde non ſine injuria ab alio impeterentur. Sic & rebus in medio poſitis uti, & quantum natura deſiderat eas abſumere, 19 jus eſſet occupantis: quod jus qui ei eriperet, faceret injuriam. Hoc ipſum autem nunc, poſtquam ex lege aut uſu dominium formam

De offic. III. ſuam accepit, multo intelligitur facilius: quod exprimam Tullii verbis: *Ut*, 20 *ſi unumquodque membrum ſenſum ſuum haberet, ut poſſe putaret ſe valere ſi proximi membri valetudinem ad ſe traduxiſſet, debilitari & interire totum corpus neceſſe eſt: ſic, ſi unuſquiſque noſtrum rapiat ad ſe commoda aliorum, detrahatque quod cuique poſſit, emolumenti ſui gratia, ſocietas hominum & communitas evertatur neceſſe eſt: nam ſibi ut quiſque malit quod ad uſum vitæ pertineat quam alteri acquiri, conceſſum eſt non repugnante natura: illud natura non patitur, ut aliorum ſpoliis noſtras facultates, copias, opes augeamus*.

6. Non eſt ergo contra ſocietatis naturam ſibi proſpicere, atque conſulere, dum jus alienum non tollatur: ac proinde nec vis, quæ jus alterius non violat, injuſta eſt: quod idem Cicero ita extulit: *Cum ſint duo genera decertandi; unum per diſceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium ſit hominis, hoc belluarum, confugiendum eſt ad po-*

Epiſt. Fam. XII, 3. *ſterius ſi uti non licet ſuperiore*. Idem alibi. *Quid eſt quod contra vim*

L. 1. §. *vim vi. D. de vi. & vi armata.* *fieri ſine vi poſſet?* Apud Ulpianum eſt: *Vim vi repellere licere Caſſius ſcri-*

d Sed apta armis parandis, ac tractandis manus: qua etiam pro armis, uti ſponte ſua nec aliunde id edoctos infantes videmus) Caſſiodorus de anima: *Et quoniam neque cornu, neque dente, neque fuga* (ſicut alia animalia) *corporis humani forma ſe prævalet vindicare, robuſtus illi thorax, brachiaque conceſſa ſunt: ut illatam injuriam manu defenderet, & objectu corporis quaſi quodam clypeo vindicaret.*

GRON. 16 *Manum pro haſta*) Lucret. 5. 1285. *Arma antiqua manus dentesque ungueſque fuerunt.*

17 *Quæ ſecundo, ac potiore loco*) Bellum non repugnare ſecundis, & excellentioribus naturæ.

18 *Dominium*) Certarum rerum jus proprium.

19 *Jus eſſet occupantis*) Ut nunc quoque in iis, quæ communia ſunt, quæ publica, quæ univerſitatis.

20 *Si unumquodque*) Hinc jure culpat Themiſtocles Lacedæmonios, quod imbecillitate ſociorum potentiam quærerent, Juſtin. 2. ult.

21 *Mi-*

ſcribit, idque jus natura comparatur. apparet autem, inquit, ex eo arma armis repellere licere. Ovidius dixerat:

Armaque in armatos ſumere jura ſinunt.

II. 1. Id quod dicimus, non omne bellum juri naturæ adverſari, probatur amplius ex ſacra hiſtoria. Nam cum adverſus Reges quatuor, qui Sodoma diripuerant, Abrahamus cum 21 miniſtris ac fœderatis ſuis armatus victoriam reportaſſet, Deus per ſacerdotem ſuum Melchiſedecum factum ejus probavit. Ita enim illi Melchiſedecus: *Laus ſit Deo altiſſimo, qui tradidit hoſtes tuos in manum tuam*, Gen. XIV, 20. At ceperat arma Abrahamus, ut ex hiſtoria apparet, ſine ſpeciali Dei mandatu: fretus igitur jure naturæ vir non ſanctiſſimus tantum, ſed & ſapientiſſimus, etiam 22 extraneorum Beroſi atque Orphei teſtimonio. 23 Hiſtoria ſeptem populorum quos Iſraëlitis exſcindendos Deus tradidit, non utar: 24 fuit enim ibi mandatum ſpeciale ad exſequendam rem a Deo judicatam in populos maximorum criminum reos: unde hæc bella in ſacris literis Dei bella proprie nominantur, quippe Dei juſſu non humano arbitrio ſuſcepta. Ad rem magis pertinet quod Amalecitas vim ſibi inferentes Hebræi, ducibus Moſe ac Joſua, armis repulerunt, Exod. XVII. quod Deus ante factum non juſſerat, poſt factum probavit.

2. Sed & leges generales ac perpetuas de modo gerendi belli Deus populo ſuo præſcripſit Deut. XX, 10, 15. eo ipſo oſtendens juſtum bellum etiam ſine mandatu ſpeciali ſuo eſſe poſſe: nam aperte ibidem cauſam ſeptem populorum ab aliorum populorum cauſa diſtinguit: ac cum 25 de juſtis cauſis belli ſuſcipiendi nihil ibidem edicat, eo ipſo oſtendit eas 26 naturaliter ſatis eſſe manifeſtas: qualis cauſa tuendorum finium in bello Jephtæ adverſus Ammonitas, Jud. XI. violatorum legatorum in bello Davidis adverſus eoſdem, II Sam. X. Simul notandum quod dicit divinus ad Hebræos ſcriptor, Gedeonem, Baracum, Samſonem, Jephten, Davidem, Samuelem, atque alios 27 per fidem debellaſſe regna, invaluiſſe in bello, exercitus exterorum vertiſſe in fugam, XI, 33. 34. quo loco, ut illius diſſertationis ſeries docet, in fidei nomine includit perſuaſionem, qua id quod fit, Deo placere creditur, Sic & Davidem ſapiens fœmina ait præliari Dei prælia, 1 Sam. XXV, 28. id eſt pia ac juſta.

III. 1. Probatur idem quod dicimus omnium gentium ac præcipue

21 *Miniſtris*) Clientibus, libertis, ſervis.

22 *Extraneorum*) Infidelium, paganorum, gentilium.

23 *Hiſtoria ſeptem*) Erant Cananitę, Hethitæ, Hevitę, Phereſitę, Girgaſitę, Amalecitę, Jebuſitę. Joſuę, 3, 10.

24 *Fuit enim*) Id bellum fuiſſet juſtum, etſi nullum aliud eſſet bellum juſtum, ex iis, quę dicta ſunt cap. 1, 10. & 15.

25 *De juſtis nihil*) Certas & expreſſas, tanquam ſolas, & vere juſtas non definiat.

26 *Naturaliter*) Plerumque, ut plurimum.

27 *Per fidem*) Quaſi diceret, quod credebant, ac certum habebant Deum eſſe Deum ipſorum, & vindicem juſtæ cauſæ, ac velle eos armorum remedio adverſus violentiam iniquorum uti. Fortaſſe tamen voluit Deum proſperaſſe illorum arma propter fidem, qua exſpectabant venturum Meſſiam.

Digitized by Google

Pro Milone. pue ſapientum conſenſione. De vi qua vita defenditur notus Ciceronis locus, ipſi naturæ teſtimonium perhibens: *Eſt hæc non ſcripta, ſed nata lex. quam non* 28 *didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus, ad quam non docti, ſed facti, non inſtituti, ſed imbuti ſumus: ut ſi vita noſtra in aliquas inſidias, ſi in vim, in tela aut latronum aut inimicorum incidiſſet,* e 29 *omnis honeſta ratio eſſet expediendæ ſalutis.* Item: *Hoc & ratio doctis, & neceſſitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipſa præſcripſit, ut omnem ſemper vim, quacumque ope poſſent, a corpore, a capite, a vita ſua propulſarent.* Cajus Juriſconſultus: *adverſus periculum naturalis ratio permittit ſe defendere.* Florentinus Juriſconſultus: *Jure hoc evenit, ut quod quiſque ob tutelam corporis ſui fecerit, jure feciſſe exiſtimetur.* Joſephus: φύσεως γὰρ νόμος ἰσχυρὸς ἐν ἅπασι τὸ ζῆν ἐθέλειν· διὰ τοῦτο καὶ τοὺς φανερῶς ἀφαιρουμένους ἡμᾶς τούτου πολεμίους ἡγούμεθα. *Eſt enim naturæ lex illa quæ in omnibus valet, ut velint vivere, idque ipſum eſt quapropter eos, qui vita manifeſte nos volunt ſpoliare, hoſtes cenſemus.*

L. Itaque D. ad l. Aquil. L. ut vim D. de Juſt. & Jure. De bello Jud. l. III, c. 25.

2 Adeoque manifeſtam æquitatem hoc habet, ut in beſtiis etiam, quæ juris non rem ipſam, ut diximus, ſed 30 umbram habent quandam, diſtinguamus inter vim, quæ injuriam infert, & quæ propulſat. Nam cum dixiſſet Ulpianus, animal *f* quod ſenſu, ideſt rationis uſu, caret, non poſſe injuriam feciſſe; mox tamen ſubjungit, cum arietes vel boves 31 commiſiſſent, & alter alterum occidiſſet, Q. Mutio auctore diſtinguendum, ut ſi quidem is periſſet qui aggreſſus erat, ceſſaret actio; ſi is qui non provocaverat, competeret actio; cui explicando ſerviet illud Plinii: *Leonum feritas inter ſe non dimicat, ſerpentum morſus non petunt ſerpentes: ſed ſi vis inferatur, nulla eſt cui non ſit ira, non ſit anima injuriæ impatiens, & promta, ſi noceas, ad ſe defendendum alacritas.*

L. I. D. ſi quadr. paup. fec. d. §. Ait & §. Cum arietes. Adde Ex. XXI, 28.

IV. 1. De jure naturali ergo, quod & gentium dici poteſt, ſatis conſtat eo bella non omnia improbari.

2. Ju-

28 *Didicimus, accepimus, legimus*) L. didicimus, vel traditam a magiſtris, vel hauſtam ex libris: nam accipere diſcentium eſt. Sic a ſacerdotibus Ægyptiis numeros, & cœleſtia Platonem accepiſſe ſcribit Cicero 2 Fin. 29. Juſtin. 11, 3.

GROT. e *Omnis honeſta ratio eſſet expediendæ ſalutis*) Seneca: *Tutela certiſſima ex proximo eſt, ſibi quiſque permiſſus eſt.* Quintilianus VII. cap. II: *Primum in omni genere debet eſſe defenſio, quia natura potior eſt ſalus noſtra, quam adverſarii pernicies.* Bene ergo in Trachiniis Sophocles:

εἰ γὰρ ἐμφανῶς ἠμύνατο,
Ζεὺς τἂν συνέγνω σὺν δίκῃ χειρουμένῳ.

nam ſi ſe ipſe tutaſſet palam,
Veniam dediſſet jure pugnanti Deus.

Vide & Vviſigotthorum legem lib. VI, tit. 1, c. 6.

GRON. 29 *Omnis honeſta*) Quidvis tentaremus, nihil non licere putaremus, vel ſi occidendi eſſent, ad nos liberandos.

30 *Umbram*) Simulacrum, imaginem, inſtar.

GROT. f *Quod ſenſu, ideſt, rationis uſu, caret*) ſimilem in modum Seneca de feris loquitur: *Adeo etiam quæ extra intellectum atque æſtimationem beneficij ſunt poſita, aſſiduitas tamen meriti pertinacis evincit.* vide totum locum de beneficiis lib. 1. cap. III. & compara quæ ad Præfationem ex Philone poſuimus.

GRON. 31 *Commiſiſſent*) Cornibus invicem ſe petiiſſent. Unde arietare frequens Senecæ pro impellere.

GROT.

2. Jure autem gentium, voluntario itidem, non damnari bella ſatis nos docent hiſtoriæ, & omnium populorum leges ac mores. Imo g 32 jure gentium introducta eſſe bella dixit Hermogenianus: quod paulo aliter quam vulgo accipi ſolet interpretandum cenſeo: nempe ut certa bellorum forma a jure gentium ſit introducta, quam formam quæ habeant bella, ea peculiares ex jure gentium effectus conſequantur: unde diſtinctio naſcitur, qua utendum nobis erit infra, in bellum ſolenne juris gentium, quod & 33 juſtum, ideſt plenum, dicitur, & non ſolenne, quod tamen non ideo juſtum eſſe deſinit, ideſt juri congruens. Nam aliis bellis, modo æqua ſubſit cauſa, jus gentium non adſiſtit quidem, ſed nec reſiſtit, ut infra latius explicabitur. *Jure gentium* (inquit Livius 34) *ita comparatum eſt, ut arma armis propulſentur*. Et Florentinus jus eſſe gentium, ait, ut vim atque injuriam propulſemus, ut corpus noſtrum tutemur.

L. Ex hoc jure. D. de juſt. & jure. — *Lib. III cap. 3.* — *Lib. XLII.* — *L. ut vim. D. de juſt. & jure.*

V. 1. De jure divino voluntario major eſt difficultas. Neque hic objiciat quiſquam jus naturæ eſſe immutabile, ac proinde a Deo nihil in contrarium potuiſſe conſtitui: id enim verum eſt in iis, quæ 35 jus naturæ vetat 36 aut præcipit; non in iis, quæ jure naturæ, 37 licent tantum. nam quæ ejus ſunt generis, cum proprie juris naturæ non ſint, ſed 38 extra jus naturæ, & vetari poſſunt & præcipi.

2. Solet ergo primum a nonnullis contra bellum adferri lex data Noæ ejuſque poſteris: ubi Deus ſic loquitur, Gen. IX, 5, 6. *Quin etiam ſanguinem veſtrum, ideſt animarum veſtrarum, repoſcam: ab omni beſtia repoſcam eum: atque etiam de manu hominis alterius, utpote fratris, repoſcam hominis animam. Quiſquis effuderit ſanguinem hominis 39 qui eſt in homine, ſanguis ejus effundetur: quia hominem ad effigiem ſuam fecit Deus*. Hic ergo quidam illud, quod de repoſcendo ſangui-

GROT. g *Jure gentium introducta eſſe bella*) Scriptor vitarum illuſtrium in Themiſtocle. *Profeſſus eſt Athenienſes ſuo conſilio, quod communi jure gentium facere poſſent, Deos publicos ſuoſque patrios ac penates, quo facilius ab hoſte poſſent defendere, muris ſepſiſſe.*

GRON. 32 *Jure gentium*) Fortaſſis hoc vult id quod in bellis juſtum eſt (nempe, non ut vim inferamus alios non lędenti, ſed ut vim prohibeamus, armis reſiſtendo ſi quis vim fecerit, & vitam, bona, libertatem noſtram & noſtrorum aggreſſus fuerit) id neceſſitate atque uſu edoctas comparaviſſe gentes.

33 *Juſtum, id eſt plenum*) Juſtum aliquando eſt, in quo adhibetur certus ordo moduſque rerum ac verborum: & diverſum eſt tumultuario, inapparato, incondito; aliquando, quod eſt juri conveniens, & contra eſt injuſtum, iniquum, illegitimum. Priori ſenſu bellum minus ſolenne non eſt juſtum; poſteriori eſſe poteſt.

34 *Inquit Livius*) Lib. XLII. c. 42.

35 *Jus naturæ vetat*) Tanquam nunquam non turpia.

36 *Aut præcipit*) Tanquam ſemper honeſta.

37 *Licent tantum*) Quæ ſive omittantur, ſive fiant, nihil peccatur, niſi quibuſdam temporibus & occaſionibus, quale eſt bellum gerere in offendentes.

38 *Extra jus naturæ*) Non ſunt de imperatis naturæ, ſed de indulgentia; non leges, ſed legum beneficia, quæ ubi valeant, ubi non, tempus & res præſens docent.

39 *Qui eſt in homine*) Hebr. באדם *in homine*, & hoc referunt ad membrum ſequens, ut ſit per hominem, qui nempe juſte vindicet facinus, ſanguinem ejus effuſum iri. Quod non improbat auctor ad locum iſtum.

Digitized by Google

guine dicitur, generaliſſime intelligunt, & alterum de effundendo viciſſim ſanguine, 40 comminationem eſſe volunt, non approbationem: quorum neutrum mihi ſe perſuadet. Nam 41 interdictum de ſanguine non effundendo 42 latius non patet, quam quod in lege eſt, *Non occides*; quod neque capitalibus ſuppliciis, neque bellis obſtitiſſe manifeſtum eſt. Lex ergo tam hæc, quam illa, non tam novi aliquid conſtituit quam jus naturæ prava conſuetudine obliteratum declarat, atque repetit: unde 43 verba illa intelligenda ſunt in eo ſenſu, qui 44 vitium includit: ſicut homicidii nomine non quamvis hominis cædem intelligimus, ſed 45 deſtinatam, & 46 innocentis. Quod vero ſequitur de ſanguine viciſſim effundendo, videtur mihi 47 non factum nudum, 48 ſed jus continere.

3. Rem ita explico. Natura non iniquum eſt, ut quantum quiſque fecit mali, tantundem patiatur; juxta illud quod *h* 49 Rhadamanthi jus dicitur:

Εἴκε πάθοι τά κ' ἔρεξε δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο.

Quæ fecit ſi quiſque ferat: jus fiet & æquum.

50 Seneca pater hanc ſententiam ſic retulit: *Juſtiſſima patiendi vice, quod quiſque alieno excogitavit ſupplicio, 51 excipit ſuo.* Ex hujus naturalis æquitatis ſenſu Cain parricidii ſibi conſcius dixerat, Gen. IV, 14. *qui inveniet me, interficiet me.* Sed Deus primis illis temporibus aut ob hominum raritatem, aut quia paucis adhuc graſſantibus minus opus erat exemplo, id quod naturaliter licitum videba-

40 *Comminationem*) Tanquam denunciet Deus, quid ipſe facturus ſit vel per malos, & injuſtos; ſolet enim & peccatis peccata punire; non conſtituat & ordinet lectum genus hominum, qui vindices homicidij & ſimilium ſint rerum capitalium. Quemadmodum Davidi minatur 2. Sam. XII, 1. & 12.

41 *Interdictum*) Noacho datum.

42 *Latius non*) Nihil amplius vetat quam Moyſi dictum.

43 *Verba illa*) Effundere ſanguinem & occidere.

44 *Vitium includit*) Ut injuria effundere, inſontem occidere.

45 *Deſtinatam*) Conſilio, & propoſito factam, non fortuitam.

46 *Innocentis*) Qui nihil commeruerit, cur vita privaretur.

47 *Non factum nudum*) Quaſi minetur Deus, quid eventurum ſit per aliquem in eodem actu peccantem.

48 *Sed jus*) Immo præcipit quid legitima poteſtas facere debeat.

GROT. *h* *Rhadamanthi jus*) Apud Apollodorum lib. II. Νόμος Ῥαδαμάνθυος· ὃς ἂν ἀμύνηται τὸν χειρῶν ἀδίκων ἄρξαντα ἀθῷον ἦ. *Lex Rhadamanthi: ſi quis ſe ultus ſit de eo, qui prior vim intulerit, impune id ferat.*

GRON. 49 *Rhadamanthi*) Pythagoræorum ἀντιπεπονθὸς, talio: Καί τοι βούλονταί γε τοῦτο λέγειν καὶ τὸ Ῥαδαμάνθυος δίκαιον, Εἴκε πάθοι &c. Ariſtotel. 5. Ethic. 8. Seneca ludo de morte Claudii: Illum tantum altera parte audita condemnat Æacus & ait: Εἴκε πάθοι &c. Magnorum Mor. 34. Καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς, οὐ μέντοιγε ὡς οἱ Πυθαγόρειοι ἔλεγον· ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ᾤοντο δίκαιον εἶναι, ἃ ἐποίησέ τις, ταῦτα ἀντιπαθεῖν. Eiusdem op. 3, 4. Δοκεῖ δέ τισι καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς ἁπλῶς εἶναι δίκαιον, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι ἔφασαν· ὡρίζοντο γὰρ ἁπλῶς τὸ δίκαιον τὸ ἀντιπεπονθὸς ἄλλῳ· τὸ δ' ἀντιπεπονθὸς οὐκ ἐφαρμόττει οὔτ' ἐπὶ τὸ διανεμητικὸν δίκαιον, οὔτ' ἐπὶ τὸ διορθωτικόν· καίτοι βούλονταί γε τοῦτο λέγειν καὶ τὸ Ῥαδαμάνθυος δίκαιον· Εἴκε πάθοι.

50 *Seneca*) Præf. 5. Contr.

51 *Excipit*) Expiat.

GROT.

batur edicto repreſſit, & contactum quidem ac commercium homicidæ defugi voluit, at vitam ei non eripi: quomodo & Plato in legibus conſtituit, & olim in Græcia uſurpatum his verſibus docet Euripides:

Καλῶς ἔθεντο ταῦτα πατέρες οἱ πάλαι·
Εἰς ὀμμάτων μὲν ὄψιν οὐκ εἴων περᾶν,
Οὐδ' εἰς ἀπάντημ', ὅς τις αἷμ' ἔχων κυροῖ.
Φυγαῖσι δ' ὁσιοῦν, ἀνταποκτείνειν δὲ μή.
Quam bene parentum provida ætas ſtatuerat,
Ut cogeretur de via decedere
Hominumque viſu cæde patrata nocens,
Fugaque lueret triſte, non letho, ſcelus!

Quo & illud pertinet Thucydidis: εἰκὸς τὸ πάλαι τῶν μεγίστων ἀδικημά- *Lib. III.*
των, μαλακωτέρας κεῖσθαι αὐτὰς (τὰς ζημίας) παραβαινομένων δὲ τῷ χρόνῳ εἰς τὸν θάνατον αἱ πολλαὶ ἀνήκουσι. *Credibile eſt antiquitus, quamvis gravium delictorum i leves fuiſſe pœnas: ſed cum ea progreſſu temporis contemnerentur, ventum ad mortem.* Lactantius: *Adhuc enim videbatur nefas, quamvis malos, tamen homines, ſupplicio capitis afficere.* *Lactant. lib. II.*

4. Ab uno facto illuſtri ſumta 52 conjectura divinæ voluntatis

GROT. i *Leves fuiſſe pœnas*) Servius ad primum librum Æneidos: *Luetis, perſolvetis. Et hic ferme a pecunia deſcendit: antiquorum enim pœnæ omnes pecuniariæ fuerunt.* Et ad librum ſecundum: *Expendere tractum eſt a pecunia, nam apud majores pecuniarias pœnas conſtat fuiſſe, cum adhuc rudi ætate pecunia ponderaretur, quod ad capitis pœnam deinde uſurpatum eſt.* Ad ſextum: *Pendere, tractum eſt a pecuniaria damnatione.* Memorat Plinius Hiſtoriæ naturalis lib. VII. cap. LVI: primum capitis judicium in Areopago eſſe actum.

GRON. 52 *Conjectura divinæ voluntatis in legem ivit*) Ab inſigni exemplo quod Deus in fratricidam ſtatuerat, homines ante diluvium argumentati, & colligentes nondum placere Deo cædem cæde lui, quamquam naturalis id ratio ſuaderet, capitali ſupplicio in homicidas abſtinuerunt, quaſi vetito ipſius Dei lege: Videtur ſpecioſius dici quam verius. Sane non extat præceptum Dei de homicida capite puniendo ante diluvium: ſed cum prior ille mundus per annos mille ſexcentos ſteterit, & haud dubie infinitis populis, nationibus, civitatibus frequentatus fuerit, vix videtur veriſimile, ut eos aut naturalis ratio, aut ſua ſecuritas, aut neceſſitas, quæ delictis creſcentibus augeri pœnas imperat, non docuerit tam juſto ſupplicio ſcelus refrænandum eſſe. Edictum de Caino ſimile eſt illis reſcriptis Principum, quibus alicui ſine exemplo ſubveniunt, quæ perſonam non tranſgrediuntur, ut loquitur Imperator §. 6. Inſtit. de Jure naturæ, gentium & civili. Ipſe Cainus oſtendit ſe metuere & exſpectare quod feciſſet. Cur? quia natura eum monebat: *Tibi quod non vis fieri, alteri ne feceris.* Quod autem pœnæ exemtus eſt, admitto facile rationem auctoris, ob hominum raritatem ei parci Deum juſſiſſe: at id tranſiiſſe in legem cur videatur, ceſſante ratione, & mundo tot ſeculis frequentato? Nec juvat exemplum Lamechi, quem accipere poſſumus hæc profatum, non ut gentium jus, ſed ſuæ ſalutis muniendæ gratia, atque ut vindices facinoris a ſuo corpore, & capite abſterreret. Ut ille medicus regi Ludovico XI. apud Comineum lib. X. *Non dubito quin me quoque ſis ejecturus, ſicuti reliquos omnes, verum ſanctiſſimo jurejurando tibi confirmo, poſt meum abs te diſceſſum, non te victurum ſupra octavum diem.* Minæ ſunt hæ, non jus, aut veritas. Illud facile conceſſerim, in paucitate hominum, & ante diluvium, & poſt (& ſi tum jam capitale ſupplicium edicto ſanxiſſet Deus) aliquamdiu exilio tantum aut mulcta diverſos apud populos luiſſe culpam homicidas. Id

non

tis in legem ivit, ita ut Lamechus quoque k ſimili facinore perpetrato impunitatem ſibi ab hoc exemplo promiſerit, Gen. IV, 24.

5. At cum jam ante diluvium, gigantum ætate, promiſcua invaluiſſet cædium licentia, inſtaurato poſt diluvium humano genere, ne mos idem invaleſceret, 53 ſeverius occurrendum Deus cenſuit: & repreſſa prioris ſæculi lenitate, quod natura non iniquum eſſe dictabat, & ipſe permiſit, l 54 ut inſons eſſet, qui homicidam occidiſſet: quod poſtea 55 inſtitutis judiciis 56 ſummas ob cauſas ad judices ſolos reſtrictum eſt; ita tamen ut moris priſtini veſtigium manſerit 57 in jure ejus, qui occiſum ſanguine proxime attingeret, etiam poſt Moſis legem, qua de re infra fuſius agetur.

6. Magnum habemus auctorem noſtræ interpretationis Abrahamum, qui cum legem Noæ datam non ignoraret, arma ſumſit in reges quatuor, ut quæ plane crederet cum ea lege non pugnare. Sic & Moſes Amalecitis populum oppugnantibus arma juſſit opponi, naturæ ſcilicet jure uſus: nam Deum de hac re ſpeciatim conſul-

non confirmant tantummodo, quos advocat auctor, ſed & leges barbararum gentium, quæ Romanum imperium conculcarunt. Lex Salica tit. XLIII. *Si quis ingenuus Francum, aut Barbarum hominem occiderit, qui lege Salica vivit, octo millibus denarium, qui faciunt* CC. *ſolidos* (ſolidus intelligitur aureus, qui XL. denariis argenteis æſtimatur: de quo egimus in lib. III. de pec. vet.) *culpabilis judicetur. Si quis Romanum hominem, convivam Regis occiderit, duodecim millia denarium, qui faciunt* CCC *ſolidos, culpabilis judicetur.* Lex Alemannorum tit. XLIV. *Si quis hominem occiderit, ex Vveregeldis* (Vveregeldum genus mulctæ) *eum ſolvat. Si fœminam,* XVIII. *Vveregeldis.* Lex Bajavaricorum tit. 3. num. XIII. *Si quis liberum hominem occiderit, ſolvat parentibus ſuis, ſi habet: ſi autem non habet, ſolvat duci, vel cui commendatus fuit* (i. e. qui patronus ejus, vel cujus ipſe cliens) *dum vixit, bis* LXXX. *ſolido. De fœminis eorum, ſi aliquid de iſtis actis contigerit, omnia dupliciter componantur.* Lex Ripuariorum: *Si quis ingenuus hominem ingenuum Ripuarium occiderit,* CC. *ſolidis culpabilis judicetur.* Lex Saxonum: *Qui nobilem occiderit,* 1440. *ſolidis componat.* Lex Anglorum: *Si quis adelingum occiderit* (diſtinguebant homines in Adelingos, Frilingos, Ligios, i. e. nobiles, liberos, & ſervos) DC. *ſolidis componat, qui liberum occiderit,* CC. *ſolidis componat, qui ſervum occiderit,* XXX. *ſolidis componat.* Lex Friſiorum. *Si nobilis nobilem occiderit,* LXX. *ſolidis componat: ſi nobilis liberum occiderit, ſolidos* LIV. *& unum denarium ſolvat; ſi liber nobilem,* LXXX. *ſolidis componat.* Lex Longobardorum lib. 1. tit. 9. *Si quis homicidium perpetraverit abſconſe in Barone, libero, vel ſervo, vel ancilla, & unus fuerit, aut duo tantum, qui ipſum homicidium fecerit, componat* DCCCC. *ſolidis.*

GROT. K *Simili facinore perpetrato*) Aut potius, ſi quid ſimile perpetraſſet. nam hunc ſenſum ferunt verba, quæ apud Moſem.

GRON. 53 *Severius occurrendum*) Verbis adductis ex Geneſ. IX, v. 5. & 6.

GROT. l *Ut inſons eſſet, qui homicidam occidiſſet*) Joſephus: Παραινῶ μέν τοι σφαγῆς ἀνθρωπίνης ἀπέχεσθαι καὶ καθαρεύειν φόνου καὶ δράσαντας τι τοῦτο κολάζεσθαι. *Edico ut a cæde humana puræ habeantur manus, quod ſi quis cædem commiſerit, pœnam ferat.*

GRON. 54 *Ut inſons*) Ut liceret cunctis bonis, & innoxiis necem fraude interfecti hominis ulciſci, & homicidam perimere; quique id feciſſet, ut nullam culpam contraheret.

55 *Inſtitutis judiciis*) Poſtquam placuit, & lites dirimendas, & delicta punienda ſelectis judicibus, & magiſtratibus committi.

56 *Summas ob cauſas*) Quia multi eo jure abutebantur.

57 *In jure ejus*) Num. 35.

58 *Po-*

ſultum non apparet, Exod. xvii, 9. Adde jam quod capitalia ſupplicia nec in homicidas tantum, ſed & in alios facinoroſos uſurpata apparet, non modo apud 58 populos extraneos, ſed apud ipſos piæ doctrinæ alumnos, Gen. xxxviii, 24.

7. Nimirum 59 conjectura divinæ voluntatis, ipſa naturali ratione adjuvante, a ſimilibus ad ſimilia proceſſerat, ut quod in homicidam conſtitutum erat, in alios quoque eximie nocentes non iniquum videretur. Sunt enim quædam quæ vitæ æquiparantur, ut exiſtimatio, pudor virginalis, fides matrimonii, aut ſine quibus vita tuta eſſe non poteſt, ut 60 imperii ſocietatem continentis reverentia: adverſum quæ qui faciunt, ii homicidis meliores non videntur.

8. Huc pertinet vetus, quæ apud Hebræos extat, traditio, leges plures Noæ filiis datas a Deo, quæ non omnes a Moſe narratæ ſint, quia ſatis erat ad ipſius inſtitutum eas poſtea in lege peculiari Hebræorum eſſe comprehænſas. Sic adverſus nuptias 61 inceſtas legem veterem, quanquam a Moſe ſuo loco non memoratam, exſtitiſſe apparet Levit. xviii. Inter ea autem quæ Noæ liberis Deus edixit, hoc quoque ajunt fuiſſe, ut non homicidia tantum, ſed & adulteria, & concubitus inceſti, item violentæ rapinæ morte punirentur. 62 Quod ipſum confirmant Jobi verba xxxi, 11.

9. Jam vero data per Moſem lex ſanctionibus capitalibus rationes adjicit, quæ apud alios populos non minus quam apud Hebræum populum valent: ut Levit. xviii., 24. 25. 27. 28. Pſal. ci. 5. Prov. xx, 8. Et peculiariter de homicidio dicitur terra 63 non poſſe expiari niſi ſanguine homicidæ fuſo, Num. xxxv, 31. 33. Præterea abſurdum cogitatu eſt, Hebræo populo indultum, diſciplinam & ſalutem publicam ac ſingulorum munire pœnis capitalibus, ac ſe bello tueri, cæteris autem regibus gentibuſque idem eodem tempore non licuiſſe: neque tamen reges eos aut gentes unquam a Prophetis admonitos improbari a Deo uſum capitalium ſuppliciorum ac bella omnia, ſicut de aliis peccatis admoniti ſæpe ſunt.

10. Imo contra quis non credat, cum lex Moſis de judiciis expreſſam habuerit divinæ voluntatis imaginem, recte ac pie facturas fuiſſe nationes, quæ inde ſibi exemplum peterent? quod certe Græcos, Atticos præſertim, feciſſe credibile eſt: unde tanta in jure veteri Attico, & quod inde ſumtum eſt Romano xii. tabularum

58 *Populos extraneos*) Exſortes fœderis divini.

59 *Conjectura*) Quod ſtatuerat jam Deus homicidam capitali ſupplicio puniri, id interpretati ſunt homines eum velle extendi ad eos, qui non levius peccarent homicidis in ſocietatem humanam, & hos par ſupplicium luere.

60 *Imperii ſocietatem*) Unde lex majeſtatis.

61 *Inceſtas*) Intra gradus conſanguinitatis vetitos jungi.

62 *Quod ipſum*) Adulterium eſſe crimen, quod plectat judex.

63 *Non poſſe expiari*) Piaculo obligari omnes regionis incolas, ubi homicidium factum eſt, quod tolli nequeat.

64 Cum

rum 64 cum legibus Hebræis ſimilitudo eſt. Sufficere hæc videntur, ut appareat legem Noæ datam non eum habere ſenſum quem volunt, qui bella omnia eo argumento impugnant.

VI. 1. Speciem majorem habent quæ ex Evangelio contra bellum adferuntur: in quibus examinandis non illud mihi ſumam quod ſumunt multi, in Evangelio 65 extra præcepta credendi, & ſacramentorum nihil eſſe quod non ſit juris naturalis. id enim, quo ſenſu a pleriſque ſumitur, verum non puto.

2. Illud libens agnoſco, nihil nobis in Evangelio præcipi quod non naturalem habeat honeſtatem: ſed non ulterius nos obligari legibus Chriſti; quam ad ea ad quæ jus naturæ per ſe obligat, cur concedam non video. Et qui aliter ſentiunt mirum quam ſudent, ut probent quæ Evangelio vetantur ipſo jure naturæ eſſe illicita, *m* ut concubinatum, divortium, matrimonium cum pluribus fœminis. Sunt quidem hæc ejuſmodi, ut eis abſtinere honeſtius eſſe dictet ipſa ratio: at non talia ut abſque lege divina nefas in illis appareat. Ad illud vero quod Chriſtiana lex præcipit, ut alii pro aliis mortis periculo nos objiciamus, 1 Joh. III, 16. quis dicat ipſo naturæ jure nos obligari? Juſtini dictum eſt: τὸ κατὰ φύσιν βιοῦν οὐδέπω πεπιστευκότος ἐστί· *n ſecundum naturam vivere ejus eſt qui nondum credidit.*

3. Sed ne illos quidem ſequar, qui aliud ſibi ſumunt non exiguum, Chriſtum ſcilicet in tradendis præceptis quæ extant Matthæi V, & deinceps, 66 interpretem tantum agere legis per Moſem

64 *Cum legibus*) Ut apparet ex Fragmentis JC. cum lege Moyſis collatis, & editis a P. Pythæo Lutet. 1573.

65 *Extra præcepta*) Præter myſteria, & ſumma capita Chriſtianæ religionis. GROT. *m Ut concubinatum, divortium*) Spectat huc illud Hieronymi: *Aliæ ſunt leges Cæſaris, aliæ Chriſti, aliud Papinianus, aliud Paulus noſter præcipit.*

n Secundum naturam vivere ejus eſt qui nondum credidit) Locus Juſtini eſt ad Zenam: idemque ſenſus apud Origenem in excerptis illis, quæ Philocalia dicuntur.

GRON. 66 *Interpretem tantum agere legis per Moſem datæ*) Coccejus de Fœdere cap. 12. num. 357. Alting. Theol. Elenct. p. 411. Hæc tamen ſententia communis eſt omnium Proteſtantium: Chriſtum, nec univerſis, nec ſingulis decalogi præceptis quicquam addidiſſe, quod ad perfectiorem Dei cultum in N. T. pertineat, quia lex Dei perfecta eſt, cui nec addi quicquam poteſt, nec detrahi. Deut. 4, v. 2. & 12, v. 32. Pſalm. 19, v. 8. & obedientiam omnem, non modo externam, in ſermone, geſtu, facto, ſed etiam internam mentis, voluntatis, affectuum complectitur: Matth. 22. v. 38. & 39. Deut. 27, v. 26. eoque & vitam æternam, & pollicetur, & dare poteſt ſervantibus. Levit. 18, v. 5. Deuter. 30, v. 19. Luc. 10, v. 25. & 28. collatiſque inter ſe locis ad Rom. 10, v. 5. Gal. 3, 12.

Negant iidem legiſlatorem proprie dici Chriſtum, niſi quatenus cum Patre, & S. Spiritu Deus Trinus legem dedit Moſi in monte Sina. At quà θεάνθρωπος & medius, atque interpres novi Teſtamenti eſt, non concedunt legiſlatorem eſſe, quia Moſi ejuſque legi opponitur tanquam gratiæ, & virtutis auctor. Joann. 1, v. 17. officiumque habet proferre Evangelium ex ſinu Patris, intercedere, & fieri victima pro nobis, & dato S. Sancto nos Patri reconciliare. Joann. 1. v. 18. Matth. 20, v. 28. 2. Corinth. 5, v. 19. 20. 21. Ad munus ſane propheticum in erudiendo populo pertinuit inſtauratio, & vindicatio legis, remotis Phariſæorum additamentis, & pravis interpretationibus: cæ-

Digitized by Google

ſem datæ. Aliud enim ſonant verba toties repetita , *Audiſtis dictum fuiſſe veteribus* ; *Ego vero dico vobis* : quæ oppoſitio : ſed & Syriaca & aliæ verſiones oſtendunt illud *veteribus* ſignificare, ad veteres, non a veteribus; ut *vobis* eſt, ad vos, non a vobis. Veteres autem illi non alii fuerunt, quam qui Moſis tempore vivebant : nam quæ ut veteribus dicta recitantur, non legis peritorum ſunt, ſed Moſis, aut verbo tenus, aut ſenſu. *Non occides*, Exod. XX, 30. *Quiſquis occiderit tenebitur judicio*, Levit. XXI, 21. Num. XXXV, 16. 17. 30. *Non mœchaberis*, Exod. XX., 30. *Quiſquis dimiſerit uxorem, det ei libellum divortii*, Deut. XXIV., 1. *Non pejerabis*, *ſed reddes Domino*, *quæ juraveris*, Exod. XX., 7. Num. XXX, 2. *Oculum pro oculo*, *dentem pro dente* (ſupple, repoſcere liceat in judicio) Levitic. XXIV., 20. Deuteron. XIX, 21. *Diliges proximum tuum* (id eſt Iſraëlitam) Levit. XIX, 18. *& odio habebis inimicum tuum*, *o* puta ſeptem populos, quibuſcum amicitiam colere quorumque miſereri vetantur, Exod. XXXIV, 11. Deuter VII, 1. His addendi Amalecitæ, in quos Hebræi jubentur bellum habere implacabile, Exod. XXVII, 19. Deut. XXV, 19.

4. Sed ad intelligentiam verborum Chriſti omnino notandum, legem per Moſem datam dupliciter accipi : aut ſecundum id, quod commune habet cum aliis legibus, quæ ab hominibus condi ſolent, quatenus ſcilicet graviora delicta pœnarum 67 aſpectabilium formidine coërcet, Hebr. II, 2. & populum Hebræum hac ratione in ſtatu civilis ſocietatis continet, quo ſenſu dicitur νόμος ἐντολῆς σαρκικῆς, Hebr. VII, 16. & lex factorum, Rom. III, 27. aut ſecundum id, quod legis divinæ eſt proprium, quatenus ſcilicet etiam mentis requirit puritatem, & actus aliquos, qui ſine temporali pœna omitti poſſunt : quo ſenſu vocatur νόμος πνευματικὸς, Rom. VII, 14. exhilarans animum, Pſalm. XIX, qui Latinis XVIII, 9. Legis periti & Phariſæi priore illa parte contenti, ſecundam, quæ potior eſt, inſuper habebant, neque inculcabant populo: quod verum eſſe non ex noſtris dumtaxat libris, ſed ex Joſepho quoque & magiſtris Hebræorum oſtendi poteſt.

5. Sed etiam ſecundam hanc partem quod attinet, ſciendum eſt, virtutes, quæ a Chriſtianis exiguntur, etiam Hebræis aut commendari, aut præcipi, ſed *p* non præcipi in eo gradu ac latitudine, quo

cæterum nec alia legis præcepta tradidit, ſive per ſe, ſive per Apoſtolos, quam Moſes, nec aliam explicationem addidit, quam quæ a Prophetis tradita eſt, & ſemper tradi debuit. Sic quidem noſtri. At Pontificii ſtatuunt Chriſtum in Evangelio legem Moſis ex imperfecta perfectam, vel ex perfecta perfectiorem reddidiſſe. Sociniani quoque longum texunt catalogum eorum, quæ ſingulis capitibus decalogi addiderit: de quibus plura Theologi. Sic igitur contra Socinianos hic diſputat, ut multa illis concedat.

GROT. *o Puta ſeptem populos*) In hos odium lege permitti ait illuſtriſſimus Abarbanel ad Deut. XXIII, 21.

GRON. *67 Aſpectabilium*) Quæ in oculos incurrunt, quæ pro exemplis ſunt.

GROT. *p Non præcipi in eo gradu, ac latitudine*) Quædam huc pertinentia vide in notatis ſupra ad finem capitis primi. Egregius imprimis Chriſoſtomi

quo Chriſtianis. Utroque autem hoc ſenſu Chriſtus ſua præcepta opponit veteribus: unde liquet, verba ejus non continere nudam interpretationem. Hæc autem ſciri non ad hoc tantum, quod nunc in manu eſt, refert, ſed & ad multa alia, ne legis Hebraicæ auctoritate, ſupra quam æquum eſt, utamur.

VII. 1. Omiſſis ergo argumentationibus quæ minus ſe nobis
I. probant, primum ac præcipuum teſtimonium, quo bellandi jus a Chriſti lege non plane tolli probamus, eſto Pauli illud 1 ad Timotheum II, 1. 2. 3. *Hortor ergo ante omnia ut fiant deprecationes, preces, interpellationes, gratiarum actiones pro quibusvis hominibus: pro regibus & quibuſvis in eminentia conſtitutis:* q *ut tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate ac ſanctitate. Nam id bonum gratumque eſt apud Deum ſervatorem noſtrum, qui omnes homines vult ſervari & ad agnitionem veritatis venire.* Tria enim hinc docemur: Gratum eſſe Deo ut reges fiant Chriſtiani: ut Chriſtiani facti reges maneant: quod ita expreſſit Juſtinus Martyr: εὐχόμενοι τοὺς βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας μετὰ τῆς βασιλικῆς δυνάμεως καὶ σώφρονα τὸν λογισμὸν ἔχοντας εὑρεθῆναι. *Hoc precamur, ut Reges & Principes ſimul cum regali poteſtate etiam ſanam mentem conſequantur*: & in libro cui nomen Conſtitutiones Clementis, precatur Eccleſia r Χριστιανὰ τὰ τέλη, id eſt, magiſtratus Chriſtianos: deinde & hoc Deo gratum eſſe, ut Chriſtiani reges Chriſtianis aliis vitam tranquillam præſtent.

2. Quo-

mi locus de Virginitate capit. XLIV: τὸ μὲν γὰρ παλαιὸν οὐ τοσοῦτον ἡμῖν ἀρετῆς παρέχειτο μέτρον, ἀλλὰ καὶ ἀμύνασθαι τὸν ἀδικοῦντα, καὶ ἀντιλοιδορεῖσθαι τὸν λοιδορούμενον· καὶ χρημάτων ἐπιμεληθῆναι ἐξῆν, καὶ εὐορκοῦντα ὀμνύναι, καὶ ὀφθαλμὸν ἐξορύξαι ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ μισῆσαι τὸν ἐχθρόν, καὶ ἔτι τρυφᾷν, ἔτι ὀργίζεσθαι, ἔτι γυναῖκα τὴν μὲν ἐκβάλλειν, τὴν δὲ ἀντεισάγειν κεκώλυτο, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ δύο κατὰ ταὐτὸν ἀμφοῖν γυναῖκας ἔχειν ὁ νόμος ἐπέτρεπε, καὶ πολλὴ καὶ ἐν τούτοις καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἡ συγκατάβασις ἦν· κατὰ δὲ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν πολλῷ στενοτέρα γέγονεν ἡ ὁδός. *Olim tanta nobis injuncta non erat virtutis menſura, ſed & vindictam ſumere de injuriam inferente, & convitianti reddere convitium, & pecuniis ſtudere licebat, ſed & citra falſimoniam jurare: & pro oculo excutere oculum, & odio habere inimicum, quin nec deliciis frui, nec iraſci, nec uxorem aliam ejicere, recipere aliam, vetitum erat, Parum dixi etiam duas eodem tempore uxores habere lex ſinebat, multaque & in his, & in aliis rebus erat temporum illorum indulgentia. At poſt Chriſti adventum multo arctior facta eſt via.* Eodem libro cap. LXXXIII. οὐ τὸ αὐτὸ τῆς ἀρετῆς ἀπαιτούμεθα μέτρον ἡμεῖς τε κἀκεῖνοι: *non eadem virtutis menſura a nobis, & ab illis exigitur.* Idem in oratione Filium Patri æqualem, quæ eſt tomo VI, ait in Evangelio eſſe ἐπίτασιν καὶ προσθήκην ἐντολῶν, *præceptorum, & intenſionem, & adjectionem.*

q *Ut tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate ac ſanctitate)* Seneca Epiſtola LXXIII. Philoſophiæ fideliter deditos falſo ait contemtores magiſtratuum, ac regum exiſtimari. *E contrario*, ait, *nulli adverſus illos gratiores ſunt: nec immerito, nullis enim plus præſtant, quam quibus frui tranquillo otio licet.* Digna eſt quæ legatur epiſtola, ubi & hoc: *Huius pacis beneficium, ad omnes pertinentis, altius ad eos pervenit qui illa bene utuntur.*

r *Χριστιανὰ τὰ τέλη, id eſt magiſtratus Chriſtianos)* Niſi hic interpretari malis, Chriſtianum vitæ exitum.

GRON.

2. Quomodo vero? Alibi id explicat Rom. XIII, 4. *Dei miniſter eſt tuo bono quod ſi feceris quod malum eſt, metue; non enim fruſtra gladium gerit: nam Dei miniſter eſt vindex ad iram ei, qui quod malum eſt fecerit*. Jure gladii per complexionem 68 omnis quidem coërcitio intelligitur, quomodo etiam apud Juriſconſultos interdum; ſed ita tamen ut pars ejus ſumma, id eſt verus gladii uſus, non excludatur. Huic loco illuſtrando non parum ſervit Pſalmus ſecundus, qui quanquam in Davide ſuam habuit veritatem, plenius tamen & perfectius ad Chriſtum pertinet: ut diſcere eſt Actor. IV, 25. XIII, 33. Hebr. V., 5. Is autem Pſalmus reges omnes hortatur, ut Dei filium venerabundi ſuſcipiant: hoc eſt, ut ſe miniſtros ei exhibeant 69 qua reges ſunt ſcilicet, ut recte explicat Auguſtinus, cujus verba ad hanc rem *Contra Creſ. Gram. lib. III.* pertinentia apponam: *In hoc reges, ſicut eis divinitus præcipitur, Deo ſerviunt, in quantum reges ſunt, ſi in regno ſuo bona jubeant, mala prohibeant, non ſolum quæ pertinent ad humanam ſocietatem, verum etiam quæ pertinent ad divinam religionem*. Et alibi: *Quomodo ergo reges Domino ſerviunt in timore, niſi ea quæ contra juſſa Domini fiunt, religioſa* *Ad Bonif. Ep. 50.* *ſeveritate prohibendo atque plectendo? Aliter enim ſervit* 70 *qua homo eſt, aliter qua rex eſt*. mox: *In hoc ergo ſerviunt Domino reges in quantum ſunt reges, cum ea faciunt ad ſerviendum illi, quæ non poſſunt facere niſi reges*.

3. Secundum argumentum præbet nobis is ipſe locus, cujus par- II.
tem citavimus, ad Rom. XIII. ubi poteſtas ſumma, qualis eſt regia, a Deo eſſe dicitur, & Dei ordinatio vocatur; unde infertur, ei & parendum & honorem exhibendum; & quidem ex animo: & qui ei reſiſtit, eum Deo reſiſtere. Si ordinationis voce res intelligeretur, 71 quam Deus tantum non vult impedire, quomodo ſe Deus habet circa actus vitioſos, jam inde nulla honoris, nulla obedientiæ, 72 ad animum maxime pertinentis, obligatio ſequeretur; nec quicquam diceret Apoſtolus, ubi hanc poteſtatem tantopere prædicat atque commendat, quod non latrociniis & furtis conveniret. Sequitur ergo ut ordinata hæc poteſtas 73 voluntate Dei approbante intelligatur: unde

GRON. 68 *Omnis coërcitio*) Merum imperium eſt habere gladii poteſtatem l. 3. D. de juriſdictione. Tacit. 3. hiſt. 68. Vitellius aſſiſtenti conſuli exſolutum a latere pugionem, veluti jus vitæ neciſque civium reddebat.

69 *Qua Reges*) Potentia ſua utendo ad bonos mores introducendos, malos excludendos aut ſupprimendos,

70 *Qua homo*) Ut ſibi temperet abſtineatque injuria; ut ſe pium & moderatum præſtet.

71 *Quam Deus tantum*) Quales ſunt res, quas ſuſtinet Deus ac patitur tantum, & hactenus regit, ne ulterius evagentur, quam fert aut juſta ejus ira, dum malum punit per malum, aut indulgentia, dum ſpatium dat ad pœnitentiam, aut ſapiens conſilium, dum malum aliunde ortum facit initium, & occaſionem boni ut mancipationem Joſephi reddidit viam ad potentiam ejus, & ad Patriarchas alendos in Ægypto; perfidiam Pilati & Judæorum erga Chriſtum, principium liberandi generis humani.

72 *Ad animum maxime*) Quæ non conſiſtat in externo tantum opere, quod coacti, & inviti præſtamus ad voluntatem potentioris, ſed maxime in ſtudio, & affectione, atque propenſione animi, cum volentes lubenteſque paremus.

73 *Voluntate Dei approbante*) Non modo permittente.

de porro infertur, cum Deus ſibi contraria non velit, hanc poteſtatem cum voluntate Dei per Evangelium revelata & 74 omnes homines obligante, non pugnare.

4. Neque eliditur hoc argumentum eo, quod qui in imperijs erant eo tempore cum hæc Paulus ſcriberet, dicuntur alieni fuiſſe a Chriſtiana pietate: nam primum id ita univerſim verum non eſt. Nam Sergius Paulus Cypri Proprætor Chriſto nomen pridem dederat. Actor. XIII, 12. ut jam taceam quod de s 75 Edeſſenorum rege vetus fama tradidit, nonnihil forte falſo inquinata, ſed ut videatur ex vero originem trahere. Deinde non de perſonis quæritur, an impiæ fuerint, ſed an illa functio in illis impia fuerit: quod dicimus ab Apoſtolo negari, quando illam functionem dicit a Deo inſtitutam etiam pro illo tempore, ac propterea honorandam etiam intra animi receſſus, quibus proprie ſolus Deus imperat. Potuit ergo & Nero & rex ille Agrippa, quem ad Chriſti religionem amplectendam Paulus tam ſerio invitat, Act. XXVI. Chriſto ſe ſubijcere, & retinere hic regiam, ille imperatoriam poteſtatem, quæ ſine jure gladij & armorum intelligi nequit. Sicut ergo olim pia erant ſacrificia ſecundum legem, quamvis ab impiis ſacerdotibus celebrata; ſic t pia res eſt imperium, quamvis ab impio teneatur.

III. 5 Tertium argumentum petitur ex Joannis Baptiſtæ verbis, qui ſerio interrogatus a militibus Judæis (cujus gentis multa millia Romanis militaſſe ex Joſepho & alijs ſcriptoribus manifeſtiſſimum eſt) quid haberent faciendum, ut iram Dei effugerent; non eos 76 militia abire juſſit, quod facere debebat ſi ea erat Dei voluntas, ſed abſtinere 77 concuſſionibus & fallaciis, ſtipendiiſque eſſe contentos, Luc. III, 14. Ad hæc Baptiſtæ verba, cum apertam ſatis militiæ approbationem contineant, multi reſpondent, quæ Baptiſta præſcripſit ita diſcrepare a Chriſti præceptis, ut aliud docere potuerit Baptiſta, aliud Chriſtus: quod quo minus admittam, hæc obſtant. Joannes & Chriſtus eodem exordio doctrinæ, quam afferebant, ſummam indicarunt. *Reſipiſcite: appropinquavit enim regnum cælorum*, Matth. III, 2. IV, 17. Chriſtus ipſe regnum cœleſte (id eſt legem novam: nam legem regni nomine appellare Hebræis mos eſt) dicit cœpiſſe invadi a diebus Baptiſtæ, Matth. XI, 12. Joannes dicitur prædicaſſe baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum

74 *Omnes homines*) Tanquam quod in V. T. revelatum eſt, non obligaret omnes homines, ſed tantum Hebræos. GROT. s *Edeſſenorum*) Eſt Edeſſa in Oſroëne. Nomen Abgari frequens illis locis. Apparet ex nummis, Tacito, Appiano, Dione tum in pridem editis, tum in novis excerptis, Capitolino. GRON. 75 *Edeſſenorum rege*) Abgaro, quaſi dederit ad Chriſtum, & ab eo receperit Epiſtolam. Euſeb. 1, cap. 13. GROT. t *Pia res eſt imperium, quamvis ab impio teneatur*) Bene hoc exſequitur ad hunc locum epiſtolæ ad Romanos Chryſoſtomus.

GRON. 76 *Militia abire*) Ut ſacerdotio abire Gell. 6, 7.

77 *Concuſſionibus*) Extorſionibus pecuniarum l. 1. & 2. D. de concuſſ.

78 *Per-*

rum, Marc. I. 4. Tantundem feciſſe dicuntur Apoſtoli Chriſti nomine, Actor. II, 38. Exigit Joannes fructus dignos pænitentia, & iis, qui talem fructum non proferunt, excidium minatur, Matth. III, 8. & 10. Exigit opera dilectionis ſupra legem, Luc. III, II. Lex dicitur duraſſe uſque ad Joannem, id eſt ab illo incœpiſſe doctrina 78 perfectior, Matth. XI, 13. Et principium Evangelij a Joanne ducitur: Marc. I, I. Luc. I, 77. Ipſe Joannes hoc nomine major Prophetis, Matth. XI, 9. Luc. VII, 26. miſſus ſcilicet ad dandam cognitionem ſalutarem populo, Luc. II, 77 ad Evangelium annuntiandum, Luc. III, 18. Neque uſquam Joannes Jeſum a ſe diſtinguit præceptorum diſcrepantia (quanquam quæ generalius & confuſius, & rudimentorum more a Joanne ſunt indicata, eadem diſerte tradidit Chriſtus vera lux) ſed eo quod Jeſus eſſet promiſſus ille Meſſias, Actor. XIX, 4. Joann. I, 29. rex ſcilicet regni cœleſtis, qui daturus eſſet in ſe confidentibus vim Spiritus Sancti, Matth. III, II. Marc. I, 8. Luc. III, 16.

6. Quartum hoc eſt argumentum, quod mihi ponderis non exigui videtur: Si tollatur jus capitalium ſuppliciorum, & armis cives IV.
tuendi adverſus latrones ac prædones, maximam inde ſecuturam ſcelerum licentiam & quaſi diluvium malorum, *u* cum nunc quoque conſtitutis judiciis ægre reprimatur improbitas. Quare ſi mens Chriſti fuiſſet, talem rerum ſtatum, qualis auditus nunquam fuerat, inducere, haud dubie verbis quam maxime diſertis ac ſpecialibus edicendum ei fuerat, ne quis de capite judicaret, ne quis arma ferret, quod feciſſe nuſquam legitur: nam quæ adferuntur, aut valde ſunt generalia, aut obſcura. Docet autem ipſa æquitas & communis ratio, non tantum verba 79 generalia contrahi, & ambigua commode explicari, ſed & a proprietate uſuque recepto verborum diſcedi nonnihil, ut is ſenſus evitetur, qui maxima ſecum incommoda ſit allaturus.

7. Quintum ſit, quod nullo argumento oſtendi poteſt lex Moſis, quæ ad judicia pertinebat, deſiiſſe priuſquam urbs Hieroſolyma ex- V.
ſcinderetur, & cum ea tum ſpecies tum ſpes reipublicæ concideret: nam neque in lege Moſis ullus terminus illi legi præfinitur, neque Chriſtus aut Apoſtoli uſquam de iſtius legis ceſſatione loquuntur, niſi quatenus id comprehenſum videri poteſt in reipublicæ (ut diximus) deſtructione: imo contra Paulus ſummum Pontificem ait conſtitutum, ut judicium ferret ſecundum legem Moſis, Act. XXIII, 3. Chriſtus ipſe in præfatione præceptorum ſuorum ait, non veniſſe

ſe

78 *Perfectior*) Potius clarior & evidentior, quam fuerat ſub umbris ſacrificiorum, & cærimoniarum. Πάντες γὰρ οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος ἕως Ἰωάννου ἐπροφήτευσαν.

GROT. *u* *Cum nunc quoque conſtitutis judiciis ægre reprimatur improbitas*) Διὰ τοῦτο δικαστήρια καὶ νόμοι καὶ τιμωρίαι καὶ διάφοροι κολάσεων τρόποι. *Propter hos ſunt judicia & leges & ſupplicia, totque pœnarum modi*. Chryſoſtomus in ſermone ad Patrem fidelem.

GRON. 79 *Generalia contrahi*) Generalibus derogari per ſpecialia; generalia ſtrictius accipi oportere, quam ſonant.

80 *Ad*

ſe ad ſolvendam legem, ſed 80 ad implendam, Matth. v, 17. quod quem de ritualibus ſenſum habeat non obſcurum eſt; 81 implentur enim lineamenta adumbrantia cum perfecta rei ſpecies exhibetur: de legibus autem ad judicia pertinentibus quomodo verum eſſe poteſt, ſi Chriſtus, ut quidam exiſtimant, adventu ſuo ea ſuſtulit? Si autem manſit obligatio legis, quamdiu ſtetit Hebræorum reſpublica, ſequitur ut Judæi etiam ad Chriſtum converſi, ſi ad magiſtratum vocarentur, eum defugere non potuerint, & ut judicare non aliter debuerint quam Moſes præſcripſerat:

8. Ego ſane omnia expendens ne leviſſimam quidem conjecturam reperio, qua motus vir aliquis pius illa tunc Chriſti loquentis verba audiens, aliter exiſtimare potuerit. Illud agnoſco, ante Chriſti tempus quædam fuiſſe permiſſa, ſive 82 quoad impunitatem externam, ſive etiam quoad animi puritatem (nunc enim iſta diſtinctius exquirere, nec opus, nec otium eſt) quæ Chriſtus ſuam diſciplinam ſectantibus licere noluit, ut 83 ob qualemcumque offenſam uxorem dimittere, 84 ab eo qui læſerit in judicio exigere ultionem: ſed inter Chriſti præcepta & illas permiſſiones eſt diverſitas quædam, non eſt repugnantia. Nam qui uxorem retinet, qui ultionem ſibi privatim debitam remittit, 85 nihil facit contra legem; imo hoc facit quod lex maxime vult. Longe aliud eſt in judice, cui lex non permittit, ſed imperat ut homicidam morte puniat, reus ipſe futurus apud Deum ni fecerit. 86 Huic ſi Chriſtus interdicit, ne homicidam morte puniat, omnino contrarium legi præcipit, ſolvit legem.

VI. 9. Sextum ſit argumentum ab exemplo Cornelii Centurionis, qui

80 *Ad implendam*) Οὐκ ἦλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι· Non ut irritam faciam, ne ſit, ſed ut illi ſatisfaciam hoc eſt, in moralibus: ut perfectam illam ſanctitatem, quam requirit lex, & humanus nemo poteſt aſſequi, præſtando pro fidelibus, & piis, liberem eos diris, quibus fulminat lex peccantes & ſupplicio merito. In ritibus, & cærimoniis: ut ei ſatisfaciam exhibendo Meſſiam, qui omnibus ſacrificiis, & victimis ſignificatus eſt. πληρῶσαι ut & implere, ſatisfacere. Salmaſ. ad Jus Attic. p. 34. 35.

81 *Implentur lineamenta*) Ut in pingenda imagine primum ducuntur lineæ quædam, quibus ſignantur extremitates partium; dein vacuum illud, quod fuit inter extremitates, coloribus impletur; & tum exhibetur perfecta rei ſpecies, ceſſantque notari primi illi ductus; ſic L. C. completam dici vult, quum qui rudibus, & primis quaſi lineis adumbratur Chriſtus, in effigie, & corpore apparuit, & ſacrificium, quod in Judaiſmo ſimulabatur, præſtitit. Theophylact. p. 28. ὅσα ἐκεῖνος (ὁ νόμος) ἐσκιαγράφησε, ταῦτα οὗτος τελείως ἐζωγράφησεν. Iſidorus lib. 19. Orig. c. 16. *Pictores prius umbras quaſdam & lineas futuræ imaginis ducunt, deinde coloribus implent, tenentes ordinem inventæ artis.*

82 *Quoad impunitatem*) Sive ut puniri non poſſent a judice forenſi, etſi conſcientiam læderent, ſive ut ne conſcientiam quidem gravarent.

83 *Ob qualemcumque*) Non enim licere voluit id niſi ob mores graviores, ut loquebantur olim, Ulp. tit. 6, 9. hoc eſt, ob adulteria, Matth. 5, 31.

84 *Ab eo qui læſerit*) Solius vindictæ cauſa litigare, Matth. 5, 38. 39. &c.

85 *Nihil facit contra legem*) Dilectionem inimici etiam V. T. præcipit Exod. 23. v. 4. 5. Prov. 25, 22. & eſt in eam rem exemplum Eliſæi 2 Reg. 6, 22.

86 *Huic*) Judici.

qui & Spiritum ſanctum, ſignum indubitatum juſtificationis, a Chriſto accepit, & in nomen Chriſti a Petro Apoſtolo baptizatus eſt: militiam autem abdicaſſe aut ad eam abdicandam a Petro monitus non legitur. Sunt qui reſpondeant, cum de religione Chriſtiana a Petro ſit inſtitutus, ſimul cenſeri debere inſtitutum de militia deſerenda. Hi, ſi quidem certum eſſet atque indubitatum inter Chriſti præcepta contineri interdictum militiæ, aliquid dicerent. Sed cum id nuſquam alibi diſerte extet, certe de ea re aliquid hoc ſaltem loco, qui id maxime poſcebat, dicendum fuerat, ne poſt ventura ætas officii ſui regulas ignoraret. Neque vero ſolet Lucas, ubi perſonarum qualitas ſpecialem quandam vitæ mutationem deſiderabat, id ſilentio præterire, ut videre eſt tum alibi, tum 87 Actor. XIX, 19.

10. Septimum huic ſimile petitur ex eo, quod de Sergio Paulo cœpimus dicere: nam in ejus converſi hiſtoria nullum eſt indicium 88 ejurati magiſtratus aut admonitionis factæ ut ejuraretur. Quod autem non narratur, cum narrari, ut diximus, maxime attineat, id nec factum cenſendum eſt. VII.

11. Octavum eſſe poteſt, quod *x* Paulus Apoſtolus, intellectis Judæorum in ſe inſidiis, Tribuno indicari eas voluit, & cum Tribunus milites ei addidiſset, quorum præſidio in itinere adverſus vim omnem tutus eſset, nihil contradixit, neque Tribunum aut milites monuit, Deo non placere ut vis vi repellatur. Atqui is erat Paulus, qui nullam occaſionem edocendi officii aut omitteret ipſe, aut omitti ab aliis vellet, II Timoth. IV, 2. VIII.

12. Nonum accedat, quod rei honeſtæ ac debitæ finis proprius non poteſt non eſse honeſtus ac debitus. Tributa ut ſolvamus honeſtum eſt, atque etiam præceptum conſcientiam obligans, ut Paulus Apoſtolus explicat: tributorum autem finis eſt, ut poteſtates publicæ habeant unde ſumtum faciant ad bonos tuendos ac coercendos malos, Rom. XIII, 3. 4. 6. Tacitus appoſite ad hanc rem: *Neque quies gentium ſine armis, neque arma ſine ſtipendiis, neque ſtipendia ſine tributis haberi queunt*. Cui dicto ſimile eſt Auguſtini illud: *Ad hoc tributa præſtamus, ut propter neceſſaria militi ſtipendium præbeatur*. IX. *Hiſt. 14.* *Lib. XXII. contra Fauſtum. cap. 47.*

13. Decimum argumentum præbet locus ille Actor. XXV, 11. ubi Paulus ita loquitur: *Si injuria quemquam affeci, & dignum aliquid* X.

87 *Actor. 19.*) Ubi de Demetrio.

88 *Ejurati*) Depoſiti, vel abdicati. Sic autem Romæ loquebantur ideo, quod abeuntes conſulatu pro concione jurare ſolebant ſe nihil contra leges feciſſe.

GROT. *x* *Paulus Apoſtolus, intellectis Judæorum in ſe inſidiis*) Utitur hujus loci auctoritate Concilium Africanum: *Quorum contra furorem poſſumus non inſolita nec a Scripturis aliena impetrare præſidia, quando Apoſtolus Paulus, ſicut in Apoſtolorum actibus fidelibus notum eſt, factioſorum conſpirationem militari etiam ſubmovit auxilio*. Utitur & ſæpe Auguſtinus, ut Epiſt. 1, quæ eſt ad Bonifacium: epiſtola CLIV. ad Publicolam, ubi hæc: *Neque ſi in illa arma ſcelerati homines incidiſſent, Paulus in effuſione ſanguinis eorum ſuum crimen agnoſceret*. Idem epiſtola CLXIV. *Paulus egit, ut ſibi tuitio etiam armatorum daretur*.

y Non

quid morte commiſi, y non recuſo mori. Unde colligo, ita cenſuiſſe Paulum, etiam poſt publicatam Evangelii legem quædam eſſe crimina, quæ morte plecti æquitas ferat, aut etiam exigat: quod & Petrus docet, 1 Epiſt. cap. II, 19. 20. Quod ſi ea tum fuiſſet Dei voluntas, ut capitalibus judiciis abſiſteretur, potuerat quidem purgare ſe Paulus, ſed non debuerat in hominum animis eam relinquere opinionem, quaſi capite plectere nocentes nunc non minus quam olim liceret. Probato autem capitales pœnas poſt Chriſti adventum recte exerceri, ſimul probatum arbitror, bellum aliquod licite geri, puta adverſus nocentes multos & armatos: 89 qui ut rei fiant, acie vincendi ſunt. Vires enim & reſiſtentia nocentum, ſicut in prudenti deliberatione 90 ſuum habere momentum poteſt, ita de jure ipſo nihil imminuit.

XI. 14. Undecimum ſit, quod in Apocalypſis prophetia prædicuntur bella quædam piorum cum manifeſta approbatione, XVIII, 6, & alibi.

XII. 15. Duodecimum eſſe poteſt, quod Chriſti lex ſolam legem Moſis, 91. qua gentes ab Hebræis ſeparabat, ſuſtulit, Epheſ. II, 14. Quæ autem natura, & bene moratarum gentium conſenſu honeſta cenſentur, adeo non ſuſtulit, ut ſub generali præcepto omnis honeſti ac virtutis comprehenderit, Phil. IV., 8. 1 Cor. XI, 13.14. Jam vero criminum pœnæ & arma, quæ injuriam arcent, natura habentur laudabilia, & ad juſtitiæ, & ad beneficentiæ virtutem referuntur. Atque hic obiter notandus eorum eſt error 92 qui Iſraëlitarum jus ad bellum deducunt ex eo ſolo quod terram Cananæam illis Deus dediſſet. Eſt enim hæc juſta quidem cauſa, ſed non unica. Nam & ante ea tempora pii rationis ductu bella geſſerunt: & ipſi Iſraelitæ poſtea aliis de cauſis, ut David ob legatos violatos. Tum vero quæ 93 humano jure quiſque poſſidet, non minus ejus ſunt, quam ſi Deus donaſſet: id autem jus per Evangelium non tollitur.

VIII. Videamus nunc etiam quibus argumentis ſe fulciat adverſaria ſententia, quo facilius judicet pius æſtimator utra præponderent.

1. Pri-

y *Non recuſo mori*) Sic & Act. XXVIII, 18: *quia nulla in me erat mortis cauſa.* Juſtinus Apologetico II, κολάζεσθαι δὲ τοὺς οὐκ ἀκολούθως τοῖς διδάγμασιν αὐτοῦ βιοῦντας, λεγομένους δὲ μόνον Χριστιανοὺς καὶ ὑφ' ὑμῶν, ἀξιοῦμεν. *Ut autem puniatur, qui non convenienter præceptis illis vivunt & nomine ſolo ſunt Chriſtiani, & quidem a vobis, & nos optamus.*

GRON. 89 *Qui ut rei fiant*) Ut compellantur facere quod jus, & æquum eſt. Taciti verba imitatur 3. Ann. 13. *petitam armis rempublicam, utque reus agi poſſet, acie victum.*

90 *Suum habere momentum*) Poteſt facere ut tutum ſit illos aggredi.

91 *Qua gentes*) Ea parte qua nationes alias præter Iſraelis poſteros excludebat a fœdere Dei.

92 *Qui Iſraëlitarum*) Non aliam ob cauſam jus belli gerendi Hebræis fuiſſe, quam ut acquirerent terras ſeptem populorum devotorum a Deo illis attributas.

93 *Humano jure*) Juſto titulo poſſidendi, quem vel naturæ, vel gentium vel civile jus ſanxit.

GROT.

1. Primum adferri ſolet [z] vaticinium Eſaiæ, qui futurum dicit, ut populi gladios contundant in ligones, & lanceas in falces; neque gladium ſumant alius in alium, neque bellum ultra addiſcant, 11, 4. Sed hoc vaticinium aut ſub conditione quadam accipiendum eſt, quemadmodum multa alia; ut nimirum intelligamus talem fore rerum ſtatum, [a] ſi omnes populi Chriſti legem ſuſcipiant atque impleant; quam ad rem Deus nihil ſua ex parte paſſurus ſit deſiderari: certum autem eſt, ſi omnes ſint Chriſtiani, & Chriſtiane vivant, nulla fore bella: quod Arnobius ita enuntiat: *Si omnes omnino qui homines eſſe ſe non ſpecie corporum, ſed rationis intelligunt poteſtate, ſalutaribus ejus pacificiſque decretis aurem vellent commodare pauliſper, & non faſtu & ſupercilio tumidi ſuis potius ſenſibus quam illius commonitionibus crederent, univerſus jamdudum orbis mitiora in opera converſi uſibus ferri, tranquillitate in molliſſima degeret, & in concordiam ſalutarem incorruptis fœderum ſanctionibus conveniret.* Lactantius vero hoc modo: *Quid fiet, ſi omnes in concordiam conſenſerint? quod certe fieri poterit, ſi pernicioſo & impio furore projecto innocentes ac juſti eſſe velint?* Aut intelligendum eſt pure; quo modo ſi accipiatur, docet res ipſa impletum hoc non dum eſſe, ſed implementum ejus, ut & converſionis generalis Judæorum, adhuc expectandum. Utrovis autem modo ſumas, nihil hinc inferri poteſt adverſus bellorum juſtitiam, quamdiu ſunt qui pacis amantes pace frui non ſinunt, ſed vim eis intentant. 1.

2. Ex quinto Matthæi capite plura argumenta depromi ſolent, ad quorum dijudicationem opus eſt animo repeti, quod paulo ante diximus: ſi Chriſto id fuiſſet propoſitum, omnia capitalia judicia, & jus bellorum tollere, facturum id fuiſſe verbis quam maxime expreſ-

.ſis

GROT. z *Vaticinium Eſaiæ*) Id de pace, quæ orbi contigit beneficio Romani imperii, interpretatur Chryſoſtomus oratione Chriſtum eſſe Deum: καὶ ὅτι παγία ἐστὶ μόνον καὶ ἀκίνητος ἡ ἀζυγής, ἀλλὰ καὶ πολλὴν πρυτανεύσει τῇ οἰκουμένῃ εἰρήνην, καὶ αἱ μὲν κατὰ πόλεις πολυαρχίαι καταλυθήσονται. καὶ αἱ μοναρχίαι, μία δέ τις ἔσται βασιλεία εἰς πάντας ἀρθεῖσα, καὶ τὸ πλέον αὐτῆς ἐν εἰρήνῃ ἔσται, οὐ καθάπερ ἔμπροσθεν. τὸ μὲν παλαιὸν χειροτέχναι πάντες καὶ ῥήτορες ὅπλα ἐτίθεντο καὶ ἐπὶ παρατάξεως ἱστήκεσαν: τοῦ Χριστοῦ δὲ παραγενομένου πάντα ἐκεῖνα διελύθη καὶ εἰς μέρος διωρισμένον τὰ τῶν πολέμων ἔστη. *Neque vero prædictum tantum eſt, ſtabilem fore immotam, atque inconcuſſam hanc religionem, ſed cum ea adventuram orbi pacem, deſituras illas in ſingulis civitatibus plurium potentias, regnaque ipſa, & unum fore ſuper omnes imperium, ac ejus pleraque pacem habitura, contra quam ante fiebat, olim enim & opifices & oratores induebant arma, conſiſtebant in acie. Poſt Chriſti vero adventum ceſſavit mos iſte, & ad definitum hominum ordinem redacti ſunt actus bellici.* Habes ſenſum plane eundem apud Euſebium de Præparatione l. 1, c. 10.

a *Si omnes populi Chriſti legem ſuſcipiant atque impleant*) Nam de Chriſtianis Juſtinus: οὐ πολεμοῦμεν τοῖς ἐχθροῖς, *non pugnamus in hoſtes*. Plane ut de Eſſenis Philo in oratione Omnem bonum eſſe liberum: βελῶν, ἢ ἀκόντων, ἢ ξιφιδίων ἢ κράνους, ἢ θώρακος, ἢ ἀσπίδος οὐδένα παρ' αὐτοῖς ἂν εὕροις δημιουργὸν ἢ ὁπλοποιόν, ἢ μηχανοποιόν. *Nullum inter eos reperias, qui aut jacula aut ſagittas aut gladium aut galeam aut loricam aut ſcutum fabricet, nullum qui aut arma conficiat, aut machinas.* Simile eſt quod Chryſoſtomus ait 1 ad Corinth. XIII, 3: *Si eſſet inter homines qualis oportet dilectio, nullas fore pœnas capitales.*

Digitized by Google

ſis ac ſpecialibus, ob rei magnitudinem ac novitatem; eoque magis, quod nemo Judæus aliter cogitare poterat, quam leges Moſis ad judicia & rempublicam pertinentes vim ſuam in homines Judæos habere debere, quamdiu ſtaret illa reſpublica. Hac ergo de re præmoniti locorum ſingulorum vim ordine exploremus.

II. 3. Adverſariæ ergo ſententiæ munimentum ſecundum ex iſtis verbis petitur: *Audiſtis dictum fuiſſe, Oculum pro oculo & dentem pro dente. Ego vero dico vobis, ne obſiſtite injurioſo*, (לרשע b quod Græci vertunt 94 τῷ ἀδικοῦντι, Exod. II, 13.) *ſed cædenti te in dexteram maxillam, alteram quoque obverte*. Hinc enim inferunt quidam, nullam injuriam aut repellendam, aut vindicandam, ſive publice, ſive privatim. Atqui non hoc dicunt verba: neque enim magiſtratus hic alloquitur Chriſtus, ſed 95 eos qui impetuntur; nec de quavis agit injuria, ſed 96 de tali, qualis eſt alapa ſequentia enim verba reſtringunt præcedentium generalitatem.

4. Sic in præcepto ſequente: *Qui velit tecum litigare, ut tunicam accipiat*, c *dimitte illi etiam pallium*: non omnis provocatio ad judicem aut arbitrum prohibetur, Paulo interprete, qui lites non omnes prohibet, I Cor. VI, 4. ſed vetat Chriſtianos 97 in profanis auditoriis inter ſe litigare, idque ad Judæorum exemplum, apud quos recepta erat ſententia, *Qui adducit negotia Iſraëlitica 98 ad extraneos, polluit nomen Dei*: ſed vult Chriſtus ad exercendam patientiam noſtram, de rebus quæ facile ſunt recuperabiles, ut tunica, aut cum tunica, ſi opus ſit, pallium, non contendi judicio, ſed quamvis optimo jure nitamur, omitti juris perſecutionem. Apollonius Tyanæus negabat philoſophi eſſe περὶ χρυσίου διαλέγεσθαι, de pecuniola litigare. *Non improbat Prætor* (inquit Ulpianus (*factum ejus qui 99 tanti habuit re carere, ne propter eam ſæpius litigaret. Hæc enim cogitatio ejus, qui 100 lites exſecratur, non eſt vituperanda*. Quod hic

Philoſtr. II, 15.

L. Item ſi. §. I. D. de alie. jud. mut. cauſa facta,

101

b *Quod Græci vertunt τῷ ἀδικοῦντι*) Ut & Lucas in Stephani oratione: ὁ ἀδικῶν τὸν πλησίον.

GRON. 94 Τῷ ἀδικοῦντι) Τῷ ἀσεβεῖ.

95 *Eos qui impetuntur*) Privatos, quibus fit injuria.

96 *Tali, qualis*) Levi, quæ plus habeat contumeliæ quam detrimenti.

GROT. c *Dimitte illi etiam pallium*) Id ita exponit Cyprianus de Patientia: *Ut tua ablata non repetas*. Irenæus lib. IV, cap. XXVII. *Tollenti tibi tunicam, remitte ei & pallium: ſed non quaſi nolentes fraudari contriſtemur, ſed quaſi volentes donaverimus, gaudeamus. Et ſi quis te, inquit, angariaverit mille paſſus, vade cum eo alia duo, ut non quaſi ſervus ſequaris, ſed quaſi liber præcedas.* Etiam Libanius, qui Evangelia legerat, laudat non litigantes de chlamyde, & tunica, in oratione de cuſtodia reorum. Hieronymus dialogo I. adverſus Pelagium: *Docet Evangelium ei, qui nobiſcum velit judicio contendere, & per lites & jurgia auferre tunicam, etiam pallium eſſe concedendum.*

GRON. 97 *In profanis auditoriis*) Ad paganorum judicum tribunalia. Sic auditorium principis. l. 18. §. I. D. de Minorib. præfecti prætorio l. 40. de reb. cred. Alibi auditoria judicum, & magiſtratuum.

98 *Ad extraneos*) Ἀλλοφύλους, ἀπεριτμήτους.

99 *Tanti habuit*) Cui tanti fuit non litigare, ut maluerit fraudari quam lites ſequi.

100 *Lites exſecratur*) A litibus abhorret. Juſtin. 13, I. 38, 10, 39, I. *lites gravatur.*

101 Pro-

101 probari a probis, ait Ulpianus, hoc Chriſtus imperat, ex rebus honeſtiſſimis & probatiſſimis deligens præceptorum ſuorum materiam. At non hinc recte colligas etiam parenti, etiam tutori nefas fore, id ſine quo liberi, ſine quo pupilli ſuſtentari nequeant, ſi cogatur, apud judicem defendere. Aliud enim eſt tunica & pallium, aliud totum illud unde vivitur. In Clementis conſtitutionibus de homine Chriſtiano dicitur, ſi litem habeat, *σπουδαζέτω διαλύεσθαι κἂν δέῃ βλαφθῆναι, det operam 1 ut tranſigat, etiamſi quid damni accipiendum ſit.* Quod ergo de moralibus dici ſolet, hic quoque locum habet, 2 non conſiſtere hæc in puncto, ſed habere ſuam quandam latitudinem. *L.I. cap.XLV.*

5 Sic in eo quod deinceps ſequitur, *Qui 3 angariabit te ad milliare unum, abi cum eo duo*: non dixit Dominus de centum milliaribus, quod iter hominem a ſuis negotiis longius abduceret, ſed de uno, &, ſi ita uſu veniat, de duobus; quæ deambulatio quaſi pro nihilo ducitur. Senſus ergo eſt, in his quæ nobis non multum ſunt incommodatura, non urgendum nobis eſſe jus noſtrum, ſed cedendum plus etiam quam alter poſtulet, *d* ut & patientia & benignitas noſtra omnibus innoteſcat.

6. Sequitur porro: e *Petenti abs te dato, & volentem a te mutuo ſumere, ne rejice.* Si 4 in infinitum hoc producas, nihil durius. Qui domeſticorum curam non agit, infideli eſt deterior, inquit Paulus, 1 Tim. v, 8. Sequamur ergo eundem Paulum optimum legis herilis interpretem, quis Corinthios excitans ad beneficentiam in Hieroſolymitanos exercendam, *Non*, inquit, *ut 5 aliis ſit laxamentum, vobis res anguſtæ, ſed ut æquabiliter* f *veſtra copia ſuccurrat illorum inopiæ,*

11

101 *Probari a probis*) Optimo cuique potius videri, id omnes ſuum nomen profeſſos curare, & obſervare jubet.

1 *Ut tranſigat*) Citra judicem controverſiam dirimat, & rem componat.

2 *Non conſiſtere*) Non ſtrictiſſime ac præciſe accipienda. i. num. 1.

3 *Angariabit*) Omiſſis rebus tuis viæ ducem eſſe, onus portare, jumentum aut vehiculum præbere coget. Angari dicebantur nuntii regum Perſicorum. Illis jus erat per vias obvio cuique auferre recentiorem equum aut adigere homines ad illa, quæ diximus, & ſimilia præſtanda.

GROT. d *Ut & patientia & benignitas omnibus innoteſcat*) Juſtinus Apologetico II: *περὶ δὲ τοῦ ἀνεξικάκους εἶναι καὶ ὑπηρετικοὺς πᾶσι καὶ ἀοργήτους ἃ ἔφη ταῦτά ἐστι. Quæ dixit, huc pertinent, ut adverſus omnes ſimus patientes, officioſi, minime iracundi.*

e *Petenti abs te dato*) Juſtinus Apologetico eodem: *εἰς δὲ τὸ κοινωνεῖν τοῖς δεομένοις καὶ μηδὲν πρὸς δόξαν ποιεῖν, ταῦτα ἔφη· παντὶ τῷ αἰτοῦντι δίδοτε,* &c. *De communicandis vero facultatibus noſtris cum egentibus, & ne quid ad gloriam aucupandam faciamus, hæc dixit: omni petenti date,* &c. Alib: *παντὶ δεομένῳ κοινωνοῦντες, communicantes noſtra omni egenti*. Cyprianus Teſtimoniorum lib. III.1. *Nemini negandam eleemoſynam.* item illic: *omni poſcenti te dato, & ab eo qui voluerit mutuari, ne averſatus fueris.*

GRON. 4 *In infinitum*) Sine limitatione de omnibus omnino rebus, & quantacumque ſumma accipias.

5 *Aliis ſit laxamentum*) Ut alii facilius vivant, vos ſpoliari a vobis metipſis, & in arctum redigi.

GROT. f *Veſtra copia ſuccurat illorum inopiæ*) Seneca de beneficiis ſecundo: *Dabo egenti, ſed ut ipſe non egeam.* Chryſoſtomus in locum ad Corinthios hic productum: *ὁ Θεὸς τὰ κατὰ δύναμιν ἀπαιτεῖ, καὶ καθ' ὃ ἔχει τις, οὐ καθ' ὃ οὐκ ἔχει. Deus pro facultate poſcit, quatenus*

II Cor. VIII, 13. Id eſt (Livii verba in re non diſſimili uſurpabo) ut ex eo quod adfluit opibus veſtris ſuſtineatis neceſſitates aliorum; qui ſenſus eſt & in Cyro Xenophontis: 6 *ἃ δ᾽ ἂν ἴδω περιττὰ ὄντα τῶν ἐμοὶ χρημάτων, τούτοις τὰς ἐνδείας τῶν φίλων ἐξαρκοῦμαι.* Similem æquitatem adhibeamus interpretando præcepto, quod jam a nobis recitatum eſt.

7. Lex Hebræa 7 ſicut divortii libertatem indulgebat, ut ſævitiæ maritorum in uxores occurreret: ita etiam privatæ ultioni, ad quam gens illa valde prona erat, coërcendæ, jus læſo fecerat ab eo qui læſerat, non manu ſua, ſed apud judicem exigere talionem: quod lex etiam XII. tabularum ſecuta eſt; *Si membrum rupit* 8 *talio eſto.* Chriſtus vero majoris patientiæ magiſter tantum abeſt, ut illam in jam læſo probet vindictæ flagitationem, injurias quaſdam ne arceri quidem vult, aut vi, aut judicio. At quales injurias? tolerabiles ſcilicet, ff non quod non in atrocioribus quoque laudabile hoc ſit, ſed quod 9 reſtrictiore quadam patientia contentus ſit. Ideo exemplum poſuit in alapa; quæ non vitam impetit, non corpus mutilat, ſed tantum contemtum quendam noſtri ſignificat, qui nos nihilo deteriores facit. Seneca, libro de conſtantia ſapientis; injuriam a contumelia dividit: *Prior illa*, inquit, *natura gravior eſt: hæc levior & tantum* 10 *delicatis gravis, qua non læduntur, ſed offenduntur. Tanta eſt animorum diſſolutio & vanitas, ut quidam nihil acerbius putent. Sic invenias ſervum, qui flagellis quam colaphis cædi malit.* Idem alio loco: *Contumelia eſt minor injuria, quam queri magis* 11 *quam exſequi poſſumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putaverunt.* Sic apud Pacuvium quidam: *Patior facile injuriam, ſi eſt vacua a contumelia.* Et apud Cæcilium 12 alius:

Facile ærumnam ferre poſſim, ſi inde abeſt injuria;
Etiamque injuriam, niſi contra 13 *conſtat contumelia.*

Demoſthenes: *οὐδὲ γὰρ τὸ τύπτεσθαι τοῖς ἐλευθέροις δεινὸν, καίπερ ὂν δεινὸν, ἀλλὰ τὸ ἐφ᾽ ὕβρει. Nec enim tam grave hominibus ingenuis verberari, quamquam & hoc grave, quam per contumeliam verberari.* Is quem dixi Seneca

tenus habet quis, non quatenus non habet. Quod ut recte intelligatur, accedant ſequentia, *ἐπαινεῖ μὲν τὸ ὑπὲρ δύναμιν, οὐκ ἀναγκάζει δὲ τούτους ποιῆσαι τὸ αὐτό. Laudat quidem quod facultates exſuperat,* (nempe in Theſſalonicenſibus) *ſed hos* (Achæos ſcilicet) *non cogit idem facere.*

GRON. 6 *Ἃ δ᾽ ἂν ἴδω*) Quod de meis opibus mihi ſuperſit, & indigentiam amicorum ſuſtento.

7. *Sicut divortii*) Quemadmodum maritos voluit uxoribus, quarum tæderet, ne perpetuo eas male tractarent, libellum repudii dare, & eas a ſe dimittere. Formula in not. ad Matth. 5, 31.

8 *Talio eſto*) Ejuſdem membri in auctore injuriæ rumpendi petitio eſto.

GROT. ff *Non quod non in atrocioribus quoque laudabile hoc ſit*) Vide Chryſoſtomum dicto jam loco.

GRON. 9 *Reſtrictiore*) Non tam late patente.

10 *Delicatis* (Faſtidientibus, impatientibus.

11 *Quam exſequi*) Ulciſci. §. 2. Inſtit. de his qui ſui vel alieni.

12 *Alius*) Nonius p. 430.

13 *Conſtat contumelia*) MSS. editique, conſtant contumeliam ſ. circumadſtant contumeliæ.

Digitized by Google

neca paulo inferius ex contumelia dolorem, affectum eſſe ait, quem 14 humilitas animi moveat 15 contrahentis ſe ob factum dictumve inhonorificum.

8. In tali ergo circumſtantia patientiam Chriſtus præcipit; & ne quis tritum illud objiciat, *Veterem ferendo injuriam* 16 *invitas novam:* addit, g potius etiam ferendam eſſe alteram injuriam, quam propulſandam priorem: quia ſcilicet h nihil inde ad nos mali pervenit, niſi quod in ſtulta perſuaſione poſitum eſt. Maxillam obvertere in Hebraiſmo eſt patienter ferre, ut apparet Eſai. XXX, 6. Jerem. III, 3. i præbere os contumeliis, dixit Tacitus hiſtoriarum tertio.

9. Tertium argumentum peti ſolet ex eo, quod apud Matthæum III.
ſequitur: *Audiſtis dictum fuiſſe, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum: Ego vero dico vobis, Diligite inimicos veſtros, benedicite eis qui vos exſecrantur, precamini pro eis qui infeſti vobis ſunt & vos perſequuntur*. Sunt enim qui exiſtimant cum tali dilectione & beneficentia adverſum inimicos & infeſtos pugnare tum judicia capitalia, tum bella. Sed facile id refellitur, ſi ipſum illud legis Hebraicæ dictum conſideremus. Præcipiebatur Hebræis ut proximum diligerent, ii Hebræum ſcilicet: ita enim vocem proximi ibi ſumi oſtendit Levit. XIX, 17 comma 17 collatum cum commate 18. At non eo minus imperatum erat magiſtratibus occidere homicidas, & alios graviter ſontes: non eo minus tribus undecim ob delictum atrox juſto bello perſecutæ ſunt tribum Beniamiticam, Jud. XXI. non eo minus recte David, qui 18 prælia Domini præliabatur, regnum ſibi promiſſum ab Isboſeto armis repetit.

10. Sit ergo nunc porrecta 19 latius proximi ſignificatio ad homines quoſvis: omnes enim in communem gratiam ſunt recepti: nulli

14 *Humilitas animi*) Μικροψυχία.

15 *Contrahentis*) In angorem prolapſi.

16 *Invitas novam*) Das audaciam lædenti ad iterum te offendendum.

GROT. g *Potius ferendam eſſe alteram injuriam*) Chryſoſtomus VII. ad Romanos: ταύτῃ γὰρ ἡ λαμπρὰ νίκη, τὸ πλεῖον αὐτῷ παρασχεῖν ὧν βούλεται, καὶ τοὺς ὅρους τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας αὐτοῦ τῇ δαψιλείᾳ τῆς οἰκείας ὑπερβῆναι μακροθυμίας. *Hæc egregia victoria, plus illi largiri quam velit, & fines improbe in illo libidinis liberalitate propriæ patientiæ tranſcendere.*

h *Nihil inde ad nos mali pervenit, niſi quod in ſtulta perſuaſione poſitum eſt*) Chryſoſtomus de Statuis prima: ὕβρεις οὐκ ἀπὸ γνώμης τῶν ὑβριζόντων, ἢ συνίσταται, ἀπόλλυται. *Contumelia non ab inferentis animo, ſed ex judicio eorum qui patiuntur aut fit aut perit.*

i *Præbere os contumeliis*) Præbere os eo ſenſu & apud Terentium eſt Adelphis.

ii *Hebræum ſcilicet*) Cui par proſelytus, leges autem de non nocendo etiam ad incolas illos incircumciſos, de quibus actum cap. I, §. XVI, porrigebantur. Ita Thalmudici.

GRON. 17 *Comma 17. collatum*) Priori proximus & frater appellantur, poſteriori cives. Non memineris injuriæ civium tuorum.

18 *Prælia Domini*) Non niſi juſta bella gerebat.

19 *Latius proximi*) Quia in N. T. Chriſtus demonſtravit, proximum eſſe nobis non modo civem, ſed & quemvis hominem.

20 De-

li populi a Deo 20 devoti: licebit tamen in omnes quod tunc in Iſraelitas licuit, qui diligi æque tunc jubebantur, ut nunc quivis homines. Quod ſi etiam velis in Evangelica lege majorem dilectionis gradum imperari, concedatur & hoc, dum illud quoque conſtet, k non omnes æqualiter diligendos, ſed magis patrem, quam extraneum. Sic etiam 21 bonum innocentis 22 bono nocentis, 23 bonum commune 24 privato antehabendum ordinatæ dilectionis lege. Ex 25 dilectione autem innocentium nata ſunt & judicia capitalia, & pia bella. Vide ſententiam moralem quæ extat Prov. XXIV, 11. Debent ergo Chriſti præcepta de ſingulis diligendis atque adjuvandis ita impleri, niſi major ac juſtior dilectio impediat. Notum eſt dictum vetus: *l Tam omnibus parcere crudelitas eſt, quam nulli.*

11. Adde quod inimicos diligere jubemur Dei exemplo, qui malis ſolem ſuum oriri facit. At idem Deus de quibuſdam malis & in hac vita pœnas ſumit, & olim ſumet graviſſimas. Quo argumento ſimul ſolvuntur ea quæ de lenitate Chriſtianis præcepta ad hanc rem adferri ſolent. Nam Deus lenis, miſericors, longanimis appellatur Jonæ IV, 2. Exod. XXXIV, 6. At *ll* ejuſdem in contumaces iram, hoc eſt, puniendi voluntatem paſſim deſcribunt ſacræ literæ, Num. XIV, 18. Rom. II, 8. Et hujus iræ miniſter conſtitutus eſt magiſtratus, Rom. XIII, 4. Moſes ab eximia lenitate prædicatur: at idem pœnas de ſontibus exegit, etiam capitales. Chriſti lenitatem & patientiam imitari paſſim jubemur. At *m* Chriſtus eſt qui & Judæos ino-

20 *Devoti*) ut ſeptem Cananæi.

GROT. K *Non omnes æqualiter diligendos*) Tertullianus adverſus Marcionem IV: *Secundus gradus bonitatis eſt in extraneos: in proximos primus.* Hieronymus adverſus Pelagium dialogo 1. *Præceptum eſt mihi, ut diligam inimicos, & orem pro perſecutoribus. Numquid juſtum eſt ut ita diligam, quaſi proximos & conſanguineos, ut inter æmulum & neceſſarium nulla diſtinctio ſit?*

GRON. 21 *Bonum innocentis*) Quod eſt ut puniatur noxius, ne impunitas augeat in iſtum & ſimiles improbitatem.

22 *Bono nocentis*) Quod ille bonum ſibi putat, ut ei parcatur & nihil luat.

23 *Bonum commune*) ut refrenentur delicta ſuppliciis.

24 *Privato*) Singulorum alios injuria afficientium, ne quid mali viciſſim patiantur.

25 *Dilectione innocentium*) Ne hi periclitarentur, ſi malis impunita eſſent facinora.

GROT. *l Tam omnibus parcere crudelitas eſt, quam nulli*) Verba ſunt Senecæ I. de Clementia, cap. II. Chryſoſtomus I ad Cor. III 12. & ſequentibus, de pœnis humanis agens: *οὐδὲ ἄνθρωποι ὠμότητι ταῦτα ποιοῦσιν, ἀλλὰ φιλανθρωπίᾳ. non ex ſævitia ſed ex bonitate talia faciunt homines.* Auguſtinus: *Sicut eſt aliquando miſericordia puniens, ita & crudelitas parcens,* Imperatores Valentinianus, Theodoſius, & Arcadius, in lege tertia, Codice Theodoſiano, de defenſoribus civitatum: *Removeantur patrocinia quæ favorem reis & auxilium facinoroſis impertiendo maturari ſcelera fecerunt.* Totilas apud Procopium Gotthicorum II: *τό τι ἐξαμαρτάνειν καὶ τὸ διακωλύειν τὴν εἰς τοὺς ἡμαρτηκότας τιμωρίαν, οἶμαι, ἐν ἴσῳ δεῖ. Peccare & prohibere pœnas peccantium in pari pono.* vide quæ dicuntur lib. II, cap. XXI. §. 11.

ll Ejuſdem in contumaces iram) Vide hac de re Cyrillum libro V. contra Julianum.

m Chriſtus eſt qui Judæos inobedientes ſuppliciis affecit graviſſimis) Adde loca Matth. XXI, 44. Lucæ XIX, 12. 14.

Digitized by Google

inobedientes ſuppliciis affecit graviſſimis, Matth. XXII, 7. & impios in die judicii pro meritis eſt damnaturus. Magiſtri lenitatem imitati ſunt Apoſtoli, qui tamen *n* poteſtate ſibi divinitus data uſi ſunt ad pœnam facinoroſorum, 1 Cor. IV, 21. V, 5. 1 Tim. 1, 20.

12. Quartus locus qui objicitur eſt Rom. XII, 17. *Nemini malum pro malo reddite: 26 procurate honeſta in omnium conſpectu: ſi fieri poteſt, quantum in vobis eſt, cum omnibus hominibus in pace viventes, non voſmetipſos o ulciſcentes, dilecti, ſed 27 date locum iræ: ſcriptum eſt enim; Meum eſt ulciſci: ego rependam, dicit Dominus. Itaque ſi eſurit inimicus tuus, ciba eum: ſi ſitit, da ei potum, hoc enim ſi feceris, carbones ignis coacervabis in caput ejus. Ne vincitor a malo, ſed vince bono malum.* Sed hic quoque eadem quæ ad locum ſuperiorem patet reſponſio. Nam quo tempore dictum fuerat a Deo, Meum eſt ulciſci, ego rependam; eo ipſo tempore & judicia capitalia exercebantur, & de bellis ſcriptæ erant leges. Quin & beneficia inimicis (28 popularibus ſcilicet) exhiberi jubentur, Exod. XXIII, 4. 5. Hæc tamen, IV.

14. 27. Chryſoſtomus ad Rom. XIV. narratis malis Hieroſolymorum: ὅτι δὲ ὁ Χριστὸς αὐτοὺς ταῦτα εἰργάσατο, ἄκουσον αὐτοῦ τοῦτο προλέγοντος καὶ διὰ παραβολῶν, καὶ σαφῶς, καὶ διαῤῥήδην. *Chriſtum eſſe qui hæc fecerit, audi ipſum prædicentem, tum per parabolas, tum aperte & exerte.* Similia habet oratione ſecunda adverſus Judæos.

n *Poteſtate ſibi divinitus data uſi ſunt*) Chryſoſtomus 1 Cor. IV. 21. ἀπειλῶ, πηρώσω; ἔστι γὰρ πνεῦμα πρᾳότητος καὶ πνεῦμα αὐστηρότητος. *Interpiciam, mutilabo? eſt enim ut lenitatis, ita & ſeveritatis ſpiritus.* Vide & Auguſtinum de lermonibus Domini in monte lib. 1. & alios quos citat Gratianus XXIII. quæſt. VIII.

GRON. 26 *Procurate honeſta*) Hæc Bezæ verſio προνοούμενοι καλὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων. Vulg. *providentes bona non tantum coram Deo, ſed etiam coram omnibus hominibus.* Caſtalio; *date operam, ut vos apud omnes homines honeſte geratis.* Nec male fit, honeſta ſectantes in exemplum & confeſſione omnium hominum. Vel ut, quantum fieri poteſt, apud omnes homines bene audiatis, Marth. 5, 17.

GROT. o *Ulciſcentes*) Vulgata interpretatio in hoc loco habet *defendcntes.* Sed ea vox ſæpe a Chriſtianis in ulciſcendi ſenſu poſita invenitur. Tertullianus de Patientia: *Jam ſi levius defendaris, inſanies: ſi uberius, oneraberis. Quid mihi cum ultione, cujus modum regere non poſſum per impatientiam doloris?* Adverſus Marcionem II. *non enim injuriæ mutuo exercendæ licentiam ſapit, ſed in totum cohibendæ violentiæ proſpicit, ut quia duriſſimo, & infideli in Deum populo longum vel etiam incredibile videretur a Deo expectare defenſam, edicendam poſtea per Prophetam, mihi defenſam, & ego defendam, dicit Dominus: interim commiſſio injuriæ metu vicis repaſtinaretur: & licentia retributionis prohibitio eſſet provocationis; ut ſic improbitas aſtuta ceſſaret, dum ſfecunda permiſſa, prima terretur, & prima deterrita, nec ſecunda committitur, quæ & alias facilior timor talionis per eundem ſaporem paſſionis. Nihil amarius, quam idipſum pati, quod feceris aliis.* De monogamia: *Aliæ diluvium iniquitates provocaverunt, ſemel defenſæ qualeſcumque fuerunt, non tamen ſeptuagies ſepties, quod duo matrimonia meruerunt.* Locum Pauli de quo hic ſermo non male explicat Auguſtinus epiſtola CLIV: *Hinc autem dictum eſt non reſiſtamus malo, ne nos vindicta delectet, quæ alieno malo animum paſcit.* vide quæ infra lib. II, cap. XX. §. V. & §. X.

GRON. 27 *Date locum iræ*) Spatium, advocationem, ut loquitur Seneca ad Marc. cap. 10.

28 *Popularibus*) Civibus, quibuſcum eſt ſimultas, mitius tractandis

tamen, ut diximus, neque pœnis capitalibus, neque bellis juſtis in ipſos etiam Iſraëlitas obſtabant. Quare ne nunc quidem verba eadem, aut præcepta ſimilia, quamvis 29 latius patentia, in talem ſenſum rapienda ſunt: eoque minus quia 30 capitum ſectiones non ab Apoſtolis ſunt aut eorum ætate, ſed multo ſerius factæ ad dividendam lectionem & faciliorem locorum allegationem. Quare quod nunc XIII. caput inchoat, *Omnis anima poteſtatibus ſupereminentibus ſubjecta eſto*, & quæ ſequuntur, cum illis de ultione non expetenda præceptis 31 cohæſit.

13. In hac autem diſſertatione dicit Paulus, poteſtates publicas Dei miniſtras eſſe, & vindices ad iram (id eſt ad pœnam) in maleficos: eo ipſo apertiſſime diſtinguens inter ultionem publici boni cauſa, quæ Dei vice 32 exigitur, & ad ultionem Deo reſervatam referenda eſt; & illam 33 explendi doloris, quam paulo ante interdixerat. Nam ſi ultionem etiam illam quæ boni publici cauſa exigitur, in illo interdicto comprehenſam velis, quid erat abſurdius, quam cum dixiſſet abſtinendum a pœnis capitalibus, deinde ſubjicere, in hoc poteſtates publicas a Deo conſtitutas, ut pœnas vice Dei exigant?

V. 14. Quintus quo nonnulli utuntur locus eſt II Cor. X, 3. *Quanquam in carne ambulantes, nequaquam carnis bella gerimus. Nam arma militiæ noſtræ* p *non ſunt carnalia, ſed divinitus valida ad deſtructionem munitionum*; & quæ ſequuntur. Sed hic locus nihil ad rem facit. Oſtendunt enim tum præcedentia, tum quæ ſequuntur, carnis nomine a Paulo ibi intelligi imbecillam corporis conditionem, qualis in aſpectum veniebat, & cujus nomine contemnebatur. Huic opponit Paulus arma ſua, poteſtatem ſcilicet ſibi ut Apoſtolo datam ad coercendos refractarios, quali uſus fuerat in Elimam, Corinthium inceſti reum, Hymenæum & Alexandrum. Hanc ergo poteſtatem negat eſſe carnalem, id eſt, infirmam, imo contra, validiſſimam eam eſſe aſſerit. Quid hoc ad jus capitalium ſuppliciorum, aut belli? Imo contra, quia Eccleſia eo tempore publicarum poteſtatum auxilio deſtituebatur, ideo ad ejus tutelam 34 prodigioſam illam poteſtatem Deus excitaverat, quæ deficere ferme cœvit, ex quo Imperatores

dis quam in hoſtes externos conſulimus.

29 *Latius patentia*) Etſi ad plures pertineant ob vocis Proximi ſignificationem productam.

30 *Capitum ſectiones*) Et habuit longe alias vetus Eccleſia, de quibus videndus Caſaubonus initio Notarum ad N. T.

31 *Cohæſit*) Olim conjunctum & continuatum fuit.

32 *Exigitur*) Per magiſtratus, quæque pars eſt illius hoſtimenti & viciſſitudinis quam minatur & ab ſeſe jubet exſpectari Deus.

33 *Explendi*) Quam privata libido ſumit, ægri & crudelis animi ſolatium. GROT. p *Non ſunt carnalia*) Chryſoſtomus hoc loco ὅπλα σαρκικὰ intelligit πλοῦτον, δόξαν, δυναστείαν, εὐγλωττίας, δεινότητα, περιδρομὰς, κολακείας, ὑποκρίσεις, *Opes, gloriam, potentatum, eloquentiam, ſolertiam, prenſationes, aſſentationes, fallacias*. GRON.

34 *Prodigioſam illam*) Qua vexandos Satanæ tradebant diſcipulos non audientes.

35 *Fa-*

res Chriſtiani Eccleſiæ contigerunt, ſicut Manna defecit ubi in terras frugiferas populus Hebræorum pervenerat.

15. Qui ſexto affertur locus Eph. VI, 12. *Induite univerſam illam armaturam Dei, ut poſſitis ſtare adverſus artes diaboli; quia non eſt vobis lucta adverſus ſanguinem, & carnem* (ſupple, *tantum*, more Hebræo) *ſed adverſus imperia*, & quæ ſequuntur: agit de pugna quæ Chriſtianorum eſt qua ſunt Chriſtiani, non quam communem habere cum aliis hominibus certis eventibus poſſunt. VI.

16. Jacobi locus, qui ſeptimo affertur, IV, 1. *Unde bella & pugnæ inter vos? nonne ex voluptatibus veſtris quæ militant in membris veſtris? Concupiſcitis & non habetis: invidetis & affectatis, nec poteſtis nanciſci pugnatis & bella geritis, nec obtinetis, eo quod non petitis: Petitis, & non accipitis, eo quod male petitis, ut in voluptates veſtras abſumatis*: nihil continet univerſale: tantum dicit bella & pugnas quibus tum Hebræi diſperſi inter ſe miſere collidebantur (cujus hiſtoriæ partem aliquam apud Joſephum videre eſt) ortum habuiſſe ex cauſis non probis: quod nunc etiam contingere ſcimus & dolemus. Senſum ab hoc Jacobi loco non alienum habet Tibulli illud: VII.

Antiq. lib. XVIII, cap. 12. & lib. ſeq.

Divitis hoc vitium eſt auri, nec bella fuere,
35 *Faginus adſtabat cum ſcyphus ante dapes.*

Et apud Strabonem non uno loco notatum videas, q innocentiſſime agere eas gentes quarum victus eſt ſimpliciſſimus. Non abeunt hinc iſta Lucani:

. . . . . . *O prodiga rerum*
Luxuries, nunquam parvo contenta paratu,
Et quæſitorum terra pelagoque ciborum
36 *Ambitioſa fames & lautæ gloria menſæ!*

Di-

35 *Faginus adſtabat*) Quum ligneo poculo contenti eſſent. Ovid. Metam. 8, 670. *fabricataque fago Pocula, quæ cava ſunt flaventibus illita ceris.* GROT. q *Innocentiſſime agere eas gentes quarum victus eſt ſimpliciſſimus*) Dicit idem Philo de vita contemplatrice, citans Homeri illud:

Γλακτοφάγων ἀβίων τε δικαιοτάτων ἀνθρώπων,

Lactomedorum inopumque hominum juſtiſſima quæ gens.

Juſtinus de Scythis: *Aurum & argentum non perinde ut reliqui mortales appetunt.* Mox: *Hæc continentia morum quoque illis juſtitiam indidit nihil alienum concupiſcentibus: quippe ibidem divitiarum cupido eſt, ubi & uſus.* Et de Scythis in eandem ſententiam locus lectu dignus apud Gregoram lib. 11. Taxiles Alexandro: τί δεῖ πολέμων καὶ μάχης ἡμῖν, Ἀλέξανδρε, πρὸς ἀλλήλους, εἰ μήτε ὕδωρ ἀφαιρησόμενος ἡμῶν ἀφῖξαι, μήτε τροφὴν ἀναγκαίαν, ὑπὲρ ὧν μόνων ἀνάγκη διαμάχεσθαι τοῖς νοῦν ἔχουσιν ἀνθρώποις; *Quid inter nos, Alexander, bellis & prœliis opus, quando neque ut aquam neque ut victum neceſſarium a nobis auferas huc veniſti, pro quibus ſolis pugnare eſt hominum ratione utentium?* Diogenis dictum huc pertinet οὐ γὰρ ἐκ τῶν μαζοφάγων οἱ κλέπται καὶ οἱ πολέμιοι; *non enim ex his qui polentam edunt, aut fures exſiſtunt, aut bellorum auctores*, Porphyrius lib. II. de non edendis animalibus: τὸ εὐδάπανον καὶ εὔπορον πρὸς συνεχῆ εὐσέβειαν συντελεῖ καὶ τὴν ἁπάντων, *quippe quia paratu facile eſt & levis ſumtus, ad pietatem perpetuam & quidem omnium confert.* GRON. 36 *Ambitioſa fames*) Oſtentatrix ſui.

Diſcite quam parvo liceat producere vitam,
Et quantum natura petat. Non erigit ægros
Nobilis ignoto 37 diffuſus Conſule Bacchus.
Non auro 38 myrrhaque bibunt; ſed gurgite puro
Vita redit: ſatis eſt populis fluviuſque Cereſque.
Heu miſeri qui bella gerunt.

Cui adiungi poteſt Plutarchi illud in Stoicorum 39 contradictionibus: οὐδεὶς γὰρ φύεται ἀνθρώποις πόλεμος ἄνευ κακίας. ἀλλὰ τὸν μὲν φιληδονία, τὸν δὲ πλεονεξία, τὸν δὲ φιλοδοξία τις ἢ φιλαρχία συῤῥήγνυσι. *Nullum inter homines bellum non ex vitio naſcitur. r aliud ex voluptatum cupiditate, aliud ex ava-*

37 *Diffuſus Bacchus)* *Saccatum vinum* Martial. 2, 40. 8, 54. ubi Scriver. *Saccos vinarios* appellat Plinius 24, 1. *Ignoto conſule, ante multos annos, ut, qui tum fuerint coſſ. ignoretur.*

38 *Myrrhaque)* Murrino vel murreo calice. Sveton. Octav. 71.

39 *Contradictionibus)* Ἐναντιώμασιν. GROT. r *Aliud ex voluptatum cupiditate, aliud ex avaritia, aliud ex honorum aut imperii nimio ſtudio conflatur)* Veriſſimam, ſed parum meditatam hominibus ſententiam, multis egregiis veterum expreſſam verbis, quid nocebit & aliorum dictis non minus efficacibus confirmare? Athenæus Philoſophus apud Diogenem Laertium:

Ἄνθρωποι μοχθεῖτε τὰ χείρονα καὶ διὰ κέρδος.
Ἄπληστοι νεικέων ἄρχετε καὶ πολέμων.
In mala ſudatis miſeri: ſine fine cupido
Vos agit in rixas bellaque præcipites.

Fabianus Papirius in controverſiis Senecæ patris: *Ecce inſtructi exercitus, ſæpe civium cognatorumque conſerturi manus, conſtiterunt, & colles equis utrinque complentur, & ſubinde omnis regio trucidatorum corporibus conſternitur, illatorum multitudine cadaverum, vel ſpoliantium. Si quæſierit aliquis, quæ cauſa hominem adverſus hominem in facinus coëgit? nam neque feris inter ſe bella ſunt: nec, ſi forent, eadem hominem decerent, placidum proximumque divino genus. Quæ tanta vos fert ira, cum una ſtirps idemque ſanguis ſitis: vel quæ furiæ in mutuum ſanguinem egere? quod tantum malum humano generi vel forte vel fato invectum? an ut convivia poculis extruantur, & tecta auro fulgeant, parricidium tanti fuit? Magna enim vero, & laudanda ſunt, propter quæ menſam, & lacunaria ſua potius, quam lucem innocentes intueri maluerunt. An, ne quid ventri negetur libidinique orbis ſervitium expectandum eſt? quid tandem ſic peſtiferæ iſtæ divitiæ expetuntur, ſi ne in hoc quidem, ut liberis relinquantur?* Philo ad Decalogum: χρημάτων ἔρως, ἢ γυναικὸς, ἢ δόξης, ἤ τινος ἄλλου τῶν ἡδονὴν ἀπεργαζομένων, ἆρά γε μικρῶν καὶ τῶν τυχόντων αἴτιος γίνεται κακῶν; οὐ διὰ τοῦτο συγγένειαι μὲν ἀλλοτριοῦνται, τὴν φυσικὴν εὔνοιαν μεθαρμοζόμεναι πρὸς ἀνήκεστον ἔχθραν. χῶραι δὲ μεγάλαι καὶ πολυάνθρωποι στάσεσιν ἐμφυλίοις ἐρημοῦνται. γῆ δὲ καὶ θάλαττα πληροῦται τῶν καινουργουμένων ἀεὶ συμφορῶν, ναυμαχίαις καὶ πεζαῖς στρατιαῖς; οἱ γὰρ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων πρός τε ἑαυτοὺς καὶ πρὸς ἀλλήλους τετραγῳδηθέντες πόλεμοι πάντες ἀπὸ μιᾶς πηγῆς ἐρρύησαν ἐπιθυμίας ἢ χρημάτων ἢ δόξης ἢ ἡδονῆς. *Pecuniarum amor, aut fœminæ, aut gloriæ, aut alicujus demum rei quæ voluptatem pariat, an parvorum duntaxat & vulgarium malorum cauſſa eſt? Ob hoc alienantur a cognatis cognati naturali benevolentia in odium inſanabile mutata: regiones autem magnæ, & fœcundæ populorum civilibus vaſtantur diſſidiis, tum vero & terra & mare implentur calamitatibus novæ ſemper repertis per pedeſtres navaleſque acies. Nam bella illa Græcorum Barbarorumque aut inter ſe, aut horum in illos, etiam tragœdiis decantata, ab uno fluxere fonte cupiditatis, ſive illa divitiarum, ſive gloriæ, ſive voluptatum fuit.* Plinius hiſt. nat. lib. 11. cap. 111. *Placatiore tamen ea (Terra) ob hoc utimur, quod omnes hi opulentiæ exitus ad ſcelera, cædes, & bella tendunt, quamque ſanguine noſtro irrigamus, inſepultis oſſibus tegimus.* Hieronymus adverſus Jovinianum 11. *Diogenes tyrannos, & ſubver-ſos*

avaritia, *aliud ex honorum aut imperii nimio ſtudio conflatur*. Juſtinus cum Scitarum inſtituta laudaſſet; *Atque utinam reliquis mortalibus ſimilis moderatio, & abſtinentia alieni foret: profecto non tantum bellorum per omnia ſæcula terris omnibus continuaretur, neque plus hominum ferrum & arma, quam naturalis fatorum conditio raperet*. Apud Ciceronem eſt de finibus primo: *Ex cupiditatibus odia, diſſidia, diſcordiæ ſeditiones, bella naſcuntur*. Maximius Tyrius: νῦν μὲν πάντα πολέμων· αἱ γὰρ ἐπιθυμίαι πανταχοῦ πλανῶνται, καὶ πᾶσαν γῆν τὰς πλεονεξίας ἐπεγείρουσαι. *Nunc omnia bellis plena*: *Ubique enim oberrant cupiditates, & per omnes terras excitant appetitum rerum alienarum*. Jamblichus: καὶ γὰρ πολέμους καὶ στάσεις καὶ μάχας οὐδὲν ἄλλο παρέχει ἢ τὸ σῶμα καὶ αἱ τούτου ἐπιθυμίαι. διὰ γὰρ τὴν χρημάτων κτῆσιν οἱ πόλεμοι γίγνονται. *Bella, pugnas, ſeditiones corpus præbet & corporis cupiditates. Nam rerum utibilium cauſſa bella oriuntur*.

17. Quod vero Petro dictum eſt, *Qui gladio ferit, gladio peribit*, cum non ad bellum communiter ſpectatum, ſed 40 ad bellum privatum propriè pertineat (nam & Chriſtus ipſe inhibitæ aut neglectæ defenſionis hanc reddit cauſam, quod regnum ſuum de hoc mundo non eſſet, Joan. XVIII, 36.) ſuo loco rectius pertractabitur. VIII.

IX. 1. Quoties 41 de ſcripti ſenſu quæritur, magnam vim habere ſolet tum uſus ſequens, tum prudentum auctoritas: quod etiam in divinis ſcriptis ſequendum eſt. Neque enim probabile eſt, Eccleſias quæ ab Apoſtolis conſtitutæ ſunt, aut ſubito, aut omnes defeciſſe ab ijs quæ Apoſtoli breviter perſcripta ore liberalius explicaverant, aut etiam in uſum introduxerant. Solent autem ab ijs qui bella impu-

ſores urbium bellaque vel hoſtilia vel civilium, non pro ſimplici victu olerum pomorumque, ſed pro carnium & epularum delitiis aſſerit excitari. Chryſoſtomus 1 Cor. XIII, 3. εἰ γὰρ ἅπαντες ἠγάπων καὶ ἠγαπῶντο, οὐδὲν ἂν ἠδίκησεν οὐδείς, ἀλλὰ καὶ φόνοι καὶ μάχαι καὶ πόλεμοι καὶ στάσεις καὶ ἁρπαγαὶ καὶ πλεονεξίαι καὶ πάντα ἂν ἐκποδὼν ἐγεγόνει τὰ πονηρά. *Nam ſi mutuo ſe diligerent homines, nemo alterum afficeret injuria, procul eſſent cædes & pugnæ & bella & ſeditiones & rapinæ & defraudationes & quicquid eſt malorum*. Idem ad patrem fidelem de opulentis loquens: οὐ δι' ἐκείνους στάσεις καὶ πόλεμοι καὶ μάχαι καὶ πόλεων κατασκαφαὶ καὶ ἀνδραποδισμοὶ καὶ δουλεῖαι καὶ αἰχμαλωσίαι καὶ φόνοι καὶ τὰ μυρία ἐν τῷ βίῳ κακά; *Nonne per hos adveniunt ſeditiones, & bella, & pugnæ, & urbium excidia, & plagia, & ſervitutes, & captivitates, & cædes, & innumera vitæ mala?* Claudianus.

Hæc ſi nota forent, frueremur ſimplice cultu,
Claſſica non fremerent, non ſtridula fraxinus iret,
Non ventus quateret puppes, non machina muros.

Agathias hiſtoriarum primo: ἐς γὰρ πλεονεξίαν καὶ ἀδικίαν αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ αὐθαίρετα καταολισθαίνουσαι, πολέμων καὶ ταραχῶν ἅπαντα ἐμφορεῖσιν. *Hominum animi ſponte ad nimias cupiditates injuſtitiamque delapſi, implent omnia bellis ac tumultibus*. Concordem multa bene dicta ſunt Polybi: αὐτάρκεια τοῦ βίου, φιλοσοφία αὐτοδίδακτος. *Animus neceſſariis contentus aito ad ſapiendum magiſtro non eget*.

GRON. 40 *Ad bellum privatum*) Armatam defenſionem ſui.

41 *De ſcripti ſenſu*) In Statu juridiciali qualitatis ante judicium, qui dicitur Legalis, vel legitimus, utrum Scripto præciſe adhæreri debeat; an ſententia & voluntas ſcriptoris ſpectanda ſit. ad Herenn. 2, 9. & 10.

Digitized by Google

pugnant adferri dicta quædam veterum Chriſtianorum : ad quæ tria dicenda habeo.

I. 2. Primum eſt, ex ijs dictis nihil amplius colligi quam privatam quorundam ſententiam, non publicam Eccleſiarum : adde quod ferme quorum ea dicta ſunt, amant ab alijs ſeorſim ire & docere quiddam 42 magnificentius : quales ſunt Origenes & Tertullianus, qui nec ſibi ſatis conſtant. Nam idem Origenes apes ait a Deo documentum datas περὶ τὸ δικαίους καὶ τεταγμένους πολέμους, εἴποτε δέοι, γίγνεσθαι ἐν ἀνθρώποις · *Ut bella juſta atque ordinata inter homines gerantur, ſi quando id jubeat neceſſitas*. & idem ille Tertullianus, qui alibi ſupplicia capitalia minus probare videtur, dixit, s *Bonum eſſe cum puniuntur nocentes, nemo negat*: Et de militia hæſitat : nam libro de Idololatria, *Quæritur*, inquit, *an fideles ad militiam converti poſſint, & an militia ad fidem admitti* : Et videtur eo loco propendere, in eam ſententiam, quæ militiæ adverſatur. At libro de Corona Militis, cum quædam adverſus militiam diſputaſſet, mox diſtinguit, qui ante baptiſmum militabant, ab ijs, qui poſt baptiſmum nomen dant militiæ. *Plane*, inquit, 43 *ſi quos militia preventos fides poſterior invenit, alia conditio eſt, ut illorum quos Joannes admittebat ad lavacrum; ut centurionum fideliſſimorum*, 44 *quem Chriſtus probat, &* 45 *quem Petrus catechizat* : t *dum tamen ſuſcepta fide atque* 46 *ſignata, aut deſerendum ſtatim ſit, ut multis actum, aut omnibus modis* 47 *cavillandum*, (id eſt cavendum) *ne quid adverſus Deum committatur*. Senſit ergo illos poſt baptiſmum in militia permanſiſſe, quod ſane minime facturi fuerant, ſi intellexiſſent militiam a Chriſto interdictam ; non magis quam aruſpices, magi, u & alij vetitarum artium profeſſores in ſua arte poſt baptiſmum manere permiſſi ſunt. Eodem libro militem

42 *Magnificentius*) Propoſitum vitæ ſublimioris, quæ non poteſt ab omnibus exigi.

GROT. s *Bonum eſſe cum puniuntur nocentes nemo negat*) Idem Tertullianus de anima : *Quis non præferat ſeculi juſtitiam, quam & Apoſtolus non fruſtra gladio accinctam conteſtatur, quæ pro homine ſæviendo religioſa eſt!* Et ad Proconſulem Scapulam : *Non te terremus, qui nec timemus. Sed velim, ut omnes ſalvos facere poſſimus, monendo μὴ θεομαχεῖν. Potes & officio juriſdictionis tuæ fungi, & humanitatis meminiſſe, vel quia & vos ſub gladio eſtis.*

GRON. 43 *Si quos militiâ præventos*) Si qui ſacramento jam tenebantur & militabant, antequam fierent Chriſtiani.

44 *Quem Chriſtus*) Matth. 8, 10.

45 *Quem Petrus*) Act. 10.

GROT. t *Dum tamen ſuſcepta fide atque ſignata*) Diſtinctionem quam hic de militia affert, alibi ad nuptias applicat, tum libro de Monogamia, tum exhortatione caſtitatis.

GRON. 46 *Signata*) Per baptiſmi ſignaculum. Tertull. de ſpectac. 24.

47 *Cavillandum*) Videtur legi oportere, *cavitandum* : nam *Cavillari* eſt quidem frequens Tertulliano, ſed pro *decipere, fallere, fruſtrari*.

GROT. u *Et alii vetitarum artium profeſſores*) Tertullianus de idolatria : *ad Eccleſiam non admittuntur qui artes exercent, quas Dei diſciplina non recipit*. Auguſtinus de fide & operibus : *Meretrices & hiſtriones, & quilibet alii publicæ turpitudinis profeſſores, niſi ſolutis aut diruptis talibus vinculis, ad Chriſti ſacramenta non permittuntur accedere*, de hiſtrione exemplum vide apud Cyprianum epiſtola LXV. de laniſtis, lenonibus, victimarum redemtoribus apud Tertullianum : de auriga Circenſi apud Auguſtinum.

GRON.

tem quendam & quidem Chriſtianum laudans, *O militem*, inquit, *in Deo glorioſum*.

3. Secunda obſervatio eſt, quod militiam Chriſtiani ſæpe aut improbarunt, aut evitarunt ob temporum circumſtantias, quæ vix II.
ferebant militiam exerceri ſine actibus quibuſdam cum Chriſtiana lege pugnantibus. In literis Dolabellæ ad Epheſios, quæ apud Joſephum exſtant, videmus Judæos ab expeditionibus militaribus immunitatem poſtulaſſe, quod externis permixti non ſatis ritus legis ſuæ obſervare poſſent, & quia ſabbatis ferre arma & magna itinera facere cogerentur. Atque eaſdem ob cauſas a L. Lentulo miſſionem Judæos impetraſſe, docet idem Joſephus: alibique narrat, 48 cum Judæi Roma urbe juſſi eſſent excedere, quoſdam militiæ adſcriptos, alios punitos quod militare nollent patriarum legum reverentia; ob eas ſcilicet quas diximus cauſas: quibus accedebat interdum tertia, quod adverſus populares ſuos pugnandum haberent: at κατὰ τῶν ὁμοφύλων ὅπλα λαβεῖν ἀθέμιτον, *nefas in populares ſuos arma ſumere*; tunc ſcilicet cum populares ob patriæ legis obſervationem periclitabantur. Quoties vero hæc incommoda cavere poterant Judæi, militabant etiam ſub externis regibus, ſed ἐμμένοντες τοῖς πατρίοις ἔθεσι καὶ κατὰ ταῦτα ζῶντες, x *perſtantes in patriis inſtitutis & ex eorum præſcripto viventes*: quod paciſci prius ſolebant, eodem Joſepho auctore. His periculis ſimillima ſunt quæ Tertullianus militiæ ſuorum temporum objicit, ut libro de Idololatria: *Non convenit* 49 *ſacramento divino & humano, ſigno Chriſti & ſigno diaboli*: quia ſcilicet per Deos Gentium, Jovem, Martem, atque alios, jurare milites jubebantur. Libro autem de Corona Militis: *Excubabit pro templis quibus renuntiavit, & cœnabit illic ubi Apoſtolo non placet: & quos interdiu exorciſmis fugavit, noctibus defenſabit?* mox: *Quanta alia* 50 *in delictis circumſpici poſſunt caſtrenſium munium, tranſgreſſioni interpretanda?*

4. Tertium quod notamus hoc eſt, Chriſtianos primorum temporum tanto ardore ſuccenſos fuiſſe 51 ad præclariſſima quæque ca- III.
peſſenda, ut ſæpe 52 conſilia divina pro præceptis amplecterentur.

Chri-

GRON. 48 *Cum Judæi Roma urbe*) Tacit. 2, annal. 85. Svetonius Tiber. 36.

GROT. x *Perſtantes in patriis inſtitutis*) Verba Joſephi XI. hiſtoriæ antiquæ.

GRON. 49 *Sacramento divino & humano*) Quod promittitur Deo in veræ religionis profeſſione, & quod juratur imperatori gentili in militia ſuſcipienda. De corona II. *Credimusne humanum ſacramentum divino ſuperduci licere?*

50 *In delictis*) Scribendum cenſeo, in debitis. Caſtrenſium munium debita ſunt, quæ Livius vocat *militaria juſta*, lib. 24, 48. Sic Seneca, quæ in Med. v. 997. vocavit *juſta functis*, Troad. 602. *debita exanimis* appellat. Quot vel quam multa alia ſunt ex officiis & operibus militiæ legitimis, quæ Chriſtianus debet tranſgreſſiones, vel peccata interpretari.

51 *Ad præclariſſima*) Ad ſeparandos ſe a vulgo, & a turbis ſæcularibus, & ad ſummum gradum vitæ innocentis, atque a rebus remotæ conſequendum, inſtar Henochi, Eliæ, Johannis Baptiſtæ.

52 *Conſilia divina*) Ea quæ erant propoſita pro eximiis, & ſingularibus, nec niſi illis, qui extraordinariis dotibus, & donis divinæ indulgentiæ inſtructi eſſent, aggredienda acciperent quaſi communia, & neceſſaria & ne-

mi-

Digitized by Google

Chriſtiani, inquit Athenagoras, *οὐ δικάζονται τοῖς ἁρπάζουσι*, *adverſus ſua rapientes judicio non contendunt*. Salvianus juſſum a Chriſto ait, ut ea ipſa de quibus lis eſt relinquamus, dummodo litibus exuamur. Atqui y id ita generaliter ſumtum conſilii forte eſt & vitæ ſublimioris, at non in præcepto poſitum. Simile eſt quod plurimi veterum omne juramentum improbant, nulla exceptione addita; cum tamen Paulus in re gravi juraverit. Chriſtianus apud Tatianum, *στρατηγίαν παρῄτημαι*, *præturam recuſo*: apud Tertullianum, *Chriſtianus* 53 *nec ædilitatem affectat*. Sic Lactantius juſtum (qualem vult eſſe Chriſtianum) negat belligeraturum; ſed ita ut ſimul 54 navigaturum neget. A ſecundis nuptiis quam multi veterum Chriſtianos dehortantur? Quæ omnia ſicut laudabilia, eximia, Deo apprime grata ſunt, ita nullius legis neceſſitate a nobis exiguntur. Atque hæc ſolvendis, quæ objiciuntur ſufficient.

Lib. V, c. 18.

X. 1. Nunc ut noſtra firmemus, primum non deſunt nobis ſcriptores & quidem antiquiores, qui & capitalia ſupplicia, & quæ inde pendent bella, ſentiant a Chriſtianis licite poſſe uſurpari. Nam Clemens Alexandrinus Chriſtianum ait, ſi ad imperium vocetur, ut Moſes, futurum vivam ſubditis legem, & præmio affecturum bonos, pœnis malos. Et alibi habitum Chriſtiani deſcribens, decere eum ait intectis eſſe pedibus, 55 niſi forte militet. z In conſtitutionibus quæ Clementis Romani nomen præferunt, libro VII, c. III. legimus: *οὐχ ὡς παντὸς φόνου φαύλου νενομισμένου, ἀλλὰ μόνου τοῦ ἀθῴου. τοῦ δ' ἐνδίκου ἄρχουσι μόνοις ἀφωρισμένου*: *non quaſi omnis cædes illicita ſit, ſed ea quæ eſt innocentis: ita tamen, ut quæ juſta eſt, magiſtratibus ſolis ſit reſervata*.

2. Sed, autoritatibus privatis ſepoſitis, ad publicam Eccleſiæ veniamus, quæ maximi debet eſſe ponderis. Dico igitur, nunquam a baptiſmo rejectos aut ab Eccleſia excommunicatos eos qui militabant; quod tamen & factum oportuit, & factum fuiſſet, ſi militia cum novi fœderis conditionibus pugnaſſet. In dictis modo conſtitutionibus, lib. VIII, c. XXXII. agit ſcriptor ille de iis qui antiquitus ad baptiſ-

mum

mini non affectanda. Gregor. Nazianz. 3. in Julian. cap. 94. Ἔπειτα τοὺς ἐκεῖνον λογίζῃ, ὃ περὶ τὸ τῆς ἀρετῆς ἄκρον συγκλεῖον χριστιανὸς, ἐπὶ τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας. τὰ μὲν ἀνάγκην ἔχει τοῖς ὑποτεταγμένοις, ἃ καὶ μὴ φυλαττόμενα κινδυνεύει. τὰ δὲ οὐκ ἀνάγκην, αἵρεσιν δὲ, αἳ φυλάττουσι μὲν τιμὴν καὶ ἀντίδοσιν, μὴ φυλάττουσι δὲ οὐδ' ἔστιν οὐκ κίνδυνον, &c. GROT. y *Id ita generaliter ſumtum conſilii forte eſt, & vitæ ſublimioris*) Concilium Carthaginenſe IV: *Epiſcopus nec provocatus de rebus tranſitoriis litiget*. Adde Ambroſium lib. II. Offic. cap. XXI, & Gregorium Magnum libro II, Ind. XI, Epiſt. LVIII.

GRON. 53 *Nec ædilitatem*) Opinor quia ædilium erat dare ludos. Cicero I Verrin. 54. Sveton. Jul. 10. Ludi autem erant honos Deorum, quos deſpuebant Chriſtiani, Sed & Prætorum Tac.

54 *Navigaturum*) Quia aut lucri fere, aut voluptatis, aut bellandi cauſa navigatur, quorum omnium ergo nihil ſuſcipiebat primævus ille rigor.

55 *Niſi forte militet*) Tam militantes caligati.

GROT. z *In conſtitutionibus*) Videtur ſcriptus is liber finiente ſæculo ſecundo.

56 Con-

mum admitti, aut ab eo rejici ſolerent. στρατευόμενος προσιὼν διδασκέσθω μὴ ἀδικεῖν, μὴ συκοφαντεῖν. ἀρκεῖσθαι δὲ τοῖς διδομένοις ὀψωνίοις. πειθόμενος. προσδεχέσθω. *Miles baptiſmum poſtulans doceatur ab injuriis & vexationibus abſtinere: contentus eſſe ſuis ſtipendiis. Si his pareat, admittitor.* Tertullianus in Apologetico ex perſona loquens Chriſtianorum; *Navigamus*, inquit, *& nos vobiſcum, & militamus*. Paulo ante dixerat: *Externi ſumus & veſtra omnia implevimus, urbes, inſulas, caſtella, municipia, 56 conciliabula, caſtra ipſa.* Eodem libro narraverat *a* M. Aurelio Imperatori Chriſtianorum 57 militum precationibus imbrem impetratum. 58 In Corona, militem illum qui coronam abjecerat, conſtantiorem ait fuiſſe cæteris fratribus, & multos ei oſtendit fuiſſe Chriſtianos commilitones. Cap. XLII. Cap. XXXVII.

3. Accedat, quod & milites nonnulli, pro Chriſto tormenta mortemque perpeſſi eundem cum cæteris martyribus honorem ab Eccleſia acceperunt, quos inter memorantur *b* tres Pauli comites; ſub Decio Cerialis, ſub Valeriano Marinus, quinquaginta ſub Aureliano, Victor, Maurus, & Valentinus magiſter militum ſub Maximiano, circa idem tempus Marcellus Centurio, Severianus ſub Licinio, Cyprianus de Laurentino & Ignatio Afris: *in caſtris & ipſi quondam ſæcularibus militantes, ſed veri & ſpirituales Dei milites, dum diabolum Chriſti confeſſione proſternunt: palmas Domini & coronas illuſtres paſſione meruerunt.* Et hinc apparet quid de militia ſenſerit communitas Chriſtianorum, etiam priuſquam Imperatores Chriſtiani eſſent.

4. Capitalibus ſuppliciis ſi non libenter interfuerunt Chriſtiani illis temporibus, haud mirum videri id debet, cum plerumque de Chriſtianis ipſis eſſet judicandum: adde quod & in cæteris rebus leges Romanæ duriores erant, quam lenitas Chriſtiana pateretur: quod vel ſolo *c* 59 Silaniani Senatusconſulti exemplo ſatis patet. Poſtquam vero Conſtantinus Chriſtianam religionem & probare & promovere cœpit, non ideo deſierunt capitalia ſupplicia. Imo ipſe Conſtantinus inter alias leges de parricidis 60 culeo inſuendis legem tulit, quæ extat Codice, Titulo de iis qui parentes vel liberos occiderunt; quanquam alioqui in ſuppliciis exigendis mitiſſimus fuerit, ita

GRON. 56 *Conciliabula*) Conciliabulum, vicus vel pagus qui haberet jus nundinarum. Sigon. de jure Italiæ 2, 15. Liv. 24, 56.

GROT. a *M. Aurelio Imperatori*) Vide & Xiphilinum de hac hiſtoria.

GRON. 57 *Militum precationibus*) Claudianus 6. Conſ. Honorii 340.

58 *In corona*) In libro de Corona.

GROT. b *Tres Pauli comites*) Adde militem quendam a Cornelio baptizatum, cujus apud Adonem mentio.

c *Silaniani Senatusconſulti*) Cujus aſperitatem mitigavit Adrianus Imperator, ut apud Spartianum eſt. Aſperis Romanorum legibus addi poſſunt, quæ ſervum niſi totum teſtimonium dicere vetant.

GRON. 59 *Silaniani*) Ut ſi quis domui ſuæ occiſus eſſet, de ſervis, quotquot ſub eodem tecto fuiſſent, quæſtio haberetur, omneſque ſupplicio afficerentur, facti autem V. C. 762. P. Cornelio Dolabella, C. Junio Silano Coſſ. Auguſto imperante. Exemplum apud Tacitum 14. annal. 42.

60 *Culeo*) Sacco coriaceo cum cane, gallo gallinaceo, vipera, & ſimia, inque mare abiiciendis §. 6. Inſtit. de publ. jud.. Cic. pro Sext. Roſcio cap. 25. & 26. Juvenal. 8, 214. & 13. 155.

GROT.

Digitized by Google

ita ut ab hiſtoricis non paucis reprehendatur *d* nimiæ lenitatis nomine. Tum vero in exercitu ſuo plurimos habuit Chriſtianos, ut nos hiſtoriæ docent, & 61 labaro Chriſti nomen inſcripſit. Ex eo etiam mutatum eſt ſacramentum militare in eam formam, quæ extat apud Vegetium: *Per Deum & Chriſtum & Spiritum ſanctum, & per majeſtatem Imperatoris quæ ſecundum Deum generi humano diligenda eſt & colenda*.

5. Neque eo tempore ex tot Epiſcopis, inter quos multi erant duriſſima quæque paſſi pro religione, vel unus fuiſſe legitur, qui aut Conſtantinum ab omnibus omnino capitalibus ſuppliciis & bello, aut Chriſtianos a militia injecto divinæ iræ metu abſterruerit, cum tamen plurimi eſſent acerrimi cuſtodes diſciplinæ, & minime diſſimulantes eorum quæ ad officium tum Imperatorum, tum aliorum pertinerent: qualis & Theodoſii tempore fuit Ambroſius, qui ſermone VII. ita ait, *Non militare delictum eſt, ſed propter prædam militare peccatum eſt*. & de Officiis. *Fortitudo quæ vel bello tuetur a barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel a latronibus ſocios, plena juſtitia eſt*. Hoc argumentum tanti mihi videtur, ut nihil ultra requiram.

L. 1, c. 27.

6. Neque tamen ignoro, *e* ſæpe Epiſcopos, & plebem Chriſtianam, interpoſitis precibus ſuis avertiſſe pœnas, præſertim capitales; morem quoque introductum, *f* ut qui ad Eccleſiam confugiſſent, non niſi vitæ ſervandæ fide data redderentur; & *g* ut circa Paſcha carcere emitterentur, quos ſua crimina attinebant: ſed, qui cum cura hæc omnia, & ſi qua his ſunt ſimilia, expendet, inveniet, ſigna hæc eſſe Chriſtianæ bonitatis omnem rapientis clementiæ occaſionem, non omnia judicia capitalia damnantis animi: unde & locorum & temporum illa beneficia & preces ipſæ *h* exceptionibus quibuſdam temperabantur.

7. Objiciunt hic nobis nonnulli XII 62 canonem Synodi Nicæen-

GROT. d *Nimiæ lenitatis nomine*) Zonaras: τοῖς μεταβαλλομένοις ἐκ πονηρίας φιλάνθρωπον διατεθειμένος ἐλέγετο τὸ νοσοῦν μέλος ἀποκόπτειν καὶ σηπεδὸς ἵνα μὴ καὶ τοῖς ὑγιαίνουσι λυμαίνηται, οὐ μέντοι τὸ ὑγείας ἤδη τυχὸν ἢ καὶ ὑγιαζόμενον. *Clementem ſe oſtendebat iis qui pravam vitam deſervarent, quod diceret abſcindendum membrum ægrotans, ac putridum, ne ſana contagio corrumpat, non id quod aut ſanatum jam ſit aut ſaneſcat*. Vide & Euſebium ſicut de nimia Conſtantini lenitate Chriſtianos, ita de Haraldi Regis queſtos Danes apud Saxonem hiſtoricum invenias.

GRON. 61 *Labaro*) Vexillo. Prudent. 1. Symm. 488. *Chriſtus purpureum gemmanti textus in auro Signabat labarum*. Euſeb. de vita Conſtant. 1, 31.

GROT. e *Sæpe Epiſcopos*) Auguſtinus: *Officium Sacerdotis eſt intervenire pro reis*. In ejus epiſtolis multa ſunt hujus bonitatis ſpecimina.

f *Ut qui ad Eccleſiam confugiſſent*) Vide Chryſoſtomum XVI. de Statuis. Concilium Aurelianenſe cap. 3. legem Vviſigotthorum libro VI, tit. V, 16. IX, tit. II, c. 3.

g *Ut circa Paſcha*) L. Nemo. C. de Epiſc. audientia.

h *Exceptionibus quibuſdam*) Quas vide apud Caſſiodorum XI, 40, &c. inter alia de immunitate eccleſiaſtica in Decreto.

GRON. 62 *Canonem Sinodi Nicænſis*) Quatuor gradus erant pœnitentiæ in veteri Eccleſia. I. προσκλαίοντες deplo-

Digitized by Google

enſis, qui Latine ſic habet: i *Quicunque vocati per gratiam, primum quidem ardorem fidemve ſuam oſtenderunt, & 63 cingulum militiæ depoſuerunt, poſtea vero ut canes ad ſuum vomitum reverſi ſunt; ita ut aliqui & 64 pecuniam darent, & beneficiis militiam repeterent, hi decem annis 65 jaceant, poſt triennii auditionis tempus. In his autem omnibus obſervari oportet propoſitum & modum pœnitentiæ. Quicunque enim, & timore, & lacrymis, & patientia, & bonis operibus converſionem abſque ſimulatione demonſtrant, hi definitum tempus auditionis implentes, tum demum 66 orationibus communicabunt, & poſtea licebit Epiſcopo de his aliquid 67 humanius cogitare. Quicunque vero 68 indifferenter tulerunt, & 69 ha-*

ploratio, illorum qui admiſſo peccato extra Eccleſiam ſtantes cum luctu & lacrymis ingredientes orabant: ut pro ſe Dei miſericordiam elicerent; & hi dicebantur προσκλαίοντες quaſi *adſtentes*. II: Ἀκρόασις eorum qui in prodromo vel porticu aut veſtibulo Eccleſiæ ſtantes divinas ſcripturas audiebant uſque ad lectionem Evangelii, & dicebantur Ἀκροώμενοι, *Audientes*. III. Ὑπόπτωσις, *Submiſſio*, eorum qui jam intra Eccleſiæ ſepta poſt ſuggeſtum tamen, ut videtur, inclinati & genu ſubmittentes ſtabant, & cum catechumenis egrediebantur, & vocabantur Ὑποπίπτοντες, *Succidentes vel Succumbentes*. IV. Σύστασις, *Conſtitutio*, qui jam cum fidelibus conſiſtebant orantes, nondum tamen ad ſacramenta admittebantur, his nomen Συνεστῶτες, *Conſiſtentes*. videndus Chriſtoph. Juſtellus ad Codicem Canonum Eccleſiæ univerſæ.

GROT. i *Quicunque vocati*) Simeon Magiſter in ejus canonis epitome: *οἱ βιαζόμενοι καὶ δόξαντες ἀντιστῆναι, εἶτα καταδεξάμενοι τῆς ἀσεβείας καὶ ἀναστρατευσάμενοι δεκαετίαν ἀφοριζέσθωσαν. Qui vi adhibita viſi ſunt reſtitiſſe, ſed ab impietate victi ſunt & militiam reſumſere, decem per annos abſtineantur.* Eundem hujus canonis ſenſum exprimunt Balſamo & Zonaras & Ruffinus libro x, cap. vi.

GRON. 63 *Cingulum*) Ἀποθέμενοι τὰς ζώνας. Milites altius cincti & procincti, quo expeditiores forent. Et militum balthea zonæque. Tacit. 2. hiſtor. 88. Horat. 2. epiſt. 2, 40. Cinctus, qui militat; præſertim honorata militia. l. 25. & l. 38. §. 1. D. de Teſtam. mil. Ammianus lib. 22, p... Et cingulum nunc pro militia, nunc pro ducatu aliquo & gradu altiore vel honore militiæ l. 5. Cod. Qui mil. præf. binis merere cingulis l. 9. C. de metatis: illuſtris dignitas vel ſub cingulo vel citra cingulum. l. 2. C. ut dignitatum ordo ſerv. l. 5. C. de appařit. mag. mil.

64 *Pecuniam darent & beneficiis*) Ὡς τινὰς καὶ ἀργύρια προέσθαι καὶ βενεφικίοις κατορθῶσαι τὸ ἀναστρατεύσασθαι. Militiæ enim vendi poterant & obligari Novell. 53. cap. 5. l. 22. Dig. de leg. 2. & teſtamento relinqui l. 11. §. 16. D. de leg. 3. Beneficiis autem recepiſſe militiam dicuntur; quibus ea contigit gratia, ſuffragatione, commendatione alicujus. Suet. Jul. 75. *Quibus ex commendatione Pompeii ordines dederat*. Tib. 12. *Venit etiam in ſuſpicionem per quoſdam beneficii ſui centuriones*.

65 *Jaceant*) Ὑποπιπτέτωσαν μετὰ τὸν τῆς τριετοῦς ἀκροάσεως χρόνον. Reſpiciunt hæc verba duos ex quatuor gradibus Pœnitentiæ in veteri Eccleſia qui erant Πρόσκλαυσις, Ἀκρόασις, Ὑπόπτωσις, Σύστασις. Caſaub. Exercit. in Bar. 16. num. 43. p. 552. Salmaſ. in Epiſt. Simplicii Verini nomine p. 113.

66 *Orationibus communicabunt*) Precibus publicis intereſſe poterunt.

67 *Humanius cogitare*) De admittendis illis ad Κοινωνίαν ἢ Σύναξιν ad participandam Euchariſtiam.

68 *Indifferenter tulerunt*) Ἀδιαφόρως ἤνεγκαν. Sueton. Domit. 23. *Occiſum eum populus indifferenter, miles graviſſime tulit*.

Digitized by Google

69 *habitum Eccleſiam introeundi ſibi arbitrati ſunt ad converſionem ſufficere, hi definitum tempus omnino impleant*. Vel ipſum tredecim annorum tempus ſatis indicat, non de levi aut ambiguo, ſed gravi aliquo atque indubitato crimine hic agi.

8. Agitur autem haud dubie K de idololatria: nam quæ canone XI præceſſerat mentio temporum 70 Licinii, in hoc canone repetita tacite haberi debet: ut ſæpe Canonum ſequentium ſenſus a prioribus pendet. Vide in exemplum Canonem 21 Concilii Eliberini. Licinius autem, verba ſunt Euſebii, *ϛρατιώτας μὲν ἀποβάλλεσθαι τοῦ ἀξιώματος εἰ μὴ τοῖς δαίμοσι θύειν αἱροῖντο*, *milites militia exuebat*, l *niſi Diis ſacrificare vellent*. quod & Julianus poſtea imitatus eſt, quam ob cauſam Victricius atque alii 71 cingulum pro Chriſto abjeciſſe leguntur. Idem olim ſub Diocletiano fecerant in Armenia mille centum quatuor, quorum in martyrologiis mentio: & in Ægypto Menna, & Heſychius. Sic ergo & Licinii temporibus multi abjecere cingulum, quorum fuit Arſacius inter 72 Confeſſores nominatus, & Auxentius factus poſtea Mopſueſtiæ Epiſcopus. Quare his qui ſemel conſcientia puncti 73 cingulum abjecerant, reditus ad militiam ſub Licinio non patebat, niſi per fidei Chriſtianæ abnegationem: quæ quia eo erat gravior, quo prior ille actus majorem in illis legis divinæ cognitionem teſtabatur, ideo hi defectores gravius etiam puniuntur quam illi, de quibus egerat præcedens canon, qui ſine periculo vitæ aut facultatum amittendarum Chriſtianiſmum abjecerant. Generaliter autem de omni militia interpretari canonem quem produximus, ab omni ratione alienum eſt. Aperte enim teſtatur hiſtoria, his qui ſub Licinio militiam abjecerant, neque Licinio imperante ad eam redierant, ne fidem Chriſtianam violarent, a Conſtantino datam optionem, immuneſne eſſe a militia vellent, an ad militiam redire: quod haud dubie multi fecerunt.

9. Sunt

69 *Habitum*) *σχῆμα τοῦ εἰσιέναι εἰς τὴν ἐκκλησίαν*. Speciem, mimum, imaginem.

GROT. K *De Idololatria*) quod principale crimen, *ſummus ſæculi reatus* dicitur Tertulliano de Idololatria: *graviſſimum & extremum delictum* Cypriano epiſt. XII.

GRON. 70 *Licinii*) Qui Conſtantini M. affinis fuit & cum eo aliquamdiu imperavit, acerrimus Chriſtianorum perſecutor, donec ex hac ipſa cauſa bello inter eos orto victus & occiſus eſt.

GROT. l *Niſi Diis ſacrificare vellent*) Sulpicius Severus: *Sane tum Licinius, quia adverſum Conſtantinum de imperio certavit, milites ſuos litare præceperat: abnuentes militia rejiciebat*, Ob hanc cauſam Valentinianus, qui Imperator poſtea factus eſt, ſub Juliano abjecit cingulum. Non diſſimile eſt quod Victor Uticenſis narrat, multos ſub Hunericho Rege militiam temporalem abjeciſſe, quia cum Arianiſmo erat connexa.

GRON. 71 *Abjeciſſe cingulum*) Renunciaviſſe militiæ.

72 *Confeſſores*) Qui in periculum adducti & tormentis ſubjecti fidem ſervaverant, non etiam occiſi erant, ut Martyres.

73 *Cingulum abjecerant*) Qui quod Chriſtianam Religionem ſuſcepiſſent militantes, & viderent, ſe ſalva conſcientia manere in militia non poſſe, per quam idolis ſervire cogebantur, miſſionem impetraverant.

74 Et

9. Sunt & qui Leonis epiſtolam obiiciant, quæ dicit, *Contrarium eſſe Eccleſiaſticis regulis, poſt pœnitentiæ actionem redire ad militiam ſæcularem*. Sed ſciendum, in pœnitentibus non minus quam in clericis 74 & aſcetis exactam fuiſſe vitam non quovis modo Chriſtianam, ſed eximiæ cujuſdam puritatis, *m* ut tanto exemplo eſſent ad correctionem, quanto ad peccandum fuerant. Similiter in conſuetudinibus antiquiſſimis Eccleſiæ, quæ, quo auguſtiori nomine commendabiliores eſſent, Canones Apoſtolici vulgo appellabantur. Canone LXXXII edicitur: *Ne quis Epiſcopus, presbyter aut diaconus militiæ vacet, & utrumque retineat*, 75 *officium Romanum & functionem ſacerdotalem. Quæ enim Cæſaris ſunt Cæſari, quæ Dei Deo*. Quo ipſo oſtenditur, his qui 76 cleri honorem non ſperarent Chriſtianis militiam non fuiſſe interdictam.

10. Hoc amplius, etiam *n* ad clerum admitti vetabantur, qui poſt baptiſmum aut magiſtratus attigiſſent, aut munera bellica, ut in epiſtolis Syricii & Innocentii & in Concilio Toletano videre eſt. Legebantur ſcilicet Clerici non ex quovis modo Chriſtianis, ſed ex iis qui vitæ exactiſſimæ ſpecimen dediſſent. Adde quod militiæ, & quorumdam magiſtratuum perpetua non erat obligatio, at ſacro miniſterio addicti *o* nulla alia cura, ac labore quotidiano inde abſtrahi debebant: qua de cauſa & ſextus Canon conſtituit, ne Epiſcopus, presbyter, aut diaconus ſæculares curas adminiſtret, octuageſimus ne publicis ſe adminiſtrationibus immittat: & inter Africanos Canones ſextus, *p* ne procurationem rerum alienarum ſuſcipiat, aut cauſarum patrocinium: ſic eoſdem *q* tutores conſtitui nefas judicat Cyprianus.

11. At

74 *Et aſcetis*) Aſcetæ; qui ſtudio precum & meditationum ſacrarum omiſſis rebus excedebant ſæculo & corpus domabant & exercebant: ut Monachi, Stylitæ, Incluſi, Heſychaſtæ. Vide Gretſeri Variar. 1. 3.

GROT. m *Ut tanto exemplo eſſent ad correctionem, quanto ad peccandum fuerant*) Leo epiſtola xc. ad Ruſticum: *Illicitorum veniam poſtulantem oportet etiam multis licitis abſtinere*. In epiſtola Epiſcoporum ad Ludovicum Regem legimus. *Quilibet tanto a ſe licita debet abſcindere, quanto ſe meminit & illicita perpetraſſe*. In Capitulis Calvi: *Tanto quiſque majora quærat bonorum operum lucra, quanto graviora ſibi intulit damna per culpam*.

GRON. 75 *Officium Romanum*) Ῥωμαϊκὴν ἀρχήν. In Zonara vertitur, *Romanam præfecturam*: in Balſamone, *Romanum magiſtratum*. An *Romanum*, ut Tertull. infra 4. 5. 84.

76 *Cleri honorem*) Eccleſiaſticæ functionis Suidas: κλῆρος, σύστημα τῶν διακόνων καὶ πρεσβυτέρων. Hæc erat ſimplicitas primævæ Eccleſiæ. Poſtea tanta ordinum varietas & copia acceſſit.

GROT. n *Ad clerum admitti vetabantur*) Euſebius Demonſtrationum lib. 1. duplicem deſcribit Chriſtianorum vitam, aliam ἐνθέῳ, aliam inferiorem; qui in hac ſunt, eos inter alia τοῖς κατὰ τὸ δίκαιον στρατευομένοις τὰ πρακτέα ὑποτίθεσθαι, *iis qui juſte militant agenda indicare*.

o *Nulla alia cura; ac labore*) Vide Canonem Concilii Moguntini apud Gratianum, titulo, Ne Clerici vel Monachi.

p *Ne procurationem rerum alienarum ſuſcipiat*) Vide Epiſtolam Hieronymi ad Nepotianum.

q *Tutores conſtitui nefas judicat Cyprianus*) In epiſtola ad presbyteros, dia-

Digitized by Google

11. At pro noſtra ſententia expreſſum Eccleſiæ judicium habemus in Concilio primo Arelatenſi, quod habitum eſt ſub Conſtantino. Ejus enim Concilii Canon III. ſic habet: *De his qui arma projiciunt in pace, placuit abſtinere eos a communione*: Id eſt qui militiam deſerunt extra tempora perſecutionis. r Id enim pacis nomine intelligi volebant Chriſtiani, ut ex Cypriano & aliis apparet. Accedat exemplum militum ſub Juliano, 77 non modico profectu Chriſtianorum, ut qui morte ſua Chriſto reddere teſtimonium parati eſſent: de quibus ſic Ambroſius: *Julianus Imperator, quamvis eſſet Apoſtata, habuit tamen ſub ſe Chriſtianos milites: quibus cum dicebat; producite aciem pro defenſione reipublicæ, obediebant ei: cum autem diceret eis; Producite arma in Chriſtianos* 78 *tunc agnoſcebant Imperatorem cœli*. Talis & multo ante fuerat Thebæa legio, quæ Diocletiano imperante a Zabda tricceſimo Hieroſolymorum Epiſcopo Chriſtianam religionem acceperat, & deinde in omne ævum memorabile edidit Chriſtianæ conſtantiæ & patientiæ exemplum, quod infra a nobis memorabitur.

12. Hoc loco ſatis ſit illam eorum adferre vocem, quæ Chriſtiani militis officium ſolida brevitate exprimit: *Offerimus noſtras in quemlibet hoſtem manus, quas ſanguine innocentium cruentare nefas ducimus. Dexteræ ipſæ pugnare adverſus impios & inimicos ſciunt, laniare pios & cives neſciunt. Meminimus nos pro civibus potius quam adverſus cives arma ſumſiſſe. Pugnavimus ſemper pro juſtitia, pro pietate, pro innocentium ſalute.* 79 *hæc fuerunt hactenus pretia periculorum. Pugnavimus pro fide, quam quo pacto conſervemus tibi* (ad Imperatorem ſermo eſt) *ſi hanc Deo noſtro non exhibemus?* Baſilius de antiquioribus Chriſtianis ſic loquitur: τοὺς ἐν πολέμοις φόνους οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τοῖς φόνοις οὐκ ἐλογίσαντο, ἐμοὶ δοκεῖ, συγγνώμην δόντες τοῖς ὑπὲρ σωφροσύνης καὶ εὐσεβείας ἀμυνομένοις: *Eas quæ in bello perpetrantur cædes, majores noſtri pro cædibus non habuere, excuſatos habentes eos, qui pro pudicitia ac pietate decertant.*

CA-

conos & plebem Furnis conſiſtentem. Adde l. Generaliter, C. de epiſcopis & clericis.

r *Id enim pacis nomine intelligi volebant*) Tertullianus de idololatria: *Imo quomodo etiam in pace militabit?* idem de Fuga perſecutionum: *Noſtra paci quod eſt bellum quam perſecutio?* Cyprianus epiſtola x. *Quando ipſa ante mater noſtra Eccleſia pacem de miſericordia Domini prior ſumſerit*. Epiſtola XXII. *Cum Dominus cœperit ipſi Eccleſiæ pacem dare*. Epiſtola XXXI. *Eccleſiæ pacem ſuſtinendam*, id eſt expectandam de Lapſis: *diſciplinam pax longa corruperat*. Sulpitius Severus: *Antonino Pio imperante pax Eccleſiis fuit* mox: *Interjectis deinde annis* XXXVIII, *pax Chriſtianis fuit*, & in Conſtantini ætate: *Exinde tranquillis rebus pace perfruimur*. Et initio hiſtoriæ: *Vexationeſque populi Chriſtiani, & mox pacis tempora.*

GRON. 77 *Non modico profectu*) Quod exemplum non parum profuit ad eos, qui jam erant Chriſtiani: confirmandos, & ad complures, qui nondum erant, faciendos.

78 *Tunc agnoſcebant*) Negabant Cæſari obſequium quo eſſent in Deum peccaturi.

79 *Hæc fuerunt hactenus*) Hæ ſunt cauſæ, propter quas in hunc diem uſq; non dubitavimus & operæ pretium putavimus vitam in diſcrimen mittere, quas tanti putavimus, ut pro eis pericula non recuſaremus.

GRON.

CAPUT III.

Belli partitio in publicum & privatum. Summi imperii explicatio.

I. *Belli diviſio in publicum, & privatum.*

II. *Non omne bellum privatum, poſt judicia conſtituta, illicitum eſſe jure naturali, defenditur; additis exemplis.*

III. *Ac ne jure quidem Evangelico, cum ſolutione objectionum.*

IV. *Belli publici diviſio in ſolenne & minus ſolenne.*

V. *An bellum ſit publicum, quod geritur auctoritate magiſtratus ſummam poteſtatem non habentis. & quando.*

VI. *In quibus rebus conſiſtat poteſtas civilis.*

VII. *Quæ poteſtas ſit ſumma.*

VIII. *Refellitur ſententia, quæ ſtatuit ſummam poteſtatem ſemper eſſe penes populum: & ſolvuntur argumenta.*

IX. *Refellitur ſententia, quæ ſtatuit ſemper mutuam ſubjectionem regis & populi.*

X. *Ad veram ſententiam recte intelligendam adhibentur cautiones: prima eſt de diſtinguenda vocum ſimilitudine in re diſpari.*

XI. *Secunda de diſtinguendo jure & modo habendi jus.*

XII. *Oſtenditur quædam imperia ſumma haberi plene, id eſt alienabiliter:*

XIII. *Quædam non plene:*

XIV. *Quædam non ſumma plene, id eſt alienabiliter haberi.*

XV. *Adſtruitur dicta diſtinctio ex diſcrimine dandi tutoris in regnis.*

XVI. *Summam poteſtatem non tolli promiſſione etiam ejus quod nec naturalis, nec divini ſit juris.*

XVII. *Summum imperium dividi interdum per partes ſubjectivas aut potentiales.*

XVIII. *Male tamen hoc colligi ex eo, quod reges acta quædam ſua niſi a cœtu aliquo probentur rata eſſe nolunt.*

XIX. *Alia quoque exempla quædam male huc trahi.*

XX. *Vera exempla.*

XXI. *Summam poteſtatem habere poſſe qui inæquali fœdere teneatur: cum ſolutione objectionum.*

XXII. *Et qui tributum pendat:*

XXIII. *Et qui feudi lege teneatur.*

XXIV. *Diſtinctio juris & exercitii cum exemplis.*

I. 1. BElli prima maximeque neceſſaria partitio hæc eſt, quod bellum aliud eſt privatum, aliud publicum, aliud mixtum. Publicum bellum eſt, quod auctore eo geritur, 1 qui juriſdictionem habet: privatum, quod aliter: mixtum, quod una ex parte eſt publicum, ex altera privatum. Sed de privato, *Syl. verbo bellum 1. n.1.*

quod

GRON. 1 *Qui juriſdictionem*) Abutitur vocabulo, & id ita accipit generaliter, ut & imperium comprehendat. Senec. de clem. 1. 1. *quas nationes fundi⸗us excidi, quas tranſportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, &c. quæ ruant ur;*

quod 2 antiquius, primum videamus.

2. Bellum aliquod privatum licite geri, quantum jus naturæ attinet, ſatis apparere arbitror ex iis quæ ſupra diximus, cum oſtenſum eſt, ut quis injuriam etiam vi a ſe arceat, juri naturali non repugnare. Sed forte putet aliquis id ſaltem poſt conſtituta 3 judicia publica non licere: quanquam enim judicia publica non a natura, ſed a facto ſunt humano, cum tamen multo ſit honeſtius & ad quietem hominum conducibilius, 4 ab eo cujus nihil intererſit rem cognoſci, quam homines ſingulos, 5 nimium ſæpe amantes ſui, 6 quod jus putant id manu exſequi, tam laudabili inſtituto obſequendum ipſa dictat æquitas & ratio naturalis. Paulus IC. *Non eſt ſingulis concedendum quod per magiſtratum publice poſſit fieri, ne occaſio ſit majoris tumultus faciendi. Hinc eſt*, inquit, a Rex Theodoricus, *quod legum reperta eſt ſacra reverentia, ut 7 nihil manu, nihil proprio ageretur impulſu: quid enim a bellica confuſione pax tranquilla diſtat, ſi per vim litigia terminantur?* Et *vim* vocant leges, *quoties quis id, quod deberi ſibi putat, non per judicem repoſcit*.

L. Non eſt de R. J. Caſſ. l. iv. Var. epiſt. 4.

l. Exſtat. D. de eo quod met. cauſ.

II. 1. Certe quin reſtricta multum ſit ea quæ ante judicia conſtituta fuerat licentia, dubitari non poteſt. Eſt tamen ubi locum nunc quoque habeat, nimirum 8 ubi ceſſat judicium: nam lex vetans ſine judicio ſuum conſequi, intelligi commode debet ubi copia eſt judicii. Ceſſat autem judicium momentanee, aut continue. b 9 Momentanee ceſſat, ubi exſpectari judex non poteſt ſine certo periculo aut damno. Continue vero, aut jure, aut facto. Jure ſi quis verſetur in 10 locis non occupatis, ut mari, ſolitudine, inſulis vacuis, & ſi qua alia ſunt loca in quibus nulla eſt civitas: facto, ſi ſub-

urbes, quæ oriantur; mea jurisdictio eſt. Cic. 2, agr. 36. *ut ſub veſtrum jus, jurisdictionem, poteſtatem, urbes, nationes, provincias, terrarum denique orbem ſubjugaretis.* Alioqui & jurisdictio aliquando ſine poteſtate gladii eſt.

2 *Antiquius*) Quippe quod jam geſtum ſit ante reſpublicas conſtitutas. ca. 1. num. 2.

3 *Judicia publica*) Ex quo perſonæ publicæ lectæ ſunt, quibus ſolis datum, ut jus adminiſtrarent, & rerum capitalium vindices eſſent. Eſt autem inter judicia publica inſigne de vi & vi armata §. 8. Inſt. de publ. jud.

4 *Ab eo cujus nihil*) Cujus ipſius res non agitur, ut poſſit bona fide medius & neutrarum partium eſſe, nec propriæ cauſæ reſpectu corrumpatur.

5 *Nimium ſæpe amantes*) Pindarus apud Gregor. Nazianz. 3. in Jul. p. 96. τὸ οἰκεῖον πιέζει. Salluſt. Cat. 51. neque enim cuiquam mortalium injuriæ ſuæ parvæ videntur.

6 *Quod jus putant*) In qua opinione ſæpius decipiuntur.

GROT. a *Rex Theodoricus*) Eundem vide in Edicto cap. x, & cxxiv.

GRON. 7 *Nihil manu*) Vi privata.

8 *Ubi ceſſat judicium*) Sic excuſabant ſcelerata Octaviani initia adulatores aulæ: neceſſitudine reipubl. in qua nullus tunc legibus locus, ad arma civilia actum. Tac. 1, ann. 9.

GROT. b *Momentanee*) Servius ad xi. Æneidos: *Injicere manum Parcæ. Traxerunt debitum ſibi. Et ſermone uſus eſt juris: nam manus injectio dicitur, quoties nulla judicis auctoritate, rem nobis debitam vindicamus.*

GRON. 9 *Momentanee*) Ad tempus aut perpetuo.

10 *Locis non occupatis*) Quæ nemo in ditionem ſuam vindicavit.

11 In-

Digitized by Google

ſi ſubditi 11 judicem non audiant, aut 12 judex aperte cognitionem rejecerit.

2. Quod diximus etiam poſt judicia conſtituta naturali juri non repugnare omne bellum privatum, etiam ex lege Judæis data intelligi poteſt, ubi ſic per Moſen Deus loquitur, Exod. XXII, 2. *Si in effoſſione deprehenſus fur ita percutiatur, ut moriatur, ne reus cædis eſto percuſſor, ni jam dies illuxerit, tunc enim reus cædis erit*. Omnino enim videtur hæc lex, tam accurate diſtinguens, non ſolum 13 impunitatem inducere, ſed jus etiam naturale explicare; neque fundari in peculiari aliquo 14 mandato divino, ſed in communi æquitate: unde alias etiam gentes id ſequutas videmus. Notum eſt illud XII Tabularum, haud dubie c ex veteri jure Attico profectum: *Si nox furtum faxit, ſi im aliquis occiſit jure cæſus eſto*. Sic inſons omnium, quos novimus, populorum legibus judicatur, qui adverſus aggreſſorem armis vitam periclitantem defenderit: qui tam manifeſtus conſenſus teſtimonium præbet, nihil in eo eſſe, quod naturali juri adverſetur. *Molin. diſp. 100. §. dubium vero.*

III. 1. De jure divino voluntario perfectiore, Evangelico ſcilicet, plus eſt difficultatis. Quin Deus, cui plus juris eſt in vitam noſtram, quam nobis ipſis, potuerit a nobis patientiam eo uſque exigere, ut etiam privatim in periculum adducti, occidi deberemus potius quam occidere, ego non dubito. An autem voluerit nos eo uſque obſtringere, id eſt quod inquirimus. Solent pro affirmante ſententia adferri duo loca, quæ ſupra adduximus ad quæſtionem generalem: ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ; *Ego autem dico vobis; Ne reſiſtite injuriam facienti*. Matth. v, 39. & Rom. XII, 19. μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες, ἀγαπητοὶ, ubi latina verſio habet, *non vos defendentes, chariſſimi*. Tertius autem locus eſt in illis Chriſti verbis ad Petrum: *Repone gladium tuum in vaginam; nam quicumque acceperint gladium, gladio peribunt*. Addunt his nonnulli Chriſti exemplum, qui pro inimicis ſit mortuus, Rom. v, 8. 10.

2. Neque deſunt inter Chriſtianos veteres, qui bella quidem publica non improbaverint, ſed defenſionem privatam putarint vetitam. Ambroſii loca pro bello ſupra attulimus. Auguſtini multo etiam

11 *Judicem non audiant*) Si per rebellionem, ſeditionem, diſſidium inteſtinum ſit juſtitium.

12 *Judex aperte*) Quo prætextu Cæſar invaſit piratas. Vellei. 2, 42.

13 *Impunitatem inducere*) Excuſare, & connivere, ſi quis tale fecerit quippiam, ſed prorſus jus dare faciendi.

14 *Mandato divino*) De qualibus ſupra 2, 2.

GROT.

c *Ex veteri jure Attico*) Solonis verba: εἰ μέν τις μεθ' ἡμέραν ὑπὲρ πεντήκοντα δραχμὰς κλέπτοι, ἀπαγωγὴν πρὸς τοὺς ἕνδεκα εἶναι· εἰ δέ τις νυκτὸς ὅ, τι ἂν κλέπτῃ, τοῦτον ἐξεῖναι καὶ ἀποκτεῖναι. *Si quis de die quod plus quinquaginta drachmis valeat, furetur, eum jus ſit ad undecim viros duci: quod ſi quis noctu vel minimum quid furetur, eum liceat vel occidere*. Adde quæ 11. libro infra dicentur cap. XII.

GRON.

Lib. x. in Lucam. etiam plura ſunt & clariora, omnibus nota. At idem Ambroſius dixit: *Et ideo fortaſſe Petro duos gladios offerenti, Satis dicit, 15 quaſi licuerit, uſque ad Evangelium, ut ſit in lege 16 æquitatis eruditio, in*
De off. 3. c. 3. *Evangelio 17 veritatis.* Idem alibi: *Chriſtianus, etiamſi in latronem armatum incidat, ferientem referire non poteſt; ne, dum ſalutem defendit,*
Lib. I. de lib. arb. c. 5. *pietatem contaminet.* Auguſtinus vero: *Legem quidem non reprehendo, qua tales* (latrones & alios invaſores violentos) *permittit interfici, ſed*
Epiſt. 54. ad Publicolam. *quomodo iſtos qui interficiunt defendam, non invenio.* Et alibi: *De occidendis hominibus ne ab eis quiſquam occidatur, non mihi placet conſilium, niſi forte ſit miles, aut publica functione teneatur, ut non pro ſe hoc faciat, ſed pro aliis, accepta legitima poteſtate.*
Cap. 43. & 55. Atque idem ſenſiſſe Baſilium ex ſecunda ipſius ad Amphilochium epiſtola *d* ſatis apparet.

3. Sed oppoſita ſententia ſicut receptior eſt, ita verior nobis videtur, 18 ut talis patientia non ſit in obligatione: jubemur enim in Evangelio proximum amare juxta nos ipſos, non præ nobis ipſis: imo ubi par malum imminet, non vetamur *e* nobis potius quam aliis conſulere, ut ſupra oſtendimus auctoritate Pauli beneficentiæ regulam explicantis. Inſtet forte aliquis, & dicat; etiamſi meum bonum præferre poſſim bono proximi, hoc tamen locum non habere in 19 bonis inæqualibus; quare vitam meam mihi potius deſerendam, quam invaſor permittatur incidere in perpetuam damnationem. Sed reſponderi poteſt, ſæpe etiam eum, qui impetitur, 20 opus habere tempore ad pœnitentiam, aut probabiliter ita exiſtimare; & ipſi quoque aggreſſori ante mortem poſſe ad pœnitentiam ſpatium ſupereſſe. Deinde 21 morali judicio non videri æſtimandum illud periculum in quod ipſum ſe quis conjiciat & unde ſe poteſt eximere.

Certe

GRON. 15 *Quaſi licuerit*) Interpretatur ante hac & ad iſtum diem, dum ſtant Moyſis cærimoniæ, licuiſſe: nunc autem poſtquam Evangelium annunciari cœpit, ſiſti uſum gladii. Cavillatur in vocabulo *Satis*, quod & ſignificat, *Non plus*, &, *Non ultra*.

16 *Æquitatis*) Quid liceat communi jure.

17 *Veritatis*) Quid verum & juſtum ſit Chriſtianis.

GROT. d *Satis apparet*) Adde Concilii Aurelianenſis canonem citatum a Gratiano c. ult. cauſa XXIII. q. II.

GRON. 18 *Ut talis patientia*) Ut nemo teneatur aut neceſſe habeat pati, ſe indefenſum occidi.

GROT. e *Nobis potius quam aliis conſulere*) Caſſiodorus de Amicitia: *Sane nullus aliquo præcepto vel aliqua ratione tenetur ſalutem animæ proximi perditione animæ ſuæ, aut corporis ejus liberationem, citra ſpem perpetuæ ſalutis, proprii corporis interitu procurare.*

GRON. 19 *Bonis inæqualibus*) Ut patientis bonum eſt ſervare vitam fragilem & mortalem: aggreſſi non perire inter peccandum, & ſic cum præſenti vita etiam ſpem futuræ atque perdere æternæ.

20 *Opus habere*) Non ſic ſe affectum ſentire, ut repente vitam dimittere poſſit, cum ſpe ſalutis æternæ.

21 *Morali judicio*) Quod diverſum a naturali rem æſtimante ex ſeſe: non ex adjuncta cauſa, quæ vitioſam eam aut probabilem reddit. Judicium morale interpretatur rem non eſſe rem eam, cujus nomine vocatur, ſi vitium habet adjunctum. Hoc igitur judicio periculum in quod quis ultro ſe conjecit, & ex eo ſe eximere poteſt, periculum non

pii:

4. Certe Apoſtolorum aliqui ad ultimum uſque tempus, Chriſto vidente & ſciente, videntur iter feciſſe armati gladio, quod & alios Galilæos è patria urbem verſus properantes ob infeſtas latronibus vias factitaſſe ex Ioſepho diſcimus: qui & de 22 Eſſenis innocentiſſimis hominibus idem prodidit. Hinc enim factum eſt, ut cum diceret Chriſtus tale tempus imminere, ut gladii comparandi cauſa vel veſtis vendenda eſſet, Lucæ XXII, 36. ſtatim Apoſtoli reſponderint in ſuo comitatu duos eſſe gladios: erant autem in eo comitatu nulli præter Apoſtolos. Tum vero illud ipſum quod dixit Chriſtus, quanquam præceptum revera non continet, ſed 23 proverbium eſt, ſignificans graviſſima pericula imminere, ut clare oſtendit oppoſitio primi temporis, quod tutum ac proſperum fuerat, commate 35, eſt tamen tale, ut ſumtum appareat ex eo, quod fieri ſolebat, quodque Apoſtoli licitum cenſebant.

5. Recte autem a Cicerone dictum eſt: *Gladios habere certe non liceret, ſi uti illis nullo pacto liceret*. Illud vero *Ne reſiſtite injuriam facienti*, 24 non magis univerſale eſt quam quod ſequitur, *Date omni petenti*; quod tamen exceptionem admittit, dum ne nimium nos prægravemur: imo iſti præcepto de dando nihil adjicitur quod vim habeat reſtringentem, ſed ex ſolo ſenſu æquitatis adſtringitur; cum præceptum de non reſiſtendo ſuam habeat adjunctam explicationem per exemplum alapæ; ut intelligatur tum demum præciſe nos obligare, cum ea impetimur injuria, quæ aut alapa ſit, aut 25 alapæ par: nam alioqui rectius fuerat dicere, *Ne reſiſtite injuriam facienti, ſed vitam profundite potius quam armis utamini*.

6. In verbis ad Romanos, *μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες*, omnino *ἐκδικεῖν* 26 non tuendi, ſed ulciſcendi habet ſignificationem: ut & Judith I, 11. & II. 1. Luc. XVIII, 7. 8. XXI, 22. II Theſſ. I, 8. I Petr. II, 14. Rom. XIII, 4. I Theſſ. IV, 6. Idque ipſa verborum connexio manifeſte oſtendit: præceſſerat enim, *Ne rependatis ulli malum pro malo*: hæc autem eſt ultionis, non defenſionis deſcriptio. Et monitum ſuum fulcit Paulus Deuteronomii loco, 27 *ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω*, ubi in Hebræo eſt לי נקם, quo ultionem ſignificari tum vocis proprietas indicat, tum ipſa loci ſententia, quæ defenſionem intelligi non patitur.

7. Quod

putatur hactenus ut alter illi potius quam ſibi parcere debeat. Judicio morali res non eſſe æſtimatur id, quod eſt, propter adjunctum vitium. Tale ſignificat Cicero lib. IV. famil. IV. *Quando effugi ejus offenſionem, qui fortaſſe arbitraretur, me hanc remp. non putare*, hoc eſt, me judicio morali hanc remp. quæ ſub Cæſare eſt, putare non eſſe rempublicam, ſed tyrannidem.

22 *Eſſenis*) Secta Judæorum, ut & Phariſæi erant & Sadducæi: ſed iſti omnium ſeveriſſimi & continentiſſimæ diſciplinæ. Ioſeph, Antiq. 18, 2.

23 *Proverbium*) Sermo *ὑπερβολικὸς* & figuratus.

24 *Non magis univerſale*) Sine exceptione accipiendum.

25 *Alapæ par*) In qua plus ſit contumeliæ quam noxæ aut periculi.

26 *Non tuendi, ſed ulciſcendi*) Nam *ἐκδικεῖν* utrumque ſignificat, & *tueri* & *ulciſci*: Unde Ecdici defenſores civitatum. Plin. 10, epiſt. III. Hoc ſecutus eſt vetus interpres, cum illud debuiſſet.

27 *Ἐμοὶ ἐκδίκησις*) *Mihi vindictam & ego rependam*.

N 28 Ar-

7. Quod vero Petro dictum eſt, continet quidem prohibitionem utendi gladio, ſed non in defenſionis cauſa : neque enim ſe opus habebat defendere : jam enim dixerat Chriſtus de diſcipulis : *Sinite hos abire : idque ut impleretur ſermo quem dixerat : Ex iis quos dediſti mihi, non perdidi quemquam*, Joan. XVIII, 8. 9. neque Chriſtum, nam defendi nolebat. Ideo apud Joannem hanc cauſam interdictioni ſubjicit, *An non bibam poculum quod dedit mihi Pater ?* com. 11. & apud Matthæum ait, *quomodo ergo implerentur ſcripturæ, quæ dicunt ita oportere fieri ?* Ulciſcendi ergo animo Petrus ut erat fervidus, non defendendi ferebatur : adde quod arma ſumebat in eos qui nomine publicarum poteſtatum adventabant, quibus an ullo caſu reſiſtere liceat, peculiaris eſt quæſtio, infra a nobis peculiariter tractanda. Quod autem adjicit Dominus, *Omnes qui gladium acceperint, gladio peribunt*, aut proverbium eſt, ex vulgi uſu deſumtum, quo ſignificatur ſanguinem ſanguine elici, ideoque 28 armorum uſum periculo nunquam vacare : aut, quæ Origenis, Theophylacti, Titi, & Euthymii ſententia eſt, indicat, non eſſe quod nos Deo præripiamus ultionem, quam ipſe ſuo tempore ſatis ſit exacturus: plane quo ſenſu in Apocalypſi dicitur XIII, 10. *Qui gladio occidit, eum gladio occidi oportet : in hoc ſita eſt ſpes & patientia ſanctorum* : quicum convenit Tertulliani illud : *Adeo ſatis idoneus* 29 *patientiæ ſequeſter Deus : ſi injuriam depoſueris penes eum, ultor eſt ; ſi dolorem, medicus eſt ; ſi mortem, reſuſcitator eſt : quantum patientiæ licet ; ut Deum habeat debitorem ?* Simulque his Chriſti verbis vaticinium videtur ineſſe de pœnis, quas a ſanguinariis Judæis erat exacturus gladius Romanorum.

8. Ad Chriſti exemplum, qui pro inimicis mortuus dicitur, reſponderi poteſt, Chriſti facta omnia quidem virtutis eſſe plena, & quæ, quoad ejus fieri poteſt, imitari laudabile ſit, & ſuo præmio non cariturum ; non tamen omnia ejuſmodi eſſe, ut aut ex lege veniant, aut legem faciant. Nam quod Chriſtus pro inimicis atque impiis eſt mortuus, id non fecit ex lege aliqua, ſed ex ſpeciali quaſi pacto & fœdere inito cum Patre ; qui ſi id faceret, non modo ſummam ei gloriam, ſed & gentem in æternum duraturam promiſit, Eſaiæ LIII, 10. Alioqui eſſe hoc factum quaſi ſingulare, & cui vix quicquam reperiatur ſimile, oſtendit Paulus Rom. V, 7. Et Chriſtus nos animam noſtram periculis objicere jubet, non pro quibuſvis, ſed pro ejuſdem diſciplinæ conſortibus, 1 Joan. III, 16.

9. Quæ vero ex Chriſtianis ſcriptoribus allatæ ſunt ſententiæ, partim

28 *Armorum uſum*) Quale Homeri Odyſſ. π. 294. αὐτὸς γὰρ ἐφέλκεται ἄνδρα σίδηρος. Quod ſic reddit Valerius Flaccus lib. 5. Argonaut. 540. *Namque virum trahit ipſe chalybs*.

29 *Patientiæ ſequeſter*) Sequeſter eſt, apud quem res controverſæ poſſeſſionis deponitur & cuſtodiæ mandatur. Vide ad Taciti ann. 3, 71. Sic facit Deum patientiæ ſequeſtrum & injuriam ſuam penes eum ſeponit, qui, ob divinum præceptum accepta injuria, abſtinet vindicta, & eam arbitrio cœleſti remittit & committit.

GROT.

partim videntur conſilium magis, & ſublimis propoſiti commendationem, quam deſtrictum præceptum continere; partim privatæ ſunt ipſorum, non communes totius Eccleſiæ. Nam in canonibus antiquiſſimis, qui Apoſtolici dicuntur, communione is demum privatur, qui in rixa primo ictu adverſarium occiderit, διὰ τὸ προπετὲς αὐτοῦ, *f ob nimium calorem*. Et hanc ſententiam ipſe etiam Auguſtinus, quem in contrariam partem adduximus, probare videtur Quæſt. LXXXIV in Exodum.

Can. xLv. c. ſi vere. de ſent. excom. &c. ſignificaſti. de homicidio.

IV. 1. Publicum bellum aliud eſt ſolenne ex jure gentium, aliud minus ſolenne. Solenne quod hic voco, plerumque juſtum dici ſolet eo ſenſu quo juſtum teſtamentum codicillis, juſtæ nuptiæ 30 ſervili contubernio opponuntur: non quod non liceat & codicillos facere ei qui velit, & ſervo ſecum mulierem *ff* habere in contubernio; ſed quod teſtamentum & nuptiæ ſolennes 31 peculiares quoſdam ex jure civili effectus habeant: quod notari utile eſt; multi enim, voce juſti male intellecta, damnari putant ut iniqua aut illicita bella omnia, quibus illa juſti appellatio non convenit. Ut bellum ſolenne ſit ex jure gentium, duo requiruntur; primum ut geratur utrimque auctore eo, qui ſummam poteſtatem habeat in civitate: deinde, ut 32 ritus quidam adſint, de quibus agemus ſuo loco. Hæc quia conjunctim requiruntur, ideo alterum ſine altero non ſufficit.

2. Bellum autem publicum minus ſolenne poteſt & ritibus illis carere, & geri in privatos, & auctorem habere 33 magiſtratum quemvis. Et ſane ſi citra leges civiles res ſpectetur, videtur omnis magiſtratus, ſicut ad tuendam plebem ſibi creditam, ita ad exercendam juriſdictionem, ſi vis occurrat, jus habere belli gerendi: 34 ſed quia ex bello tota civitas in periculum venit, ideo ferme omnium populorum legibus cautum eſt, ne bellum geri poſſit niſi auctore eo, qui ſummam in civitate poteſtatem habeat. Extat lex talis Platonis ultimo de legibus. Et in Romano jure majeſtatis teneri dicitur, qui injuſſu Principis bellum geſſerit delectumve habuerit, exercitum

GROT. f *Ob nimium calorem*) Ambroſius libro x. in Lucam: *O Domine cur me emere jubes gladium, qui ferire me prohibes? cur haberi præcipis quem vetas promi? niſi forte ut ſit parata defenſio, non ultio neceſſaria.*

GRON. 30 *Servili contubernio*) Servorũ proprie non ſunt nuptiæ, ſed contubernium; & nupta ſervo non uxor, ſed contubernalis. M. Seneca contr. 21. in contubernium deducta ſervi domina eſt. l. 14. §. 3. D. de ritu nup. l. 12. §. 33. D. de inſtruct. vel inſtrum. leg. Contubernales quoque ſervorum, id eſt uxores. Petronius cap. 56. *Contubernalis mea mihi ſeſſum facet*,

GROT. ff *Habere in contubernio*) Imo inter cives erant quædam matrimonia non juſta, non juſti liberi. Paul. Sent. lib. II, tit. XIX. L. Si uxor D. ad L. Juliam de Adulteriis: ſic & libertas quædam non juſta. Seneca de vita beata, c. XXIV. Suetonius Octavio, c. XL.

GRON. 31 *Effectus peculiares*) Teſtamento datur & admittitur hæreditas, non codicillis l. 2. & pen. Cod. de codicil. Nuptias ſequitur patria poteſtas, non contubernium.

32 *Ritus quidam*) Ut fiat rerum repetitio, & illis negatis indicatur. 3. 3.

33 *Magiſtratum quemvis*) Non maximum vel ſummum neceſſario exigit.

 34 In-

Digitized by Google

L. 3. D. ad l. Jul. majeſt.

citum comparaverit. 34 Injuſſu populi dixerat lex Cornelia lata a L. Cornelio Sylla. In Juſtinaneo Codice extat conſtitutio Valentiniani, & Valentis; *Nulli prorſus nobis inſciis atque inconſultis quorumlibet armorum movendorum copia tribuatur*. Huc pertinet g illud Auguſtini: *Ordo naturalis mortalium paci accommodatus hoc poſcit, ut ſuſcipiendi belli auctoritas atque conſilium penes principes ſit.*

Vict. de jure belli, num. 9. Molin. diſp. 100. §. Idem Vict. Bart. in l. ex hoc jure D. de Juſt. & jur. Bart. de Repreſ. 3. principali ad ſecundam. num. 6. Mart. Laud. de bello. q. 2. Livius lib. XXIV.

3. Sicut autem omnia dicta, quantumvis univerſalia, 35 æquitatem recipiunt interpretem, ita & hæc lex. Nam primum quin 36 ei qui juriſdictioni præeſt liceat per apparitores ſuos vi cogere paucos imparentes, quoties ad eam rem copiis majoribus opus non eſt, nec periculum imminet civitati, dubitari nequit. Rurſum, ſi ita præſens ſit periculum, ut tempus non ferat eum conſuli qui ſupremum in civitate jus habeat; hic etiam neceſſitas exceptionem porriget. Hoc jure uſus L. Pinarius præſidio Ennæ in Sicilia præfectus, cum certo ſciret oppidanos ad Carthaginenſes defectionem moliri, cæde in eos facta, Ennam retinuit. Extra talem neceſſitatem ad vindicandas injurias quas Rex perſequi negligit, jus bellandi 37 oppidanis in civitatibus dare auſus eſt Franciſcus Victoria: ſed ejus ſententia merito ab aliis repudiatur.

a Ayala de jure belli l. 1, c. 2. n. 7. Sil. verbo bellum. n. 2. ibi, ſufficit etiam,
b Innoc. c. olim de reſt. ſpol. n. 8. &c. ſicut de jurejur. n. 5.

V. 1. At quibus eventibus jus armorum movendorum eſſe magiſtratibus minoribus conſtat, an bellum tale publicum ſit dicendum, diſſentiunt juris interpretes. Sunt qui ajunt *a*. Sunt qui negant *b*. Sane ſi publicum non aliud dicimus quam quod fit 38 jure magiſtratus, dubium non eſt quin talia bella publica ſint, ac proinde 39 qui in tali facti ſpecie 40 magiſtratibus ſe opponunt, in pœnas incidant contumacium adverſus ſupra ſe poſitos. Si vero publicum ſumitur in excellentiore ſignificatu pro eo quod ſolenne eſt, ut ſæ-

pe

34 *Injuſſu populi*) Quin Sulla ſpeciem libertatis & ſummi juris penes populum reliquerat. At Marciani, multoque magis Triboniani ævo omnia penes unum principem; populus nullo numero. Hinc inexpiabilis ira Tiberii in Piſonem, ob bellum provinciæ illatum, quamvis ipſe illum in Germanicum ſubornaſſet Tacit. 3. ann. 14.

GROT. g *Illud Auguſtini*) Lib. XXII, c. LXXIV. contra Fauſtum: citat Gratianus c. quid culpatur, cauſa XXIII. quæſt. 1, Apud Hebræos bellum omne, quod non ſpeciali D-i juſſu ſuſcipitur, vocatur מלחמת חרשות bellum poteſtatum.

GRON. 35 *Æquitatem recipiunt*) Hactenus pro veris admittuntur, quatenus æquum bonumque patitur.

36 *Ei qui Juriſdictioni*) Paulus l. 5. §. 1. D. de officio ejus, cui jur. m. Mandata juriſdictione privatis etiam imperium, quod non eſt merum, videtur mandari, quia juriſdictio ſine modica coërcitione nulla eſt. Tribuni plebis qui veteri jure vocationem non habebant, prenſionem tamen habebant Gell. 13, 12.

37 *Oppidanis*) Videndum an acceperint imperii ſummi partem, aut a principe acceperint privilegium ſe muniendi ac tuendi, & ſuis viribus aliquid copiolarum ad defenſionem alendi, quemadmodum civitates liberæ imperii Germanici. Dein adverſus externos facilius feras, ſi ſint in limite poſiti, quam adverſus ejuſdem regni membra.

38 *Jure magiſtratus*) A perſona publica officium ſuum curante pro populo.

39 *Qui*) Subiectorum.

40 *Magiſtratibus*) Velut delectum habentibus, pecunias exigentibus & cætera parantibus,

41 Juſ-

Digitized by Google

pe ſumi extra controverſiam eſt; non ſunt bella iſta publica, quia ad iſtius juris plenitudinem, tum 41 judicium ſummæ poteſtatis, tum alia requiruntur. Neque me movet, quod etiam in tali contentione ſoleant *b* 42 res auferri obſiſtentibus, ac militibus etiam concedi *c*. Nam id belli ſolennis non ita proprium eſt ut non alibi etiam locum habere poſſit *d*.

Panor. ib. Bart. ad l. hoſtes .D. de captivis.

c *Livius d. loco.*

d *Vict. n: 29.*

Cajet. ſec. ſec. qu. 40. art. 1. Sil. verbo bellum. p. 1. n. 3. Lorca diſp. 50. n: 12.

2. Sed illud accidere poteſt, ut in imperio late patente *i* inferiores poteſtates belli inchoandi conceſſam habeant poteſtatem: quod ſi fit, jam ſane cenſendum erit bellum geri ex vi ſummæ poteſtatis: nam quod faciendi quis alii jus dat, ejus ipſe auctor cenſetur.

3. Illud magis controverſum, 43 an ubi tale mandatum non eſt

41 *Judicium ſummæ*) Decretum Principis, Ordinum, Populi.

GROT. h *Res auferri obſiſtentibus*) Juriſconſultis in hanc rem productis poſſunt addi Franc. Aret. conſ. XIV. n. 7. Gail. 1. de Pac. publica, c. 11, numer. 20. Cardinalis Tuſchus pract. quæſt. LV. litera B verbo Bellum. numer. 10. Gœddæus conſ. Marp. XXVIII. numer. 202. & ſequentibus.

GRON. 42 *Res auferri*) Pignora capi, mulctæ, coercitiones, damna inhiberi.

GROT. i *Inferiores poteſtates belli gerendi habeant poteſtatem*) Vide legem Frederici Imperatoris apud Conradum Abbatem Urſpergenſem.

GRON. 43 *An ubi tale mandatum non eſt, ſufficiat quoque conjectura voluntatis*) Auctor abſolute negat: non videtur autem omnino negandum, ſed diſtinguendum inter bellum propulſandum & inferendum: nam quin præfectus provinciæ, præſertim ſi ei ſubſit aliqua manus militaris, ut ſolet in provinciis limitaneis, jus habeat, ſi a finitimis præfectura ejus vi invadatur, ſine ſpeciali mandato, reſiſtendi & vi armata vim armatam repellendi, dubitari nequit. Sed ſi finitimi citra bellum hoſtilia parent, puta legatos, aut negotiatores, aut alia de cauſa apud ſe commorantes innoxios vinciant, injuriave afficiant, aut cum hoſtibus fœdus feriant, bellumque minentur, præfecto Provinciæ occupare illos & ultro bellum inferre non videtur conceſſum, priuſquam de his rebus principem aut populum ſuum docuerit, & ab eo quid faciendum ſit, mandatum acceperit. Ratio eſt evidens: nam in priore caſu periculum præſens moram non patitur; & generale mandatum cuſtodiendæ partis ſibi commiſſæ videtur etiam includere jus omnis honeſtæ rationis, ſine qua cuſtodia præſtari nequit. Sic L. Pinarius, quum Ennenſes, ubi in præſidio locatus erat, pacti cum Himilcone Pœno de proditione præſidii claves portarum ab eo poſcerent, & quum negarentur, vim facturi eſſent, cæſis turbulentis, *aut malo*, inquit Livius, *aut neceſſario facinore oppidum retinuit*: additque Claudium Marcellum Imperatorem nec factum improbaſſe & prædam Ennenſium militi conceſſiſſe lib. 24: 29. Sic Ancius Gallus prætor Illirici bellum non decretum geſſit adverſus Gentium Regem. Hoc unum bellum prius perpetratum, quam cœptum Romæ auditum eſt, inquit Livius 44, 32. & tamen nemine contradicente victor triumphavit. In altero caſu valet illud Terentii: *Omnia prius conſilio quam armis experiri ſapientem decet*: nam nec in uno alterove privato læſo ſummum periculum adit Reſpublica: & poteſt fieri, ut qui offenderunt, meliora docti a vi abſtineant, & rebus repetitis factum purgent, priuſquam ad bellum veniatur. Et in hac cauſa eſſe judicabant Cæſarem Cato & alii, quum eum dedendum Germanis cenſerent: bella enim ex bellis ferendo ſine auctoritate populi Romani, non provinciæ ſecuritatem, ſed ſuam gloriam quærere videbatur.

Nec vero jure videtur auctor reprehendere judicium Ciceronis laudantis Octavium & Brutum, quod privato conſilio arma in Antonium ceperant. Dicit ille quidem Senatus populique judicium exſpectari debuiſſe, diſſimulare factum, an ulciſci vellet, deinde permittendam Senatui populoque deliberationem fuiſſe, per quos potiſſimum id bellum geri vellent. Hæc recte,

eſt, 44 ſufficiat conjectura voluntatis. Mihi id admittendum non videtur. Neque enim hoc ſufficit videre quid 45 hoc rerum ſtatu ſummam poteſtatem habenti, ſi conſulatur, placiturum ſit: ſed hoc magis videndum, quid ille, ubi res moram fert, aut dubiam habet deliberationem, ſe inconſulto cupiat fieri, 46 ſi ea de re lex ferenda ſit. Nam 47 ut maxime in aliquo facto particulari ceſſet inſpecta particulariter ratio, quæ voluntatem ſummi imperantis movet, non tamen ceſſat ratio ſumta univerſaliter quæ periculis occurri vult: quod fieri non poteſt, ſi ejus rei ad ſe magiſtratus quiſque judicium trahat.

Liv. l. 48. 4. Non ergo injuria a legatis ſuis accuſatus fuit 48 Cn. Manlius, quod Pop. Rom. injuſſu bellum Gallo-Græcis intuliſſet: nam quanquam in Antiochi exercitu Gallorum legiones fuerant, tamen pace facta cum Antiocho, an ea injuria in Gallo-Græcos exſequenda eſſet, non in Cn. Manlii, ſed in Pop. Rom. arbitrio eſſe debuit. C. Cæſarem, quod bellum Germanis intuliſſet, dedi Germanis Cato voluit; credo non tam jus reſpiciens, quam quod 49 imminentis domini metu vellet urbem liberari. Nam Germani Gallos populi Romani hoſtes adjuverant, ac proinde non erat quod injuriam ſibi factam quererentur, ſi modus juſta fuit populi Romani cauſa in Gal-

cte, ſi ſenatus erat liber, ſi res ferebat moram, ſi Senatus populique judicium interponi patiebatur Antonius. Sed, ut vere ait Vellejus, *serpebat oppreſſa dominatione Antonii civitas.* lib. 2, 11. Et hic inconſulto Senatu populoque moverat arma in Brutum, Galliamque invadendo eandem viam, qua Julius erat uſus, ſibi muniebat ad tyrannidem. Indigniſſima vero conditio eſt bonorum, ſi hi adſtringantur ſolennibus, nec poſſint agere quidquam, niſi rite & ordine, interea dum omnia divina & humana perturbant mali. Si Senatus & populi judicium expectaſſet Brutus, perierat ipſe & Gallia, antequam Romam quidquam renunciaretur. Erat id tempus quo vere monebat Brutum Cicero lib. 2, epiſtol. 7. *Caput autem eſt hoc, quod te diligentiſſime percipere & meminiſſe velim, ut ne in libertate & ſalute Populi R. conſervanda, auctoritatem ſenatus exſpectes nondum lebori.* Et mox. *voluntas Senatus pro auctoritate haberi debet, cum auctoritas impeditur metu.* Pertinet huc admonitio Catonis ad Cn. Pompejum filium relata ab auctore belli Africani cap. 22. *Tuus Pater iſtuc ætatis cum eſſet, & animadvertiſſet remp. ab audacibus & ſceleratis civibus oppreſſam, bonoſque aut interfectos, aut exilio multatos, patria civitateque carere, gloria & animi magnitudine elatus privatus atque adoleſcentulus, paterni exercitus reliquiis collectis, pene oppreſſam funditus & deletam Italiam urbemque Romanam in libertatem vindicavit* &c. Quam bene quæſo conſuluiſſent reip. qui vetuiſſent Pompejum eo tempore capere arma, qui juſſiſſent exſpectare judicium populi & ſenatus, qui monuiſſent permittendam Senatui & Populo deliberationem, per quem potiſſimum vellet id bellum geri.

44 *Sufficiat conjectura*) Excuſatus ſit præfectus, ſi rem ſtatim gerat, quam probabiliter conjecerit ratam & gratam principi futuram.

45 *Hoc rerum ſtatu*) In uno tali caſu.

46 *Si ea de re*) Si ſtatuendum ſit quid in perpetuum omnibus, ille ſuis velit licere.

47 *Ut maxime in*) Etſi forte, ut nunc eſt, diſſimulaturum principem & minus moraturum putare poſſimus, quod in perpetuum valere debeat, ob præſentem fructum.

48 *Liv. l. 48.*) 38, 45. Flor. 2, 11.

49 *Imminentis domini*) Cæſaris, qui ei jam tum viam ſibi ad tyrannidem moliri videbatur.

50 *Niſi*

Gallos bellandi. At Cæſar contentus eſſe debuit Germanos Gallia mandata ſibi provincia pepuliſſe, nec Germanos, præſertim cum nullum inde periculum immineret, intra ſuos fines bello perſequi, 50 niſi conſulto prius populo Romano. Non ergo Germani jus habebant deditionem poſtulandi, ſed populo Romano punire Cæſarem jus erat, plane 51 ut Carthaginenſes Romanis reſponderunt. *Ego non privato, publicove conſilio Saguntum oppugnatum ſit, quærendum cenſeo; ſed utrum jure an injuria: noſtra enim hæc quæſtio atque animadverſio in civem noſtrum eſt, noſtro an ſuo fecerit arbitrio: vobiſcum una diſputatio eſt, licueritne per fœdus fieri.*

5. Defendit M. Tullius Cicero factum & Octavii & Decimi Bruti, qui privato conſilio in Antonium arma ceperant. Atqui, etiam ſi conſtaret meritum hoſtilia Antonium, Senatus populique Romani judicium expectari debuit, 52 an è republica eſſet diſſimulare factum, an ulciſci, ad pacis venire conditiones, an ad arma procurrere. Nam jure ſuo, quod ſæpe cum damni periculo conjunctum eſt, uti nemo cogitur. Tum vero etiam, hoſte judicato Antonio, permittenda Senatui & populo Romano deliberatio fuit, per quos potiſſimum bellum id geri vellet. Sic Caſſio auxilia ex fœdere potenti reſpondere Rhodii, miſſuros ſe, ſi Senatus juberet.

6. Moniti hoc exemplo, & plura occurrent, meminerimus non omnia probare, quæ a quamvis præclaræ famæ auctoribus dicuntur: ſæpe enim tempori, ſæpæ affectibus ſerviunt, & aptant 53 τῷ μίτρῳ σάθμην. Quare danda eſt opera uti in his rebus defecato utamur judicio, nec quæ excuſari magis quam laudari poſſunt, temere in exemplum rapiamus, in quo perniciose errari ſolet.

7. Cum vero dictum ſit bellum publicum geri non debere, niſi eo auctore qui ſummam poteſtatem habeat, & ad hujus rei, & ad quæſtionis illius quæ eſt de bello ſolenni intellectum, atque adeo ad alia multa, neceſſarium erit, quæ ſit ſumma illa poteſtas, quique eam habeant, intelligere: eoque magis, quia noſtro ſæculo viri eruditi, quiſque 54 ex uſu magis rerum præſentium, quam ex vero illud argumentum exequuti, rem per ſe haud expeditam multo impeditiorem reddiderunt.

VI. 1. Facultas ergo moralis civitatem gubernandi, quæ poteſta-

50 *Niſi conſulto prius populo Romano*) Ut A. Cornelius Coſſus Dictator inventis inter hoſtes Circejenſibus & Veliternis, Liv. 6. 13. extremo & 14. & M. Furius Camillus trib. mil. c. p. Tuſculanis deprehenſis. ibid. cap. 25.

51. *Ut Carthaginenſes*) Simile eſt re, non cauſa. Potuiſſent hoc Romani reſpondere Germanis, ſi Cæſarem dedi poſtulaſſent, non Pœni Romanis, nam Romani non laceſſierant Hannibalem, ut Germani Cæſarem: ſed Hannibal privata libidine violaverat fœdus oppugnando Saguntum. Jure igitur poſcebatur. Reſponſio autem Pœnorum erat mera cavillatio.

52 *An è republica*) Utrum è republica.

53 *Τῷ μίτρῳ σάθμην*) Lapidi lineam vel amuſſim, ut mali menſores, quum lapidem lineæ deberent aptare.

54 *Ex uſu magis*) Ut commodum erat illis principibus, quibus favebant.

55 *Suit*

Digitized by Google

ſtatis civilis vocabulo nuncupari ſolet, a Thucydide tribus rebus deſcribitur, cum civitatem, quæ verè civitas ſit, vocat αὐτόνομον, αὐτόδικον, αὐτοτελῆ, 55 ſuis utentem legibus, judiciis, K magiſtratibus. Ariſtoteles tres facit partes in adminiſtranda republica: conſultationem de rebus communibus, curam legendorum magiſtratuum, & judicia: ad primam autem partem refert deliberationem de bello, pace, fœderibus faciendis ac diſſolvendis, de legibus; addit de morte, exilio, publicatione, & repetundis, 56 hoc eſt, ut ego interpretor, judicia publica, cum prius judiciorum nomine privata intellexiſſet. Dionyſius Halicarnaſſenſis tria maxime notat, jus magiſtratuum creandorum, l jus legum condendarum & tollendarum, jus decernendi de bello ac pace. Alibi addit quartum, judicia: Rurſum, alibi adjicit curationem ſacrorum & convocationem comitiorum.

2. At ſi quis recte partiri velit, facile quæ huc ſpectant reperiet omnia; ita ut nihil aut deſit, aut redundet. Nam qui civitatem regit, eam partim per ſe, partim per alios regit. Per ſe autem verſatur aut 57 circa univerſalia; aut circa ſingularia. Circa univerſalia verſatur condendo leges, 58 easque tollendo, tam circa ſacra (59 quatenus eorum cura ad civitatem pertinet) quam circa profana. Ars circa hæc Ariſtoteli ἀρχιτεκτονική, architectalis. Singularia circa quæ verſatur, ſunt aut directe publica, aut privata quidem, ſed quatenus ad publicum ordinantur. Directe publica ſunt actiones, ut pacis, belli, fœderum faciendorum: aut res, ut 60 vectigalia, & ſi quæ his ſunt ſimilia: in quibus comprehenditur & 61 dominium eminens, quod civitas habet in cives, & res civium ad uſum publicum. Ars circa hæc Ariſtoteli nomine generis πολιτική, id eſt civilis, & βουλευτική, conſultatrix. Privata ſunt res controverſæ inter ſingulos, quas publica auctoritate dirimi publicæ quietis intereſt. Ars circa hæc eidem Ariſtoteli δικαστική, judicialis. Quæ per alterum expediuntur, ea expediuntur 62 aut per magiſtratus, aut per alios curatores, in quibus ſunt & legati. His ergo in rebus conſiſtit poteſtas civilis.

VII. 1. Sum-

55 *Suis legibus*) Legibus quas ipſi juſſerant, non quas victor rex aut tyrannus aut alius populus impoſuit. Judicibus litium forenſium, quos ipſa civitas legit aut ſortita eſt. Præſidibus Senatus & Judicum, quos ipſi creaſſent.

GROT. K *Magiſtratibus*) Poſſet etiam verti *Vectigalibus*: quomodo accepit Thucydidis Scholiaſtes. Eſt enim vox anceps.

GRON. 56 *Hoc eſt*) Per Synecdochen ſpeciei pro genere, criminalibus vel capitalibus.

GROT. l *Jus legum condendarum & tollendarum, jus decernendi de bello ac pace*) Servius ad 1. Æneid. *Omni ditione. Rectius omni quam omnis: ut ſignificet omni poteſtate; pace, legibus, bello.*

GRON. 57. *Circa univerſalia*) Univerſum corpus reipublicæ, ſummam rempublicam.

58 *Easque tollendo*) Abrogando ſi commodum reipublicæ impediant, & præſens uſus neceſſitasq; aliud requirat.

59 *Quatenus eorum cura ad civitatem*) Non ſcilicet ad ſacerdotes & ipſos curatores & miniſtros ſacrorum.

60 *Vectigalia*) Commercia, annonæ, opera.

61 *Dominium eminens*) Sic dictum, ut diſtinguatur a dominio privato cujuſque civis in res ſuas, 1, 6.

62 *Aut per Magiſtratus*) Ἀρχαιρεσίαι. Comitia, ordinatio officiorum.

63 Cu-

VII. 1. Summa autem illa dicitur, 63 cujus actus alterius juri non ſubſunt, ita ut alterius voluntatis humanæ arbitrio irriti poſſint reddi. Alterius cum dico, ipſum excludo, qui ſumma poteſtate utitur; cui voluntatem mutare licet, m ut & ſucceſſorem, qui eodem jure utitur, ac proinde eandem habet poteſtatem, non aliam. Hæc ergo ſumma poteſtas 64 quod ſubjectum habeat, videamus. Subjectum aliud eſt commune, aliud proprium: ut viſus ſubjectum commune eſt corpus, proprium oculus: ita ſummæ poteſtatis ſubjectum commune eſt civitas, quam perfectum cœtum eſſe ſupra diximus.

2. Excludimus ergo populos, qui in alterius populi ditionem conceſſerunt, quales erant provinciæ Romanorum: hi enim populi non per ſe civitas ſunt, ut nunc quidem eam vocem ſumimus, ſed 65 membra minus digna magnæ civitatis, quomodo ſervi membra ſunt familiæ. Rurſum accidit, ut plurium populorum idem ſit caput, qui tamen populi ſinguli perfectum cœtum conſtituunt: neque enim ut in naturali corpore non poteſt caput unum eſſe plurium corporum, ita in morali quoque corpore; nam ibi eadem 66 perſona diverſa ratione conſiderata caput poteſt eſſe plurium ac diſtinctorum corporum. Cujus rei certum indicium eſſe poteſt, quod extincta domo regnatrice imperium ad quemque populum ſeorſim revertitur. Sic etiam accidere poteſt, ut 67 plures civitates arctiſſimo inter ſe fœdere colligentur, & faciant σύστημα quoddam, ut Strabo non uno loco loquitur, neque tamen ſingulæ deſinant ſtatum perfectæ civitatis retinere: quod tum ab aliis, tum ab Ariſtotele etiam notatum eſt non uno loco.

Vid. de jure belli n.7.

Lib.11. Pol. c.20.l.111,c.9.

3. Subjectum ergo commune ſummæ poteſtatis eſto civitas, ita ut jam diximus intellecta. Subjectum proprium eſt perſona una pluresve, pro cujuſque gentis legibus ac moribus. ἡ πρώτη ἀρχὴ apud Galenum libro ſexto de placitis Hippocratis & Platonis.

VIII. 1. Atque hoc loco primum rejicienda eſt eorum opinio, 68 qui ubique & ſine exceptione ſummam poteſtatem eſſe volunt popu-

63 *Cujus Actus*) Illa ſuperius dicta ſic in manibus habere, atq; adminiſtrare, ut quod in illis agas, jubeas, conſtituas, a nemine poſſit infirmari & reſcindi. Schelius de jure imp. p. 132.
GROT. m *Ut & ſucceſſorem*) Cacheranus Deciſ. Pedem. cxxxix. num. 6.
GRON. 64 *Quod ſubjectum*) Penes quem ſit, in quo reſideat ac conſiſtat, quod vocant ſubjectum ἐνυπάρξεως, ſive inhæſionis.

65 *Membra minus digna*) Viliora.

66 *Perſona diverſa ratione conſiderata*) Ut Imperator Romano-Germanicus alibi Rex, alibi Archidux, alibi Dux, alibi Comes.

67 *Plures civitates*) Ut olim XII. Achæorum populi, Juſtin. 34. 1. ut hodie VII. Belgii conſociati civitates.

68 *Qui ubique & ſine exceptione ſummam poteſtatem eſſe volunt populi*) Status controverſiæ prorſus invidioſe proponitur, adeo ut auctor non effugiat reprehenſionem, qua ipſe culpat alios num. 5. eos magis ex uſu præſentium rerum, quam ex vero hoc argumentum exequi: neque enim quiſquam, opinor, dixit, ubique & ſine exceptione ſummam poteſtatem eſſe populi, ut ei reges, quoties imperio ſuo male utuntur, & coërcere & punire liceat. Et ſi quis dixit, nequaquam ei

Digitized by Google

puli, ita ut ei reges, quoties imperio ſuo male utuntur, & coërcere & punire liceat: quæ ſententia 69 quot malis cauſam dederit, & dare etiamnum poſſit, penitus animis recepta, nemo ſapiens non videt. Nos his argumentis eam refutamus. 70

Ex. XXI, 6. Inſtit. de jure per. §. Servi autem Gall. lib. 2, c. 7.

Licet homini cuique ſe in privatam ſervitutem cui velit addicere, ut: ex lege Hebræa & 71 Romana apparet & quidni ergo populo ſui juris liceat ſe uni cuipiam, aut pluribus ita addicere, ut regendi ſui jus in eum plane tranſcribat, nulla ejus juris parte retenta? Neque dixeris 72 minime id præſumi: non enim jam quærimus, quid in dubio præſumendum ſit: n ſed quid jure fieri poſſit. Fruſtra quoque afferuntur incommoda quæ hinc ſequantur, aut ſequi poſſint: nam 73 qualemcumque formam gubernationis animo finxeris, nunquam incommodis aut periculis carebis. *Aut hac cum illis ſunt habenda, aut*

ſubſcribimus. Sed hæc eſt quæſtio. An populus habens imperium legitimum (puta Regem vel Senatum vel Remp. per conventus ordinum ſive comitia regi ſolitam) ſi major & melior pars cenſeat eam formam regiminis eſſe perniciosam (puta Regem palam degeneraviſſe in tyrannum, ſenatum in paucos dominos, comitia in confuſam turbam ſeditioſorum hominum) poſſit illam mutare, & auctores mali (puta Reges, aut paucos è ſenatu, aut comitiorum turbatores) jure punire: ut Romani fecerunt expulſo Tarquinio, ut Athenienſes imperio populi ad Quadringentos translato: & iisdem poſtea Quadringentis, ut & Trigintaviris, cum tyrannica impotentia uterentur, exilio aut morte punitis, Juſt. 5, 3. ut Vejentes Rege creato apud Livium 5, 1. ut denique Hebræi abrogato judicum magiſtratu & creato rege.

69 *Quot malis*) Seditionibus, conjurationibus, tumultibus, bellis inteſtinis. Quaſi vero opinio hominum non debere ſe indigna pati ab eo, qui juris fruendi cauſa conſtitutus eſt, & non ipſa iniquitas principum & magiſtratuum iſtis malis cauſam dederit. Vide 1 Reg. 18, 17. & 18.

Reſponſio ad argumenta Grotii.

70 *Licet homini cuique*) Licet privato ſe in ſervitutem addicere. Ergo & populo. Reſp. 1. Conceditur totum. Ergo, qui hoc fecerunt, ſerviant.

Ubi autem illi? Non Germani; nam eligunt hodie Cæſarem. Non qui ſub Principibus aut liberis Germaniæ civitatibus: nam hæc feuda regalia Principes habent a Cæſare, non ut domino mancipiorum, ſed ut repræſentante populum Germanicum in univerſum ſumtum, cujus caput eſt conſtitutus. Non Galli: conſtituerunt enim ipſi Reges, Merovæi, Caroli, Hugonis Cappeti poſteros comitiis & libera electione. Non Hiſpani: nam conubiis & pactis ipſi quoque receperunt Auſtriacam domum. Non ulli alii Europæ populi, niſi Moſcorum, Turcarum, Tartarorum tyrannide preſſi. Ergo fruſtra hoc diſputatur in Europa.

Sed argumentatur porro: Si poteſt populus ſe addicere in ſervitutem, amiſit omne jus ſe in libertatem aut ſecuritatem vindicandi: Atqui &c. Ergo. Reſp. Negatur major: nam ne ſervi quidem id amiſerunt. Athenis ſervus crudeliter habitus ſine culpa ſua poterat dominum in jus vocare & per judicem cogere, ut ſe venderet. Romæ quid reſcripſerit Antoninus Pius, notum eſt ex §. 2. Inſtit. de his, qui ſui, vel alieni juris ſunt. Ubi tale remedium juris civilis ceſſat, remedium naturale appetere non prohibetur, quod eſt aut fuga, aut vis contra vim.

71 *Romana*) Si quis major XX annis ad pretium participandum ſe venundari paſſus eſſet.

72 *Minime id*) Non eſſe credibile quemquam populum huc deſcenſurum. GROT. n *Sed quid jure fieri poſſit*) Gaill. de Arreſtis cap. VI. num. 22. & ſeqq.

GRON. 73 *Qualemcumque*) Sive monarchiam, ſive ariſtocratiam, ſive democratiam, ſive ex omnibus aut duabus mixtam.

GROT.

o *aut illa cum his mittenda ſunt*, ait Comœdia.

2. Sicut autem multa ſunt vivendi genera, alterum altero præſtantius, & cuique liberum eſt ex tot generibus id eligere quod ipſi placet: ita & populus eligere poteſt qualem vult gubernationis formam: neque ex præſtantia hujus aut illius formæ, qua de re diverſa diverſorum ſunt judicia, *p* ſed ex voluntate jus metiendum eſt.

3. Neque vero non multæ exſtare poſſunt cauſæ, cur populus jus totum imperandi a ſe abdicet, aliique tradat, puta quia 74 in periculum vitæ adductus, alia lege, qui ſe defendat, reperire non poteſt: aut quia 75 inopia preſſus aliter habere non poteſt copiam, unde ſe ſuſtentet. Nam ſi Campani olim neceſſitate ſubacti *q* populo Romano ſe ſubjecerunt in hunc modum: 76 *Populum Campanum, urbemque Capuam, agros, delubra Deum, divina humanaque omnia, in veſtram P. C. ditionem dedimus*: & quidam populi, cum *r* Romanorum ditioni ſubjicere ſe vellent, 77 ne recepti quidem ſunt; quod narrat Appianus: quid obſtat quominus & uni homini præpotenti populus aliquis eundem ad modum dedere ſe poſſit; 78 Apud Virgilium legimus:

Nec cum ſe ſub leges pacis iniquæ
79 *Tradiderit regno.*

Accidere etiam poteſt, ut paterfamilias latifundia poſſidens neminem alia lege in ſuas terras habitantem recipere velit: aut ut quis magnam ſervorum copiam habens eos manumittat, ſub imperii ferendi & cenſus pendendi legibus: quæ ſuis exemplis non carent. De ſervis Germanorum apud Tacitum eſt: *Suam quiſque ſedem, ſuos penates regit. Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut veſtis ut colono injungit, & ſervus hactenus paret.*

4. Adde quod ſicut Ariſtoteles dixit quoſdam homines natura eſſe ſervos, id eſt, ad ſervitutem aptos; ita & populi quidam co
ſunt

GROT. o *Aut illa cum his amittenda ſunt*) Cicero lib. III. de legibus: *Eſt iniqua in omni re accuſanda prætermiſſis bonis malorum enumeratio, vitiorumque ſelectio*: mox: *Sed bonum quod eſt quæſitum in ea, ſine iſto malo non haberemus.*

p *Sed ex voluntate jus metiendum eſt*) A Carolo quinto Imperatore eodem tempore Auguſta civitas petiit, ne ſenatui urbis ſuæ placita valerent, niſi aſſenſiſſent curiarum magiſtri: Norimberga plane contrarium.

GRON. 74 *In periculum vitæ*) Salutis. Ut Phrygum diſcordiis rege opus fuit. Juſtin. 11, 7. ut Vejentes tædio annuæ ambitionis & diſcordiarum regem creavere. Liv. 5, 1. Ut Athenis bello Peloponneſiaco reſpublica a Populo translata ad Senatum cccc. Juſtin, 5, 2.

75 *Inopia*) Ut Ægyptii fame coacti ſeque & omnia ſua regi vendiderunt Joſephi artibus. Geneſ. 47, 13.

GROT. q *Populo Romano ſe ſubjecerunt*) Ut Faliſci apud Liv. lib. V. Samnites lib. VIII. Sic Epidamnii a Corcyræis deſerti Corinthiis ſe dediderunt, ut protegerentur adverſus Taulantios & exſules. Thucyd. lib. I.

GRON. 76 *Populum campanum*) 8, 1.

GROT. r *Romanorum ditioni*) Et Venetorum, Bembus lib. VI.

GRON. 77 *Ne recepti*) Ut Sardi poſt bellum Punicum primum circa ann. V. C. 513.

78 *Apud Virgilium*) 4. Æn. 619.

79 *Tradiderit regno*) Hic male juncta & nexa, quæ Virgilius ſepararat, hoc modo: *Tradiderit, regno aut optata pace fruatur.*

ſunt ingenio, ut regi quam regere norint rectius; quod de ſe ſenſiſſe Cappadoces videntur, qui oblatæ a Romanis libertati vitam ſub rege prætulerunt, negantes vivere ſe ſine rege poſſe. Sic Philoſtratus, vita Apollonii, ſtultum eſſe ait Thraces, Myſos, Getas in libertatem vindicare, qua non gaudeant.

Strabo XII. Juſtin.lib. XXXVIII. Lib. VI.

5. Neque vero non aliquos movere poterunt exempla gentium, quæ per ſæcula plurima *s* ſub imperio plane regio ſatis feliciter vixerunt. *t* Urbes ſub Eumene, ait Livius, nullius liberæ civitatis fortunam cum ſua mutatam voluiſſe. Eſt & interdum is civitatis ſtatus, *u* ut videatur niſi ſub libero unius imperio ſalvus eſſe non poſſe; quod de Romana, qualis erat Cæſaris Auguſti ætate, 80 multis prudentibus viſum eſt. His ergo ſimilibuſque de cauſis accidere non poteſt tantum, ſed & ſolet, ut ſe homines ſubjiciant imperio alterius ac poteſtati, quod & Cicero notat Officiorum ſecundo.

Liv LXLII.

6. 81 Jam vero bello juſto, ut ante diximus, ſicut acquiri poteſt do-

GROT. *s* *Sub imperio plane regio ſatis feliciter vixerunt*) Seneca de Beneficiis libro II, c. XX, de Bruto locutus: *Mihi, cum vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer erraſſe, nec ex inſtitutione Stoica ſe geſſiſſe: qui aut regis nomen extimuit, cum optimus civitatis ſtatus ſub rege juſto ſit, aut ibi ſperavit libertatem futuram, ubi tam magnum præmium erat & imperandi & ſerviendi; aut exiſtimavit civitatem in priorem formam poſſe revocari, amiſſis priſtinis moribus: futuramque ibi æqualitatem civilis juris, & ſtaturas ſuo loco leges, ubi viderat tot millia hominum pugnantia, non an ſervirent, ſed utri.* vide & Bizarrum hiſtoria Genuenſi lib. XIV, p. 329.

t *Urbes ſub Eumene*) Sic multos ex liberis Græciæ civitatibus in Salamina Cypri, quod Evagoræ regnum erat, veniſſe narrat Iſocrates.

u *Ut videatur niſi ſub libero unius imperio ſalvus eſſe non poſſe*) Dion apud Philoſtratum V, cap. XI, δέδια δ' μὴ χειροήθεις ἤδη Ῥωμαίους αὐτοὺς αἱ τυραννίδες πεποιηκυῖαι χαλεπὴν ἐργάσωνται τὴν μεταβολήν. *Metuo ne Romani longis dominatibus edomiti nullam jam ferre poſſint mutationem.*

GRON. 80 *Multis prudentibus*) Tacit. I, 9. *Non aliud diſcordantis patriæ remedium fuiſſe, quam ut ab uno regeretur.* Idem hiſtor. I, 1. *atque omnem poteſtatem ad unum conferri pacis intereſuit.* Florus 4, 3. Dio lib. 53. p. 509.

81 *Jam vero bello juſto*) 2. Argum. Si bello juſto acquiritur dominium privatum, etiam dominium civile non aliunde pendens. Atqui, Ergo.

Reſp. Conceditur iterum totum, & certe plus licet in populos bello ſubactos, quam qui creaverunt regem.

Si bello juſto acquiritur dominium aliunde non pendens, populus nullum jus habet bello victorem, utcunque tyrannus ſit, puniendi. Atqui. Ergo.

Reſp. Negatur major: nam & in privato dominio, etſi id a nullo pendeat, tamen quia expedit, ne quis re ſua male utatur, coercetur dominus, ut dictum eſt de ſervis, ut prodigo interdicitur adminiſtratione bonorum: ut furioſi in tutela ſunt agnatorum & gentilium.

Sed, inquit, magiſtratus in rebus privatorum habet dominium eminens, non populus in bonis regum.

Reſp. 1. Omnes boni principes confeſſi ſunt, idem illud dominium eminens eſſe populo in bona principum, Trajanus, Hadrianus, Antonini.

Reſp. 2. Ambiguitas eſt in voce *dominium*, quaſi dominium ſit jus utendi, abutendi, ſine cujuſquam interceſſione. Id falſum eſt in hominibus ſub dominium venientibus, etiam jure gentium, non civili tantum. Nam & dominorum ac ſervorum eſt ſocietas, & ſervi facti ſunt, ut ſervarentur, non occiderentur, in bello capti, Sic igitur

po-

dominium privatum, ita & dominium civile, ſive jus regendi 82 non aliunde pendens. Neque vero hæc tantum pro unius imperio, ubi id receptum eſt, conſervando dicta cenſeri debent: nam idem jus eademque ratio eſt 83 procerum, qui plebe excluſa civitatem regunt. 84 Quid, quod nulla reſpublica adeo reperta eſt popularis, in qua non aliqui aut valde inopes aut externi, tum vero & fœminæ & adoleſcentes a deliberationibus publicis arceantur?

7. 85 Jam vero & x populi quidam alios ſub ſe populos habent, non

populi qui bello acquiſiti ſine alia pactione ſe dederunt, hoc tamen ſpectarunt, & tacite ſunt pacti, ut duriore quidem conditione & libertate amiſſa ſalvi tamen eſſent & viverent. Si ne hoc quidem licet per victorem Tyrannum, ſupereſt illis ut vitam ſuam quoquo modo defendant.

82 *Non aliunde*) Superiorem neminem, adeoque nec populum agnoſcens.

83 *Procerum, qui*) In Ariſtocratia mera, ut hodie Venetiis.

84 *Quid, quod nulla Reſp.*) Si in rebus publicis aliqui aut inopes aut externi, tum fœminæ & adoleſcentes a deliberationibus publicis arceantur, non eſt ullum jus populo in acta Principis.

Reſp. Argumentum non video quid concludat. Prava enim eſt collectio. Nam non eſt eadem ratio iſtorum, quæ populi. Iſtis diffiditur, egenis & externis tanquam appetentibus rerum novarum: mulieribus & adoleſcentibus, tanquam imperitis rei gerendæ. Hoc de populo dici non poteſt. Deinde quod ponitur, ordinarium eſt, quod colligitur extra ordinem, & in magnis caſibus fit: quibus ne quidem egeni, externi, mulieres, ſi quid ejus adferre poſſent, excluderentur. Sententia igitur argumenti hæc eſt. Si inopes, externi, mulieres, adoleſcentes ordinarie arcentur a tractanda Rep. populus omnis aut major meliorque pars conſentiens, etiam in ultima neceſſitate, & manifeſta tyrannide arcetur a coërcendo Tyranno. Atqui &c. Ergo. Sic apparet argumenti hujus vanitas.

85 *Jam vero & populi*) Si populi habnerunt non minus ſibi addictos populos quam Regibus, & ab illis ſunt dono dati aliis Regibus, non eſt jus ulli populo Regem poteſtate male utentem coercere.

Reſp. Nulla prorſus hæc eſt collectio: Populi iſti imperantes ſive bene ſive male uſi ſunt ſuo jure, nihil juvant Tyrannum. Si bene, ipſi ſtatuerunt hoc ſuum officium eſſe, &, ni facerent, populos eos id aliquando non toleraturos, ut Romani. Liv. 8, 21. & ſic damnarunt tyrannidem. Si male, idem jus fuit ſubjectis populis contra populum Tyrannum, quod contra Tyrannum regem, & ſi jure iſto non ſunt uſi, defuerunt vires.

Sententiæ Scripturæ ſacræ & auctorum Græcorum, Latinornmque aut explicant jus regum, aut mores. Neutra res tollit jus populi. Si jus & conceſſa legibus, primo populus regi non amplius poteſt dare, quam ipſe habet. Non autem populus habet jus ſe ipſum extinguendi, aut in corpus ſuum injuſte ſæviendi. Ergo neque Regibus dare hoc potuit. Deinde poteſtas major Regibus data eſt ad conſervationem ipſius & populi, non ad perniciem. Quæ igitur ad perniciem vergit, non eſt jus regum. Si mores, ſignificant reges ſuo jure abuti, quo abuſu nullum majus jus acquiritur, ſed quod habnerunt, perdunt. Significant & illud: propter eximium illud jus, multa regibus etiam injuſta concedi, multa ferre, multa condonare populos, quia aut abhorrent ipſi a ſeditionibus, aut rationem ſe vindicandi non vident. Non dicunt, nunquam, nullo caſu, ne poſt ultima quidem tyrannicæ crudelitatis exempla jus eſſe populo ſe liberandi. Ubi dicitur: *ſupra populum eſſe regem & populum ſubiici*, mera ludificatio eſt. Nam & Conſules ſupra populum Romanum, & Athenienſes erant ſub Archontibus: neutris tamen omnia in populos illos licuerunt. Cum Chriſtus dicit: *Reges gentium dominantur eis*: nihil aliud dicit, quam eſſe eos ſuperiore gradu & dignitate. Hoc apparet ex contextu: Pronuntiabat enim hæc

Digitized by Google

non minus addictos ſibi quam ſi regibus parerent: unde illa interrogatio: *Eſtne populus Collatinus in ſua poteſtate?* & Campani cum ſe Romanis dedidiſſent, facti dicuntur alienæ poteſtatis: Acarnania ut & Amphilochia dicuntur fuiſſe 86 juris Ætolorum: Peræa & Caunus ditionis Rhodiorum: Pydna a Philippo Olynthiis data. Et quæ ſub Spartanis fuerant oppida, poſtquam eorum ditioni 87 exemta ſunt, Eleutherolaconum nomen acceperunt. Cotyora urbs dicitur fuiſſe Sinopenſium apud Xenophontem, Nicæa Italiæ adjudicata Maſſilienſibus apud Strabonem, & Inſula Pithecuſæ Neapolitanis. Sic 88 Calatim oppidum coloniæ Capuenſi, Caudium coloniæ Beneventanæ adjudicata cum territoriis ſuis apud Frontinum, legimus. Otho provinciæ Bæticæ Maurorum civitates dono dedit: quod apud Tacitum eſt. Quæ omnia convelli neceſſe eſt, ſi id recipimus, jus regendi ſemper ſubditum eſſe eorum judicio ac voluntati, qui reguntur.

Liv. lib. I. Liv. lib. VII. Lib. XXVI. Liber. XXXII. Strab. XIV. Diod. lib. XVI. Pauſ. Lac.

Exp. Cyri. l. V. Lib. IV. Lib. V.

Hiſt. I.

8. At vero eſſe reges, qui populi etiam univerſim ſumti arbitrio non ſubſint, tum ſacra, tum profana hiſtoria teſtantur. *Si dixeris*, inquit Deus populum Iſraëliticum alloquens, *Statuam ſupra me regem*: & ad Samuelem: *Indica ejs jus regis, qui regnaturus eſt ſuper eos*. Hinc rex unctus dicitur ſuper populum, ſuper hereditatem Domini, ſuper Iſraëlem: Salomo rex ſuper totum Iſraëlem. Sic David Deo gratias agit, quod populum ſuum ipſi ſubjecerit. Et Chriſtus: *Reges*, inquit, *gentium dominantur eis*. 89 Notum illud Horatii:

Deut. XVII. 14. I. Sam. VIII, 4. I. Sam. IX. 16. X, I. XV, I. II Sam. V, 2. I. Reg. IV, I. Pſ. CXLIV, 2. Luc. XXII, 25. Epiſt. XIV.

Re-

hæc verba in contentione diſcipulorum quis eorum maximus eſſet, non ut aliis imperaret, ſed ut priore loco ſederet: dextram enim & lævam Domini in regno ejus vindicabant Zebedæi filii. Deinde demonſtrat hoc oppoſitum: *Vos autem non ſic: quia veſtrum maximus perinde ſit ac minimus*, quod nihil aliud eſt, quam primus & poſtremus.

GROT. x *Populi quidam alios ſub ſe populos habent*) Sic Salamin inſula Athenienſium juris jam inde a Philæo & Euryſace Ajacis filiis, ut Plutarchus Solone nos docet. Hanc Salaminem Athenienſibus ademit Auguſtus, ut poſtea Cephaleniam Adrianus, teſte Xiphilino. Atarneus ab antiquo Chiorum, teſte Herodoto lib. I. & Samii multa in continente oppida tenuere, ut Strabo docet lib. XIV. Anactorium partim ad Corinthios, partim ad Corcyrenſes pertinebat, ut Thucydides ſcribit libro I. In pace cum Ætolis apud Livium: *Oeneadæ, cum urbe, agroque, Acarnanum ſunto*. Sex oppida Halicarnaſſo attributa per Alexandrum Magnum, memorat Plinius Hiſtoriæ Naturalis lib. V, c. 29. Idem lib. XXXIII, c. IV. Lindum inſulam eſſe ait Rhodiorum: tantundem de Cauno habes libro XXXV. Teſtatur idem Cicero epiſtola ad fratrem. Rhodiis iiſdem, quod Romanos contra Antiochum juviſſent, complures urbes dono datas ait Eutropius libro III, nempe Carum & Lyciorum, quæ rurſus eis ablatæ a Senatu. Utrumque eſt in Excerptis Polybii.

GRON. 86 *Juris Ætolorum*) Ut Juſtin. 9, I. *Hæc urbs variante victoria, nunc Athenienſium, nunc Ætolorum juris habita eſt*. Eod. lib. cap. 5. *in Aſiam Perſarum juris*. Lib. 31, I. Syriæ quidem, ſed *juris Ægypti civitate*.

87 *Exemta ſunt*) Per Auguſtum oppida maritima XVIII.

88 *Calatim*) Calatiam.

89 *Notum illud Horatii*) *Reges in ipſos imperium eſſe Jovis* nemo diffitetur. Nec quiſquam dixit in reges imperium eſſe populi. Sed hoc dicitur: ſi reges imperio illo proprios greges tantummodo ad mactandum utantur, greges illos non eſſe oves, ut ſemper impune ſe præbeant, ſed homines qui

ſciant

Regum timendorum in proprios greges ,
Reges in ipſos imperium eſt Jovis .

9. Tres gubernandi formas ita deſcribit 90 Seneca : *Interdum populus eſt quem timere debeamus : interdum , ſi ea civitatis diſciplina eſt , ut plurima per ſenatum tranſigantur , 91 gratioſi in ea timentur viri : interdum ſinguli quibus poteſtas populi & in populum data eſt .* Tales ſunt quos 92 Plutarchus ait , ὁ χρὴ τοὺς νόμους μόνον ἀλλὰ καὶ τῶν νόμων ἄρχειν, Flamin. *imperium habere non ex legibus modo , ſed & in leges* . & apud Herodotum 93 94 Otanes ſingulare imperium ſic deſcribit : ἀνευθύνως ποιέειν τὰ βούλεται · *facere quod quis velit , ita ut alii rationem non reddat* . 94 Dioni quoque Pruſæenſi regnum definitur : ἄρχειν ἀνυπεύθυνον ὄντα , *ita imperare ut alii ratio non reddatur* : 94 Pauſanias Meſſenicis oppo-

ſciant ſibi nihil eſſe carius ſua ſalute , & paſtorem , qui pro lupo ſe gerat , non eſſe tolerandum.

90 *Seneca*——10. *Ariſtoteles*) Poteſtas populi & in populum data eſt regibus : ſed populi , quam ipſe populus habuit . Sic etiam Imperator definit , §. 6. Inſt. de jur. nat. gent. & civ. *Populus ei & in eum omne imperium ſuum & poteſtatem conceſſit* . Non igitur Tyrannicum . Sed dicit , *data eſt* . Ergo populus eam non retinuit . Certe juſtam dedit , & ordinarie repetere non poteſt. Sed etſi homini libero , in quem poteſtas mihi nulla eſt , gladium donavero , ſic ut & gladius ille exierit è mea poteſtate , ſi is eo gladio ad ſe aut me perdendum utatur , extorquere illum ei jure poſſum ac debeo.

91 *Gratioſi*) Potentes , quorum nemo facile gratiam negligit.

92 *Plutarchus*) Imperium reges habent in leges , hactenus ut eas utiles ferre & latas , ſi proceſſu temporis inutiles appareant , abrogare poſſint , ut Ageſilaus rex , qualem interius negat Grotius hic deſcribi , & improprie regem appellari , quod tamen non credidit Ageſilaus , qui regem Perſarum , etſi juſtitiæ ſtudioſus eſſet , ſe negavit majorem eſſe : ille igitur Ageſilaus , cum in Leuctrica pugna multi abjeciſſent ſcuta , quos legibus oportebat eſſe infames , non autem is ſtatus eſſet reip. ut tanto numero civium careret , operam dedit ut deſignaretur νομοθέτης ſive legiſlator . Creatus legiſlator nullas novas leges tulit , ſed veteres valere juſſit poſt Leuctricam cladem , ut nihil quod in ea factum eſſet contra leges , puniri poſſet . Non autem hæc poteſtas in leges dat & jus omnes leges conculcandi : Eandem poteſtatem in leges habet populus liber : unde in XII. tabb. *Quod poſtremum populus juſſit , jus eſto* . Et ut rogabatur lex , ita & abrogabatur , antiquabaturque , interdum ei obrogabatur , derogabaturque . Et tamen in libera rep. legum eſt imperium longe ſupra populum , Livius lib. 2. *Liberi jam hinc populi Rom. res pace belloque geſtas , annuos magiſtratus , imperiaque legum potentiora quam hominum peragam* . Vide diatriben ad Senecam.

93 *Otanes*) Otanis dictum quod ille protulit ad invidiam faciendam armatæ tyrannidi apud Herodot. lib. 3 mirum eſt adferri ad explicandum jus regium.

94 *Otanis , Dion. Pauſaniæ*) Rationem non reddunt actorum reges , quia non eſt magiſtratus ordinarius , coram quo eo nomine poſſint conveniri . Datum hoc ipſis , ut eſſent ſoluti impedimentis recte & juſte faciendi : quod neceſſarium incommodum liberæ civitates habent & tolerare coguntur majorum commodorum gratia . Livius 9, 18. Tacitus 7. Ann. 73. Non ut omnia ſubvertendi habeant licentiam : deinde non ſequitur : qui rationibus reddendis obnoxius non eſt , cum ſi palam illicita & quidem in ſummo gradu faciat , non poſſe puniri , Nam & Carthaginienſium in libera rep. imperatores à reddendis rationibus immunes erant ante conſtitutum ſenatum centum ſenatorum , de quo Juſtinus 19, 2. Qui tamen ſi rempublicam invadere voluiſſent , detecti & capti agebantur in crucem . In ipſa Hollandia ſunt collegia quædam , quæ rationem nemini reddunt , & tamen nec reges ſunt , nec , ſi deprehendantur in ma-

ponit *βασιλείαν ἀρχῇ ὑπευθύνῳ*, *regnum poteſtati tali quæ rationem actuum reddere debeat*.

111. Pol. XIV. *Inſt. de jur. nat. §. ſed & quod. Xiph. vit. M. Ant. l. 4.*

10 Ariſtoteles reges quoſdam eſſe ait cum eo jure quod alibi habet ipſa gens in ſe ac ſua. Sic poſtquam Romani principes imperium vere regium uſurpare cœperunt, dicitur populus in eos omne ſuum imperium & poteſtatem contuliſſe, etiam in ſe, ut interpretatur Theophilus. Hinc illud dictum 95 M. Antonini Philoſophi: *Nemo niſi ſolus Deus judex principis eſſe poteſt*. 96 Dion. l. LIII. de tali principe: *αὐτοτελὴς ὄντως καὶ αὐτοκράτωρ, καὶ ἑαυτοῦ, καὶ τῶν νόμων, πάντα τε οἷα βούλοιτο ποιῇ, καὶ πάντ' ὅσα ἂν μὴ βούλοιτο μὴ πράττῃ*: *Liber eſt, ſuique ac legum potens, ut & quod vult, faciat, & quod non vult, non faciat*. Tale regnum jam antiquitus erat in Græcia regnum y Inachidarum Argis: nam in Argiva Tragœdia Supplicibus, 97 ſic populus Regem affatur apud 98 Æſchylum;

Ζεὺ

maleficio, judicum ſeveritatem effugiunt.

95 *Antonini*) M. Antonimum ſanctiſſimum virum & tantum tyrannorum hoſtem, ut palam diceret de deceſſoribus ſuis, omnes principes qui occiſi eſſent, habuiſſe cauſas quibus mererentur occidi, neque quemquam facile bonum vel victum a Tyranno, vel occiſum, ut ſcriberet: *Plane liberi mei pereant, ſi magis amari merebitur Avidius quam illi, & ſi reip. expediet Caſſium vivere quam liberos Marci*: eum quicquam dixiſſe in favorem Tyrannorum, minus mirum foret. Si dixit, ſano ſenſu accipienda ſunt, non ut ſcelerum Jus ſit Tyrannis, ſed ut principes & reges intelligantur eſſe ſupra ſuos judices, quos ipſi conſtituunt: aut dixit eo ſenſu quo Tacitus: *Principatum fato dari*. Loquitur enim ad milites injuſta petentes, quos deterrere vult, ne illi putarent, quia non daretur, quod injuria poſcerent, ſibi Jus eſſe alium principem faciendi. Alioquin cum Caſſius rebellaret, ipſe Marcus Judicem de ſe fecit ſenatum, & conditionem Caſſio tulit, ut uterque depoſitis armis ſenatui arbitrium relinqueret, utrum Patres mallent imperare.

96 *Dion*) Dio refert quid Auguſtus per varias & miras artes a Patribus elicuerit, nimirum omnibus ut legibus eum ſolverent, & promitterent omnia ſuo pro arbitrio agere. Si Auguſtus putaſset jure imperii hoc ſibi competere, non expectaſset decretum ſenatus, cum eandem poteſtatem jamdudum haberet in manibus & ſatis uſurparet. Præterea idem ſenatus, qui Principibus tantam poteſtatem dederat. Neronem male ea utentem condemnavit, ut more majorum, id eſt, diriſſimo ſupplicio puniretur. Sueton. cap. 49. idque multo pluribus feciſset, ſi potuiſset. GROT.

y *Inachidarum*) Hi ſunt צנקים. Deut. 11, 10. ex ex qua origine & ענקה *Ὄγκα* dea, cui templum Thebis Cadmus dicavit. Græci eam Pallada dixere. Dicuntur Æſchylo Inachidæ fuiſse Pelaſgi, id eſt, extorres, a Syro פלג. Etiam qui Lacedæmonem primi tenuere, Pelaſgi erant, unde Abrahamo ſe cognatos dicebant Lacedæmonii in hiſtoria Maccabaica. Sicut autem Argivi reges pleniſſima uſi poteſtate exemplo Orientis, unde venerant, ſic & reges Thebani è Phœnicibus. Apparet id ex Creontis verbis haud Sophochlem, & fecialis Thebani Supplicibus Euripidis.

GRON. 97 *Sic populus*) Non populus, ſed peregrinæ, & ſupplices, negantem recipere illas ſine conſenſu populi, v. 402. Εἶπον δὲ καὶ πρίν· *οὐκ ἄνευ δήμου τάδε πράξαιμ' ἄν*.

98 *Æſchylum*) Ad locum Æſchyli reſpondit egregie Miltonus cap. 5. ſui operis: verba illa ponuntur in perſonis fœminarum peregrinarum & ſupplicum, quæ rogabant in tutelam ſuſcipi & defendi contra Ægyptios claſſe perſequentes. At ipſe rex Danaus cui dicebantur iſta: *Ego*, ait, *non perfecerim hoc etiam promiſſum, antequam de his cum populo communicavero*. Et rurſus: *Dixi antea vobis, non ſine populo hoc faciam, nec ſi poſſem quidem*.

Fa-

Digitized by Google

Fatetur igitur ſe non poſſe. Et erant iſtæ filiæ ejuſdem regis, qui tamen negat ſibi licere eas ſine populi conſenſu ſuſcipere. Itaque magnus error eſt ſummorum virorum (Grotii & Salmaſii) ex ſententia fœminarum peregrinarum & ſuppliciter humillimeque blandientium colligere jus regni, & quidem apud populos Græcos, qui nunquam reges poteſtate abutentes tolerarunt.

Reſponſio ad primum argumentum τὸ ἐν ἀρχῇ ſive principium petit. Hoc enim ipſum quæritur, an conſtitutio imperantis perpetuo a voluntate conſtituentis pendeat, hactenus, ut ſi pactis ille non ſtet, revocare conſtitutionem poſſit. Regimen commiſit principi populus, maxima cum poteſtate, fidemque dedit, quamdiu boni principis officio fungatur, tamdiu ſe parituros, & ſingulos pro ejus ſalute vitam oppoſituros. Hoc ſemel promiſſum non pendet a voluntate promittentium: ſemel ſe obligarunt, & eo nexu tenentur, & qui non parent, a principe poſſunt puniri. Sed nec deſiderare debent, ut princeps auræ populari ſerviat, & in omni re deſideriis populi, quandoque erroneis, obſequatur. Hinc eſt quod Antigonus apud Juſtinum 28, 3. *Ipſi quærant, cui imperent*. Quod Æmilius Paulus apud Livium 44., 22. *E terra ne gubernaverint*. Et ſalubris principis eſt non nimis indulgere populo exemplo Auguſti, Sveton. cap. 42. Et Marci, qui militi extraordinariam pecuniam petenti negavit, ne quod illis præter morem daretur, & ſanguine & viſceribus aliorum civium & illis cognatorum exigeretur: & hac occaſione protulit illam ſententiam: *περὶ γὰρ τῆς μοναρχίας ὁ θεὸς μόνος κρίνειν δύναται*. *De imperio ſolus Deus judicare poteſt*. Quod nihil aliud volebat, quam ſe non metuere ſeditiones, rebelliones, conſpirationes. Deum enim eſſe ſolum, qui conſtituat & mutet imperia. Quod non excludit factum humanum: perinde ut cum ſcriptura dicit: *Non eſt volentis neque currentis, ſed Dei miſerentis*. Item: *Non qui plantat, non qui rigat, ſed qui incrementum dat*. Talis eſt etiam ſententia Valentiniani: ut multa ſint dicta conſtantium principum ac ducum, qui imperitæ multitudinis deceptis voluntatibus non ceſſerunt.

Alia eſt ratio in Tyranno manifeſto, in quo intelligendo nemo fallitur. Is quicquid inter ſe & populum in conſtitutione factum eſt, ipſe irritum reddidit, & ſic alterno parendi pacto populum jam dudum ſolvit. Scit auctor Jus Rhadamanthi, de quo monuit c. 1. num. 5. *Quæ fecit, ſic quiſque ferat, jus fiet & æquum*. Rhadamanthus autem & Minos & Æacus perſonas non diſtinguunt, & purpureos reges eodem loco habent, quo privatos, ſi fabulis fides.

Utitur exemplo mulieris, quæ ſibi virum conſtituit, cui parere ſemper neceſſe habeat. Sed numquid ita, ut patiatur ſe flagellari, torqueri, occidi? Cur igitur inventa divortia? Ne adulterium quidem, nec maritalis debiti penuriam mulier cogitur pati, ſi non vult, quibus tantummodo ſubtrahitur ei de eo, quod promiſſum eſt; quid ſi non hæc modo ſubtrahantur, ſed etiam vis vitæ adferatur? Luſus eſt perpetuus in vocabulo *ſuperior*. Eſt omnino princeps & magiſtratus quivis ſuperior populo, ſi latine loquimur: ſed ut caput ſuperius eſt membris, non ut injuſtum atque affligens onus incumbit preſſo ac deficienti: & quidem ut caput morale vel artificiale, quod ſi prægravet, ſalvo corporis ſtatu, poteſt demi: non ut naturale, quod auferri nequit, quin corpus pereat. Syllogiſmus ita formandus erat: Qui conſtituit aliquem ſupra ſe & omnem ei dat in ſe poteſtatem, cum pacto regendi juxta leges ac defendendæ conſervandæque omnium & ſingulorum ſalutis, is eum hoſtem & perſecutorem ſuum factum jus habet tollendi & puniendi: Atqui populus &c. Ergo.

Adverſus minorem excipitur rurſum, quoſdam Principes non conſtitui a populis, exemplo acceptantium advenas ſub obediendi lege, & qui bello ſibi alios ſubjecerunt.

Reſpondeo. Immo & hi conſtituuntur. Juriſconſulti norunt contractus, & quaſi contractus: Philoſophi voluntarios & invitos; & ex utriſq; perinde tradunt homines obligari: & in contractibus principes privatorum loco haberi, & conſenſus advenarum iſtorum & gentium; non quidem valde ſpontaneus, conſenſus tamen: poterant enim & non accipere legem, & victi non ſervire fortiter moriendo, ut ille Lacon apud Sene-

Digitized by Google

Σύ τοι πόλις, σὺ δέ τὸ δήμιον,
Πρύτανις ἄκριτος ὢν,
Κρατύνεις βωμὸν ἑστίαν χθονὸς,
Μονοψήφοισι νεύμασι σέθεν:
Tu res populi, tuque urbs tota es,
Non judiciis ſubditus ullis,
Regni ſolio fultus ut ara,
Unoque regens cuncta arbitrio.

11. Longe aliter quam de Athenienſium republica rex ipſe Theſeus apud Euripidem loquitur,

—— οὐ γὰρ ἄρχεται
Ἑνὸς πρὸς ἀνδρὸς, ἀλλ᾽ ἐλευθέρα πόλις.
Δῆμος δ᾽ ἀνάσσει διαδοχαῖσιν ἐν μέρει,
Ἐνιαυσίαισιν.
—— *hæc juris ſui*
Parere domino civitas uni negat:
Rex ipſe populus annuas mandat vices
Honores huic, illive.

Nam

cam ep. 77. Sed dum mori durius omnes putant, quamvis duriores vivendi leges paciſcuntur. Et his facile concedimus plura toleranda: ſed cum ne hic quidem relioquitur, quod promiſſum eſt, tuto vivere, in duris licet & tenuibus rebus, jus naturæ illis integrum eſt.

Argumentum ſecundum ita formandum fuerat. Si regimen omne civitatum natura magis populi quam regentis cauſa comparatum eſt, ſequitur etiam naturæ convenientius eſſe, ubi Regentis & eorum, qui reguntur, ſalus ſimul conſiſtere nequit, & quidem regentis deteſtabili culpa, ibi a populo ſubmoveri Tyrannum, quam a Tyranno coneidi & comedi populum. Atqui. Ergo.

Adverſus hoc argumentum nihil valent exceptiones, quæ proferuntur. Falſum regimen dominicum ſolius regentis cauſa comparatum. Jus gentium introduxit ſervitutes per miſericordiam ſervandi, qui oceidi poſsent. §. 3. Inſtit. de jure perſonarum. Jus naturæ in hac re explicat Ariſtoteles 1. polit. *Quod imperat & paret natura, ſalutis cauſa conjungitur, nam quod mente providere poteſt natura, imperat & dominatur natura; quod autem iſta poteſt corpore facere, paret & natura eſt ſervum. Quare domino & ſervo idem conducit.* Forte dominus, qui emit ſervum ſuum, tantummodo utilitatem reſpicit. Sed hæc noſtra pravitas eſt, non intentio naturæ, non gentium, quæ ſervitutes conſtituerunt. Juſtinus de Parthis 41, 2. *Hos* (ſervos) *pari ac liberos ſuos cura habent, & equitare & ſagittare magna induſtria docent.* Tacitus de Germanis 20, *dominum ac ſervum nullis educationis deliciis dignoſcas*, & 25, *Frumenti modum dominus aut pecoris, aut veſtis ut colono injungit: & ſervus hactenus paret. Verberare ſervum ac vinculis & opere coërcere rarum.* Falſum quoque imperia, quæ bello & victoria parta ſunt, ad ſolam vincentium utilitatem pertinere. Non enim inſpicienda hic ſola externa ſpecies, aut quid cogitet victor, ſed quid agat Deus & natura. Nam ſi juſto pioque bello certatum eſt adverſus populum injurioſum & vicinis gravem, utile eſt ipſis victis privari libertate, qua in bonorum offenſam & commodum abutuntur. Ut furioſo utile extorqueri gladium, Idque ipſe victor animo ſibi proponit, ſi vir bonus eſt, quales priſci Romani, cum *victis nihil quicquam præter injuriæ licentiam eripiebant*, ut eſt apud Saluſtium. De talibus Seneca in Troadibus: *Profuit ille victore capi*, & Rutilianus Numatianus:

Profuit injuſtis te dominante capi.

Si injuſto, & ut eſt apud Lucanum

Vi-

Digitized by Google

Nam Theſeus, ut Plutarchus explicat, belli tantum ducem & legum cuſtodem agebat, *z* cætera par civibus. Hinc factum, ut reges qui populo ſubſunt, non niſi improprie reges appellari dicantur: Sic poſt Lycurgum, magiſque poſt Ephoros conſtitutos, reges Lacedæ- *Lib. IV.*
moniorum reges nomine, non re fuiſſe dicuntur Polybio, *99* Plu- *Vit. Cleom.*
tarcho, *zz* Cornelio Nepoti. Quod exemplum ſecuti & alii in Græ- *Vit. Agesil.*
cia. Pauſanias Corinthiacis: *Ἀργεῖοι δὲ ἅτε ἰσηγορίαν καὶ τὸ αὐτόνομον ἀγαπῶντες ἐκ παλαιοτάτου, τὰ τῆς ἐξουσίας τῶν βασιλέων εἰς ἐλάχιστον προήγαγον, ὡς Μήδωνι τῷ Κείσου καὶ τοῖς ἀπογόνοις ἢ τὸ ὄνομα λειφθῆναι τῆς βασιλείας μόνον. Argivi jam olim æqualitatis & libertatis amantes regiam poteſtatem in minimum redegerunt, ita ut Ciſi filiis ac poſteris præter nomen regni nihil relinquerent.* Sic & 100 apud Cumæos de regibus judicaſſe ſenatum notat Plutarchus. Talia regna negat Ariſtoteles conſtituere pro- *Quæſt. Gr.* *III. Pol. 12*
priam ſpeciem gubernationis, quia ſcilicet partem tantum faciunt in republica optimatium aut populi.

12. Quin & in populis qui perpetuo regibus non ſubſunt exempla videmus *a* quaſi temporarii regni, quod populo non ſubſit. Ta-

Victrix cauſa deis placuit, ſed victa Catoni, ne rum quidem ſolam eſſe vincentium utilitatem, in iſto imperio evincam vel uno exemplo Iſraëlitarum. Bella enim & victorias, quibus illos ſubegerunt Moabitæ, Ammonitæ, Paleſtini, Aſſyrii, quis dicet ad ſolam illarum gentium utilitatem comparata? quibus ut paterna caſtigatione laſcivientes Hebræos admonebat Deus, & ubi ad ſanam mentem rediſſent, eadem flagella in ignem abjiciebat. Ne in victoria quidem Iſraëlitarum, de ſeptem devotis gentibus, ſola utilitas vincentium fuit: nam bonum & utile eſt noxio puniri, ne peccata augeat, præſertim, ſi eo uſque proceſſerit, ut *aliter ejus ſceleribus non poſſit ſubveniri*, quod ad Neronem dicebat ille apud Tacitum 15. Annal. 68. Quod etiam Suetonius ſignificat, cum ait, quoſdam conjurationis convictos, eam ipſam conjurationem ipſi pro beneficio imputaſſe, *tanquam aliter illi non poſſent niſi morte ſuccurrere*, cap. 36. Et ſic Parthus, quaſi conſilium daret, monebat Tiberium, *ut voluntaria morte maximo juſtiſſimoque civium odio quamplurimum ſatisfaceret.*

GROT. *z Cætera par civibus*) Theſei filius Demophon in Heraclidis Euripidis:

Οὐ γὰρ τυραννίδ' ὥστε βαρβάρων ἔχω,
Ἀλλ' ἢν δίκαια δρῶ δίκαια πείσομαι.

Nec enim poteſtas barbarum in morem mihi,
Sed juſta refero obſequia, dum juſte impero.

GRON. *99 Plutarcho*) Plutarchus non loquitur in univerſum de regibus Lacedæmoniorum, ſed de Cleomente ſolo & virio illorum temporum p. 805. αὐτὸ δὲ τὸ ὄνομα βασιλεύοντος ἦν μόνον, ἡ δ' ἀρχὴ πᾶσα τῶν Ἐφόρων, ſcil. poſt eorum latrocinio ſublatum Agin.

GROT. *zz Cornelio Nepoti*) Verba ipſius, aut quiſquis is eſt, qui viras illuſtres ſcripſit, in Ageſilao: *Ut duos haberent reges nomine magis quam imperio.* Alibi: *Lacedæmoniorum autem Ageſilaus nomine, non poteſtate fuit rex, ſicut cæteri Spartani.*

GRON. 100 *Apud Cumæos*) Ἦν δὲ καὶ φυλακτής τις ἀρχὴ παρ' αὐτοῖς· ὁ δὲ ταύτην ἔχων, τὸν μὲν ἄλλον χρόνον ἐτήρει τὸ δεσμωτήριον· εἰς δὲ τὴν βουλὴν ἐν τῷ νυκτερινῷ συλλόγῳ παριὼν ἐξῆγε τοὺς βασιλεῖς τῆς χειρὸς, καὶ κατεῖχε, μέχρι περὶ αὐτῶν ἡ βουλὴ διαγνοίη, πότερον ἀδικοῦσιν ἢ οὐ, κρύβδην φέρουσα τὴν ψῆφον, p. 291.

GROT. *a Quaſi temporarii regni*) Livius Salinator in Cenſura omnes tribus, excepta una, ærarias fecit, ac ſic oſtendit jus ſibi eſſe in populum omnem.

Digitized by Google

Plutarch. in Marcel. Halic. l.v.

Talis erat poteſtas 101 Amymonum apud Cnidios, & apud Romanos Dictatorum primis temporibus, cum ad populum 1 provocatio non eſſet; unde Dictatoris edictum pro numine obſervatum ait Livius, neque uſquam ullum niſi in cura parendi auxilium: Dictatura obſeſſam vim regiæ poteſtatis 2 Cicero.

Liv. lib. II.

13. Quæ pro contraria ſententia adferuntur argumenta, ea ſolvere difficile non eſt. Nam primum, quod aſſeverant eum a quo aliquis conſtituitur eſſe ſuperiorem conſtituto, verum dumtaxat eſt in ea conſtitutione, 3 cujus effectus perpetuo pendet a voluntate conſtituentis; non etiam in ea, quæ ab initio eſt voluntatis, poſtea vero effectum habet neceſſitatis: quomodo mulier virum ſibi conſtituit cui parere ſemper neceſſe habet. *b* Valentinianus Imperator militibus qui ſe Imperatorem fecerant, poſtulantibus quod ipſi non probabatur, reſpondit: 4 *Ut me ad imperandum vobis eligeretis, in veſtra ſitum erat poteſtate, o milites: at poſtquam me elegiſtis,* 5 *quod petitis, in meo eſt arbitrio, non veſtro. Vobis tanquam ſubditis competit parere, mihi, quæ facienda ſunt, cogitare.* Sed nec verum eſt quod aſſumitur, omnes reges a populo conſtitui: quod exemplis patrisfamilias advenas ſub obediendi lege accepprantis, & gentium bello devictarum, quæ ſupra attulimus, ſatis intelligi poteſt.

I.

Sozom. hiſt. Eccl. l. VI.

II.

14. Alterum argumentum ſumunt ex dicto Philoſophorum, regimen omne eorum qui reguntur, non qui regunt, cauſa eſſe paratum: unde ſequi exiſtimant ex finis nobilitate, eos qui reguntur, ſuperiores eſſe eo, qui regit. Sed nec illud univerſaliter verum eſt, omne regimen ejus qui regitur cauſa eſſe comparatum; nam quædam regimina per ſe ſunt regentis cauſa, ut dominicum: nam ſervi utilitas ibi extrinſeca eſt & adventitia: ſicut medici lucrum ad ipſam medicinam non pertinet. Sunt alia regimina mutuæ utilitatis cauſa, ut maritale. Sic imperia quædam eſſe poſſunt comparata ad regum utilitatem, ut quæ victoria parta ſunt, & non ideo tyran-

GRON. 101 *Amymonum*) Sic video & appellari eos a Bodino lib. 1, cap. 8. At Plutarchus. *Τίνες ἐν Κνίδῳ οἱ Ἀμνήμονες. καὶ τίς ὁ Ἀφεστὴρ; ἑξήκοντα προκρίτοις ἀνδράσιν ἐκ τῶν ἀρίστων οἷον ἐπισκόποις ἐχρῶντο διὰ βίου καὶ προβούλοις τῶν μεγίστων. ἐκαλοῦντο δὲ ἀμνήμονες, ὡς ἄν τις εἰκάσειε, διὰ τὸ ἀνυπεύθυνον, εἰ μὴ νὴ Δία πολυμνήμονές τινες ὄντες. ὁ δὲ τὰς γνώμας ἐρωτῶν, Ἀφεστήρ.* Græc. Quæſt. 292.

1 *Provocatio non eſſet*) Ante decemviros: illis enim remotis, lege cautum, ne quis magiſtratum ſine provocatione crearet. Livius 3, 55.

2 *Cicero*) Philipp. 1, 1.

3 *Cujus effectus*) Quæ ſemper poteſt ab conſtituente reſcindi.

GROT. b *Valentinianus*) Verba ejus ſic refert Theodoretus IV. c. V. *ὑμέτερον ἦν ὦ στρατιῶται βασιλέως μὴ ὄντος ἐμοὶ δοῦναι τῆς βασιλείας τὰς ἡνίας· ἐπεὶ δὲ ταύτην ἐδεξάμην ἐγὼ ἐμὸν λοιπὸν οὐχ ὑμέτερον, τὸ περὶ τῶν κοινῶν διασκοπεῖν πραγμάτων. Veſtrum fuit, milites, cum imperator nullus eſſet, mihi tradere Imperii hujus habenas. Eas ex quo adeptus ſum, de cætero non veſtrum ſed meum diſpicere, quid reipublica expediat.*

GRON. 4 *Sozom. hiſt. Eccl. L. VI.* Cap. VI.

5 *Quod petitis*) Petebant, ut collegam imperii ſumeret.

6 Ea

rannica dicenda ſunt, cum tyrannis, ut quidem 6 ea vox nunc intelligitur injuſtitiam includat. Poſſunt & quædam utilitatem reſpicere tam ejus qui regit, quam ejus qui regitur, ut cum populus impotens ſibi tuendo regem potentem imponit. Cæterum non nego in plerifque imperiis reſpici per ſe utilitatem eorum qui reguntur: & verum eſſe quod Cicero poſt Herodotum, Herodotus poſt Heſiodum dixit, fruendæ juſtitiæ cauſa reges conſtitutos. 7 Sed non ideo conſequens eſt, quod illi inferunt, populos rege eſſe ſuperiores: nam & tutela pupilli cauſa reperta eſt, & tamen tutela jus eſt ac poteſtas in pupillum. Nec eſt quod inſtet aliquis, tutorem, ſi male rem pupillarem adminiſtret, amoveri poſſe; quare & in rege idem jus eſſe debere. Nam 8 in tutore hoc procedit, qui ſuperiorem habet; at in imperiis; 9 quia progreſſus in infinitum non datur, omnino in aliqua aut perſona, aut cœtu conſiſtendum eſt, quorum peccata, quia ſuperiorem ſe judicem non habent, Deus ſibi curæ peculiari eſſe teſtatur; qui ea aut vindicat, ſi ita opus judicet, aut tolerat in pœnam aut explorationem populi. *Jer. XXV. 12.*

15 Optime Tacitus: *Quomodo ſterilitatem aut nimios imbres, & cætera naturæ mala, ita luxum vel avaritiam dominantium tolerate. Vitia erunt donec homines, ſed neque hæc continua, & meliorum interventu pen-* *Hiſt. IV. 74.*

6 *Ea vox nunc*) Olim enim & legitimi juſtique principes interdum ſic appellabantur. Virg. Æneid. 7. 268. *Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni.*

7 *Sed quod illi inferunt*) Non inferimus, nec negamus reges & magiſtratus eſſe populo ſuperiores: ſed dicimus inferiori jus eſſe contra intolerabiles ſuperioris injurias ſe defendere: ut ajebat Veſpaſianus, non oportere maledici ſenatoribus, remaledici civile faſque eſſe. Sueton. cap. 9.

8 *In tutore hoc procedit, quia habet ſuperiorem*) Ergo poteſt per ordinarium magiſtratum coërceri vel amoveri: quod quia non poteſt Tyrannus, extraordinaria via opus eſt, nempe, ut ipſe populus ſe circumſpiciat. Etenim a naturæ jure quos inter judicio lis terminari non poteſt, inter hos bellum decernit.

9 *Quia progreſſus in infinitum non datur*) An datur progreſſus vindictæ in infinitum, quia ſtatuitur Tyrannum profeſſum a populo poſſe coërceri? Immo ne progreſſus in infinitum detur Tyrannidi, ideo propugnamus jus populi. Quod ſi progreſſus in infinitum datur, ubi non eſt perſona, quæ a ſolo Deo judicetur, quid factum eſt in regnis, quæ non negat auctor fuiſſe, & rebus-publicis, in quibus nulla talis perſona fuit? quid Romæ, poſtquam non licuit magiſtratum ſine provocatione creari: Sed opponit perſonæ cætum. Is ergo cœtus eſt populus; etiam ubi principem non expreſſe ſubjecit legibus. Neque enim videri poteſt ſocietatem cum principe iniiſſe talem, quæ omnem ſocietatem deſtruit.

Deo peculiari curæ eſse peccata principum non inficiamur; ſed ita, ut excludat poteſtatem populi, cui eas vires, id conſilium dedit, ut poſſit ab ultima tyrannide ſe liberare, id non dicit Jeremias. Minatur ibi Deus, ubi impleti fuerint LXX. anni, tum ſe viſitaturum regem Babylonis, nempe per Cyrum. Eſt enim ejus arbitrium, velitne tyrannos per ſuos, aut per alienigenas punire. Quando dicit ſe hunc Tyrannum plectere decreſſe per externum regem, non tollit jus aliarum gentium, nec ſibi præripit libertatem quoſdam per eos, qui a Tyrannis premuntur, puniendi.

Taciti conſilium eſt, non præceptum ad eos, qui in luxum & avaritiam dominantium non tolerando majora incommoda ſibi arceſſerent. Deinde ſterilitatem aut nimios imbres & cætera naturæ mala ita ferimus, ut tamen, quod-

Digitized by Google

penſantur. Et M. Aurelius 10 magiſtratus dixit de privatis, principes de magiſtratibus, c Deum de principibus judicare. Inſignis eſt apud 11 Gregorium Turonenſem locus, ubi is ipſe Epiſcopus Regem Francorum ſic affatur: *Si quis de nobis, o Rex, juſtitiæ tramites tranſcendere voluerit, a te corripi poteſt: ſi uero tu exceſſeris, quis te corripiet? Loquimur enim tibi, ſed ſi volueris, audis: ſi autem nolueris, quis te damnabit, niſi is, qui ſe pronunciauit eſſe juſtitiam?* Inter 12 Eſſenorum placita Porphyrius memorat οὐ δίχα Θεοῦ περιγίνεσθαί τινι τὸ
Lib. V. ἄρχειν, *non obtingere cuiquam imperium* d *ſine Dei cura ſpeciali*. Irenæus optime: 13 *Cujus juſſu homines naſcuntur, hujus juſſu & reges conſtituuntur apti iis, qui in illis temporibus ab ipſis regnantur*. Senſus
Lib. VII. cap. XVII. idem in conſtitutionibus quæ dicuntur Clementis: τὸν βασιλέα φοβηθήσῃ, εἰδὼς ὅτι τοῦ κυρίου ἐστὶν ἡ χειροτονία, 14 *regem timebis, gnarus a Domino electum*.

I. Reg. 4. 10. II. reg. X. 17. 16. Nec obſtat his quæ diximus, quod populi interdum puniti le-

quodcumque in promtu eſt, adverſus ea remedium comparemus. Ubi illud omne deficit, neceſſario toleranda ſunt. Sed hoc non vetat, quominus, quibus licet, ſibi adverſus ea proſpiciant.

10 *Magiſtratus de privatis*) Ayala ſic refert 1, 2, 26. p, 29. Itaque recte M. Aurelius Imperator populo magiſtratum, magiſtratui regem, regi vero Deum judicem conſtitutum dixit.

GROT. c *Deum de principibus judicare*) Xiphilinus: περὶ γάρ τοι τῆς αὐταρχίας ὁ Θεὸς μόνος κρίνειν δύναται. *De ſummo principatu Deus ſolus poteſt judicare*. Vitigis rex apud Caſſiodorum *Cauſa regiæ poteſtatis ſupernis eſt applicanda judiciis, quandoquidem illa è cœlo petita eſt, & ſoli cœlo debet innocentiam*. Apud eundem Caſſiodorum rex: *Alteri ſubdi non poſſumus, quia judices non habemus.*

GRON. 11 *Gregorium Turonenſem*) Hic Gregorii Turonenſis locus potentiam imperantium indicat, non excludit jus populi, *Quis te corripiet?* inquit, nempe quis ordinarius magiſtratus, ut privati corripiuntur: Addit: *Niſi is, qui ſe pronunciavit eſſe juſtitiam*. Recte, non tamen ut de cœlo deſcendat, aut ſemper fulmen mittat: ſed interdum per externos hoſtes, interdum per populum: utriuſque exemplum eſt 1 Reg. 2, v. 2. & ſeqq.

12 *Eſſenorum placita, non obtingere cuiquam imperium ſine ſpeciali Dei cura*) Quis dubitat? ſed an ideo omnia licere debent imperantibus? Ne morbi quidem, peſtilentiæ, diluvia, incendia, naufragia ſine ſpeciali Dei cura contingunt. Numquid ideo cavenda non ſunt?

GROT. d *Sine Dei cura ſpeciali*) Homerus:

Τιμὴ δ' ἐκ Διός ἐστι.
Ab Jove ſummus honos.

Diodorus Siculus lib. 1. de Ægyptiis: ἅμα μὲν οὐκ ἄνευ δαιμονίου τινὸς προνοίας νομίζοντες αὐτοὺς τετευχέναι τῆς τῶν ὅλων ἐξουσίας: *Exiſtimant enim non ſine divina quadam providentia perveniſſe reges ad ſummam de omnibus poteſtatem*. Auguſtinus lib. v. de Civitate Dei: *Qui Veſpaſiano vel patri vel filio, ſuaviſſimis imperatoribus, ipſe & Domitiano crudeliſſimo, & ne per ſingulos ire neceſſe ſit, qui Conſtantino, ipſe apoſtatæ Juliano*, nempe majeſtatem dedit, quod præceſſerat. Vitigis apud Caſſiodorum: *Omnis provectus, maxime regius, ad divinitatis munera referendus eſt*. Titi Imperatoris erat dictum: *poteſtates fato dari.*

GRON. 13 *Cujus juſſu homines naſcuntur, hujus juſſu & reges conſtituuntur apti iis, qui temporibus illis per eos reguntur*) Verum eſt: etiam Tyrannis: ſed ubi exactum eſt tempus, quod pœnæ populorum præfixit, idem Deus mittit illis Moſen, qui educat eos è ſervitute, aut Ehudum, qui Eglonem è medio tollat.

14 *Regem timebis, gnarus a Domino electum*) Regem timendum omnes bo-

Digitized by Google

leguntur ob regum peccata: non enim id eo evenit, quod populus regem aut non puniret, aut non reprimeret, ſed quod vitiis ejus tacite ſaltem conſentiret. Quanquam etiam ſine eo Deus ſummo dominio, quod in vitam necemque ſingulorum habet, uti potuit in pœnam regis cujus ſupplicium eſt ſubditis orbari.

IX. 1. Sunt alii qui mutuam quandam ſubjectionem ſibi fingunt, ut populus univerſus regi recte imperanti parere debeat, rex autem male imperans populo ſubjiciatur: qui ſi hoc dicerent, 15 non facienda ob regis imperium ea quæ manifeſtè iniqua ſunt, verum dicerent, & quod apud omnes bonos confeſſum eſt: ſed id 16 nullam includit coactionem, aut jus aliquod imperii. Quod ſi etiam populo alicui propoſitum fuiſſet 17 partiri cum rege imperium (qua de re infra dicendum erit aliquid) fines certe poteſtati utriuſque aſſignari debuiſſent tales, qui cognoſci facile poſſent ex locorum, perſonarum, aut negotiorum diſcrimine.

2. 18 Bonitas autem aut malitia actus, præſertim in civilibus; quæ

boni fatentur & ſuadent; adeo quoque electum libenter laegiuntur. Etiam malum & qui degeneraverit in manifeſtum tyrannum atque hoſtem generis humani, diu tolerandum, nec facile tentanda ultima remedia, vel ideo quia dum malus pellitur, ſæpe pejor ſuccedit, & titulum libertatis in ſervitutem vertit. Juſtinus lib. 18, cap. 1. *Sæpe libertas & ſpecioſa nomina prætexuntur, nec quiſquam alienum ſervitium & dominationem concupivit, ut non eadem iſta vocabula uſurparet.* Tacitus 4. hiſtor. 74. Hæc utiliter monentur, ſed non convellunt jus populi.

Ludunt fere in vocibus tyranni & populi: *Tyrannum* intelligimus non principem, jure regnantem, qui vel ipſe vel per miniſtros humanitus peccet; qui ſit in aliqua parte imperii ſeverior, durior, moroſior, aut cujus ſint aliqua notabilia vitia, cum ſumma ſalus reipublicæ conſtet: non quo in factis diverſum ſentiat, ſed vel eum, qui remp. factione, armis, malis artibus, ſine lege & auctoritate illorum, penes quos poteſtatem deferendi jus eſt, excluſis illis, ad quos jure imperium pertinet, occuparit, &, ut plerumque fit, per vim & ſcelera adminiſtret: aut qui, cum jure aliquo imperium obtineat, in omnia diſſolventia remp. tollentia ſecuritatem populi, jura procerum, leges regni, in quæ juravit, vitia proruperit: qui denique confeſſione ac conſenſu omnium intelligatur ut aliquis Phalaris, Tiberius, Caligula, Nero. *Populum*, non colluviem ac fæcem plebis, aut factionem conſpiratione turbulentorum validam & ſibi quærentem, quod in alio accuſat: non homines obæratos, egeotes, ſcurras, operas, Bagaudas, quorum noverca eſt patria, rapientes remp: ut diripiant: ſed bonos in populo, multo majorem & ſinceriorem partem omnium ordinum, principes optimatum & plebis, integro ſtatu, fortuna & moribus probatos, quorum intereſt remp. ſalvam eſſe: qui ultima ſervitutis & ſævitiæ exempla perpeſſi, nullam aliam vident reliquam viam expediendæ ſalutis.

15 *Non facienda*) Regi non parendum in illis, quæ palam impia & injuſta ſunt.

16 *Nullam includit*) Non cujus imperium licet detrectare, in eum licet etiam imperio uti.

17 *Partiri cum rege*) Ita regem conſtituere, ut aliquando ille ipſis, aliquando ipſi regi imperarent.

18 *Bonitas*) Recte agere vel perperam, non eſt idonea menſura poteſtatis, neque ejus dividendæ aut transferendæ modus; præſertim in adminiſtratione rerum civitatis aut populi, ubi ſæpe optime conſulta pro peſſimis accipiuntur, & viciſſim prava pro ſalubribus illudunt.

Digitized by Google

quæ ſæpe 19 obſcuram habent diſceptationem, apta non ſunt ad partes diſtinguendas: unde ſummam confuſionem ſequi neceſſe eſt, cognitionem de re eadem pro jure poteſtatis, obtentu actus boni malive, hinc ad ſe rege trahente, inde populo: qualem rerum perturbationem introducere nulli, quod ſciam, populo in mentem venit.

X. 1. Sublatis opinionibus falſis, reſtat cautiones adhibeamus aliquas, quæ viam nobis monſtrare poſſint ad recte dijudicandum, cui jus ſummæ poteſtatis in gente quaque competat. Prima cautio hæc ſit, ne decipiamur ambiguo nominis ſono, aut rerum externarum ſpecie. Exempli cauſa, quanquam apud Latinos opponi ſolent principatus & regnum, ut cum Vercingetorigis patrem dicit Cæſar 20 principatum obtinuiſſe Galliæ, ſed quod regnum affectaret, interfectum: & cum Piſo apud Tacitum, Germanicum dicit principis Romanorum, non Parthorum regis eſſe filium: & cum Suetonius parum abſuiſſe ait Caligulam, quin ſpeciem principatus in regnum converteret: & cum Vellejo Maroboduus dicitur non principatum parentium voluntate conſtantem, ſed vim regiam complexus animo.

2. Videmus tamen confundi hæc ſæpe: nam & Lacedæmonii duces ex Herculis poſteritate, poſtquam 21 Ephoris ſubjecti fuere: reges dicebantur nihilominus, ut modo vidimus: & veteri Germaniæ reges erant, quos Tacitus præfuiſſe ait auctoritate ſuadendi, non poteſtate jubendi: Et de Evandro rege Livius, rexiſſe eum auctoritate magis quam imperio: & Suffetem Carthaginenſium Ariſtoteles & Polybius 22 *βασιλέα* appellant: ut & Diodorus, quomodo & Hannonem *e* Carthaginenſium regem dixit Solinus. Et de Scepſi in Troade narrat Strabo, cum, adjunctis in Civitatem Mileſiis, populari republica uti cœpiſſet, veterum regum poſteris nomen manſiſſe regium, & honoris nonnihil.

Lib. I.

Lib. XV. cap. 60.
Lib. XIII.

3. Contra Romani Imperatores, poſtquam palam & ſine ulla diſſimulatione regnum liberrimum tenuerunt, principes tamen vo-

ca-

19 *Obſcuram diſceptationem*) Interpretationem ambiguam. Huc pertiuet Taciti 2, ann. 2. ignotæ Parthis virtutes, nova vitia; & quia ipſorum moribus aliena, perinde odium pravis & honeſtis.

20 *Principatum obtinuiſſe*) Principatus eſt primus dignitate & auctoritate locus inter jure liberos: regnum eſt potentia juſta in ſubjectos. In illo pollent gratia & factione, in hoc vi & imperio.

21 *Ephoris ſubiecti*) Non ſubjecti fuere reges Ephoris, ſed Ephori regiæ poteſtati oppoſiti, quemadmodum Romæ imperio conſulari objecti tribuni. Valerius Maximus 4, 1. 8. ne regum hereditaria potentia in tyrannidem degeneraret, idque auctore rege Theopompo.

22 *Βασιλέα*) Iuſtino quoque Bomilcar rex Pœnorum, qui tamen apud centum delectos rationem rerum geſtarum reddebat, ut hoc metu ita in bello imperia cogitaret, ut domi judicia legeſque reſpiceret. Juſt. 19, 2. GROT. *e Carthaginenſium regem dixit Solinus*) Sic qui vitam ſcripſit Annibalis: *Ut enim Romæ conſules, ſic Carthagine quotannis annui bini reges creabantur*. His improprie dictis regibus accenſeri poſſunt & filii, quibus regium nomen datum a patribus, regiam vim retinentibus. Talis is Darius fuit, quem pater Artaxerxes

ju-

cabantur. Sed & 23 inſignia regiæ majeſtatis in liberis quibuſdam civitatibus tribui principibus ſolent.

4 Jam vero comitia ordinum, id eſt, conventus eorum, qui populum in claſſes diſtributum referunt, nimirum, ut Guntherus loquitur.

Prælati, proceres, miſſiſque potentibus urbes:

alibi quidem in hoc ſerviunt duntaxat, 24 ut ſint majus regis conſilium, per quod querelæ populi, quæ ſæpe 25 in conſiſtorio reticentur, ad regis aures perveniant; cui deinde liberum ſit ſtatuere, quod ex uſu ipſi videatur, alibi etiam jus habent de actis principis cognoſcendi, atque etiam leges præſcribendi, quibus princeps teneatur.

5. Sunt multi qui exiſtimant diſcrimen ſummi imperii, aut ſummo minoris, petendum ex delatione imperii per electionem aut ſucceſſionem. Nam quæ hoc modo deferuntur imperia, ea ſumma eſſe contendunt, non item quæ illo. At hæc univerſim vera non eſſe pro certo haberi debet. Nam ſucceſſio 26 non eſt titulus imperii, qui imperio formam aſſignet, ſed veteris continuatio. Jus enim 27 ab electione familiæ cœptum ſuccedendo continuatur; quare quantum prima electio tribuit, tantum defert ſucceſſio. Apud Lacones regnum ad heredes tranſibat, etiam poſt Ephoros conſtitutos. Et de tali regno, id eſt, principatu eſt apud Ariſtotelem: *τέτων τῶν βασιλειῶν αἱ μὲν κατὰ γένος εἰσὶν, αἱ δ᾽ αἱρεταὶ, quædam ſanguinis jure, quædam* Pol. III, XIV. Lib. I. *electione deferuntur*: & Heroicis temporibus *f* pleraque in Græcia regna talia fuiſſe, & ipſe notat, & Thucydides. Contra, Romanum imperium, etiam ſublata omni ſenatus & populi poteſtate, 28 per electionem conferebatur.

XI. 1. Altera cautio hæc eſto. *g* Aliud eſſe de re quærere, aliud de modo habendi, quod non in corporalibus tantum, ſed & in incorporalibus procedit. Ut enim res eſt ager, ita & iter, actus, via. Sed hæc alii habent jure pleno proprietatis, alii jure uſufructuario, alii jure temporario: ita ſummum imperium dictator Romanus habe-

judicatum interfici juſſit. Plutarchus in Artaxerxe.

GRON. 23 *Inſignia*) Ut Venetiarum duci corona & titulus Serenitatis.

24 *Ut ſint majus*) Quos audiat cum poteſtate libera ſequendi ſententias illorum & improbandi.

25 *In conſiſtorio*) In interiore aut proximorum miniſtrorum conſilio.

26 *Non eſt titulus*) Vocabulum ſignificans jus minus majuſve imperantis, ſed idem jus quod deceſſores habuerunt.

27 *Ab electione familiæ*) In primo, qui ejusdem familiæ ad regnum evectus eſt,

GROT. *f* *Pleraque in Græcia regna talia fuiſſe*) Notatum id & Dionyſio Halicarnaſſenſi libro II. & V.

GRON. 28 *Per electionem*) Factam a militibus: nec aliter quam ſi ſucceſſor defeciſſet: nam ſi filios rerum utcumque gerendarum & militis demerendi capaces reliquiſſet Imperator mortuus ſive naturales ſive adoptivos, ſine dubio ſuccedebant.

GROT. *g* *Aliud de re quærere, aliud de modo habendi*) Videat cui vacat Carolum Molinæum ad conſuetudines Pariſienſes Tit. I. §. 2. gl. 4. num. 16. & 17.

bebat *h* 29 jure temporario: reges denique tam qui primi eliguntur, quam qui electis legitimo ordine ſuccedunt, 30 jure uſufructuario: at quidam reges 31 pleno jure proprietatis, ut qui juſto bello imperium quæſiverunt, aut in quorum ditionem populus aliquis, majoris mali vitandi cauſa, ita ſe dedidit, ut nihil exciperetur.

2. Neque enim 32 illis aſſentio, qui dictatori negant fuiſſe ſummum imperium, quia perpetuum non erat. Nam 33 rerum moralium natura ex operationibus cognoſcitur: quare quæ facultates eoſdem effectus habent, eodem nomine nuncupandæ ſunt. At Dictator intra tempus ſuum *i* omnes actus eodem jure exercet, quo rex 34 qui eſt optimo jure; neque ejus actus ab alio reddi irritus poteſt. 35 Duratio autem naturam rei non immutat: quanquam ſi de dignitate quæritur, 36 quæ majeſtas dici ſolet, dubium non eſt, quin ea major ſit in eo, cui jus perpetuum datum eſt, quam cui temporarium; quia ad dignitatem facit habendi modus. Atque idem dictum volo de his, qui antequam reges 37 ad ſuam tutelam pervenerint, aut dum furore, aut captivitate impediuntur, curatores regni ita conſtituuntur, ut populo non ſubſint, neque ante legitimum tempus poteſtas eorum ſit revocabilis:

Procopius Van. 1. Aimoi. 11. c. 20. l. IV. c. 35. 3. Aliud cenſendum de his qui jus acceperunt quovis tempore revocabile, id eſt 38 precarium, quale olim Vandalorum regnum fuit in Africa, & *k* Gothorum in Hiſpania, *l* cum ipſos 39 depo-

h *Jure temporario*) Imperatoris ad tempus facti exemplum habes apud Gregoram lib. IV. initio.

GRON. 29 *Jure temporario*) Locationis, emphyteuſeos, ſi cui in diem fundus addictus ſit. l. 4. §. 4. D. de in diem addict.

30 *Jure uſufructuario*) 1, 1. 5.

31 *Jure pleno proprietatis*) Malim ditionis, imperii; Vide Veſtibulum.

32 *Illis aſſentio*) Bodinus lib. 1. cap. 8.

33 *Rerum moralium*) Res in Ethicis & Politicis id ſunt & vocantur, quod eas eſſe monſtrant effecta, nullo diſcrimine temporis.

GROT. i *Omnes actus eodem jure exercet*) Adeo quidem ut populus, cum Fabium Rutilianum ſervare vellet, apud dictatorem precibus egerit.

GRON. 34 *Qui eſt optimo jure*) Vide ad Liv. 9, 34.

35 *Duratio*) Modus temporis.

36 *Quæ majeſtas*) Non ut accipitur pro ipſo jure aut poteſtate, ſed pro veneratione, quam vulgus præſtat principibus. Sveton. Veſpaſ. 7. Alioqui majeſtas principi facto aut nato ſtatim adeſt. Ovidius 5. Faſtor. 26.

37 *Ad ſuam tutelam*) Deſierunt eſſe pupilli. Cicero Bruto cap. 25. Cornel. Nepos Eumen. 2.

38 *Precarium*) Nam precarium eſt quod datur utendum, quamdiu danti libet. l. 1. D. de precario. Juſtinus 45, 4. Tac. 1, hiſt. 52.

GROT. K *Gothorum regnum in Hiſpania*) Moris antiqui veſtigium in Behetriis. vide Marianam lib. XVI.

l *Cum ipſos deponerent populi quoties diſplicerent*) Hoc de Herulis etiam prodidit Procopius Gothicorum II. de Longobardis Paulus Vvarnafredi libro IV. & VI. de Burgundis Ammianus libro XXVIII. de Moldavis Laonicus Chalcocondylas, de rege Agadis apud Afros Johannes Leo libro VII. De Norvvagis ait Guilielmus Neubrigenſis regem ibi factum, quiſquis regem occidiſſet, de Quadis & Jazygibus ſimilia habes in excerptis Dionis.

GRON. 39 *Deponerent*) Deſtituerent

ponerent populi quoties diſplicerent: horum enim ſinguli actus irriti poſſunt reddi ab his, qui poteſtatem revocabiliter dederunt; ac proinde non idem eſt effectus, nec jus idem.

XII. 1. Quod autem dixi; quædam imperia eſſe in pleno jure proprietatis, id eſt, 40 in patrimonio imperantis, quidam viri eruditi hoc argumento oppugnant, quod liberi homines in commercio non ſint. At ſicut alia eſt poteſtas dominica, alia regia; ita & alia eſt libertas 41 perſonalis, alia 42 civilis, alia 43 ſingulorum, 44 alia univerſorum. Nam & Stoici quandam ſervitutem conſtare dicebant ἐν ὑποτάξει, in ſubjectione: & in ſacris literis ſubjecti regis ſervi vocantur. Sicut ergo libertas perſonalis dominium excludit, ita libertas civilis regnum atque aliam quamvis proprie dictam ditionem. Sic 45 Livius iſta opponit: 46 *Regem vocabant, libertatis dulcedine nondum experta*. 47 Idem: *Indignum videbatur, populum Romanum ſervientem, cum ſub regibus eſſet, nullo bello 48 nec ab hoſtibus ullis obſeſſum eſſe; liberum eundem populum ab Hetruſcis obſideri*. Et alibi: *Non in regno populum Romanum, ſed in libertate eſſe*. Rurſum alio loco m opponit gentes, quæ in libertate eſſent, iis quæ ſub regibus viverent. Cicero dixerat: *Aut exigendi reges non fuerant, aut plebi re, non verbis danda libertas*. Poſt hos Tacitus: *Urbem Romam ab initio reges habuere: libertatem & conſulatum L. Brutus inſtituit*. Et alibi: *Acrior Arſacis regno Germanorum libertas*. Arrianus Indicis: βασιλεῦσι καὶ τῇσι πόλεσιν ὅσαι αὐτόνομοι: *Regibus & civitatibus liberis*. Cæcina apud Senecam: *Regalia fulmina*

Hetem.cont. ill.q.1. Diog.Laert. 1. Sam.XXII, 18.II.Samuel. X,2. 1. Reg.IX, 22. Liv.lib.1. Lib.II. Lib.XCV. Lib. III. de legibus. An.I. De moribus Germ.

rent. Sveton. Neron. 40. Cal. 10. & 11. *regno exſuerent vel privarent.*

40 *In patrimonio imperantis*) Ne hoc quidem admiſerim. Certe aliter veteres. Seneca 7. de beneficiis cap. 6. *Cæſar omnia habet, filius ejus privata tantum ac ſua: & univerſa in imperio ejus ſunt, in patrimonio propria*. Plinius Paneg. 50. *Eſt, quod Cæſar non ſuum videat: tandemque imperium principis quam patrimonium majus eſt*. Florus quoque ſeparat imperium populi a patrimonio 4, 1. *Ærarium quoque juſſit effringi, cenſumque & patrimonium. Po. Ro. ante rapuit quam imperium.*

41 *Perſonalis*) Ingenuorum & manumiſſorum.

42 *Civilis*) Jus regendæ reipublicę pro cive 2, 24, 6.

43 *Singulorum*) Domum & patrimonium ſuo arbitrio regentium.

44 *Univerſorum*) Rempublicam ſuis legibus adminiſtrantium.

45 *Livius*) *lib.* 1. Cap. 17.

46 *Regem vocabant*) Regnari volebant.

47 *Idem*) *lib.* 2. Cap. 12.

48 *Nec*) Ac

GROT. m *Opponit gentes quæ in libertate eſſent iis quæ ſub regibus viverent*) Thucydides: ὁ γὰρ Τήρης οὗτος ὁ Σιτάλκου πατὴρ πρῶτος Ὀδρύσαις τὴν μεγάλην βασιλείαν ἐπὶ πλεῖον τῆς ἄλλης Θρᾴκης ἐποίησε. πολὺ γὰρ μέρος καὶ αὐτόνομόν ἐστι Θρᾳκῶν. *Hic Teres Sitalcis pater primus Odryſarum regnum ita auxit, ut cæteros Thraciæ reges ſuperaret: eſt enim pars etiam Thracum libera*. Seneca pater ſuaſoria prima: *Non eodem modo in libera civitate dicendam eſſe ſententiam, quo apud reges*. Joſephus antiquæ hiſtoriæ libro XIII. πρὸς βασιλεῖς καὶ δήμους ἐλευθέρους. *Ad reges populoſque liberos*. Cicero Epiſtola XV, 4. Populorum liberorum, regumque ſociorum auxilia. Plinius lib. VI, cap. XX. de Indis: *Jam hi montium, qui perpetuo tractu Oceani oram tenent, liberi & regum expertes.*

na ſunt quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia urbis liberæ loca: n *quorum ſignificatio regnum civitati minatur*. Sic Cilicum illi, qui regibus non parebant, Eleutherocilices nuncupati. De Amiſo *Lib.XII.* Strabo, modo liberam fuiſſe, modo ſub regibus. Et paſſim in legibus Romanis 49 de bello, & de judiciis recuperatoriis, externi diſtinguuntur in reges & populos liberos. Hic ergo non de hominum ſingulorum, ſed de populi libertate quæritur. Quin & ſicut ob privatam, ita ob hanc publicam ſubjectionem, aliqui dicuntur eſſe non *Liv. lib. XXXVIII.* ſui juris, non ſuæ poteſtatis. Hinc illa: *Quæ urbes, qui agri, qui ho-* *Idem. lib. V.* *mines Ætolorum juris aliquando fuerunt*: Et, *Eſtne populus Collatinus in ſua poteſtate?*

2. Proprie tamen cum 50 populus alienatur, non ipſi homines alienantur, ſed jus perpetuum eos regendi, qua populus ſunt. Sic cum uni liberorum patroni 51 libertus aſſignatur, non hominis liberi fit alienatio, ſed jus quod in hominem competit tranſcribitur.

3. Neque illud magis firmum eſt, quod ajunt; ſi quos populos rex bello quæſierit, cum eos non ſine civium ſanguine ac ſudore quæſierit, civibus quæſitos potius credi debere quam regi. Nam & fieri potuit, ut rex *o* ex ſua privata ſubſtantia exercitum aluerit, aut etiam *p* ex fructibus ejus patrimonii quod principatum ſequitur. Nam ut in ipſum illud patrimonium rex aliquis non niſi uſumfructum habeat, perinde ut in ipſum jus imperandi populo, qui ſe elegit, fructus tamen ipſius ſunt proprii: ſicut in jure civili eſt proditum, hereditatis 52 quæ reſtitui juſſa eſt 53 fructus non reſtitui, quia non hereditati accepti feruntur, ſed rei. Evenire ergo poteſt, ut rex *q* in quoſdam populos imperium habeat proprio jure; ita ut alienare etiam poſſit. Strabo Cythera inſulam Tænaro objacentem fuiſſe ait Euryclis Lacedæmoniorum principis *ἐν μέρει κτήσεως ἰδίας*, *privato ipſius jure*. Sic rex Solomo regi Phœnicum Hiromo (ita enim eum Græce vocat Philo Byblius, qui Sanchuniatonis hiſtoriam vertit) dedit urbes viginti: non ex urbibus populi Hebræi: nam Cabul

L. in fideicommiſſaria. §. Quoties D. ad S.C. Trebellian.

Lib. VIII.

1. Reg. III.

n *Quorum ſignificatio regnum civitati minatur*) Vide exemplum talis oſtenti apud Bizarum libro XIX. hiſtoriæ Genuenſis.

GRON. 49 *De bello & judiciis*) L. 19. D. de Capt. & poſtlim. infra nu. 21.

50 *Populus alienatur*) Per teſtamentum, donationem, pactum alteri traditur.

51 *Libertus aſſignatur*) Vide tit. inſtit. de aſſignatione libertorum.

GROT. o *Ex ſua privata ſubſtantia*) M. Antoninus ad bellum Marcomannicum cum ærario exhauſto indicere populo nihil vellet, facta in foro Trajani auctione; diſtraxit vaſa aurea, pocula cryſtallina ac murrina, uxoris & ſuam ſericam & auream veſtem, multa ornamenta gemmarum.

p *Ex fructibus ejus patrimonii*) Ideo Ferdinandus Granatenſis regni partem alteram, ut ſtante matrimonio ex Caſtellæ proventibus quæſitam, ſibi vindicavit. Docet Mariana libro XXVIII. hiſtoriæ Hiſpanicæ.

GRON. 52 *Quæ reſtitui juſſa eſt*) Fideicommiſſario.

53 *Fructus non reſtitui*) Niſi heres fuerit in mora, aut diſerte rogatus, ut hos quoque reſtitueret, quia proveniunt non ex hereditate, ſed ex rebus, quas bono jure poſſidet.

GROT. q *In quoſdam populos imperium*

bul (quod nomen illis urbibus datum eſt) ponitur extra fines Hebræorum, Joſ. XIX, 27 ſed ex iis urbibus, quas populi devicti hoſtes Hebræorum ad eum diem retinuerant, quaſque partim rex Ægypti Solomonis ſocer vicerat, & Solomoni dotales dederat, partim ſubegerat ipſe Solomo. Nam eo tempore ab Iſraëlitis non habitatas argumento eſt, quod poſtquam Hiromus eas reddidit, tum demum Solomo eo deduxit Hebræorum colonias: 1. Reg. IX. 12, 16. 1. Paral. VIII, 14.

4. Sic *r* Hercules legitur Spartæ bello captæ imperium Tyndareo dediſſe, hac lege, ut ſi quos ipſe Hercules liberos relinqueret, iis reſtitueretur. Amphipolis in dotem data Acamanti Theſei filio. Et apud Homerum Agamemnon ſeptem urbes ſe Achilli daturum pollicetur. *s* Melampodi partes regni duas dono dedit rex 55 Anaxagoras. De Dario ſic Juſtinus: *Regnum Artaxerxi, Cyro civitates, quarum præfectus erat, teſtamento legavit*. Sic *t* Alexandri ſucceſſores in jus illud plenum ac proprietatem imperandi populis, qui ſub Perſis fuerant, pro ſua quiſque parte ſucceſſiſſe, aut etiam ipſi victoriæ jure id imperium ſibi quæſiviſſe cenſendi ſunt: quare non eſt mirandum, ſi alienandi jus ſibi arrogarunt. Diod. l. IV. Lib. V.

5. Sic cum *u* Attalus rex Eumenis filius populum Romanum teſtamento bonorum ſuorum heredem feciſſet, populus Romanus ſub bonorum nomine etiam regnum complexus eſt. Florus de ea re

Adi-

rium habeat proprio jure) Balduino conceſſere, qui cum ipſo in orientem belli cauſa venerant, ut urbium, provinciarum, vectigalium, rerum bello captarum dimidium ipſi cederet.

r *Hercules*) Idem Hercules Dryopes, qui juxta Parnaſſum habitabant, a ſe victos donavit Apollini. Servius ad IV. Æneidos: Herculem adverſus Lapithas belli ſocium ſibi ſumſit Ægimus Dorienſium rex, parte regni in mercedem ſocietatis data. Cychreus Salaminis rex prole carens regnum teſtamento reliquit Teucro. Peleus ab Eurylione Phthiæ rege tertiam regni partem accepit in dotem, quæ habet Apollodorus. Apud Livium eſt lib. I. *Proca Numitori regnum legat*.

s *Melampodi*) Vide Servium ad ſextam Eclogam, ſic apud Homerum Jobates Bellerophonti dat filiam:

Δῶκε δὲ οἱ τιμῆς βασιληΐδος ἥμισυ πάσης.

quod Servius ſic interpretatur ad Virgilium: *filiam ſuam ei cum parte regni in matrimonium dedit*, Phœnix de Peleo:

πολὺν δέ μοι ὤπασε λαόν.
Ναῖον δ' ἐσχατιὴν Φθίης Δολόπεσσιν ἀνάσσων,

Populos dedit hic mihi multos,
Ut fines Phthiæ, Dolopum quæ regna tenerem.

Lanaſſa nubens Pyrrho Epirotarum regi in dotem ei attulit Corcyram urbem ab Agathocle patre ſuo bello captam. Plutarchus Pyrrho.

GRON. 55 *Anaxagoras*) Argei F. Megapenthis N. Prœti pronepos. Megapenthi Argos Perſeus patrueli tradidit; ipſe tranſtulit regnum Mycenas. Cum Melampode & ejus fratre Biante partitus id regnum Anaxagoras, quod Melampus bacchantes vagantesque fœminas luſtraſſet ac ſanaſſet. Pauſan. 2, p. 116.

GROT. t *Alexandri ſucceſſores*) Ammianus de Perſide, non exacte tamen ad hiſtoriæ fidem: *Ex teſtamento nationem omnem in ſucceſſoris unius jura translatam*. lib. XXII.

u *Attalus rex*) Valerius Maximus: *Attalus teſtamenti æquitate gratus Aſiam populo Romano legavit*. Sertorius ea de re apud Plutarchum: τῷ δικαιοτάτῳ τρόπῳ Ῥωμαίων κεκτημένων ἐπαρχίαν. *Cum populus Romanus optimo jure eam terram teneret.*

X *Ni-*

Florus l. 11. Epit. Liv. 58. *Adita igitur hereditate provinciam populus Romanus , non quidem bello nec armis , ſed quod eſt æquius teſtamenti jure retinebat* . Et poſtea cum x Nicomedes Bithyniæ rex moriens populum Romanum feciſſet heredem, regnum in provinciæ formam redactum eſt . 56 Cicero ſecunda in Rullum , *Hereditatem crevimus regnum Bithyniæ* . Sic Lybiæ pars y Cyrenaica eidem populo ab Appione rege teſtamento relicta .

Epit. Liv. 43. 6. Tacitus , Annalium XIV . agrorum meminit , qui regis z Appionis quondam habiti , & populo Romano cum regno relicti . Cicero de lege Agraria : *Quis ignorat , regnum Ægypti , teſtamento regis Alexandrini , populi Romani eſſe factum ?* *Ap. Mithr. Juſt. lib. XXXVIII. Lib. XLII.* Mithridates in oratione apud Juſtinum de Paphlagonia loquens : *Quæ non vi , non armis , ſed adoptione teſtamenti patri ſuo obveniſſet* . Narrat idem ab Orode Parthorum rege diu dubitatum , quem filiorum ſuorum poſt ſe regem deſtinaret.

Et

x *Nicomedes*) Vide Appianum Mithridatico & civili primo.

GRON. 56 *Cicero ſecunda in Rullum: Hereditatem crevimus*) Cap. 15. *Quid quam hereditatem jam crevimus* : adiimus , agnovimus . Cic. 6, ad Attic. 1. 11. 2. Vide ad lib. 2, cap. 7. num. 8.

GROT. y *Cyrenaica*) In qua urbes Berenice , Ptolemais , Cyrene , Eutropius VI.

z *Appionis*) Appianus Mithridatico : *Κυρήνην αὐτὴν Ἀπίων βασιλεὺς τῶν Λαγιδῶν γένους νόθος ἐν διαθήκαις ἀπέλιπε* . *Cyrenen teſtamento reliquit Appion nothus è Lagidarum genere* . Ammianus lib. XXII. *Aridam Libyam ſupremo Appionis regis conſecuti ſumus arbitrio : Cyrenas cum reſiduis civitatibus Libya Pentapoleos Ptolemæi liberalitate ſuſcepimus* . Rex enim Cyrenarum & Appio & Ptolemæus dicebatur : vide breviarium Livii lib. LXX. Ipſe hic Appio Cyrenarum hoc regnum patris teſtamento acceperat , auctore Juſtino lib. XXXIX. Alterius Appionis , cujus Ammianus meminit , qui aridam Libyam populo Romano reliquerit , mentio in chronico Euſebiano ad annum CIↃ IↃ CCCCLII. Adde quod in ædificiis narrat Procopius , Arſacis regis teſtamento ita diviſam Armeniam , ut major pars Arſaci , minor Tigrani cederet . Ex Joſepho diſcimus , Herodem , Auguſto ei concedente ut regnum cui è liberis vellet relinqueret , teſtamentum aliquoties mutaſſe , Antiquæ hiſtoriæ lib. XV. & XVI. Mos hic etiam Gothis & Vandalis in iis quæ armorum jure tenebant . Gizerichus Vandalus de Hiſpania teſtamentum fecit . Procopius Vandalicorum I: Theudericus Lilybæum in Sicilia dotem dat ſorori Amalesfridæ . Procopius ibidem . Sed & aliis gentibus . Aquitaniam bello quæſitam Pipinus inter liberos diviſit Fredegarius fine Chronici . De Burgundia teſtamento relicta vide Aymonum III, 68. & 75. Feſſæ rex Feſſam ſecundo filio legat. Leo Afer libro III. quem & de Bugia vide libro quinto. Sultanus Aladinus Oſmani plurimas legavit civitates. Leunclavius Turcicæ hiſtoriæ lib. II. Germeani filius rex cum filia ſua , Bajazeti nuptura , dedit Phrygiæ urbes. Idem Leunclavius libro V. Regnum Turcorum in Cappadocia Muſal in liberos diſtribuit . Nicetas libro III. Urbes ad Pontum Euximim a Chuſcino Bega Murati traditæ . Leunclavius libro I. Baiazetes Stephano urbes dedit Serviæ in honorem uxoris ſuæ , quæ Stephani ſoror. Idem lib. VI. Mahumetes Sultanus Murati teſtamento regnum reliquit . Idem libro XII. Jacupes Begus Germeanoglius ditionis ſuæ heredem fecit Muratem Sultanum . Idem libro XIV. Mahumetes Turca filiis duobus , Amurati Europæ , Muſtafæ Aſiæ imperium relinquere cogitarat ; eſt id apud Chalcocondylam lib. IV. Baſilius Porphyrogennetus Imperator a Davide Curopalate heres inſtitutus ejus regionis quam David ille in Iberia tenuerat. Narrat Zonaras . Venio ad Chriſtianos in oriente victores . Theſſaliam Michael Deſpota inter liberos diviſit . Habet id Gregoras lib. IV. Ætoliæ Princeps Veneris Athenas reliquit , Bœotiam Antonio vendidit , Chalcocondylas libro IV.

Meſ-

Et Polemo Tibarenorum adſitæque regionis dynaſta uxorem reliquit *Strabo lib.XII*
imperii heredem : quod & in Caria olim fecerat Mauſolus fratres *Strabo XIII.*
habens ſuperſtites.

XIII. 1. At in regnis quæ populi voluntate delata ſunt, concedo *a* non eſſe præſumendum eam fuiſſe populi voluntatem, ut alie- *Lib.II.*
natio imperii ſui Regi permitteretur. Quare quod 57 Crantzius ut *Dan.c.4.*
rem novam notat in Unguino, quod is Norvagiam teſtamento reliquiſſet, non eſt quod improbemus, ſi Germanorum mores reſpicit, apud quos regna eo jure minime habebantur. Nam quod Carolus Magnus, & Ludovicus Pius, & alii poſtea etiam apud Vandalos & Hungaros de regnis teſtari leguntur, *b* 58 id commendationis magis vim apud populum habebat, quam veræ alienationis. Atque id de Carolo ſpeciatim Ado memorat, voluiſſe eum teſtamentum ſuum a Francorum optimatibus confirmari. Simile eſt quod apud Livium legimus, Regem Macedonum Philippum, cum Perſea a regno arcere, & ejus loco regem facere vellet Antigonum fratris ſui filium objiſſe Macedoniæ urbes, *c* ut principibus Antigonum commendaret.

2. Nec quod idem ille Ludovicus urbem Romam 59 Paſchali Pon-

Meſſena, Ithome, & Arcadiæ maritima ab arcadię principe filiæ data in dotem, cum ea Thomę Imperatoris Gręci filio nuberet. Idē libro v. Acarnania inter nothos Caroli principis teſtamento ipſius diviſa: partes de Ætolia cognatis datæ : narrante eo quem dixi Chalcocondyla. Sic & regna Hieroſolymorum & Cypri partim teſtamentis legata, partim tranſcripta contractibus. vide de Cypro Bembum Italicorum VII. & Parutam libro primo. Genuantibus in Sardinia Caſtrum oppidum donatum, alia Calaritanæ ditionis, donata. Bizarus de bello Piſano libro II. Robertus filio minori Raimundo dedit Dyrrachium & Aulonem. Anna Comnena lib. v. Alfonſus Arragonius Neapoleos regnum, ut armis partum, Ferdinando notho ſuo reliquit. In eodem regno urbes quaſdam Ferdinandus legavit nepotes. Mariana libro XXX.

a *Non eſſe præſumendum eam fuiſſe populi voluntatem, ut alienatio imperii ſui regi permitteretur*) Imperium non debere relinqui ut agros & ſervos dicit Vopiſcus Tacito. Salvianus : *Non poterat populos, quos regebat, per teſtamentum egenis tradere.*

GRON. 57 *Crantzius*) Contra Hotoman. quæſt. ill. I, I.

GROT. b *Id commendationis magis vim apud populum habebat*) Vide Capitulum XII. conventus ad Cariſiacum ſub Carolo Calvo. Huc refer teſtamentum Pelagii, quo Hiſpaniam reliquit Alfonſo & Oſmiſindæ, & de Dania quædam apud Saxonem. Neque mirum igitur, quædam teſtamenta improbante populo fuiſſe irrita ut Alfonſi Arragonii. Vide Marianam libro x. Et Alfonſi Legionenſis, cum is filias filio prætuliſſet. Idem Mariana libro XII.

GRON. 58 *Id commendationis*) Non tam impoſuerunt populis ſucceſſorem jure ſuæ voluntatis, quam oſtenderunt & commendarunt dignos, quos populi eligerent.

GROT. c *Ut principibus Antigonum commendaret*) Vide rem ſimilem apud Caſſiodorum libro VIII. epiſt. VIII, & ſequentibus. Ita pacta ſucceſſionis mutuæ inter Sanctium & Jacobum Arragonenſes a proceribus firmata. Mariana libro XII. & Henrici Navarræ regis, qua Johannem inſtituit heredem : idem Mariana libro XIII. & Iſabellæ reginæ Caſtellæ. idem libro XXVIII.

GRON. 59 *Paſchali Pontifici*) De Paſchali habet, a quo multa hoc cap. ex Hotmani Quęſt. ill. I. c. 2. p. 846. qui veriſſimam hanc hiſtoriam appellat, & hujus donationis inſtrumentum ait exſtare

apud

Pontifici 60 reddidiſſe legitur, ad rem facit, cum Franci imperium in urbem Romam a populo Romano acceptum, reddere eidem populo recte potuerint: cujus populi quaſi perſonam ſuſtinebat is, qui 61 primi ordinis princeps erat.

XIV. Quod autem huc uſque monuimus, diſtinguendam eſſe 62 ſummitatem imperii ab habendi plenitudine, adeo verum eſt, ut non modo pleraque imperia ſumma non plene habeantur, ſed & multa non ſumma habeantur plene: quo fit ut *d* 63 marchionatus & comitatus facilius quam regna vendi & teſtamento relinqui ſoleant.

XV. 1. Eſt & alterum hujus diſcriminis indicium *e* in regni tutela, dum rex ætate aut morbo fungi poteſtate ſua impeditur. Nam in regnis, 64 quæ non ſunt patrimonialia, tutela eorum eſt, quibus lex publica, aut ea deficiente *f* conſenſus populi eam mandat. In regnis patrimonialibus eorum, *g* quos pater aut propinqui elegerint. Sic videmus in Epirotarum regno, quod conſenſu populi ortum fuerat, Aribæ regi pupillo *h* publice tutores conſtitutos: & a proceribus Macedonum Alexandri Magni poſthumo. At in Aſia minore 65 bello parta rex Eumenes Attalo filio fratrem ſuum tutorem dedit.

Juſt L.xiii. Juſt.lib.Lxvii *Plut.de amore rat.*

apud Raph. Volater. Geograph. 3. Circumferuntur duo diverſa inſtrumenta, quorum alterum extat apud Gratianum in cap. *Ego Ludovicus*. diſtinct. 63. alterum ex Vaticana bibliotheca ſe-promſiſſe narrat Raph. Volater. lib. 3. Geograph. quod multo plura, quam alterum complectitur, Ravennam, Ferrariam, Siciliam, Sardiniam, Curſicam &c. atque hoc niti mavult Curia Pontificalis: & ejus auctoritate regem Siciliæ vocat Eccleſiæ ſubditum, vaſallum & dominium Ligium, Clement. paſtoral. de ſentent. & re judic. Ferrarienſem quoque ducatum hoc ſibi titulo adjudicavit. Arniſæ, de Subject. & Exemt. Cleric. cap. 6. num. 10. p. 131. & de jure Majeſt. lib. 1, cap. 5. num. 6. & 7.

60 *Reddidiſſe legitur*) Non apud Aimonium, non in Eginharti annalibus, neque Anaſtaſio neque Tegano de geſtis Ludovici Pii, neque in incerto auctore de vita & actibus ejuſdem. Cogitavit opinor Capit. *Ego Ludovicus* 30. diſtinct. 63. in Decreto Gratiani. At hujus Ludovici F. Lothario præter Galliam Belgicam, quæ exinde Lotharingia dicta eſt, ceſſiſſe in diviſione regni paterni Romanum imperium, hoc eſt, Romam & Italiam, ſcribit ipſe Petavius Rat. temp. par. 1. lib. 8. cap. 10.

61 *Primi ordinis*) Prælatorum.

62 *Summitatem*) Summum jus ipſum a conditione & lege, qua id teneas. GROT.

d *Marchionatus & comitatus facilius quam regna vendi*) Vide de Urgerii principatu Marianam lib. xii, cap. 16. GRON.

63 *Marchionatus*) Ut ducatus & comitatus Germaniæ: princeps enim quivis comeſque in ſuo territorio tantum juris habent, quantum rex in ſuo: ſed ſuperiorem agnoſcunt Cæſarem. GROT.

e *In regni tutela*) Vide Cothmannum tomo 1, conſ. xLi, nu. 11. GRON.

64 *Quæ non ſunt patrimonialia*) Quæ non poſſidentur omni potentiæ jure. GROT.

f *Conſenſus populi*) Vide Marianam in Alfonſo V. Legionis rege. At teſtamentum regis Johannis de tutela & adminiſtratione regni a proceribus improbatum. Mariana libro xviii.

g *Quos pater aut propinqui elegerint*) Ptolomæus rex Ægypti tutorem filio ſuo reliquit Populum Romanum. Valerius Maximus libro vi, cap. vi, 1.

h *Publice tutores conſtitutos*) Et a proceribus Macedonum Alexandri Magni poſthumo. Juſtinus lib. xiii. GRON.

65 *Bello parta Eumenes*)

Hic

dedit. Sic 66 filio Hieronymo pater Hiero in Sicilia regnans quos voluit teſtamento tutores aſſignavit.

2. Sive vero rex ſimul ſit privato jure fundorum dominus, *i* ut rex Ægypti poſt Joſephi tempus, & Indorum reges, memorante Diodoro, ac Strabone, ſeu non ſit, hoc imperio extrinſecum eſt, *Lib.* 11. nec ad ejus naturam pertinet. Quare nec imperii ſpeciem aliam, ne- *Lib.* XV. que alium habendi imperii modum hoc quidem conſtituit.

XVI. 1. Tertia obſervatio ſit, non deſinere ſummum eſſe imperium, etiam ſi is qui imperaturus eſt *k* promittit aliqua ſubditis aut Deo, etiam talia quæ ad imperii rationem pertineant. Nec jam de obſervatione juris naturalis & divini, adde gentium, loquor, ad quam reges omnes tenentur, etiamſi nihil promiſerint, ſed de regulis quibuſdam ad quas ſine promiſſo non tenerentur. Verum eſſe quod dico ex ſimilitudine patrisfamilias apparet, qui ſi quid familię facturũ ſe promiſerit, quod ad familię gubernationem pertineat, non eo deſinet in ſua familia jus ſummum, quantum fert familia, habere. Nec maritus maritali poteſtate privatur, eo quod aliquid uxori promiſerit.

2. Fatendum tamen, id ubi fit, 67 arctius quodammodo reddi imperium, ſive obligatio duntaxat cadat in exercitium actus, ſive etiam directe in ipſam facultatem. Priore ſpecie actus contra promiſſum factus erit 68 injuſtus, quia, ut alibi oſtendemus, vera promiſſio jus dat ei cui promittitur: altera autem ſpecie erit etiam 69 nullus defectu facultatis. Neque inde tamen ſequitur, ita promittente ſuperiorem dari aliquem; nullus enim is actus non redditur hoc caſu ex vi ſuperiore, ſed ipſo jure.

3. Apud Perſas rex ſummo cum imperio erat, αὐτοκρατὴς καὶ ἀνυπεύθυνος, et ut de eo Plutarchus loquitur, & ut imago Dei adorabatur: & ut apud Juſtinum eſt, non mutabatur niſi morte. Rex *Lib.* X. erat qui dicebat proceribus Perſarum: *Ne viderer meo tantummodo uſus* *Val. Max. lib.* *conſilio, vos contraxi: cæterum mementote, parendum vobis magis eſſe* IX, c. 5.

quam

Hic non bello pepererat Aſiam, ſed acceperat hereditariam a patre Attalo, auxeratque beneficio Romanorum, quorum adverſus Antiochum M. ſocius fuerat.

66 *Filio Hieronymo*) Immo nepoti, Gelonis qui ante patrem obierat, filio. Nec id regnum erat bello quæſitum, ſed a populo delatum. Juſt. 23, 4. GROT.

i *Ut rex Ægypti poſt Joſephi tempus*) Et Indorum reges, memorante Diodoro lib. 11.

K *Promittit aliqua ſubditis aut Deo*) Trajanus caput ſuum, dextram ſuam, ſi ſcienter fefelliſſet, deorum iræ conſecrabat. Plinius Panegyrico. Adrianus Imperator juravit, nunquam ſe ſenatorem, niſi ex Senatus ſententia, puniturum. Anaſtaſius Imperator juravit, ſervaturum ſe decreta Chalcedonenſis Concilii. Meminere Zonaras, Cedrenus, alii. Seriores Imperatores Græci Eccleſiæ jurabant. Vide eundem Zonaram Michaele Raugabe & alibi. Vide & in Gothis regibus exemplum apud Caſſiodorum x, 16. 17. GRON.

67 *Arctius quodammodo*) Imperij fines introrſus agi & coarctari, ſive adminiſtrandi modum temperet, ſive partem aliquam adminiſtrationis omnino adimat, quod promittitur.

68 *Injuſtus*) Quia non eſt factus ut debetur.

69 *Nullus*) Quia fieri non debebat, ut JCti alia faciunt nulla, quæ ab initio non valent: alia irrita, quæ ab initio valebant, ſed ob additum vitium reſcinduntur.

R GROT.

Digitized by Google

quam ſuadendum. Tamen & jurabat cum regnum adiret, quod Xenophonti & Diodoro Siculo notatum, & leges certa quadam forma
vi, 9. 13. 16. latas *l* mutare illi nefas erat, ut & Danielis hiſtoria & Plutarchus in Themiſtocle nos docent; Diodorus quoque Siculus libro XVII, & multo poſt tempore Procopius Perſici belli libro primo, ubi inſignis ad hanc rem *m* hiſtoria extat. Idem de Æthiopum regi-
Lib. XVII. bus tradit Diodorus Siculus. Eodem tradente, Ægyptiorum reges,
Lib. I. quos tamen, ut alios reges Orientis, ſummo imperio uſos non eſt dubium, ad multarum rerum obſervationem obligabantur: verum ſi contra feciſſent, accuſari vivi non poterant, ſed *n* mortuorum accuſabatur memoria, & damnatis abjudicabatur ſolennis ſepultura: ſicut & *o* Hebræorum regum, qui male regnaſſent, cadavera extra proprium regibus locum ſepulta, II. Par. XXIV, 25. XXVIII, 27. egregio temperamento, quo & ſanctimonia ſummæ poteſtatis maneret, & tamen futuri judicii metu reges a fide mutanda retraherentur. Epiri quoque reges jurare ſolitos, regnaturos ſe juxta leges, ex *p* Plutarcho in Pyrrhi vita diſcimus.

4. Quid ſi addatur, ſi rex fidem fallat, *q* ut tum regno cadat? ne ſic quidem imperium deſinet eſſe ſummum, ſed erit habendi modus imminutus per conditionem, & imperium temporario non ab-
Apud Photium. ſimile. De Sabæorum rege narrabat Agatharchides fuiſſe *ἀνυπεύθυνον*
Lib. XVI, liberrima poteſtate præditum, ſed ſi regia exiret potuiſſe lapidari: quod & Artemidoro auctore Strabo annotavit.

5. Sic 70 fundus, qui fideicommiſſo tenetur, eſt quidem fundus non minus quam ſi pleno dominio poſſideretur, ſed habetur 71 amiſ-

GROT. l *Mutare illi nefas erat*) Joſephus in hiſtoria Vaſthæ, *διαλλαγῆναι τῇ Οὐάσῃ διὰ τὸν νόμον οὐκ ἐδύνατο*, *Cum Vaſtha conciliari lege intercedente non poterat*. Tales leges vocabantur leges regni, ut notat Jacchiades ad Danielem II, 13. De legibus regnorum in Hiſpania vide Marianam libro XX.

m *Hiſtoria extat*) Tamen idem de Lethe caſtello legem a rege mutatam refert, ſed non probat.

n *Mortuorum accuſabatur memoria*) *ἄταφα γὰρ οἱ νόμοι τὰ σώματα τῶν τυράννων ὑπερορίζουσι*. *leges tyrannorum corpora inſepulta extra fines projici jubent*. Appianus civilium tertio, Andronicus Imperator patrem ſuum Michaelem, quod fidem Latinam ſequi cœpiſſet, mortuum ſepultura privavit. Gregoras lib. VI.

o *Hebræorum regum*) Vide Joſephum de Joramis duobus, altero Hieroſolymorum, altero Iſraelis rege, lib. VIII, cap. III. & V. item de Ioaſo Hieroſolymorum rege.

p *Plutarcho*) Verba ſunt: *εἰώθεισαν οἱ βασιλεῖς ἐν Κασσαρῶνι χώρᾳ τῆς Μολοττίδος ἀρείῳ Διῒ θύσαντες ὁρκωμοτεῖν τοῖς Ἠπειρώταις; καὶ ὁρκίζειν αὐτοὶ μὲν ἄρξειν κατὰ νόμους, ἐκείνους δὲ τὴν βασιλείαν διαφυλάξειν κατὰ τοὺς νόμους*. *Solebant reges in Caſſarorum terra, quæ Moloſſidos pars eſt, Jovi Areo ſacrificare ac juramentum præſtare Epirotis. Jurabant autem reges ſe imperaturos ſecundum leges. Epirotæ autem ſe imperium ejusdem conſervaturos ſecundum easdem leges.*

q *Ut tum regno cadat*) Vide exemplum apud Crantzium libro IX. Svedicorum.

GRON. 70 *Fundus, qui fidei commiſſo*) Qui datur fruendus ita, ut aliquando alii reſtituatur.

71 *Amiſſibiliter*) Poſſeſsione non perpetua.

72 *Lex*

Digitized by Google

miſſibiliter. Talis autem 72 lex commiſſoria non tantum in regni delatione adiici poteſt, ſed & in aliis contractibus. Nam & fœdera quædam cum vicinis videmus cum r tali ſanctione inita.

XVII. 1. Quarto notandum, quanquam ſummum imperium unum quiddam ſit ac per ſe indiviſum, conſtans ex illis partibus, quas ſupra enumeravimus, addita 73 ſummitate, id eſt, τῷ 74 ἀνυπευθύνῳ, s fieri tamen interdum ut dividatur, ſive per 75 partes quas vocant potentiales, ſive per partes 76 ſubjectivas. Sic cum unum eſſet Romanum imperium, factum tamen ſæpe eſt, ut alius orientem, alius occidentem teneret, aut ut tres etiam tripartito orbem regerent. Sic etiam fieri poteſt, ut populus regem eligens, quoſdam actus ſibi ſervet, alios autem regi deferat pleno jure. Neque tamen id fit, ut iam oſtendimus, quotieſcumque rex promiſſis quibuſdam obligatur; ſed tunc id fieri intelligendum eſt, t ſi aut expreſſe inſtituatur partitio, qua de re ſupra jam diximus, aut ſi quid populus adhuc liber futuro regi imperet per modum 77 manentis præcepti; aut ſi quid ſit additum, quo intelligatur regem cogi aut puniri poſſe. Nam præceptum eſt ſuperioris, 78 ſaltem in eo quod præcipitur: Et cogere non eſt quidem ſemper ſuperioris: nam & naturaliter quiſque jus habet cogendi debitorem, ſed 79 cum inferioris natura repugnat. Itaque ex coactione ſaltem 80 paritas ſequitur, ac proinde ſummitatis diviſio.

2. Mul-

72 *Lex commiſſoria*) Cautio vel pactio adjecta emtioni venditioni, ut ſi intra certam diem emtor pretium non ſolverit, & pœnituerit venditorem, res nec vendita neque alienata ſit: conditio, ut dicta re non præſtita contractus ſit irritus. Lex commiſſoria adjecta in deferendo regno, ut perdat regnum niſi ex præſcripto aliquid fecerit.

GROT. r *Tali ſanctione*) Aut etiam ne ſubditi regem pacta violantem juvent: aut ne ei pareant. Vide Cromerum Polonicis XIX. & XXI. Eſt & exemplum apud Schafnabrugenſem in rebus Henrici anno cIↃLXXIV.

GRON. 73 *Summitate*) Libera & nulli obnoxia earum adminiſtratione.

74 *Ἀνυπευθύνῳ*) Ariſtot. 4, Pol. 10.

GROT. s *Fieri tamen interdum ut dividatur*) Vide Zazium ſingularium reſponſorum lib. II, cap. XXXI.

GRON. 75 *Partes potentiales*) i. Ita ut penes aliũ ſint Judicia, penes alium bella, penes alium comitia; nam Totum Potentiale, quod alias Logicum & Univerſale appellant, eſt genus reſpectu ſpecierum, & ſpecies reſpectu individuorum. Genus autem imperium ſummum eſt: ſpecies imperium ſummum in Jure reddendo, imperium ſummum in bello, imperium ſummum in comitiis ſive ordinatione magiſtratuum.

76 *Subjectivas*) i. Subjecta plura vel perſonas, in quibus ſingulis reſpectu quodam eſt, ut fuit imperium Romanum ſub triumviris Octavio, Antonio, Lepido; ſub Divis Fratribus; ſub Diocletiano & Maximiano; ſub Conſtantini filiis; ſub Valentiniano & Valente.

GROT. t *Si aut expreſſe inſtituatur partitio*) Ita Probi tempore ſenatus firmabat principum leges; de appellationibus cognoſcebat, proconſules creabat, legatos conſulibus dabat: vide & Gaill. l. II. Obſerv. LVII. n. 7. & Cardinalem Manticam taciris & ambiguis conventionibus, lib. XXVII, tit. V. n. 4.

GRON. 77 *Manentis præcepti*) Quod non ſemel tantum valuerit in aditu imperii, ſic ut poſtea rex, ei ut obtemperet, cogi nequeat, ſed cujus vigor & obligatio ſemper ſit integra.

78 *Saltem in eo*) Negotio, in quo præcipiendi jus habet, etſi alio reſpectu ſuperior non ſit.

79 *Cum inferioris natura repugnat*) Pugnat. vel, ſed inferioris naturæ.

80 *Paritas ſequitur*) Qui cogere po-

2. Multi adverſus talem ſtatum quaſi bicipitem incommoda multa deferunt; ſed, ut ſupra quoque diximus, in civilibus nihil eſt quod omni ex parte incommodis careat; & jus non ex eo quod optimum huic aut illi videtur, ſed ex voluntate ejus unde jus oritur metiendum eſt. Exemplum vetus refertur a Platone de legibus tertio. Cum enim 81 Heraclidæ Argos, Meſſenam, & Lacedæmonem condidiſſent, adſtricti reges intra præſcriptarum legum modum imperare, idque dum facerent obligati populi ipſis ipſorumque poſteris regnum relinquere, nec ut quiſquam adimeret pati. Inque id non ſuis tantum regibus populi ac populis ſuis reges, ſed & *u* ipſi inter ſe reges, populique inter ſe, & reges vicinis populis, & populi vicinis regibus fidem dederunt, auxilioque ſe futuros alii aliis polliciti ſunt.

XVIII. 1. Multum tamen falluntur qui exiſtimant, cum 82 reges acta quædam ſua nolunt rata eſſe, niſi a Senatu aut alio cœtu aliquo probentur, partitionem fieri poteſtatis: nam quæ acta eum in modum reſcinduntur, intelligi debent reſcindi regis ipſius imperio, qui eo modo ſibi cavere voluit, ne quid fallaciter impetratum pro vera ipſius voluntate haberetur, quale erat Antiochi tertii regis reſcriptum ad magiſtratus, ne ſibi parerent, ſi quid legibus adverſum 83 juſſiſſet, & Conſtantini, ne pupilli aut viduæ cogantur venire judicii cauſa ad 84 comitatum Imperatoris, *x* etiamſi Imperatoris reſcriptum proferatur.

Boer. ad c. 1. de conſt. in Decret.

Plu. Apoph.

2. Quare hæc res ſimilis eſt teſtamentis, quibus adjectum eſt, ne poſterius teſtamentum valeat: nam hæc quoque clauſula efficit, ut poſterius teſtamentum non ex vera voluntate profectum præſumatur. Sed ſicut hæc clauſula, ita & illa regis juſſu expreſſo ac ſpeciali poſterioris voluntatis ſignificatione tolli poteſt.

L. unica C. quãdo imperator.

XIX. Sed neque 85 Polybii hic utor auctoritate, qui ad mixtum genus reipublicæ refert Romanam rempublicam, quæ illo tempore, ſi non actiones ipſas, ſed jus agendi reſpicimus, 86 mere fuit popu-la-

poteſt, par ſit dumtaxat neceſſe eſt, ſi non ſuperior.

81 *Heraclidæ condidiſſent*) Recuperaſſent a Pelopidis duce Temeno Argos, Creſphonte Meſſenen, Ariſtodemo Spartam. Pauſan. 4.

GROT. *u* *Ipſi inter ſe reges populiq; inter ſe*) Exempla ſunt complura in hiſtoria populorum Septentrionalium. Vide Johannem Magnum hiſtoria Svedica lib. XV. & XXIX. Crantzium Svedicorum V. Pontanum Danicorum VIII.

GRON. 82 *Reges acta quædam*) Ut rex Galliarum diplomata ſua, niſi a Curia, quæ vocatur Parlamenti, confirmentur, &, ut ipſi loquuntur, verificentur.

83 *Juſſiſſet*) Et Trajani, ne parerent, ſi quæ juſſiſſet poſt largiores epulas. Aurel. Victor.

84 *Comitatum*) Aulam. Juretus ad Symm. 2, epiſt. 83, & lib. 3. epiſt.

GROT. *x* *Etiamſi Imperatoris reſcriptum proferatur*) Adde l. 1. C. de Petitionibus bonorum ſublatis.

GRON. 85 *Polybii*) Lib. 6.

86 *Mere fuit popularis*) Falſum præclare Polybius. *Quibusdam in rebus & temporibus populus parebat ſenatui & conſulibus: in quibusdam imperabant conſules ſine ſenatu: in quibusdam ſine ſenatu nihil poterant.* Cicero 3, de legibus 11. Libertas plebi ſic data eſt, ut multis præclariſſimis addiceretur, ut auctoritati principum cederet.

CROT.

laris: Nam & Senatus auctoritas, quam ad optimatum regimen refert, & conſulum, quos quaſi reges fuiſſe vult, ſubdita erat populo. Idem de aliorum politica ſcribentium ſententiis dictum volo, qui magis externam ſpeciem & quotidianam adminiſtrationem, quam jus ipſum ſummi imperii ſpectare congruens ducunt ſuo inſtituto.

XX. 1. Magis ad rem pertinet quod Ariſtoteles ſcripſit, inter regnum plenum, quod παμβασιλείαν vocat, (eadem eſt y παντελὴς μοναρχία, Sophocli Antigone, Plutarcho z αὐτοκρατὴς βασιλεία καὶ ἀνυπεύθυνος, Straboni ἐξουσία αὐτοτελὴς) & regnum Laconicum, qui merus eſt principatus, aliquot regni ſpecies eſſe interjectas. Ego exemplum hujus rei dari arbitror poſſe in regibus Hebræis: nam hi quin in rebus pleriſque ſummo jure imperaverint, dubitari nefas arbitror. Voluerat enim populus regem, a 87 quales habebant vicini: at orientis populi addicte admodum regnabantur. Æſchylus Perſis de rege Perſarum ſic loquentem facit Atoſſam:

—— οὐχ ὑπεύθυνος πόλει.
—— *non eſt civitati obnoxius.*

Notum illud Maronis:

Regem non ſic Ægyptus & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaſpes
Obſervant,

Apud Livium: *Syri & Aſiatici genera hominum ſervituti nata*, a quo non diſcrepat illud Apollonii apud Philoſtratum: Ἀσσύριοι καὶ Μῆδοι τὰς τυραννίδας προσκυνοῦσι: *Aſſyrii & Medi dominationem etiam adorant*. Ariſtotelis III Politicorum XIV: οἱ περὶ τὴν Ἀσίαν ὑπομένουσι τὴν δεσποτικὴν ἀρχὴν, οὐδὲν δυσχεραίνοντες. *Aſiatici dominatum æquo animo ferunt*. Et apud Tacitum Civilis Batavi illud ad Gallos: b *Servirent Syria Aſiaque & ſue-* Lib. XXXVI. Hiſt. IV.

GROT. y Παντελὴς μοναρχία) Faciunt enim, ut ad §. VIII. notavimus, Tragici regnum Thebanum ſimile regnis Phœnicum, unde orti erant.

z Αὐτοκρατὴς βασιλεία) Sic Dionyſius Halicarnaſſenſis de Laconicis regibus: οὐδὲ γὰρ οἱ Λακεδαιμόνιοι αὐτοκράτορες ἦσαν. *neque enim Lacedæmonii pleno jure reges erant.*

a Quales habebant vicini) Putabat populus, ut Joſephi verbis utar, οὐδὲν ἄτοπον εἶναι τῶν πλησιοχώρων βασιλευομένων τὴν αὐτὴν ἔχειν αὐτοὺς πολιτείαν. *nihil eſſe abſurdi, ſi, cum vicini regnarentur, ipſi eandem imperii formam acciperent.*

GRON. 87 *Quales habebant vicini*) Vox *Qualis* reſpicit nomen & ſplendorem imperii, non poteſtatem imperantis. Alioquin eodem argumento colligas licet, regem eos voluiſſe idolorum cultorem. Quin etſi maxime voluiſſent, non permittebat Deus, qui jam olim regem futurum legibus ſubjecerat.

GROT. b *Servirent Syria Aſiaque & ſuetus regibus oriens*) Cicero de Provinciis conſularibus: *Judæis & Syris nationibus natis ſervituti*. Euripides Helena:

Τὰ βαρβάρων γὰρ δοῦλα πάντα πλὴν ἑνός.
Sunt præter unum ſerva cuncta in barbaris.

Quod ex Æſchylo adumbratum, apud quem eſt:

Ἐλεύθερος γὰρ οὔτις ἐστὶ πλὴν Διός.
Nam nemo liber vivit, extra unum Jovem.

Cui ſimile Lucani dictum:

—— *toto jam liber in orbe*
Solus Cæſar erit.

Salluſtius de gentibus orientis: *Adeo illis ingenita eſt ſanctitas regii nominis.* Citant Servius & Philargyrus ad illum

ſuetus regibus oriens: nam & in Germania, & in Gallia tum reges erant, ſed, ut idem Tacitus notat, precario jure regnandi & auctoritate ſuadendi, non jubendi poteſtate.

2. Supra quoque notavimus, totum populum Hebræum fuiſſe ſub rege: & Samuel 88 jus regium deſcribens ſatis oſtendit adverſus regis injurias nullam in populo relictam poteſtatem, quod 89 recte colligunt veteres ex illo Pſalmi: *Tibi ſoli peccavi*, ad quem locum
Lib. 6. Hieronymus: *Quod rex erat, & c alium non timebat*. Et Ambroſius: *Rex erat, nullis ipſe legibus tenebatur, quia liberi ſunt reges a vinculis delictorum. Neque enim ullis ad pœnam vocantur legibus, cc tuti imperii poteſtate: homini ergo non peccavit, cui non tenebatur obnoxius*. Idem legere eſt apud Iſidorum Peluſiotam epiſtola poſtremo edita CCCLXXXIII. Video conſentire Hebræos, regi in eas leges quæ de officio regis ſcriptæ extabant peccanti 90 inflicta verbera: ſed ea apud illos infamia carebant, & a rege in ſignum pœnitentiæ ſponte ſuſcipiebantur, ideoque non a lictore, ſed ab eo quem legiſſet ipſe, cedebatur, & ſuo arbitrio verberibus ſtatuebat modum. A pœnis autem coactivis adeo liberi erant reges, ut etiam 91 excalceationis lex, quippe cum ignominia conjuncta, in ipſis ceſſaret. Hebræi Barnachmoni ſententia extat in dictis Rabbinorum, titulo de Judicibus: *Nulla creatura judicat regem, ſed Deus benedictus*.

3. Hæc cum ita ſint, tamen aliqua judicia arbitror regibus ademta, manſiſſe penes Synedrium LXX. virum, quod divino im-
pe-

lum in Georgicis locum. Apollonius de Damide apud Philoſtratum libro VII: Ἀσσύριος γὰρ ὢν καὶ Μήδοις προσοικῶν οὐδὲν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἐνθυμεῖται μέγα, *Aſſyrius cum ſit & Medorum accola, nihil pro libertate præclarum cogitat*. Julianus contra Chriſtianos: τί μοι χρὴ καθ' ἕκαστον εἰπεῖν τὸ φιλελεύθερόν τε καὶ ἀνυπότακτον Γερμανῶν ἐπεξιόντα, τὸ χειροηθὲς καὶ τιθασὸν Σύρων καὶ Περσῶν καὶ Πάρθων καὶ πάντων ἁπλῶς τῶν πρὸς ἕω καὶ πρὸς μεσημβρίαν βαρβάρων, καὶ ὅσα τῆς βασιλείας ἀγαπητῶς κεκλημένα δεσποτικωτέρας· *Quid tibi jam ſingulatim exſequar aut Germanorum libertatis amantia & impatientia jugi ingenia, aut contra dociles herilem manum ferre Syros, Perſas & Parthos, & omnes qui aut ad orientem aut ad meridiem ſunt, barbaros, multaſque gentes alias contentas ſub regibus vivere dominos imitantibus?* Claudianus.

Non tibi tradidimus dociles ſervire Sabæos:

Armeniæ dominum nec te præfecimus ora

GRON. 88 *Jus regium deſcribens*) Vide cap. ſequenti num. 3.

89 *Recte colligunt*) Imo male: non enim negat David ſe & in civem peccaſſe, ſed confitetur adverſus Deum in primis & graviſſime ſe peccaſſe. Soli eſt in primis, vel maxime. Virgil. 1. Georg. 30. *An Deus immenſi venias maris & tua nautæ Numina ſola colant*. 4. Geor. 55. de apibus: *Solæ communes natos, communia tecta Urbis habent magniſque agitant ſub legibus ævum, Et patriam ſolæ & certos novere penates*. 4. Æneid. 473. *Sola viri molles aditus & tempora noras*. Senec. Hippol. 874.

GROT. c *Alium non timebat*) Idem Hieronymus epiſtola ad Ruſticam de Pœnitentia: *Rex enim erat: alium non timebat: alium non habebat ſuper ſe*.

cc *Tuti imperii poteſtate*) Paria habet ad eundem Pſalmum Arnobius minor. Vitiges apud Caſſiodorum: *Cauſa regiæ poteſtatis ſupernis eſt applicanda judiciis, quando quidem illa a cœlo petita eſt, ita ſoli cœlo debet innocentiam*.

GRON. 90 *Inflicta verbera*) Vereor ne ſit ſomnium Thalmudicum.

91 *Excalceationis*) Deut. 25, 9. Ruth. 4, 7.

92 *Per-*

perio a Moſe inſtitutum ad Herodis tempora 92 perpetua cooptatione duravit. Itaque & Moſes & David judices Deos vocant, & judicia vocantur judicia Dei: & judices dicuntur non humana, ſed divina vice judicare. Imo aperte diſtinguuntur res Dei a rebus regis, ubi res Dei monentibus doctiſſimis Hebræorum, judicia ex lege Dei exercenda intelligi debent. Non nego regem Judæorum capitalia quædam judicia per ſe exercuiſſe: qua in re ipſum regi decem tribuum Iſraëliticarum præfert Maimonides: quod & exempla non pauca, tum in ſacris literis, tum in ſcriptis Hebræorum evincunt: ſed quædam cognitionum genera regi videntur non permiſſa, ut de tribu, de pontifice, *d* de propheta. Ejuſque rei argumentum eſt in Jeremiæ prophetæ hiſtoria, quem cum proceres ad mortem depoſcerent, Reſpondit Rex: *Ecce in poteſtate veſtra eſt, nam contra vos rex nihil poteſt*: in hoc negotiorum genere ſcilicet. Imo & qui alia quavis de cauſa apud Synedrium reus factus eſſet, eum rex judicio eximere non poterat. Ideo Hyrcanus judicium de Herode (cum impedire non poſſet) 93 arte eluſit.

Exod. XXII. 8. Deut. I. 17. Pſ. LXXXII, 1. II. Chron. XIX, 6, 8. I. Chron. XXVI, 32. & II. Chr. XIX, 11.

Jer. XXXVIII, 5.

Joſ. Ant. XV, 17.

4. In Macedonia a Carano orti, ut apud Arrianum Calliſthenes ait, οὐ βίᾳ ἀλλὰ νόμῳ Μακεδόνων ἄρχοντες διετέλεσαν· *non vi ſed lege in Macedonas imperium obtinebant*. Curtius libro IV. *Macedones aſſueti regio imperio, ſed in majore libertatis umbra quam cæteræ gentes*. Nam & judicia de civium capite non erant penes regem. Idem Curtius lib. VI *De capitalibus rebus vetuſto Macedonum modo inquirebat exercitus: in pace erat vulgi: nihil poteſtas regum valebat, 94 niſi prius valuiſſet auctoritas*. Eſt & alterum mixturæ hujus judicium alio Curtii loco: *Macedones ſcivere gentis ſuæ more, ne rex pedes venaretur, ſine electis principum amicorumve*. Tacitus de Gothonibus: *Regnantur paulo jam 95 addictius quam cæteræ Germanorum gentes, nondum tamen ſupra libertatem*. Nam principatum ante deſcripſerat auctoritate ſuadendi, non jubendi poteſtate: regnum autem plenum poſtea his verbis: *Unus imperitat, nullis jam 96 exceptionibus, non 97 precario regnandi jure*. Euſtathius ad ſextum Odyſſeæ, ubi Phæacum reſpublica deſcribitur, ait eſſe σύγκρασιν βασιλείας καὶ ἀριστοκρατίας, *e mixtum aliquid ex regis & procerum poteſtate*.

Lib. VIII.

5 Si-

92 *Perpetua cooptatione*) Dum in locum demortuorum alii atque alii ſufficiuntur.

GROT. d *De propheta*) *Non capit prophetam perire extra Jeruſalem*. Luc. XIII, 33.

GRON. 93 *Arte eluſit*) Suaſit reo fugam.

94 *Niſi prius valuiſſet auctoritas*) *Niſi conſilio viciſſet*, ut Juſtinus loquitur 2, 13. niſi ſententiam ſuam proceribus probaſſet.

95 *Addictius*) Melior lectio: *adductius*, minus laxis magiſque attractis frenis.

96 *Exceptionibus*) Ita ut nihil reſervarint aut caverint ſibi a poteſtate regis ſubjecti. Florus 2, 18. *veram & ſine exceptione victoriam*. Ad Senecæ ep. 30.

97 *Precario regnandi*) Quod eſt in aliena poteſtate & poteſt eripi, quoties iſti libet. Sen. Thyeſte 2, 5. *Ubicumque tantum honeſta dominanti licent, precario regnatur*: vox tyranni. Vide num. 11.

GROT. e *Mixtum aliquid ex regis & procerum poteſtate*) Laonicus Chalcocondylas talia ait eſſe regna Panno-

num

Digitized by Google

5. Simile quid in Romanorum Regum temporibus obſervo: nam rum omnia ferme negotia manu regia expediebantur. *Romulus nobis, ut libitum imperaverat*, inquit Tacitus. *Conſtat initio civitatis reges omnem poteſtatem habuiſſe*, inquit Pomponius: tamen quædam populo excepta, etiam illo tempore, vult Halicarnaſſenſis. Quod ſi Romanis magis credimus, in cauſis quibuſdam provocationem ad populum a regibus fuiſſe ex Ciceronis de republica libris, ex pontificalibus
Epiſt.105. quoque libris & Feneſtella annotavit Seneca. Mox Servius Tullius, non tam jure quam auris popularibus ad regnum pervectus, plus
III. Annal. etiam vim regni imminuit: quippe, ut loquitur Tacitus, *ſanctor legum queis etiam reges obtemperarent*. Quominus mirandum quod Livius dicit, primorum conſulum poteſtatem a regia hoc ferme uno diſtitiſſe, quod annua eſſet.

6. Similis etiam mixtura ex populari & optimatum potentia Romæ fuit tempore interregni, & primis conſulum temporibus: nam 98 in rebus quibuſdam, iiſque majoribus, ita demum ratum erat quod populus juſſiſſet, *f* ſi 99 Patres auctores fierent: quod poſtea, vi populi aucta, ſpeciem tantum veterem retinuit, cum 100 in incertum comitiorum eventum Patres auctores fieri cœperunt, ut Livius & Dionyſius notant. Quin & ſerius aliquanto mixturæ man-
Liv. lib.VI. c. 53. ſit aliquid, quamdiu, ut idem loquitur Livius, imperium penes Patricios, (id eſt, 1 Senatum,) penes tribunos (id eſt, 2 plebem) auxilium erat: jus nempe vetandi, ſive intercedendi.

7. Sic & Iſocrates Athenienſium rempublicam Solonis temporibus vult fuiſſe *δημοκρατίαν ἀριστοκρατίᾳ μεμιγμένην*, poteſtatem optimatium po-

num & Anglorum, libro II. Arragonum lib. v. & Navarræ eodem libro, ubi ait nec magiſtratus a rege creatos, nec præſidia impoſita niſi volentibus, nec quicquam populo imperatum contra mores. Reges alios eſſe pleno, cum jure, alios ſub legibus etiam Judæus Levi Gerſonides notavit ad 1 Sam.VIII, 4. Mira quæ de Taprobane ſcribit Plinius lib. VI, cap. XIII. *Eligi regem a populo ſenecta clementiaque, liberos non habentem, &, ſi poſtea gignat, abdicari, ne fiat hereditarium regnum. Rectores ei a populo* XXX, *dari, nec niſi plurium ſententia quenquam capite damnari. Sic quoque appellationem eſſe ad populum* LXX, *judices dari. Si liberent ii reum non amplius* XXX, (ita enim legi locus hic debet) *iis nullam eſſe dignitatem, graviſſimo probro. Regi cultum Liberi patris, cæteris, Arabum. Regem, ſi quid delinquat, morte mulctari, nullo interimente, ſed adverſantibus cunctis & commercia etiam ſermonis negantibus*. Servius ad illud IV. Æneidos: *Populum que patreſque. Quidam hoc loco volunt tres partes politiæ comprehenſas, populi, optimatium, regiæ poteſtatis. Cato enim ait de tribus iſtis partibus ordinatam fuiſſe Carthaginem*.

GRON. 98 *In rebus quibusdam, iisq;*) Immo nulla non in re. Liv. I, 17.

GROT. f *Si Patres auctores fierent*) Plutarchus Coriolano: ὁ δῆμος ἄκυρος ἦν τοῦ ψήφῳ καὶ νόμῳ τι ποιεῖν ἄνευ προβουλεύματος. *Populus jus non habebat aut legem condendi, aut aliud quid jubendi, niſi Senatus præceſſiſſet auctoritas*. Similem mixturam in Genuatium republica ſuis temporibus obſervat Calcocondylas libro v.

GRON. 99 *Patres auctores fierent*) SC. confirmaſſent, quod ſciviſſet populus.

100 *In incertum comitiorum eventum*) Vide I. Obſervat.

1 *Senatum*) Magiſtratus ſenatorios.

2 *Plebem*) Magiſtratus plebejos.

3 *Actum*

populari mixtam. His poſitis, quæſtiones quaſdam quæ frequentem in hoc argumento uſum habent examinemus.

XXI. 1. Prima eſt, an ſummum imperium habere poſſit is qui inæquali fœdere tenetur? Inæquale fœdus hic intelligo, non quod inter viribus diſpares initur, quomodo Thebana civitas Pelopidæ tempore fœdus cum Perſarum rege habuit, & Romani olim cum Maſſilienſibus, deinde cum rege Maſaniſſa: nec quod 3 actum habet tranſeuntem, ut cum hoſtis qui ſit ad amicitiam recipitur, dum impenſas belli ſolvat, aut 4 aliud quid præſtet: ſed quod 5 ex ipſa vi pactionis manentem prælationem quandam alteri donat: hoc eſt, ubi quis tenetur alterius imperium ac majeſtatem 6 conſervare, ut in fœdere Ætolorum cum Romanis erat, id eſt, tum operam dare, ut ejus imperium in tuto ſit, tum ut dignitas, quæ majeſtatis nomine ſignificatur, ei conſtet. Imperii reverentiam dixit Tacitus: & ſic explicat: *Sede finibuſque in ſua ripa, mente animoque nobiſcum agunt*. Florus: *illi quoque reliqui, qui immunes imperii erant, ſentiebant tamen magnitudinem, & victorem gentium populum Romanum verebantur*. ad quod genus referenda ſunt jura quædam eorum, quæ nunc vocantur protectionis, 7 advocatiæ, 8 mundiburgii: item jus urbium 9 matricum in colonias apud Græcos. Nam, ut Thucydides ait, coloniæ cum urbibus matricibus 10 pari erant jure libertatis, ſed debebant τιμᾶν τὴν μητρόπολιν, & exhibere τὰ γέρα τὰ νομιζόμενα, reverentiam ſcilicet & honoris ſigna quædam.

Juſtin. lib. XLIII. *Val. Max. lib. VII. Cap. 6.* *Lib. IV.* *Lib. I.*

2. Livius de veteri fœdere inter Romanos, qui Albæ jus omne acceperant, & Latinos Alba oriundos: *In eo fœdere ſuperior Romana res erat*. Recte Andronicus Rhodius, poſt Ariſtotelem, amicitiæ inter diſpares hoc ait proprium, ut potentiori plus honoris, infirmiori plus auxilii deferatur. Scimus quid ad hanc quæſtionem Proculus reſponderit, ſcilicet liberum eſſe populum, qui nullius alte-

Lib. I. *Nic. IX, 18.* *L. non dubito. D. de capt. & poſt. §. 1.*

3 *Actum habet tranſeuntem*) In quo ſemel aliquis duriores conditiones accipit, aut imperata facit.

4 *Aliud quid præſtet*) Captivos, transfugas, naves tradat.

5 *Ex ipſa vi pactionis*) In qua certis clariſque verbis cavetur, ut alter alteri concedat, & aliquid morigerationis aut obſervantiæ exhibeat.

6 *Conſervare ut in fœdere*) Livius 38, 11. Cicero pro Corn. Balbo 16. *id habet hanc vim, ut ille ſit in fœdere inferior.*

7 *Advocatiæ*) Jus erat defendendi monaſterii vel eccleſiæ conceſſum a principe homini potenti militari vel togato, qui fiebat illius conventus patronus, & viciſſim ex eo commodis quibusdam fruebatur. Trithem. Chron. Hirſaug. monaſt. p. 9. & 87. Bignon. ad Marcul. lib. 1, cap. 21. p. 497. Barthius adv. 47, 4. JCC. genus feudi faciunt. Obrecht. diſput. 2. theſ. 259. Schoner. diſp. feud. 1. th. 75.

8 *Mundiburgii*) Mundiburdis vel mundiburdium, defenſio vel tutela, quam princeps epiſcopo aut abbati impertit, ne a quoquam infeſtentur, neve cauſæ eorum, niſi in palatio, cognoſcantur. Sic tradere in mundiburdem, teneri in mundiburdio, recipere ſub ſuo mundiburde dicebant, Bignon. ad Marc. lib. 1, cap. 24. p. 504. & 506. Voſſ. de vitiis ſermonis p. 248.

9 *Matricum*) Matrices urbes, Μητροπόλεις, ex quibus aliæ civitates propagatæ: Coloniæ, quæ ex aliis civitatibus propagatæ. De jure μητροπόλεων videndus Valeſius ad excerpta Conſtantini Porphyrog. p. 7.

10 *Pari jure*) 1, 2, 9. 10.

S GROT.

terius poteſtati ſubjectus ſit, etiamſi in fœdere comprehenſum ſit, ut is populus comiter alterius populi majeſtatem conſervaret. Si ergo populus tali fœdere obligatus liber manet, ſi alterius poteſtati ſubjectus non eſt, ſequitur, ut ſummum imperium retineat. Atque idem de rege pronunciandum eſt. Eſt enim populi liberi & regis, qui vere rex ſit, eadem ratio. Addit Proculus, illud adjici in fœdere, ut intelligatur alterum populum ſuperiorem eſſe, non ut intelligatur alterum non eſſe liberum. Superiorem hic intelligere debemus non poteſtate (jam enim dixerat talem populum alterius poteſtati ſubjectum non eſſe) ſed auctoritate, & dignitate: quod verba ſequentia apta admodum ſimilitudine explicant. *Quemadmodum*, inquit, *clientes noſtros intelligimus liberos eſſe; etiamſi neque auctoritate, neque dignitate, neque jure omni nobis pares ſunt: ſic & eos qui majeſtatem noſtram comiter conſervare debent, liberos eſſe intelligendum eſt.*

3. Clientes in fide ſunt patronorum; g ſic populi fœdere inferiores in fide populi qui dignitate eſt ſuperior. Sunt ἐπὶ προςάταις,

Ap. Mithr. lib. XXXI. οὐχ' ὑπηκόοις, *ſub patrocinio, non ſub ditione*, ut Sylla apud Appianum loquitur; in parte, non in ditione, ut Livius: & Cicero officiorum ſecundò ſanctiora illa Romanorum tempora deſcribens, patrocinium ſociorum ait penes eos fuiſſe, non imperium: quicum ſa-

Liv. l. XXVI. tis convenit dictum illud Scipionis Africani Majoris: *Populum Romanum beneficio quam metu obligare homines malle, exteraſque gentes fide ac ſocietate junctas habere, quam triſti ſubjectas ſervitio*: & quæ Strabo commemorat de Lacedæmoniis poſt Romanorum in Græciam adventum: πλὴν τῶν φιλικῶν λειτεργιῶν ἄλλο συντελοῦντες οὐδὲν: *manſerunt* inquit, *liberi nihil conferentes præter operas ſociales*. Sicut patrocinium privatum non tollit libertatem perſonalem, ita patrocinium publicum non tollit libertatem civilem, quæ ſine ſummo imperio intelligi nequit. Ideo apud Livium opponi videas, in fide eſſe & in ditione. Et 11 Syllæo Arabum regi minatus eſt Auguſtus, teſte Joſepho,

GROT. g *Sic populi fœdere inferiores*) Vide Cardinalem Tuſchum PP. concl. Iↄ CCCC XXXV. Exemplum habes in Dilimnitis, qui αὐτόνομοι ſuique juris Perſis militabant, apud Agathiam libro III. Sic Irenes conſilium fuit, inter mariti liberos ita partiri imperium, ut poſt natos faceret λυπῆρες μὲν κατὰ τὸ τῆς τιμῆς ἀξίωμα, αὐτονόμους δὲ καὶ αὐτοκράτορας ἑκάστους, *dignitate quidem minores, cæterum ſui juris plenæque poteſtatis*, Vide Cranczium Saxonicorum X. de urbibus quæ ſe in Auſtriacorum protectionem dedere Herodianus libro V. Ὀσροηνῶν τε καὶ Ἀρμενίων, ὧν ἦσαν οἱ μὲν ὑπήκοοι, οἱ δὲ φίλοι καὶ σύμμαχοι, *Oſroenorum & Armeniorum, quorum hi ſubditi erant, illi amici ac ſocii.*

GRON. 11 *Syllæo Arabum*) Immo Herodi Judæorum regi, quem Syllæus, non rex Arabum, ſed Obodæ regis Arabum comes & legatus apud Auguſtum criminatus erat: ὅτι πάλαι χρώμενος αὐτῷ φίλῳ, νῦν ὑπηκόῳ χρήσεται. Joſeph. 16, 15. Erat autem regnum Judæorum tum temporis ejuſdem conditionis, cujus regnum Armeniæ, nempe beneficiarium populi Romani: & quod Auguſtus ait, adhuc eo ſe ut amico uſum, referendum ad indulgentiam Cæſaris, non jus Hærodis. De Syllæo Strabo lib. 16, p. 781. 783.

12 *Re-*

pho, ni injuriis in vicinos abſtineret, curaturum ſe, ut ex amico ſubditus fieret; cujus conditionis erant 12 reges Armeniæ, quos in ditione Romana fuiſſe ad Vologeſen 13 ſcribebat Pætus, & proinde ſono magis nominis quam re ipſa reges: quales Cypri aliique reges olim ſub regibus Perſis, ὑποταγέντες, ſubditi, ut Diodorus loquitur. *Lib.* XVI.

4. Obſtare his quæ diximus videtur, quod addit Proculus: *At fiunt apud nos rei ex 14 civitatibus fœderatis, & in eos damnatos animadvertimus*. Sed ut hæc res intelligatur; ſciendum eſt quatuor incidere poſſe controverſiarum genera. Primum ſi 15 ſubditi populi, aut regis, qui in fide eſt alterius, dicantur feciſſe contra fœdus: deinde, ſi ipſi 16 populi aut reges accuſentur: tertio, ſi 17 ſocii qui in ejuſdem populi aut regis fide ſunt, inter ſe litigent: quarto, 18 ſi ſubditi conquerantur de injurijs eorum, quorum ſunt in ditione. Prima ſpecie ſi peccatum appareat, tenetur rex aut populus eum, qui nocuit, aut punire, aut ei cui nocitum eſt dedere: quod non tantum inter inæquales, ſed & inter æqualiter fœderatos locum habet, imo etiam inter eos, qui nullo fœdere tenentur, 19 ut oſtendemus alibi. Tenetur etiam dare operam ut damna reſarciantur; quod officium Romæ erat 20 recuperatorum. Gallus Ælius apud Feſtum: *Reciperatio eſt cum inter populum & reges nationeſque ac civitates peregrinas lex convenit, quomodo per reciperatorem reddantur res, reciperenturque, reſque privatas inter ſe proſequantur*. At ſociorum alter in ſocii ſubditum jus prehenſionis aut punitionis directe non habet. Itaque Decius Magius Campanus ab Annibale vinctus & Cyrenas delatus, atque inde deportatus Alexandriam, docuit contra jus fœderis vinctum ſe ab Annibale eſſe: atque ita vinculis liberatus eſt. *Livius lib.* XXIII.

5. Secunda ſpecie jus habet ſocius cogendi ſocium, ut ſtet fœderis legibus, atque etiam puniendi, ni ſteterit. Sed hoc quoque inæquali fœderi proprium non eſt. Idem enim locum habet in fœdere

12 *Reges Armeniæ*) Florus 4, 12. *Armenios victo rege Tigrane in hoc unũ ſervitutis genus Pompejus adſuefecerat, ut rectores a nobis acciperent*.

13 *Scribebat Pætus*) Apud Tacitum 15, annal. 13.

14 *Civitatibus fœderatis*) Loquitur de civitatibus liberis, quæ in mediis erant provinciis Romanis: ſed quia aut ante bellum, aut durante bello hi populi, non vi coacti, ſed ſponte ſe applicuerant Romanis, & eorum amicitiam petiverant, conſervabant illis Romani libertatem, ut non eſſent ſub faſcibus, etſi omnes populi circa in formam provinciæ redacti eſſent. Cic. 3. Verr. 6. Sueton. Jul. 25. Octav. 47 Calig. 3. Veſpaſ. 8.

15 *Subditi populi*) Ut Leptines & Iſocrates Demetrii Soteris ſubjecti, qui Cnejum Octavium legatum populi Romani interfecerant. Polybius in exc. legat. 122.

16 *Populi aut reges*) Ut Philippus a Græcis. Juſtinus 32 2. Polyb. excerp. legat. cap. 46.

17 *Socii inter ſe*) Ut Achæi & Spartani. Juſtinus 34. 1. Eumenes & Pruſias. Juſtinus 32, 4.

18 *Si ſubditi conquerantur*) Ut Lycii de Rhodiis Liv. 41, 6. Judæi de Archelao Herodis M. F. Joſeph. de bello Judaico 2. cap. 4. & 6.

19 *Ut oſtendemus alibi*) 2, 21. 4.

20 *Recuperatorum*) Torrent. ad Sueton. Ner. 17.

re æquali. Nam ut quis ultionem ſumat ab eo qui peccavit, ſatis eſt, ut ipſe ei qui peccavit ſubditus non ſit; quod 21 alibi a nobis tractabitur. Quare etiam inter reges aut populos non fœderatos idem uſu venit.

6. Tertia ſpecie ſicut in fœdere æquali ſolent controverſiæ deferri ad *h* conventum ſociorum, quos ſcilicet res non tangit, ut 23 Græcos, Latinos veteres, & Germanos olim feciſſe legimus; aut alioqui ad arbitros, aut etiam ad principem fœderis tanquam communem arbitrum; ita in fœdere inæquali plerumque convenire ſolet, ut controverſiæ diſceptentur apud eum, qui ſuperior eſt in fœdere. Quare ne hoc quidem oſtendit imperii poteſtatem. Nam & reges apud judices 24 a ſe conſtitutos judicio contendere ſolent.

Joſ. l. XVI, c. 7. 8. 7. In poſtrema ſpecie 25 jus cognoſcendi nullum eſt ſociis. Ideo cum Herodes quædam adverſus liberos ad Auguſtum 26 ſua ſponte deferret, dixerunt illi: *Poteras de nobis ſupplicium ſumere tuo* *Val. Max. l. IV, 6. 1.* *jure, tum qua pater, tum qua rex.* *i* Et Scipio, cum Romæ a Carthaginienſium quibuſdam Annibal accuſaretur, dixit non oportere ſe Patres Conſcriptos reipublicæ 27 Carthaginienſium interponere. Et *Pol. III, 9.* hoc eſt, in quo Ariſtoteles ait ſocietatem a civitate differre, quod ſociis curæ ſit, ne injuria in ipſos committatur, non vero ne ſociæ civitatis cives inter ſe injurias committant.

8. Solet & illud objici, quod in hiſtoriis ei qui fœdere ſuperior eſt imperandi, & ei qui inferior eſt parendi vox interdum tribuitur. Sed nec hoc movere nos debet: aut enim agitur de rebus ad commune bonum ſocietatis pertinentibus, aut de utilitate privata ejus, qui ſuperior eſt in fœdere. In rebus communibus, 28 extra tempus conventus, etiam ubi fœdus æquale eſt, ſolet is, qui lectus eſt princeps fœderis (נגיר הברית Daniel. XI, 22.) ſociis imperare, ut 29 Agamemnon regibus Græcis, 30 Lacedæmonii Græcis poſtea, deinde Athenienſes. In oratione Corinthiorum apud Thucydidem legimus: *χρὴ τοὺς ἡγεμόνας τὰ ἴδια ἐξ ἴσου νέμοντας τὰ κοινὰ προσκοπεῖν, Decet eos, qui fœderis principes ſunt, circa ſuas quidem utilitates nihil præcipuum ſumere, at in communibus rebus curandis eminere ſupra cæ-*

21 *Alibi*) 2, § 20. 3.

GROT. h *Conventum ſociorum*) Talis conventus vocatur *κοινοδίκιον* in vetere columna *ἰσοπολιτείας* ſive communicatæ civitatis ſi Prianſiorum & Hieropotamiorum.

GRON. 23 *Græcos*) Apud concilium Amphictyonum. Juſtinus 8, 1.

24 *A ſe*) Plinius Paneg. 36.

25 *Jus nullum*) Hoc in fœdere tantum æquali verum eſſe puto, non etiam de inæquali, vel propter exempla Rhodiorum & Archelai juſtiſſime accuſatorum apud Romanos.

26 *Sua ſponte*) Quaſi non ex metu, ne tanta crudelitate Cæſarem offenderet.

GROT. *i* *Et Scipio*) Vide Polybium in legationum excerpto cv.

GRON. 27 *Carthaginienſium interponere*) Livius 33, 47.

28 *Extra tempus conventus*) Si quid jubendum vel curandum ex uſu ſociorum, quo tempore diſceſſus eſt, quo concilium ſolutum, de cujus ſententia agi omnia convenit.

29 *Agamemnon regibus Græcis*) Bello Trojano.

30 *Lacedæmonii Græcis poſtea*) Bello Perſico uſque ad proditionem Pauſaniæ & ſuperbiam; ab eo enim ſocii ſe contulerunt ad Ariſtidem Athenienſem.

31 *Or-*

Digitized by Google

cæteros. Iſocrates veteres Athenienſes ductum exercuiſſe ait, ὅλων ἐπιμελοῦντες, ἰδίᾳ δ' ἑκάστους ἐλευθέρους ἐῶντας εἶναι: *curam gerentes pro ſociis omnibus, ſed ita ut iis libertatem integram relinquerent*. Et alibi: στρατηγεῖν οἰόμενοι δεῖν, ἀλλὰ μὴ τυραννεῖν, *ita ut imperium habere belli, non dominari ſe debere cenſerent*. Item: συμμαχικῶς, ἀλλ' οὐ δεσποτικῶς βουλευόμενοι περὶ αὐτῶν, *ſocialiter, non heriliter res eorum curantes*. Hoc ipſum Latini imperare, Græci modeſtius τάσσειν dicunt. Athenienſes delato ſibi ductu belli in Perſas, ἔταξαν, inquit Thucydides, ἅς τε ἔδει παρέχειν τῶν πόλεων χρήματα πρὸς τὸν βάρβαρον καὶ ἃς ναῦς. 31 *ordinarunt* (ſic qui Roma in Græciam mittebantur, dicebantur mitti *k* ad ordinandum ſtatum liberarum civitatum) *quæ urbes pecunias in barbarum, quæ naves conferrent*. Hoc enim ſi facit, qui princeps tantum eſt in fœdere, non mirum eſt ſi in fœdere inæquali idem faciat is, qui ſuperior eſt fœdere. Imperium ergo hoc ſenſu, id eſt, ἡγεμονία, libertatem aliorum non tollit. Rhodii in oratione apud Senatum Romanum, quæ apud Livium extat: *Græci domeſticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur*: L. XXXVII. *nunc imperium ubi eſt, ibi ut ſit perpetuum optant: libertatem veſtris tueri armis ſatis habent, quoniam ſuis non poſſunt*. Sic poſt Cadmeam a Thebanis receptam narrat Diodorus multas civitates Græcas conveniſſe Lib. XV. πάσας ὑπάρχειν αὐτονόμους, ἡγεμόσι χρωμένας Ἀθηναίοις, *omnes ut liberæ eſſent, ſed Athenienſium ductu uterentur*. De ipſis Athenienſibus Philippi Macedonis tempore Dion Pruſæenſis: ὅτε τῆς ἡγεμονίας παρακεχωρήκεσαν, τῆς δ' ἐλευθερίας μόνης λοιπὸν ἀντείχοντο: *quo tempore, ductu belli omiſſo, libertatem ſolam retinebant*. Sic Cæſar quos 32 ſub imperio Svevorum fuiſſe dicit, eoſdem mox ſocios nominat.

9. In iis vero rebus, quæ ad propriam utilitatem ſpectant, ſuperioris poſtulata ſolent imperia dici, non ex jure, ſed ex effectus ſimilitudine, ſicut regum preces imperia ſæpe eſſe dicuntur, & ægroti 33 imperare medicis. Livius lib. XLII. *Ante hunc conſulem* (C. Poſthumium) *nemo unquam ſociis in ulla re oneri aut ſumtui fuit: ideo magiſtratus mulis, tabernaculis, & omni alio inſtrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent ſociis*. 10. In-

31 *Ordinarunt*) Male ſic vertit τὸ ἔταξαν· nam ordinare hoc ſenſu per idiotiſmum Gallicum aut Belgicum, haud quaquam Latine dicitur. Τάττειν eſt ſane & ordinare, collocare ordine: ſed quod apud Thucydidem ſignificat, id Latinis eſt jubere, ſtatuere, deſcribere, definire, imperare. At ordinare ſtatum lib. CIV. (quod tamen ad Græciæ non magis quam ad quaſvis liberas civitates in quacumque provincia vel parte imp. Rom. ſitas pertinet, etſi Plinius in Græcis eo verbo utatur) longe aliud eſt, nempe corrigere & emendare atque in melius reformare ac reſtituere. Sic poſt victoriam belli civilis converſus ad ordinandum reipublicæ ſtatum Cæſar. Sueton. c. 40. Antonius poſt aciem Philippenſem Orientem ordinandum recepit. Octav. 13. Sic Galba extra ſortem electus ad ordinandam provinciam Africam & inteſtina diſſenſione & barbarorum tumultu inquietam.

GROT. K *Ad ordinandum ſtatum liberarum civitatum*) Plinius epiſtolarum VIII, 24.

GRON. 32 *Sub imperio Svevorum*) Nerviorum in Gallia Belgica 5. Gal. 39. Sed ibi non vocabulum imperii accipitur improprie, verum ſociorum, quo nomine dignari ſolebant & provinciales.

33 *Imperare Medicis*) L. 26. D. de operis libertorum, multo plures imperantes ſe habiturum.

Digitized by Google

10. Interim verum eſt accidere plerumque, ut qui ſuperior eſt in fœdere, ſi is potentia multum antecellat, paulatim imperium proprie dictum uſurpet: præſertim ſi fœdus perpetuum ſit, & cum jure præſidia inducendi in oppida, ſicut Athenienſes fecerunt; 34 cum a ſociis ad ſe provocari paſſi ſunt; quod nunquam fecerunt Lacedæmonii: quibus temporibus Iſocrates Athenienſium imperium in ſocios regno comparat. Sic 35 Latini 36 querebantur, *l* ſub umbra fœderis Romani ſervitutem ſe pati, Sic 37 Ætoli vanam ſpeciem & inane nomen libertatis: Achæi poſtea, *fœdus ſpecie jam eſſe 38 precariam ſervitutem*. Sic apud Tacitum Civilis Batavus de iiſdem Romanis conqueritur; *neque enim ſocietatem, ut olim, ſed tanquam mancipia haberi*: & alibi: *Miſeram ſervitutem falſo pacem vocari*. 39 Eumenes quoque apud Livium Rhodiorum ſocios ait, verbo eſſe ſocios, revera ſubjectos imperio & obnoxios: Magnetes quoque in ſpeciem liberam Demetriadem, *m* revera omnia ad nutum Romanorum fieri. Sic Theſſalos in ſpeciem fuiſſe liberos, ſed revera ſub imperio Macedonum notat Polybius.

*Hal.l.*VI.

Livius lib. XXXIV.
Hiſt. IV.

*Lib.*XXXV, & XXXVII.

11. Hæc cum fiunt, & ita fiunt ut patientia in jus tranſeat, qua de re alibi erit diſputandi locus, tunc aut qui ſocii fuerant fiunt ſubditi, aut certe partitio fit ſummi imperii, qualem accidere poſſe ſupra diximus. eſt

XXII. *n* Qui vero certum quid penſitant, aut ad redimendas injurias, aut ad tutelam comparandam, *σύμμαχοι φόρου ὑποτελεῖς*, ut eſt

34 *Cum a ſociis ad ſe*) Vereor ne fefellerit auctorem memoria, tribuens Athenienſibus, quod de Romanis ſcribit Pauſanias, ab iis poſt bellum cum Perſeo Romam evocatos ad cauſam dicendam: quale nihil imperarent Macedones, quum Græciæ principatum tenerent, lib. 7. p. 417. Liv. 45, 31.

35 *Latini*) Liv. 8, 4.

36 *Latini querebantur*) Res quam tradit vera eſt: ſed in exempla ſi quis diligentius inquiret, reperiet maximam partem nihil ex vero habere, ſed querelas & criminationes ſeditioſorum eſſe hominum, qui ſat libertatis cum haberent, male commoda patiendo juſtam ſervitutem ultro arceſſiverunt.

GROT. l *Sub umbra fœderis*) Hoc ipſum eſt quod Arato Plutarchus dicit, *συμμαχίαν ὑποκορίζεσθαι* *molle ſervitium*, vocula apud Tacitum hiſtoriarum IV. Feſtus Rufus de Rhodiis: *Primum libere agebant, poſtea in conſuetudinem parendi, Romanis clementer provocantibus, pervenerunt*. Cæſar, quos in Æduorum amicitia fuiſſe prius dixerat & clientes vocarat, poſt ſub imperio fuiſſe memorat. Adde, ſi libet, Fredericum Mindanum de proceſſibus lib. II, cap. XIV. num. 3. Zieglerum §. Landſaſſii. num. 86. Gailium libro II, obſervatione LIV. num. 6. Vide Agathiam libro I. ubi monentur Gothi, quid a Francis cum tempore expectandum haberent.

GRON. 37 *Ætoli*) Liv. 34, 23, 35, 38.

38 *Precariam ſervitutem*) Hæc vero optanda eſt iis, quibus non licet eſſe omnino liberis. Voluit opinor, auctor fœdus ſpecie jam eſſe, re præcariam libertatem. Sic enim Livius 29, 37. unde ſumſit: *Specie*, inquit; *æquum fœdus eſt apud Achæos, re precaria libertas*.

39 *Eumenes apud Livium*) Lib. 37, 53.

GROT. m *Revera omnia ad nutum Romanorum fieri*) Tales & Lazi Juſtiniani temporibus. Vide Procopium Perſicorum II.

n *Qui vero certum quid penſitant*) Perſæ pecuniam annuam ab Juſtiniano accipiebant, qua de re vide Procopium Perſicorum II. & Gothicorum IV. id molli vocabulo vocabatur ſtipendium ad tutandas portas Caſpias. Turcæ Arabas montanos pecunia placant.

o He-

eſt apud Thucydidem; quales *o* 40 Hebræorum reges, & vicinarum gentium poſt Antonii tempora, ἐπὶ φόροις τεταγμένοις, ut Appianus loquitur, quo minus ſummum imperium habere poſſint, nullam dubitandi cauſam video, quanquam infirmitatis confeſſio de dignitate aliquid delibat. Lib. I.

XXIII. 1. Difficilior multis videtur quæſtio 41 de nexu feudali, ſed quæ ex antedictis facile ſolvi poteſt. Nam in hoc contractu, qui proprius eſt Germanicarum gentium, neque uſquam invenitur, niſi ubi Germani ſedes poſuerunt, 42 duo ſunt conſideranda, obligatio perſonalis, & jus in rem.

2. Obligatio perſonalis eadem eſt, ſive quis ipſum jus imperandi, ſive aliud quidvis etiam alibi ſitum feudi jure poſſideat. Talis autem obligatio ſicut privato non erat demtura jus libertatis perſonalis, ita nec regi aut populo jus demit ſummi imperii, quæ libertas eſt civilis: quod apertiſſime conſpici datur in 43 feudis liberis, quæ Franca vocant, quæ nullo jure in rem, in ſola perſonali obligatione conſiſtunt. Hæc enim nihil ſunt aliud quam ſpecies fœderis inæqualis, de quo egimus, quo alter alteri operam pollicetur, alter alteri præſidium & tutelam. Pone etiam 44 adverſus omnes pro-

o Hebræorum reges) Joſephus lib. XV. οὐ γὰρ ἔφη καλῶς ἔχειν Ἀντώνιος βασιλέα περὶ τῶν κατὰ τὴν ἀρχὴν γεγενημένων εὐθύνας ἀπαιτεῖν. οὕτως γὰρ ἂν οὐδὲ βασιλεὺς εἴη· δόντας δὲ τὴν τιμὴν καὶ τῆς ἐξουσίας αὐτεξουσιάσαντας ἐᾶν αὐτῷ χρῆσθαι. *Negabat Antonius rectum eſſe, regem vocari ad rationes reddendas de iis, quæ ut rex feciſſet: ita enim ne regem quidem eum fore. Par eſſe, ut qui honorem ei dederint, etiam poteſtate quam liberrime uti eum ſinant.* Chryſoſtomus 11. de Eleemoſyna: ἐπειδὴ τὰ τῶν Ἰουδαίων μετέπεσε πράγματα καὶ λοιπὸν ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἐτέθησαν ἀρχὴν, οὔτε αὐτόνομοι ἦσαν, καθάπερ καὶ πρότερον, οὔτε καθόλου δοῦλοι, καθάπερ καὶ νῦν· ἀλλ' ἐν τάξει συμμάχων ὄντες διετέλουν, φόρους μὲν τελοῦντες τοῖς βασιλεῦσιν ἑαυτῶν· καὶ τοὺς παρ' ἐκείνων ἄρχοντας δεχόμενοι· τὰ δ' ἄλλα δὲ τοῖς ἰδίοις κεχρημένοι νόμοις καὶ τοὺς παρ' αὐτοῖς ἁμαρτάνοντας κατὰ τὰ πάτρια κολάζοντες νόμιμα. *Judæo, ex quo retro ferri res eorum cœpere, Romano attributi imperio, neque in plena, ut ante erant libertate: neque tamen ita, ut nunc, omnino ſervi, ſed ſociorum vocabulo honorabantur, regibus ſuis tributa pendentes, & ab iis accipientes præfectos. Cæterum in plerisque ſuis utebantur legibus, ita ut & popularium delinquentes ipſi punirent ſecundum mores patrios.*

GRON. 40 *Hebræorum reges*) At ſine dubio reges illi erant beneficiarii & ſtipendiarii populi Romani, &, ut Tacitus loquitur, *inſervientes*. Commodiora in hanc rem exempla ſunt apud Fr. Lindenbrogium ad Ammian. lib. 25, p. 154.

41 *De nexu feudali*) De iis, qui ſunt vaſalli, & propter feudum, quod tenent, directo domino obligati.

42 *Duo ſunt conſideranda*) Eſt enim feudum jus utendi fruendi aliena re immobili vel incorporali, quæ immobili comparatur, ex benevolentia domini ſub conditione fidei & obſequii conceſſum. Itaque cliens vel vaſallus accepto beneficio, vel feudo, jurat domino fidelitatem, & officia præſtat operasque, quæ ſervitia vocant: quod ſi committat feloniam, aut exiſtat aliqua ex revocandi cauſis, a vaſallo ad dominum revertitur.

43 *Feudis liberis*) Quæ habent immunitatem ab operis vel ſervitiis.

44 *Adverſus omnes*) Nemine antepoſito, vel excepto. Itaque nec dans agnoſcit ſuperiorem, neque accipiens homo ligius eſſe poteſt duorum. In non ligio, non modo rex, ſed etiam alii

Digitized by Google

promiſſam operam, *p* quod nunc 45 feudum ligium vocant, (nam olim ea vox latius patebat) nihil id de jure ſummi imperii in ſubditos detrahit: ut jam taceam ſemper ineſſe conditionem tacitam, dum juſtum ſit bellum, de qua agendum erit alibi.

3. jus vero in rem quod attinet, id quidem tale eſt, ut ipſum 46 imperandi jus, ſi feudi jure teneatur, aut familia extincta, aut etiam ob certa crimina amitti poſſit. Sed interim ſummum eſſe non deſinit: aliud enim eſt res, ut ſæpe diximus, aliud rem habendi modus. Et tali jure multos video reges a Romanis conſtitutos, ita ſcilicet, ut deficiente regia familia imperium ad ipſos rediret, quod
Lib. XII. de Paphlagonia aliiſque nonnullis Straboni notatum.

XXIV. Diſtinguendum quoque non minus in imperio quam in dominio jus ab uſu juris, ſive actus primus ab actu ſecundo. Nam ſicut rex infans jus habet, ſed imperium exercere non poteſt: ſic & furioſus, & captivus, & qui in alieno territorio ita vivit, ut actiones circa imperium alibi ſitum liberæ ei non permittantur; omnibus enim his caſibus curatores ſive 47 prodici dandi ſunt. Itaque *q* Demetrius, cum in poteſtate Seleuci non ſatis libere viveret, vetuit aut ſigillo aut literis ſuis credi, ſed omnia quaſi ſe mortuo adminiſtrari voluit.

CA-

alii, velut antiquior dominus, cognati, patria vaſalli, excipiuntur in juranda fide.

GROT. p *Quod nunc feudum ligium vocant*) Vide Baldum procemio Digeſtorum, Nattam conſilio ccccLxxxv.

GRON. 45 *Feudum ligium*) Quod datur a non agnoſcente ſuperiorem, ſub pactione obſequii & fidei conferenti præſtandæ uni & contra omnes. Itaque vaſallus vel homo ligius, qui & homologus vocatur, non ſolum ratione feudi accepti, ſed cum omnibus bonis ſuis jurisdictioni ſubiicitur, neque invito domino feudum poteſt exuere: ſed & unus nemo duorum eſſe ligius poteſt. Schon. Diſp. 1, 1. 52. & 2, 8. & ſeq. Obrecht Diſp. 2. th. 136. & ſeqq.

46 *Imperandi jus*) Ut in feudo; quod vocant regale, quo inveſtiti ſummam & quaſi regiam poteſtatem habent in locis, quæ ad hoc feudum pertinent, ut ſunt regna ſtipendiariorum regum, Electoratus, Ducatus, Marchionatus, Comitatus, Baronatus.

47 *Prodici*) Qui vice ejus res adminiſtrent, & per hos ſuum ille jus tuetur. Πρόδικος Lacedæmone κατ' ἐξοχὴν tutor regis, Plutarchus Lycurgo. Hesychius: Πρόδικος· συνήγορος· Προδικεῖν, ἐπιτροπεύειν. Vide Crag. de rep. Lacedæm. p. 88.

GROT. q *Demetrius*) Vide Plutarchum Demetrio.

1 Im-

Digitized by Google

CAPUT IV.

De bello ſubditorum in ſuperiores.

I. *Status quæſtionis.*
II. *Bellum in ſuperiores, qua tales, ordinarie licitum non eſſe jure naturæ.*
III. *Nec conceſſum lege Hebræa.*
IV. *Minus etiam lege Evangelica: quod probatur ex ſacris literis.*
V. *Et factis Chriſtianorum veterum.*
VI. *Refellitur ſententia ſtatuens inferioribus magiſtratibus licitum eſſe bellum adverſus ſummam poteſtatem: idque rationibus & ſacris literis.*
VII. *Quid ſentiendum, ſi ſumma & alioqui inevitabilis ſit neceſſitas?*
VIII. *Jus belli dari poſſe in principem populi liberi.*
IX. *In regem, qui imperium abdicaverit.*
X. *In regem, qui regnum alienet, ad impediendam traditionem tantum.*
XI. *In regem, qui manifeſte totius populi hoſtem ſe ferat.*
XII. *In regem poſt amiſſum regnum ex lege commiſſoria.*
XIII. *In regem, qui partem dumtaxat imperii habeat, pro ea parte qua ipſius non ſit.*
XIV. *Si reſiſtendi libertas certis caſibus reſervata ſit.*
XV. *Invaſori alieni imperii quatenus parendum.*
XVI. *Invaſori alieni imperii vi reſiſti poſſe ex jure belli manentis.*
XVII. *Ex lege antecedente.*
XVIII. *Ex mandato jus imperandi habentis.*
XIX. *Cur extra hos caſus id non liceat.*
XX. *In controverſo jure privatos ſibi judicium ſumere non debere.*

I. 1. Bellum gerere poſſunt & privati in privatos, ut viator in latronem; & ſummum imperium habentes in eos, qui itidem id habent, ut David in regem Ammonitarum; & privati in eos, qui 1 imperio ſummo, at non in ſe, utuntur, ut Abrahamus in regem, 2 Babyloniæ & vicinos; & qui ſummum imperium habent in privatos aut ſibi ſubditos, ut David 3 in partem Isboſethi, aut non ſubditos, ut Romani in piratas.

2. Tantum illud quæritur, an aut privatis aut publicis perſonis bellum gerere liceat in eos, quorum imperio 4 ſive ſummo ſive 5 minori ſubſunt? Ac primum id minime controverſum eſt,

ar-

1 *Imperio ſummo at non*) In populos ſuæ ditionis; non iſtos privatos, quibuſcum nunc fingimus eos bellare.

2 *Babyloniæ*) Gen. 14, 1. שנער Σενναάρ, quo vocabulo dicta eſt regio, quæ poſt Babylonia. Geneſ. 10, 10. LXX. Daniel. 1, 2.

3 *In partem*) Adverſus eos, qui auctoritatem Isboſeth ſecuti regnum volebant retinere in domo & poſteris Sauli. 2 Sam. 3, 7.

4 *Sive ſummo*) Ut in regem.

5 *Minori*) Ut in præfectum regium.

T 6 *In*

arma ſumi poſſe 6 in inferiores ab iis, qui ſummæ poteſtatis auctoritate armantur: qualis fuit Nehemias armatus edicto Artaxerxis adverſus vicinos regulos. Sic 7 metatores expellendi domino prædii licentiam Imperatores Romani concedunt. Verum adverſus ſummam poteſtatem aut 8 inferiores, ſed agentes quod agunt ſummæ poteſtatis auctoritate, quid liceat quæritur.

L. devotum. C. de Metatoribus, lib. XII.

3. Illud quidem apud omnes bonos extra controverſiam eſt, ſi quid imperent naturali juri aut divinis præceptis contrarium, non eſſe faciendum, quod jubent. Nam Apoſtoli cum dixerunt Deo magis quam hominibus obediendum, ad certiſſimam 9 provocarunt regulam, omnium inſcriptam mentibus, quam totidem ferme verbis expreſſam apud Platonem reperias: at 10 ſi qua ex tali cauſa, aut alioqui quia ſummum imperium habenti ita libet, injuria nobis inferatur, ea toleranda eſt potius, quam vi reſiſtendum.

II. 1. Et naturaliter quidem omnes ad arcendam a ſe injuriam jus habent reſiſtendi, ut ſupra diximus. Sed civili ſocietate ad tuendam tranquillitatem inſtituta, ſtatim civitati 11 jus quoddam majus in nos & noſtra naſcitur, quatenus ad finem illum id neceſſarium eſt. Poteſt igitur civitas jus illud reſiſtendi promiſcuum 12 publicæ pacis & 13 ordinis cauſa prohibere: Et quin voluerit, dubitandum non eſt, cum aliter non poſſet 14 finem ſuum conſequi. Nam ſi maneat promiſcuum illud reſiſtendi jus, non jam civitas erit, ſed 15 diſſociata multitudo, qualis illa Cyclopum:

Θεμιστεύει δ' ἕκαστος
Παίδων ἠδ' ἀλόχων:
Dant conjugibus jus
Quiſque ſuis ſobolique.
Νομάδες· ἀκούει δ' οὐδὲν οὐδεὶς οὐδενός.
a *Confuſa turba, nemo ubi audit neminem.*

Eurip. Cyclope.

Et Aboriginum, qui Saluſtio tradente, genus hominum agreſte, ſine

6 *In inferiores*) Subjectos eidem imperio ab illis, quibus provincia vel curatio cum jure armorum adverſus obſiſtentes mandata eſt.

7 *Metatores*) Qui militibus tranſeuntibus caſtra deſignant.

8 *Inferiores*) Præfectos aut miniſtros

9 *Provocarunt*) Contra civile jus, quod præcipit obediendum præpoſitis, velut ſuperius tribunal appellarunt juris naturæ.

10 *Si qua ex tali*) Quod recuſaveris facere juſſa, quia ſine offenſione Dei facere nequeas.

11 *Jus quoddam majus in nos*) Communis utilitatis ergo privatum cujuſque jus reſtringens & coercens.

12 *Publicæ pacis*) Ne in media pace perpetui, aut alii ex aliis orirentur tumultus imperium inhibentium & detrectantium.

13 *Ordinis*) Qui poſtulabat, ut eſſent, qui ducerent, quique ſequerentur; qui præciperent, quique facerent; imperantes alii, alii parentes, & in hoc ſtatu quiſque, nemine turbante alios, officio fungerentur.

14 *Finem ſuum*) Tranquillitatem & ſecuritatem publicam.

15 *Diſſociata*) Male cohærens & ſeſe interturbans.

GROT. a *Confuſa turba, nemo ubi audit neminem*) De Bebryciis ſimilia prodidit Valerius:

non fœdera legum
Ulla colunt, placidas aut jura tenentia mentes.

GRON.

ne legibus, ſine imperio, liberum atque ſolutum: & apud eundem alio loco Getuli, qui neque moribus, neque lege aut imperio cujuſquam regebantur.

2. Ita, ut dixi, habent mores omnium civitatum: *Generale pactum eſt ſocietatis humanæ*, inquit Auguſtinus, *regibus obedire*: Æſchylus:

> *Τραχὺς μόναρχος κ' οὐχ ὑπεύθυνος κρατεῖ.*
> *Rex eſt ſuo utens jure, nulli obnoxius.*

Sophocles:

> *Α῎ρχοντές εἰσιν, ὥς δ' ὑπεικτέον. τί μή;*
> *Nam principes ſunt: obſequendum, quippe ni?*

Euripides:

> *Τὰς τῶν κρατούντων ἀμαθίας χρεὼν φέρειν.*
> *Imperia habentum perferenda inſcitia eſt.*

Adde quod ſupra ex Tacito in hanc rem adduximus: cujus & hoc eſt 16 *Principi ſummum rerum arbitrium Dii dederunt, ſubditis obſequii gloria relicta eſt*. Hic quoque:

> *Indigna digna habenda ſunt, rex quæ facit.*

Seneca *Æquum atque iniquum regis imperium feras*:
Quod ex Sophocle ſumtum, qui dixerat:

> *Α'λλ' ὃν πόλις στήσειε, τοῦδε χρὴ κλύειν*
> *Καὶ σμικρὰ καὶ δίκαια καὶ τἀναντία.*

Et quod apud Salluſtium eſt: b *Impune quidvis facere, id eſt regem eſſe.*

3. Hinc ubique majeſtas, id eſt, dignitas ſive populi, ſive unius qui ſummo fungitur imperio, tot legibus, tot pœnis defenditur: quæ conſtare non poteſt ſi maneat reſiſtendi licentia. Miles qui caſtigare volenti ſe centurioni reſtiterit, 17 ſi vitem tenuit, 18 militiam mutat: ſi ex induſtria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur: Et apud Ariſtotelem eſt, *εἰ ἀρχὴν ἔχων ἐπάταξεν, οὐ δεῖ ἀντιπληγῆναι*, *ſi magiſtratum gerens aliquem verberavit, reverberandus non eſt.* *L. Milites. §. Irreverens. D. de re mil. Rufus de legibus militaribus l. XV.*

III. In lege Hebræa mortis ſupplicio damnatur, qui inobediens fuerit aut ſummo pontifici, aut ei qui extra ordinem rector populi a Deo eſſet conſtitutus. Quod vero apud Samuelem eſt de jure regis, omnino recte inſpicienti apparet, nec de jure vero intelligendum, id eſt, de facultate honeſte & juſte aliquid agendi, (longe enim alia vivendi ratio præſcribitur regi in ea parte legis, quæ eſt de officio regis) neque nudum factum indicari: nihil enim eſſet in *Deuteron. XVII. 12. Joſ. I. 18. I Samuel. VIII. 11. Deuteron. XVII. 14.*

GRON. 16 *Principi ſummum*) 6, ann. 8. *Tibi ſummum rerum judicium Dii dederunt, nobis obſequii gloria relicta eſt*: quaſi ad Cæſarem præſentem ſic loquitur in ſenatu M. Terentius. Neque enim Tacitus diceret ſubditis.

GROT. b *Impune quidvis facere, id eſt, regem eſſe*) Pertinent huc M. Antonini verba, quæ ex Joſepho modo adduximus.

GRON. 17 *Si vitem tenuit*) Apprehendit ſcipionem, quo verberabatur a centurione. Tacit. 1, ann. 23. Juvenal. 8, 297. *frangebat vertice vitem*. Sat. 14, 193. *perlege rubras Majorum leges, aut vitem poſce libello.*

18 *Militiam mutat*) Ex honeſtiore ac lucroſiore ad minus honeſtam minuſque lucroſam transfertur.

Digitized by Google

in eo eximium, cum injurias facere 19 etiam privati privatis ſoleant: ſed factum 20 quod effectum aliquem juris habeat, idest, c non reſiſtendi obligationem. Ideo additur, populum preſſum iſtis injuriis Dei opem imploraturum, quia ſcilicet humana remedia nulla exſtarent. Sic ergo 21 hoc jus vocatur, quomodo prætor jus reddere dicitur, etiam cum inique decernit.

L. Jus pluribus D. de Juſt. & jure.

IV. 1. In novo fœdere Chriſtus præcipiens dari Cæſari, quæ Cæſaris ſunt, intelligi voluit a ſuæ diſciplinæ ſectatoribus non minorem, ſi non majorem, obedientiam cum patientia (ſi opus ſit) conjunctam ſummis poteſtatibus deberi: quam ab Hebræis regibus Hebræis debebatur: quod latius exſequens optimus ejus interpres Paulus Apoſtolus, officia ſubditorum late deſcribens, inter alia, *Qui obſiſtit*, inquit, *poteſtati, Dei ordinationi obſiſtit: tum vero qui obſiſtunt, ſibi ipſis condemnationem accipient*. Addit mox, *Dei enim miniſter eſt, qui poteſtate fungitur tuo bono*. Deinde, *Quapropter neceſſe eſt ſubjici, non ſolum propter iram, ſed & propter conſcientiam*. In ſubjectione includit non reſiſtendi neceſſitatem, neque eam ſolum quæ ex formidine 22 majoris mali oritur, ſed quæ 23 ex ipſo ſenſu officii noſtri manat; neque hominibus tantum, ſed & Deo nos obligat. Rationes addit duas: primam, quod Deus ordinem illum imperandi; & parendi approbaverit, & olim in lege Hebræa, & nunc in Evangelio: quare poteſtates publicæ eo loco nobis habendæ ſunt, quaſi ab ipſo Deo eſſent conſtitutæ. Noſtra enim facimus, 24 quibus auctoritatem noſtram impartimur. Alteram, quod hic ordo noſtro bono inſerviat.

Rom. XIII.

2. Atqui, dicat aliquis, injurias pati utile non eſt. Hic quidam, vere magis quam ad ſenſum Apoſtoli, ut arbitror, appoſite, dicunt, has quoque injurias utiles nobis eſſe, quia iſta patientia ſua non ſit caritura mercede. Mihi videtur Apoſtolus conſideraſſe finem univerſalem iſti ordini propoſitum, qui eſt d tranquillitas publica, in qua & ſin-

19 *Etiam privati privatis*) Non tamen tantas, neque tam late patentes: itaque eſt ſane in eo quoque aliquid eximium, & auctoris argumentum lubricum.

20 *Quod effectum*) Non tantum, quod facturi ſint, ſed etiam ita facturi, ut, quin faciant, impediendi nemini ſit poteſtas, nec de illo queri habeat apud quemquam, niſi apud Deum. GROT. c *Non reſiſtendi obligationem*) Philo in Flaccum: οὔτε γὰρ εἰς ἀπόστασιν ὑποπτευθῆναι; πῶς δ' οὐκ εἰρηνικοὶ πᾶσιν ἐνομίσθημεν τὰ δ' ἐπιτηδεύματα οἷς καθ' ἑκάστην ἡμέραν χρώμεθα οὐκ ἀνεπίληπτα, οὐ συντείνοντα πρὸς εὐνομίαν πόλεως καὶ εὐστάθειαν *Quando enim defectionis ſuſpecti fuimus? quando non pacis amantes ab omnibus judicati ſumus? inſtituta vero, quibus utimur quotidie, nonne extra reprehenſionem ſunt, nonne ad concordiam bonumque ſtatum civitatis conducunt?* GRON.

21 *Hoc jus vocatur*) Ut ſignificet exercitium poteſtatis, injuſtum quidem, velatum tamen ſpecie juris.

22 *Majoris mali*) Supplicii præſentis aut pœnæ.

23 *Ex ipſo ſenſu*) Ex animo ſic imbuto atque inſtituto, ut ſciat hoc omnino ſe oportere facere, atque ideo libenter velit.

24 *Quibus auctoritatem*) Quorum auctores nos fatemur, quæ rata habemus.

GROT. d *Tranquillitas publica*) Bene Chryſoſtomus: συνεργός ἐστί σοι, συμ- πρά-

ſingulorum comprehenditur. Et ſane quin plerumque hoc bonum per poteſtates publicas conſequamur, dubitandum non eſt: nemo enim ſibi male vult: at imperantis felicitas in ſubditorum felicitate conſiſtit. e *Sint quibus imperes*, 25 ajebat ille. Proverbium eſt apud Hebræos: *Niſi poteſtas publica eſſet, alter alterum vivum deglutiret*: qui ſenſus & apud Chryſoſtomum: *τῶν πόλεων τὶς ἄρχοντας ἂν ἀνέλῃς, θηρίων ἀλόγων ἀλογώτερον βιωσόμεθα βίον, δάκνοντες ἀλλήλους καὶ κατεσθίοντες*, *niſi rectores civitatum eſſent, feriorem feris viveremus vitam, non mordentes tantum*, f *ſed & vorantes alios alii*.

3. Quod ſi quando 26 nimia formidine aut 27 iracundia aliiſve affectibus tranſverſi agantur rectores, quo minus rectam ineant viam, quæ ad tranquillitatem ducit, id 28 inter minus frequentia habendum eſt; & quæ, ut ait Tacitus, interventu meliorum penſantur. Leges autem ſatis habent id 29 quod plerumque accidit reſpicere, ut ajebat Theophraſtus, quo & illud Catonis pertinet: *Nulla lex ſatis* *L. τὸ ϛ'.*
30 *commoda eſt: id modo quæritur, ſi majori parti & in ſumma prodeſt*. Quæ autem rarius contingunt, 31 communibus tamen regulis conſtringenda ſunt, quia 32 etſi 33 ratio legis 34 in iſto ſpeciali facto ſpecialiter locum non habeat, manet tamen 35 ratio in ſua generalitate. *D. de legibus. L. XLI. in fine. D. de pet. hered. Livius. lib. XXXIV.*

προστάτης εἶ. Princeps nimirum evangelium prædicanti. Dedolat ille quod tu deſcobinas.

e *Sint quibus imperes*) Dictum hoc Sullæ ajunt Plutarchus, Florus, & alii unde ſumſit Auguſtinus lib. III. cap. 28. de civitate Dei.

GRON. 25 *Ajebat ille*) Furfidius ad Sullam. Florus 3, 21.

GROT. f *Sed & vorantes alios alii*) Eſt hoc de ſtatuis ſexto: ſed & hoc: *ἐὰν γὰρ τὰ δικαστήρια ἀνέλῃς, πᾶσαν τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀνεῖλες τὴν εὐταξίαν. Tolle tribunalia, & omnem de vita tranquillitatem abſtuleris*: Deinde: *μὴ γάρ μοι τοῦτο εἴπῃς, εἴτις κακῶς τῷ πράγματι κέχρηται, ἀλλ᾽ αὐτῆς βλέπε τῆς διατάξεως τὴν εὐκοσμίαν, καὶ τὴν πολλὴν ὄψει τοῦ ταῦτα ἐξ ἀρχῆς νομοθετήσαντος σοφίαν. Nec mihi istos refer, qui male uſi ſunt honoribus, ſed ipſius inſtituti vide pulchritudinem, & ſapientiam ejus admiraberis qui primus ejus auctor fuit*. Idem ad Romanos *κἂν ἀνέλῃς αὐτὰς (τὰς ἀρχὰς) πάντα οἰχήσεται καὶ αἱ πόλεις καὶ αἱ χῶραι, οὐκ οἰκία, ἀγορὰ, οὐκ ἄλλο οὐδὲν στήσεται, ἀλλὰ πάντα ἀνατραπήσεται τῶν δυνατῶν τοὺς ἀσθενεστέρους καταπινόντων. Magiſtratus ſi abſtuleris, peribunt omnia, non urbes ſtabunt, non agri, non forum, nec quicquam aliud: evertentur omnia & fortiores eſca fiet quilibet infirmior*. idem ſenſus apud eundem ad Ephes. v.

GRON. 26 *Nimia formidine*) Ut qui ob leves ſuſpiciones corripiunt, reoſque majeſtatis faciunt, exemplo Claudii, Suet. 37.

27 *Iracundia*) Ut Alexander, qui ubi exarſiſſet, nec dilatio ultionis nec modus erat. Juſtin. 9. 8.

28 *Inter minus frequentia*) Ex rarius contingentibus.

29 *Quod plerumque*) 3. Pol. 11. *Δοκοῦσι τὸ καθόλου μόνον οἱ νόμοι λέγειν, ἀλλ᾽ οὐ πρὸς τὰ προσπίπτοντα ἐπιτάττειν*.

30 *Commoda eſt.*) Omnibus.

31 *Communibus tamen*) iis neglectis de eo, quod ut plurimum accidit, aliquid eorum conſtituendum.

32 *Etſi legis*) Quæ voluit civem magiſtratui parere.

33 *Ratio*) Ut cuique jus reddatur, ut juſtitia quiſque fruatur.

34 *In iſto ſpeciali*) Quoties contra jus faſque magiſtratus aut rex lædit inferiorem.

35 *Ratio in ſua generalitate*) Tranquillitas ſecuritaſque totius corporis, quæ tanti eſt, ut unus potius doleat & id

generalitate, cui ſpecialia ſubjici fas eſt. Id enim ſatius quam ſine
Lib.VII.de benef. c.16. norma vivere, aut normam cujuſque arbitrio permitti. Seneca appoſite ad hanc rem: *Satius erat a paucis etiam juſtam excuſationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari.*

4. Locum & hic habere debet illa nunquam ſatis memorata Periclis g apud Thucydidem ſententia: *Sic exiſtimo, etiam ſingulis hominibus plus eam prodeſſe civitatem, quæ tota recte ſe habeat, quam ſi qua privatis floreat utilitatibus: ipſa autem univerſim laboret: qui enim domeſticas fortunas bene collocatas habet, patria tamen everſa, pereat & ipſe neceſſe eſt: Contra vero, etiam ſi quis in beata republica parum felix eſt; multo tamen facilius per illam incolumis ſervatur. Quare cum civitas quidem ſingulorum poſſit ſuſtentare calamitates, ſinguli autem publicas non item, quid iſt, cur non univerſim ipſi conſulere, ipſamque tueri oporteat, nec id facere quod vos facitis, dum quaſi attoniti jactura rei familiaris, ſalutem proditis reipublicæ?* Quem ſenſum breviter ita expli-
Lib.XXVI. cat Livius: *Reſpublica incolumis & privatas res ſalvas facile præſtat: 36 publica prodendo tua nequicquam ſerves.* Plato dixerat legum IV: τὸ μὲν γὰρ κοινὸν συνδεῖ, τὸ δὲ ἴδιον διασπᾷ τὰς πόλεις. καὶ συμφέρει τῷ κοινῷ τε καὶ ἰδίῳ ἀμφοῖν, ἢν τὸ κοινὸν τίθηται καλῶς μᾶλλον ἢ τὸ ἴδιον. *quod commune eſt connectit civitates, quod ſingulorum, diſſipat; quare et publice et privatim utilius eſt, ut publica magis quam privata curentur.* Xenophon vero: ὅστις ἐν πολέμῳ ἂν στασιάζῃ πρὸς τὸν ἄρχοντα, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν στασιάζει· *qui in bello contra ducem ſeditioſe ſe gerit, facit hoc cum ſuæ ſalutis periculo.* Eodem & illa Jamblichi pertinent: *Non disjuncta eſt privata utilitas a publica, imo in bono communi ſingulare etiam continetur: et ut in animalibus cæteraque natura, ita in civitatibus in totius ſalute ſalus eſt partium.*

5. In publicis autem præcipuum haud dubie eſt ordo ille, quem dixi, imperandi parendique; is vero cum privata reſiſtendi licentia conſiſtere nequit. Explicare libet hoc ipſum 37 nobili Dionis Caſſii loco: οὐ μέν τοι καὶ ἐγὼ οὔτ' ἄλλως καλὸν εἶναι νομίζω ἄρχοντά τινα 38 τῶν ἀρχομένων ἡττᾶσθαι, οὔτ' ἀνεπιτήδειον τι γενέσθαι ποτὲ, εἰ 39 τὸ ταχθὲν ὑπηρετεῖν τινι, κρατεῖν αὐτοῦ ἐπιχειρήσειε. σκέψασθε δὲ ποῖος μὲν κόσμος οἰκίας γένοιτο, ἂν οἱ ἐν τῇ ἡλικίᾳ ὄντες τῶν πρεσβυτέρων καταφρονήσωσι. ποῖος δὲ τῶν διδασκαλείων, ἂν οἱ φοιτῶντες τῶν παιδευτῶν ἀμελήσωσι. τίς ὑγίεια νοσοῦσιν, ἂν μὴ πάντα τοῖς ἰατροῖς οἱ κάμνοντες πειθαρχῶσι. τίς δ' ἀσφάλεια ναυτιλλομένοις, ἂν οἱ ναῦται τῶν κυβερνητῶν καταφρονῶσι. φύσει τε γὰρ ἀναγκαῖά τινα καὶ σωτήρια τὸ μὲν ἄρχειν ἐν τοῖς ἀνθρώ-

πο-

& id ferat, quam reſiſtat imperanti, & ordinem publicum turbet, ne patiatur injuriam.

GROT. g *Apud Thucydidem ſententia*) Lib. II. quicum bene convenit illud Ambroſii libro III. de officiis: *Eadem ſingulorum eſt utilitas, quæ univerſorum.* Et illud in jure: *Semper non quod privatim intereſt uni ex ſociis ſervari debet, ſed quod communi ſocietati expedit.* L. actiones. §. Labeo. D. Pro Socio. Adde L. unicam. §. penul. C. de Caducis tollendis.

GRON. 36 *Publica prodendo*) Deferendo, deſtituendo, non adjuvando.

37 *Nobili Dionis Caſſii loco*) Lib. 41, p. 168.

38 Τῶν ἀρχομένων ἡττᾶσθαι) Subjectis cedat, puta laſcivientibus & improba atque inutilia flagitantibus.

39 Τὸ ταχθὲν ὑπηρετεῖν) Cujus ſors & officium eſt parere.

40 Pro-

Digitized by Google

ποις, τῷ δὲ ἄρχοντι πέπακται. *Ego vero neque decorum exiſtimo, ut rector civitatis cedat, neque ſpem eſſe ad ſalutem, ſi quod parere poſitum eſt velit imperare. Cogitate enim quis futurus ſit ordo in familia, ſi a junioribus ſenes ſpernantur; quis item in ſcholis, ſi a diſcipulis ſuſque deque habeantur præceptores: unde ſanitas ægrotantibus, ſi non per omnia medicis pareant: quid tuti navigantibus, ſi plebs nautica gubernantium juſſa contemnat. Natura quippe id neceſſarium et hominibus ſalutare, ut alii quidem imperent, alii vero pareant.*

6. Paulo comitem addamus Petrum, cujus hæc ſunt verba: *Regem honorate. Servi, ſubditi eſtote cum omni timore dominis, non ſolum bonis et æquis, ſed etiam duris. Hoc enim cedit gratiæ, ſi quis* 40 *propter conſcientiam Dei ſuffert moleſtiam injuſte afflictus: quæ enim gloria eſt, ſi peccantes & colaphis cæſi ſubſiſtitis? ſed ſi bene agentes, et tamen male habiti ſubſiſtitis*, h *hoc cedit vobis gratiæ apud Deum*. Confirmat mox hoc a Chriſti exemplo. Idemque ſenſus in Clementis conſtitutionibus his verbis exprimitur: ὁ δοῦλος εὔνοιαν φερέτω πρὸς τὸν δεσπότην μετὰ φόβου Θεοῦ, κἂν ἀσεβὴς, κἂν πονηρὸς ὑπάρχῃ. *Servus Deum timens ſimul bene hero ſuo velit, quamvis impio, quamvis injuſto*. Notanda hic duo: quod dicitur ſubjectionem dominis deberi, etiam duris, idem ad reges quoque referendum: Nam quod ſequitur ei fundamento ſuperſtructum, non minus ſubditorum quam ſervorum officium reſpicit. Ac deinde talem a nobis requiri ſubjectionem, quæ injuriarum patientiam ſecum ferat: ſicut de parentibus dici ſolet: I Epiſt. II, 17. 18.

i *Ames parentem, ſi æquus eſt: ſi non, feras.*

Et Eretrienſis quidam adoleſcens, qui Zenonis ſcholam diu frequentaverat, quid ibi didiciſſet, rogatus reſpondit, ὀργὴν πατρὸς φέρειν, *iram patris ferre*. De Lyſimacho Juſtinus: *Magno animo regis, velut parentis, contumeliam tulit*. Et apud Livium eſt: *Ut parentum ſævitiam, ſic patriæ, patiendo ac ferendo leniendam eſſe*. Apud Tacitum: *Ferenda regum ingenia*: & alibi: *bonos Imperatores voto expetendos, qualeſcumque tolerandos*. Apud Perſas, laudante Claudiano: Lib. xv. Lib. xvii. Annal. xv. Hist. iv.

Quamvis crudelibus æque
Paretur dominis.

V. 1. Nec ab hac lege Domini diſcedit k conſuetudo veterum Chri-

40 *Propter conſcientiam Dei*) Διὰ συνείδησιν Θεοῦ. quia ſcil. & agnoſcit eſſe Deum juſtum & juſtitiæ exactorem, qui neminem inſontem lædi ſinat impune, dixeritque: *Mihi vindictam, ego rependam*.
GROT. h *Hoc cedit vobis gratiæ apud Deum*) Tertullianus de Pœnitentia: *Timor hominis Dei honor eſt*.

i *Ames parentem, ſi æquus eſt, ſi non, feras*) Terentius Hecyra:

Nam matris ferre injurias me, Parmeno, pietas jubet.

Cicero pro Cluentio: *Non modo reticere homines parentum injurias, ſed etiam æquo animo ferre oportet*. Habet ad hoc præceptum pulchra Chriſoſtomus tum II ad Timotheum, tum libro v. adverſus Judæos. Pertinent huc & quæ Epictetus & poſt eum Simplicius habent de duabus anſis.

K *Conſuetudo veterum Chriſtianorum*) Ad quam pertinet canon XVIII. concilii Calcedonenſis, repetitus canone IV. concilii in Trullo: concilium Toletanum quartum: capitulum II. Caroli Calvi in villa Colonia. Synodus Sueſſionenſis canone V.

GRON.

Chriſtianorum, optima legis interpres. Nam quanquam peſſimi ſæpe homines imperium Romanum tenuerunt, nec defuerunt, qui obtentu adjuvandæ reipublicæ iis ſe opponerent, nunquam tamen eorum conatibus ſe adjunxerunt Chriſtiani. In Clementis conſtitutionibus eſt, *βασιλεῖ ἀνθίστασθαι ἀθέμιτον*, *regiæ poteſtati reſiſtere nefas*, 41 Tertullianus Apologetico: 42 *Unde Caſſii, & Nigri & Albini? unde qui 43 inter duas lauros obſident Cæſarem? unde 44 qui faucibus ejus exprimendis palæſtricam exercent? unde qui armati palatium irrumpunt, 45 omnibus tot* 1 *Sigeriis* (ſic diſerte habet manuſcriptus, qui eſt apud omni laude ornatiſſimos juvenes Puteanos) *ac Partheniis audaciores? De Romanis, ni fallor, id eſt, de non Chriſtianis*. De palæſtrica, quod ait, ad Commodi mortem pertinet, peractam imperio præfecti Elii Læti: manu palæſtritæ: quo tamen Imperatore vix quiſquam fuit ſceleratior. Parthenius, cujus factum itidem deteſtatur Tertullianus, erat ille, qui peſſimum Imperatorem Domitianum oppreſſerat. His comparat Plautianum præfectum prætorio, qui Septimium Severum valde ſanguinarium Imperatorem occidere in palatio voluerat. 46 In eundem Septimium Severum arma, quaſi pro reipublicæ caritate, ſumſerant in Syria Peſcennius Niger, in Gal-

GRON. 41 *Tertullianus Apologetico*) c. 35.

42 *Unde Caſſi*) i. Utrum ex veſtris, ô multorum Deorum cultores, an ex Chriſtianorum ſecta?

43 *Inter duas lauros*) Peſtilentiæ cauſa Commodus in loco lauris veſtito apud Laurentum oppidum agebat, cum eum ob Cleandri necem expoſcendam plebs circumſedit. Herod. 1, 35. Sed quid inter duas lauros? Sane Aurelius Victor in reg. XIII. meminit vicum laureti minoris, & vicum laureti majoris. Sed hæ partes urbis ſunt in Aventino: Commodus autem obſeſſus Laurenti, minimum XVI. millibus paſſuum ab urbe. Forte inter ſuas. Lauri enim Impp. quaſi propriæ & illis dicatæ, quia Julius laureæ perpetuo geſtandæ jus accepit, Jul. 45. quod in ſucceſſores prorogatum, ut ex ſtatuis & nummis conſtat. Quin & laurus ἀλεξιφάρμακόν τι credebatur. Proverbium: Δαφνίνην φορῶ βακτηρίαν, quem tutum ab inſidiis & periculis ſignificabant. Plin. 15, 30. Suet. Tib. 69.

44 *Qui faucibus*) Sic periit Commodus in exercitatione luctæ, validiſſimo palæſtrita, ſpecie exercendi guttur ejus comprimente eo uſque, donec expiraret.

45 *Omnibus tot Sigeriis*) Forte: omnibus & Sigeriis & Partheniis. De Parthenio Sueton. Domit. 16. & 17. Item Aurelius Victor Schotti, cui ſocius conjurationis videtur fuiſſe Sigerius: nam ſimul cum Parthenio illum nominat & Martialis 4, 79.

GROT. 1 *Sigeriis*) Xiphilinus Domitiano ἐπέθεντο δ' αὐτῷ καὶ συνεσκευάσαντο τὴν πρᾶξιν Παρθένιος ὁ πρόκοιτος αὐτοῦ καὶ Σιγήριος (male Σίγηρος) ἐν τῇ προκοιτίᾳ καὶ αὐτὸς ὤν. *Inſidias autem ei communicato inter ſe conſilio ſtruxere Parthenius præpoſitus cubiculariorum & Sigerius & ipſe è cubiculariis*. Martialis libro IV.

Sigerioſque meros, Parthenioſque ſonas,

Corruptum id nomen non hic modo in Tertulliano fuerat, ſed adhuc eſt in Suetonio, ubi Saturius, & in Victore vulgari, ubi Caſperius legitur.

GRON. 46 *In eumdem Septimium*) Immo Severus in illos eodem tempore a ſuis militibus Impp. appellatos: ſed quia Severus vicit, illi pro rebellibus habentur ac tyrannis: nam civilis acies victum facit nocentem. Quod ſi Clodius viciſſet, pro Albinianis; ſi Peſcennius, pro Nigerianis poſuiſſet Septimianos.

47 *Vi-*

Gallia & Britannia Clodius Albinus. Sed horum quoque factum Chriſtianis diſplicuit, quod & ad Scapulam jactat Tertullianus: *Circa majeſtatem Imperatoris infamamur: tamen nunquam Albiniani, vel Nigriani, vel Caſſiani inveniri potuerunt Chriſtiani*. Caſſiani illi erant, qui ſecuti erant Avidium Caſſium 47 virum egregium, qui in Syria ſumtis armis cauſabatur Rempublicam ſe ire reſtitutum, quam 48 M. Antonini negligentia perderet.

2. Ambroſius, cum injuriam non ſibi tantum, ſed & gregi ſuo, & Chriſto fieri crederet a Valentiniano Valentiniani filio: populi ſatis concitati motu ad reſiſtendum uti non voluit. m *Coactus*, *Lib.v.orat. in Auxent.* inquit, *repugnare non novi: dolere potero, potero flere, potero gemere, adverſus arma, milites, Gothos quoque, lacryma mea arma ſunt: talia enim ſunt munimenta ſacerdotum: aliter nec debeo, nec poſſum reſiſtere.* Mox: *Exigebatur a me, ut compeſcerem populum: referebam, in meo jure eſſe, ut non excitarem, in Dei manu, ut mitigaret.* Idem Ambroſius 49 Maximi copiis adverſus 50 Imperatorem, & Arianum & *Theodoret. hiſt. eccl. lib. V, c. 4.* Eccleſiæ gravem, uti noluit. Sic Julianum defectorem cum peſſima conſilia agitaret, lacrymis Chriſtianorum repreſſum, ait Nazianzenus, addens, τῦτο μόνον ἐχόντων κτ' διώκτου φάρμακον, *quia ſolum hoc contra perſequutorem erat remedium*. Atqui exercitus ejus ferme omnis ex Chriſtianis conſtabat. Adde quod, ut obſervat idem Nazianzenus, *Orat. I. in Julianum.* ſævitia illa Juliani non tantum in Chriſtianos erat injuria, ſed & *Prop. 74.* rempublicam in ſummum adduxerat periculum. Accedat his illud Auguſtini, ubi illa Apoſtoli ad Romanos dicta explicat: *Neceſſe eſt propter hanc vitam nos ſubditos eſſe oportere, non reſiſtentes ſi quid illi* (rectores) *auferre voluerint*.

VI. 1. Inventi ſunt noſtro ſæculo viri eruditi quidem illi, ſed temporibus & locis nimium ſervientes, qui ſibi primum (ita enim credo) deinde aliis perſuaderent, ea quæ jam dicta ſunt locum habere in privatis, n non etiam in magiſtratibus inferioribus, quibus jus eſſe putant reſiſtendi injuriis ejus, cujus ſummum eſt imperium; imo

47 *Virum egregium*) Militiç, ſed in hac cauſa palam ſceleratum.

48 *M. Antonini negligentia*) Sic ille mentiebatur, ut colorem adderet rebellioni; ceterum nunquam imperium aut reſpublica Romana fuit in meliore ſtatu ſub principe, quam ſub hoc: neque aut pace quiſquam aut bello diligentior.

GROT. m *Coactus repugnare non novi*) Inſeruit Gratianus cauſa XXIII. quæſtione VIII. Idem Ambroſius epiſtola XXXIII. *Vultis in vincula rapere? voluntas eſt mihi: non ego me vallabo circumfuſione populorum*. Imitatus eſt magnus Gregorius libro VI. epiſtola I: *Si in morte Longobardorum me miſcere voluiſſem, hodie Longobardorum gens, nec regem, nec duces, nec comites haberet, atque in ſumma confuſione eſſet diviſa.*

GRON. 49 *Maximi copiis*) Clementis Maximi, qui ſumſit in Britannia imperium contra Gratianum Valentiniani alterum filium, occupatiſque Galliis occiſo Gratiano, Hiſpaniis quoque & Africa potitus per quinquennium regnavit, donec a Theodoſio victus interficeretur.

50 *Imperatorem & Arianum*) Valentinianum juniorem, Gratiani fratrem.

GROT. n *Non etiam in magiſtratibus inferioribus*) Petrus Martyr ad Judicum III. Paræus ad XIII. caput ad Romanos, Junius Brutus, Danæus libro VI. politicorum, & alii.

V o Spe-

imo & peccare eos, ni id faciant: quæ opinio admittenda non eſt. Nam ſicut in dialecticis o 51 ſpecies intermedia ſi genus reſpicias, eſt ſpecies; ſi ſpeciem infra poſitam, genus: ita magiſtratus illi, inferiorum quidem ratione habita, ſunt publicæ perſonæ; at ſuperiores ſi conſiderentur, 52 privati ſunt. Nam omnis facultas gubernandi, quæ eſt in magiſtratibus, ſummæ poteſtati ita ſubjicitur, ut quicquid contra voluntatem ſummi imperantis faciant, id defectum ſit ea facultate, ac proinde pro actu privato habendum. *Aver. v. Metaph. tom. 6.* Locum enim hic quoque habet, quod dicunt philoſophi, 53 ordinem non dari, niſi cum relatione ad aliquid primum.

2. Ac mihi videntur, qui contra ſentiunt, talem ſtatum rerum inducere, qualem antiqui fabulabantur in cœlo fuiſſe, antequam majeſtas oriretur, quo tempore ajunt minores Deos Jovi non conceſſiſſe. At is quem dixi *p* ordo, & ὑπαλληλισμὸς, non tantum ſenſu communi cognoſcitur: unde illud:

Omne ſub regno graviore regnum eſt;

Et Papinii illud:

vice cuncta reguntur;
Alterniſque regunt.

c. qui reſiſtit. XI. qu. 3. Et *q* Auguſtini dictum celebre: *Ipſos humanarum rerum gradus adverte: ſi aliquid juſſerit curator, faciendum: non tamen, ſi contra proconſul jubeat: aut ſi conſul aliquid jubeat, & aliud Imperator: non utique contemnis poteſtatem, ſed eligis majori ſervire: nec hinc debet minor iraſci, ſi major prælatus eſt.* *Ad Johan.* Et hoc ejuſdem de Pilato: *Talem quippe Deus dederat illi poteſtatem, ut eſſet etiam ipſe ſub Cæſaris poteſtate.*

1. Ep. II. I. 3. Sed & divina probatur auctoritate. Nam Apoſtolorum princeps ſubjectos nos eſſe vult aliter regi, aliter magiſtratibus: regi, 54 ut ſupereminenti, id eſt ſine ulla exceptione, præter ea quæ Deus directe imperat, qui injuriæ patientiam probat, non interdicit: magiſtratibus, tanquam 55 miſſis a rege, id eſt poteſtatem ſuam a rege ducentibus. Et cum Paulus omnem animam ſupremis poteſtatibus eſſe ſubjectam vult, etiam magiſtratus inferiores incluſit. Neque in populo Hebræo, ubi tot fuere reges divini humanique juris con-

tem-

o *Species intermedia*) Genus ſpeciale Senecæ epiſtola LVIII.

GRON. 51 *Species intermedia*) Quæ differt a ſpecie infima, ut genus ſubalternum a genere generaliſſimo.

52 *Privati ſunt*) Sic Veſpaſiani privatas res Tacitus, quamvis exercitum & provinciam regentis vivo Nerone dicit 3. hiſtor. 65. & 5. 1.

53 *Ordinem non dari*) i. Quod in ſerie aliqua eſt, tamdiu locum tueri, quamdiu dependet a primo: ita magiſtratus tamdiu eſſe magiſtratus, quamdiu agant ex auctoritate principis.

GROT. p *Ordo & ὑπαλληλισμὸς*) Sic in familia paterfamilias primus, inde materfamilias inde filii, mox ordinarii ſervi, poſtremo ſervi vicarii. Vide Chryſoſtomum 1 ad Corinth. XIII, 3.

q *Auguſtini*) Habet prope eadem Auguſtinus ſermone VI. iu verba Domini.

GRON. 54 *Ut ſupereminenti*) Ὡς ὑπερέχοντι Quæ verba non video, qui ſignificent ſine exceptione, quamvis res vera ſit: in notis ad N. T. explicat, Tanquam ſupra omnes poſito. Ergo, tanquam ſummæ poteſtati.

55 *Miſſis a rege*) Δι' αὐτοῦ πεμπομένοις· præfectis ejus, vel legatis.

GROT.

Digitized by Google

temtores ; unquam inferiores magiſtratus ; in quibus plurimi fuere viri pii & fortes, id ſibi juris ſumſerunt, ut regibus vim ullam opponerent, niſi ſi qui a Deo, cujus in reges ſummum jus eſt, mandatum ſpeciale acceperant: quin contra, quod procerum officium ſit oſtendit Samuel, cum, proceribus & populo inſpectante, Saulem jam perverſe regnantem ſolita veneratione eſt proſequutus. 1. Sam. XV, 30.

4. Atque adeo religionis quoque publicæ ſtatus nunquam non a regis ac Synedrii arbitrio pependit. Quod enim poſt regem magiſtratus ſimul cum populo Deo ſe fideles fore promiſerunt, id intelligi debet, quatenus in cujuſque id futurum erat poteſtate. Ne ſimulacra quidem falſorum Deorum, quæ publice exſtabant, dejecta unquam legimus, niſi juſſu aut populi in libera republica, aut regum cum regnabantur. Quod ſi quid aliquando factum eſt vi contra reges, narratur in teſtimonium divinæ providentiæ id permittentis, non in facti humani approbationem.

5. Solet a contrariæ ſententiæ auctoribus proferri dictum Trajani, cum pugionem præfecto prætorio traderet: *Hoc pro me utere, ſi recte impero; ſi male, contra me*. Sed ſciendum eſt Trajanum, ut ex Plinii Panegyrico apparet, id unice curaſſe ne quid regium oſtentaret, ſed r verum principem gereret, qui proinde ſubeſſet ſenatus populique judicio; quorum ſententias exſequi præfectus deberet etiam in ipſum principem. Simile eſt, quod de M. Antonino legimus, qui publicam pecuniam attingere noluit, niſi conſulto ſenatu. Dion. l. LXXI.

VII. 1. Gravior illa eſt quæſtio, an lex de non reſiſtendo nos obliget in graviſſimo & certiſſimo diſcrimine. Nam leges etiam Dei quædam, quanquam generaliter prolatæ, tacitam habent exceptionem ſummæ neceſſitatis: quod de lege ſabbati 56 Haſamonæorum temporibus a ſapientibus definitum fuit: unde dictum celebre: 57 *periculum animæ impellit ſabbatum*: & Judæus apud Syneſium cauſam neglectæ legis de ſabbato hanc reddit: s σαφῶς ὑπὲρ ψυχῆς διοίσομεν· *in certiſſimum vitæ periculum adducti ſumus*. Quæ exceptio probata eſt ipſi 58 Chriſto: ut 59 & in lege altera de non edendis panibus pro-

GROT. r *Verum principem gereret*) Quod poſtea imitati Pertinax & Macrinus: quorum orationes egregias apud Herodianum vide.

GRON. 56 *Haſamonæorum*) Ab Aſſamonæo Matthiæ proavo dicti, quia Juda Maccabæo Matthiæ F. Maccabæi. Joſep. 12, 8.

57 *Periculum animæ impellit*) Solvit necellitate ſervandi Sabbathi, Caſaub. exercit. 1. ad Baron. 12. 17. p. 66. Buxtorf. Syntag. cap. 16. p. 365.

GROT. s σαφῶς ὑπὲρ ψυχῆς διοίσομεν) Maccabæorum lib. 1, c. 9. 10. 43. & 44: καὶ ἤκουσε Βακχίδης καὶ ἦλθε τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων ἕως τῶν κρηπίδων τοῦ Ἰορδάνου ἐν δυνάμει πολλῇ, καὶ εἶπεν Ἰωνάθαν τοῖς παρ' αὐτοῦ· ἀναστῶμεθα νῦν καὶ πολεμήσωμεθα ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν· οὐ γάρ ἐστι σήμερον ὡς ἐχθὲς καὶ τρίτην ἡμέραν. *Id cum audiſſet Bacchides, venit multo cum exercitu ad Jordanis ripas ipſo die ſabbati. Jonathan autem ſuis dixit: ſurgamus nunc, & pro vita pugnemus; neque enim noſtra res ſe habent ut heri & nudius tertius.*

GRON. 58 *Chriſto*) Matth. 12, 4.

59 *Et in lege altera*) 1. Sam. 23. 6.

Digitized by Google

propoſitionis. Et Hebræorum magiſtri legibus de cibis vetitis, aliiſque nonnullis ex veteri traditione eandem addunt exceptionem, recte quidem: non quod Deo jus non ſit ad certam mortem ſubeundam nos obſtringere, ſed quod leges quædam ejus ſint argumenti, ut non credibile ſit datas ex tam rigida voluntate: quod in legibus humanis magis etiam procedit.

2. Non nego a lege etiam humana quoſdam virtutis actus poſſe præcipi, ſub certo mortis periculo, ut *t* 60 de ſtatione non deſerenda; ſed nec temere ea voluntas legem condentis fuiſſe intelligitur, neque 61 videntur homines in ſe & alios tantum 62 jus accepiſſe, niſi quatenus ſumma neceſſitas id exigat. Ferri enim leges ab hominibus ſolent & debent 63 cum ſenſu humanæ imbecillitatis. Hæc autem lex, de qua agimus, pendere videtur a voluntate eorum, qui ſe primum in ſocietatem civilem conſociant, a quibus jus porro ad imperantes manat. Hi vero ſi interrogarentur, an velint omnibus hoc onus imponere, ut mori præoptent, quam ullo caſu vim ſuperiorum armis arcere, neſcio an velle ſe ſint reſponſuri, niſi forte cum hoc additamento, ſi reſiſti nequeat, niſi cum maxima reipublicæ perturbatione, aut exitio plurimorum innocentium. Quod enim tali circumſtantia 64 caritas commendaret, id in legem quoque humanam deduci poſſe non dubito.

3. Dicat aliquis, rigidam illam obligationem, mortem potius ferendi, quam ullam unquam ſuperiorum injuriam repellendi, non ex lege humana, ſed divina proficiſci. Sed notandum eſt, primo homines non DEI præcepto, ſed ſponte adductos 65 experimento infirmitatis familiarum ſegregum adverſus violentiam, in ſocietatem civilem coiiſſe, unde ortum habet poteſtas civilis, quam ideo
1. Petr. II. 13. humanam ordinationem Petrus vocat: quanquam alibi & divina ordinatio vocatur, quia hominum ſalubre inſtitutum Deus probavit. Deus autem humanam legem probans cenſetur probare 66 ut humanam & humano modo.

Lib. III, adv. Monarch. c. 8. Lib. VI. c. 23. & 14. 4. Barclajus regii imperii aſſertor fortiſſimus huc tamen deſcendit, ut populo & inſigni ejus parti jus concedat ſe tuendi adver-

GROT. *t* *De ſtatione non deſerenda*) Vide Joſephum ubi de cuſtodibus Saulis agit. Polybius: *παρὰ Ῥωμαίοις θάνατος ἐν συστήματι τῆς ἐφεδρείας λιπόντα τὴν τάξιν.*

GRON. 60 *De ſtatione*) Loco, ubi quis aut in præſidio aut in acie locatus eſt ab Imperatore. Liv. 24, 37.

61 *Videntur homines*) Nam Dei paullo ante jus liberum agnovit, qui vitam, quam precario dedit, repoſcere poteſt, quandoque placet ejus ſanctæ providentiæ.

62 *Jus accepiſſe*) Ut poſſint eis injungere, quod requirat, ut deferant omnem tutelam ſui, & certæ morti occurrant.

63 *Cum ſenſu*) Ut conſiderent, quid hæc fragilitas ferat, nec mandent quod homo natus præſtare nequeat.

64 *Caritas commendaret*) Et officio fieret atque humanitate, ita tamen, ut intermittere liceat, idem poſſe præcipi ut intermittere non liceat.

65 *Experimento infirmitatis*) Quod viderent, diſperſos per familias & nihil commune habentes facile a violentis opprimi.

66 *Ut humanam & humano*) Quatenus exigit, quantum homini poſtulare licet ab homine, quantumque homo (cui difficile eſt ejurare inſitum amorem ſui) potuit exſequi.

67 *Id*

Digitized by Google

verſus immanem ſævitiam : cum tamen ipſe fateatur totum populum regi ſubditum eſſe. Ego facile intelligo, quo pluris eſt 67 id quod conſervatur, eo majorem eſſe 68 æquitatem, quæ adverſus legis verba exceptionem porrigat : attamen indiſcriminatim damnare aut ſingulos aut partem populi minorem, quæ ultimo neceſſitatis præſidio ſic utatur, ut interim 69 & communis boni reſpectum non deſerat, vix auſim. Nam David, qui 70 extra pauca facta teſtimonium habet vitæ ſecundum leges exactæ, armatos circum ſe primum quadringentos, deinde plures aliquanto habuit ; quo niſi ad vim arcendam ſi inferretur? Sed ſimul illud notandum eſt, non factum id a Davide, niſi poſtquam & Jonathanis indicio, & pluribus aliis certiſſimis argumentis compererat Saulem vitæ ſuæ imminere. Deinde vero nec urbes invadit, nec pugnandi captat occaſiones, ſed latebras quærit, modo in locis deviis, modo apud populos externos, & 71 hac religione ut popularibus ſuis nunquam noceat. 1.Sam.xxii.2. & xxiii.13.

5. Simile videri poteſt factum Maccabæorum : nam quod quidam hæc arma eo titulo defendunt, quaſi Antiochus non rex ſed invaſor fuerit, vanum puto: cum nuſquam in omni hiſtoria Maccabæi, & qui eorum partes ſequebantur, Antiochum alio quam regis nomine compellent; & merito ſane, cum jampridem Macedonum imperia agnoviſſent Hebræi, in quorum jus Antiochus ſucceſſerat. Nam quod lex vetat alienigenam populo præfici, de voluntaria electione intelligendum eſt, non de eo, quod temporum neceſſitate adductus populus facere cogebatur. Quod vero ajunt alii, uſos Maccabæos jure populi, 72 cui αὐτονομία deberetur, ne id quidem firmum. Nam Judæi primum a Nabuchodonoſore devicti jure belli ex eodem jure ſucceſſoribus Chaldæorum 73 Medis & Perſis paruerant : quorum u totum imperium ad Macedonas devenit. Hinc Judæi Tacito vocantur : *Dum Aſſyrios penes Medoſque & Perſas oriens fuit viliſſima pars ſervientium*. Nec quicquam ab Alexandro ejuſque ſuc- Hiſt.l.5.

67 *Id quod conſervatur*) Quod ſcil. conſervari non poſſet in ſtricta legis obſervatione.

68 *Æquitatem, quæ*) Per quam liceet eam legem aliquando non obſervare.

69 *Et communis boni*) Ut non turbet ultro tranquillitatem publicam, & tantummodo ſeſe tueatur; non infeſtet, neque ad ſimul turbandum trahat alios.

70 *Extra pauca*) Quibus læſus eſt & graviter peccavit.

71 *Hac religione*) Perpetua & vigili cura.

72 *Cui αὐτονομία*) Quem Deus liberum & ſui juris eſſe voluiſſet.

73 *Medis & Perſis*) Non poteſt excuſari, quod Tacitus & auctor ajunt Judæos Medis ſerviſſe, niſi de uno Dario Medo, cujus mentio apud Danielem intelligatur. Nam Aſſyriis a Nino ad Sardanapalum, Medis ab Arbace ad Aſtyagen non paruerunt Judæi : ſed deſtructo primo Aſſyriorum imperio, & contracto Medico aliud Aſſyriorum vel Chaldæorum imperium natum eſt per Nabucodonoſorem eodem tempore, quo in alia parte orientis regnabant Medi. Huic poſteriori Aſſyriorum regno armis victi acceſſere Judæi, inde ad Perſas ſub Cyro tranſiere.

GROT. u *Totum imperium ad Macedonas devenit*) Juſtinus libro XXXVI: *Primus Xerxes rex Perſarum Judeos domuit: poſtea cum ipſis Perſis in ditionem Alexandri magni venere, diuque in poteſtate Macedonici imperii fuere. A Demetrio cum deſciviſſent, amicitia Romanorum petita, primi omnium ex orientalibus libertatem receperunt, facile tunc Romanis de alieno largientibus.*

GRON.

Digitized by Google

ſucceſſoribus 74 ſtipulati ſunt, ſed ſine ulla conditione in eorum ditionem venerunt, ſicut ante ſub ditione Darii fuerant. Quod ſi & Judæi interdum ritus ſuos & leges palam exercere permiſſi ſunt, id fuit ex regum beneficio jus precarium, non ex lege aliqua imperio addita. Nihil ergo eſt quod Maccabæos tueatur præter ſummum certiſſimumque periculum: quamdiu ſcilicet intra ſui defendendi terminos ita ſe continuerunt, ut in loca devia exemplo Davidis ſecederent, quærendæ ſecuritati; nec arma expedirent, niſi ultro oppugnati.

6. Illa interim cautio tenenda eſt, etiam in tali periculo perſonæ regis parcendum: quod qui factum a Davide putant 75 non ex officii neceſſitate, ſed ex ſublimiore propoſito, falluntur. Ipſe enim

1. Sam. XXVI, 9. Deuteron. XXII, 28. David aperte dixit, inſontem neminem eſſe poſſe, qui manus regi inferret. Nimirum ſciebat ſcriptum in lege: *Diis*, id eſt, judicibus ſummis, *non maledices, & x principi in populo tuo non maledices.* in qua lege mentio facta ſpecialis eminentium poteſtatum, oſtendit

Lib. II. aliquid præcipi ſpeciale. Quare Optatus Milevitanus de hoc Davidis facto loquens, *y Obſtabat*, ait, *plena diuinorum memoria mandatorum*. Et verba Davidi hæc tribuit: *Volebam hoſtem uincere, ſed prius eſt diuina præcepta ſervare.*

7. At falſa maledicta ne in privatum quidem licet jacere; in regem ergo veris quoque abſtinendum: quia, ut ait ſcriptor problematum, quæ Ariſtotelis nomen præferunt:

Sect. XI. *ὁ κακηγορῶν τὸν ἄρχοντα, εἰς τὴν πόλιν ὑβρίζει. Qui rectori maledicit, z in civitatem eſt injurius.*

1. Samuel. XXIV, 6. Quod ſi voce lædendus non eſt, manu certe multo minus: unde & pœnitentia tactum Davidem legimus; quod veſtem ejus violaſſet: tantam intelligebat perſonæ iſtius eſſe ſanctitudinem! nec immerito. nam cum ſummum imperium *a* non poſſit non multorum odiis pate-

GRON. 74 *Nec quicquam ſtipulati*) Nihil exceperunt, quum ei ſe dederent.

75 *Non ex officii neceſſitate*) Eximię alicujus innocentiæ ſtudio, ut abſtineret etiam illa vi, qua jure uti poterat, ut non modo ad legem juſtus eſſet, ſed & intra legem, ut Seneca loquitur 2, de ira 27.

GROT. x *Principi in populo tuo non maledices*) Joabus Semeiæ apud Joſephum *οὐ τεθνήξῃ βλασφημήσας τὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ καταςαθέντα βασιλέα; An non morereris, qui ei maledicere auſus es, quem Deus in regni ſede conſtituit.*

y *Obſtabat plena divinorum memoria mandatorum*) Joſephus de Davide: *μετανοήσας δ' εὐθὺς ἄδικον ἔφη φονεύειν τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην. Sed ſtatim pœnitudine ductus, injuſtum facinus eſſe dixit, dominum ſuum occidere.* Et poſt: *Τὸν ὑπὸ θεοῦ κεχειροτονημένον βασιλέα δεινὸν ἀποκτεῖναι κἂν ᾖ πονηρός. ἥξειν γὰρ αὐτῷ παρὰ τοῦ δόντος τὴν δίκην. Horrendum regem quamvis malum interficere: pœnam enim id facienti imminere ab eo qui regem dedit.*

z *In civitatem eſt injurius*) Julianus Miſopogonis: *καὶ γὰρ οἱ νόμοι φοβεροὶ διὰ τοὺς ἄρχοντας, ὥςε ὅςις ἄρχοντα ὑβρίζει, ἐκ περιουσίας τοὺς νόμους κατεπάτησεν. Sunt enim leges ſeveræ pro principibus, ita ut qui in principem injurioſus fuerit is ex animi libidine conculcaverit leges.*

a *Non poſſit non multorum odiis patere*) Quintilianus Declamatione cccxLVIII: *Hanc eſſe conditionem omnium, qui adminiſtrationem reipublicæ aggrediuntur, in ea, quæ maxime pertinent ad ſalutem communem, cum quadam ſui invidia efficere cogantur.* Vide ea de re Liviæ verba ad Auguſtum apud Xiphilinum ex Dione.

6 Nam

Digitized by Google

tere, ſecuritas fungentis peculialiter fuit munienda. Quod Romani etiam in Tribunis plebis conſtituerunt, ut ἄσυλοι, id eſt, inviolabiles eſſent. Inter Eſſenorum dicta erat, reges ſanctos eſſe habendos: & inſigne illud apud Homerum:

Περὶ γὰρ δίε ποιμένι λαῶν,
μή τι πάθοι.
b *Nam pro populi paſtore timebat,*
Nequid ei accideret.

Nec immerito, ut apud Curtium eſt, *regium nomen gentes, quæ ſub regibus ſunt, pro Deo colunt.* c Artabanus Perſa ἡμῖν δὲ πολλῶν νόμων καὶ καλῶν ὄντων κάλλιστος οὗτός ἐστι, τὸ τιμᾶν βασιλέα καὶ προσκυνεῖν, ὡς εἰκόνα Θεοῦ τοῦ τὰ πάντα σώζοντος. *Nobis inter leges multas easque bonas hæc optima eſt, regem colendum & adorandum, ut Dei cuncta ſoſpitantis effigiem.* Plutarchus Agide: οὐ θεμιτὸν οὐδὲ νενομισμένον βασιλέως σώματι τὰς χεῖρας προσφέρειν, *nec fas nec licitum regis corpori manus inferre.*

8. 76 Illa quæſtio gravior, an quantum Davidi, an quantum Maccabæis licuit, liceat & Chriſtianis, quorum magiſter crucem ſubire toties jubens, exactiorem patientiam videtur requirere. Certe ubi ſuperiores ob religionem mortem intentant Chriſtianis, Chriſtus fugam concedit, his ſcilicet quos officii neceſſitudo nulli loco alligat: ultra fugam nihil. Petrus vero Chriſtum ait cum pateretur, nobis reliquiſſe exemplum quod ſequamur, qui cum peccato vacaret, & doli omnis immunis eſſet, convitia convitiis non repoſuit, neque inter patiendum minatus eſt, ſed rem permiſit juſte judicanti. Idem gratias agendas Deo ait, & gaudendum Chriſtianis, ſi tanquam Chriſtiani pœnis ſubdantur. Et hac maxime patientia invaluiſſe Chriſtianam religionem legimus. 1.Pet.IV.12. 13.14.15.16.

Qua-

b *Nam pro populi paſtore timebat*) Bene Chryſoſtomus, 1. ad Timoth. 1. *Si quis ovem jugulet, ab eo gregem imminui: at ſi quis paſtorem de medio ſuſtulerit, ab eo totum gregem diſſipari.* Seneca libro priore de clementia cap: III: *Somnum ejus nocturnis excubiis muniunt: latera objecti circumfuſique defendunt: incurrentibus periculis ſe opponunt. Non hic eſt ſine ratione populis urbibuſque conſenſus ſic protegendi amandique reges, & ſe ſuaque jactandi, quocumque deſideraverit imperantis ſalus. Nec hæc vilitas ſui eſt aut dementia, pro uno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus unam animam redimere, nonnunquam ſenis & invalidi. Quemadmodum totum corpus animo deſervit* (quod ipſum late ibi exſequitur) *ſic hæc immenſa multitudo unius animæ circumdata illius ſpiritu regitur, illius ratione flectitur, preſſura ſe ac fractura viribus ſuis, niſi conſilio ſuſtineretur. Suam itaque incolumitatem amant, &c.* Adde quæ infra, lib. II, cap. I. §. IX.

c *Artabanus Perſa*) Apud Plutarchum Themiſtocle.

GRON. 76 *Illa quæſtio, &c.*) Auctor quæſtionem, an liceat Chriſtianis pro religione adverſus ſuperiores in ultimo diſcrimine bellare, ita tractat ut negantem partem probare, atque ita tot heroum, quorum armis a Deo proſperatis libertatem conſcientiæ in Belgio, Germania, Gallia debemus, cauſam damnare videatur.

Cui ſententiæ ſubſcribere non poſſumus, nec quæ pro ea proferuntur, tanti putamus, ut iis nos induci patiamur.

Crucem ſubire ſuos bis juſſit Chriſtus, prius Matth. 10, 38. Quod tempus Marcus quoque 8, 34. & Lucas 9, 23. reſpiciunt. Iterum Matth. 16, 24. quod Lucas 14, 24. id nihil aliud eſt, quam divinas caſtigationes patienter &

ſine

Digitized by Google

ſine murmure cumque confeſſione peccatorum & horrore juſtiſſimæ Dei adverſus peccata iræ excipere. Et tamen dictum eſt ſuperiorum ſupremis regibuſque regum, quam humillimo & deſpicatiſſimo mortalium. Quemadmodum igitur hoc non impedit, quominus reges & magiſtratus reſiſtant malitiæ privatorum & hoſtium, atque illos ſupplicio afficiant, hos bello proſequantur: ita neque impedit privatos, quominus illi ultimæ ſævitiæ malorum principum & magiſtratuum repugnent.

Ob religionem autem ſi omnino in ſuperiores arma ſumere non licet, neque licebit ipſis ſuperioribus arma ſumere adverſus alios pariter ſuperiores ob religionis diverſitatem bellum moventes. Præbeamus igitur ſi Diis placet, nos impune lacerandos & ſubjugandos Turcis Mahometiſmum imperantibus. Et condemnemus Conſtantinum, quod defendendi a perſecutione Chriſtianiſmi gratia arma ſumſit in affinem ſuum & collegam Imperatorem Licinnium: quo nomine tota Eccleſia eum ſemper laudavit & obnoxiam ſe illi profeſſa eſt. Nec poteſt hic dari ratio, quare magis liceat ſuperioribus in ſubjectos per religionis cauſam ſævire, quam per aliam quamcumque impotentiam. Immo per illam minus licet, quia ſolus Deus καρδιογνώστης eſt, & imperium in conſciencias habet. Porro qui religionem petit ſævitia, idem petit bona, petit vitam, petit conjugem & liberos. Si ergo licet in graviſſimo & certiſſimo diſcrimine reſiſtere ſoperioribus ob bona, conjugem, liberos, vitam defendendam (uti conceſſit auctor) quoniam eædem cauſæ cum cauſa religionis ſunt perpetuo conjunctæ, etiam in ultimo & certiſſimo diſcrimine ob religionem, ſi non per religionem, certe per illas alteras cauſas reſiſtere licet ſuperiori intolerabili ſævitia prætextu religionis bona & vitam involanti.

Chriſti & apoſtolorum & primorum chriſtianorum exempla nihil juvant, quia illa verſantur in eccleſia conſtituenda, nos in eccleſia conſtituta. Illam quum ſinguli & humillimi homines (ita Deo placitum) in eam colligerentur, non oportet infamem fuiſſe rebellionibus: nunc poſtquam illud crimen eccleſia effugit diu patiendo, non oportet eam beneficium Dei incomparabile, præſertim ſi vires ad illud tuandum dedit, per ignaviam amittere.

Quod Chriſtus per humilitatem, per patientiam ſe ac ſuos ad tempus præbendo tanquam oves ad lanienam, vicit poteſtates mundi ac tenebrarum, miraculum eſt non minus quam linguarum donum, quam ſanandi infirmos, excitandi mortuos, liberandi energumenos, & alia ſupra humanum modum. Ut ergo nunc in docenda diſcendaque religione Chriſtiana non expectandum, donec eadem miracula Deus nobis repræſentet, ſed ordinariis ſtudiorum viis & conſueta diſciplina utendum eſt: ita nec in defendenda veritate agnita & libertate conſcientiæ manibus inſinuatis ſedendum illis, quibus Deus non modo pro focis, ſed etiam pro aris vires & opes dedit, nec operienda miracula, quæ Deus ſic quoque dat, ſed illis, qui viis & inſtrumentis & labore curaque cuivis rei propria utuntur. Hebræos ſub Pharaone cædes & contumelias & injuſta opera cum ſervilibus verberibus tolerare voluit Deus uſque in adventum Moſis. Noluit eosdem pugna Ægyptium vincere: Rubrum mare mandata ſua peragere & ultionem exſequi juſſit: at idem eductis in terram promiſſam per arma adverſus religionis oppreſſores adfuit. Neque hoc infirmat martyria. Immo genus eſt martyrii in ſancto & ſolo propoſito defendendi lucem evangelii conceſſam occumbere quamvis armatum. Quod ſi quando ab inermibus & mera patientia martyrium excipi vult, id non magis moratur alios, quin ſe, ut poſſunt, a vi tueantur, quam quod quosdam naufragio, peſtilentia, alios morbo evocat, id non prohibet alios, quominus medicinis & omni probata via ad ſalutem graſſantur: quod quosdam ſub iniquo judice probos & innocentes ſinit opprimi, id nihil vetat: ne alii ſuam innocentiam judicio defendant. Neque vero non intereſt privatus paucive an populus ob religionem infeſtetur: nam illi ſuo fato occidunt, populus etiam poſteritatis.

Præterea ſi Chriſti exemplum & injuriarum patientia non tollit jus belli gerendi omne in univerſum adverſus quoſvis aggreſſores, ne quidem tollit jus belli gerendi adverſus ſuperiores in ultimo diſcrimine ob religionem. Ratio eſt, quia Chriſtus non tantum injurias a ſuperioribus pertulit, ſed etiam a viliſſima fæce Judæorum, neque tan-

tum

Digitized by Google

9. Quare Chriſtianis veteribus, qui recentes ab apoſtolorum, & apoſtolicorum virorum diſciplina eorum præſcripta & intelligebant, melius & perfectius implebant, ſummam injuriam fieri puto ab iis qui quo minus ipſi ſe defenderent in certiſſimo mortis periculo, vires putant illis non animum defuiſſe. Imprudens certe & impudens fuiſſet Tertullianus, ſi apud Imperatores, qui ejus rei ignari eſſent non tum ob religionem, ſed etiam ob illorum invidiam & malitiam. Deinde non dicit: *Si ſuperior ob religionem tibi alapam in altera maxilla duxerit*: non dicit: *Qui tollet gladium adverſus ſuperiores religionis cauſa*, ſed ſimpliciter & ſine exceptione: *Si quis duxerit*: *Qui tollet*. Quæ ergo reſponſio eſt ad hæc loca, pro ſarto tecto ſervando jure belli cujuſcumque, eadem eſt & pro ſervando jure belli in ſuperiores, & intolerandam ſævitiam religionis ergo.

Chriſtus fugam concedit, inquit, agnoſco: ultra fugam nihil: hoc hic lego; apud Evangeliſtam neminem. II. Si præciſe nihil extra fugam, ne quidem ut pecunia redimant libertatem religionis & conſcientiæ, itaque rem illicitam fecere tot ſæculis faciuntque hodie miſeri Græci & aliæ nationes chriſtianæ ſub Turcico imperio, qui tributo perſecutionem evadunt. Quod ſi hoc durum eſt adfirmare, fatendum eſt, illud temere pronuntiatum eſſe. III. Quin imo, quia fugam concedit, non requirit meram & ſolam patientiam: ſed per ſynecdochen ſpeciei concedit honeſtas rationes ſubterfugiendi & hoc genus tyrannidis, quamdiu non planum ac liquidum eſt, placuiſſe Deo, ut morte noſtra teſtimonium veritati demus. IV. Quia fugam conceſſit, oſtendit certe ſuum exemplum non vocare nos ad omnes omnino eventus patientiæ, quam ipſe præſtitit: noluit enim fugere. V. Fugam conceſſit illis, quibus nihil patebat præter fugam: quales erant primi ejus diſcipuli virium inopes. His igitur fugam concedendo non vetuit alios ſuo bono uti.

Quanto melius fecerent tyrannidis patroni, ſi Chriſti exemplum proponerent perſecutoribus & imperantibus religionem! noluit ille vi in formanda & propaganda eccleſia uti, noluit ignes & gladios adhibere, cum facile potuiſſet. Itaque exemplum Chriſti magis obligat principes ad non ſæviendum ob religionem, quam ſubjectos ad imitandum ejus patientiam omnem, quæ magna parte miraculoſa eſt.

Locus Petri tot verſibus ſolatia continet illis, quorum conſtantia & martyrio Deum velle amplificare gloriam ſuam certo conſtat, quia illis ſubducit omnem externam opem defendendæ vitæ, & eosdem ad hanc ipſam patientiam præſenti numine & S. Spiritus extraordinaria ope confirmat. Sunt autem viæ, quibus utitur Deus ad amplificandam gloriam ſuam, multæ. Nec ſcriptura, cum unam earum laudat, alias tollit. Idem Deus, qui modo monſtrat, quid poſſit in infirmis, magnum illis animum adverſus calamitates & ſupplicia præſtando, modo monſtrat, quid poſſit in fortibus victoriam illis per arma juſta largiendo.

Ad exemplum illud primorum Chriſtianorum tam ſpecioſe propoſitum reſpondet Miltonus, eos non potuiſſe, quicquid imputent: ubi potuerint, feciſſe: denique qui non fecerint, non obligare nos ad imitandum. Et certe non potuerunt: Homines humiles, tenues, viles, ignobile vulgus, pauci etiam, cum multa millia eſſent, ſi cum cæteris compararentur, diſperſi & disjecti, ſine corpore & concilio, clandeſtinis eoque non numeroſis cœtibus coëuntes, imbelles & inermes, nullo capite præter ſacerdotes ex eadem vilitate lectos: ad hæc nihil aliud cogitantes, quam pœnitentiam priſtinæ vitæ, ſpem metumque futuræ, exſpectantes quiſque ſe viſurum noviſſimum diem, eaque de cauſa deſerentes negotia, abhorrentes a conjugiis, a gerenda republica, a militia, abjicientes pecuniam, & rem familiarem, denique nihili facientes, quorum cauſa tyrannos odimus & defenſionem noſtri paramus: interdum improvidæ ac ſimpliciter, quæ Chriſtus non ſimpliciter contemni juſſerat, ſed comparate, ſi haberi non poſſent ſalva conſcientia, & ſi ea Deus repoſceret. Itaque non modo vires illis, ſed & animum reſiſtendi defuiſſe, facile concedo. Nec poterant, nec ſi potuiſſent, volebant, non tam qui-

non poterant, ita confidenter auſus eſſet mentiri: *Si enim hoſtes & apertos, non tantum vindices occultos agere vellemus, deeſſet nobis* 77 *vis numerorum & copiarum? Plures nimirum Mauri & Marcomanni, ipſique Parthi, vel quantæcumque unius tamen loci & ſuorum finium gentes, quam totius orbis? Externi ſumus, & veſtra omnia implevimus, urbes, inſulas, caſtella municipia,* 78 *conciliabula, caſtra ipſa, tribus,* 79 *decurias,* 80 *palatium, ſenatum, forum: ſola nobis reliquimus templa. Cui bello non idonei, non promti fuiſſemus,* 81 *etiam copiis impares, qui tam libenter trucidamur, ſi non* 82 *apud iſtam diſciplinam magis occidi liceret quam occidere?* ſequitur hic quoque 83 magiſtrum ſuum Ciprianus, & aperte prædicat: *Inde eſt, quod nemo noſtrum, quando apprehenditur, reluctatur: nec ſe adverſus injuſtam violentiam veſtram,* 84 *quamvis nimius & copioſus noſter ſit populus, ulciſcitur. Patientes facit* 85 *de ſecutura ultione ſecuritas:* d *Innocentes nocentibus cedunt.* Et Lactantius: *Confidimus enim majeſtati ejus, qui tam contemtum ſui poſſit ulciſci quam ſervorum ſuorum* 86 *labores & injurias. Et ideo cum tam nefanda perpetimur, ne uerbo quidem reluctamur: ſed Deo remittimus ultionem.* Nec aliud ſpectavit Auguſtinus, cum dicit. *Nihil juſtus præcipue cogitet in his rebus, niſi ut bellum ſuſcipiat, cui bellare fas eſt: non enim fas eſt omnibus.* Ejuſdem eſt illud: *Quoties Imperatores* 87 *in errore ſunt, leges ad tuendum errorem contra ueritatem condunt, per quas juſti examinantur & coronantur.* Idem alibi: *Ita a plebibus principes & a ſervis domini ferendi ſunt, ut ſub exercitatione tolerantiæ ſuſtineantur temporalia, & ſperentur æterna.* Quod veterum Chriſtianorum exemplo alibi ſic explicat: *Neque tunc civitas Chriſti, quamvis adhuc peregrinaretur in terris, et haberet tam magnorum agmina populorum adverſus impios perſecutores, pro temporali ſalute pugnavit, ſed potius, ut obtineret æternam, non repugnavit. Ligabantur, includebantur, cædebantur, torquebantur, urebantur, laniabantur, trucidabantur, et multipli-*

Ad Demetrianum.

Lib. ᴠ.

Lib.6.qu.10.in Joſ.

*Ep.*CLXVI.

*De Civit. Dei l.*XXII.

illicitum putabant, quam ob nimiam martyrii ambitionem. Sed aliter egerunt, poſtquam Imperatoris facti ſunt Chriſtiani, & ipſi quoque publica munera adminiſtrando potentiam nacti ſunt.

77 *Vis numerorum*) Cohortium. Tacitus 1, hiſtor. 6. Agric. 18. & 32.

78 *Conciliabula*) Supra cap. 2. n.10.

79 *Decurias*) Judicum & equeſtrem ordinem.

80 *Palatium*) Domum auguſtam.

81 *Etiam copiis*) Apparatu & inſtrumento belli.

82 *Apud iſtam diſciplinam*) Hanc ſectam Chriſtianorum. Terent. Eun. 2. 2. 32.

83 *Magiſtrum ſuum*) Hieronymus refert notarium B. Cypriani dicere ſolitum, nunquam Cyprianum abſque Tertulliani lectione unum diem peregiſſe, ac ſibi crebro dixiſſe: *Da magiſtrum.*

84 *Quamvis nimius*) Numeroſus multus admodum.

85 *De ſecutura*) Quia exploratum habemus injuriarum, quæ nobis fiunt, Deum vindicem fore.
GROT. d *Innocentes nocentibus cedunt*) Hæc ſunt in ſcripto ad Demetrianum. Ejusdem hæc libri primi epiſtola 1: *Intellexit* (adverſarius) *Chriſti milites vigilare, jam ſobrios & armatos ad prælium ſtare, vinci non poſſe, mori poſſe. & hoc ipſo invictos eſſe, quia nec mori timent, nec repugnare contra impugnantes, cum occidere innocentibus nec nocentem liceat, ſed prompte & animas & ſanguinem tradere.* GRON. 86 *Labores*) Ærumnas, agonas, ut Herculis XII. labores dicuntur.

87 *In errore ſunt*) Ἑλληνισμῷ idolorum cultui dediti ſunt.

88 *Non*

Digitized by Google

plicabantur . 88 *Non erat eis pro ſalute pugnare* , 89 *niſi* 90 *ſalutem* 91 *pro ſalute contemnere.*

10. Nec minus egregia ſunt, quæ in eandem ſententiam habet Cyrillus in locum Johannis de gladio Petri . Thebæa legio , ut acta nos docent , militibus conſtabat ſexies mille ſexcentis ſexaginta ſex Chriſtianis omnibus: Qui, cum Maximianus Cæſar apud 92 Octodurum exercitum compelleret ſacra Diis falſis facere, primum 93 Agaunum iter arripuerunt.: & cum eo miſiſſet Imperator, qui eos ad ſacrificandum venire juberet , ipſique ſe id facturos negaſſent , 94 Maximianus decimum quemque juſſit interfici per apparitores, qui nemine repugnante facile imperium ſunt exſecuti.

11 e Mauritius ejus legionis 95 primicerius, a quo Agaunum vicus Mauritii dictus eſt poſtea ; narrante Eucherio Epiſcopo Lugdunenſi , eo tempore commilitones ſic allocutus legitur : *Quam timui , ne quiſquam , quod armatis facile eſt ſpecie defenſionis:* 96 *beatiſſimis funeribus manus obviam afferre tentaret ! jam mihi* 97 *ad hujus rei interdictum Chriſti noſtri* 98 *parabatur exemplum , qui exemtum vagina apoſtoli gladium propriæ vocis juſſione recondidit : docens , majorem armis omnibus Chriſtianæ confidentiæ eſſe virtutem*, 99 *ne quiſquam mortali operi mortalibus dexteris obſiſteret, quin imo cœpti operis fidem perenni religione compleret*. Cum hoc ſupplicio peracto Imperator ſuperſtitibus eadem quæ ante præciperet , ſic omnes reſpondent: *Milites quidem, Cæſar, tui ſumus , et ad defenſionem reipublicæ Romanæ arma ſuſcepimus : nec unquam aut deſertores bellorum aut proditores militiæ*

88 *Non erat eis*) Non ducebant operæ pretium , non faciebant tanti vitam & bona ſua , ut eorum ergo arma ſumerent ac reſiſterent, ſed ſpe ac deſiderio ſalutis æternæ hanc fragilem vitam contemnebant . De illo , *Non erat*. vide 4, Obſerv. 8. p. 115.

89 *Niſi*) 'Αντὶ τῦ ſed.

90 *Salutem*) Hujus vitæ.

91 *Pro ſalute*) Æterna.

92 *Octodurum*) Veragrorum vicum appellat Cæſar 2 , bell. Gall. 1. *Marteaach.* hodie.

93 *Agaunum*) *Saint Maurice* , duodecim millibus p. ab Octoduro.

94 *Maximianus*) Collega Diocletiani A. Æ. C. 297.

GROT. e *Mauritius*) De hujus martyris honoribus apud Helveticos vide Guillemannum in veteri ſcripro de translatione ſancti Juſtini in novam Corbejam: *Unde juxta fidem Chronicorum ſub atrociſſima & incomparabili illa decima poſt Neronem perſecutione paſſum eum colligimus: quæ & prioribus perſecutionibus immanior , dum venerabilem multitudinem martyrum cœlis mitteret, inter quos etiam præcipuum ſancti Mauritii collegium , & innocentiæ ſpeculum*. De Thebæis martyribus Brunſvicum translatis vide Cranczium Saxonicorum VII, 16.

GRON. 95 *Primicerius*) Quia ſingula officia Palatina complures habebant perſonas, primicerii, primiſcrinii, proximi & primares & capita (nam & ſic vocabantur) officii cujuſque dicebantur , quod primum locum obtinerent , primique in laterculo vel tabella incerata, cui numerus officii eſſet inciſus , notarentur . Alii tribunum vocant.

96 *Beatiſſimis*) Feliciſſimum & glorioſiſſimum mortis genus martyrium interpellare vi atque impedire.

97 *Ad hujus rei*) Ut probarem hujuſmodi defenſionem illicitam eſſe.

98 *Parabatur exemplum*) Ovid. 9, met. 507. *cur hæc exempla paravi ?* Tacitus 15, ann. 13. *Si vis ingrueret , provisis exemplis Caudinæ & Numantinæ cladis.*

99 *Ne quiſquam mortali* (Leg. immortali.

non poterant, ita confidenter auſus eſſet mentiri: *Si enim hoſtes & apertos, non tantum vindices occultos agere vellemus, deeſſet nobis* 77 *vis numerorum & copiarum? Plures nimirum Mauri & Marcomanni, ipſique Parthi, vel quantacumque unius tamen loci & ſuorum finium gentes, quam totius orbis? Externi ſumus, & veſtra omnia implevimus, urbes, inſulas, caſtella municipia,* 78 *conciliabula, caſtra ipſa, tribus,* 79 *decurias,* 80 *palatium, ſenatum, forum: ſola vobis reliquimus templa. Cui bello non idonei, non prompti fuiſſemus,* 81 *etiam copiis impares, qui tam libenter trucidamur, ſi non* 82 *apud iſtam diſciplinam magis occidi liceret quam occidere?* ſequitur hic quoque 83 magiſtrum ſuum Ciprianus, & aperte prædicat: *Inde eſt, quod nemo noſtrum, quando apprehenditur, reluctatur: nec ſe adverſus injuſtam violentiam veſtram,* 84 *quamvis nimius & copioſus noſter ſit populus, ulciſcitur. Patientes facit* 85 *de ſecutura ultione ſecuritas*: d *Innocentes nocentibus cedunt*. Et Lactantius: *Confidimus enim majeſtati ejus, qui tam contemtum ſui poſſit ulciſci quam ſervorum ſuorum* 86 *labores & injurias. Et ideo cum tam nefanda perpetimur, ne verbo quidem reluctamur: ſed Deo remittimus ultionem*. Nec aliud ſpectavit Auguſtinus, cum dicit. *Nihil juſtus præcipue cogitet in his rebus, niſi ut bellum ſuſcipiat, cui bellare fas eſt: non enim fas eſt omnibus*. Ejuſdem eſt illud: *Quoties Imperatores* 87 *in errore ſunt, leges ad tuendum errorem contra veritatem condunt, per quas juſti examinantur & coronantur*. Idem alibi: *Ita a plebibus principes & a ſervis domini ferendi ſunt, ut ſub exercitatione tolerantiæ ſuſtineantur temporalia, & ſperentur æterna*. Quod veterum Chriſtianorum exemplo alibi ſic explicat: *Neque tunc civitas Chriſti, quamvis adhuc peregrinaretur in terris, et haberet tam magnorum agmina populorum adverſus impios perſecutores, pro temporali ſalute pugnavit, ſed potius, ut obtineret æternam, non repugnavit. Ligabantur, includebantur, cædebantur, torquebantur, urebantur, laniabantur, trucidabantur, et multipli-*

Ad Demetrianum.

Lib. v.

Lib. 6. qu. 10. in Jeſ.

Ep. CLXVI.

De Civit. Dei l. XXII.

illicitum putabant, quam ob nimiam martyrii ambitionem. Sed aliter egerunt, poſtquam Imperatores facti ſunt Chriſtiani, & ipſi quoque publica munera adminiſtrando potentiam nacti ſunt.

77 *Vis numerorum*) Cohortium. Tacitus 1, hiſtor. 6. Agric. 18. & 32.

78 *Conciliabula*) Supra cap. 2. n. 10.

79 *Decurias*) Judicum & equeſtrem ordinem.

80 *Palatium*) Domum auguſtam.

81 *Etiam copiis*) Apparatu & inſtrumento belli.

82 *Apud iſtam diſciplinam*) Hanc ſectam Chriſtianorum. Terent. Eun. 2. 2. 32.

83 *Magiſtrum ſuum*) Hieronymus refert notarium B. Cypriani dicere ſolitum, nunquam Cyprianum abſque Tertulliani lectione unum diem peregiſſe, ac ſibi crebro dixiſſe: *Da magiſtrum.*

84 *Quamvis nimius*) Numeroſus multus admodum.

85 *De ſecutura*) Quia exploratum habemus injuriarum, quæ nobis fiunt, Deum vindicem fore.

GROT. d *Innocentes nocentibus cedunt*) Hæc ſunt in ſcripto ad Demetrianum. Ejuſdem hæc libri primi epiſtola 1: *Intellexit* (adverſarius) *Chriſti milites vigilare, jam ſobrios & armatos ad prælium ſtare, vinci non poſſe, mori poſſe. & hoc ipſo invictos eſſe, quia nec mori timent, nec repugnare contra impugnantes, cum occidere innocentibus nec nocentem liceat, ſed prompte & animas & ſanguinem tradere.*

GRON. 86 *Labores*) Ærumnas, agonas, ut Herculis XII. labores dicuntur.

87 *In errore ſunt*) Ἑλληνισμῷ idolorum cultui dediti ſunt.

88 *Non*

plicabantur . 88 *Non erat eis pro ſalute pugnare* , 89 *niſi* 90 *ſalutem* 91 *pro ſalute contemnere.*

10. Nec minus egregia ſunt, quæ in eandem ſententiam habet Cyrillus in locum Johannis de gladio Petri . Thebæa legio , ut acta nos docent , militibus conſtabat ſexies mille ſexcentis ſexaginta ſex Chriſtianis omnibus: Qui, cum Maximianus Cæſar apud 92 Octodurum exercitum compelleret ſacra Diis falſis facere, primum 93 Agaunum iter arripuerunt.: & cum eo miſiſſet Imperator, qui eos ad ſacrificandum venire juberet , ipſique ſe id facturos negaſſent , 94 Maximianus decimum quemque juſſit interfici per apparitores, qui nemine repugnante facile imperium ſunt exſecuti.

11 e Mauritius ejus legionis 95 primicerius, a quo Agaunum vicus Mauritii dictus eſt poſtea ; narrante Eucherio Epiſcopo Lugdunenſi , eo tempore commilitones ſic allocutus legitur : *Quantimui , ne quiſquam , quod armatis facile eſt ſpecie defenſionis: 96 beatiſſimis funeribus manus obviam afferre tentaret ! jam mihi 97 ad hujus rei interdictum Chriſti noſtri 98 parabatur exemplum , qui exemtum vagina apoſtoli gladium propriæ vocis juſſione recondidit ; docens , majorem armis omnibus Chriſtianæ confidentiæ eſſe virtutem, 99 ne quiſquam mortali operi mortalibus dexteris obſiſteret, quin imo cœpti operis fidem perenni religione compleret*. Cum hoc ſupplicio peracto Imperator ſuperſtitibus eadem quæ ante præciperet , ſic omnes reſpondent: *Milites quidem, Cæſar, tui ſumus , et ad defenſionem reipublicæ Romanæ arma ſuſcepimus : nec unquam aut deſertores bellorum aut proditores mili-*

88 *Non erat eis*) Non ducebant operæ pretium , non faciebant tanti vitam & bona ſua , ut eorum ergo arma ſumerent ac reſiſterent, ſed ſpe ac deſiderio ſalutis æternæ hanc fragilem vitam contemnebant . De illo , *Non erat*. vide 4. Obſerv. 8. p. 115.

89 *Niſi*) Ἀντὶ τῦ ſed.

90 *Salutem*) Hujus vitæ.

91 *Pro ſalute*) Æterna.

92 *Octodurum*) Veragrorum vicum appellat Cæſar 2 , bell. Gall. 1. *Martenach.* hodie.

93 *Agaunum*) *Saint Maurice* , duodecim millibus p. ab Octoduro.

94 *Maximianus*) Collega Diocletiani A. Æ. C. 297.

GROT. e *Mauritius*) De hujus martyris honoribus apud Helveticos vide Guillemannum in veteri ſcripto de translatione ſancti Juſtini in novam Corbejam : *Unde juxta fidem Chronicorum ſub atrociſſima & incomparabili illa decima poſt Neronem perſecutione paſſum eum colligimus: quæ & prioribus perſecutionibus immanior , dum venerabilem multitudinem martyrum cælis mitteret, inter quos etiam præcipuum ſancti Mauritii collegium , & innocentiæ ſpeculum*, De Thebæis martyribus Brunſvicum translatis vide Crantzium Saxonicorum VIII, 16.

GRON. 95 *Primicerius*) Quia ſingula officia Palatina complures habebant perſonas, primicerii, primiſcrinii, proximi & primates & capita (nam & ſic vocabant) officii cujuſque dicebantur , quod primum locum obtinerent , primique in laterculo vel tabella incerata, cui numerus officii eſſet inciſus, notarentur. Alii tribunum vocant.

96 *Beatiſſimis*) Feliciſſimum & glorioſiſſimum mortis genus martyrium interpellare vi atque impedire.

97 *Ad hujus rei*) Ut probarem hujuſmodi defenſionem illicitam eſſe.

98 *Parabatur exemplum*) Ovid. 9. met. 507. *cur hæc exempla paravi ?* Tacitus 15. ann. 13. *Si vis ingrueret , providit exemplis Caudinæ & Numantinæ cladis.*

99 *Ne quiſquam mortali* (Leg. immortali.

tiæ fuimus, aut 1 *ignavæ formidinis meruimus ſubire flagitium, Tuis etiam obtemperaremus præceptis, niſi inſtituti legibus Chriſtianis, dæmonum cultus et aras ſemper* 2 *pollutas ſanguine vitaremus, Comperimus præcepiſſe te, ut aut ſacrilegiis pollueres Chriſtianos, aut* 3 *de denis interfectis nos velles terrere. Non inquiras longius latitantes: Nos omnes Chriſtianos eſſe cognoſce: habebis poteſtati tuæ ſubdita omnium corpora: auctorem vero ſuum reſpicientes Chriſtum animas* 4 *non tenebis.*

12 Tum exuperius legionis ſignifer ſic eam allocutus ibidem narratur: *Tenere me commilitones optimi, ſæcularium quidem bellorum ſigna perſpicitis; ſed non ad hec arma provoco, non ad hac bella animos veſtros virtutemque compello. Aliud vobis genus eligendum eſt præliorum. Non per hos gladios poteſtis ad regna cæleſtia properare.* Deinde Imperatori hæc nuntiari jubet: *Non nos adverſum te, Imperator, armavit ipſa, quæ fortiſſima eſt in periculis, deſperatio.* f *Tenemus ecce arma et non reſiſtimus, quia mori magis quam vincere volumus, et innocentes interire, quam noxii vivere præoptamus.* Et poſtea: *Tela projicimus: exarmatas quidem dexteras ſatelles tuus, ſed armatum fide catholica pectus inveniet.*

13. Sequitur poſt hæc laniena in non repugnantes, in cujus narratione hæc ſunt Eucherii verba: 5 *Ne juſti punirentur, multitudo non obtinuit, cum inultum* (male editur *multorum*) *eſſe ſoleat, quod multitudo delinquit.* In veteri martyrologio res eadem ſic narratur: *Cædebantur itaque paſſim gladiis non reclamantes, ſed et depoſitis armis cervices perſecutoribus, vel intectum corpus offerentes, non vel ipſa ſuorum multitudine, non armorum motione elati ſunt, ut ferro conarentur aſſerere juſtitiæ cauſam, ſed hoc ſolum reminiſcentes, ſe illum confiteri, qui nec reclamando ad occiſionem ductus eſt, et tanquam agnus non aperuit os ſuum, ipſi quoque tanquam grex Dominicarum ovium laniari ſe tanquam ab irruentibus lupis paſſi ſunt.*

14. g Valens impie & crudeliter ſævit in eos, qui ſecundum ſa-

1 *Ignavæ formidinis*) Per metum quidquam fecimus fortibus & fidelibus militibus indignum. Ignavus, ut ignavia. Sveton. Tib. 66. Cal. 45. Flagitium, ut Juſtinus 22, 8.

2 *Pollutas ſanguine*) Quæ non tam victimarum quam chriſtianorum cruore coluntur & inficiuntur.

3 *De denis*) Exemplo decimatorum.

4 *Non tenebis*) Coges manere in corpore aut mortem refugere, ut idolis ſerviant.

GROT. f *Tenemus ecce arma & non reſiſtimus*) Similia ſunt illa Judæorum Alexandrinorum ad Flaccum: ἄοπλοι ἐσμὲν ὡς ὁρᾶτε· ἐγκαλούμενοι δ' αἰτιῶνταί τινες ὡς πολεμίους. ἃ δ' ἡ φύσις ἑκάστῳ προσένειμεν ἀμυντήρια μέρη χεῖρας, ἀπεστράφαμεν, ἔνθα μηδὲν ἐργάσασθαι δύναται, παρέχοντες αὐτοῖς τὰ σώματα πρὸς εὐεπίθετον τοῖς θέλουσιν ἀπολῦσαι βολάς. & quæ ſequuntur. *Inermes ſumus, ut vides, & tamen ſunt qui nos tanquam hoſtes publicos hic criminantur. Etiam eas, quas ad noſtri tutelam partes dedit natura, retro vertimus, ubi nihil habent quod agant: corpora præbemus nuda ac patientia ad impetum eorum, qui nos volent occidere.*

GRON. 5 *Ne juſti punirentur, multitudo*) Seneca 2, de ira 10. *In ſingulos ſeveritas Imperatoris deſtringitur: at neceſſaria venia eſt, ubi totus deſeruit exercitus. Quid tollit iram ſapientis? multitudo peccantium.*

GROT. g *Valens*) Vide excerpta ex Johanne Antiocheno, ex manuſcripto libro viri æterna memoria digniſſimi Nicolai Peireſcii.

GRON.

ſacras literas & Patrum traditionem 6 *τὸ ὁμοούσιον* profitebantur, quorum quamvis maxima multitudo nunquam ſe armis tutata eſt. *1. Pet. II, 21.*

15. Certe ubi patientia nobis præſcribitur, ſæpe adduci videmus, & a Thebæis militibus adductum jam audivimus Chriſti exemplum, ut nobis imitandum, cujus patientia ad mortem ſe extendit. Ac qui ita animam perdit, is vere eam acquiſiviſſe a Chriſto pronuntiatur. Diximus ſummum imperium tenentibus reſiſti jure non poſſe. Nunc quædam ſunt quæ lectorem monere debemus, ne putet in hanc legem delinquere eos, qui revera non delinquunt. *Matt. X, 39. Luc. XII, 33.*

VIII. Primum ergo, qui principes ſub populo ſunt, ſive ab initio talem acceperunt poteſtatem, ſive poſtea ita convenit, *h* ut Lacedæmone, ſi peccent in leges ac rempublicam, non tantum vi repelli poſſunt, ſed, ſi opus ſit, puniri morte: quod 7 Pauſaniæ regi Lacedæmoniorum contigit. Atque hujus generis cum fuerint vetuſtiſſima per Italiam regna, mirum non eſt ſi poſt narrata crudeliſſima Mezentii facinora ſubjungat Virgilius:

Ergo omnis i 8 *furiis ſurrexit Etruria juſtis:*
Regem ad ſupplicium præſenti morte repoſcunt.

IX. Secundo, ſi rex, aut alius quis 9 imperium abdicavit, aut manifeſte habet 10 pro derelicto, in eum poſt id tempus omnia licent, quæ in privatum. Sed minime pro derelicto habere rem cenſendus eſt, qui eam tractat negligentius.

X. Tertio, exiſtimat Barclajus, ſi rex regnum alienet, aut alii ſubijciat, amitti ab eo regnum. Ego hic ſubſiſto. Nam talis actus, ſi re- *Lib. IV. 16.*

GRON. 6 *Τὸ ὁμοούσιον*) Qui eſſent orthodoxi, non Ariani. Fides apud Nicæam: Dominum Jeſum Chriſtum, filium Dei unigenitum, natum de patre hoc eſt, de ſubſtantia patris, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, natum, non factum, unius ſubſtantiæ cum patre, quod Græci dicunt *ὁμοούσιον*. Fragm. B. Hilarii è bibl. Pithœi a Nic. Fabro editum pa. 31.

GROT. h *Ut Lacedæmone*) Plutarchus Lyſandro: *οἱ Σπαρτιᾶται τὸν βασιλέα δίκην προσάγεσθαι θανατικὴν, ὁ δ' οὐχ ὑπομείνας ἀπέδρα εἰς Τεγέαν ἔφυγε. Spartiatæ regem ad capitis judicium vocarant, quod ille declinans fugit Tegeam.* Idem Sulla: *ἀντίγετοι Σπαρτιᾶται βασιλεύοντας ἐνίους ἀφείλοντο τὴν ἀρχὴν, ὡς οὐ βασιλικοὺς, ἀλλὰ φαύλους καὶ τὸ μηδὲν ὄντας. quibusdam regibus Spartiatæ regnum ademerunt ut ineptis regno, quippe abjectis nihilique hominibus.* De Agide injuſte, ſed damnato tamen, vide eundem Plutarchum. Moſyneci regem inedia puniebant. Mela lib. II.

GRON. 7 *Pauſaniæ*) Non fuit rex, ſed regis Pliſtarchi Leonida geniti tutor & patruelis. Agidi, potuiſſet dicere, de quo Plutarchus. In exilium ejecti Demaratus, Juſtin. 2, 10. Pauſanias alius, Juſtin. 6, 4.

GROT. i *Furiis ſurrexit Etruria juſtis*) Et aruſpex Etruſcus in Mezentium inſurgentibus:

Quos juſtus in hoſtem
Fert dolor.

GRON. 8 *Furiis juſtis*) Rebellio de excuſanda.

9 *Imperium abdicavit*) Ex hoc capite accuſatus Dionyſius minor apud Juſtin. 21, 5. & apud Quintilianum decl. 267. *Flens ad arcem depoſitor tyrannidis.*

10 *Pro derelicto*) Ut Henricus III. regnum Poloniæ, cum audita morte fratris Caroli IX. clam Cracovia ſe ſubduxiſſet a. C. 1574. Itaque Poloni ſequenti anno alium regem crearunt. Thuan. 58. & 61.

11 Ele-

Digitized by Google

13. *Inſt. de uſufr. §. finitur*
14 *L. Si uſusfructus D. de jure dotium.*
Lib. III. Cont.

ſi regnum 11 electione aut ſucceſſoria lege deferatur , 12 nullus eſt : quæ autem nulla ſunt , nullum habent juris effectum . Unde & de uſufructuario , cui regem talem ſimilem diximus , verior mihi videtur juriſconſultorum ſententia , ſi extraneo jus ſuum cedat : nihil eum agere . Et quod dicitur ad dominum proprietatis reverti uſumfructum , intelligendum legitimo tempore . Si tamen rex reipſa etiam tradere regnum aut ſubjicere moliatur , quin ei reſiſti in hoc poſſit , non dubito . Aliud eſt enim , 15 ut diximus , imperium : aliud habendi modus , qui ne mutetur , obſtare poteſt populus : id enim ſub imperio comprehenſum non eſt : quo non male aptes illud Senecæ in re non diſſimili : *Et ſi parendum in omnibus patri , in eo non parendum quo efficitur , ne pater ſit.*

XI: Quarto , ait idem Barclajus , amitti regnum , *k* ſi rex vere hoſtili animo in totius populi exitium feratur : quod concedo : conſiſtere enim ſimul non poſſunt voluntas imperandi & voluntas perdendi : quare qui ſe 16 hoſtem populi totius profitetur , is eo ipſo abdicat regnum : ſed vix videtur id accidere poſſe in rege mentis compote , qui uni populo imperet . Quod ſi pluribus populis imperet , accidere poteſt , ut unius populi in gratiam alterum velit perditum , ut colonias ibi faciat.

XII. Quinto , 17 ſi regnum committatur , ſive ex felonia in eum , cujus feudum eſt , ſive ex clauſula poſita in ipſa delatione imperii , ut , *l* ſi hoc aut hoc rex faciat , ſubditi omni obedientiæ vinculo ſolvantur , tunc quoque rex in privatam perſonam recidit.

XIII. Sexto , ſi rex 18 partem habeat ſummi imperii , *m* partem alteram populus aut ſenatus , regi in partem non ſuam involanti vis juſta opponi poterit , quia eatenus imperium non habet .

Quod

11 *Electione aut*) Ubi legibus moribuſve modus ſuccedendi , vel per electionem , vel per nativitatem definitus & introductus eſt.

12 *Nullus eſt*) Perinde habetur & rem relinquit integram , ac ſi non interceſſiſſet.

13 *Inſtit. de uſufr. §. finitur*) 3.

14 *L. Si uſusfructus*) 66.

15 *Ut diximus*) Cap. præcedent. num. 11.

GROT. K *Si rex vere hoſtili animo in totius populi exitium feratur*) Pari de cauſa tribunus plebis qui ſit , ipſo jure deſinere eſſe talem , ingenioſe defendit Gracchus , cujus verba digna lectu apud Plutarchum . Johannes Major in librum IV. Sententiarum dicit , non poſſe populum a ſe abdicare poteſtatem deſtituendi Principis in caſu , quo ad deſtructionem vergeret : quod commode explica ex his , quæ hoc loco dicuntur.

GRON. 16 *Hoſtem populi totius*) Ut Caligula , qui optabat populum Romanum habere unam cervicem. Sveton. 30.

17 *Si regnum committatur*) Incidat in cauſam commiſſi , ut poſſit revocari a majore domino , qui poſſeſſori donaverat , vel exiſtat caſus , quo contingente aſſenſus eſt rex ſe regno ceſſurum . Cap. præced. num. 16.

GROT. l *Si hoc aut hoc rex faciat*) Vide de regno Arragoniæ Marianam libro VIII.

GRON. 18 *Partem habeat*) Ubi diviſum eſt imperium in partes potentiales . i. 3, 17.

GROT. m *Partem alteram populus aut ſenatus*) Exemplum habes in Genuate republica apud Bezarum libro XVIII. in Bohemia tempore Wenceslai hiſtoriæ libro X. Adde Azorium inſtitutionum moralium lib. X. cap. 8. & Lambertum Scafnaburgenſem de Henrico IV.

GRON.

Quod locum habere cenſeo, 19 etiamſi dictum ſit, belli poteſtatem penes regem fore: id enim de bello externo intelligendum eſt: cum alioqui quiſquis imperii ſummi partem habeat, non poſſit non jus habere eam partem tuendi: quod ubi fit, poteſt rex etiam ſuam imperii partem belli jure amittere.

XIV. Septimo, ſi in delatione imperii dictum ſit, n ut certo eventu reſiſti regi poſſit, etiamſi eo pacto pars imperii retenta cenſeri non poſſit, certe retenta eſt aliqua libertas naturalis, & exemta regio imperio. Poteſt autem 20 qui jus ſuum alienat, id jus pactis imminuere.

XV. 1. Vidimus de eo, qui jus imperandi habet aut habuit. Reſtat ut de invaſore imperii videamus, non 21 poſtquam longa poſſeſſione aut pacto jus nactus eſt, ſed quamdiu durat injuſte poſſidendi cauſa. Et quidem dum poſſidet, actus imperii quos exercet, vim habere poſſunt obligandi, non ex ipſius jure, 22 quod nullum eſt, ſed ex eo quod omnino probabile ſit cum 23 qui jus imperandi habet*, ſive is eſt populus ipſe, ſive rex, ſive ſenatus, 24 id malle, interim rata eſſe quæ imperat, quam legibus judiciiſque ſublatis ſummam induci confuſionem. Improbat 25 Cicero Syllanas leges, ut crudeles in proſcriptorum liberos, ne honores petere poſſent. Servandas tamen cenſuit, affirmans (ut nos docet Quintilianus †) ita 26 his legibus contineri ſtatum civitatis, ut his ſolutis ipſa ſtare non poſſet. Florus de ejusdem Sullæ actis: *Lepidus acta tanti viri re-*

* *Vict. de poteſt. civ. num. 23. Suarez de leg. lib. III. c. 10. num. 9. Leſſ. de juſt. & jur. l. II, c. 29. dub. 5. num. 73.*

† *Lib. 11. cap. 1.*

GRON. 19 *Etiamſi dictum ſit*) Hic excuſantur Barneveldio inter crimina objecti *Vvaardgelders*. Grot. Apoll. c. 10.

GROT. n *Ut certo eventu reſiſti regi poſſit*) Exempla vide apud Thuanum hiſtoriarum CXXXI, in narratione anni CIϽ IϽC IV; & libro CXXXIII, in anno CIϽ IϽC V. utrumque de Hungaria: apud Mejerum narratione anni CIϽ CCC XXXIX, in Brabantia & Flandria narratione anni CIϽ CCCC LXVIII, in fœdere inter regem Galliæ & Carolum Burgundum. Adde de Polonia, quæ habet Chytræus Saxonicorum XXXIV, & de Hungaria Bonfinius Decadis IV, libro IX.

GRON. 20 *Qui jus ſuum alienat*) Ut populus regi.

21 *Poſtquam longa*) Tempore ac pactis inter ipſum & ſubjectos cum jurejurando intercedentibus ſpeciem jure imperantis ſibi circumdedit, ſed dum metu ſolo parentium ſe ſuſtinet, atque obnoxios premit.

22 *Quod nullum eſt*) Livius 3, 39. de decemviris: *privatiſque ſi vis abeſſet*. Cap. 41. *imaginarios faſces.*

23 *Qui jus imperandi habet*) Et eo in præſens ſpoliatus eſt.

24 *Id malle*) Tam favere ac benevolum eſſe reipublicæ, adeoque ſtudere tranquillitati ſtatus amiſſi, ut malit in eo vel latroni obſequium præſtari dum privati ſuum quiſque teneant, quam ἀναρχίαν eſſe, vimque & injuſtitiam regnare.

25 *Cicero Syllanas leges*) 2, de lege agraria 2.

26 *His legibus contineri*) Si leges illæ tollantur, rurſus bellum civile ſubeundum. Sulla civilibus armis victor quotquot inimicorum ejus tempeſtatem belli effugerant, eorum nomina proſcripta in grandi tabula publice propoſuit, uti noſcerentur, ingentem pecuniam pollicitus, ſi quis alicujus eorum ad ſe caput afferret. Tulit etiam legem, ne ſic proſcriptorum liberis aditus ad magiſtratus & rempublicam gerendam Romæ daretur, ne ſcilicet hi rerum potentes omnia rurſus turbarent, dum quas parentibus ſuis factas injurias meminiſſent, in auctores auctorumque fautores ulcum eunt.

27 *Ma-*

Digitized by Google

reſcindere parabat, nec immerito, ſi tamen poſſet ſine magna clade reipublicæ. Et mox: *Expediebat ægræ quaſi ſauciæque reipublicæ requieſcere quomodocumque, ne vulnera curatione ipſa reſcinderentur.*

2. In his tamen quæ ita neceſſaria non ſunt, & pertinent ad raptorem in iniqua poſſeſſione firmandum, ſi ſine gravi periculo poteſt non pareri, parendum non eſt. Sed an talem raptorem imperii vi dejicere, aut denique occidere liceat, quæritur.

XVI. Ac primum, ſi bello injuſto, & cui juris gentium requiſita non adſint, imperium arripuerit, neque pactio ulla ſequuta ſit, aut fides illi data, ſed ſola vi retineatur poſſeſſio: videtur 27 manere belli jus, ac proinde in eum licere, quod in hoſtem licet; qui a quolibet etiam privato jure poteſt interfici, *In reos majeſtatis,* inquit Tertullianus, *& publicos hoſtes omnis homo miles eſt*. Sic & adverſus militiæ deſertores, cunctis jus pro quiete communi exercendæ publicæ ultionis indultum eſt.

Apolog.
C. quando liceat unicuique l. 2.

XVII. Idem cum Plutarcho, qui ita ſentit libro de fato ad Piſonem, ſtatuendum cenſeo, ſi ante invaſionem lex publica extiterit, quæ unicuique poteſtatem facit occidendi eum, qui hoc aut illud, 28 quod in aſpectum cadit auſus fuerit; puta qui privatus ſatellitium ſibi circumdederit, arcem invaſerit: qui civem indemnatum, aut non legitimo judicio necaverit: qui magiſtratus ſine juſtis ſuffragiis creaverit. Tales leges multæ extabant in Græciæ civitatibus ubi proinde juſta cenſenda fuit talium tyrannorum interfectio. Talis erat Athenis lex Solonis renovata 29 poſt reditum ex Piræeo in eos, qui ſtatum popularem ſuſtuliſſent, aut eo ſublato honores geſſiſſent. Ut & Romæ o 30 lex Valeria, ſi quis injuſſu populi magiſtratum gereret: & lex conſularis poſt decemvirale imperium, ne quis magiſtratum ſine provocatione crearet, qui creaſſet eum jus faſque eſſet occidi.

XVIII. Nec minus licebit invaſorem imperii interficere, ſi diſerta auctoritas accedat ejus, qui jus verum imperandi habet, ſive is rex eſt, ſive ſenatus, ſive populus. His annumerandi & regum

27 *Manere jus belli*) Liv. 3, 39: Tanquam pop. Romano majus ullum bellum ſit, quam cum iis, qui privati faſces & regium imperium habeant.

28 *Quod in aſpectum cadit*) Quod non ex interpretatione malum aut excuſandum eſt, ſed in oculos incurrit, ita ut quivis de eo judicare poſſit.

29 *Poſt reditum ex Pyræeo*) Ejectis XXX. tyrannis per Thraſybulum. Leges Atticæ Petiti tit. 4. p. 10.

GROT. o *Lex Valeria*) Plutarchus Publicola: *ἄνευ κρίσεως κτείνειν τὸν βουλόμενον τυραννεῖν: ut injudicatum occidere eum liceret qui dominatum concupiſceret*. mox addit: *εἴτις ἐπιχειρῶν τυραννεῖν Σόλων μετὰ ἁλόντα τὴν δίκην ὑπέχειν ... ὁ δὲ Ποπλικόλας καὶ πρὸ τῆς κρίσεως ἀνελεῖν δίδωσι. Solon ei, qui dominatum invadit, deprehenſo diem dici vult, at Publicola etiam ante judicium talem permittit interfici.*

GRON. 30 *Lex Valeria & lex conſularis*) Prior eſt P. Valerii Publicolæ etiam conſulis: poſterior nepotis illius L. Valerii Potiti ſimul cum collega M. Horatio. Dionyſ. 5, 19. Livius 3, 55.

GROT.

gum puerorum tutores, qualis Joaſo erat Iojada, cum Athaliam regno depelleret. II. *Paral.* XXIII.

XIX. 1. Extra hæc ut privato vi deiicere aut interficere liceat ſummi imperii invaſorem, probare non poſſum: quia fieri poteſt, ut is qui jus habet imperii, malit invaſorem in poſſeſſione relinqui, quam periculoſis & cruentis motibus occaſionem dari, qui plerumque ſequi ſolent iis violatis aut interfectis, qui validam habent factionem in populo, aut externos etiam amicos. Certe an rem in id periculum adduci velit rex aut populus, incertum eſt, quorum ſine cognita voluntate vis juſta eſſe non poteſt. Favonius dicebat: *χεῖρον εἶ μοναρχίας ἀνόμου πόλεμον ἐμφύλιον*, *pejus eſſe bellum civile dominatu illegitimo.* Et Cicero, *Mihi pax omnis cum civibus bello civili utilior videtur*. Ajebat T. Quintius ſatius fuiſſe Lacedæmone *p* tyrannum Nabidem relinqui, cum aliter opprimi non poſſet quam ruina graviſſima civitatis, in ipſa vindicta libertatis perituræ. Nec alio ſpectat illud apud Ariſtophanem, leonem in civitate non alendum, ſi alitus ſit, ferendum eſſe. *Liv. lib.* XXXIV.

2. Profecto graviſſima cum ſit deliberatio, 31 libertas 32 an pax placeat, ut Tacitus loquitur: & difficillimum hoc *σκέμμα πολιτικὸν* Ciceroni; *εἰ τυραννουμένης τῆς πατρίδος παντὶ τρόπῳ τυραννίδος κατάλυσιν πειρατέον, κἂν μέλλῃ διὰ τοῦτο περὶ τῶν ὅλων ἡ πόλις κινδυνεύειν*; *An cum patria illegitimo imperio premitur, omnimodo danda ſit opera ejus demendi, etiamſi civitas eam ob rem in ſummum diſcrimen adducenda ſit?* non debent ſinguli, quod populi commune eſt, judicium ad ſe rapere: Illud vero plane iniquum: *Lib.* IX, *ad Att. epiſt.* 4.

q 33 *Detrahimus dominos urbi ſervire paratæ.*

Sicut 34 Sylla, interrogatus quid ita armatus patriam peteret, reſpondit, *ἐλευθερώσων ἀπὸ τῶν τυράννων*, *ut eam à tyrannis liberem.* *App. civ.* I.

3. Melius Plato epiſtola ad Perdiccam ſuadet, cujus verba latine ſic poſuit Cicero: *Tantum contendere in republica, quantum probare* *Ep. famil. lib.* I.

tuis

GROT. p *Tyrannum Nabidem relinqui*) Quod Plutarchus in T. Quintii vita ſic explicat: *ὡς ἑώρα σὺν κακῷ μεγάλῳ τῶν ἄλλων Σπαρτιατῶν ἀπολούμενον τὸν τύραννον.* *Cum videret, ſine gravi aliorum Laconum malo non poſſe tyrannum deſtrui.* Non alienum eſt ab hac re quod Plutarchus refert Lycurgo, Laconem quendam cum legiſſet.

> Σβεννύντας ποτὲ τὰς ἐν τυραννίδα χάλκεος Ἄρης.
> Εἷλε, Σελινοῦντος δ' ἀμφὶ πύλας ἔθανον.
>
> *Hos, dum Marte parant dominatum extinguere, ſævus*
> *Ante ſelinuntis mœnia Mars rapuit.*

Reſpondiſſe: *δικαίως τεθνήκασι οἱ ἄνδρες· ἔδει γὰρ ἐρημωθῆ ὅλην αὐτὴν κατακαῆναι*: *Merito viri illi periere: expectare enim debuerant, ut ipſe per ſe dominatus conflagraret.*

GRON. 31 *Libertas*) Repetenda multo ſanguine.

32 *An pax*) Patientia tyranni vel oppreſſoris.

GROT. q *Detrahimus dominos urbi ſervire paratæ*) Plutarchus Catone Majore de Antiocho Magno: *ἐποιεῖτο αἰτίαν τοὺς Ἕλληνας ἐλευθεροῦν μηδὲν δεομένους*: *Bello prætextum ſumebat, liberare Græcos, libertatis non egentes.*

GRON. 33 *Detrahimus*) Lucan. I, 350.

34 *Sylla interrogatus*) Plutarch. de genio Socratis p. 576.

Re-

Digitized by Google

tuis civibus poſſis: vim neque parenti, neque patriæ afferri oportere. Qui
Bello Jug. ſenſus & apud Salluſtium exſtat: *Nam vi quidem regere patriam aut parentes, quanquam & poſſis & delicta corrigas, tamen importunum eſt, cum præſertim omnes* 35 *rerum mutationes cædem, fugam, aliaque hoſtilia portendant*. Unde non longe abit illud Stallii apud Plutarchum in vita Bruti: *τῷ σοφῷ καὶ νοῦν ἔχοντι διὰ φαύλους καὶ ἀνοήτους κινδυνεύειν καὶ ταράττεσθαι μὴ καθήκειν*: *æquum non eſſe, ut vir prudens ac ſapiens improborum & diſipientium cauſa in pericula & turbas ſe coniiciat*. Huc & Am-
De Off. II, c. 2. broſii illud non male referas; *Adjuvat hoc quoque ad profectum bonæ exiſtimationis, ſi de potentis manibus eripias inopem, de morte damnatum eruas, quantum ſine confuſione fieri poteſt; ne videamur jactantiæ magis facere cauſa quam miſericordiæ, & graviora inferre vulnera, dum mi-*
2. 2. q. 42. ar. 2. *noribus mederi deſideramus*. Thomas ſeditioſam eſſe dicit interdum quamvis tyrannici regiminis deſtructionem.

4. Non debet movere nos in contrariam ſententiam factum Ao-
Jud. III, 15. dis in Eglonem regem Moabitarum: nam aperte teſtatur ſacra au-
Neh. IX, 27. II. ctoritas, hunc a Deo ipſo vindicem ſuſcitatum, mandato ſcilicet
Reg. IX. ſpeciali. Neque vero conſtat hunc Moabitarum regem nullum jus imperandi ex pactione habuiſſe. Nam & in alios reges Deus per quos volebat miniſtros ſua judicia exſequebatur, ut per Jehum in Joramum.

XX. Maxime autem in re controverſa judicium ſibi privatus ſumere non debet, ſed 36 poſſeſſionem ſequi. Sic tributum ſolvi Cæ-
Matthæi XXII, 20. ſari Chriſtus jubebat, *r* quia ejus imaginem nummus præferebat, id eſt, quia in poſſeſſione erat imperii.

CA-

35 *Rerum mutationes*) Formarum reipublicæ hujus in illam tranſitus, aut magiſtratuum eorumve qui ſunt cum imperio, abrogationes extra ordinem & depulſiones. Sed & ſucceſſiones, morte interveniente. Juſtin. 40, 3, Sueton. Galb. 8. Domit. 16.

36 *Poſſeſſionem ſequi*) Eum agnoſcere juſtum dominum, qui rem tenet.

GROT. *r Quia ejus imaginem nummus præferebat*) Certiſſimum hoc indicium poſſeſſionis: vide in hiſtoria Genuate Bezarum libro XVIII.

Vel

Digitized by Google

CAPUT V.

Qui bellum licite gerant.

I. *Belli cauſas effectrices alias eſſe principales in ſua re:*
II. *Aut in aliena.*
III. *Alias inſtrumentales, ut ſervos & ſubditos.*
IV. *Naturæ jure neminem a bello prohiberi.*

I. UT in aliis rebus, ita & in 1 voluntatis actionibus tria eſſe ſolent efficientium genera, principales, adjuvantes, & inſtrumenta. Cauſa effectrix principalis in bello plerumque eſt is, cujus res agitur: in privato privatus: in publico poteſtas publica, maxime ſumma. An & pro aliis nihil moventibus bellum moveri ab alio poſſit, alibi videbimus. Illud interim tenebimus, naturaliter quemque ſui juris eſſe vindicem, ideo manus nobis datæ.

II. 1. Sed & alteri prodeſſe qua poſſimus non licitum modo, ſed & honeſtum eſt. Recte qui de officiis ſcripſerunt, ajunt, nihil eſſe homini utilius homine altero. Sunt autem diverſa hominum inter ſe vincula, quæ ad mutuam opem invitant: nam & cognati ad opem ferendam coëunt, & vicini inclamantur, & qui ejuſdem civitatis ſunt participes: unde illud: 2 *Porro Quirites, & quiritari.* (a) Ariſtoteles dixit oportere quemque aut pro ſe arma ſumere, ſi injuriam acceperit, aut pro cognatis, aut pro benefactoribus, aut ſociis injuria affectis auxilia ferre, Et *a* Solon docuerat beatas fore reſpublicas, in quibus alienas injurias quiſque ſuas exiſtimaret.

2. Sed ut cætera deſint vincula, ſufficit humanæ naturæ communio. Ab homine enim nihil humani alienum eſt. Menandri dictum eſt:

In-

L.7.D.de ſerv. export. Cic. 1, off. ex Panætio. DD. ad l.7. D. de fure. l.5. C. de jure fiſci.
(a) Rhet. ad Alex. c. 3 Bar. in l. Ut vim. D. de juſt. & jur. num. 7. 8. Jaſ. ibid. num. 29. Caſt. ad l. 1. §. 4. eodem. Bart. ad l. hoſtes. D. de capt. nu. 9. Innoc. ad c. ſicut, de jurejur. & in c. olim. de reſt. ſp. n. 16. Panor num. 18. Sylveſt. in ver. bellum q. 8.

GRON. 1 *Voluntatis actionibus*) Quę fiunt ἐκ προαιρέσεως & ſunt materia ſubjecta virtuti morali, in quibus verſatur bonum & malum, honeſtum & inhoneſtum: nam ſunt alię actiones intellectus, naturę, manuum.

2 *Porro Quirites*) Formula, qua utebantur in ſubita vi, hominum, quicumque obvii eſſent aut exaudirent, auxilium invocantes. Qualis Plauto Rud. 3, 2, 1. *Porro Cyrenenſes populares, veſtram ego imploro fidem. Agricolæ, accolæ, propinqui, qui eſtis his regionibus, ferte opem.* Laberius apud Macrob. 2, Sat. 7. *Porro Quirites libertatem perdimus* Priapei. 25. *Porro (nam quis erit modus) Quirites.* Appul. 8, Met. 215. *Nec diu tale facinus meis oculis tolerantibus, Porro Quirites, proclamare geſtivi.*

GROT. a *Solon*) Verba hęc Plutarchus refert: τῶν πόλεων κάλλιϛα οἰκεῖται ἐκείνη ἐν ᾗ τῶν ἀδικουμένων οὐχ ἧττον οἱ μὴ ἀδικούμενοι προβάλλονται καὶ κολάζουσι τοὺς ἀδικοῦντας. *Civitatum illa feliciſſime colitur, in qua qui injuriam non ſenſere, ei non minus quam qui ſenſere ſe opponunt, & injuriam cœptantes puniunt.* Huc & illud pertinet Rudente Plauti: *Prætorquete injuriæ prius collum, quam ad vos perveniat.*

Digitized by Google

Injuriarum ſi improbis auctoribus
Reponeremus ultionem ſinguli,
Nobis putantes fieri quod fit alteri,
Inter nos juncti conſpiratis viribus,
Non prævaleret innocentiæ impetus
Audax malorum; qui cuſtoditi undique
Juſſique pœnas quas merentur pendere,
Aut nulli penitus eſſent, aut pauci admodum.

Democriti vero hoc: Ἀδικουμένοισι τιμωρεῖν κατὰ δύναμιν χρὴ καὶ μὴ παριέναι· τὸ μὲν γὰρ τοιοῦτον δίκαιον καὶ ἀγαθόν· *Injuria oppreſſos defendere pro viribus oportet, & non negligere: illud enim juſtum bonumque eſt.* Quod ſic explicat (*b*) Lactantius. *Deus qui cæteris animalibus ſapientiam non dedit, naturalibus ea munimentis ab incurſu & periculo tutiora generavit. Hominem vero quia nudum fragilemque formavit, ut eum ſapientia potius inſtrueret, dedit ei præter cætera hunc pietatis affectum, ut homo hominem tueatur, diligat, foveat, contraque omnia pericula & accipiat & præſtet auxilium.*

(b) *Lib.* VI.

III. Inſtrumenta cum dicimus, non arma hic intelligimue, & ſi quæ ſunt his ſimilia, ſed eos qui ita agunt ſua voluntate, ut ea voluntas ab altera pendeat. Tale 3 inſtrumentum eſt patri filius, pars quippe ejus naturaliter; tale & ſervus, quaſi pars ex lege, nam 4 ſicut pars non tantum pars eſt totius eadem relatione, qua totum eſt totum partis, ſed hoc ipſum quod eſt totius eſt; ita poſſeſſio eſt aliquid ipſius poſſidentis. Democritus: οἰκέτῃσιν ὡς μέρεσι τοῦ σκήνεος χρῶ ἄλλῳ πρὸς ἄλλο· *Famulis tanquam partibus corporis aliis ad aliud utere.* Quale autem in familia eſt ſervus, tale in republica eſt ſubditus, ac proinde inſtrumentum imperantis.

L. 22. *C. de agricolis lib.* XI. *Ariſt. lib.* V. *de moribus c.* 10. *L.* 4. *C. ad leg. Jul. de adult. Sen.* 1, *conſ.* 4. *Th.* 2, 2. 40. *art.* 2. *Sylveſtr. de bello p.* 3.

IV. Nec

GRON. 3 *Inſtrumentum*) Ariſtoteles 1, polit. 3 Τῶν δ' ὀργάνων τὰ μὲν ἄψυχα, τὰ δὲ ἔμψυχα. οἷον τῷ κυβερνήτῃ ὁ μὲν οἴαξ ἄψυχον, ὁ δὲ πρωρεὺς ἔμψυχον· ὁ γὰρ ὑπηρέτης ἐν ὀργάνου εἴδει ταῖς τέχναις ἐστίν. Varro lib. 1. de re ruſt. 17. inſtrumentum ruſticum dividit in vocale, in quo ſunt ſervi, ſemivocale, in quo ſunt boves; mutum, in quo ſunt plauſtra. In inſtrumento fundi ea eſſe, quæ fructus quærendi, cogendi, conſervandi gratia parata ſunt. Sabinus in libris ad Vitellium evidenter enumerat: *Quærendi, veluti homines, qui agrum colunt, & qui eos exercent, præpoſitive ſunt his, quorum in numero ſunt villici & monitores: Præterea boves domiti, & pecora ſtercorandi gratia* &c. l. 8. D. de inſtr. vel inſtr. leg. Plutarch. præcept. gerend. reip. p. 807. Ὄργανα γὰρ οἱ φίλοι ζῶντα καὶ φρονοῦντα τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρῶν εἰσι. Cicero lib. 11. fam. 14. *Plane jam, Brute, frigeo:* ὄργανον *enim erat meum ſenatus: id jam eſt diſſolutum.*

4 *Sicut pars non tantum*) Senſus, Totum dici Dialecticis non modo Totum per ſe, cum aut ipſum eſſentiale eſt partibus, aut cum partes Toti, in quo apparet relatio Totius ad partem, & nullius alius argumenti vel loci topici, ſed etiam Totum per accidens, ubi contra nec totum eſt de eſſentia partium, nec partes de eſſentia totius; in quo non apparet illa relatio, ſed vel cauſæ reſpectu diverſorum effectuum, vel ſubjecti reſpectu diverſorum adjunctorum, & viciſſim: ſic rem poſſeſſam eſſe partem poſſidentis. Vide Jul. Scaligerum de cauſ. lat. ling. lib. 6, cap. 130. p. 350.

GROT.

IV. Nec dubium quin naturaliter omnes ſubditi bello adhiberi poſſint, ſed quosdam ſpecialis lex arcet, ut olim *b* Romæ 5 ſervos nunc paſſim *c* clericos: quæ tamen lex, ut omnes ejus generis, cum ſummæ neceſſitatis exceptione intelligenda eſt. Et hæc quidem generaliter de adjutoribus & ſubditis dicta ſunto: nam quæ ſpecialia ſunt, ſuis locis tractabuntur.

HU-

GROT. b *Romæ ſervos*) Servius ad IX. Æneidos.

GRON. 5 *Servos*) Et capite cenſos. De ſervis l. II. de re milit. Ab omni militia ſervi prohibentur: alioqui capite puniuntur. Plin. 10, ep. 38. *Sempronius Cælianus repertos inter tyrones duos ſervos miſit ad me, quorum ſupplicium diſtuli, ut te conſulerem de modo pœnæ. De capite cenſis Gell.* 16, 10.

GROT. c *Clericos*) Ac Levitæ olim extra belli munia, ut notatum Joſepho. De clericis vide Nicetam Choniaten libro VI. Caroli Calvi Capitulum in ſparnaco XXXVII. in Gratiano c. clericum. diſt. V. & cauſa XXIII, quæſtione VIII: Et canones quidem ſic habent: ſed quanto illi ſervati a Græcis quam a Latinis diligentius, vide Annam Comnenam.

Ju-

HUGONIS GROTII
DE JURE BELLI, AC PACIS
LIBER SECUNDUS.
CAPUT I.

De belli cauſis, & primum de defenſione ſui & rerum.

I. *Cauſæ belli juſtificæ quæ dicantur.*

II. *Eas oriri ex defenſione, exactione ejus, quod noſtrum eſt aut nobis debetur, aut ex pœna.*

III. *Pro vita defendenda bellum eſſe licitum.*

IV. *Contra aggreſſorem ſolum.*

V. *In periculo præſente & certo, non opinabili.*

VI. *Item pro integritate membrorum.*

VII. *Maxime pro pudicitia.*

VIII. *Licite omitti defenſionem.*

IX. *Defenſionem illicitam eſſe interdum adverſus perſonam publice valde utilem, ob legem dilectionis.*

X. *Interfectionem Chriſtianis non eſſe licitam ad arcendam alapam, aut contumeliam ſimilem, aut ne fugiatur.*

XI. *Pro rebus defendendis interfectionem non eſſe illicitam jure naturæ.*

XII. *Quatenus ea permiſſa ſit lege Moſis.*

XIII. *An & quatenus Evangelica lege permiſſa ſit.*

XIV. *An lex civilis, interfici aliquem defenſionis cauſa permittens, jus det, an ſolam impunitatem cum diſtinctione explicatur.*

XV. *Quando licita eſſe poſſit ſingularis dimicatio.*

XVI. *De defenſione in bello publico.*

XVII. *Eam non licitam ad imminuendam dumtaxat potentiam vicini.*

XVIII. *Nec in eo, qui juſtam bello cauſam dedit.*

I. 1. VENIAMUS ad cauſas bellorum: 1 juſtificas intelligo: nam ſunt & aliæ 2 quæ movent ſub ratione utilis, diſtinctæ interdum ab iis quæ movent ſub ratione juſti: quas inter ſe, & a *a* 3 belli principiis, quale erat 4 cervus in bello Turni, & Æneæ, accurate diſtinguit Polybius. At quamquam manifeſtum eſt harum re-

a 1. *hiſt.*

GRON. 1 *Juſtificas*) Quæ efficiunt, ut bellum jure, ſalva fide & conſcientia geri judicetur.

2 *Quæ movent ſub*) Incitant ad bellandum præſumta & ſperata utilitate, ſeparatæ ab illis, quæ prætexuntur ad cauſæ juſtitiam probandam.

GROT. 2 *Belli principiis*) Exordia pugnæ dixit Virgilius.

GRON. 3 *Belli principiis*) prima offenſa, ſive conflictu partium.

4 *Cervus*) 7. Æneid. 485. & *geminæ tigres* Statio in Thebano 7. Thebaid.

rerum diſcrimen, voces tamen confundi ſolent. Nam quas cauſas di- *Lib.* XLV.
cimus juſtificas, etiam principia dixit Livius in Rhodiorum oratione: *Certe quidem* b *vos eſtis Romani, qui ideo felicia eſſe bella veſtra, quia juſta ſint, præ vobis fertis, nec tam exitu eorum quod vincatis, quam principiis, quod non ſine cauſa ſuſcipiatis, gloriamini.* Eodemque ſenſu ἀρχὰς πολέμων dixit Ælianus libro XII, capite 53. & Diodorus Siculus libro XIV, de bello agens Lacedæmoniorum in Eleos easdem vocat c προφάσεις & ἀρχάς.

2. Hæ juſtificæ cauſæ proprie noſtri ſunt argumenti, ad quas illud pertinet Coriolani apud Halicarnaſſenſem: πρῶτον ὑμῖν παραινῶ σκοπεῖν, ὅπως εὐσεβῆ καὶ δικαίαν ποιήσητε τοῦ πολέμου πρόφασιν: *Id primum vobis curandum arbitror, ut piam & juſtam accipiatis belli cauſam.* Et hoc Demoſthenis: ὥσπερ οἰκίας, οἶμαι, καὶ πλοίου, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων τὰ κάτωθεν ἰσχυρότατα εἶναι δεῖ, οὕτω καὶ τῶν πράξεων τὰς ἀρχὰς, καὶ τὰς d ὑποθέσεις ἀληθεῖς, καὶ δικαίας εἶναι προσήκει. *Sicut in domibus, & navigiis, rebuſque ſimilibus, 5 quæ ſubſternuntur firmiſſima eſſe oportet, ita in actionibus cauſas ac fundamenta oportet juſto ac vero congruere.* Nec minus hoc Dionis Caſſii: δεῖ δὲ τοῦ δικαίου πάντων ἡμᾶς πρόνοιαν ποιεῖσθαι. μετὰ μὲν γὰρ τούτου καὶ ἡ παρὰ τῶν ὅπλων ἰσχὺς εὔελπίς ἐστιν. ἄνευ δ' ἐκείνου βέβαιον οὐδὲν οὐδ' ἂν τὰ πρῶτα κατορθώσῃ τι ἔχει: *maxima nobis juſtitiæ habenda eſt ratio: quæ ſi adſit, vis bellica ſpem bonam præbet: ſin abſit, nihil quis certi habet, etiamſi prima ex ſententia ſuccedant.* Et illud Ciceronis: *illa bella injuſta ſunt, quæ ſunt ſine cauſa ſuſcepta:* qui & alibi Craſſum reprehendit, quod Euphratem tranſire voluiſſet e nulla belli cauſa.

Olynth. II. *Lib.* VIII. *Lib.* XII. *De rep. lib.* III.

3 Quod

baid. 564. Adde Livium lib. 35., extremo.

GROT. b *Vos eſtis Romani*) Certe vix ulla gens tam diu conſtans manſit in ſpectandis belli cauſis. Polybius apud Suidam voce ἐμβαίνειν· οἱ γὰρ Ῥωμαῖοι πρόνοιαν ἐποιοῦντο μηδέποτε πρότεροι τὰς χεῖρας ἐπιβάλλειν τοῖς πέλας, ἀλλ' ἀεὶ δοκεῖν ἀμυνόμενοι ἐμβάλλειν εἰς τοὺς πολεμίους. *Romani ſummopere id curarunt, ne priores ipſi finitimis inferrent violentas manus. Sed ut ſemper crederentur in hoſtem ire ad arcendas injurias.* Oſtendit id Dion egregia comparatione Romanorum cum Philippo Macedone & Antiocho in excerptis Peireſianis. Ejuſdem eſt illud in excerptis legationum: διὰ τὸ παλαιὸν ἔθος ἔτι σπουδάζειν, ὡς τι δικαίως ἐρίζειν πολέμους. Rurſum in excerptis Peireſianis: σφόδρα οἱ Ῥωμαῖοι φιλοτιμοῦνται δικαίους ἐκφέρειν τοὺς πολέμους καὶ μηδὲν εἰκῇ μηδὲ προπετῶς περὶ τῶν τοιούτων ψηφίζεσθαι. *Valde id ſtudent Romani, juſta ut bella ſuſcipiant, nihilque tale decernant ſine cauſa ac temere.*

c Προφάσεις) Δικαιώματα dixit Procopius Gotthicorum III. Ad quæ infra hoc libro capitis XXII. initio.

d Ὑποθέσεις) Sic & ὑπόθεσιν belli dixit Julianus ſecundo de laudibus Conſtantii.

GRON. 5 *Quæ ſubſternuntur*) Ut in ædificiis fundamenta, in navigiis carinæ, in columnis & ſtatuis baſes vel crepidines.

GROT. e *Nulla belli cauſa*) Appianus eidem Craſſo Tribunis denuntiarum dicit μὴ πολεμεῖν τοῖς Παρθυαίοις μηδὲν ἀδικοῦσι. *ne bellum Parthis inferret nulla injuriæ cognitis.* Plutarchus de eodem: καὶ ηὐσίαζον πολλοὶ χαλεπαίνοντες εἴ τις ἀνθρώποις οὐδὲν ἀδικοῦσιν, ἀλλ' ἐνσπόνδοις πόλεμον ἄξει. *Coibant multi indignantes, eſſe aliquem*

qui

3. Quod non minus de bellis publicis quam privatis verum eſt. Hinc illa Senecæ querela : *Homicidia compeſcimus & ſingulas cædes ? quid bella & occiſarum gentium glorioſum ſcelus ? Non avaritia , non crudelitas modum novit . 6 Ex ſenatusconſultis plebiſque ſcitis ſæva exercentur, & f publice jubentur vetita privatim* . Habent quidem bella publica auctoritate ſuſcepta aliquos effectus juris, ut & 7 ſententiæ: de quibus agendum 8 infra erit : Sed non eo magis peccato vacant ni cauſa ſubſit ; ut merito Alexander, ſi ſine cauſa in Perſas & alias gentes bellum arripuit , Scythis apud Curtium , ſed & g Senecæ latro, Lucano prædo appelletur , 9 Indorum quoque ſapientibus 10 ἀπόθεσμος , & a pirata quondam tractus ſit in criminis ſocietatem ; quomodo & ab ejus patre Philippo duos Thraciæ reges regno ſpoliatos Juſtinus narrat, fraude latronis ac ſcelere . Auguſtini illud huc pertinet: *Remota juſtitia quid ſunt regna , niſi magna latrocinia ?* Convenit talibus Lactantii illud: *inanis gloriæ ſpecie capti , ſceleribus ſuis nomen virtutis imponunt.*

Ep.XCVI. Curt.l.VII. De Civit. Dei lib.IV.c.4. Lib.I. de falſa relig.

4. Cauſa juſta belli ſuſcipiendi nulla eſſe alia poteſt niſi injuria *Iniquitas partis adverſæ juſta bella ingerit* , inquit idem Auguſtinus , ubi iniquitatem dixit pro injuria, quaſi 11 ἀδικίαν dixiſſet, cum vellet dicere 12 ἀδίκημα Sic in Romano Feciali carmine : *Ego vos teſtor, populum illum injuſtum eſſe, neque jus perſolvere.*

De Civit.IV. Sylveſt.de bel. p.1.n.3.

II. 1. Ac plane 13 quot actionum forenſium ſunt fontes, totidem ſunt belli: nam ubi judicia deficiunt, incipit bellum . Dantur autem actiones aut 14 ob injuriam non factam, aut ob factam . Ob non factam, ut qua petitur cautio de non offendendo, item 15 da-

qui bellatum iret in homines non modo nullius injuriæ compertos , ſed & pacæ deſenſos.

GRON. 6 *Ex ſenatuſconſultis plebiſque ſcitis*) Quia Romæ oportebat ſenatum cenſuiſſe, & vel populum juſſiſſe vel plebem ſcivisſe , quod publico nomine recte gereretur.

GROT. f *Publice jubentur vetita privatim*) Idem Seneca de ira II , cap. VIII. *Pro gloria habita , quæ , quamdiu opprimi poſſunt , ſcelera ſunt.* Adde quæ infra ex Seneca & Cypriano libro III, cap.IV.§.V. circa finem.

GRON. 7 *Sententiæ*) Pronuntiata judicum.

8 *Infra*) 3, 4.

GROT. g *Senecæ latro*) Locus eſt de Benef. I. cap. XIII. Non male Juſtinus Martyr. apologetico II : τοσοῦτον δὲ δύνανται ἄρχοντες πρὸ τῆς ἀληθείας δόξαν τιμῶντες, ὅσον καὶ λῃσταὶ ἐν ἐρημίᾳ. *Tantum poſſunt principes , qui opiniones vero præferunt , quantum in ſolitudine latrones*. Philo: οἱ τὰς μεγάλας ἐργαζόμενοι κλοπάς , σεμνοῖς ὀνόμασιν ἀρχῆς ἐπισκιάζοντες λῃστείαν ἀληθεστέραν . *Qui magna furta committunt : qui honeſto principatus nomine obumbrant ea , quæ re ipſa nihil niſi latrocinia ſunt.*

GRON. 9 *Indorum ſapientibus*) Brachmanis , Gymnoſophiſtis. Strabo lib.15, 712.

10 Ἀπόθεσμος) Ἄθεσμος · ἁμαρτωλός · παράνομος · ἄδικος · q. ἄνευ θεσμῶν.

11 Ἀδικίαν) Qui habitus.

12 Ἀδίκημα) Injuſtum factum.

13 *Quot actionum*) Quot caſibus & cauſis privato fas eſt privatum compellare coram judice.

14 *Ob injuriam non factam cautio*) Quæ ab eo exigitur , cujus minæ juſtum nobis metum fecerunt.

15 *Damni infecti*) Qua petimus , ſi quid damni ex ruinoſis vicini ædibus nobis contingat , ut is ſe id penſaturum promittat , Cic. Top. 4.

Ne

damni infecti, & interdicta alia 16 ne vis fiat. Ob factam, aut ut reparetur, aut ut puniatur: quos duos obligationum fontes *b* recte diſtinguit Plato nono de legibus. Quòd reparandum venit, aut ſpectat id quod noſtrum eſt vel fuit, unde 17 vindicationes & 18 condictiones 19 quædam; aut id quod nobis debetur ſive 20 ex pactione, ſive 21 ex maleficio; ſive ex lege, quo referenda quæ 22 ex quaſi contractu & 23 quaſi maleficio dicuntur; ex quibus capitibus naſcuntur 24 condictiones cæteræ. Factum ut puniendum parit accuſationem & 25 judicia publica.

2. Plerique bellorum tres ſtatuunt cauſas juſtas, defenſionem, recuperationem rerum, & punitionem: quæ tria in Camilli ad Gallos denuntiatione invenias: † *Omnia quæ 26 defendi, repetique, & ulciſci fas ſit*; in qua enumeratione niſi vox recuperandi ſumatur laxius, omiſſa eſt perſecutio ejus, quod nobis debetur; quam non omiſit Plato*, cum dixit bella geri non modo, ſi quis vi opprimatur, aut expiletur, verum etiam ſi deceptus fuerit. Quicum illud Senecæ convenit: *Æquiſſima vox eſt, & jus gentium præ ſe ferens:*

Bald. ad l. 2. C. de ſerv. & aq. n. 71. Vu. Mat. de bello juſto, & licito.
† Liv. lib. v.
** Alcib.*
Lib. III. de benef. c. 14.

16 *Ne vis fiat*) Prohibitoria, ne vis fiat ſine vitio poſſidenti, vel mortuum inferenti in locum ſuum. §. 1. Inſt. de Interd.

GROT. *b Recte diſtinguit Plato*) Et ante eum Homerus, nam cum mulctam perſolvere proci Penelopes voluiſſent, ait Ulyſſes:

οὐδ' εἴ μοι πατρώϊα πάντ' ἀποδοῖτε
Ὅσσα τε νῦν ὔμμ' ἐστὶ καὶ εἴ ποθεν ἄλλ' ἐπιθεῖτε,
Οὐδέ κεν ὧς ἔτι χεῖρας ἐμὰς λήξαιμι φόνοιο
Πρὶν πᾶσαν μνηστῆρας ὑπερβασίην ἀποτῖσαι.

patrias non ſi mihi raptas
Reſtituatis opes, addatiſque altera plura,
Abſtineam fœdare manus in ſanguine veſtro,
Cuncta prius quam veſtra proci delicta luatis.

Caſſiodorus lib. v, epiſt. xxxv: *Ut qui vindictam remiſimus, damna minime ſentiamus*. Adde quæ infra hoc libro initiis capitum XVI. & XX.

GRON. 17 *Vindicationes*) In rem actiones

18 *Condictiones*) Leg. condictiones, in perſonam.

19 *Quædam*) Condictio cauſa data, cauſa non ſecuta, cond. ob turpem cauſam, cond. indebiti, cond. furtiva. Has autem tantum hic ſignificat, quia major numerus actionum in perſonam ex contractibus & maleficiis.

20 *Ex pactione*) Contractu, vel re (ut mutuum, indebitum, commodatum, depoſitum, pignus) vel verbis (ut ſtipulatio, fidejuſſio) vel literis (nominibus, aut ſi quis debere ſe ſcripſit, quod numeratum non eſt) vel conſenſu (emtio, venditio, locatio, conductio, ſocietas, mandatum.)

21 *Ex maleficio*) Furtum, rapina, damnum ex l. Aquilia, injuria.

22 *Ex quaſi contractu*) Negotiorum geſtio, tutela, communio rei & hereditatis, aditio hereditatis, ſolutio indebiti.

23 *Quaſi maleficio*) Si judex litem ſuam fecerit, dejecta vel effuſa, damnum aut furtum in navi, caupona, ſtabulo.

24 *Condictiones cæteræ*) mutui triticaria.

25 *Judicia publica*) Ea ſunt majeſtas, adulterium, homicidium, parricidium, falſum, vis publica & privata, peculatus, plagium, ambitus, repetundæ, annona, reſidua.

26 *Defendi, repeti, ulciſci*) Defendi, ſi infeſtentur; repeti, ſi ablata fuerint aut retineantur, quæ dari debent; ulciſci, ſi facta ſunt violentiam & injuſtam vim.

Liv.lib.1. rens: *Redde quod debes*. Et in Fecialium formula erat: *Quas nec dederunt, nec ſolverunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, ſolvi oportuit.*
Lib.VI. qu.10. ſuper Joſue. & apud Salluſtium in hiſtoriis: *Jure gentium res repeto*. Auguſtinus eum dixit: i *Juſta bella definiri ſolent, quæ ulciſcuntur injurias*: vocem ulciſcendi generalius ſumſit pro eo, quod eſt 27 demere: quod & ſequentia oſtendunt, in quibus non eſt enumeratio partium, ſed exemplorum additio: *Sic gens & civitas petenda eſt, quæ vel vindicare neglexerit, quod a ſuis improbe factum eſt; vel reddere, quod per injurias ablatum eſt.*

3. Hanc 28 naturalem notitiam ſecutus Indorum rex, narrante Diodoro, Semiramidem accuſabat, ὅτι κατάρχει τῦ πολέμε μηδὲν ἀδικηθεῖσα· *quod bellum inchoaret nulla accepta injuria*. Sic & Romani
Liv.lib.V. cum Senonibus 29 poſtulant, ne a quibus nullam injuriam accepiſſent, 30 eos oppugnarent. Ariſtoteles Apodicticon 11, cap. 11. πολεμῦσι γὰρ τοῖς πρότερον ἀδικῦσι· *Bellum ſumi ſolet in eos, qui priores injuriam fecerunt* De Abiis Scythis a Curtius: *Juſtiſſimos barbarorum*
a Lib.VII. *conſtabat: armis abſtinebant* k *niſi laceſſiti*. Prima igitur cauſa juſti belli eſt 31 injuria nondum facta, quæ petit aut corpus, aut rem.

III. Si corpus impetatur vi præſente cum periculo vitæ non
a Sylv.in verbo bellum par. 1.n.3. & p. 2. aliter vitabili, a tunc bellum eſſe licitum etiam cum interfectione periculum inferentis ante diximus, cum ex hac ſpecie, 32 ut maxime probata, oſtendimus bellum aliquod privatum juſtum eſſe poſſe. Notandum eſt jus hoc defenſionis per ſe ac primario naſci ex eo, quod natura quemque ſibi commendat, 33 non ex injuſtitia
b Bart. ad l. ut vim. D.de juſt.& ju.Bal. in rep. l. 1. C. unde vi. Ban. 2,2. q.10. art. 30.dub.ult.Soto lib. IV,diſp. 5.art.10. Val. 2,2.diſp.5. qu. 10.p.7. aut peccato alterius, unde periculum eſt *b*. Quare etiamſi ille peccato careat, puta quod 34 bona fide militet, aut alium me putet quam ſim, aut quod inſania, aut inſomniis agitetur, ut eveniſſe quibuſdam

GROT. i *Juſta bella definiri ſolent*) Servius ad IX: Æneidos de Romanis: *Cum volebant bellum indicere, pater patratus, hoc eſt princeps Fecialium, proficiſcebatur ad hoſtium fines: & præfatus quædam ſolemnia clara voce dicebat, ſe bellum indicere propter certas cauſas: aut quia ſocios læſerant, aut quia nec obrepta animalia, nec obnoxios redderent.*

GRON. 27 *Demere*) Livius lib. 4, 7. Juſtin. 34., 1. Ut ſit, quæ ulciſcuntur, quæ geruntur, ut demator, id eſt, prohibeatur, abſit, penſetur injuria.

28 *Naturalem notitiam*) Senſum communem. 1., 1, 12.

29 *Poſtulant*) Expoſtulant.

30 *Eos oppugnarent*) Cluſinos in Etruria.

GROT. k *Niſi laceſſiti*) Plutarchus Niciа: καὶ γὰρ τὸν Ἡρακλέα πάντων κρατῆσαι ἀμυνόμενον καὶ προκεχειρισμένον· *Meretniem etiam cuncta ſuvegiſſe, cum laceſſitus ſe defendit*. Joſephus XVII antiquæ hiſtoriæ: οἱ παρελθόντες καὶ μηδὲν διανοουμένους ἄρχοντες ἀδίκων ἔργων, οἱ δέ εἰσιν οἱ βιαζόμενοι καὶ μὴ θέλοντας τοὺς ἀμυνουμένους ἐφ' ὅπλα χωρεῖν· *Qui in ea veniunt, ut in nihil hoſtile cogitantes violentas inferant manus, hi ſunt, qui invitos cogunt ad arma ſe, met tutatura confugere.*

GRON. 31 *Injuria nondum facta*) quam expectamus & videmus imminentem,

32 *Ut maxime probata*) Quam omnes juſtam agnoſcunt, 1, 2, 3.

33 *Non ex injuſtitia*) Non quia peccat & ſcelerate agit & jure caret, qui me aggrediatur, ſed quia ego ius habeo, inter prima naturæ datum, vitæ meæ amandæ, & contra inſidiatorem defendendæ, 1, 2, 1.

34 *Bona fide militet*) Sacramento legitimo dixerit, meque ut hoſtem jure interficere poſſit. 35 *Mul*

buſdam legimus, non eo tolletur jus ſe tuendi, cum ſufficiat, quod ego non teneor id, quod ille intentat, pati, non magis quam ſi beſtia aliena periculum intentaret.

IV. 1. An & innocentes qui interpoſiti defenſionem aut fugam, ſine qua evadi mors non poteſt, impediunt, transfodi aut obteri poſſint, diſputatur *c*. Sunt qui licere id putant, etiam Theologi. Et certe naturam ſolam ſi reſpicimus, 35 multo apud eam minor eſt ſocietatis reſpectus quam propriæ ſalutis cura. At lex dilectionis, præſertim Evangelica, quæ 36 alterum nobis æquat, plane id non permittit.

c Card. q. 33. lib. 1. Pet. Nav. l. 11, c. 3. num. 147. Cajet. 2. 2. art. 6, 7. q. 2.

2 Bene autem dictum eſt *d* a Thoma, ſi recte accipiatur, in vera defenſione hominem non occidi 37 ex intentione: non quod non interdum, ſi alia ſalutis non ſuppetat ratio, non liceat 38 deſtinato id facere, unde mors aggreſſoris ſit ſecutura, ſed quod hic mors illa 39 non eligatur; ut quiddam primario intentum, ſicut in punitione judiciali, ſed 40 ut unicum, quod eo tempore ſuppetit: cum is qui impetitus jam eſt, etiam illo tempore malle debeat tale aliquid facere, quo alter abſterreatur, aut debilitetur, quam quo intereat.

d 2, 2. q. 64. ar. 1.

V. 1. *l* Periculum 41 præſens hic requiritur, & quaſi in puncto. Fateor quidem, ſi inſultator arma arripiat, & quidem ita ut appareat eum id facere occidendi animo, 42 occupari poſſe facinus: nam in 43 moralibus, ut & in 44 naturalibus 45 punctum non invenitur ſine aliqua latitudine: ſed multum falluntur & fallunt, qui 46 metum qualemcumque ad jus occupandæ interfectionis admittunt. Vere enim dictum eſt a Cicerone primo de officiis: plurimas injurias a metu proficiſci, cum is, qui nocere alteri cogitat

35 *Multo apud eam minor*) Illa non tantopere ſuadet cavendum & conſulendum alteri pluribuſve) ſocietate conjunctis, quam præcipit, ut unuſquiſque ſe potiſſimum ſalvum velit.

36 *Alterum nobis æquat* Proximum jubet diligere nos non levius quam noſmetipſos.

37 *Ex intentione*) Propoſito.

38 *Deſtinato id facere*) Ita ferire atque eam partem petere, ubi letalis ictus futurus præſumatur.

39 *Non eligatur*) Non petatur directo, tanquam res bona & juſta.

40 *Ut unicum*) Ut minus malum.

GROT. 1 *Periculum Præſens*) Hujus diſtinctionis uſum egregium vide apud Agathiam IV. Apud Thucydidem octavo Phrynichus: *ὅτι ἀνεπίφθονον οἱ εἶναι περὶ τ ψυχῆς ἐπικινδύνως κινδυνεύοντι καὶ τῦτο καὶ ἄλλο τι ἂν δρᾶσαι μᾶλλον ἢ ὑπὸ τ ἐχθίστων αὐτὸν διαφθαρῆναι*, *Cariturum invidia, ſi ipſe jam in vita per ipſos adductus periculum & hoc & aliud quidvis aggrediatur potius, quam ab hominibus inimiciſſimis perdi ſe ſinat.*

GRON. 41 *Præſens*) Ut Græci loquuntur: *ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς*, *in acie novacula* ſitum.

42 *Occupari poſſe*) Præveniri a paſſuro, ut aggreſſor prius lædatur.

43 *Moralibus*) Ubi de turpi & honeſto agitur.

44 *Naturalibus*) De eo, quod ſit ſecundum aut præter contrave naturam.

45 *Punctum*) Nihil eſt ita præciſum, ut ſi minimum a medio diſcedas, in vitium deflectere videare. 1, 2. 1.

46 *Metum qualemcumque*) Ex ambiguis ſignis, quæ ſic poſſum interpretari, quaſi velit aliquis, ſi poſſit, me interficere.

tat, timet, ne niſi id fecerit, ipſe aliquo afficiatur incommodo, Clearchus apud Xenophontem: καὶ γὰρ οἶδα ἤδη ἀνθρώπους, τοὺς μὲν ἐκ διαβολῆς, τοὺς δὲ ἐξ ὑποψίας, οἳ φοβηθέντες ἀλλήλους, φθάσαι βουλόμενοι πρὶν παθεῖν, ἐποίησαν ἀνήκεστα κακὰ τοὺς οὔτε μέλλοντας, οὔτε βουλομένους τοιοῦτον οὐδέν· *multos ego novi qui calumnia adducti aut ſuſpicione, cum metuunt alios, & prævenire malunt quam perpeti, atrociſſimis malis eos affecerunt, qui nihil tale facturi fuerant, ac ne cogitaverant quidem.* Cato in oratione pro Rhodienſibus: *quod illos dicimus voluiſſe facere, id nos priores facere occupabimus?* Inſignis eſt illa 47 apud Gellium ſententia: *Gladiatori 48 compoſito ad pugnandum pugnæ hæc 49 propoſita ſors eſt, aut occidere, ſi occupaverit, aut occumbere, ſi ceſſaverit. Hominum autem vita non tam iniquis, neque tam 50 indomitis neceſſitatibus circumſcripta eſt, ut idcirco prior injuriam facere debeas; quam niſi feceris, pati poſſis.*

Cic. Quint. lib. V. 6. de refutat. Et apud Ciceronem alio loco non minus recte: *Quis hoc ſtatuit unquam, aut cui concedi ſine ſummo omnium periculo poteſt, ut eum jure potuerit occidere, a quo metuiſſe ſe dicat, ne ipſe poſterius occideretur?* Locum hic habet illud Euripidis:

Εἰ γάρ σ' ἔμελλεν ὡς σὺ φῂς κτείνειν πόσις.
Χρῆν καί σε μέλλειν, ὡς χρόνος ἦλθεν παρῆν.
51 *Te ſi, ut ais, interficere vir voluit tuus,*
Voluiſſe ſat erat & tibi, ubi tempus foret.

Lib. I. Cui geminum eſt Thucydideum illud τὸ μέλλον ἐν ἀφανεῖ ἔτι κεῖται, καὶ οὐκ ἄξιον ἐπαρθέντας αὐτῷ φανερὰν ἔχθραν ἤδη καὶ οὐ μέλλουσαν κτήσασθαι: *Futurum in incerto adhuc eſt: nec quemquam oportet eo commotum inimicitias ſuſpicere, non jam futuras ſed certas.*

Lib. III. Idem Thucydides quo loco mala ſeditionum quæ Græcas civitates inceſſerant diſerte explicat, ponit & hoc in vitio: ὁ φθάσας τὸν μέλλοντα κακόν τι δρᾶν ἐπῃνεῖτο. *laudabatur qui malum facinus quod facturus erat alter 52 ipſe occupaſſet.*

Lib. III. Livius m *Cavendo ne metuant homines, metuendos ultro ſe efficiunt, & injuriam a nobis repulſam, tanquam aut facere aut pati neceſſe ſit injungimus aliis.*

Lib. VIII. In tales non male convenit illud Vibii Criſpi a Quintiliano laudatum, 54 *Quis tibi ſic timere permiſit?* Etiam Livia apud Dionem ait, infamiam eos non effugere, qui facinus quod timent, occupant.

2. Quod

47 *Apud Gellium*) 7, 3.

48 *Compoſito*) Comparato cum adverſario in amphiteatro. Cic. 2, famil. 8.

49 *Propoſita ſors*) Lata vel ſtatuta conditio.

50 *Indomitis*) ad quas evadendas vel molliendas nullum, aut nullum niſi tam grave remedium eſt.

51 *Te ſi*) Si te occiſurus erat; & tu non niſi occiſurus eſſe debebas, ut ſcilicet tempus intereſſet. Si ille morabatur, & tu morari debebas.

52 *Ipſe occupaſſet*) Ut Athenienſes, cum pecuniam in ſtipendium belli Perſici ab univerſa Græcia collatam ex inſula Delo rapuerunt, prætextu id facturos Lacædemonios. Juſtin 3, 6. GROT. m *Cavendo ne metuant homines, metuendos ultro ſe efficiunt;* Ut Cæſar, qui cum rempublicam occuparet, dicebat adverſariorum metu ſe eo adductum. Locus eſt egregius apud Appianum Civilium II. GRON. 54 *Quis tibi ſic timere*) Quis hanc tibi veniam dedit; ut timori tantum indulgeres, ut ob timorem ſic facere tibi licere putares?

55 In-

2. Quod ſi quis vim non jam præſentem intentet, ſed conjuraſſe aut inſidiari compertus ſit, ſi venenum ſtruere, ſi falſam accuſationem, falſum teſtimonium, iniquum judicium moliri, hunc nego jure poſſe interfici; ſi aut aliter evadi periculum poteſt: aut non certum ſatis eſt aliter evadi non poſſe. Plerumque enim interpoſita temporis mora ad multa remedia, ad multos etiam caſus patet: ut dici ſolet, 55 inter os & offam: quamquam non deſunt & Theologi & Juriſconſulti, qui 56 indulgentiam ſuam longius extendant. Sed & altera, quæ melior tutiorque ſententia eſt, ſuis non caret auctoribus.

VI. Quid dicemus de periculo mutilationis membri? Sane cum damnum membri, præſertim e præcipuis, valde ſit grave, & vitæ quaſi æquiparabile: adde quod vix ſciri queat an non periculum mortis poſt ſe trahat, ſi aliter vitari nequeat, putem intentantem periculum occidi recte poſſe.

VII. Pro pudicitia quin idem liceat, controverſiam vix habet, cum non tantum communis æſtimatio, ſed & lex divina n pudicitiam vitæ adæquet. Itaque Paulus Juriſconſultus dixit pudorem tali facinore recte defendi. Exemplum habemus in 57 Tribuno Marii 58 a milite occiſo o apud Ciceronem & Quintilianum: ſed & a 59 fœminis occiſorum in hiſtoriis extant. Charicleа apud Heliodorum talem interfectionem vocat ἀμύνης νόμον τῆς εἰς σωφροσύνην ὕβρεως, *juſtam defenſionem ad arcendum injuriam in caſtitatem.*

VIII. Quod autem diximus ſupra, quanquam occidere parantem occidere licet, laudabilius tamen eum facere qui 60 occidi quam occidere malit, id nonnulli ita concedunt, ut 61 excipiant per-

Bann. q 64 art. 7. dub. 4 Baldus in leg multis C. de lib.cauſ. & in l.1.C.unde vi. Leſſ.lib. 11,ca. 9.dub.8. Sote lib.v. q.1. art.8. Card. in Clem.Si furioſus de homicid. Covarr.ibid.p. 3. §.1. num.2. Sylv. in verbo Homicid.3.q.4 Lib. 5.rec.ſent. tit.23.Sote d.1. q.Sylv.in verbo Bellum. p. 2,n.5.

55 *Inter os & offam*) Πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χείλεος ἄκρου,

56 *Indulgentiam ſuam*) Plus hac in re concedent, quam ſana ratio permittit.

GROT. n *Pudicitiam vitæ adæquet*) Seneca de beneficiis primo, capite undecimo: *Proxima ab his ſunt ſine quibus poſſumus quidem vivere, ſed ut mors potior ſit tanquam libertas, & pudicitia, & mens bona.* Paulus Sententiarum v. tit. XXIII: *qui latronem cædem ſibi inferentem, vel alium quemlibet ſtuprum inferentem occiderit, puniri non placuit. Alius enim vitam, alius pudorem publico facinore defendit.* Auguſtinus libro I. de libero arbitrio: *Lex dat poteſtatem vel viatori ut latronem, ne ab eo ipſe occidatur, occidat; vel cuipiam viro aut fœminæ ut violenter ſibi ſtupratorem irruentem, ante aut poſt illatum ſtuprum, ſi poſſit, interimat.*

GRON. 57 *Tribuno Marii*) C. Luſcio ſororis C. Marii filio.

58 *A milite*) C. Plotio. Valer. Max. 6, 1. 12. Quintil. declam. *Miles Marianus*

GROT. o *Apud Ciceronem*) Vide & Plutarchum Mario. Mars quoque Deorum judicio abſolutus dicitur, interfecto eo, qui filiæ ipſius ſtuprum inferebat. Teſtis Apollodorus bibliotecæ III. Adde inſignem hiſtoriam apud Gregorium Turonenſem libro nono.

GRON. 59 *Fœminis*) Ut a Chiomara Orgiagontis Gallogræcorum reguli uxore. Flor. 2, 11.

60 *Occidi quam occidere*) Melius occidi quam occidere injuria; non melius occidi injuria, quam occidere jure. Sueton. de Tito 9. *Nec auctor poſthac cujuſdam necis nec conſcius, nec quamvis interdum ulciſcendi cauſa non deeſſet, ſed periturum ſe potius, quam perditurum adjurans.*

61 *Excipiant perſonam*) Sentiant illum, quem ſupereſſe ac vivere multorum interſit, potius occidere quam occidi ſe pati debere.

62 *Pa-*

perſonam multis utilem: Sed mihi hanc 62 patientiæ contrariam legem omnibus illis imponere, quos vivere aliorum intereſt, parum tutum videtur. Itaque reſtringendum id arbitrer ad eos, quorum officium eſt ab aliis vim arcere, quales ſunt 63 ſocii itineris ea lege contracti, & 64 rectores publici, quibus illud Lucani aptari poteſt:

> p *Cum tot ab hac anima populorum vita ſaluſque*
> *Pendeat, & tantus caput hoc ſibi fecerit orbis,*
> *Sævitia eſt voluiſſe mori.*

IX. 1. Contra vero evenire poteſt, ut quia invaſoris vita multis ſit utilis, occidi is ſine peccato nequeat: nec id tantum ex vi legis divinæ, ſive veteris ſive novæ, de quibus egimus ſupra,
Soto d. loco; cum regis perſonam ſanctam eſſe oſtendimus, ſed ipſo etiam naturæ jure. Nam jus naturæ, 65 quatenus legem ſignificat, 66 non ea tantum reſpicit, quæ dictat juſtitia, quam expletricem diximus, ſed aliarum quoque virtutum, ut temperantiæ, fortitudinis, prudentiæ actus in ſe continet, ut in certis circumſtantiis, non honeſtos tantum ſed & debitos. Ad id vero, quod diximus, caritas nos obſtringit.

Lib. 1, cont. illuſt. 18. 2. 67 Nec ab hac ſententia dimovet me Vaſquius, cum ait principem, qui innocentem inſultet, deſinere principem eſſe ipſo facto:

62 *Patientiæ contrariam*) Ut debeant potius facere quam pati.

63 *Socii itineris*) Præſidium & commeatus.

64 *Rectores*) Magiſtratus.

GROT. p *Cum tot ab hac anima*) Curtius lib. x. *Sed cum tam avide manifeſtis periculis offeras corpus, oblitus tot civium animas trahere te in caſum.*

GRON. 65 *Quatenus legem*) Compellit aut jubet omnino ac neceſſario aliquid agi & præſtari; non tantummodo monet, aut aliquid honeſtius eſſe indicat, 1, 1. 10.

66 *Non ea tantum*) Non exigit modo ea, ad quæ legibus civilibus adigimur, ſed etiam quæ dictant juſtitia diſtributiva & univerſalis, qualia ſunt dogmata moralia.

67 *Nec ab hac ſententia dimovet me Vaſquius*) Sane peccavit Vaſquius, quum quod conſilii eſt, monendique ſunt principes, ut caveant, quia occidere ſoleat; id jus fecit adverſus principem. Hoc voluit dicere: Princeps innoxium aſſultando & injuriam ei intentando deſinit agere principem & incipit agere tyrannum, eoque judicio morali in iſto actu, non princeps, ſed aggreſſor & tyrannus eſt. Nam ut in ludo puerili apud Horatium, *Rex eris ajunt ſi recte facies*; & anus illa apud Philippum Macedonem: *Si non vacat tibi jus reddere, noli regnare.* Ergo & mittit ſe in periculum patiendi, quæ ſæpe tyranni & aggreſſores patiuntur: ut Lajus quum juſſit ſibi in alieno territorio & paucis comitatus decedere de via Oedipum: ut Nero cum graſſabatur noctu. Nam quemadmodum in privatis delictis quidam ſtatim puniuntur in primo ſcelerato opere; quidam non tam ſcelus quam imprudentiam expiant inter ſceleratos deprehenſi, quibuſdam tardo pede venit vindicta, quidam furiis ſuis relinquuntur: ita & principes. Quorum etſi primum alterumque genus miſerabiles ſunt, nec forte jus vindicibus fuit ad ultimam pœnam veniendi: ipſi tamen non habent, cui imputent, niſi ſibi. Et hoc eſt quod Marcus diſputabat: *Omnes principes, qui occiſi eſſent, habuiſſe cauſas, quibus mererentur occidi, nec quempiam facile bonum vel victum a tyranno vel occiſum: meruiſſe Neronem, debuiſſe Caligulam, Othonem & Vitellium nec imperare voluiſſe.* De Galba paria ſentiebat, cum diceret, *in Imperatore avaritiam eſſe acerbiſſimum malum*; ut teſtatur Vulcatius in vita Avidii Caſſii.

Sic

facto : quo vix quicquam potuit dici aut minus vere aut magis periculoſe. Nam 68 ſicut dominia, ita & imperia non amittuntur delinquendo, niſi 69 lex id ſtatuat. Quæ autem hoc de imperiis ſtatueret lex, ut delicto in privatum amitterentur, nuſquam reperta eſt, nec repertum iri credo : ſummam enim rerum confuſionem induceret. 70 Quod autem Vaſquius & huic & aliis multis illationibus fundamentum ponit, imperia omnia parentium non imperantium utilitatem ſpectare, id etiamſi verum univerſim eſſet, ad rem non faceret : non enim ſtatim 71 res deficit, cujus utilitas aliqua in parte deficit. Quod vero addit, reipublicæ incolumitatem a ſingulis 72 propter ſe deſiderari, atque ideo debere quemque etiam toti reipublicæ ſuam ſalutem anteponere, non ſatis cohæret. Nam no-

Sic T. Tatius, quum Laurentes, quod legati illorum a propinquis ejus pulſati eſſent, jure cæſum præ ſe ferens. Sic Philippus Pauſaniam jure civili agentem adverſus Attalum variis dilationibus cum riſu fruſtratus, vindictam in ſe vertit. Hi miſerabiles ſunt quidem, nec percuſſoribus illos occidendi jus fuit : quod accidit tamen, non habent cui imputent, niſi ſibi. Quod vero interpoſuit Vaſquius omnia imperia parentium, non imperantium, utilitatem ſpectare, ſi non jus dat privatis, facit tamen, ut quicquid contra diſputetur, homines non omnem injuriam ab imperante ſibi ferendam putent. Immo quia hoc naturalis ratio inſerit parentium potius quam imperantium cauſa coeuntes populos ſibi regem feciſſe, & regem eſſe propter populum, non populum propter regem : propterea acrior eſt dolor, quum eum, quem tutorem ſuum & defenſorem eſſe exiſtimabant, vexatorem & hoſtem vident. Et res quidem non ſtatim deficit, cujus utilitas in aliqua parte deficit : ſed tamen exiſtimatio & pretium rei, quantum pendebat ex utilitate ad eam partem, deficit : adeo ut interdum ea res magis contemnatur ob unum vitium, quam æſtimatur propter alias virtutes multas. *Sic librum minutioribus literis ſcriptum ſæpe projecimus : ſic veſtimenta, quæ diſplicebant, ſcidimus*, ut ait Seneca de ira 2, 26.

68 *Sicut dominia*) Aliquis committendo facinus vel capitale, ita ut fugere neceſſe habeat, non deſinit eſſe dominus rerum ſuarum, niſi expreſſe in lege cautum fuerit, qui eam violaturus ſit, ejus bona caduca fore & fiſco vindicatum iri. Sic nec princeps contra officium faciendo amittit principatum, niſi hujuſmodi lex commiſſoria ab initio, cum ei poteſtas deferretur, dicta ſit. Supra 1, 3, 16.

69 *Lex id ſtatuat*) Ut ſunt leges de mulctis & confiſcationibus.

70 *Quod autem Vaſquius*) Quod pro fundamento ſententiæ ſuæ ponit Vaſquius incolumitatem a ſingulis propter ſe deſiderari, id quidem admittunt τὰ πρῶτα naturæ. Sed poſtera illa & conſequentia, primis nobiliora, non adduut tantum alios, quibuſcum in ſocietatem coivimus, ſed etiam ſi alii ſervari nequeunt, eos nobis præponunt. Inde toties inculcatum ſapientibus, patriæ vitam & ſpiritum deberi. Nec vero neceſſe erat etiam ex ipſius hypotheſi ad illud *ἑκάστῳ propter ſe* decurrere. Poterat enim dicere, invaſorem tam pravo facinore vim intentandi tollere ſibi iſtam exiſtimationem, quod vita ejus ſit multitudini utilis : raro enim mala exempla ſiſtunt in uno & alii cuivis idem metuendum. Itaque ſi faciat iſte, quod non poteſt non facere, ſi ſe ſalvum velit, non ſuæ tantum ſed & aliorum ſaluti conſulere. Sed periculoſe hoc judicium privatis committitur. Itaque verior eſt ſententia Grotii : nec ei vitio vertendum, quod non adjecit quæ monuimus : non enim de utili, ſed de jure diſputat.

71 *Res deficit*) Inſtrumenti quidem vis conſiſtit in uſu ; non tamen, ſicubi res hæret, nec ſtatim expeditur, omnis ejus æſtimatio & dignitas confeſtim interit. Sic non deſinit eſſe princeps, qui aliqua in re non ſe pro principe gerit.

72 *Propter ſe*) Propter ſuum ipſius commodum & ſalutem. GROT.

noſtri quidem cauſa rempublicam ſalvam eſſe volumus, ſed non tantum noſtri, verum & aliorum.

3. Falſa enim & a ſanioribus philoſophis rejecta eſt opinio *q* exiſtimantium amicitiam ex ſola indigentia natam, cum ſponte & natura noſtra ad eam feramur. Ut vero meo unius bono multorum admodum bonum præferam, caritas monet ſæpe, imperat interdum. Huc illud Senecæ pertinet: *r Principes regeſque, & quicumque alio nomine ſunt tutores ſtatus publici, non eſt mirum amari ultra privatas etiam 73 neceſſitudines. Nam ſi ſanis hominibus publica privatis potiora ſunt, ſequitur, ut is quoque carior ſit, 74 in quem ſe reſpublica convertit.* Ambroſius: *Sibi cum quiſque arbitretur gratius excidia patriæ depuliſſe quam propria pericula.* Is quem dixi Seneca: *Calliſtratus & Rutilius, hic Athenis, ille Romæ, reddi ſibi penates ſuos noluerunt clade communi: quia ſatius erat duos 75 unico malo affici, quam omnes publico.*

Lib. I. de Clement. c. 4.

De officiis III c. 3.

Lib. VI. de Beneſ. c. 37.

X. 1. Si cui periculum immineat accipiendæ alapæ, aut mali ſimilis, huic quoque jus eſſe id arcendi cum cæde inimici ſunt qui putant. Ego, ſi mera juſtitia expletrix reſpiciatur, non diſſentio. Quanquam enim inæqualia ſunt mors & alapa, tamen qui injuriâ me parat afficere, is mihi eo ipſo dat jus, hoc eſt *s* 76 facultatem quandam moralem adverſus ſe in infinitum, quatenus aliter malum illud

Soto d. loco. Navar. c. 15. n. 3. Sylveſt. in verbo Homic. 1. qu. 5. Lud. Lopez. c. 62. d. §. 1

GROT. *q Exiſtimantium amicitiam ex ſola indigentia natam*) Refutat pernicioſam hanc opinionem Seneca libro I, de Beneficiis capite I. & libro IV, cap XVI.

r Principes regeſque) Plutarchus Pelopidæ initio: ἀρετῆς πρῶτον ἔργον σώζειν τὸν τὰ ἄλλα σώζοντα· *primum virtutis opus ſervare ſervantem cætera.* Caſſiodorus de Amicitia: *Si manus oculorum obſequio vibratum in aliud membrum ſenſerit gladium imminentem, ipſa ſuum minime diſcrimen attendens, plus alii quam ſibi timens, gladium excipit.* Poſt: *Proinde qui morte propria dominos ſuos morte redimũt, recte quidem hoc faciunt, ſi potius ſalutem animæ ſuæ quam liberationem alieni corporis in cauſa conſtituunt: cum enim eis conſcientia dictet, quod fidem dominis ſuis debeant exhibere, videtur etiam conſonum rationi, quod ſua vita corporali vitam dominorum debeant anteferre.* Deinde rurſus *Dilectione itaque, & maxime pro ſalute multorum, poteſt quis ſalubriter morti ſuum corpus exponere.*

GRON. 73 *Neceſſitudines*) Amicos, neceſſarios, familiares, cognatos.

74 *In quem Reſpublica*) Ad quam omnium poteſtas delata eſt.

75 *Unico*) Iniquo.

GROT. *s Facultatem quandam moralem*) Apollodorus lib. II. de Lino agens: ἀφικόμενος δὲ εἰς Θήβας καὶ Θηβαῖος γενόμενος ὑπὸ Ἡρακλέους τῇ κιθάρᾳ πληγεὶς ἀπέθανεν. ἐπιπλήξαντα γὰρ αὐτὸν ὀργισθεὶς ἀπέκτεινε· δίκην δὲ ἐπαγόντων τινῶν αὐτῷ φόνου, παρανέγνω νόμον Ῥαδαμάνθυος, ὃς ἂν ἀμύνηται τὸν χειρῶν ἀδίκων ἄρξαντα ἀθῷον εἶναι· *Ad Thebas cum veniſſet, civiſque Thebanus factus eſſet, ibi interiit ab Hercule percuſſus cithara: nam cum Linus feriſſet Herculem, iratus Herculus mortem ei intulit, reuſque a nonnullis factus patratæ cædis, legit in judicio legem Rhadamanthi, qua inſons pronuntiatur, ſi quis nocuerit ei, qui vim prior intulerit.*

GRON. 76 *Facultatem quandam*) Lucanus *arma tenenti Omnia dat, qui juſta negat.* Quod ſcribit, qui injuria parat afficere, dare jus vel facultatem moralem adverſus ſe in infinitum, duræ admodum difficiliſque digeſtionis eſt; ne quidem, qui jam affecit. Dat ſane jus perpetuis inimicitiis, ac perſequendi ac viciſſim lædendi, quocumque modo poſſum, ſed civiliter, accuſando, incrementa impediendo, officia negando. Id qui faceret apud Romanos, bonus tamen & honeſtus civis manebat. Probiſſimi tamen quique talem pertinaciam improbam, & inimicitias debere mortales eſſe judicabant. Ob levem injuriam externi mores uſque ad ſanguinem

Digitized by Google

illud a me arcere nequeo. 77 Caritas quoque per ſe non videtur non hic obſtringere in gratiam nocentis. At lex evangelica omnino tale factum illicitum reddidit: jubet enim Chriſtus alapam accipi potius quam adverſario noceatur; quanto magis occidi cum vetat alapæ effugiendæ cauſa? Quo exemplo monemur cavere a dicto Covarruviæ, 78 non pati humanam cognitionem, juris naturalis non ignaram, quicquam naturali ratione permitti, quod apud Deum, qui ipſamet natura eſt, non ſit idem permiſſum. Nam Deus, qui ita auctor eſt naturæ, ut & ſupra naturam agat libere, jus habet nobis leges præſcribendi etiam de his rebus, quæ natura ſua liberæ indefinitæque ſunt: multoque magis ut debeatur id quod natura honeſtum eſt, etſi non debitum.

2. Mirum autem eſt, cum Dei voluntas in Euangelio tam diſerte appareat, inveniri theologos, & Chriſtianos theologos, qui non modo cædem recte putent admitti, ut alapa vitetur, ſed & accepta alapa, ſi qui eam impegit fugiat, 79 ad honorem ut ajunt recuperandum: quod mihi a ratione & pietate valde alienum videtur. Nam honor eſt opinio de excellentia. at qui talem fert injuriam, is 80 patientem ſe excellenter oſtendit: atque ideo honorem auget magis, quam minuit. nec refert, ſi quidam corrupto judicio virtutem hanc in probrum confictis nominibus traducant. perverſa enim illa judicia nec rem nec rei æſtimationem immutant. Nec Chriſtiani veteres hoc tantum viderunt, ſed & philoſophi, qui dixerunt puſilli eſſe animi contumeliam ferre non poſſe, ut alibi oſtendimus.

Navarr. cap. 15. 4. Henr. de irregul. c. 11. Vict. de jure bell. n. 5.

3. Hinc etiam liquet, quam non probandum ſit, quod a plerisque eſt traditum, defenſionem cum interfectione eſſe licitam, jure ſcilicet divino (nam de ſolo naturæ jure, quo minus ita ſit, non diſputo) etiam ſi quis fugere ſine periculo poſſit, quia fuga ſcilicet 81 ignominioſa ſit, in nobili præſertim homine. Atqui nulla hic ignominia eſt, ſed falſa quædam ignominiæ opinio, ſpernenda ab omnibus iis, qui virtutem & ſapientiam ſectantur. qua in re gaudeo me aſſentientem habere inter Juriſconſultos Carolum Molinæum. ✠

Sot. art. 8. d. q. 5. Da. in l. ut vim. D. de juſt. & jure. & in l. 1. C. unde vi. Vaſqu. d. c. 18. n. 13. 14. Sylv. in verbo bell. pag. 2. n. 4. ✠ In addit. ad Alex. conſ. 119.

Quod

nem incitare ſolent odium aut levium Græcorum, aut immanium barbarorum, inquit Cicero pro Ligario cap. 4.

77 *Caritas quoque*) Multo minus videtur admittendum, quod ait caritatem nos non obſtringere ad hoc in gratiam nocentis. Sed adjicit, quatenus aliter malum illud à me arcere nequeo. Fortaſſis igitur hæc ſententia fuit auctoris: dat facultatem liberam & incircumſcriptam in inſtanti, cum conſilium in arena capiendum, nec copia eſt circumſpiciendi quid optimum ſit, arripiendi auxilium & objiciendi quodcunque ſub manu eſt, etiamſi inde non quidem deſtinatione mea (quæ eſt tantum à me arcere injuriam) ſed caſu fortuito mors lædere volentis ſequatur: ut ſi manum, dum intentatur mihi, præcidam, aut ſic fauciem, ut vulnus ei ſit mortale.

77 *Caritas*) Affectio illa, qua omnes homines natura dictat eſſe proſequendos.

78 *Non pati humanam*) Quod homo recta ratione inſtructus & utens, ac jus naturæ indicat, non poſſe apud Deum pro peccato haberi.

79 *Ad honorem*) Exiſtimationem, dignitatem, quam videtur amiſiſſe ſervilium verberum patientia.

80 *Patientem excellenter*) Ut vir ingens & bello & ſtudiis Nuæus apud Thuan. lib. 55. ann. 1573. p. 335.

81 *Ignominioſa*) Indigna forti viro.

Quod de alapa & fuga dixi. idem dictum volo de aliis rebus, per quas vera exiſtimatio non læditur. Quid ſi vero dicat aliquis de nobis, quod creditum apud bonos exiſtimationem noſtram delibaret? Hinc quoque occidi poſſe ſunt qui doceant ✠: mendoſe admodum, & contra naturę quoque jus. nam interfectio iſta 82 non eſt modus aptus ad tuendam exiſtimationem.

✠ Petr. Navar. l. 11. cap. 3. n. 376

XI. Veniamus ad injurias, quibus res noſtræ impetuntur. Si expletricem juſtitiam reſpicimus, non negabo ad res conſervandas raptorem, ſi ita opus ſit, vel interfici poſſe: nam 83 quæ inter rem & vitam eſt inæqualitas, ea favore innocentis & raptoris odio compenſatur, ut ſupra diximus: unde ſequitur, ſi ad jus ſolum reſpiciamus, poſſe furem cum re fugientem, ſi aliter res recuperari nequeat, jaculo proſterni. Demoſthenes oratione in Ariſtocratem: εἶτ᾽ οὐ δεινὸν, νὴ τὴν γῆν καὶ θεοὺς, καὶ φανερῶς παρὰ νόμον, οὐ μόνον παρὰ τὸν γεγραμμένον νόμον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὸν κοινὸν ἁπάντων ἀνθρώπων νόμον, τὸν ἄγοντα καὶ φέροντα βίᾳ τἀμὰ ἐν πολεμίου μοίρᾳ μὴ ἐξεῖναί μοι ἀμύνεσθαι. *Nonne hoc per Deos durum atque injuſtum eſt, nec ſcriptis tantum legibus, ſed & communi inter homines legi contrarium, ut non ſinar vi uti adverſus eum, qui hoſtiliter res meas rapiat?* Nec obſtat 84 caritas 85 per modum præcepti, 86 lege divina humanaque ſepoſita, niſi res ſit, quæ minimum valeat, ac proinde contemni mereatur, quam exceptionem recte nonnulli adjiciunt.

XII. 1. Quis

82 *Non eſt modus*) Idem judicavit Auguſtus Cæſar apud Sueton. c. 51. & 35.

83 *Quæ inter rem & vitam*) Etſi enim plus videtur exigi a fure, quam debet, ſi pro ablatis bonis vita ejus petatur: tamen judicio morali non eſt periculum, quod ipſe in ſe arceſſivit, 1, 3. 3, & quod minus eſt in re, quam eſt in hominis capite, id ſupplet lædentis injuria.

Nullam æqualitatem eſſe inter amiſſionem vel omnium bonorum & mortem, ſententia, opinor, verior eſt. Sic tamen ut hominum maxima pars longe aliter ſe cenſere rebus teſtetur. Cur enim navigant, militant, in metalla ſe defodiunt, margaritas piſcantur, & periculoſiſſimas artes alias exercent, niſi ut oſtendant ob bona & ſæpe ob vilem mercedulam libenter ſe capite periclitari? Qui projecerunt ſuam vitam in acquirendo, an parcent alienæ in eo, quod tanto pretio acquiſiverunt, tuendo? Inde paſſim ita loquuntur boni auctores, ut pecuniam & vitam parum differre ſignificent. Heſiodus:

Χρήματα μὲν ψυχὴ πέλεται δειλοῖσι βροτοῖσι.

Spiritus haud levior miſeris, mortalibus eſt res.

Antiphanes apud Stobæum:

Τ᾽ ἀργύριον ἐστιν αἷμα καὶ ψυχὴ βροτοῖς,
Ὅστις δὲ μὴ ἔχει τοῦτο, μηδ᾽ ἐκτήσατο,
Οὗτος μετὰ ζώντων τεθνηκὼς περιπατεῖ.

Anima atque ſanguis pecunia eſt mortalibus,
Hac ſi carebis, ſine parandi copia,
Non vivis, umbra vivis mortua interes.

Sic ſanguinem, nervos, viſcera, vitalia dixerunt pro patrimonio, & comedi, cædi, concidi, perire, funus de eo, qui bona perdit. Vide obſervat. lib. 4. cap. 24.

84 *Caritas*) Officium humanitatis communi naturæ debitum.

85 *Per modum præcepti*) Tanquam præcipiens, conſulens ac monens contrarium, licet non imperans, ut lex.

86 *Lege divina humanaque*) Ipſam ſi conſideres nudam, citra id, quo divinis & humanis literis augetur.

87 La-

XII. 1. Quis ſenſus ſit 87 legis Hebrææ videamus, cum qua congruit & lex Solonis vetus, quam Demoſthenes adverſus Timocratem commemorat, (t) & inde ſumta lex XII. tabularum; & Platonis ſcitum nono de legibus. Nam omnes iſtæ leges in hoc conveniunt, quod 88 furem nocturnum a diurno diſtinguunt. de ratione legis ambigitur. *a* Quidam id unum putat ſpectatum, quod noctu diſcerni nequeat is qui venit, fur ſit, an ſicarius, & ideo tanquam ſicarium poſſe interfici. *b* Alii diſcrimen in hoc poſitum exiſtimant, quod noctu, quia fur ignotus ſit, res minus videantur poſſe recuperari. Mihi legum conditores nec hoc nec illud proprie videntur ſpectaſſe: ſed hoc voluiſſe potius, directe rerum cauſa interfici neminem debere: quod fieret, exempli cauſa, ſi fugientem telo proſternerem, ut illo interemto rem meam reciperem: ſed ſi ipſe in periculum vitæ adducar, tunc mihi licere a me avertere periculum etiam cum periculo

a Soto d. l. loco. Mateſilan. notab. 135. Jaſ. & Gom. Inſtit. d. act. in pr. Covar. d. §. 1. n. ubi. decimo. Leſſ. du. XI. n. 68.

b Covar. d. loco Aug. citat. in c. ſi perfodiens. de Homicid. Leſſius d. ca. 9. dub. XI. n. 66.

87 *Legis Hebrææ*) Exod. 22, 2.

GROT. t *Et inde ſumta lex* XII. *tabularum*) Addi poteſt lex wiſigotthorum libro VII, tit. 1. cap. XV. & capitulare Caroli Magni lib. V, cap. 191. lege Longobarda, qui nocte alienam curtem ingreditur, niſi ligandum ſe præbeat, occidi poteſt.

GRON. 88 *Furem Nocturnum*) Nocturnum furem ideo licere vult occidi, quod noctu vix ſit copia teſtium adhibendorum, atque ideo ſi occiſus reperiatur, facilius credatur ei, qui a ſe vitæ tuendæ cauſa dicat furem interemtum repertum cum aliquo inſtrumento, quo nocere poſſet.

Ergo hæc foret fictio juris, ſeu ejus, quod & poſſibile incerta veritate vel contra veritatem pro veritate a jure facta ad certos effectus interpretatio. Quales & alibi & in uſucapione & in poſtliminio JCti Veteres agnoſcunt. Sed haud ſcio, an fictio juris tantum valere poſſit, ut per eam homo alioqui conſervandus poſſit occidi, quemadmodum per eam res poteſt retineri vel alienari. Potius hæc cauſa videtur, quod ubi minor eſt cuſtodia hominum, ibi ſanctior eſt cuſtodia legis. Sic apud Scythas nihil furto gravius, quia, ut ait Juſtinus, ſine tecti munimento pecora & armenta habentibus nihil ſalvum eſſet, ſi furari liceret. Sic abigeatus gravius punitur furto, etſi poſſint res furto ablatæ multo eſſe pretioſiores, quia fide publica in paſcuis ſunt pecudes, nec ita poſſunt cuſtodiri, ut quæ domi ſub oculis & clauſtris habemus. Sic noctu cum dormiunt homines, &, ut eleganter Statius, *mandavere animas* (quaſi alienæ fidei commiſere non ipſi in poteſtate habenti) vigilat lex: & in minori providentia dominorum majorem metum furibus facit.

Deinde non modo adverſus nocturnum furem præſumptio eſt defendiſſe ſe telo, ſed indubitatum hoc habuerunt legum conditores, nec intelligi poteſt fur nocturnus ſine telo: quia enim noctu ſunt omnia clauſa, quomodo nudis manibus effringet januam, perfodiet parietem, dimovebit arcarum & armariorum ſeras? Tertio ob hanc quoque cauſam, quod noctu clauſa ſunt omnia, nec ſine vi poſſunt aperiri, fur nocturnus non intelligitur ſine vi, & quidem in locum ſanctiſſimum. *Quid enim ſanctius, quid enim religione munitius, quam domus uniuſcujuſque civium? hic aræ ſunt, hic foci, hic Dii penates, hic ſacræ religionis cerimoniæ continentur: hoc perfugium eſt ita ſanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas ſit*, inquit Cicero in oratione pro domo cap. 41. *Jam ſi tempus eſt ullum jure hominis necandi, quæ multa ſunt, certe illud eſt non modo juſtum, verum etiam neceſſarium, cum vis vi illata defenditur*, ut idem pro Milone cap. 3.

Legis hujus ex 12. tabulis ibidem ſic meminit Cicero: *duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, ſi ſe telo defenderit, interfici impune voluerunt.*

Digitized by Google

lo vitæ alienæ: nec obſtare mihi 89 quod me in id diſcrimen adduxerim, dum rem meam cupio retinere aut occupatam extorquere, aut furem capere, nam in his omnibus nihil mihi poſſe imputari, qui verſer in actu licito, nec cuiquam injuriam faciam, cum utar meo jure . . .

2. Diſcrimen ergo nocturni & diurni furis in hoc poſitum eſt, quod noctu vix ſit copia teſtium adhibendorum: atque ideo ſi occiſus fur reperiatur, facilius credatur ei, qui a ſe vitæ tuendæ cauſa dicat furem interemptum, repertum ſcilicet cum aliquo inſtrumento, quo nocere poſſet. Id enim lex Hebræa requirit agens de fure reperto 90 במחתרת quod quidam transferunt *in perfoſſione*; alii forte melius, *cum perfoſſorio inſtrumento*: quomodo & Jeremiæ 11, 34. ea vox a doctiſsimis Hebræorum exponitur. Ducit nos ad hanc interpretationem lex duodecim tabularum, quæ furem diurnum occidi vetat, addita exceptione, niſi ſe telo defenderit. Adverſus nocturnum igitur præſumptio eſt defendiſſe ſe telo. Teli autem nomine ferrum, fuſtis & lapis venit, ut ad hanc ipſam legem notatum a Cajo eſt. Contra ab Ulpiano proditum eſt, quod de fure nocturno dicitur, ſi quis eum occiderit, impune id ferre, id intelligendum ita demum locum habere, ſi parcere ei ſine periculo ſuo non potuit, nimirum rem ſervando.

L. ſi pignore. §. furem. D. de furtis. L. furtum. D. ad leg. Corn. de ſicariis.

3. Eſt ergo, ut dixi, præſumtio pro eo, qui furem noctu occidit: ſed ſi forte teſtes adfuerint, ex quibus conſtet non fuiſſe eum, qui furem occidit, adductum in vitæ ſuæ periculum, jam præſumtio iſta ceſſabit; ac proinde is qui occidit homicidii tenebitur. Accedit quod tam 91 diu quam noctu lex duodecim tabularum exegit, ut is qui furem deprehendiſſet, cum clamore id teſtificaretur, ut ex Cajo diſcimus, nimirum ut ſi fieri poſſet, concurſus eo fieret magiſtratuum aut vicinorum ad auxilium & teſtimonium. Quia vero concurſus talis de die facilius habetur, quam de nocte, ut notat Ulpianus ad modo indicatum Demoſthenis locum, ideo de nocturno periculo aſſeveranti magis creditur.

L. itaque. D. ad leg. Aquiliam.

4. Cui ſimile eſt quod lex Hebræa (u) puellæ 92 de vi illata in agro vult credi, in urbe non item, quia clamore concurſum ciere potuit ac debuit. Ad ſuperiora & hoc accedit, quod etiamſi cætera eſſent paria, tamen quæ nocte accidunt, minus explorari, & qualia quantaque ſint, cognoſci poſſunt: eoque ſunt terribiliora. Lex ergo tam Hebræa, quam Romana, id quod caritas ſuadet, civibus ſuis præcepit, ne quem interficiant ideo duntaxat quia rem furatur, ſed

89 *Quod me in diſcrimen*) Quod quaſi mea culpa in id periculum veni.

90 [בְּמַחְתֶּרֶת] A חתר, *Fodere.*

91 *Diu*) Interdiu.

GROT. u *Puellæ de vi in agro illata vult credi*) Bene id explicat Philo, ut locus frequentioris exempli cauſa ſit poſitus, non quod ex eo ſolo ſemper definienda ſit controverſia. Poteſt enim, ut libro de ſpecialibus legibus ille differit, & in urbe aliqua vim pati occluſo ore, & in agro aliqua conſentire in ſtuprum.

92 *De vi illata*) Quæ dicit ſe vi ſtupratam.

93 *Quid*

ſed ut id ita demum liceat ſi is qui rem ſuam ſervare voluit ipſe in diſcrimen venerit. Moſes Maimonides notavit, permiſſam privato homini alterius interfectionem non aliter, niſi ut ſervetur id, quod eſt irreparabile, ut vita & pudicitia.

XIII. 1. 93 Quid vero iam de lege euangelica dicèmus? idem ab ea permitti, quod permiſit lex Moyſis; an ut in aliis rebus perfectior eſt lege Moyſis, ita hic quoque plus eam a nobis exigere?

93 *Quid vero jam de lege evangelica*) Rurſus inculcat legis, ut loquitur, euangelicæ perfectionem, quaſi perfectio euangelii ſit demere metum graſſatoribus nocturnis, & exponere bonos impunitiori audaciæ facinoroſorum. Verba Chriſti ſunt Matth. 5. *Audiſtis, quia dictum eſt: oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico vobis, ne obſiſtite injurioſo: ſed ſi quis te percuſſerit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram; & qui voluerit tecum in judicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium; & qui te angariaverit mille paſſus, vade cum illo & alia duo.* Hæc non præſtant fures ſalvos. Et primo valet reſponſio, quam ipſe dedit, ſupra illis, qui verba de alapa bello & omni actioni forenſi obducebant; nempe alapam eſſe contumeliam levem, nec re, ſed opinione magnam. Sic tunica etiam & pallium amiſſionem non maximi pretii bonorum ſignificant. At fur nocturnus non petit tunicam & pallium, ſed aurum & argentum, & ſi poteſt, omnem cenſum patris familias. II. *Oculum pro oculo, dentem pro dente* dictum eſt magiſtratibus. Deuteron. 19. Id non abrogat Chriſtus, quemadmodum nec abrogavit *non occides*, *non mœchaberis*, quorum ante meminit. Sed hæc omnia vindicat a pravis interpretationibus Judæorum, qui illud, de quo agimus, applicabant male ſibi & privatim & publice. Privatim, cum hinc ſibi jus facerent ob minimas injurias, minimaque damna immortale odium gerendi. Publice, quia ſub jugum erant Romanorum redacti, ſi quid ab his grave paterentur, rebelliones coquebant, & cœlum vituperabant, jactantes ſemper ſe Abrahami ſemen, & fœderatum Deo populum, & immemores, ſe fœdus illud & aliis peccatis multis, & non agnoſcendo Meſſiam præſentem, irritum feciſſe. Ait igitur, *ne obſidite injurioſo*, nempe ut ſoletis obſiſtere lædentes magis veſtras conſcientias, quam ab illo forte in bonis veſtris læſi eſtis, nec tantopere ſtudentes, ut puniantur, qui peccant, quam ut iræ veſtræ & vindictæ cupido exſatietur. Quemadmodum dixerat antea, *ne juretis omnino*. nempe ut ſoletis leviter & præter neceſſitatem. Quum autem jubet, qui tunicam auferat, ei & pallium tradi, qui maxillam dextram feriat, ei & lævam porrigi, qui angariet ad miliare unum, addi alterum, non præcipit patientiam hominum injuſtorum, ubi poſſunt puniri, ſed patientiam & æquum animum in caſtigationibus Dei per iniquos potentes, nec vetat, ne arceantur, plectanturve ſcelera, ubi poſſunt plecti aut prohiberi: ſed ſi juſto Dei judicio homines potentes, & majores legibus iſtis injuriis nos afficiant, ut patienter feramus & agnoſcamus, hæc evenire nobis ob peccata noſtra, Deumque, per illam injuſtitiam hominum, juſtiſſima & ſanctiſſima decreta ſua exſequi. adeoque non efferamur impatientia adverſus iſtas virgas Dei, ut ſi & alterum tantum perdendum ſit de bonis, ſi duplicetur contumelia, ſi geminetur labor, parati ſumus ſuſtinere, & mente atque ore dicere: *Iram Domini portabo, quia peccavi ei*, Mich. 7, 9. In eo adeo nihil perfectius a nobis poſtulat euangelium, ut idem jam præſtiterint ſancti in veteri teſtamento. Sic David 2. Samuel 16. *Dimitte eum, ut maledicat, Dominus enim præcepit ei, ut maledicat David*. Et poterat tunc punire: ſed id tempus erat, quo ſe humilem redderet coram Deo rex piiſſimus, non magnum coram hominibus. Sic Jobus cap. 1. *Dominus dedit, Dominus abſtulit, ſicut Domino placuit, ita factum eſt: ſit nomen Domini benedictum.*

94 In-

re? Ego quin plus exigat, non dubito. Nam ſi tunicam & pallium deſeri jubet Chriſtus, & Paulus damnum aliquod injuſtum tolerari potius quam litigari, quæ 94 incruenta contentio eſt: quanto magis vult res etiam momenti majoris deſeri potius, quam interfici a nobis hominem, Dei effigiem, eodem nobiſcum ſanguine ortum? Quare ſi res ſervari poteſt, ita ut non videatur periculum eſſe faciendæ cædis, recte id quidem; ſin aliter, omittenda res eſt; niſi forte talis aliqua res ſit, ex qua vita noſtra & familiæ noſtræ pendeat, quæque judicio recuperari nequeat, forte quia fur ſit ignotus, & ſpes ſit aliqua ſine cæde rem abituram.

Soto dict. art. 8. Leſs. dub. XI. n. 74. Sylv. in verbo bellum 2. n. 3 Lib. 1. de lib. arbit. Pan. c. 2. de homicidiis. Leſſ. d. loco.

2. Et quanquam hodie omnes ferme, tam juriſconſulti, quam theologi doceant, recte hominem a nobis interfici poſſe rerum defendendarum cauſa, etiam extra eos fines, in quibus lex Moſis & Romana id permittit; puta ſi fur jam re accepta fugiat; tamen quin ea quam protulimus ſententia veterum Chriſtianorum fuerit, non dubitamus: nec dubitavit Auguſtinus, cujus hæc verba ſunt: *Quomodo apud divinam providentiam a peccato liberi ſunt, qui pro his rebus quas contemni oportet humana cæde polluti ſunt?* Nimirum in hac materia, ut in aliis multis, cum tempore (x) laxata eſt diſciplina, & paulatim interpretatio legis euangelicæ cœpit ad ſæculi mores accomodari. Olim in clericis retineri ſolebat forma veteris inſtituti: tandem his quoque remiſſa eſt hoc nomine cenſura.

XIV. Quæritur a nonnullis, an non lex ſaltem civilis, ut jus habens vitæ ac necis, ſi quo caſu permittat furem interfici a privato, ſimul etiam præſtet, ut id ab omni culpa ſit liberum. Minime vero id concedendum arbitror. Nam primum 95 lex jus necis non habet in omnes cives ex quovis delicto, ſed demum ex delicto tam gravi, ut mortem mereatur. Eſt autem valde probabilis Scoti

94 *Incruenta contentio*) Lis in foro apud judicem, cui nullum periculum ſanguinis aut cædis intervenit.
GROT. *x Laxata eſt diſciplina*) Hieronymus in vita Malchi: *Poſtquam eccleſia capit habere Chriſtianos magiſtratus facta eſt quidam opibus major, ſed virtutibus minor*. Vide c. ſuſcepimus, de homicidio voluntario, & c. de his, diſtinct. 50.
GRON. 95 *Lex jus necis non habet*) Ait legem jus necis non habere in cives ex quovis delicto, ſed demum ex delicto tam gravi, ut mortem mereatur. Quaſi non minimum delictum, ſi ob cauſas jncidentes ſub capitis pœna vetetur, capitale fiat. Sibi imputet, qui tranſgreditur. Quare enim non licuerit Athenienſibus jubere, ut capitale eſſet. ſi quis legem de vindicanda Salamine tuliſſet. Juſtin. 2, 7. Quare non Thuriis, ut capite lueret, ſi quis cum armis in concionem veniſſet? Diod. Sicul. 12, 12. Quare non Carthaginienſibus. ne quis Græcis literis aut ſermoni ſtuderet, quo loqui cum hoſte aut ſcribere ſine interprete poſſet. Juſtin. 20, 5. Quomodo autem conſiſtet imperium militare, in quo minima quæque vetita capite luuntur? ut ſi quis in agmine ordinem exceſſit, ſi in ruſtici tugurio inventus eſt, ſi gallinam abſtulerit. Et quantum eſt in ſe ſpectatum veſci de arbore? tamen capitale fuit, quia Deus dixerat: *quo die ex eo veſceris, morte morieris*. Diſtinguendum igitur, ne lex ſit tyrannica, quæ ſervari non poteſt, & pro laqueo eſt ad capiendos innocentes, nec gravem cauſam habet. Sic ratio eſt & poteſt ſervari, utique quantumvis parvum delictum capitale facit.

GROT.

ſi ſententià, fas non eſſe quemquam ad mortem damnare, (y) niſi ob delicta, quæ lex per Moſem data morte punivit, addito dumtaxat, aut quæ his ſunt paria recta æſtimatione. Neque enim videtur notitia divinæ voluntatis, quæ ſola 96 animum tranquillat, aliunde in hoc negotio tam gravi haberi poſſe, quam ex illa lege, quæ certæ mortis pœnam in furem non conſtituit. Præterea vero lex nec debet, nec ſolet jus dare, etiam eos, qui mortem meruerunt, privatim interficiendi, niſi in criminibus 97 valde atrocibus: alioqui fruſtra inſtitutà eſſet judiciorum auctoritas. Quare ſi quando lex impune furem dicit interfici, 98 tollere quidem pœnam cenſenda eſt, ſed non etiam jus dare.

XV. Ex his quæ diximus apparet, duobus modis poſſe contingere, ut a privatis ſine peccato ſuſcipiatur ſingularis dimicatio: primum, ſi invaſor 99 concedat alteri licentiam dimicandi, alioqui eum occiſurus ſine dimicatione: deinde, ſi rex aut magiſtratus 1 duos mortem meritos inter ſe committat; quod ſi fiat, illis quidem licebit arripere ſpem ſalutis. At qui id juſſit, is minus recte officio functus videbitur, cum ſatius fuiſſet, ſi unius ſupplicium ſufficere videbatur, ſorte eligi moriturum.

XVI. Quæ vero dicta a nobis hucuſque ſunt, de jure tuendi ſe ac ſua, maxime quidem ad bellum privatum pertinent, ſed (z) ita ut ad publicum quoque aptari debeant, habita diverſitatis ratione. Nam in privato bello 2 jus quaſi momentaneum eſt, & ceſſat ſimulatque judicem adire res patitur. At publicum, quia non oritur, niſi ubi non ſunt aut ceſſant judicia, 3 tractum habet, & perpetuo fovetur accedentibus novis damnis & injuriis. Præterea in bello privato ferme 4 defenſio mera conſideratur. at publicæ poteſtates cum defen-

ſio-

GROT. y *Niſi ob delicta, quæ lex per Moſem data morte punivit*) Contra leges, quæ venantes ruſticos morte puniunt, vide Gregorium Turonenſem libro x, c. 10. Johannem Sariſberienſem Policratici 1, c. iv. Petrum Bleſenſem epiſtola cxxix.

GRON. 96 *Animum tranquillat*) Omnes conſcientiæ ſcrupulos eximere poteſt.

97 *Valde atrocibus*) Ut proſcriptos & militiæ deſertores, ſupra 1, 4, 16. & exſules, ubi de iis lex eſt, qualis apud Quintilianum avum declam. 305.

98 *Tollere quidem*) Impunitatem dare in foro ſoli vel apud judicem mortalem non liberare conſcientiam.

99 *Concedat alteri*) Non directe ac verbis interpoſitis, ſed ſi dum aggreditur, tantum interveniat ſpatii aut loci, ut contraria arma expedire poſſim.

1 *Duos mortem meritos*) Ut Romani gladiatores noxios.

GROT. z *Ita ut ad bellum publicum quoque aptari debeant*) Ammianus lib. xxiii. *Cum irruentibus armis externis lex una ſit & perpetua, ſalutem omni ratione deſcendere, nihil renitente vi moris.* Alexander Imperator oratione ad milites apud Herodianum v. καὶ τὸ μὲν ἄρχειν ἀδίκων ἔργων οὐκ εὐγνώμονα ἔχει τὴν πρόκλησιν, τὸ δὲ τοὺς ὀχλοῦντας ἀποσείεσθαι ἔκ τε τῆς ἀγαθῆς συνειδήσεως ἔχει τὸ θαῤῥαλέον, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ἀδικεῖν ἀλλ' ἀμύνεσθαι, ὑπάρχει τὸ εὔελπι. *Injurias qui prior infert nihil habet probabilis coloris: at qui ſibi moleſtos arcet ex bona conſcientia ſumit fiduciam, bonaque ei ſpes adeſt inde, quod injuriam non inferat ſed auferat.*

GRON. 2 *Jus quaſi momentaneum*) Momentum vel punctum temporis durat.

3 *Tractum habet*) Non coercetur intra tantas temporis anguſtias.

4 *Defenſio mera*) Nam offenſio ex intentione juſta non eſt, ſupra n. 4.

5 *Ut*

ſione & ulciſcendi habent jus: Unde illis licet prævenire vim non præſentem, ſed quæ de longo imminere videatur, non directe (id enim injuſtum eſse ſupra docuimus) ſed indirecte ulciſcendo delictum cœptum jam, ſed non conſummatum: de quo agendi erit alibi locus.

XVII. Illud vero minime ferendum eſt, quod quidam tradiderunt, jure gentium arma recte ſumi ad imminuendam potentiam creſcentem, quæ nimium aucta nocere poſſet. Fateor in conſultationem de bello & hoc venire, non ſub ratione juſti, ſed ſub ratione utilis: ut ſi ex alia cauſa juſtum ſit bellum, ex hac cauſa prudenter quoque ſuſceptum judicetur: nec aliud dicunt, qui in hanc rem citantur auctores. Sed [5] ut vim pati poſſe ad vim inferendam jus tribuat, ab omni æquitatis ratione abhorret. Ita vita humana eſt, ut plena ſecuritas nunquam nobis conſtet. Adverſus incertos metus a divina providentia & ab innoxia cautione, non a vi præſidium petendum eſt.

Alb. Gent. lib. 1, c. 14.

Bald. l. 3. de rer. diviſ.

XVIII. 1. Nec minus illud diſplicet, quod docent, juſtam eſſe defenſionem etiam eorum, qui [6] bellum promeriti ſunt, quia ſcilicet pauci contenti ſunt [7] tantundem reponere vindictæ, quantum acceperunt injuriæ. Nam metus ille rei incertæ jus ad vim dare non poteſt: unde nec reus criminis jus habet publicis miniſtris capere ſe volentibus per vim reſiſtendi, ob metum ne plus æquo puniatur.

Alb. Gent. lib. 1, c. 13. Caſtr. lib. 5. de Juſtitia.

2. Sed qui in alium peccavit, debet primum ei quem læſit offerre ſatisfactionem viri boni arbitratu: ac tum demum pia erunt ejus arma. Sic Ezechias, cum fœdere non ſtetiſſet, quod cum rege Aſſyrio majores ejus pepigerant, bello petitus fatetur culpam, & regi permittit arbitrium mulctæ: Idque cum feciſset, & poſtea iterum bello laceſſeretur, fretus bona conſcientia vim hoſtium ſuſtinuit, & Deum habuit faventem. Pontius Samnis poſt res Romanis redditas, deditum belli auctorem, *Expiatum*, inquit, *eſt, quicquid ex fœdere rupto irarum in nos cæleſtium fuit. Satis ſcio, quibuſcumque Diis cordi fuit ſubigi nos ad neceſſitatem dedendi res, iis non fuiſſe cordi tam ſuperbe a Romanis fœderis expiationem ſpretam.* Mox: *Quid ultra tibi, Romane, quid fœderi, quid Diis arbitris fœderis debeo?*

II Regum XVIII. 7. 14. & cap. XIX.

5 *Ut vim pati*) Ut quia prævideo aliquem huc creſcere poſſe, me ut impune lædat, quum hujus animi nondum ulla ſigna det, ideo eum aggredi poſſim, & incrementa ejus vi interpellare. Arioviſtus ad Cæſarem *1.* Gall. 44. debere ſe ſuſpicari, ſimulata Cæſarem amicitia quod exercitum in Gallia habeat, ſui opprimendi cauſa habere: quod niſi decedat, aut exercitum deducat ex his regionibus, ſeſe illum non pro amico, ſed pro hoſte habiturum.

6 *Bellum promeriti*) Injuria facta juſtam alteri cauſam inferendi belli dederunt.

7 *Tantundem reponere vindictæ*) Seneca Troad. 278. *regi frenis nequit Et ira & ardens hoſtis & victoria commiſſa nocti.*

CRON.

bco? quem tibi tuarum irarum , quem meorum ſuppliciorum 8 *judicem feram ? Neminem , neque populum , neque privatum fugio* . Sic cum Thebani omnia æqua obtuliſsent Lacedæmoniis , ii autem ultra tenderent , (zz) bonam cauſam ab his ad illos tranſiiſse ait Ariſtides Leuctrica prima.

GRON. 8 *Judicem feram*) Ferre judicem eſt provocare adverſarium ad judicem vel arbitrum ſecum ex utriuſque ſententia capiendum , in quem compromittant.

GROT. zz *Bonam cauſam ab his ad illos tranſiiſſe*) De principe Chalepi, qui pacem & reſidua tributorum obtulerat Romano Argyropolo Imperatori , vide Zonaram : ſimile de Cruciferis in Cromero libro XVII. de Helvetiis , qui Carolo Burgundo de curru ovium pellibus onuſto , ademptoque mercatoribus , ſatisfactionem obtulerant , vide Philippum Cominæum libro VII.

Digitized by Google

CAPUT II.

De his, quæ hominibus communiter competunt.

I. *Ejus quod noſtrum eſt diviſio.*

II. *Proprietatis exordium & progreſſus.*

III. *Quædam propria fieri non poſſe, ut mare ſumptum pro ſuo integro aut præcipuis partibus, & quare.*

IV. *Sola non occupata cedere ſingulis occupantibus, niſi per univerſitatem a populo occupata ſint.*

V. *Feras, piſces, aves cedere occupanti, niſi lex obſtet.*

VI. *In res proprias factas jus hominibus competere eis utendi in tempore neceſſitatis, & unde id veniat.*

VII. *Obtinere id, niſi neceſſitas aliter ſit vitabilis.*

VIII. *Niſi par ſit neceſſitas in poſſidente.*

IX. *Adjunctum eſſe onus reſtituendi rem, cum reſtitui poterit.*

X. *Exemplum hujus juris in bellis.*

XI. *In res proprias factas jus hominibus competere ad utilitatem, qua nihil alteri decedit.*

XII. *Hinc jus in aquam profluentem.*

XIII. *Jus tranſeundi terra & amnibus, quod explicatur.*

XIV. *An mercibus tranſeuntibus vectigal poſſit imponi.*

XV. *Jus morandi ad tempus.*

XVI. *Jus habitandi his competens, qui ſedibus ſuis expulſi ſunt, ſub imperio quod reperitur.*

XVII. *Jus habendi loca deſerta: quod quomodo intelligendum.*

XVIII. *Jus ad actus, quos vita humana deſiderat.*

XIX. *Ut ad emenda neceſſaria.*

XX. *Non etiam ad res ſuas vendendas.*

XXI. *Ad quærenda matrimonia: quod explicatur.*

XXII. *Jus ea faciendi, quæ promiſcue extraneis permittuntur.*

XXIII. *Quod intelligendum, ſi quid permittatur quaſi ex jure naturali, non ut ex beneficio.*

XXIV. *An licitus ſit contractus cum populo, ut is fruges ſuas, eis quibuſcum jam contraxit, non aliis vendat.*

I. SEquitur inter belli cauſas, injuria facta, & primum adverſus id, quod noſtrum eſt. Eſt autem noſtrum aliud [1] communi hominum jure, aliud [2] noſtro ſingulari. Ab eo, quod hominibus commune eſt, incipiamus. Hoc jus aut directe eſt in rem corporalem, aut [3] ad actus aliquos. Res corporales aut vacuæ ſunt a proprietate, aut jam [4] aliquorum propriæ. Res quæ a proprietate vacant, aut tales ſunt ut [5] propriæ fieri nequeant, aut [6] ut poſ-

GRON. 1 *Communi hominum*) Quia cujuſvis hominis eſt, & propterea nec nos eo poſſumus excludi.

2 *Noſtro ſingulari*) Quia neminis præter nos, vel eum, cujus eſt, adeo ut alius id male invadat.

3 *Ad actus*) Num.18.

4 *Aliquorum propriæ*) Num.2.

5 *Propriæ fieri nequeant*) Num.3.

6 *Ut poſſint*) Num.4. & 5.

GRO-

Digitized by Google

poſſint. Quo rectius hoc intelligatur, noſcendum eſt proprietatis, quod dominium juriſconſulti vocant, exordium.

II. 1. Deus humano generi generaliter contulit jus in res hujus inferioris naturæ ſtatim a mundo condito, atque iterum mundo post diluvium reparato. (a) *Erant*, ut Juſtinus loquitur, *omnia communia & indiviſa omnibus, veluti unum cunctis patrimonium eſſet.* Hinc factum ut ſtatim quiſque hominum ad ſuos uſus arripere poſſet, quod vellet, & quæ conſumi poterant conſumere. Ac 7 talis uſus univerſalis juris erat tum vice proprietatis. Nam quod quiſque ſic arripuerat, id ei eripere alter, niſi per injuriam non poterat. Similitudine hoc intelligi poteſt ea, quæ eſt apud Ciceronem de finibus III. (b) *Theatrum cum commune ſit, recte tamen dici poteſt, ejus eſſe eum locum, quem quiſque occuparit.* Gen. I. 29. 30. IX. 2. Lib. XLIII.

Neque is ſtatus durare non potuit, ſi aut 8 in magna quadam ſimplicitate perſtitiſſent homines, aut vixiſſent inter ſe in mutua quadam eximia caritate. Horum alterum, communionem ſcilicet (c) ex ſimplicitate eximia, videre licet in quibuſdam Americæ populis, qui per ſæcula multa ſine incommodo in eo more perſtiterunt: alterum vero, communionem nimirum ex caritate, exhibuerunt olim (d) 9 Eſſeni, deinde Chriſtiani qui Hieroſolymis primi exſtiterunt, ac nunc quoque non pauci qui vitam degunt 10 aſceticam. Simplicitatis, in qua (e) primi homines ſunt conditi, argumentum præbuit nuditas. Erat in illis ignoratio magis vitiorum, quam cognitio virtutis Juſt. lib. XI, II.

GROT. a *Erant omnia communia, & indiviſa omnibus*) Ejus veſtigium manſit in Saturnalibus.

GRON. 7 *Talis uſus*) Exercitium juris hujus & apprehenſio rei hoc animo, ut mihi ſerviret, tantundem valebat tum, quantum nunc proprietas.

GROT. b *Theatrum cum commune ſit*) Seneca de beneficiis VII, c. XII: *Equeſtria omnium equitum Romanorum ſunt in illis tamen locus meus ſit proprius, quem occupavi.*

GRON. 8 *In magna quadam*) Manſiſſent callidi, & ex iis ignoratio verborum. Juſtin. 2, 2.

GROT. c *Ex ſimplicitate eximia*) Horat.

Campeſtres melius Scythæ,
Quorum plauſtra vagas rite trahunt domos,
Vivunt, & rigidi Getæ,
Immetata quibus jugera liberas
Fruges & Cererem ferunt,
Nec cultura placet longior annua,
Defunctumque laboribus
Æquali recreat ſorte vicarius.

d *Eſſeni*) Et ab his orti Pythagoriſtæ. Vide Porphyrium, Diogenem Laertium. Gellium, 1, 9.

GRON. 9 *Eſſeni*) 1, 3. 3.

10 *Aſceticam*) Exercent & caſtigant corpus, ut animus magis vacet religioni. 1, 2. 9.

GROT. e *Primi homines*) Adam typus humani generis. Vide Origenem contra Celſum. Neque nihil huc pertinet, quod Tertullianus dixit libro de anima: *Naturale enim rationale credendum eſt, quod animæ a primordio ſit ingenitum, a rationali videlicet auctore. Quid enim non rationale, quod Deus juſſu quoque ediderit, nedum id quod proprie afflatu ſuo emiſerit? Irrationale autem poſterius intelligendum eſt, ut quod acciderit ex ſerpentis instinctu, ipſum illud tranſgreſſionis admiſſum, atque exinde inoleverit, & coadoleverit in anima ad inſtar jam naturalitatis, quia ſtatim in primordio naturæ accidit.*

tis: ut de Scythis loquitur Throgus. *Vetuſtiſſimi mortalium*, inquit Tacitus, (f) *nulla adhuc mala libidine, ſine probro, ſcelere, eoque ſine pœna,*
21. *Ad ſomn. Scip.* *aut coercitionibus agebant*. Apud Macrobium eſt: *Primum inter homines mali neſcia & adhuc aſtutiæ inexperta ſimplicitas*. hæc ſimplicitas
Sap. III, 24. (g) 11 ἀφθαρσία videtur dici ſapienti Hebræo, Paulo apoſtolo ἁπλότης
II *Cor.* 11, 2. 3. quam opponit τῇ πανουργίᾳ, vafræ calliditati. Negotium erat illis uni-
Prov. III, 18. cum DEI cultus, (h) cujus ſymbolum arbor vitæ, ut Hebræi vete-
Philo de Mund. cre. res explicant, aſſentiente Apocalypſi. Vivebant autem facile ex
Apocalyp. XXII. 2. his, (i) quæ ſine induſtria ſponte ſua terra proferebat.

2. Verum in vita hac ſimplice & innocente non perſtiterunt homines, ſed animum applicuerunt ad artes varias, quarum ſymbolum erat (k) arbor ſcientiæ boni & mali, id eſt, earum rerum, quibus tum bene tum male uti licet: 12 φρόνησιν μέσην vocat Philo. Huc re-
Eccleſ. VII, 30. ſpiciens Salomo, *Deus*, inquit, *creavit hominem rectum*, id eſt, *ſimplicem*, *ſed ipſi quæſiverunt ſibi cogitationes multas* 13 ἔῤῥεπον εἰς πανουργίαν, ut dicto loco Philo loquitur. Dion Pruſæenſis oratione VI: ἀλλὰ τὴν πανουργίαν τοῖς ὕστερον καὶ τὸ πολλὰ εὑρίσκειν καὶ μηχανᾶσθαι πρὸς τὸν βίον οὐ πάνυ τι συνενεγκεῖν· οὐ γὰρ πρὸς ἀνδρείαν, οὐδὲ δικαιοσύνην χρῆσθαι τῇ σοφίᾳ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ πρὸς ἡδονήν. *His qui primos ſecuti ſunt hominibus calliditatem* (l) *variaque ad vitam reperta non multum fuiſſe conducibilia. Ingenio enim uſos homines non tam ad fortitudinem ac juſtitiam quam ad voluptatem.* An-

GROT. f *Nulla adhuc mala libidine*) Seneca de iiſdem epiſtola xc. *ignorantia rerum innocentes erant*. Deinde locutus de juſtitia, prudentia, temperantia, fortitudine, addit: *Omnibus his virtutibus habebat ſimilia quædam, rudis vita*. Joſephus: μηδεμιᾷ ζεζυγμένοι ψυχὴν φροντίδι· *Nullis curis turbidum habentes animum.*

g Ἀφθαρσία *videtur dici ſapienti Hebreo*) Sic & Paulus Eph. VI, 24 qui & ἀδιαφθορίαν dixit Tit. II, 17.

GRON. 11 Ἀφθαρσία) Integritas.

GROT. H *Cujus ſymbolum arbor vitæ*) Sanctitas ſuperior Rabbinis, ἔνθεος σοφία divina ſapientia Arethæ ad Apocalypſim. De Paradiſo vide Eccleſiaſtica caput xl, 17. & quatuor fluminibus paradiſi eundem librum XXIV, 35. & ſequentibus.

i *Quæ ſine induſtria ſponte ſua terra proferebat*) Vide egregium hac de re locum libro II. Varronis de re ruſtica, ex Dicæarcho: & confer quæ ex eodem Dicæarcho habet Porphyrius de non eſu animalium IV.

k *Arbor ſcientiæ boni & mali*) Joſephus: τὸ φυτὸν ἀξύνεσιος καὶ διανοίας τεῦπάρχειν· *quæ arbor erat ſolertiæ & intelligentiæ*. Telemachus apud Homerum:

καὶ οἶδα ἕκαστα,
Ἐσθλά τε καὶ τὰ χέρεια. πάρος δ' ἔτι νήπιος ἦα.

omnia novi,
Quæ bona, quæ mala ſunt, nec ſum ſemi parvus ut ante.

Zenoni Cittienſi prudentia, ſcientia bonorum & malorum & mediorum. Eſt id apud Diogenem Laertium. Plutarchus de communibus notitiis: τί δεινὸν εἰ τῶν κακῶν ἀναιρεθέντων οὐκ ἔσται φρόνησις, ἑτέραν δ' ἀντ' ἐκείνης ἀρετὴν ἕξομεν οὐκ ἀγαθῶν καὶ κακῶν ἀλλ' ἀγαθῶν μόνον ἐπιστήμην οὖσαν; *Quid nocebit, ſi ablatis malis nulla erit prudentia, pro ea autem alienam habeamus virtutem, quæ non bonorum ac malorum ſed ſolorum bonorum ſit ſcientia?*

GRON. 12 Φρόνησιν) Prudentiam mediam vel ambiguam.

13 Ἔῤῥεπον) Inclinarunt, vergere cœperunt ad malitiam.

GROT. l *Variaque ad vitam reperta*) Late hoc explicat Seneca epiſtola xc. quem lege, & Dicæarchum apud dictos jam ſcriptores.

GRON.

Digitized by Google

Antiquiſsimæ artes agricultura & paſtura in primis fratribus apparuerunt; non ſine aliqua 14 rerum diſtributione. 15 ex ſtudiorum diverſitate æmulatio, etiam cædes: ac tandem cum 16 boni malorum conſortio contaminarentur, (m) vitæ genus giganteum, id eſt, violentum, quale eſt eorum quos 17 χειροδίκας Græci vocant. (n) Mundo per diluvium purgato, pro ferina illa vita ſucceſsit cupido voluptatis, (o) cui inſerviit vinum, unde & illiciti amores.

3. Præcipue vero concordiam rupit generoſius vitium, ambitio, cujus ſignum turris Babylonica: mox alii alias 18 terras partito poſsederunt. Sed poſtea quoque inter homines vicinos manſit non pecorum, ſed terrarum paſcuarum communio: quia tanta erat in exiguo hominum numero latitudo terrarum, ut ſine incommodo ullo ad multorum uſus ſufficeret. *Gen. x, xi.*

Ne ſignare quidem aut partiri limite campum
Fas erat. *Virg. Georg. I.*

donec, aucto ut hominum ita pecudum numero, paſsim terræ non in gentes ut ante, ſed 19 in familias dividi cœperunt. (p) Puteos vero, rem in 20 ſiticuloſa regione valde neceſsariam, nec multis ſufficientem, occupando quiſque ſuos fecere. Hæc ſunt, quæ ex ſacra hiſtoria docemur, ſatis convenientia cum his, quæ philoſophi, & poetæ de primo ſtatu rerum communium & poſtea ſecuta rerum diſtributione dixerunt, quorum teſtimonia alibi a nobis producta ſunt. *Gen. xiii.* *Gen. xxi.*

4. Hinc diſcimus, quæ fuerit cauſa, ob quam a primæva communione rerum primo mobilium, deinde & immobilium diſceſsum eſt; nimirum quod cum non contenti homines (q) veſci ſponte natis *Mari libero cap. 15.*

GRON. 14 *Rerum diſtributione*) nam alter, agrum frumento, alter paſcuum ſibi vindicarat.

15 *Ex ſtudiorum diverſitate*) Dum uterque ſuum præfert, alterius ſtudium contemnit.

16 *Boni malorum*) Gen. 6. 1.

GROT. m *Vitæ genus giganteum*) Seneca naturalium III. in fine: *exſtinctis pariter feris, in quarum homines ingenia tranſierant.*

GRON. 17 Χειροδίκας) Violenti, quibus jus in manibus.

GROT. n *Mundo per diluvium purgato, pro ferina illa vita ſucceſsit cupido voluptatis*) Seneca dicto loco: *illis quoque innocentia non durabit, niſi dum novi ſunt.*

o *Cui inſerviit vinum, unde & illiciti amores*) *Præmiumque ſummum ebrietatis libido portentoſa ac jucundum nefas.* Seneca ibidem.

GRON. 18 *Terras partito*) Partitio terrarum in populos, cujus imago apud Germanos Cæſari 6, bell. Gall. 22.

19 *In familias*) Partitio in domos.

GROT. p *Puteos vero*) De puteis ad Oaſim inter multos communibus vide Olympiodorum apud Photium.

GRON. 20 *Siticuloſa*) Qualis eſt orienti ſoli propior regio. Juſtin. 12, 10.

GROT. q *Veſci ſponte natis, antra habitare, corpore aut nudo agere, aut corticibus arborum ferarumve pellibus veſtito*) Qualem vitam Scritefinnorum nobis accurate deſcribit Procopius Gotthicorum II. Adde Plinium XII, 1. Vitruvium II, c. 1.

tis, antra habitare, corpore aut nudo agere, aut corticibus arborum, ferarumve pellibus veſtito, vitæ genus exquiſitius delegiſsent, induſtria opus fuit, quam ſinguli rebus ſingulis adhiberent. quo minus autem fructus in commune conferrentur, primum obſtitit 21 locorum, in quæ homines diſceſserunt, diſtantia, deinde 22 juſtitiæ & amoris defectus, per quem fiebat, ut nec in labore, nec in conſumtione fructuum, quæ debebat, æqualitas ſervaretur.

5. Simul diſcimus, quomodo res 22 in proprietatem iverint: non 23 animi actu ſolo; neque enim ſcire alii poterant, quid alii ſuum eſſe vellent, ut eo abſtinerent; & idem velle plures poterant: ſed pacto quodam aut expreſſo, ut per diviſionem aut tacito, (r) ut per occupationem, ſimulatque enim communio diſplicuit, nec inſtituta eſt diviſio, (s) cenſeri debet inter omnes conveniſſe, ut, quod quiſque occupaſſet, id proprium haberet. (t) *Con-*
Cic. Offic. III. *ceſſum*, inquit Cicero, *ſibi ut quiſque malit, quod ad vitæ uſum pertinet, quam alteri acquiri, non repugnante natura*. Cui addendum il-
Decl. 13. lud Quintiliani: *Si hæc conditio eſt, ut quicquid in uſum hominis ceſ-*
Macrob. Sat. *ſit, proprium ſit habentis, profecto quicquid jure poſſidetur, injuria au-*
III. c. XII. *fertur*. Et veteres cum 24 Cererem legiferam, & ſacra ejus Theſmophoria dixerunt, hoc ſignificabant, (u) ex agrorum diviſione exſtitiſſe novi cujuſdam juris originem.

III. 1. H's

GRON. 21 *Locorum, in quæ*) Quum alia atque alia appetendo loca, qui deſierant una vivere, deſierunt & res communicare.

22 *Juſtitiæ & amoris defectus*) Quum ſcilicet quidam per inertiam minus operæ conferrent ad res communes excolendas, nec minus tamen aliorum labore fruerentur; alii per avaritiam aut luxum plus appeterent aut conſumerent, quam frugalibus aut æquis dignum eſſet.

22 *In proprietatem*) Propriæ facta ſint.

23 *Animi actu*) Destinatione mera vel cupiditate habendi.

GROT. r *Ut per occupationem*) Vide quæ hac de re ex Gemara & Alcorano nobis protulit honos Britanniæ Seldenus in Thalaſſocratico.

s *Cenſeri debet inter omnes conveniſſe, ut quod quiſque occupaſset, id proprium haberet*) Cicero: *ex quo quia ſuum cujuſque fit eorum quæ natura fuerunt communia, quod cuique obtigit, id quiſque teneat*. Quod ſimilitudine illuſtrat a Chryſippo reperta de ſtadio, ubi currendo licet vincere adverſarium, non eum detrudendo. Scholiaſtes ad artem poeticam Horatii: *Quemadmodum domus aut ager ſine domino communis eſt: occupatus vero jam proprius fit*. Varro in Agemodo: *Terra culturæ cauſa attributa olim particulatim, ut Etruria Tuſcis, Samnium Sabellis*.

t *Conceſſum, ſibi ut quiſque malit, quod ad vitæ uſum pertinet, quam alteri acquiri, non repugnante natura*) Solon:

> Χρήματα δ' ἱμείρω μὲν ἔχειν, ἀδίκως δὲ πεπᾶσθαι
> Οὐκ ἐθέλω.
> *Divitias habuiſse velim, ſed non bene partas*
> *Non cupiam.*

Cicero officiorum 1: *Nec vero rei amplificatio nemini nocens vituperanda eſt, ſed fugienda ſemper injuria*.

GRON. 24 *Cererem legiferam*) Virgilius 4. Æneid. 58. Ovid. 5. Metam. 343. Athenæus 1, 12.

GROT. u *Ex agrorum diviſione exſtitiſse novi cujuſdam juris originem*) Poſtquam ex agrorum diſcretione nata ſunt jura. Ita Servius ad illud in quarto Æneidos: *Legiferæ Cereri*.

GRON.

III. 1. His poſitis dicimus, mare ſumtum aut 25 ſub ratione integri, aut ſub ratione præcipuarum partium, in proprium jus abire non poſſe: quod, quia de privatis quidam concedent, non de populis, probamus ex morali primum ratione: quia 26 cauſa ob quam a communione diſceſſum eſt, hic ceſſat. Eſt enim tanta maris magnitudo, ut ad quemuis uſum omnibus populis ſufficiat, ad aquam hauriendam, ad piſcatum, ad navigationem. Idem dicendum eſſet de aere, 27 ſi quis ejus uſus eſſe poſſet, ad quem terræ uſus non eſſet neceſſarius, ut eſt (x) ad aucupia; unde illa legem accipiunt ab eo, qui in terra imperium habet.

2. Nec aliud cenſendum de 28 Syrtibus, ubi nihil eſt quod cultum ferat, & uſus unicus petendarum inde arenarum exhauriri nequit. Eſt & naturalis ratio, quæ mare conſideratum, ut diximus, proprium fieri vetat: quia occupatio non procedit (y) niſi 29
in re terminata: unde Thucidides terram vacuam vocat ἀόριστον. *Lib. I.*
& Iſocrates terram ab Athenienſibus occupatam τὴν ὑφ' ὑμῶν ἀορισθεῖσαν *Paneg.*
Liquida vero quia per ſe non terminantur (30 τὸ ὑγρὸν ἀόριστον οἰκείῳ ὅρῳ, *De Gener. lib. II, c. 2.*
inquit Ariſtoteles) occupari nequeunt, niſi ut contenta in re alia, quomodo lacus & ſtagna occupata ſunt, item flumina, quia ripis tenentur. Mare vero terra non continetur, par terræ aut (z) terra
majus; unde terram mari contineri veteres dixere: τὸν ὠκεανὸν δεσμὸν *VII, c. XII.*
εἶναι τῇ γῇ περιβεβλῆσθαι, quæ Apollonii verba apud Philoſtratum, Sulpi- *lib. 12. cap. 13.*
cius Apollinaris apud Gellium: *Quid poteſt dici 31 citra oceanum eſſe, cum undique oceanus circumſcribat omnes terras, & ambiat?* Mox: *Quum vero omnes terras omnifariam & undique verſum circumfluat, nihil citra eum eſt, ſed undarum illius ambitu terris omnibus convallatis in medio ejus ſunt omnia, quæ intra oras eius incluſa ſunt.* 32 M. Acilius Conſul in oratione ad milites, quæ apud Livium: *Oceano*, inquit, *qui orbem terrarum amplexu finit*. In Senecæ ſuaſoriis dicitur oceanus totius orbis vinculum terrarumque cuſtodia: Lucano unda mun-

dum

GRON. 25 *Sub ratione*) Vel univerſum vel partes ejus, ut grandes ſinus aut freta propriive nominis tractus.

26 *Cauſa hic ceſſat*) Non eſt verendum, ne quis tantum ex eo ſumat, ut alii fraudentur, atque ita non ſervetur æqualitas.

27 *Si quis ejus*) Si homines poſſent volare, aut verſari in aere ſine tactu terræ vel molis, quæ a terra ſuſtinetur.

GROT. x *Ad aucupia*) Et habitandi jus. Tam ſoli quam cœli menſura facienda eſt, ait Pomponius l. ſi opus. D. quod vi aut clam. Adde legem penultimam. D. pro ſocio.

GRON. 28 *Syrtibus*) Magna & minore in ora Africæ. Lucan. 9. 303. Salluſt. Jugurt. 78.

GROT. y *Niſi in re terminata*) Ideo jugera quæ poſſeſſorem non habent immetata dixit Horatius.

GRON. 29 *In re terminata*) Quæ fines certos habeat.

30 *Tò ὑγρὸν*) Quod fluit vel liquidum eſt, non finitur proprio & ſui generis termino.

GROT. z *Terra majus*) Ita de oceano ſenſit Jarchas apud Philoſtratum III, XI.

GRON. 31 *Citra oceanum*) Error Sulpicii Apollinaris, qui putavit *citra* idem eſſe quod *extra*. At *citra* oceanum eſt *intra* oceanum. Sic Gallia citerior Romanis, quæ intra Alpes, Hiſpania citerior, quæ intra Iberum flumen.

32 *M.*) Liv. 36, 17.

GRON.

Digitized by Google

dum coercens. 33 Nec fingenda diviſio: nam cum primum terræ diviſæ ſunt, incognitum erat mare ſui maxima parte: atque ex eo nullus fingi modus poteſt, quo gentes adeo diſſitæ de diviſione convenirent.

3. Ideo, quę communia omnium fuerunt, & in prima diviſione diviſa non ſunt, ea non jam diviſione, ſed occupatione tranſeunt in jus proprium, nec dividuntur niſi poſtquam propria eſſe cœperunt.

IV. Veniamus ad ea, quæ propria fieri poſſunt, ſed non dum facta ſunt propria. Talia ſunt (a) loca multa inculta adhuc, (b) inſulæ in mari, feræ, piſces, aves. Sed duo notanda ſunt: duplicem eſſe occupationem, unam 34 per univerſitatem, alteram 35 per fundos. prior ſolet fieri per populum, aut eum, qui populo imperat: altera deinde per ſingulos, magis tamen 36 aſſignatione quam 37 libera occupatione. Quod ſi quid univerſim occupatum in ſingulos dominos deſcriptum non eſt, 38 non ideo vacuum cenſeri debet. manet enim in dominio primi occupatoris, puta, populi aut regis. Talia eſſe ſolent flumina, lacus, ſtagna, ſilvæ, montes aſperi.

Covarr. c. peccatum. p. 11. §. 8. Dd. in l. cunctos populos. C. de ſumm. Trin. Innoc. & Panorm. in c. a nobis. 1. de ſent. excomm. Covarr. d. loco.

V. De feris, piſcibus, avibus illud notandum eſt: qui imperium habet in terras & aquas, ejus lege impediri poſſe aliquos, ne feras, piſces, aves capere, & capiendo acquirere eis liceat: atque hac lege teneri etiam exteros. Ratio eſt, quia ad gubernationem populi 39 moraliter neceſſarium eſt, ut qui ei vel ad tempus ſe admiſcent, quod fit intrando territorium, ii conformes ſe reddant ejus populi inſtitutis. Nec obſtat, quod ſæpe in jure Romano legimus, jure naturæ, aut gentium, liberum eſſe talia animalia venari: hoc enim verum eſt, quandiu lex civilis nulla intercedit; ſicut lex Romana res multas relinquebat 40 in illo primævo ſtatu, de quibus aliæ gentes aliud conſtituerunt. Cum autem lex civilis aliud conſtituit, eam obſervari debere jus ipſum naturæ dictat. Lex enim civilis quanquam nihil poteſt præcipere, quod jus naturæ prohibet, aut prohibere, quod præcipit, poteſt

tamen

GRON. 33 *Nec fingenda*) Nec inducere in animum debemus, oceanum perinde, ac terras a gentibus aliquando diviſum eſſe.

GROT. a *Loca inculta adhuc*) Vide Bembum hiſtoriæ VI.

b *Inſulæ in mari*) Ut Echinades, quas occupando ſuas fecit Alemæon. Thucyd. II in fine.

GRON. 34 *Per univerſitatem*) Quum ex illa generis humani communitate partem ſibi eximit gens, vel civitas, vel regnum, & publicam facit.

35 *Per fundos*) Quum certas portiones privati conſequuntur.

36 *Aſſignatione*) Attributione, quæ fit per electos, aut præfectos ei rei, ut apud Romanos per triumviros coloniis deducendis.

37 *Libera occupatione*) Cujuſque privati.

38 *Non ideo vacuum*) Exemplum apud Tacitum 13. annal. 54.

39 *Moraliter neceſſarium*) Non quidem neceſſitate abſoluta & naturali, ſed introducta gentium inſtitutis.

40 *In illo primævo ſtatu*) Sic olim in Hiſpania quilibet e vulgo rei metallicæ, prout libuiſſet, operam dabat Diod. 5, 36.

CRO-

Digitized by Google

tamen libertatem naturalem circumſcribere, & vetare quod naturaliter licebat, 41 atque etiam ipſum dominium naturaliter acquirendum vi ſua antevertere.

VI. 1. Videamus porro, ecquod jus communiter hominibus competat in eas res, quæ jam propriæ aliquorum factæ ſunt. quod quæri mirum forte aliquis putet, cum proprietas 42 videatur abſorbſiſſe jus illud omne, quod ex rerum communi ſtatu naſcebatur. Sed non ita eſt. Spectandum enim eſt, quæ mens eorum fuerit, qui primi dominia ſingularia introduxerunt: quæ credenda eſt talis fuiſſe, ut quam minimum ab æquitate naturali receſſerit. Nam ſi ſcriptæ etiam leges in eum ſenſum trahendæ ſunt quatenus fieri poteſt, multo magis mores, qui ſcriptorum vinculis non tenentur.

2. Hinc primo ſequitur, in graviſſima neceſſitate reviviſcere jus illud priſtinum rebus utendi, tanquam ſi communes manſiſsent: quia in omnibus legibus humanis, ac proinde & in lege dominii, ſumma illa neceſsitas videtur excepta.

3. Hinc illud, ut in navigatione, ſi quando defecerint cibaria, quod quiſque habet, in commune conferri debeat. Sic & defendendi mei cauſa vicini ædificium orto incendio 43 diſsipare poſsum: & funes aut retia deſcindere, in quæ navis mea impulſa eſt, (c) ſi aliter explicari nequit. Quæ omnia 44 lege civili non introducta, ſed expoſita ſunt. *L.2.§.2. D.ad l.Rhod. L.3.§.7. D.de incend. L.29.§.3. D.ad l.Aquiliam.*

4. Nam & inter Theologos recepta ſententia eſt, in tali neceſſitate, ſi quis quod ad vitam ſuam neceſsarium eſt, ſumat aliunde, eum furtum non committere: cujus 45 definitionis non hæc cauſa èſt, quam nonnulli adferunt, quod rei dominus ex caritatis regula rem egenti dare tenetur, ſed quod res omnes in dominos diſtinctæ, 46 cum benigna quadam receptione primitivi juris videantur. Nam ſi primi diviſores interrogati fuiſsent quid de ea re ſentirent, reſpondiſsent quod dicimus. *Neceſſitas*, inquit pater Seneca, *ma-* *Thom.2,2,66,7 Covar. cap. peccatum. p.2.§.1. Soto lib.V. q.3. art.4.*

GRON. 41 *Atque etiam ipſum*) Et eximere aliquid promiſſæ occupationi, naturali jure conceſſa erat.

42 *Videatur abſorbſiſſe*) Suſtuliſſe omnem poteſtatem aliorum in re, quæ propria ex communi facta eſt.

43 *Diſſipare poſſum*) Quod eſt incendium ruina extinguere: quod de ſuis fortunis dicebat Catilina.

GROT. c *Si aliter explicari nequit*) Talia non procedunt niſi ex magna & ſatis neceſſaria cauſa. Ulpianus l. Si alius §.4. D. quod vi aut clam: ubi ſequitur exemplum illud de ædibus interciſis arcendi incendii cauſa.

GRON. 44 *Lege civili*) Pandectas quoque juris civilis Romani ſanxit; non tamen, ut propriam ejus juris partem, aut illius civitatis populive conſtitutionem, ſed ut a naturæ æquitate comparatam legem.

45 *Definitionis*) Regulæ, ſententiæ, pronuntiari.

46 *Cum benigna receptione*) Ea cum conditione atque exceptione, ut, ubi noxæ & damno eſt diſtinctio dominiorum, ibi valeat priſtina communitas.

magnum humanæ imbecillitatis patrocinium, (d) *omnem legem* (humanam ſcilicet, aut ad humanæ modum factam) *frangit*. Cicero Philippica XI. *Caſſius in Syriam profectus eſt, alienam provinciam*, 47 *ſi homines legibus ſcriptis uterentur: his vero oppreſſis*, 48 *ſuam lege naturæ*. Apud Curtium eſt: *In communi calamitate* 49 *ſuam quemque habere fortunam.*

Leſsius lib.II, cap.12.dub.12. n.70. VII. Sed cautiones adhibendæ ſunt, ne evagetur hæc licentia: quarum prima ſit: omni modo primum tentandum, an alia ratione neceſsitas evadi poſsit, puta adeundo magiſtratum, aut etiam tentando, an rei uſus a domino poſsit precibus obtineri. Plato ex vicini puteo aquam peti ita demum permittit, ſi quis in ſuo 50 ad cretam uſque foderit ad aquam exquirendam: & Solon; ſi in ſuo foderit ad quadraginta cubitos: ubi addit Plutarchus; ἀπορίᾳ γὰρ ᾤετο δεῖν, βοηθεῖν οὐκ ἀργίαν ἐφοδιάζειν· *arbitrabatur ſubveniendum neceſſitati, non inſtruendam pigritiam*. Xenophon in reſponſo ad Sinopenſes;

Exped. Cyri v. ὅποι δ' ἂν ἐλθόντες ἀγορὰν οὐκ ἔχωμεν, ἄν τε εἰς βάρβαρον γῆν, ἄν τε εἰς Ἑλλήνιδα, οὐχ' ὕβρει, ἀλλ' ἀνάγκῃ λαμβάνομεν τὰ ἐπιτήδεια· *ubi jus emendi nobis non conceditur, ſive in Barbarico, ſive in Græcanico ſolo, ibi quæ opus eſt ſumimus non per proterviam, ſed ex neceſſitate.*

VIII. Secundo, non concedendum hoc ſi pari neceſsitate ipſe poſſeſſor teneatur. nam in pari cauſa poſsidentis melior eſt conditio.

lib.v.c.16. *Stultus non eſt*, ait Lactantius, *qui* 51 *tabula naufragum, ne ſalutis quidem propriæ cauſa, nec equo ſaucium dejecerit: quia ſe abſtinuit a nocendo, quod eſt peccatum, & hoc peccatum vitare ſit ſapientia.* Cicero dixerat officiorum III. *Nonne igitur ſapiens, ſi fame ipſe conficiatur, abſtulerit cibum alteri, homini ad nullam rem utili? Minime vero. Non enim mihi eſt vita mea utilior quam* 52 *animi talis affectio, neminem ut violem commodi mei gratia*. Apud Curtium legitur: *Melior eſt cauſa ſuum non tradentis, quam poſcentis alienum.*

IX. Ter-

GROT. d *Omnem legem frangit*) *Quicquid coegit, defendit.* lib. IV. controv. XXVII. Exemplis idem Seneca illuſtrat in excerptis controverſiæ IV. *Neceſſitas eſt, quæ navigia jactu exonerat: neceſſitas eſt, quæ ruinis incendia opprimit: neceſſitas eſt lex temporis.* Theodorus Priſcianus vetus medicus; *Expedit prægnantibus in vitæ diſcrimine conſtitutis ſub unius partus ſæpe jactura ſalutem mereari certiſſimam, ſicut arboribus creſcentium ramorum accommodetur ſalutaris abſciſſio, & naves preſſæ onere cum gravi tempeſtate jactantur; ſolum habent ex damno remedium.* Prima illa verba ad ἐμβρυοθλάστην pertinent, cujus inſtrumenti deſcriptio apud Galenum & Celſum, ac proinde eadem vox reſtituenda apud Tertullianum de anima.

GRON. 47 *Si homines legibus*) Niſi bellum civile juris ordinarii ſtrictam obſervationem ſuſtuliſſet.

48 *Suam lege naturæ*) Quæ bono civi præcipit eam provinciam ſuam putare, in qua ſervire patriæ poſſit, etſi publica auctoritate ob turbas careat.

49 *Suam quemque*) Unumquemque conſulere ſibi, ut poteſt. 6, 4.

50 *Ad cretam*) Ad ſiccum & ſolidum, ut deſinat eſſe ſpes aquæ inveniendæ. Plin. nat. hiſt. 31, 3. 1341. Plutarchus περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι, p. 829.

51 *Tabula*) Quavis materia, aſſere, ligno fractæ navis.

52 *Animi talis*) Propoſitum non recedendi ab eo, quod juſtum eſt.

53 *Fa-*

Digitized by Google

IX. Tertio ubi fieri poterit 53 faciendam reſtitutionem. Sunt quidam, qui aliter cenſent hoc argumento, quod qui jure ſuo uſus eſt, ad reſtitutionem non obligetur. Sed verius eſt, jus hic non fuiſſe plenum, ſed reſtrictum cum onere reſtituendi ubi neceſsitas ceſſaret. Tale enim jus ſufficit 54 ad ſervandam naturalem æquitatem contra rigorem domini. *Adr. quod lib. 1 art. 2. col. 3.* *Covar. d. loco.*

X. Hinc colligere eſt, quomodo ei, qui bellum pium gerit, liceat locum occupare, qui ſitus ſit 55 in ſolo pacato: nimirum ſi non imaginarium, ſed certum ſit periculum, ne hoſtis eum locum invadat, & inde irreparabilia damna det: deinde, ſi nihil ſumatur, quod non ad cautionem ſit neceſſarium, puta, nuda loci cuſtodia, relicta domino vero juriſdictione & fructibus: poſtremo, ſi id fiat animo reddendæ cuſtodiæ ſimulatque neceſsitas illa ceſſaverit. *Enna aut malo, aut neceſſario facinore retenta*, ait Livius: quia malum hic, quicquid vel minimum abit a neceſsitate. Græci, qui cum Xenophonte erant, cum navibus omnino opus haberent, ipſius Xenophontis conſilio ceperunt tranſeuntes, ſed ita ut merces dominis intactas conſervarent, nautis vero & alimenta darent, & pretium perſolverent. Primum ergo quod poſt dominia ex veteri communione reſtat jus, eſt id quod jam diximus neceſſitatis. *Lib. XXIV.* *De Exped. Cyri lib. V.*

XI. Alterum eſt 56 utilitatis innoxiæ. *Quid ni enim*, inquit Cicero, *quando ſine detrimento ſuo poteſt, 57 alteri communicet in iis, quæ ſunt accipienti utilia, danti non moleſta?* Ideo Seneca beneficium negat dici poſſe ignis accendendi poteſtatem. Apud Plutarchum legimus Sympoſiacon VII. οὔτε γὰρ τροφὴν ἀφανίζειν ὅσιον αὐτοὺς ἄδην ἔχοντας, οὔτε νάματος ἐμφορηθέντας, πηγὴν ἀποτυφλοῦν καὶ ἀποκρύπτειν, οὔτε πλοῦ σημεῖα καὶ ὁδοῦ διαφθείρειν χρησαμένους ἀλλ' ἐᾶν καὶ ἀπολείπειν τὰ χρήσιμα τοῖς δεησομένοις μεθ' ἡμᾶς· *Nam neque alimenta nobis fas eſt perdere, ubi ipſi plus ſatis habemus, neque fontem, poſtquam inde quantum libet potaverimus, obturare aut occultare, neque 58 ſigna navigationis aut itineris abolere, quæ nobis uſui fuerint.* *De off. 1.* *IV. de benef.*

XII. Sic

53 *Faciendam reſtitutionem*) Si aliena re, tanquam communi in neceſſitate uſus fueris, mutatis in melius temporibus, id quod conſumſeris, reſtitui oportere.

54 *Ad ſervandam*) Ad fruendum ex antiquiſſima communione, quibus introducta dominia uti ſevere prohibent.

55 *In ſolo pacato*) Terris eorum, qui non ſunt hoſtes noſtri, ut Ordines Belgii liberi fecerunt in Trajectu Moſæ, Rhenoberga, Orſavia, Embrica, Veſalia, quas hoſtis Hiſpanus occupatas præſidiis tenebat, & inde ſocios eorum infeſtabat.

56 *Utilitatis innoxiæ*) Per quam meum commodum ſine damno alterius quæro. Inde actio pauperis adverſus divitem, qui flores ſuos; unde pauperis apes mella legebant, veneno infecit, apud Quintilianum declam. 13.

57 *Alteri communicet*) Hoc latinum non eſt. Itaque non potuit Cicero dicere, qui ſemper, communicare quid cum aliquo, non communicare alicui. Fraus huic loco facta eſt. Sic enim Cicero 1, off. 16. *Una ex re ſatis præcipit, ut quicquid ſine detrimento accomodari poſſit, id tribuatur vel ignoto. Ex quo ſunt illa communia, non prohibere aqua profluente, pati ab igne ignem capere, ſi quis velit conſilium fidele deliberanti dare: quæ ſunt iis utilia, qui accipiunt, danti non moleſta.*

58 *Signa navigationis aut itineris*) Exemplum nobile præbet Darius Codomannus Perſarum rex in ponte Lycei. Juſtin. 11, 14.

Digitized by Google

XII. Sic flumen, 59 qua flumen dicitur, proprium eſt populi, cujus intra fines fluit, vel ejus, cujus in ditione eſt populus, atque ei licet 60 molem in flumen injicere, quæ in flumine naſcuntur, ejus ſunt. At idem flumen, 61 qua aqua profluens vocatur, commune manſit, nimirum ut bibi hauririque poſſit.

L. Quadam D. de rer. div.

Quis vetet appoſito lumen de lumine ſumi;
Atque cavum vaſtas in mare ſervet aquas?

inquit 62 Ovidius: apud quem & Lycios Latona ſic alloquitur:

Quid prohibetis aquas? uſus communis aquarum eſt:

ubi & undas vocat 63 munera publica, id eſt, hominibus communia, vocis publicæ acceptione minus propria: quo ſenſu res quædam publicæ juris gentium dicuntur. Virgilius undam eodem ſenſu dixit cunctis patentem.

XIII. 1. 64 Sic & terræ, & flumina, & 65 ſiqua pars maris in

59 *Qua flumen dicitur*) Si omme corpus intelligas parti territorii incluſum.

60 *Molem injicere*) Hujuſmodi molis mentio apud Tacit. 5. hiſt. 19.

61 *Qua aqua profluens*) Si in flumine manantes & momento temporis mutatas undas intelligas, neque enim propriæ fiunt, niſi a quo hauriuntur.

62 *Ovidius*) 6. Metam. 350.

63 *Munera publica*) Inf. num. 17. & cap. ſeq. num. 9.

64 *Sic & terræ &c.*) Verum putat tranſituro cum exercitu alienos fines poſtulandum prius tranſitum; ſed ſi negetur, vindicari poſſe. Sane ſi jus eſt ei vindicandi jus etiam alteri eſt negandi: Etenim ſi principi vel populo licet prohibere ipſis indigenis, ne ſint armati intra fines, quamvis pauci, quamvis ſinguli, multo magis ei licet hoc non concedere exteris: ab his enim major metus. Sic apud Petronium miles Encolpium paganum ponere jubet arma, & malo cavere. Sic Cicero in Sicilia, poſtquam domitis fugitivis inde Man. Aquilius deceſſit, omnium inſtituta atque edicta prætorum fuiſſe ejuſmodi teſtatur, ut ne quis cum telo ſervus eſſet. lib. v, Verr. 3. Præterea ſi privato prohibere poteſt, nequis ingrediatur fundum ſuum venandi vel aucupandi gratia, multo magis princeps vel populus, ne exercitus aut multitudo armata ipſius tranſeat fines. At verum prius facit §. 12. Inſtitution. de R. D. Hinc cum Philippus Macedo prætextu ponendæ Herculi in oſtio Iſtri ſtatuæ pacatum acceſſum ad religionem Dei per Scythiam petiſſet, rex Atheas armatum exercitum fines ingredi negavit ſe paſſurum. Juſtin. 9, 2. Et Cæſar, cum in Galliam tenderent Helvetii, dicerentque ſibi eſſe in animo ſine ullo maleficio per provinciam Romanam iter facere, rogarentque ut ejus voluntate ſibi facere liceret, reſpondit, ſe more & exemplo populi Romani non poſſe iter ulli per provinciam dare, &, ſi vim facere conentur, prohibiturum oſtendit. lib. 1. bell. Gall. 8. Dicit more, & inſtituto populi Romani, ut ſignificet Romanos hoc naturæ jus eſſe non putaſſe, ut neceſſario daretur. Sic cum de exercitu Romano in Aſiam adverſus Antiochum per Macedoniam ducendo deliberatur, Publius Africanus ad fratrem, *Iter, quod inſiſtis*, ait, *L. Scipio, ego quoque approbo, ſed totum id vertitur in voluntate Philippi*. Liv. 37, 7. Iudicans poſſe illum jure ſuo prohibere. Caſus, quo hic traditur, propria aliqua, ut communia, poſſe vindicari, eſt utilitatis innoxiæ, & ob damna præſentia, & ob pericula graviora. Etenim ſi ne amica quidem & patria tranſeuntes exercitus ſancta & inviolata habent, quid facient in externis? Vide Othonianorum & Vitellianorum per pacatiſſima, per ipſam Italiam tranſitus apud Tacit. 2. hiſtor. 12. & 87. Plin. Panegyr. 20. *Quam diſſimilis nuper* altero,

alterius principis tranſitus, ſi tamen tranſitus ille, non populatio fuit, cum abactus hoſpitum exerceret, omniaque dextra lævaque peruſta & attrita, ut ſi vis aliqua vel ipſi illi barbari, quos fugiebat, incederent. Tales hodie omnes tranſitus nulla diſciplina Germania & Gallia experiuntur. Comineus lib. 6. cap. 2. *Regnum ſub mortem Ludovici XI. utcunque patens & amplum exhauſtum erat & egenum, cum aliis rebus, tum maxime per traductos & commeantes hinc inde exercitus*. Ne dicam de annona, quam neceſſe eſt ingraveſcere incolis, majore hominum, quam tueri terrarum copiæ ſeu naturales ſeu adventitiæ ſolent, numero admiſſo. Pericula & metus longe graviores. Cæſar homines inimico animo data facultate per provinciam itineris faciundi, temperaturos ab injuria & maleficio non exiſtimabat lib. 1. bell.Gall.7. arma per ſe faciunt exſertos promtoſque in injurias, præſertim ubi numerus adeſt, & occaſio & pretium ſceleris. Notum illud Homeri: αὐτὸς γὰρ ἐφέλκεται ἄνδρα σίδηρος, & Valerii Flacci: *Namque virum trahit ipſe chalybs*. Non cogitaverint de maleficio cum adventarent. Occaſio furem facit: in peregrino quaſi exules ſunt, quibus *mille in dies nova conſilia aut fortuna ſua aut ingenium poſſit facere*, verbis Livii 35, 42. Quam facile venit alicui in mentem: *Videmus terram opulentam & uberem: nolite negligere, nolite ceſſare: eamus & poſſideamus illam: nullus erit labor*. Iudic. 18, 10. Quam præſens eſt dici a tranſeuntibus privato de injuria facta conquerenti: *Cave ne ultra loquaris ad nos, & veniant viri animo concitati, & ipſe cum omni domo tua pereas*. ibidem v. 18. Qui neſcit toties ſubſidio vocatos & intra finem admiſſos externos auxilium in perniciem vertiſſe neque ullis pactis, ullis exſecrationibus deterreri potuiſſe a facinore, ut fidem datam ſervarent? Athenienſes claſſe in Siciliam navigarunt, *ut ſub ſpecie ferendi Catinienſibus auxilii tentarent inſulæ imperium*, inquit Iuſtinus 4, 3. Philippus bello ſacro civitates, quarum paulo ante dux fuerat, quæ ſub illius auſpiciis militaverant, quæ gratulatæ illi ſibique victoriam fuerant, hoſtiliter occupatas diripuit: non Diis publicis privatiſque, ad quos paulo ante ingreſſus hoſpitaliter fuerat, pepercit. 8, 3. Et plenus iſtorum ille Romanus miles Capuæ in hibernis locatus ſecum exigebat ita: *Cur autem potius Campani Italiæ agrum uberrimum, dignam agro urbem, qui nec ſe nec ſua tutari poſſint, quam victor exercitus haberet, qui ſuo ſudore & ſanguine Samnites inde depuliſſet, &c.* Livius lib. 7, 38. Anglo-Saxones ut viderunt terram latam ac fertilem, & incolarum manus ad bellandum pigras, ſe vero & maximam partem Saxonum ſine certis ſedibus; mittunt ad evocandum majorem exercitum, & pace cum Scotis, & Pictis firmata, in commune contra Brettos (i. e. Britannos, qui eos trans mare in auxilium vocaverant contra Scotos & Pictos, ut a Claudiano & vetuſtioribus hoc auctore appellantur) conſurgunt, eoſque regione propellunt, & ſuæ ditioni regimen diſtribuunt, ut narrat Wittichind. lib. 1. annal. Quid ab illo exſpectandum, qui in munus obligati ſunt, qui non promiſerunt etiam tueri, ſed tantum non offendere. Super hæc omnium fere imperiorum hoc vitium eſt, ut quo longius ab limite in interiora proceditur, eo imbecilliora invenias. Sic Pœnos foris invictos Agathocles & Scipio prope Carthaginem vicerunt. Sic Hannibal negabat Romanos niſi in Italia poſſe vinci. Ut in animantium corporibus infirmiſſima & periculis opportuniſſima ſunt vitalia. Ad hæc igitur myſteria intuenda admitti quaſi profanos & invidos oculos externæ & magnæ multitudinis armatæ, in tanta hominum invadendi & poſſidendi libidine, res aleæ plena eſt. Quid quod in omnibus imperiis reperiuntur homines rerum novarum cupidi, qui tales hoſpites aut adverſus cives ſuos aut adverſus ſuperiores aut vicinos ultro incitent. Galli, in expeditione in Neapolitanum regnum, tranſitum per terras Florentinorum impetraverunt. Erant ſub horum imperio Piſani, quam urbem cum ingreſſus eſſet Ca-

rolus

Digitized by Google

rolus VIII. rex, plebs circumſuſa dominorum in ſe crudelitate expoſita orare regem cœpit, ut in libertatem avitam aſſereretur, Regis familiares poſtulationem juſtiſſimam eſſe dixerunt, & ille pactorum conventorum cum Florentinis immemor, nec quanti ea res momenti eſſet, expendens, liberos eſſe juſſit, ut ſcribit Belcarius commentariis rerum Gallicarum lib. 5. & ante illum Cominæus lib. 7, cap. 7. Sic apud Tacitum Lugdunenſes extimulabant ſingulos militum Vitellianorum tranſeuntium, & in everſionem Viennenſium impellebant ob municipalem invidiam, 1. hiſtor. 65. Exempla, quæ auctor adducit, facti ſunt potentiorum, non juris. Quod autem Iſraelitis licuit bellare in Emorræos tranſitum negantes, non conceſſum, quia jus gentium negabant, ſed quia erant inter damnatos ſeptem populos, quorum terras Iſraelitis donaverat Deus, Joſuæ 3. verſu 10. Itaque hæc tantum fuit πρόφασις & ἀφορμή, non αἰτία, *prætextus* & *occaſio*, non *cauſa* belli. Itaque Edomitis idem negantibus abſtinuerunt, quia non erant ex damnatis donatiſque: longe autem graviora obduci exempla poſſunt illorum, qui peſſimam mercedem ſuæ bonitatis tranſitus concedendo tulerunt. Poſt pacem Antalcidæ, conquieſcente tota Græcia, Phœbidas Lacedæmonius exercitum auxilio Amyntæ Macedonis adverſus Olynthios ducebat per pacatos & amicos Thebanos: quibus nihil mali ſuſpicantibus, pellectus occaſione Cadmæam urbis arcem occupavit. Lacedæmonii quærentibus Thebanis fœdus eſſe violatum, mulctam irrogarunt Phœbidæ, præſidium tamen in arce, & per illud urbem obnoxiam tenuerunt, donec conſilio Epaminondæ, virtute Pelopidæ liberaretur. Diodor. Sicul. l. 45, 20. Campani de exercitu Agathoclis Meſſanam ſpecie hoſpitum ingreſſi, ut inde conſcendentes in Italiam navigarent, ut viderunt pulcherrimam & copioſam urbem ſecure haberi, occiſis civibus uxores filiaſque eorum, domos & agros ſorte inter ſe diviſerunt. Polyb. 1. Unum exemplum addam, quod ſi hæc doctrina valeret, cum totius Europæ periculo vidiſſemus: ſed id ne ſinat Deus. Turcæ hodie petunt innoxium tranſitum a Cæſare per terras ejus ad oppugnandos Venetos, an quiſquam erit tam ſtultus aut malus conſiliarius, ut audeat dicere Cæſari, petere illos jus, quod noſtro metu non tollatur, petere quod eſt juris naturæ, quodque nullo, etiam religionis prætextu poſſit negari. Quod ad cautiones, utantur illis, qui aliter non poſſunt: at cui ad negandum vires ſunt, eum ego memorem eſſe jubeo, ſæpe cautorem quoque captum eſſe: memorem nullo jure quenquam cogi, qui liber ſit, ut invitus dominum accipiat: ubi dominus, parem: qui autem armatum intra fines recipit, eum vel dominum vel parem accipere. Multo minus conceſſerim, tranſitum jure non negari, ſi etiam ab eo, in quem bellum ſive juſtum ſive injuſtum (nihil enim horum præſtat altero magis a noxa ſecurum) movet is, qui tranſitum petit, metus accedat. Quomodo enim hæc petentis utilitas mihi a quo tranſitus petitur, eſſe poteſt innoxia? Si nihil aliud ſequatur, commercia meis erunt ſublata cum eo, cujus hoſtem receperim. Deinde ille, in quem bellum movetur, ſi ſapiet, ad fines occurret venienti hoſti, quod ſi fiat, ego fecerim meas terras ſedem belli. Scire velim, quod jus quemquam ad hoc incommodum patiendum, ſi vitare poteſt, obliget. Taceo de fine ſi repellatur, quamvis juſtus aggreſſor.

65 *Si qua pars maris*) Quam terræ acceſſionem vocat num. 14. quæ proxima terra eſt, aut anguſto ſinu vel laxiore portu anguſti oris a reliquo mari ſecluditur.

66 *Qui*

in proprietatem populi alicujus venit, patere debet his 66 qui tranſitu opus habent ad cauſas juſtas; puta, quia ſuis finibus expulſi quærunt terras vacuas, aut quia commercium expetunt cum gente ſepoſita, aut etiam quia quod ſuum eſt juſto bello petunt. Ratio *Bal. III. conſ. 293.* hic eadem quæ ſupra, quia dominium introduci potuit 67 cum receptione talis (e) uſus, qui prodeſt his, illis non nocet: ideoque dominii auctores id potius cenſendi ſunt voluiſſe.

2. Exemplum habemus inſigne in Moſis hiſtoria, qui cum tran- *Nu. XX. & XXI.* ſeundum haberet per alienos fines, primum Idumæo, deinde Emoræo 68 has tulit leges, iturum ſe via regia, nec deflexurum ad poſſeſſiones privatas. Si qua re ipſorum haberet opus, juſtum pretium eis perſoluturum. Quæ conditiones cum repudiarentur, (f) juſtum eo *Lib. q. IV. ſuper Num. ad c. 4. 20* nomine bellum intulit Emoræo. *Innoxius enim tranſitus denegabatur*, inquit Auguſtinus, *qui jure humanæ ſocietatis æquiſſimo patere debebat.*

3. 69 Græci, qui cum Clearcho: πορευόμεθα δὲ ἂν οἴκαδε, εἴ τις ἡμᾶς μὴ λυπῇ· ἀδικοῦντα μέν τι πειρασόμεθα σὺν τοῖς θεοῖς ἀμύνασθαι. *Domum ibimus, ſi nemo moleſtus ſit: ſi quis injuriam faciat, cum Deorum ope arcere conabitur.* Nec multo aliter (g) Ageſilaus, cum ex Aſia *Plut. Apo.* rediens ad Troadem veniſſet, interrogavit, ut amicum ſe an ut hoſtem tranſire vellent: Et (h) Lyſander Bæotios 70 rectis ſe haſtis tranſire vellent, an 71 inclinatis. Batavi apud Tacitum Bonnenſi- *Hiſt. IV.* bus nuntiant: *Si nemo obſiſteret, innoxium iter fore: ſin arma occurrant, ferro viam inventuros.* Cimon quondam Lacedæmoniis ſuppetias la- *Plut. Cim.* turus per agrum Corinthium traduxerat copias. Reprehenſus a Corinthiis quod non prius civitatem compellaſſet: nam & qui fores alienas pulſet, non intrare niſi domini permiſſu: *At vos*, inquit, *Cleonæorum & Megarenſium fores non pulſaſtis, ſed perfregiſtis, cenſentes omnia patere debere plus valentibus.* Media ſententia vera eſt,

po-

66 *Qui tranſitu*) Ad ſtationem temporariam.

67 *Cum receptione*) Ita ut retineretur in commune facultas hæc iſtis utendi damnoſa nemini, nec domino adimere illam uſurpare volentibus liceret. Receptio eſt exceptio. ut num. 6. & recepticius ſervus apud Gell. 17. c. 6.

GROT. e *Uſus qui prodeſt his, illis non nocet:*) Servius ad VII. Æneidos: *littuſque rogamus innocuum: cujus vindicatio*, ait, *nulli poſſit nocere.*

GRON. 68 *Has tulit leges*) Propoſuit conditiones.

GROT. f *Juſtum eo nomine bellum*) *Juſta bella gerebantur a filiis Iſrael contra Amorræos*, ait indicato hic loco Auguſtinus. Sic Amyntorem Orchomeni regem ob negatum tranſitum interfecit Hercules, notante id Apollodoro. Greci Telephum bello petiere, quod eos per fines ſuos tranſire paſſus non eſſet: notat Scholiaſtes ad Horatii carmen in Candiam. Adde legem Longobardicam lib. II. tit. LIV. c. 2.

GRON. 69 *Græci, qui cum Clearcho*) Reliquiæ decem millium, quæ Cyro minori, adverſus fratrem Artaxerxem Macrochira bellanti, auxilio miſerant Lacedæmonii.

GROT. g *Ageſilaus*) Vide etiam in ejus vita hac de re Plutarchum.

h *Lyſander*) Et in hujus vita eundem.

GRON. 70 *Rectis ſe haſtis*) Pacatos & non minantibus armis.

71 *Inclinatis*) Prætentis, infeſtis, intentatis. Sic ponere haſtas. Livius lib. 35. 36.

GROT. *Po-*

(*i*) poſtulandum prius tranſitum; ſed ſi negetur, vindicari poſſe. (*K*) Ita Ageſilaus ex Aſia rediens cum a rege Macedonum tranſitum poſtulaſſet, atque is conſultaturum ſe dixiſſet: *Conſultet*, inquit, *nos interea tranſibimus.*

4. Neque recte excipiet aliquis metuere ſe multitudinem tranſeuntium. 72 Jus enim meum metu tuo non tollitur: eoque minus, quia ſunt rationes cavendi, ut ſi 73 diviſis manibus tranſmittantur copiæ, (l) ſi inermes, quod Agrippinenſes Germanis dicebant: quem morem antiquitus in Eleorum regione obſervatum notavit Strabo: ſi 74 impenſa tranſeuntis, is qui tranſitum concedit, ſibi præſidia idonea conducat: (m) ſi obſides dentur, quod 75 a Demetrio Seleucus poſtulabat, ut cum intra ſui imperii fines ſubſiſtere fineret. Sic etiam metus ab eo in quem bellum juſtum movet is, qui tranſit, ad negandum tranſitum non valet. Neque magis admittendum ſi dicas, & alia poſſe tranſiri: tantundem enim quivis diceret, atque eo modo jus tranſeundi plane interimeretur: ſed ſatis eſt ſi ſine dolo malo tranſitus poſtuletur, qua proximum ac commodiſſimum eſt. Plane ſi injuſtum moveat bellum, qui tranſire vult, (n) ſi hoſtes meos ſecum ducat, negare tranſitum potero: nam & in ſuo ipſius ſolo ei occurrere atque iter impedire fas eſſet.

Tac. IV. hiſtor. Lib. VIII.

5. Ne-

GROT. i *Poſtulandum prius tranſitum*) Ariſtophanes Avibus

Εἰς ὥσπερ ἡμεῖς ἢν βουλώμεθα,
Πυθῶδε Βοιωτοὺς δίοδον αἰτούμεθα.
Ut nos, cum nobis, De lphos ſumendum eſt iter,
Prius Bœotos tranſitum depoſcimus.

Ubi Scholiaſtes: τότε μόνον δίοδος ζητεῖται, ὅταν στράτευμα διάγῃ, *tunc demum iter poſcitur, ubi exercitus traducitur.* Veneti & Germanis & Gallis de Marano certantibus iter præbuere. Paruta XI. Iidem Germanis conquerentibus de tranſitu hoſtibus dato, oſtendunt id niſi armis impediri non potuiſſe, quibus uti non nos ſibi niſi in hoſtes manifeſtos eodem libro. Sic & Pontifex ſe excuſat, libro eiusdem XII.

k *Ita Ageſilaus ex Aſia rediens a rege Macedonum*) Etiam hac de re Plutarchum in ejus vita inſpice.

GRON. 72 *Jus meum metu*) Sed nec jure petendi, quod habet alter, jus prohibendi tollitur ei, qui poteſt prohibere: cum dominum recipere in regnum nemo cogatur. Sic Philippo jure negavit Ateas. Juſtin. 9. 2. Cæſar Helvetiis 1. bell. Gall. 8.

73 *Diviſis manibus*) Non uno continenti agmine, ſed inter ſingulas legiones aut cohortes intervallo facto.

GROT. l *Si inermes*) Exemplum in excerpto legationum XII. apud Bembum VII. hiſtoriæ Italicæ. Vide & notabilia pacta de tranſitu inter Fredericum Barbaroſſam & Iſacium Angelum apud Nicetam libro II. de vita ejusdem Iſacii aliquot locis. in Imperio Germanico tranſitum poſtulans de damno reſarciendo cavet. vide & Crantzium Saxonicorum X, & Mendoſam in Belgicis. Cæſar Helvetiis iter per provinciam noluit concedere, quod homines iniquo animo exiſtimabat non temperaturos ab injuriis & maleficio de bello Gallico lib. 1.

GRON. 74 *Impenſa tranſeuntis*) Si qui per alienos fines exercitum traducit, numeret pecuniam, qua princeps vel dominus eorum finium cogat militem, ne quid violent tranſeuntes, prohibiturum.

GROT. m *Si obſides dentur*) Exemplum habens Procopij Perſicorum II.

GRON. 75 *A Demetrio*) Plutarchus p. 912.

GROT n *Si hoſtes meos ſecum ducat*) Hoc dicebant Franci, qui in Venetia erant Narſeti Longobardos ſecum ducenti. Gotthicorum IV. Alia negati itineris exempla habes apud Bembum libro VII. Italicorum, apud Parutam libro hiſtoriæ Venetæ V. & VI.

GRON.

Digitized by Google

5. Neque vero perſonis tantum, ſed & mercibus tranſitus debetur. Nam 76 quominus 77 gens quæque cum quavis gente ſepoſita commercium colat, impediendi nemini jus eſt: id enim permitti intereſt ſocietatis humanæ; nec cuiquam damno id eſt: nam etiam ſi cui lucrum ſperatum, ſed non debitum, decedat, id damni vice reputari non debet. Teſtimoniis quæ ad hanc rem produximus alibi, addemus unum (o) ex Philone: πᾶσα δὲ θάλαττα φορτηγοῖς ὁλκάσιν ἀκινδύνως διαπλεῖται, κατὰ τὰς ἀντιδόσεις ὧν ἀλλήλαις ἀγαθῶν ἀντεκτίνουσιν αἱ χῶραι κοινωνίας ἱμέρῳ, τὰ μὲν ἐνδέοντα λαμβάνουσαι, ὧν δὲ ἄγουσι περιουσίαν ἀντιπέμπουσαι. φθόνος γὰρ οὐδέποτε πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐκράτησεν, ἀλλ' οὐδὲ τὰς μεγάλας αὐτῆς ἀποτομάς· *Mare omne navibus onerariis tuto ſatis navigatur,* (p) *eo commercio quod ex naturalis ſocietatis de-*

GRON. 76 *Quo minus gens quæque cum quavis gente ſepoſita commercium colat, impediendi nemini jus eſt: id enim permitti intereſt ſocietatis humanæ &c.*) Nimis hoc laxe nimiiſque liberaliter pronunciatum. Intereſt ſocietatis humanæ eſſe commercia ut plurimum libera, nec ulli genti omnino præcludi: ſed hanc vel illam gentem excludi a commerciis certarum gentium, quæ tamen aliunde habeant, non eſt iniquum. Ipſe infra num. 20. dicit ad ſua vendenda non æquum jus eſſe omnibus, quo velint applicare, quum cuilibet liberum ſit ſtatuere, quid velit acquirere vel non. ex ſequenti cap. num. xv. refert in fœdere quodam Pœnorum tum Romanis cautum, ne hi ultra Pulchrum promontorium, Maſſiam & Tarſejam prædas agerent; mercatumve irent: neque id reprehendit. Sic rege Amaſi ſolum Ægyptiis emporium fuiſſe Naucratem teſtatur Herodotus: quod ſi quis ad aliud oſtium Nili applicuiſſet, ei jurandum fuiſſe eo ſe veniſſe invitum ventis compellentibus: eo jurejurando dato licuiſſe ad Canopicum oſtium navigare; ſi non poſſet onera fluvialibus navigiis Delta luſtrando, Naveratim portare. Euterpe cap. 188. Sic inter leges, quas L. Æmilius Paulus Macedonibus devictis dedit, quum in quatuor regiones Macedoniam diſtribuiſſet, ne connubium neve commercium agrorum ædificiorumque cuiquam extra ſuæ regionis fines eſſet, neve ſale invecto uterentur, Livius 45, 30. Sic rex Hiſpaniarum etiam ſuorum ſubjectorum parti negat commercia cum Peruanis: neque Belgicæ ſocietates iis, qui extra ſocietatem ſunt, in Indiis omnia permittunt. Quod Mairii illius, qui fretum ſui nominis (*Straet La Maire.* vulgo vocant) primus perrupit, claſſis experta eſt.

77 *Gens quæque*) Livius lib. 45, 29.

GROT. o *Ex Philone*) In legatione ad Cajum.

p *Eo commercio quod ex naturalis ſocietatis deſiderio inter nationes intercedit*) Apud Florum eſt libro III *ſubiatis commerciis, rupto fœdere generis humani*. Servius ad eclogam IV: *navigatio ex mercimonii ratione deſcendit*. Idem ad Georgicon I: *ſignificat, neceſſitate quærendarum rerum homines navigandi peritiam ac ſtudium reperiſſe. commune bonum erat patere commercium maris*. Ambroſius in opere de creatione: *Bonum mare tanquam hoſpitium fluviorum, invectio commeatuum, quo ſibi diſtantes populi copulantur*, quæ ex Baſilio ſumta Hexaemeri IV. Mare forum Mundi, inſulas ſtationes in mari eleganter dixit de providentia II Theodoretus. Adjungam his Chryſoſtomi ad Stelechium verba: τί ἄν τις εἴποι τὴν πρὸς τὰς ἐπιμιξίας εὐκολίαν γενομένην ἡμῖν; ἵνα γὰρ μὴ τῆς ὁδοιπορίας τὸ μῆκος ἀποτροπὴ γίγνοιτο τῆς συνουσίας τῆς πρὸς ἀλλήλους, ἐπιτομωτέραν ὁδὸν τὴν θάλατταν ἀνῆκε πανταχοῦ τῆς γῆς ὁ Θεός. ἵνα ὥσπερ οἶκον

deſiderio inter nationes intercedit, dum mutuo aliarum copia aliarum inopiæ ſuccurrit. Nam invidia nunquam aut orbem univerſum, aut magnas ejus partes invaſit. Alterum ex Plutarcho, qui de mari ſic loquitur: ἄγριον ὄντα καὶ ἀσύμβολον τὸν βίον τοῦτο τὸ στοιχεῖον συνῆψε καὶ τέλειον ἐποίησε, διορθούμενον ταῖς παρ᾽ ἀλλήλων ἐπικουρίαις, καὶ ἀντιδόσεσι κοινωνίαν ἐργαζόμενον καὶ φιλίαν· *Vitam noſtram feram alioqui & commerciorum exſortem, hoc elementum ſociavit atque perfecit, ſupplens quod deerat ope mutua, & permutatione rerum ſocietatem amicitiamque concilians*. Quicum convenit Libanii illud: οὐ μὲν τοῖς πάντα γε πᾶσιν ἔνειμε μέρεσιν, ἀλλὰ διῄρει τὰ δῶρα κατὰ τοὺς χώρους εἰς κοινωνίαν τοὺς ἀνθρώπους ἄγων τῇ παρ᾽ ἀλλήλων χρείᾳ. καὶ φαίνει δὴ τὰς ἐμπορίας, ὅπως τῶν παρ᾽ ἐνίοις φυομένων, κοινὴν εἰς ἅπαντας ἐνέγκῃ τὴν ἀπόλαυσιν: *Deus non omnia omnibus terræ partibus conceſſit, ſed per regiones dona ſua diſtribuit, quo homines alii aliorum indigentes ope ſocietatem colerent. Itaque mercaturam excitavit, ut quæ uſquam nata ſunt, iis communiter frui omnes poſſent*. Euripides quoque Supplicibus Theſea inducens loquentem, his quæ humana ratio in commune bonum reperit, navigationem annumerat, his verbis:

> Πόντου τε ναυστολήμαθ᾽ ὡς διαλλαγὰς
> Ἔχοιμεν ἀλλήλοισιν ὧν πένοιτο γῆ.
> *Et cuique terræ, quæ ſuum ingenium negat,*
> *Supplere ratium pelagis diſcurſibus.*

Lib. III. Apud Florum eſt: *Sublatis commerciis*, 78 *rupto fœdere generis humani*

XIV. 1. Sed quæritur; an ita tranſeuntibus mercibus terra, aut amne, aut parte maris, 79 quæ terræ acceſſio dici poſſit, vectigalia

ἵνα, τὴν οἰκουμένην οἰκοῦντες, οὕτω θαμινὰ πρὸς ἀλλήλους βαδίζωμεν, καὶ τὸν παρ᾽ ἑαυτῷ ἕκαστος τῷ πλησίον μεταδιδοὺς εὐκόλως ἀντιλαμβάνῃ τὰ παρ᾽ ἐκείνου, καὶ μικρὸν τῆς γῆς μέρος κατέχων ὥσπερ ἁπάσης κύριος ὤν, τῶν πανταχοῦ γινομένων ἀπολαύῃ καλῶν, καὶ νῦν ἔξεστι καθάπερ ἐπὶ τραπέζης πλησίας, ἕκαστον τῶν δαιτυμόνων τὸ παρατεθειμένον αὐτῷ δόντα τῷ πόῤῥωθεν κατακειμένῳ, τὸ παρακείμενον ἀντιλαβεῖν, τὴν χεῖρα μόνον ἐκτείναντα· *Quomodo autem ſatis digne quis explicet facilitatem ad mutua commercia nobis datam? Ne enim itineris longitudo impedimentum aliorum ad alios commeatibus adferret, breviorem viam, mare ſcilicet, ubique terrarum diſpoſuit Deus, ut mundum tanquam unam domum communiter inhabitantes, crebro nos invicem viſeremus, & apud ſe nata quiſque alteri communicans viciſſim commode acciperet res apud illum abundantes, ac ſic exiguam tenens terræ partem, ita tanquam ſi teneret univerſam, frueretur ejus, quæ ubivis ſunt, bonis. Licet itaque nunc tanquam in communi menſa convivarum unicuique ea quæ ſibi appoſita dare alteri longius accumbenti, ac contra quæ apud ipſum ſunt, accipere manu tantum extenta.*

GRON. 78 *Rupto fœdere*) Jure gentium, Vide ad Senecæ Herc. Fur. v. 49.

79 *Quæ terræ acceſſio*) Quam jure credi poſſit poſſeſſor terræ adjacentis, quaſi oram laciniam, & ut ita dicam, pomœrium ipſius terræ occupaſſe & ſub dominio vel imperio habere.

80 Quæ

galia imponi poſſint ab eo, qui in terra imperium habet. Certè 80 quæcunque onera ad illas merces nullum habent reſpectum, ea mercibus iſtis imponi nulla æquitas patitur. Sic nec 81 capitatio civibus impoſita ad ſuſtentanda reipublicæ onera, ab exteris tranſeuntibus exigi poteſt.

2. Sed ſi aut ad præſtandam ſecuritatem mercibus, aut inter cætera etiam ob hoc onera ſuſtineantur, ad ea compenſanda vectigal aliquod imponi mercibus poteſt, dum 82 modus cauſæ non excedatur. (q) Inde enim pendet juſtitia, 83 ut tributi ita & vectigalis. Sic vectigal equorum & 84 neti, quæ 85 Iſthmum Syriacum tranſibant 86 accepit rex Salomo. De thure Plinius: *Evehi non poteſt, niſi per Gebanitas.* (r) *Itaque & horum regi penditur vectigal.* Sic ditati Maſſilienſes ex foſſa quam ex Rhodano in mare Marius duxerat: πραττόμενοι τοὺς ἀναπλέοντας καὶ τοὺς καταγομένους. (s) *vectigal exigentes ab iis, qui navibus aſcenderent aut deſcenderent*, ut Strabo narrat libro quarto. Idem libro octavo nos docet, Corinthios ab antiquiſſimis uſque temporibus vectigal percepiſſe de mercibus, quæ 87 ad vitandum Maleæ flexum, terra 88 de mari in mare transferebantur. Sic pro Rheni tranſitu pretium accipiebant Romani. *Etiam in pontibus pro tranſitu datur*, inquit Seneca. Et de fluminum tranſitu pleni ſunt juriſconſultorum libri.

1 Reg. x, 28, 12. 14.

Tac. hiſt. IV. *Chop. de Do. lib.* 1, *tit.* 9. *Pereg. l.* 1, *de jure fiſci. c.* 1. *n.* 22. *Ang. conſ.* 199. *Zabar. conſ.* 38. *Firm. in tr. de gabeli.*

3. Sed frequens eſt ut æquus modus non ſervetur, cujus rei phy-

80 *Quæ onera*) Suſtinentur nullo uſu aut commodo mercium hominumve tranſeuntium, eorum in partem illos vel hos vocari injuſtum eſt.

81 *Capitatio*) Cenſus, ſtipendium in capita hominum deſcriptum.

82 *Dum modus cauſæ*) Dum non plus petatur, quam exigunt illa onera, quæ præſtat.

GROT. q *Inde enim pendet juſtitia, ut tributi ita & vectigalis*) Vide legem Longobardicam libro in titulo XXXI, c. XXXIII. & epiſtolam Epiſcoporum ad Ludovicum regem, quæ inter capitula legitur Caroli Calvi cap. 14.

GRON. 83 *Ut tributi, ita & vectigalis*) Tributa proprie, quæ pro cenſus i. pro prædiorum & patrimonii modo imponuntur. Vectigalia, portoria, decumæ, ſcriptura, centeſimæ viceſimæ, quadrageſimæ &c.

84 *Neti*) Fili lintei, telæ, byſſi.

85 *Iſthmum Syriacum*) Quæ clauſtra Ægypti vocat Tacitus 2. hiſtor. 82.

86 *Accepit rex Salomo*) Videntur ſacræ tabulæ dicere, per negotiatores ea in Ægypto emiſſe Salomonem & Syris per eoſdem vendidiſſe.

GROT. r *Itaque & horum regi penditur vectigal*) Simile apud Leonem Afrum non longe ab initio.

s *Vectigal exigentes ab iis, qui navibus aſcenderent aut deſcenderent*) Huc alludens Ariſtophanes in Avibus vult interſtrui aerem, ut Dii cogantur de victimarum nidore vectigal pendere.

GRON. 87 *Ad vitandum*) Ne circumeunda eſſet Peloponneſus, & pericula circa Maleum promontorium Laconices ſubeunda.

88 *De mari in mare*) Ægro in Ionium, & viciſſim. Traductionem vocant latini, quod Hollandi inter Amſtelædamum & Harlemum *Overtoom*. Jul. Hyginus in Cinnæ propemptico: *Ab Actio navigantes ſtadia* XI *veniunt ad Iſthmum Leucadienſium, ibi ſolent iteris minuendi cauſa remulco, quem Græci διολκὸν* di-

Lib. xvi. Vid. de Indis vol. 2. n. 1.

Phylarchos Arabum incuſat. Strabo, hoc addito: χαλεπὸν γὰρ ἐν τοῖς τοσούτοις καὶ τοῖς αὐθάδεσι κοινὸν ἀφορισθῆναι μέτρον τὸ τῷ ἐμπόρῳ λυσιτελές *Difficile enim eſt, ut inter validos & feroces definiatur modus mercatori non gravis.*

XV. 1. Morari quoque aliquantiſper prætervehentibus aut prætereuntibus, valetudinis, aut alia qua juſta de cauſa, licere debet. nam eſt & hoc inter utilitates innoxias. (t) Itaque Ilioneus apud Virgilium, cum Trojani in terra Africa conſiſtere vetarentur, Deos judices audet invocare: & probata Græcis querela Magarenſium adverſus Athenienſes, qui eos portubus ſuis arcebant, παρὰ τὰ κοινὰ δίκαια, contra jus commune, ut Plutarchus loquitur: ita ut Lacedæmoniis 89 nulla belli cauſa juſtior viſa fuerit.

Pericle. Di d. l. xii. Thuc. l.

2. Cui & hoc conſequens eſt, ut tugurium momentaneum ponere liceat, puta in littore, etiam ſi littus a populo occupatum concedamus. nam quod 90 decretum prætoris adhibendum dixit Pomponius, ut in littore publico vel mari exſtruere quid liceat, ad permanentia ædificia pertinet: 91 quo & illud poetæ:

> *Contracta piſces æquora ſentiunt*
> *Jactis in altum molibus.*

XVI. Sed & perpetua habitatio his, qui ſedibus ſuis expulſi receptum quærunt, deneganda non eſt externis, dum & imperium, quod conſtitutum eſt, ſubeant, & quæ alia ad vitandas ſeditiones ſunt neceſſaria, quam æquitatem recte obſervavit divinus poeta, cum Æneam inducit has ferentem conditiones:

> *ſocer arma Latinus habeto,*
> *Imperium ſolenne ſocer.*

Lib. i. Et apud Halicarnaſſenſem Latinus ipſe æquam eſſe dicit Æneæ cauſam, ſi ſedium inopia compulſus eo adveniſſet. Barbarorum *Lib. xvii.* eſt hoſpites pellere, ait ex Eratoſthene Strabo: nec probati hac in

dicunt, navem traducere. Idem, *Quærunt etiam nonnulli, quamobrem ejus cura jubeat Actio navigare, quod eſt e regione traductionis Leucadienſis, & rurſus ab Actio circa inſulam moneat ire Caris.* Soſip. lib. 1. in voce Iteris.

GROT. t *Itaque Ilioneus*) Servius ad eum locum: *Occupantis enim eſt poſſeſſio littoris: unde oſtenduntur crudeles, qui etiam a communibus prohibeant.* Laomedon ab Hercule occiſus quod eum Trojæ portu pelleret, Servio ibidem narrante.

GRON. 89 *Nulla belli juſtior*) Quum pax a Cimone facta rumperetur, auctore Pericle, ne quid poſtulatis Lacedæmoniorum & conjunctorum his ſociorum concederent. Juſtin. 3, 7.

90 *Decretum prætoris adhibendum*) A magiſtratu veniam impetrandam. l. 50. de acquir. rer. domin. Et ſunt, qui velint legi decretum principis.

91 *Quo & illud*) Intellige, aut ad moles jaciendas in mare.

92 Spar-

Digitized by Google

in parte 92 Sparthani. Ambroſio quoque judice illi, qui 93 peregrinos urbe prohibent, nequaquam probandi. Sic Æoles Colophonios, Rhodii Phorbantem ejuſque ſocios, Cares Melios, Lacedæmonii Minyas, Cumæi alios ad ſe adventantes exceperunt. At de iiſdem Minys, recte Herodotus, cum recepti partem imperii poſcerent, ait eos ἐξυβρίσαι καὶ ποιῆσαι οὐχ ὅσια, *injurioſos fuiſſe & feciſſe quæ facere fas non erat*: beneficium ab illis in injuriam verſum dixit Valerius Maximus.

De offic. III, c. 7. *Herod* l. I. & IV. *Pauſ.* l. VII *Oroſ.* VII. *Diod. lib.* x. *Lib.* IV, c. 6.

XVII. Sed & ſi quid intra territorium populi eſt deſerti ac ſterilis ſoli, id quoque advenis poſtulantibus concedendum eſt, aut etiam ab illis recte occupatur, quia occupatum cenſeri non debet, quod non excolitur, 94 niſi imperium quod attinet, quod populo veteri ſalvum manet: Trojanis data a Latinis Aboriginibus jugera duri, atque aſperrimi agri ſeptingenta, (u) ut Servius notat. Apud Dionem Pruſæenſem oratione VII. legimus: οὐδὲν ἀδικοῦσιν οἱ τὴν ἀργὴν τῆς χώρας ἐργαζόμενοι: *nihil peccant qui partem terræ incultam colunt*. Clamabant olim Anſibarii: *ſicut cœlum Diis, ita terras generi mortalium datas, quæque ſint vacuæ, eas publicas eſſe: Solem, quin etiam & ſidera reſpicientes quaſi coram interrogabant, vellentne contueri inane ſolum: potius mare ſuperfunderent adverſus terrarum ereptores.* Sed male dicta hæc generalia rei præſenti aptabant. nam terræ illæ non omnino erant vacuæ, ſed paſcendis pecoribus & armentis militum ſerviebant: quæ juſta Romanis negandi cauſa. Nec minus juſte jam olim Romani ex Gallis Senonibus quærebant; *quod jus eſſet agrum a poſſeſſoribus petere, aut minari arma?*

Ad lib. XI. *Æneid.* *Tacit. ann. lib.* XIII. *Liv. lib.* v.

XVIII. Poſt jus commune ad res, ſequitur jus commune ad actus: quod datur 95 aut ſimpliciter, aut 96 ex ſuppoſitione. Simpliciter datur hoc jus ad actus tales, quibus ea comparantur ſine, quibus 97 vita commode duci nequit. Non enim par hic neceſ-

92 *Spartani*) Cragius de republ. Lacedæm. p: 125. lib. 3. tab. 3. Inſtit. 3. p. 210.

93 *Peregrinos urbe*) Cic. 3. offic. 11. *Male etiam, qui peregrinos urbibus uti prohibent, eoſque exterminant, ut Pennus apud Patres noſtros, Papius nuper: nam eſſe pro cive, qui civis non ſit, rectum eſt non licere; quam legem tulerunt ſapientiſſimi Coſſ. Craſſus & Scævola: uſu vero urbis prohibere peregrinos ſane inhumanum eſt.*

94 *Niſi imperium quod*) Niſi quatenus ſub juriſdictione eſt.

GROT. u *Ut Servius notat*) Ex Catone, Siſenna, aliiſque veterum. GRON.

95 *Aut ſimpliciter*) In permiſſa omnibus & ubique.

96 *Ex ſuppoſitione*) In permiſſa certorum populorum. Aut, ſi mavis, citra reſpectum aliorum, vel aliorum intuitu.

97 *Vita commode*) Jus commune ad res poſſeſſas vel invitis dominis non redit, niſi ad eas res, ſine quibus omnino vivere non eſt: jus commune ad actiones ſubjectam habet materiam, *Vitam quæ faciunt beatiorem*, ut Martialis canit, & a volentibus conceduntur.

98 Le-

ceſſitas requiritur ut in re aliena arripienda: quia hic non agitur de eo, quod fiat domino invito, ſed de modo acquirendi dominis volentibus: tantum ne id aut 98 lege lata, aut 99 conſpiratione impedire liceat. Eſt enim tale impedimentum naturæ ſocietatis contrarium in his quas dixi rebus. Hoc eſt, quod Ambroſius vocat, (x) *ſeparare a commerciis communis parentis*, 1 *fuſos omnibus partus negare*, *conſortia vivendi* 2 *averruncare*. Nam de ſupervacuis & mere voluptariis non agimus, ſed de his quæ vita deſiderat, puta alimentis, veſtimentis, medicamentis.

De officiis III, *c.* 7.

Covar. var. reſ. lib. III, *c.* 14. *ibi. Tertio.*

XIX Ad hæc igitur æquo pretio comparanda jus eſſe omnibus hominibus aſſeveramus: demto, ſi a quibus petitur ipſi ejus rei indigeant: (y) quomodo in ſumma penuria frumenti 3 venditio prohibetur. Et tamen ne in tali quidem neceſſitate 4 expelli poſſe admiſſos ſemel peregrinos, ſed commune malum communiter tolerandum oſtendit indicato jam loco Ambroſius.

Molina diſput. 105. *Ægi. Reg. de. act. ſupernat. diſp.* 31. *du.* 2. *n.* 52. *Caſ.* 1. *bel. Gall.* ✠ *lib.* XVI.

XX. 5 Ad ſua autem vendenda non ęquum jus eſt. nam cuilibet liberum eſt ſtatuere. quid velit acquirere aut non. Ita vinum & alias merces exoticas olim non recipiebant Belgæ. Et de Arabibus Nabatæis Strabo ✠, *εἰσαγώγιμα δ' ἐστὶ τὰ μὲν τελέως, τὰ δ' οὐ παντελῶς*: (z) *Importare merces quaſdam licet, quaſdam non item*.

XXI. 1. In hoc jure, quod diximus, ineſſe cenſemus etiam li-

98 *Lege lata*) Per ſummam poteſtatem.

99 *Conſpiratione*) Per conſenſum & coitionem improbam privatorum.

GROT. x *Separare a commerciis communis parentis*) Plutarchus Pericle de Megarenſibus: *αἰτιώμενοι πάσης μὲν ἀγορᾶς, πάντων δὲ λιμένων, ὧν Ἀθηναῖοι κρατοῦσιν εἴργεσθαι, καὶ ἀπελαύνεσθαι παρὰ τὰ κοινὰ δίκαια. Dequerebantur omni ſe mercatu, omni portu, quem tenerent Athenienſes, arceri depellique contra gentium jura.* Seneca epiſtola LXXXVII, recitato Virgilii loco:

Et quid quæque ferat regio & quid quæque recuſet.

Iſta in regiones deſcripta ſunt, ut neceſſarium mortalibus eſſet inter ipſos commercium, ſi invicem alius ab alio aliquid peteret: idem naturalium V, 18. *quid quod omnibus inter ſe populis commercium dedit, & gentes diſſipatas locis, miſcuit?* Vide Anglorum querelas de Hiſpanis apud Thuanum libro LXXI, in hiſtoria anni CIƆ IƆ LXXX.

GRON. 1 *Fuſos omnibus*) Natos in utilitatem omnium viventium terræ preventus.

2 *Averruncare*) Putavit averruncare dici ab eruncare, & eſſe idem quod tollere & eradicare, eruere cum radicibus; at averruncare eſt avertere, depellere.

GROT. y *Quomodo in ſumma penuria frumenti venditio prohibetur*) Caſſiodorus I, epiſtola XXXIV. *Copia frumentorum debet provinciæ primum prodeſſe, cui naſcitur.*

GRON. 3 *Venditio*) Puta ad exteros vel exportatio vendendi cauſa.

4 *Expelli poſſe*) Quod fecit Auguſtus. Sueton. 42.

5 *Ad ſua vendenda*) Hinc excuſatur edictum ſenatus Anglici temporibus tyrannicis, quo vetabantur apportari merces, quæ in cujuſque naviculatoris patria non naſcerentur.

GROT. z *Importare merces quaſdam licet quaſdam non item*) Vide Grantzium Saxonicorum XI.

GRON.

Digitized by Google

libertatem matrimonia ambiendi & contrahendi apud vicinas gentes. puta, ſi 6 virorum populus aliunde expulſus alio advenerit: nam ſine fœmina ætatem agere etſi humanæ naturæ non omnino repugnat, repugnat tamen naturæ plerorumque hominum. Cœlibatus enim 7 non niſi excellentibus animis convenit. Quare facultas comparandi uxores adimi viris non debet. Romulus apud Livium vicinos rogat, ne graventur homines cum *Lib. 1.* hominibus ſanguinem & genus miſcere. Canulejus apud eundem: *Lib. IV.* *Connubium petimus, quod finitimis externiſque dari ſolet. Jure belli injuſte negatas nuptias juſte victor auferret*, Auguſtino judice. *De Civ. Dei l. 11 c. 17.*

2. Leges autem civiles aliquorum populorum, quæ connubia exteris negant, aut ea ratione nituntur, quod temporibus quibus ſunt conditæ, nulli erant populi, quibus non fœminarum copia ſuppeteret, aut non de quibusvis connubiis agunt, ſed de iis, 8 quæ juſta ſunt, hoc eſt, quæ ſpeciales quoſdam juris civilis effectus producunt.

XXII. Ex ſuppoſitione jus commune eſt ad actus, quos populus aliquis externis promiſcue permittit. Nam tunc ſi 9 unus populus excludatur, ei fit injuria. Sic, ſi externis alicubi venari, piſcari, aucupari, margaritas legere licet, ſi ex teſtamento capere, ſi res vendere, ſi etiam extra penuriam fœminarum conjugia contrahere, uni populo id negari non poteſt; niſi delictum præceſſerit: qua de cauſſa Benjaminitis Hebræi cæteri ademerunt connubii facultatem. *Vict. d. rel. 2. n. 2.3.* *Jud. xx.*

XXIII. Sed de permiſſis quod diximus, intelligendum eſt de his, quæ permiſſa ſunt tanquam 10 ex vi naturalis libertatis nulla lege ſublatæ: non ſi permiſſa ſint 11 per beneficium, relaxando legem. nam 12 in beneficii negatione nulla eſt injuria. Atque ita arbitramur conciliari poſſe, quod poſt Franciſcum Victoriam quaſi ei contrarius notavit Molina. *Diſp. 105.*

XXIV. Quæſitum memini, an populo alicui liceat cum alio populo paciſci, ut is populus certi generis fructus, qui alibi non naſcuntur, ſibi ſoli vendat. Licere cenſeo, ſi is, qui emit populus paratus ſit aliis vendere æquo pretio. nam aliarum gentium non intereſt

GRON. 6 *Virorum populus*) Ex Floro 1, 1.

7 *Non niſi excellentibus*) Qui donum habent continentiæ & aſceticam vitam exercere poſſunt.

8 *Quæ juſta ſunt*) Lib. 1, cap. 3. num. 4.

9 *Unus populus*) Ut quum arcentur Judæi.

10 *Ex vi naturalis*) Sine pactione.

11 *Per beneficium*) Privilegio dato.

12 *In beneficii*) Sic Romani Boccho Mauritaniæ regi fœdus & ſocietatem petenti reſponderunt, cum meruerit, cap. 104. Salluſtii.

tereſt, a quo emant quod ad deſideria naturæ attinet. 13 Lucrum autem alter alteri prævertere licite poteſt, maxime ſi cauſa ſubſit, ut ſi qui id 14 ſtipulatus eſt populus alterum populum in ſuam tutelam receperit, ſumtuſque eo nomine faciendos habeat. Talis autem coemtio, eo quo dixi animo facta, juri naturæ non repugnat, quanquam 15 ſolet interdum ob utilitatem publicam legibus civilibus prohiberi.

13 *Lucrum alter alteri*) Quod compendio vel lucro eſt, in eo occupare alium & prævenire induſtria vigilantiaque ſua nemo prohibetur.

14 *Stipulatus eſt*) Curavit ſibi promitti.

15 *Solet interdum prohiberi*) Quaſi monopolium.

CAPUT III.

De acquiſitione originaria rerum, ubi de mari & fluminibus.

I. *Originariam acquiſitionem fieri per diviſionem aut occupationem.*
II. *Rejiciuntur hic alii modi, ut conceſſio juris incorporalis.*
III. *Item ſpecificatio.*
IV. *Occupatio duplex, ad imperium, ad dominium: quæ diſtinctio explicatur.*
V. *Occupationem mobilium lege poſſe anteverti.*
VI. *Quo jure nitatur dominium infantium & amentium.*
VII. *Flumina occupari poſſe.*
VIII. *An & mare?*
IX. *Olim in partibus Romani imperii id non licuiſſe.*
X. *Naturæ tamen jus non obſtare in parte maris, quæ terris quaſi clauſa ſit.*
XI. *Quomodo talis occupatio fiat, & quamdiu duret.*
XII. *Talem occupationem jus non dare impediendi tranſitus innoxii.*
XIII. *Imperium in partem maris occupari poſſe, & quomodo.*
XIV. *Vectigal navigantibus mari ex certis cauſis imponi poſſe.*
XV. *De pactionibus quæ populum aliquem ultra certos terminos vetant navigare.*
XVI. *Fluminis curſus mutatus an territorium immutet, cum diſtinctione explicatur.*
XVII. *Quid ſentiendum ſi alveus plane mutatus ſit?*
XVIII. *Flumen interdum totum accedere territorio.*
XIX. *Res derelictas occupanti cedere, niſi populus dominium quoddam generale occupaverit.*

I. Singulari jure aliquid noſtrum fit acquiſitione 1 originaria aut 2 derivativa. Originaria acquiſitio olim, cum 3 genus huma-

GRON. 1 *Originaria*) Quam incipimus ipſi, nec ab alio tranſlatam habemus.

2 *Derivativa*) Quæ ab alio ad nos tranſit.

3 *Genus humanum coire*) Civitates facere & de omnibus in proprietatem addicendis, quod placuiſſet, conſtituere.

4 Ser-

Digitized by Google

manum coire poſſet, fieri potuit etiam per diviſionem; ut diximus, nunc per occupationem tantum.

II. Dicat forte aliquis, etiam conceſſione 4 ſervitutis, 5 conſtitutione pignoris aliquid originarii acquiri: ſed recte expendenti apparebit id jus novum non eſſe 6 niſi modo. nam 7 virtute ipſa ſuerat in dominio domini.

III. Paulus juriſconſultus acquirendi cauſis & hanc annumerat, quæ maxime videtur naturalis, ſi quid ipſi, ut in rerum natura eſſet, fecimus. Sed cum naturaliter nihil fiat niſi ex materia prius exiſtente, ea ſi noſtra fuerit, continuabitur dominium 8 ſpecie introducta; ſi nullius ad occupationis genus hæc acquiſitio pertinebit: ſin aliena, jam naturaliter 9 nobis ſolis eam non acquiri infra apparebit. *L. Poſſideri. §. Genera. D. de acq. poſſ.*

IV. 1. De occupatione ergo: quæ poſt prima illa tempora ſolus eſt naturalis & originarius modus, videndum eſt nobis. In his autem quæ proprie nullius ſunt, duo ſunt occupabilia, 10 imperium & 11 dominium quatenus ab imperio diſtinguitur. Seneca ita hæc duo expreſſit: (a) *Ad reges poteſtas omnium pertinet, ad ſingulos proprietas*. Dion Pruſæenſis hoc modo: ἡ χώρα τῆς πόλεως. ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τῶν κεκτημένων ἕκαστος κύριός ἐστι τῶν ἑαυτοῦ. *Regio civitatis eſt: at non eo minus in ea ſuum quiſque poſſidet*. Imperium duas ſolet habere materias ſibi ſubjacentes, primariam perſonas, quæ materia ſola interdum ſufficit, ut in exercitu virorum, mulierum, puerorum quærente novas ſedes; & ſecundariam locum, qui territorium dicitur, *Orat. xxxi.*

2. Quan-

4 *Servitutis*) Prædiorum, quæ pactionibus & ſtipulationibus conſtituitur. §. 4. l. d. Servit.

5 *Conſtitutione pignoris*) Cum creditor accipit a debitore pignus vel hypothecam in ſecuritatem crediti

6 *Niſi modo*) Titulo poſſidendi.

7 *Virtute ipſa*) Simul ac dominium earum rerum acceperunt, & jus eas hac ratione obligandi.

8 *Specie introducta*) Opere ex ea materia facto.

9 *Nobis ſolis*) De qua quæſtione certamen Sabinianorum & Proculianorum: §. 25. Inſtit. de R.D.

10 *Imperium*) Juriſdictio.

11 *Dominium*) Proprietas.

GROT. a *Ad reges poteſtas omnium pertinet, ad ſingulos proprietas*) Locus eſt libro VII, de beneficiis c. IV. ſequitur c. V. *Omnia rex imperio poſſidet, ſinguli dominio, &c.* VI. *Cæſar omnia habet: fiſcus ejus privata tantum ac ſua*. Symmachius X, epiſt. 54. *Omnia regitis, ſed ſuum cuique ſervatis*. Philo libro περὶ φυτουργίας· οἱ βασιλεῖς καὶ τῶν κατὰ τὴν χώραν ἁπάντων ὄντες κτημάτων δεσπόται, καὶ ὅσων ἐπικρατεῖν οἱ ἰδιῶται δοκοῦσι, μόνα ταῦτα ἔχειν νομίζονται ἅπερ ἐπιτρόποις καὶ ἐπιμεληταῖς ἐγχειρίζουσιν, ἀφ' ὧν καὶ τὰς ἐτησίους προσόδους ἐκλέγουσιν· *Reges cum ſint domini omnium, quæ in ipſarum ſunt ditione, etiam eorum quæ a privatis poſſidentur, tamen videntur ea tantum habere quæ procuratoribus & rationalibus ſuis diſpenſanda committunt, a quibus annuos recipiunt proventus*. Plinius Panegyrico: *tandem imperium principis quam patrimonium majus eſt*.

Et b Sunt

2. Quanquàm autem plerumque uno actu quæri ſolent imperium & dominium, (b) ſunt tamen diſtincta: ideoque dominium non in cives tantum, ſed & 12 in extraneos tranſit, manente penes quem fuit imperio. Siculus libro de conditionibus agrorum: *Auctores aſſignationis, diviſioniſque, non ſufficientibus agris coloniarum, quos ex vicinis territoriis ſumſiſſent, aſſignaverunt quidem futuris civibus coloniarum; Sed juriſdictio in agris, qui aſſignati ſunt, penes eos remanſit, ex quorum territorio ſumti ſunt.* Demoſthenes oratione de Haloneſo, agros, qui eorum ſunt quorum eſt territorium, vocat ἐγκτήματα, qui in alieno κτήματα.

V. In loco autem cujus imperium jam occupatum eſt, jus occupandi 12 res mobiles anteverti poſſe lege civili 13 ſupra diximus. Eſt enim hoc jus 14 ex jure naturæ permittente, non 15 præcipiente, ut liceat ſemper. Neque enim id requirit humana ſocietas. Quod ſi quis dicat videri jus gentium eſſe, ut id liceat, reſpondebo, etiamſi in aliqua parte orbis id communiter ita receptum ſit, aut fuerit: non tamen habere vim pacti inter gentes, ſed eſſe 16 jus civile plurium gentium diſtributim, quod a ſingulis tolli poteſt. Et alia multa ſunt, quæ juris gentium vocant juriſconſulti, ubi de rerum diviſione & acquirendo dominio agitur.

VI. Notandum & hoc, ſi ſolum jus naturale ſpectamus, dominium non dari niſi in eo, 17 qui ratione utitur. Sed jus gentium ob utilitatem communem introduxit, ut & infantes & furioſi dominia accipere & retinere poſſent, 18 perſonam illorum interim quaſi ſuſtinente humano genere. Sed nimirum humana jura multa conſtituere poſſunt 19 præter naturam: contra naturam nihil. Ideo dominium hoc, quod favore infantium & his ſimilium,

con-

b *Sunt tamen diſtincta*) Itaque & apud Apollodorum videas, tum Arcadiæ tum Atticæ terras diviſas, uno retinente πᾶν τὸ κράτος omne imperium.
GRON. 12 *In extraneos*) In inquilinos, qui nobiſcum habitant, etſi non ſint cives.

12 *Res mobiles*) Quæ nullius ſunt, ut feras, aves, piſces.

13 *Supra*) 2, 2. 5.

14 *Ex jure naturæ permittente*) Quod veniam dat faciendi aliquid, ubi mos vel lex civilis non adverſatur.

15 *Præcipiente*) Quod utique jubet ſic facere, & non aliter.

16 *Jus civile plurium*) Et hujus & illius & iſtius & vel decem civitatum ex cujuſque placito; non jus gentium, neque ex communi & immutabili ſenſu omnium aut moratiorum. Itaque poteſt, qui vult, id ſequi; qui ne vult, repudiare.

17 *Qui ratione*) Quia ad dominium actus animi requiritur agnoſcentis aliquid pro ſuo & habendi voluntas §. 40. 43. 46. Inſt. de R. D. Adde infra 2, 22. 10.

18 *Perſonam illorum*) Conſiderati in genere, non in individuis; ut Fabius infans, vel furioſus eſt dominus rerum patrimonii ſui, qua homo, & qua Fabius, non qua infans vel furioſus.

19 *Præter naturam*) Addendo naturæ, quod illa non facit quidem, fert tamen, non autem invertendo naturam,

20 *Actum*

conſenſu gentium humanius viventium introductum eſt, ſtat intra 20 actum primum, nec ad 21 actum ſecundum, ut loquuntur ſcholæ, poteſt pertingere, id eſt, ad habendi, non ad per ſe utendi jus pertinet. Nam alienatio & ſi qua huic ſunt ſimilia, in ipſa ſui natura includunt actum utentis ratione voluntatis, quæ in talibus exiſtere non poteſt. Quo non male referas illud Pauli apoſtoli, pupillum quanquam rerum paternarum dominium, dum ejus eſt ætatis, nihil differre a ſervis, exercitio dominii ſcilicet. De mari cœpimus ſupra aliquid dicere, quod nunc abſolvendum eſt. *Gal. iv. 1.*

VII. Flumina occupari potuerunt, quanquam nec 22 ſupra nec 23 infra includuntur territorio, ſed cum aqua ſuperiori & cum 24 inferiori, aut cum mari cohærent. Sufficit enim quod major pars, id eſt, latera clauſa ſunt ripis, & quod 25 comparatione terrarum exiguum quid eſt flumen.

VIII. Ad hoc exemplum videtur & mare occupari potuiſſe ab eo, qui terras ad latus utrumque poſſideat, etiamſi 26 aut ſupra pateat ut 27 ſinus, 28 aut ſupra 29 & infra 30 ut fretum, 31 dummodo non ita magna ſit pars maris, ut non cum terris comparata portio earum videri poſſit. Et quod uni populo aut regi licet, idem licere videtur & duobus aut tribus, ſi pariter mare interſitum occupare voluerint. nam ſic flumina, quæ duos populos interluunt, ab utroque occupata ſunt, ac deinde diviſa.

IX. 1. Fatendum eſt in 32 partibus cognitis Romano imperio, a primis temporibus ad Juſtinianum uſque, juris gentium fuiſſe, ne mare a populis occuparetur, etiam quod jus piſcandi attinet. Nec audiendi ſunt qui exiſtimant; cum in jure Romano mare omnium commune dicitur, 33 commune civium Romanorum intelligi. Nam pri- *L. 2. § 1. D. de rer. div. §. 1. Inſtit. de rer. div.*

20 *Actum primum*) Potentiam.

21 *Actum ſecundum*) Operationem.

22 *Supra*) A fonte & longo ſpatio deinceps.

23 *Infra*) In exitu & aliquanto ſpacio ante exitum.

24 *Inferiori*) Vel alieni territorii vel nullius.

25 *Comparatione terrarum*) Quæ circumjacent & ſunt in territorio.

26 *Aut ſupra*) Unde terram intrat.

27 *Sinus*) Sinus patet vel apertum habet tantummodo ſupra, ab alto ſcilicet mari, unde pars ejus terram intrat; non vero infra, hic enim objicitur terræ gremium.

28 *Aut ſupra*) Unde decurrit.

29 *Et infra*) Ubi anguſtias exit.

30 *Ut fretum*) Fretum patet vel tranſitum habet & ſupra, unde anguſtias intrat mare, & infra, ubi ex anguſtiis evadit.

31 *Dummodo non*) Modo terræ quæ circa ſinum aut fretum in territorio ſunt & mare incluſum habent, ſpatio longe id ſuperent, ut hæ merito una cum interveniente mari rationem totius, mare interveniens rationem partis habere videantur.

32 *Partibus*) Orbis terrarum.

33 *Commune civium*) Per vocabulum Omnium intelligi ſolummodo eorum, qui cives Romani cenſebantur, & a Latinis, Italicis, Fœderatis, externis ſive alienigenis, qui in eodem verſarentur imperio, diſtinguebantur.

(a) *L. Vendit. Comm. præd. l. 3. ne quid in loco publico.*

primum voces ita ſunt univerſales, ut hanc reſtrictionem non ferant. Nam quod Latine mare omnium commune dicitur, explicat Theophilus, κοινὸν 34 πάντων ἀνθρώπων. *a* Ulpianus mare omnibus natura patere dixit, & ita omnium eſſe ſicut aer. Celſus, maris communem eſſe uſum omnibus hominibus. Præterea manifeſte diſtinguunt juriſconſulti publica populi, in quibus & flumina, ab his communibus. Ita in inſtitutionibus legimus *b*: *Quædam naturali jure* (c) *communia ſunt omnia, quędam publica: Naturali jure communia ſunt omnium hæc, aer, aqua profluens, & mare, & per hoc littora maris. Flumina autem omnia & portus publica ſunt.* & apud Theophil. φυσικῷ μὲν οὖν δικαίῳ κοινὰ πάντων ἀνθρώπων ἐστὶ ταῦτα, ὁ ἀὴρ, τὸ ὕδωρ τὸ ἀέννάον θάλασσα. Mox: ποταμοὶ δὲ πάντες καὶ λιμένες πουλικοί εἰσι, τουτέστι τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίου.

(b) *De rer. div. §. 1.*

L. quod in littore. D. de acq. rer. dom. d. l. littore. D. ne quid in loco publ.

2. Sed & (d) de littoribus dixit Neratius non ita eſſe publica, ut quæ in patrimonio ſunt populi, ſed ut ea quæ primum a natura prodita ſunt, & in nullius adhuc dominium pervenerunt, id eſt ne populi quidem ullius: cum quo reſponſo pugnare videtur, quod Celſus ſcripſit: *Littora, in quę populus Romanus imperium habet, populi Romani eſſe arbitror: maris autem uſum communem omnibus hominibus.* Sed conciliari videntur ita hæc poſſe, ſi dicamus Neratium de littore loqui, quatenus uſus ejus navigantibus, aut 35 prætervehentibus eſt neceſſarius. Celſum vero quatenus ad utilitatem aſſumitur, puta ad ædificium permanens: quod a prætore impetrari ſolere Pomponius nos docet, ut & jus ædificandi in mari, id eſt, in parte littori proxima, & quæ littori quaſi accenſetur.

l. Quamvis. D. de acq. rer. dom.

X. 1: Hæc quanquam vera ſunt, tamen (e) ex inſtituto non ex naturali ratione provenit, quod mare eo quod diximus ſenſu occupatum eſt, aut occupari jure non potuit. Nam & flumen publicum eſt, ut ſcimus, & tamen jus piſcandi 36 in diverticulo fluminis occupari a privato poteſt. ſed & de mari dictum a Paulo eſt, ſi maris proprium jus ad aliquem pertineat, 37 uti poſſidetis interdictum ei competere; quoniam ad privatam jam cauſam per-

L. Si quiſquam D. de diverſ. temp. præſcr. L. Sane. D. de injuriis.

34 Πάντων ἀνθρώπων) Ergo non tantum πολιτῶν Ῥωμαικῶν.

GROT. c *Communia ſunt omnium*) Michael Attaliates: τινὰ δὲ πάντων εἰσιν, οἷον ὁ ἀήρ, τὸ ῥέον ὕδωρ, ὁ θάλασσα, ὁ αἰγιαλὸς της θαλάσσης. *quædam ſunt omnium, ut aer, ut aqua profluens, ut mare, & littus maris.*

d *De littoribus*) In Baſilicorum eclogis lib. I, tit. I, c, 13. οἱ αἰγιαλοὶ ἐν τῇ πάντων ἐξουσίᾳ εἰσί· *littora in omnium ſunt poteſtate.* vide & libro LIII, tit. VI.

GRON. 35 *Prætervehentibus eſt*) Ut nemo, qui non ſit hoſtis, eorum uſu ad tempus prohiberi poſſit.

GROT. e *Ex inſtituto*) Quo ipſo inſtituto uſi & Angli contra Danos: vide optimum Camdenum in regno Eliſabethæ anno CIↃ IↃC.

GRON. 36 *In diverticulo fluminis*) Lacu, qui ex flumine in noſtrum agrum intrat. & ibi ſinum facit.

37 *Uti poſſidetis*) Quo retinet poſſeſſionem, qui nec vi, nec clam, nec precario ab adverſario poſſedit.

38 Jn-

pertinet non ad publicam hæc res: utpote cum de 38 jure fruendi agatur, quod ex privata cauſa contingit, non ex publica: ubi haud dubie (f) de exigua agit maris portione, quæ in fundum privatum admittitur: quod (g) à 39 Lucullo & aliis factum legimus. Valerius Maximus de C. Sergio Orata: *Peculiaria ſibi maria excogitavit, 40 æſtuariis intercipiendo fluctus.* Sed idem poſtea contra veterum Juriſconſultorum reſponſa ad (h) πρόθυρα, ideſt, veſtibula in Boſphoro Thracico produxit Leo Imperator, ut ea quoque 41 ſeptis quibuſdam, quas ἐποχὰς vocabant, includi & privatim vindicari poſſent. *L. x. 1.* *L. injuriarum. circa finem. D. de injuriis.*

2. Quod ſi privatorum fundis aliquid maris poteſt accedere; quatenus incluſum nempe eſt, & ita exiguum, ut fundi portio cenſeri poſſit: nec quo minus id fiat repugnat ius naturæ; quidni & portio maris incluſa littoribus eius fiat populi, eorumve populorum, cujus quorumve ſunt littora, dum ea pars maris ad territo-

38 *Jure fruendi*) Fructum commoditatem utilitatem percipiendi. GROT. f *De exigua agit maris portione, quæ in fundum privatum admittitur*) Salluſtius: *a privatis compluribus ſubverſos montes, maria conſtructa.* Horatius Lyricorum libro II carmine XVIII:

mariſque Bajis obſtrepentis urges
Summovere littora:

& libro III, carmine I:

Contracta piſces æquora ſentiunt
Jactis in altum molibus.

Vellejus Paterculus: *Injectas moles mari & receptum ſuffoſſis montibus mare.* Seneca in excerptis controverſiarum lib V, controv. V. *Maria ſubmoventur, projectis molibus.* Plinius de terra lib. II, c. XXXIII. *Ut freta admittamus, eroditur aquis.* Stagna Rupenda admiſſo mari dixit Lampridius Severo. Caſſiodorus IX, c. VI. *Quantis ibi molibus marini termini decenter invaſi ſunt, quantis in viſceribus æquoris terra promota eſt?* Tibullus:

Claudit & indomitum moles mare, lentus ut intra
Negligat hibernas piſcis abeſſe minas.

De talibus piſcinis maritimis agit Plinius libro XXXI, cap. VI. Columella rei ruſticæ libro VIII, c. XVI. & XVII. ubi hoc inter alia: *lautitias locupletum maria ipſa Neptunumque clauſiſſe.* Similia habet Ambroſius Hexaemero V, c. X. & de Nabuthe cap. III. & Martialis aliquot locis.

g *A Lucullo*) Varro de eo: *Ad Neapolim L. Lucullus, poſteaquam perfodiſſet montem, & maritima flumina immiſiſſet in piſcinas, quæ reciproca fluerent, ipſe Neptuno non cederet eo piſcatu.* Plutarchus ejus vita: καὶ τροχοὺς θαλάσσης καὶ διαδρομὰς ἰχθυοφόρους τοῖς οἰκητηρίοις περιελίσσοντος καὶ διαίτας ἐναλίους κτίζοντος, *cum ipſe maris alveos & plenos piſcibus euripos villis ſuis circumdaret, inque ipſo mari cœnacula fabricaret.* Plinius libro IX, c. LIV: *Lucullus exciſo monte juxta Neapolim, majore impendio quam villam ædificaverat, euripum & maria admiſit: qua de cauſa Magnus Pompejus Xerſem togatum eum appellabat.*

GRON. 39 *Lucullo*) Varro de re ruſt. 3, 17.

40 *Æſtuariis*) Effoſſis lacubus, in quos admitteret mare; dein cataracta, vel cuniſtario, quoties libuiſſet, clauderet.

GROT. h Πρόθυρα) Vide Leonis novellas LVII. CII. CIII. CIV. Attaliaten pragmaticorum tit. XCV. Harmenopulum lib. II, tit. I. § περὶ προθύρων. Vide & ſummum virum Jacobum Cujacium Obſervat. XIV, I.

GRON. 41 *Septis quibuſdam*) Quales ſunt cetariæ. Plinius 9, 15.

42 Ne,

torium comparati non major ſit quam diverticulum maris comparatum ad magnitudinem fundi privati? Nec obſtare quod mare non undique includatur, exemplo fluminis, intelligi poteſt, & exemplo maris ad villam admiſsi.

3. Sed multa, quæ natura permittit, jus gentium ex communi quodam conſenſu potuit prohibere. Quare quibus in locis tale jus gentium viguit, neque communi conſenſu ſublatum eſt, maris portio quamvis exigua, & maxima ſui parte incluſa littoribus, in jus proprium populi alicujus non concedet.

XI. Verum notandum etiam, ſi quibus in locis jus illud gentium de mari receptum non eſſet, aut ſublatum, tamen ex eo ſolo, quod terras populus occuparit, mare occupatum colligi non poſſe: 42 nec animi actum ſufficere, ſed 43 actu externo eſſe opus, unde occupatio poſsit intelligi. Deinde vero ſi 44 deſeratur poſſeſsio ex occupatione nata, jam mare redire ad veterem naturam, id eſt, ad uſum communem: quod de inædificato littore reſpondit Papinianus, & de piſcatione in fluminis diverticulo.

L. præſcriptio. D. de uſur.

XII. Illud certum eſt, etiam qui mare occupaverit navigationem impedire non poſſe inermem & innoxiam, quando nec per terram talis tranſitus prohiberi poteſt, qui & minus eſſe ſolet neceſſarius & magis noxius.

XIII. 1. Ut autem ſolum (i) imperium in maris partem fine alia

42 *Nec animi actum*) Quo quis forte apud ſe ſtatuerit, mare velle pro occupato ab ſeſe haberi, aut dominium maris ſe profiteri.

43 *Actu externo*) Nempe claſſe præſenti.

44 *Deſeratur poſſeſſio*) Si ea claſſis ex loco, quem obtinet, diſcedat.

GROT. i *Imperium in maris partem*) Philo de regibus: καὶ τὰ ἄπειρα πλήθει καὶ μεγέθει πελάγη προσεκτήσαντο. *etiam maria numero infinita, immenſa magnitudine, ad terras adjecere.* Lycophron:

Γῆς καὶ θαλάσσης σκῆπτρα καὶ μοναρχίαν.

Terræ mariſque ſceptra, regnorumque opes.

Virgilius:

Teque ſibi generum Tethys emat omnibus undis.

Julius Firmicus: *maris ac terræ dominia poſſidentes.* Nonnus:

Βερόη κράτος ἔσχε θαλάσσης.

Beroe pelagus ditione tenebat.

Termini regnorum Suetiæ in medio freti Oreſund, Johannes Magnus in Archiepiſcopis Upſalenſibus cap. xv. De Tyro Curtius: *Mare non vicinum modo, ſed quocumque claſſes ejus adierunt, ditionis ſuæ fecit.* Unde proverbium *Tyria maria* apud Feſtum. Iſocrates de Lacedæmoniis & Athenienſibus: συνέβη ἑκατέραν κυρίαν γενέσθαι τῆς κατὰ θάλατταν ἣν ὁποτέρα ἂν κατάσχωσιν, ὑπηκόους ἔχειν τὰς πλείστας τῶν πόλεων. *Sic evenit, ut civitas utraque terram adipiſceretur eam, quæ mari ab ipſis poſſeſſo adjaceret, plurimaſque urbes haberet ſibi obſequentes.* Demoſthenes de Lacedæmoniis in Philippica II: θαλάσσης ἦρχον καὶ γῆς ἁπάσης· *Et mare omne & terras tenebant.* Scriptor vitæ Timothæi: *quo facto Lacedæmonii de diuturna contentione deſtiterunt, & ſua ſponte Athenienſibus imperii maritimi principatum conceſſerunt.* Scriptor orationis de Haloneſo, quæ eſt inter Demoſthenicas, de Philippo loquens Macedo-

cedone: οὐδὲν ἄλλο ἢ τοῦτο ἀξιῶν ὑφ' ὑμῶν εἰς τὴν θάλασσαν κατασταθῆναι, καὶ ὁμολογῆσαι ἡμᾶς ὡς οὐκ ἄνευ Φιλίππου οὐδὲ τὴν ἐν τῇ θαλάσσῃ φυλακὴν δυνατοί ἐστε φυλάττειν. *Nihil ille quærit aliud quam a nobis in poſſeſſione conſtitui maris, & a nobis in confeſſionem exprimere, nos abſq; ipſo nec maris cuſtodiam poſſe retinere.* Julianus Imperator de Alexandro, molitum eum eſſe bellum hoc animo: ὅπως γῆς τε ἁπάσης καὶ θαλάττης κύριος γένοιτο. *ut terræ mariſque totius Dominus fieret.* Hujus ſucceſſor Antiochus Epiphanes apud Gorioniden: *Nonne terra & mare mea ſunt?* De alio ejuſdem ſucceſſore Ptolemæo Theocritus:

Πολλᾶς δὲ κρατέει γαίας, πολλᾶς δὲ θαλάσσας.

Lateque imperitat terris, lateque profundo.

Item:

θάλασσα δὲ πᾶσα καὶ γαῖα,
Καὶ ποταμοὶ κελάδοντες ἀνάσσονται Πτολεμαίῳ.

omnis telluſque fretumque
Altiſonique amnes ſub rege jacent Ptolemæo.

Tempus eſt ad Romanos veniamus. Scipioni majori ſic Annibal in Livio: *Carthaginenſes incluſi Africæ littoribus, vos, quando Diis ita placuit, externa etiam terra marique videamus regere imperia.* De minore Scipione Claudianus:

patriis primo cum manibus ultor
Subderet Hiſpanum legibus Oceanum.

Itaque mare internum paſſim ſuum vocant Romani, Salluſtius, Florus, Mela, alii. Sed plus adjicit Dionyſius Halicarnaſſenſis: πάσης κρατεῖ θαλάσσης οὐ μόνον τῆς ἐντὸς Ἡρακλείων στηλῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ὠκεανίτιδος ὅση πλεῖσθαι μὴ ἀδύνατός ἐστι. *Populus Romanus omni mari imperat, non modo ei quod inter columnas eſt Herculis, ſed & oceani, in quantum navigatur.* De iiſdem Dion Caſſius: πάσης σχεδὸν βασιλεύοντες γῆς καὶ θαλάσσης. *omni ferme imperant terræ marique.* Appianus in præfatione deſcribens Romani imperii magnitudinem, ſub eo ponit mare Euxinum, Propontidem, Helleſpontum, Ægæum, Pamphylium, & Ægyptium mare. Pompejo datum imperium in omne id mare, quod intra Herculeas eſt columnas. ita Plutarchus & Appianus. Philo in Flaccum: ἀφ' οὗ τὴν ἡγεμονίαν ὁ Σεβαστὸς οἶκος ἀνήψατο γῆς καὶ θαλάσσης. *ex quo Cæſarum domus terræ mariſque imperium adepta eſt.* De Auguſto Ovidius:

pontus quoque ſerviet illi.

Inſcriptio in ejus honorem: *Orbe terra & mari pacato Auguſtus Janum Quirinum terra marique pace parta ter clauſit*, teſte Suetonio: qui de eodem: *Claſſem Miſeni & alteram Ravennæ ad tutelam ſuperi & inferi maris collocavit.* Ad Tiberium Valerius Maximus: *penes te hominum Deorumque conſenſus maris & terræ regimen eſſe voluit.* De eodem Philo: γῆς καὶ θαλάσσης ἀνάψάμενοι κατὰ κράτος. *qui imperio terram ac mare complectebatur.* Idem de Cajo Tiberii ſucceſſore: Γάιον μετὰ τὴν Τιβερίου τελευτὴν παρειληφότα τὴν ἡγεμονίαν πάσης γῆς καὶ θαλάττης. *Cajum qui poſt mortem Tiberii imperium omnis terræ mariſque ſuſcepit.* Veſpaſianum Joſephus vocat, δεσπότην καὶ γῆς καὶ θαλάσσης. *terræ mariſque dominum*: idem jus Antonino multis in locis Ariſtides tribuit. Procopius Imperatoris ſtatuas effictas narrat orbem tenentes, ὅτι γῆ τε αὐτῷ καὶ θάλασσα δεδούλωται. *quod ei ſubjecta eſſet terra & mare.* Nicetas Patricius Adriatici littoris ſervator in literis Ludovici II. Conſtantinus monomachus in hiſtoria dicitur γῆς καὶ θαλάσσης κύριος καὶ δεσπότης. *terræ mariſque Imperator ac dominus.* Et inter themata, id eſt, provincias Romani imperii ponitur mare Ægæum, Francos mari ad Maſſiliam & circum imperaſſe narrat Procopius Gotthicorum III. De jure Venetæ reipublicæ vide Parutam libro VII. & ſpecialem hiſtoriam de Uſcochis. Addi his poſſunt juriſconſulti recentiores ad c. ubi periculum de electis in VI. Bartolus, Angelus, Felinus in c. ad liberandum in principio: de

ju-

Digitized by Google

Thucyd. lib. v. Loſſius tit. de aquis n. 36. allegant Bal. Cepoll. & alios. Vide L. unicam c. de claſſicis. lib. xi.

(a) Thucyd. lib. iv.

alia proprietate occupetur, facilius potuit procedere: neque arbitror jus illud gentium, de quo diximus, obſtare. Argivi olim, cum Athenienſibus expoſtularunt, quod ſuo mari Spartanos Argivorum hoſtes tranſire ſiviſſent: quaſi violato fœdere, quo cautum erat, ne alter populus hoſtes alterius ſineret ire διὰ τῆς ἑαυτῶν, *per ſui imperii loca*. *a* Et in induciis annalibus belli Peloponneſiaci permittitur Megarenſibus navigare mari quod ad ipſorum ſociorumque terram pertineant, τῇ θαλάσσῃ ὅσα ἂν κατὰ τὴν ἑαυτῶν καὶ κατὰ τὴν ξυμμαχίαν. Sic θάλασσαν τὴν τῶν Ῥωμαίων πᾶσαν, mare omne quod Romani eſt imperii, dixit Dion Caſſius libro XIII. Themiſtius de Romano Imperatore: τὴν γῆν θάλασσαν ἐπήκοον ἔχων: *habens ſibi ſubditam terram et mare*. Oppianus ad Imperatorem:

> σοῖς μὲν γὰρ ὑπὸ σκήπτροισι θάλασσα
> Εἱλεῖται.
> *tuis etenim ſub legibus æquor*
> *Volvitur*.

Et Dion Pruſæenſis, in altera ad Tarſenſes, multa ei civitati ab Auguſto ait conceſſa, inter alia ἐξουσίαν τοῦ ποταμοῦ, τῆς θαλάττης τῆς κατ' αὐτήν: *jus in amnem Cydnum & proximam maris partem*. Et apud Virgilium legimus:

> *Qui mare, qui terras omni ditione tenerent.*

Lib. iv. Apud Gellium: *Fluminum quæ in mare, qua imperium Romanum eſt, fluunt.* Notat Strabo Maſſilienſes multa cepiſſe ſpolia cum prælus navalibus vicisſent τοὺς ἀμφισβητοῦντας τῆς θαλάσσης ἀδίκως: *eos, qui injuſte de*
Lib. xii. *mari controverſiam moverent*. Idem Sinopen ait imperitaſſe mari in Cyaneas.

2. Videtur autem imperium in maris portionem eadem ratione acquiri, qua imperia alia, id eſt, ut ſupra diximus, 45 ratione perſonarum & ratione territorii. Ratione perſonarum, ut ſi claſſis, qui maritimus eſt exercitus, aliquo in loco maris ſe habeat; ratione territorii, quatenus ex terra cogi poſſunt, qui in proxima maris parte verſantur, nec minus quam ſi in ipſa terra reperirentur.

XIV. Quare nec contra jus naturæ aut gentium faciet, qui recepto in ſe onere tuendæ navigationis juvandæque per 46 ignes no-

judiciis. Baldus ad titulum digeſtorum de rerum diviſione col. 2. Afflictus in tit. quæ ſint regalia. Caeheranus deciſione Pedemontana 155. num. 4. ubi ex Baldo dicit totum mundum hoc jure uti. Albericus Gentilis advocationis Hiſpanicæ 1, 8. GRON. 45 *Ratione perſonarum*) Imperio temporario: ut Annibal interpretabatur ſolum eſſe ſuum, quod captum bello poſſideret haberetque caſtris ad urbem poſitis. Liv. 26, 11. Cæterum hæc claſſium auctoritas inde agnoſcitur, quod claſſem prætervehens una navis vela ſubmittere compellitur.

46 *Ignes nocturnos*) Pharos. Sueton. Calig. 46. Claud. 20.

nocturnos & 46 brevium ſigna, (K) vectigal æquum impoſuerit navigantibus, quale fuit Romanum vectigal Erythræum, ob ſumtus exercitus maritimi adverſus piraticas excurſiones: & (l) quod in ponto Byzantini excitabant διαγώγιον, & quod jam olim Athenienſes occupata 47 Chryſopoli exegerant in ponto eodem, memorante utrumque 48 Polybio: & quod in Helleſponto olim Athenienſes eoſdem exegiſſe oſtendit (m) Demoſthenes in Leptinen, ſuo autem tempore Romanos Imperatores in arcana hiſtoria memorat Procopius. *Plinius lib. xix. 4. Strabo lib. xvii.*

XV. 1. Inveniuntur exempla federum quibus populus alter alteri populo ſe obſtringit, ne ultra certum terminum naviget. Sic inter reges accolas rubri maris & Ægyptios convenerat olim ne Ægyptii in id mare venirent ulla navi longa, oneraria non plus una. Sic inter Athenienſes & Perſas (n) Cimonis ætate placuerat, ne qua navis Medica armata 49 inter Cyanes & Chelidonia na- *Philoſtr. de vita Apoll. l. III. c. xi. Plut. Cim. Diod. l. xi. Ariſt. Parath. T. p. uc. l. iv.*

46 *Brevium*) Vadoſorum, & minus profundorum locorum. Virgil I. Æn. 115, *Tres Eurus ab alto In brevia & Syrtes urget*, lib. 10. 289. *multi ſervari recurſus Languentis pelagi & brevibus ſe credere ſaltu.*

GROT. k *Vectigal æquum*) Rhodii olim portorium de inſulis exegere, etiam de Pharo apud Alexandrum, teſte Ammiano lib. XXII. De Venetis, qui in Gallia, Cæſar: *In magno impetu maris atque aperto, paucis portubus interjectis quos tenent ipſi, omnes fore qui eodem mare uti conſueverunt, habent vectigales.* Florus de Romanis: *Pudebat nobilem Populum ablato mari, raptis inſulis, dare tributa quæ jubere conſueverat.* Plinius VI, c. XXII, Annii Plocami meminit, qui maris rubri vectigal a fiſco redemerat. idem capite ſequenti de mari agens quo in Indiam navigatur: *Omnibus annis navigatur ſagittariorum cohortibus impoſitis. Etenim piratæ maxime infeſtant.* Diſputationes egregias de modo vectigalis vide in Eliſabetha Camdeni Anno CIƆ IƆ LXXXIV & CIƆ IƆC II.

l *Quod in ponto Byzantini exigebant*) Meminit Byzantini vectigalis Herodianus Severo. Procopius tum in vulgata tum in arcana hiſtoria, etiam veteris vectigalis in Helleſponto meminit, novi autem ad fauces maris Euxini & in freto Byzantino. Byzantini exactionem fuiſſe ad ædem Blachernianam, Helleſpontiacum Abydi docet Theophanes. Abydi illud δεκατευτήριον, id eſt, vectigalarium decimæ. vocat Agathias libro V. minuit id Irene. Immanuel Comnenus Imperator monaſteriis aliquibus conceſsit θαλάσσια δίκαια, *obventiones e mari*. Docet Balſamo in Concilii Chalcedonenſis canonem IV, & Synodi VII canonem XII.

GRON. 47 *Chryſopoli*) Scutari e regione Cpoleos.

48 *Polybio*) 4. p. 312.

GROT. m *Demoſthenes in Leptinen*) Idem ibidem accepta Byzantio dominos maris factos ait Athenienſes. Ulpianus Scholiaſtes ſolutam ibi ait decimam.

n *Cimonis ætate*) Hæc eſt illa εἰρήνη περιβόητος *nobiliſsima pax*. Plutarcho, qua & hoc convenerat, ut Perſæ a mari tantum ſpatii abſiſterent quantum ferret æqui curſus, id eſt, XL. ſtadia. Meminit & Iſocrates Panathenaico

GRON. 49 *Cyaneas & Chelid.*) Eadem eſt hiſtoria, ibidem fœdus: nam Chelidoniæ ſunt inſulæ tres in mari Pamphylio contra Phaſalidem, quæ eſt in continenti. Nec placuit horum quicquam poſt prælium ad Salaminem: tum enim nullum fedus factum

Digitized by Google

navigaret, intra 50 Cyaneas & Phaſelidem poſt prælium ad Salaminem: in annalibus induciis belli Peloponneſiaci, ne Lacedæmonii navigarent longis navibus, ſed aliis navigiis, quæ ferrent ponderis non amplius quingentis talentis. & primo fœdere, quod ſtatim ab exactis regibus (o) Romani cum Carthaginienſibus fecerant, convenerant, ne Romani Romanorumve ſocii ultra 51 Pulchrum promontorium navigarent, extra quam ſi tempeſtatis aut hoſtium vi compulſi eſſent: qui vi compulſi advenillent, nihil ſumerent præter neceſſaria, & intra diem quintum abſcederent. Et (p) in ſecundo fœdere, ne Romani ultra Pulchrum promontorium, Maſſiam & Tarſejum prædas agerent mercatumve irent. In pace cum Illyriis, ne Illyrii ultra Leſſum pluribus quam duobus lembis iiſque inermibus navigarent. In pace cum Antiocho, ne citra 52 Calycadnium & Sarpedonem promontoria navigaret extra naves 53 quæ ſtipendium, legatos, aut obſides portarent.

Polyb. *App. Illyr.* *Livius libr. xxxviii.*

2. Sed hæc non docent occupationem maris, aut juris navigandi. Poſſunt enim ut ſinguli, ita & populi pactis, non tantum 54 de jure quod proprie ſibi competit, ſed & de eo quod cum omnibus hominibus commune habent, in gratiam ejus cujus id intereſt decedere, quod cum ſit, dicendum eſt quod dixit Ulpia-

ctum eſt, cum proxime ſucceſſerint ad Platæas & Mycalem pugnæ: ſed ad Eurymedontem amnem a Cimone victi Perſæ hanc conditionem acceperant. De Chelidoniis Strabo 24,666.

50 *Intra Cyaneas & Phaſelidem*) Iſocrat. Panathen. p. 580.

GROT. o *Romani cum Carthaginienſibus*) Servius ad illud IV. Æneidos:

Littora littoribus contraria.

Quia in fœdere cautum fuit, ut neque Romani ad littora Carthaginenſium accederent, neque Carthaginenſes ad littora Romanorum. Simile fœdus Romanorum cum Tarentinis: *μη πλεῖν Ρωμαίους πρόσω Λακινίας ἄκρας. ne Romani ultra promontorium Lacinium navigarent*, hoc eſt in excerptis ad legationes ex Appiano, mer-ſos a Pœnis externos, qui in Sardiniam vel ultra columnas navigarent, tradit Strabo libro XVII.

GRON. 51 *Pulchrum promontorium*) In Africa. Liv. 29, 27.

GROT. p *In ſecundo fœdere*) Erat & hoc in eo, ne Romani in Africam aut Sardiniam appellerent niſi commeatus accipiendi aut naves reficiendi cauſa. Poſt bellum Punicum tertium caſtigatus Senatus Carthaginienſis, quod contra fœdus exercitum & navalem materiam haberet. Teſtis Livius lib. XLVIII, & LIX. Simile eſt quod Sultanus Ægypti, pacto cum Græcis facto, impetravit: ut ei ſemel anno duas naves trans Boſphorum mittere liceret. Eſt id apud Gregoram libro IV. Antiochi olim pax & hoc continebat: ne is armatas naves haberet plures XII. Appianus Syriaco. Naves armatæ Adriaticum ſinum ingredi per Venetos vetantur ex pactis. Vide Thuanum libro LXXX. in anno CIↃ IↃ LXXXIV.

GRON. 52 *Calycadnium & Sarpedonem*) In Cilicia.

53 *Quæ ſtipendium*) Quod ei pendendum erat ex fœdere Romanis. Liv. 38, 38.

54 *De jure decedere*) Ut ſi quis paciſcatur, ne in aream alterius lumen e ſua domo habeat, non eo aer ſit proximi poſſidentis, ſed alter de jure ſuo remittit.

55 Pi-

pianus in ea facti ſpecie. qua fundus erat venditus hac lege, ne contra venditorem 55 piſcatio thynnaria exerceretur, mari ſervitutem imponi non potuiſſe, ſed bonam fidem contractus expoſcere, ut lex venditionis ſervetur. Itaque perſonas poſſidentium & in jus eorum ſuccedentium obligari. *L. Venditor. D. Com. præd.*

XVI. 1. 56 Frequens eſt inter vicinos populos contentio, quoties

55 *Piſcatio thynnaria*) Thynnorum piſcium Hor. 2, ſat. 3. *Plures annabunt thynni & cetaria creſcent.*

56 *Frequens &c.*) Hæc quidem docta ſunt, ſi recte tradantur, ſed ad præſentem quæſtionem parum faciunt. Videtur autem vir ſummus auctores finium regundorum valde defunctorie legiſſe. *Limitatus* ager appellatur, qui & diviſus aſſignatuſque, non quod manufactos limites pro finibus haberet, ſed quia conciſus erat limitibus factis (*decumanos* & *cardines* vocabant: illos qui orientem & occidentem ſpectabant, hos qui meridiem & ſeptentrionem) per centurias perque partes, quæ privatis poſſeſſoribus dono principis eſſent adſignatæ, ita ut certus numerus centuriarum & jugerum limitibus includeretur. Quum ſecundum genus nominavit *aſſignatos & menſura comprehenſos*, fruſtra addit, *per centurias & jugera*: nam horum ratio habetur in limitato. At hujus tantummodo modo univerſus per extremitatem menſuræ comprehendebatur. ideo non *limitatus* non *diviſus* & *aſſignatus* tantum, & menſura comprehenſus vocabatur. Arcifinius quoque dictus, non quod fines hoſtibus arcendis idoneos haberet, ſed quod arcuerat fines; vel non haberet fines menſoria ratione comprehenſos. Frontinus: *Ager eſt arcifinius, qui nulla menſura continetur*. Eoſdem propterea Siculus Flaccus ait *ſolutos* vocari. Iiſdem teſtantur nihil *ſubſecivorum* intervenire, nempe quæ a menſuris decempeda reſtabant. Appellabantur & *occupatorii*, quia eorum unuſquiſque privato arbitrio occupaverat ſine adſignatione, non modo tantum, quantum colere poterat, ſed quantum in ſpe colendi habebat. Nec vero hic ager neceſſario terminos habebat naturales: poterat enim occupator ſibi terminos ſtatuere, quos voluerat, vel ſepimento, vel foſſa manufacta.

In duobus primis agrorum generibus, ſi flumen curſum mutet, nihil ait de territorio mutari. Non eſt perpetuum. Poterat enim tam limitatus, quam menſura comprehenſus ager ad fines territorii eſſe, & vel hic, vel ille fluvio imperia terminante includi, quod ſi eſſet, haud dubie, quod decedebat agris, decedebat territorio: quod alteri ripæ accedebat, ſub aliam juriſdictionem veniebat. Rurſus ait in arcifiniis flumen mutato curſu mutaſſe territorii fines &c. Ne hoc quidem perpetuo verum. Nam arcifinius ager eſſe poterat & in medio territorio, utpote ſi quis loca deſerta, vaſta, inculta occupaverat: qualia magnis regnis & imperiis frequentia interveniunt. Ibi ſi flumen eſſet, quicquid ageret, manebat, quod erat, territorium.

Illud prorſus mirum, quod in dubio imperia, quæ ad flumen pertinent, arcifinia putanda eſſe ait, & ut limitata, aut menſura comprehenſa ſint, rarius accidere. Primo inauditus eſt ſermo, *imperium arcifinium, imperium limitatum, imperium menſura comprehenſum*. Agrorum hæc vocabula ſunt, non imperiorum. Dein dubium tale nobis eſſe non poteſt, quia nulli nobis ejuſmodi agri. Tertio quomodo poteſt eſſe dubium, ſi vera eſt auctoris ſententia, omnes agros limitatos & adſignatos eſſe in meditullio imperii, omnes in extremo arcifinios. Minime igitur hic ſervit hypotheſi

ties flumen curſum mutavit, an ſimul & imperii terminus mutetur, & an quæ flumen adjecit, eis cedant quibus adjecta ſunt: quæ controverſiæ ex natura & modo acquiſitionis definiendæ ſunt. Docent nos menſores tria eſſe agrorum genera: 57 diviſum, & aſſignatum, quem limitatum vocat Florentinus juriſconſultus, quia manufactos limites pro finibus habet; 58 aſſignatum per univerſitatem, ſive (q) menſura comprehenſum, puta per centurias ac jugera; & arcifinium, qui inde dictus, docente Varrone, quod 59 fines habeat arcendis hoſtibus idoneos, id eſt naturales: ut ſunt 60 flumina & (r) montes. Hos 61 occupatorios dicit Aggenus Urbicus, quia plerumque tales ſunt agri, qui aut eo quod vacui ſunt, aut etiam bello occupantur. In duobus primis agrorum generibus etiamſi flumen curſum mutet, 62 nihil de territorio mutatur: & 63 ſi quid alluvio adjecit, id occupantium imperio accedet.

Jul. Frontin.

7. in agris limitatis. D. de acq. rer. dom.

2. In arcifiniis (s) flumen mutato paulatim curſu mutat & territorii fines, & quicquid flumen parti alteri adjecit, ſub ejus im-

perio

ſuæ. Denique apud Romanos, quibus ſolis iſtæ agrorum varietates notæ, ſi dubium hujuſmodi incidiſſet, adibatur ſcrinium Imperatoris, in quo erant omnium limitatorum & aſſignatorum agrorum formæ: ſi de quo quærebatur, ejus nulla extaret forma, pro arcifinio erat. Meminerunt hujus rei ſæpe dicti auctores finium regundorum.

57 *Diviſum & aſſignatum*) Qui veteranis & colonis per centurias & jugera modo certo adſcripto datus eſt.

58 *Aſſignatum per univerſitatem*) Quum modus univerſus & indiviſus civitati tribuebatur; hic tantum per extremitatem menſura comprehendebatur, non per centurias & jugera, ut perperam auctor. Centuriæ & jugera ſunt limitati vel diviſi & adſignati. Centuria modus eſt agri cc. vel ccl. jugerum. Jugerum in longitudinem numerat pedes ccxl, in latitudinem pedes cxx. Colum. 5, 1. Quidam tamen voluerunt menſuram per extremitatem comprehenſam eſſe centuriam.

GROT. q. *Menſura comprehenſum*) Exemplum vide apud Servium ad eclogam IX.

GRON. 59 *Fines hoſtibus arcendis*) Imo quod fines arcuit, & poſſeſſore ejus liberum ſibi reliquit, quo uſque colere aut poſſidere velit.

60 *Ut flumina & montes*) Immo & aquarum divortia & manufactas vias, foſſas, arbores antemiſſas, nec menſura continetur. Sic F. p. 4.

GROT. r *Montes*) Tacitus de Germania: *a Sarmatis Daciſque mutuo metu aut montibus ſeparatur*. Plinius libro XXXVI. *Evehimus ea quæ ſeparandis gentibus pro terminis conſtituta erant*; de Alpibus loquens.

GRON. 61 *Occupatorios*) Quia non ex menſuris actis modum acceperunt, ſed patent quatenus excoluit, aut quantum eorum ſpe colendi occupavit poſſeſſor. Primi habent limites inter ſingulas centurias, duo poſteriora genera non limites, ſed terminos. Sic 18, 22.

62 *Nihil de territorio*) Quaſi centuria non potuerit finiri flumine.

63 *Si quid alluvio*) Si parvum quid eſſet, contemtum: ſi magna pars, ad ſubſeciva pertinuiſſe cenſeo in diviſo & adſignato.

GROT. s *Flumen mutato paulatim curſu*) Vide Johannem Andreæ & alios citatos a Reinkingio libro I, claſſe V, c. I.

t Ut

Digitized by Google

perio eſt, cui adjectum eſt: quia ſcilicet eo animo populus uterque imperium occupaſſe primitus creditur, (t) ut flumen ſui 64 medietate eos dirimeret, tanquam naturalis 65 terminus. Tacitus dixit: *Certum jam alveo Rhenum,* (u) *quique terminus eſſe ſufficiat.* Diodorus Siculus, ubi controverſiam narrat, quæ inter Egeſtanos & Selinuntios fuit, ποταμοῦ, ait, τὴν χώραν ὁρίζοντος *amne fines diſcriminante.* Et Xenophon talem amnem ſimpliciter τὸν ὁρίζοντα, id eſt, *finitorem* vocat.

De Moribus Germ.

Lib. XII.

Lib. IV. Exp. Cyri.

3. Narrant veteres Acheloum amnem, incerto curſu, modo ſectum in partes, modo circumactum obliquo agmine, (unde 66 tauri & ſerpentis formam induiſſe dicitur) diu de agro adjacente belli cauſam Ætolis & Acarnanibus præbuiſſe, donec eum Hercules aggeribus 67 domuit, eoque beneficio Oenei Ætolorum regis 68 filiam in matrimonium impetravit.

Strabo l.

XVII. 1. Sed hoc ita demum locum habebit, ſi non alveum mutaverit amnis. Nam flumen, etiam qua 69 imperia diſterminat, non conſideratur nude qua aqua eſt; ſed qua aqua alveo tali fluens ripiſque talibus incluſa. Quare particularum adjectio, deceſſio, aut talis immutatio, 70 quæ toti ſpeciem veterem relinquat, rem ſinit eandem videri. At ſi totius ſpecies ſimul mutetur, res erit alia, atque ideo ſicut interit flumen, quod in loco ſuperiore molibus obſtructum eſt, novumque naſcitur facta manu foſſa in quam aqua immittitur: ita (x) ſi deſerto alveo veteri alia irruperit flumen, non idem erit quod fuit ante, ſed novum vetere extincto: & ſicut ſi exaruiſſet flumen, imperii terminus maneret medietas alvei, qui proxime fuiſſet: quia mens ea populorum fuiſſe cenſenda eſt, ut flumine quidem naturaliter dirimi vellent; quod ſi flumen eſſe deſiiſſet, ut tum teneret quiſque 71 quod tenuiſſet; ita mutato alveo idem obſervandum erit.

L. præponebatur D. de judiciis.

L. 3. §. 2. ff. de aq. quot. & æſtiva.

2. In

t *Ut flumen ſui medietate eos dirimeret*) Exemplum in Vedaſo amne apud Marianam lib. XXIX.
GRON. 64 *Meditate*) Quaſi linea ducta per medium alveum.
65 *Terminus*) Non tam vagum & ſtagnantem ſuper minus profundo, ſed alveo profundiſſimo collectum & incluſum, ut pro territorio & munimento imperii eſſe poſſit.
GROT. u *Quique terminus eſſe ſufficiat*) Spartianus Adriano: *in plurimis locis in quibus barbari non fluminibus, ſed limitibus dividuntur.* Phaſim amnem ὅρον, id eſt, confinem vocat Conſtantinus Porphyrogenneta c. XLV.
GRON. 66 *Tauri & ſerpentis formam*) In fabula lucta cum Hercule Ovidius 9, metam. 63. & 80.
67 *Domuit*) In certum alveum incluſit.
68 *Filiam*) Deianiram.
69 *Imperia diſterminat*) Ut Romanum a Germanis Rhenus, a Marcomannis & Dacis Danubius, a Parthis Euphrates.
70 *Quæ toti ſpeciem*) Non avertat in aliam regionem, ſed priſtinum alveum retinere ſinat.
GROT. x *Si deſerto alveo veteri*) Ut Bardanus amnis apud Annam Comnenam libro 1.
GRON. 71 *Quod tenuiſſet*) Si ſcilicet nullum ibi flumen fuiſſet, nempe uſque ad illam lineam, quæ medium alveum ſecat.

72 *Im-*

Digitized by Google

2. In dubio autem 72 imperia, quæ ad flumen 73 pertingunt, arcifinia putanda ſunt, quia imperiis diſtinguendis nihil eſt aptius quam id 74 quod non facile tranſitur. Ut autem limitata, aut menſura comprehenſa ſint, rarius accidit; neque jam ex acquiſitione primæva, quam ex aliena conceſſione.

XVIII. Quanquam vero in dubio, ut diximus, imperia ad medietatem fluminis utrinque pertingunt, fieri tamen potuit, & contigiſſe alicubi videmus, ut flumen totum 75 parti uni accederet, quia ſcilicet ripæ alterius imperium ſerius occupato jam flumine cœpiſſet: aut quia eum in modum res pactionibus eſſet definita.

XIX; 1. Illud quoque obſervatu non indignum, originariam acquiſitionem cenſendam etiam rerum earum, quæ dominum habuerunt, ſed habere deſierunt: puta quia derelictæ ſunt, aut quia 76 defecerunt domini. nam hæc 77 redierunt in eum ſtatum in quo primum res fuerant.

2. Sed illud ſimul notandum eſt, interdum primas acquiſitiones a populo aut populi capite ita factas, ut non tantum imperium, in quo ineſt 78 jus illud eminens, de quo alibi egimus, ſed & privatum plenumque dominium generaliter 79 primum populo, aut ejus capiti quæreretur: atque ut deinde particulatim in privatos ita fieret diſtributio, ut tamen eorum dominium ab illo priore dominio penderet, ſi non ut jus 80 vaſalli a jure 81 ſenioris, aut ius emphyteuticarii a jure proprietarii, tamen alio quodam tenuiore modo, ut multæ ſunt ſpecies juris in rem, quas inter

72 *Imperia*) i. Agri, quibus terminantur imperia per flumen.

73 *Pertingunt*) Pertinent.

74 *Quod non facile*) Ut munitiones naturales.

75 *Parti uni accederet*) Vt in illis terminis imperii Romani factum: nam cum barbari naves nullas haberent, Romani eos amnes navibus occuparunt, quos dicebant luſorias.

76 *Defecerunt domini*) Juſtin. 19. 3. *Prædam, quam retiſtis a ſe caſtris abſtulerint, non eſſe talem, quam velut ſpolium victi hoſtis oſtentent, ſed quam poſſeſſione vacua fortuitis dominorum mortibus, ſicut caducam, occuparint.*

77 *Redierunt in eum ſtatum*) Rurſus factæ ſunt communes.

78 *Jus eminens*) 1, 3. 6.

79 *Primum populo*) Sic Flaccus de cond. agrorum. *Poſtquam ergo majores regiones ex hoſte captæ vacare cœperunt, alios agros diviſerunt, aſſignaverunt, & ita remanſerunt, ut tamen populi Rom. eſſent: ut eſt in Piceno, in regione* Reatina, *in quibus regionibus montes Romani appellantur: nam ſunt P.R. quorum vectigal ad ærarium pertinet.*

80 *Vaſalli*) Qui habet emphyteuſin vel fundum a domino in perpetuum, aut in certos annos, ea lege conceſſum, ut eum colat melioremque reddat, conſtituta penſione annua.

81 *Senioris*) Hoc vocabulo uſa eſt inferior latini ſermonis ætas pro domino: unde Italicum *Signore*, Gallicum *Seigneur*, *Sieur*, ſive *Monſieur*, *Meſſire*. Bignon. ad Marcul. 1, cap. 7. p. 458.

82 *Sub*

Digitized by Google

inter eſt & jus eius, qui 82 ſub conditione fideicommiſſum expectat Seneca (y) *Non eſt argumentum, ideo aliquid tuum non eſſe, inquit vendere non potes, quia conſumere, quia mutare indeterius aut mel ius non potes. Tuum enim eſt etiam quod ſub certa lege tuum eſt.* Dion. Pruſæenſis Rhodiaca: μυρίους γὰρ εὑρήσετε τρόπους καθ' οὓς ἑκάστου τι φαμὲν εἶναι· καὶ πλεῖστον διαφέρονται· ὧν οὔτε ἀποδόσθαι τι ἔξεστι τοῖς ἔχουσιν, οὔτε πῶς ἂν θέλοι χρῆσθαι. *Plurimi ſunt modi, quibus quid cujuſque eſſe dicitur, & quidem valde inter ſe differentes: interdum ut nec vendere, nec pro arbitrio uti liceat.* Apud Strabonem invenio: κύριος ἦν πλὴν τοῦ πιπράσκειν· *dominus erat demto vendendi jure*. Exemplum ejus quod diximus in Germanis ponit Tacitus. *Agri pro numero cultorum ab univerſis occupantur, quos mox inter ſe ſecundum dignationem partiuntur.*

3. Hoc igitur modo cum diſtributa dominia pendent a 83 dominio generali, ſi quid 84 domino particulari carere incipit nõn fit occupantis, ſed (z) ad univerſitatem, aut ad dominum ſuperiorem redit. Cui juri jus ſimile etiam per legem civilem extra hanc cauſam, ut jam notare cœpimus, introduci potuit.

82 *Sub conditione fideicommiſſum*) Nam & ſub conditione relinquitur fideicommiſſum, vel ex certo die. §.2. Inſtit. de fideicom. hær.

GROT. y *Non eſt argumentum*) Locus eſt de beneficiis VII, 12. Idem libro eiuſdem argumenti octavo, cap. 12. *quædam quorundam ſub certa conditione ſunt.*

GRON. 83 *Dominio generali*) Ejus, cujus eſt territorium, ſive principis ſive populi.

84 *Domino particulari*) Cujus fuit ea privata poſſeſſio.

GROT. z *Ad univerſitatem aut ad dominum ſuperiorem redit*) Sic ex libro ſecundo Odyſſeæ in fine colligas, bona ejus qui ſine liberis decederet ad populum perveniſſe. & ſic interpretatur Euſtathius illud Homeri Iliados E.

Χηρωσταὶ δὲ διὰ κτῆσιν δατέοντο,
Partiebantur opes rectores urbis.

nam χηρωστὰς magiſtratum fuiſſe dicit qui bona ſine liberis decedentium adminiſtrabant. Simile aliquid uſurpatum olim in regno Mexicano docent nos hiſtoriæ.

CAPUT IV.

De derelictione præſumta, & eam ſecuta occupatione: & quid ab uſucapione & præſcriptione differat.

I. *Uſucapio aut præſcriptio proprie dicta cur locum non habeat inter populos diverſos, eorumve rectores.*
II. *Solere tamen & inter hos allegari longævas poſſeſſiones.*
III. *Cauſa inquiritur ex conjecturis humanæ voluntatis: quæ petuntur non ex verbis tantum.*
IV. *Sed & ex factis.*
V. *Et ex non factis.*
VI. *Quomodo tempus adjunctum non poſſeſſioni & ſilentio ad conjecturam juris derelicti valeat.*
VII. *Ordinarie ad talem conjecturam ſufficere tempus memoriam* ex-

excludens, & quale hoc ſit.
VIII. *Solutio objectionis, neminem præſumendum ſuum jactare.*
IX. *Videri etiam, ſepoſita conjectura, iure gentium ex immemoriali poſſeſſione dominium transferri.*
X. *An nondum natis ius auferri hoc modo poſſit.*
XI. *Etiam ſummæ poteſtatis ius aut populo aut regi acquiri longæva poſſeſſione.*
XII. *An leges civiles de uſucapione & præſcriptione teneant eum, qui ſummam poteſtatem habet, cum diſtinctionibus explicatur.*
XIII. *Ea iura quæ ſeparabiliter aut communicabiliter adhærent ſummo imperio, uſucapione aut præſcriptione quæri & amitti.*
XIV. *Refellitur ſententia ſtatuens ſemper ſubditis licere ſe vindicare in libertatem.*
XV. *Quæ meræ ſunt facultatis nullo tempore amitti; quod explicatur.*

I. GRavis hic difficultas oritur de 1 uſucapiendi jure. Namque id jus cum 2 lege civili ſit introductum (tempus enim 3 ex ſuapte natura vim nullam effectricem habet: nihil enim fit a tempore, quamquam nihil non fit in tempore) locum habere non poteſt, ut cenſet Vaſquius, inter duos populos liberos, aut reges, populumve liberum & regem: imo ne inter regem quidem & privatum ipſi non ſubditum, (a) nec inter duos diverſorum regum aut populorum ſubditos, quod verum videtur, niſi 4 quatenus res vel actus tenetur territorii legibus. Atqui id ſi admittimus, ſequi videtur maximum incommodum, ut controverſiæ de regnis regnorumque finibus nullo unquam tempore extinguantur: quod non tantum ad perturbandos multorum animos & bella ferenda pertinet, ſed & communi gentium ſenſui repugnat.

Lib. II. c. 51. n. 28.

II. Nam & in ſacris literis Jephthes regi Ammonitarum ſibi vendicanti terras inter Arnonem & Jacobum, & ab Arabum deſertis ad Jordanem ſitas, objicit trecentorum annorum poſſeſſionem & ab eo quærit, cur ipſe ejuſque majores tanto tempore ceſſarint? Et Lacones apud Iſocratem, tanquam certiſſimum: (b) & apud

GRON. 1. *Vſucapiendi jure*) Per quod res aliena longo tempore ſit bona fide poſſidentis.

2 *Lege civili*) Jure Romano.

3 *Ex ſuapte natura*) Sine lege aut natura.

GROT. a *Nec inter duos diverſorum regum aut populorum ſubditos*) In lege XII. tabularum erat: *Æterna auctoritas cum hoſte eſto*, id eſt, cum peregrino.

GRON. 4 *Quatenus res*) Vt qui in alieno territorio, ubi uſucapio valet, rem vel agendi aliquid jus habet, legitimum tempus bona fide poſſidere vel actum illum exercere ſinendo, rem juſve amittat.

GROT. b *Et apud omnes gentes confeſſum*) In hunc ſenſum diſſerit pro Gallia dux Nivernenſis apud Thuanum libro LIX. in anno CIↃ IↃ LXXIV.

c *Ve-*

apud omnes gentes confeſſum ponunt, poſſeſſiones publicas, non minus quam privatas, multo tempore ita firmari, ut revelli nequeant: quo jure repellunt eos, qui Meſſenam repetebant. Verba græca ſunt: τὰς κτήσεις καὶ τὰς ἰδίας καὶ τὰς κοινὰς, ἂν ἐπιγένηται πολὺς χρόνος. κυρίας καὶ πατρῴας ἅπαντες εἶναι νομίζουσι. Idem Iſocrates ad Philippum: κάτοχον καὶ βέβαιον τὴν κτῆσιν πεποιηκότος τοῦ χρόνου. *Cum firmam ſtabilemque poſſeſſionem longa dies reddidiſſet*. Hoc jure niſus poſterior Philippus T. Quintio dicebat, *civitates quas ipſe cepiſſet ſe liberaturum: quæ ſibi traditæ a majoribus eſſent juſta ac hereditaria poſſeſſione, ſe non exceſſurum*. Sulpitius contra Antiochum diſputans oſtendit iniquum eſſe, ut quod populi Græci in Aſia aliquando ſerviiſſent, id jus poſt aliquot ſæcula eos aſſerendi in ſervitutem faciat. Et hiſtorici (c) vetera repoſcere vaniloquentiam vocant: μυθώδεις καὶ παλαιὰς ἀποδείξεις Diodorus. Apud Ciceronem eſt de officiis ſecundo: (d) *Quam autem habet æquitatem, ut agrum multis annis aut etiam ſæculis ante poſſeſſum, qui habuit, amittat?*

Livius libro xxx.11.

Livius libro xxxv.

Tacitus Ann. vi.

III. Quid dicemus? Juris effectus 5 qui ab animo pendent, non poſſunt tamen ad ſolum animi actum conſequi, niſi is actus ſignis quibuſdam indicatus ſit. quia nudis animi actibus efficientiam juris tribuere 6 non fuerat congruum naturæ humanæ, quæ niſi ex ſignis actus cognoſcere non poteſt: qua de cauſa etiam interni actus meri 7 legibus humanis non ſubjacent. Signa autem nulla de animi actibus certitudinem habent 8 mathematicam. ſed probabilem tantum; nam & verbis eloqui aliud poſſunt homines, quam quod volunt & ſentiunt, & factis ſimulare. Neque tamen patitur natura humanæ ſocietatis, ut actibus animi ſufficienter indicatis nulla ſit efficacia. ideo quod ſufficienter indicatum eſt, pro vero habetur 9 adverſus eum qui indicavit. Ac de verbis quidem expedita res.

JV. 1. Fa-

c *Vetera repoſcere*) Τὰ πρὸ Εὐκλείδου dicunt Græci ex hiſtoria Attica. uſus inter alios Nicetas lib. 1. de Alexio Iſaaci fratre, ubi de Henrico agit Imperatore Friderici filio: καὶ ταῦτα δὴ τὰ πρὸ Εὐκλείδου ἀνυποστόλως ἀνακινῶν. *ita ille velut ante Eucliden geſta movebat inverecunde.*

d *Quam autem habet æquitatem, ut agrum multis annis aut etiam ſæculis ante poſſeſſum, qui habuit, amittat*) Florus lib. 111, c. 13. *Tamen relictas a majoribus ſedes, ætate, quaſi jure hæreditario poſſidebant.*

GRON. 5 *Qui ab animo*) Quod alicui jus naſcitur ex eo, quod quis hoc vel illud decrevit, ſtatuit, in animo habuit (exempli gratia te adoptare. heredem facere, & ſimilia) id conſtare nequit & effectum ſortiri ex ſola mentis agitatione & commentatione: ſed ei, ad quem jus noſtrum referimus, id fuiſſe nobis animi argumentis quibuſdam externis & ſymbolis notabilibus demonſtrandum eſt.

6 *Non fuerat congruum*) Non eſt enim hominum pectora ſcrutari.

7 *Legibus humanis*) Gogitationum pœnas nemo patitur. l. 18. D. de pœn.

8 *Mathematicam*) Neceſſariam.

9 *Adverſus eum*) Ita ut ei noceat, damnum in re aut exiſtimatione afferat, ſi poſtea ſe voluiſſe aliter oſtendat, quam indicavit.

Digitized by Google

L.9.§.ult. D.de acq. rer.dom. L.8. D. ad leg. Rhod.l.43.§.11. D. de furtis. L.1. §.1. ff. de pactis. (a)L.95. D. de acq. vel amitt. hered. L.57.D.de rer. jud.

IV. 1. Factis intelligitur derelictum, quod abjicitur, niſi ea ſit rei circumſtantia, ut temporis cauſa & 10 requirendi animo abjectum cenſeri debeat. Sic (e) chirographi redditione cenſetur remiſſum debitum. Recuſari hereditas, inquit Paulus, (a) non tantum verbis, 11 ſed etiam re poteſt, & quovis indicio voluntatis. Sic ſi is, qui rei alicujus eſt dominus, ſciens cum altero eam rem poſſidente, tanquam cum domino contrahat, jus ſuum remiſiſſe merito habebitur: quod cur non & inter reges locum habeat, & populos liberos nihil cauſæ eſt.

L.3. ff. de off. Prætor.

2. Simile eſt quod ſuperior concedens inferiori, vel imperans id facere quod facere licite non poteſt, niſi lege ſolvatur, 12 lege ſolviſſe eum intelligitur. Venit enim hoc non ex jure civili, ſed ex jure naturali, quo quiſque ſuum poteſt abdicare, & ex naturali

(b) L.8. D de acceptil.

præſumptione, qua voluiſſe quis creditur quod ſufficienter ſignificavit: quo ſenſu recte accipi poteſt quod (b) Ulpianus dixit, 13 jurisgentium eſſe acceptilationem.

V. 1. Sub factis autem 14 moraliter veniunt & 15 non facta, conſiderata cum debitis circumſtantiis. Sic qui ſciens & præſens tacet, videtur conſentire: quod & lex Hebræa agnoſcit. Numer. XXX., 4. 8. 11, 14. niſi circumſtantiæ oſtendant, quominus loquatur, metu eum vel alio caſu impediri. Sic amiſſum cenſetur id (f) cujus recuperandi ſpes projicitur, ut porcos a lupo raptos, &

L.44.D.de acq. rerum dom.

quæ naufragio amittimus, noſtra eſſe deſinere ait Ulpianus, non ſtatim, ſed ubi recipi non poſſunt, id eſt, ubi non eſt cur credatur aliquis animum domini retinere: ubi nulla talis voluntatis indicia exſtant. Nam ſi miſſi eſſent qui rem inquirerent, ſi promiſſum 16 μήνυτρον, aliud eſſe judicandum. Sic qui rem ſuam ab alio teneri ſcit, nec quicquam contradicit multo tempore, is niſi cauſa alia manifeſte appareat, non videtur id alio feciſſe animo, quam quod rem illam in ſuarum rerum numero eſſe nollet. Et hoc eſt

L.15.§.21.D.de damno infect. L.17.§.1. D.de uſuris. Thom.1,2.q.97 art.3. Suar. l.vii. de legibus c.15.

quod alicubi dixit Ulpianus, ædes longo ſilentio videri pro derelicto a domino habitas.: *Parum juſte* (reſcripſit Pius Imperator) *præteritas uſuras petis*, *quas omiſiſſe te longi temporis intervallum indicat: quia eas a debitore tuo, ut gratior apud eum videlicet eſſes, petendas non putaſti.*

2. Cui

10 *Requirendi animo*) Vt, ubi libuerit, repetas recolligaſque.

GROT. e *Chirographi redditione*) Vide legem ſecundam paragr. 1. D. de pactis.

GRON. 11 *Sed etiam re*) Non adeundo, quum ſciat ſe adire debere.

12 *Lege ſolviſſe*) Vt cum Imperator jubet occidere aliquem, ſolvit eum lege Cornelia, vel, *non occides*.

13 *Jurisgentium*) Cum ſit revera juris civilis. §. 2. Inſt. Quib. mod. tol. oblig.

14 *Moraliter*) Per commodam & moribus receptam interpretationem, quædam quæ facta non ſunt, pro factis habentur.

15 *Non facta*) Actus negativi infra num. 8.

GROT. f *Cujus recuperandi ſpes projicitur*) id יאוש dicitur Hebræis juriſconſultis.

GRON. 16 *Μήνυτρον*) Judicii præmium.

17 *Cer-*

2. Cui ſimillimum quid in conſuetudine apparet [f]. Nam hæc quoque, ſemotis legibus civilibus, quæ certo 17 tempore ac modo eam introduci volunt, a populo ſubdito introduci poteſt ex eo quod ab imperium habente toleratur: tempus vero, quo illa conſuetudo effectum juris accipit, non eſt definitum, ſed arbitrarium, quantum ſatis eſt, ut concurrat ad ſignificandum conſenſum.

3. Sed ut ad derelictionem præſumendam valeat ſilentium duo requiruntur, ut ſilentium ſit ſcientis, & ut ſit libere volentis. nam (g) 18 non agere neſcientis, caret effectu; & 19 alia cauſa cum apparet, ceſſat conjectura voluntatis.

VI. Ut hæc igitur duo adfuiſſe cenſeantur, valent & aliæ conjecturæ; ſed temporis in utrumque magna vis eſt. Nam primum fieri vix poteſt, ut multo tempore res ad aliquem pertinens non aliqua via ad ejus notitiam perveniat, cum multas ejus occaſiones ſubminiſtret tempus. Inter præſentes tamen minus temporis ſpatium ad hanc conjecturam ſufficit, quam inter abſentes, etiam 20 ſepoſita lege civili. Sic & 21 incuſſus ſemel metus durare quidem nonnihil creditur, ſed non perpetuo, cum tempus longum multas occaſiones adverſus metum ſibi conſulendi, per ſe, vel per alios ſuppeditet, etiam exeundo fines ejus qui metuitur, ſaltem ut proteſtatio de jure fiat, aut, quod potius eſt, ad judices aut arbitros provocetur.

VII. Quia vero (h) 22 tempus memoriam excedens quaſi infinitum eſt moraliter, ideo 23 ejus temporis ſilentium ad rei dere-
lictæ

L. hoc jure §. ductus, D. de aqua quot. & æſtiu.

17 *Certo tempore*) Interpp. ad §. 12. Inſt. de j. nat. gent. civ. minimum requirunt decennium & duos actus, aut complures actus minore tempore, præſertim ſi judicio contradictorio probata ſit.

GROT. g *Non agere neſcientis, caret effectu*) Vide infra hoc libro, cap. XXII. §. 11. Adde ſi vacat Barh. Soc. conſilio CLXXXVII, col. 8. Meiſchnerum deciſione Camerali IX, n. 113. tomo III.

GROT. 18 *Non agere neſcientis*) Qui ſilet aut quieſcit ignorans ſibi loquendum, aut agendum eſſe, præjudicium ſibi non facit.

19 *Alia cauſa*) Quoties intelligitur aliud quid, quam neglectum & ſenſum voluntarium eſſe, quod illum ſilere cogat, non creditur ſilere, quia id, quod diſſimulat, velit, ſed quia loqui non audeat.

20 *Sepoſita lege*) Quæ res immobiles inter præſentes decennio, inter abſentes 20. annis ſtatuit uſucapi.

21 *Incuſſus ſemel*) Si quis tacuit aut paſsus eſt quid fieri timore perculſus, eum timorem vim eandem habere per aliquantum temporis ſatis præſumitur.

GROT. h *Tempus memoriam excedens*) Andreas Knich in tractatu de jure territorii. Reinkig. lib. I. claſſe V. cap. II. n. 5. Oldendorp. claſſe III. art. 2.

GRON. 22 *Tempus memoriam*) Quod quando fuerit, nemo ſupereſt, qui meminerit, pro infinito eſt per humanam imbecillitatem, etſi revera fines certos habuerit.

23 *Ejus temporis ſilentium*) Tantum per ſpatium temporis non declaraſſe voluntatem ſuam ad rei dominium tenendum.

Euſtath. ad Iliadis α. licitæ conjecturam ſemper ſufficere videbitur, (i) niſi validiſſimæ ſint in contrarium rationes. Bene autem notatum eſt a prudentioribus juriſconſultis, (K) non plane idem eſſe tempus memoriam excedens cum centenario, quanquam ſæpe hæc non longe abeunt: quia (l) communis humanæ vitæ terminus ſunt anni centum. quod ſpatium ferme ſolet ætates hominum, aut (m) 24 γενεὰς tres efficere: quas Antiocho Romani objiciebant, cum oſtende- *Liv. xxxiv.* rent repeti ab eo urbes, quas ipſe, pater, avus nunquam uſurpaſſent.

VIII. 1. Objiciat aliquis, cum homines ſe ſuaque ament, non debere eos credi quod ſuum eſt 25 jactare, ac proinde 26 actus negativos, etiam cum magno temporis ſpatio, non ſufficere ad eam quam diximus 27 conjecturam. Sed cogitare rurſum debemus 28 bene ſperandum de hominibus, ac propterea non putandum eos hoc eſſe animo, ut rei caducæ cauſa hominem alterum 29 velint in perpetuo peccato verſari, quod evitari ſæpe non poterit ſine tali derelictione.

Cicero pro Deiot. 2. De imperiis vero, quanquam ea 30 magnifieri ſolent, ſcire debemus magna eſſe onera, & quæ non bene adminiſtrata hominem divinæ iræ reddant obnoxium: ac ſicut durum eſſet, qui ſe tutores dicerent, damno pupilli litigare uter ad tutelam jus habeat, *Lib. I.* aut, qua ſimilitudine ad hanc rem Plato utitur, nautas navis periculo certare quis eorum potiſſimum gubernaret: ita non ſemper lau-

GROT. i *Niſi validiſſimæ ſint in contrarium rationes*) Menochius 1. conſ. xc.

k *Non plane idem eſſe*) Balbus de præſcriptionibus id notavit, & in eodem argumento Covarruvias. Reinking. dicto lib. 1. claſſe v. c. 2. n. 40. de tempore memoriam excedente, vide eruditiſſimum Fabrum in conſilio pro ducatu Montisferratenſi.

l *Communis humanæ vitæ terminus* Αἰὼν μᾶλλον ἤπερ χρόνου dixit Juſtinianus in edicto quinto edito in notis ad arcanam hiſtoriam Procopii.

m *Γενεὰς tres*) Nam γενεὰ eſt τριακονταετία, triginta annorum ætas, ut Porphyrius notat in Homericis quæſtionibus. Tres γενεὰς ſæculum exponit Herodianus Severo in ccc. annis decem in Ægypto fuiſſe reges notat Philo in legatione. Lacedæmone annis quingentis reges quatuordecim: Plutarcho indicante in Lycurgo. Juſtinianus in novella clix. vetat in judicia deduci cauſam, quod jam quatuor γενεαὶ exiiſſent.

GRON. 24 *Γενεὰς tres*) Nam γενεαὶ triginta annorum.

25 *jactare*) Ultro projicere ac per laſciviam alienare.

26 *Actus negativos*) Patientiam ſinendi alios noſtris rebus frui: actus, quibus nihil agendo hoc videmus agere, ut rem noſtram ejuremus & abnegemus, dum alium pro domino ejus ſe gerentem non appellamus, neque interpellamus.

27 *Conjecturam*) Alienationis.

28 *Bene ſperandum*) Quamdiu contrarium non evidenter pateat & conſtet, putandum inter ſeſe homines eſſe faventes, & quemvis alterius cauſa velle.

29 *Velint in perpetuo*) Quod fiet, ſi retineant animo dominium rei, quam tamen penes alium eſſe tamdiu & pro ſua ab eo tractari & teneri, quum ſua non ſit, ſed aliena patiuntur.

30 *Magnifieri*) Majore cupiditate retinere & minus facile deſeri quam res privatæ. GROT

laudandos qui cum ſumma jactura, ſæpe & cum ſanguine innocentis populi diſceptare cupiant, quis ejus populi rem ſit curaturus. Laudatur ab antiquis Antiochi dictum, qui populo Romano gratias agit, quod (n) nimis magna procuratione liberatus modicis terminis uteretur. Inter multa a Lucano ſapienter dicta illud non poſtremum eſt: *Val. Max. lib. IV, c. 1.*

> *tantone novorum*
> *Proventu ſcelerum quærunt, uter imperet urbi?*
> *Vix tanti fuerat civilia bella movere*
> *Ut neuter.*

3. Tum vero imperia tandem aliquando in certo & extra controverſiæ aleam conſtitui, humanæ ſocietatis intereſt; quamobrem 31 quæ adjuvant conjecturæ, favorabiles putandæ ſunt. Nam ſi durum putavit (o) 32 Aratus Sicyonius privatas quinquaginta annorum poſſeſſiones labefactari, quanto magis 33 illud Auguſti tenendum eſt, cum virum bonum ac civem eſſe, qui præſentem reipublicæ ſtatum mutari non vult, & qui, ut apud Thucididem Alcibiades loquitur, ὅπερ ἐδέξατο χῆμα τῆς πολιτείας τοῦτο ξυνδιασώζει. quod τὴν παροῦσαν πολιτείαν διαφυλάττειν dixit Iſocrates adverſus Callimachum: ſicut & Cicero oratione ad Quirites contra Rullum, otii & concordiæ patrono convenire ait, defendere ſtatum reipublicæ qui quoque tempore ſit: & Livius, optimum quemque præſenti ſtatu gaudere. *Lib. xxv.*

4. Quod ſi etiam deficerent ea quæ jam diximus, tamen adverſus præſumtionem qua quiſque ſua ſervare velle creditur, validior eſt altera, quod credibile non eſt quemquam ejus quod vult, longo tempore (p) nullam plane edere ſignificationem idoneam. *Ang. de Clavaſio in ſumma, in verbo Inventa.*

IX. Ac forte non improbabiliter dici poteſt non eſſe hanc rem in ſola præſumtione poſitam, ſed (q) jure gentium voluntario inductam hanc legem, ut poſſeſſio memoriam excedens, 34 non inter-

GROT. n *Nimis magna procuratione liberatus*) Ejus animi videtur fuiſſe Jonathan Saulis filius.

GRON. 31 *Quæ adjuvant*) Ut hæc, qua qui longo tempore poſſeſſionem non repetivit, eam pro derelicta ſpernere ſtatuitur.

GROT. o *Aratus Sicyonius*) Sic & poſſeſſiones, ut fuerant, reliquerat Thraſybulus; pace Athenis conſtituta.

GRON. 32 *Aratus Sicyonius*) Cic. 2, off. 23.

33 *Illud Auguſti*) Macrobius 2, Saturn. 4. Sic Juſtinus laudat Bacabaſum, qui præſenti ſtatu contentus, noluit conſpirare cum Artabano, 3, 1.

GROT. p *Nullam plane edere ſignificationem idoneam*) Crantzius Saxonicorum XI, n. 10. & 13.

q *Jure gentium voluntario inductam hanc legem*. Narrat Gregoras cum Catanæ majoribus data eſſet ab Imperatoribus Græcis Phocæa: adjectam legem, ut ſinguli ſucceſſores ſcriptam ederent profeſſionem ſe eam tenere adminiſtratorum titulo, μὴ λάθῃ παρακρουσαμένη τὴν βασιλικὴν δεσποτείαν τοῦ χρόνου μακρὰ περίοδος. *ne inobſervatus diuturni temporis lapſus jus Imperatoris excluderet.*

GRON. 34 *Non interrupta*) Perveteris domini apprehenſionem.

35 D.-

terrupta, nec provocatione ad arbitrum interpellata, omnino dominium transferret. Credibile eſt enim in id conſenſiſſe gentes, cum ad pacem communem id vel maxime intereſſet. Merito autem dixi poſſeſsionem non interruptam, id eſt, ut Sulpitius apud Livium loquitur, *uno & perpetuo tenore juris ſemper uſurpato nunquam intermiſſo*. Idem alibi dixit: *perpetuam poſſeſſionem, ac nullo ambigente*. Nam 35 deſultoria poſſeſſio nihil efficit, quomodo Numidæ excipiebant adverſus Carthaginienſes: *per opportunitates nunc illos, nunc reges Numidarum uſurpaſſe jus, ſemperque penes eum poſſeſſionem fuiſſe, qui plus armis potuiſſet*.

X. 1. Sed alia hic, & quidem perdifficilis, ſuboritur quæſtio, an 36 nondum natis jus ſuum tacite tali derelictione poſsit decedere. Si non poſſe dicimus, 37 nihil ad tranquillitatem imperiorum ac dominiorum profecit modo data definitio 38 cum pleraque talia ſint, 39 ut poſteris debeantur. Sin poſſe affirmamus, mirum videbitur quomodo nocere ſilentium poſsit his, qui loqui non potuerunt, quippe cum nec exiſterent: aut quomodo aliorum factum aliis damno eſſe poſsit.

2. Ad hujus nodi ſolutionem ſciendum eſt, ejus qui nondum natus eſt nullum eſse jus, ſicut nec ulla ſunt accidentia rei non exiſtentis. Quare ſi populus, 40 a cujus voluntate jus regnandi proficiſcitur, voluntatem mutet, iis qui nondum nati ſunt, ut quibus jus quæſitum nondum eſt, nullam facit injuriam. Sicut autem populus expreſse mutare voluntatem poteſt, ita & tacite credi mutaſſe. Mutata igitur populi voluntate, (r) neque dum exiſtente eorum jure qui exſpectari poſsunt; parentibus autem e quibus naſci poſsunt; qui jus ſuo tempore eſsent habituri, id ipſum ius derelinquentibus, nihil eſt quod obſtet quominus illud ut derelictum ab alio occupari poſsit.

3. Agi-

35 *Deſultoria poſſeſſio*) Ad breve tempus in poteſtate habuiſſe vel poſſediſſe. Deſultores genus ſpectaculi, quo aliquis trahens tres vel quatuor equos in curſu ex uno in alium tranſiliebat. Manil. 5, 85. Flor. 3, 3. Hinc deſultoria levitas eorum, qui nulli rei diu immorantur.

36 *Nondum natis*) Si pater priuſquam gignat, ſilentio & pro derelicto imperium vel dominium habendo amiſerit, an filius poſtea in ſpem ſucceſſionis genitus idem amiſiſſe cenſendus ſit.

37 *Nihil profecit*) Qua filius illæ poſtquam ſuæ tutelæ factus erit, ſemper turbaturus eſt, quod pater conceſsit.

38 *Cum pleraque*) Imperia & dominia.

39 *Ut poſteris*) Succeſsione hereditaria tranſeant.

40 *A cujus voluntate*) Qui regem ſibi, qua conditione voluit, præfecit.

GROT. r *Neque dum exiſtente eorum jure qui expectari poſſunt*) Multa ſunt in hiſtoriis talium derelictionum exempla. Vide unum illuſtre in Ludovico IX. Francorum rege, pro ſe liberiſque abdicante jus, quod per Blancam matrem in Caſtellæ regnum habere poterat apud Marianam libro XIII, c. 18.

ſ Vt

3. Agimus de naturali iure. nam iure civili ut aliæ fictiones ita & hæc introduci poteſt, (s) ut 41 eorum qui nondum ſunt perſonam lex interim ſuſtineat; atque ita impediat ne quid adverſum eos occupari poſsit: quod tamen leges velle non temere cenſendæ ſunt, quia privata iſta utilitas publicæ valde repugnat. Unde & illa feuda, quæ 42 non ex iure proximi poſseſſoris, ſed ex vi inveſtituræ primitivæ deſeruntur, longo ſatis tempore acquiri poſse receptior ſententia eſt: quod ad 43 iura maioratus, & ad 44 res fideicommiſso obnoxias non infirmis rationibus ſubnixus producit ſummi iudicii iuriſconſultus Covarruvias (a).

4. Nihil enim prohibet quominus lege civili ius tale introduci poſsit, quod 45 uno actu alienari licite non poſsit; poſsit tamen ad vitandam dominorum incertitudinem certi temporis neglectu amitti: atque ita etiam, ut exſtituris ſalva ſit actio perſonalis 46 adverſum eos qui neglexerunt, aut eorum heredes.

XI. Ex his quæ diximus apparet, & regi adverſus regem, & populo libero adverſus populum liberum ius acquiri poſse, ut expreſso conſenſu, ita derelictione, & eam ſecuta, aut ex ea vim novam capiente apprehenſione. Nam quod dicitur, quæ ab initio non valent, ex poſt facto 47 convaleſcere non poſse, hanc habet exceptionem, niſi 48 cauſa nova ius per ſe parere idonea inter-

(a) *C. poſſeſſor p.3.§.3. Spec. tit. de feu. §. quoniam verſ. 3. quæritur. Chaſſ. de conſ. Burgund.* de mainsmortes *§.6. verſ.* par an & jour, *n.2. Cravet. de ant. temp. p.4. § ana- teria, n.90.*

s *Vt eorum qui nondum ſunt, perſonam lex interim ſuſtineat*) Ut lex civilis in hereditate jacente.

GRON. 41 *Eorum qui nondum*) Vt quod hi non poſſunt acquirere vel retinere, quia nondum exiſtunt, id acquirant vel retineant beneficio legis, quæ rationem habuit etiam futurorum, quaſi jam eſſent.

42 *Non ex jure proximi*) Quæ obveniunt tertiis vel quartis non tanquam ſucceſſoribus & heredibus proximi vaſalli vel feudatarii, ſed tanquam ſimul nominatis & adoptatis, cum primus inveſtiretur, in caſum deficientis ejus.

43 *Jura majoratus*) Prærogativas ſeniorum ſive majorum natu. Πρωτοτόκια τὰ πρεσβεῖα τῶν πρωτοτόκων. hic feuda regalia, emphyteuſes, anniverſaria, ſive capellæ, jus patronatus, fideicommiſſa, & quæ pro indiviſo ab uno ad alium derivantur in familia aliqua. Auctor de majoratu 2, 15. 4. p. 165. Voyage d'Eſpagne cap. 10. p. 62. *La nobleſſe d'Eſpagne a un beau droit, ſi au moins il luy eſt bien conſervè, c'eſtque pour endettée qu'elle ſoit, on ne peut luy ſaiſir que le revenu de ſon bien, parcequ'il eſt tout en majorazgo, c'eſt à dire fideicommis*. Et cap. 11. p. 75. *Quand il les vit engagez de toutes parts, il permit qu'on ſe puſt attaquer à leurs fiefs & ainſi oſta le privilege de majurazgo, qui eſtoit le plus beau qu'euſt la nobleſſe d'Eſpagne.*

44 *Res fideicommiſſo*) Quas ita tenet hæres vel dominus, ut alienare aut minuere nequeat, ſed ex inſtituto ejus, unde accepit, compellitur, integras ſervare proximo ſucceſſori.

45 *Vno actu*) Traditione, venditione, &c.

46 *Adverſum eos*) Non adverſus eum, qui uſucepit.

47 *Convaleſcere non poſſe*) Quod hic poſſet dici adverſus eum, qui primum aliena invaſit.

48 *Cauſa nova*) Ut hic longum tempus, & veteris domini ſilentium.

49 Pe-

terceſserit. Similiter & alicuius populi rex verus amittere poterit regnum & 49 populo ſubiici : & qui revera non rex, ſed princeps erat, (r) rex ſummo cum imperio fieri, & ſummum imperium quod penes populum, aut penes regem in ſolidum erat, inter eos dividi.

XII. 1. 50 Illud etiam indagari operæ pretium eſt, an lex de uſucapione aut præſcriptione, condita ab eo qui habeat ſummum imperium, pertineat etiam 51 ad ipſum ius imperii, & eius partes neceſsarias 52 quas alibi explicavimus. Pertinere arbitrari videntur iuriſconſulti non pauci, qui quæſtiones de ſummo imperio ex

49 *Populo ſubjici*) Rex legibus ſolutus poterit legibus ſubjici.

GROT. t *Rex ſummo cum imperio fieri*) Vide Vaſquium controverſiarum illuſtrium libro I, c. XXIII. 3. Adde eundem libro II, c.lxxxII, 8. 9, & ſequentibus. Vide & Panormitanum lib.I, conſ.lxxxII. Et Peregrinum de jure fiſci VI, c.VIII.§.10.

GRON. 50 *Illud etiam &c,*) In quæſtione, an partes ſummi imperii, ſeu jura majeſtatis poſſint præſcribi, vix auſim repugnare ſententiæ auctoris, ne crabrones irritem, adeo in eam certatim irruunt politici. Etſi primo ſuſpecta eſt aulicæ adulationis: deinde ferit ipſos principes : nam quum nemo tota Europa principum aut regum jura illa majeſtatis abſoluta, illud ſummum imperium, quale fingunt, ab ſuo populo acceperit, ſed quicumque illud tenent uſurpatione, præſcriptione, patientia populorum teneant : ſi ea jura præſcribi non poſſunt, ne ipſi quidem illa præſcribere, & longi temporis uſurpatione acquirere potuerunt : denique eoſdem principes, ſi partes illorum jurium a majoribus neglectas aut ordinibus conceſſas hac politicorum diſputatione inducti improvide repetant, obnoxios reddit turbis domeſticis ac ſeditionibus, tanquam libertatis oppreſſores. cujus rei lugubre exemplum in rege cætera optimo præbet Albion. Valeat tamen ipſa, ſed argumenta conſideremus.

Ait affirmare juriſconſultos, qui has quæſtiones tractant ex jure civili Romanorum. Quaſi ex jure civili Romanorum didicerit Lycurgus, ut *legum ſuarum non inventione quam exemplo eſſet clarior, nec quicquam in alios ſanciret, cujus non ipſe in ſe documentum daret*. Juſtin. 3, 2. Quaſi ex eodem in ſe fuerit ſeverus Charondas, qui lege lata. ne quis in concionem veniret armatus, ſeditione orta, dum ipſe ex agro accinctus ferro domum redit ſubito de via in concionem, ſicut erat progreſſus, dicente quodam, *legem abs te latam ipſe deſtruis*, reſpondit, *minime, ſed ratam faciam*, gladioque ſtricto incubuit. Diodor. 17. 9. Quaſi ex jure civili Theodoſius ad filium apud Claudianum in IV.conſul. Honorii :

In commune jubes ſi quid, cenſeſve tenendum
Primus juſſa ſubi, tunc obſervantior æqui
Fit populus, nec ferre negat, cum viderit ipſum
Auctorem parere ſibi.

Itaque ſi naturæ jus reſpicimus, quæ ſemper tendit ad optimum, & cum dictitat eſse legislatorem, qui ſit omnium juſtiſsimus, non eſt dubium quin illa præcipiat : Quod quiſque in alium ſtatuerit, ipſe eodem jure utatur. Ut quis legibus obligetur, requiri ait in legis auctore voluntatem, ſaltem præſumtam. In bono præſumi quis neget? in malo, qui legum ſuarum lator & everſor eſt, ut de Pompejo Tacitus loquitur. quis ſperet?

51 *Ad ipſum jus imperii*) Bodin. lib.I, c.10.

52 *Quas alibi*) I, 3.6.

GROT.

Digitized by Google

ex jure tractant civili Romanorum . (u) Nos aliter arbitramur . nam ut qui legibus obligetur, requiritur in legis auctore & poteſtas & voluntas, ſaltem præſumta . 53 Se per modum legis , id eſt, per modum ſuperioris, obligare nemo poteſt : & 54 hinc eſt quod legum auctores habent 55 jus leges ſuas mutandi : Poteſt tamen quis obligari ſua lege, non directe , ſed per reflexionem , (x) qua ſcilicet 56 pars eſt communitatis ex æquitate naturali, quæ partes vult componi ad rationem integri. quod a Saule 57 in regni initiis obſervatum notat ſacra hiſtoria, Sam. XIV, 40. Sed 58 hoc

Bart. in l. Hoſtes, D. de capt. & in l. 1. D. de aq. pl. arc. Jaſ. conſ. 70. lib. 11. Aymon. de antiq. p. 4. verſ. materia iſta. n. 62. Anton. Corſetus de exc. reg. q. 104. Balb. de præſ. 2. p. 5. pr. q. 2. Caſtal. de Imp. quæſt. 53. Covar. in c. peccatum. de reg. jur. in 6. p. 2. §. 9. in fine,

GROT. u *Nos aliter arbitramur*) Et Don Garzias Maſtrill. de magiſtratu lib. III, cap. II. 26. Joh. Oldendorpius conſil. Marp. V. n. 47. volum. 1.

GRON. 53 *Se per modum legis*) Id eſt , per modum ſuperioris obligare nemo poteſt. Falſiſſimum : An non populus obligat ſe lege , cum legem jubet? an non legem fecit ſe ſuperiorem? Cur ergo legum imperia Romæ fuiſſe ejectis regibus ait Livius? ſi quis ipſum ſeſe obligare poteſt ſponſione, ſi jurejurando, quidni & lege? lex eſt communis ſponſio civium, inquit JC. lex eſt quaſi ſacramentum civium; unde leges Pythagoreorum collegii *ſodalitii juris ſacramenta* dicit Juſtinus. Sophiſtica cavillatio, quam didicit a Bodino I, 8. 134.

54 *Hinc eſt quod legum auctores jus habent leges ſuas mutandi*) Peſſimum principium , & prorſus tyrannicum , mutandæ legis , quia auctor ea obligatus non eſt. Immo hinc auctor legum jus habet mutandi, quod ſalus populi ſuprema lex eſt. Hinc ſalus populi eſt lex ſumma , quum ejus cauſa comparatæ ſint leges omnes, & ad illam referantur , ſimul atque aliqua lex inferior ei pugnare deprehenditur, abſolvit populum vel principem ab ea, quam ſe fecit ſuperiorem, lege, & jus ei dat inutilem & degenerantem dominum exſuendi.

Agnoſcit tamen ex æquitate naturali obligari legislatorem ſua lege: non tamen directe , ſed per reflexionem quatenus pars eſt communitatis. Atqui non aliter eſt legislator , quam qua caput , qua pars eſt, primaria quidem, pars tamen corporis. Itaque peſſime facit , cum quod voce ædificat, exemplo deſtruit , nec tam ſe ad uſum communitatis, quam illam ad libidinem ſuam aptat. A Saule in regni initiis ait hoc obſervatum. Quaſi ſignificet, id non fuiſſe obſervaturum , ſi fuiſſet confirmatior. Poteſt fieri : ſed & fuiſſet tanto pejor, nec jus naturæ , ſed ſuam libidinem eſſet ſecutus.

55 *Jus leges ſuas mutandi*) Falſum id enim inde, quod ſalus publica ſuprema lex eſt.

GROT. x *Qua ſcilicet pars eſt communitatis*) Vide infra hoc libro, titulo XX. §. 22. Seneca epiſtola LXXXV: *Duas perſonas habet gubernator: alteram communem cum omnibus qui eandem conſcenderunt navem , qua ipſe quoque vector eſt , alteram propriam qua gubernator eſt*. Tractant hoc Claud. Seiſellus de rep. Gal. lib. I. Chaſſanæus de gloria mundi parte V, conſ. 5. Gaillus lib. II , obſ. IV. num. 7. Bodinus de republica lib. I, c. VIII. Reinching. I, c. XII.

GRON. 56 *Pars eſt communitatis*) Infra 2, 20. 24.

57 *In regni initiis*) Hoc eſt, quum retineret mores , nondum a fortuna corruptus.

58 *Sed hoc hic locum non habet , quia legum auctorem hic conſideramus , non ut partem, ſed ut eum , in quo virtus inſit integri*) Hoc illudere eſt : legis auctor in lege ferenda conſideratus non ut pars communitatis, ſed ut is, in quo virtus ſit integri : ergo ſua lege non tenetur . Negamus etiam conſequentiam: diximus etiam, quoties integrum , hoc eſt , populus omnis , ipſe legem accipit & jubet ,

Digitized by Google

hoc hic locum non habet; quia legum auctorem hic conſideramus, non ut partem, ſed ut eum in quo virtus inſit integri. agimus enim de ſummo imperio 59 qua tali. Sed nec voluntas adfuiſſe præſumitur: quia legum auctores 60 non cenſentur ſe velle comprehendere, 61 niſi ubi & materia & ratio legis ſunt univerſales, ut 62 in æſtimandis rerum pretiis. At ſummum imperium non eſt paris rationis cum rebus aliis: imo nobilitate ſua res alias multum excedit. Neque ullam vidi legem civilem de præſcriptione agentem, quæ ſummum imperium comprehenderet, aut comprehendere voluiſſe probabiliter cenſeri poſſet.

2. Unde

non tantum ſingulis eum; ſed & ſibi jus ponere, non ſingulis tantum ſed & ſe omni eam legem ſuperiorem & dominam agnoſcere: ergo multo magis qui repræſentat integrum.

59 *Qua tali*) De ſummi imperii poſſeſſore, quatenus ſummus eſt & extat ſupra omnes, qui agnoſcunt ejus imperium.

60 *Non cenſentur ſe velle comprehendere*) Jam diximus Lycurgum & Charondam eam cenſionem ſibi turpiſſimam, & morte graviorem putaſſe.

61 *Niſi ubi materia & ratio legis ſint univerſales*) Quidni ſit univerſalis hujus legis ratio? Uſucapio & præſcriptio longi temporis ſunt pœna indiligentium patrumfamilias: a qua ſe eximere illum, qui pro omnibus debet vigilare, quam decorum eſt? Uſucapio, & præſcriptio ſunt inventæ, ne dominia rerum in incerto eſſent. Quid ergo indignius, aut magis diſſolvendo imperio, quam jus ſummi imperii inter incertos vagari.

Videtur potius in hac quæſtione inſpiciendum, quod poſſit præſumi de voluntate populi: is enim cum ſummum imperium alicui tribuit, non id ei tanquam privatam poſſeſſionem adſignat, ſed inſtar procurationis: nec jus ſuum & ipſe alienat, ſed fideicommittit: eoque dando & commendando retinet per illum, in quo virtutem eſſe integri voluit. Tantum ſtatuit, neminem illud adminiſtrare, niſi quem ſibi præfecit, & cui perſonam integri impoſuit. Quam ſi ille negligat perſonam, non illud jus redditur vacuum & ſine domino, ut poſſit occupari; ſed populi manet: Populum enim intelligimus perfectam ſocietatem, quæ non intelligitur ſe velle in prædam dare, ac patere rapinis occupantium. Itaque juris iſtius æterna auctoritas eſt, non ob perſonam legislatoris, qui ſi Diis placet, omnibus ab ſe latis legibus liber ſit: ſed ex perſona populi, quam legislator ille repræſentat, cujuſque æternum jus tuetur. Quemadmodum Cancellarius ille Galliæ regem nunquam dicebat mori, ita ſummum jus nunquam ſit vacuum in civitate. Nam aut ejus, cui populus dedit, ſive quaſi procuratori, ſive quaſi (quando ita vult & loquitur interdum auctor noſter) fructuario, quo extincto vel fructum negligente proprietas ſalva eſt populo, qui nunquam moritur. Ita ſemper poſſidetur, nec jure poteſt a quoquam invadi.

Quod autem negat ὁ πάνυ ſe ullam vidiſſe legem civilem de præſcriptione agentem, quæ ſummum imperium comprehenderet, aut comprehendere voluiſſe probabiliter cenſeri poſſet: ejus rei duplex eſt ratio: prior, quod nullus populus jus ſuum minuere voluit, nec juſtiſſimam, certiſſimam, æternam poſſeſſionem ſuam facere dubiam: alteram, quod invaſores, ac tyranni præterquam quod bona fide deſtituuntur, armorum vi, & ſi lubet, populo in obſequia jurare coacto, aut alia ſpecie juris utuntur, ut ad præſcriptionem decurrere illis neceſſe non ſit.

62 *In æſtimandis*) Si lege princeps ſtatuat mercibus pretium, non minoris eas ipſe comparabit.

63 Tim-

Digitized by Google

2. Unde ſequitur, neque 63 tempus lege definitum ſufficere ad acquirendum ſummum imperium aut partem ejus neceſſariam, ſi deſint 64 conjecturæ naturales, de quibus ſupra egimus: neque tantum temporis ſpatium requiri, ſi 65 intra id tempus eæ conjecturæ quantum ſatis eſt adſint: neque legem civilem quæ acquiri certo tempore res vetat, ad res ſummi imperii pertinere. Poſſet tamen in ipſa imperii delatione populus ſuam exprimere voluntatem; quo modo ac tempore amitti imperium non utendo poſſet: quæ voluntas ſequenda haud dubie eſſet, nec infringi poſſet a rege etiam ſummum imperium obtinente: quia non ad imperium ipſum, ſed ad ejus habendi modum pertineret: quo de diſcrimine 66 alibi diximus.

XIII. Ea vero de ſummi imperii naturâ non ſunt, nec ut proprietates naturales ad eam pertinent, ſed aut ſeparari ab ea naturaliter poſſunt, aut ſaltem cum aliis communicari, omnino ſubjacent legibus populi cujuſque civilibus, quæ de uſucapione & 67 præſcriptione factæ ſunt. Sic ſubditos eſſe videmus, qui præſcriptione acquiſierunt, 68 ut appellari ab iis non poſſit: ita tamen ut ſemper aliqua ab eis ſit provocatio, per ſupplicationem ſcilicet, vel alium modum. Nam ut ab aliquo nulla ratione poſſit provocari, 69 cum perſona ſubditi repugnat, ac proinde ad ſummum imperium aut partem ejus pertinet, nec poteſt aliter acquiri quam 70 ſecundum jus naturale, cui ſumma imperia ſubjacent. *Covar. c. poſſeſſor. p. 2. §. 2. n. 12. 13.*

XIV. 1. Ex his apparet, quatenus recipi poſſit (y) quod ajunt nonnulli, ſemper 71 licere ſubditis ſi poſſent in libertatem, eam ſcilicet 72 quæ populi eſt, ſe vindicare: quia quod vi partum eſt imperium, vi poſſit diſſolvi; quod autem 73 ex voluntate ſit profectum, in eo pœnitere liceat, & mutare voluntatem. Nam & quæ vi parta primum ſunt imperia, poſſunt ex voluntate tacita jus firmum accipere, & voluntas aut ex initio conſtituti imperii aut ex poſt facto eſſe poteſt talis, ut jus det quod in poſterum a voluntate non pendeat. Agrippa rex apud Joſephum in oratione

63 *Tempus lege definitum*) Ad res privatas uſucapiendas.

64 *Conjecturæ naturales*) Quæ voluiſſe interpretantur, quod quis ſatis ſignificavit, num. 4.

65 *Intra id tempus*) Citius quam lege definitum.

66 *Alibi*) 1. 3. 11.

67 *Præſcriptione*) Longi temporis uſu.

68 *Ut appellari*) Ut res a judicibus eorum deciſa ad aliud, tanquam ſuperius, tribunal deferri, & iterum cognoſci nequeat.

69 *Cum ſubditi perſona repugnat*) Aut pugnat, aut ſubditi perſonæ repugnat, voluit dicere.

70 *Secundum jus naturale*) Quo cujuſque eſt, quod ut eſſet, ipſi fecimus.

GROT. y *Quod ajunt nonnulli*) Ut Vaſquius dicto libro 11, c. lxxxii. n. 3.

GRON. 71 *Licere ſubditis*) 1, 3. 12.

72 *Quæ populi eſt*) Civilis, non perſonalis.

73 *A voluntate*) Contraria voluntate nequeat irritum reddi. Sic Juſtinus regem ait apud Perſis nonniſi morte mutari.

ne ad Judæos, qui ex præpoſtero repetitæ libertatis ſtudio Zelotæ dicti ſunt, ſic ait: *Intempeſtivum eſt nunc libertatem concupiſcere. Olim ne ea amitteretur certatum oportuit. Nam ſervitutis periculum facere durum eſt, & ne id ſubeatur, honeſta certatio. At qui ſemel ſubactus deficit, non libertatis amans dicendus eſt, ſed ſervus contumax.* Atque ipſe Joſephus ad eosdem: (z) *Honeſtum quidem eſt pugnare pro libertate, ſed id olim factum oportuit. At qui victi ſemel ſunt & longo tempore paruerunt, ſi jugum excutiant, faciunt quod deſperatorum hominum eſt, non quod libertatem amantium.* Et hoc ipſum Cyrus olim Armenio regi dixerat, qui rebellioni ſuæ obtendebat libertatis pridem amiſsæ deſiderium.

Xenoph. de Cyri inſtit. III.

2. Cæterum quin & regis longa patientia talis, qualem ſupra deſcripſimus, poſſit populo ſufficere ad pariendam libertatem publicam, ex præſumta imperii derelictione, minime dubitandum arbitror.

XV. Jura vero quæ non habent quotidianum exercitium, ſed ſemel ubi commodum erit, (zz) 74 ut luitio pignoris: item 75 jura libertatis, quibus actus is qui exercetur non eſt directe contrarius, ſed ei ineſt ut pars ſuo integro; velut ſi quis per centum annos ſocietatem cum uno duntaxat vicino habuerit, cum tamen habere & cum aliis poſset, non amittuntur niſi ex quo tempore interceſsit prohibitio aut coactio, eique paritum eſt cum ſufficienti conſenſus ſignificatione: quod cum non juri civili tantum, ſed & rationi naturali congruat, merito locum habebit etiam inter ſummæ fortunæ homines.

CA-

GROT. z *Honeſtum pugnare pro libertate, ſed id olim factum oportuit*) Eadem ferme verba reperies in oratione comitis Blanderatenſis ad Mediolanenſes apud Radevicum 1, c.40.

zz *Ut luitio pignoris*) Vide Parutam hiſtoria Veneta VII.

GRON. 74 *Luitio pignoris*) L.9.C.de pign. act. ſi non fuerit conventum de certo tempore, intra quod lui debeat. 3, 20. 60. Adde Freheri parerg. 1, 10.

75 *Jura libertatis*) In argumento capitis vocat jura meræ facultatis, quæ non alligantur certæ legi aut pacto aut conditioni, nec præfixo tempori aut ſtatuto modo: ſed quæ poſſis uſurpare & non uſurpare, vel uſurpare, quoties libet & quando libet: ad quæ quis actione cogi non poteſt. Ea non poſſe præſcribi aut præſcriptione tolli probant Dd. ex l. 2. D. de via publ. & itinere publico ref. Gail. lib. 2, obſ. 8. n. 4. Tale jus flaminis Dialis in ſenatum veniendi apud Livium 27, 9.

GROT;

Digitized by Google

C A P U T V.

De acquiſitione originaria juris in perſonas: ubi de jure parentum: de matrimoniis: de collegiis: de jure in ſubditos; ſervos.

I. *De jure parentum in liberos.*

II. *Diſtinctio temporis infantiæ: & ibi de infantium dominio in res.*

III. *Temporis extra infantiam in familia.*

IV. *Ibi de jure coercendi liberos.*

V. *De jure vendendi liberos.*

VI. *Temporis extra infantiam & familiam.*

VII. *Diſtinctio poteſtatis parentum naturalis & civilis.*

VIII. *De jure mariti in uxorem.*

IX. *Inſolubilitas & adſtrictio ad unam uxorem an ſint neceſſariæ ad matrimonium ex lege naturæ, an tantum ex lege euangelica.*

X. *Jure naturæ ſolo irrita non eſſe connubia ob defectum conſenſus parentum.*

XI. *Ex lege euangelica irrita eſſe connubia cum alieno viro & uxore.*

XII. *Illicita & irrita eſſe jure naturæ connubia parentum cum liberis.*

XIII. *Connubia fratrum cum ſororibus, item novercæ cum privigno, & ſoceri cum nuru, ac ſimilia, illicita & irrita eſſe jure divino voluntario.*

XIV. *Non ideam videri de connubiis cum propinquis ulterioris gradus.*

XV. *Poſſe eſſe quædam connubia & licita, quæ a legibus appellentur nomine concubinatus.*

XVI. *Poſſe quædam connubia illicita contrahi, & tamen rata eſſe.*

XVII. *Jus majoris partis in quibuſvis ſocietatibus.*

XVIII. *Pari numero quę ſententia prævaleat.*

XIX. *Quę ſententiæ dividendę aut coniungendę.*

XX. *Abſentium jus præſentibus accreſcere.*

XXI. *Ordo quis inter pares, etiam reges.*

XXII. *In ſocietatibus, quæ fundamentum habent in re, ſententias æſtimandas ſecundum partes quas quiſque habet in re.*

XXIII. *Jus civitatis in ſubditos.*

XXIV. *An civibus a civitate diſcedere liceat, per diſtinctionem explicatur.*

XXV. *Jus civitatis nullum in exſules.*

XXVI. *Jus ex conſenſu in filium adoptatum.*

XXVII. *Jus in ſervos.*

XXVIII. *Quatenus in hoc jure dicatur ineſſe jus vitæ ac necis.*

XXIX. *Quid ex iure naturę ſtatuendum de his, qui ex ſervis naſcuntur.*

XXX. *Servitutis diverſa genera.*

XXXI. *Jus ex conſenſu in populum qui ſe ſubjicit.*

XXXII. *Jus ex delicto in perſonam.*

I, Non

Digitized by Google

I. NOn in res tantum, ſed in perſonas jus quoddam acquiritur, & originarie quidem ex generatione, conſenſu, delicto. Generatione parentibus jus acquiritur in liberos: utrique, inquam, parentum. patri, ac matri: (a) ſed ſi 1 contendant inter ſe imperia; præfertur patris imperium, ob ſexus præſtantiam.

II. 1. Diſtinguenda autem ſunt in liberis tria tempora: primum tempus imperfecti judicii, τοῦ βουλευτικοῦ ἀτελοῦς, ut Ariſtoteles loquitur, dum abeſt προαίρεσις, 2 vis electrix, ut idem alibi: ſecundum tempus perfecti judicii, ſed dum filius pars manet familiæ parentum, ἕως ἂν μὴ χωρισθῇ, ut loquitur idem Ariſtoteles: tertium poſtquam ex ea familia exceſſit. (b) In primo tempore omnes liberorum actiones ſub 3 dominio ſunt parentum: æquum enim eſt, ut qui ſe regere non poteſt, regatur aliunde. Æſchyli dictum eſt:

ætas prima, ceu brutum pecus,

Ut educetur mentis alienæ indiget.

At alius naturaliter inveniri non poteſt, cui regimen competat, quam parentes.

Pol.1. c.ult. Nic.IV.3.

Eth.5, c.10.

Supra III. §. 6.

2. Eſt tamen eo quoque tempore filius aut filia capax 4 domi-

GROT. a *Sed ſi contendant inter ſe imperia, præfertur patris imperium*) Seneca libro III. controverſia XIX: *Primæ partes ſunt patris, ſecundæ matris.* Chryſoſtomus I ad Cor. XI, 3, εἰκότως ὑποτέτακται τῷ ἀνδρὶ ἡ γυνή. ἡ γὰρ ἰσοτιμία μάχην ποιεῖ. *merito viro fœmina ſubjicitur, nam æqualitas honoris pugnam parit.* Idem ad Epheſios capite IV. ἀρχὴ δευτέρα ἐστὶ ἡ γυνή. μήτε οὖν αὕτη τὴν ἰσοτιμίαν ἀπαιτείτω (ὑπὸ γὰρ τὴν κεφαλήν ἐστι) μήτε ἐκεῖνος ὡς ὑποτεταγμένης καταφρονείτω. σῶμα γάρ ἐστι. *Secunda poteſtas eſt mulier. neque ergo ipſa æquum ſibi jus vindicet (ſub capite enim eſt) nec eam, quod ſubdita ſibi eſt, contemnat maritus. corpus enim eſt.* Deinde: δευτέρα ἐστὶν ἀρχὴ αὕτη, ἀρχὴν ἔχουσα καὶ πολλὴν τὴν ὁμοτιμίαν ἀλλ' ὅμως ἔχει τι πλέον ὁ ἀνήρ· *Altera poteſtas illa eſt, imperium & ipſa habens, multumque in honore conſortii. ſed tamen pluſculum habet vir.* Auguſtinus epiſt. CXCI: *Filius ex legitimis nuptiis ſuſceptus magis in patris eſt, quam in matris poteſtate.* Gregoras libro VII, ubi de Andronico Palæologo & Irene agit: προστιθέμενος δὲ καὶ τοῦ, μείζονα δύνασθαι τῆς μητρὸς τὸν πατέρα, τὸ κωλῦον οὐδὲν τὴν τοῦ πατρὸς τελεσθῆναι βούλησιν ἐπὶ τῷ παιδὶ μᾶλλον ἢ τῆς μητρός· *Addebat ille plus matre patrem poſſe, nec quicquam intercedere quo minus patris de filio valeret voluntas, etiam præ materna.* De reverentia matri debita vide L. congruentius. C. de pactis.

GRON. 1 *Contendant inter ſe*) Aliud pater, aliud mater præcipiat, utique in mediis & in utramque partem permiſſis. Quintil. decl. 6. *Poteram quidem fortiter dicere: Pater juſſi, &c. Sint ſane jura patria, ſedeatque medius inter duos judex: non comparabo perſonas, quamvis apud omnes gentes plus juris habeat pater.*

2 *Vis electrix*) Delectus ad diſcrimen rerum noxiarum, & utilium.

GROT. b *In primo tempore*) Sunt ea ætate ita parentum, ut alia quæ parentes poſſident, ait Maimonides canonibus pœnitentialibus capite VI, §. 2.

GRON. 3 *Dominio*) Regimine, moderatione.

4 *Dominii in res*) Poteſt enim & infantibus donari. Sueton. Tib. 6.

5 *Im-*

minii in res ex jure gentium, ſed exercitium impeditur ob eam quam diximus judicii 5 imperfectionem. Habent jus, ut de pueris Plutarchus loquitur, 6 ἐν κτήσει non ἐν χρήσει. Quare 7 ut res omnes liberorum parentibus acquirantur non naturale eſt, ſed ex quorumdam populorum legibus, quæ & patrem a matre in hac re diſtinguunt, & filios non emancipatos ab emancipatis, & 8 naturales a legitimis. quæ diſcrimina natura ignorat; 9 excepta ea quam dixi ſexus præſtantia, ſi imperia inter ſe contendant. *De Fort. Alex. II.*

III. In ſecundo tempore, cum jam judicium ætate maturuit, ſubſunt parentum imperiis non aliæ actiones, quam (c) 10 quæ ad familiæ paternæ aut maternæ ſtatum aliquid momenti habent. æquum enim eſt ut pars conveniat cum ratione integri. In cæteris autem actionibus habent tum liberi ἐξουσίαν, id eſt, facultatem moralem agendi, ſed tenentur tamen in illis quoque ſtudere ſemper, ut parentibus placeant. Verum hoc debitum cum non ſit ex vi 11 facultatis moralis, ut illa ſuperiora, ſed ex pietate, obſervantia, & gratiæ rependendæ officio, non efficit ut irritum ſit, ſi quid contra ſit factum, ſicut nec irrita eſt donatio rei a quocunque domino facta contra parſimoniæ regulas.

IV. In utroque hoc tempore jus regendi, etiam jus coercendi complectitur, quatenus nempe vel cogendi ſunt ad officium liberi, vel emendandi. De gravioribus autem pœnis quid ſit ſentiendum, alibi erit agendi locus.

V. Quamquam vero imperium paternum ita ſequitur ipſam patris perſonam ac χρῆσιν, ut avelli, transferrique in alium non poſſit, poteſt tamen naturaliter, & ubi lex civilis non impedit, pater filium oppignorare, (d) &, ſi neceſſe ſit, etiam 12 vendere, ubi alia ratio eum alendi non ſuppetit: quod ex veteri Thebanorum lege (quam libro ſecundo recitat Ælianus) in populos alios videtur

5 *Imperfectionem*) Imbecillitatem, debilitatem.

6 Ἐν κτήσει) Poſſeſsione, non uſu.

7 *Ut res liberorum parentibus*) §. 1. Inſtit. Per quas perſon. cuiq. acq.

8 *Naturales*) Nothos, ſpurios, extra conjugium ſuſceptos.

9 *Excepta ea*) Niſi quod in diſſenſione parentum quia virilem ſexum præfert. patris potius judicium ſequendum dictat.

GROT. c *Quæ ad familiæ paternæ aut maternæ ſtatum aliquid momenti habent*) Ita explicat Maimonides legem, quæ eſt Num. xxx, 10.

GRON. 10 *Quæ ad familiæ*) Vel patratæ vel omiſſæ patris matriſve genus & neceſsitudines aliqua juvare aut lædere poſſunt.

11 *Facultatis moralis*) 1, 1. 5. Quum nequeant ſibi vindicare parentes tanquam ſuum, etſi accipiant merito quaſi mercedem curæ, ſtudii, laboris in liberis educandis.

GROT. d *Et, ſi neceſſe ſit, etiam vendere*) Jornandes hiſtoria Gotthica. *Haud enim ſecus parentes faciunt, ſalutem ſuorum pignorum providentes, ſatius deliberant ingenuitatem perire quam vitam, dum miſericorditer alendus quis venditur, quam moriturus ſervatur.* Eam legem video & apud Mexicanos fuiſſe.

GRON. 12 *Vendere*) Ut Eriſichthon filiam. Ovid. 8, met. 860. 13 *He-*

Digitized by Google

tur fluxiſſe: ipſa autem lex Thebana a Phœnicibus ac porro ab 13 Hebræis veniſſe: quam ipſam obtinuiſſe & apud Phrygas docet Apollonius epiſtola ad Domitianum. Cenſetur quippe ipſa natura jus dare ad id omne, ſine quo obtineri non poteſt quod ipſa imperat.

VI. In tertio tempore filius in omnibus eſt αὐτεξούσιος, ſuique juris, manente tamen ſemper illo pietatis & obſervantiæ debito, cujus cauſa perpetua eſt. Unde ſequitur, regum actus irritos dici eo nomine non poſſe, quod parentes habeant.

Num. XXX. 2, 3. 4. 5. *lib. de præceptis legis præcepto vetante* CCXLII.

VII. (e) Quicquid extra hæc eſt, a lege eſt voluntaria, quæ alibi eſt alia. Sic jure quod Deus Hebræis dedit, poteſtas patris in filium aut filiam, ad 14 diſſolvenda vota non erat perpetua, ſed durabat quamdiu liberi (f) pars erant domus paternæ. Sic patria quædam poteſtas propria erat civium Romanorum, etiam in filios qui familiæ propriæ capita erant, quamdiu emancipati non erant. (*a*) Qualem in liberos poteſtatem alios non habere ipſi Romani profitentur. Sextus Empiricus Pyrrhoniorum tertio: οἱ Ῥωμαίων νομοθέται τοὺς παῖδας ὑποχειρίους καὶ δούλους τῶν πατέρων κελεύουσιν εἶναι. καὶ τῆς οὐσίας τῶν παίδων μὴ κυριεύειν τοὺς παῖδας, ἀλλὰ τοὺς πατέρας, ἕως ἂν ἐλευθερίας οἱ παῖδες τύχωσι κατὰ τοὺς ἀργυρωνήτους. παρ' ἑτέροις δὲ ὡς τυραννικὸν τοῦτο ἐκβέβληται. (g) *Legum Romanarum auctores liberos in manu parentum ad inſtar ſervorum eſſe voluerunt; neque ſuorum bonorum ipſos eſſe dominos, ſed parentes, donec* 15 *manumittantur eo modo quo mancipia ſolent: quod alii ut tyrannicum repudiant.* Simplicius ad Epicteti enchiridium: οἱ δὲ παλαιοὶ τῶν Ῥωμαίων νόμοι καὶ πρὸς τὴν τῆς φύσεως ὑπεροχὴν ἀποβλέψαντες, καὶ πρὸς τοὺς πόνους οὓς οἱ γονεῖς ὑπὲρ τῶν τέκνων πονοῦσιν· ἅμα καὶ τοὺς παῖδας παντοδαπῶς ὑποτάξαι βουλόμενοι, καὶ τῇ τῶν γονέων οἶμαι φυσικῇ φιλοστοργίᾳ θαῤῥήσαντες, καὶ πιπράσκειν, εἰ βούλοιντο, τοὺς παῖδας τοῖς γονεῦσιν ἐπέτρεψαν καὶ φονεύειν ἀτιμωρήτως. *Antiquæ Romanorum leges, reſpicientes tum ad eam quæ a natura eſt eminentiam, tum ad labores quos pro liberis parentes ſuſtinent, volentes præterea liberos parentibus ſine exceptione ſubjectos eſſe, credo*

(a) *Inſt. de pat. poteſt.* §. *Jus autem.*

etiam

13 *Hebræis*) Exodi 21, 7. Quam ſecutus etiam Romulus. Dionyſ. Halic. 2, 28.

GROT. e *Quicquid extra hæc eſt, a lege eſt voluntaria*) Seneca de beneficiis III, c. XI: *quia utile eſt juventuti regi, impoſuimus illi quaſi domeſticos magiſtratus.*

GRON. 14 *Diſſolvenda vota*) Ad reſcindendum & irritum faciendum, ſi filiusfamilias voto nuncupato temere obligaſſet ad ſacrum faciendum, dona templis aut ſacerdotibus danda, &c.

GROT. f *Pars erant domus paternæ*) Alioqui XIII. anno filius erat obligandi ſe capax moribus Hebræis: ita illi ad dictum in Numeris locum.

g *Legum Romanarum auctores*) Philo in legatione: ἡ γὰρ υἱοῦ παντελὴς ἐξουσία κατὰ τοὺς τῶν Ῥωμαίων νόμους ἀνάκειται πατρί· *Patri enim in filium omnimoda poteſtas jure Quiritium competit.*

GRON. 15 *Manumittantur*) Patria poteſtate ſolvantur emancipatione, quemadmodum ſervi ære empti manumiſſione.

16 *Coïſ*

etiam 16 confiſæ naturali parentum amori , & venundandi , ſi vellent , liberos , & impune interficiendi parentibus jus dederunt . Simile patrum ius apud Perſas , ut tyrannicum accuſat Ariſtoteles : quæ ideo a nobis afferuntur , ut accurate diſtinguamus 17 civilia a naturalibus. *Lib. VIII. Nic. c. XII*

VIII. 1. Ex conſenſu ius in perſonas quod oritur, aut ex conſociatione venit , aut ex ſubiectione . 18 Conſociatio maxime naturalis in coniugio apparet ; ſed ob ſexus differentiam imperium non eſt commune , ſed maritus uxoris caput , nempe in rebus coniugii , & in rebus familiæ : nam uxor pars ſit familię maritalis . Ideo de domicilio conſtituere ius eſt marito . Siquid ultra iuris mariti conceditur , ut lege Hebręa ius reſcindendi quęvis vota uxoris , apud populos nonnullos ius vendendi bona uxoria , non a natura eſt , ſed ab inſtituto . Exigit hic locus ut videamus quid ſit de natura coniugii. *Ephes. V, 23.*

2. Coniugium igitur naturaliter eſſe exiſtimamus talem cohabitationem maris cum fœmina , quæ fœminam conſtituat quaſi ſub oculis & 19 cuſtodia maris . nam tale conſortium & in mutis animantibus quibuſdam videre eſt . In homine vero , qua animans eſt utens ratione , ad hoc 20 acceſſit fides , qua ſe fœmina mari obſtringit .

IX. 1. Nec aliud ut conjugium ſubſiſtat natura videtur requirere . ſed nec divina lex amplius videtur exegiſſe ante Evangelii propagationem . Nam & (h) viri ſancti ante legem plures una uxores

16 *Confiſæ naturali*) Qui ſatis ſpondebat , parentes eo jure ad crudelitatem non abuſuros .

17 *Civilia a naturalibus*) Jus civile quorundam populorum a communibus naturæ præceptis.

18 *Conſociatio in coniugio*) Sic uxor marito dicitur ſocia cujuſcumque fortunæ . Tacit. 3. ann. 15. & uxoris conſortium rerum ſecundarum adverſarumque , eod. lib. 34. & conjux proſperis dubiiſque ſocia , 12. ann. 5. item laborum periculorumque ſocia in Germ. mor. 18. & non proſperæ tantum , ſed omnis fortunæ ſocietatem iniſſe . Juſtin. 23. 2. & matrimonium ſocietas fortunarum omnium. Liv. 1 , c.

19 *Cuſtodia maris*) Videtur addendum . procreationis & mutui auxilii cauſa . Quintil. decl. 368. *Sic mares feminis junguntur, ut imbecillior ſexus præſidium ex mutua ſocietate ſentiat.*

20 *Acceſſit fides*) Tacite ſignificat fidem , quam dat maritus uxori non eſſe a natura , ſed ab inſtituto.

GROT. h. *Viri ſancti ante legem*) Chryſoſtomus de Sara : κἀκείνη πάλιν ἐσπούδαζε τῆς ἀπαιδίας ἐπινοῆσαι παραμυθίαν αὐτῷ τινα ἀπὸ τῆς παιδίσκης . οὐδέπω γὰρ ταῦτα τότε κεκώλυτο . *Ipſa viciſſim ſtudebat ſterilis conjugii ſolatium ex ancilla quærere . nondum enim talia tunc vetita erant* . Eundem vide 1 ad Timoth. c. III. Auguſtinus de doctrina Chriſtiana , libro III. cap. XII. *Erat uxorum plurium ſimul habendarum inculpabilis conſuetudo* . Similia habet ibidem cap. XVIII. Tum vero cap. XXII. *Multa enim ſunt , quæ illo tempore officioſe facta ſunt , quæ modo , niſi libidinoſe , fieri non poſſunt.* & libro XVI. de civitate Dei cap 38. *qu niam multiplicandæ poſteritatis cauſa plures uxores lex nulla prohibebat.*

Digitized by Google

Deut. xxi, 15. res habuerunt, (i) & in lege præcepta quædam dantur his, qui
Deut. xvii, 16. 17. plures una habeant, & regi præſcribitur, ut nec uxorum nec equorum nimiam ſibi adſciſcat copiam, ubi Hebræi interpretes notant
II. Samuel. xii. 8. octodecim ſive uxores, ſive concubinas regi fuiſſe conceſſas, & Davidi Deus imputat, (K) quod uxores ei complures & quidem illuſtres dediſſet.

Deuter. xxiv, 4. 2. Sic & dimittere uxorem volenti modus præſcribitur, nec dimiſſam ducere quiſquam impeditur, præter eum qui dimiſit, (l) & ſacerdotem. Hæc tamen ad alium maritum tranſeundi libertas ipſo naturali jure ita reſtringenda eſt, 21 nec inde oriri poſſit prolis confuſio. Hinc illa 22 apud Tacitum juris pontificii quæſtio: *an concepto, nec dum edito partu rite nuberet*. Apud Hebræos inter utrunque matrimonium tres menſes interponi jubeantur.
Matth. v. 32. xix, 9. 1 Cor. vii, 4. At Chriſti lex, ut res alias, ita & hanc conjugii inter Chriſtianos ad perfectiorem redegit normam, ex qua & qui dimiſiſſet uxorem non adulteram, & qui duxiſſet dimiſſam; adulterii reos pronuntiat: & apoſtolus ejus atque interpres Paulus, non viro tantum jus dat in corpus uxoris, 23 quod & in naturali ſtatu procedebat (ὁ γὰρ μιγνύμενος κατὰ νόμον ἀφροδίτης παντὸς ἄρχει τοῦ σώματος τῆς συνούσης, inquit Artemidorus, id eſt, *qui connubii lege fœminæ coniungitur, is in corpus eius dominium habet*:) ſed & uxori viciſſim in corpus mariti. (m) Lactantius: *Non enim, ſicut iu-*

i *Et in lege*) Joſephus antiq. hiſtor. xvii, 1. πάτριον ἐν ταυτῷ πλείοσιν ἡμῖν συνοικεῖν· *Mos nobis patrius eodem tempore plures habere uxores.*

k *Quod uxores ei complures & quidem illuſtres dediſſet*) Joſephus eo hiſtoriæ loco: δόντος δὲ αὐτῷ καὶ γυναῖκας, ὡς δικαίως καὶ νομίμως ἠγάγετο· *cum Deus ei uxores dediſſet, quas juſte ac legitime habere poſſet*. Peſictha ad Levit. xviii. notiſſimum ait eſſe, eum qui dicat vetitum eſſe habere plures uxores neſcire quid ſit de lege.

l *Et ſacerdotem*) Levit. xxi, 7. Repudiatæ additur vidua ibidem & 14. quod de principe ſacerdote intellexit Philo & plerique hodie interpretes ob ea quæ præcedunt commate 10. & deinceps. Sed quemvis ſacerdotem intelligi debere oſtendit Ezechiel xliv, 22. & in explicatione legis, ut & contra Appionem primo Joſephus. connectenda ergo lex cum initio capitis, ut illa de pontifice maximo obiter ſint interpoſita,

GRON. 21 *Nec inde oriri*) Ne prius dimiſſa jungatur alii, quam certum exploratumque ſit non eſſe gravidam ex priori, & ſciri poſſit, ſi quid poſtea pariat, non eſſe ab eo, a quo divortit.

22 *Apud Tacitum*) 1, ann. 9.

23 *Quod & in naturali*) Quod & ex naturæ lege ſine monitu apoſtoli marito competebat.

GROT. m *Lactantius*) Libro inſtitutionum vi, c. xxiii. ubi & hoc ſequitur: *exemplo continentiæ docenda eſt uxor, ut ſe caſte gerat. Iniquum eſt enim ut id exigas, quod ipſe præſtare non poſſis*. Senſus idem in Gregorio Nazianzeno: πῶς ἀπαιτεῖς, οὐκ ἀντεισφέρεις? *quomodo exigis, & non rependis?* Hieronymus ad Oceanum: *Aliæ ſunt leges Cæſarum, aliæ Chriſti. aliud Papinianus, aliud Paulus noſter præcipit. Apud illos, viris impudicitiæ fræna laxantur, & ſolo ſtupro atque adulterio condemnato, paſſim per lupanaria & ancillulas libido permittitur; quaſi culpam dignitas faciat, non voluntas.*

Digitized by Google

iuris publici ratio eſt, ſola mulier adultera eſt, quę habet alium, maritus autem etiamſi plures habeat, a crimine adulterii ſolutus eſt. Sed divina lex ita duos in matrimonium, quod eſt in corpus unum pari iure conjungit, ut adulter habeatur quiſquis compagem corporis in diverſa diſtraxerit.

3. Scio a pleriſque exiſtimari in utroque hoc capite non novam a Chriſto conditam legem, ſed reſtitutam quam Deus pater rerum primordio condiderat: in quam ſententiam adduxiſſe eos videntur ipſa Chriſti verba, ubi ad primordium illud nos revocat: ſed reſponderi poteſt, ex prima illa conditione, qua uni mari fœminam non niſi unam Deus attribuit, ſatis apparere quid optimum ſit Deoque gratiſſimum: & hinc ſequi ſemper id fuiſſe egregium ac laudabile: non tamen ut aliter facere nefas eſſet: quia ubi lex non eſt, ibi non eſt legis tranſgreſſio; 24 at lex de ea re nulla illis temporibus exſtabat. Sic etiam cum dixit Deus ſive per Adamum, 25 ſive per Moſem, tantum eſſe fedus matrimonii, ut vir parentis familiam relinquere debeat, quo novam cum uxore familiam conſtituat: 26 idem ferme dixit quod Pharaonis filiæ dicitur Pſalmo xlv, 11. *Obliviſcere populi tui, &c. domus patris tui*. Et ex hac tam arctæ amicitiæ inſtitutione ſatis apparet (n) Deo.

luntas. Apud nos quod non licet fœminis æque non licet uiris, & eadem ſeruitus pari conditione cenſetur.

GRON. 24 *At lex de ea nulla*) Ipſe Chriſtus videtur dicere Matth. 19, 4.

25 *Sive per Moſem.*) Quaſi Moſes hæc verba tribuerit Adamo per ethopœian, ut hiſtorici conciones Imperatoribus.

26 *Idem ferme dixit*) Ut qui tantum prædicet, quid effecturus ſit amor: non edicat; quid neceſſario fieri debeat.

GROT. n *Deo gratiſſimum eſſe*) Et multis olim quoque ſapientibus prælatus hic mos. Euripides in Andromacha ex perſona Hermiones:

οὐδὲ γὰρ καλὸν
Δυοῖν γυναικοῖν ἄνδρ' ἓν ἡνίας ἔχειν·
Ἀλλ' εἰς μίαν βλέποντες εὐναίαν Κύπριν
Στέργουσιν, ὅστις μὴ κακῶς οἰκεῖν θέλει.

non etenim decet
Unum imperare feminis geminis virum:
Contentus uno conjugis vivat toro
Quicunque cupiet rite curatam domum.

Et in choro:

Οὐδέποτ' ἂν δίδυμα
Λέκτρ' ἐπαινήσω βροτῶν,
Οὐδ' ἀμφιμάτορας κόρους,
Ἔριν μὲν οἴκων,
Δυσμενεῖς τε λύπας.
Τὴν μίαν μοι στεργέτω πόσις γάμοις
Ἀκοινώνητον εὐνὰν ἀνδρός.
Οὐδὲ γὰρ ἐν πόλεσι
Δίπτυχοι τυραννίδες
Μιᾶς ἀμείνονες φέρειν,
Ἄχθος δ' ἐπ' ἄχθει,
Καὶ στάσις πολίταις.
Τεκτόνοιν θ' ὕμνοιν ἐργάταιν δυοῖν
Ἔριν Μοῦσαι φιλοῦσι κραίνειν.
Πνοαὶ δ' ὅταν φέρωσι ναυτίλους θοαί,
Κατὰ πηδαλίων
Διδύμα πραπίδων γνῶμα
Σοφῶν τε πλῆθος ἀσθενέστερον
Φαυλοτέρας φρενὸς αὐτοκρατοῦς.
Ἑνὸς ἁ δύναμις ἀνά τε μέλαθρα
Κατά τε πόλιας,
Ὁπόταν εὑρεῖν θέλωσι καιρόν.

Nunquam gemina de matre genus:
Nunquam duplices laudabo toros.
Odii & diræ ſemina rixæ.
Unam debet non ambigui
Vir participem noſſe cubilis:
Duo nec domini rectius urbes

Deo gratiſſimum eſſe, ut perpetua ſit ea conjunctio: non tamen eo evinciiur a Deo (o) jam tunc imperatum ne qua de cauſa fœdus illud ſolveretur. At Chriſtus quod Deus inſtitutione conjunxerat, id ab homine ſeparari vetuit, ex eo quod optimum Deoque acceptiſſimum eſt, digniſſimam lege nova delumens materiam.

4. Pleraſque gentes certum eſt antiquitus ut 27 divortiorum libertate, ita plurium fœminarum conjugio uſas. Prope ſolos barbarorum Germanos ſingulis uxoribus contentos ſuo tempore fuiſſe Tacitus memorat: idque paſsim oſtendunt hiſtoriæ tum Perſarum, (p) tum Indorum. (q) Apud Ægyptios ſoli ſacerdotes unius fœminæ conjugio utebantur. Sed & apud Græcos Cecrops primus, teſte Athenæo, *μίαν ἑνὶ ἔζευξεν*. *unam fœminam uni marito attribuit*. quod tamen ne Athenis quidem diu obſervatum, 28 Socratis & aliorum exemplo docemur. Quod ſi populi continentius egerunt, ut Romani ſemper duabus uxoribus, divortio 29 diu abſtinuerunt, laudandi ſunt ſane, ut qui ad id quod optimum eſt acceſſerint: unde & 30 flaminicæ apud eoſdem Romanos matrimonium, niſi morte, non ſolvebatur: (r) non tamen inde ſequitur peccaſſe, qui fecerunt aliter ante promulgatam Euangelii vocem.

De moribus Germ.

Diod. lib. I.

Gellius XV, cap. XX.

X. 1. Nunc.

Terraſque regunt, quam quæ ſceptrum
Tenet una manus: quum ſic oneri
Onus accedit: diſcors agitat
Rabies rupto fœdere cives
Etiam artifices carminis inter
Geminos ipſæ triſtia miſcent
Prælia Muſę: cumque in pelago
Vela carina fert aura levis:
Plus una valet contemta licet,
Dextera clavi quę fræna tenet,
Quam conſilii vis in partes
Diſtracta duas, aut prudentum
Numeroſa cohors, una poteſtas
Temperet, urbem regat una domum,
Si modo cordi eſt tranquilla quies.

Plautus Mercatore:

Nam uxor contenta eſt, quę bona eſt, uno viro.
Qui minus vir una uxore contentus ſiet?

o *Jam tunc imperatum*) Sic &, in cauſa plurium uxorum diſtinguit Ambroſius id, quod laudaverat in paradiſo Deus, a damnatione contrarii c. IV, lib. I, de Abraham. quem locum Gratianus poſuit cauſa XXXII, quæſt. IV.

GRON. 27 *Divortiorum libertate*) Libera & licita feciſſe divortia, ſeu permiſiſſe conjugibus, ut poſſent vinculum matrimonii ſolvere.

GROT. p *Tum Indorum*) Et Thracum, de quibus verſus ſunt Menandri, & Euripidis in Andromacha.

q *Apud Ægyptios ſoli ſacerdotes*) Vide Herodianum libro II.

GRON. 28 *Socratis*) Qui duas uno tempore habuit uxores, Xantippen & Myrtonem Ariſtidis filiam.

29 *Diu*) Uſque ad annum urbis conditæ 522. quum primus Sp. Carvilius Ruga uxori nuntium remiſit, quod ſterilis eſſet. Gellius 4. 3. & 17, 21.

30 *Flaminicę*) Diali Flamini, ſive Jovis ſacerdoti nuptæ. Gell. 10, 15.

GROT. r *Non tamen inde ſequitur peccaſſe*) Auguſtinus libro XXII, c. XLVII. contra Fauſtum: *Quando mos erat, crimen non erat*. Poſuit & hoc Gratianus, ſed ſub Ambroſii nomine.

GRON.

X. 1. Nunc quæ rata ſint jure naturæ conjugia videamus: in quo dijudicando meminiſſe debemus, non omnia, quæ juri naturæ repugnant, irrita fieri iure naturæ, ut exemplo 31 prodigæ donationis apparet; ſed ea demum; 32 in quibus deeſt principium dans validitatem actui, aut in quibus 33 vitium durat in effectu. Principium & hic & in aliis actibus humanis, unde jus oritur, eſt ius illud, quod 34 facultatem moralem interpretati ſumus, ſimul cum voluntate ſufficiente. Quæ voluntas ſit ſufficiens ad ius producendum, 35 infra melius tractabitur, ubi de promiſſis in genere agetur. Super facultate morali quæſtio oritur de parentum conſenſu, quem ad validitatem coniugii quaſi naturaliter quidam requirunt. Sed in eo falluntur. Nam quæ adferunt argumenta, nihil aliud probant, quam 36 officio filiorum conveniens eſſe, ut parentum conſenſum impetrent: quod plane concedimus cum temperamento, niſi manifeſte iniqua ſit parentum voluntas. Nam ſi in omnibus rebus filii reverentiam parentibus debent, certe præcipue eam debent in eo negotio, 36 quod ad gentem totam pertinet, quale ſunt nuptiæ. Sed hinc non ſequitur jus illud, quod facultatis aut dominii nomine explicatur, deeſſe filio. Nam qui uxorem ducit & maturæ eſse debet ætatis, & extra familiam abit, ita ut hac in re regimini familiari non ſubjiciatur. Solum autem reverentiæ officium non efficit, ut nullus ſit actus qui ei repugnat.

2. Quod autem a Romanis aliiſque conſtitutum eſt, ut quædam nuptiæ, quia conſenſus patris deficit, irritæ ſint, non ex natura eſt, ſed ex iuris conditorum voluntate. Nam & eodem iure (s) mater, cui tamen naturaliter liberi reverentiam debent, ſuo diſſenſu matrimonium irritum non facit; ac ne pater quidem filii emancipati; & ſi pater ipſe ſit in patris ſui poteſtate, in filii nuptias & avus 37 & pater conſentire debent: 38 filiæ, avi auctoritas ſufficit, quæ diſcrimina naturali iuri incognita ſatis oſtendunt venire hæc ex iure civili.

L.25.D.de ritu nupt.

L.16. §.1. D. eod.tit.

L.20. C.de ritu nupt.

3. In

GRON. 31 *Prodigæ donationis*) i. num. 3.

32 *In quibus deeſt*) Quæ qui facit, caret facultate morali ad agendum.

33 *Vitium durat*) Singuli actus peccatum iterant.

34 *Facultatem moralem*) 1. 1. 4. & 5.

55 *Infra melius*) Lib.2, c.11.

36 *Officio conveniens*) Decere pios liberos.

36 *Quod ad gentem*) Nam turpes nuptiæ dehoneſtamentum ſunt totius familiæ.

GROT. s *Mater, cui tamen naturaliter liberi reverentiam debent, ſuo diſſenſu matrimonium irritum non facit*) Imo & avi. ſi is liber eſt, voluntas plus valet quam patris, qui ſervilis ſit conditionis, Gratian. cauſa 32. quæſtione 111.

GRON. 37 *Et pater conſentire*) Ne invito eo ſuus heres agnoſcatur.

38 *Filiæ avi auctoritas*) Quia exit in aliam gentem, & quod parit, non eſt hujus, ſed ſui patris in poteſtate.

GROT.

3. In ſacris literis videmus quidem pios viros, multoque magis mulieres, ((t) 39 quarum verecundiæ maxime convenit hac in re alieno arbitrio ſtare, quo & illa pertinent quæ priore ad Corin-
VII, 36. thios de elocanda virgine legimus,) in contrahendis nuptiis ſecu-
Geneſ. XXXVI. tos auctoritatem parentum: ſed non tamen irritum pronuntiatur Eſavi conjugium, aut liberi illegitimi, quia ſine tali auctoritate
Decl. 257. nuptias contraxerat. Quintilianus jus ſtrictum, & quidem naturale, reſpiciens, ſic ait: *Quod ſi licet aliquando etiam contra patris voluntatem ea, quæ alioqui reprehenſionem non merentur, filio facere* (u) *nuſquam tamen libertas tam neceſſaria quam in matrimonio eſt.*

XI. Cum ea quæ alteri nupta eſt matrimonium haud dubie irritum eſt, lege quidem naturæ, 40 niſi vir prior eam dimiſerit; tandiu enim durat ejus dominium: 41 lege autem Chriſti, donec mors vinculum diſſolverit. Irritum autem eſt ideo, quia & 42 facultas moralis deeſt, ſublata per prius matrimonium, & omnis effectus eſt vitioſus. Singuli enim actus contrectationem habent rei alienæ. Viciſſim ex 43 Chriſti lege irritum eſt conjugium cum eo, qui maritus ſit alterius mulieris, ob jus illud quod Chriſtus fœminæ pudicitiam ſervanti dedit in maritum.

XII. 1. De conjugiis eorum, qui ſanguine aut affinitate junguntur, ſatis gravis eſt quæſtio, & non raro magnis motibus agitata. Nam cauſas certas ac naturales, cur talia conjugia, ita ut legibus aut moribus vetantur illicita ſint, aſſignare qui voluerit, ex-

GROT. t *Quarum verecundiæ maxime convenit hac in re alieno arbitrio ſtare*) *Non eſt enim virginalis pudoris eligere maritum*, ait Ambroſius lib. I. de Abraham c. ult. relatus in codicem Gratiani cauſa XXXII, quæſtione II. Donatus Andria: *Summa poteſtas nuptiarum in patre puellæ eſt*. Hermione apud Euripidem:

Νυμφευμάτων δὲ τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμὸς
Μέριμναν ἕξει, κ' οὐκ ἐμὸν κρίνειν τάδε.
Curam parenti de meis ego nuptiis
Permitto, non eſt illud arbitrii mei.

Hero apud Muſæum:

Ἀμφαδὸν οὐ δυνάμεσθα γάμοις ὁσίοισι πελάσσαι.
Οὐ γὰρ ἐμοῖς τοκέεσσιν ἐπήνδανεν.
Lege maritali jungi non poſſumus ambo,
Cum nolit mater, nolit pater.

GRON. 39 *Quarum verecundiæ maxime*) Ideo tantopere in ſorore Typhæna culpat Cleopatra contra matris voluntatem extra Ægyptum nupſiſſe. Juſtin. 39, 3.

GROT. u. *Nuſquam libertas tam neceſſaria eſt quam in matrimonio*) Eugraphius ad Andrian. actu I, ſcena V: *Tangitur & illud, an patrum imperiis obſequi filii debeant. Conſtat enim circa nuptias eſſe filiis liberam voluntatem*. Caſſiodorus VII, 4. *Durum eſt libertatem liberam non habere in matrimonio unde liberi procreantur.*

GRON. 40 *Niſi prior vir*) Quia lex naturæ non repugnat divortio.

41. *Lege Chriſti*) Qui divortium non permiſit, niſi cum adultera.

42 *Facultas moralis*) Et viro ad ducendum, & fœminæ ad ſe tradendam, vel ad conveniendum in alterius manum.

43 *Chriſti lege*) Non naturæ aut veteris fœderis, quæ concedunt polygamiam.

GROT.

experiendo diſcet, quam id ſit difficile, imo præſtari non poſſit. Nam quam (x) Plutarchus attulit in quæſtionibus Romanis, & Quæſt. 107. Auguſtinus ſequitur de civitate Dei, libro XV, cap. 16. de latius 44 ſpargendis amicitiis per diffuſas affinitates, non tanti eſt ponderis, ut quod contra fiat irritum aut illicitum cenſeri debeat. Neque enim quod minus utile eſt, ſtatim & illicitum eſt. Adde quod accidere poteſt, ut huic qualicunque utilitati alia major utilitas repugnet, neque eo duntaxat caſu quem Deus in lege Hebræis data excepit, ubi vir quiſpiam 45 ſine prole obiit, cui non diſſimile eſt, quod de virginibus 46 ex aſſe heredibus, quas ἐπικλήρους vocant, & 47 Hebræo (y) & 48 Attico iure conſtitutum eſt, ad conſervandas ſcilicet in familia res avitas, ſed aliis multis qui aut conſpici ſolent, aut excogitari poſſunt.

2. Ab hac generalitate 49 eximo matrimonia parentum cujuſcunque gradus cum liberis, quæ quo minus licita ſint, ratio (ni fallor) ſatis apparet. Nam nec maritus, qui ſuperior eſt lege matrimonii, eam reverentiam poteſt præſtare matri, quam natura

exigit

GROT. x *Plutarchus attulit in quæſtionibus Romanis*) Philo de legibus ſpecialibus: τί δὲ τὰς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους κοινωνίας καὶ ἐπιμιξίας ἐπέχειν, εἰς βραχὺ χωρίον τὸ ἑκάστης οἰκίας συνωθοῦντας μέγα καὶ λαμπρὸν ἔργον, ἐκτείνεσθαι καὶ χεῖσθαι δυνάμενον εἰς ἠπείρους καὶ νήσους καὶ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν; αἱ γὰρ τῶν ὀθνείων ἐπιγαμίαι καινὰς ἀπεργάζονται συγγενείας, τῶν ἀφ᾽ αἵματος οὐκ ἀποδεούσας, ὧν χάριν καὶ ἄλλας ὁμιλίας ἐκώλυσε· *Quid opus hominum inter ſe neceſſitudines ac vincula inhibere, & unius domus anguſtiis claudere tam ingens ac præclarum opus, quod extendi fundique poteſt in regiones & inſulas, orbemque univerſum? Affinitates namque cum extraneis novas pariunt conjunctiones hominum, non minores illius, quæ e ſanguine veniunt: quod reſpiciens Moſes alias etiam multas propinquorum nuptias vetuit.* Chryſoſtomus ad 1 Corinth. XIII, 13. τί στενοχωρεῖς τῆς ἀγάπης τὸ πλάτος; τί περιττῶς ὑπόθεσιν ἀναλίσκεις εἰς αὐτὴν φιλίας, δι᾽ ἧς δύνασαι καὶ ἑτέραν ποιεῖσθαι φιλίας ἀφορμὴν ἔξωθεν γυναῖκα ἀγαγών· *Quid in arctum cogis amoris latitudinem? quid ſupervacuo amicitiæ cauſam perdis, per quam poteras aliam amicitiæ parandæ occaſionem acquirere, extraneam ducendo uxorem?*

GRON. 44 *De latius ſpargendis*) Tanquam ideo vetitum ſit proximos conſanguineos nuptiis conjungi, ut externi cupidius in ſocietatem conjugalem appeterentur.

45 *Sine prole obiit*) Ut ejus viduam frater ducat, mortuoque ſemen excitet. Deut. 25, 5.

46 *Ex aſſe heredibus*) Quæ fratrem non habent, & ſolæ ſunt parentum heredes.

47 *Hæbræo*) Ut proximi eas ducant cognati exemplo Rhutæ cap. 4.

GROT. y *Et Attico jure*) Vide Demoſthenem ad Leochatem: Fortunatianum rethorem: Donatum Phormione act. 1, ſcen. II. & Adelphis IV, 5.

GRON. 48 *Attico*) Per Solonem: Diodor. Sic. 12, 18.

49 *Eximo matrimonia*) Ovidius de Myrrha Cinaræ 10, met. 304. *Si tamen admiſſum ſinit hoc natura videri* 353. *Neve potentis Concubitu vetito naturæ pollue fœdus.* At lib. 9, 456. in fabula Byblidos & Cauni nullam facit naturæ mentionem; tantum canit. *Nec qua debebat amavit, & obſcœnas flammas:* tanquam hoc inceſti genus ob legem, non inſtinctu naturæ putetur.

GROT.

exigit, nec patri filia; quia quanquam inferior eſt in matrimonio, ipſum tamen matrimonium talem inducit ſocietatem quæ illius neceſsitudinis reverentiam excludat. Bene Paulus juriſconſultus, cum dixiſſet in contrahendis matrimoniis (z) naturale ius & pudorem inſpiciendum, addidit contra pudorem eſſe filiam ſuam uxorem ducere. Talia igitur coniugia haud dubitandum quin & illicita ſint & irrita inſuper, quia vitium perpetuo effectui adhæret.

L. adoptiuus. §. Seruiles. D. de ritu nupt.

3. Neque movere nos debet Diogenis, & Chryſippi argumentum, a gallis gallinaceis aliiſque animantibus mutis petitum, quo probare volebant commixtiones tales non eſse contra ius naturæ. Nam ut initio libri diximus, ſatis eſt, ſi cum natura humana quid pugnet, ut illicitum habeatur. Et hoc eſt inceſtum, quod (a) iure gentium committi ſcripſit Paulus iuriſconſultus inter gradus aſcendentium & deſcendentium. Hoc eſt ius illud quod Xenophon ait non eo minus ius eſse, quia (b) 50 a Perſis contemnebatur. Naturale enim recte dicitur, interprete Michaele Epheſio ad Nicomachia, τὰ παρὰ τοῖς πλείστοις καὶ ἀδιαστρόφοις καὶ κατὰ φύσιν ἔχουσι, *quod apud pleroſque non corruptos, ſed natura convenienter ſe habentes obtinet*. Hippodamus Pythagoricus vocat παρὰ φύσιν ἀμέτρες ἐπιθυμίας, ἀκαταχέτως ὁρμὰς, ἀνοσιωτάτας ἡδονὰς, *immoderatas & a natura alienas cupiditates, effrænes impetus, nefarias voluptates*. De Parthis ſic Lucanus:

L. ult. de ritu nupt.

Socr. IV.

> *epulis veſana meroque*
> *Regia non ullos exceptos legibus horret*
> *Concubitus.*

Et

GROT. z *Naturale jus & pudorem inſpiciendum*) Egregie hoc exſequitur Philo de ſpecialibus legibus; ubi eſse dicit μέγιστον ἀνοσιούργημα, *maximum nefas*, πατρὸς εὐνὴν τετελευτηκότος, ἣν ἄψαυστον ὡς ἱερὰν ἐχρῆν φυλάττεσθαι, καταισχύνειν γήρως δὲ καὶ μητρὸς αἰδῶ μὴ λαμβάνειν, τὸν αὐτὸν τῆς αὐτῆς υἱὸν καὶ ἄνδρα γενέσθαι καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν τοῦ μητέρα, γυναῖκα. *Patris mortui cubile, quod, tanquam res ſacra, intactum ſini oportuit, contemerare, neque ſenectutis, neque materni nominis verecundia tangi, eundem ejuſdem eſſe filium, & maritum, eandem ejuſdem matrem & uxorem.*

a *Jure gentium*) Sic & Papinianus loquitur in L. Si adulterium. §.2. D. ad legem Juliam de adulteriis.

b *A Perſis contemnebatur*) Quorum hac in re crimen bellis perpetuis, ac fratrum cædibus, a Deo punitum notat Philo. Perſis addit Medos, Indos, Æthiopas, Hieronymus lib. II. contra Jovinianum, de barbaris in univerſum Hermione in Andromacha Euripidis.

> Τοιοῦτον πᾶν τὸ βάρβαρον γένος.
> Πατήρ τε θυγατρὶ, παῖς τε μητρὶ μίγνυται.
> Κόρη τ' ἀδελφῷ. διὰ φόνε δ', οἱ φίλτατοι
> Χωροῦσι, καὶ τῶν δ' οὐδὲν ἐξείργει νόμος.
> *Tale eſt omne barbaricum genus,*
> *Mater jungatur filio, natæ pater,*
> *Frater ſorori: proximæ alterna manus*
> *Cæde implicantur: nulla lex prohibet nefas.*

GRON. 50 *A Perſis*) Apud quos magi cum matribus coibant, nec pro perfecto mago habebatur; niſi qui ſic natus eſſet.

51 In-

Et mox:

cui fas 51 implere parentem,
Quid rear eſſe nefas?

Speciatim autem huic Perſarum mori cauſam pravam educationem prudenter aſſignat Dion Pruſæenſis oratione XX.

4. Atque hic mirari libet Socratis commentum apud Xenophontem, qui in conjugiis talibus nihil culpandum invenit, præter ætatis diſparitatem: unde aut ſterilitatem ait ſequi, aut male conformatam ſobolem: quæ ſola ratio ſi tali conjugio obſtaret, certe nec irritum eſſet, nec illicitum, non magis quam inter alias perſonas, quarum ætas tot annis diſtat, quot annis parentes liberos ſolent præcedere.

5. Illud potius diſquirendum, an non in hominibus nulla prava educatione corruptis, præter id quod intellectu concipi poſſe jam diximus, ſit in ipſis affectibus inſita 52 fuga quædam commixtionis cum parentibus & ex ſe natis, quippe cum ab ea etiam quædam animantia muta naturaliter abhorreant. Ita enim & alii exiſtimarunt, & Arnobius adverſus gentes libro quinto: *Etiamne in matrem cupiditatis infandæ ſpem Jupiter cepit, nec ab illius appetitionis ardore horror eum quivit avertere; quem non hominibus ſolis, ſed animalibus quoque nonnullis natura ipſa ſubiecit. & ingeneratus ille communiter ſenſus?* Exſtat de 53 camelo & (c) de 54 equo Scythico nobilis in hanc rem narratio apud Ariſtotelem animantium hiſtoria nona, capite XLVI. & non diſsimilis apud Oppianum libro primo de venatu. Seneca Hippolyto:

Feræ quoque ipſæ Veneris evitant nefas,
Generiſque leges inſcius ſervat pudor.

XIII. 1. Sequitur quæſtio de gradibus affinitatis omnibus, & de gradibus ſanguinis ex tranſverſo limite, iis præſertim qui Levitici cap. XVIII. expreſsi leguntur. Nam 55 etiam conceſſo, a mero iu-

51 *Implere*) Ovidius II, 265. *confeſſam amplectitur heros, Et potitur votis ingentique implet Achille.*

52 *Fuga quædam*) Averſatio naturalis.
GROT. c *De equo*) Plinius hiſtoriæ naturalis VIII, 42. ubi de equis agit, *Alium detracto velorum operimento. & cognito cum matre coitu, petiiſſe prærupta atque exanimatum Equæ & eadem ex cauſa in Reatino agro laceratum prorigam invenimus. Namque & cognationum intellectus in iis eſt.* Habes paria apud Varronem de re ruſtica II, 7. & apud Antigonum de admirabilibus, Ariſtotelemque ejuſdem tituli libro.
GRON. 53 *Camelo*) Qui curatorem, a quo cum matre operta commiſſus erat, delapſo operimento & matre agnita interfecit. Ælian. 3, de anim. 47. Ariſt. περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων, p. 86. Silbur.

54 *Equo*) Qui ſimiliter admiſſus matri, agnita ea ſe præcipitavit. Adde Varronem 2, de re ruſt., 7, 83.

55 *Etiam conceſſo*) Etſi concedatur gradus illos conſanguinitatis nuptiis ſociari non ipſam naturam prohibuiſſe, facti ſunt tamen nefarii jure divino voluntario.

jure naturæ non venire hæc interdicta, videri tamen poſſunt præcepto divinæ voluntatis hæc iviſſe in vetitum: neque vero tale id eſſe præceptum quod ſolos Hebræos adſtringat, ſed quod homines univerſos, colligi videtur ex illis Dei verbis ad Moſem: *Ne polluite vos ulla barum rerum: quia omnibus iſtis polluti ſunt populi, quos vobis advenientibus diſpell.* Mox: *Ne facite ullam ex iſtis rebus abominandis: nam omnes iſtas fecerunt indigenæ terræ iſtius, quæ vobis expoſita eſt, unde polluta eſt terra.*

Levit. XVIII, 24. 25. 27.

2. Nam ſi Cananæi eorumque vicini peccarunt talia faciendo, ſequitur ut lex aliqua præceſſerit: quæ cum 56 mere naturalis non ſit, reſtat ut a Deo data ſit, aut ipſis peculiariter (quod non eſt veriſimile, nec ſatis ferunt verba) aut humano generi, ſivè in prima conſtitutione, ſive in reparatione poſt diluvium. Tales autem leges, quæ humano generi univerſo ſunt datæ, non videntur a Chriſto abrogatæ, ſed eæ demum, quæ Judæos aliis nationibus, quaſi ſepimento interjecto, diſparabant. Cui accedit, quod Paulus conjugium privigni cum noverca tam ſevere deteſtatur: cum tamen nullum de ea re peculiare exſtet Chriſti præceptum; nec ipſe alio utatur argumento, quam quod talis commixtio (d) impura habeatur a profanis etiam gentibus, quod verum eſſe præter alia oſtendunt 57 Charondæ leges quæ tale matrimonium infamia notant: & illud in oratione Lyſiæ: συνώκει ὁ πάντων σχετλιώτατος ἀνθρώπων τῇ μητρὶ καὶ τῇ θυγατρὶ, *maritus erat ille impuriſſimus hominum matris ac filiæ*. unde non abit Ciceronis illud pro A. Cluentio in cauſa non diſſimili. nam cum ſocrum genero nupſiſſe narraſſet, ſubdit: *O mulieris ſcelus incredibile, & præter hanc unam in omni vita inauditum!* Seleucus rex cum uxorem ſuam Stratonicen Antiocho filio nuptam daret, verebatur, (e) narrante Plutarcho, ne ipſa offenderetur τῷ ἀνομισμένῳ, ut re illicita. Apud Virgilium eſt:

Eph. II, 14. 1. Corinth. VII, 25.

Thalamos auſum inceſtare novercæ.

quæ communis exiſtimatio ſi a neceſſario naturæ dictato originem non habuit, omnino ſequitur, ut deſcendat ex veteri traditione, quæ a divino aliquo præcepto manarit.

3. He-

56 *Mere naturalis*) Non imprimatur a natura, ſed a voluntate legislatoris proficiſcatur.
GROT. d *Impura habeatur a profanis etiam gentibus*) Tertullianus v, adverſus Marcionem: *Non defendo ſecundum legem Creatoris diſplicuiſſe illum, qui mulierem patris ſui habuit, communis & publicæ religionis ſecutus ſit diſciplinam.*
GRON. 57 *Charondæ leges*) Vix eſt, ut non erret vir ſummus. Nam Charondas non voluit privignum novercæ conjungi (quippe quod moribus nunquam receptum fuiſſe videtur) ſed viduum uxore mortua liberis novercam ſuperinducere. Diodor. Sic. 12, 12.
GROT. e *Narrante Plutarcho*) In vita Demetrii: ſed & Appiano in Syriacis qui ἀθέμιτον πάθος amorem nefandum vocat.
GRON.

3. Hebræi veteres, non ſpernendi hac in parte juris divini interpretes, & qui omnia eorum legit ſummoque judicio digeſſit Moſes Maimonides, ajunt earum legum, quæ capite Levit. XVIII. de matrimoniis ſunt proditæ, cauſas eſſe duas: priorem naturalem quandam verecundiam, quæ non ſinat ortus auctores cum ſua ſobole, 58 aut in ſe ipſis, (f) aut etiam 59 per perſonas ſanguine aut nuptiali ſanguinis commixtione proxime cohærentes miſceri: alteram vero, ne quarundam perſonarum convictus nimis quotidianus atque inobſervatus ſtupris & adulteriis occaſionem daret, ſi amores tales nuptiis poſſent conglutinari. Quas duas cauſas ſi cum judicio aptare velimus illis quas dixi divinis in Levitico legibus, facile apparebit in affinibus, qui 60 in recto ſunt limite (ut de parentibus & liberis nihil jam dicam, quippe quos, ut exiſtimo, etiam ſine expreſſa lege ratio naturalis jungi ſatis vetat) (g) item in ſanguinis gradu tranſverſorum primo, qui ob ortum a ſtirpe communi ſecundus dici ſolet, ob recentem admodum parentum in liberis imaginem, priorem cauſam valere, ut venientem de eo, quod natura ſi non præcipit, certe honeſtius dictat; cujus generis multa materiam divinarum humanarumque legum faciunt.

A. At-

GRON. 58 *Aut in ſe ipſis*) Ut filium cum matre, patrem cum filia.

GROT. f *Aut etiam per perſonas ſanguine aut nuptiali ſanguinis commixtione coherentes*) Philo: ἀδελφαὶ δὲ εἰ καὶ διαίρετα τὰ μέρη γεγόνασιν, ἀλλ᾽ οὖν ἁρμόζονται φύσει καὶ συγγενείᾳ μιᾷ. *Quanquam enim diviſæ ſunt partes, fraternitatis jus retinent, ac cognatione, ut naturali vinculo, junguntur.*

GRON. 59 *Per perſonas ſanguine*) Ut fratrem cum ſorore, virum cum uxoris ſorore, mulierem cum mariti fratre.

60 *In recto ſunt*) Qui habent rationem aſcendentium & deſcendentium.

Mater matris ſuæ) Avia materna.

Mater patris matris ſuæ) Proavia materna.

Mater patris ſui) Avia paterna.

Mater patris patris ſui) Proavia paterna.

Uxor patris patris ſui) Noverca patris.

Uxor patris matris ſuæ) Noverca matris.

Nurus filii ſui) Nepotis uxor.

Nurus filii filii ſui) Pronepotis uxor.

Nurus filiæ ſuæ) Nepotis e filia uxor.

Filia filiæ filii ſui) Neptis ex filio filia.

Filia filii filii ſui) Neptis e filio filia.

Filia filiæ filiæ ſuæ) Ex filia neptis filia.

Filia filii filiæ ſuæ) Ex filia nepotis filia.

Filia filiæ filii uxoris ſuæ) Neptis privigni.

Filia filiæ filiæ uxoris ſuæ) Neptis privignæ.

Mater matris patris uxoris ſuæ) Proſocrus mater.

Mater patris matris uxoris ſuæ) Proſoceri mater.

GROT. g *Item in ſanguinis gradu tranſverſorum primo*) Et huc uſque propinquis nuptiis abſtinebant & Peruani & Mexicani.

4 Atque ideo Hebræi in recto limite, gradus etiam non nominatos a lege volunt comprehendi, ob notiſſimam rationis paritatem. Iſtorum autem graduum hæc ſunt apud ipſos nomina: Mater matris ſuæ: mater patris matris ſuæ: mater patris ſui: mater patris patris ſui: uxor patris patris ſui: uxor patris matris ſuæ: nurus filii ſui: nurus filii filii ſui: nurus filiæ ſuæ: filia filiæ filii ſui: filia filii filii ſui: filia filiæ filiæ ſuæ: filia filii filiæ ſuæ: filia filiæ filii uxoris ſuæ: filia filiæ filiæ uxoris ſuæ: mater matris patris uxoris ſuæ: mater patris matris uxoris ſuæ: id eſt, ut more loquar Romano, aviæ & proaviæ omnes, pronovercæ, proneptes; proprivignæ, pronurus, proſocrus: quia ſcilicet & 61 ſub agnationis nomine comprehendatur ſimilis cognatio, & 62 ſub primo gradu ſecundus, & ſub ſecundo tertius, ultra quem vix eſt ut 63 oriri controverſia poſſit, cum alioqui, ſi poſſet; in infinitum eadem futura eſſet ratio.

5. Has autem leges, & ne fratres ſororibus miſcerentur, ipſi Adamo cenſent datas Hebræi ſimul cum lege de Deo colendo, jure dicendo, non fundendo ſanguine, non colendis Diis falſis, non rapienda re aliena: ſed ita ut leges conjugales vim ſuam non exſererent, niſi poſt multiplicatum iam ſatis humanum genus, quod ipſo initio ſine fratrum & ſororum nuptiis contingere nequivit. Neque referre putant quod id a Moſe (h) ſuo loco narratum non ſit: quia ſatis habuit hoc in lege ipſa tacite indicaſſe, cum gentes extraneas eo nomine damnat. Multa enim talia eſſe in lege, quæ non temporis ordine, ſed ex occaſione dicantur; unde illa inter Hebreos celebris ſententia: In lege non eſſe prius aut poſterius, id eſt, multa referri 64 ὕστερον πρότερον.

Vide Cajet. in Matth. c. p. 19.

6. De connubio fratrum & ſororum verba hæc ſunt Michaelis Epheſii ad quintum Nicomachiorum. τὸν ἀδελφὸν μίγνυσθαι τῇ ἀδελφῇ ἐξ ἀρχῆς μὲν ἀδιάφορον ἦν. νόμου δὲ τεθέντος μὴ μίγνυσθαι, πολὺ τὸ διάφορον: *Fratrem cum ſorore concubere ab initio* 65 *res media erat: at, lege adverſus tales concubitus poſita, jam multum refert, obſervetur lex necne.*

Dio-

GRON. 61 *Sub agnationis*) Ubi expreſſus eſt gradus agnationis vetitus, idem gradus & in cognatione vetitus haberi debet, etſi de hoc cautum non ſit. Sunt autem agnati per virilem cognati per muliebris ſexus propinquitatem conjuncti.

62 *Sub primo gradu ſecundus*) Cujus enim filiam uxorem ducere non licet, ejus nec neptem ducere permittitur.

63 *Oriri controverſia*) Propter brevem hominum vitam.

GROT. h *Suo loco narratum non ſit*) Nam neque lex illa narrata eſt ex qua Judas Thamarem comburi voluit. Sic Sichemitas Judith recte occiſos ait quod virgini ſtuprum intuliſſent, IX, 2. & Ruben patris maledicto feritur ob inceſtum.

GRON. 64 Ὕστερον πρότερον) Quæ olim facta erant, inferiori tempore, quæ ſerius, ſuperiori.

65 *Res media*) Permiſſa, non vetita.

GROT.

Diodorus Siculus vocat κοινὸν ἔθος τῶν ἀνθρώπων, *communem hominum morem*, ne fratres ſororibus jungantur, a quo more Ægyptios eximit: Dion Pruſæenſis barbaros. Seneca ſcripſerat: *Matrimonia Deorum jungimus, & ne pie quidem, fratrum ſcilicet & ſororum*. Plato de legibus octavo talia coniugia vocat μηδαμῶς ὅσια καὶ θεομισῆ, *minime pia, ſed Deo inviſa*. *Libro* 1.

7. Quæ omnia oſtendunt veterem famam de lege divina adverſus id genus conjugia, unde & vocem nefas de talibus uſurpari videmus. Omnes autem fratres & ſorores comprehendi (i) lex ipſa indicat, tam agnatos quam cognatos ejus gradus, ſive foris, ſive domi natos atque educatos comprehendens.

XIV. 1. 66 Quæ manifeſta expreſſio oſtendere videtur diſcrimen, quod eſt inter hos, & alios remotiores gradus. Nam 67 ducere amitam agnatam vetitum eſt. At (k) 68 filiam fratris, qui par eſt gradus, ducere vetitum non eſt: imo ejus facti 69 apud Hebræos exſtant exempla. *Nova nobis in fratrum filias conjugia: at aliis gentibus ſolemnia, nec lege ulla prohibita*, inquit Tacitus. Athenis id *Annal.* XII licuiſſe oſtendit Iſæus, & Lyſiæ vita Plutarchus. Rationem adferunt Hebræi, quia viri juvenes aſſidue frequentant domos avorum & aviarum, aut etiam in iis habitant 70 ſimul cum amitis: ad domos vero fratrum minus frequens ipſis eſt aditus, nec ibi tantundem habent juris. Quæ ſi recipimus, ut ſane rationi ſunt conſentanea, fatebimur legem de non ducendis affinibus recti gradus, & ſororibus, ex quo multiplicari cœptum eſt humanum genus, eſſe perpetuam: & hominibus communem, ut quæ honeſtate naturali ni-

GROT. i *Lex ipſa indicat*) Ubi vide Chaldæum paraphraſten. diſtinxerunt male Spartiatæ, & Athenienſes, & quidem diverſimode.

GRON. 66 *Quæ manifeſta*) Excuſat tacite inceſta potentis in Europa domus.

67 *Ducere amitam*) Quia pater & amita videntur una perſona, infra 2. 7. 9. quod etſi & de fratre filiaque ejus dici poſſit, tamen natura non tantopere abhorret a conjugio fratrum & ſororum, quam parentum & liberorum. Levit. 18.

GROT. k *Filiam fratris ducere*) Talem Abrahamo Saram fuiſſe Joſephus putat. idem poſt datam legem exempla nobis dat in Herode, qui fratris filiam duxerat, & ſuam filiam fratri Pherotæ deſponderat. Vide eum antiquæ hiſtoriæ XII, & XVI. Phineo patruo promiſſa Andromede, Ovidius metamorphoſeon V. id poſtea apud Romanos vetitum permiſit Claudius: vetuit Nerva: permiſit Heraclius.

GRON. 68 *Filiam fratris*) Carolus Styriæ dux Ferdinandi I. filius Mariam ſorore ſua Anna & Alberto Bavaro natam uxorem habuit. Blondel. Præf. Apol. XIV, 2. latere averſo.

69 *Apud Hebræos*) Nachores Milcham Aranis fratris filiam. Geneſ. 11, 19. Niſi tamen alius iſte Aranes fuit, ut videtur, quum alter ſolum Lothum genuiſſe dicatur, alter deſcribatur pater Milcæ & Jiſcæ. Sara autem Abrahæ ſoror conſanguinea, non uterina fuit. Geneſ. 20, 12.

70 *Simul cum amitis*) Et ſic major datur occaſio ſtupri aut improbæ conſuetudinis, a qua minus temperaturi erant, qui ſpem haberent juſtis deinde nuptiis culpam emendari poſſe.

71 *Quæ*

nitatur, ita ut & irritum fiat, ſi quid factum ſit adverſus hanc legem, ob vitium permanens: at cæteras leges non item, ut 71 quæ cautionem magis contineant, quæ cautio etiam aliis modis adhiberi poteſt.

Can. XIX. 2. Certe canonibus antiquiſsimis, qui apoſtolici dicuntur, qui duas ſorores alteram poſt alteram duxiſſet, aut ἀδελφιδῆν, id eſt, fratris, aut ſororis filiam, tantum a clero arcetur. Nec difficilis eſt reſponſio ad id, quod diximus de peccato imputato Cananæis & finitimis populis. Poteſt enim locutio univerſalis reſtringi ad præcipua ejus capitis, ut de concubitu cum maſculis, cum beſtiis, cum parentibus, cum ſororibus, cum nuptis alienis, in quorum προφυλακὴν & ut Hebræi loquuntur, præmunimentum, additæ ſint leges cæteræ. Nam de ſingulis partibus ne intelligatur, argumento eſſe poteſt interdictum de non habendis eodem tempore in matrimonio ſororibus duabus: quod in commune datum olim humano generi fuiſſe Jacobi pietas, qui contra fecit, credere nos non ſinit. Addi poteſt factum Amrami, qui pater Moſis fuit. Nam & is ante legis tempora 72 amitam duxit uxorem, ſicut materteras (l) apud Græcos 73 Diomedes & 74 Iphidamas: 75 Areten fratris filiam Alcinous.

Euſt. ad Il. Λ. & ad Od. H.

3. Recte tamen fecerunt Chriſtiani veteres, qui leges non illas tantum in commune datas, ſed alias peculiariter Hebræo populo ſcriptas ſponte ſua obſervarunt: imo & ad gradus quoſdam ulteriores protenderunt verecundiæ ſuæ fines, ut hac quoque in virtute non minus quam in cæteris Hebræos antecederent. Atque id pridem factum magno conſenſu ex canonibus apparet. Auguſtinus (m) de patruelium & conſobrinorum conjugiis, inter Chriſtianos loquens: *Raro*, inquit, *per mores fiebat quod fieri per leges licebat*

De civ. Dei lib. XV. c. 16.

71 *Quæ cautionem*) Quæ non vetant aliquid per ſe ac directe adverſum naturæ, ſed id agunt, ut caveant & præveniant aliquod incommodum, quod evenire poſſet, quodque & alia ratione vitari poteſt.

72 *Amitam duxit*) Jochebedam Cahathi, qui pater Amrami fuit, ſororem. Exod. 6, 20.

GROT. l. *Apud Græcos*) Et Caſtori avunculo deſponſam Electram ex Euripidis Electra diſcimus.

GRON. 73 *Diomedes*) Ægialiam Adraſti filiam, cujus ſoror Deipyle fuerat, Tydei uxor, Diomedis mater. Apollodor. 2, lib. p. 40.

74 *Iphidamas*) Theano Ciſſæ, qui avus maternus Iphidamantis Antenoridæ fuit, filiam. Homer. Ιλ. λ. ſive 12, v. 224.

75 *Areten fratris*) Rhexenoris, qui communem cum Alcinoo patrem Nauſithoum habuit, filiam. Homerus Od. η ſive 8, 146.

GROT. m *De patruelium conjugiis*) Æſchylus Danaidibus vocat λέκτρα ὧν θέμις εἴργει, *cubilia quæ jus prohibet*, & ait ſic μιαίνεσθαι γένος, *fœdari genus*. At Scholiaſtes addit illegitimas fuiſſe tales nuptias, quod adhuc viveret virginum pater, quaſi juſtæ futuræ fuerint eo mortuo, ex lege τῶν ἐπικλήρων. In oratione Sp. Liguſtini civis Romani apud Livium eſt: *Pater mihi uxorem fratris ſui filiam dedit*. Vide & Plauti Pœnulum.

GRON.

bat, quia id nec divina prohibuit, & nondum prohibuerat lex humana: veruntamen factum etiam licitum 76 *propter vicinitatem horrebatur illiciti.* Hanc morum verecundiam leges regum ac populorum ſecutæ ſunt; ſicut (n) Theodoſii conſtitutio patruelium & conſobrinorum conjugia vetuit, laudante id factum, ut pietatis plenum, Ambroſio. *epiſt.66.*

4. Sed ſciendum ſimul eſt, (o) non quod vetitum eſt fieri lege humana, ſi fiat, irritum quoque eſſe, niſi & hoc lex addiderit aut ſignificaverit. Canon Eliberinus LX: Si quis poſt obitum uxoris ſuæ (p) ſororem ejus duxerit, & ipſa fuerit fidelis, per quinquennium cum a communione abſtinet: eo ipſo oſtendens 77 manère vinculum matrimonii. Et ut jam diximus, in canonibus, qui Apoſtolici dicuntur, qui duas ſorores duxerit, aut fratris filiam, tantum clericus fieri prohibetur.

XV. 1. Ut ad alia pergamus, obſervandum hoc eſt, concubinatum quendam verum ac ratum eſſe conjugium, etſi effectibus quibuſdam juris civilis propriis privetur, aut etiam effectus quoſdam naturales impedimento legis civilis amittat. Exempli cauſa, inter ſervum & ancillam jure Romano 78 contubernium eſſe dicitur, (q) non matrimonium; attamen ad ipſam conjugii naturam nihil deeſt in tali conſociatione, quæ propterea in antiquis canonibus γάμος nomine appellatur. Sic inter hominem liberum & ancillam concubinatus dicitur, non matrimonium: quod deinde imitatione quadam

ad

GRON. 76 *Ob vicinitatem*) Quia tam prope accedebat ad id, quod vetitum eſſet.

GROT. n *Theodoſii conſtitutio*) Victor de eo: *tantum pudori tribuens & continentiæ ut conſobrinarum nuptias vetuerit, tanquam ſororum.* Meminit & Libanius oratione de Angariis. Exſtat Arcadii & Honorii lex ejuſdem ſenſus, quæ tertia eſt C. Theodoſiano de inceſtis nuptiis. Concedi tamen principum indulto ſolitas nuptias tales oſtendit lex Honorii & Theodoſii minoris alia eodem codice: titulo, ſi nuptiæ ex reſcripto petantur. Secuti & Gotthi reges, Caſſiodorus VII, 46. *Hoc prudentes viri ſequentes exemplum, longius pudicam obſervantiam poſteris tranſmiſerunt, reſervantes principi tantum beneficium conſobrinis nuptiali copulatione jungendis.* Ubi & formulam habes talis veniæ principalis.

o *Non quod vetitum eſt lege humana, ſi fiat, irritum quoque eſſe*) In Agathenſi concilio poſt commemorata conjugia vetita, & inter eas de relicta fratris additur: *Quod ita præſenti tempore prohibemus, ut ea, quæ hactenus ſunt conſtituta, non ſolvamus.* Retulit hic Gratianus in quæſtionem II, & III, cauſæ XXXV. Simile quod a Paulo in ſententias relatum eſt libro II, tit. XX. ſine parentum conſenſu contractas nuptias injuſtas eſſe, ſic tamen ut non diſſolvantur, niſi forte hæc poſtrema verba Arrianus addidit. Tertullianus de conjugio cum infideli agens ad uxorem ſecundo, ait dominum magis ratum habere matrimonium non contrahi, quam omnino disjungi. Vide infra §. XVI.

p *Sororem ejus duxerit*) Lex Langobardica lib. II, c. VIII. 13. *quia canones ſic habent de duabus ſororibus, ſicut de duobus fratribus.*

GRON. 77 *Manere vinculum*) Nuptias eas non reſcindi.

78 *Contubernium*) 1, 3. 3.

GROT. q *Non matrimonium*) At ſerviles conjunctiones nuptiæ dicebantur

in

ad alias perſonas diſparis qualitatis productum eſt: ut 79 Athenis inter civem & peregrinam, unde Servius ad illud Virgilii:

Suppoſitos de matre nothos furata creavit:

nothos interpretatur materno genere ignobiles & obſcuros. Apud Ariſtophanem avibus qui dixerat, νόθος γὰρ εἶ κ᾽ οὐ γνήσιος, dictum probat εἴν γε ξένης γυναικός: *quippe cum ex peregrina natus ſit*. Et apud Ælianum γνήσιος definitur ὃς ἐξ ἀμφοῖν γεγονὼς ἀστοῖν, *qui utroque parente cive natus ſit*.

2. Atqui 80 ſic in ſtatu naturæ inter tales, quales jam diximus, conjugium verum eſſe potuit, ſi fœmina eſſet ſub cuſtodia maritali, & fidem marito dediſſet; ſic etiam (r) in ſtatu legis Chriſtianæ verum erit inter ſervum & ancillam, aut liberum & ſervam conjugium; multoque magis inter civem & peregrinam, ſenatorem & libertam, ſi quæ jure divino Chriſtiano ſunt neceſſaria accedant, ſcilicet indiſſolubilis unius cum una conjunctio, etiamſi effectus quidam legis civilis non ſequantur, aut alioqui ſponte ſecuturi lege impediantur. Atque hunc in ſenſum capienda ſunt verba concilii Toletani primi: *Cæterum is, qui non habet uxorem, &* (s) *pro uxore concubinam habet, a communione non repellatur: tamen ut unius mulieris, aut uxoris, aut concubinæ, ut ei placuerit, ſit conjunctione contentus*. cui adde locum in Clementis conſtitutionibus lib. VIII, cap. XXXII. Pertinet huc quod Theodoſius & Valentini

ni

in Græcia, Carthagine, in Apulia. Prologus ad Caſinam Plauti. Sic & in legibus Langobardorum libro II, tit. XII. 10. & XIII. 3. & lege Salica tit. XIV, §. 11. ſed ſine conſenſu dominorum non valuiſſe conjugia talia apud Hebræos, notatur ab ipſis ad Exodum XXI. ubi talium nuptiarum mentio, & apud Græcos Chriſtianos a Baſilio in ſuis Canonibus. Solitam etiam a principe veniam impetrari ducendæ mulieris, quæ inæqualis eſſet conditionis. videmus apud Caſſiodorum VII, 40.

GRON. 79 *Athenis inter civem &*) Auctor Pericles, quæ in ipſius caput recidit amiſſis legitimis liberis. Plutarchus.

80 *Sic in ſtatu naturæ*) Leg. *ſicut in ſtatu*, ſi conſideretur in his ſolum, quid ſit juris naturæ citra reſpectum juris civilis.

GROT. r *In ſtatu legis Chriſtianæ*) Vide in Gratiani collectione c. 1. de conjugiis ſervorum.

s *Pro uxore concubinam habet*) De tali concubina Auguſtinus de fide & operibus: *De concubina quoque, ſi profeſſa fuerit nullum ſe alium cognituram, etiamſi ab illo cui ſubdita eſt dimittatur, merito dubitatur, utrum ad percipiendum baptiſmum non debeat admitti*. Idem de bono conjugii libro V. *Solet etiam quæri, cum maſculus & fœmina, nec ille maritus, nec illa uxor alterius, ſibimet non filiorum procreandorum, ſed propter incontinentiam ſolius concubitus cauſa copulantur, ea fide media, ut nec ille cum altera, nec illa cum altero id faciat, utrum nuptiæ ſint vocandæ. Et poteſt quidem fortaſſe non abſurde hoc appellari connubium, ſi uſque ad mortem alicujus eorum id inter eos placuerit et prolis generationem, quamvis non ea cauſa conjuncti ſint, non tamen vitaverint, ut vel nolint ſibi naſci filios, vel etiam opere aliquo malo agant, ne naſcantur*. Itaque in capitulari Francico VII, c. 155. dicitur: *Qui uxorem habet eodem tempore concubinam habere non poteſt, ne ab uxore eum dilectio ſeparet concubinæ*.

CRON.

Digitized by Google

nianus concubinatum quendam vocant inæquale conjugium, & quod inde adulterii accuſatio naſci dicitur.

XVI. 1. Imo etiam ſi lex humana conjugia inter certas perſonas contrahi prohibeat, non ideo ſequetur irritum fore matrimonium, ſi reipſa contrahatur. Sunt enim diverſa, 81 prohibere, & irritum quid facere, nam prohibitio vim ſuam exſerere poteſt per pœnam vel expreſſam, vel arbitrariam: & hoc genus leges imperfectas vocat Ulpianus, (t) quæ fieri quid vetant, ſed factum *Inſtit. tit. 1.* non reſcindunt. qualis erat 82 lex Cincia, quæ ſupra certum modum donare vetabat, donatum non reſcindebat.

2. Scimus apud Romanos poſtea Theodoſii lege inductum: ut *L. non dubium. C. de legibus.* ſi quid lex prohibuerit tantum, non etiam ſpecialiter dixerit inutile eſſe debere quod contra factum eſt, id ipſum tamen caſſum, inutile, ac pro infecto ſit, nimirum ſi in judicium res deveniat, ſed hæc extenſio non fit ex vi ſolius prohibitionis, ſed ex vi novæ legis, quam alii populi ſequi neceſſe non habent. 83 Sæpe enim indecentia eſt major in actu quam in effectibus: (u) ſæpe etiam incommoda quæ reſciſſionem ſequuntur majora quam ipſa indecentia, aut incommodum actus ipſius.

XVII. Conſociationes præter hanc maxime naturalem ſunt & aliæ, tum privatæ, tum publicæ: & hæ quidem aut in populum, aut ex populis. Habent autem omnes hoc commune, quod in iis

rebus

GRON. 81 *Prohibere & irritum*) Legi, quæ prohibet, poteſt ſatisfieri mulcta vel compenſatione, ut tamen res facta maneat: quemadmodum legi de furtis in tigno juncto. l. 1. D. de T. j.

GROT. t *Quæ fieri quid vetant, ſed factum non reſcindunt*) Livius libro x: *Valeria lex, cum eum qui provocaſſet virgis cædi, ſecurique necari vetuiſſet, ſi quis adverſus ea feciſſet, nihil ultra quam improbe factum adjecit: id (qui dum pudor hominum erat) viſum credo vinculum ſatis validum legis, nunc vix ſervo ita minetur quiſquam.* Lex Furia teſtamentaria pluſquam mille aſſium legatum mortiſve cauſa prohibebat capere, præter exceptas perſonas, & adverſus eum qui plus ceperit, quadrupli pœnam conſtituebat, memorante Ulpiano. Macrobius circa finem eorum quæ ſcripſit ad ſomnium Scipionis: *Inter leges illa imperfecta dicitur, in qua nulla deviantibus pœna ſancitur.* Vide ſupra hoc capite §. XIV, in fine. Sic divus Marcus reſcripſit: *Eum heredem, qui prohibet funerari ab eo, quem teſtator elegit, non recte facere: pœnam tamen in eum ſtatutam non eſſe.*

GRON. 82 *Lex Cincia*) Sic lex Furia teſtamentaria plus mille aſſium legatum aut mortis cauſa capere vetabat; & adverſus eum qui cepiſſet quadrupli pœnam conſtituebat.

83 *Sæpe etiam indecentia*) Sic ducere peregrinam, ſordido loco natam, ancillam, meretricem, turpe; ſed cohabitare cum ea, quam duxeris, maritali more non turpe.

GROT. u *Sæpe etiam incommoda quæ reſciſſionem ſequuntur, majora quam ipſa indecentia*) Ideo rex Alcinous Medeam reddi volebat patri, ſi deflorata non dum eſſet. Meminit Apollonius Argonautis, & ejus ſcholiaſtes, & in bibliotheca Apollodorus.

rebus ob quas conſociatio quæque inſtituta eſt, univerſitas, & 84 ejus pars major nomine univerſitatis obligant ſingulos qui ſunt in ſocietate. Omnino enim ea credenda eſt fuiſſe voluntas in ſocietatem coeuntium, ut ratio aliqua eſſet expediendi negotia: eſt autem manifeſte iniquum, ut pars major ſequatur minorem: quare naturaliter, (x) 85 ſecluſis pactis ac legibus, quæ formam tractandis negotiis imponunt, pars major jus habet integri. Thucydides 86 κύριον εἶναι ὅ, τι ἂν τὸ πλῆθος ψηφίσηται. Appianus: ἔστι δ' ἔν τε χειροτονίαις καὶ δίκαις ἀεὶ τὸ πλέον δυνατώτερον: *tam in comitiis quam in judiciis vincit pars major*. Dionyſius Halicarnaſſenſis ſimiliter: ὅ, τι ἂν δόξῃ τοῖς πλείοσι τοῦτο νικᾶν, (y) *quod pluribus viſum, id valere*. 87 Et alibi 88 ὅ, τι δ' ἂν οἱ πλείους ψῆφοι καθαιρῶσι τοῦτο ποιεῖν. Item: 89 ὅ, τι ἂν αἱ πλείους γνῶμαι καθαιρῶσι τοῦτο εἶναι 90 κύριον. Ariſtoteles: κύριον τὸ τοῖς πλείοσι δόξαν. Curtius libro x: *Eo quod major pars decreverit ſtetur*. Prudentius:

Vid. de poteſtate civili n.4.

Lib.v.

Lib.vii.

Polit.iv, c.vi.2.

In paucis jam deficiente caterva
Nec perſona ſita eſt patriæ, nec curia conſtat.

Deinde:

Infirma minoris
Vox cedat numeri parvaque in parte 91 quieſcat.

Apud Xenophontem hoc dicitur: ἐκ τῆς νικώσης πράττειν πάντα, *omnia agere ſecundum eam ſententiam, quę vincit.*

XVIII. Quod

GRON. 84 *Et ejus pars major*) Quintil. decl. 365. *Quod major pars judicum ſtatuerit, reus patiatur*. Pars major in conſilio vincere debet, ſub his exceptionibus, I. Si ſint vera ſuffragia, hoc eſt, res integra, nec coitione ac conſpiratione plurium jam ante definita, quam in conſultationem deferatur. II. Si majorem numerum non faciant, quos ex lege & more, tanquam ſuſpectos excedere, nec in ſua cauſa jus dicere oportet. III. Ut major numerus conſentium non valeat ad ſtatuenda quæ juri divino & ſanæ rationi repugnant. IV. Nec ad fundamentales leges ſubvertendas aut formam reip. ex libidine mutandam. V. Nec ad privatorum jura, privilegia, veteres & in publicam utilitatem receptas conſuetudines abolendas.

GROT. x *Secluſis pactis ac legibus*) Ut quæ volunt duas partes concordare, ut cap.6. de Electione.

GRON. 85 *Secluſis pactis*) Quæ certis in cauſis ſolent excipere, ne quid fiat, niſi de conſenſu ſingulorum, ut augurem non liceat nominari, qui cuiquam e collegio inimicus eſſet. Cic. 3, famil.10.

86 Κύριον εἶναι) Valere quod plures ſciverint.

GROT. y *Quod pluribus viſum id valere*) Hunc ſenſum dant Chaldæus Paraphraſtes & Rabbini ad illud in Exodo XXIII, 3. Adjunge l. duo. & l. Pomponius. D. de re judicata; & quæ infra lib. III, cap. XXX. §.24. & quæ paria cum Prudentio habet Ambroſius contra Symmachum.

GRON. 87 *Et alibi*) 7. p.4.45.

88 Ὅ τι δ' ἂν οἱ &c.) Quod plurium ſuffragia ſtatuerint, id facere.

89 Ὅ τι ἂν αἱ πλείους) Quod plures ſententiæ decreverint, id eſſe ratum.

90 Κύριον) Validum quod pluribus viſum.

91 *Quieſcat*) Sileſcat.

92 Ad

XVIIJ. Quod ſi pares ſint ſententiæ, nihil agetur: quia 92 ad mutationem non ſatis momenti eſt: qua de cauſa 93 ubi pares ſunt ſententiæ, (z) reus abſolutus intelligitur: quod jus 94 Minervæ calculum Græci vocant ex fabula de Oreſte. quæ res apud Æſchylum Furiis, & apud Euripidem (z) Oreſte & Electra tragœdiis tractatur. Sic & poſſeſſor rem tenet: quæ ratio non male obſervata eſt a ſcriptore problematum, quæ Ariſtoteli adſcribuntur, ſectione XXIX. In Senecæ controverſia quadam eſt: *Alter judex damnat, alter abſolvit: inter diſpares ſententias* (a) *mitior vincat.* Nam ſic & in dialecticis collectionibus illatio eam partem ſequitur, quæ minus onerat.

XIX. Sed hic quæſtio oriri ſolet 95 de conjungendis aut dividendis ſententiis: qua de re ex mero jure naturali, id eſt, ſi pacto aut lex aliud non præcipiat, diſtinguendum videtur inter ſententias, quæ totis rebus differunt, & inter eas, quarum altera partem alterius continet, ut hæ (b) conjungendæ ſint in eo quo con-

92 *Ad mutationem*) Ad rem novam introducendam.

93 *Ubi pares ſunt*) M. Seneca 3, exer. 2. *Parricida æquis ſententiis abſolutus.* Et. *Quidam filium accuſavit parricidii: æquis ſententiis abſolutum abdicat.* Quintilian. decl. 254. *Exul accuſator & ſententiæ pares.* Item, *poſtulavit reum: is æquis ſententiis abſolutus eſt.*

GROT. z *Reus abſolutus intelligitur*) L. inter pares. D. de re judicata. Vide Julianum de Euſebia.

GRON. 94 *Minervæ calculum*) Quum Oreſtes in Areopago cauſam diceret (occiderat autem matrem Clytemneſtram ut vindicaret patrem Agamemnonem, quem illa interfecerat) & condemnantes una ſententia vincerent, adfuit ἀπὸ μηχανῆς Minerva & appoſuit calculum ſuum abſolventibus: ſic paribus ſententiis valuit mitior, & Oreſtes evaſit. Solebant autem judices calculis nigris damnare, albis abſolvere. Ovid. 15, met. 44. Heſychius in Κἂν ἴσαι. Suidas in Ἴσαι ψῆφοι. Ariſtoph. Βατραχ. 244. ὡς ἀπολεῖται κἂν ἴσαι γένωνται. Julian. encom. Euſeb. ſeu orat. 3. p. 213.

GROT. z *Oreſte & Electra*) Etiam Iphigenia in Tauris. in Electra ſic ait:

Καὶ τοῖσι λοιποῖσιν ὅδε νόμος τεθήσεται,
Νικᾶν ἴσαις ψήφοισι τὸν φεύγοντ' ἀεί.
Idemque cunctis juris eſto in poſterum.
Certante numero judicum ut vincat reus.

a *Mitior vincat*) Seneca in controverſiis: *Non eſt invidioſa poteſtas, quæ miſericordia vincit.* Imo apud Hebræos una ſententia damnantium vincens pro nulla habebatur: ita Chaldæus ad dictum locum Exodi XXIII. & Moſes de Kotzi præceptorum jubentium XCVIII. & vetantium CXCV.

GRON. 95 *De conjungendis*) Exemplum apud Quintil. declam. 365.

GROT. b *Conjungendæ ſint in eo, in quo conveniunt*) Ideo ſenatores dividere ſententiam plura ſimul complectentem jubebantur, teſte Aſconio in Milonianam. Cicero epiſtolarum ad familiares l. 2. *Itaque cum ſententia prima Bibuli pronunciata eſſet, ut tres legati regem reducerent; ſecunda Hortenſii, ut tu ſine exercitu reduceres; tertia Volcatii, ut Pompejus reduceret; poſtulatum eſt, ut Bibuli ſententia divideretur: quatenus de religione dicebat, cuique rei jam obſiſti non poterat, Bibulo aſſenſum eſt: de* tri-

Digitized by Google

conveniunt, illæ non item. Sic qui 96 in viginti damnant, & qui in decem, conjungentur in illo decem adverſus ſententiam abſolventem. At qui morte reum puniunt, & qui relegant, non conjungentur, quia diverſa hæc ſunt, & in mórte non eſt relegatio. Sed nec abſolventes cum relegantibus conjungentur, quia etſi non interficiendum reum conſentiunt, id tamen non eſt illud ipſum quod dicit ſententia, ſed per conſequentiam inde elicitur: at qui relegat non abſolvit. Quare recte Plinius, cum tale quid in ſenatu eveniſſet, tantam dixit ſententiarum eſſe diverſitatem, ut non poſſent eſſe niſi ſingulæ; & parvulum referre, an idem diſpliceret quibus non idem placuiſſet. Et (c) Polybius notat a Poſtumio prætore fraudem factam in rogandis ſententiis, cum eos, qui 97 captivos Græcos damnandos, & qui ad tempus retinendos cenſebant, contra abſolventes conjungeret. Exſtat hujus generis quæſtio apud Gellium libro IX. & apud Curium Fortunatianum in loco de quantitatum comparatione: & apud Quintilianum patrem controverſia CCCLXV. ubi hæc verba ſunt: *Jam aperte ex una plures facis. jam turbam iſtam, quæ univerſa noceret, dividendo extinguis. Duo exilium, duo ignominiam pronuntiant. Vis ego illos jungam, qui ſeipſos dividunt?*

Lib. VIII. epiſt. ad Ariſtonem.

Excerp. leg.

XX. Addendum & hoc: ſi qui abſentia, aut aliter impediti jure ſuo uti non poſſunt, eorum jus interim 98 accreſcere præſentibus: quod (d) Seneca in controverſia quadam exſequitur: *Puta te ſervum eſſe communem: huic domino ſervies,* (e) *qui præſens eſt.*

Lib. III.

XXI. (f) Na-

tribus legatis frequentes ierunt in alia omnia. Seneca epiſtola XXI. *Quod fieri in ſenatu ſolet, faciendum ego in philoſophia quoque exiſtimo, cum cenſuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, jubeo illum dividere ſententiam & ſequor.* Idem de vita beata c. 3. *Eſt & mihi cenſendi jus. itaque aliquem ſequar, aliquem jubebo ſententiam dividere.* meminit ejus moris & Plinius lib. VIII. epiſt. 14.

GRON. 96 *In viginti*) Nummos vel nummorum millia. Si tres judices jubeant pendere viginti, tres decem, tres nihil, vicerit ſententia in decem condemnantium, quia in viginti inſunt decem.

GROT. c *Polybius*) Vide ad eum locum Fulvii no[illegible]

GRON. 97 *Captivos Græcos*) Qui ſecundo bello Mac[illegible] animis denudarant animos pro rege Perſeo contra Romanos.

98 *Accreſcere præſentibus*) Plebiſcitum apud Livium 26, 34. *Quod ſenatus juratus, maxima pars cenſ at, qui adſidetis, id volumus jubemuſque.*

GROT. d *Seneca in controverſia quadam*) Libro III, contr. XIX.

e *Qui præſens eſt*) Ita ut & ad unum recidere poſſit nomen univerſitatis. l. ſicut. D. quod cujuſque univerſitatis nomine. ubi Weſſenbecium vide. Adde l. reſcriptum. D. de pactis. Zaſius in paratit. D. de pactis. Bart. in L. I. num. 3. de albo ſcribendo. Boer. deciſ. I. num. 4. Antonium Fabrum codice Sabaudico. lib. I, tit. II. definit. 40. Reinking. lib. I, claſſe V, c. 8. Sæpe tamen & hic, ut in illa regula de majore parte, leges exceptionem dant, puta ut duæ par-

Digitized by Google

XXI. (f) Naturalis autem ordo inter ſocios hic eſt; prout quiſque in ſocietatem venit. Sic inter fratres is ſervatur ordo, ut qui primus natus eſt reliquos præcedat, atque ita deinceps, rejectis aliis omnibus qualitatibus ἴσοι γὰρ inquit Ariſtoteles, πλὴν ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττουσι, *pares enim ſunt fratres, niſi quatenus ætas eos diſtinguit*. Theodoſius & Valens in conſtitutione de ordine inter conſules ſervando: *Quis enim in uno eodemque genere dignitatis prior eſſe debuerat*, (g) *niſi qui prior meruit dignitatem*? Atque hic mos antiquitus in Chriſtianorum quoque regum ac populorum ſocietate obtinuit, ut qui primi Chriſtianiſmum profeſſi ſunt, (h) in conciliis ad rem Chriſtianam pertinentibus præcedant cæteros.

D. de albo ſcribendo.

L. 1. C. de Conſ. l. XII.

XXII. Illud tamen addendum eſt: quoties ſocietas fundamentum habet in re, quam non æqualiter omnes participant, ut ſi in hereditate aut fundo alius dimidiam partem habeat, alius tertiam, alius quartam, tunc non tantum ordinem ſumendum ex modo participationis, ſed & 99 ſententias ad eum modum, id eſt, 1 menſoria, ut loquuntur, proportione æſtimandas. Quod ſicuti naturali æquitati convenit, ita Romanis quoque legibus probatum eſt (a) Ita narrat Strabo cum Libyca & tres vicinæ urbes in unum quaſi corpus coiiſſent, conveniſſe, ut 2 aliarum ſingula eſſent ſuffragia, Libycæ bina, eo quod in commune hæc multo plus cæteris conferret. Idem in Lycia viginti & tres ait fuiſſe urbes, quarum (1) aliæ terna, aliæ bina, aliæ ſingula ferrent ſuffragia,

L. 8. D. de pactis.

L. 14 D. Depoſiti.

L. 16. D. de reb. auct. jud. poſſid.

(a) *Lib.* XIII. *Lib.* XIV.

Pol. III. IX.

partes adeſſe debeant. L. Nulli. D. dicto titulo, quod cujuſque univ. nomine. L. nominationum, C. de decurionibus: ut abſentes præſentibus vices ſuas mandare aut ſuffragium per procuratorem dare poſſint. c. ſi quis juſto. de Electione in VI.

f *Naturalis ordo*) De præcedentiis vide, ſi lubet, M. Antonium Nattam conſ. 10c. num. 22. & conſ. 10c LXXVIII. num. 31. Mart. wacher conſiliis Cæſareis in controverſia Saxonica.

g *Niſi qui prior meruit dignitatem*) Adde L. omnes, C. ut dignitatum ordo ſervetur. L. ſemper, D. de jure immunitatis. L. ult. C. de tyronibus.

h *In conciliis*) Joh. Fice. conſ. latino LXXVII. n. 16. Afflictus deciſ. Neap. 1, n. 8. Bart. in l. 1. D. de albo ſcribendo. Innoc. in c. Tua. de Majoritate & obedientia. Ant. Teſſaurus 1. quæſt. for. XLVIII, n. 5. Tiberius Decianus reſponſo XIX, n. 183. & ſeq. Innocentius Butr. Felin. in c. ſtatuimus. D. tit. de Majoritate. Bal in Decernimus in 2. notabili, c. de Sacroſanctis Eccleſiis. Sed præcipue vide Æneam Silvium in concilii Baſileenſis hiſtoria.

GRON. 99 *Sententias ad eum*) Auctoritatem ſive jus ſententiæ inter ſocios proportionis eſſe geometricæ.

1 *Menſoria*) Quam comparatam dixit 1, 1. 18,

2 *Aliarum ſingula, Lybicæ bina*) Sic Philippo Macedoni poſt confectum Phocenſe bellum conceſſum, ut cum poſteris in Amphictyonum ſenatum adſciſceretur & gemini ſuffragii, quod Phocenſes habuerant, jus uſurparet. Diod. Sic. 16. 61. Et hoc quidem æquum jure naturali, ſed cui ſæpe mos populorum intercedit, id ſervans in tali ſocietate, quod ab initio placuit. Plerumque autem tum potentes minus potentibus, ut eos alliciant, par jus ſuffragii concedunt.

GROT. 1 *Aliæ terna, aliæ bina*) Sic in Smalcaldico fœdere Saxo duo habebat ſuffragia. GRON.

Digitized by Google

gia, & ad eundem modum onera tolerarent. Sed recte norat 3 Ariſtoteles id ita demum æquum fore, *εἰ κτημάτων χάριν ἐκοινώνησαν*, *ſi poſſeſſionum cauſa inita eſt ſocietas.*

XXIII. Conſociatio, qua multi patres familiarum in unum populum ac civitatem coeunt, maximum dat jus corpori in partes: quia hæc 4 perfectiſſima eſt ſocietas: neque ulla eſt actio hominis externa, quæ non ad hanc ſocietatem aut per ſe ſpectet,
Moral. v, 3. aut ex circumſtantiis ſpectare poſſit. Et hoc eſt quod ab Ariſtotele eſt proditum: *τοὺς νόμους ἀπαγορεύειν περὶ ἁπάντων*, *leges de omnis generis rebus præcipere.*

XXIV. 1. Solet hic illud quæri, (K) an civibus de civitate abſcedere liceat, venia non impetrata. Scimus populos eſſe, ubi id non liceat, ut 5 apud Moſchos: nec negamus talibus pactis iniri poſſe ſocietatem civilem, & 6 mores vim pacti accipere. Roma-
l. 22. D. ad municipal, nis legibus, ſaltem poſterioribus, domicilium quidem transferre licebat: ſed non eo minus qui tranſtulerat 7 municipii ſui muneribus obligabatur. Verum in quos id conſtitutum erat, ii manebant intra fines imperii Romani: atque ea ipſa conſtitutio ſpecialem 8 ſpectabat utilitatem tributariç præſtationis.

2. At nos quid naturaliter, ſi nihil aliud convenerit, obtinere debeat quçrimus: nec de parte aliqua, ſed de tota civitate, ſive unius ſummi imperii complexu. Et ſane (l) 9 gregatim diſcedi

non

GRON. 3 *Ariſtoteles pol. III, IX.*) Hein. 6. p. 299.

4 *Perfectiſſima*) 1, 1. 14.

GROT. k *An civibus de civitate abſcedere liceat*) Vide hac de re federa Helvetica apud Simlerum & alios. Servius in excerptis Fuldenſibus 11, Æneidos: *Conſuetudo antiqua fuerat, ut qui in familiam vel gentem tranſiret, prius ſe abdicaret ab ea, in qua fuerat & ſic ab alia reciperetur.* Exempla fidei regibus renuntiatæ vide aliqua apud Marianam, ac poſtremum illuſtre libro XXVIII, c. 13.

GRON. 5 *Apud Moſchos*) Olim & apud Argivos. Ovid. 11. met. 28. *probibent diſcedere leges, Pœnaque mors poſita eſt patriam mutare volenti.*

6 *Mores vim pacti*) Etiam ubi pactum ejuſmodi a primo initum non conſtat, ſi tamen longo tempore obſervatum ſit, ut nemo diſcedendi ſine commeatu poteſtatem habuerit aut uſurpaverit, ibi eam conſuetudinem pro lege & pacto valere.

7 *Municipii ſui*) Hæc eſt cauſa, cur Joſephum & Mariam, quum Judææ cenſus ex mandato Auguſti ageretur, etſi habitarent Nazarethi, oportuerit proficiſci Bethlehemum, ut ibi cenſerentur: nam Davidis poſteri ejus municipii erant.

8 *Spectabat utilitatem*) Eo pertinebat, ut ne minuerentur cujuſque municipii intributiones, aut ſi aliqui inde diſceſſiſſent, graviores remanentibus fierent.

GROT. l *Gregatim diſcedi non poſſe*) Zonaras de Lazo rege agens, qui a Perſis ad Romanos defecerat: *τοῦτο αἴτιον μάχης Ῥωμαίοις καὶ Πέρσαις ἐγένετο, ὡς τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων τοὺς αὐτοῖς ὑπείκοντας σφετεριζομένου·* *Id belli initium Romanis ac Perſis fuit, quod Romanus princeps ad ſe avocaret Perſis ſubditos.*

GRON. 9 *Gregatim diſcedi*) Magnis catervis.

10 Fi-

Digitized by Google

non poſſe, ſatis expeditum eſt ex neceſſitate 10 finis, quę jus facit in moralibus. nam id ſi liceat, jam civilis ſocietas ſubſiſtere non poſſit. De ſingulorum diſceſſione alia res videtur, ſicut aliud eſt ex flumine aquam haurire, aliud 11 rivum diducere. *De ſua cuique civitate ſtatuendi facultas libera eſt*, ait Tryphoninus. Cicero pro Balbo laudat jus illud, *ne quis in civitate maneat invitus*, & *fundamentum* vocat *libertatis*, *ſui quemque juris & retinendi & dimittendi eſſe dominum*. Tamen hic quoque ſervanda eſt regula naturalis æquitatis, quam Romani in privatis ſocietatibus dirimendis ſecuti ſunt, 12 ut id non liceat ſi ſocietatis interſit. Semper enim, ut recte inquit Proculus, non id quod privatim intereſt unius ex ſociis ſervari ſolet, ſed quod ſocietati expedit. (m) Intererit autem ſocietatis civilis non abire civem ſi magnum contractum ſit ęs alienum, niſi paratus ſit civis in præſens partem ſuam exſolvere: item ſi fiducia multitudinis bellum ſit ſuſceptum, prẹſertim ſi obſidio immineat, niſi paratus ſit civis ille alium ęque idoneum ſubſtituere, qui rempublicam defendat.

L. in bello. D. de capt. & poſtl.

L. actione. §. Labeo. D. pro ſocio.

3. Extra hos caſus credibile eſt ad liberam civium diſceſſionem conſentire populos, quia non minus ex ea libertate commodi ſentire aliunde poſſunt.

XXV. Sic (n) in exules nullum jus civitati. Heraclidę Argis ejecti ab Euryſtheo, per tutorem ſuum Iolaum, ſic loquuntur apud Euripidem.

Quo jure jam nos ad Mycenęos trahat,
Eadem agentes urbe quos urbe expulit?
Nunc ergo cives non ſumus.

Alcibiadis filius in Iſocratea oratione agens de temporibus ejecti patris: ὅτ' οὐδὲν αὐτῷ τῆς πόλεως προσῆκεν. (o) *cum nihil ad illum civitas noſtra pertineret*. Jam vero plurium populorum, ſive per ſe ſive per capita ſua conſociatio fedus eſt, de cujus natura & effectu locus agendi erit, ubi 13 ad obligationem ex pacto erit deventum.

XXVI. ſub-

10 *Finis; quæ jus*) 2, n. 2.

11 *Rivum diducere*) Incili depreſſo, vel foſſa facta aquam perpetui decurſus in ſuum fundum ducere. l. 1. §. 5. & l. 3. §. 2. D. de rivis.

12 *Ut id non liceat*) Sic qui poſt Cannenſem cladem deſerere Italiam voluerant, & tum prohibiti a P. Scipione, & poſtea cauſam dicere apud cenſores juſſi, orationemque contra remp. habuiſſe judicati & omnibus cenſoriis notis confixi ſunt. Liv. 22, 53. & 24. 18.

GROT. m *Intererit autem ſocietatis*) Bembus libro VII.

n *In exules nullum jus civitati*) Vide infra lib. III, tit. XX. §. XLI.

o *Cum nihil ad illum civitas noſtra pertineret*) Nicetas Iſaaci Angeli rebus libro I. μὴ καινὸν εἰ θεραπεύοι τις τὸν ἀντίπαλον καὶ κολακεύοι ὡς φίλον τὸν οἰκείων ἐξεῖργον πολέμιον. *Non mirum ſi quis hoſtem ambiat eique blandiatur, qui ſuos ſibi hoſtes ſenſerit.*

GRON. 13 *Ad obligationem ex pacto*) 2, 12.

14 Ut

XXVI. Subjectio ex conſenſu, aut privata eſt, aut publica. Subjectio privata ex conſenſu eſſe poteſt multiplex, ſicut multiplicia ſunt regiminum genera. Nobiliſsima ſpecies eſt arrogatio qua quis ſe ita dat in familiam alterius, ut ei ſubſit ad eum modum, quo filius qui maturę eſt ętatis ſubeſt patri. Pater autem filium ſuum eo modo dare alteri non poteſt, 14 ut jus paternum plene in eum tranſeat, & ipſe paterno officio exſolvatur. id enim natura non ſinit: ſed poteſt filium alteri commendare, & alendum dare quaſi ſubſtituendo.

XXVII. 1. Subjectionis ſpecies ignobiliſſima eſt, qua quis ſe dat 15 in ſervitutem perfectam, ut illi apud Germanos qui noviſſimo 16 aleæ jactu de libertate contendebant: *Victus voluntariam ſervitutem adit*, ait Tacitus. Etiam apud Græcos ut narrat Dion Pruſæenſis oratione xv: *μύριοι δήπε ἀποδίδονται ἑαυτοὺς ἐλευθέροι ὄντες, ὥστε δελεύειν κατὰ συγγραφήν. innumeri cum liberi ſint, ſe in ſervitutem dant, ut* (p) *ex contractus formula ſerviant.*

De moribus Germ.

2. Eſt autem ſervitus perfecta, quę perpetuas operas debet pro alimentis & aliis, quę vitę neceſsitas exigit: quę res ſi ita accipiatur 17 in terminis naturalibus, (q) nihil habet in ſe nimię acerbitatis, nam 18 perpetua iſta obligatio compenſatur, perpetua in illa alimentorum certitudine, quam ſępe non habent, 19 qui diurnas operas locant, unde accidit ſępe, quod dixit Eubulus:

> Εϑέλει δ' ἄνευ μισθοῦ παρ' αὐϑοῖς καταμένειν
> 'Επ' σιτίοις.
> *Manere apud illos voluit, mercedis carens,*
> *Victu contentus.*

14 *Vt jus paternum*) Quod ultra jus naturæ fiebat in adoptione Romana per æs & libram.

15 *In ſervitutem perfectam*) Ut qui apud Romanos ſe ad pretium participandum venundari patiebantur. §.4. inſt. de jure perſ.

16 *Aleæ jactu*) Qui perdita aleæ luſu pecunia & bonis, ad poſtremum libertatem ſuam colluſoris pecuniæ opponebant, & in aleam mittebant, aut res recepturi, aut ne corpus quidem ſuum habituri. Tamen ignobilior eorum, qui ſe vendebant in ludum gladiatorium. Liv. 28, 21.; Lipſ. 2, Saturn. 3.

GROT. p *Ex contractus formula ſerviant*) Ægyptiis id olim vetitum. Athenis permiſſum ad Solonis tempora is conſtituit ἐπὶ σώμασι μὴ δανείζειν, *corpus pro credito ne obligaretur.* Idem Plutarchus Solone. Idem lex Petilia Romæ conſtituit.

GRON. 17 *In terminis naturalibus*) Ut dominis non plus in ſervos liceat, quam naturalis æquitas concedit.

GROT. q *Nihil habet in ſe nimiæ acerbitatis*) Vide ea de re egregiam Busbequii diſſertationem epiſt. exoticarum tertia.

GRON. 18 *Perpetua iſta obligatio*) Subjectio, quæ incommoda videtur, hoc habet commodi, ut ita ſubjectis de victu ſollicitos eſſe non ſit neceſſe, quem domini præbent. Plaut. Caſ. 2, 4. 14. *Liber. ſi ſum, meo periculo viuam, nunc viuo tuo.*

19 *Qui diurnas*) Opifices, agreſteſque, quorum res & fides in manibus.

20 *Fu-*

Idem Comicus alibi:

Πολλοὶ φυγόντες δεσπότας, ἐλεύθεροι
Ὄντες, πάλιν ζητοῦσι τὴν αὐτὴν φάτνην.

Qui ſe 20 fugitivi geſſerunt pro liberis:
Multi recurrunt (r) *priſtina ad præſepia.*

Sic in hiſtoriis notabat Poſidonius Stoicus, multos olim fuiſſe, qui ſuæ imbecillitatis conſcii, ſponte ſe aliis in ſervitutem darent: *ὅπως παρ' ἐκείνων τυγχάνοντες τῆς εἰς ἀναγκαῖα ἐπιμελείας, αὐτοὶ πάλιν ἀποδιδῶσιν ἐκείνοις διαυτῶν ἅπερ ἂν ὦσιν ὑπηρετεῖν δυνατοί·* *Ut domini quidem ipſis providerent de neceſſariis, ipſi vero operam viciſſim quam poſſent præſtarent.* Exemplum addunt alii in Mariandynis, qui eandem ob cauſam ſervos ſe fecerint Heracleotarum.

XXVIII. Jus autem vitæ ac necis (de plena & 21 interna juſtitia loquor) domini in ſervos non habent: nec quiſquam homo hominem jure poteſt interficere, niſi is capital commiſerit. Sed quorundam populorum legibus dominus, quacumque de cauſa ſervum interfecerit, 22 impune fert, ut ubique reges, qui liberrimam habent poteſtatem. Hac comparatione ante nos uſus eſt Seneca: *Si ſervo quominus 23 in nomen meriti perveniat, neceſſitas obeſt, & patiendi ultima timor, idem iſtud obſtabit & ei qui regem habet, & ei qui ducem, quoniam quanquam ſub diſpari titulo paria in illos licent.* *Lib.* III. *de beneſ. c.* 18. Cum tamen haud dubie ſervus a domino injuriam poſsit accipere, ut recte affirmat idem Seneca. ſed 24 agendi impunitas improprie jus dicitur. Quale jus & 25 Solon parentibus in liberos conceſſerat, & veteres Romanorum leges. Sopater: *ἐξῆν πατρὶ ὄντι τοὺς παῖδας ἀνελεῖν. ἔξεστιν ἐὰν ἁμάρτῃ τι, καὶ ὅτι ὁ νόμος τοῦτο εἰδὼς ὡς εἰλικρινὴς γένοιτ' ἂν δικαστὴς ὁ πατὴρ τοῦτο προσέταξε·* *Licuit ipſi cum pater eſſet filios interficere: nempe ſi quid peccatum eſſet. nam lex id ipſi permiſit, ideo quia credidit 26 integrum judicem fore.* Idem jus obtinere *παρὰ πολλοῖς καὶ σφόδρα εὐνομουμένοις*, *apud multos populos legum gloria florentes*, ait Dion oratione XV. *Lib.* III, *de beneſ. c.* 22. *Sextus Empiricus Pyrrhonic.* III.

20 *Fugitivi*) Servi a dominis profugi.
GROT. r *Priſtina ad præſepia*) Apud Plautum quidam:
Liber ſi ſim, meo periculo vivam, nunc vivo tuo.
Meliſſus Spoletinus Grammaticus manumitti noluit.
GRON. 21 *Interna juſtitia*) Quæ non tantum apud judicem mortalem, ſed etiam apud Deum inſontes præſtat.
22 *Impune fert*) Non obnoxius eſt quæſtioni, aut legi Corneliæ de ſicariis.

23 *In nomen meriti*) Ut quicquid præſtet domino. non dicatur de eo bene mereri aut ei beneficium dare, obſtat, quod quæ facit; cogitur facere, ne velit occidi.
24 *Agendi impunitas*) Poſſe facere ſine metu pœnæ, non eſt verum & proprie dictum jus habere ad agendum. ſed aliquid ſimile juri.
25 *Solon parentibus*) Negat Dionyſ. Halicarn. 2, 27.
26 *Integrum judicem*) Non facile odio liberorum aut aliena gratia corruptum.

XXIX. 1. De his qui ex ſervis naſcuntur difficilior inſpectio eſt. Romano jure & jure gentium circa captivos, 27 ut dicemus alibi, ut 28 in beſtiis, ita in ſervilis conditionis hominibus partus 29 matrem ſequitur, quod tamen juri naturali non ſatis congruit, 30 ubi pater aliqua ratione ſufficiente cognoſci poteſt, nam cum in mutis animantibus (s) patres non minus quam matres fœtuum curam gerant, hoc ipſo oſtenditur fœtum utriuſque eſſe communem. Sic ergo, ſi lex civilis hac de re tacuiſſet, (t) partus non minus patrem ſequeretur quam matrem. Ponamus ergo, quo minor ſit difficultas, utrumque parentem ſervitutem ſervire; & videamus an naturaliter partus ſervilis futurus ſit conditionis. Certe ſi alia nulla fuerit ratio educandi partum, potuerunt parentes prolem ſibi naſcituram in ſervitutem ſecum addicere: quippe cum 31 tali ex cauſa etiam in libertate natos vendere parentibus liceat.

2. Sed cum hoc jus naturaliter ortum ducat 32 ex ipſa neceſſi-

27 *Ut dicemus alibi*) 3, 7. 2.

28 *In beſtiis*) L. 5. §. 2. D. de rei vindic.

29 *Matrem ſequitur*) L. 7. Cod. de rei vind. l. 42. Cod. de liber. cauſa.

30 *Ubi pater aliqua*) Nam cur in beſtiis & ſervis id conſtitutum ſit, hæc ratio eſt, quod in illis non ſunt nuptiæ, quæ patrem demonſtrant.

GROT. s *Patres non minus quam matres fœtuum curam gerant*) Vide infra cap. VIII, §. 18. Plinius X, 34, de columbis: *Amor utrique ſobolis æqualis*.

t *Partus non minus patrem ſequeretur quam matrem*) Seneca de beneficiis VII, 12. *quomodo patri matrique communes liberi ſunt?* Lex Wiſigotthica lib. X, tit. 1. 17. *Si enim filius ab utroque parente gignitur & creatur, cur idem ad conditionem tantum pertineat genitricis, qui ſine patre nullatenus potuit procreari?* deinde: *Hac rationabiliter naturæ lege compellimur, agnationem ancillæ, quæ ſervo alieno juncta pepererit, inter utroſque dominos æqualiter dividendam*. Slavi & Slavæ proles patrem ſequebatur; Speculum Saxonicum III, 37. Idem moris in nonnullis Italiæ locis. c. licet, de conjugio ſervorum. Apud Langobardos & Saxones ſequitur partus partem deteriorem. Spec. Sax. I. 16. Idem apud wiſigotthos in Hiſpania Iſidori tempore obtinuiſſe diſcas ex c. ult. cauſa XXXII, quæſt. IV. Natus ex ſervo & ingenua eadem Wiſigotthorum lege ſit ſervus. III, tit. II. 3. IV, tit. V, 7. IX, tit. I, 16. Ex ſervo & ancilla nati inter dominos dividuntur. Si unus ſit filius, habet eum ſervi dominus, ancillæ domino pretii dimidium perſolvens. In originariis patris originarii dominus duas fert partes, fœminæ originariæ dominus unam, ex edicto Theodorici apud Caſſiodorum c. 67. in Anglia Francus quis eſt aut villanus ex patre, idemque in aliis conditionum diſcriminibus obſervatur. Litleton de Villanagio, & liber de laudibus legum Angliæ. Has leges a civili Romana diſcrepantes juri naturæ non repugnare agnoſcit Thomas Aquinas. quid ni, cum & Menſia lege apud Romanos alterutro parente peregrino natus peregrinus cenſeretur? ut nos docet Ulpianus in inſtitutionibus, titulo de his qui in poteſtate.

GRON. 31 *Tali ex cauſa*) Ob alendi ſeque & illos inopiam.

32 *Ex ipſa neceſſitate*) Ex egeſtate alimentorum, ſi ea ſuppetunt aliunde.

GROT.

ſitate, (u) extra eam non eſt jus parentibus prolem ſuam cuiquam addicere. Quare jus dominorum in prolem ſervilem hoc caſu naſcetur, (x) ex ipſa alimentorum & eorum quæ vitæ neceſſaria ſunt præbitione: ac proinde cum diu alendi fuerint e ſervis nati, antequam opera eorum domino utilis eſſe poſſit, & ſequentes operæ ſui 33 temporis alimentis reſpondeant; effugere ita natis ſervitutem non licebit, niſi pro alimentis quantum ſatis eſt reddant. ✠ Certe ſi immanis ſit domini ſævitia, ſervos illos etiam qui ipſi ſe in ſervitutem dederunt, fuga conſulere ſibi poſſe probabilis ſententia eſt. Nam quod Apoſtoli & antiqui canones ſervis edicunt, (y) ne ſe dominis ſubtrahant, generale eſt, & eorum errori oppoſitum, qui omnem ſubjectionem tam privatam quam publicam rejiciebant, ut pugnantem cum Chriſtiana libertate.

✠ *Leſſ.lib.v.c.5.dub.5.*
*1.Corinth.*vII, 21.
*Gal.*vI, 15.
Col. III, 22.
*Tit.*II, 9.
1 *Petr.* II, 16.
C. ſi quis ſervum 17.q.4.

XXX. Præter perfectam ſervitutem, de qua jam egimus, ſunt & imperfectæ, ut quæ aut in diem ſint, aut ſub conditione, aut ad res certas. Talis eſt 34 libertorum, 35 ſtatu liberorum. 36 nexorum, 37 addictorum, 38 aſcriptorum glebæ, 39 ſeptem annorum ſervitus apud Hebræos, & altera 40 ad Jubilæum uſque: 41 Peneſtarum apud Theſſalos; eorum, quos 42 manus mortuas vocant, ac poſtremo (z) mercenariorum: quæ diſcrimina aut a legibus aut a pa-

GROT. u *Extra eam non eſt jus parentibus prolem ſuam cuiquam addicere*) Ita & Carolus Calvus ſtatuit cap.xxxIV. Edicti Piſtis.

x *Ex ipſa alimentorum & eorum quæ vitæ neceſſaria ſunt præbitione*) Vide Leonem Afrum lib. vI, de Barca.

GRON. 33 *Temporis alimentis*) Debeantur pro cibo, quo tum temporis ſuſtentantur.

GROT. y *Ne ſe dominis ſubtrahant*) Vide infra lib. III, c.vII. §.6.

GRON. 34 *Libertorum*) Qui manumiſſi tamen operas patronis debent.

35 *Statu liberorum*) Qui teſtamento ſub conditione pendente manumiſſi ſunt.

36 *Nexorum*) Qui ob æs alienum creditoribus operas præſtant, ſive ultrò, ſive ſententia judicis, plerumque in vinculis, ἐγκαλουμένων. Liv 2, 24. &. 27. lib. 8, 28. Varro 6, de L.L.82.

37 *Addictorum*) Qui faciunt idem ſententia judicis. C. pro Flacco 20.2, de orat. 63.

38 *Aſcriptorum glebæ*) Coloni cum agro dominum mutantes.

39 *Septem annorum*) Ut Hebræus Hebræo ſe vendens ſex annis ſerviat, ſeptimo liber ſit. Deut. 15, 12.

40 *Ad jubilæum*) Ut idem jubilæo, id eſt, ſepties ſepteno, ſeu xlIx. anno exacto liber ſit. Levit.20. 39.

41 *Peneſtarum*) Quales Ilotæ Lacedæmone, clientes Romæ.

42 *Manus mortuas*) Agricolas vel ruſticos hac conditione manumiſſos, ut, ſi morerentur ſine liberis, bona omnia redirent ad patronum: ſin liberis relictis, optimum pignus vel jocale (i. quod ex omni re illius & inſtrumento pretioſiſſimum eſt) patrono vel domino cederet: ſi nihil eſſet tale, defuncti dextera abſciſſa offerretur. Mag. chron. Belgii p.153. ad annum D. 1123. Bodin. 1, de republ. 5. p. 61. & 93. Def. Herald. rer. quotid. lib. 1, cap. 10. num. 13. p. 81.

GROT. z *Mercenariorum*) Inter quos ii qui in Anglia apprentiſſi dicuntur, durante diſciplinæ ſuæ tempore, proxime ad ſervilem conditionem accedunt.

pactionibus pendent. Imperfecta ſervitus naturaliter etiam eſſe videtur ejus, qui altero parente liberæ, altero ſervilis conditionis ſit natus, ob eam quam ſupra diximus cauſam.

XXXI. Publica ſubjectio eſt, qua ſe populus 43 homini alicui, aut 44 pluribus hominibus, aut etiam 45 populo alteri in ditionem dat. Formulam talis ſubjectionis in exemplo 46 Capuæ ſupra adduximus. Similis eſt illa populi 47 Collatini: *Deditiſne vos populum Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utenſilia, divina humanaque omnia in meam populique Romani ditionem? Dedimus. Et ego recipio.* Quo alludens Plautus Amphitruone ait:

(a) *Deduntque ſe, divina humanaque omnia, urbem, & liberos*
In ditionem atque in arbitratum cuncti Thebano populo.

Perſæ hoc vocabant 48 aquam & terram dedere. Sed hæc perfecta ſubjectio eſt: ſunt & aliæ minus perfectæ, aut habendi modo, aut quoad imperandi plenitudinem, quarum gradus peti poſſunt ex his, Lib.1.3. quæ ſupra a nobis diſſertata ſunt.

XXXII. Ex delicto ſubjectio etiam non accedente conſenſu naſcitur, (b) quoties qui meruit libertatem amittere, ab eo cui pœnæ exigendæ jus eſt, in poteſtatem vi redigitur. Cui autem jus ſit pœnæ exigendæ, 49 videbimus infra. Poſſunt autem hunc in modum ſubjici non ſinguli tantum privata ſubjectione: (c) ut Cic.pro Cæcina. Romæ qui 50 ad dilectum non reſpondebant, & 51 incenſi: poſtea & fœminæ, quæ ſe 52 ſervo alieno iunxiſſent: ſed & 53 populi

GRON. 43 *Homini alicui*) Regi vel quocumque ſpecialiori nomine Principi.

44 *Pluribus*) Senatui, optimatibus, ubi ariſtocratia eſt.

45 *Populo*) Ubi democratia.

46 *Capuæ ſupra*) 1, 3. 8.

47 *Collatini*) Liv. 1, 38.

GROT. a *Deduntque ſe, divina humanaque omnia*) Id Perſæ vocabant terram & aquam dedere,

GRON. 48 *Aquam & terram dedere* (Herodotus Polyhymnia ſive lib. 7. cap. 133. Curtius lib. 3, 10.

GRON. b *Quoties qui meruit libertatem amittere*) Vt ſocii illi Vlyſſis Ægyptios prædati, de quibus Homerus Odyſſeæ ξ.

Ἔνθ' ἡμέων πολλοὺς μὲν ἀπέκτανον ὀξέϊ χαλκῷ·
Τοὺς δ' ἄγαγον ζωοὺς σφίσιν ἐργάζεσθαι ἀνάγκῃ.
Partem igitur noſtrûm ſicelicibus obtruncarunt:
Partem etiam vivos ad opus traxere coactum.

Sic Apollinem Jupiter cum in tartarum dejicere vellet, exoratus a Latona ſervituti addixit, habet Apollodorus libro III.

GROT. 49 *Videbimus infra*) 2, 20. 3.

GROT. c *Ut Romæ qui ad dilectum non reſpondebant*) Apud Lycios fures. Nicolaus Damaſcenus. Apud Wiſigothos multi aliorum criminum damnati, ut ex eorum legibus apparet.

GRON. 50 *Ad dilectum*) Citati, ut ſacramento dicerent, & militiæ nomen darent, non comparuerant. l. 29. D. comm. divid. l. 4. §. 10. D. de re militari.

51 *Incenſi*) Ex leg. Ser. Tullii regis, qui patrimonium non profeſsi aut male profeſſi erant. Liv. 1, 44.

52 *Servo alieno*) Tacit. 12, ann. 53. Sueton. Veſpaſ. 11.

53 *Populi publica*) Vt Brutios poſt Bel-

Digitized by Google

puli publica ex publico delicto. Hoc intereſt, quod populi ſervitus per ſe perpetua eſt, quia ſucceſſio partium non impedit, quo minus unus ſit populus. At ſingulorum ſervitus pœnalis perſonas non egreditur; quia 54 noxa caput ſequitur. Utraque autem ſervitus, tam privata, quam publica 55 pœnalis eſſe poteſt, aut perfecta aut imperfecta pro modo meriti & inflictæ pœnæ.

De ſervitute vero, tam privata, quam publica, quæ ex iure gentium oritur voluntario 56 infra dicendi erit locus, ubi ad effectus belli erit ventum.

bellum Punicum ſecundum ſenatus. Gell. 10, 3. ut opifices, quos nova Carthagine cepit P. Scipio. Liv. 26. 47. ut libertinos, qui ſe pro equitibus Rom. gererent, Claudius ſervos publicos fecerunt, Sueton. 25.

54 *Noxa caput*) §. 5. Inſtit. de noxal. act. l. 21. §. 1. D. commodati.

55 *Pœnalis eſſe*) Pœnæ vicem irrogari poteſt.

56 *Infra dicendi*) 3, 7.

CAPUT VI.

De acquiſitione derivativa facto hominis, ubi de alienatione imperii, & rerum imperii.

I. *Ut alienatio fiat, quid requiratur in dante.*

II. *Quid in accipiente.*

III. *Imperia alienari poſſe interdum a rege, interdum a populo.*

IV. *Imperium in partem populi alienari parte invita a populo non poſſe.*

V. *Nec ipſam partem in ſe imperium poſſe alienare, niſi in ſumma neceſſitate.*

VI. *Cauſa diverſitatis.*

VII. *Imperium in locum poſſe alienari.*

VIII. *Rejicitur ſententia, ſtatuens ob utilitatem aut neceſſitatem recte a rege imperii partes alienari.*

IX. *Infeudationem & oppignorationem ſub alienatione contineri.*

X. *Etiam ad alienandas jurisdictiones minores requiri populi conſenſum, aut ſpecialem, aut per conſuetudinem.*

XI. *Patrimonium populi a regibus alienari non poſſe.*

XII. *Diſtinguendas res, quæ in fructu ſunt patrimonii, a rebus patrimonii.*

XIII. *Partes patrimonii oppignorari a regibus quatenus poſſint, & cur?*

XIV. *Teſtamentum alienationis eſſe ſpeciem & iuris naturalis.*

I. 1. Acqui-

I. 1. ACquiſitione derivativa noſtrum fit aliquid 1 facto hominis aut legis. Homines rerum domini, ut dominium, aut totum, aut ex parte transferre poſſint, 2 iuris eſt naturalis poſt introductum dominium: ineſt enim hoc in ipſa dominii, pleni ſcilicet, natura. Itaque Ariſtoteles: *ὅρος τοῦ οἰκεῖον εἶναι, ὅταν ἐφ' αὐτῷ ᾖ ἀπαλλοτριῶσαι. proprietatis definitio eſt, ubi penes nos*

Soto lib. 10 q. 5. a. 1. *eſt jus alienandi*. Duo tamen notanda ſunt, alterum in dante, alterum in eo, cui datur. In dante, non ſufficere 3 actum internum voluntatis, ſed ſimul requiri aut verba, aut alia ſigna externa: quia actus internus, 4 ut alibi diximus, 5 non eſt congruens naturæ ſocietatis humanæ.

Leſſ. lib 11, c. 3. dub. 3. 2. Ut vero traditio etiam requiratur, ex lege eſt civili. quæ, quia a multis gentibus recepta eſt, jus gentium improprie dicitur. Sic alicubi uſurpatum videmus, ut 6 profeſſio apud populum, aut magiſtratum: & 7 relatio in acta requiratur; quæ omnia ex jure eſſe civili certiſſimum eſt. Actus autem voluntatis, quæ ſigno exprimitur, intelligi debet (a) 8 voluntatis rationalis.

II. Viciſſim in eo, cui res datur, ſepoſita lege civili, requiritur naturaliter voluntas accipiendi, 9 cum ſuo ſigno. quæ voluntas ordinarie 10 ſequitur dationem, ſed poteſt & præcedere, puta ſi quis quid dari, aut concedi ſibi petierat. cenſetur enim durare voluntas, niſi mutatio appareat. Cætera quæ tum ad juris conceſſionem, tum ad acceptionem requiruntur, & quomodo fieri utrumque poſſit, infra in capite de promiſſis tractabimus, nam in hoc (b) alienandi & promittendi par eſt ratio, jure quidem naturali.

III. Sicut autem res aliæ, ita & imperia alienari poſſunt ab eo, 11 cujus in dominio vere ſunt, id eſt, 12 ut ſupra oſtendimus, a rege,

GRON. 1 *Facto*) Beneficio, opera.

2 *Juris eſt naturalis*) §. 40. Inſtit. de R. D.

3 *Actum internum*) Mentis nutum.

4 *Ut alibi diximus*) 2, 4. 3.

5 *Non eſt congruens*) Idoneus ad communicationem inter homines, qui pectora inſpicere nequeunt.

6 *Profeſſio apud*) Ut in teſtamento calatis comitiis.

7 *Relatio in acta*) §. 2. Inſtit. de donat.

GROT. a *Voluntatis rationalis*) Caſſiodorus 11, 11. *Alienatio rerum ſolidum deſiderat habere judicium.*

GRON. 8 *Voluntatis rationalis*) Humanæ.

9 *Cum ſuo ſigno*) Aliquo indicio externo quod oculis vel auribus accipiatur.

10 *Sequitur dationem*) Poſterior eſt tempore quam datio.

GROT. b *Alienandi & promittendi par eſt ratio*) Ideoque etiam dona abſentibus per internuntios mitti poſſunt, ut Servius notat ad illud IX. Æneidos *cum jungeret abſens.*

GRON. 11 *Cujus in dominio vere ſunt*) Cujus omne jus in eis & arbitrium eſt.

12 *Ut ſupra oſtendimus*) 1. 3. 12.

13 Im-

Digitized by Google

ge, ſi 13 imperium in patrimonio habeat: alioquin (c) a populo, ſed accedente regis conſenſu; quia is quoque jus aliquod habet, quale uſufructuarius, quod invito auferri non debet. Et hæc quidem procedunt de toto imperio ſummo.

IV. In partis alienatione aliud inſuper requiritur, (d) ut etiam pars, de qua alienanda agitur, conſentiat. Nam qui in civitatem coeunt, ſocietatem quandam contrahunt perpetuam & immortalem, ratione 14 partium, quæ integrantes dicuntur: unde ſequitur has partes non ita eſſe ſub corpore, ut ſunt partes corporis naturalis, quæ ſine corporis vita vivere non poſſunt, & ideo in uſum corporis recte abſcinduntur. Hoc enim corpus de quo agimus alterius eſt generis, voluntate contractum ſcilicet; ac propterea ius eius in partes 15 ex primæva voluntate metiendum eſt, quæ minime credi debet talis fuiſſe, ut ius eſſet corpori partes & abſcindere a ſe, & alii in dationem dare.

V. Sic viciſsim parti ius non eſt a corpore recedere, (e) niſi evidenter ſe aliter ſervare non poſsit: nam, 16 ut ſupra diximus, in omnibus iis quæ humani ſunt inſtituti, excepta videtur neceſsitas ſumma, quæ rem reducit ad merum ius naturæ. c. 2.
Auguſtinus de Civit. Dei, lib. XVIII. *In omnibus fere gentibus quodammodo vox naturæ iſta perſonuit, ut ſubjugari victoribus mallent, quam bel-*

13 *Imperium in patrimonio*) 1, 3. 11. & 12.
GROT. c *A populo*) Bal. & Oldradus in c. intellecto de jurejurando. Idem Baldus conſ. 271. n. 7. Cardinalis Thuſcus p. p. concl. 40. n. 1. & concl. 694. Exempla apud Haræum tomo II, in anno CIↃ IↃ XXVI. & Guicciardinum libro XVI.

d *Ut etiam pars, de qua alienanda agitur, conſentiat*) Gail. II, de pace publica, c. XV. n. 14. vide Serranum in Carolo Sapiente, & eundem in Franciſco I, ubi de Burgundia ſermo.
GRON. 14 *Partium, quæ integrantes*) Civitatum, optimatium, provinciarum.

15 *Ex primæva voluntate*) Non ex eo, quod poſſunt tolerare, ſed ex eo quod initio, cum coirent, convenit, ut tolerarent.
GROT. e *Niſi evidenter ſe aliter ſervare non poſſet*) Confer quæ infra hoc libro cap. XXIV. §. VI. Hac de cauſa abſolutus a Spartanis Anaxilaus, qui Byzantium fame cogente dediderat: Xenophon hiſtoriæ Græcæ I. Anaſtaſius Imperator etiam gratias egit præfectis, qui Martyropolim Perſis dediderant, quia defendi nequibat. Procop. περὶ κτισμάτων. Idem Procopius, IV. Gotthicorum: λιμῷ γὰρ οὐκ οἶδεν ἡ ἀρετὴ συνοικίζεσθαι, πεινῶντας καὶ ἀνδραγαθίζεσθαι οὐκ ἀνεχομένης τῆς φύσεως. *Cum fame habitare virtus recuſat, nec fert natura, ut iidem & eſuriant & agant fortiter.* Et apud Annam Comnenam libro VI. epiſtola Cephalæ de Lariſſa obſeſſa ad Imperatorem Alexium: ἀνάγκῃ δουλεύοντες (καὶ τί γὰρ δεῖ πρὸς φύσιν καὶ τὴν ἐκ ταύτης τυραννίδα ποιεῖν;) γνώμην ἔχομεν τὸ φρούριον παραδοῦναι τοῖς ἐγκειμένοις καὶ φανερῶς ἀποπνίγουσιν. *Neceſſitati ſervientes (quid enim contra vim naturæ agi poteſt?) conſtituimus oppidum tradere iis, qui nos non obſident tantum, ſed, quod manifeſtiſſimum eſt, ſtrangulant.*
GRON. 16 *Ut ſupra diximus*) 2, 2. 6.

17 De-

Digitized by Google

Herod. Polym. *bellica omnifaria vaſtatione deleri*. Itaque in iuramento Græcorum, quo Græci qui ſe Perſis ſubieciſſent 17 devovebantur, additum fuit, μὴ ἀναγκασθέντες· *niſi plane coacti.*

VI. 18 Atque hinc ſatis intelligi poteſt, cur hac in re 19 maius

ius

17 *Devovebantur*) Juraverant ſe eos δεκατεύειν Apollini, quod eſt vel decimas ſpoliorum conſecrare, vel decimum quemque ſupplicio deſtinare. Herod. Polyh. ſive lib. 7, cap. 132. p. 457. Juſtin. 11, 3. Diodor. Sic. 11, 65. τὴν δεκάτην ἐξ αὐτῶν τῷ θεῷ καθιερώσαντες· Plutarch. Sulla p. 464. τῆς χώρας αὐτῶν ἀποτεμόμενος τὴν ἡμίσειαν τῷ Πυθίῳ καὶ τῷ Ὀλυμπίῳ καθιέρωσεν, ἐκ τῶν προσόδων κελεύσας ἀποδίδοσθαι τὰ χρήματα τοῖς θεοῖς, ἅπερ αὐτὸς εἰλήφει. Dio lib. 64. p. 722. δεκατεύσειν. Ad Hebr. 7, 5. ἀποδεκατοῦν τὸν λαόν.

18 *Atque hinc &c.*) Neſcio quare tam ſollicite ac ſubtiliter hæc diſputet auctor, ac religionem injiciat principibus alienandæ partis ſummi imperii vel finium: quaſi quiſquam ad hoc proclivis eſſet. Utinam tam facile illos dedocere poſſet, ne agerent, ferrent, raperent aliena, quam facile obtinebit, ne quid ultro alienent! Fruſtra movetur hæc quæſtio extra caſum neceſſitatis, alioquin hoc ſcio vehementer inculcare duo hominum genera, alterum, qui privilegia, quæ principes ac reges populis ac civitatibus dederunt: atque illis munierunt potentiam ſuam, irrita reddendi occaſionem quærunt: alterum, qui æternos volunt ſervare titulos ſemel acquiſitæ poſſeſſionis, hoc eſt ſemina bellorum, ut cum Franci negant Franciſco primo captivo jus fuiſſe Carolo quinto cedendi regnum Neapolitanum, ducatum Inſubriæ, & provincias Belgicas, quæ regni Galliæ feudum erant. Quam ſancte & pie illi faciant, ipſi viderint. Principes aut populi regnantes peſſime faciunt, ſi illud jus ſummi imperii, quod cum ſalute inferiorum conjunctum eſt, temere minuunt: aut ſi populos, quos tueri ac defendere debent, retinendo, projiciunt ac deſerunt. At ubi in eam ſententiam ſunt redacti, ut niſi aut concedendo aliquid de jure ſummo, aut alienando partem populi, non poſſint ſervare reliquum, quare minus eis liceat in partes, quam partibus in ſimili neceſſitate adverſus totum corpus, cauſam non video. Niſi ſtulti fuerunt illi veteres, qui magni animi eſſe putabant, etiam in principe, dicere de fortuna: *Si celeres quatit pennas, reſigno quod dedit:* qui tyrannorum adſcribebant conſiliariis, de regno non eſſe deſcendendum, niſi pedibus traharis.

Dicit has partes non ita eſſe ſub ſuo corpore, ut ſunt partes corporis naturalis, quæ ſine corporis vita vivere non poſſunt, & ideo in uſum corporis recte abſcinduntur. Hinc plane contrarium ſequitur: quoniam enim hæ partes ſine hoc corpore vivere poſſunt, minore religione abſcinduntur, quam partes corporis naturalis, quæ abſciſſæ intereunt. Servare velle primum ac præcipuum eſt, quod reſpicit & princeps & corpus; quicumque faciunt partem ſui, dein ſervare in corpore, ut nunc eſt. Quod ſi obtineri nequit, nulla invidia eſt, contentum eſſe priori, & ſervandos, quemcumque fortuna dederit, alii mandare potius, quam ſecum ſinere interire, aut ſibi licentiam tantam reſervare ad pacta turbanda, jusjurandum violandum, ferro & igne ſæviendum, hoc prætextu, quaſi alienare non licuerit.

Dicit partem uti eo jure, quod ante initam ſocietatem habuit: corpus non item. Quare? annon perinde ut parti jus fuit ſubjiciendi ſe aut addendi corpori cui liberet, ita & corpori jus fuit recipere in partem quos vellet volentes, quos nollet repellere. Hoc ergo nunc jure utitur abſcindens, quos ſecum eſſe non vult, quia non

poteſt

Digitized by Google

ius ſit ius partis ad ſe tuendam, quam corporis in partem: quia pars 20 utitur jure quod ante ſocietatem initam habuit, 21 corpus non item. Nec dicat mihi aliquis, imperium eſſe in corpore 22 tanquam in ſubjecto, ac proinde alienari ab eo poſſe 23 ut dominium. Eſt enim in corpore, ut 24 ſubjecto adæquato, non divisibiliter in plura corpora, ſicut anima eſt in corporibus perfectis. Neceſſitas autem, 25 quæ ad jus naturæ rem reducit, hic locum habere non poteſt: quia in eo jure naturæ uſus quidem com-

poteſt ſervare; aut ſi vult, fruſtra vult.

Ut removeat, quod objicit ſibi, imperium eſſe in corpore, ut ſubjecto, ac perinde alienari poſſe, ut & dominium privati. dicit eſſe quidem in corpore, ut ſubjecto, ſed ut ſubjecto adæquato, non diviſibiliter in plura corpora, ſicut anima in corporibus perfectis. Sane anima partem corporis, quamdiu ſana eſt, deſerere non poteſt: ſed ſi pars morbo aut ulcere ita affecta eſt, ut animam ſuſtinere diutius non poſſit, ſe retrahit illa ad partes validiores, & intelligit immedicabile vulnus eſſe recidendum, ne pars ſincera trahatur. Sic illa reliquo corpori conſulit, miſſa parte, non ſibi tantum, ſed prorſus perdita & mortua. Quanto levius hoc ferendum in corpore artificiali, de quo quæ ſeparantur, non intereunt, ſed in aliud corpus tranſeunt, cujus ſpiritu perinde alantur, ut in priore? præſertim ſi pars ſit mere ſubjecta, quæ poſſit dicere cum aſino illo apud Phædrum: *Quid refert, cui ſerviam, clitellas dum porto meas?*

Quomodo autem conſentit his, quod infra traditur cap.9. num.10. poſſe civitatem dividi, aut conſenſu mutuo, aut in bello, & tum plura pro uno exiſtere ſumma imperia?

Quod ſequitur neceſſitatem ad jus naturæ reducentem, hic locum non habere, quia in eo jure uſus comprehendebatur, non vero alienandi jus; prima ſpecie valde ſubtile eſt, ſed ſi penitus inſpiciatur, vanum. Eſt autem jus naturæ duplex, illud antiquiſſimum, quo erant omnia communia, & illud quod ſequitur introducta dominia, ut ipſe docet cap. 5. n. 1. Eadem autem neceſſitas, quæ partem coactam recedere a corpore reducit ad jus naturæ, quam auctor num. 5. parti iſti concedit, non reducit eam ad illud jus primum & antiquius, quo omnia omnium, homo neminis erat: ſed ad jus poſterius, quod ut ſervetur, a præterito nexu libera eligit alium dominium, aut adjungit ſe alii corpori. Idem jus naturæ per neceſſitatem redit corpori ad relinquendam partem: ei enim juri ineſt alienatio, ut ipſe initio hujus cap. diſputat.

19 *Majus ſit jus partis*) Excuſatior ſit urbs vel provincia, cum ſe a corpore imperii ſeparat, quam populus vel rex, cum eam alienat.

20 *Utitur jure*) Libertate ſe ſubjiciendi aut addendi corpori, cui velit.

21 *Corpus non item*) Quia non fuit, ſed eum ſocietate inita demum extitit.

22 *Tanqum in ſubjecto*) Adjunctum ſeparabile.

23 *Ut dominium*) In re privata.

24 *Subjecto adæquato*) Quales ſunt partes in toto eſſentiali, quæ ſe invicem pervadunt, & loco ac ſitu non differunt, ut anima permeat totum corpus, neque eſt in alio loco aut ſpatio, quam ipſum corpus: ſecus ac partes totius integralis.

25 *Quæ ad jus naturæ*) Per quam poſt introducta dominia communi hominum jure in res alienas uti poſſumus. 2, 2. 6.

comprehendebatur, ut 26 eſus, detentio, quæ ſunt naturalia: at non alienandi jus, quod facto humano introductum eſt, atque ideo inde menſuram accipit.

VII. At imperium in locum, id eſt, pars territorii, puta non habitata aut deſerta, quo minus a populo libero alienari poſſit, aut etiam a rege, accedente populi conſenſu, quid obſtet, non video. nam populi 27 pars, quia liberam habet voluntatem, jus quoque habet contradicendi: at territorium, & totum, & ejus partes ſunt communia populi pro indiviſo, ac proinde ſub arbitrio populi. At imperium in populi partem ſi alienare populo non licet, ut jam diximus, multo minus regi imperium etſi plenum habenti, attamen non plene, ut ſupra diſtinximus.

Belluga in pr. ſpec. in rub. 8. p. 3. & 4. Roch. de Curte. de conſuet. q. 5. col. 6. tom. 1. & alii allegati a Vaſq. lib. 1. cap. 9.

VIII. Quare ſubſcribere non poſſumus juriſconſultis, qui ad regulam de non alienandis imperii partibus adjiciunt exceptiones duas, de publica utilitate, & de neceſſitate: niſi hoc ſenſu, ut ubi eadem eſt utilitas communis, & corporis, & partis, facile ex ſilentio etiam non longi temporis, conſenſus & populi & partis interveniſſe videatur, facilius vero ſi etiam neceſſitas appareat. At ubi manifeſta eſt in contrarium voluntas, aut corporis, aut partis, nihil actum debet intelligi, niſi, ut diximus, ubi pars a corpore coacta eſt abſcedere.

✠ Smith. de rep. Ang. c. 9. Buch. in Baliolo. Froſſ. l. 1. c. 214. & 246. Monſtrel. in hiſt. c. 22, 5. Guic. l. 4 VI.

IX. Sub alienatione merito comprehenditur & 28 infeudatio, ſub onere commiſſi ex felonia aut deficiente familia. Nam & hæc eſt conditionalis alienatio. ✠ Quare videmus a pluribus populis (f) irritas habitas ut alienationes, ita infeudationes regnorum, quas populis inconſultis reges fecerant. Populum autem conſenſiſſe intelligimus, ſive totus coiit, quod olim apud Germanos & Gallos fieri ſolebat, ſive per legatos 29 partium integrantium mandatu ſufficiente inſtructos. (g) Nam facimus & quod per alium facimus.

Sed

26 *Eſus, detentio.*) Quia ſi dominia introducta non eſſent, veſci eo, quod nunc alterius eſt, tenere rem, quæ nunc reddi debet, licuiſſet communi jure; at non alienare: id enim natura ignorabat, quum proprium ignoraret.

27 *Pars, quia liberam*) Quia ei non poteſt negari arbitrium ſtatuendi de ſe, cujus corporis velit eſſe, ſi alienetur, conſentire debet, ac poteſt contradicendo obtinere, ne alienetur.

28 *Infeudatio*) Quum rex vel princeps dominatum ſuum alii dat in clientelam, ejuſque, ut loquuntur, feudum facit, permittens ei poteſtatem de ſucceſſore ſtatuendi, ſi aut ipſe fidelis ei eſſe deſierit, aut ſtirps ſua exſtincta ſit: ut Joannes Guilelmi Conq. abnepos Angliæ regnum infeudavit Papæ. Bodin. 1, 10.

GROT. f *Irritas habitas ut alienationes, ita infeudationes*) Et remiſſiones homagii. Vide Cromerum Polonicorum xxv.

GRON. 29 *Partium integrantium*) Ordinum, civitatum.

GROT. g *Nam facimus & quod per alium facimus*) Sic in imperio in alienationibus Electorum conſenſus ex more & pactis pro conſenſu eſt ordinum.

GRON.

Sed nec pignori dari pars imperii poterit, niſi conſenſu ſimili: non ea tantum ex cauſa, quod 30 ex pignoris datione ſequi alienatio ſoleat, ſed quod & rex teneatur populo ad exercendum per ſe ſummum imperium, & populus partibus ſuis ad conſervandum hoc exercitium in ſua integritate, cujus rei gratia in ſocietatem civilem coitum eſt.

X. 31. Minores vero functiones civiles quo minus populus etiam iure hereditario poſſit concedere nihil obſtat, cum ea corporis ſummique imperii integritatem nihil imminuant. Inconſulto vero populo rex id non poteſt, ſi maneamus intra terminos naturales: quia iuris temporarii, qualé eſt regum electorum, aut lege ſuccedentium ad imperium, effectus niſi pariter temporarii eſſe non poſſunt. Potuit tamen populi ut expreſſus conſenſus, ita tacitus conſuetudine introductus, qualem nunc paſſim vigere cernimus, id ius regibus tribuere. Eo iure uſos olim reges 32 Medos & Perſas, (h) oppida aut regiones totas perpetuo iure tenendas donaſſe, paſſim in hiſtoriis legimus.

Cravet. conſ. 894. nu. 2. Zoann:t. de Rom. Imp. nu. 162.

XI. (i) 33 Patrimonium quoque populi, cuius fructus deſtinati ſunt ad ſuſtentanda reipublicæ aut regiæ dignitatis onera, (K) a regibus alienari, nec in totum, nec in partem poteſt. Nam & in hoc ius maius 34 fructuario non habent. Nec admitto exceptionem, ſi res modicum valeat, quia quod meum non eſt, eius nec exiguam partem alienare mihi ius eſt: ſed in rebus modicis, quam in magnis, conſenſus populi ex ſcientia & ex ſilentio facilius præſumitur. Quo ſenſu & ad res patrimonii publici aptari poſſunt, quæ de neceſſitate & utilitate publica, in alienandis imperii partibus, 35 ſupra diximus, tantoque magis, quia momenti minoris res hic vertitur. Eſt enim patrimonium imperii cauſa conſtitutum.

Alberic. in c. intellectus de jurejur. Bart. in l. 3. §. 4. D. quod vi. Corſet. in tr. de excel. regis, q. 4. Loazes all. a Vaſq. c. 5. Natt. conſ. 367. Bonif. Rug. conſ. 49. n. 43.

XII. Sed in eo falluntur multi, quod res, quæ in fructu ſunt pa-

GRON. 30 *Ex pignoris datione*) Si hypothecæ ſint commiſſæ, nec ſolvatur ſtatuto tempore debitum. Cic. 13. famil. 15. & 16.

31 *Minores functiones*) Præfecturas, ſatrapias, telonia, & olim ſacerdotia.

32 *Medos & Perſas*) Corn. Nep. Miltiad. 3. Themiſtocle 10.

GROT. h *Oppida aut regiones totas*.) Ut a Dario Syloſonti urbem & inſulam Samiorum.

i *Patrimonium quoque populi, cujus fructus ſunt deſtinati ad ſuſtentanda reipublicæ aut regiæ dignitatis onera*) Veteres Græci τεμένη vocabant partem agri publici conceſſam regibus. Exempla habes apud Homerum de Bellerophonte apud Lycios Iliados (. de Meleagro Iliados ι. de Glauco Lycio Iliados μ. ubi ſcholiaſtas vide.

GRON. 33 *Patrimonium populi*) Vulgo Domanium appellant.

GROT. K *A regibus*) Sine ordinum conſenſu. Exemplum apud Thuanum libro LXIII., in anno CIƆ IƆ LXXVII.

GRON. 34 *Fructuario*) Qui cedendo extraneo nihil agit de uſufructu.

35 *Supra diximus*) 1, 3. 12.

Digitized by Google

patrimonii, cum rebus patrimonii confundant. Sic ius alluvionum in patrimonio eſſe ſolet, ipſæ res quas fecit alluvio in fructu: ius vectigalia exigendi in patrimonio pecunia ex vectigalibus procedens in fructu: jus confiſcandi in patrimonio, fundi confiſcati in fructu.

XIII. Partes autem patrimonii pignori opponi ex cauſa poſſunt a regibus, qui plenum habent imperium, id eſt, qui jus habent ex cauſa tributa nova indicendi. Nam ſicut populus tributa ex cauſa indicta ſolvere tenetur, ita & 36 rem ex cauſa pignori oppoſitam luere. Luitio enim iſta tributi quædam eſt ſpecies. Eſt autem populi patrimonium regi, pro debitis populi, pignoris jure obligatum. Poteſt autem pignori dari etiam 37 res mihi pignorata. Quæ autem dicta ſunt a nobis hactenus, ita locum habent niſi lex imperio addita, aut regis, aut populi poteſtatem magis aut auxerit, aut contraxerit.

L. Grege §. cum pignori. D. de pign.

XIV. 1. Illud quoque ſciendum eſt, cum de alienatione agimus, ſub eo genere nobis etiam teſtamentum comprehendi. Quanquam enim teſtamentum, ut actus alii, formam certam accipere poſſit a jure civili, ipſa tamen ejus ſubſtantia cognata eſt dominio, & eo dato juris naturalis. Poſſum enim 38 rem meam alienare non pure modo, ſed & ſub conditione: nec tantum irrevocabiliter, ſed & revocabiliter, atque etiam retenta interim poſſeſſione & pleniſſimo fruendi jure. Alienatio autem in mortis eventum, ante eam revocabilis, retento interim jure poſſidendi ac fruendi, eſt teſtamentum. Vidit hoc recte Plutarchus, qui cum a Solone dixiſſet permiſſam civibus teſtamenti factionem, addit: *τὰ χρήματα, κτήματα τῶν ἐχόντων ἐποίησεν. effecit, ut res cuique ſuę proprię & in pleno dominio eſſent.* Quintilianus pater in declamatione: *Poteſt grave videri etiam ipſum patrimonium, ſi non integram legem habet, & cum omne jus nobis in id permittatur viventibus, auferatur morientibus.* Hoc jure Habrahamus, ſi ſine liberis deceſſiſſet, res ſuas Eliezero relicturus fuerat, ut indicat locus (l) Geneſ. xv, 2.

Ariſt. II. Pol. VII.

2. Quod

36 *Rem ex cauſa*) Vere debitum propter quod partem illius patrimonii pignori dedit.

37 *Res mihi pignorata*) L. 1. Cod: ſi pignus pignori datum ſit.

38 *Rem meam alienare*) Re mea cedere alii, non modo ſtatim, ſed etiam ex tempore certo & incertum caſum; nec modo ut indubitato habeat, ſed etiam ut habeat, niſi mihi aliter poſtea viſum fuerit; & ut uſque ad illud tempus, vel uſque ad eum caſum ea res ſit omnino mea. GROT. l *Gen.* xv, 2) Habes apud Sophoclem Trachiniis teſtamentum Herculis, apud Euripidem Alceſtidis, & apud Homerum Odiſſeæ π. Telemachi donationem mortis cauſa; quæ & ipſa teſtamentum quoddam eſt. Eſt apud Homerum etiam voluntas ultima de rebus agendis, ut ex Andromaches & Penelopes verbis oſtendit Plutarchus. Alia veterum teſtamentorum exempla attulimus ſupra libro I, cap. IV. §. XII. in textu & annotatis. Hebræis uſitata teſtamenta apparet Deut. XXI, 16. Sirachide capite XXXIII, 25.

Digitized by Google

2. Quod vero alicubi externis teſtamentum facere non conceditur, id non eſt jure gentium, ſed ex jure proprio illius civitatis, & ni fallor, ab illa veniens ætate, qua externi quaſi pro hoſtibus habebantur: itaque apud moratiores populos merito exolevit.

CAPUT VII.

De acquiſitione derivativa, quæ fit per legem, ubi de ſucceſſionibus ab inteſtato.

I. *Leges civiles quaſdam injuſtas eſſe, ac proinde dominium non transferre, ut quæ naufragorum bona fiſco addicunt.*

II. *Lege naturæ rem acquiri ei, qui alienum accepit ad debiti ſui conſecutionem: quod quando locum habeat.*

III. *Origo ſucceſſionis ab inteſtato quomodo a natura.*

IV. *An aliquid de bonis parentum liberis debeatur jure naturæ, per diſtinctionem explicatur.*

V. *In ſucceſſione liberos defunctis parentibus præferri, & cur.*

VI. *Origo vicariæ ſucceſſionis, quæ repræſentatio dicitur.*

VII. *De abdicatione & exheredatione.*

VIII. *De jure liberorum naturalium.*

IX. *Liberis deficientibus, ubi nec teſtamentum nec lex certa exſtant, bona avita deferenda his, a quibus venerunt, aut eorum liberis.*

X. *Bona noviter quæſita proximis.*

XI. *Legum circa ſucceſſiones diverſitas.*

XII. *In regnis patrimonialibus qualis ſit ſucceſſio.*

XIII. *Si ea regna ſint individua, præferri maximum natu.*

XIV. *Regnum ex populi conſenſu hereditarium in dubio individuum eſſe.*

XV. *Non durare ultra poſteros primi regis.*

XVI. *Non pertinere ad liberos naturales tantum.*

XXII. *In eo mares præferri fœminis in eodem gradu.*

XVIII. *Inter mares præferri natu maximum.*

XIX. *An tale regnum pars ſit hereditatis.*

XX. *Præſumi in regno talem ſucceſſionem inſtitutam, qualis in aliis rebus in uſu erat tempore regni inchoati: ſive regnum fuerit allodiale.*

XXI. *Sive feudale.*

XXII. *Succeſſio linealis cognatica quę ſit, & qualis in ea tranſmiſſio juris.*

XXIII. *Succeſſio linealis agnatica qualis.*

XXIV. *Succeſſio qua ſemper reſpicitur proximitas ad primum regem.*

XXV. *An exheredari poſſit filius, ne in regnum ſuccedat.*

XXVI. *An abdicare quis regnum poſſit pro ſe & pro liberis.*

XXVII. *Iudicium proprie dictum*

de

Digitized by Google

de ſucceſſione, nec regis eſſe, nec populi.

XXVIII. *Filium qui ante patris regnum natus eſt, poſt nato pręferendum.*

XXIX. *Niſi alia lege delatum regnum appareat.*

XXX. *An nepos ex filio priore filio poſteriori pręferatur, per diſtinctionem explicatur.*

XXXI. *Item an minor frater ſuperſtes regis maioris fratris filio pręferendus ſit.*

XXXII. *An fratris filius regis patruo pręferatur.*

XXXIII. *An nepos ex filio præferatur filię regis.*

XXXIV. *An minor nepos ex filia nepoti majori ex filia.*

XXXV. *An neptis ex majore filio præferatur filio minori.*

XXXVI. *An filius ſororis pręferendus filię fratris.*

XXXVII. *An filia fratris majoris fratri minori.*

I. LEge quæ fit acquiſitio derivativa, ſive alienatio fit, aut lege naturæ, aut lege gentium 1 voluntaria, aut lege civili. De lege civili non agimus, id enim infinitum foret, & præcipue de bellis controverſiæ ex lege civili non definiuntur. Tantum notandum eſt (a) leges quaſdam civiles eſſe plane injuſtas,
2 Autr. naufragia. C. de furtis. ut quæ 2 bona naufragorum fiſco addicunt. Nulla enim cauſa præcedente probabili, dominium alicui ſuum auferre mera injuria eſt. Bene Euripides Helena:

Ναυαγὸς ἥκω ξένος, ἀσύλητον γένος.
Sum naufragus (b) ſpoliare quod genus eſt nefas.

Quod

GRON. 1 *Voluntaria*) I, 1. 13. & 14.

GROT. a *Leges quaſdam civiles*) Ut olim apud Anglos, Armoricos, Siculos. Veteris talis legis in Græcia mentio [illegible] Sopatrum & Syrianum in Her[illegible]nem. Chriſtianus rex Daniæ, lege de naufragorum bonis confiſcandis abrogata, dicebat ſibi petiiſſe annua c. aureorum millia meminit & Brigitta mali hujus moris VIII; 6. & ſpeculum Saxonicum II, 29. de Dania agens, &c. Excommunicationis de raptoribus. Tum vero Crantzius Vandalicorum XIII, 40. XIV, 1. Cromerus Polonicorum XXI.

GRON. 2 *Bona naufragorum*) Naufragio facto in litus ejecta, quamvis ſalvis & evadentibus dominis, non maneant eorum, ſed ſint ejus, cujus in territorio litus eſt, & ſic in fiſcum vindicantur. Nicetas Chon. Andron. Comn. l. 2. p. 353. Ἔθος δὲ ἀλογώτατον παρὰ Ῥωμαίοις, ὡς ἔοικε, μόνοις ἰσχύοντος· τὸ δὲ ἐστι τὸ τὰς χειμαζομένας ναῦς ὑπὸ πνευμάτων καὶ φλοίσβων θαλαττίων παλαιτευούσας, μηδένα ἔχειν τὸν συναιρόμενον, παρ᾽ οὓς ἂν λιμένας καὶ τόπους ἐμφράσσωνται, κύμασιν ἐλαυνόμεναι· τοὐναντίον μὲν οὖν καὶ καταιγίδος χεῖρες ἰτᾶν τοὺς ἐπιόντας τοὺς λαχόντας τὴν οἴκησιν, διασπῶντας καὶ διαρπάζοντας ὀπίσω μὴ παρέσεως θάλασσα.

GROT. b *Spoliare quod genus eſt nefas*) Adde l. nequid. D. de incendio, ruina, naufragio. Nicetas Choniates in Andronici imperio vocat ἔθος ἀλογώτατον. vide & Caſſiodorum IV, 7. Quid in mentem venit Bodino, ut talia defenderet? idem ſcilicet qui Papinianum reprehendit, quod mori quam conſcientiam lædere maluerit.

GRON.

Quod enim jus habet fiſcus (verba ſunt Conſtantini) *in aliena calamitate, ut in re tam luctuoſa compendium ſectetur?* Dion Pruſæenſis oratione VII. de naufragio locutus: μὴ γὰρ εἴη ποτὲ, ὦ Ζεῦ, λαβεῖν μηδὲ κερδᾶναι κέρδος τοιοῦτον ἀπὸ ἀνθρώπων δυστυχίας. *Abſit, ô Iupiter, ut lucrum captemus tale ex hominum infortunio.*

L. I. C. de naufr. l. XII.

II. 1. Lege naturæ, quæ ex ipſa dominii natura ac vi ſequitur, dupliciter fit alienatio, 4 expletione juris & ſucceſſione. Expletione juris fit alienatio, quoties id quod meum nondum eſt, ſed mihi dari debet, aut loco rei meæ, aut mihi debitæ, cum eam ipſam conſequi non poſſum, aliud tantundem valens 5 accipio ab eo qui rem meam detinet, vel mihi debet. Nam juſtitia expletrix, quoties 6 ad idem non poteſt pertingere, 7 fertur ad tantundem, quod eſt morali æſtimatione idem. Dominium autem hoc modo transferri probatur a fine, quæ 8 in moralibus optima eſt probatio. Neque enim juris mei explementum conſequi potero niſi dominus fiam. Fruſtra enim erit 9 rei detentio, ſi ea 10 uti pro arbitrio non poſſum. Antiquum huius rei exemplum eſt in hiſtoria (a) Diodori; ubi Heſioneus, pro his quæ filiæ ſuæ ab Ixione promiſſa non præſtabantur, equos ipſius accipit.

Sylv. in verbo Bell. p. 2. q. 13. L. 5. D. de acq. poſſ. l. 2. §. 18. De vi bon. rap. l. 13. D. quod met. l. 7. 8. D. ad l. Jul. de vi priv. Thom. 2. 2. 60. art. 50.

2. Legibus quidem civilibus ſcimus vetitum eſſe 11 ſibi ius dicere; adeo quidem ut vis dicatur, ſi quis quod ſibi debitum eſt manu repoſcat, & multis in locis ius crediti amittat qui id fecerit

(a) *Lib. IV.*

GRON. 3 *Auth. naufragia. C. de furtis*) Auth. Naufragia 18. C. de furtis.

4 *Expletione juris*) Apprehenſione rei alienæ pro mea aut mihi debita, quam poſſeſſor reddere aut ſolvere negat.

GROT. c *Aliud tantundem valens*). Vide quæ infra libro III, c. VII. §. 6. Sic ipſo naturæ jure defendit Hebræos Irenæus, quod in compenſationem operæ res Ægyptiorum ceperint. *Ægyptii enim*, inquit, *populi erant debitores, non ſolum rerum ſed & vitæ ſuæ*. Tertullianus idem tractans ſecundo adverſus Marcionem: *Repoſcunt Ægyptii de Hebræis vaſa aurea & argentea. Contra, Hebræi mutuas petitiones inſtituunt, allegantes ſibi mercedes reſtitui oportere illius operariæ ſervitutis*. & oſtendit minus multo exactum quam debebatur. Apud Diodorum Siculum libro IV. narratur Heſioneus, pro his quæ filiæ ſuæ ab Ixione promiſſa erant neque præſtabantur, equos ejus accepiſſe. Cum his cohærent ea quæ dicentur libro III, c. II.

GRON. 5 *Accipio*) Immo arripio, auſero, tollo.

6 *Ad idem*) Ad ipſum quod debetur vel ſuum eſt, non poteſt pervenire.

7 *Fertur ad tantundem*) Compenſationem poſtulat, quæ commoda interpretatione pro ipſa re habetur, cujus vicem præſtat.

8 *In moralibus*) In actionibus mores ſpectantibus. Cujus cauſa fieri quid conceſſum eſt, ſi conceſſum fiat, extitiſſe & ad effectum veniſſe cauſam intelligi debet.

9 *Rei detentio*) Rem acquirere vel poſſidere.

10 *Uti pro arbitrio*) Quod eſt domini.

11 *Sibi jus dicere*) Non exſpectare judicem, ſed ipſum per ſe, quod cum alio controverſiæ habeat, exſequi & exigere.

12 *Ex-*

Digitized by Google

rit. Imo etiamſi lex civilis hoc non directe prohiberet, ex ipſa tamen judiciorum inſtitutione ſequeretur hoc eſſe illicitum (a) Locum ergo habebit quod diximus ubi judicia continue ceſſant; quod quomodo contingat 12 explicavimus ſupra: ubi vero momentanea eſt ceſſatio, 13 licita quidem erit acceptio rei, puta ſi alioqui nunquam tuum recuperare poſſis, aufugiente forte debitore. Sed 14 dominium a judicis addictione erit exſpectandum, quod fieri ſolet in repreſſaliis, (b) de quibus 15 infra erit agendi locus. Quod ſi jus quidem certum ſit, ſed ſimul 16 moraliter certum, per judicem juris explementum obtineri n[illegible]ſſe, puta quia 17 deficiat probatio; in hac etiam circumſtan[illegible] ceſſare legem de judiciis, & ad jus rediri priſtinum verior ſententia eſt.

(a) *L. 54. C. de decur. l. 12. C. de ep. & cler. DD. in l. 39. §. 1. in fin. D. ad l. Aquil.*

(b) *Bart. in tr. repreſſ. q. 59.*

III. (c) Succeſſio ab inteſtato quæ dicitur, poſito dominio, remota omni lege civili, (d) 18 ex conjectura voluntatis naturalem habet originem. Nam quia dominii ea vis erat, ut domini voluntate transferri in alium poſſet, etiam mortis cauſa, ac 19 retenta poſſeſsione, 20 ut ſupra diximus, ſi quis voluntatis ſuæ nullam edidiſſet teſtationem, cum tamen credibile non eſſet ejus eum mentis fuiſſe, ut poſt mortem ſuam bona 21 occupanti cederent, ſequebatur ut ejus eſſe bona intelligerentur, cujus ea èſſe voluiſſe defunctum maxime erat probabile. *Defunctorum voluntatem intellexiſſe*, inquit (d) Plinius junior, *pro jure eſt*. Creditur autem in dubio id quiſque voluiſſe quod æquiſsimum atque honeſtiſsimum eſt. In hoc autem genere prima eſt cauſa 22 eius quod debetur, proxima eius quod etſi non debetur, 23 officio congruit.

(c) *Soto de juſt. q. 3. art. 2. Cajet. d. q. 65.*

(d) *Lib. IV. ep. 10. & l. 11. ep. XVI. & l. V, ep. 7.*

IV. 1. (e) Diſputant Juriſconſulti, an alimenta a parentibus liberis

(e) *Franc. Piſci. de ſtat. exc. fem. n. 133. Mench. in auth. noviſſima. C. de inoff. teſt. n. 296. Tell. Fernandez in l. 10. Taurin. q. 4.*

12 *Explicavimus ſupra*) 1, 3. 2.

13 *Licita quidem*) Licebit in anteceſſum rei manus injicere.

14 *Dominium a judicis*) Non prius eris juſtus dominus, quam docueris judicem jus tuum, & quid ejus conſequendi ergo feceris, iſque, quod feceris, ratum habeat, remque poſſeſſam tibi addicat.

15 *Infra*) 3, 2. 4.

16 *Moraliter*) Ex juſta ſuſpicione, vel potius ex more & inſtituto.

17 *Deficiat probatio*) Judex enim acta & probata ſequitur, & ea habet pro veritate.

GROT. d *Ex conjectura voluntatis naturalem habet originem*) *Ideo fideicommiſſa dari poſſunt ab inteſtato ſuccedentibus, quoniam creditur paterfamilias ſponte ſua his relinquere legitimam hereditatem*, ait Paulus L. conficiuntur. §. 1. D. de jure codicillorum. GRON. 18 *Ex conjectura*) Quod probabile eſt hominem ſanæ mentis voluiſſe bona ſua venire ad proximum ſanguine.

19 *Retenta poſſeſſione*) Sc. dum vivit.

20 *Ut ſupra*) 2, 6. 14.

21 *Occupanti*) Civis, qui primus eis manum injicere vellet; ut ille Cinnarus in proverbio Ἁρπαγὰ τὰ Κιννάρου. Zenob.

21 *Ejus quod debetur*) Nempe ut ad ſuum heredem perveniat.

23 *Officio congruit*) Ut deferantur ad conſanguinitate propinquos.

24 De-

liberis debeantur? Nam quidam ſentiunt eſſe quidem naturali rationi ſatis conſentaneum, ut a parentibus alantur liberi, 24 debitum tamen non eſſe. Nos omnino diſtinguendum arbitramur in voce debiti, quod ſtricte interdum ſumitur pro ea obligatione, quam inducit 25 ius expletorium; interdum laxius, ut ſignificet id quod niſi inhoneſte omitti non poteſt, etiamſi honeſtas illa non ex iuſtitia expletrice, ſed ex alio fonte proficiſcatur. Eſt autem id de quo agimus (niſi lex aliqua humana accedat) debitum illo ſenſu laxiore. Ita accipio quod dixit Valerius: *Parentes nos alendo*, inquiens, *nepotum nutriendorum debito alligarunt*. Et Plutarchus in libello elegantiſſimo de prolis amore: *οἱ παῖδες ὡς ὀφείλημα τὸν κλῆρον ἐκδεχόμενοι*· (c) *liberi hereditatem ut ſibi debitam expectant*. Qui dat formam, dat quæ ad formam ſunt neceſſaria, dictum eſt Ariſtotelis: quare qui cauſa eſt ut homo exiſtat, is quantum in ſe eſt, & quantum neceſſe eſt, proſpicere ei debet de his quæ ad vitam humanam, id eſt, 26 naturalem ac 27 ſocialem, nam ad eam natus eſt homo, ſunt neceſſaria.

2. Ea de cauſa, inſtinctu ſcilicet naturali, cætera quoque animantia proli ſuæ, quantum neceſſe eſt, alimenta ſuppeditant. Unde Apollonius Tyanæus quod ab Euripide erat dictum,

Ἅπασι δ' ἀνθρώποισιν ἡ ψυχὴ τέκνα.
Cunctis hominibus liberi vita altera.

ita emendabat:

Ἅπασι δὲ ζώοισιν ἡ ψυχὴ τέκνα,

Ani-

24 *Debitum tamen non eſſe*) Hinc conceſſum antiquis recens natos infantes non modo exponere, ſed etiam necare. Terent. Heaut. 4, 1. 13. & 21. Ovid. 9. metam. 678. Et pro re mira narrat Tacitus de Judæis, necare quemquam ex natis nefas eſſe, 5. hiſtor. 5.

25 *Jus expletorium*) Juſtitia commutativa vel *διορθωτική*. 1, 1. 10. GROT. c *Liberi hereditatem ut ſibi debitam exſpectant*) Julianus Cæſaribus *παντί τι γὰρ νόμιμον ἐπιτρέπειν τὰς διαδοχάς*· *Æquum, liberis hæreditatem relinqui*. Etiam filiabus quas juxta filios heredes parentum fuiſſe more antiquiſſimo teſtatur Jobi hiſtoria in fine. Hanc æquitatem reſpiciens Auguſtinus, ne ab eccleſia quidem recipi vult bona eorum qui liberos ſuos exheredabant. Loca ſunt libro 11. de vita clericorum, & ſermone I. 11. ad fratres in eremo, ſi tamen id opus Auguſtini eſt. Poſuit ea Gratianus in cauſa XIII. quæſt. II. & cauſa XVII, quæſt. IV. in fine. Procopius Perſicorum 1. *οἱ νόμοι τῷ διαλλάσσοντι ἀλλήλοις ἀεὶ ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις μαχόμενοι, ἐνταῦθα ἔν τε Ῥωμαίοις καὶ πᾶσι βαρβάροις ξυνίασί τε καὶ ξυνεμολογοῦντες ἀλλήλοις κυρίους ἀποφαίνουσι τοὺς παῖδας εἶναι τοῦ πατρὸς κλήρου*· *Leges quæ cæterum inter homines plurimis differentiis invicem pugnant, in hac re tam apud barbaros quam apud Romanos conſentiunt atque conſpirant, ut liberos dominos pronuntient rerum a patre relictarum*. GRON.

26 *Naturalem*) Ut vitalis & ſuperſtes ſit.

27 *Socialem*) Ut vivat, tanquam civis ejus ordinis, in quo eum pater ſuſcepit.

Animantibus quaſi vita ſunt partus ſui: plurimis ſane allatis argumentis (f) quibus inſitum hunc affectum probat, quæ videre eſt apud Philoſtratum libro VII. capite ſeptimo & octavo: cum quo loco optime conſentit is qui eſt apud Oppianum de venatu tertio, & de piſcatu primo. Et in Dictye tragœdia idem ille Euripides hanc unam omnium legem eſſe ait, quæ & hominibus inter ſe, & cum cæteris animantibus communis ſit: Hinc juriſconſulti veteres liberorum educationem ad jus naturale referunt, id eſt, ad illud quod cum inſtinctus naturæ aliis quoque animantibus commendat, nobis ipſa præſcribit ratio. *Naturalis ſtimulus*, ut Juſtinianus loquitur, id eſt, στοργή, *parentes ad liberorum educationem hortatur*. Idem alibi: *Filium vel filiam alere patri neceſſe est propter ipſam naturam*. Diodorus Siculus. ἀγαθὴ γὰρ ἡ φύσις διδάσκαλος ἅπασι τοῖς ζώοις ἐστὶ πρὸς διατήρησιν οὐ μόνον ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν γεννωμένων, διὰ τῆς συγγενοῦς φιλοζωΐας τὰς διαδοχὰς εἰς ἀΐδιον ἄγουσα διαμονῆς κύκλον· *Optima quippe magiſtra natura eſt cunctis animantibus, non tantum ad ſui ſed & ad prolis ſuæ conſervationem, ut cognata hac caritate continua ſucceſſio ad æternitatis circulum perveniat*. Apud Quintilianum filius, *partem iure gentium peto*. Salluſtius teſtamentum quo filius excluditur impium dixit. Et quia naturale eſt hoc debitum, ideo etiam 28 vulgo quæſitos alere mater debet.

Pr. inſt. de jur. natur. gen. l. Ius naturale. D. de juſt. & jur. L. un. §. taceat. verſ. ſileat. C. de rei ux. act. l. ult. C. de bon. quæ lib. §. ipſum. l. ſi quis. §. Ergo. D. de agn. liberis.

3. Et quanquam ex 29 damnato legibus concubitu natis nihil relinqui leges Romanæ volebant, ſicut & 30 naturalibus ne quid relinquere neceſſe eſſet caverat lex Solonis, canones Chriſtianæ pietatis hunc rigorem correxerunt, qui docent qualibuſcunque liberis id recte relinqui, imo ſi opus ſit relinquendum etiam, quod ad alimenta neceſſarium eſt: Nec aliter capiendum quod dici ſolet, 31 legitimam humanis legibus tolli non poſſe, quatenus ſcilicet in legitima inſunt alimenta neceſſaria. Nam quod ſupra eſt, tolli poteſt non repugnante natura.

c. Cum haberet. de eo qui dux. quam poll. adul.

4. Ali autem debent non tantum liberi primi gradus, ſed & ſecundi, ſi ita res ferat, & ulterioris, quod oſtendit Juſtinianus, cum non filios tantum, ſed & qui deinceps ſunt alendos propter ipſam naturam pronuntiat; quod ad eos etiam producitur, 32 qui per mulieres ex nobis veniunt, ſi aliunde ali non poſsunt.

L. ult. §. 1. C. de bon. quæ lib. l. 5. §. 1. 5. l. 8. D. de agn. lib.

V. 1. De-

GROT. f *Quibus inſitum hunc affectum probat*) Plinius x, 33. de hirundinibus. *In fœtu ſumma æquitate alternant cibum.*

GRON. 28. *Vulgo quæſitos*) Incerto patre natos.

29 *Damnato legibus*) Inceſto aut adulterio.

30 *Naturalibus*) Ex concubina vel ſtupro.

31 *Legitimam*) Quadrantem bonorum. D. de l. Falcidia & Trebelliano Sc. Inſt. de l. Falcid. & de fideicomm. hered.

32. *Qui per mulieres*) Nepotes nepteſque ex filia.

33 Pa-

V. 1. Debentur quidem & 33 parentibus alimenta: quod non legibus tantum proditum eſt, ſed vulgari proverbio (g) 34 ἀντιπελαργεῖν. adeo quidem ut laudetur Solon, quod qui id non facerent eos notarit infamia. Sed non hoc æque eſt ordinarium, atque illud quod de liberis diximus; nam liberi cum naſcuntur nihil ſecum afferunt unde vivant: adde quod vivendum diutius habent quam parentes: atque ideo ſicut honor & obſequium parentibus debetur, non liberis, ita educatio liberis magis quam parentibus: quo ſenſu accipio illud Luciani: καί τοι γε ἡ φύσις τοῖς πατράσι τοὺς παῖδας μᾶλλον ἢ τοῖς παισὶ τοὺς πατέρας ἐπιτάττει φιλεῖν. *Magis natura jubet à parentibus liberos, quam a liberis parentes diligi.* Et illud Ariſtotelis: μᾶλλον συνῳκείωται τὸ ἀφ' οὗ τῷ γεννηθέντι, ἢ τὸ γενόμενον τῷ ποιήσαντι. τὸ γὰρ ἐξ αὐτοῦ οἰκεῖον ἀφ' οὗ. *Magis aſſicitur cauſa gignes erga genitum, quam genitum erga gignentem. Nam quod ex aliquo ortum eſt, id ei quaſi proprium eſt.*

Diog. Laert, in Solon.

Nic. VIII.

2. Hinc fit, ut etiam citra auxilium legis civilis, prima bonorum ſucceſſio liberis deferatur; quia creduntur parentes illis, ut corporis ſui partibus, non tantum de neceſſariis, ſed & de his quæ ad vitam ſuavius honeſtiuſque tranſigendam pertinent, quam uberrime voluiſſe proſpectum, ab eo maxime tempore quo ipſi rebus ſuis frui non poſſent. *Ratio naturalis*, inquit Paulus Juriſconſultus, *quaſi lex quædam tacita liberis parentum hereditatem addicit, velut ad debitam ſucceſſionem eos vocando.* Papinianus vero: (h) *Non ſic parentibus liberorum, ut liberis parentum debetur hereditas. Parentes ad bona liberorum ratio miſerationis admittit: liberos naturæ ſimul & parentum 35 commune votum*: id eſt, liberos hereditas ſequitur partim quidem ob præciſum debitum na-

L. cum ratio. D. de bon. damn.

33 *Parentibus alimenta*) L. 5. §. 16. D. de lib. agnoſc. Parens ali a filio naturali ratione debet. Cic. ad Atticum 9, 9. *cum parentes non alere nefarium ſit*. M. Seneca 1. Contr. 1. *Lex eſt, Liberi parentes alant aut vinciantur.*

GROT. g Ἀντιπελαργεῖν) Vide Leonem Afrum libro IX, de Neſtor.

GRON. 34 Ἀντιπελαργεῖν) Inſtar ciconiæ ſenio defectis parentibus ſervire ac conſulere. Plinius 10, 23. Ciconiæ genitricem ſenectam invicem educant. Inde ciconia Pietaticultrix, P. Syro apud Petronium. Ariſtoteles hiſt. anim. 6, 13. Ælianus de anim. 3, 23.

GROT. h *Non ſic parentibus liberorum, ut liberis parentum debetur hereditas*) Philo de vita Moſis III: ἐπειδὰν ὁ νόμος φύσεως ἐστι κληρονομεῖσθαι τοὺς γονεῖς ὑπὸ παίδων, ἀλλὰ μὴ τούτους κληρονομεῖν, τὸ μὲν ἀπευκταῖον καὶ παλίμφημον ἡσύχασε. *Cum lex ſit natura ut liberi parentibus, non parentes liberis in bona ſuccedant, Moſes id quod contra vota parentum malique ominis erat texit ſilentio.* Xenophon libro II, Socraticorum: ὁ μὲν ἀνὴρ τοῖς μέλλουσιν ἔσεσθαι παισὶ προκατασκευάζει πάντα ὅσα οἴεται συνοίσειν αὐτοῖς πρὸς τὸν βίον καὶ ταῦτα ὡς ἂν δύνηται πλεῖστα. *Vir iis quos habiturus eſt liberis parat omnia quæ uſui fore ad vitam putat, & quidem quam maxima poteſt in copia.*

GRON. 35 *Commune votum*) Quia pa-

naturale, partim ex conjectura naturali, qua parentes creduntur id velle, ut liberis quam optime proſpectum ſit. 36 *Sanguini* 37 *honorem reliquit*, ait Valerius Maximus de Q. Hortenſio, qui filiam minus ſibi probatam heredem ſcripſerat. Huc ſpectat illud Apoſtoli Pauli: οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις· *Non enim liberi parentibus, ſed parentes liberis rem congerere & ſervare debent.*

Lib. v. *c.* 9.

II *Corinth.* XII 14.

VI. Quia vero & hoc ordinarium eſt, ut pater, materque liberis ſuis proſpiciant, ideo, dum illi exſtant, avi aviæque ad alimenta danda teneri non intelliguntur: ubi illi, eorumve alter defecerit, æquum eſt, ut avus aviaque pro mortuo filio filiaque curam ſuſcipiant nepotum ac neptium: quod & in parentibus longius remotis pari ratione procedit. Atque hinc ortum traxit jus illud, (i) ut nepos filii loco ſuccedat, quemadmodum Ulpianus loquitur. Id Modeſtinus dixit, τὸν τοῦ πατρὸς ἀποθανόντος τόπον πληροῦν. Juſtinianus, τὴν πατρῴαν ὑπεισιέναι τάξιν. Iſæus oratione de Philoctemonis hereditate, hoc ipſum vocat ἐπανιέναι. Philo Judæus: υἱωνοὶ γὰρ πατέρων ἀποθανόντων ἐν υἱῶν τάξει παρὰ πάπποις καταριθμοῦνται· *Nepotes parentibus mortuis apud avos filiorum obtinent locum.* Vicariam hanc ſucceſſionem, (k) 38 quæ per ſtirpes fit, repræ-

L. 7. *D. de his qui ſ. v. al. jur. ſ. L.* 2. §. 7. *D. de exc. tut. Novel* 127. *pr. Legatione ad Cajum.*

parentes optant ſe liberos relinquere ſuperſtites. Inde in lapp. antiquis 675. 13. *infanti mellitiſſimo & dulciſſimo contra votum*. 697, 10, *filio dulciſſimo memoriam poſuerunt contra votum*. 716. 7. *mater infeliciſſima contra votum pietatis poſuit*. Adde Gruterum 4. Suſpic. 1. Et ipſa natura ordoque mortalitatis videtur poſtulare, ut juniores ſenioribus ætate matura compoſitis ſuccedant. Hinc in iiſdem 348, 8. *turbato ordine in ſenio parentes infeliciſſimi filii optimo.* 436, 1. *filio ordine retrogrado defuncto*.

36 *Sanguini*) Quem ſcilicet non erat habiturus moribus ejus.

37 *Honorem*) Ut Quintil. declam. 2, 61. qui non eundem honorem ſupremis defuncti tabulis habuerunt. Tacitus Agric. 43.

GROT. i *Ut nepos filii loco ſuccedat*) quod Hebræi dicunt *filius etiam in ſepulchro ſuccedit*; item: *filii filiorum ſunt tanquam filii*. Meminit ejus juris ut naturalis Jacchiades ad Danielem v, 2. *Æquiſſimum eſſe videtur nepotes neptesque in patris ſui locum ſuccedere*, ait Juſtinianus titulo Inſtitutionum de Hereditatibus quę ab inteſtato deferuntur. Pietati id aſcribit Eginhardus in vita Caroli Magni, κατιέντας εἰς τὸν ἰδίου γονέως τόπον ὑπεισελθεῖν· *Paſtores in ſui quemque parentis locum ſubire*, dixit Michael Attaliata.

K *Quæ per ſtirpes fit*) Sic in ſortiendis urbibus inter Heraclidas Proclo & Euryſtheni, ut ab Ariſtodemo venientibus, una ſors fuit contra Temenum & Creſphontem, meminit Apollodorus libro II. Pauſanias Corinthiacis. Strabo VIII.

GRON. 38 *Quæ per ſtirpes*) Succeſſio per ſtirpes, ubi plures filii cum aliis coheredibus ſuccedunt in partem patris, quam ille habere deberet, ſi viveret. Succeſſio in capita, ubi ſinguli pares cum coheredibus partes accipiunt. De quo ſolet quæri in ſucceſſione patrui. Nam ſi ſuccedant frater, & alterius fratris filii, in ſtirpes eſt ſucceſſio; ſi duorum fratrum filii, in capita, ex Novell. 118. cap. 3. quorum poſterius tamen in dubium nonnulli vocant.

præſentationem vocare amant recentiores juriſconſulti; quam valuiſſe etiam apud Hebræos, diviſio agrorum terræ Iacobi filiis promiſſæ, aperte ſatis oſtendit. Sicut filius & filia proximi ſunt cuique, ita & qui ex filio filiave naſcuntur, ait Demoſthenes oratione adverſus Macartatum.

VII. Quæ autem diximus hactenus de conjectura voluntatis, ita locum habent, 39 niſi in diverſum indicia ſuppetant. In hoc indiciorum genere primum habet locum 40 abdicatio, quæ Græcis, tum (l) 41 exheredatio; quæ Romanis fuit uſitata. Ita tamen ut ei qui mortem peccatis ſuis meritus non eſt, 42 alimenta præſtanda ſint, ob eam quam ſupra attulimus rationem.

VIII. Sed & illa regulæ exceptio addenda eſt, ſi non ſatis conſtet hunc illo eſſe genitum. Verum eſt 43 de factis nullam eſſe certam perceptionem. ſed ea, quæ ſolent in hominum conſpectu fieri, ſui generis certitudinem habent ex teſtimonio: quo ſenſu mater certa eſſe dicitur, quia inveniuntur 44 qui quæve partui & educationi adfuerint: at de patre hujus gradus certitudo haberi non poteſt, quod Homerus indicat dicens:

Οὐ γάρ πω τίς ἑὸν γόνον αὐτὸς ἀνέγνω.
Generis nemo ſibi conſcius ipſe eſt.

Et eum ſequutus Menander:

Αὐτὸς γὰρ οὐδεὶς οἶδε πῶς ἐγείνατο.
Nemo ipſe novit quo ſit exortus ſatu.

Qui & alibi:

Ἔστιν δὲ μήτηρ φιλότεκνος μᾶλλον πατρός,
Ἡ μὲν γὰρ αὐτῆς οἶδεν υἱόν. ὁ δ' οἴεται.
Mater tenerius liberos adamat patre:
Quia mater eſſe ſcit ſuos, pater autumat.

Ideo ratio aliqua reperienda fuit, qua probabiliter conſtaret quis eſſet partus cujuſque pater. Ea 45 ratio eſt, conjugium ſumtum in terminis naturalibus, id eſt, conſociatio, qua fœmina ſub maris

39 *Niſi in diverſum*) Appareat probatio mutatæ voluntatis. l. 7. D. de probat.

40 *Abdicatis, quæ Græcis*) Ἀποκήρυξις.

GROT. l *Exheredatio, quæ Romanis fuit uſitata*) Vide Baba kama cap. IX, §. 10. vide infra §. XXV.

GRON 41 *Exheredatio*) Quæ nomen apud Græcos non habet, ſed qui jus Romanum Græce tradiderunt, exheredare vocant ἀπόκληρον ποιεῖν, & Theophilus de exheredatione liberorum περὶ ἀποκλήρων παίδων.

42 *Alimenta*) Sic T. Arrius filium in parricidii molitione deprehenſum Maſſiliam relegavit, & annua illi præſtitit. Seneca 1, de benef. 15.

43 *De factis*) Inde regula: juris ignorantiam cuique nocere, facti vero non item. l. 9 D. de juris & facti ignor.

44 *Qui quæve partus*) Sic Virginius ex uxore ſua natam Virginiam probabat contra M. Claudium Appii clientem. Dionyſ. Halic. l. 11. 57.

45 *Ratio eſt conjugium*) Inde illud: Pater eſt, quem nuptiæ demonſtrant.

46 Con-

ris cuſtodia 46 conſtituitur. Sed etſi alio quovis modo conſtet quis fuerit pater, aut pater id pro explorato habuerit, naturaliter is partus non minus quam alius quivis ſuccedet. Quidni cum etiam (m) extraneus palam pro filio habitus, quem adoptatum vocant, ſuccedat ex conjectura voluntatis?

2, Naturales vero etiam, poſt lege introductum eorum diſcrimen a legitimis:

(Τῶν γνησίων γὰρ οὐδὲν ὄντες ἐνδεεῖς
Νόμῳ νοσοῦσιν.
Notha parte nulla ſobole legitima minor,
47 *Sed lege premitur.*

ut dixit Euripides) poſſunt tamen adoptari, 48 niſi lex obſtet. Atque id olim permittebat lex Romana Anaſtaſii, ſed poſtea in juſti matrimonii favorem difficilior quædam ratio eos legitimis æquandi reperta eſt, 49 per curiæ oblationem, aut ſubſequens matrimonium. Exemplum veteris adoptionis naturalium eſt in Jacobi filiis, qui adæquati a patre ſunt liberarum mulierum filiis, & æquis partibus 50 hereditatem creverunt.

L. jubemus. C. de natural. lib.

3. Contra evenire poteſt, non ex lege tantum, ſed & ex pactione, (n) ut qui ex conjugio nati ſunt, alimenta ſola habeant, aut certe 51 excludantur a precipua hereditate. Conjugium tali pacto initum etiam cum libera fœmina concubinatum Hebræi vocant, quale erat Abrahami cum Cethura, cujus liberi perinde ut Iſmael, ancillæ Agaris filius, dona, id eſt, legata quædam acceperunt; hereditatem autem non creverunt. Tale eſt matrimonium ad 52 morgengabicam quod dicitur: a quo non longe abeunt

Gen. xxv. 6.

46 *Conſtituitur*) Rurſus omittit. mutui auxilii & procreationis cauſa, ut ſupra. 2, 5. 8.
GROT. m *Extraneus palam pro filio habitus*) Aut nepos in filium adoptatus, ut a Jacobo nepotes Ephraim & Manaſſes.
GRON. 47 *Sed lege præmitur*) Legem civilem: quæ legitimos prætulit in honorem conjugii, iniquam experitur & gravem.
48 *Niſi lex obſtet*) Niſi lex civilis prohibeat.
49 *Per curiæ oblationem*) §.ult.Inſtit. de nupt.
50 *Hereditatem creverunt*) Verbum priſci juris. Nam heredem inſtitutum oportebat intra certam diem declarare ac profiteri, velletne adire an non. Quod tempus cretionem dicebant. Formula teſtamenti. *L. Titius mihi heres eſto, cernitoque intra tot dies.* Si cretio non erat definita, centeſimus dies juſtus habebatur. Varro de L. L. lib. 5, p. 60. & lib. 6. p. 81. Cic. 11, ad Attic. ep. 2. Inde cernere hereditatem eſt, non modo profiteri ſe heredem, ſed etiam hereditatem adire ac capeſſere, quia cretionem aditio ſequebatur.
GROT. n *Vt qui ex conjugio nati ſunt, alimenta ſola habeant*) Ut olim filii poſt primum geniti in Mexicanis terris.
GRON. 51 *Excludantur a præcipua*) Non ſint heredes, ſed accipiant legata.
52 *Morgengabicam*) Donationem propter nuptias, aliam doti, de qua videndus Lindenbrogius in gloſſ. ad Cod. legum antiquarum. Gregor. Turon. matutinale donum vocat lib. 9, 19
GROT.

Digitized by Google

eunt ſecundæ nuptiæ (o) apud Brabantos : nam rerum ſoli, quæ exſtabant cum matrimonium 53 prius ſolveretur, proprietas acquiritur prioribus liberis.

IX. 1. Ubi deſunt liberi quibus naturaliter deferatur ſucceſſio, minus expeditum eſt, nec ulla in parte magis variant leges. Tota tamen varietas ad duos maxime fontes referri poteſt, quorum alter reſpicit proximitatem gradus, alter bona redire vult unde venerant : quod dici ſolet, Paterna paternis, materna maternis. Nobis omnino diſtinguendum videtur inter (p) bona paterna avitaque, ut dici ſolebat 54 in formula qua prodigo bonis interdicebatur, & inter (q) noviter quæſita, ut in illis locum habeat Platonis illud: *ἐγὼ οὖν νομοθέτης ὢν οὔθ' ὑμᾶς ὑμῶν αὐτῶν εἶναι τίθημι, οὔτε τὴν οὐσίαν ταύτην, ξύμπαντος δὲ τοῦ γένους ὑμῶν, τοῦ τε ἔμπροσθεν καὶ τοῦ ἔπειτα ἐσομένου*, *Ego legum conditor neque vos veſtri juris eſſe ſtatuo, neque patrimonium veſtrum, ſed totius veſtri generis, tum quod fuit, tum quod futurum eſt*. Qua de cauſa Plato *κλῆρον πατρῷον* ſalvum eſſe vult generi, unde venit. Quod non ita accipi velim, quaſi naturaliter de bonis paternis avitiſque 55 teſtari non liceat ((r) ſæpe enim indigentia amici alicujus efficit, ut id non laudabile modo ſit, ſed etiam neceſſarium) ſed ut appareat 56 quæ in dubio credenda ſit fuiſſe voluntas Inteſtati. Concedimus enim plenum dominium eſſe penes eum de cujus voluntate agimus.

2. Sed cum poſt mortem dominium hoc retinere non poſſit, & omnino pro certo haberi debeat, 57 noluiſſe eum perdere beneficii

GROT. o *Apud Brabantos*) Vide legem ſimilem veterum Burgundionum Lib. 1, tit. 1. n 2.

GRON. 53 *Prius ſolveretur*) Morte uxoris. Hinc Galliæ rex ſe ducem fert Brabantiæ.

GROT. p *Bona paterna avitaque*) Hebræis מורשה

GRON. 54 *In formula qua prodigo*) Quando tua bona paterna avitaque nequitia tua diſperdis, liberoſque tuos ad egeſtatem perducis, ob eam rem tibi ea re commercioque interdico. Paulus 3. Sent. tit. 4.

GROT. q *Noviter quæſita*) Hebræis גאלה diſcrimen hoc vide in lege Burgundica lib. 1, tit. 1. num. 1.

GRON. 55 *Teſtari*) Aliquid pro arbitrio relinquere aliis, quam unde venerunt.

GROT. r *Sæpe enim indigentia amici alicujus efficit, ut id non laudabile modo ſit*) Seneca de Beneficiis libro IV, c. 11. *quid cum ipſo vitæ in fine conſtituimus, cum teſtamentum ordinamus. non beneficia nobis nihil profutura dividimus? quantum temporis conſumitur, quamdiu ſecreto agitur, quantum, & quibus demus? quid enim intereſt quibus demus a nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis judicia noſtra torquemus, quam ubi, remotis utilitatibus, ſolum ante oculos honeſtum ſtetit.*

GRON. 56 *Quæ in dubio*) Quos ſi teſtamentum nullum fecerit, optaverit tamen habere ſucceſſores.

57 *Noluiſſe*) Habuiſſe in animo, ut relinqueret in gratia, quod omnino relinquendum erat, & beneficio potius ſuo penes alium eſſet, quod alioqui quacunque ratione penes alium futurum erat.

58 Quis

neficii materiam, videndum eſt 58 quis ſit in beneficiis ordo maxime naturalis. Bene Ariſtoteles: εὐεργέτῃ ἀνταποδοτέον χάριν μᾶλλον ἢ ἑταίρῳ δοτέον. *Potius eſt gratiam referri ei qui benefecit, quam amico conferre beneficium*. Et Cicero: *Nullum officium referenda gratia magis neceſſarium eſt*. Item: *Cum duo genera liberalitatis ſint, unum dandi beneficii, alterum reddendi; demus nec ne, in noſtra poteſtate eſt; non*
Off. 1.c.31. *reddere bono viro non licet: modo id facere poſſit ſine injuria*. Ambroſius: *Pulchrum eſt propenſiorem haberi ejus rationem, qui tibi aut beneficium aliquod aut munus contulit*. Et mox: *Quid enim tam contra officium, quam non reddere quod acceperis?* Gratia autem refertur aut viventibus, (g) aut defunctis. Defunctis, ut oſtendit Lyſias oratione funebri, refertur gratia in eorum liberis, qui naturaliter pars ſunt parentum, & quibus ſi viverent parentes maxime vellent benefieri.

L. Quod ſatis: C. de bon. quæ lib. l. de emancipatis. §. cum enim. C. de legit. her. l. Sancimus C. com. de ſucceſſ. Novel. de conſ. & uter. fratr.
✠ Lib. v. c. 5. Lib. x.

3. Et hanc æquitatem ſequuti ſunt Juſtinianei juris conditores, æquitatis ſtudioſiſſimi, in quæſtione inter 59 fratres plenos, & 60 conſanguineos, & 61 uterinos, & aliis quibuſdam. Ariſtoteles: ἀδελφοὶ ἀλλήλους φιλοῦσιν τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν πεφυκέναι. ἡ γὰρ πρὸς ἐκεῖνα ταυτότης ἀλλήλοις ταυτοποιεῖ. *Fratres ſe invicem diligunt quatenus ex iiſdem nati ſunt; nam ortus communis ipſos quaſi eoſdem facit*. ✠ Valerius Maximus: *Ut merito primum amoris vinculum ducitur, plurima & maxima beneficia accepiſſe, ita proximum judicari debet ſimul accepiſſe*. 61 Gentium commune jus, ut frater fratri ſuccedat, dicitur apud Juſtinum.

4. Quod ſi non reperiatur is a quo proxime bona venerunt, ejuſve liberi, reſtat ut gratia referatur his quibus minus quidem, ſed tamen poſt illum proxime debentur, id eſt parenti ſuperioris gradus, ejuſque liberis, præſertim cum eo modo maneatur intra proximos, & ejus de cujus hereditate agitur, & ejus a quo proxime bona venerunt. Idem ille Ariſtoteles: ἀνεψιοὶ δὲ καὶ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς ἐκ τούτων συνῳκειοῦνται· τῷ γὰρ ἀπὸ τῶν αὐτῶν εἶναι γίγνονται οἱ μὲν οἰκειότεροι, οἱ δὲ ἀλλοτριώτεροι. *Patrueles vero & cæteri cognati conjunguntur per parentes, quatenus ex iiſdem ortum habent: ita ut alii conjunctiores ſint, alii minus conjuncti, pro ortus ratione*.

X. 1. At

58 *Quis ſit in beneficiis*) Cui recta ratio primo, cui poſteriore loco beneficium dictet tribuendum.
GROT. a *Aut defunctis*) Sic moriturus apud Procopium Perſ. 1. τὰ παιδία ἀφελῶν. ἀφελήσεις ἐμὲ. *In me conferes quidquid in liberos meos contuleris*. Vide exemplum in facto Theodoſii, patrem Valentiniani junioris in ipſo Valentiniano remunerantis, apud Zoſimum libro IV. Lege Moſis ſuccedebat poſt fratres patruus, ut primo [illegible]ſſori propior quam fratrum fil. [illegible] m. XXVII, 11.
GRON. 59 *Fratres plenos*) Eodem utroque parente natos.
60 *Conſanguineos*) Eodem patre, ſed diverſis matribus.
61 *Uterinos*) Eadem matre, non uno patre.
62 *Gentium commune*) Videtur ſumpſiſſe ex lib. 34, 3. ſed mendoſe. Nam dicit ibi Demetrius, ſe majori fratri jure gentium regnum ceſſiſſe, non ſe majori fratri jure gentium ſuccedere oportere.

63 Eo-

X. 1. At in 63 bonis noviter quęſitis, quæ 64 περιόντα τοῦ κλήρου Platoni, cum eſſet gratiæ referendæ officium; ſupereſt, ut ei deferatur ſucceſsio qui defuncto cariſsimus fuiſſe creditur. (t) Is autem eſt qui gradu cognationis proxime defunctum attingit. Sic Iſæus apud Græcos receptum ait, τοῖς ἐγγυτάτω γένους τὰ τοῦ τελευτήσαντος γενήσεσθαι, *defuncti bona ei cedere qui genere ſit proximus:* addit: τί ἂν, τί δικαιότερον ἢ τοῖς συγγενέσι τὰ τοῦ συγγενοῦς: *quid juſtius quam ut quæ cognati fuerant cognatis cedant?* Idem ſenſus eſt apud Ariſtotelem libri ad Alexandrum capite 11. *Optime*, inquit Cicero, *ſocietas hominum conjunctioque ſervabitur, ſi utquiſque erit conjunctiſſimus, ita in eum benignitatis plurimum conferatur.* (u) Qui & alibi poſt liberos ponit bene convenientes propinquos, ut & Tacitus: *Liberos cuique ac propinquos ſuos natura cariſſimos eſſe voluit.* Idem Cicero alibi de cognatis agens: *Neceſſaria præſidia vitę debentur his maxime.* Debentur ſcilicet non ex jure explètorio, ſed κατ' ἀξίαν. Et alibi, cum de affectione erga propinquos egiſſet, *Ex hac animorum affectione*, ſubdit, *teſtamenta 65 commendationeſque morientium natæ ſunt.* Idem copias noſtras proximis quam alienis & ſuppeditari & relinqui æquius eſſe ait. Ambroſius quoque: *Eſt etiam illa probanda liberalitas*, (x) *ut proximos ſeminis tui non deſpicias.* Off. 1. De off. 1, cap. 30.

2. Succeſsio autem ab inteſtato, de qua agimus, nihil aliud eſt quam 66 tacitum teſtamentum ex voluntatis conjectura. Quinti-

63 *Bonis noviter quæſitis*) Quæ non hereditate delata, ſed poſſeſſoris induſtria parta ſunt.

64 Περιόντα) Affluentia ultra ſortem.

GROT. t *Is autem eſt, qui gradu cognationis proxime defunctum attingit*) Vide Deuter. XV, 11. XXIII, 7. Prov. XI, 17. Tractat hoc Servius ad illud Æneidos VI:

Nec partem poſuere ſuis,

Hierocles: ἡ δὲ τῶν ἀγχιστέων (τιμὴ) πρὸς τὴν τῆς φύσεως ἐγγύτητα παραμετρήσει τὴν θεραπείαν, τοσοῦτον τῆς μετὰ γονέας τιμῆς, ἑκάστῳ τῶν συγγενῶν νέμοντα, ὅσον ἂν ἡ πρὸς ἐκείνους ἐγγύτης ἀποφαίνῃ· *Cura autem propinquorum menſuram ſuam accipiet a propinquitate naturali, ut poſt parentes tantum cognatorum cuique deferatur, quantum ad parentes propinquitas exigit.* Poſſidius de Auguſtino: *Juſtum & æquum eſſe videbat, ut a mortuorum vel filiis, vel parentibus, vel affinibus magis poſſiderentur*, hereditates ſcilicet, de quibus ibi agit.

u *Qui & alibi*) Duo hæc loca ex Cicerone poſterius producta, ſunt ex eodem libro officiorum primo.

GRON. 65 *Commendationes*) 2, de finibus 20. Idem 3. de off. *is qui morti addictus eſſet, paucos ſibi dies commendandorum ſuorum cauſa poſtulaviſſet.* Vide 3. obſerv. 23, 615. Sic priſci ſolebant & uxores ſuas commendare ducendas, ſi quid ipſis contingeret. Salmaſ. de modo uſur. p. 368.

GROT. x *Ut proximos ſeminis tui non deſpicias*) Ex Eſaia ſumptum LVIII, 7. Paria habes apud Chryſoſtomum 1 Cor IV, 7. & apud Auguſtinum de doctrina Chriſtiana lib. II, 12.

GRON. 66 *Tacitum teſtamentum*) Conſtitutio legis de ſucceſſione, eum dantis ſucceſſorem, quem conjicimus & exiſtimamus defuncto placiturum fuiſſe, ſi teſtamentum feciſſet.

tilianus pater in 67 declamatione: *Proximum locum a teſtamentis habent propinqui: & ita, ſi inteſtatus quis ac ſine liberis deceſſerit. Non quoniam utique juſtum ſit, ad hos pervenire bona defunctorum: ſed quoniam relicta & velut in medio poſita nulli propius videntur contingere.* Quod de bonis noviter quæſitis diximus ea naturaliter proximis deferri, idem locum habebit in bonis paternis avitiſque, ſi nec ipſi a quibus venerunt, nec eorum liberi exſtent, ita ut gratiæ relatio locum non inveniat.

XI. 1. Hæc vero quæ diximus quanquam naturali conjecturæ maxime ſunt conſentanea, non ſunt tamen jure naturæ neceſſaria; ac proinde ex diverſis cauſis voluntatem humanam moventibus variari ſolent, pactis, legibus, moribus qui 68 ſubitionem in locum in nonnullis gradibus admittunt, (z) in aliis non admittunt; alibi diſtinguunt, 69 unde bona veniant, alibi id 70 inſuper habent. Eſt ubi primogeniti plus poſtgenitis ferunt, ut apud Hebræos: eſt ubi inter ſe æquantur: Eſt 71 ubi agnatorum habetur ratio: eſt ubi cognati quilibet cum agnatis tantundem ferunt. 72 Etiam ſexus alicubi momentum habet, alicubi non habet: & alibi cognationis ratio habetur intra propriores gradus: alibi longius extenditur. quæ longum eſſet exſequi, nec inſtituti noſtri.

2. Illud tamen tenendum eſt, quoties voluntatis expreſſiora indicia nulla ſunt, credi quemque id de ſua ſucceſſione ſtatuiſſe quod lex aut mos habet populi, non tantum 73 ex vi imperii, ſed ex conjectura, quæ etiam in eos valet quorum in manu eſt ſummum imperium. Nam & hi probabiliter creduntur in rebus ſuis æquiſſimum judicaſſe, quod aut legibus ſanxerunt ipſi, aut moribus probant; in iis dico rebus in quibus de nullo ipſorum damno agitur.

XII. Sed

67 *Declamatione*) cccvIII. quæ inſcribitur, *Duo teſtamenta.*

68 *Subitionem in locum*) Repræſentationem, ſucceſſionem in ſtirpes.

GROT. z. *In aliis non admittunt*) Veteres Germanorum mores ſubitionem iſtam ſive repræſentationem ignorarunt etiam inter liberos. introduxit primus id jus in Franciam Childebertus edicto: in Tranſ-rhenanas partes Otho Henrici filius, teſte Withekindo lib. II. vide legem Langobardicam lib. II, tit. XIV. 18. Scoticum quoque jus vetus ſolam ſpectabat gradus proximitatem. Vide Pontanum Danicorum ſeptimo, ubi narrat a rege Angliæ arbitro ſumto ita pronuntiatum.

GRON. 69 *Unde bona veniant*) Paterna an materna ſint.

70 *Inſuper habent*) Nihil morantur. ſed utroſque pari gradu admittunt.

71 *Ubi agnatorum*) Ubi agnati ſeu per virilem ſexum conjuncti præferuntur.

72 *Etiam ſexus*) Ut fœminæ poſthabeantur maritis.

73 *Ex vi imperii*) Quæ poſtulat in ſingulis vel invitis valere, quod publice jus ſive ſcriptum, ſive non ſcriptum introduxit, ſed etiam quia credibile eſt ipſos inteſtatos nihil aliud voluiſſe.

74 Ego

XII. Sed in regnorum ſucceſsione diſtingui debent regna quæ pleno modo poſſidentur, & in patrimonio ſunt, ab his quæ modum habendi accipiunt ex populi conſenſu. quo de diſcrimine 74 egimus ſupra. Prioris generis regna (a) dividi poſſunt etiam inter mares (b) & fœminas, ut in Ægypto & Britannia olim factum videmus.

nullo diſcrimine ſexus
Reginam ſcit ferre Pharos.

ait Lucanus: de Britannis Tacitus, *Neque enim ſexum in imperio diſcernunt*. Nec adoptati minus veris liberis ſuccedent ex præſumpta voluntate: Sic Æpalio Locrorum regi Hyllus Herculis filius per adoptionem in regnum ſucceſſit. Moloſſus (c) nothus ex patris Pyrrhi legitimos liberos non habentis judicio ſucceſſit in re- *Strabo l. 13. Pauſ. 1.*

74 *Egimus ſupra*) 1, 3: 11.

GROT. a *Dividi poſſunt etiam inter mares*) In Aſia fratres ſimul regnabant ſic ut uni præcipuum eſſet jus diadematis. Polybius Exc. legationum XCIII. Invenies & apud Livium eundemque Polybium, Ægyptum inter fratres Ptolemæos diviſum. Filii Attilæ gentes ſibi dividi æqua ſorte poſcebant, Jornandes de rebus Gothicis. Gregoras lib. VII, de Irene Andronici Palæologi uxore: Τὸ δὲ καινότερον, ὅτι οὐ μοναρχίας τρόπῳ κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν Ῥωμαίοις ἀρχῆθεν συνήθειαν, ἀλλὰ τρόπον λατινικὸν, διανενεμημένας τὰς Ῥωμαίων πόλεις καὶ χώρας, ἄρχειν κατὰ μέρος τῶν υἱέων ἕκαστον, ὡς οἰκείου κλήρου καὶ κτήματος τοῦ λαχόντος ἐκ πατρῴων μὲν ἐς αὐτοὺς κατὰ τὸν περιπατήσαντα νόμον ταῖς περιουσίαις καὶ κτήσεσι τῶν βαναύσων ἀνθρώπων κατιόντος, παραπεμπομένου δ᾽ ἔπειθ᾽ ὁμοίως εἰς τοὺς ἐφεξῆς παῖδας καὶ διαδόχους. Λατίνων γὰρ οὖσα γέννημα καὶ παρὰ τούτων εἰληφυῖα τουτὶ τὸ νεώτερον ἔθος ἐπάγειν ἐβούλετο. *Quod maxime mirandum erat, voluit ut non unus imperaret, ſecundum morem Imperii Conſtantinopolitani veterem, ſed adinſtar principum in Occidente civitates & regiones dividerentur in ſingulos filiorum, ut ſic regnum tanquam proprium cujuſque patrimonium a patribus ad ipſos perveniret, ita ut in plebejorum hominum bonis fieri ſolet, ac ſic perpetuo ad cujuſque liberis heredeſque deſcenderet. Ipſa enim cum ex occidentis partibus ortum haberet, morem quem ab ipſis acceperat huc ſine exemplo introducere animo agitabat.*

b *Et fœminas ut in Ægypto & Britannia*) De Alexandro & Laodice vide Polybium excerptis legationum CXL. de Auletæ filia Strabonem XVII. In Aſia poſt Semiramidem fœminas regnaſſe plures narrat Arrianus *Indicis*. Talis Nitocris Babylone, Artemiſia Halicarnaſſi, Tomyris apud Scytas, Servius ad primum Æneidos: *Quia ante etiam fœminæ regnabant*. Idem apud Rutulos obtinuiſſe docet ad IX. Æneidos.

c *Nothus*) Apud Tartaros nothi & legitimi pares. De Perſis vero Herodotus: νόθον οὔ σφι νόμος ἐστὶ βασιλεῦσαι, γνησίου παρεόντος· *Mos eſt illis ut nothus regnet dum legitimus aliquis reperitur*. In Hiſpania Wandali regnarunt duo. Gontharis legitimus, Zingericus nothus Godigiſeli teſte Procopio: ex Septentrionalium nimirum gentium more veteri, cujus teſtes Adamus Bremenſis hiſtoriæ Eccleſiaſticæ c. 106. Helmoldus Slavicis lib. 1, c. 51, & 52. Michaeli Theſſaliæ domino ſucceſſit legitimis deficientibus nothus Michael. Gregoras lib. II. Huic itidem nothus ſucceſſit ex parte: idem Gregoras lib. IV. De Moloſſo Pyrrhi notho vide Servium ad III. Æneidos.

regnum Epiri : de adoptando in ſucceſsionem Scythiæ Philippo
Juſt. lib. IX. egit rex 75 Atheas : Jugurtha nothus , ſed adoptatus , ſucceſsit
Sall.bell.Jugur. in regno Numidico : ſicut & in regnis quæ Gothi & Langobar-
Caſſiod. Paul. di armis quæſierant, adoptionem valuiſſe legimus . Imo etiam
*Diac. l.*VI. *de* ad eos proximos ultimi poſſeſſoris regnum perveniet , qui pri-
geſt. Langob. mum regem 76 ſanguine non attingunt , ſi talis ſucceſſio in iis
locis recepta ſit : ſicut Paphlagoniam regum domeſticorum in-
Lib. XXXVIII. teritu hæreditariam patri ſuo obveniſſe ait , apud Juſtinum , Mi-
thridates.

XIII. Quod ſi dictum ſit ne dividatur regnum , nec cui cedere debeat expreſſum ſit , (d) ut quiſque natu eſt maximus , mas aut fœmina , regnum habebit . In Thalmudico titulo de regibus legitur : *Qui præcipuum jus habet in hereditate , is & in poſſeſſione regni . Ideo filius natu major præfertur minori .* Νομιζόμενον πρὸς πάντων ἀνθρώπων τὸν πρεσβύτατον τὴν ἀρχὴν ἔχειν , inquit Herodotus : *Mos omnium populorum eſt ut natu maximus imperium habeat .*
Polyæn. Idem alibi ſæpe νόμον legem ſive conſuetudinem regnorum hoc vocat . Livius
Lib. XXXI. duorum fratrum Allobrogum de regno contendentium minorem ait jure minus , vi plus potuiſſe . Apud Trogum Pompejum ,
Juſt. lib. II. 77 *Artabazanes maximus natu ætatis privilegio regnum ſibi vindicabat : quod & ordo naſcendi , & natura ipſa gentibus dedit .*
Lib. XI. Idem alibi 78 jus gentium vocat : ut & Livius , qui & ordinem appellat ætatis atque naturæ : quod intellige niſi pater aliud juſſerit , ut
Lib. XVI. *&* XXXIV. 79 Ptolemæus apud eundem Trogum . Qui autem in regno tali ſuccedit , coheredibus tenebitur pro ipſorum partibus 80 æſtimationem rependere , ſi & quatenus id fieri poteſt .

XIV. At

GRON. 75 *Atheas*) Ateas.

76 *Sanguine non attingunt*) Ut affines ejus, qui regnum poſtremus ex ſuperiore familia regum obtinuit.

GROT. d *Ut quiſque natu eſt maximus*) de Suedis vide Brigittam IV, 3. De Danis Saxonem XII, & XIII. Appianus Mithridatico δικαιοῦντα τὸν πρεσβύτερον ἄρχειν : *Æquum judicabat regnum eſſe natu maximi.* Nicetas Choniates Joanne Comneno : ἡ φύσις τοῖς πρωτοτόκοις παισὶ τῇ τάξει ἐμμένουσα τὰ πρωτεῖα βραβεύειν εἴωθε· παρὰ δὲ Θεῷ οὐχ οὕτως ἐν ταῖς τῶν προβλείων μεγίσταις ἀεί πως φιλεῖ γενέσθαι· *Natura quidem ſuum ſequens ordinem primum natos honorat . At Deus non ſemper in maximis privilegiis eum ordinem inſiſtit :* idem Manuele de Iſaacio loquens : ἀπὸ γενέσεως εἰς τὴν διαδοχὴν τῆς βασιλείας καλούμενος. *Naſcendi ordine ad regni ſucceſſionem vocatus .* Apud Joſephum Antipater dicebat , Hyrcani ἀρχὴν εἶναι διὰ τὸ πρεσβεῖον · *principatum eſſe ob naſcendi ordinem .* vide & Leunclavium Turcicorum XVI.

GRON. 77 *Artabazanes*) Sic vocatur Herodoto lib. 7. qui Iuſtino Artemenes .

78 *Jus gentium*) Lib. 34 , 3. & naturæ jus lib. 21 , 1.

79 *Ptolemæus*) Qui maximum natu Ptol. Ceraunum ſprevit , & minorem ejus fratrem Ptol. Philadelphum ſibi ſufficit .

80 *Æſtimationem rependere*) Opulentum pro dignitate familiæ ſumptum præbere .

GROT.

XIV. At ea regna quæ populi libero conſenſu facta ſunt hereditaria, ex præſumta populi voluntate deferuntur. Præſumitur autem populus id voluiſse quod maxime expedit. Hinc primum illud naſcitur, ut (e) ni aliud lex aut mox ferat (ſicut Thebis Bœotiis regnum fuiſſe inter marcs dividuum ex (f) Zethi & Amphionis, itemque ex Oedipodis filiorum hiſtoria apparet, & vetus Attica inter Pandionis liberos diviſa eſt: & quæ circa Rhodum inter Camirum, Ialyſum, Lindum fratres; & regnum, Argivum inter 81 quatuor Perſei filios) 82 individuum ſit regnum, quia id ad tuendum regnum & civium concordiam plurimum valet. Juſtinus libro XXI, *Firmius futurum eſſe regnum, ſi penes unum remanſiſſet, quam ſi portionibus inter filios divideretur, arbitrabantur.*

XV. Alterum, ut ſucceſsio ſtet 83 intra eos qui deſcendunt a primo rege: ea enim familia ob nobilitatem electa cenſetur, eaque finita regnum redire ad populum. Curtius libro X. *In eadem domo familiaque imperii vires remanſuras eſſe: hereditarium imperium ſtirpem regiam vindicaturam: aſſuetos eſſe ipſum nomen colere, venerarique: nec quenquam id capere niſi genitum ut regnaret.*

XVI. Tertio, ne ſuccedant niſi qui nati ſunt ſecundum patriæ leges: non naturales tantum, quia 84 ad contemtum patent, quorum matrem pater juſto conjugio dignatus non eſt, & præterea quia 85 minus certi habentur: at in regnis expedit populi

GROT. e *Ni aliud lex aut mos ferat*) Dardanus & Laſius pariter in Troja regnarunt. Servius ad illud 11 Æneidos: *Sociique penates*. In Creta Minos & Rhadamanthus. Iulianus contra Chriſtianos. Albæ Numitor & Amulius, ut quidem ait ſcriptor de viris illuſtribus. Alii enim Numitori pecunias, regnum Amulio ceſſiſſe ajunt, ut Plutarchus: ſicut & Eteocli regnum Thebanum. Polynici ejus loco monile Hermiones obveniſſe quidam prodidere. Pari modo in Norvagia alteri regnum, alteri naves & ſpes ex maritimis expeditionibus.

f *Zethi & Amphionis*) Euripides Hercule furente:

Τὼ λευκοπώλω πρὶν τυραννῆσαι χθονὸς
Ἀμφίον᾽ ἠδὲ Ζῆθον ἐκγόνω Διός.
Regnum priusquam venit ad claros equis
Amphionem Zethumque, prognatos Jove.

GRON. 81 *Quatuor Perſei filios*) Electryona Alcmenes patrem, Meſtora Pterelæ proavum, Sthenelum Euryſthei patrem, Alcæum Amphitruonis. Quamquam & Perſes Helam vel Elium genuiſſe dicatur.

82 *Individuum ſit*) Ne dividatur inter ſucceſſores, quamvis paris gradus, ſed ut univerſum uni acquiratur.

83 *Intra eos qui deſcendunt*) Sic quum Hephæſtion gratia Alexandri nixus Sidonis regnum deferret hoſpitibus ſuis, nobilibus juvenibus, negaverunt illi patrio more in id faſtigium recipi, niſi regia ſtirpe ortum, Curt. 4, 1.

84 *Ad contemptum patent*) Carent veneratione atque auctoritate ob favorem matrimonii.

85 *Minus certi*) Stat. 2. Theb. 444. *Pudet heu plebiſque patrumque: Ne toties incerta ferant, mutentque gementes Imperia, & dubio pigeat ſervire tyranno.*

86 Apud

pulo haberi maximam certitudinem, quæ haberi poteſt ad vitandas controverſias: quæ cauſa fuit cur Macedones Demetrio minori potius quam Perſeo majori regnum deberi exſtimaverint, quod Demetrius juſta matrefamilias natus eſſet. Et 86 apud Ovidium legimus:

Livius lib. XXXIX.

At nec nupta quidem, tedaque accepta jugali:
Cur niſi ne caperes regna paterna nothus?

ſed nec adoptivi, quia nobilitas generis vere regii magis reverendos efficit reges, majorque de eis ſpes concipitur:

Eſt in juvencis, eſt in equis patrum
Virtus.

XVII. Quartum, ut inter eos qui pariter in hereditatem admitterentur, ſive 87 quia unius ſunt gradus, ſive quia in parentum ſuorum gradum ſuccedunt, (g) præferantur mares fœminis: ideo quod mares tum ad bella, tum ad alias imperii partes magis idonei fœminis cenſentur.

XVIII. 1. Quintum, ut inter mares, aut inter fœminas ubi mares deficiunt, (h) præferatur natu maximus; 88 quod is judicio aut perfectior jam eſse, aut prius futurus creditur. Cyrus apud Xenophontem: τὸ πρεσβεύεσθαι προστάττω τῷ προτέρῳ γενομένῳ, καὶ πλειόνων κατὰ τὸ εἰκὸς ἐμπείρῳ: *imperium relinquo majori natu, ut quem par eſt rerum eſſe peritiorem.* Quia vero hæc 89 ætatis præſtantia temporaria eſt duntaxat, ſexus autem perpetua, ideo ſexus prærogativa potior eſt quam ætatis. Sic Herodotus cum dixiſset Andromedæ

Polym.

86 *Apud Ovidium*) In epiſt. Phædræ ad Hyppolytum.

87 *Quia unius*) Sive per capita, ſive per ſtirpes ſuccedant. GROT.

g *Præferantur mares fæminis*) Vide Nicetam Choniatem Manuele, libro IV.

h *Præferatur natu maximus*) Homerus de regno Cretenſi Iliad. N.

Ἠμὰν δ' ἀμφοτέροισιν ἴον γένος, ἠδ' ἴα πάτρη,
Ἀλλὰ Ζεὺς πρότερος γεγόνει καὶ πλείονα ᾔδη.

Noſtrum utrique ſolum patriumſuit & genus unum,
Juppiter at ſenior rerumque peritior idem.

Ubi ſapienter Homerus, ut ſolet, cauſam reddidit, cur majores natu in regnis prælati, valentem ἐπὶ τὸ πολὺ, ut pleſumque, id enim in talibus ſufficit: Τοῦ νόμου τῷ πρεσβυτέρῳ τῶν βασιλέως παίδων διδόντος τὴν τῶν ὅλων ἡγεμονίαν, ait Zoſimus libro II, de Perſarum lege. *cum lex daret e regum filiis natu maximo ſummam rerum.* Periander in regnum Corinthiorum patri ſucceſſit κατὰ πρεσβεῖον ordine naſcendi. Ita Nicolaus Damaſcenus in excerptis quæ beneficio viri maximi Nicolai Peireſii habemus. GRON.

88 *Quod is judicio*) Sic Demetrius Poliorcetes apud Macedones allegat contra Caſſandri filios adoleſcentes ætatis experimenta. Iuſtin. 16, 1.

89 *Ætatis præſtantia temporaria*) Ut quis ſit intra tutelæ ſuæ annos, aut fœmina ætate maturior ſit, id brevi poſt ceſſat; quæ autem fœmina nata eſt, ſemper manet fœmina. & ſic inferior ſexu; ideo vel puer præfertur virgini aut matronæ.

50 He-

dæ filium Perſam Cepheo in regnum ſucceſsiſse, cauſam reddit: ἐτύγχανε γὰρ ἄπαις ὢν ὁ Κηφεὺς ἄρσενος γόνου. *nullos enim Cepheus habebat liberos mares.* Et, Diodoro narrante, Teuthras Myſiæ regnum filiæ Argiopæ reliquit ἄπαις ὢν ἀῤῥένων non habens mares liberos. Sic Trogus dixit ad filiam pertinuiſſe Medorum imperium; quod nullum Aſtyagi virilis ſexus genus erat. Similiter Cyaxares apud Xenophontem Mediam filiæ ſuæ deberi: οὐδὲ γάρ ἐστί μοι, inquiens, ἄῤῥην παῖς γνήσιος, *neque enim eſt mihi legitimus filius mas.* De Latino rege Virgilius: Lib. VI.

Filius huic fato divûm proleſque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa eſt:
Sola domum & tantas ſervabat filia ſedes.

Sic ante 90 Heraclidarum imperium apud Lacones Eurotæ ſucceſſit 91 Sparte filia, aut ejus liberi, ut Tyndareo 92 Helenæ liberi, quia mares filii non extabant; & Euryſtheo in Mycenarum imperium ſucceſſit Atreus ejus avunculus, notante Thucydide. Eodem jure regnum Athenarum (i) 93 ad Creuſam, Thebanum ad Antigonem perveniſſe notatur, quod mares deficerent. Et regnum Argolicum ad Argum Phoronei (k) ex filia nepotem. Pauſ. l. III Lib. II.

2. Unde & illud intelligere datur, quanquam liberi nonnullis gradibus parentum præmortuorum vicem impleant, id tamen duntaxat intelligendum ut capaces ſint juxta cæteros, ſalva tamen ſexus primum, deinde ætatis prærogativa inter capaces. Nam qualitas & ſexus, & ætatis, quatenus in hac re a populo conſideratur, ita perſonæ adhæret ut avelli inde nequeat.

XIX. Quæritur an regnum, ubi hunc in modum defertur, pars ſit hereditatis. Et verius eſt eſse (l) 94 hereditatem quandam,

Sed

90 *Heraclidarum*) Qui 80 poſt Trojam captam anno Peloponneſum occuparent ducibus Temeno, Creſphonte, Ariſtodemo, Vellei 1, 2.

91 *Sparte filia*) Sed & maritus ejus Lacedæmon Eurotæ frater uterinus.

92 *Helenæ liberi*) Hermione cum marito Oreſte.

GROT. i *Ad Creuſam*) Vide Euripidem Ione.

GRON. 93 *Ad Creuſam*) Habet ex Euripidis Ione v. 178. Non ponitur tamen inter reges Atticæ Xuthus maritus ejus, neque Ion filius: ſed Erechtheo ſucceſſerunt Cecrops minor & Pandion filii: Xuthus autem dux Athenarum vocatur Pauſaniæ, & Ion coloniæ Ionum in Aſia conditor.

GROT. k *Ex filia nepotem*) Et ſi ſine ſtirpe mortuus fuiſſet Oreſtes, in eodem regno Argolico ſucceſſiſſet ei Electra, ut ex Euripidis Taurica Iphigenea diſcimus. Sic Calydonis regnum pervenit ad Andræmona Oenei generum, Aſterii regnum ad generum Minoa, ut refert Apollodorus, addita cauſa quod liberi mares nulli eſſent.

l *Hereditatem quandam*) Putavit Innocentius III. talis regni ſucceſſionem amitti ab eo qui ultima defuncti mandata non impleverit. c. licet: de voto.

GRON. 94 *Hereditatem quandam*) Jus hereditarium vel dignitatem. Alioqui Tacito per invidiam imperium Rom. vocatur unius familiæ hereditas, 1. hiſt. 16.

95 Em-

ſed ſeparatam ab aliorum bonorum hereditate, qualis hereditas peculiaris in feudis quibuſdam, 95 emphyteuſi, 96 jure patronatus, & 97 jure præcipui quod dicitur, conſpicitur. Unde ſequitur, ut regnum ad eum pertineat qui & bonorum heres eſse poſsit ſi velit, ſed ita 99 ut etiam 98 ſine bonis & eorum onere poſſit adiri.

Ratio

95 *Emphyteuſi*) Quum fundus in perpetuum aut plures annos utendus fruendus traditur ſtatuta penſione, ita ut etiam ad heredes tranſeat.

96 *Iure patronatus*) Videndus tit. Inſt. de adſignatione libertorum. Sic Lacedæmonii in tutela Claudiorum erant. Sueton. Lib.6.

97 *Jure præcipui*) Præcipuum eſt legatum uni inter coheredes, quod is habeat præ cæteris & judicio familiæ erciſcundæ capere poſſit antequam aliæ partes diſtribuantur. Legatum per præceptionem. §.2. Inſtit. de legat. Sueton. Galba cap.5.

98 *Sine bonis*) Repudiata ſucceſſione in privato inſtrumento ac prædiis, quæ poſſedit deceſſor, ut patrimonium ſuum, non ut rem populi, ſimulque in debitis, quibus ille res privatas oneravit.

99 *Ut etiam ſine bonis & eorum onere poſſit adiri*) Periculoſe hoc dicitur, ſi trahatur, quo a politicis aulicis ſolet, quaſi Princeps deceſſoris nomina expungere non teneatur: præſertim ſi ex hiſtoria meminerimus, hac ipſa præſcriptione quoſdam principes uſos ad fraudandos creditores publicos. Quod nihil aliud eſt, quam fidem tollere, præcipuum generis humani vinculum, & ipſos Principes quo tempore maxime pecunia indigent, pauperare atque nudos deſtituere. Nam quis mutuum dare velit, qui ſciat ſe recipere ſuum non poſſe, ſi moriatur Princeps ante ſolutionem? Ego & omni jure obligari Principem puto, & Regem, ut ferat onus, quod deceſſor contraxit, & peſſime facere conſiliarios, qui aliud ſuggerunt Principi.

Creditores illi vel ſubjecti vel exteri ſunt: ſi exteri, famam vereri debet; ſi ſubjecti, non debet ſuorum injuria creſcere. Tum deceſſor & rex præſens moraliter ſunt una perſona. Unde vox illa. *Regem Galliæ non mori*. Quemadmodum & populus idem intelligitur qui ante centum annos fuit, ut eleganter diſputat auctor cap. 9. num. 8. Ergo quantum in ipſo eſt, quod recte faceret defunctus, idem ſibi quoque faciendum putet.

Populum voluiſſe, quam optimo jure regnum deferri, admitto: ſed ea phraſis haudquaquam excludit onera regni, quaſi ſubtrahere ſe illis poſſit ſucceſſor, & tantum voluptatibus & pompa regnum ſentire. Veteres ſic loquebantur, in omnibus magiſtratibus & ſacerdotiis deferendis. Feſtus: *Ut qui optima lege fuerint, adjici ſolet, cum quidam magiſtratus crearentur*. Cic. 2. Agrar. *Tum ii Decemviri eodem jure ſint quo qui optima lege*. Philipp. 5. *Demus igitur imperium Cæſari. Sit pro prætore, eo jure quo qui optimo*. Formula virginis Veſtalis capiendæ, Gell. 1, 12. *Uti quæ optima lege fuit, ita te, amata, capio*. Sic cum Appius Claudius cenſor creatus, *ut qui optimo jure* (fuerat autem cenſura primum quinquennii, poſtea lege Æmilia intra annum & ſemeſtre coarctata eſt) pertenderet, ſe oportere quinquennalem cenſuram gerere: hanc enim *optimo jure* cenſuram eſſe, non ſiiam anni & ſex menſium, oſtendit Sempronius Tribunus plebis ita accipiendam hanc formulam, ut ratio reip. & aliæ leges patiantur. Liv. 9, 34. Videndus locus. Nimirum auctoritatem, majeſtatem, facultatem pro imperio, & loco agendi tantum quantum qui maxime legitimam habuit, tribuit hæc formula, non muneribus oneribuſque officii, non legibus ſolvit.

Certe refert populi fidem publicam

Digitized by Google

Ratio eſt, quia populus regnum voluiſſe creditur quam 1 optimo jure deferri; nec quicquam ejus refert hereditas a rege adeatur necne, cum hereditarium ordinem 2 non ob hoc elegerit, ſed 3 ut certi quid eſſet, & reverentia conciliaretur ex ſanguine: ſimulque ex genere & educatione ſpes eſſet præclaræ virtutis, & regni poſſeſſor regnum magis curaret animoſiuſque defenderet, ſi id ipſum iis eſſet relicturus quos ipſe 4 ob acceptum beneficium aut ob caritatem maximi faceret.

XX. Ubi vero mos ſuccedendi diverſus eſt in 5 allodiis & feudis, ſi regnum non ſit feudale, aut certe primitus non fuerit, etiamſi poſtea 6 hominium pro eo præſtetur, ſucceditur ex lege, qua in allodiis ſuccedebatur tempore regni inſtituti.

XXI. In iis autem regnis, quæ primitus data ſunt in feudum ab eo, qui plene dominus erat, ſequenda erit lex ſucceſſionis feudalis; non ſemper 7 Langobardica illa quam perſcriptam habemus, ſed quæ in gente quaque recepta fuit, quo tempore data eſt prima veſtitura. Nam Gothi, Vandali, Hunni, Franci, Burgundiones, Angli, Saxones, nationes omnes Germanicæ, qui partes optimas imperii Romani bello occuparunt, ſuas ſinguli leges aut mores de feudis, non minus quam Langobardi, habuerunt.

XXII. 1. Fre-

cam eſſe ſalvam. Eam autem ſuſtinet perſona quæ imperat. Refert populi ingentem numerum hominum bonorum, multas familias, non redigi ad egeſtatem, ſtatum amittere (quod quid aliud eſt quam civiliter mori) quia caput populi principem vel regem ſui patrimonii viſceribus adjuverunt. Facilius onus hoc fert princeps de largo erogaturus, & ipſum populum ad hoc adjutorem habiturus, quam privati, ab omnibus relicti, & de mediocri patrimonio, quod optime collocatum putabant, perdituri. Pudor eſt populi principem habuiſſe conturbatorem. Mala commendatio novi principatus eſt, famam & exiſtimationem defuncti non tueri.

1 *Optimo jure*) Vide ad Liv. 9, 39.

2 *Non ob hoc*) Ut tanquam heres id demum haberet ſucceſſor, quod ſupereſt, ſoluto ære alieno. l. 11. D. de jure fiſci.

3 *Ut certi quid*) Ne periclitaretur regnum vacua vel dubia poſſeſſione, utque ſucceſſor eſſet venerabilior communicata cum eo per conſanguinitatem deceſſoris majeſtate: & quia credibile eſt in ſpem regni educatos neceſſariis ad id artibus diligentius inſtrui.

4 *Ob acceptum*) A ſuis & illorum majoribus tranſmiſſum ipſum regnum. i. n. 9 Hoc pertinet etiam ad eos, qui liberi non ſunt.

5 *Allodiis*) Allodium proprium cujuſque liberi hominis patrimonium. Oppoſitum feudo, quod beneficio alterius obtinetur: unde in alode eſſe & ex beneficio obtineri pro diverſis ſtatuuntur in capitularibus Caroli M.

6 *Hominium*) Quod & homagium, jusjurandum fidelitatis.

7 *Langobardica*) Quia Langobardorum, Germanicæ gentis, in Italia regnantium inventum creditur jus feudorum, 1, 3. 23.

(a) cognatica.

§. Sub cond. Inst. de V. O.

XXII. 1. Frequens autem in regnis eſt alia quædam ſucceſſio, non hereditaria, ſed quæ (m) linealis (a) dicitur; in qua obſervari ſolet non jus illud ſubitionis in locum quæ repræſentatio dicitur, ſed jus tranſmittendi futuram ſucceſſionem; quaſi 8 delatam, lege ſcilicet 9 ex ſpe, quæ nihil ex ſe & naturaliter operatur, 10 jus quoddam verum excitante. quale ſcilicet jus eſt (n) in his quæ ex 11 ſtipulatione conditionata debentur: ita ut hoc ipſum jus in poſteros ex primo rege venientes neceſſario tranſeat, ſed ordine certo; ut primum vocentur liberi ultimi poſſeſſoris primi gradus, tam qui vivunt quam qui mortui ſunt: tum vero inter vivos & mortuos ratio habeatur 12 ſexus primum, 13 deinde ætatis: Mortuorum autem jus 14 ſi prævaleat, tranſeat ad eos, qui

GROT. m *Linealis*) Vide Cardinalem Tuſchum pract. concl. 88. verbo *regni ſucceſſio*: Guilielmum de Montisferrato de ſucceſſionibus regum, qui liber eſt in Oceano juris. Peregrinum de jure fiſci lib. I, tit. II. n. 44. & lib. V, tit. I. n. 109. Vide exempla talis ſucceſſionis in Norvagico regno apud eruditiſſimum ſummæque diligentiæ virum Johannem Pontanum hiſtoriæ Danicæ libro IX. conſuetudinibus Normanniæ de propinquioritate heredum, Johannem Serranum in Ludovico Groſſo, ſuper controverſia Bononienſi. Argentræus hiſtoria Britannica libro VI, c. 4. *In ſucceſſionibus liberi primogeniti, ſive ſint maſculi aut femellæ. & ſimiliter liberi ſecundogenitorum, ſi primogeniti abſque liberis ex proprio corpore deceſſerint, in ſucceſſione feudorum jure primogenituræ repræſentant perſonas patrum ſuorum, & veniunt ad talia jura ſucceſſionum & primogenituræ, ſicut eorum patres ſi viverent. eorum patruos, avunculos excludendo, ſecundum generalem & notoriam conſuetudinem. tam in ſucceſſionibus per rectam lineam quam a latere obvenientibus: & de uſu & conſuetudine ante dicta filia ſuccedit in feudis, ſive ſint Ducatus, Comitatus, Perriæ, aut Baroniæ, quantumcunque magni & nobiles, & quod ita evenerat in Comitatibus Arteſii, Campaniæ, Toloſæ, & Britanniæ*. Talis ordo ſuccedendi præſcriptus Marchæ Mantuanæ ab Imperatore Sigiſmundo anno CIↃ CCCC XXXII. Et a Carolo Quinto Imperatore, & rege Hiſpaniæ Philippo II, in regnis ſuis ac principatibus, annis CIↃ IↃ LIV. & CIↃ IↃ XCIV.

GRON. 8 *Delatam lege*) Qua futurus regni heres, ſi, qui præcedit & regnat, prior mortuus fuiſſet, etſi moriatur ante regnantem, nec ad regnum pervenerit, jus tamen in regno ſuccedendi transfert in heredem ſuum, quaſi revera poſſediſſet. Qui ſemel proximus fuit, etſi non regnavit, ejus poſteri, quamdiu ſuperſunt, excludunt alios propiores.

9 *Ex ſpe*) Qua deſtinabatur ſucceſſurus, qui obiit, ſi locus vacuus eſſet factus ante mortem ejus.

10 *Jus quoddam verum*) Ut mortuorum liberis & nepotibus jus ſit ex eo, quod illis deberetur, ſi vivi eſſent.

GROT. n *In his quæ ex ſtipulatione conditionata debentur*) Item in legatis quorum dies ceſſit, non venit.

GRON. 11 *Stipulatione conditionata*) §. 4. Inſtit. de verbor. oblig.

12 *Sexus primum*) Ut primo mares, deindæ fœminæ.

13 *Deinde ætatis*) Ut primo majores, poſt minores annis.

14 *Si prævaleat*) Si ille, qui mortuus eſt, ſi quidem ſuperſtes foret, deberet ſuccedere ante illos, qui vivunt,

15 Ob

qui ab ipſis deſcendunt, pari rurſum inter pares prærogativa ſexus, ac deinceps ætatis, ſalvaque ſemper tranſmiſſione mortuorum in vivos, vivorum in mortuos. Si liberi ejus deſint, venitur ad alios, qui proximi ſunt, aut ſi viverent eſſent, ſimili tranſmiſſione & inter pares in eadem linea obſervato diſcrimine ſexus & ætatis, ita ut 15 ob ſexum & ætatem nunquam tranſeatur de linea in lineam. Cui conſequens eſt ut filia ex filio præferatur filio ex filia, & filia ex fratre filio ex ſorore, item filius majoris fratris fratri minori, atque ita in cæteris. Hæc eſt ſucceſſio regni Caſtellæ: ad cujus exemplum etiam 16 majoratus jura in eo regno conſtituta ſunt. *Covar. t. 2. pract. q. c. 38. num. 5 Molin. de primogen. Hiſpan. cap. 8.*

2. Succeſſionis autem hujus linealis argumentum, ſi lex & exempla deſint, ſumi poterit 17 ex ordine qui in publicis cœtibus ſervatur. Nam ſi in eo ratio habeatur linearum, id ſignum erit 18 ſpem a lege in jus animatam, ita ut a morientibus in ſuperſtites tranſeat. Hæc autem eſt ſucceſſio linealis cognatica, in qua fœminæ & fœminis nati non excluduntur, ſed poſtponuntur in eadem linea, ita ut etiam regreſſus ad eas ſit, ſi propiores aut pares cætera mares aut ex maribus defecerint. Fundamentum autem hujus ſucceſſionis, quatenus ab hereditaria differt, eſt ſpes populorum de optima educatione eorum qui ſpem regni habent juſtiſsimam; quales ſunt quorum parentes ſi viverent eſſent ſucceſſuri.

XXIII. Eſt & alia linealis ſucceſsio agnatica, duntaxat marium ex maribus: quæ ex nobiliſsimi regni exemplo (o) ſucceſſio 19 juris Francici vulgo appellatur. Hæc quatenus a cognatica differt in hoc maxime introducta eſt, ne per fœminarum matrimonia ad peregrinum ſanguinem imperium deveniret. In utraque autem lineali ſucceſsione in infinitum admittuntur etiam qui ab ultimo poſſeſſore remotiſsimo gradu diſtant, dum a primo rege deſcendant. Eſt & (p) ubi deficiente agnatica ſubſtituitur ſucceſsio cognatica. XXIV.

15 *Ob ſexum & ætatem*) Ubi paris gradus ſunt mas & fœmina, mas præfertur: ſi fœmina propior, aut fœminæ propioris liberi, præferuntur mari remotiori.

16 *Majoratus jura*) 2, 4. 10.

17 *Ex ordine qui in*) Ex conſenſu in comitiis.

18 *Spem a lege in jus*) Futuram ſucceſſionem, per interpretationem legis, accipi quaſi extitiſſet, & effectum habere.

GROT. o *Succeſſio juris Francici*) Vetus teſtimonium moris hujus Francici habes apud Agathiam libro 11. Eadem fuit ſucceſſio in Davidis ſtirps poſt Salomonem. vide 11 Paralip. xx, 3.

GRON. 19 *Juris Francici*) Ex lege Salica. De terra Salica nulla portio hereditatis mulieri veniat: ſed ad virilem ſexum tota terræ hæreditas perveniat.

GROT. p *Ubi deficiente agnatica ſubſtituitur ſucceſſio cognatica*) Ut in provincia Narbonenſi. Vide Serranum Carolo VIII. Ex tali credo lege Theuderico ſine liberis functo ſororis filius Athalaricus ſucceſſit. Videtur & in Arragonia id olim valuiſſe.

XXIV. (q) Poſſunt & alii ſucceſsionum modi introduci, aut populi voluntate, aut etiam ejus qui regnum ita in patrimonio habet ut alienare poſsit. Licet enim exempli cauſa conſtituere, (r) 20 ut qui ſibi quoque tempore futuri ſunt proximi ſuccedant in regnum, ſicut apud Numidas olim, puto tali ex cauſa, fratres liberis ultimi poſſeſsoris præferebantur. Idem in Arabia Felice uſurpatum olim fuiſſe ex Strabone colligo. De Taurica Cherſoneſo idem recentiores prodidere; nec ita dudum eſt cum (s) apud

Liv. lib. XXIX. *Lib.* XVI. *l. Cum ita legatur. §. in fideicommiſſo. D. de leg.* 2. *Covar.* 2. *pr. qu. c.* 38. *Molin. d. l. c.* 6. *n.* 47.

q *Poſſunt & alii ſucceſſionum modi introduci*) Apud Æthiopes olim regibus ſuccedebant ſororum filii, narrante Nicolao Damaſceno. Idem apud Pictos uſurpatum, ſemperque ſucceſſiſſe cognatos per fœminas notat Beda. Tacitus de Germanis: *Sororum filiis apud avunculum idem, qui apud patrem honor. Quidam ſanctiorem arctioremque hunc nexum ſanguinis arbitrantur.* Apud Indos quoſdam idem fieri docet nos Oſorius, & alii.

r *Ut qui ſibi quoque tempore futuri ſunt proximi*) Id in Africa obtinuit ex Gizerichi teſtamento. Procopius Vandalicorum primo: χρόνον δὲ ἐλίγον Γιζέριχος ἐπιβιοὺς ἐτελεύτα πόῤῥω τε ἤδη ἡλικίας ἥκων, διαθήκας διατιθέμενος, ἐν αἷς ἄλλα τε πολλὰ Βανδίλοις ἐπέσκηψε, καὶ τὴν βασιλείαν ἀεὶ Βανδίλων εἰς τοῦτον ἰέναι, ὃς ἂν ἐκ γένους ἄῤῥενος αὐτῷ Γιζερίχῳ κατὰ γένος προσήκων, πρῶτος ὢν ἁπάντων τῶν αὐτοῦ ξυγγενῶν τὴν ἡλικίαν τύχοι· *Aliquando poſt tempore Gizericus obiit, multa jam ætate, facto teſtamento quo tum multa alia præceperat Vandalis, tum regnum Vandalicum ſemper venire voluit ad eum qui per lineam maſculinam ipſi Gizericho genere proximus, & inter proximos maximus eſſet ætate.* Jornandes: *Gizerichus, diu regnans, ante obitum ſuorum filiorum agmine accito ordinavit, ne inter ipſos de regni ambitione eſſet diſſentio, ſed ordine quiſque & gradu ſuo aliis ſuperveniret, id eſt ſeniori ſuo filio fieret ſequens ſucceſſor, & rurſus ei poſterior eius.* Victor Uticenſis lib. II. *Cui ſecundum conſtitutionem Gizerichi regis, eo quod maior omnibus eſſet, regnum inter nepotes potiſſimum debebatur.* Hic ſemper ſpectatur non poſſeſſor ultimus, ſed primus regni acquiſitor. quod ſuccedendi genus ex ipſane Africa ſumſerit Gizerichus, ubi id valuiſſe in textu oſtendimus, an vero a quibuſdam Septentrionis noſtri populis, dubitari poteſt. Nam & apud Langobardos Vaaci regi filios relinqventi non aliquis filiorum ſuccedere debebat, ſed ejuſdem generis Riſiulphus teſtis Procopius Gothicorum III. Et in Hungariæ regnum mortuo Iatra non liberis ejus ſed fratri jus fuiſſe narrat Nicetas Choniates de rebus Manuelis libro IV. Neſcio an eodem pertineat recepta apud Patzinacitas ſucceſsio. ſed obſcurius propoſita a Conſtantino Porphyrogenneto de Adminiſtratione Imperii c. XXXVII. In Dania idem obſervatum tradit Crantzius Danicorum IV, & Suedicorum V. Etiam Albæ ſucceſsit Æneæ non Iulus Aſcanio majore filio Æneæ natus, ſed alter filius Æneæ Silvius.

GRON. 20 *Ut qui ſibi quoque*) Ut ſemper ætate proximus defuncto ſuccedat. Hoc placuit in Demetrio Nicanore. Juſtin. 34, 3. in Mithridate Partho, idem 41, 5. in regno Numidiæ Maſæſulorum, Livius 29, 29.

GROT. s *Apud Afros Maroci & Feſſæ reges*) Livius de Maſiniſſa: *Militante eo pro Carthaginienſibus in Hiſpania, pater ejus moritur: (Galæ nomen erat:) regnum ad fratrem regis Deſalcen (mos ita apud Numidas eſt) pervenit*. De Mauritania omni vide Marianam libro XXIX. Hinc ſumto exemplo etiam apud Saracenos qui ex Africa in Hiſpaniam vene-

pud Afros Maroci & Feſſæ reges idem eſt factitatum: Atque hoc in dubio obſervandum in 21 fideicommiſſo quod familiæ relinquitur, verior eſt ſententia, Romanis quoque legibus congruens, quanquam eas interpretes alio detorquent. His bene cognitis facile erit reſpondere ad controverſias de regnorum jure, quæ ob differentes juriſconſultorum ſententias difficillimæ putantur.

XXV. Primum quæritur an filius a patre exheredari poſsit, ut ne in regnum ſuccedat. In quo diſtinguenda ſunt regna alienabilia, id eſt, 22 patrimonialia a non alienabilibus. Nam in alienabilibus dubium non eſt, quin exheredatio procedat, cum a bonis aliis nihil differant: atque ideo quæ legibus aut moribus obtinent de exheredatione, hic quoque habebunt locum: & ſi nullæ proferantur leges aut mores, tamen naturaliter (t) licita erit exheredatio 23 uſque ad alimenta; aut etiam 24 ſine ea exceptione, ſi crimen morte dignum filius admiſerit, aut alioqui graviter peccaverit, & ſit unde ali poſsit. Sic Ruben a Jacobo 25 ob culpam privatus eſt jure primo nati, 26 Adonia regno (u) a Davide. Imo etiam pro tacite exheredato habebitur, qui grave crimen commiſerit in patrem, ſi nulla ſunt condonatæ culpæ indicia. Sed in non alienabilibus, quanquam hereditariis, idem non procedet, quia populus viam quidem elegit hereditariam, (x) ſed hereditariam 27 ab inteſtato. Multo minus procedet exhe-

l. 8 8. §. 11. D. de leg. 3. l. Filio. §. Sejo. D. de adim. leg. Hoſtienſis & alii in c. licet, de voto.

nerant, fratres prælati filiis ad tempora Abderamenis; Rodericus Toletanus hiſtoriæ Arabum c. 6. Thuanus hiſtoriarum libro lxv. in anno cIↃ IↃ lxxviii, de Hamete: *Quippe patris teſtamento ad regnum ordine poſt fratres vocatus, excluſis illorum filiis.* Idem ſuccedendi genus valuiſſe & in Mexicano, & in Peruano regno ex hiſtoriis illorum locorum obſervo.

GRON. 21 *Fideicommiſſo quod familiæ*) Non uni perſonæ niſi fruendum, cæterum non alienandum, ſed a primo fideicommiſſario ad ſecundum, a ſecundo ad tertium. & deinceps aliquem e familia eadem transferendum l. 54. D. ad l. Falcid.

22 *Patrimonialia*) 2, 6. 3. in quæ plenum jus habet teſtator, ut privatus in patrimonium.

GROT. t *Licita erit exheredatio*) De tali regno intelligendum quod ait Baldus in proœmio decretalium Gregorii, a rege ſucceſſorem poſſe eligi e liberis quem velit. Exemplum eſt etiam in Mexicana hiſtoria.

GRON. 23 *Uſque ad alimenta*) Qualis quam minatur Chremes filio, Heauton. 5, 2. 15. ubi ſit nihil, niſi victus, veſtitus, tectum, quo ſe receptet.

24 *Sine ea exceptione*) Ne alimentis quidem relatis: ut Auguſtum filiam Juliani tractaſſe voluit Ti. credi, c. 50.

25 *Ob culpam*) Quod patris concubinam Bilham vitiaſſet. Geneſ. 35, 29. & 49, 4.

26 *Adonia*) Quod vivo patre regnum adfectaſſet. 1 Reg. 1, 5.

GROT. u *A Davide*) Erat enim regnum illud velut patrimoniale Davidi, non quidem belli jure; ſed Dei ipſius dono.

x *Sed hereditatem ab inteſtato*) Non teſtamento: non adoptione. Vide de Neapolitano Regno Marianam libro xx.

GRON. 27 *Ab inteſtato*) Ita ut de regno teſtandi arbitrium regi non permiſerit.

28 *Nul-*

hereditario in lineali ſucceſsione, ubi 28 nulla imitatione hereditatis ex dono populi regnum pervenit ad ſingulos, præſcripto ordine.

XXVI. Similis eſt quæſtio, an abdicari poſsit regnum, aut jus ſuccedendi in regnum. Et quin pro ſe quiſque abdicare poſſit non eſt dubium: an & pro liberis, magis controverſum, ſed quod eadem diſtinctione expediri debet. Nam in hereditariis qui jus a ſe abdicat, in liberos nihil poteſt transferre. at in lineali ſucceſsione patris factum nocere non poteſt liberis natis, quia ſimul atque exiſtere cœperunt 29 jus proprium eis quæſitum eſt ex lege: ſed nec naſcituris, quia impedire non poteſt quin ad illos quoque 30 ſuo tempore jus pertineat ex populi dono. Neque obſtat 31 de tranſmiſsione quod diximus: eſt enim ea tranſmiſsio neceſſaria, non voluntaria, ad parentes quod attinet. Illud intereſt inter natos & naſcituros, quod naſcituris nondum quæſitum ſit jus, atque ideo auferri iis poſsit populi voluntate, ſi etiam parentes quorum intereſt jus ad filios tranſire, jus illud remiſerint: quo pertinent ea quæ de derelictione 32 ſupra diximus.

XXVII. 1. 33 Solet & hoc quæri, an de ſucceſsione regni ju-

28 *Nulla imitatione*) Quia in ea non ſuccedunt, tanquam heredes defuncti regis, ſed quaſi ſingulos populus olim deſignaſſet & creaſſet.

29 *Jus proprium*) non dependens a ſtatu parentis.

30 *Suo tempore*) Ubi nati fuerunt.

31 *De tranſmiſsione*) Quod non poſſit videri tranſire, quæ ceſſavit & abrupta eſt in abdicante ultimo poſſeſſore.

32 *Supra diximus*) 2, 3. 19.

33 *Solet & hoc &c.*) Negat vel regem nunc regentem, vel populum de ſucceſsione per traſmiſsionem incerta, inter duos judicare poſſe judicio juriſdictionis. An hoc non eſt regem vel principem cogere, ut belli civilis ſemina relinquat, & vivus videnſque creſcere ſinat, cum poſsit in radice extinguere? Quid ſi ſic argumentemur. Cujus officium eſt conſulere populo & pacem ei præſtare, non modo in præſens, ſed etiam in longitudinem, quantum humanitus provideri poteſt, ejus eſt cognoſcere de ſucceſſione, præſertim inter cognatos, ut nunc eſt, ſubjectos ſuos. Atqui ergo. Ille excipit juriſdictionem non eſſe, niſi apud ſuperiorem non modo perſonæ, ſed vel maximæ cauſæ reſpectu.

Quod ſi ſic obluctemur; de quocumque jure ambigitur in regno, quod vivum & regnantem regem habet, de eo poteſt cognoſcere ac debet rex regnans. Cauſa ſucceſſionis, de qua quæritur, eſt jus, de quo ambigitur in regno, quod vivum, & regnantem regem habet. Neque enim dici poteſt, hoc jus demum naſci poſt mortem regnantis, ob ea quæ ipſe tradidit num. 22. Extitit enim ex quo illi pars familiæ ſunt facti, & ambigere cœperunt, ex quo uterque ſpem & potiores partes ſibi tribuit; etſi poſt mortem regnantis exercitium iſtius juris demum exiſtat. Sic Darius Hyſtaſpis, ut vult Herodotus, inter Artabazanem & Xerxem filios cognovit, & hanc juriſdictionem, & illi, & omnis Perſarum populus ratam habuerunt. Sic Darius Nothus inter Artaxerxem & Cyrum minorem: Cyrus, cui judicium patris inju-

juria videbatur; quique propterea improbo bello fratrem aggreſſus eſt, dignos conatibus eventus habuit. Rationem, quare ſucceſſionis cauſa non ſit ſub juriſdictione Regis nunc regnantis, edit ancipitem, & periculoſiſſimæ ſententiæ: Quia Rex nunc regnans nulla lege ſucceſſorem obligare poſſit. Hoc enim ſi verum eſt, prorſus gratuito bonus eſt ſucceſſor, & omnia pacta, fœdera, contractus, privilegia conceſſa revocandi jus eſt ſucceſſori ſi libuerit. Certe aliter judicavit Titus, deliciæ generis humani, qui cum ex inſtituto Tiberii omnes dehinc Cæſares beneficia a ſuperioribus conceſſa Principibus aliter rata non haberent, quam ſi eadem iidem & ipſi dediſſent, præterita omnia uno confirmavit edicto, nec a ſe peti paſſus eſt. Sueton. Tito cap. 5. En conditorem præclarum hujus juris Tiberium, ſed & imitatorem non meliorem habemus C. Caligulam, qui prolata Divi Julii & Auguſti de civitate Romana data diplomata, ut vetera & obſoleta delebat. Sueton. Cal. 38. Quid vero Lycurgus tam ineptus fuit, ut Reges Lacedæmoniorum, ante liberos & poteſtatis incircumſcriptæ, ipſe Regiæ familiæ & Regis tutor interim regnans legibus obligavit? Cur vero qui ſecuti ſunt, tam ſtulti, tam male Politici, & ignorantes juris ſui fuerunt, ut illi tam duræ moleſtæque Lycurgi diſciplinæ parerent? Poterant enim dicere cum Politicis novis Lycurgum nulla lege obligare ſucceſſorem potuiſſe. Valet hic quoque quod dictum eſt, Regem & ſucceſſorem vel deceſſorem ejus eſſe quod una perſona. Itaque qua ſe lege obligarit Rex, quæ quidem juſta ſit & ſervari poſſit, eadem ſucceſſorem tanquam ſua, donec impleatur, teneri puto. Sed hoc ſequitur ex illa magnifica doctrina, quam ſupra accepimus. ſua quoque lege neminem obligari. Imo ad impia & vetita divino & humano jure nulla lege obligatur ſucceſſor: ad juſta & utilia omnibus modis obligatur, & quidem magis, ſi deceſſoris placitum & promiſſum interceſſit: ad juſta ob pactionem, etſi gravia & damnoſa paciſcenti, quæ tamen neceſſitas utilitaſque præſens imperavit, ita, ut niſi valde ſenſim ac molliter, minimaque cum querela eorum, quorum intereſt, recedere debeat.

Succeſſio, inquit, non eſt ſub jure imperii. Concedo in illis regnis, in quibus jure ſucceditur, quamdiu lex ipſa ſufficit ad deſtinandum ſucceſſorem. At ubi ambigitur inter duos; eandem legem utroque ad ſe trahente, quis erit ejus interpres? niſi arma volet, haud dubie vel tutor legis, qui eſt vivens rex), vel auctor qui eſt populus; quidquid etiam dedignetur Grotius, etſi ad poſtremum admittat, quaſi conſilium dans, non ullum jus tribuens. Populum dicit omnem a ſe juriſdictionem in Regem & regiam familiam tranſtuliſſe, nec ullas ejus durante illa reliquias habere. Quaſi vero quod omnibus privatis conceſſum eſt; ut cum jure introducto uti non licet, regreſſus detur ad merum jus naturæ, ut etiam communia quis invadere poſſit, ut ceſſantibus judiciis, ipſe ſibi judex vindexque eſſe, id ſoli populo non liceat. Sic illudunt nobis imperii ſummi interpretes per vocabulum populi. Quidquid reges faciant, licet, quia ſunt pro populo, repræſentant populum, creditur id facere populus: tum populus poteſt omnia. Ubi aliquod populi agendum in Principem, tum pupillus, infans, omnis juris expers populus eſt. Tum populo nihil vilius, & magis recte pieque faciunt, qui de arbitris conveniunt, quam populum, puta per ordines & comitia, faciunt arbitrum. Quaſi quidquam magis rectum piumque ſit, quam non invitis imperare. Dein rectum illud piumque ab eo, qui vires & factionem habet, quomodo expectabo?

Digitized by Google

judicare poſsit, aut rex qui nunc regnat, aut populns per ſe, aut per judices datos. Negandum utrumque eſt de 34 judicio juriſdictionis. Nam juriſdictio non eſt niſi apud ſuperiorem, 35 non nuda ratione habita perſonæ, ſed cauſæ ſimul, quæ ſpectanda eſt cum ſuis circumſtantiis. Eſt autem (y) cauſa ſucceſsionis non ſubjecta regi nunc regnanti: quod inde apparet, quod rex nunc regnans nulla lege obligare poteſt ſucceſſorem. Succeſsio enim imperii non eſt ſub jure imperii, ac proinde manſit in ſtatu naturali, quo nulla erat iuriſdictio.

2. Attamen ſi controverſi iuris ſit ſucceſsio, recte & pie facient 36 qui ius vindicant, ſi de arbitris inter ſe conveniant; quod alibi tractabitur. Populus vero omnem a ſe iuriſdictionem in regem & regiam familiam tranſtulit, nec ea durante ullas eius habet reliquias. De vero regno loquor, non de principatu. Attamen ſi de primæva populi voluntate quæſtio incidat, (z) non abs re erit populum, qui nunc eſt, quique 37 idem cum eo qui olim fuit cenſetur, ſuum ſuper ea re ſenſum exprimere, qui ſequendus erit, niſi ſatis certo conſtet olim aliam fuiſse populi voluntatem, & ex ea ius quæſitum. Sic Euphaes Rex Meſſeniis permiſit diſpicere quem ex regali Æpyptidarum genere regnare oporteret; & de Xerxis & Artabazanis controverſia 38 populus cognovit.

Pauſ.l.IV.
Juſtin.lib.II.
Plut. de amor. frat.
Hotom.Il. q.2.
Tir. de primog. qu.31.

XXVIII. Ut ad alia veniamus, filium qui ante regni adeptionem natus eſt, in regno individuo præferendum ei qui in regia fortuna natus eſt, in quavis ſucceſsionis ſpecie verum eſt. Nam in regno dividuo haud dubie partem feret, ut in bonis cæteris, in quibus nunquam diſtinguitur quo tempore ſint quæſita. Qui autem partem ferret in dividuo, & in individuo ætatis privilegio præfertur: quare & feudum ſequitur filium qui 39 ante primam

34 *Iudicio juriſdictionis*) Quod habeat vim definitivam & imperantem, ut cum prætor jus dicit inter partes.

35 *Non mala ratione*) Intellige ſuperiorem, non tantum eo, quod illi ſubjecta ſit perſona litigans, ſed & inprimis, quod ad forum ejus cauſa pertineat.

GROT. y *Cauſa ſucceſſionis non ſubjecta regi*) De Galliæ regno vide Thuanum libro CV. anno CIƆ IƆ XCIII. vide & Guicciardinum.

GRON. 36 *Qui jus vindicant*) Certant & ſinguli contra alios ſibi ſucceſſionem deberi contendunt.

GROT. z *Non abs re erit populum*) Sive in conventu Ordinum, ut factum in Anglia & Scotia, teſte Camdeno in annis CIƆ IƆ LXXI. & LXXII. ſive per delegatos ad id negotium, ut factum in Arragonia teſte Mariana libro XX.

GRON. 37 *Idem cum eo*) 2, 9. 3.

38 *Populus cognovit*) Herodotus ſcribit ipſum Darium inter liberos cognoviſſe, quod repetere in Græciam expeditionem vellet, nec liceret regi Perſarum in expeditionem ire, niſi ſucceſſore declarato, lib. 7. Juſtin. Artaphernem patruum domi audita cauſa Xerxem præpoſuiſſe, lib. 2.

39 *Ante primam*) Priuſquam feudum conferretur in patrem.

40 *Simul*

mam veſtituram natus eſt. Sed & in lineali ſucceſsione 40 ſimul atque regnum quæſitum eſt, ſpes aliqua parta eſt liberis ante natis; nam ſac alios poſtea natos non eſſe, nemo prius natos excludendos dixerit. In hoc autem genere ſucceſsionis ſpes ſemel parta jus facit, nec 41 ex poſt facto ceſſat, 42 niſi quod ex ſexus privilegio ſuſpenditur in cognatica ſucceſsione. Obtinuit hæc quam diximus ſententia in Perſide inter 43 Cyrum (a) & Arſicam, in Judæa inter Antipatrum Herodis magni filium & eius fratres; in Hungaria cum Geiſſa regnum adiit; & in Germania, non ſine armis tamen, (b) inter Ottonem primum & Henricum.

XXIX. Quod autem 44 Spartæ aliter factum legimus, ex lege propria eſt ejus populi, quæ ob educationem magis accuratam natos in regno præferebat. Idem accidere poterit ex peculiari lege veſtituræ primævæ, ſi imperium detur in feudum vaſallo & ex eo naſcituris: quo argumento nixus videtur fuiſſe 45 Ludovicus adverſus Galeatium fratrem in controverſia ducatus Mediolanenſis. Nam (c) in Perſide Xerxes; qui contra fratrem 46 Artabazanem obtinuit regnum, ut Herodotus notat, potentia Atoſſæ matris magis quam jure valuit. Atque in eadem Perſide cum eadem poſtea controverſia nata eſſet, ut jam attigimus, 47 inter Artaxerxem Mnemona & Cyrum Darii & Pari-

40 *Simul atque regnum*) Statim, ex quo regnum in familia fixum eſt, omnibus ejus familiæ partibus jam exiſtentibus ſpes ſuccedendi loco vacuo facto data eſt.

41 *Ex poſt facto*) Ex eo quod alii ſubnaſcuntur.

42 *Niſi quod ex privilegio*) Si non exiſtat niſi filia, tamdiu ſpes ſucceſceſſionis incerta eſt, quamdiu ei frater gigni poteſt, quippe qui præferatur.

43 *Cyrum & Arſicam*) Cyrum minorem & illum qui poſtea Artaxerxes Mnemon dictus Darii ſecundi heres.

GROR. a *Et Arſicam*) Cui nomen factum Artaxerxi Mnemoni. Vide Plutarchum Artaxerxe.

b *Inter Ottonem primum & Henricum*) Vide hac de re Sigebertum, & notata ad librum III. Winthikindi. Bajazetes & Gemes inter ſe de Turcico regno certarunt, major natu Bajazetes, at Gemes natus imperanti, prævaluit Bajazetes. Mariana libro XXIV. Conſtantinus Ducas imperium reliquit filiis, quorum duo privato erant geniti, tertius *πορφυρογέννητος* Zonaras. Vide Corſetum tract. de prole regali III parte, quæſtione 26.

GRON. 44 *Spartæ aliter*) Herod. lib. 7. initio.

45 *Ludovicus*) Sforza cognomento. Pa. Jovius 2, hiſt. p. 39.

GROT. c *In Perſide Xerxes*) Imo & Xerxi ſocius regni factus Artaxerxes, non autem Darius & Hyſtaſpes, majores, ſed ante adeptum imperium geniti. At forte verum eſt regnum Perſidis pependiſſe a populi ſuffragiis, ſed intra gentem regiam concluſis. Nam id de Arſacidis, qui Parthi Perſis imperavere, tradidit Ammianus libro XXIII. & de Perſis, qui iiſdem Parthis ſucceſſere, Zonaras in Juſtino.

GRON. 46 *Artabazanem*) Sic vocatur Herodoto 7. qui Juſtino Ariamenes, 2.

47 *Inter Artaxerxem*) Hic Arta-

riſatidis filios, Artaxerxes, ut natu major, quanquam in privata fortuna genitus, rex dictus eſt.

XXX. 1. Non minus agitatum etiam bellis & pugnis ſingularibus, (d) an 48 nepos ex filio priore filio poſteriori ſit præferendus. Sed hoc in lineali ſucceſſione difficultatem nullam habet: ibi enim 49 mortui pro vivis habentur in hoc, ut in liberos tranſmittant: quare in tali ſucceſſione ſine ullo ætatis reſpectu præferetur filius, imo in cognaticis regnis & filia, primo nati: quia nec ætas nec ſexus efficiunt, ut deſeratur linea. At in hereditariis dividuis 50 concurrent ad partes, niſi in iſtis regionibus ubi 51 ſubitio in locum non obſervatur, (e) ut olim in Germania apud populos pleroſque, ſero enim nepotes admiſſi ſunt cum filiis ad hereditatem. At in dubio credendum potius eſt locum eſſe vicariæ iſti ſucceſſioni, quia natura ei favet, ut ſupra diximus.

Hot. Ill. q. 3. Tiraq. de prim. q. 40. Molin. de prim. l. III. c. 6.

Wittich. Sax. hiſt. 11. Molin. de prim. l. III. c. 8.

2. Quod ſi aperte jure civili regionis introducta ſit ſubitio in locum mortui parentis, locum habebit etiam ſi in aliqua lege 52 proximi fiat mentio. Rationes quæ ex legibus Romanis adferuntur ad hanc rem minus firmæ ſunt: quod apparebit leges ipſas inſpicienti. Sed hæc ratio optima eſt, quod in materia favorabili 53 dictionum ſignificatio extendenda eſt ad omnem proprietatem, non 54 vulgarem tantum, ſed & 55 artificialem, ita ut ſub nomine filiorum comprehendantur adoptivi, & ſub nomine mor-

xerxem vocat, quem primum vocavit Arſicam, quaſi duæ eſſent hiſtoriæ diverſæ, cum ſit eadem, & ille, qui prius appellabatur Arſica, mutato nomine diceretur Artaxerxes.

GROT. d *An nepos ex filio priore, filio poſteriori ſit præferendus*) Vide Chopinum de domanio lib. II. Thomam Grammaticum deciſione Neapolitana I. Johannem le Cirier de primogenitura, qui liber inſertus eſt in Oceanum juris. Marianam libro XX. & libro XXVI. Cromerum libro XXX.

GRON. 48 *Nepos ex filio*) Ut inter Archagathum Archagathi F. Agathoclis N. & Agathoclem ejuſdem Siciliæ tyranni filium. Juſtin. 23. 2. inter Antiochum Eupatora & Demetrium Sotera. 34. 2.

49 *Mortui pro vivis*) Defuncti, qui ſpem habuerunt ſucceſſionis, & ſucceſſiſſent, ſi illi qui præcedebat eos, ſuperſtites fuiſſent, conſiderantur, quaſi revera ſucceſſerint, & illorum liberi alios excludunt.

50 *Concurrent ad partes*) Nepos ex priore filio partem ſui patris, ſi viveret, accipiet.

51 *Subitio in*) Repræſentatio vel ſucceſſio in ſtirpes.

GROT. e *Ut olim in Germania*) Vide quæ ſupra notavimus ad §. X. Ea de cauſa olim in Palatinatu prælatus Rupertus minor Ruperto alteri venienti ex primogenito. Vide apud Reinkingium lib. I, claſſe IV. c. XVII. n. 35.

GRON. 52 *Proximi*) Quæ vox videri poſſet favere filio minori contra majoris fratris nepotem: nam filius utique propior quam nepos.

53 *Dictionum*) Alciat. 8, parerg. 15.

54 *Vulgarem*) Quæ apud omnes recepta eſt.

55 *Artificialem*) Quam docti per interpretationem fecerunt.

56 Mors

mortis 56 mors civilis. quia leges ita loqui conſueverunt. Quare merito proximi nomine veniet is 57 quem lex in proximum gradum perducit. In regnis vero hereditariis individuis, ubi ſubitio in locum excluſa non eſt, neque ſemper nepos, neque ſemper filius ſecundo genitus præferuntur, ſed ut inter pares, quippe 58 juris effectu quoad gradus adæquatos, potior erit is qui ætate præcedit: nam 59 in ætatis privilegium non ſuccedi in regnis hereditariis ſupra diximus. Apud Corinthios ſuccedebat ὁ πρεσβύτατος ἀεὶ τῶν ἐκγόνων, ex liberis defuncti regis is qui natu eſſet maximus, ut ex Diodori Siculi libro ſexto exſcripſit Georgius Monachus: Sic & apud Vandalos, cauto ut heres eſſet qui ſanguine proximus & maximus eſſet natu, (f) prælatus filius ſecundus natu major filii primi filio. Sic in Sicilia 61 Robertus prælatus eſt 62 Martelli fratris majoris filio, non ea propriè ratione quam excogitavit Bartolus, quod feudum eſſet Sicilia, ſed quod regnum eſſet hereditarium.

Procop, bell.Va. l.iii.

(60) *Conr.Vicerius vita Henr. VII.*

3. Exſtat ſimilis ſucceſſionis vetus in Francorum regno exemplum in Guntrano, ſed id ex electione potius populi contigit, quæ eo tempore non dum plane deſierat. At poſtquam ſine ulla electione linealis agnatica ſucceſſio introducta eſt, res caret controverſia, ut olim apud Spartanos, ubi 63 ad Heraclidas regno delato ſimilis exſtitit ſucceſsio linealis agnatica. Ideo Areus ex fratre majore Cleonymo natus patruo ſuo Cleonymo antepoſitus eſt. Sed & in cognatica lineali ſucceſſione præfertur nepos: ut in Anglia (g) Joannes Eduardi nepos ex primogenito ejuſdem

Aym. lib.iii. c.62.

Plut.Lyc. Juſt. hiſt.iii, Pauſ. iii.

56 *Mors civilis*) Cum civitas & libertas adimitur.

57 *Quem lex in*) Nepos v.g. repræſentans patrem.

58 *Iuris effectu*) Etſi natura differant.

59 *In ætatis privilegium*) Majoratus jus non transfertur ad filium, ut patruo præferatur, quia pater ejus prælatus eſt.

60 *Conr. Vicerius vita Henr.VII.*) p.463. Reuberi.

GROT. f *Prælatus filius ſecundus natu major filii primi filio*) Henricus Genzonis filius Gundemundo; de tali ſucceſſione vide quæ ſupra in textu & Notis §. xxiv.

GRON. 61 *Robertus*) Caroli II. filius.

62 *Martelli*) Caroli Martelli.

63 *Ad Heraclidas*) Hæc verba repugnant ſuperioribus num. 29. Nam quod ait Spartæ factum, ut nato ante regnum præferatur natus jam regi, id in ſucceſſione lineari agnatica locum non habet, in qua transmittitur etiam ſpes ſucceſsionis adjuta lege, ſup.n.22, & 23. Neque excuſat auctorem, quod addit, regno ad Heraclidas delato, nam quod relatum eſt num. 29. dicit apud Herodotum Heraclides Demaratus, tanquam obtinens etiam inter Heraclidas. Cleonymus autem repudiatus eſt, non ob legem ſucceſſionis, ſed propter mores & violentum ingenium: quare ille, quod injuriam ſibi factam putaret, impulit Pyrrhum ad bellum Spartiatis inferendum. Plutarch. Pyrrh.

GROT. g *Iohannis Eduardi nepos*) Vide Serranum Carolo Sapiente: & Marianam libro xviii, qui ab Eduardi filiis ne controverſiam quidem motam ait. Idem Mariana cum libro

Digitized by Google

dem Eduardi filiis Hemoni & Thomæ: quod & in Caſtellæ regno lege cautum eſt.

XXXI. Pari diſtinctione reſpondendum eſt ad quæſtionem inter fratrem ſuperſtitem ultimi regis, 64 & fratris majoris filium, niſi quod ſciendum eſt multis in locis inter liberos ſucceſsionem 65 in gradum mortui eſſe receptam, ubi recepta non ſit in limite tranſverſo. Sed ubi jus non eſt manifeſtum, (h) in partem eam quæ liberos parentibus ſurrogat, potius inclinandum eſt, quia eo nos ducit æquitas naturalis, in bonis 66 nempe avitis: Nec obſtat
Nov. 118. quod hoc jus in fratrum filiis 67 προνόμιον vocat Juſtinianus: id enim facit non ratione habita æquitatis naturalis, ſed juris antiqui Romanorum. Percurramus alias quæſtiones quas profert Emanuel Coſta.

l. Tutela. §. ſed ſi etiam, D. de leg. tutoribus.

XXXII. Defuncti fratris filium, aut etiam filiam patruo regis præferri ait; recte, non in lineali tantum ſucceſsione, ſed & in hereditaria, in regnis ubi ſubitio in locum mortui obſervatur: non item in regnis quæ verbis præciſis 68 gradum naturalem ſpectant; in his enim vincet qui ſexu aut ætate erit potior.

XXXIII. Addit, nepotem ex filio filiæ præferri: recte, ob ſexum ſcilicet: cum hac exceptione, niſi quæſtio ſit in ea regione quæ etiam inter liberos 69 gradum ſolum ſpectet.

XXXIV. Adjicit, minorem nepotem ex filio præferri nepoti majori ex filia; (i) quod in lineali cognatica ſucceſsione verum eſt, in hereditaria non item, niſi lex ſpecialis oſtendatur. Nec ratio allegata ſufficit, quia pater hujus, illius matrem fuerat excluſu-

bro XIV. egiſſet de controverſia inter Alphonſi filium & nepotem ex filio, a conventu ait pro Sanctio filio pronuntiatum, incertum jure an injuria.

GRON. 64 *Et fratris majoris*) Si rex moriens ſine liberis relinquat ex proximo fratre, etiam mortuo, filium & fratrem tertium.

65 *In gradum mortui*) Nepotem ex filio, qui ante poſſeſſum regnum obiit, præferri patruo, ubi non fratris majoris filius præfertur fratri minori.

GROT. h *In partem eam quæ liberos parentibus ſurrogat, potius inclinandum eſt*) Vide de Joanne & Arto Serranum in Philippo Auguſto. Idem in Britannia Armorica pro lineali ſucceſſione judicatum narrat in Philippo Valeſio & Carolo VIII.

GRON. 66 *Nempe avitis*) Non noviter quæſitis.

67 Προνόμιον) Privilegium.

68 *Gradum naturalem*) Ordinem naſcendi.

69 *Gradum ſolum*) Non etiam ſexum.

GROT. i *Quod in lineali ſucceſſione verum eſt*) Idque in Luſitania probat Mariana libro XXVI. Tamen contra id Emanuelem ait Imperatori Maximiliano prælatum, gentis ſtudiis. Sic idem libro XII. quod in Caſtellæ regno Ferdinandus filius Berengariæ ſororis minoris defuncti regis Henrici prælatus eſt Blancæ ſorori majori ejuſdem regis, Galliæ odio factum ait, in quam Blanca inn upſerat.

GRON.

Digitized by Google

ſurus : id enim eveniſſet ob præſtantiam mere perſonalem quæ non tranſit.

XXXV. Quod addit veriſimilius ſibi videri , ut neptis ex filio primogenito 70 filium excludat , in regnis hereditariis recipi non poteſt , etiam admiſſa in vicem mortui ſubitione ; ea enim efficit, ut capax ſit ſucceſsionis : ſed inter capaces valere debet ſexus privilegium.

XXXVI. (a) Atque ideo (k) in Arragoniæ regno filius ſororis filiæ fratris prælatus eſt.

XXXVII. Eundemque ad modum in regnis hereditariis poſtponenda erit filia fratris maximi natu , fratri regis natu minori.

(a) *Ilſſia. l.v1. biſt. Pont. c.10.*

Afflitt.c.1, col, 5.n.20.de natura ſucced.

Aguirr. apol. n.82.

GRON. 70 *Filium*) Suum patruum.
GROT. k *In Arragoniæ regno*) Olim ibi creditum ait Mariana , fratrem regis , non filias , debere ſuccedere. Poſtea vero linealem ſucceſsionem ita placuiſſe , ut ſororis filius iis qui ex fratre , ſed remotiore gradu veniebant , præferretur : libris xv , 13. xix , 21. xx , 2. & 8. Idem libro xxiv. de Alphonſo agens: *Ad Arragonii regni hereditatem nepotes Ferdinandi filiis : ex filia etiam , ſi maſcula proles deeſſet , filiabus ejuſdem præferendos ſanxit* : additque : *Sic ſæpe ad regum arbitrium jura regnandi commutantur* . Vide eundem Marianam libro xxvii , 3.

CAPUT VIII.

De acquiſitionibus , quæ vulgo dicuntur juris gentium.

I. *Multa dici juris gentium , quæ ſi proprie loquamur talia non ſint.*

II. *Piſces & feras ſtagnis aut vivariis incluſas in dominio eſſe jure naturali , contra quam jure Romano proditum eſt.*

III. *Feras ſi aufugerint non deſinere eorum eſſe , qui ceperant , ſi recte agnoſci poſſint.*

IV. *Poſſeſſio an per inſtrumenta acquiratur , & quomodo.*

V. *Ut feræ regum ſint , non eſſe contra jus gentium.*

VI. *Rerum aliarum hero carentium quomodo acquiratur poſſeſſio.*

VII. *Theſaurus cui cedat naturaliter : & legum circa hoc varietas.*

VIII. *Quæ jure Romano de inſulis & alluvionibus ſunt prodita , nec naturalia eſſe , nec juris gentium.*

IX. *Naturaliter inſulam in flumine & alveum exſiccatum eius eſſe , cuius eſt flumen aut pars fluminis , id eſt , populi.*

X. *Inundatione naturaliter dominium agri non amitti.*

XI. *Alluviones quoque in dubio eſſe populi.*

XII. *Sed conceſſus videri his quorum agri alium finem quam flumen non habent.*

XIII. *Idem cenſendum de relicta ripa & ſiccata alvei parte.*

XIV. *Quid pro alluvione , quid pro inſula habendum.*

XV.

XV. *Quando vaſallis cedant alluviones.*

XVI. *Solvuntur argumenta quibus Romani ius ſuum quaſi naturale defendunt.*

XVII. *Via naturaliter alluvionem impedit.*

XVIII. *Naturale non eſse ut partus ſolum ventrem ſequatur.*

XIX. *Naturaliter ut confuſione, ita ſpecificatione ex materia aliena rem fieri communem.*

XX. *Etiam ſi materia mala fide attrectata ſit.*

XXI. *Naturale non eſſe ut per prævalentiam res minor potiori cedat: ubi & alii Romanorum jurisprudentium errores notantur.*

XXII. *Naturaliter ex plantatione, inſitione, ædificatione in alieno communionem naſci.*

XXIII. *Poſſeſſorem naturaliter fructus ſuos non facere; ſed impendia imputare poſse.*

XXIV. *Etiam qui mala fide poſſidet.*

XXV. *Traditionem ad dominii translationem naturaliter non requiri.*

XXVI. *Uſus hactenus dictorum.*

I. 1. PErduxit nos ordo ad acquiſitionem quæ fit jure gentium, 1 diſtincto a jure naturali, quod jus gentium voluntarium ſupra diximus. Talis eſt ea quæ fit belli jure: ſed de hac re rectius infra agemus, ubi belli effectus explicabuntur. Romani juriſconſulti ubi de acquirendo rerum dominio agunt, complures ejus acquirendi recenſent modos, quos iuris gentium vocant: ſed ſi quis recte advertat, inveniet eos omnes, excepto belli iure, non pertinere ad ius gentium illud de quo agimus: ſed aut referendos ad ius naturæ, non quidem merum, 2 ſed quod ſequatur introductum iam dominium, & legem omnem civilem antecedat, (a) aut ad ipſam legem civilem, non ſolius populi Romani, ſed multarum circa nationum: credo quia talis legis ſive moris origo a Græcis venerat, quorum inſtituta, ut Halicarnaſ-
ſenſis

GRON. 1. *Diſtincto a iure naturali*) Quia ſæpe duo hæc JCC. confundunt. Dixerat autem proximi ſuperioris capitis initio, acquiſitionem derivativam, quæ lege fieret, aut naturæ, aut gentium, aut civili lege fieri.

2 *Sed quod ſequatur introductum*) Quod vidit ſanxitque recta ratio, ex quo intellexit utilius eſſe, non omnium indiviſa omnia manere, ſed poſſeſſiones cujuſque rerum fieri proprias: & quidem, priuſquam ullæ leges ſcriptæ extiterunt. 1, 1. 10.

GROT. a *Aut ad ipſam legem civilem, non ſolius populi Romani, ſed multarum circa nationum*) Qualis conſenſus gentium incertis ex cauſis, etiam in aliis moribus ad jus nihil facientibus, notatur a Plinio, ut hominem non cremari priuſquam genito dente, VII, 16. ut Ionum literis uterentur, VII, 57. uti tonſoribus, VII, 59. in horarum obſervatione, VII, 60. genibus tribuere quandam religionem, XI, 45. fulgetra poppyſmis adorare XXVIII, 2.

ſenſis & alii notant, 3 Italiæ ac vicini populi ſequebantur.

2. Hoc autem non eſt ius illud gentium proprie dictum: neque enim pertinet ad mutuam gentium inter ſe ſocietatem, ſed ad cuiuſque populi tranquillitatem; unde & ab uno populo aliis inconſultis mutari potuit, imo & hoc evenire, ut aliis locis atque temporibus longe alius mos communis, ac proinde ius gentium improprie dictum introduceretur: quod & revera factum videmus, ex quo Germanicæ nationes Europam ferme omnem invaſerunt. Sicut enim olim iura Græca, ita tunc Germanica inſtituta paſſim recepta ſunt, & nunc etiam vigent. Primus acquirendi modus qui juris gentium a Romanis dicitur, eſt occupatio eorum quæ nullius ſunt: qui modus haud dubie eſt naturalis, eo quod dixi ſenſu, introducto jam dominio, & quamdiu 4 aliud lex nulla conſtituit: Nam & dominium a lege civili effici poteſt,

II. Ad hoc caput refertur primum captura ferarum, avium, piſcium. Sed hæc omnia quamdiu nullius dicenda ſint, quæſtione non caret. Nerva filius piſces qui in piſcina ſunt poſſideri a nobis ait, non 5 qui in ſtagno; & feras quæ in vivario ſunt incluſæ, non quæ in ſilvis circumſcriptis vagantur. Atqui piſces non minus ſtagno privato includuntur quam piſcina, & feras non minus coercent ſilvæ bene circumſeptæ quam vivaria, quæ Græci vocat θηριοτροφεῖα. nec alio hæc differunt quam quod altera anguſtior, altera laxior cuſtodia eſt. Quare noſtro ſeculo rectius contraria opinio prævaluit, ut & feræ ſilvis privatis, & piſces ſtagnis incluſi, ut poſſideri, ita in dominio eſſe intelligantur. *L. poſſideri. §. Item feras. D. de acq. poſſ.*

III. Feras ſimul atque 6 naturalem libertatem recipiunt, noſtras eſſe deſinere ajunt Romani Juriſconſulti: atqui in rebus omnibus aliis a poſſeſſione quod incipit dominium, 7 non ideo amiſſa poſſeſſione amittitur; imo jus dat etiam ad repetendam poſſeſſionem. Res autem noſtras alius a nobis auferat, an ipſæ ſeſe, ut ſervus fugitivus, non multum refert. Quare verius eſt non per ſe amitti dominium, eo quod feræ cuſtodiam evaſerint, ſed ex probabili conjectura, (b) quod ob difficillimam perſecutionem *L. Quod enim. §.1. D. de acq. rer. dom. L. Pomponius. D. de acq. poſſ.*

GRON. 3 *Italiæ ac vicini*) Quippe cum Græcæ coloniæ eſſent.

4 *Aliud lex nulla*) Non excepit quaſdam res ab occupatione privatorum, quod publicæ eſſent factæ. 2, 3. 5.

5 *Qui in ſtagno*) Intellexit lacus, qui publicis in vectigalibus fruendi locabantur. Feſtus in lacus Lucrinus. Serv. ad 2. Georg. v. 161.

6 *Naturalem libertatem*) Evaſerunt e cuſtodia & in ſilvam ſe receperunt.

7 *Non ideo amiſſa*) Nam & ſolo animo dominium retinetur.

GROT. b *Quod ob difficillimam perſecutionem eas pro derelictis habere credamur*) שׁחו Hebræis id dici notavimus ſupra ad caput IV, §. V.

GRON.

nem eas 8 pro derelictis habere credamur, præſertim cum internoſci quæ noſtræ fuerint ab aliis non poſsint. Sed hæc conjectura per alias conjecturas elidi poteſt: ut ſi addita ſunt feræ (c) 9 γνωρίσματα, ſive (d) crepundia, qualia ſcimus habuiſſe cervos quoſdam & accipitres, atque inde agnitos & dominis redditos. (e) Requiritur autem 10 corporalis quædam poſſeſsio ad dominium adipiſcendum; atque ideo vulneraſſe non ſufficit, ut recte contra Trebatium placuit. Hinc 12 proverbium: (f) *Aliis leporem excitaſti*. Et Ovidio metamorphoſeon quinto aliud eſt ſcire ubi ſit, aliud reperire.

L. Naturalem. D. de acq. poſſ.

IV. Sed poſſeſsio illa poteſt acquiri non ſolis manibus, ſed inſtrumentis, ut decipulis, retibus, laqueis, dum duo adſint: primum, ut ipſa inſtrumenta 13 ſint in noſtra poteſtate, deinde, ut fera ita incluſa ſit, ut exire inde nequeat, ad quem modum definienda eſt quæſtio de apro, qui in laqueum inciderit.

L. inlaqueum. D. de acq. rer. dom.

V. Hæc ergo locum habebunt 14 ſi lex nulla civilis intervenerit: Valde enim falluntur recentiores Juriſconſulti, qui hæc ita putant naturalia, ut mutari nequeant: ſunt enim 15 naturalia non ſimpliciter, ſed pro certo rerum ſtatu, id eſt, ſi aliter cautum non ſit. Germaniæ autem populi, cum principibus ac regibus bona quædam eſſent aſsignanda unde dignitatem ſuam ſuſtinerent, (g) ſapienter exiſtimarunt ab illis rebus incipiendum quæ ſine damno

Hoſt. & alii in c. non eſt de decimis. Iaſon. conſ. 119

GRON. 8 *Pro derelictis habere*) De recipiendis eis deſperare, ideoque curam & voluntatem retinendi eas dimittere,

GROT. c Γνωρίσματα) Donatus ad Eunuchum IV, 6, monumenta ſunt quæ Græci dicunt γνωρίσματα, ſeu σπάργανα.

GRON. 9 Γνωρίσματα) Signa & ſymbola, unde noſcantur.

GROT. d *Crepundia*) Uſurpat hoc ſenſu hanc vocem apologetico Apulejus.

e *Requiritur autem corporalis quædam poſſeſsio*) Harmenopulus lib. II. tit. I. *μὴ ἑτέρως γὰρ τὸν τρώσαντα γενέσθαι δεσπότην τοῦ θηρὸς εἰ μὴ τοῦτο δράξεται· non aliter enim dominus feræ ſit qui vulneravit, niſi & ceperit.*

GRON. 10 *Corporalis*) Ipſum ut corpus in noſtra poteſtate ſit.

11 *Contra Trebatium*) L. 5. §, 1. D. de acq. rer. dom.

12 *Proverbium*) In eos qui lucrum perſequendo id notum faciunt aliis qui deinde nos occupant & præveniunt. Ovid. de arte..... Petronius c. 91.

GROT. f *Aliis leporem excitaſti*) Eſt apud Petronium. Ovidius:

Et lepus hic aliis exagitatus erit.

Langobardorum jure, qui feram ab alio vulneratam occidit aut reperit, aufert armum cum ſeptem coſtis. In reliqua is qui vulneravit jus habet, ſed non niſi intra horas XXIV.

GRON. 13 *Sint in noſtra*) Non ab alio poſita vel tenſa fuerint.

14 *Si nulla lex*) Ubi non quid ſecus lege civili conſtitutum eſt.

15 *Naturalia non ſimpliciter*) Non imperata a natura, ſed ſic comparata, ut arbitrium ſervandi & mutandi hominibus relictum ſit.

GROT. g *Sapienter exiſtimarunt, ab illis rebus incipiendum, quæ ſine damno cujuſquam tribui poſſunt*) Sed de vitioſo uſu hujus juris vide Satisberienſem Policratico:

GROT.

mno cujuſquam tribui poſsint, cujuſmodi ſunt res omnes quæ in dominium nullius pervenerunt. Quo jure uſos & Ægyptios video, Nam & ibi regum procurator, quem ἴδιον λόγον vocabant, 16 vindicabat res eius generis. Potuit autem lex etiam 17 ante occupationem harum rerum dominium transferre, cum ad dominium producendum lex ſola ſufficiat.

Strabo XVII.
Covar. in c. peccatum par. 2. §. 8.

VI. Quo modo feræ, eodem acquiruntur (h) & alia ἀδέσποτα, id eſt, res hero carentes. Nam & hæ, ſi naturam ſolam ſequimur, ſunt invenientis, & occupantis. Sic Acanthos inſula deſerta adiudicata eſt Chalcidenſibus, qui priores intraverant, non Andriis qui priores jaculum immiſerant: quia poſſeſsionis initium eſt 18 corporis ad corpus adjunctio, qualis circa res mobiles maxime fit 19 manibus, circa res ſoli 20 pedibus. Scire ubi res eſt non eſt reperire, ut habemus apud Ovidium metam. V.

Plut. quæſt. Gr. 29.

VII. Inter ἀδέσποτα ſunt & theſauri, id eſt, pecuniæ quarum dominus ignoratur, quod autem non apparet pro eo eſt quaſi non ſit: quare & theſauri naturaliter fiunt inventoris, id eſt, eius qui loco moverit apprehenderitque. Neque tamen id obſtat quo minus (i) legibus aut moribus aliud conſtitui poſsit. Plato magiſtratibus 21 indicium fieri vult, & 22 oraculum conſuli: & Apollonius Theſautum quaſi 23 Dei beneficium ei adjudicabat qui ipſi optimus videbatur. Apud Hebræos receptum, (K) ut domino agri theſaurus cederet, videtur colligi poſſe ex Chriſti parabola, quæ extat Matthæi XIII. Idemque in Syria juris fuiſſe colligo ex hiſtoria, quæ eſt apud Philoſtratum libro VI, capite XVI. Romanorum Imperatorum leges valde hac in parte variarunt; quod partim

L. III. de acq. poſſ.
Philoſt. II. 15.

GRON. 16 *Vindicabat*) Fiſco adſerebat.

17 *Ante occupationem*) Has res donare principibus: nam ubi lex non eſt, quæ impediat, privatorum non fiunt, niſi occupatæ, & lex ſive juſſus populi vel principum ſine alio adminiculo ſatis valida eſt ad privatum faciendum, quod hactenus nullius fuerat.

GROT. h *Et alia ἀδέσποτα*) Balænæ ejectæ regis ſunt in Luſitania. Georgius de Cabedo deciſ. Luſit. parte II, dec. XLVIII.

GRON. 18 *Corporis ad corpus*) Rei, quæ adhuc libera aut ſaltem a nobis libera fuit, applicatio ad alias res noſtras.

19 *Manibus*(Trehendendo.

20 *Pedibus*(Intrando, aut circumeundo.

GROT. i *Legibus aut moribus*) Bybliorum lex, *quod non poſuiſti, ne tollas*, Probat id Apollonius apud Philoſtratum.

GRON. 21 *Indicium fieri*) Ab eo qui invenit.

22 *Oraculum conſuli*) Cujus eum eſſe velit.

23 *Dei beneficium*) Sic Juſtinus appellat aurum, quod e terra fulgure proſciſſa emicuit. 44, 3.

GROT. k *Ut domino agri theſaurus cederet*) Id jus etiam Romæ obtinuiſſe videtur Plauti tempore. Ait enim Callicles.

Qui emiſſet, ejuſne eſt ea pecunia? deinde:

Atque eum a me lege populi patrium poſceret,
Emtor ædium, theſaurum.

Ss GROT.

Th. 2. 2. 66. 5. & ib. Cajet. Covar. in c. peccatum p. 3. §. 2.

tim conſtitutiones oſtendunt, partim (l) hiſtoriæ (m) Lampridii, Zonaræ; Cedreni. Germaniæ populi theſauros, ut & alia ἀδέσποτα addixerunt principi: atque id nunc ius commune eſt, & quaſi gentium. Nam & (n) in Germania, & Gallia, & Anglia, & Hiſpania, & in Dania id obſervatur. Quod cur iniuriæ accuſari non poſsit 24 ſatis iam diximus.

Bart. Tyber. Bapt. Aymus de all. jure. Conan. l. III. jur. civil. c. 5. L. adeo. D. de acq. rer. dom. d. l. adeo. §. quod ſi l. ergo. l. Martius. eod. tit.

VIII. Veniamus ad fluvialia incrementa, de quibus complura extant juriſconſultorum veterum reſcripta, (o) recentiorum etiam integri commentarii. Quæ vero in hoc argumento ab ipſis ſunt tradita, ea magnam partem omnia ſunt ex inſtituto quarundam gentium, neutiquam a naturali jure; quanquam ibi ſæpe ſua inſtituta eo nomine venditant. Nam plurimæ eorum definitiones hoc fundamento nituntur, quod & ripæ ſint proximos fundos poſsidentium, & ipſi alvei ſimul atque a flumine derelicti ſunt, cui conſequens eſt, ut & inſulæ in flumine natæ ſint eorundem. Tum vero in fluminis inundatione diſtinguunt, ut levis quidem dominium non auferat, major auferat. ſed ita ut ſi fluvius uno recedat impetu, 25 poſtliminio fundus, qui merſus fuerat, ad dominum redeat; ſi paulatim, non item: imo proximis poſſeſſoribus accedat, quæ omnia lege potuiſſe introduci, & (p) 26 utilitate quadam muniendarum riparum defendi, non nego; naturalia eſſe, quod ipſi ſentire videntur, minime concedo.

Vide ſup. hoc libro c. III. in fin.

IX. 1. Nam ſi id 27 quod plerumque eſt reſpicimus, (s) prius po-

GROT. l *Hiſtoriæ*) Vide Tacitum de theſauris in Africa quos Nero ſpe devoraverat, annalium XVI. Vide Philoſtratum de vita Attici, quem locum Zonaras tranſcripſit in Nerva.

m *Lampridii*) In Adriano & Severo.

n *In Germania*) Vide Speculum Saxonicum c. 35. Conſtitutiones in Sicilia Friderici lib. I. tit. LVIII. & CIII. Idem Gotthis mos. Rex Theuderichus apud Caſſiodorum IV, 34. *Non eſt cupiditas eripere, quæ nullus ſe dominus ingemiſcat amiſiſſe.* Idem VI, 8. *Depoſitiones quoque pecuniæ, quæ longa vetuſtate competentes dominos amiſerunt, inquiſitione tua noſtris applicentur ærariis, ut quia ſua cunctos patimur poſſidere, aliena nobis debeant libenter offerre; ſine damno quidem inventa perdit, qui propria non amittit:*

GRON. 24 *Satis jam diximus*) Nempe, quia poteſt lex horum dominium ante occupationem tranſtuliſſe.

GROT. o *Recentiorum etiam integri commentarii*) Johannis Borco, Antonii Mariæ, Johannis Gryphiandri, præter ea quorum nomina ſunt in textus margine.

GRON. 25 *Poſtliminio fundus*) Quaſi non fuiſſet inundatus, ut poſtliminio fingitur, qui captus abſuit, ſi revertatur, captus non fuiſſe 3, 9.

GROT. p *Utilitate quadam muniendarum riparum*) Vide locum Caſſii apud Urbicum & Boëthium.

GRON. 26 *Utilitate quadam*) Ut metu amittendæ poſſeſſionis, incitarentur homines ad ripas muniendas.

27 *Quod plerumque eſt*) Quod ordinarie contingit.

GROT. s *Prius terras populi occuparunt*) Vide quæ ſupra in textu & notis cap. III, §. 19.

GRON.

Digitized by Google

populi terras occuparunt, 28 nec imperio tantum; ſed & dominio, quam in privatos agri deſcriberentur. *Fines*, inquit (a) Seneca, *Athenienſium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter ſe vicini privata terminatione diſtinguunt.* Sic & (b) Cicero: *Sunt autem privata nulla natura; ſed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt, aut victoria, ut qui bello potiti ſunt; aut lege, pactione, conditione, ſorte: ex quo fit, ut ager Arpinas Arpinatum dicatur, Tuſculanus Tuſculanorum: ſimiliſque eſt privatarum poſſeſsionum deſcriptio.* Dion Pruſæenſis Rhodiaca: πολλὰ ἔστιν εὑρεῖν, ἃ κοινῇ μὲν ἀπεγράψατο ἡ πόλις, διῄρηται δὲ εἰς τοὺς κατὰ μέρος, ὅλως δὲ οὐκ· *multa inveniri poſſunt quæ univerſim civitas ſua cenſet in ſingulos autem dominos partitim diviſa ſunt.* Tacitus de Germanis: *Agri pro numero cultorum ab univerſis* 29 *per vicos* (male vices legitur) *occupantur, quos mox inter ſe ſecundum dignationem partiuntur.* Quamobrem quæ primitus a populo ſunt occupata, neque poſtmodum diſtributa, ea cenſenda ſunt propria eſſe populi; ac ſicut in privati juris flumine nata inſula, aut derelictus alveus privatorum eſt: ita in publico utrumque eſt populi, aut ejus, cui populus dedit.

(a) *De benef. l. VII. c.4.*
(b) *De off. l.I.*

2. Quod autem de alveo diximus, (t) idem & de ripa tenendum eſt, quæ pars eſt extima alvei, id eſt, quo naturaliter flumen excurrit. Atque ita videmus nunc paſſim uſurpari. In Hollandia & vicinis regionibus, ubi frequentiſsimæ antiquitus fuerunt hujus generis controverſiæ ob 30 depreſſum ſolum, magnitudinem amnium, & vicinitatem maris, limum hinc recipientis, illuc revehentis 31 per æſtuum vices, ſemper conſtitit inſulas, quæ vere inſulæ eſſent, eſſe in patrimonio publico. Nec minus derelictos alveos totos Rheni ac Moſæ, quod ſæpius judicatum eſt: & ratione optima nititur.

L.25.§.1. & §. ult. de acquir. rer. dom. L.1.§.1. ſimili modo. D. de flum.

3. Nam & ipſi Romani Juriſconſulti concedunt, inſulam (u) quæ in flumine 32 natat, puta virgultis ſuſtentata, eſſe publicam; quia cujus juris ſit flumen, ejus eſſe debeat & inſula in flu-

GRON. 28 *Nec imperio tantum, ſed & dominio*) 2, 3. 4.

29 *Per vicos*) Videtur ferri poſſe hoc ſenſu, ut certus numerus cultorum, quod hoc anno poſſederat, ſequenti relinquere. & alio tranſire cogatur. Cæſar 6. Gall. 22. & 4. 1.

GROT. t *Idem & de ripa tenendum eſt*) Sic in Gallia obtinet. Sanction des eaux & forefts lib. II. c. I.

GRON. 30 *Depreſſum ſolum*) Humile, nullis montibus tumens.

31 *Per æſtuum vices*) Alternos acceſſus & receſſus.

GROT. u *Quæ in flumine natat*) Deſcriptio natantium inſularum apud Senecam naturalium III, 25. Plinium majorem lib. II, c. XCVII. Macrobium I. Saturnalium I, 7. Elegans talium in Vadimone lacu inſularum deſcriptio apud Plinium minorem lib. VIII. c. XX. & Flandricarum in libro lectu digno Chiffletii.

GRON. 32 *Natat, puta virgultis*) Plinius 8, ep. 20. Macrobius I, Saturn. 7.

flumine nâta. Atqui alvei & fluminis eadem eſt ratio, non ea tantum ex parte quam Romani Juriſconſulti conſiderant, quia alveus flumine tegitur, verum alia, quam ſupra attulimus, quod hæc ſimul a populo occupata ſunt, nec in privatum dominium transierunt: quare nec illud recipimus ut naturale, quod ajunt, ſi 33 limitati fuerint agri, inſulam eſſe occupantis. Id enim ita demum haberet locum, (x) ſi flumen ipſum & cum eo alveus a populo occupati non eſſent, ſicut in mari nata inſula fit occupantis.

L. 1. § ſi inſula. D. de flum.

X. 1. Nec magis admittendum eſt illud de graviore inundatione, ſi naturalem tantum rationem ſequimur. Nam ut maxime 34 ſumma pars agri in arenam diſſolvatur, manet tamen ſolida pars fundi inferior; & ut de qualitate aliquid mutet, ſubſtantiam non mutat, non magis quam pars agri quæ a lacu hauritur, cujus jus non mutari Romani recte ſentiunt. Neque illud naturale eſt quod ajunt (y) flumina 35 cenſitorum vice fungi, & de publico in privatum, de privato in publicum addicere. Melius Ægyptii, de quibus hæc ſunt apud Strabonem ἔδει δὲ τῆς ἐπ' ἀκριβὲς καὶ κατὰ λεπτὸν διαιρέσεως διὰ τὰς συνεχεῖς τῶν ὅρων συγχύσεις, ἃς ὁ Νεῖλος ἀπεργάζεται κατὰ τὰς αὐξήσεις ἀφαιρῶν καὶ προστιθεὶς, καὶ ἐναλλάττων τὰ σχήματα, καὶ τἄλλα σημεῖα ἀποκρύπτων, οἷς διακρίνεται τό τε ἀλλότριον καὶ τὸ ἴδιον. ἀνάγκη δὲ ἀναμετρεῖσθαι πάλιν καὶ πάλιν· *Opus fuit exacta & ſubtili agrorum diviſione, eo quod Nilus per incrementa ſua addens, minuens, faciemque ac ſigna immutans, confundat terminos quibus ſuum atque alienum alibi internoſcitur. Ideo & repetenda ſæpe fuit dimenſio.*

L. Lacus, D. de acq. rer. dom.
L. Vicinus, §. fin. D. de aqua pl.
L. Rutilia Polla. D. de cont. empt.

2. Ab hac ſententia non diſſentit quod ipſi Romani auctores tradiderunt, quod noſtrum eſt, noſtrum eſſe non deſinere niſi

36 fa-

33 *Limitati*) Per centurias, & jugera diviſi, qui quoniam ſtatutos habebant terminos, incrementum ex alluvione aut inſula locum in eis non habebat. l. 16. D. de acquir. rer. dom.

GROT. x *Si flumen ipſum & cum eo alveus a populo occupati non eſſent*) Siculus Flaccus libro de conditionibus agrorum: *In quibuſdam regionibus fluminis modus aſſignationi ceſſit: in quibuſdam autem tantum ſubſecivus relictus eſt. Aliis autem exceptus, inſcriptumque, fluvimi illi tantum.* De ſubſecivis vide egregia quæ habet, ut omnia ſunt illius, Salmaſius ad Solinum. De toto hoc argumento fluviorum & fluvialium incrementorum videat. ſi cui vacat, Roſenthalium de jure feudorum cap. v. concl. 23. Sixtinum de regalibus libro 11, cap. 3. Cæpollam de ſervitutibus ruſticorum prædiorum, c. 31.

GRON. 34 *Summa pars agri*) Superficies obruatur & contegatur arenis.

GROT. y *Flumina cenſitorum vice fungi*) De agri menſore Caſſiodorus: *More vaſtiſſimi fluminis aliis ſpatia tollit, aliis iura concedit.*

GRON. 35 *Cenſitorum vice*) L. Ergo. 30. §. alluvio 3. de acq. rer. dom. Cenſitores, qui tributa agraria de colonis exigebant, & jure pignoris vendebant prædia, ſi cenſus non præſtaretur, eoque ablatos aliis agros aliis addicebant.

36 *Fa-*

36 facto noſtro, adde, aut lege. Sub factis autem & non facta comprehendi ſupra diximus, quatenus 37 conjecturam adferunt voluntatis. Quare hoc damus, ſi graviſsima ſit inundatio, neque alia ſigna ſint, quæ retinendi dominii animum notent, facile præſumi agrum habitum derelictui; 38 quæ æſtimatio ſicut naturaliter indefinita eſt ob varietatem circumſtantiarum, & viri boni arbitrio permittenda, ita legibus civilibus definiri ſolet. Sic in Hollandia derelictus habetur ager, qui per decem annos merſus fuerit, ſi non aliqua extent ſigna continuatæ poſseſsionis: quo in genere receptum apud nos non immerito eſt, quod Romani rejiciunt, ut, ſi aliter nequeat, vel piſcando retineri poſſeſsio cenſeatur. Sed ſolebant principes tempus præfigere intra quod veteres agrorum poſſeſſores 39 ſiccare agros deberent; qui ni id facerent tum monebantur 40 qui in agros jus pignoris habebant, deinde hi qui juriſdictionem aut civilem tantum, aut etiam criminalem: qui ſi omnes in mora eſſent, tum eorum jus omne ad principem deferebatur: atque is aut ipſe agros ſiccabat, ſuique patrimonii faciebat, aut aliis ſiccandos dabat retenta parte.

L. Si ager, D. quibus mod. uſusfr. amitt.

XI. De alluvione, hoc eſt, de adjectione particularum quæ a nullo vindicari poſſunt, quia 41 unde veniant neſcitur, (42 alioqui enim naturaliter dominium non mutabant) certum haberi debet hanc quoque eſſe populi, ſi modo populus flumen dominio occupaverit, quod in dubio credendum eſt; alioqui occupantis.

L. 4. D. ſi certum petatur. L. 30. §. 2. D. de acq. rer. dom. L. 7. §. 1. eod. tit. L. 16. D. de acq. rer. dom. L. 1. §. 6. D. de flum. Bal. in c. ſi quis de manſo, §. 1. ſi de jur. feud. cont. fuerit.

XII. 1. Sed 43 populus ut aliis, ita & proxima prædia poſſidentibus jus illud concedere poteſt, & conceſſiſſe haud dubie videtur, ſi agri illi non alium finem ea ex parte quam naturalem, id eſt, flumen ipſum habeant. Quare non contemnenda eſt hac in parte Romanorum diligentia, qui limitatum agrum ab aliis agris diſtinxerunt: dummodo meminerimus, 44 agrum menſura comprehenſum hac in re paris juris eſſe cum limitato. Nam quæ

de-

36 *Facto noſtro*) Velut contractu vel delicto.

37 *Conjecturam adferunt*) Ut in uſucapione & ſucceſſione ab inteſtato.

38 *Quæ æſtimatio*) Quod intra quod tempus, quamque ſufficientibus ſignis præſumi debeat, ſicut in univerſum facile ſtatui non poteſt.

39 *Siccare*) Derivata inde aquam inundatione immiſſam. Juſtin. 31, 5.

40 *Qui jus pignoris*) Quibus illi agri pro debito obligati eſſent.

41 *Unde veniant, neſcitur*) Nam alluvio eſt incrementum latens. §. 20. Inſtit. d. R. D.

42 *Alioqui enim*) Sc. ſi vis fluminis partem de prædio meo detraxerit, & vicini prædio adpulerit vel adjecerit, tum enim conſtat, unde venerit.

43 *Populus ut aliis*) 2, 3. 16.

44 *Agrum menſura comprehenſum*) Hoc nec dixerunt veteres, nec verum eſt. Sed & menſura comprehenſis privatus nullus eſt, verum univerſitatis. 2, 3. 16.

45 Cre-

de imperiis ſupra diximus, cum de eorum occupatione ageremus, eadem & in agris privatis obtinent: ſed hoc adhibito diſcrimine, quod imperia in re dubia 45 credenda ſunt eſſe arcifinia, quia id territorii naturæ maxime convenit, at agri privati magis eſt ut arcifinii non credantur, ſed aut limitati, aut certa menſura terminati, quia hoc privatarum poſſeſſionum naturæ eſt congruentius.

2. Neque tamen negamus fieri poſſe, ut populus agrum aſſignet eo jure quo ipſe occupaverat, id eſt, ad flumen uſque; & ſi id appareat, jus eſſe alluvionis: quod in Hollandia ante ſæcula aliquot judicatum eſt de agris ad Moſam & Iſalam ſitis: quia & in 46 literis mancipationum, & in 47 libris cenſualibus ſemper dicti erant ad flumen pertingere. Et tales agri ſi vendantur, quamvis in lege emtionis menſura aliqua nominata fuerit, dum tamen vendantur, non ad menſuram, ſed ſuo corporis nomine naturam ſuam & jus alluvionis retinent, quod Romanis quoque legibus proditum eſt, & paſſim uſurpatur.

l. Julianus, §. Si Titius fundum, D. de act. emt. & vendit.

XIII. Quod de alluvione diximus, id & 48 de relicta ripa & ſiccata parte alvei cenſendum eſt, ut in non occupatis ſint ea occupantis: in fluminibus occupatis, populi: privatorum autem ita demum, ſi a populo, aut 49 jus populi habente, agrum ad flumen excurrentem, 50 qua talem acceperint.

XIV. Sed cum aliud eſſe jus diximus 51 inſulæ, aliud vero 52 alluvionis, frequens hinc controverſia oritur, 53 utro nomine cenſendum ſit, quod, 54 cum emineat nonnihil, cum proximis prædiis ita cohæret, ut tamen interjecta planities aquis ſuperfundatur: quod paſſim apud nos ob locorum inæqualitatem videmus accidere. Mores hic variant. In Gelria prædiis accedit,

55 ad-

45 *Credenda eſſe arcifinia*) Ager arcifinius eſt, qui definit in ſolitudinem. Is poteſt eſſe tam privati quam populi: ſed hodie omnibus occupatis, principibuſque ac civitatibus tam intentis ad territorium ſuum vindicandum, longe facilius invenietur hic ager penes privatos ruſticos in vaſtis campis caſam ſtatuentes, quam in fine territorii.

46 *Literis mancipationum*) *Pagibrieven.*

47 *Libris cenſualibus*) *Lands-rekeningen.*

48 *De relicta*) Si ripam alterius lateris promoveat amnis, & in illud inclinans ſuffoſſo ibi adjectoque ſibi ſpatio terrarum, contrariam ripam in parte nudaverit, ibique aridam auxerit.

49 *Jus populi habente*) Magiſtratu vel principe.

50 *Qua talem*) Non præciſe limitatum, ubi nunc incipit flumen, ſed quatenus eum agrum pertinere flumen patitur.

51 *Inſulæ*) N. 9.

52 *Alluvionis*) Num. 11.

53 *Utro nomine*) Inſulæ ne, an alluvionis.

54 *Cum emineat*) Ubi pars ſicca & ſuperans aquam brevi velut valle merſa interciditur ab adjacente fundo.

55 *Ad-*

Digitized by Google

55 addita occupatione: id quod plauſtro onerato adiri poteſt: in agro Putteno (z) id quo 56 pedes gladium exſertum tenens poteſt pertingere: Maxime naturale eſt, ut 57 diſcretum videatur id qua majori temporis parte navigio tranſiri ſolet.

XV. 1. Nec minus trita uſu quæſtio eſt inter principem qui jure populi utitur, & ejus vaſallos qui imperium 58 ſummo minus acceperunt. In imperii ſola conceſsione fluvialia incrementa non ineſſe ſatis apertum eſt. Sed notandum eſt, horum vaſallorum nonnullos cum illo definito imperio ſimul accepiſſe 59 agrorum univerſitatem, ſalvo eo quod privatis competit, puta quod ageris olim populi, aut principis fuerit, aut 60 a principe ſiccatus. Et hoc caſu dubium non eſt, quin vaſalli jus habeant quod populi aut principis fuit. Ac ſi videmus in Zelandia vaſallos, etiam qui 61 de civilibus tantum judices dant, pro tota agrorum univerſitate tributum pendere: cujus partem a ſingulis pro privatarum poſſeſsionum modo 62 ferunt. Et his de alluvionibus non movetur controverſia.

Sunt quibus flumen ipſum datum eſt, qui proinde inſulas ſive limo aggeſtas, ſive factas ex alveo quem amnis circumluit, ſuas recte dicunt.

2. Sunt alii, in quorum inveſtitura nec hoc, nec illud comprehenſum eſt, & horum 63 adverſus fiſcum mala cauſa eſt, niſi aut mos regionis illis faveat, aut longi ſatis ſerie temporis poſſeſsio; accedentibus quæ oportet, jus pepererit.

Quod ſi non imperium, ſed ager in feudum datus ſit, videndum quæ

55 *Addita occupatione id*) Si per interfluentem licet aquam plauſtrum oneratum poſſit adigi, & id occupetur a poſſeſſore.

GROT. z *Id quo pedes gladium exſertum tenens poteſt pertingere*) Ex vetuſtiſſimo Germanicarum gentium more. Paulus Warnafredi de Authari rege Langobardorum: *Uſque ad eam* (columnam in mari) *eoque ſedens acceſſit Autharis, eamque de haſtæ ſuæ cuſpide tetigit, dicens, uſque hic erunt Langobardorum fines.* Similem hiſtoriam habes de lancea, qua in mare jacta Otto Imperator fines imperii in freto Baltico deſignare ſe dixit, apud Saxonem libro x. & alios.

GRON. 56 *Pedes gladium*) Quod ſtans pedibus in ſuo poſſeſſor enſe protento poteſt attingere.

57 *Diſcretum*) Non vacuum, neque occupationi patens, ſed publicum ubi vallis illa ita cava eſt, ut plerumque navigia tranſmittat.

58 *Summo minus*) Puta creationem magiſtratus oppidani vel vicani, jus patronatus eccleſiæ, jus capitalis ſupplicii.

59 *Agrorum univerſitatem*) Dominium majus, ſive jus regium in univerſos fundos, ita tamen, ut dominium inferius quiſque in ſuam partem privatus obtineat.

60 *A principe ſiccatus*) Principis cura & ſumtu, aqua inde molibus expulſa aut foſſis deducta.

61 *De civilibus*) Criminalibus, ſcilicet, principi vel reipublicæ reſervatis.

62 *Ferunt*) Ipſi exigunt.

63 *Cauſa adverſus fiſcum*) Hi non poſſunt illa incrementa ſibi vindicare, neque impedire, quominus ea fiſcus auferat.

64 *Eum*

l. Item ſi fun-di, §. huic vici-no, D. uſufr.

quæ ſit agri natura, ut ſupra diximus. Nam is ſi eſt arcifinius, alluvio feudo comprehenſa cenſebitur, non ex jure peculiari principis, ſed ex agri qualitate: nam & uſufructuario tali caſu alluvio prodeſſet.

XVI. Solent Romani, ut jus, quo utuntur ipſi probent eſſe naturale, tritum illud pronuntiatum afferre: Secundum naturam eſt, ut cuiuſque rei 64 cum ſequantur commoda, quem ſequuntur incommoda: quare cum amnis de apro meo ſæpe partem deterat, æquum eſſe ut 65 ejus beneficio utar. Sed ea regula locum non habet, niſi ubi ex re noſtra commoda exiſtunt; at hic exiſtunt e flumine quod 66 alienum eſt. Quod autem perit, domino perire, id vero naturale eſt. Denique non eſſe univerſale quod adferunt, ipſa oſtendit admiſſa ab ipſis agrorum limitatorum exceptio: ut jam omittam ita plerumque evenire, ut alios flumen ditet; alios pauperet, Lucanus:

Illos terra fugit dominos, his rura colonis
Accedunt donante Pado.

XVII. Sed & quod aiunt 67 viam publicam non intercedere alluvioni; rationem naturalem nullam habet; niſi 68 ager privatus ſit qui viam debeat.

XVIII. Eſt & acquirendi modus, inter eos qui iuris gentium vocantur, per genituram animantium: qua in re (a) quod a Romanis & aliis quibuſdam gentibus eſt ſtatutum, ut partus 69 ventrem ſequatur, non eſt naturale, 70 ut ſupra diximus, niſi quatenus plerumque pater ignoratur. At ſi probabili ratione de eo conſtaret, cur non partus ex parte ad eum pertineat nihil poteſt àfferri. Nam & patris partem eſſe quod naſcitur certum eſt. Pluſne vero de patre, an de matre habeat, inter Phyſicos diſputatur. Plutarchus ea de re ſic differit: ἡ φύσις μίγνυσι διὰ τῶν σωμάτων ἡμᾶς, ἵν᾽ ἐξ ἑκατέρων μέρος λαβοῦσα καὶ συγχέασα, κοινὸν ἀμφοτέροις ἀποδῷ τὸ γενόμενον. ὥστε μηδέτερον διορίσαι, μηδὲ διακρῖναι τὸ ἴδιον, ἢ τὸ ἀλλότριον. *Natura ſexuum corpora miſcet, ut ita de utroque parte ſumta confundas,*

64 *Cum ſequantur commoda*) l. 10. D. de reg. jur.

65 *Ejus beneficio*) Partem eam nanciſcar & habeam pro mea, quam adjicit.

66 *Alienum*) Populi nimirum vel principis.

67 *Viam publicam*) Si meum inter agrum & fluvium interjaceat via publica, tamen meum fieri, quod alluvio adjecit.

68 *Ager privatus*) Niſi domino agri viæ iſtius muniendæ & reficiendæ munus incumbat.

GROT. a *Quod a Romanis*) Cum quibus conſentit c. 31. Caroli Calvi edicto Piſtenſi. De aliorum circa hanc rem legibus vide quæ ſupra in textu & notis c. v. hujus libri § 29.

GRON. 69 *Ventrem ſequatur*) Sit ejus, cujus eſt armentum, vel pecus pariens. ſi ſit alterius, quod gignit. l. 5. §. 2. D. de R. V.

70 *Ut ſupra*) 2, 5. 29.

GROT.

dat, & (b) *commune utriſque reddit quod naſcitur, ita ut neuter poſſit, quid ſuum ſit, quid alienum diſcernere*: Et hoc ſecutæ ſunt veteres Francorum, & Langobardorum leges.

XIX. 1. Si 71 ex aliena materia ſpeciem quis feciſſet, 72 Sabiniani dominium eius eſſe volebant, qui materiæ fuiſſet dominus; Proculus eius, qui ſpeciem feciſſet, quia per eum eſse cœpiſſet quod ante non exiſteret: arrepta tandem eſt media ſententia, ut 73 ſi reverti ad priorem ſpeciem materia poſset, materiæ dominus rem haberet; ſi non poſset, tum is haberet qui ſpeciei eſset auctor. Quod ipſum 74 improbat Connanus, & hoc unum videri vult, plusne ſit pretii in opere an in materia, ut quod pluris eſt id prævalentia ſua quod minus eſt ad ſe trahat, argumento eorum quæ a Romanis quoque juriſconſultis 75 de acceſsione tradita ſunt. *L.III, c.6.*

2. At ſi naturalem veritatem reſpicimus, ſicut 76 confuſis materiis communionem induci pro rata ejus quod quiſque habeat, Romanis quoque juriſconſultis placuit, quia res alium exitum naturaliter reperire non poterat; ita cum res conſtent materia & ſpecie tanquam ſuis partibus, ſi alterius ſit materia, alterius ſpecies, ſequitur naturaliter rem communem fieri pro rata ejus quanti unumquodque eſt. Species enim pars eſt ſubſtantiæ, non ſubſtantia tota: quod Ulpianus vidit, cum dixit mutata forma 77 prope interemtam ſubſtantiam. *L.Iulianus. §. ſed ſi quis. D. ad exhib.*

XX. Ut autem qui mala fide materiam alienam attrectant, ſpeciem perdant, eſt quidem non inique conſtitutum, ſed pœnale, atque ideo non naturale. 78 Natura enim pœnas non determinat, 79 nec ob delictum per ſe dominia aufert, quanquam naturaliter pœna aliqua digni ſunt, qui delinquunt. *L. de eo exhibendo, §. ſi quis, D. ad exhib.*

XXI. Ut vero rei majori acquiratur res minor, quo fundamento Connanus nititur, naturale eſt facti, non juris. atque ideo qui fundi pro viceſima parte eſt dominus, tam manet dominus quam

GROT. b *Commune utriſque reddit*) Vide appoſitum ad hanc rem locum Galeni II. de ſemine, & quæ ibi ex Athenæo. Chryſoſtomus ad v. Epheſiorum: *μιγέντων τῶν σπερμάτων σίκτεται ὁ παῖς· mixta genitura, fœtus oritur.*

71 *Ex aliena materia*) §.25. Inſtit. de R.D.

72 *Sabiniani*) Maſſurii Sabini JC. ſectatores. l.2. §.47. de orig. jur. ubi & de Proculi ſchola.

73 *Si reverti*) Si diſſoluto opere. quod factum eſt, conſtet priſtina ſubſtantia partibus.

74 *Improbat Connanus*) Vide Vinn. ad §.25. Inſtit. de R. D.

75 *De acceſsione*) §.26. Si quis alienam purpuram veſtimento ſuo intexuerit, aut emblema addiderit poculo.

76 *Confuſis materiis*) §. 27. Si qui vina ſua confuderint, aut maſſas auri vel argenti conſlaverint.

77 *Prope*) Non omnino.

78 *Natura pœnas non determinat*) Sed mos aut lex humana.

79 *Nec ob delictum*) 2, 1. 9.

quam qui partes habet novemdecim. Quare quod de 80 acceſsione ob prævalentiam aut certis in caſibus lex Romana conſtituit, aut in aliis etiam conſtitui poteſt, id naturale non eſt, ſed civile, ad commodius tranſigenda negotia; natura tamen non repugnante, quia lex dandi dominii jus habet. Vix autem ulla eſt tractatio juris in qua tot diſcrepantes ſint juriſconſultorum ſententiæ & errores. Nam quis concedat, ſi æs & aurum mixtum fuerit, alterum ab altero diduci non poſſe, quod ſcripſit Ulpianus; aut ferruminatione confuſionem fieri, quod Paulus; aut 82 aliam eſſe ſcripturæ, aliam picturæ rationem, ut huic tabula cedat, illa tabulæ?

L. Idem, §. 1. D. de rei vind.
(81) *L. ſi rem, §. idem, D. eod. Inſtit. de rer. div. §. litteræ, & §. ſi quis.*

XXII. Plantata & conſita 83 ut ſolo cedant, ſimiliter eſt juris conſtituti, cujus ratio eſt quod iſta ſolo alantur. Nam ideo & de arbore diſtinguitur, an radices egerit. Atqui alimentum rei jam ante exiſtentis 84 partem duntaxat facit: atque ideo ſicut ex alimento jus quoddam in rem ſoli domino naſcitur; ita domino ſeminis, plantæ, aut arboris jus ſuum naturaliter certe ob id non perit. Quare & hic communio locum habebit: nec minus in ædificio, cujus 85 partes ſunt ſolum & ſuperficies: nam ſi mobile ſit, nullum in eo ius habebit ſoli dominus, quod & Scævolæ placuit.

L. titius, D. de acquir. rer. dom.

XXIII. 86 Bonæ fidei poſſeſſor ut fructus omnes ex re ſuos faciat quos percepit, naturale itidem non eſt, ſed hoc tantum ut jus habeat, impendia in rem facta & operam utilem imputandi, ac pro iis deducendi fructus perceptos; (c) imo & exſtantes, ſi aliter non fiat ei reſtitutio, retinendi.

L. ſi d & ſi, §. conſuluit. D. de petit. hered.

XXIV. Atque idem dicendum videtur de malæ fidei poſſeſſore, ubi lex pœnalis non intercedit: *Benignius eſt*, ait Paulus iuriſconſultus, *etiam in prædonis perſona haberi rationem impenſarum; non enim debet petitor ex aliena jactura lucrum facere.*

L. Plane. D. de hered. pet.

XXV. Ultimus acquirendi modus, qui iuris gentium dicitur, eſt per traditionem. Atqui 87 ſupra diximus, ad dominii tranſla-

80 *Acceſsione ob prævalentiam*) In quibus mea res, quia longe præſtat, alienam trahit .. 123. §. 4. de R. V.

81 *L. ſi rem*) 23.

82 *Aliam eſſe ſcripturæ, aliam picturæ*) Hoc contra ſententiam Pauli l. 23. §. 3. D. de R. V.

83 *Ut ſolo cedant*) §. 31. Inſtit. de R. D.

84 *Partem duntaxat*) Non ſc. ipſum totum.

85 *Partes ſunt ſolum*) l. 49. D. de R. V. Solum partem eſſe ædium exiſtimo.

86 *Bonæ fidei poſſeſſor*) Qui rem alienam imprudens & ſine dolo malo tenet. §. 35. inſtit. de R. D.

GROT. c *Imo & exſtantes, ſi aliter non fiat ei reſtitutio, retinendi*) Vide hac de re ſpeculum Saxonicum, in quo multa æquitatis pleniſſima. II. 46.

GRON. 87 *Supra diximus*) 2, 6. 1.

GROT.

Digitized by Google

lationem (d) naturaliter traditionem non requiri; quod & ipſi Juriſconſulti in quibuſdam caſibus agnoſcunt, (a) ut in re donata, uſufructu retento, (b) aut in eum collata qui poſsideat, (c) aut commodatam ſervet; in 88 iactis miſsilibus: imo etiam ante adeptam poſſeſsionem nonnullis caſibus nunc quoque tranſit dominium, ut (d) hereditatis, (e) legatorum, (f) rei donatæ eccleſiis & piis locis, aut civitatibus, aut (g) cauſa alimentorum, (h) bonorum quorum univerſalis societas contracta eſt.

XXVI. Hæc ideo annotavimus, ne quis reperta iuris gentium voce apud Romani iuris auctores ſtatim id ius intelligat quod mutari non poſsit: ſed diligenter diſtinguat naturalia præcepta ab his quæ pro certo ſtatu ſunt naturalia; & iura multis populis ſeorſim communia, ab his quæ ſocietatis humanæ vinculum continent. Cæterum illud ſciendum eſt, ſi hoc iure gentium improprie dicto, aut unius etiam populi lege introductus ſit modus acquirendi, ſine diſcrimine civis & peregrini, iam inde quoque exteris ius naſci: & ſi iuris conſecutio impediatur, iniuriam etiam talem quæ iuſtam belli cauſam præbere poſsit.

(a) *L. Quiſq. C. de don.*
(b) *L. 21. D. de acq. rer. dom.*
(c) §. 54. *Inſt. de rer. div.*
(d) L. *cum heredes, D. de acq. poſſ.*
(e) L. *a Titio, D. de furtis.*
(f) L. *ut inter, C. de SS. Eccl.*
(g) L. *Si doceas, C. de don. quæ ſub modo.*
(h) L. 1, §. 1. & *l. 2. D. pro ſocio.*

GROT. d *Naturaliter traditionem non requiri*) Non ſane. Vide legem Wiſigotthicam lib. V, tit. II. c. 6. *Tum videtur vera eſſe traditio, quando iam apud illam ſcriptura donationis habetur.* Et apud veteres Romanos res mancipii alienabantur plene per æs & libram. Vide Varronem lib. IV. de lingua latina: Feſtum Pompejum in voce Rodus: Ulpianum inſtitutionum tit. XIX. Boethium ad Topica Ciceronis.

GRON. 88 *Jactis miſsilibus*) 3, 6. 22. §. 45. Inſtit. de R. D.

CAPUT IX.

Quando imperia vel dominia deſinant.

I. *Dominium & imperium tolli ſublato eo qui ius habuit, nec exiſtente ſucceſſore.*
II. *Sic & ius familiæ exſtincta familia:*
III. *Sic & populi, ſi populus eſse deſinat:*
IV. *Quod fit, ſublatis partibus neceſſariis:*
V. *Sublato corpore toto populi:*
VI. *Sublata forma, qua eſt populus:*
VII. *Non etiam migratione:*
VIII. *Aut mutato regimine: ubi de loco qui debeatur novo regi aut populo liberato.*
IX. *Quid ſi populi uniantur?*
X. *Quid ſi dividatur populus?*
XI. *Cuius nunc ſint quæ Romani imperii fuerunt, nec alienata apparent.*
XII. *De iure heredum.*
XIII. *De iure victoris.*

I. QUomodo primitus acquirantur, & quomodo tranſeant tum dominia privata, tum imperia, ſatis diximus: quomodo deſinant, videamus. Et quidem derelictione deſinere obiter 1 ſupra demonſtratum eſt, quia voluntate ceſsante non manet dominium. Eſt & alius deſinendi modus, 2 ſublato ſubiecto, in quo eſt imperium vel dominium, ante alienationem ſcilicet 3 vel expreſſam, vel tacitam, qualis eſt in ſucceſsionibus ab inteſtato. Quare ſi qua perſona, nulla edita voluntatis ſignificatione, nullo conſanguineo relicto, moriatur, omne jus quod habet interit, ac proinde ſervi (niſi 4 lex humana impediat) erunt liberi: populi qui in ditione ejus fuerant ſui juris fient: quia 5 non ſunt hæc ſui natura occupabilia: niſi libertatem ſuam ultro deſerant, res autem aliæ fient occupantis.

II. Idem dicendum (a) 6 ſi familia defecerit, quæ jus aliquod habebat.

De pace. *L. verum, D. de uſur.*

III. 1. Idem, ſi populus. Dixit Iſocrates, & poſt eum Julianus imperator, civitates eſſe immortales, 7 id eſt, eſſe poſſe, quia ſcilicet populus eſt ex eo corporum genere; 8 quod (b) ex diſtantibus

bus

GRON. 1 *Supra demonſtratum*) 2,6.2.

2 *Sublato ſubjecto*) Corpore, homine, perſona.

3 *Vel expreſſam*) Teſtamento vel ſcripto vel nuncupato.

4 *Lex humana*) Ut quæ faciebat eos caducos, aut fiſco adjudicabat.

5 *Non ſunt hæc*) Servi dominio heri, populi principis imperio, ſine ullo herede morientium, ſoluti, non ſunt in numero rerum vacuarum & occupanti conceſſarum, niſi ultro ſe tradant in alterius poteſtatem.

GROT. a *Si familia defecerit*) Ut Danica olim. Crantz. Vand. VIII, 23. Rugia. Crantzius idem Vand. VIII., 12. Pelaſgorum & Theſſalorum. Gregoras lib. VII. Uſanchanidarum in Perſide Leunclavius XVI. Adde Leonem lib. II. Africanorum de Tarodento: & ſi vis, Erneſtum Cothmannum conſ. XLI, num. 1. & ſequentibus.

GRON. 6 *Si familia*) H. l.2,24. p.434. Ἀνὴρ μὲν γὰρ ἀσεβὴς καὶ πονηρὸς τυχὼν ἂν φθάσειε τελευτήσας πρὶν δοῦναι δίκην τῶν ἡμαρτημένων. αἱ δὲ πόλεις διὰ τὴν ἀθανασίαν ὑπομένουσι καὶ τὰς παρὰ ἀνθρώπων καὶ τὰς παρὰ θεῶν τιμωρίας.

7 *Id eſt, eſſe poſſe*) Spe & propagatione, Liv. 28, 28. Tac. 3, 6.

8 *Quod ex diſtantibus*) Quod multa corpora uno vocabulo complectitur. l. 22. §. 5. D. de R. V. l. 30. princ. de uſurpationibus. Ariſtot. 1, pol. 3. ὅσα γὰρ ἐκ πλειόνων συνέστηκε καὶ γίνεται ἕν τι κοινόν, εἴτε ἐκ συνεχῶν εἴτε ἐκ διῃρημένων.

GROT. b *Ex diſtantibus*) Seneca epiſtola CII. *quædam continua eſſe corpora, ut hominem: quædam compoſita, ut navem, domum, omnia denique quorum partes diverſæ junctura in unum ſunt coactæ: quædam ex diſtantibus, quorum adhuc membra ſeparata ſunt tanquam exercitus, populus, ſenatus.* Sumta hæc ex Achille Statio, cujus ad Aratum hæc ſunt verba. ex Conone illo cujus repertum eſt coma Berenices: παρετήρησε δὲ Κόνων ὁ μαθηματικός, σώματα λέγεσθαι ὅσα ὑπὸ μιᾶς ἕξεως ἡνωμένα κρατεῖται, οἷον λίθος. ξύλον. ἔστι δὲ ἕξις πνεῦμα σώματος συνεκτικόν. συνημμένα δὲ ὅσα οὐχ ὑπὸ μιᾶς ἕξεως δέδεται, ὡς πλοῖον, οἰκία. τὸ μὲν γὰρ ἐκ πολλῶν σανίδων, ἡ δὲ ἐκ πολλῶν λίθων σύγκειται. διεστῶτα δὲ ὡς χορός. τῶν δὲ τοιούτων διτταὶ αἱ διαφοραί.

τὰ

bus conſtat, unique nomini ſubjectum eſt, quod habet ἕξιν μίαν, ut Plutarchus; ſpiritum unum, ut Paulus Juriſconſultus loquitur. (c) Is autem ſpiritus, ſive ἕξις, in populo eſt 9 vitæ civilis conſociatio plena atque 10 perfecta, 11 cujus prima productio eſt ſummum imperium, vinculum per quod reſpublica cohæret, ſpiritus vitalis quem tot millia trahunt, ut Seneca loquitur. Plane autem corpora hæc artificialia inſtar habent corporis naturalis. Corpus naturale idem eſſe non deſinit, (d) particulis paulatim commutatis una manente ſpecie, ut Alphenus ex philoſophis diſſerit.

Ach. Stat. ad Arat.

Sen. lib. 1. de clem. c. 4.

L. 76. de judiciis.

2. At-

τὰ μὲν γὰρ ἐξ ὡρισμένων σωμάτων καὶ ἀριθμῷ ληπτῶν ὡς χορός. τὰ δὲ ἐξ ἀορίστων ὡς ὄχλος. *Obſervavit mathematicus Conon, corpora dici quæ uno tenore unum ſiunt. Eſt autem tenor ſpiritus corpus continens. Connexa vero, quæ non uno tenore juncta ſunt, ut navis, ut domus: nam & illa ex multis eſt tabulis, & hæc ex lapidibus multis: diſtantia ut chorus: ſed & hæc duum generum inter ſe differentium. Sunt enim alia ex corporibus definitis & quæ numerum habent cognitu facilem: alia ex infinitis, ut populus.* Apparet hinc ſumta quæ habet Pomponius L. rerum, de uſurp. & uſucap. & quod Paulus dicit ſtatuam uno ſpiritu contineri l. in rem, §. item ubi ſimiliter diſtinguit inter corpora coherentia & quæ ſunt ex diſtantibus uſi & alii. Philo de mundo: ἕξις ἐστὶ πνεῦμα ἀναστρέφον ἐφ' ἑαυτό· *tenor eſt ſpiritus in ſemet ſe revolvens.* &c. item ἕξις ἐστὶ πνευματικὸς τόνος, δεσμὸς οὐκ ἄρρηκτος· ἀλλὰ μόνον δυσδιάλυτος. *Tenor eſt ſpiritualis continentia, vinculum non inſolubile, ſed ſolutu difficile.* Vide & Boethium 1. arithmeticorum: & nota cum de populo ἕξιν aut ſpiritum dicimus, non ſumere nos vocem in ſuo rigore, ut Conon fecit, ſed ἀναλογικῶς, comparatione quadam, quali utimur etiam cum populum corpus appellamus. Spiritum hunc rei ſpeciem vocat Alphenus in l. proponebatur, D. de judiciis.

c *Is autem ſpiritus, ſive ἕξις, in populo)* Ἡ πολιτεία, βίος πόλεως. Ariſtoteles polit. IV, 11.

GRON. 9 *Vitæ civilis conſociatio)* Alia enim domeſticæ.

10 *Perfecta)* 1. 1. 14.

11 *Cujus prima productio)* Ex quo ante omnia exiſtit.

GROT. d *Particulis paulatim commutatis)* Exemplum in navi dat Alfenus dicto jam loco, & Ulpianus in l. quid tamen, D. quibus modis uſusfructus amittatur, Navem eandem eſſe ajunt, ſi per partes refecta ſit: Aliud ſi diſſoluta & recompoſita, l. qui res, §. aream, D. de ſolutionibus: Plutarchus Theſeo: Τὸ δὲ πλοῖον ἐν ᾧ μετὰ τῶν ἠϊθέων ἔπλευσε καὶ πάλιν ἐσώθη τὴν τριακόντορον, ἄχρι τῶν Δημητρίου τοῦ Φαληρέως χρόνων διεφύλαττον οἱ Ἀθηναῖοι, τὰ μὲν παλαιὰ τῶν ξύλων ὑφαιροῦντες, ἄλλα δὲ ἐμβάλλοντες ἰσχυρά, καὶ συμπηγνῦντες οὕτως ὥστε καὶ τοῖς φιλοσόφοις εἰς τὸν αὐξόμενον λόγον ἀμφιδοξούμενον παράδειγμα τὸ πλοῖον εἶναι, τῶν μὲν ὡς τὸ αὐτό, τῶν δὲ ὡς οὐ τὸ αὐτὸ διαμένει λεγόντων· *Navem autem in qua cum delecta juventute navigavit ſalvusque rediit Theſeus, triginta aptam remis conſervarunt Athenienſes ad uſque tempora Demetrii Phalerenſis, ſubtrahendo ligna vetuſtate carioſa ſubjiciendo alia, ita ut cohærerent, unde & exemplum hæc navis facta eſt philoſophis diſputantibus de ea quæſtione quæ de augeſcentibus dicitur, in qua hanc navem ad ultima tempora eandem fuiſſe affirmant hi, illi negant.* In hac controverſia a philoſophis decertata prudenter Juriſconſulti ajentem partem prætulere: Et Tertullianus juris valde peritus libro de reſurrectione

car-

Epist. 58. 2. Atque ideo commode interpretandum, quod ait Seneca, 12 neminem noſtrum eundem eſſe in ſenectute, qui fuit juvenis, ut 13 de materia ſola intelligatur; (e) quomodo Heraclitus dixerat, citante Platone in Cratylo, & Seneca dicto loco, 14 in idem flumen bis nos non deſcendere: quod recte ſic corrigit Seneca: *Manet idem fluminis nomen, aqua transmiſſa eſt*. Sicut &
111. pol. 12. Ariſtoteles flumen populo comparans, dixit, flumina eadem vocari quanquam alia ſubeat ſemper aqua, alia decedat. Neque vero manet nomen inane: ſed & ἕξις illa, quam Conon definit 15 ἕξιν σώματος συνεκτικήν, 16 Philo πνευματικὸν συνέχων, Latini quoque 17 ſpiritum vocant. Sic ergo populus, auctore Alpheno & Plutarcho de ſera numinis vindicta, 18 idem hoc tempore putatur qui abhinc centum annis fuit, cum ex illis nemo nunc vivit: μέχρις ἂν ἡ ποιοῦσα καὶ συνδέουσα ταῖς ἐπιπλοκαῖς κοινωνία τὴν ἑνότητα διαφυλάττῃ: *quamdiu illa quæ populum facit & mutuis nexibus vincit communio ius unitatis ſuæ ſervat*; quæ ejuſdem Plutarchi in hac re verba ſunt. Et hinc ortus mos loquendi, ut populum qui nunc eſt alloquentes, ei tribuamus quæ eidem populo ante multa ſæcula acciderunt, ut videre eſt tum apud hiſtoricos, tum & (f) in libris ſacris, ut Marci x, 3. Joh. vi, 32. vii, 19. 22. Actor. vii.
Hist. l. 111. 38. Sic apud Tacitum Antonius Primus 19 Veſpaſiano militans milites 20 Tertianos veterum admonet, *ut ſub 21 M. Antonio Parthos, 22 ſub Corbulone Armenios repuliſſent*.

3. Ex

carnis: *Navem procella diſſipatam vel carie diſſolutam, redactis & recuratis omnibus membris, eandem ſæpe conſpeximus, etiam titulo reſtitutionis glorantem*. Intellige manente carina, quomodo vox *reſoluta* etiam ſumenda in Pauli verbis l. inter ſtipulantem, §. ſacram, D. de verb. oblig. Idque & apud Tertullianum præcedentia, & apud Paulum ſequentia evincunt. Philo de mundo: οὐ γὰρ δήπουθεν οὗ πάντα μέρη φθείρεται, φθαρτόν ἐστιν ἐκεῖνο, ἀλλ' οὗ πάντα τὰ μέρη ἅμα καὶ ἐν ταυτῷ ἀθρόα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον. *Non cujus partes pereunt utique interitus obnoxium eſt, ſed cujus omnes partes ſimul & eodem tempore pereunt*:

GRON. 12 *Neminem noſtrum eundem*) Sic & Pythagoras apud Ovidium 15, met. 214. *Noſtra quoque ipſorum ſemper requieque ſine ulla Corpora vertuntur, nec quod fuimuſve ſumuſve Cras erimus: Fuit illa dies, qua ſemina tantum Spesque hominum primæ materno habitavimus alvo: Artifices natura manus admovit* &c.

13 *De materia ſola*) Non etiam de forma, quæ tamen dat eſſe rei. GROT. e *Quomodo Heraclitus*) Et Epicharmus apud Diogenem Laertium.

GRON. 14 *In idem flumen*) Ovid. d. l. v. 180. *Ut unda impellitur unda, Urgeturque eadem veniens urgetque priorem.*

15 Ἕξιν σώματος) Habitum qui corpus continet. Ἕξις Galeno definitur πνεῦμα συνέχον καὶ συγκρατοῦν τὰ μέρη.

16 *Philo*) De mundo.

17 *Spiritum*) D. l. 30. D. de uſurp.

18 *Idem hoc tempore*) Auctor ad 1. Petri 3, 20.

GROT. f *In libris ſacris*) Adde Matth. xxiii, 35. Act. iii, 22.

GRON. 19 *Veſpaſiano*) A. V. C. 812.

20 *Tertianos*) Tertiæ legionis.

21 *Marco Antonio*) Triumviro R. C. per P. Ventidium Baſſum legatum ejus A.V.C. 714.

22 *Sub Corbulone*) Neronis legato A.V.C. 816.

23 Ta-

3. Ex odio itaque, non ex vero apud eundem 23 Tacitum Piſo (g) negat Athenienſes ſui temporis eſſe Athenienſes, quippe tot cladibus extinctos: ſed illuviem nationum. Nam 24 externa illa acceſſio de dignitate forte aliquid detraxerat, populum alium non fecerat. Nec id is ipſe ignoravit, cum illis ipſis ſui temporis Athenienſibus objectaret vetera, quæ 25 in Macedonas improſpere, violenter 26 in ſuos feciſſent. At ſicut particularum mutatio non efficit ut populus eſſe deſinat qui fuit, nec per annos quidem mille & amplius, ita fieri poſſe ut intereat populus negari non poteſt. Fit autem hoc dupliciter, interitu corporis, aut interitu ſpeciei ſive ſpiritus quem dixi.

IV. Corpus interit, (h) vel ſublatis 27 ſimul partibus ſine quibus corpus ſubſiſtere nequit, vel ſublata corporis ratione. Ad priorem modum refer populos mari abreptos, ut Atlanticæ populos, teſte Platone, (i) & alios quorum (a) Tertullianus meminit, item eos quos terræ motus hauſit penitus, aut chaſma, quorum exempla ſunt apud (b) Senecam & (c) Ammianum Marcellinum, & alibi: & qui ſponte internecioni ſe dederunt, ut Sidonii & Saguntini. Ex antiquo Latio LIII. populos ſine veſtigiis interiiſſe, ait Plinius. Quid ſi ex tali populo tam pauci ſuperſint qui populum facere nequeant? jam poterit in illis ſubſiſtere dominium quod populus habet 28 ad modum privatorum: non ſi quid populo ut populo competit: quod & de collegio ſentiendum eſt.

(a) *L. de Pallio.*
(b) *Ep. 92.*
(c) *Lib. XVII. rer. geſt.*
Diod. XVI. Bibl.
L. 7, §. *ult. D. quod cujuſque univ. n.* L. 2. §. 3. *D. de capt.*
Ariſt. III, pol. 11.

V. Corporis ratio tollitur, ſi cives aut ſponte ob peſtilentiam aut

23 *Tacitum*) 2, ann. 55.

GROT. g *Negat Athenienſes ſui temporis eſſe Athenienſes*) Contra de iiſdem Athenienſibus Julianus Miſopogone.

GRON. 24 *Externa illa acceſſio*) Quod multi peregrini in civitatem confluxiſſent, vixque ſupereſſent illi *αὐτόχθονες*.

25 *In Macedonas*) Prælio maxime ad Chæronan.

26 *In ſuos*) Milthiadem, Themiſtoclem, Ariſtidem, Socratem, Phocionem.

GROT. h *Vel ſublatis partibus ſine quibus corpus conſiſtere nequit. vel ſublata corporis ratione*) Servius in Fuldenſibus excerptis ad 1. Æneidos: *Duobus generibus deletur exercitus. aut internecione, aut diſperſione.*

GRON. 27 *Simul partibus*) Ipſo ſolo aut urbibus everſis, incolis deletis; aut diſturbata ſocietate civili, vita & libertate plerorumque ſalva. Strabo lib. 9, 434. Τὴν δ' ἔκλειψιν διττῶς ἀκουστέον. ἢ γὰρ ἀπανισθέντων τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς χώρας τελέως ἠρημωμένης, ἢ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐθνικοῦ μηκέτι ὄντος μηδὲ συστήματος διαμένοντος τοιοῦτε.

GROT. i *Et alios quorum Tertullianus meminit*) Myunta apud Vitruvium: Helicen & Burin apud Pauſaniam, Strabonem, Senecam naturalium quæſtionum libro V, c. 23. & 32. & in Anthologia.

GRON. 28 *Ad modum privatorum*) Quod quiſque pro ſe poſſedit, non juriſdictionem, imperium, territorium.

GROT.

aut ſeditionem a ſocietate diſcedant, (K) aut vi 29 ita diſtrahantur ut coire non poſſint, quod bellis accidit interdum.

VI. Species interit, ſublata aut omni aut perfecta juris communitate, ſive ſinguli perſonalem quoque ſervitutem ſubeant, ut 30 Mycenæi ab Argivis, 31 Olynthii a Philippo, 32 Thebani ab Alexandro venditi, 33 Brutii a Romanis publicis ſervitiis mancipati, ſive ea retenta imperio exuantur. Sic de Capua narrat Livius placuiſſe Romanis, ut tanquam urbs habitaretur; 34 corpus nullum civitatis, nec ſenatus, nec plebis concilium, nec magiſtratus eſſe, ſed ſine conſilio publico, ſive imperio multitudinem, (l) cui præfectus Roma miſſus jus redderet. Itaque (m) imaginem reipublicæ nullam Capuæ relictam dicit Cicero, priore ad populum contra Rullum. Idem dicendum de populis 35 in provinciæ formam redactis: item de his qui alterius populi ditionem ſubierunt. Sic (n) a Severo Byzantium Perintho, (o) Antiochia Laodiceæ ſuppoſita a Theodoſio.

Lib. xxvi.

Cic. 1. Contra Rullum.

Theod v, hiſtor eccle. c. 9. Zon. in Valent. & Theod. Herodian. lib. v. hiſt.

VII. At vero ſi loco migraverit populus, sive ſponte ob inediam, aut alia mala; ſive coactus, (*a*) ut 36 populus Carthaginenſis bello Punico tertio, ſi ſpecies quæ dixi maneat, (p) populus eſſe non deſinit, multoque minus si muri tantum urbis diſjecti ſunt. Itaque cum ad pacem Græciæ jurandam (*b*) Lacedæmo-

(a) *Flor l. II, cap. 15.*

(b) *Plut. Ageſilao.*

GROT. k *Aut vi ita diſtrahantur*) Philo dicto jam libro de mundo: Τὰ μὲν ἐκ διεστηκότων αἰπόλια, βουκόλια, χοροί, στρατεύματα ἢ πάλιν ἐκ συναπτομένων σώματα παγέντα τῇ διαστάσει καὶ διαιρέσει λύονται. *Quæ ex diſtantibus ſunt, ut greges, armenta, chori, exercitus, non minus quam corpora ex connexis in unum coacta divortio ac diſſolutione intereunt.* Vide quæ ſupra de navi.

GRON. 29 *Ita diſtrahantur*) Ut Campani, Liv. 26, 34.

30 *Mycenæi*) Paulo poſt bellum Perſicum. Pauſan. 2, 113. & 7, 448.

31 *Olynthii*) Juſtin. 8, 3.

32 *Thebani*) Juſtin. 11, 3. & 4.

33 *Brutii*) Gell. 10. 3.

34 *Corpus nullum civitatis*) Hoc non de veris veteribuſque Campanis intelligendum, ſed, quos illis ejectis ibi poſuerunt Romani, aratoribus.

GROT. l *Cui præfectus Roma miſſus jus redderet*) Vide Feſtum voce præfecturæ. Vellejus libro II: *Jus his reſtitutum poſt annos circiter* CLII, *quam bello Punico a Romanis Capua in formam præfecturæ redacta erat.* adde exempla in textu & notis allata ad libri I, c. I. §. VIII.

m *Imaginem reipublicæ nullam*) Severus jus buleutarum dedit Alexandrinis, qui ſine publico conſilio vixerant ſub juridico.

GRON. 35 *In provinciæ*) Nam provincia proprie populus erat extra Italiam vi & armis R. domitus, ita ut amiſſo omni jure ſui annuos magiſtratus legeſque & jura Roma acciperet.

GROT. n *A Severo*) Vide Xiphilinum Severo: Herodianum libro III. adde quæ infra hoc libro II, cap. XXI. §. VII.

o *Antiochia Laodiceæ ſuppoſita*) Vide Zonaram.

GRON. 36 *Populus Carthaginienſis*) Juſſus eſt a Rom. migrare in locum 10000. paſſ. a mari remotum, & ibi novam urbem condere; factum tamen non eſt, ſed illi cum urbe perire, quam relinquere illam maluerunt.

GROT. p *Populus eſſe non deſinit*) Ut Geloi Phintiada tranſlati. Diodorus Siculus in fragmentis Peireſianis.

GRON.

monii negarent admittendos Meſſenios, quod ejus urbis muri eſſent diruti, contra eos a communi ſociorum res iudicata eſt.

VIII. 1. Neque refert quomodo gubernetur, regione, an plurium, an multitudinis imperio. Idem enim eſt populus Romanus ſub regibus, conſulibus, Imperatoribus. Imo etiamſi pleniſſimo jure regnetur, populus idem erit qui antea erat cum ſui eſſet iuris, dum rex ei præſit, ut 37 caput iſtius populi, non ut caput 38 alterius populi. Nam imperium quod in rege eſt ut in capite, in populo manet ut in toto, cuius pars eſt caput: atque adeo rege, ſi electus eſt, aut regis familia extincta, ius imperandi ad populum redit, ut ſupra oſtendimus. Neque eſt quod Ariſtotelem hic mihi quis objiciat, qui reipublicæ forma mutata negat eandem eſſe civitatem, ſicut, inquit, harmonia non eadem eſt ubi 39 a Dorico modo in Phrygium tranſitur.

2. Sciendum enim eſt unius rei artificialis plures eſſe poſſe ſpecies, ſicut legionis ſpecies una eſt 40 qua regitur, altera 41 qua militat. Ita civitatis ſpecies una eſt, 42 conſociatio juris atque imperii; altera, 43 relatio partium inter ſe earum quæ regunt, & quæ reguntur. Hanc ſpectat politicus, illam juriſconſultus, quod nec Ariſtotelem latuit cum ita ſubjicit: *an vero exſolvenda ſint nomina necne, mutata gubernandi forma, alia inſpectio eſt*: artis ſcilicet alterius, quam cum politica non confundit Ariſtoteles: ne quod in aliis culpat admittat ipſe, μεταβαίνων ἐκ γένους εἰς γένος, *ab uno tractandi genere ad alterum tranſitum faciens*. d.c.3.pol.lib.11.

3. Non deſinit debere pecuniam populus, rege ſibi impoſito, quam liber debebat: eſt enim idem populus, & dominium retinet eorum quæ populi fuerant, imo & imperium in ſe retinet, quanquam jam non exercendum a corpore ſed a capite: unde parata eſt reſponſio ad controverſiam 44 ex facto nonnunquam agitatam, quo loco in conventibus ſedere debeat qui ſummum imperium in po-

GRON. 37 *Caput iſtius*) Ut populo ſui nominis & ſeparati propriique juris.

38 *Alterius*) Cujus hic ſit acceſſio ſine nomine.

39 *A Dorico*) Apul. in Flor. Æolium modum ſimplicem, Aſium varium, Lydium querulum, phrygium religioſum, Dorium bellicoſum dicit. Addendus Ionius, floridus & mollis.

40 *Qua regitur*) Deſcripta per legatos, tribunos, centuriones, ſigniferos, optiones, decuriones, cohortes, centurias, ſigna, contubernia.

41 *Qua militat*) Per caſtra, per opera, per acies, orbicularem, quadratam, phalangem, cornua.

42 *Conſociatio*) Quod qui in eam coierunt, habent eadem fora, leges eaſdem & conſuetudines, commune territorium, commoda & onera conſociata.

43 *Relatio*) Quod conſortio & communitate fruitur, & publica jure participat ex arbitrio & adminiſtratione vel unius vel paucorum vel multorum vel omnium.

44 *Ex facto*) Ex oborto caſu. L.35 D. de hered. inſt.

Digitized by Google

populum ante liberum accepit; eodem nimirum quo ipſe populus: ſicut in Amphictyonico conſeſſu Phocenſium locum accepit Philippus Macedo, ſic viciſſim qui regis fuerat locus, eum populus liber implebit.

IX. Quod ſi quando (q) 45 uniantur duo populi, non amittentur jura, ſed communicabuntur, ſicut 46 Sabinorum primo, deinde 47 Albanorum jus in Romanos transfuſum eſt, & una facta reſpublica, ut Livius loquitur. Idemque cenſendum de regnis, quæ
Libro I.
non fœdere, aut eo duntaxat quod regem communem habeant, ſed vera unitate junguntur.

X. Contra evenit, ut quæ una civitas fuerat dividatur, aut conſenſu mutuo, aut vi bellica, ſicut corpus imperii Perſici diviſum eſt in Alexandri ſucceſſores. Quod cum fit, plura pro uno exiſtunt ſumma imperia, cum ſuo jure in partes ſingulas. Si quid autem commune fuerit, id aut communiter eſt adminiſtrandum, aut pro ratis portionibus dividendum. Huc referenda & diſceſſio, quæ ex conſenſu fit in colonias. 48 Nam ſi quoque novus populus ſui juris naſcitur: οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ δοῦλοι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὅμοιοι εἶναι ἐκπέμπονται, inquit Thucydides: *Non enim ut ſervi, ſed* (r) *ut pari iure ſint dimittuntur*. Idem ſecundam coloniam
Libro I.
a Corinthiis Epidamnum deductam narrat ἐπὶ τῇ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ, *ut pari iure eſſet*. Rex Tullus apud Dionyſium Halicarnaſſenſem:
Libro III.
τὸ δὲ ἄρχειν ἐκ παντὸς τῶν ἀποικιῶν τὰς μητροπόλεις ὡς ἀναγκαῖόν τι φύσεως νόμιμον, οὔτε ἀληθὲς οὔτε δίκαιον ἀξιοῦται ὑφ' ἡμῶν: *Ut omnino matrices urbes coloniis imperent, quaſi naturæ lege, id vero nos neque verum neque æquum arbitramur.*

XI. 1. 49 Nobilis eſt & illa quæſtio apud hiſtoricos & juriſconſultos, de his quæ Romani imperii fuerunt 50 cujus nunc ſint

GROT. q *Uniantur duo populi*) Ut ex Celtis & Iberis facti Celtiberi, narrante Diodoro. Vide, ſi vacat, de hoc argumento Reinkingium libro I, claſſe IV. c. 17. n. 95. & quæ ibi citata.

GRON. 45 *Uniantur duo populi*) Junguntur in unum corpus. Ut ſub Ænea Trojani & Latini.

46 *Sabinorum*) Quiritium, vel a Curibus cum T. Tatio profectorum, rege Romulo.

47 *Albanorum*) Regnante Tullo Hoſtilio.

48 *Nam ſi quoque*) Nam ſic quoque.

GROT. r *Ut pari jure ſint*) Salva tamen reverentia matricibus debita, de qua egimus lib. I, c. III. §. XXI. Curtius libro IV: *Carthaginem Tyrii condiderunt, ſemper parentum loco culti.*

GRON. 49 *Nobilis &c.*) Mirum eſt hoc loco ſummum virum, quum in præcipua quæſtione non male ſentiret, in tot ſalebras ſe conjeciſſe, totque monſtra & chimæras confinxiſſe, ut aliquid novum diceret & Germanis potius ludibrium deberet quam Gallis & Papæ parum placeret.

50 *Cuius nunc ſint*) Nempe illorum, qui poſſident, Papæ, Francorum, Hiſpanorum, Anglorum, Belgarum, Italiæ dynaſtarum, Turcarum, Hungarorum, Sarmatarum. Nomen & pauca imperii feuda in Italia, partes ad Rhenum & Danubium Germani obtinuere.

51 Po-

Digitized by Google

ſint: multi ea nunc eſſe volunt Germanici ſive regni, ut olim vocabatur, ſive imperii (utro autem nomine appelles ad rem non refert) & neſcio quam ſurrogationem hujus imperii in illius locum ſibi confingunt, cum tamen notum ſatis ſit Germaniam magnam, id eſt Transrhenanam, totam maxima temporis parte fuiſſe extra complexum Romani imperii. Mihi non præſumenda videtur mutatio aut translatio, niſi certis documentis probetur. Quare & 51 populum Romanum 52 eundem eſſe dico, qui olim fuit, quanquam extraneorum acceſſione admixtum, & 53 imperium penes eum manſiſſe, tanquam penes corpus in quo eſſet ac viveret. Nam quæ olim iure potuit facere populus Romanus antequam Imperatores Romani regnarent, 54 idem faciendi 55 jus habuit, ut quiſque Imperator mortuus erat, 56 alio nondum exiſtente. Imo & 57 electio Imperatoris ad populum pertine-

51 *Populum Romanum*) Populum Rom. eundem eſſe dico: ſitu & loco, non genere, non animis, non moribus, non potentia, funus & cadaver ſui.

52 *Eundem eſſe dico*) Juxta tradita ſect.8. hujus capitis.

53 *Imperium penes eum manſiſſe*) Nempe in illa, quæ ex veteri copia retinere potuit, *Imperium penes eum manſiſſe*) Quodnam? aut in quid? quidni ſui quidem potens ſit, ſed ſerviat ſacrificulo, in ipſa autem Italia tot dominos videat, ne quid de provinciis dicam. Si nihil aliud, certe deſiit habere imperium, quum id detulit Carolo Magno, atque ex eo tempore Francorum, & qui alii Germaniæ, ſive imperio ſive regno dicere libeat, his ſucceſſere, imperio adjunctus fuit.

54 *Idem faciendi jus habuit*) Si milites ſiviſſent. Perinde hoc eſt, ac ſi dicam, quæ olim jure facere potuit Francorum populus, quum electionem regum haberet, (quod ipſe ſcribit cap.7. num.20.) idem nunc eum faciendi jus habere. Neque enim unquam id abdicavit, ſed aulæ artibus & factione principum & ſua patientia amiſit.

55 *Ius habuit*) Non niſi imaginarium: ipſum enim jus & omnia habebat miles.

56 *Alio nondum exiſtente*) Lepidum hoc: ſed unde quæſo exiſtebat ille, qui ſi exſtiterat, populo non ſupererat jus faciendi? nam ſi jus erat populi, nemo exiſtere poterat, niſi quem populus feciſſet. Si aliunde exiſtente Imperatore, deerat jus populo faciendi, deerat & non exiſtente, ſed erat ejus a quo iſte exiſtebat.

57 *Electio Imperatoris ad populum pertinebat*) Nempe ut ad Menedemum filius amiſſus: *Filium habeo, Chremes, & quid dixi habere me? immo habui*. Populus ille ad quem olim pertinebat electio Imperatorum in libera republica,

qui dabat olim
Imperium, faſces, legiones, omnia.
ſub Cæſaribus,

nunc ſe
Continet, atque duas tantum res anxius optat,
Panem & Circenſes,
ut canit Iuvenalis ſatyr. x.

nebat 58 & aliquoties a populo (s) per ſe, 59 aut 60 per ſenatum facta eſt; quæ autem a legionibus modo his, modo illis fiebant

58 *Et aliquoties a populo per ſe*) Nunquam, ne ſemel quidem. Julius & Octavius tyrannidi ſuæ ſpeciem addiderunt lege ad populum lata, ſed quam jam armis & multo ſanguine civili occuparant, vix ut reſtaret quiſquam, qui rempublic. vidiſſet, hoc eſt, vere Romanus. Hæc ſi electio eſt, omnes tyranni ſunt electi. Nihil enim negatur arma tenenti. Phædrus fab. 8.

Ut mos eſt vulgi, paſſim & certatim ruunt
Feliciter; ſucclamant ipſi principes,
Illam oſculantur, [illegible] ſunt oppreſſi, manum,
Tacite gementes triſtem fortunæ vicem.

GROT. s *Per ſe, aut per Senatum*) Exempla paſſim electionum factarum a Senatu aut probatarum in Adriano, Pertinace, Juliano, Severo, Macrino, Maximino, Balbino, Aureliano, Tacito, Floriano, Probo, apud Dionem, Spartianum, Capitolinum, Lampridium, Vopiſcum. Ante Aurelianum ſex menſes imperium fuit ſine principe, ejuſque electionem miles ſenatui detulit iterum atque iterum. Pro Senatus jure egregia Albini epiſtola apud Capitolinum, & Senatus epiſtola pro Gordianis Macrinus in oratione: *Detulerunt ad me imperium: cujus ego, Patres conſcripti, interim tutelam recipio, teneo regimen, ſi & vobis placuerit quod militibus placuit.* Tacitus Imperator apud Vopiſcum in Probo: *Me quidem ſenatus principem fecit, de prudenti exercitus voluntate:* Apud eundem Vopiſcum Probus: *Recte atque ordine, Patres conſcripti, proximo ſuperiore anno factum, ut veſtra clementia orbi terrarum principem daret, & quidem de vobis, qui & eſtis mundi principes, & ſemper fuiſtis, & in veſtris poſteris eritis:* Majorinus ad ſenatum in novellis: *Imperatorem me factum, Patres conſcripti, veſtræ electionis arbitrio & fortiſſimi exercitus ordinatione agnoſcite.*

GRON. 59 *Aut per Senatum*) Quod improvide poſuerat hic, in notis incautius reddidit.

Non Hadriani: miles & Plotinæ gratia & ficta adoptio Trajani ipſum fecit. Honeſta oratio erat in literis ad ſenatum, *veniam petentis quod de imperio ſuo judicium ſenatui non dediſſet, ſalutatus ſcilicet præpoſtere a militibus Imperator; quod eſſe reſpublica ſine Imperatore non poſſet*, ut eſt apud Spartianum. Sed hæ ipſæ literæ oſtendunt, jam fuiſſe, antequam a ſenatu eligeretur: hoc eſt, non electum eſſe. Olim cum poſt duos exercitus cum ducibus Scipionibus in Hiſpania prope internecione cæſos, reliquias collegiſſet, provinciam ſervaſſet, bina hoſtium caſtra cum ingenti illorum ſtrage cepiſſet L: Marcius a milite dux dictus. & in literis quas de rebus ab ſe geſtis ad ſenatum dabat, modicum titulum proprætoris nomini ſuo addidiſſet: *res geſtæ*, inquit Livius, *magnificæ ſenatui viſæ, titulus honoris (quod imperio, non populi juſſu, non ex auctoritate Patrum dato, PROPRÆTOR SENATUI ſcripſerat,) magnam partem hominum offendebat: Rem mali exempli eſſe, Imperatores legi ab exercitibus, & ſolemne auſpicatorum comitiorum in caſtra & provincias procul a legibus magiſtratibuſque ad militarem temeritatem transferri*, &c: *Reſcribi de frumento & veſtimentis exercitus placuit, eam utramque rem curæ fore ſenatui, adſcribi autem PROPRÆTORI L: Marcio non placuit, ne id ipſum quod conſultationi reliquerant, pro præjudicato ferret*, Liv: 26, 2: Quin etiam ſtatim alium Imperatorem, cui ille tam bene meritus pareret, adoleſcentem 24 annorum Publium Scipionem alterius, qui occubuerat in Hiſpania, filium miſerunt, ut apud Liv: dicto loco: Tum electio Imperatorum ad populum & ſenatum

tum pertinebat, non quum ejuſmodi veniæ petitiones ſcriberentur.

Non pertinacis: nam Lætus præfectus prætorio & electus cubicularius, occiſo Commodo, nocte intempeſta raptum e lecto in caſtra duxerunt, ubi Imperator a militibus appellatus eſt: nocte in palatium, poſtera demum luce in curiam venit, ſane abſtinens prælato igne, quæ pompa Auguſtorum erat: ſed (ut Tacitus de Tiberio ſcribit 1, annal. 7.) *ſignum prætoriis cohortibus, ut Imperator, dederat: excubiæ, arma, cætera aula: miles in forum, miles in curiam comitabatur: Ibi ſuſcipere ſe etiam imperium a ſenatu* dixit, inquit Julius Capitolinus, ſed continenter addit, *quod iam ſponte inierat*:

Non Iuliani: palam enim ſub præconio emit, cum milites in muro caſtrorum vocaliſſimo homine poſito venale propoſuiſſent imperium, tradituroſque ei qui plurimum pecuniæ polliceretur, pronunciaſſent, Julianus viritim dedit tricena millia ſeſtertium, hoc eſt, 750 coronatos, atque ita acceptus eſt.

Non Severi: nam triplici bello adverſus Julianum, adverſus Peſcennium Nigrum, adverſus Clodium Albinum peperit: Cumque occiſo Iuliano ſenatus centum ad eum ſenatores miſiſſet ad gratulandum, rogandumque, excepit eos Interamne armatus circumſtantibus armatis, & quidem excuſſos, ne quid ferri haberent, ut narrat Spartianus, adeo parum eis fidebat: Enumerat deinde Spartianus poſitis nominibus ſupra XI, de ſenatu illuſtres viros, ab eodem ſine cauſæ dictione interfectos, quod eos aut Peſcennio aut Albino faviſſe ſuſpicaretur:

Non Opilii Macrini: nam & hic imperium arripuit, humili loco natus, & animi atque oris inverecundi, ut ſcribit Capitolinus: Deinde intereſt, inquit, ſcire cujuſmodi oratio fuerit, qua ſe excuſavit, ut & impudentia hominis noſcatur & ſacrilegium; In ea modeſtiſſimæ ſimulationis eſt illud: *Detulerunt* (milites) *ad me imperium, cuius ego, P: C: interim tutelam recepi; teneho regimen, ſi & vobis placuerit, quod placuit militibus*: Sed ut ſcirent nihil ipſis liberum relinqui, ſubiungit: *Quibus & ſtipendium dedi & omnia Imperatoris more iuſſi*:

Maximus ſane Pupienus & Cælius Balbinus (ſic enim corrigendum apud auctorem, nec fuit unus Maximinus Balbinus, ſed duo, & horum alter Maximus, non Maximinus) a ſenatu electi ſunt contra ſæviſſimum Maximinum: *Sed*, inquit Capitolinus, *mærentibus militibus, quod eum Imperatorem, quem ipſi delegerant, perdiderant, eos habebant, quos ſenatus legerat*. Itaque optimos viros poſt paucos imperii menſes, ſeditione orta, indigniſſime occidere:

Aureliano, qui titulum dant optimum, fingunt a Valeriano eum adoptatum Byſanthii inſcio & imprudente ſenatu: quod vix credibile eſt: quum poſt Valerianum Gallienus filius ejus, deinde Claudius, tum Quintillus ante Aurelianum tenuerint imperium: Verum eſt a militibus in Pannonia apud Sirmium dictum Auguſtum: quo nuncio Romam perlato, miſer Quintillus, quem ſenatus legerat poſt XVII diem imperii, cum ne prætorianus quidem miles ei accedere vellet, vel ab iis interemtus eſt, vel ipſe ſe occidit.

Ante Aurelianum ſex menſes vacuum fuiſſe imperium & electionem ſenatui iterum iterumque fuiſſe delatam non ſine errore memoriæ poſuit auctor. Ante Tacitum dicere voluit. Sic enim Vopiſcus: *De Imperatore deligendo exercitus retulit ad ſenatum, idcirco quod nullum de his faciendum putabat, qui tam bonum principem* (Aurelianum) *occiderant*. Verum ſenatus hanc eandem electionem in exercitum refudit, ſciens, non libenter jam milites accipere Imperatores eos, quos Senatus elegerit. Denique id tertio factum eſt, ut per ſex menſes Imperatorem Romanus orbis non habuerit. Sed ſexto menſe poſt acceptum hunc Impe-

ri-

ratorem pœnituit milites, quanquam principis optimi: itaque eum ex inſidiis occiderunt.

Cur vero allinit Flavianum, de quo Vopiſcus: *Hic frater Taciti germanus fuit, qui poſt fratrem arripuit imperium, non ſenatus auctoritate, ſed ſuo motu.*

Cur Probum, de quo ſtatim idem Vopiſcus: *occiſus eſt* (Florianus) *Tharſi a militibus*, qui Probum audierant regnare, quem omnis exercitus legerat: Tantus autem Probus fuit in re militari, ut illum ſenatus optaret, milites eligerent.

Pro ſenatus jure ait exſtare egregiam epiſtolam Albini. Non eſt epiſtola, ſed concio ad exercitum, ex qua nihil aliud colligas, quam quod dicitur, melius fore, *ſi ſenatus populi Romani ſolum illud vetus haberet imperium, nec in unius poteſtate res tanta conſiſteret*. Hoccine eſt ſenatui jus dare faciendi Imperatoris, quo ille per cclx. annos caruerat? Clauditur autem ita ſermo: *Senatus imperet, provincias dividat, ſenatus nos conſules faciat: & quid dico ſenatus? vos ipſi & patres veſtri: eritis enim ipſi ſenatores.* Præclare vero ſenatores! ſcire licet, a quo ſenatu ille imperium exſpectet. Quis non intelligat artem viri? ſic ſolebant defectores ſenatus nomen præferre, donec ſuum approbaviſſent. Sic Galba conſalutatus Imperator, legatum ſe ſenatus ac populi Romani profeſſus eſt. Sueton. cap. 10. at ut occiſum Neronem cunctoſque in ſua verba juraſſe cognovit, depoſita legati, ſuſcepit Cæſaris appellationem. ibidem cap. 11. Sic ſuperior exercitus ad Rhenum, cum Galbam reſpiceret, ne reverentiam imperii exuere videretur in S.P.Q.R. obliterata jam nomina, ſacramenta advocabat. Tacitus 1, hiſtor. 55. At mox: *ſpecioſis ſenatus populique Romani nominibus relictis Vitellio acceſſit: ſcires illum priore biduo non penes remp. fuiſſe*: ut ait ibidem cap. 57. Nihil verecundius Albinus.

Pro eodem ſenatus jure egregiam vult eſſe epiſtolam ſenatus pro Gordianis; at nihil ne in hac quidem, quod jus ullum ſenatui afferat. Ita loquuntur: *Diis faventibus Gordianum proconſulem virum ſanctiſſimum & graviſſimum ſenatorem, principem meruimus, Auguſtum appellavimus.* Nempe ut appellaverunt omnes a legionibus obtruſos. Nam in ipſa relatione dixerat Conſul: *Patres conſcripti, Gordiani duo, pater & filius, magno Afrorum conſilio Imperatores ſunt nominati.* Jam igitur appellati erant, cum ſenatus eorum partibus ſe applicuit.

Majorinum, cujus honeſta ad ſenatum verba proferuntur, ex magiſtro militum Auguſtum creavit Leo Thrax, Imperator Conſtantinopolitanus, & ad occidentale imperium regendum dimiſit. Calviſius ad A. C. 457. Illud certum eſt, comitia imperii Cæſarum nunquam penes populum Romanum, nunquam penes ſenatum fuiſſe, tanquam jus ſtabile ac proprium, & ut hodie penes Germanorum optimates principis ſui, penes Polonorum & Cimbrorum ordines regis eligendi jus eſt. Nata eſt hæc poteſtas inter arma, & a militibus delata: hos qui propitios habuiſſent: ut occupabant eam ipſi, aut liberis adoptatiſve relinquebant, aut cum collegis adſcitis communicabant. Primi duo adhibuerunt etiam populum, ſed per milites jam imperio potiti, & hi populo eidem reliquerunt conſulum prætorumque per ſuffragia creandorum imaginem. Tiberius & hoc populo detraxit, comitia ad ſenatum referens, nec populus ademtum jus queſtus eſt, niſi inani rumore, ut eſt apud Tacitum. Ex hoc tempore voluerunt quidem de imperio ſuo & ſenatus conſultum interponi, ſed poſtquam a milite acceptam in manu jam habebant poteſtatem. Soli Maximus & Balbinus non ordinario & quæſito jure, ſed per tumultum metu graviſſimo Maximini a ſenatu facti ſunt. Tacitus ultro poſtulante milite: quem tamen horum mox pœnituit, ut brevitas imperii illorum & triſtis eventus ſatis declarat. Itaque ſi hodiernus po-

pulus

Digitized by Google

bant electiones 61 non erant ratæ 62 ex jure legionum (nam in vago nomine jus certum eſſe non poterat) ſed, ex 63 approbatione populi.

2. Cum his non pugnat quod 64 Antonini conſtitutione quotquot in orbe Romano ſunt, cives Romani effecti ſunt: Conſecuti enim ea conſtitutione ſunt ſubditi Romani imperii ea jura, quæ olim habebant 65 coloniæ, & 66 municipia, & 67 provinciæ togatæ, ut & honorum participes eſſent, & jure Quiritium uterentur: non ut in aliis populis itidem ut in populo urbis Romæ (t) fons imperii eſſet: quod facere in poteſtate Imperatorum non

pulſus nihil habet amplius, quam tunc habuit in creatione Imperatoris, nihil habet.

60 *Per ſenatum*) Vix ſemel & iterum, & ſemper eventu parum felici.

61 *Ex jure legionum*) Profecto Imperatores jure ſuo faciebat miles, quo inſtruxerant eos, qui per eoſdem imperium invadebant: quis enim auderet offendere tot caligas, tot millia clavorum?

62 *Non ex jure legionum, ſed ex approbatione populi*) Falſum. Imo ex fide & conſenſu legionum: hæc faciebant, ſuſtinebant, deſtituebant, deſtruebant, ubi libuiſſet, principem, ſi non jure, at quaſi jure: populum Romanum jubebant plorare aut adulari. Poſt Julium & Auguſtum ne ſimulatio quidem interrogandi populi interpoſita eſt. Milites ſive in teterrimum hominem, ut Othonem, Vitellium, Heliogabalum, Maximinum incidiſſent, dum illi fidi & concordes eſſent inter ſe, erat & conſtabat Auguſtus, ut qui lege optima; ſive ſanctum meritumque virum arripuiſſent, mutato animo & pœnitentia illorum peribat: non illi nocebat deteſtatio populi, non hunc juvabat approbatio.

Convellit deinde diligenter, quod nemo erat objecturus: *Quotquot in orbe Romano eſſent, cives factos, ergo non ſolos urbem incolentes habuiſſe approbationem*. Similes habent labra lactucas. Qualis ſententia, talis objectio. Miles, ut dixi, rem habebat in manu, & ſi liſiſſet, aut etiam ma-le mulctaſſet utroſque tam urbanos, quam municipes, ſi illi tam inepte ſerram duxiſſent, tam ſtultam litem ſuam feciſſent. Speciem retinuit urbs uſque ad Galbam: tum, ut bene Tacitus, *evulgatum imperii arcanum*, principes poſſe alibi quam Romæ fieri, nempe ubi maxima vis erat militum. Et hi, non de illo ſcilicet fonte imperii, hauriebant, & conſpectiſſimos honoratoſque apud ſenatum faciebant, ſed Afros, Pannonios, Syros, Thraces, quicunque placuiſſent, urbi imponebant.

63. *Approbatione populi*) Non voluntaria, ſed juſſa, imperata, neceſſaria, nec populi, ſed ſenatus. Populus nihil faciebat aliud quam ut imaginem principis miſſam in urbem adoraret.

64 *Antonini conſtitutione*) L. 17 D. de ſtatu hominum.

65. *Coloniæ*) Oppida ex urbe Romana conſcriptis colonis diviſiſque inter eos ſedibus & fundis per triumviros d. o. propagata.

66 *Municipia*) Oppida, quorum cives univerſi jus civitatis Romanæ acceperant. Gell. 16, noct. 13.

67 *Provinciæ togatæ*) Quæ itidem civitate donatæ: ut Gallia togata, quæ & Narbonenſis.

GROT. t *Fons imperii eſſet*) Senatus pro Gordiano apud Herodianum provincias hortatur πείθεσθαι Ῥωμαίοις ὧν δημόσιον ἄνωθεν τὸ κράτος ἐστὶ αὐτοῖς τε φίλα καὶ ὑπήκοα ἐκ προγόνων. *Parere Romanis, quorum ab antiquo eſſet imperium, quibus veteri jure gentes aliæ amorem obſequiumque præſtarent.*

Digitized by Google

non fuit; qui 68 habendi imperii modum ac cauſam 69 mutare non potuerunt. Nec quod Imperatores poſtea Conſtantinopoli quam Romæ habitare maluerunt, de jure populi Romani quicquam imminuit: ſed tunc quoque electionem factam 70 a parte ſui quæ 71 Conſtantinopoli habitabat, unde 72 Byzantinos Quirites vocat Claudianus, 73 ratam populus totus habuit: jurisque ſui mo-

vent. Apud eundem Maximus in allocutione ad milites: οὐ γὰρ ἑνὸς ἀνδρὸς ἴδιον κτῆμα ἡ ἀρχή, ἀλλὰ κοινὸν τοῦ Ῥωμαίων δήμου ἄνωθεν, καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει ἡ τῆς βασιλείας ἵδρυται τύχη. ἡμεῖς δὲ διοικεῖν καὶ διέπειν τὰ τῆς ἀρχῆς μεθ' ὑμῶν ἐγκεχειρίσμεθα. *Non enim unius viri poſſeſſio eſt hoc imperium, ſed antiquitus res eſt populi Romani: in hac urbe principatus fortuna ſita eſt. nos vero vobiſcum, milites, in id electi ſumus, ut ea, quæ imperii ſunt, curemus ac tueamur*. Claudianus de Roma:

Armorum legumque parens quæ fudit in omnes
Imperium.

GRON. 68 *Habendi imperii modum, ac cauſam mutare*) De cauſa concedo, ea enim erat militis, & tanto triſtior omnis imperii conditio, quod certam de ſucceſſione legem accipere non poterat, ſed a vago & mutabili legionum (h. e. nec generis optimi & conſilii fere nullius hominum) arbitrio pendebat. At modum habendi imperii fecerunt ſibi quiſque qualem voluerunt. Boni detulerunt aliquid ſenatui, indulgenter habuerunt populum, clementer provincias: mali in omnes, ſed præſertim in optimos, hoc eſt, ſenatum impune graſſabantur, quamdiu largitionibus continere poterant ſtudia caligatorum & gratiam. Unde præceptum Severi ad Baſſianum Caracallam: *Fili, cole militem, & contemne cæteros*.

69 *Mutare non potuerunt*) Si voluiſſent, quis impediſſet, præter militem? Sed neque expediebat ipſis, & fons imperii erat, non Romæ, ſed ubi validiſſimus exercituum.

70 *A parte ſui*) Scilicet ſi miles eſt pars populi, ſed tunc caput erat.

71 *Conſtantinopoli factam, ratam habuit*) Hactenus ut imaginem electi Imperatoris Romam miſſam adoraret, & fauſtis acclamationibus, id eſt adulatione proſequeretur. Plebiſcitum quidem nuſquam ullum factum accepimus: ubi legit illud ſolenne carmen: *Conſul populum jure rogavit, populuſque jure juſſit quem ſenatus populuſque Conſtantinopolitanus Imperatorem creavit, is ut jure optimo imperator eſſet*. Hoc enim eſt ratum habere. An ratum habet, qui ne reſpicitur quidem, nedum rogatur, ſed mutus ſilens, aut niſi cum vernili adulatione loquens patitur, accipitque, quicunque imponitur. Imo ipſa Roma & Conſtantinopolis, & totum imperium, donum, beneficium, pila ludicra erat militis. Inconſulto & ſatis invito populo Romano ſedem transtulit Conſtantinus, & umbram honoris, quæ reſtabat Romæ, cum ea diviſit. Jus tamen eligendi Imperatoris, nec habuerat Roma, nec acquiſivit Conſtantinopolis. Itaque nec Romanis, nec Conſtantinopolitanis rogatis Conſtantini filii, ubi erant, ſumſerunt imperium: deinde Julianus in Gallia, Jovianus in Perſide, Valentinianus in Cilicia, & ſic cæteri.

72 *Byzantinos Quirites*) Imo quia Byzantium nova Roma appellabatur.

73 *Ratam populus*) Non ſuffragio aut comitiis, ſed ut dictum, miſſam imaginem adorando.

GROT.

monumentum non tenue ſervavit (u) in urbis ſuæ prærogativa, (x) & in honore conſulatus aliiſque rebus. Quare 74 jus omne quod

GROT. u *In urbis ſuæ prærogativa*) Ait Zonaras Romæ ſervata πρεσβεῖα, prælationem, quod inde veniſſet imperium. Ammianus libro XIV. de Roma: *Per omnes tamen quotquot ſunt partes ut domina conſpicitur & regina*: Claudianus Honorio agente Ravennæ:

Quem, precor, ad finem laribus ſejuncta poteſtas
Exſulat, imperiumque ſuis a finibus errat?

x *Et in honore conſulatus*) Nam alter conſulum ex urbe Romana, & is quidem priorem habebat locum. Procopius in arcana hiſtoria.

GRON. 74 *Jus omne Conſtantinopolitanorum pendebat a voluntate populi Romani*) Falſiſſimum. Imo quum poſt Honorium Theodoſii magni filium, ſine liberis defunctum maneret diviſum imperium, & alias in occidente, alius in oriente reſideret Imperator, is qui Romæ agebat, non erat certus juſtuſque princeps, priuſquam a Conſtantinopolitano confirmaretur. Sic Theodoſius junior Romæ factum Joannem non agnovit, brevique potentia exuit, dato Valentiniano juniore ſucceſſore. Poſt Theodoſium Conſtantinopoli regnum obtinuit Marcianus, aſſumptus a Pulcheria ſorore Theodoſii, deinde Leo Thrax, & cæteri inconſulto populo Romano. Valentiniano Romæ Avitus Majorinus vel Majoranas, Severus, Anthemius, Olybrius, Glycerius. Julius Nepos, Romulus Auguſtulus ſucceſſerunt, qui omnes miſſi petitive Conſtantinopoli, aut per militem, injuſſu populi Romani regnarunt. Poſt hos Odoacer Herulorum rex urbem & Italiam occupavit, everſus a Theodorico Gotho, cui Zeno Conſtantinopolitanus Imperator, ut eum a ſe averteret, Italiam invadendam monſtravit, Gothorum regnum per Beliſarium & Narſetem ſubruit Juſtinianus, & recuperata eſt Roma, jam appendix imperii, non caput: nam Romani ſtipendiarii erant Coſtantinopolitani Cæſaris, cui quotannis viritim ſolidum aureum pendebant; Stipendiarius ipſe Papa, cui pro confirmatione pecunia Conſtantinopolim mittenda erat, quam Conſtantinus Pogonatus demum Heraclii propepos ei remiſit circa annum Chriſti 680. Anaſtaſius in vita Agathonis Papæ lxxxi. Ex eo regebatur urbs & Italia per præfectos Auguſtorum Orientis, qui *Exarchi* vocabantur, & Ravennæ reſidebant, & inde petebat jura, ille, quem tunc quoque Imperatorem fuiſſe populum vult Grotius. Mox majorem Italiæ partem rapuere Longobardi, quorum rex Aiſtulphus A. C. 752. ultimum Exarchorum Eutychum Italia expulit. Adverſus hunc ſibi quoque imminentem Stephanus Papa A. C. 753. imploravit e Gallia Pipinum, cui pridem hereditario Majori domus (qui honos ſecundus a rege erat) & quum patris avique tum ſuis rebus geſtis factioſo, poſtquam ultimum Merovæi poſterorum juſtum regem totondiſſet atque in monaſterium condidiſſet, & ſibi diadema impoſuiſſet. Papa auctoritatem præſtiterat, & laudando factum apud captas ſuperſtitione & opinione ſanctitatis Romanæ mentes faciliorem occupationem reddiderat. Pipinus victis Longobardis, de alieno liberalis, partem regni eorum transſcribit Papæ: dein cum pacem Aiſtulphus non ſervaret, reverſus & iterum victor, propemodum quicquid ſub poſtremis fuerat Exarchis, Stephano donat: & hæc eſt origo illius, quod *Patrimonium Petri* appellavit. Ipſe cum filiis ab eo creatur patricius, quod ius non erat Papæ, non populi Romani, ſed Conſtantinopolitani Imperatoris, ſive patricium accipias, ut in vetere populo Romano, quales allegerunt Julius, Sueton. cap. 41. Auguſtus, ut ipſe ſcribit in monumento Ancirano: Claudianus,

Sueton. Othone cap. 1. Veſpaſianus, teſte Tacito in vita Agricolæ cap. 9. ſive ut poſtea Conſtantinus patricios dixit, quaſi partes Imperatoris, qui conſilium ejus participarent, quorum mentio apud Juſtinianum in tit. quibus modis patr. poteſt. ſolvit. Eadem cauſa veniendi in Italiam fuit Carolo Magno Pipini filio A.C 770. quum regnum Longobardorum finitum eſt. Is donationem patris confirmavit: & ſic non populus Romanus, ſed Papa poſſedit, quod tunc dicebatur *Patrimonium Petri*, Reverentia tamen erat erga Francos: nam & præfectus urbi a Carolo ſtatutus commemoratur, & Leo tertius cum pontificiam ſedem occupaſſet, claves & vexillum urbis in ſubjectionis ſignum Carolo miſit. Anno 799. idem Leo per ſeditionem male mulctatus, oculo etiam excuſſo confugit ad Carolum, eumque convenit Paderbornæ, & Romam tractum ſupplicio affectis trecentis, qui Papæ reſtiterant, clericis in Galliam relegatis, Auguſtum dixit. Secuta eſt paulo poſt Caroli cum Irene tranſactio, quam hujus ſucceſſor Nicephorus ratam habuit, & ita tranſiit imperii Romani quod ſupererat, ad Carolum. Ubi nullæ partes fuere populi Romani: nulla propria indignatio adverſus Irenem ob ſexum; ſed Papa preſſus a Longobardis (quorum antea ope juſtum in ſe Exarchorum & Conſtantinopolitanorum impetum imminuerat) cum ab Orientis Auguſto, cui revera ſuberat, ſpes auxilii decoraſſet, ad potentiorem confugit, & eum patronum adoptavit. An hoc potuerit facere per ea, quæ tradit auctor de jure partis a corpore recedendi lib. 2, cap. 6. num. 5. an fidei quam imperio Conſtantinopolitano debebat, ſatisfecerit, multa & gravia tolerando priuſquam ad hoc ultimum remedium decurreret: Imo an ipſe Conſtantinopolitanos ſatis docuerit de periculo ſuo, & obteſtatus ſit, ni auxilio venirent, aliud præſidium ſibi quærendum eſſe, alia diſputatio eſt. Carolo certe jus hoc modo quæſitum & in poſteris ejus aliquandiu continuatum, ab illis interpoſito tamen Conrado Franco e Germania, tranſiit ad Saxones: inde rurſum ad Francos Germanos per Conradum II. & Henricos, (quorum ejus nominis quarto primum extorſit Hildebrandus, qui ſe Gregorium ſeptimum dixit, jus quod adhuc in Pontifice creando Imperatores, in conſtituendis epiſcopis, agendis ſynodis habuerant, & ad ſe ſuoſque ſocios traxit) ab his, interveniente rurſus Lothario Saxone ad Suevos Conradum III. Fridericum Barbaruſſam, Henricum VI. Philippum: & Othone Saxone iterum medio ad Auſtriacos. Quorum principum jus Papæ quidem variis artibus ac tumultibus imminuerunt, & quaſi ad nihilum redegerunt, ſæpe etiam æmulos illis excitarunt: ſed hæc omnia facti ſunt, non juris; neque in his populus Romanus per ſe quidquam auſus eſt, aut potuit. Coronatio Romana non majus jus dat Romanis improbandi electionem Germanorum ſeptemvirorum, quam Francoſurtenſibus aut Aquiſgranenſibus, quæ ibi fit fiebatque coronatio. In ea Papa miniſter eſt, perinde ut archiepiſcopi in Gallia, in Anglia, Hiſpania, cum coronant regem. Eſt igitur prorſus imaginaria & commenticia res, mirificus ille populus Romanus, ut Cadmei fratres in Martis campo, natus eodem die ac ſublatus: qui jus habuerit creandi Cæſares vel Auguſtos, ex cujus approbatione ratæ forent electiones, quas legiones feciſſent: a cujus voluntate pendebat electio facta Conſtantinopoli: qui in Irena conceſſionem neſcio quam tacitam vel expreſſam revocarit: qui dignatus ſit ſcilicet eum quoque regem ſumere ſibi, quem Germani feciſſent: qui Germanicæ electionis arbitrum probandæ vel improbandæ aut habuerit unquam aut retinuerit: qui primum civem habuerit epiſcopum, nempe ut in fabula Æſopi ranæ hydrum vel ciconiam: qui per illum primum civem teſtetur, quod nunquam cogitavit aut ſomniavit.

Inanis eſt labor temperare, quod

nul-

Digitized by Google

quod hi qui Conſtantinopoli habitabant ad eligendum Imperatorem Romanum habere poterant, pendebat a voluntate populi Romani: & cum illi (y) contra mentem ac morem populi Romani (z) fœminæ Irenes ſubiiſſent imperium, ut alias cauſas omittamus, merito populus Romanus illam conceſſionem ſive expreſſam ſive tacitam revocavit, & per ſe Imperatorem legit, ac voce 75 primi civis, id eſt, epiſcopi ſui (quomodo & in Judaica republica, rege non exiſtente, prima erat ſummi Pontificis perſona) pronuntiavit.

3. Fuit autem hæc electio perſonalis in Carolum Magnum, & quoſdam ejus ſucceſſores: (a) qui ipſi jus imperii quod habebant in Francos, ut & in Longobardos, a jure imperii in Romanos, ut nova ex cauſa quæſito, ſollicite diſtinxerunt. (b) Poſtea vero diviſo Francorum populo in occidentalem, qui Galliam

nullum temperamentum admittit: & ut ait Plautus, *hercle miſerum eſt ingratum eſſe homini, quod facias bene*. Neque Germani jus ullum concedunt Papæ in electione Romani Imperatoris: nec Papa contentus eſt eo jure, quod liberaliter ei confert auctor: quaſi ſcilicet populus Romanus retentum jus per illum teſtetur. Nullam huic largitori gratiam referet Papa pro iſto miniſterio in populi jure pronunciando, quo fungatur tanquam ſyndicus populi Romani. Immo ille vult totum imperium Romanum, ut nunc vocatur, eſſe feudum Romanæ ſedis, & ſe ſolum eſſe monarcham, habere utrumque gladium, & omnes reges eſſe ſuos vaſſallos, & poſſe ab Imperatore ad ſe appellari, & quos dixerit duces, etiam vivo vigenteque Imperatore, eos altiori loco ſedere debere, quam quos fecerit Imperator, & paris vanitatis cætera.

y *Contra mentem ac morem populi Romani*) Nero in XIV. annalium Taciti matrem accuſat: *Quod conſortium imperii, juraturaſque in fœminæ verba prætorias cohortes, idemque dedecus ſenatus & populi ſperaviſſet*. Priſcus in excerptis legationum: *οὐ γὰρ θηλειῶν, ἀλλ' ἀρρένων ἡ τῆς Ῥωμαϊκῆς βασιλείας ἀρχή*. *Non enim fœminarum, ſed marium eſt, Romani imperii principatus*. Lampridius poſt mortem Heliogabali: *Cautum ante omnia, ne unquam mulier ſenatum ingrederetur, utque inferis ejus caput dicaretur devoveretur que per quem id eſſet factum*. Trebellius Pollio Herenniano: *Zenobia uſurpato ſibi imperio, diutius quam fœminam decuit, rempublicam obtinuit*.

z *Fœminæ Irenes ſubiiſſent imperium*) Dicto etiam ei ſacramento, quod habet Zonaras.

GRON. 75 *Primi civis*) Hic Papam, dum ei blanditur, graviter offendit. Eſt autem ille Leo tertius circa annum D. 800.

GROT. a *Qui ipſi jus imperii quod habebant in Francos, ut & in Longobardos, a jure imperii in Romanos, ut nova ex cauſa quæſito ſollicite diſtinxerunt*) Vide ſynodum Sontigenenſem inter capitula Caroli Calvi. Et Paulum Æmilium lib. III. de Carolo Magno.

b *Poſtea diviſo Francorum populo in occidentalem, qui Galliam nunc obtinet, & orientalem qui Germaniam*) Vide Withikindum libro 1. & ibi notata Meibomii: & pactum Caroli & Henrici poſt capitula Caroli Calvi, & ad id notas viri magno judicio, doctrinaque præditi Jacobi Sirmundi. Occidentalem illam Franciam Latinam Wibbo vocat, quod ibi ſermo Romanenſis vigeret, ut & nunc viget, cum Transrhenanæ nationes lingua Germanica uterentur.

liam nunc obtinet, & orientalem, qui Germaniam ſive Alemanniam tenet (duo Francorum regna vocat Friſingenſis) cum populus Francorum orientalis eligendo ſibi reges facere cœpiſſet (c) nam & ad id tempus Francorum regum ſucceſſio 76 quaſi agnatica, non tam a jure certo, quam a populi ſuffragiis pependerat) placuit populo Romano, quo certius præſidium haberet, regem non proprium ſibi ſumere, ſed eum quem Germani feciſſent; (d) ita tamen ut jus ſibi aliquod retineret probandæ vel improbandæ electionis, quantum ſcilicet ea res ad ſe pertinebat.

4. Hæc quoque approbatio per epiſcopum edici & ſolemniter teſtata fieri peculiari coronatione ſolebat: quare ex electione ſeptem principum, qui Germaniæ corpus referunt, qui lectus eſt, jus habet imperandi Germanis ſecundum eorum mores: ex approbatione vero populi Romani fit idem rex, aut Imperator Romanus, aut, ut hiſtorici ſæpe loquuntur, (e) Rex regni Italiæ: atque 77 eo titulo ſub ſe habet quæcumque populi Romani fuerunt,

c *Nam & ad id tempus Francorum regum ſucceſſio quaſi agnatica, non tam a jure certo, quam a populi ſuffragiis pependerat*) Obſervatum id Priſco in excerptis legationum, & Reginoni ad annum 10 cccxvi. Carolus Magnus in teſtamento: *Quod ſi filius cuilibet horum trium filiorum.*

d *Ita tamen ut jus ſibi aliquod retineret probandæ vel improbandæ electionis*) Veriſſima res, & aperte teſtata Wibboni vita Conradi Salici.

GRON. 76 *Quaſi agnatica*) 2, 7.23.

GROT. e *Rex regni Italiæ*) Sic in excommunicatione Henrici diſtincte nominat Papa regnum Teutonicorum & Italiæ. Vide Ottonis privilegium Alderamo datum, editum a Meibomio poſt Withikindi Saxonica, & Crantzium Saxonicorum v. in juramento Othonis quod Gratianus intulit in Diſtinctionem lxiii: *In Roma nullum placitum ſive ordinationem faciam de omnibus quæ ad te* (Papam) *aut Romanos pertinent, ſine tuo conſilio.*

GRON. 77 *Eo tituli ſub ſe habet*) Venditet has nænias hiſtoriæ ignaris. Germani gratiam tacimus hujus tituli Grotio, nec Papæ quidem aut populo Romano quidquam debemus: utinam ne ab utroque pio maximis beneficiis eſſemus aliquoties ingratiſsime perfidiſſimeque tractati? Primum ſatis tituli eſt, quod ſuccedimus Carolo Magno in his partibus, ex quo poſteri ejus inconſulto populo Romano, inconſulto Papa, ipſi per ſe, inter ſe ita comparaverunt, ut penes alium regnum Galliæ, penes alium Germaniæ & Italiæ regnum cum nomine Imperii Romani eſſent. Sic ſi deeſſet, ſatis tituli præberet Otho. Ut enim exſtincta Caroli ſtirpe, Italia a tumultuariis regibus Hugone, Lothario, Berengario diripiebatur, Papa Octavianus, qui ſe Joannem XII. dixerat, per legatos Othonem primum oravit, veniret & Italiam tyrannide liberaret. Venit A. C. 962. liberat, confirmat Pipini & Caroli donationes, coronatur. Sequenti anno cum idem Papa hoſtes Othonis contra interdictum ejus reciperet, Conſtantinopoli adverſus eum auxilia arceſſeret, Hungaros ad Germaniam infeſtandam ſollicitaret, ex urbe Cæſari faventes pelleret, alios interficeret, redit Otho, fugiente cum ſuis Papa. Romani jurejurando adiguntur, nunquam

Digitized by Google

runt, neque pactionibus, aut derelicti occupatione, aut victoriæ jure in aliorum populorum imperium conceſſerunt. Unde illud quoque intelligi facile poteſt, 78 quo jure epiſcopus Romanus, vacan-

quam inſcio ipſo Papam electuros. Synodus Epiſcoporum Italiæ habetur, in qua Papa immanium ſcelerum accuſatus, & ſolenni citatione fide publica adeſſe juſſus, cum ob conſcientiam ſcelerum comparere non auderet, exuitur dignitate, & ſuſſicitur ei Leo VIII. Digreſſo Othone, perjuri Romani denuo recipiunt Joannem, & Leone profugo, Joanne mox, cum in adulterio deprehenſus eſſet, ab illis, quos tangit Atridas iſte dolor (honeſtum ſane & maxime Pontificium mortis genus) occiſo, eligunt Benedictum. Adeſt mox Imperator, urbem obſidet, & quanquam ſuperos & inferos moverent indigenæ nam ſcena tragica in muris novus Papa diras & furias ejaculatus eſt in obſidentes) capit, Leonem reſtituit, Benedictum rurſus convocata ſynodo pontificalibus exutum Hamburgum relegat, ubi hodieque ejus ſepulcrum eſt. Leone mortuo, tandem Romani jurisjurandi memores legatos ad Othonem in Germaniam mittunt de novo Pontifice creando, qui per epiſcopos miſſos creat Joannem XIII. A. C. 965. Pœnituit mox non fuiſſe perjuros, prehenſum hominem in vincula condunt, & ad undecimum menſem Capuæ detinent. Repetit expeditionem trans Alpes cum valido firmoque exercitu Otho: urbem occupat: de rejecto Pontifice quæſtionem habet: urbanos convocat ad cauſam dicendam & auctores edendos: binos conſules publicatis bonis in exilium mittit; prætorem crinibus toto die ſuſpenſum, dein virgis cædit, aſino averſum per vias traducit, tandem de robore præcipitat cum XII. ſenatoribus. Varias ibi fert leges de monetis & proſequendis latronibus, & aliis rebus. Agnovit deinde & hunc Auguſtum Conſtantinopolitanus collocata filio Imperatoris Othoni II. non minus ſtrenuo, Theophania Nicephori Phocæ filia, cum dote, quicquid hactenus in Italia poſſideret.

Similia acta Fridericorum & Henricorum triſtiora novit. Et hi ſunt tituli Imperatorum noſtrorum, juſti ſatis, modo vires animique eſſent: non illa approbatio commenticia & e luto ficti illius populi Romani, qui idem jus hodieque habeat, quod olim habuerit. Verba Friderici apud Matthæum Pariſienſem: *Liberam imperii noſtri coronam tantum beneficio divino adſcribimus. Electionis primam vocem Moguntino Archiepiſcopo, deinde quod ſupereſt, cæteris ſecundum ordinem principibus. Recognoſcimus regalem unctionem Colonienſi, ſupremam vero, quæ imperialis eſt, ſummo Pontifici. Quicquid præter hæc eſt, ex abundanti eſt, a malo eſt.* Unctionem dicit, poſtquam jam creatus eſſet, non creationem aut electionem.

78. *Quo jure Epiſcopus*) Epiſcopum Romanum vacante imperio habere inveſtituras feudorum imperii Romani, fabula Gallica eſt, qua illi jus ducatus Mediolanenſis ſibi arrogant, quia Ludovici XII. avus Ludovicus Caroli VI. regis frater, ducta uxore ducis Mediolanenſis Viſcontii filia Valentina, caverat ſucceſſionem in Ducatu ſoceri, deficiente genere ejus virili; quas nuptiales tabulas confirmaſſe volunt Boniſacium IX. quum exauctoratione Venceslai imperium vacaret. Sed quis Papæ hoc jus dedit? Deinde hanc inveſtituram pro nulla ſe habuiſſe demonſtrarunt Philippus Valentinæ frater, qui ſine liberis decedens Alphonſum Arragonum regem reliquit heredem: & Fridericus Imperator, qui Franciſcum Sfortiam eodem ducatu inveſtivit: & Maximilianus, qui filium hujus Ludovicum, ut ſcribit ipſe Belcarius commentariorum de rebus Gallicis lib. 5, num. 12. ad ann. Chr. 1493.

Digitized by Google

vacante imperio, (f) inveſtituras tribuat feudorum imperii Romani, quia ſcilicet in populo Romano, tali tempore libero, primas obtinet. Sòlent autem quæ ſunt corporis alicujus (g) per primam perſonam corporis nomine expediri, ut alibi quoque diximus. Neque vero male Cynus & Raynerius tradidere, ſi Imperator Romanus morbo aut captivitate impediretur fungi imperio, poſſe ei vicarium dari ab ipſo populo Romano.

XII. Heredis perſonam, quoad dominii tam publici quam privati continuationem, pro eadem cenſeri cum defuncti perſona, certi eſt juris.

XIII. Victor autem victo quatenus ſuccedat, infra in effectibus belli explicabitur.

GROT. f *Inveſtituras tribuat feudorum imperii Romani*) Nempe ut in imperio Germanico Palatinus & Saxo Vicarii imperii, diviſis partibus. Vide Serranum Ludovico XII.

g *Per primam perſonam corporis nomine expediri*) Nam & in Poloniæ interregno Archiepiſcopus Gneſnenſis Regis locum tenet, in ſolio regio ſedet, tanquam primus inter Ordines. Philippus Honorius in diſſertatione de regno Poloniæ.

CAPUT X.

De obligatione quæ ex dominio oritur.

I. *Obligatio reddendæ domino rei alienæ unde & qualis. Exſtantia reſtituere, & quantum in ſe eſt efficere ut reddantur.*

II. *Non exſtantibus, obligatio de reddendo eo quod quis lucrifecit ex alieno: quæ multis exemplis illuſtratur.*

III. *Bonæ fidei poſſeſſorem ad reſtitutionem non teneri, ſi res perierit.*

IV. *Eundem teneri ad reſtituendos fructus extantes:*

V. *Et conſumtos, niſi alias conſumturus non fuerit:*

VI. *Non eos, quos neglexit percipere.*

VII. *Non teneri eundem ad reſtitutionem rei, quam donavit alii, cum diſtinctione.*

VIII. *Nec ſi rem emtam vendiderit, ſimiliter cum diſtinctione.*

IX. *Quando pretium aut eius partem ſervare poſſit, qui rem alienam bona fide emit.*

X. *Rem alienam emtam reſtitui venditori non poſſe:*

XI. *Qui rem habet, cuius ignoretur dominus, nemini teneri eam concedere.*

XII. *Ob cauſam turpem, aut alioqui debitam, acceptum non eſſe reſtituendum naturaliter.*

XIII. *Refellitur ſententia ſtatuens rerum, quæ pondere, numero, menſura conſtant, dominium ſine conſenſu domini tranſire.*

Expli-

I. 1. EXplicato, quantum inſtituto noſtro ſufficit, jure eo quod in perſonas aut res nobis competit, videndum etiam 1 quæ exinde naſcatur obligatio adverſum nos. Naſcitur autem hæc aut e rebus exſtantibus (rerum nomine jam comprehendam etiam jus in perſonas, 2 qua utile nobis eſſe poteſt) aut non exſtantibus.

2. E rebus exſtantibus obligatio hæc naſcitur, qua (a) tenetur is, qui rem noſtram habet in ſua poteſtate, efficere quantum in ſe eſt, ut in noſtram poteſtatem veniat. Quantum in ſe eſt, dico; neque enim obligatur ad impoſſibile, neque ad reddendam rem ſuis impenſis; ſed indicare tenetur; ut alter recipere ſuum poſſit. Nam ſicut 3 in rerum communium ſtatu obſervanda erat æqualitas quædam, ut huic non minus quam alteri rebus communibus uti liceret; ita introducto dominio 4 hæc quaſi ſocietas inter dominos contracta eſt, ut qui rem alienam in ſua haberet poteſtate, eam domino redderet. Nam ſi dominii ea tantum fuiſſet vis ut 5 poſcenti domino reddenda res eſſet, nimis debile futurum

rum

GRON. 1 *Quæ exinde naſcatur obligatio*) Aliorum rem noſtram tenentium, quod ob rem noſtram alii qui eam poſſident, nobis debeant.

2 *Quæ utile nobis eſſe poteſt*) Non ſcilicet in pœnam.

GROT. a *Tenetur is, qui rem noſtram habet in ſua poteſtate, efficere quantum in ſe eſt ut in noſtram poteſtatem veniat*) Inter præcepta jubentia legis Hebræis datæ, eſt, ut res inventa reſtituatur domino. Præcepto jubente LXXIV. Fundamentum id habet tum in æquitate naturali, tum in Deuteronomii loco XXII, 1. Chryſoſtomus 1. Corinth. v. 8. Ταῦτα δὲ καὶ οἱ τῶν ἔξωθεν ἴσασι νόμοι, οἱ τοὺς ἁρπάσαντας καὶ ἀφελομένους ἀφέντες, ἐκείνους κελεύοντες ἀπαιτεῖν, παρ' οἷς ἂν εὕρῃ τις τὰ αὐτοῦ κείμενα ἅπαντα. *Hoc & facuit profanæ leges quæ jus nobis faciunt, omiſſo raptore aut fure eos compellare qui res noſtras qualeſcunque eæ ſint tenent.* Hieronymus ad Leviticum: *Multi ſine peccato putant eſſe, ſi alienum quod invenerint teneant, & dicunt: Deus mihi dedit. Cui habeo reddere? Diſcant, hoc peccatum ſimile eſſe rapinæ, ſi quis inventa non reddat.* Auguſtinus Sermone XIX. de verbis Apoſtoli: *Si quid inveniſti & non reddidiſti, rapuiſti.* Deinde: *Qui alienum negat, ſi poſſet & tolleret.* Utrumque Gratianus retulit in cauſæ XIV. quæſtionem V. Idem Auguſtinus de fide & operibus: *Sicut jure prædiorum tamdiu quiſque bonæ fidei poſſeſſor rectiſſime dicitur, quamdiu ſe poſſidere ignorat alienum: cum vero ſcierit, nec ab alieno receſſerit, tunc malæ fidei poſſeſſor perhibetur, tunc juſte injuſtus poſſeſſor vocabitur.* Pertinet huc & lex Wiſigothorum lib. IX, tit. 1, c. 9. Interdum vero ob cauſas graves lex civilis intendit augetque hanc obligationem, ut in ſervo fugitivo lex Burgundica lib. 1, tit VI. Bona quæ dominis per injuriam ademerat Domitianus, Nerva reſtitui juſſit. Habet id Xiphilinus. Apud Procopium Gotticorum II Beliſarius. οἶμαι δ' ἔγωγε τόν τε βιασάμενον καὶ ὃς ἂν τὰ τοῦ πέλας ἑκουσίως μὴ ἀποδιδῷ, τὸν αὐτὸν ἑκὼν γε εἶναι. *Mihi ita libet credere, pari loco eſſe res alienas ſponte retinentem & non reddentem cum raptore.*

GRON. 3 *In rerum communium ſtatu*) Priuſquam privata dominia extiterunt.

4 *Hæc quaſi ſocietas*) Inſtar taciti pacti cujuſdam interceſſit.

5 *Poſcenti domino*) Nonniſi poſcenti; ita ut ſi non poſceret, quod ignoraret ſuam rem te peneseſſe, id ſcienti tibi eam retinere liceret.

GROT.

rum fuiſſet dominium. & nimis ſumptuoſa cuſtodia.

3. Neque hic conſideratur bona quis an mala fide rei poſſeſſionem nactus ſit: alia enim obligatio eſt ex delicto, alia ex re. *Diod. l. xv.* Lacedæmonii delicto ſe liberaverant, damnato Phœbida, qui Cad- *Plut. Pelopia.* meam Thebanorum arcem contra fœdus ceperat, ſed ipſi (b) injuſtitiæ accuſati quod arcem nihilominus retinerent. Eamque injuſtitiam, ut ſingularem, etiam ſingulari Dei providentia vin- *Hiſt. Græc. lib. v* dicatam notavit Xenophon. Sic M. Craſſum & Q. Hortenſium reprehendit Cicero, quod hereditatis partem retinuiſſent 6 ex te- *De officiis III.* ſtamento, quod falſum, ſed ſine eorum culpa, confectum erat.

4. Quia vero hæc obligatio 7 tanquam ex contractu univerſali omnes homines tenet, & jus quoddam rei domino parit, eo fit ut 8 ſingulares contractus, quippe tempore poſteriores, exce- *L. Bona fides, D. depoſiti.* ptionem inde accipiant. Inde lucem accipit illud Tryphonini: *Latro ſpolia quæ mihi abſtulit, poſuit apud Seium inſcium de malitia deponentis: utrum latroni, an mihi reſtituere Seius debeat? Si per ſe dantem, accipientemque intuemur, 9 hæc eſt bona fides ut commiſſam rem recipiat is qui dedit: Si totius rei æquitatem 10 quæ ex omnibus perſonis, quæ negotio iſto continguntur, impletur, mihi reddenda ſunt*, quoi (male legitur quo) *facto ſceleſtiſſimo adempta ſunt*. Recte autem addit: *Et probo hanc eſſe iuſtitiam, quæ ſuum cuique ita tribuit, 11 ut non diſtrahatur ab ullius perſonæ iuſtiore repetitione*. Juſtior nimirum eſt repetitio domini ex jure illo quod ipſi 12 dominio æquævum diximus; unde etiam illud ſequitur quod apud eundem

GROT. b *Injuſtitiæ accuſati*) Ita judicat Diodorus libro xv. Plutarchus Ageſilao: *τὴν πόλιν ἔπεισεν εἰς αὑτὴν δέξασθαι τὸ ἀδίκημα, καὶ κατέχειν τὴν Καδμείαν δι' ἑαυτῆς. Civitati perſuaſit ut in ſe culpam transferret, retinendo ſibi arcem Cadmeam.* Simile facinus Bajazetis in Nicopoli apud Leunclavium lib. vi.

GRON. 6 *Ex teſtamento*) L. Minutii Baſilii, quod ſubjecerunt quidam, & ſecum ſcripſerunt hæredes Craſſum & Hortenſium, ut illi lucro invitati contra veros hæredes hoc falſum teſtamentum potentia ſua tuerentur, quod & fecerunt.

7 *Tanquam ex contractu univerſali*) Pacto, in quod tacite omnes homines conſenſiſſe videntur.

8 *Singulares contractus*) Ut quod quis de re aliena non domino, tanquam domino, promiſit aut cum eo contraxit, id ſervare non teneatur vero domino, invento quo is ſuum recipiat.

9 *Hæc eſt bona fides*) Hoc conveniens eſt bonæ fidei & ſinceritati contractum.

10 *Quæ ex omnibus perſonis*) Quæ tum demum conſtat, quum omnium perſonarum ad quas res pertinet, ratio habetur, nec cuiquam detrahitur, quod ſuum eſt.

11 *Ut non diſtrahatur*). Ut ſi intelligatur, alium, quam cujus ad hoc uſque putatum eſt, id juſtius repetere, ei potius tribuamus.

12 *Dominio æquævum*) Simul cum introductis privatis dominiis natum & inter dominos quaſi contractum.

13 *Hinc potius*) Nempe quod contractum cum deponente ſolverit ille ſanctior humano generi contractus initus, domino rem reſtitui. Eſt autem poſt condemnationem dominus bonorum deportati fiſcus.

14. De

Digitized by Google

eundem Tryphoninum eſt, ut qui rem ſuam ignorans depoſitam accepit, reddere eam non teneatur: & quod ibidem paulo ante quærebatur de bonis depoſitis ab eo cujus bona erant publicata, 13 hinc potius quam ex eo quod de 14 pœnarum utilitate adfert Tryphoninus, definiendum eſt.

5. Nam ad dominii naturam nihil refert, ex gentium, an ex civili jure oriatur: ſemper enim ſecum habet quæ ſibi ſunt naturalia, inter quæ eſt obligatio cujuſvis poſſeſſoris ad rem domino reſtituendam. Et hoc eſt quod ait Martianus, jure gentium 15 condici poſſe res ab his qui non ex juſta cauſa poſſident. *L.25. D.de act. rer.amotar.*

Ex hoc fonte oritur illud quod ab Ulpiano eſt proditum, qui rem alienam invenit, cum ita ad eam domino reddendam teneri ut *εὕρετρον*, hoc eſt, præmium inventionis petere non poſſit. Reddendi autem ſunt & fructus 16 ſalvis impenſis. *L.43.§.9. D.de furt.*

II. 1. De rebus non exſtantibus hoc humano generi placuit, ut ſi tu ex re mea factus es locupletior, me rem non habente, 17 in tantum tenearis, in quantum factus es locupletior: quia quatenus ex meo lucratus es, 18 plus habes, cum ego 19 minus habeam: introducta autem ſunt dominia ad ſervandam æqualitatem, in eo ſcilicet, ut quiſque ſuum haberet. (b) *Contra naturam eſſe*. ait Tullius, *ex hominis incommodo ſuum augere commodum.* Et alibi: *Illud natura non patitur, ut aliorum ſpoliis noſtras facultates, copias, opes augeamus.* *Cajet. ad Th.2. 2.62.art.6. L.20.§.6. D.de petit.hered. De Off.III. L.206.D.de regul. jur. & ibi interpretes.*

2. Eſt hujus dicti tanta æquitas, ut multa hinc definiant juriſconſulti 20 extra legum præſcripta, ſemper ad ipſam æquitatem, ut evidentiſſimam, provocantes. (a) Ex actu ſervi 21 inſtitoris tenetur qui præpoſuit, ita niſi denunciaverit ne ei crederetur: At etiam ſi ſit facta 22 denunciatio, & ſervus ex eo contractu 23 peculium habeat, 24 aut in rem domini verſum ſit, *(a) L. Si quis mancipiis, D.de inſt.act.*

25 re-

14 *De pœnarum utilitate*) Ut male meritus de publico, quo ſit exemplo aliis ad deterrenda maleficia, etiam egeſtate laboret.

15 *Condici*) Peti actione.

16 *Salvis impenſis*) Detracto eo quod bonæ fidei poſſeſſor in rem impendit.

17 *In tantum tenearis*) Tantum reſtituere debeas.

18 *Plus habes*) Quam jure ad te pertinet.

19 *Minus*) Quam me habere oportet.

GROT. b *Contra naturam eſſe ex hominis incommodo ſuum augere commodum*) Caſſiodor. x, 16. *Hoc noſtris temporibus confitemur inimicum, ut alter alterius lætetur incommodo.*

GRON. 20 *Extra legum præſcripta*) De quibus vetus jus nihil ſanxit.

21 *Inſtitoris*) Qui tabernis & negotiis ac mercimoniis domini præpoſitus eſt.

22 *Denunciatio*) L. 47. de peculio. l.11. §.2. & 3. D. de inſtitutor. act. l.17. §.4. ibid.

23 *Peculium*) Aliquid ſeparatum a rationibus domini, quod eo permittente in lucrum ſuum occupet.

24 *Aut in rem domini*) De ſuo rem domini amplificaverit, neque expenſam redigere, manente tali denuntiatione, poſſit.

25 *Re-*

Digitized by Google

25 replicabitur de dolo : *Videtur enim*, inquit Proculus, *dolum malum facere, qui* 26 *ex aliena jactura lucrum quærat*. Ubi doli mali vox id omne ſignificat, quod naturali juri & æquitati repugnat.

(b) L. Quamquam, ad S.C. Vell.

(*b*) Qui matre jubente pro filii 27 defenſore fidejuſſit, adverſus defenſorem mandati actionem non habet, nec proprie ejus geſſit negotium, quia 28 contemplatione matris fidejuſſit : Attamen ex Papiniani ſententia dabitur actio negotiorum geſtorum (29 utilis, ni fallor) in defenſorem, quia pecunia fidejuſſoris liberatur.

(c) L. Uxor marito, D. de don. inter vir. & ux.

(*c*) Sic uxori quæ marito pecuniam donavit, 30 quam ex lege poſſet repetere, datur condictitia aut utilis vindicatio in rem ex pecunia comparatam ; quia, inquit Ulpianus, locupletiorem eſſe maritum negari non poteſt : & hoc quæritur, quid ex re mulieris poſſideat.

(d) L. 30. pr. verſ. ſecundum, D. de act. em.

(*d*) Si conſumſeris nummos quos mihi meus ſervus ſurripuerat, 31 peculiares putans, 32 condictio eo nomine mihi adverſus te competit ; quaſi res mea ad te 33 ſine cauſa pervenerit.

(e) L. 3. D. commodati.

(*e*) Pupilli 34 non tenentur commodati ſecundum leges Romanas ; tamen utilis actio dabitur, ſi pupillus locupletior factus ſit.

(f) L. Reſcriptum, §. 1. de diſt. pignor.

(*f*) Sic ſi aliena res pignori data & a creditore vendita fuerit, quantum ad creditorem, pro pretii accepti quantitate, liberatur debitor : quia, inquit Tryphoninus, 35 ex quali quali obligatione, occaſione debitoris redactum pretium æquius debitori proficiet, quam creditoris lucro cederet : ſed 36 emtori debitor tenebitur, ne ex aliena jactura lucrum ſibi quærat 37 : nam & ſi majores fructus a poſſeſſore creditor abſtuliſſet, univerſos in 38 quantitatem acceptos ferre deberet.

(*g*) Si-

25 *Replicabitur de dolo*) Actionem habebit adverſus eam denuntiationem, tanquam dolo malo factam.

26 *Ex aliena jactura*) Ut hic dominus ex jactura ſervi.

27 *Defenſore*) Qui abſque mandato cum ſola ſatiſdatione pro reo in judicio poſtulat, in quo differt a procuratore, qui cum mandato, & tam pro actore quam pro reo.

28 *Contemplatione matris*(Matris perſonam & auctoritatem ſecutus.

29 *Utilis*) Non ex lege ipſa, ſed ex interpretatione, contra juris ſtricti rationem, ex æquitate introducta.

30 *Quam ex lege*) Quia vetitæ donationes inter virum & uxorem erant l. 1. hoc tit.

31 *Peculiares*) De peculio ſervi.

32 *Condictio*) Actio in perſonam.

33 *Sine cauſa*) Non juſto titulo:

34 *Non tenentur commodati*) Poſſunt conveniri actione de eo quod illis commodatum eſt.

35 *Ex quali quali*) Quantumvis illegitima, invalida obligatione pignoris rei alienæ, etſi nihil aliud occaſione per debitorem data.

36 *Emtori debitor*) Ab emtore, a quo dominus eam vindicavit, debitor, qui rem non ſuam creditori pignus dedit, conveniri poteſt, ne ex aliena re ipſe quidem debitor a creditore pignore vendito liberatus ſit ; emtor autem pretio creditori dato & re ſimul careat

37 *Nam & ſi majores*) Si creditor a debitore, qui bona fide alienum

agrum

Digitized by Google

(g) Similiter ſi cum debitore meo, non tanquam meo, 39 ſed alienum debitorem putans egiſti, & mutuam ab eo accepiſti pecuniam, obligaris, non quia pecuniam tibi credidi, (hoc enim niſi inter conſentientes fieri non poteſt) ſed 40 quia pecunia mea quæ ad te pervenit, eam mihi a te reddi bonum & æquum eſt.

(g) *L. Si me & Titium, D. de reb. cred.*

3. Poſteriores quoque juris interpretes ad facta ſimilia hæc recte producunt: nempe ut (*h*) cujus 41 latitantis bona venum ierant, 42 cum exceptionem haberet, is ad pecuniam ex bonis ſuis redactam admittatur; & (*i*) ut qui pecuniam patri credidit ad alendum filium, ſi pater ſolvendo non ſit, in ipſum filium bona materna habentem actionem habeat.

(h) *Acc. in d. l. reſcriptum.*
(i) *Iaſon in d. l. ſi me & Titium*

(k) His regulis duabus recte intellectis, non difficilis erit reſponſio ad eas quæſtiones quæ & a Juriſconſultis, & a Theologis 43 internum animi tribunal inſtruentibus, proponi ſolent.

III. Primum enim apparet, bonæ fidei poſſeſſorem (nam malæ fidei poſſeſſor, 44 ultra rei rationem, ex facto ſuo tenetur) non teneri ad ullam reſtitutionem ſi res perierit: quia nec res ipſa apud eum eſt, nec lucrum ex re.

IV Secundo, bonæ fidei poſſeſſorem teneri ad reſtituendos etiam fructus exſtantes rei: dico 45 fructus rei; nam induſtriæ fructus etiam ſi ſine re non procederent, rei tamen non debentur. Cauſa hujus obligationis eſt ex dominio: nam qui dominus eſt rei, idem naturaliter dominus eſt fructuum rei.

(k) *Soto l. IV. q. 7. art. 1. Covarr. ad c. peccatum, par. 11. §. 1. Silv. in verbo Reſtituta, n. 3. q. 6. Medina de contr. q. 10. Leſſ. l. 11. c. 14. Navar. 17. n. 7.*

V. Tertio, bonæ fidei poſſeſſorem teneri ad reſtitutionem & rei & fructuum conſumtorum, 46 ſi modo alias quoque tantundem conſumturus fuerat: nam in hoc locupletior cenſetur. Sic laudatur circa initia imperii C. Cæſar Caligula, quod quibus regna reſtituit, adjecit & fructus medii temporis.

Suet. c. 16.

VI. Quar-

agrum poſſidet, pro uſuris ejus agri fructus redigat, & forte perceperit majores, quam quæ uſurarum quantitati reſponderent, id ad minuendam ſortem poſſeſſori proficere deberet.

38 *Quantitatem*) Debitam.

39 *Sed alienum*) Ejus qui te juſſit ab ſuo debitore mutuum ſumere.

40 *Quia pecunia mea quæ*) Verba legis 32. D. de reb. cred. in quibus aut delendum *τὸ quæ*, aut legendum *pecuniam meam*, & *τὸ eam* abundat, ut in illis, de quibus 1. obſerv. 23. p. 186.

41 *Latitantis*) Non facientis copiam conveniendi ſui. Cicero pro Quint. c. 19.

42 *Cum exceptionem*) Cum petitoris intentionem exceptione potuiſſet elidere & irritam reddere.

43 *Internum animi tribunal*) Judicium conſcientiæ de rebus lege non definitis.

44 *Ultra rei rationem*) Ab eo non tantum exigitur res, ſed etiam pœna ob rem male poſſeſſam.

45 *Fructus rei*) Qui ex ipſa per ſe naturaliter ſine induſtria poſſeſſoris proveniunt.

46 *Si modo alias*) Niſi forte rem alienam ſi non poſſediſſet, arctius contentiuſque vixiſſet, ac munus ſumtuum feciſſet: ſi res illa non fuit cauſa, ut liberalius viveret.

 47 *Niſi*

Digitized by Google

VI. Quarto, non teneri eum ad fructus quos percipere neglexit: quia nec rem habet, nec quicquam quod rei loco ſuccedit.

VII. Quinto, ſi talis poſſeſſor rem ſibi donatam alii donaverit, non teneri eum 47 niſi omnino etiam ſine hac re donaturus tantundem fuiſſet: tunc enim lucrum erit rei ſuæ peperciſſe.

L.48.§.ult. D. de furt.

VIII. Sexto, ſi rem emtam vendiderit, non teneri, niſi quatenus forte pluris vendiderit: quod ſi donatam vendiderit, teneri ad reſtituendum pretium, niſi forte prodegerit pretium, alias non prodacturus.

L.22.D.de pet. her.L.25.ff.eod. L.23. ff.de reb. cred:L.3.23.C. de rei vind.

IX. 1. Septimo, rem alienam bona fide emtam reſtituendam, nec poſſe erogatum pretium repeti; cui regulæ hæc addenda mihi videtur exceptio, (c) 48 niſi quatenus dominus rei ſuæ poſſeſſionem recipere ſine impendio aliquo probabiliter non potuit, ut puta ſi res apud piratas fuerit. Tunc enim deduci poterit quantum dominus impenſurus libenter fuerat. ipſa enim 49 facti poſſeſſio, præſertim recuperatu difficilis, eſt aliquid æſtimabile, & in hoc dominus poſt rem amiſſam cenſetur factus locupletior.

L.Sua, D. de cont.emt.L.1.ff. de evictionib. L.Si laborante, §.Si navis, D. ad leg.Rhod. Ægid.Reg.diſp. 31.dub.7.n.126 Hoſt.tit.de pæn. v. quid de prædam ementibus *(a) L.Si in emtione,§.rei,D.de contr.emt.* *(b) Bald.& Caſt. l.1. D. de neg. geſt.*

Et ideo cum rei ſuæ emtio ordinario jure non valeat, valere tamen eam ait (a) Paulus Juriſconſultus, ſi ab initio id convenit, 50 ut poſseſsio quæ apud alterum eſt ematur. Neque hic requiro ut emta res ſit (d) cum animo ut domino reſtitueretur, quo caſu 51 negotiorum actionem naſci, ſunt qui aiant, ſunt qui negent (b). Nam negotiorum geſtorum actio ex lege civili naſcitur: nullum enim

47 *Niſi omnino etiam*) Niſi res bona fide poſſeſſa fuerit cauſa & occaſio donationis.

GROT. c *Niſi quatenus dominus rei ſuæ poſſeſſionem recipere ſine impendio aliquo probabiliter non potuit*) Apud Terentium Heautontimorumeno Act. IV. Scena IV.

Sed illud quod tibi
Dixi de argento quod iſta debet Bacchidi;
Id nunc reddendum eſt illi. neque tu ſcilicet
Eo nunc confugies; quid mea? num mihi datum eſt?
Num juſſi? num illa oppignerare filiam
Meam me invito potuit? verum illud, Chreme,
Dicunt: jus ſummum ſumma ſæpe injuria.

Ubi & Eugrafium vide. Hæc æquitas etiam ab Hebræorum magiſtris probatur, & a Wiſigotthis libro I. tit. IX, c. 9, & c. 15. Alc. III. Præſ. 29. Menoch. V, præſ. 29. num. 26. Straccham parte II, num. 18.

GRON. 48 *Niſi quatenus*) Niſi emerit ab eo unde neceſſario & domino emenda fuiſſet quodammodo & ſine impenſa recuperari non potuiſſet.

49 *Facti poſſeſſio*) Poſſeſſio de facto ſive plena.

50 *Ut poſſeſſio quæ apud alterum eſt, ematur*) Ne ſcilicet de ea dominus judicio certandum haberet.

GROT. d *Cum animo ut domino reſtitueretur*) Speculum Saxonicum II, 37. Landrecht tit. XXV.

GRON. 51 *Negotiorum actionem*) Contrariam, quæ datur geſtori ultro accedenti ad negotium alterius.

52 *Fu-*

Digitized by Google

enim habet eorum fundamentorum ex quibus natura obligationem inducit. Nos autem id quod naturale eſt hic quærimus.

2. Non diſsimile eſt quod de 52 funeraria ſcripſit (c) Ulpianus, juſtum judicem in ea non 53 meram negotiorum geſtorum actionem imitari, ſed ſolutius æquitatem ſequi. cum hoc ei actionis natura indulgeat. (d) Et quod alibi idem ait, ſi quis negotia mea geſſerit, non mei contemplatione, ſed ſui lucri cauſa, & circa res meas aliquid impenderit, (e) non quidem in id 54 quod dedit, ſed 55 in id quod ego locupletior ſum, habiturum actionem. Sic enim & domini rerum quarum jactu levata eſt navis, partem recuperant ab aliis, quorum res iactu ſervatæ ſunt: quia & qui rem alioqui perituram ſervavit, in hoc videtur locupletior.

(c) *L.& ſi quis, §. idem Labeo, D.de relig. & ſ. f. Balſamo ad can. x. Gregor. Thauma.*
(d) *L.Si populi. §.ſed ſi quis,D. de neg.geſt.*
(e) *Cajet 2,2.62 6. Soto l.4.q.7. art. 2. Covarr. d.loco. L.1. D. ad leg. Rhod.*

X. Octavo, eum, qui rem alienam emit, non poſſe eam 56 reſtituere venditori ut pretium ſervet, quia ex quo res in ejus fuit poteſtate, jam, ut diximus, cœpit obligatio reſtituendi.

XI. Nono, eum qui rem habeat cujus dominus ignoratur non teneri naturaliter eam rem pauperibus dare: (e) quamquam valde hoc pium ſit, & recte multis in locis conſtitutum. Ratio eſt, quia ex dominio nemo jus habet 57 præter dominum. Non eſſe autem, & non apparere tantundem valent quo ad eum cui non apparet.

XII. Decimo, (f) naturaliter quod ob cauſam turpem aut honeſtam, 58 ad quam quis obligabatur, acceptum eſt, non eſſe reſtituendum, quanquam hoc quoque non immerito legibus quibuſdam introductum eſt. Ratio eſt, (g) quia 59 ratione rei nemo tenetur, niſi res ſit aliena; hic autem dominium tranſit 60 ex prioris domini voluntate. (f) Aliud erit ſi in ipſo accipiendi modo vitium fuerit, puta 61 extorſio: hoc enim eſt aliud obligationis principium, de quo hic non agimus.

(f) *Thom. 2,2. 62.art.5. ad 2. Cajet.ibi.Covar. p.2.§.2.ad cap. peccatum.*
(g) *1 Sam.XII, 5.6.*

XIII. Ad-

52 *Funeraria*) Quæ de impenſis funeris cauſa factis datur.

53 *Meram negotiorum*) Rigorem juris in illa actione.

54 *Quod dedit*) Quod ei abeſt non omne quod impendit.

55 *In id quod*) Quantum mihi imputare poteſt.

56 *Reſtituere venditori*) Cogere venditorem, ut pretio reddito illam recipiat, ſed debere eam reſtituere domino quicquid eveniat de pretio. GROT. e *Quanquam valde hoc pium ſit*) Chryſoſtomus indicato jam loco. GRON. 57 *Præter dominum*) Eoque nec pauperes, nec pauperum curatores jus habent ejuſmodi rem *ἀδέσποτον* poſcendi.

58 *Ad quam quis obligabatur*) Quam & ſine mercede facere debebat.

59 *Ratione rei*) Rem nemo reſtituere compellitur.

60 *Ex prioris domini*) Dominus quod deſit, eo dedit animo, ut fieret accipientis & ſuum eſſe deſineret: itaque apud accipientem non eſt alienum.

GROT. f *Aliud erit ſi in ipſo accipiendi modo vitium fuerit, puta extorſio*) Optime hæc diſtinguit Auguſtini epiſtola LIV.

GRON. 61 *Extorſio*) Si per vim & minas expreſſit.

62 Quæ

(h) D. reſt. q. 10. XIII. Addamus & hoc mendoſe a (*b*) Medina traditum, rerum alienarum in nos dominium tranſire ſine conſenſu domini, ſi res ſint tales; 62 quæ pondere, numero, & menſura æſtimari ſoleant. Nam res ejus generis 63 functionem quidem recipere dicuntur, (i) L. Rogaſti, §. ult. D. ſi cert. id eſt, reſtitui poſſe per id quod (*i*) genere idem eſt, ſed ita demum ſi conſenſus præceſſerit, aut ex lege aut more præceſsiſſe intelligatur, ut in mutuo: aut etiam ſi res, utpote conſumta, exhiberi nequeat. At extra talem conſenſum, vel expreſſum, vel præſumtum, & extra neceſsitatem functio iſta locum non habet.

62 *Quæ pondere, numero*) Quæ ſolent mutuæ dari, in mutuo autem alienantur inque dominium tranſeunt ſpecies creditæ, quæ ſcilicet utendo conſumuntur. Tales igitur res incidentes in non dominum, Medina voluit ejus fieri, ut abuti poſſet illis, & reſtituendo tantundem, non ipſis ſpeciebus liberaretur.

63 *Functionem quidem recipere*) L. 2. D. de rebus cred.

CAPUT XI.

De promiſsis.

I. *Refellitur ſententia ſtatuens ex promiſsis jus naturaliter non oriri.*

II. *Aſſertionem nudam non obligare.*

III. *Pollicitationem naturaliter obligare, ſed inde alteri ius non naſci.*

IV. *Quid ſit promiſſum unde alteri ius oritur.*

V. *Requiri ad hoc in promittente uſum rationis: ubi diſtinguitur ius naturale a legibus civilibus circa minores.*

VI. *Promiſſio errantis an & quatenus obliget naturaliter.*

VII. *Promiſſionem ex metu obligare, ſed qui metus cauſam dedit, teneri ad liberandum promiſſorem.*

VIII. *Id quod promittitur, ut promiſſio valeat, oportere in poteſtate ſit promittentis.*

IX. *An promiſſio ob cauſam vitioſam valeat naturaliter, per diſtinctionem explicatur.*

X. *Quid ſentiendum de promiſſione facta ad conſequendam rem jam ante debitam.*

XI. *Modus valide promittendi per nos ipſos.*

XII. *Modus valide promittendi per alios; ubi & de legatis mandata excedentibus.*

XIII. *Exercitoriæ & inſtitoriæ obligationes quatenus ex jure naturæ procedant, ubi & juris Romani error notatur.*

XIV. *Ad promiſſionis validitatem acceptationem requiri.*

XV. *An acceptatio innoteſcere debeat promiſſori, per diſtinctionem explicatur.*

XVI. *Revocari promiſsionem poſſe, mortuo ante acceptationem cui promiſſum erat.*

XVII. *An & internuntio mortuo, per diſtinctiones explicatur.*

XVIII. *An revocabilis ſit promiſſio, acceptione per alterum facta,* per

Digitized by Google

per diſtinctiones explicatur.

XIX. *Onus promiſſo adiici quo tempore poſſit.*

XX. *Quomodo convaleſcere poſſit invalida promiſſio.*

XXI. *Promiſsiones ſine cauſa, naturaliter non eſſe irritas.*

XXII. *Qui factum alienum promiſit ad quid naturaliter teneatur.*

I. 1. PErduxit nos ordo ad obligationem quæ ex promiſſis oritur: ubi ſtatim ſe nobis objicit vir eruditionis minime vulgaris Franciſcus Connanus. Is enim hanc defen- *Lib. I, c. VI. Lib. V, c. 1.*
dit ſententiam, jure naturæ ac gentium 1 ea pacta, quæ non habent *συνάλλαγμα*, nullam inducere obligationem: honeſte tamen impleri, ſi modo talis res ſit, quam præſtare etiam citra promiſſum honeſtum ac virtuti alicui congruens fuerat.

2. Adfert autem pro ſe ſententia ſua non tantum Juriſconſul- I.
torum dicta, ſed & rationes has: quod non minor ſit culpa ejus, qui temere nulla de cauſa pollicenti credit, quam ejus qui va- II.
nitatem adhibuit promiſsionis: deinde quod fortunis omnium magnum immineat periculum, ſi promiſſo, quod ſæpe ex oſtentatione magis quam ex voluntate proficiſcitur, aut ex voluntate quidem, ſed levi ac parum conſiderata, tenerentur homines: po- III.
ſtremo, quod juſtum fuit 2 aliqua honeſtati cujuſque relinquere, nec ad neceſſitatem obligationis exigere: turpe eſſe promiſſa non implere, 3 non quod injuſte id fiat, ſed quod detegatur promiſſionis levitas.

Tullii quoque utitur teſtimonio, qui dixerit, nec promiſſa ſervanda, quæ ſint iis quibus promiſeris inutilia, nec ſi plus tibi noceant, quam illi proſint cui promiſeris.

Quod 4 ſi res integra non ſit, vult deberi non quod promiſſum eſt, ſed 5 quod intereſt: cæterum pacta, quam ex ſe non habent vim, eam accipere aut ex contractibus, quibus inſunt aut adjiciuntur, aut ex rei traditione: unde naſci 6 partim actiones, 7 partim exceptiones, & vetitam repetitionem.

Quæ vero pacta vim obligandi ſecundum leges habeant, ut pacta ſtipulata, & alia quædam, habere eam 8 legum beneficio, quarum

GRON. 1 *Ea pacta quæ non habent*) Pacta nuda quæ placiti fine ſteterunt, quæ neque traditione, neque ſtipulatione firmata ſunt.

2 *Aliqua honeſtati*) Eſſe quædam, in quibus experiamur quid ex officio facturi ſint homines, nulla lege cogente.

3 *Non quod injuſte*) Non quod in eo ſit injuria legibus vindicanda, ſed quod promiſſor non præſtando quod promiſit, ſe demonſtret vanum, inconſtantem, mendacem.

4 *Si res integra non ſit*) Si cœptum eſt impleri promiſſum, ſi arrha, vel ſymbolum datum.

5 *Quod intereſt*) Ejus cui promiſſum fuerat rem præſtari.

6 *Partim actiones*) Ad exigendum, aut petendum.

7 *Partim exceptiones*) Ad negandum.

8 *Legum beneficio*) Non natura.

9 Ubi

rum ea eſt efficacia, ut quod per ſe honeſtum eſt id efficere poſſint etiam neceſſarium.

3. Verum hæc ſententia, ita generaliter ut ab ipſo effertur accepta, conſiſtere non poteſt. Primum enim ſequitur inde inter reges & populos diverſos, pactorum, quamdiu nihil ex iis præſtitum eſt, vim eſſe nullam, præſertim iis in locis 9 ubi nulla certa forma fœderum aut ſponſionum reperta eſt. Tum vero ratio nulla reperiri poteſt, cur leges, quæ 10 quaſi pactum commune ſunt populi, atque hoc nomine vocantur ab Ariſtotele & *Rhet.* 1, xv. Demoſthene, obligationem pactis poſſint addere; voluntas autem cujuſque, hoc omni modo agentis ut ſe obliget, idem non *L.* 2. *D. de legib.* poſſit, præcipue ubi lex civilis impedimentum non affert. Adde quod voluntate ſufficienter ſignificata, transferri rei dominium poteſt, 11 ut ante diximus. Quid ni ergo poſſit transferri & 12 jus in perſonam, aut 13 ad transferendum dominium (quod jus ipſo 14 dominio minus eſt) aut ad aliquid agendum, quippe cum in actiones noſtras par jus habeamus atque in res noſtras?

§. Per traditionem, Inſtit. de rer. diviſ. 4. Accedit his (a) ſapientum conſenſus: nam quomodo dicitur a Juriſconſultis, nihil eſſe tam naturale, quam voluntatem domini volentis rem ſuam in alium transferre ratam haberi; eodem modo dicitur, (a) nihil eſſe tam congruum fidei humanæ, quam ea 15 quæ inter eos placuerunt ſervare. Sic edictum 16 de pecunia conſtituta, ubi nulla in conſtituente debendi cauſa præceſſerat præter conſenſum, favere dicitur naturali æquitati. Paulus quoque Juriſconſultus cum ait natura debere quem jure gentium dare oportet, 17 cujus fidem ſecuti ſumus: quo in loco primum vox, *oportet*, 18 neceſſitatem quandam moralem ſignificat: neque

(a) D. de pact. L. 1. *D. de pecun. conſt. L. Cum amplius D. de reg. juris.*

9 *Ubi nulla certa*) Sicubi remanet priſca ſimplicitas & verbis nudis & fortuitis, non conceptis & certis formulis tranſigitur.

10 *Quaſi pactum commune*) Ob quam rationem Lycurgus leges ſuas *Ῥήτρας*, id eſt *pacta*, vocavit.

11 *Ut ante diximus*) 2, 6, 1.

12 *Jus in perſonam*) Obligatio.

13 *Ad transferendum dominium*) Nam actio in perſonam eſt, qua intendimus aliquem dare, facere oportere.

14 *Dominio minus*) Quanto ſcilicet ſpes minor eſt re præſenti,

GROT. a *Sapientum conſenſus*) Ita ut & ſilentium in re moram non ferente vim ſponſionis habere velint Hebræi. Baba Kama cap. x, §. 4.

GRON. 15 *Quæ inter eos*) Poteſt excuſari, ut *τὸ eos* ad intellectum referatur: quaſi dixiſſet, fidei hominum. Suſpicor tamen Ulpianum ſcripſiſſe, quam ea quæ inter quos placuerunt ſervari.

16 *De pecunia conſtituta*) Ubi quis id egit cum debitore, ut alio, ſed certo, die ac loco conſtituerit ſe ſoluturum. l. 4, & 5. D. de con. pec.

17 *Cujus fidem ſecuti ſumus*) Quicum contraximus, tanquam cum viro bono & fidem tueri ſolito.

18 *Neceſſitatem moralem*) Si non alia re, moribus dumtaxat & inſtitutis aliquem obſtringi.

19 Res

Digitized by Google

neque vero admittendum eſt, quod ait Connanus, fidem ſecutos nos cenſeri, ubi 19 res integra eſſe deſiit: agebat enim eo loco Paulus de 20 condictione indebiti; quæ ceſſat ſi ex 21 qualicunque pacto ſolutum quid ſit, quia jam ante, 22 re adhuc integra, naturæ ac gentium jure dari oportebat, etiamſi 23 lex civilis ad 24 præſcindendas litium occaſiones auxilium ſuum 25 non præſtabat.

5. M. autem Tullius in officiis tantam promiſsis vim tribuit, ut fundamentum juſtitiæ fidem appellet, quam & juſtitiæ ſororem dixit Horatius, & Platonici ſæpe juſtitiam vocant ἀλήθειαν, quod fidelitatem tranſtulit Apulejus: ac Simonides juſtitiam definiebat, non modo acceptum reddere, ſed & verum dicere. *De off. l. I.* *Ap. de Platone. Plat. 1. de republ.*

6. Sed ut res bene intelligatur, diſtinguendi ſunt diligenter tres gradus loquendi de 26 rebus futuris quæ noſtræ ſunt poteſtatis, aut fore putantur.

II. Primus gradus eſt 27 aſſertio explicans de futuro animum qui nunc eſt: & ad hanc, ut vitio careat, requiritur 28 veritas cogitationis pro tempore præſenti, non autem ut in ea cogitatione perſeveretur. Habet enim animus humanus non tantum naturalem potentiam mutandi conſilium, ſed & jus. Quod ſi 29 in mutatione ſententiæ vitium ſit aliquod, aut accedit, id non eſt intrinſecum mutationi, ſed ex materia, puta quia prior ſententia erat melior.

III. Secundus gradus eſt, cum 30 voluntas ſe ipſam pro futuro tempore determinat, cum ſigno ſufficiente ad indicandam perſeverandi neceſsitatem. Et 31 hæc pollicitatio dici poteſt, quæ 32 ſepoſita lege civili obligat quidem, aut abſolute, aut ſub conditione

19 *Res integra eſſe deſiit*) Ubi jam aliquid agi ex illo ſimplici promiſſo incepit.

20 *Condictione indebiti*) Repetitione ejus, quod quum non deberetur, per errorem ſolutum eſt.

21 *Qualicunque pacto*) Quamvis nudo & ſine ſtipulatione.

22 *Re adhuc integra*) Nondum numerata pecunia.

23 *Lex civilis*) Quæ aliquid amplius requirebat quam pactum nudum.

24 *Præſcindendas*) Recidendas dicere voluit, 2. obſerv. 22.

25 *Non præſtabat*) Non juvabat eum, qui accepit, ad ultro petendum.

26 *Rebus futuris*) Nam in his fit promiſſum.

27 *Aſſertio explicans*) Dictum; quo indices, quid cum maxime facere cogites, non tamen adſeveres te nullo modo aliud facere velle.

28 *Veritas cogitationis*) Simplex animi & oris conſenſus.

29 *In mutatione ſententiæ*) Si quis peccat mutando tale propoſitum, non peccat, quia jus mutandi non habuit, ſed quia cum utrumque & ſervandi & mutandi jus haberet, pejus elegit, in opere, non in actione.

30 *Voluntas ſe ipſam*) Cum quis adfirmat ſeſe ita & non aliter facturum.

31 *Hæc pollicitatio*) Infra num. 14

32 *Sepoſita lege civili*) Nam per hanc non obligas.

 id

tione, ſed jus proprium alteri non dat. Multis enim caſibus evenit, ut obligatio ſit in nobis, & nullum ius in alio: ſicut in debito miſericordiæ, & gratiæ reponendæ apparet, quibus ſimile eſt hoc debitum conſtantiæ ſive fidelitatis. Itaque ex tali pollicitatione res pollicitantis retineri; aut is ipſe qui pollicitus eſt ad impellendam fidem cogi jure naturæ non poterit.

IV. 1. Tertius gradus eſt, ubi 33 ad determinationem talem accedit ſignum volendi jus proprium alteri conferre: quæ perfecta promiſſio eſt, ſimilem habens effectum qualem alienatio dominii. Eſt enim aut 34 via ad alienationem rei, aut alienatio particulæ cujuſdam noſtræ libertatis. Illuc pertinent promiſſa dandi, huc promiſſa faciendi. Ejus quod dicimus inſigne nobis argumentum præbent divina oracula, quæ nos docent (b) Deum ipſum, qui nulla conſtituta lege obſtringi poteſt, contra naturam ſuam facturum niſi promiſſa præſtaret. Nehem. IX, 8. Hebr. VI. 18. & X, 23. I. Cor. I, 19. X, 13. I. Theſſ. V, 24. II. Theſſ. III, 3. II. Tim. II, 13. Unde ſequitur, ut promiſſa præſtentur venire ex natura 35 immutabilis juſtitiæ, quæ Deo, & omnibus his qui ratione utuntur, 36 ſuo modo communis eſt. Accedit judicium
Prov. VI, 1. Salomonis: *Fili mi, ſi quid ſpopondiſti alteri, 37 defixiſti externo volas tuas, illaqueatus es verbis oris tui: captus es enunciationibus oris tui*. Et hinc Hebræis promiſſio vocatur אסור *vinculum*, & (c) voto comparatur, Numer. XXX, 4. 5. 6. Similis origo vocis ὑποσχέσεως notata Euſtathio ad ſecundum Iliados: ἁλίσκεται γάρ πως καὶ κατέχει τὸν ὑποσχόμενον ὁ τὴν ἐπαγγελίαν δεξάμενος. (d) *capit ac vincit quodammodo promiſſorem is, cui fit promiſſio*. Quem ſenſum non male ſecundo metamorphoſeon expreſſit Ovidius, ubi promiſſor ei cui promiſerat ait: 38 *Vox mea facta tua eſt.*

2. His cognitis non difficulter reſpondebimus ad Connani argu-

33 *Ad determinationem*) Ubi non dicitur tantum, aut intra verba ſiſtitur, ſed incipitur actus aliquis præſtandi, etſi totum non impleatur. Ubi non eſſ amur modo quid agere ſtatuerimus, ſed etiam initium fit agendi, data quaſi arrha & pignore irrevocabilis propoſiti.

34 *Via*) Præparatio, prærogativa, ut veteres loquebantur. 4. obſerv. 1. GROT.

b *Deum ipſum*) Ita Baldus in l. 1. D. de pactis. GRON.

35 *Immutabilis juſtitiæ*) Juris naturalis immutabilis. 1, 1. 10. cujus exemplar excellens, perfectum, conſtans atque æternum in Deo & ipſe Deus eſt, Deique beneficio in hominibus, quod ſatis ſit pro captu & modulo illorum.

36 *Suo modo*) Deo excellenter & perpetuo ac ſine varietate; hominibus pro captu ipſorum.

37 *Defixiſti externo*) Manum tuam vinctam alieno tradidiſti. GROT.

c *Voto comparatur*) *Quaſi paciſcuntur cum Diis homines oblatione votorum*. Schol. Horatii.

d *Capit ac vincit*) Inde vincula fidei dicta. Donatus ad Eunuchum. GRON.

38 *Vox mea*) At ibi ſol ad Phaetontem, V. Fa. *temeraria*, dixit, *Vox mea facta tua eſt*; ubi τὸ *tua* auferendi caſu, non nominativo, ut accipit Grotius.

GROT.

gumenta. Nam juriſconſultorum dicta de pactis nudis, reſpiciunt (e) id, quod Romanis legibus erat introductum, quæ 39 deliberati animi ſignum certum conſtituerunt ſtipulationem. Neque negamus ſimiles eſſe in aliis populis leges, *Quæ lex ad id præſtandum nos quod alicui promiſimus obligat?* ait Seneca de lege humana & (f) promiſſo non ſolenniter facto loquens. V. *de Beneſic.* c. 10.

3. Poſſunt autem naturaliter deliberati animi alia eſſe ſigna præter ſtipulationem, aut ſi quid ei ſimile ad actionem pariendam lex civilis poſtulat. Quod autem fit 40 animo non deliberato, id nos quoque ad vim obligandi non credimus pertinere; quod & Theophraſtus libro de legibus notaverat; imo & quod deliberato fit, ſed non eo animo ut jus proprium concedat alteri, ex eo negamus jus exigendi cuiquam naturaliter dari, quanquam non ſolam hinc honeſtatem, ſed & neceſsitatem quandam moralem naſci agnoſcimus. De eo autem quod ex Cicerone adducitur agemus infra, ubi de interpretatione pactorum ſermo erit. Sed quæ ad perfectæ promiſsionis vim requirantur videamus.

V. 1. Primum requiritur uſus rationis: ideo & furioſi, & amentes, & infantis nulla eſt promiſsio. Aliud cenſendum de 41 minoribus, hi enim etſi non ſatis firmum judicium habere credantur, ut & fœminæ, id tamen 42 nec perpetuum eſt, nec per ſe ſufficit ad actus vim elidendam.

2. Quando autem puer ratione uti incipiat, non poteſt certo definiri; ſed ex quotidianis actibus; aut etiam ex eo quod communiter in quaque regione accidit, deſumendum eſt. Itaque apud Hebræos valebat promiſsio quam feciſſet adoleſcens qui annum impleſſet decimum tertium: puella quæ duodecimum. Alibi leges civiles, juſta ratione motæ, quaſdam promiſsiones pupillorum ac minorum irritas pronuntiant, non apud Romanos tantum, ſed & apud Græcos, ut notatum Dioni Chryſoſtomo oratione LXXV. adverſus quaſdam 43 reſtitutionis beneficium introducunt: ſed hi effe-

GROT. e *Id, quod Romanis legibus erat introductum*) Caute Paulus ſententiarum lib. II, tit. XIV. *Si pactum nudum de præſtandis uſuris interpoſitum eſt, nullius eſt momenti: ex nudo enim pacto inter cives Romanos actio non naſcitur.*

GRON. 39 *Deliberati animi*) Noluerunt eum putari decreſſe aut deliberato agere, qui rem non deduxiſſet in ſtipulationem.

GROT. f *De promiſſo non ſolenniter facto loquens*). Id eſt, non ſponſo. Sic epiſtola XIX. diſtinguit: *Jam non promittunt de te, ſed ſpondent.* Stipulatus & ſponſio, verborum ſolennitas dicitur Paulo lib. V. Sententiarum, & Cajo titulo de obligationibus quæ ex conſenſu fiunt.

GRON. 40 *Animo non deliberato*) Non cum certa & demonſtrata deſtinatione in propoſito perſeverandi.

41 *Minoribus*) XXV. annis.

42 *Nec perpetuum eſt*) Quia interdum ſapiunt ante annos.

43 *Reſtitutionis*) In integrum, quæ redintegrandæ rei vel cauſæ actio eſt.

fectus ſunt proprii legis civilis, ac proinde cum jure naturæ ac gentium nihil habent commune; niſi quod quibus locis obtinent, ibi eas ſervari etiam naturale eſt. Quare etiamſi peregrinus cum cive paciſcatur, tenebitur 44 illis legibus; quia qui in loco aliquo contrahit, tanquam ſubditus temporarius legibus loci ſubjicitur.

3. Plane aliud erit ſi in mari pactio fiat, aut in vacua inſula, aut per litteras inter abſentes. Talia enim pacta iure ſolo naturæ reguntur, ut & pacta eorum qui ſummam habent poteſtatem, 45 qua tales ſunt. Nam in his quæ 46 privatim agunt locum habent leges, etiam quæ 47 irritum actum faciunt, ubi id in favorem ipſorum fit, non in pœnam.

Antonin. p. 2. tit. 1. c. 17. §. 6. Dd. ad l. contractus, de reg. jur. Covar. de contractibus, q. 57. Medina c. de reſt. qu. 33.

VI. 1. De pacto errantis perplexa ſatis tractatio eſt. Nam diſtingui ſolet inter errorem circa ſubſtantiam rei, & qui non ſit circa ſubſtantiam: 48 an dolus cauſam dederit contractui, an non: fueritne alter 49 quicum actum eſt doli particeps: ſitne actus 50 ſtricti iuris an 51 bonæ fidei. Nam pro harum rerum varietate alios actus irritos pronuntiant ſcriptores, alios validos quidem, ſed ut arbitrio ejus qui læſus eſt reſcindi poſſint, aut reformari. Sed harum diſtinctionum pleræque veniunt ex jure Romano, tum 52 civili vetere, tum 53 prætorio: quædam etiam non ſatis veræ aut accuratæ ſunt.

Felin. c. 1. de conſtit. num. 40. Bald. in l. Cum quis, C. de jur. & facti ignor.

2. At viam nobis reperiendæ naturali veritati pandit, quod de legum vi atque efficacia omnium ferme conſenſu receptum eſt, ut (g) ſi lex fundetur in 54 præſumtione aliqua facti, quod factum revera ita ſe non habeat, tunc ea lex non obliget, quia veritate facti deficiente; deficit totum legis fundamentum. Quando autem

lex

44 *Illis legibus*) Quibus civis, quæque in ea civitate valent.

45 *Qua tales ſunt*) Ipſam ſummam poteſtatem in ſe ſi conſideres.

46 *Privatim agunt*) Tanquam privati, emendo, vendendo, locando, conducendo, ſtipulando, ſpondendo, &c.

47 *Irritum actum faciunt*) Contractum reſcindunt, ſi hoc ad honorem eorum & conditionem meliorem faciendam pertineat, non pro pœna ſit aut ignominia.

48 *An dolus*) An qui deceptus promiſit, videatur promiſſurus non fuiſſe, niſi deceptus eſſet.

49 *Quicum actum eſt*) An cui doloſe promiſſum eſt, & ipſe dolo egerit, ut Torpeja.

50 *Stricti juris*) Præciſe ſervandum, quod dictum ſcriptumve eſt.

51 *Bonæ fidei*) Locum habet æquitas & benigna interpretatio.

52 *Civili vetere*) Ex XII. tabulis & aliis legibus.

53 *Prætorio*) Ex eo quod in illis Prætores annui per edicta ſua emendarunt.

GROT. g *Si lex fundetur in præſumptione aliqua facti*) Exemplum vide in l. mancipia, C. de ſervis fugitivis, apud Gailium lib. 1, obſ. 11, num. 7. apud Molinæum ad conſuet. Pariſ. tit. 1, §. 13. Gl. 3.

GRON. 54 *Præſumptione aliqua facti*) Legis cauſa ſit fingi aliquid factum, quod revera factum non eſt.

55 In

Digitized by Google

lex 55 in tali præſumtione ſit fundata, ex legis materia, verbis, & circumſtantiis colligendum. Similiter ergo dicemus, (h) ſi promiſſio fundata ſit in præſumtione quadam facti quod non ita ſe habeat, naturaliter nullam ejus eſſe vim: quia omnino promiſſor non conſenſit in promiſſum, niſi ſub quadam conditione quæ re ipſa non extitit: quo referenda eſt illa quæſtio apud Ciceronem de oratore primo de eo, qui filium ſuum mortuum falſo credens alium inſtituerat heredem. *Covar. in c. poſſeſſor, de reg. jur. in 6. p. 2. §. 6. num. 8. Navar. c. 12. num. 13.*

3. Quod ſi promiſſor negligens fuit in re exploranda, aut in ſenſu ſuo exprimendo, & damnum inde alter paſſus ſit, tenebitur id reſarcire promiſſor, non ex vi promiſſionis, ſed ex damno per culpam dato, de quo capite infra agemus. Si vero adfuerit quidem error, ſed 56 in quo fundata non fuerit promiſsio, ratus erit actus, utpote non deficiente vero conſenſu: ſed hoc quoque caſu ſi is cui promittitur 57 dolo errori cauſam dederit, quicquid ex eo errore damni promiſſor fecit, reſarcire tenebitur, ex alio illo obligationis capite. Si pro parte fundata erit errore promiſſio, valebit pro reliqua parte.

VII. 1. De eo quod metu fit, non minus implicita tractatio eſt: nam & hic diſtingui ſolet inter metum 58 gravem abſolute, vel ratione habita perſonæ 59 metuentis, & levem; illatum juſte & injuſte; ab eo, cui promittitur, vel ab alio: item inter 60 actus liberales & 61 oneroſos: & pro his diverſitatibus alii actus dicuntur 62 irriti, alii ad arbitrium promittentis 63 revocabiles, alii 64 in integrum reſtituendi: non ſine magna ſententiarum varietate circa hæc ſingula.

2. Ego omnino illorum accedo ſententiæ, qui exiſtimant, ſepoſita lege civili, quæ obligationem poteſt tollere, aut minuere, eum qui metu promiſit aliquid, obligari: quia conſenſus hic adfuit, nec conditionalis, ut modo in errante dicebamus, ſed abſolutus. Nam ut recte ab Ariſtotele traditum eſt, qui naufragii me- *Eth. Nic. III. Sylv. verb. metus, q. 8.*

tu

55 *In tali præſumtione ſit fundata*) Ejuſmodi cauſam habeat.
GROT. h *Si promiſſio fundata ſit in præſumtione quadam facti quod non ita ſe habeat*) Seneca de beneficiis IV; c. XXXVI. Demens eſt qui fidem præſtat errori.
GRON. 56 *In quo fundata*) Qui non dederit cauſam promiſſioni, valebit promiſſum.
57 *Dolo errori*) Arte aliqua interpoſita effecerit, ut promiſſor erraret.
58 *Gravem abſolute*) Qui quemvis alium conſtantem virum perterrere poſſit.
59 *Metuentis*) Qui etſi aliis, non ei tamen perſonæ, cui factus eſt tolerabilis.
60 *Actus liberales*) Ubi promittitur per metum, quod poſſis facere ſalvo ſtatu & exiſtimatione.
61 *Oneroſos*) Quibus gravatur res familiaris aut fama.
62 *Irriti*) Ab initio nulli.
63 *Revocabiles*) Per illum qui promiſit, mutabiles.
64 *In integrum*) Officio judicis reſcindendi.

65 *Res*

tu 65 res ſuas jactat, vellet res ſervare ſub conditione, ſi naufragium non immineret; at abſolute vult res perdere, ſpectata ſcilicet temporis ac loci circumſtantia.

Sed illud ſimul veriſsimum cenſeo, ſi is cui promittitur metum intulerit non juſtum, ſed injuſtum, quamvis levem, atque inde ſecuta ſit promiſsio, eum teneri ad liberandum promiſſorem ſi promiſſor velit; non 66 quod inefficax fuerit promiſsio, ſed 67 ob damnum injuria datum, quod quam habeat exceptionem ex jure gentium, (i) infra ſuo loco explicabitur.

Sylv. verb. reſtitutio, 2, dicto 7. Navarr. c. 17. n. 15. & c. 22. n. 51. §. 7. Covar. ad reg. peccatum, q. 2. §. 3. num. 7. l. 14. §. 3. D. quod met. cauſ.

3. Quod vero quidam actus reſcinduntur (k) ob metum ab alio incuſſum, quam quicum actum eſt, ex lege eſt civili, quæ ſæpe etiam actus libere factos 68 ob judicii infirmitatem, aut irritos facit aut reuocabiles. Quæ autem de 69 legum ciuilium vi atque efficacia ſupra diximus, eadem hic volumus haberi repetita. At quæ ad promiſsiones firmandas vis ſit jurisjurandi, infra videbimus.

VIII. 1. Materiam promiſsi quod attinet, eam oportet eſſe, aut eſſe poſſe 70 in iure promittentis, ut promiſſum ſit efficax. Quare primum non valent promiſſa facti per ſe illiciti: quia ad illa nemo jus habet, nec poteſt habere. At promiſsio, ut ſupra diximus, vim accipit ex iure promittentis, nec ultra extenditur. Ageſilaus de promiſſo interpellatus reſpondit: ναὶ δῆτα, εἰ δ' ἐστι δίκαιον. εἰ δὲ μὴ, ἔλεξα μέν. ὡμολόγησα δ' οὔ. *bene, ſi juſtum eſt: ſin minus, dixi tantum, non & promiſi.*

2. Quod ſi res nunc non ſit in poteſtate promittentis, ſed eſse aliquando poſsit, erit 71 in pendenti efficacia; quia tum promiſsio facta cenſeri debet ſub conditione, ſi res in poteſtatem venerit. Quod ſi conditio, qua res in poteſtatem promiſsoris venire poſsit, ipſa quoque 72 ſit poteſtativa, tenebitur promiſsor facere quicquid 73 moraliter æquum eſt ut ea impleatur.

3. Sed

65 *Res ſuas jactat*) Navis levandæ cauſa in mare abjicit.

66 *Quod inefficax*) Quaſi naturaliter obligatum non ſit, ſed quia metum inferens injuria damnum dedit, & pro eo ſatisfactionem debet.

67 *Ob damnum injuria datum*) 2, 17. 17.

GROT. i *Infra ſuo loco explicabitur*) Hoc libro tit. XVII. §. 19. & libro III, c. XIX. §. 1.

k *Ob metum ab alio incuſſum*) Seneca naturam ſecutus libro IV. controverſiarum. controverſia XXVI. *Ita reſcinduntur quæ per vim & neceſſitatem geſta ſunt, ſi vis & neceſſitas a paciſcente adhibita eſt. Nihil enim, inquit, mea, an tu cogaris ſi non a me cogeris. Meam culpam oportet eſſe ut mea pœna ſit.* confer quæ infra libro III, c. XIX. §. 4.

GRON. 68 *Ob judicii infirmitatem*) Ut in filiis familias SC. Macedoniano, in mulieribus Vellejano.

69 *Legum civilium*) Quæ ſcilicet plerumque fundantur in præſumtione facti.

70 *In jure*) In poteſtate.

71 *Erit in pendenti*) In ſuſpenſo habebitur, proferetur effectus.

72 *Sit poteſtativa*) Ejus generis, ut promiſſor eam præſtare aut accelerare poſſit.

73 *Moraliter*) Arbitratu boni viri.

74 *Effe-*

Digitized by Google

3. Sed in hoc quoque genere lex civilis utilitatis cauſa multa irrita ſolet facere, quæ naturaliter obligarent: ut promiſſum futuri matrimonii factum ab eo eave, qui conjugem nunc habeat, & non pauca quæ a minoribus, aut filiis familiarum fiunt.

IX. Quæri hic ſolet, an promiſſio facta ob cauſam naturaliter vitioſam ipſa natura valeat, ut ſi quid promittatur homicidii perpetrandi cauſa. Hic ipſam promiſſionem vitioſam eſſe ſatis apparet: in hoc enim adhibetur, ut alter impellatur ad malum facinus. Sed non quicquid vitioſe fit 74 effectu juris caret, quod in prodiga donatione apparet. Hoc intereſt, quod 75 donatione facta jam ceſſat vitioſitas: nam ſine vitio res relinquitur apud donatarium. At in promiſſis ob cauſam vitioſam manet vitium, quamdiu non perpetratum eſt crimen: tamdiu enim impletio ipſa promiſſi, ut mali illex, labem in ſe habet, quæ ceſſare incipit peracto crimine. Unde ſequitur uſque ad id tempus promiſſionis talis efficaciam eſſe in pendenti, ut modo dicebamus in promiſſa re quæ juris noſtri non eſt: crimine vero perpetrato, jam obligationis vim exſeri, quæ ab initio non intrinſecus defuit, ſed ab accedente vitio fuit Cajet. 2, 2. q. 32. art. 7.
impedita. Et hujus rei exemplum afferri poteſt in Juda Jacobi filio, qui Thamari, quam meretricem putabat, promiſſam mercedem, (l) tanquam debitam, perſolvit. Gen. XXXVIII. Quod ſi 76 injuſtitia promiſſarii cauſam promiſſioni dederit, aut 77 inæqualitas ſit in contractu, hæc quomodo ſint reſarcienda alia eſt quæſtio, (m) de qua mox videbimus.

X. Quod vero promittitur ob cauſam ante debitam, non eo minus debetur, ſi jus naturale ſpectemus, ſecundum ea quæ de rei alienæ acceptatione 78 ſupra diximus: nam & ſine ulla cauſa promiſſum naturaliter deberetur. Sed hic quoque damnum per extorſionem datum, aut inæqualitas in contractu reparanda venient, ſecundum tradendas inferius leges.

XI. Modum promittendi quod attinet, is, ut de dominii tranſlatione diximus, requirit actum externum; id eſt ſignum ſufficiens voluntatis, quale interdum eſſe poteſt nutus, frequentius autem vox aut literæ.

XII. Sed

74 *Effectu juris caret*) Irritum eſt per ſe, &, antequam reſcindatur a judice, invalidum.

75 *Donatione facta*) A prodigo. GROT.

l *Tanquam debitam*) Natura ſcilicet, ſecundum cujus legem tunc vivebatur. Aliter ex jure civili judicavit C. Aquilius teſte Valerio Maximo, lib. VIII, c. II. n. 2. GRON.

76 *Injuſtitia promiſſarii*) Qui publicum & tralatitium jus ſine pactione mercedis non impertiebat. Sueton. Octavio cap. 1.

77 *Inæqualitas ſit in contractu*) Nulla proportio inter promiſſum & rem promiſſo quæſitam. GROT.

m *De qua mox videbimus*) Cap. XII, §. 9, 10, 11. GRON.

78 *Supra diximus*) Cap. præced. num. 11. & 12.

GROT.

XII. Sed & per hominem alterum obligamur, ſi conſtet de voluntate noſtra qua illum elegerimus, (n) ut inſtrumentum noſtrum ad hoc ſpeciatim, aut ſub generali notione. Et 78 in generali præpoſitione accidere poteſt, ut nos obliget qui præpoſitus eſt, agendo contra 79 voluntatem noſtram ſibi ſoli ſignificatam: quia hic 80 diſtincti ſunt actus volendi; unus quo nos obligamus ratum habituros quicquid ille in tali negotiorum genere fecerit; alter, quo illum nobis obligamus ut non agat niſi ex præſcripto, ſibi non aliis cognito. Quod notandum eſt (o) ad ea; quæ Legati promittunt pro Regibus ex vi inſtrumenti procuratorii, excedendo arcana mandata.

XIII. Atque hinc etiam intelligi poteſt 81 exercitoriam & 82 inſtitoriam, quæ 83 non tam actiones ſunt quam qualitates actionum, ipſo naturali jure niti. Adjiciendum hic eſt male Romanis legibus introductum, ut ex facto magiſtri 84 exercitores in ſolidum, ſinguli, tenerentur. Nam hoc nec naturali æquitati convenit, quæ ſatis habet ſi pro ſuis ſinguli partibus conveniantur, nec publice utile eſt; abſterrentur enim homines ab exercendis navibus, ſi metuant ne ex facto magiſtri quaſi in infinitum teneantur. Atque adeo apud Hollandos, ubi mercatura pridem maxime viguit, & nunc & olim lex illa Romana obſervata non eſt: imo contra, conſtitutum, ne exercitoria etiam univerſi amplius teneantur, quam ad æſtimationem navis, & eorum quæ in navi ſunt.

L. qui abſenti, D. de acq. poſſ. Gomez. tom. 11, c. 9. num. 1.

XIV. Ut autem promiſsio jus transferat: (p) 85 acceptatio hic non

GROT. n *Ut inſtrumentum noſtrum*(Servius ad illud Æneidos IX. *Hoſpitio cum jungeret abſens: per internuntios* ait. Vide quæ ſupra ad caput VI, §.2.

GRON. 78 *In generali præpoſitione*) Si cui dederimus mandatum generale quod ad notitiam publicam pervenire patimur.

79 *Voluntatem noſtram ſibi ſoli*) Vel verbis vel ſcripto arcano, quibus derogamus mandato generali.

80 *Diſtincti ſunt actus*) Duæ diverſæ ac diſcordes ſignificationes voluntatis.

GROT. o *Ad ea quæ legati promittunt pro regibus ex vi inſtrumenti procuratorii excedendo arcana mandata*) Vide exemplum apud Marianam XXVII, 18. Aliud apud Guicciardinum Tom. 1.

81 *Exercitoriam*) Qua in ſolidum tenetur exercitor navis ex contractu magiſtri quem navi præpoſuit, quemque magiſter navi impoſuit §. 2. Inſtit. Quod cum eo qui in aliena.

82 *Inſtitoriam*) Quæ in contractu ejus qui præpoſitus eſt tabernæ, aut menſæ aliive negotio, datur adverſus præponentem in ſolidum.

83 *Non tam actiones ſunt*) Actionum ſpecies diſtinctæ a condictione tam, quæ datur in dominum: quod juſſu ejus cum ſervo contractum eſt, quam hujus ad certa genera ſervorum accomodatio.

84 *Exercitores in ſolidum*) L. 1. §. 20. D. de exercitoria.

GROT. p *Acceptatio hic non minus quam in domini translatione requiritur*) Tertullianus, ut Juriſperitus, libro de jejuniis: *Votum cum a Deo acceptatum eſt, legem in poſterum facit.*

GRON. 85 *Acceptatio*) Conſenſus ejus cui promittitur.

86 *Hic*

Digitized by Google

non minus quam in dominii translatione requiritur, ita tamen ut 86 hic quoque 87 præcedens rogatio durare intelligatur, ac vim habere acceptationis. Nec obſtat quod 88 de pollicitationibus factis civitati jure civili eſt proditum: quæ ratio quoſdam induxit, ut jure naturæ ſolum promittentis actum ſufficere judicarent: nam lex Romana non hoc dicit, ante acceptationem pollicitationis plenam eſſe vim; ſed revocari vetat, (q) 89 ut acceptari ſemper poſſit: qui effectus non eſt naturalis, ſed 90 mere legitimus, cui non diſsimile eſt quod pro infantibus & amentibus jus gentium introduxit. Nam pro his, ut poſsidendi res quæ poſſeſsione quæruntur, ita & acceptandi 91 animum jus ſupplet. *Molina diſput. 263.* *Vide hoc libro, c.11, III.§.6. & IV.§.10.*

XV. Illud etiam quæri ſolet, an ſatis ſit acceptationem fieri, an vero etiam innoteſcere debeat promiſſori, antequam promiſſio plenum effectum conſequatur. Et certum eſt utroque modo fieri poſſe promiſsionem, aut hoc modo: volo, ut valeat ſi acceptetur; aut hoc modo: volo, ut valeat ſi acceptatum intellexero. Et in his quidem quæ 92 ad mutuam pertinent obligationem, poſterior ſenſus præſumitur: in promiſsis vero 93 mere liberalibus potius eſt ut prior ſenſus credatur adfuiſſe, niſi aliud appareat.

XVI. Sequitur hinc, ante acceptationem, quippe jure nondum tranſlato, revocari promiſſum poſſe ſine injuſtitia, imo & 94 ſine inconſtantia, ſi revera eo animo factum ſit, ut ab acceptatione demum valere incipiat. Revocari etiam poſſe mortuo ante acceptationem eo cui promiſſum erat, quia videtur acceptatio in arbitrium ipſius collata, non heredum. Aliud enim eſt velle dari huic jus ad heredes tranſiturum, (r) aliud velle dare heredibus: multum enim refert in quem beneficium conferatur. Et hoc eſt quod Neratius reſpondit, non videri ſibi principem quo ei, quem vi- *L.6. C. ſi quis alteri vel ſibi.* *l.4. D. de man. vind.* *L. 191. D. de reg. juris.*

86 *Hic quoque*) Quemadmodum in dominii translatione, 2, 6, 2.

87 *Præcedens rogatio*) Si quis poſt promiſſum non quidem id ſibi placere declaraverit, ſed rogaverit antea ut promitteretur.

88 *De pollicitationibus*) Pollicitatio eſt offerentis ſolius promiſſum, l. 3. D. de pollicit.

GROT. q *Ut acceptari ſemper poſſit*) Vide ſimilem legem Wiſigotthorum l. v, tit. 11, c. 6.

GRON. 89 *Ut acceptari*) Ut ea rata ſit & debeantur pollicita ex nuda promiſſione; quemadmodum vota quæ Deo fiunt, & quum ludi, munera, epulum, numni per centurias Romæ pronuntiarentur.

90 *Mere legitimus*) Jure civili introductus.

91 *Animum jus ſupplet*) Cum ipſi fateri animum non poſſint, jus conſtituit eum eſſe, quem oſtendunt in quorum tutela vel curatione ſunt.

92 *Ad mutuam pertinent*) Ubi pro promiſſo aliquid ille, cui promittitur, præſtare viciſſim debet.

93 *Mere liberalibus*) Pro quibus nihil præſtatur.

94 *Sine inconſtantia*) Crimine levitatis.

GROT. r *Aliud eſt velle dare heredibus*) Ideo ad vitandum ambiguum dici ſolebat: *Illi liberiſque ejus*. Servius ad IX. Æneidos. Vide & legem Wiſigotthorum l. v, tit. 11, c 6.

vivere exiſtimabat, conceſsiſset, 95 defuncto conceſsiſſe.

L. Mandatum, D. Mandati. Cl. rus libro IV. §. donatio, q. 12.

XVII. 1. Poterit etiam revocari mortuo eo 96 qui lectus erat voluntatis internuncius; quia in illius verbis poſita fuerat obligatio. Aliud in tabellario, qui non eſt inſtrumentum obligationis, ſed perlator inſtrumenti obligatorii. Itaque literæ conſenſus indices per quemvis perferri poterunt. Diſtinguendum quoque inter miniſtrum, qui electus eſt 97 ut promiſſionem ſignificet, & inter eum, qui electus eſt 98 ut ipſe promittat. Priore caſu revocatio vim ſuam habebit, 99 etiamſi miniſtro non innotuerit: altero vero irrita erit revocatio; quia ius promittendi 1 ab ipſius voluntate pendebat, quæ voluntas neſdum cognita revocatione 2 omni culpa vacabat. Sic etiam priore caſu (s) mortuo donatore poterit acceptari donatio, ut perfecta 3 ab una parte, quanquam revocabiliter: quod apertius in 4 legatis conſpicere eſt; altero caſu non poterit, quia non facta eſt, ſed 5 mandata fieri.

L. Si mandaſſem, D. Mandati. L. Nec ambigi, C. de donat.

2. In dubio autem mandantis voluntas fuiſſe cenſetur, ut impleatur mandatum, niſi magna mutatio inciderit, qualis eſt 6 mors mandantis. Poſſunt tamen ſuppetere conjecturæ quæ aliud judicandum ſuadeant, quæ facile admittendæ ſunt, ut ſubſiſtat quod 7 pia cauſa dari mandatum eſt. Ac ſimili modo definiri poteſt agitata olim controverſia, 8 an in heredem mandati detur actio, qua de re aliud M. Druſum prætorem, aliud Sextum Julium 9 edixiſſe refert ſcriptor ad Herennium lib. II.

Covar. in Var. c. 14, num. 16. L. ſi pater, D. de manumiſ. vind.

XVIII. 1. Solent & controverſiæ incidere de acceptatione pro altero facta: in quibus diſtinguendum eſt inter promiſſionem 10 mihi factam de re danda alteri, & inter promiſſionem

11 in

95 *Defuncto conceſſiſſe*) Ut ab heredibus peti poſſit.

96 *Qui lectus erat voluntatis*) Is, cui mandaveram, ut meo nomine ſuis verbis promitteret.

97 *Ut promiſſionem ſignificet*) Qui tantum ut nuntius agit.

98 *Ut ipſe promittat*) Qui agit ut procurator.

99 *Etiamſi miniſtro*) Etiam non monito miniſtro: ne ſignificet, quia jus omne retinuit ſibi.

1 *Ab ipſius*) Procuratoris vel miniſtri.

2 *Omni culpa vacabat*) Et propterea habet effectum juris, teneturque promiſſor ratam eam habere.

GROT. s *Mortuo donatore poterit acceptari donatio*) Vide librum de Tenuris Angliæ, c. 7. GRON.

3 *Ab una parte*) Donantis.

4 *Legatis*) Quorum teſtamento facto donationem mortis cauſa perfeciſſe videtur teſtator, ſed ea revocare poteſt, quamdiu vivit.

5 *Mandata fieri*) Et ſic abiit e poteſtate mandantis.

6 *Mors mandantis*) Priuſquam perficeretur mandatum.

7 *Pia cauſa*) Eccleſiis, ſcholis, noſocomiis, pauperibus.

8 *An in heredem*) An heres præſtare teneatur, quod mandavit defunctus.

9 *Edixiſſe*) In edicto annuo promulgaſſe.

10 *Mihi factam de re*) Ut ſi dixerit promiſſor: *Promitto tibi me illi daturum.*

11 *In*

Digitized by Google

11 in ipſius nomen collatam cui res danda eſt. Si mihi facta eſt promiſſio, omiſſa inſpectione 12 an mea privatim interſit, quam introduxit jus Romanum, naturaliter videtur mihi acceptando jus dari efficiendi, ut ad alterum jus perveniat, ſi & is acceptet: ita ut 33 medio tempore a promiſſore promiſſio revocari non poſſit: ſed ego cui facta eſt promiſſio 14 eam poſſim remittere. Nam is ſenſus juri naturæ non repugnat, & verbis talis promiſſionis maxime congruit: 15 neque nihil mea intereſt ſi per me alter beneficium acquirat.

Covar. c quamvis, p.2. §.4.13.

Alex. conſ.2.c.4. lib.1. & ibi Car. Mol.

2. Quod ſi promiſſio in nomen ejus collata eſt cui danda res eſt, diſtinguendum eſt, an qui acceptat, aut ſpeciale mandatum habeat acceptandi, aut ita generale: ut talis acceptatio ei incluſa cenſeri debeat: an vero non habeat. Ubi mandatum tale anteceſſit, diſtinguendum ultra non puto, ſitne 16 perſona ſui juris necne, quod Romanæ leges volunt, ſed plane ex tali acceptatione promiſſionem perfici: quia conſenſus poteſt & per miniſtrum interponi ac ſignificari. Velle enim cenſeor quod in alterius voluntate poſui, ſi & ille velit. Deficiente autem mandato, ſi alius 17 cui promiſſio facta non eſt acceptet, volente promiſſore, tunc is erit effectus, ut promiſſori revocare promiſſionem non liceat, antequam is quem ſpectat promiſſio eam 18 ratam habuerit aut irritam: ſic tamen, ut medio illo tempore is qui acceptavit, 19 remittere promiſſum non poſſit, quia hic non adhibitus eſt 20 ad jus aliquod accipiendum, ſed ad adſtringendam promiſſoris fidem in ſuſtentando beneficio: ita ut promiſſor ipſe ſi revocet faciat contra fidem, non contra 21 jus proprium alicujus.

XIX. Ex ſuperioribus intelligi etiam poteſt, quid ſentiendum ſit 22 de onere adjecto promiſſioni: id enim 23 fieri poterit quamdiu promiſſio completa nondum eſt per acceptationem, nec fide interpoſita facta irrevocabilis. Onus autem in commodum tertii adje-

L.perfecta, C.de donat. quæ ſub modo.

11 *In ipſius nomen*) Promitto illi per te datum iri.

12 *An mea privatim*) Vt ſi interſit acceptantis, obligetur promiſſor; ſin minus, non obligetur.

13 *Medio tempore*) Dum nondum ad alterum pervenit.

14 *Eam poſſim remittere*) Promiſſorem obligatione ſolvere.

15 *Neque nihil mea intereſt*) Nam & ego ponor in gratiam.

16 *Perſona ſui juris*) Nam qui non eſt ſui juris, per ſe non poteſt mandare, ſed ex auctoritate illius in cujus poteſtate eſt.

17 *Cui promiſſio facta non eſt*) Non enim dixit, Permitto tibi ut a me des, ſed Promitto illi te medio vel internuntio me daturum.

18 *Ratam habuerit aut*) Ratam habuerit, vel repudiaverit.

19 *Remittere promiſſum*) Promiſſori obligationis gratiam facere.

20 *Ad jus aliquod accipiendum*) Vt aliquid faciat ipſe, ſed ut faciendi ab alio teſtis & vas ſit.

21 *Jus proprium alicuius*) Ejus qui locutus eſt.

22 *De onere adiecto*) Si ita promiſero, ut ille cui promitto, faciat aliquid ſibi grave in commodum tertii.

23 *Fieri*) Oneris adjici.

adjectum promiſsioni revocari poterit, quamdiu a tertio acceptatum non erit: quanquam non deſunt tam in hac quam in aliis quæſtionibus qui ſecus ſentiant. Sed recte rem inſpicienti facile elucet naturalis æquitas, ut multis probationibus non egeat.

Bart. in l. Qui Roma, §. Flavius, de verborum oblig.

XX. Solet & illud diſputari, quomodo 24 convaleſcere poſsit promiſsio 25 cui error cauſam dedit, ſi re cognita promiſſor ſtare velit promiſſo. Atque idem quæri poteſt de promiſsionibus, 26 quibus lex civilis impedimentum injicit ex metu aut cauſa alia, ſi iſta cauſa poſtea ceſſaverit. Nam ad hæc firmanda quidam 27 ſolum actum internum requirunt, quem conjunctum cum priore 28 actu externo ſufficere putant ad pariendam obligationem. Alii, quibus id diſplicet, ideo quia 29 actus externus non poteſt ſignum eſſe 30 actus interni ſequentis, requirunt novam verbis factam promiſsionem & acceptationem. Verior eſt media ſententia, actum quidem externum requiri, ſed non utique verbis factum, cum retentio rei promiſſæ ex parte ejus cui promiſſa eſt, & relictio ejus ex parte promittentis, aut ſimile aliquid, ſufficere poſsint ad ſignificandum conſenſum.

Navarr. c. 22. num. 51. & 80. lib. III.

Sanc. l. II. de matrim. diſp. 32. num. 8.

XXI. Hoc quoque omittendum non eſt, ne jura civilia cum naturali jure confundantur, neque promiſsiones 31 quæ cauſam expreſſam non habent naturaliter eſſe irritas, non magis quam rerum donationes.

XXII. Neque eum qui 32 factum alienum promiſit ad id quod intereſt teneri, modo facere non omiſerit quod ex ſua parte ad id factum obtinendum facere poterat: niſi verba aut negotii natura obligationem inducant ſtrictiorem. *Velut perſoluta fide*, inquit Livius, (t) *quia per eum non ſtetiſſet quin præſtaretur*.

Covar. c. quamvis, p. 2. §. 5.

Lib. II.

24 *Convaleſcere*) Rata & efficax fieri.

25 *Cui error cauſam*) i. Num. 6.

26 *Quibus lex civilis*) Quæ improbantur jure civili.

27 *Solum actum internum*) Deſtinationem animi.

28 *Actu externo*) Pronunciatione verborum quibus promiſit.

29 *Actus externus*) Qui ſcilicet antea ex errore factus eſt.

30 *Actus interni*) Animi volentis rem ratam eſſe, etiamſi per errorem facta ſit.

31 *Quæ cauſam expreſſam*) Quibus non additur diſertis verbis, cur fiant.

32 *Factum alienum promiſit*) Si illud præſtare nequeat.

GROT. t *Quia per eum non ſtetiſſet quin præſtaretur*) Confer quæ infra lib. III, c. XX, §. 30.

CAP.

CAPUT XII.

De contractibus.

I. *Diviſio actuum humanorum qui aliis hominibus utiles ſunt: ac primum in ſimplices ac mixtos.*

II. *Simplicium, in beneficos meros, aut cum mutua obligatione.*

III. *Et permutatorios: tum qui dirimunt,*

IV. *Tum qui communionem adferunt.*

V. *Mixtos eſſe principaliter.*

VI. *Aut per acceſſionem.*

VII. *Qui actuum contractus dicantur.*

VIII. *Æqualitatem in contractibus requiri: Primum, circa actus præcedaneos.*

IX. *Ad ſcientiam:*

X. *Ad libertatem volendi.*

XI. *Secundo, in ipſo actu, ſi ſit permutatorius.*

XII. *Tertio, in eo de quo agitur: quod explicatur.*

XIII. *Quæ æqualitas locum habeat in actibus mere aut partim beneficis.*

XIV. *Quomodo æſtimandum rei pretium in venditione: & ex quibus cauſis juſte creſcat aut minuatur.*

XV. *Quando naturaliter perfecta ſit venditio: & quando dominium tranſeat.*

XVI. *Monopolia quæ ſint contra jus naturæ, aut diligendi legem.*

XVII. *Pecunia functionem quomodo recipiat.*

XVIII. *De conductionis mercede naturaliter nihil remittendum ob ſterilitatem & ſimiles caſus: & quid ſi conductore primo impedito uti, res alii locata ſit?*

XIX. *Juſta merces quomodo creſcat & minuatur.*

XX. *Quo iure vetitæ ſint uſuræ.*

XXI. *Quæ commoda uſuræ nomine non veniant.*

XXII. *Legum civilium quæ circa hanc rem vis ſit.*

XXIII. *Qualis æſtimatio facienda in contractu averſi periculi, ſive aſſecurationis.*

XXIV. *Qualis in ſocietate, ubi multæ eius ſpecies explicantur.*

XXV. *De ſocietate navali.*

XXVI. *Iure gentium inæqualitatem in quam conſenſum eſt, quoad actus exteriores non attendi: & quo ſenſu id naturale dicatur.*

I. ACtuum humanorum qui ad aliorum hominum utilitatem tendunt, alii ſunt ſimplices, alii [1] compoſiti.

II. (a) Simplices alii [2] benefici, alii [3] permutatorii. Benefici aut

GRON. 1 *Compoſiti*) Quos numero 5. mixtos appellat.

GROT. a *Simplices alii benefici, alii permutatorii*) Ariſtoteles illa omnia δόσεως, hæc πράσεως nomine comprehendit.

GRON. 2 *Beneficii*) Gratuiti, in quibus nihil ex pacto redditur.

3 *Permutatorii*) In quibus ex pacto viciſſim agitur, datur, & accipitur.

4 *Fa-*

aut meri, aut cum mutua quadam obligatione. Benefici meri, aut in præſens abſolvuntur, aut in futurum prominent. In præſens abſolvitur 4 factum utile, de quo nihil loqui neceſſe eſt, quando utilitatem quidem parit, ſed nullum juris effectum; item donatio, qua dominium transfertur, qua de re egimus ſupra cum de dominii acquiſitionibus ageretur. In futurum prominent promiſſiones tum dandi, tum faciendi, de quibus jamjam egimus. Benefici actus cum obligatione mutua ſunt, qui 5 aut de re diſponunt ſine alienatione, aut de facto ita ut aliquis effectus ſuperſit. Talis eſt circa rem uſus conceſſio, qui commodatio dicitur: in factis præſtatio operæ ſumtuoſæ, aut obligatoriæ, quæ dicitur mandatum, cujus ſpecies eſt depoſitum, præſtatio ſcilicet operæ in re cuſtodienda. His autem actibus ſimiles ſunt actuum promiſſiones, niſi quod, ut diximus, hæ in futurum prominent: quod & de actibus jam explicandis intellectum volumus.

III. 1. Actus permutatorii 6 aut dirimunt partes, aut communionem adferunt. Actus eos qui diremtorii ſunt, recte dividunt juriſconſulti Romani in 7 do ut des, facio ut facias, facio ut des: de quibus videri poteſt Paulus juriſconſultus in l. Naturalis. Digeſtis, Præſcriptis verbis.

2. Sed Romani ab hac diviſione eximunt quoſdam contractus, quos ipſi 8 nominatos vocant, non tam quod proprium habeant nomen (habet enim hoc & 9 permutatio, quam a nominatorum numero excludunt) quam quod ob uſum frequentiorem (b) vim quamdam & naturam accepiſſent talem, quæ etiamſi nihil eſſet dictum ſpecialiter, ex ipſo nomine ſatis poſſet intelligi: unde etiam certæ de illis proditæ erant actionum formulæ: cum in cæteris contractibus minus frequentibus 10 hoc tantum ineſſet,

4 *Factum utile*) Officium vel gratia præſens.

5 *Aut de re diſponunt*) Rei uſum gratificantur aut operæ ſedulitatem, ſic tamen ut actiones inde oriantur. Res, commodatum. Opera vel in faciendo vel in cuſtodiendo: illud mandatum, hoc depoſitum.

6 *Aut dirimunt*) Aut quæ inter ſe ſunt hominibus, æqualitate quadam ſeparant, aut diſſociata conjungunt.

7 *Do ut des*). Emptione, venditione: do ut facias, & facio ut des, locatione conductione, facio ut facias, mandato. Sed do ut facias, omiſit, quia id complectitur ſub locatione conductione. §. 1. Inſtitut.

8 *Nominatos*) Quibus nominatim lex XII. tab. actionem dedit. Innominati quorum mentionem Decemviri non habuere, ſed quatenus alicui nominatorum ſimiles ſunt per legis interpretationem JCti ex illis actionem conceſſerunt.

9 *Permutatio*) Nempe do ut des. Vaud. 1, Quæſt. var. 25. GROT. b *Vim quamdam & naturam accepiſſent talem*) Vide Vaſq. lib. controv. c. x. in fine. GRON.

10 *Hoc tantum ineſſet*) Ex iis id tantum peti poſſet, quod expreſſis verbis convenerat.

11 *Præ-*

ineſſet, quod dictum erat, ac proinde non communis aliqua & uſitata, ſed accomodata ad ipſum factum daretur formula, quæ ideo 11 præſcriptis verbis dicebatur. Ob eandem cauſam uſus frequentioris in conventionibus nominatis, ſi requiſita quædam adeſſent, ut in venditione (c) ſi de pretio conveniſſet, etiam re integra, id eſt antequam a partium altera præſtitum eſſet aliquid, injungebatur implendi neceſſitas: cum in illis rarioribus re integra daretur 12 pœnitendi libertas, id eſt impunitas, quia lex civilis vim coactricem ſubtrahebat illis conventionibus, ut ſola contrahentium fide ſtarent.

3. At jus naturæ ignorat hæc diſcrimina: neque vero qui innominati ab illis dicuntur contractus, aut minus ſunt naturales, aut minus antiqui; imo permutatio, quæ innominatis accenſetur, emtione & (d) ſimplicior eſt & 13 antiquior. Et Euſtathius ad Iliados x, ubi de certamine publico agitur, cui præmium conſtitutum eſt, quod apud Homerum eſt 14 ἄρνυσθαι, interpretatur 15 ἀντικαταλλάττεσθαι; addens 16 συνάλλαγμα· γάρ τι καὶ τὰ τοιαῦτα· nimirum facio ut des. Nos ergo naturam ſequentes, contractus omnes diremtorios nullo nominatorum aut innominatorum diſcrimine, ad tria quæ diximus genera revocabimus.

4 Di-

11 *Præſcriptis verbis*) Condictio incerti, quæ datur ex contractibus, qui non appellantur proprio nomine.

GROT. c *Si de pretio conveniſſet*) Apud Hebræos perfectâ non cenſetur venditio, ante traditionem veram vel imaginariam.

GRON. 12 *Pœnitendi libertas*) Facultas recedendi ab eo, quod convenerat ſine damno.

GROT. d *Simplicior eſt & antiquior*) Apparet id ex Homeri verſibus productis L. 1. D. de contrahenda emptione. Tacitus de Germanis: *Interiores ſimplicius & antiquius permutatione mercium utuntur*. Servius ad Eclogam IV. ad illud: *mutabunt merces, quia antiqui res rebus mutabant*. Et ad illud Georg. III. *Vellera mutentur*: *ingenti pretio comparentur. Nam apud majores omne mercimonium permutatione conſtabat, quod & Caius Homerico confirmavit exemplo*. Plinius libro XXXIII, 2: *quantum feliciore ævo cum res ipſæ permutabantur inter ſe, ſicut & Trojanis temporibus factitatum Homero credi convenit*. Libro ſexto cap. XXII. de Seribus: *Ulteriore ripa merces propoſitas juxta venalia tolli ab his ſi placeat permutatio*. Mela de iiſdem: *Seres interſunt, genus plenum juſtitiæ ex commercio, quod rebus in ſolitudine relictis abſens peragit*. De iiſdem Ammianus libro XXIII. *Cum ad coemenda fila vel quædam alia fluvium tranſierunt advenæ, nulla ſermonum vice, propoſitarum rerum pretia ſolis oculis æſtimantur*. Mela de Sarmatis: *Vice rerum commercia exercent*. De Colchis vide Busbequium epiſtola exoticarum III. de Lapponibus Olaum Magnum libro IV, c. 5.

GRON. 13 *Antiquior*) Quippe ante ſignatam pecuniam ubique locorum recepta.

14 Ἄρνυσθαι) Recipio proprie μισθὸν ἄρνα· ut πωλῶ, πῶλον· ὠνοῦμαι, ὦνον.

15 Ἀντικαταλλάττεσθαι) Contra permutare.

16 Συνάλλαγμα) Nam & hi contractus ſunt.

GROT.

4. Dicemus proinde dari ut detur, ſtatim quidem rem pro re, ut in ea quæ ſpecialiter dicitur permutatio, antiquiſſimum haud dubie commercii genus: aut (e) pecuniam pro pecunia, quod collybum Græci vocant, mercatores hodie cambium: aut rem pro pecunia, ut in emptione ac venditione: aut 17 uſum rei pro re: aut 18 uſum rei pro uſu rei: aut uſum rei pro pecunia, quod poſtremum locatio conductio dicitur. Uſus autem nomine hic intelligimus tum nudum uſum, tum eum qui cum fructu conjunctus eſt, ſive is ſit temporarius, ſive perſonalis, ſive hereditarius, ſive alio quovis modo circumſcriptus, ut apud Hebræos is qui durabat ad annum 19 Jubilæum. Datur vero, ut interpoſito tempore tantundem, & genere idem detur, in mutuo, quod locum habet in his quæ pondere, numero, menſura conſtant, 20 tam rebus aliis, quam pecunia.

Ariſtot. V. Eth. 8. 1. Pol. 9. D. de contrahen. emt. l. 1.

5. Facti cum facto permutatio innumeras habere poteſt ſpecies pro factorum diverſitate. At facio ut des, aut pecuniam; atque id quoque in factis quotidianæ utilitatis locatio conductio dicitur, in facto præſtandæ indemnitatis circa caſus fortuitos 21 averſio periculi, vulgo aſſecuratio, qui contractus olim vix cognitus nunc eſt inter receptiſſimos; aut ut des rem, aut uſum rei.

IV. Actus autem communicatorii aut facta communicant, aut res, aut hinc res, inde facta ad utilitatem communem, quæ omnia veniunt ſocietatis nomine: in quo genere comprehenditur & bellica ſocietas, qualis illa apud nos frequens navium privatarum coitio adverſus piratas, aut alios invaſores, quam vulgo 22 Admiralitatem nuncupant, Græci σύμπλοιαν aut ἐμπλοιαν vocabant.

V. 23 Mixti autem actus ſunt, aut principaliter, aut per acceſsio-

GROT. e *Pecuniam pro pecunia*) De eo vide Procopium arcana hiſtoria. Nummus Illyrico advectus quondam in Italia mercis loco. Plinius libro XXXIII, c. 3.

GRON. 17 *Uſum rei pro re*) Pro pignore, ut quum Ti. HS. millies gratuitum in triennium conceſſit iis, qui populo in duplum prædiis caviſſent, Tacit. 6. annal. 15. Sueton. Ti. 48. item pro uſuris.

18 *Uſum rei pro uſu*) Ut in ea, quæ dicitur Ἀντίχρησις, ſive contrarium mutuum, cum debitor fundum tradit creditori, ut pro uſuris pecuniæ ſuæ percipiat fructus e fundo fiduciato. l. 11. §. 1. de pignor. & hypot. l. 33. de pignorat. act.

19 *Jubilæum*) Levit. cap. 25.

20 *Tam rebus aliis*) Vino, oleo, frugibus. l. 2. §. 1. D. de reb. cred.

21 *Averſio periculi*) Suſceptio vel redemptura periculi navium, Livius 25, 3. Sueton. Claud. 18. Conventio qua ſuſcipimus incertum periculum alteri expectandum ſub certa mercede. Grot. *Rechts-geleert.* 3, 24. p. 81.

22 *Admiralitatem*) Societas commeatus navium ab diverſis dominis vel exercitoribus inſtructarum ad mutuam defenſionem. Grotius *Rechtsg* 3, 22. p. 80.

23 *Mixti actus*) Quos dixit compoſitos, i. num. 1.

24 Rei

acceſsionem alterius. Sic ſi ſciens rem majoris emam, & quod plus eſt in pretio alteri condonem, partim donatio erit, partim emtio: ſi fabro pecuniam promittam, ut de ſuo auro mihi annulos faciat, partim emtio erit, partim conductio. Sic & in ſocietate accidit, ut alter factum & pecuniam, alter pecuniam tantum contribuat: Et in feudali contractu 24 rei feudalis concesſio beneficium eſt, pactio autem 25 militaris operæ pro tutela, eſt facio ut facias. Quod ſi 26 onus penſionis accedat, eatenus miſcetur 27 cum emphyteuſi. Fœnus quoque nauticum mixtum quid eſt ex contractu mutui, & 28 periculi averſi.

VI. Per acceſſionem ad alterum actum fit mixtio, ut in fidejuſsione & pignoris datione. Nam fidejuſsio, ſi negotium ſpectes quod inter fidejuſſorem & principalem debitorem geritur, plerumque 29 mandatum eſt. ſin negotium quod inter creditorem, & fidejuſſorem, qui nihil recipit, geritur, videtur actus mere liberalis: ſed quia contractibus oneroſis accedit 30 inde cenſeri ſolet. Pignoris quoque datio per ſe videtur actus liberalis, qua detentio rei conceditur; ſed hæc quoque naturam trahit ex contractu, cui ſecuritatem præſtat.

VII. Omnes autem actus aliis utiles, extra mere beneficos, contractuum nomine appellantur. *L. Labeo, D. de verb. ſignif.*

VIII. In contractibus natura 31 æqualitatem imperat, & ita quidem ex inæqualitate 32 jus oriatur minus habenti. Hæc æqualitas partim conſiſtit in actibus, partim in eo de quo agitur; & in actibus, tum præcedaneis, tum principalibus.

IX. 1. Ad præcedaneos 33 actus pertinet, quod is qui cum aliquo contrahit (f) vitia ſibi nota rei de qua agitur ſignificare debet: quod non civilibus tantum legibus conſtitui ſolet, ſed naturæ quoque actus congruit. Nam inter contrahentes propior quædam eſt ſocietas quam quæ communis eſt hominum. Atque hoc modo ſolvitur quod dicebat Diogenes Babylonius hoc tractans argumen- *L. 1. D. de act. emti & venditi.* *Cic. de off. III.*

24 *Rei feudalis*) Prædii, pagi vel vici. 1, 3. 23.

25 *Militaris operæ*) Ut vaſallus, cum certo numero equitum vel peditum militet concedenti feudum, ſi bellum eum gerere contingat.

26 *Onus penſionis*) Si modicum tributum annuum in titulum imperii pendere juſſus ſit vaſallus.

27 *Cum emphyteuſi*) 2, 3. 19.

28 *Periculi averſi*) Nam ſi perierit navis, pecuniam perdit creditor.

29 *Mandatum eſt*) Videtur fidejuſſor eſſe auctor & mandator, ut ſua fide mutuum ſumat debitor.

30 *Inde cenſeri*) Habetur pro oneroſo.

31 *Æqualitatem*) Ut tantum nanciſcatur uterque contrahentium, neuter ab altero gravetur.

32 *Jus oriatur*) Actio erga eum quicum contraximus.

33 *Actus*) Rei, quæ agitur.

GROT. f *Vitia ſibi nota*) Vide Scholiaſten ad illud Horatii:

mentem, niſi litigioſus
Exciperet dominus.

mentum, 34 non celari omnia quæ tacentur: nec quicquid tibi audire utile eſt idem mihi dicere neceſſe eſſe, ut 35 de rebus cœleſtibus; nam (g) contractus natura utilitatis cauſa reperta propius quiddam exigit. Bene Ambroſius: *In contractibus etiam vitia eorum quæ veneunt 36 prodi jubentur, ac niſi intimaverit venditor, quamvis 37 in jus emtoris tranſcripſerit, doli actione vacuantur*. Lactantius dixerat: *Qui 38 vendentis errorem non redarguit, ut aurum parvo emat, aut qui non profitetur fugitivum ſervum, vel peſtilentem ſe domum vendere, lucro & commodo ſuo conſulens, non eſt ille ſapiens, ut Carneades videri voleat, ſed callidus & aſtutus*.

Off. II. c. 10.

Libro V.

2. At non idem dicendum eſt de his 39 quæ rem non contingunt: ut ſi quis ſciat multas 40 naves in curſu eſſe quæ frumentum advehunt; nam tale quid indicare eſt quidem officioſum ac laudabile, ſæpe adeo ut omitti nequeat, niſi ut caritatis regula violetur, non tamen injuſtum, id eſt, non pugnans cum jure ejus, quicum negotium eſt: ita ut locum hic habere poſſit illud, quod idem ille Diogenes non incommode dicebat, referente M. Tullio: *Advexi, expoſui: vendo meum, non pluris quam cæteri: fortaſſe etiam minoris cum maior eſt copia. cui ſit iniuria?* Non ergo generaliter ſequendum illud ejuſdem 41 Ciceronis, celare eſſe, cum tu quod ſcias, id ignorare emolumenti tui cauſa velis eos quorum interſit ſcire: ſed tum demum id locum habet, cum de iis agitur quæ rem ſubjectam per ſe contingunt, ut ſi domus ſit peſtilens, ſi a magiſtratu dejici juſſa, quæ exempla ibidem videas.

Th. 2, 2. 78. art. 3. Bal. ad l. 1. de ædil. ed. Covar. ad c. peccatum, p. 2. §. 4. num. 6.

d. loco.

3. At vitia ei quicum agas nota, ut 42 ſervitutem ædium quas 43 M. Marius Gratidianus C. Sergio Oratæ vendebat ab ipſo prius emtas,

D. l. D. de act. emti & venditi in fine.

GRON. 34 *Non celari*) Diſſimulata cenſeri debere.

35 *De rebus cæleſtibus*) *Neque ego nunc te celo, ſi tibi non dico, quæ natura Deorum ſit*. Ad hæc verba Ciceronis reſpicit.

GROT. g *Contractus natura utilitatis cauſa reperta propius quiddam exigit*) Valerius Maximus lib. VIII, c. 11. 1. *bonæ fidei venditorem, nec commodorum ſpem augere, nec incommodorum cognitionem obſcurare oportet*. Agitur ibi de ædibus dirui juſſis ab auguribus, quod emtorem venditor celaverat.

GRON. 36 *Prodi*) Indicari a vendente.

37 *In jus emtoris*) Perfecta fuerit emtio, de dolo actione irrita fit.

38 *Vendentis errorem*) Venditorem ignorantem pretium rei, quam vendit, non nocet.

39 *Quæ rem non contingunt*) Extra materiam ſunt, nec niſi ex accidenti eam afficiunt.

40 *Naves in curſu eſſe*) Ut ſi quis in caritate annonæ primus præſto fuerit cum frumento: ſciat autem complures propediem cum eadem merce naves adfore, is non neceſſe habet id indicare ab ſeſe emturis, atque ita lucrum ſuum minuere, id enim extra rem eſt.

41 *Ciceronis*) 3. officior. 13.

42 *Servitutem ædium*) Quam debent vicino, ne altius tollantur, ne luminibus officiant, ut onera vicini ſuſtineant, & ſimilia.

43 *M. Marius*) Cic. 2. de offic. 16.

GROT.

emtas, dici nihil attinet. (h) ſcientia enim utrinque par 44 pares facit contrahentes. Horatius:

Ille feret pretium pœnæ ſecurus, opinor:
Prudens emiſti vitioſum.

Quod notatum & Platoni undecimo de legibus.

X. Neque vero tantum 45 in intellectu rerum, ſed & 46 in voluntatis uſu quædam contrahentibus inter ſe æqualitas debetur: non quidem ut ſi quis anteceſſit metus juſte incuſſus, is demi debeat; id enim contractui extrinſecum eſt: ſed ne quis incutiatur contrahendi cauſa, aut ſi incuſſus eſt, ut dematur. Hoc ſpectantes Lacedæmonii reſciderunt emtionem agri, quam Elei poſſeſſoribus metu expreſſerant; *γνόντες μηδὲν δικαιότερον εἶναι βίᾳ πριαμένους ἢ βίᾳ ἀφελομένους παρὰ τῶν ἡττόνων λαμβάνειν· Arbitrati nihilo juſtius eſſe, 47 infirmioribus per emtionis titulum, quam vi mera rem extorquere*, quæ Xenophontis verba ſunt. Quod tamen quam exceptionem ex jure gentium habeat, ſuo loco videbimus. *Hiſt.Gr.* III.

XI. 1. In ipſo actu principali hæc deſideratur æqualitas, ne plus exigatur quam par eſt. Quod in contractibus beneficis locum vix poteſt habere. Nam ſi quis pro commodato, aut opera in mandato aut depoſito exhibenda, aliquid mercedulæ ſtipuletur, non injuriam faciet, ſed 48 contractum miſcebit, id eſt ex gratuito efficiet ſemipermutatorium. At in permutatoriis omnibus ſollicite id obſervandum eſt; nec eſt quod dicat quiſpiam, id quod pars altera amplius promittit, donatum cenſeri. Neque enim ſolet hic eſſe tales contractus ineuntium animus, nec præſumendus eſt niſi appareat. Quod enim promittunt aut dant, credendi ſunt promittere aut dare tanquam æquale ei quod accepturi ſunt, utque ejus æqualitatis ratione debitum. *Inſt. de mandato, §.ult. L.1.§. Si quis ſervum, D.depoſiti.*

2. Joh. Chryſoſtomus: *ὅταν γὰρ ἐν τοῖς συμβολαίοις καὶ ἡνίκα δ' ἂν ἀγοράσαι δέῃ τι ἢ καὶ ἀποδόσθαι, φιλονεικῶμεν καὶ βιαζώμεθα ἔλαττον τῆς ἀξίας καταλαβεῖν καὶ πάντα ὑπὲρ τούτου ποιῶμεν, οὐ λῃστεία τὸ πρᾶγμα ἐστίν. Quoties enim in contractibus, & quoties emendum quid aut dependendum eſt, contendimus, omnique modo laboramus ut minus æquo pretio demus, nonne huic facto quoddam ineſt furtum?* Scriptor vitæ Iſidori apud Photium, Hermiam narrat, ubi quod emere vellet juſto forte mi-

GROT. h *Scientia utrinque par; pares facit contrahentes*) Edictum Theudorici, c. 141.

GRON. 44 *Pares facit contrahentes*) Efficit, ut in contractu ſervata videatur æqualitas, etiam ubi eſt aliquid inæquale, quia volenti non fit injuria.

45 *In intellectu rerum*) Ut gnarus uterque vitii ſit & commodi rerum, de quibus contrahitur.

46 *In voluntatis uſu*) In cauſa conſenſus.

47 *Infirmioribus*) Imbecilliorem cogere ad vendendum, quam aperte ſpoliare. Eodem pertinet quod legibus Rom. vetitum fuit præſidibus provinciarum in ſuis provinciis negotiari, mutuamve pecuniam dare, aut fœnus exercere.

48 *Contractum miſcebit*) Pro ſimplice mixtum faciet vel compoſitum.

minoris eſſet indicaium, adjeciſſe quod juſto pretio deerat, quod exiſtimaret aliter agere injuſtitiæ eſſe ſpeciem, ſed talis quæ plurimos lateret. Et in hunc ſenſum interpretantur Hebræi legem, quæ eſt (i) Levit. xxv, 14. & 17.

XII. 1. Reſtat æqualitas in eo de quo agitur, in hoc conſiſtens, 49 ut etiamſi nec celatum quicquam ſit quod dictum oportuit; nec plus exactum quam deberi putabatur, in re tamen deprehendatur inæqualitas, quanquam ſine culpa partium, puta quod vitium latebat, aut de pretio errabatur, ea quoque ſit reſarcienda, & demendum ei qui plus habet, reddendumque minus habenti: quia in contractu id utrimque propoſitum aut fuit; aut eſſe debuit; ut uterque tantundem haberent.

2. Lex Romana hoc conſtituit non in quavis inæqualitate, minima enim non perſequitur, imo & occurrendum cenſet multitudini litium, ſed in ſatis gravi, 50 ut quæ dimidium juſti pretii excedit. Nimirum leges, ut ait Cicero, iniqua tollunt 51 quatenus teneri manu poſſunt, philoſophi 52 quatenus ratione & intelligentia. Hi vero qui legibus civilibus 53 ſubjecti non ſunt, id ſequi debent quod æquum eſſe ipſis ratio recta dictat: imo & illi qui legibus ſubjecti ſunt, quoties de eo quod fas piumque eſt agitur, ſi modo leges non jus dant aut tollunt, ſed juri duntaxat ob certas cauſas 54 auxilium ſuum denegant. *d. loco.*

XIII. 1. Sed notandum eſt, quandam rei æqualitatem ſpectari & in contractibus beneficis, non quidem omnimodam ut in commutatoriis, ſed 55 ex ſuppoſitione ejus quod agitur, ne quis ſcilicet ex beneficio damnum ſentiat: ob quam rationem mandatarius 56 indemnis præſtari debet a ſumtibus factis, & damno in quod ex cauſa rei mandatæ incidit: & commodatarius rem tenetur reſarcire ſi periit, quia non ſolius rei ratione domino tenetur, id eſt, ex vi dominii, quomodo quivis poſſeſſor teneretur, ut ſupra

GROT. i *Levitici* xxv, 14.17.) Vide Moſem de Kotzi, præcepto jubente lxxxii.

GRON. 49 *Ut etiamſi nec celatum*) Ubi neutri animus fuit fallendi alterum, & tamen contigit, ut alter mactaretur infortunio.

50 *Ut quæ dimidium*) L. 2. C de reſcind. vendit.

51 *Quatenus teneri manu*) Quæ ad exemplum pertinent, & in oculos hominum incurrunt.

52 *Quatenus ratione*) Quatenus lex ſumma virtutis atque officii ea deprehendit.

53 *Subjecti non ſunt*) Qui habent ſummum imperium.

54 *Auxilium ſuum*) Actionem, vel animadverſionem judicis.

55 *Ex ſuppoſitione*) Pro natura rei, quæ ſuſcipitur, quodque in ea præſumitur eſſe debere.

56 *Indemnis præſtari*) Recipere a mandante compenſationem impenſarum, quas rei mandatæ cauſa, & ſi quid damni fecit.

57 Be-

pra didicimus, ſed & ratione 57 beneficæ acceptionis : (k) quod ita verum eſt; niſi omnino & apud dominum fuiſſet peritura. Hoc enim caſu nihil per commodatum 58 domino abeſt. Contra depoſitarius præter fidelitatem nihil recepit : ideo ſi periit res, non tenebitur : non rei ratione; quia non exſtat, nec locupletior eſt; nec acceptionis ratione, quia accipiendo beneficium non accepit, ſed dedit. In pignore, ut & in locato, 59 media via ſequenda eſt, ut qui rem accepit nec de caſu quovis teneatur ut commodatarius, & majorem tamen diligentiam quam depoſitarius præſtare debeat : quia pignoris acceptio eſt quidem gratuita, ſed accedere ſolet contractui oneroſo. *Sylveſt. in verbo Bellum, p. 1. num. 7. Th. 2, 2. 62. art. 6.*

2. Quæ omnia Romanis quidem congruunt legibus, ſed non ex illis primitus, ſed ex æquitate naturali veniunt. Quare eadem apud alias quoque gentes reperire eſt. Inter cæteros apud Hebræum Moſem Maimonidem libro III. ductoris dubitantium (l) cap. 43. Spectavit huc Seneca cum dixit, 60 *Alios fidem debere, alios tutelam*. Ad hanc vero formam de cæteris quoque contractibus judicium eſt faciendum. Sed generali tractatione quantum inſtituto noſtro ſufficit abſoluta, ſpeciales quaſdam contractuum quæſtiones percurramus. VII. *de beneficiis*, 19.

XIV. 1. 61 Menſura ejus quod res quæque valeat maxime naturalis eſt indigentia, ut Ariſtoteles recte oſtendit : quod in permutationibus rerum apud barbaros populos maxime ſpectatur. Non tamen hæc unica eſt menſura. Nam hominum voluntas, quæ rerum domina eſt, multas res magis deſiderat quam ſunt neceſſariæ. *Margaritis*, inquit Plinius, (m) *pretia luxuria fecit*. Et Cicero Verri- *Mor. Nic.* v. 8. IX. 35.

57 *Beneficæ acceptionis*) Quia in illius gratiam uſus rei conceſſus eſt.

GROT. K *Quod ita verum eſt; niſi omnino & apud dominum fuiſſet periturum*) Lex Wiligotthorum lib. v, tit. v. c. 1, 2, 3.

GRON. 58 *Domino abeſt*) Abeſt enim tantum, quod etiam abſuturum fuiſſet, ſi penes dominum manſiſſet, nec fuiſſet commodata.

59 *Media via*) Quia in his utriſque verſatur utilitas. l. 23. de reg. jur.

GROT. l *Capite 43.*) Convenit cum Exodi loco cap. XXII, 6. 10. 11. 12. 13. Moſes de Kotzi præceptis jubentibus LXXXVIII & LXXXIX.

GRON. 60 *Alios fidem*) Alios ſatiſfacere, ſi fidem adhibeant in re ſervanda, neque eam ipſi corrumpant, etſi ab alia accidente cauſa interierit, alios omnino ſalvam præſtare rem oportere.

61 *enſura ejus*) Indicatio vel æſtimatio cujuſque rei hæc juſta eſt, quam facit caritas ejus vel copia & noſtra neceſſitas.

GROT. m *Pretia luxuria fecit*) Idem libro XXXVII. de gemmis : *Singulorum libido ſingulis modum facit & maxime regum*. Et libro XXXII. *Quantum apud nos Indicis margaritis pretium eſt, tantum apud Indos in coralio : namque iſta perſuaſione gentium conſtant*. Auguſtinus de civitate Dei libro XI, cap. 16. *Sed quid mirum, cum in ipſorum etiam hominum æſtimatione, quorum certe naturæ tantæ eſt dignitatis, plerumque carius comparetur equus quam ſervus, gemma quam famula*

rina de ſignis: *Qui modus eſt in his rebus cupiditatis, idem eſt æſtimationis.* Et contra evenit ut res maxime neceſſariæ minoris ſint propter copiam. Quod Seneca multis exemplis oſtendit libro de beneficiis VI, cap. 15. ubi & hoc addit: *Pretium cujuſque rei pro tempore eſt. cum bene iſta laudaverit, tanti ſunt quanto pluris venire non poſſunt.* Paulus juriſconſultus: 62 *Pretia rerum non ex affectu, nec utilitate ſingulorum, ſed* (n) *communiter funguntur*; id eſt, ut alibi explicat, *quanti omnibus valeret*. Hinc fit ut res tanti æſtimetur, quantum pro ea communiter offerri aut dari ſolet, quod vix eſt ut non 63 aliquam latitudinem habeat, intra quam plus minuſve dari aut exigi poſſit, niſi ubi lex certum rebus pretium ἐν στιγμῇ, ut Ariſtoteles loquitur, id eſt, in puncto conſtituit.

l. 63. D. ad leg. Falc. l. 23. D. ad leg. Aquil.

2. In communi autem illo pretio (o) ratio haberi ſolet 64 laborum & expenſarum, quas mercatores faciunt: ſoletque ſubito quoque mutari ex copia & inopia ementium, pecuniæ, mercium. Cæterum poſſunt & quædam eſſe 65 rei accidentia æſtimabilia, ob quæ res licite ſupra aut infra commune prætium ematur vendaturve, puta 66 ob damnum conſequens, lucrum ceſſans, affectum peculiarem, aut ſi in gratiam alterius res vendatur ematurve, alioqui non emenda aut vendenda; quæ ipſa accidentia ei cum quo agitur indicanda ſunt. Ejus quoque damni aut lucri ceſſantis ratio haberi poteſt, quod ex pretii ſolutione 67 dilata aut 68 anticipata naſcitur.

XV. 1. De

mula? ita in tali libertate judicandi plurimum diſtat ratio conſiderantis a neceſſitate indigentis, ſeu voluptate cupientis, cum iſta quid per ſe ipſum in rerum gradibus pendat, neceſſitas autem quid propter quid expetat, cogitet; & iſta quid verum lucri mentis appareat, voluptas vero quid jucundum corporis ſenſibus blandiatur, exquirat.

GRON. 62 *Pretia rerum non ex*) Pretium rei debet ſtatui, non quod unus alterve vehementer appetens, aut magnas ex ea utilitates ſperans, pro illa daret, ſed quod ei ſenſus & opinio communis attribuit.

GROT. n *Communiter funguntur*) Plin. lib. XVIII, c. 31. *Æqui patrisfamilias modus eſt, annona cujuſque anni uti.*

GRON. 63 *Aliquam latitudinem habeat*) 1, 2. 1. n. 3.

GROT. o *Ratio haberi ſolet laborum & expenſarum*) Nec improbat id Auguſtinus ad Pſ. lxx. *Sed ait ipſe mercator: affero ex longinquo merces: mercedem laboris mei unde vivam peto; dignus eſt enim mercenarius mercede ſua; de mendacio & perjurio agitur, non de negotio.*

GRON. 64 *Laborum & expenſarum*) Res non tantum æſtimantur ex materia, ſed augetur pretium pro laboribus & ſumtibus, quos ſuſtinuerunt mercatores in ea comparanda.

65 *Rei accidentia æſtimabilia*) Fortuita, quæ mutent æſtimationem venalium.

66 *Ob damnum*) Si vendam rem, qua ubi caruero, ipſe damnum fecero aut lucro ſperato fraudabor, aut qua ego ipſe, vel quicumque compotes mirifice capimur & delectamur.

67 *Dilata*) Venditori.

68 *Anticipata*) Emptori.

GROT.

Digitized by Google

XV. 1. De venditione & emtione notandum etiam, ſine traditione, ipſo contractus momento transferri dominium poſſe, atque id eſſe ſimpliciſſimum: ita (p) Senecæ venditio *alienatio eſt, & rei ſuæ jurisque ſui in alium translatio*: nam & ita fit in permutatione. Quod ſi actum ſit, 69 ne ſtatim dominium tranſeat, obligabitur venditor ad dandum dominium, atque interim res erit 70 commodo & periculo venditoris, quare quod venditio & emtio 71 conſtat præſtando, ut habere liceat & evictionem, item quod res periculo eſt emtoris, & ut fructus ad eum pertineant antequam dominium tranſeat, commenta ſunt juris civilis; quod nec ubique obſervatur: imo plerisque legum conditoribus placuiſſe, ut ad traditionem uſque res commodo & periculo venditoris ſit, notavit Theophraſtus in loco, qui (q) apud Stobæum eſt, ubi & multa alia inſtituta reperias de ſolennitate venditionis, 72 de arrhabone, 73 de pœnitentia, multum differentia a jure Romano: ſicut & apud Rhodios perfici ſolitam venditionem & contractus quoſdam alios 74 relatione in acta, notavit in Rhodiaca Dion Pruſæenſis.

2. Illud quoque ſciendum, ſi res bis ſit vendita, ex duabus venditionibus eam valituram quæ in ſe continuit præſentem dominii translationem, ſive per traditionem, ſive aliter. Per hanc enim 75 facultas moralis in rem abiit a venditore: quod non fit per ſolam promiſſionem.

XVI. 76 Monopolia (r) non omnia cum jure naturæ pugnant; *Ariſt. Pol. 1 c.VII.* nam poſsunt interdum a ſumma poteſtate permitti juſta de cauſa & pretio conſtituto: cujus rei exemplum nobis illuſtre præbet

Jo-

GROT. p *Senecæ*) De beneficiis v., 10.

GRON. 69 *Ne ſtatim dominium*) Ut ex certo die res demum fiat emtoris: cujus caſus exemplum apud Catonem de r. r. ca. 80.

70 *Commodo & periculo*) Si fructum faciet, is erit venditoris, ſi deterior fiet, de pretio decedet.

71 *Conſtat præſtando*) Periculo judicii evictionis, ſi res mancipio data fuerat, vel ſi alius dominus rem emtam judicio ſuam eſſe vicerit & abſtulerit, ut regreſſus emtori ad venditorem ſit.

GROT. q *Apud Stobæum eſt*) Titulo de legibus.

GRON. 72 *De arrhabone*) Pignore pretii numerandi.

73 *De pœnitentia*) De reſcindendo contractu.

74 *Relatione in acta*) Ut non prius fuerint rati & firmi, quam per actuarium ſignati ſint in commentariis reipublicæ.

75 *Facultas moralis*) Jus competens. 1, 1. 4.

76 *Monopolia*) Quoties unus vel pauci ex compoſito ad ſeſe redigunt jus mercis vendundæ.

GROT. r *Non omnia cum jure naturæ pugnant*) Nota Thaletis hiſtoria de olivitate. Pythoclis inventum de plumbo Tyrio coëmendo, unde lucrum faceret Athenienſis populus, eſt apud Ariſtotelem œconomicon II. de monopolio erinaceorum, quibus expoliuntur veſtes, vide Plinium VIII, 37. de monopolio ſerici, Procopium in hiſtoria arcana.

ſtit.

Joſephi hiſtoria ; cum is vice regia Ægypto præeſſet. Sic & ſub Romanis Alexandrini Indicarum & Æthiopicarum mercium habebant, (s) ut Strabo loquitur, μονοπωλίαν. Poteſt & a privatis inſtitui, 77 æquo duntaxat compendio. At qui, ut in 78 Velabro olearii, (t) de compacto id agunt, ut res ſupra pretium id quod ſummum nunc eſt in communi pretio vendantur, aut vi; aut fraude impediunt ne major copia importetur, aut ideo merces coemunt ut vendant pretio quod tempore venditionis iniquum ſit, injuriam faciunt; atque eam reparare tenentur. Quod ſi alio modo impediunt invectionem mercium, aut ideo coemunt ut pluris vendant, pretio tamen pro temporis ratione non iniquo, faciunt quidem adverſus caritatis normam, quod multis evincit Ambroſius libro officiorum tertio, ſed proprie 79 jus alterius non violant.

Cap.6. XVII. De pecunia ſciendum, eam naturaliter 80 functionem recipere, (u) non in 81 materia ſola, nec in ſpeciali 82 appellatione aut forma, ſed in genere 83 magis communi, qua ſcilicet comparatur ad res, aut omnes, aut maxime neceſſarias: 84 quæ æſtimatio, ſi aliud non convenerit, facienda erit tempore ac loco ſolutionis. Michael Epheſius ad quintum Nicomachiorum: ὡς ἐπὶ τῆς χρείας τοῦτο ἐπὶ τοῦ νομίσματος ἴδοι ἄν τις γινόμενον, ὡς γὰρ ἐπ' ἐκείνης οὐκ ἀεὶ ὁμοίως δεόμεθα καὶ ἐν χρείᾳ τῶν ἀλλοτρίων ἐσμέν, οὕτως οὐδὲ τὸ νόμισμα ἀεὶ ἴσον δύναται, ἀλλὰ μεταπίπτει. καὶ τὸ πρότερον πλεῖον

s *Ut Strabo loquitur*) Libro XVII. vide & Caſſiodorum II, 4. & 26.

GRON. 77 *Æquo duntaxat*) Lucro utique juſto & tolerabili, non nimio & iniquo vendentibus.

78 *Velabro*) Loco urbis Romanæ, ubi oleum erat venale, clandeſtinoque inter ſe pacto convenerant negotiatores, ut omnes eodem pretio venderent. Plaut. Captiv. 3, 1. 29.

GROT. t *De compacto id agunt*) Lex æqua & prudens eſt C. de monopoliis; & locus notabilis apud Lyſiam adverſus frumenti venditores, qui pretium falſis rumoribus incendebant. Adde Caſſiodorum IX, 5. & c. quicumque, cauſa XIV, quæſtione IV.

GRON. 79 *Jus alterius*) Non committunt, de quo queri quis apud magiſtratum, aut quod magiſtratus vindicare poſſit.

80 *Functionem recipere*) Pati ut alia pro alia, & aliud pro ea, & ipſa pro alio detur. l. 2. §. 1. D. de reb. cred.

GROT. u *Non in materia ſola, nec in ſpeciali appellatione aut forma, ſed in genere magis communi*) Non tam ex ſubſtantia quam ex quantitate l. 1. D. de contrah. emtione. Non corpora hic cogitanda ſed quantitas. l. Si is cui, §. 1. de ſolutionibus.

GRON. 81 *Materia*) Ut aurum pro argento & viciſſim.

82 *Appellatione aut forma*) Ut denarii pro ſeſterciis, philippi pro thaleris, modo ſumma præſtetur quocumque genere bonæ monetæ.

83 *Magis communi*) Latius patente rerum commutabilium vel promercalium, quatenus illis æquatur, & pro illis vel expendatur vel accipitur.

84 *Quæ æſtimatio*) Quantum autem pro quaque expendi vel accipi debeat, niſi quid ſpeciale inter contrahentes cautum fuerit, colligendum ex tempore quo ſolvimus & loco: nam hæ duæ circumſtantiæ pretia rerum variare ſolent.

GROT.

Digitized by Google

πλεῖον δυνάμενον ὕστερον ἢ ἔλαττον ἢ οὐδὲν ἰσχύει. ὅμως μᾶλλόν γε τοῦτο διαμένει καὶ δεῖ ὡς μέτρῳ αὐτῷ τῶν ἀλλασσομένων χρῆσθαι. Quod de indigentia accidit, idem in nummo videre eſt. Nam ſicut ea non eadem ſemper, nec enim alienis rebus eque ſemper opus eſt nobis, ſic nec nummus idem ſemper valet, ſed mutatur, & cum prius plus valuerit, poſtea aut minus aut nihil valet: (x) *diuturnius autem eſt nummi pretium: eoque* 85 *ut menſura aliarum que comparantur rerum uti ſolemus.* Cujus loci hic ſenſus eſt: quicquid adhibetur in hoc ut menſura ſit rerum aliarum, debet eſſe tale, ut per ſe 86 minime flectatur, talia autem ſunt in genere æſtimabilium, aurum, argentum, æs; per ſe enim ferme tantundem ubique, & ſemper valent: ſed prout res aliæ, quibus indigent homines, copioſæ ſunt aut raræ, ita eadem pecunia ex eadem facta materia, eodem pondere, 87 nunc plus nunc 88 minus valet.

XVIII. Locatio & conductio, ut recte a Cajo dictum eſt, proxima eſt venditioni & emptioni, eiſdemque regulis conſiſtit: reſpondent enim pretium penſioni ſive mercedi, & rei dominium facultati utendi. Quare ſicut 89 res domino perit, ita naturaliter ſterilitas, & alii caſus qui uſum impediunt, damno ſunt conductoris: neque eo minus locator jus habebit ad pecuniam promiſſam, quia ipſe facultatem utendi tradidit, quæ 90 eo tempore tantum valebat, quanquam & legibus & pactis immutari id poteſt. Si tamen locator, cum conductor primus re uti impeditus eſſet, 91 alii eam locaverit, quicquid conſecutus inde fuerit rependet primo conductori, ne ex re aliena fiat locupletior. L. 11. D. Locati.

XIX. Et quod de venditione ſupra diximus, pluris rem vendi minoriſve emi poſſe, ſi 92 in gratiam alterius vendatur ematurve, alias enon vndenda aut emenda, idem & de re aut opera locata conductave intelligendum eſt. Quod ſi una opera pluribus utilis eſſe poſſit, ut itineris ſuſceptio, & 93 locator pluribus

ſe

GROT. x *Diuturnius eſt nummi pretium*) Publica ac perpetua æſtimatio. d. l. 1. L. de contr. emt.

GRON. 85 *Ut menſura*) Vt eo aliæ res æſtimentur.

86 *Minime flectatur*) Vt ſemper idem ſit, minimumque habeat varietatis.

87 *Nunc plus*) Vbi copioſæ res ſunt.

88 *Minus*) Vbi rare,

89 *Res domino*) Quod emtum eſt traditumque, ſi intereat, non is, qui dominus fuit, ſed qui eſt in præſens, damnum ſentit.

90 *Eo tempore*) Quum conducebatur.

91 *Alii eam locaverit*) Ita ſi primus conductor contractum ſervare & præſtare paratus ſit, quod inter ipſum & dominum convenit.

92 *In gratiam alterius*) Non quod venalem habeat aut ea indigeat, ſed ut petenti aut alienare coacto commodet aut gratificetur.

93 *Locator pluribus*) Cum compluribus ita convenerit, ut ſinguli omnem ſumtum præſtent, quaſi ſolo in uniuſcujuſque negotio occupetur.

Digitized by Google

ſe in ſolidum ſingulis obſtrinxerit, poterit de ſingulis mercedem pacisci quam ab uno exigeret, ubi lex non obſtat: quia quod illa opera ſecundo quoque utilis eſt, extrinſecum eſt contractui qui cum primo eſt initus, neque reſpectu primi quicquam minuit de æſtimatione.

XX. 1. Circa mutuum quæri ſolet, quo jure veritæ ſint uſuræ? & quanquam jure naturali veritas eſſe 94 receptior eſt ſententia, contrarium tamen ſentit Abulenſis. Neque vero videntur argumenta, quæ in alteram adferuntur partem, talia eſſe ut aſſenſum extorqueant. Nam quod de mutuo dicitur gratuitum eſſe, (y) tantundem & de commodato dici poteſt: cum tamen pro uſu rei pretium exigere illicitum non ſit, ſed efficiat ut contractus 95 in aliud nomen tranſeat. Nec magis urget quod ſuapte natura 96 ſterilis eſt pecunia. Nam & domos & res alias natura infœcundas (z) hominum induſtria fructuoſas fecit. Illud ſpecioſius, quod hic 97 res pro re reddatur, uſus autem rei 98 a re diſtingui non poſſit, cum 99 in abuſu conſiſtat, ac proinde pro eo nihil 1 debeat exigi.

In c.25. Matthæi q.171, & 172.

2. Sed notandum eſt, cum rerum, quæ uſu pereunt, aut in alterius dominium tranſeunt, 2 uſusfructus ſenatusconſulto introductus dicitur, non tamen effectum, ut proprius uſusfructus eſſet, de voce uſusfructus agi, quæ certe ſecundum ſuam proprietatem tali juri non congruit; non tamen ſequi inde jus tale nihil

L.11. D. de uſufr.ear.rer. q. uſu conſ.

94 *Receptior eſt*) Nullo jure ſunt vetitæ, ſi modeſte ſunt & civiles, niſi forte canonico, ex errore & mala interpretatione vocabuli nato, quaſi uſuræ non ſint, niſi immanes, mergentes, trucidantes. Atqui tam ſunt unciæ, ſextantes, quadrantes uſuræ quam centeſimæ.
GROT. y *Tantundem & de commodato dici poteſt*) Valde enim affinia commodatum & mutuum, ut locatio & fœneratio. in l.unica, C.Theod. quod juſſu eſt: *pecuniam commodat*. Juſtinianus edidit *mutuam dat*. Nummos autem fœnore ſumtos, conductos dixit Horatius lib.1. ſat.2. ubi Scholiaſtes, *merces*, *uſura*.
GRON. 95 *In aliud nomen*) Ex commodato fiat conductum.

96 *Sterilis eſt*) Nihil non ſterile, quod tibi ſterile eſſe volueris: ut contra nihil non fructuoſum, quod cultura exercere, ut fructum ferat, volueris. Salmaſ. de uſur. cap.8. p.198.
GROT. z *Hominum induſtria fructuoſas fecit*) Nec enim debet ſterilis eſſe pecunia. l.quid ergo, §.uſuras, D. de contrar. & util. act. tutelæ. l.debitor, D. de uſuris.
GRON. 97 *Res pro re*) Ut pecunia pro pecunia, oleum pro oleo, vinum pro vino.

98 *A re diſtingui*) Non poſſit conſiderari tanquam aliquid fructificans, fructum debens.

99 *In abuſu*) Quia quod mutuum ſumo, id ſumo, ut conſumam.

1 *Debeat exigi*) Qui hoc objiciunt, ludunt in vocibus *Uſus* & *Abuſus*. Quaſi vero mutuum tantum ſumatur, ut conſumatur, & non potius, ut aliquid eo fructuoſum comparetur, ut domus, ager, merx cum lucro vendenda, quævis alia res utilis. Salm. de uſur. c.8, p.195.

2 *Uſusfructus &c.*) §.2. Inſt. de uſufr.

3 Pro-

nihil eſſe, aut non æſtimabile, cum contra certum ſit, ſi quis 3 proprietario tale jus cedat, pecuniam poſſe exigi eo nomine. Sic & jus illud nonniſi poſt tempus certum reddendi pecuniam aut vinum, eſt aliquid æſtimabile: 4 minus enim ſolvit qui tempore minus ſolvit. Atque ideo (a) 5 ἐν ἀντιχρήσει uſus pecuniæ cum fructibus prædii compenſatur. Quæ vero a 6 Catone, 7 Cicerone, 8 Plutarcho, (b) & aliis contra uſuras dicuntur, ea 9 reſpiciunt non tam quod intrinſecum ei eſt, quam quod plerumque ei adeſt, eamque conſequitur. *L. 1. §. ſi uſusfructus, D. ad legem Falc.*

3. Sed quicquid hac de re ſentire libeat, ſufficere nobis debet lex a Deo Hebræis data, quæ 10 vetat Hebræos Hebræis pecuniam dare fœnori. Eſt enim hujus legis materia, ſi non neceſſaria, certe (c) honeſta moraliter, unde & aliis maxime moralibus annumeratur Pſalmo, qui apud Hebræos eſt decimusquintus, apud Latinos (d) decimusquartus, & apud Ezechielem capite decimo octavo; quæ autem hujus generis ſunt, Chriſtianos quoque obligant, quippe vocatos ad majora virtutum ſpecimina: & quæ tunc officia homini Hebræo aut 11 alioqui circumciſo (nam hujus cum Hebræo par cauſa erat) præſtari jubentur, ea nunc præſtanda ſunt homini cuivis, (e) omni populorum diſcrimine per Euan-

3 *Proprietario*) Ei qui dominus eſt rei, cuius alius uſumfructum habet.

4 *Minus enim*) Ut plus petit, qui ante tempus petit. §. 33. Inſtit. de action.

GROT. a Ἐν ἀντιχρήσει) l. cum debitor, D. in quibus cauſis pignus. l. ea pactione, C. de uſuris.

GRON. 5 Ἀντιχρήσει) Pignore ita dato, ut donec pecunia credita ſolvatur, eo creditor utatur fruatur vicem uſurarum, i. num. 3.

6 *Catone*) Fœneratorem eſſe pejorem fure, de re ruſt. pr.

7 *Cicerone*) Paradox. 6.

8 *Plutarcho*) In vita Catonis.

GROT. b *Et aliis*) Ut Appiano in civilibus.

GRON. 9 *Reſpiciunt*) Graves, immodicas, ſanguinolentas.

10 *Vetat Hebræos*) Immo fuit hæc lex civilis, quam ea ferret reſpublica, conſtans ex hominibus æquatorum patrimoniorum per ſortes agri unicuique conceſſas. Itaque Hebræos alienigenis fœnerari licuit, Deuter. 15, 6, quod non permiſiſſet Deus, ſi fœnus per ſeſe injuſtum eſſet. Sed & proprie lex hæc ad illos pertinet, qui propter egeſtatem mutuum petunt, non qui ſui commodi & lucri cauſa. Vide Salmaſ. de uſur. cap. 20, & 21, p. 618. & de fœn. trapez. pag. 203, & 210.

GROT. c *Honeſta moraliter*) Hebræi cenſent voce נשך ſignificari uſuram in pecunia: voce תרבית in quavis ſpecie. Hieronimus ad XVII. Ezechielis: *Putant quidam uſuram tantum eſſe in pecunia: quod providens ſcriptura divina, omnis rei aufert ſuperabundantiam, ut plus non capias quam dediſti.*

d *Decimus quartus*) Et Pſ. CXI. Χρηστὸς ἀνὴρ ὁ οἰκτείρων καὶ κιχρῶν. *Vir bonus eſt (qui alterius miſeretur, eique pecuniam dat mutuam.*

GRON. 11 *Alioqui circumciſo*) Proſelyto.

GROT. e *Omni populorum diſcrimine per Euangelium ſublato*) Chriſtianos Arnobius libro IV. ait eſſe *communicatores rei, & cum omnibus quos ſolidet germanitatis neceſſitudine copulatio.* Alibi: *qui omnes homines pro fratribus diligunt.*

 f *Plus*

Digitized by Google

Luc. x, 29. Euangelium ſublato, latiuſque extenſo proximi intellectu: quod præter cætera oſtendit inſignis Chriſti de homine Samarita apologus.
Epit. Inſt. c.2. Itaque Lactantius de officiis tractans hominis Chriſtiani: *Non dabit*, inquit, *in uſuras pecuniam; hoc eſt enim de alienis malis lucra captare*.
De officiis III, c. 2. Ambroſius: *Subvenire non habenti humanitatis eſt; duritiæ autem* (f) *plus extorquere quam dederis*. Ipſe Cæſar Auguſtus
Suet. c.39 12 notavit aliquos, quod pecunias levioribus uſuris mutuati graviori fœnore collocaſſent.

XXI. Obſervandum tamen eſt, eſſe quædam (g) quæ ad uſuræ ſpeciem accedant, ac vulgo uſuræ eſſe videantur, cum tamen pacta ſint generis alterius: ut de repenſando damno, quod facit qui pecuniam dat mutuam, eo quod diu pecunia careat: item de lucro ob mutui dationem ceſſante, deducto ſcilicet 13 incerto ſpei & labore qui ſubeundus fuerat. Sic etiam pro impenſis ejus qui multis dat mutuam pecuniam, & in hoc paratam habet: & pro periculo amittendæ ſortis, ubi idonee non cavetur, ſi quid exigitur, uſura vere non eſt. Demoſthenes oratione in Pantænetum, eum, qui quod ex mercatura aut honeſta opera quæſivit (h) ſub modico lucello elocat, partim ut ſuum ſervet, partim ut

f *Plus extorquere quam dederis*) Cyprianus de lapſis gravia peccata enumerans, addit *uſuris multiplicantibus fœnus augere*. Chryſoſtomus de jejunio v. *ἐὰν νηστεύσῃς, βλέπε μὴ δανείσῃς τὸ ἀργύριόν σου ἐπὶ τόκῳ. νηστεύεις; διάῤῥηξον βιαίων συναλλαγμάτων χειρόγραφον. Si jejunes, vide ne pecuniam tuam colloces fœnori. jejunas? rumpe violentorum pactorum cautiones.* Idem in caput ultimum I ad Corinthios, pecuniam fœnore partam non magis ſi in eleemoſynam detur Deo acceptam eſſe ait, quam ſi detur ex quæſtu meretricio. Auguſtinus epiſt. LIV. *quid dicam de uſuris, quas etiam ipſæ leges & judices reddi jubent. Ita crudelior eſt, qui ſubtrahit aliquid vel eripit diviti, quam qui trucidat pauperem fœnore.* Maximus homilia III. de quadrageſima: *recte frater frequentabis eccleſiam, ſi greſſus tuos lethalibus laqueis avida illa non implicet & involuat uſura.* His adde Baſilium in ſermones Domini in monte, & quæ ex conciliis ſanctiſque ſcriptoribus collegit Gratianus cauſa XIV, quæſt. III, & IV.

GRON. 12 *Notavit aliquos*) Non de vulgo, ſed equites Romanos, quibus hoc ſordidum putavit: nec ob fœnus, ſed ob tale fœnus.

GROT. g *Quæ ad uſuræ ſpeciem accedant*) Et ſi cum juris Romani conſultis loqui volumus, fœnus odioſum nomen eſt, uſura non item. *Uſuræ non propter lucrum petentium, ſed propter moram ſolventium infliguntur.* l. cum quidam, D. de uſuris. Cujacius in paratitlo de nautico fœnore: *Fœnus eſt quod præter ſortem accedit lucri cauſa: uſura quod accedit ne in damno verſetur creditor.* Sed quia plerique etiam uſurarum abuſi ſunt nomine, cœpit & hoc in ſequiorem ſumi partem: in bonum autem ſenſum ſubſtitui vox ejus quod intereſt.

GRON. 13 *Incerto ſpei*) Ut Juſtin. 38, 1. *incertum belli timens*. l. 20. C. mand. *incertum litis*. Freher. 1. Parer. 2.

GROT. h *Sub medio lucello*) Procopius Gotth. III. in laudibus Germani, qui Juſtiniano propinquus: *χρήματα τοῖς δεομένοις ἅπασι δεδανεικὼς μεγάλα καὶ τόκον οὐδ' ἴσον λόγῳ κεκομισμένος πρὸς αὐτῶν πώποτε· pecunias omnibus opus habentibus magnas dabat utendas, uſuram autem, quæ quidem talis dici mereretur, nunquam ab ipſis ſumebat.*

i Octo

ut gratum faciat alteri, negat fœnoratorum odio prægravandum.

XXII. Leges vero humanæ quæ concedunt aliquid ſtipulari pro uſu pecuniæ, aut rei alterius, ut apud Hollandos jampridem conceſſum eſt aliis quidem (i) octo nummos in centum mercatoribus autem duodecim pro uſu annali exigere, ſiquidem vere ſtant intra compenſationem ejus quod abeſt, aut abeſſe poteſt, non pugnant cum naturali aut divino jure: ſin eum modum excedunt, (K) impunitatem præſtare poſſunt, jus dare non poſſunt.

XXIII. Contractus avertendi periculi, quem (l) aſſecurationem vocant, omnino nullus erit ſi 14 contrahentium alter rem de qua agitur, aut ſalvam quo deſtinabatur perveniſſe, 15 aut periiſſe ſciverit: non tantum ob paritatem quam exigit contractuum permutatoriorum natura, ſed quia propria materia hujus contractus eſt damnum ſub ratione incerti. Periculi autem hujus pretium ex communi æſtimatione petendum eſt.

XXIV. 1. (m) In ſocietate negotiatoria, ubi 16 confertur pecunia cum pecunia, ſi pecuniæ æquales ſint, æquales eſſe etiam oportet partes in damno & lucro; ſin inæquales fuerint, partes quoque fient pro rata; quod Ariſtoteles fine octavi Nicomachiorum ſic extulit: *ἐν χρημάτων κοινονία πλεῖω λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλεῖω.* Atque idem habebit locum ſi 17 operæ aut æquales aut inæquales conferantur. Sed & opera cum pecunia, aut cum pecunia & cum opera conferri poteſt, ut dici ſolet.

Par pari datum hoſtimentum eſt opera pro pecunia.

2. Sed hæc collatio non uno modo fit: nam aut 18 opera confertur cum ſolo pecuniæ uſu, quo caſu 19 ſors domino periit, & ſi ſalva eſt, domino ſalva eſt: aut opera confertur cum ipſo

i *Octo nummos in centum*) Idem in Imperio conſtitutum.

k *Impunitatem præſtare poſſunt*) Ideo permiſſas ante ſe uſuras ad normam æquiorem reducere Juſtinianus ſui officii cenſuit: novellis XXXII, XXXIII. XXXIV.

(l *Aſſecurationem*) Id damnum in ſe ſuſcipere dixit Suetonius Claudio. Sic Cicero pecuniæ publicæ prædes accepit, ut populo cautum eſſet ſine vecturæ periculo, epiſtola XII, 17. GRON. 14 *Contrahentium alter*) Is qui ſimulat ſe periculum, quod nullum eſt, ſubire, & pretium pro eo paciſcitur.

15 *Aut periiſſe*) Qui fingit ſeſe ut futurum metuere, quod jam evenit; tamen evitari poſſet; ut ſpe lucri alium illiciat in damnum certum. GROT. m *In ſocietate*) Exemplum ſocietatis habes in delphinis apud Plinium lib. IX, c. 8. & in pinna ac pinnotere IX, 40. meminit & Cicero de finibus.

16 *Confertur pecunia*) Ubi ambo, vel omnes contrahentes pecuniam contribuunt.

17 *Operæ*) Artis, vel laboris adminicula.

18 *Opera confertur*) Ut cum alius operam, alius pecuniam præbeat, non tamen communis fiat pecunia, ſed pecuniæ ſimul operæque fructus.

19 *Sors*) Id quod collatum eſt.

20 Com-

Digitized by Google

Navarr. 17. *num.*250. *Covarr.* III, *var. cap.* 2. *Leſſ. lib.* II, 2. 25. *du.* 3.

ipſo dominio pecuniæ, quo caſu qui operam impendit particeps fit ſortis. In prima ſpecie 20 comparatur cum opera non ſors, ſed periculum amittendæ ſortis, & lucrum quod probabiliter ex ea ſperari poterat. In altera 21 operæ pretium habetur quaſi ſorti adjectum, & pro eo quod valet in ipſa ſorte partem habet qui operam præſtat. Quod de opera diximus, idem & 22 de labore ac periculo navigationis, & ſimilibus intelligi debet.

3. Ut autem ſociorum aliquis lucri ſit particeps, immunis damni, eſt quidem præter naturam ſocietatis: poteſt tamen ita conveniri ſine injuria; fiet enim mixtus contractus ex ſocietate & ex contractu 23 averſi periculi, in quo ita ſervabitur æqualitas, ſi tanto 24 plus lucri ferat, quam alioqui laturus fuerat qui in ſe damnum recepit. Ut autem quis damnum ſentiat ſine lucro, ideo admittendum non eſt, quia ita naturalis eſt ſocietati utilitatum communio, ut ſine ea nequeat ſocietas conſiſtere. Quod autem dictum eſt a Juriſconſulto (*a*) non expreſſis partibus æquales intelligi, ita demum pro vero habendum eſt, ſi quæ conferuntur ſint æqualia. In ſocietate autem univerſorum bonorum non id quod hinc aut illinc obvenit, ſed quod probabiliter ſperari poterat, comparandum eſt.

Angelus verbo Societas I, §. 7. *Sylv. verbo Societas* I, *q.* 2. *Navarr.* 17, *num.*255. *Covarr. & Leſſ. d. locis.* *Livius libro* XXXIX. *Ariſt.* III, *Polit. c.* 6. (*a*) *l. Si non, D. pro ſocio.*

XXV. 25 In ſocietate navali adverſus piratas utilitatis communis eſt ipſa defenſio: interdum & præda. Solent autem æſtimari naves, & quæ in navi ſunt, atque ex his ſumma confici, ut damna quæ eveniunt, in quibus ſunt & 26 vulneratorum impendia, ferantur a dominis navium & mercium (n) pro parte quam habent in ea ſumma. Et hæc quidem, quæ diximus hactenus, ipſi juri naturæ ſunt conſentanea.

XXVI. 1. Nec in his jure gentium voluntario quicquam mutatum apparet: uno excepto, quod 27 inæqualitas rerum in quam con-

20 *Comparatur cum opera*) Exiſtit æqualitas collationis, dum alter ſociorum laborat & exercitus eſt, alter pecuniam ſuam in periculum mittit, ceſſatque ex eo lucrari, quod alioqui potuiſſet.

21 *Operæ pretium*) Tanti æſtimatur labor operantis, quanti ſors ab altero contributa.

22 *De labore ac periculo*) Et hæc conferri cum pecunia poſſe.

23 *Averſi periculi*) Aſſecurationis.

24 *Plus lucri*) Immo aliquando, etſi non plus ferat: poteſt enim ob certam ſpem lucri, diffidente altero, ut eum inducat, omnem metum in ſe recepiſſe. num. 26.

25 *In ſocietate navali*) Ammiralitate. i. num. 4.

26 *Vulneratorum*) Sauciorum curandorum.

GROT. n *Pro parte quam habent in ea ſumma*) Vide ſimile in l. Wiſigotorum libro V, tit. V. c. 5.

GRON. 27 *Inæqualitas rerum*) Si conſenſerunt ſocii res inæquales conferre, ubi nec dolus adhibitus eſt, & ſi quid in altera re incommodi erat, ſimpliciter confeſſus eſt, qui eam contulit, eas haberi pro æqualibus.

28 Con-

Digitized by Google

conſenſum eſt, ubi nec mendacium intercellit, nec ejus quod dictum oportuit reticentia, in actionibus exterioribus pro æqualitate habetur: ita ut quomodo jure civili ante 28 conſtitutionem Diocletiani actio in foro nulla dabatur adverſus talem inæqualitatem, ita nec inter eos qui jure gentium ſolo ſociantur 29 exactio aut coactio ſit eo nomine. Hoc enim eſt quod ait Pomponius, 30 in pretio venditionis & emptionis naturaliter licere ſe mutuo circumvenire: ubi licere eſt non quidem fas eſſe, ſed ita permitti ut 31 nullum contra proditum ſit remedium in eum qui ſe pacto velit defendere. *L.16.§.4.D.de minor.* *L.22.§.ſ. D.locati.*

2. (o) Naturaliter autem eo in loco, ut & alibi interdum, poſitum eſt pro eo quod recepti paſſim moris eſt: quomodo apud Apoſtolum Paulum ipſa 32 natura docere dicitur viro turpe eſſe comam alere, cum tamen id neque repugnet naturæ, & multos apud populos uſitatum ſit. Sic idolorum cultores, non autem quoſvis homines *φύσει ματαίους*, id eſt, *natura vanos* appellat ſcriptor libri Sapientiæ, & *τέκνα φύσει ὀργῆς* Paulus Apoſtolus, non tam ex ſua 33 quam ex Romanorum, apud quos tum vivebat, perſona loquens. Euenus poeta vetus: *1. Corinth. XI, 14.* *XIII, 1.* *Epheſ. II, 3.*

> *Φημὶ πολυχρόνιον μελέτην ἔμεναι, φίλε, καὶ δὴ*
> *Ταύτην ἀνθρώποισι τελευτῶσαν φύσιν εἶναι.*
> *Quod 34 meditare diu durabile fiet, amice,*
> *Atque id naturam credo mortalibus eſſe.*

Ejuſdem ſenſus dictum vetus apud Galenum extat: *ἐπίκτητοι φύσεις τὰ ἔθη*, *conſuetudo adſcitia eſt natura*. Apud Thucydidem ſimili notione dicitur *τῶν νόμων κρατήσασα ἡ ἀνθρωπεία φύσις*, *humana natura legum victrix*. Sic 35 *πεφυσιωμένα* dicunt Græci tum virtutes tum vitia poſtquam altas radices egerunt. Apud Diodorum vero Siculum *L.III.*

28 *Conſtitutionem Diocletiani*) L.3. C. pro ſocio.

29 *Exactio vel coactio*) Diverſos populos, vel principes inde injuriam ſibi factam dicere poſſe, aut jus belli habere.

30 *In pretio venditionis*) More quotidiano evenire, & vix aliter fieri poſſe in tam brevi confinio æqui & iniqui, ut pars altera paulo plus ferat, & id patiendum ſtatuiſſe jura, ne inſanum in modum lites creſcant.

31 *Nullum contra proditum*) Non habeat actionem adverſus eum, a quo ſe circumventum putat, niſi dimidio amplius.

GROT. o *Naturaliter autem eo in loco*) Sic Gellius lib. IX, c.10. de actu conjugali: *rem naturæ lege operiendam.* GRON. 32 *Natura docere*) Conſuetudo illarum gentium, quæ quaſi tranſiit in naturam.

33 *Quam ex Romanorum*) Quia ſcilicet epiſtola ad Epheſios creditur data Romæ & miſſa Epheſum per Tychicum, ut in fine illius adſcriptum eſt. Vellem autem eo loco hic uſus non eſſet, quem omnes ſani theologi accipiunt, de natura corrupta per peccatum primorum parentum in omnes poſteros propagatam: *Vivebamus quaſi nati ad iram Dei provocandam.*

34 *Meditare*) Exercebis, agitabiſque ſæpe ac diu.

35 *Πεφυσιωμένα*) In naturam redacta.

36 *In*

lum legimus: *τῆς φύσεως ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἡττωμένης* · *cum neceſſitas naturam, id eſt, robur animi vinceret*. Sic Pomponius Iuriſconſultus cum dixiſſet jus Romanum non pati eundem 36 in paganis & teſtato & inteſtato decedere, addidit earum rerum 37 naturaliter inter ſe pugnam eſſe, cum tamen ea regula e ſolis Romanorum moribus pendeat, neque apud alios populos locum habeat, ac ne apud ipſos quidem Romanos (p) in militum teſtamento.

l. jus noſtrum, D. de R. I.

3. Evidens autem fuit utilitas eius quod dixi juris introducendi, ad præcidendas controverſias infinitas: & ob incerta rerum pretia inter eos, 38 qui communem judicem non habent, inexplicabiles, quæ vitari non poterant ſi ob inæqualitatem a pactis diſcedere licuiſſet. *Hæc eſt emtionis atque venditionis ſubſtantia* (aiunt Imperatores, ſubſtantiæ nomine morem perpetuum ſignificantes) *quod emtor viliore comparandi, venditor cariore diſtrahendi* 39 *votum gerentes ad hunc contractum accedant, vixque* (q) *poſt multas contentiones, paulatim venditore de eo quod petierat detrahente, emtore autem huic quod obtulerat addente, ad certum conſentiant pretium*. Seneca ait hoc jus reſpiciens: *Quid intereſt quanti ſint, cum de pretio inter ementem & vendentem convenerit? Nihil venditori debet* 40 *qui bene emit*. Andronicus Rhodius ſenſu eodem: *τὸ γὰρ ἐν τοῖς ἑκουσίοις συναλλάγμασι κέρδος ὅτι, ἄδικόν ἐστιν οὔτε εὐθύνεται. τούτων γὰρ ἄδειαν ἔδωκεν ὁ νόμος* · *Lucrum, quod voluntate contrahentium percipitur, nec injuſtum eſt, nec corrigitur. Eius enim rei licentiam lex conceſſit.*

L. Si voluntate, C. de reſcind. vend.

L. VI, de benef. 15.

Nic. V, 5.

4. Is, quem indicavi paulo ante, ſcriptor vitæ Iſidori, minoris juſto emere, aut pluris vendere, vocat *ἀδικίαν ὑπὸ μὲν τοῦ νόμου ἀφειμένην, τὸ δὲ δίκαιον ἀνατρέπουσαν* · *iniuſtitiam* (r) *a lege quidem permiſſam, ſed quæ re ipſa juſtum pervertat*.

36 *In paganis*) Non militantibus. Sueton. Galb. 19.

37 *Naturaliter*) Ex natura rerum, quam lex & mos iis impoſuit. GROT.

p *In militum teſtamento*) Imo & in paganorum teſtamentis ſæpe, ubi inofficioſi querela inſtituitur. l. mater. l. nam etſi. l. circa, D. de inoff. teſtament. addita l. cum duobus, C. eodem titulo. GRON.

38 *Qui communem judicem*) Qui diverſis imperiis ſunt ſubjecti.

39 *Votum gerentes*) Sperantes cupienteſque ambo cum lucro emtor acquirere, venditor alienare. GROT.

q *Poſt multas contentiones*) Feſtus: *Cociones dicti videntur a cunctatione, quod in emendis vendendiſque mercibus tarde perveniant ad juſti pretii finem, itaque apud antiquos prima ſyllaba per U literam ſcribebatur*. Quintilianus declamatione pro civibus: *diu cocionatus eſt*. GRON.

40 *Qui bene emit*) Vili. Suet. Jul. 50. Martial. 8, 10. GROT.

r *A lege quidem permiſſam*) Sic Andronicus Rhodius ad V. Nicomachiorum c. 5. in fine: *τούτων γὰρ ἄδειαν ἔδωκεν ὁ νόμος* · *harum enim rerum licentiam lex dedit.*

CAP.

CAPUT XIII.

De jurejurando.

I. *Juriſiurandi quanta vis ſit etiam ex paganorum opinione.*
II. *Animum deliberatum requiri, nempe ut quis iurare voluerit.*
III. *Verba jurantis obligare in ſenſu quo ea creditur accepiſſe cui juratum eſt.*
IV. *Iuramentum dolo elicitum quando obliget.*
V. *Iuramenti verba non extendenda ultra receptum loquendi morem.*
VI. *Iuramentum non obligare de re illicita factum:*
VII. *Aut quod impediat maius bonum morale:*
VIII. *Aut ſi factum ſit impoſſibile:*
IX. *Quid ſi impoſſibile ſit ad tempus?*
X. *Iurari Deo nominato, & quo ſenſu:*
XI. *Sed & nominatis rebus aliis cum reſpectu ad Deum.*
XII. *Iuramentum eſſe etiamſi per falſos Deos iuretur.*
XIII. *Effectus iuriſiurandi: inde obligatio ex iureiurando duplex, tempore iuriſiurandi, & poſtea: quod diſtincte explicatur.*
XIV. *Quando ex iureiurando ius quæratur homini & Deo, quando Deo tantum.*
XV. *Refellitur ſententia ſtatuens eum, qui piratæ aut tyranno iuravit, Deo non teneri.*
XVI. *Qui perfido iuravit, an implere debeat, diſtinctione explicatur.*
XVII. *Cum Deo ſoli quis obligatus fuit, heredem eius ad nihil teneri.*
XVIII. *Periurum non eſſe, qui non implet uolenti impleri, aut ſublata qualitate ejus, cui ſub illa qualitate iuratum eſt.*
XIX. *Quando irritum ſit, quod contra iuramentum fit.*
XX. *Superiorum actus quid poſſit circa id, quod ſubditus iuraverit, aut quod ſubdito iuratum eſt, cum diſtinctionibus exponitur.*
XXI. *Monita Chriſti de non iurando, ad quale iuramentum proprie pertineant.*
XXII. *Quæ fides iniurata iuramenti vim ex more habeat.*

I. 1. APud omnes populos & ab omni ævo 1 circa pollicitationes, promiſſa & contractus, maxima ſemper vis fuit jurisjurandi. Nam ut Sophocles ait Hippodamia:

Mens excitari jurejurando ſolet,
Ut bina diligenter evitet mala,
2 *Culpari amicis, & Deos offendere.*

Nul-

GRON. 1 *Circa pollicitationes*) Cap. 11. num. 14. Circa pollicitationes, promiſſa, & contractus, id eſt, ad ea omnia firmanda & corroboranda.

2 *Culpari amicis*) Ne ſubeat infamiam perfidiæ & perjurii.

Off. III. *Nullum vinculum*, inquit Cicero, *ad aſtringendam fidem majores noſtri jurejurando arctius eſſe voluerunt.*

2. Hinc gravis pœna perjuris imminere nunquam non credita: ut Heſiodus dixit de juramento:

Clades mortalibus unde
Adveniunt, quoties fallaci pectore jurant.

(a) Ita ut poſteritas etiam majorum delicta lueret, quod non niſi de graviſſimis criminibus creditum: & 3 ſine facto voluntas quoque pœnam in ſe accerſeret: quorum utrumque Herodotus confir-
Lib. II. mat narratione de Glauco Epicydide, qui deliberaverat tantum, an juratam de depoſito fidem falleret: ubi hoc carmen Pythiæ adfert idem Herodotus:

4 At juramento quædam eſt ſine nomine proles
Trunca manus & trunca pedes: tamen impetu magno
Advenit, atque omnem (b) *vaſtat ſtirpemque domumque.*

Et eandem hiſtoriam recitans Juvenalis ita concludit:

Has patitur pœnas peccandi ſola voluntas.

Off. III. 3. Bene Cicero: *Eſt jusjurandum 5 affirmatio religioſa; quod autem affirmate quaſi Deo teſte promiſeris, id tenendum eſt.* Quod autem addit: *Jam enim non ad iram Deorum, quæ nulla eſt, ſed ad juſtitiam & fidem pertinet*: ſi iræ nomine 6 perturbationem intelligit, non improbandum eſt; ſin qualemcunque nocendi 7 affectum aut vo-
Lib. de ira Dei. luntatem, minime eſt recipiendum, ut recte probat Lactantius.

Nunc

GROT. a *Ita ut poſteritas etiam majorum delicta lueret*) Vide Servium in excerptis Fuldenſibus ad 1. Æneidos.

GRON. 3 *Sine facto voluntas*) Ipſum pejerandi propoſitum, etſi perjurium ſecutum non eſſet, a Deo puniretur.

4 *At juramento*) Ἀλλ' Ὅρκου παῖς ἐστιν ἀνώνυμος οὐδ' ἔπι χεῖρες Οὐδὲ πόδες. Melius græce Ἀλλ' Ὅρκου: quam latine *At juramento*: primum quia Ὅρκος græcum eſt, *juramentum* latinum non eſt. Dein Ὅρκος genere maſculino aptius repræſentat perſonam patris quam ſacramentum, aut jusjurandum genere neutro. Significatur autem *Horcos* inſtar numinis, quem poetæ fingunt jurandi veluti exactorem & præſidem; Heſiodus filium facit Ἔριδος Theog. 231. Hyginus Ætheris & Telluris. Sic etiam Horci ſubolem dicit hic Pythia, id eſt, aliquid poſterum & conſequens: intelligitur nimirum Animadverſio divina.

GROT. b *Vaſtat ſtirpemque domumque*) Vide Zachariam v, 1. 2. 3, & interpretem ejus loci Chryſoſtomum de ſtatuis xv.

GRON. 5 *Affirmatio religioſa*) Pronuntiatio rei alicujus, interpoſita ad veritatem ejus firmandam religione, ſeu veneratione divini nominis: unde in libb. vett. religio judicum, religio teſtium, religio militum, quia judices jurati judicabant, teſtes jurati teſtimonium dicebant, milites ſacramento rogabantur.

6 *Perturbationem*) Affectionem commotionemque animi, quæ judicium impedit ac tenebras offundit oculis mentis, ne verum cernant, ac ſæpe compellit ad ea, quorum mox pœnitet.

7 *Affectum aut*) Decretum puniendi pro merito.

8 Con-

Digitized by Google

Nunc unde vis jurisiurandi oriatur, & quo pertingat uſque videamus:

II. Primum quod de promiſſis & 8 contractibus diximus, & hic habet locum, ut animus rationis compos & deliberatus requiratur. Quare ſi quis non putans ſe iurare verb aprotulerit iurantia, (c) ut 9 de Cydippe narratur, locum habere poteſt quod ei tribuit Ovidius:

(d) *Quæ jurat mens eſt: nil conjuravimus illa.*

ex Euripide deſumtum qui in Hyppolyto dixerat,

Jurata lingua eſt: (e) *mente juravi nihil.*

Quod ſi quis volens jurare obligare ſe noluerit, non eo minus obligatur, quia obligatio a juramento eſt inſeparabilis, & effectus ejus neceſſarius.

Soto l. VIII; q. 1. art. 7. Covar. ad cap. quamvis, part. 1. §.5.

III. 1. At ſi quis deliberato protulerit verba jurantia, animo tamen non jurandi, hunc non obligari ſunt qui tradunt, peccare tamen temere jurando. Sed verius eſt teneri eum vera facere dicta quorum Deum adhibuit teſtem; nam is actus qui per ſe eſt obligatorius, ex animo deliberato proceſſit. Cui conſequens eſt ut quanquam plerumque verum eſt illud Tullii: *Quod* 10 *ex animi tui ſententia juraveris, id non facere perjurium eſt*; quo & illud pertinet quod apud Homerum jurans Ulyſſi Calypſo ait:

ἀλλὰ τὰ μὲν νοέω καὶ φράζομαι.

Verum animus quod ſentit idem loquar.

2. Id tamen hanc exceptionem habeat, niſi qui jurat ſciat, aut probabiliter credat, ab eo quicum negotium eſt, verba aliter accipi: nam dictis ipſis teſtem adhibens Deum, debet dicta facere

8 *Contractibus diximus*) Cap. 11, num. 5.

GROT. c *Ut de Cydippe narratur*) Exſtat ſimilis narratio in metamorphoſibus Antonini Liberalis de Cteſylla & Hermochare.

GRON. 9 *De Cydippe*) Quæ legerat in malo, quod Acontius amator in ſinum ejus miſerat, inſcripta vel inciſa hæc verba: *Juro me Acontio nupturam.*

GROT. d *Quæ jurat mens eſt*) Ibidem:

Conſilium prudenſque animi ſententia jurat,
Et niſi judicii vincula nulla valent.

mox:

Sed ſi nil dedimus præter ſine pectore vocem,
Verba ſuis fruſtra viribus orba tenes.
Non ego juravi: legi iurantia verba.

& quæ ſequuntur.

e *Mente juravi nihil*) Quia de re honeſta tacenda, nutricis verba intellexerat Hippolytus, non de adulterio & inceſtu.

GRON. 10 *Ex animi tui ſententia*) Formula jurisjurandi proprii. Briſſon. lib. 8, de for. p. 711.

cere vera (f) 11 quomodo putat intelligi. Et hoc eſt quod idem ait Cicero: *Quod ita juratum eſt, ut mens 12 deferentis conciperet fieri oportere, id ſervandum eſt.* Apud Tacitum legimus: *Trepidis & verba jurisjurandi per varias artes mutantibus, 13 queis flagitii conſcientia inerat.* Auguſtinus: *Perjuri ſunt qui ſervatis verbis exſpectationem eorum quibus juratum eſt deceperunt.* Et (g) Iſidorus: *Quacunque arte verborum quis juret, Deus tamen, qui conſcientiæ teſtis eſt, ita hoc accipit ſicut ille cui juratur intelligit.* Atque hoc eſt quod dicitur (h) 14 liquido jurare. Ideo Metellus recte recuſavit jurare in legem 15 Apulejanam, quanquam erant qui dicerent legem 16 ob rogationis vitium eſſe irritam, & juramentum in legem ita intelligendum, ſi lex rite rogata lataque eſſet.

Hiſt. IV.

Epiſt. CCXXIV.

App. de bell. civili l. I.

3. Nam quanquam in promiſſis aliis facile ſubintelligitur tacita aliqua conditio, quæ promiſſorem exſolvat, id tamen in juramento admittendum non eſt: quo pertinet egregius ille locus Apoſtoli

Pan. in c. Clericus de jurejur. Silv. in verb. Juramentum 4, q. 23.

GROT. f *Quomodo putat intelligi*) Auguſtinus epiſtola CCXXIV. de illo locutus qui a Punicis caſtris egreſſus in caſtra redierat, inde Romam venerat: *ita non attenderunt qui illum Senatu moverunt, quid ipſe jurando cogitaſſet, ſed quid ab illo quibus juraverat exſpectarent.* Vide & ſequentia. Vide ad hanc rem pulchre dicta concilio Troſſejano tomo III, conciliorum, editionis Sirmondianæ. Et apud Hincmarum in opuſculo de divortio Lotharii & Tethbergæ ad interrogationem VI. ubi in hanc ſententiam recte de Deo dicitur:

Qui non ut juras, ſed ut is juraſſe putavit
Cui juras, audit; ſic es utrique reus.

In profeſſione jurata Hebræorum per Hiſpaniam: *Si non ea intentione perfeceris, ſicut a nobis me profitente audita atque intellecta ſunt.*

GRON. 11 *Quomodo putat*) Quemadmodum accepit ea ille, cui juratur.

12 *Deferentis*) Dictantis vel adigentis jusjurandum.

13 *Queis flagitii*) Qui meminiſſent ſe patraſſe, de quo jurejurando falſo tum temporis ibant ſeſe purgatum.

GROT. g *Iſidorus*) Lib. II, de ſummo bono cap. XXXI, 1. citatur cauſa XXII. quæſt. V. c. quacumque.

h *Liquido jurare*) Donatus ad illud in Andria:

Quia ſi forte opus ad herum jurejurandum mihi,
Non oppoſuiſſe, ut liquido poſſim.

Liquido, pure; & manifeſte. χρεὼν μὴ ὑπονοθεύειν ἑτέρᾳ φράσει τὰ ῥήματα, ἀλλ' ὡς ἐπὶ λέξεων εἶχον, οὑτωσὶ καὶ δηλοῦν ait in Alexio Nicetas fratrem Andronici Comneni culpans: *Oportuit non quæſita locutione verba adulterare, ſed ut concepta ea fuerant eloqui.* Qui & alibi, de Alexio contra ſenſum verba captante: τοῖς ῥήμασι αὐτοῖς ἐγκαθίσας, ὡς αἱ μυῖαι τῷ μώλωπι· *ita verbis illis inſidebat ut muſcæ vibici.* Graviter in hanc regulam peccavit aula Arcadiana, quæ effecit ut Chalcedone occideretur is qui Conſtantinopolim, ſalute ipſi per jusjurandum promiſſa, venerat. Sozomenus lib. V. Adde quæ infra cap. XVI, 2.

GRON. 14 *Liquido jurare*) Terent. Andr. 4, 3. 13. l. 18. D. de jurejurando.

15 *Apulejanam*) *Appulejam* dicendum. L. Appuleji tribuni plebis. Flor. 3, 15.

16 *Ob rogationis vitium*) Quia per factionem & tumultum rogata erat epiſtola. Flor. 3, 15.

17 'Ar-

poſtoli ad Hebræos: *Deus volens abundantiſſime heredibus promiſſionis* v. 17. ibi
oſtendere immutabilitatem conſilii ſui, fidem fecit jurejurando: ut per duas Thom.
res immutabiles, in quibus fieri non poteſt ut fallat Deus, (ita recte verti puto illud ψεύσασθαι, ſicut aperta locutio vocatur veritas. Dan. VII, 16. VIII, 26. X, 1.) *firmum habeamus ſolatium*. Quæ verba ut intelligantur, ſciendum eſt ſanctos ſcriptores de Deo ſæpe loqui 17 ἀνθρωποπαθῶς, & magis ſecundum id quod videtur nobis, quam quod eſt.

4. Nam Deus vere decreta ſua non mutat. Mutare tamen
& (i) pœnitentia duci dicitur, quoties 18 aliter agit quam verba Ion. IV, 2.
ſonare videbantur, nimirum (K) ob conditionem tacite intellectam, quæ ceſſat. Jer. XVIII, 8. Exempla videre eſt Gen. XX, 3. Exod. XXXII, 14: I. Reg. XXI, 29. II. Reg. XX, 1. Eſaiæ XXXVIII, 1. Jonæ III, 5. 11. Quo ſenſu etiam nos 19 fallere Deus improprie dici poteſt. Et ſolet vox ψεύσασθαι, quæ in dicto loco ad Hebræos apparet, ſignificationem habere eventus 20 ſpem fruſtrantis, ut videre eſt tum alibi, tum Levit. VI, 2. Ioſue XXIV, 27. Eſai. LVIII, 11. Oſ. I, 2. (l) Abac. III, 17. Facillime autem hoc procedit 21 in comminationibus, quia illæ jus nemini conferunt. In promiſſis interdum, ubi ſcilicet conditio tacita quædam ſubeſt.

5. Ideo duas res Apoſtolus nominat quæ immutabilitatem notant, promiſſionem, quia jus dat; & juramentum, quia 22 conditiones tacitas & aliquo modo latentes repellit, ut videre eſt etiam Pſal. LXXXIX, 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. Nam aliud eſt ſi quas conditiones ipſa negotii natura aperte indicet. Quo nonnulli

17 Ἀνθρωποπαθῶς) Verbis tranſlatis ab humanarum affectionum more.

GROT. i *Pœnitentia duci dicitur*) Concilium Toletanum VIII. cap. II. *Jurare namque Dei eſt a ſeipſo ordinata nullatenus convellere, pœnitere vero, eadem ordinata cum voluerit, immutare*, Retulit Gratianus in cauſam XXII, quæſt. IV. Explica vero ut in textu noſtro.

GRON. 18 *Aliter quam verba*) Quam præixerat ſeſe acturum eſſe. Agit autem aliter, quia verbis licet ſimpliciter pronuntiatis tacita ſuberat conditio quæ non extitit.

GROT. K *Ob conditionem tacite intellectam*) Senecam vide naturalium quæſtionum II, 37.

GRON. 19 *Fallere*) Sinere falli & facere, ut ſpes exſpectationeſque hominum improbæ ſint irritæ; quemadmodum fallere dicitur, in quo ſe noſtra fruſtratur opinio: ſi quid ſecus evenit, aut quis aliter facit, quam nos opinionis errore nobis finximus & perſuaſimus.

20 *Spem fruſtrantis*) Aliud demonſtrantis atque exhibentis, quam homines animis præceperant.

GROT. l *Abac.* III, 17.) Adde Jobum XLI, 1. Oſeam IX, 2.

GRON. 21 *In comminationibus*) Ut Deus (ſi id ita licet loqui) dicatur fallere, id eſt, non irrogare pœnam, quam fuerat minatus.

22 *Conditiones tacitas*) Excludit omnem cogitationem contrariam & expreſſiones verbis apertis non expreſſas.

23 Non

nulli referunt id quod legitur Num. XIV, 30. Sed verius eſt terram promiſſam iurato dici ipſis, 23 non perſonis, ſed populo, poſteris ſcilicet eorum quibus Deus iuraverat, com. 23. Talis autem promiſſio impleri quovis tempore poteſt, nec perſonis certis adſtringitur.

IV. 1. Ex his quæ diximus intelligi poteſt quid ſentiendum ſit de iureiurando quod dolo elicitum eſt. Nam ſi certum eſt,
Navarr. c. 12. n. 13. eum qui juravit aliquod factum (m) ſuppoſuiſſe, quod revera ſe ita non habeat, ac niſi id crediſſet non fuiſſe iuraturum, non obligabit iuramentum. At ſi dubium ſit, an non etiam 24 ſine eo idem fuiſſet iuraturus, ſtandum erit verbis, quia ſimplicitas quam maxima iuramento convenit.

Jeſue IX. 2. Atque huc refero iusiurandum, quod Ioſue & primores populi Iſraelitici Gabaonitis, dederunt. Decepti quidem erant a Gabaonitis, e regione longinqua ſe venire fingentibus. At non inde ſequebatur Ioſuam & primores, ſi ſciſſent ex vicinis populis eos eſſe, non fuiſſe eis parcituros. Nam quod dixerant Gabaonitis: *fortaſſis in medio mei habitas, quomodo tecum paciſcerer?* hunc habere ſenſum poteſt, ut interrogentur Gabaonitæ quale pactum deſiderent, 25 ſociale an deditionis; aut etiam ut oſtendant Hebræi licitum ſibi non eſſe cum quibuſdam populis fœdus inire ſociale: non etiam ut negent dedentibus ſe vitam relinqui poſſe. Lex enim
Deut. XX, 10. divina quæ eos populos internecioni devovebat (n) ex legis alterius

23 *Non perſonis, ſed populo*) Non ſingulis qui tum vivebant, ſed corpori, quod idem eſt ſuperſtite ſubole, etſi ſinguli iſti omnes ſint mortui. 1. cap. 9. num. 3.

GROT. m *Suppoſuiſſe quod revera ſe ita non habeat*) Ut Hippolytus, de quo modo diximus. Ad illud Sophoclis in Oedipode Coloneo;

Ἀπάτα δ' ἀπάταις
Ἑτέραις ἑτέρα παραβαλλομένα
Πόνον οὐ χάριν ἀντίδοσιν ἔχει.
Fraus ad fraudem ſuperaccedens,
Non benefactis, ſed atroces ſolet
Clade rependi.

Sic ait, καὶ αὐτοὶ οὐ νομίζουσι προσδεδέχθαι αὐτὸν καὶ ἐπαγγεῖλαι τὴν ἀσφάλειαν αὐτῷ αἰτιώμενοι καὶ οὐ πρότερον ἐπεγνωκότες, ὅτι οἰκείας ἐνάγεται μιάσμασι· τοιοῦτόν ἐστι καὶ τό.

Ἡ γλῶσσ' ὀμώμοχ' ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος
Καὶ ἐκεῖνος γὰρ ἀπατηθεὶς ὤμοσε.

Putant Thebani ſe ſuſcepto Oedipodi promiſiſſe incolumitatem, cauſa ab ipſo data, cum non ante didiciſſent piaculo eum domeſtico teneri. Tale & illud:

Jurata lingua eſt: mente iuravi nihil.
Namque & Hippolytus deceptus iuraverat.

GRON. 24 *Sine eo*) Si id factum fuiſſe ignoraſſet aut non crediſſet.

25 *Sociale an deditionis*) Juris æqui an quo in ditionem Hebræorum venirent.

GROT. n *Ex legis alterius comparatione*) Imo & ex cauſa legi de internecione addita. Exodi XXIV, 33. Deut. VII, 4. ceſſat enim ea cauſa in illis qui præcepta filiorum Noæ ſuſcipiunt, & tributa pendunt. Ita Maimonides, & Samſon Mi-coſi, & Moſes de Kotzi, in præcepto jubente XV. & CXVIII.

o Cui

rius comparatione ita erat intelligenda, ut locum haberet niſi ſi qui moniti ſtatim facerent imperata. Quod inter alia probat hiſtoria Rahabæ, (o) cui ob bene merita parcitum eſt, & Solomonis, qui Cananæorum reliquias ſub imperium ac tributum accepit. 1 *Reg.* IX, 21.

3. Atque huc pertinet quod in Joſuæ libro dicitur, nullam fuiſſe civitatem ex populis ſeptem quæ pacem fecerit; obduratos enim ne 26 gratia illis fieret. Quare cum credibile eſſet, ſi rem ipſam Gabaonitæ indicaſſent, quod præ metu non fecerunt, tamen vitam ſalvam ſub parendi conditione impetraturos fuiſſe, valuit jusjurandum, adeo quidem, ut & de eo violato poſtea pœnæ ſumtæ ſint graviſſimæ Deo auctore. (p) Ambroſius hanc tractans hiſtoriam: *Ioſue tamen pacem quam dederat revocandam non cenſuit, quia firmata erat ſacramenti religione, ne, dum alienam perfidiam arguit, ſuam fidem ſolveret*. Nihilominus doli ſui pœnam aliquam ſubſtinuerunt Gabaonitæ, jam ſua deditione ſubditi facti Hebræorum. Addicti enim ſunt (q) perſonali cuidam ſervituti; cum ſi egiſſent aperte, potuiſſent 27 ad tributariam conditionem recipi. XI, 19. 20. II *Samuel.* XXI, 6.

V. Non tamen 28 ultra receptum loquendi morem extendenda eſt juramenti ſignificatio. Ideo perjuri non erant qui cum juraſſent non daturos ſe in matrimonium filias 29 Benjamitis, raptas cum raptoribus vivere permiſerunt. (r) Aliud enim eſt dare, aliud amiſſum non repetere. Ambroſius de hoc facto: 30 *Quæ indulgentia congruo intemperantiæ ſupplicio non videtur vacare, quando illis hoc ſolum permiſſum eſt ut rapta inirent conjugia, non connubii* De off. II, c. 1

o *Cui ob bene merita parcitum eſt*) Et Gazere habitantium in hiſtoria Joſuæ XVI, 10. Gergeſæos ad Chriſti uſque tempora ſuperſtites fuiſſe ex euangelio apparet Matth. VIII, 28. nam hi ab initio ſe dediderant; ideo omittuntur in hoſtium enumeratione. Deut. XX, 17. Joſ. IX, 1.

GRON. 26 *Gratia illis fieret*) Excidii vel internecionis.

GROT. p *Ambroſius*) De officiis III, c. 10.

q *Perſonali cuidam ſervituti*) Ut Brutiani olim a Romanis. Gellius X, 3. Feſtus verbo Brutiani.

GRON. 27 *Ad tributariam conditionem*) Ita in ſocietatem ſuſcipi, ut Hebræorum vectigales vel ſtipendiarii eſſent.

28 *Ultra receptum loquendi*) Verba jurisjurandi ſtricte accipienda, ut non dilates aut amplius accipias interpretando, ſed hoc tantum, quod vulgo ſic dicitur.

29 *Benjaminitis*) Judic. 21, 7.

GROT. r *Aliud eſt dare, aliud amiſſum non repetere*) Οὔτε προτρεπομένων, οὔτε κωλυόντων, ait in hac hiſtoria Joſephus, *Nec hortabantur Iſraelitæ, nec prohibebant*. Seneca Excerptorum VI, 2. *Lex eum tenet qui iuvat exulem, non qui patiatur iuvari*. Symmachus: *Inanem metum divino animo cur tentat incutere, ſi quis aſſerit conſcientiam vos habere præbentium, niſi detrahentium ſuſceritis invidiam*.

GRON. 30 *Quæ indulgentia*) Per quam indulgentiam non erant ſine aliqua pœna laſciviæ in Levitæ uxorem exercitæ: eo pœna erat invidia & infamia raptus.

GROT.

Digitized by Google

bit ſacramento. Non diſſimile eſt quod Achæi, Romanis quædam non probantibus quæ ab ipſis facta & jurejurando firmata erant, rogarunt ut ipſi Romani quæ viderentur mutarent, nec Achæos religione obſtringerent irrita ea quæ jurejurando ſanxiſſent faciendi.

Livius lib. XXXIX.

VI. Ut valeat juramentum, (s) oportet obligatio ſit licita. Quare nullas vires habebit jurata promiſſio de re illicita, aut naturaliter, aut divina interdictione, aut etiam humana, de qua mox agemus. Bene (t) Philo Iudæus: ἔστω δὲ πᾶς ἐνωμότως ἄδικα δρῶν, ὅτι εὐορκήσει μὲν οὔ, τὸν δὲ πολλῆς φυλακῆς καὶ ἐπιμελείας ἄξιον ὅρκον ἀνατρέπει, ᾧ τὰ καλὰ καὶ δίκαια ἐπισφραγίζεται. προστίθεται γὰρ ὑπαίτια ὑπαιτίοις, ἐν οὐ δέοντι γινομένοις ὅρκοις, οἷς πολὺ βέλτιον ἦν ἡσυχάζεσθαι πράξεις παρανόμως. ἀπεχόμενος οὖν τοῦ ἀδικοπραγεῖν ποτνιάσθω τὸν Θεὸν ἵνα μεταδῷ τῆς ἵλεω δυνάμεως αὐτῷ συγγενοῦς ἐφ' οἷς ἀβουλίᾳ χρησάμενος ὤμοσε. διπλάσια γὰρ αἱρεῖσθαι κακά, δυνάμενον τὴν ἡμίσειαν αὐτῶν ἀποφορτίζεσθαι, μανία καὶ φρενοβλάβεια δυσίατος. *Sciat quisquis ob juramentum injuſti aliquid molitur agere, non ſe jurisjurandi obſervantem fore, ſed potius everſorem jurisjurandi, quod magna cura ac religione dignum eſt, & quo honeſta ac recta ſanciri ſolent. Addit enim culpam culpæ, juramento non recte facto, & quo abſtinere ſatius fuerat actum illegitimum. Quare* 31 *ab injuſta actione abſtinens Deum veneretur, ut quæ ipſi eſt maxime propria,* 32 *miſericordiam ei impertiat. Nam dupla eligere mala cum parte altera exonerari poſſit, inſanabilis eſt furor, & mentis inopia.*

1 Sam. XXV. Exemplum dari poteſt in Davide, qui Nabali pepercit quem ſe occiſurum juraverat. 33 Cicero ſimile ponit exemplum in voto

Lib. II. Agamemnonis, 34 Dionyſius Halicarnaſſenſis 35 in conjuratione decemvirorum de republica occupanda. Seneca:

> *Præſtare fateor poſſe me tacitam fidem,*
> *Si ſcelere careat: 36 interim ſcelus eſt fides.*

Off. 1. *c. ult.* Ubi *interim* valet *interdum*. Ambroſius: *eſt enim contra officium nonnun-*

GROT. s *Oportet obligatio ſit licita*) Tractat hoc bene Ambroſius de offic. I, & alii relati in cauſa XXII quæſtionem IV. Pertinet huc canon VII. concilii Hilerdenſis relati in tomum III conciliorum Galliæ; & in Hincmari opuſculis non pauca.

t *Philo*) De ſpecialibus legibus.

GRON. 31 *Ab injuſta actione*) Quam ob jusjurandum debet.

32 *Miſericordiam ei*) Remittat pœnam temerarii jurisjurandi.

33 *Cicero ſimile*) 3. de offic. 25.

34 *Dionyſius Halicarnaſſenſis*) 10, 68.

35 *In conjuratione decemvirorum*) Exemplum inutile; nam quod decemviri jurarunt inter ſeſe, erat, ne quis e collegio alteri adverſaretur, utque per omnem vitam retinerent imperium, & nemine admiſſo pari poteſtate forent &c. lib. 10, 68. Id irritum fuit, non quod ipſos pœnituerit, ſed quod ſeceſſione plebis & exercituum coacti faſces depoſuerint. lib. 11, 61.

36 *Interim ſcelus eſt fides*) Interdum promiſſum ſine ſcelere ſervari non poteſt.

GROT.

Digitized by Google

nunquam ſolvere promiſſum, juramentum cuſtodire. (u) Auguſtinus: *ſi ad peccatum admittendum fides exhibeatur, 37 mirum eſt ſi fides appellatur*. Idem docet ſecunda ad Amphilochium Baſilius.

VII. 1. Imo etiamſi res quæ promittitur non ſit illicita, ſed (x) majus bonum morale impediens, ſic quoque non valebit jusjurandum: quia ſcilicet 38 profectum in bono Deo debemus, ita, ut ejus libertatem eripere nobis ipſis non valeamus. Huc pertinet inſignis eius quem dixi Philonis Iudæi locus, quem aſcribere non pigebit: εἰσὶ δ' οἱ τὴν φύσιν ἄμαχοι, καὶ δυσκοινώνητοι δι' ὑπερβολὴν μισανθρωπίας γεγονότες, ἢ καὶ ὑπ' ὀργῆς οἷα χαλεπῆς δεσποίνης ἐκβιασθέντες, ὅρκῳ τὴν ἀγριότητα πιστοῦνται τῶν ἠθῶν, οἵτινες οὔ φασιν ὁμοτράπεζον ἢ ὁμώροφον ἕξειν τὸν δεῖνα, ἢ πάλιν τῷ δεῖνι μὴ ῥέξειν ὠφέλειάν τινα ἢ παρ' ἐκείνου τινὰ λήψεσθαι, καὶ μέχρι τελευτῆς· *ſunt quidam adeo duro atque inſociabili ingenio, ſive odio humani generis, ſive dura domina iracundia ſubacti, ut morum feritatem jurejurando obfirment, ut ne hunc habeant menſæ aut tecti ſocium, ne illi bene unquam faciant, ne quid ab eo ad mortem uſque accipiant*. Quod ait juraſſe quoſdam (y) ne huic vel illi unquam bene facerent, id Hebræi vocabant נדר הנאה, id eſt, εὐχὴν ὠφελείας, *votum de beneficentia*. שבע להטיב, Levitic. v, 6, 39 Huius formula tradentibus Hebræorum magiſtris erat קרבנכל מה־שאתה נהנה מני, aut קונם שאתה נהנה לי, cui convenit illa Syriaca, in veteri verſione Matthæi xv, 5. קרבני מדם־דתהנא מני: græce, δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, id eſt, 40 *donum Deo dicatum ſit*, (id enim eſt קרבן κορβᾶν) *ſi quid unquam a me boni acceperis*.

2. 41 Votum, addita conſecrationis pœna, validum plane cenſebant Hebræorum magiſtri, peſſimi hac in parte juris divini inter-

GROT. u *Auguſtinus*) De bono conjugali c. 4. citatur dicta quæſtione. Vide & Gailium de pace publica lib. 1, c. 4. §. 16. & de Albino hiſtoriam apud Paulum Warnafredi lib. II, c. 26.

GRON. 37 *Mirum eſt ſi fides*) Indigna eſt fidei nomine.

x *Maius bonum morale impediens*) Quale Honorii de pace nunquam facienda cum Alarico, Zozymo narrante. Vide c. inter cætera dicta jam quæſtione, & concilium Hilerdenſe in tomo III conciliorum Galliæ canone 7. Hincmarum quoque dicto opuſculo ad interrogationem XIV. libro de divortio ad interrogationem VI. & XIV.

GRON. 38 *Profectum in bono*) Incrementa virtutum, vel ut ipſi, quantum poſſumus, ſtudeamus augeri moribus & virtutibus: idque ne faciamus, nullo jurejurando nos poſſumus obligare.

GROT. y *Ne huic vel illi unquam bene facerent*) Vide Baba Kama cap. IX, §. 10. & ibi notata a doctiſſimo Conſtantino.

GRON. 39 *Huius formula*) Joſ. Scaliger elencho Trihæreſii cap. 9. p. 260. Sed rectius Salmaſius de fœnore trapez. p. 220,

40 *Donum Deo dicatum*) Si quo te juvero, id ἀνάθημα vel Deo dicatum ſit, ut ſi tu eo utaris, ſacrilegium committas & puniaris, quia rem Dei arripueris.

41 *Votum addita*) Quod ita precibus iratis vovebatur Deo, ut conſecraretur in pœnam alicujus, ne iſte illo frueretur.

Digitized by Google

interpretes, etiamſi adverſus parentes factum eſſet: quod dicto loco refellit Chriſtus, in cujus verbis τιμᾶν honorare eſt benefacere; ut collato Marci loco apparet; & Pauli 1. Tim.v, 3. 17. & Num.XXIII, 11. Sed etiamſi aduerſus alios conceptum ſit, recte dicemus non obligare jusjurandum, quia ut diximus profectui aduerſum eſt.

Th.2.2.89. art. 7. & ibi Caiet. Grat.c.ult.§.ul. 22.qu.4. Soto l.VII.q.1, art.3.circa 2.

VIII. De impoſſibilibus dicere nihil attinet. Satis enim manifeſtum eſt ad omnino impoſſibile neminem obligari.

IX. De eo uero, quod 42 pro tempore, aut ex ſuppoſitione eſt impoſſibile in pendenti eſſe obligationem, ita ut is qui 43 ex ſuppoſitione jurauit, operam quam poteſt dare debeat, ut quod iurauit poſſibile reddat.

X. Forma jurisjurandi verbis differt, re convenit. Hunc enim ſenſum habere debet, ut Deus invocetur, puta hoc modo: *Deus teſtis ſit*, aut *Deus ſit vindex*, quæ duo in idem recidunt. Nam cum ſuperior puniendi jus habens (z) teſtis advocatur, ſimul ab eo perfidiæ ultio poſcitur: & qui ſcit omnia ultor eſt, ideo quia teſtis Plutarchus: πᾶς ὅρκος εἰς κατάραν τελευτᾷ τῆς ἐπιορκίας· *omne jusjurandum in diras deſinit, ſi quis pejeraverit*. Huc pertinent federum formulæ antiquæ quibus mos erat victimas adhiberi, ut apparet Gen. XV, 9. & ſequentibus. ut illa Romana apud Livium: *tu Jupiter ita illum ferito ut ego hunc porcum*. Et alibi: *Deos precatus ita ſe mactaret quemadmodum ipſe agnum mactaſſet*. Et apud Polybium ac Feſtum: *ſi ſciens fallo, ita me Dieſpiter eiciat ut ego hunc lapidem*.

Quæſt.Rom.

Libro 1.

Lib.XXI.

XI. 1. Sed & nominatis rebus perſoniſve aliis jurari mos eſt vetus, ſive quod illas ſibi noxias imprecabantur, ut 44 ſolem, terram, cœlum, principem, ſive quod in illis puniri depoſcebant, ut 45 in capite, in liberis, in patria, in principe. Neque profanarum tantum gentium hic mos, ſed & Judæorum, ut idem ille (a) Philo nos docet. Ait enim non debere juraturos ob rem quam-

42 *Pro tempore, aut ex ſuppoſitione*) Ut nunc eſt, aut niſi mutatio aliqua interveniat.

43 *Ex ſuppoſitione juravit*) Si quid facturum, ſi quod, de quo dubitatur, ita ſit, vel fieri contingat.

GROT. z *Teſtis advocatur, ſimul ab eo perfidiæ ultio expoſcitur*) Ambroſius ad Valentinianum Imperatorem: *quid eſt iurare: niſi eius quem teſtare fidei tuæ, præſulem divinam potentiam confiteri?* vide formulam inſignem Chagani Avarorum apud Menandrum excerptis legationum.

GRON. 44 *Solem*) Ovid.7, met.56. *Atque patrem ſoceri cernentem cuncta futuri Eventuſque ſuos & tanta pericula jurat*. Virgil. 12. Æneid. 176. *Eſto nunc ſol teſtis & hæc mihi terra precanti*. Idem 6, Æneid. 351. *Maria aſpera juro*. Tacitus 1, annal. 73. *Violatum perjurio numen Auguſti*.

45 *In capite, in liberis*) Virgil. 9, Æneid. 300. *Per caput hoc juro, per quod pater ante ſolebat*. Plinius lib. 2. ep. 20. *qui ſibi per ſalutem filii pejeraſſet*.

GROT. a *Philo*) De ſpecialibus legibus.

b *Per*

quamvis ſtatim ἐπὶ τὸν ποιητὴν καὶ πατέρα τῶν ὅλων ἀνατρέχειν, *ad rerum omnium auctorem ac parentem procurrere*, ſed jurare per parentes, cœlum, terram, univerſum, cui ſimile eſt quod Homeri interpretes notant, Græcos illos veteres non ſolitos προχειρῶς κατὰ τῶν θεῶν ὀμνύειν, ἀλλὰ κατὰ τῶν προστυγχανόντων, *facile per Deos jurare, ſed*(b) *per res alias preſentes*: ut 46 per ſceptrum, idque ipſum a juſtiſſimo rege Rhadamantho fuiſſe conſtitutum tradit Porphyrius, & ad Ariſtophanem Scholiaſtes. Sic Joſephus per ſalutem Pharaonis ju- *Gen.* xlii. 15.
raſſe legitur, ex more apud Ægyptios recepto; quem ibi notat A- II. *Reg.* 12, 2.
beneſdras;(c)Eliſæus per vitam Eliæ. Neque vero Chriſtus Matthæi v. ut quidam exiſtimant, hæc iuramenta vult minus eſſe licita, quam quæ expreſſo Dei nomine fiunt: ſed cum Hebræi ea minus curarent, opinione quadam non diſſimili illius qui dixit, *Sceptrum non putat eſſe Deos*, oſtendit & hæc eſſe vera juramenta. Nam & Ulpianus optime dixit: *Qui per ſalutem ſuam iurat, Deum iurare videtur*, (d) *reſpectu enim divini Numinis jurat*. Sic Chriſtus oſten- *L.*33, *D.de iureiur.*
dit eum qui templum jurat, Deum jurare qui templo præſidet; *Matth.* xxiii, 21.
& qui cœlum, Deum qui cœlo velut inſidet.

2. At Hebræi magiſtri iſtorum temporum exiſtimabant, non obſtringi homines iuramentis per res conditas factis, niſi adjecta pœna, ut ſi res de qua jurabatur Deo conſecraretur. Hoc enim eſt iuramentum κορβᾶν, ſive ἐν τῷ δώρῳ, cujus non dicto tantum Matthæi loco, ſed in Tyriorum quoque legibus mentio exſtabat, ut ex Joſephi contra Appionem diſputatione diſcimus: nec aliunde arbitrer Orientis populos dictos Græcis 47 καρβᾶνας, quæ vox apud 48 Æſchylum & Euripidem exſtat: καρβᾶνα δ' αὐδὰς, apud eundem Æſchylum. Huic errori dicto loco Chriſtus occurrit. Chriſtianos veteres Tertullianus juraſſe ait per ſalutem Principis omnibus geniis auguſtiorem. Apud Vegetium formula eſt, cuius & ſupra meminimus, qua Chriſtiani milites jurant non per Deum tantum, ſed & per majeſtatem Imperatoris, quæ ſecundum Deum humano generi diligenda eſt & colenda.

XII, Sed

b *Per res alias*) De Socrate Apollonius apud Philoſtratum VI: ὄμνυ ταῦτα οὐχ' ὡς θεοὺς, ἀλλ' ἵνα μὴ θεοὺς ὄμνυ· *Iurabat per iſta, non ut per Deos, ſed ne per Deos iuraret*. GRON. 46 *Per ſceptrum*) Homerus Iλ. α. 234. Virgilius 12. Æneid. 206. GROT. c *Eliſæus per vitam Eliæ*) Adde II Regum IV, 30. Cantic. II, 7.

d *Reſpectu enim divini Numinis iurat*) Ita & Gratianus cauſa XVII, quæſtione I. GRON. 47 Καρβᾶνες) Heſychius Κάρβανοι, Ἕλληνες τοὺς βαρβάρους. οἱ δὲ τοὺς Κᾶρας. Καρβανίζει, βαρβαρίζει. 48 *Æſchylum*) Agamem. 1070. Καρβάνῳ χερὶ Καρβᾶνα δ' αὐδὰν εὐαγεῖς. *Barbaram vocem facile intelliges*. Supplic. 124.

XII. Sed & (e) ſi quis per falſos Deos juraverit, obligabitur, quia quanquam ſub falſis notis generali tamen complexione numen intuetur: ideoque 49 Deus verus, ſi pejeratum ſit, in ſuam injuriam id factum interpretatur. Et ſanctos viros videmus non detuliſſe quidem unquam ſub ea forma iusjurandum, multo minus
Auguſtinus epi-ſtol. ad Public. 154. ita iuraſſe, quod à Duareno permitti miror; ſed tamen ſi quibuſcum negotium erat adduci non poſſent, ut aliter iurarent, contraxiſſe cum eis, ipſos quidem ut oportebat jurantes, ab illis autem juramentum accipientes quale haberi poterat. Exemplum eſt
Citatur c. movet cauſa XXII q. 1. in Jacobo & Labane Geneſ. XXXI, 53. (f) Hoc eſt quod ait Auguſtinus: *Et qui per lapidem jurat, ſi falſum jurat, perjurus eſt*. Deinde: *Non te audit lapis loquentem, ſed punit Deus fallentem*.

XIII. 1. Effectus juramenti præcipuus eſt præcidere controverſias. Πάσης ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὁ ὅρκος, inquit divinus ſcriptor ad Hebræos: *Omnis diſputationis finis eſt juramentum rem ſanciens*. Cui ſimile eſt illud Philoneum: ὅρκος μαρτυρία Θεοῦ περὶ πράγματος ἀμφισβητουμένου. *Dei teſtimonium eſt jusjurandum de re de qua ambigitur*. Et illud non diſſimile Halicarnaſſenſis: τελευταία δὲ πίστις ἁπασίν ἐστιν ἀνθρώποις Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, ἣν οὐδεὶς πώποτε ἀναιρήσει χρόνος, ἡ δι' ὅρκων καὶ σπονδῶν ἐγγυητὰς θεοὺς ποιουμένη τῶν συμβάσεων. (g) *Ultima fides inter homines tum Græcos, tum barbaros, quam nulla delebit ætas,*
Diod. Sic. *eſt ea quæ per iurata pacta ſponſores adhibet Deos*. Sic & Ægyptiis jusjurandum μεγίστη παρ' ἀνθρώποις πίστις, *maxima fides hominibus inter ſe*.

2. Duo ergo debet iurans, primum, 50 ut verba animo congruant, quod ἀληθορκεῖν vocat Chryſippus; alterum, ut 51 factum congruat verbis, quod idem appellat εὐορκεῖν. Qui in illo peccat (h) ψευ-

GROT. e *Si quis per falſos Deos iuraverit, obligabitur*) Liber Sapientiæ c. XIV. οὐ γὰρ ἡ τῶν ὀμνυμένων δύναμις, ἀλλ' ἡ τῶν ἁμαρτανόντων δίκη ἐπεξέρχεται ἀεὶ τὴν τῶν ἀδίκων παράβασιν. Quod ita vertit Latinus: *Non enim juratorum virtus, ſed peccantium pœna perambulat ſemper injuſtorum prævaricationem.*

GRON. 49 *Deus verus, ſi pejeratum*) Eadem cauſa eſt, quamobrem Deus τὴν ἀθέτημα ſæpe punierit, etiam in falſorum Deorum violatoribus: ut Cambyſe. Juſtin. 1, 9. Xerxe 2. 12. Gallis. 24, 8. Pyrrho & Romano præſidio. 29, 18.

GROT. f *Hoc eſt quod ait Auguſtinus*) Sermone XXVIII de verbis Apoſtoli; citatur c. Ecce dico: cauſa XXII. quæſt. V.

g *Ultima fides*) Procopius Perſicorum II. ὅρκος ὁ τῶν ἐν ἀνθρώποις ἁπάντων ὕστατόν τε καὶ ἐχυρώτατον εἶναι δοκεῖ τῆς ἐς ἀλλήλους πίστεώς τε καὶ ἀληθείας ἐνέχυρον. *Iusiurandum quod ab hominibus habetur omnium ultimum atque firmiſſimum & fidei mutuæ & veracitatis pignus.*

GRON. 50 *Ut verba animo congruant*) Non aliud promtum in ore, aliud clauſum in pectore habeat qui jurat:

51 *Factum congruat*) Ut præſtet adſirmetque rebus quod juravit.

Digitized by Google

(h) ψευδορχεῖν, qui in hoc ἐπιορκεῖν eidem Chryſippo dicitur ſatis diſtincte, quanquam confundi interdum hæc ſolent.

XIV. Et ſi quidem materia talis ſit, & verba ita concepta ut non ad Deum tantum ſed 52 & ad hominem referantur, jus haud dubie homini ex ipſo juramento quæretur, tanquam ex promiſſo aut contractu qui ſimpliciſſime intelligi debeat. Si vero aut verba hominem 53 non reſpiciant jus ei conferendo, aut reſpiciant quidem, ſed aliquid ſit 54 quod ei poſſit opponi, tunc ea vis erit jusjurandi, ut homo quidem ille jus nullum conſequatur, at nihilominus qui iuravit Deo obligetur ſtare jurejurando. Huius rei exemplum eſt (i) in eo qui per metum injuſtum cauſam promiſſioni juratæ dedit. Nam hic 55 ius nullum conſequitur, aut tale quod reddere debeat, quia cauſam damno dedit. Sic videmus Hebræos reges & (k) a prophetis increpatos, & punitos a Deo, quod fidem iuratam Babyloniis regibus non ſervaſſent. Laudat Cicero Pomponium tribunum qui ſervavit quod terrore coactus iuraverat: *tantum*, inquit, *temporibus illis jusjurandum valebat.* Quare non Regulus tantum redire in carcerem, ut maxime is fuerit iniuſtus, debuit; ſed & decem illi, quorum Cicero meminit, redire ad Annibalem: jusjurandum enim interceſſerat.

Ezec. XVII. 12. 13. 15.
Off. III.
Tolet. l. 1, IV c. 22.
Off. III.

XV. 1. Neque hæc tantum 56 inter hoſtes publicos locum habent, ſed inter quoſvis. Non enim perſona ſola reſpicitur cui juratur, ſed (l) is qui juratur Deus, qui ad obligationem pariendam ſufficit. Repudiandus ergo Cicero cum ait perjurium nullum eſſe, ſi prædonibus pactum pro capite pretium non adferatur, ne ſi juratum quidem ſit: quia pirata 57 non ſit ex perduellium numero definitus, ſed communis hoſtis omnium*, cum quo nec fides eſse debeat, nec jusjurandum commune. Quod & de tyranno

Th. 2, 2. *Sq. art.* 7. *& ibi Cajet. Alex. Imol. in c. verum, de jurejur. Soto lib.* VIII. *q.* 1. *art.* 7.

GROT. h ψευδορχεῖν) Hoc ψευδορχεῖν vetatur Exodi XX: ἐπιορκεῖν Levitici XIX, ut Hebræi volunt præcepto jubente CCXI.

GRON. 52 *Et ad hominem*) Veluti, juro me ceſſurum tibi hac poſſeſſione.

53 *Non reſpiciant*) Veluti, juro me ceſſurum.

54 *Quod ei poſſit*) Ut ſpecies erroris aut metus.

GROT. i *In eo qui per metum injuſtum cauſam promiſſioni juratæ dedit*) Etiam vi extortum jusjurandum, ob Dei reverentiam ſervandum docet Auguſtinus epiſtolis CCXXIV, & CCXXV.

GRON. 55 *Jus nullum aut tale*) Aut omnino nullum aut ejuſmodi quod compellatur apud judicem vindicare nequeat, ſed remittere neceſſe habeat. 2, 11. 7.

GROT. k *A prophetis increpatos*) Vide & Ierem. XXIX, 7.

GRON. 56 *Inter hoſtes publicos*) Eos quibus jus eſt bellandi.

GROT. l *Is qui iuratur Deus*) Gregoras, εἰς θεὸν ἡ ἐκείνα τὸ τῆς παρορκήσεως ἀναπέμπειν ἔγκλημα: *perjurium Deo culpam impingit negligentiæ.*

GRON. 57 *Non ſit ex perduellium*) Hoſtis armorum jus habens, quicum jura gentium ſervanda ſint.

Cicer. 11. no dictum ab eodem eſt alibi, & a Bruto apud Appianum : *οὐδὲν πιστὸν ἐστι Ῥωμαίοις πρὸς τυράννυς, οὐδ' ἔνορκον, cum tyranno Romanis nulla fides, nulla jurisjurandi religio.*

2. Atque ſicut in jure gentium conſtituto differre hoſtem a pirata verum eſt, & 58 a nobis infra oſtendetur ; ita hic ea differentia locum habere non poteſt, (m) ubi, etſi perſonæ jus deficiat, cum Deo negotium eſt : qua de cauſa iuramentum 59 voti nomine nuncupatur. Neque id , quod ſumit Cicero , verum eſt, nullam eſſe cum prædone juris ſocietatem. Nam depoſitum ex ipſo gentium jure(n) reddendum latroni, ſi dominus non apparet,
l. 31. D. *depoſit.* recte a Tryphonino reſponſum eſt.

3. Quare probare non poſſum quod a quibuſdam eſt traditum, eum qui prædoni quicquam promiſerit, 60 momentanea ſolutione poſse defungi, ita ut liceat ei quod ſolvit recuperare. Verba enim in iuramento quoad Deum ſimpliciſsime atque adeo cum effectu ſunt intelligenda . Atque ideo qui redivit ad hoſtem clam , iterumque abiit, non ſatisfecit juramento de reditu, ut recte 61 a ſenatu Romano iudicatum eſt.

XVI. 1. Illud vero Accianum : T. *Fregiſti fidem* .
A. *Quam neque dedi, neque do infideli cuipiam:*

l. Sicut in fin. de jurejurand. ita demum probari poteſt, 62 ſi jurata promiſsio aperte reſpectum habuerit alterius promiſsionis (o) quæ ei quaſi conditio fuerit implicita , 63 non ſi diverſi generis ſint promiſsa , & citra reſpectum mutuum : tunc enim omnino ſervandum cuique erit quod ipſe iuravit . Atque hoc nomine Regulum laudans ſic compellat Silius :

Qui, longum ſemper fama gliſcente per ævum,
Infidis ſervaſſe fidem memorabere Pœnis

2. Inæ-

58 *A nobis infra*) 3, 3. 1.

GROT. m *Ubi etſi perſonæ jus deficiat, cum Deo negotium eſt*) Plutarchus Lyſandro : *ὁ ὅρκῳ παρακρουόμενος, τὸν μὲν ἐχθρὸν ὁμολογεῖ δεδίεναι, τοῦ δὲ Θεοῦ καταφρονεῖν· qui iuramento hoſtem circumvenit, is oſtendit a ſe hoſtem metui, Deum contemni.*

GRON. 59 *Voti nomine*) Affirmationis religioſæ aut pollicitationis Deo factæ.

GROT. n *Reddendum latroni*) Et ei qui regnum ſine jure invaſit, quomodo Oroferni depoſitum redditum a Prienenſibus. Polybius & Diodorus Siculus in excerptis Peireſianis.

GRON. 60 *Momentanea ſolutione*) Satisfeciſſe videri, ſi ſic ſolvat, ut ſtatim miſſis a magiſtratu armatis capiatur prædo, & cogatur, quod ei numeratum eſt, reſtituere..

61 *A ſenatu Romano judicatum eſt*) Gell. 7, 18.

62 *Si jurata promiſſio*) Si quod juraveris, habeat reciprocam fidem, quam ſefellerit alter, cui fidem volumus non ſervare, quia nobis infidelis fuerit.

GROT. o *Quæ ei quaſi conditio fuerit implicita*) C. pervenit, quod eſt 111. de jurejurando. Adde l. lege fundo, in fine, D. de lege commiſſoria.

GRON. 63 *Non ſi diverſi generis*) Si alia re, loco & tempore juratum non ſervaverit alter tunc etiam non valet compenſatio.

64 *Ius*

Digitized by Google

2. Inæqualitatem in contractibus naturaliter locum facere aut reſcindendi aut reformandi contractus, ſupra diximus. Et quanquam 64 jus gentium aliquid in hac re mutavit, jure tamen civili quod inter ejuſdem populi partes valet, rediri ſæpe ad illud quod natura licebat, 65 itidem ſupra monuimus. Sed hic quoque, ſi juramentum interceſſit, etiamſi perſonæ nihil aut minus debeatur, Deo fides erit præſtanda. Itaque Pſalmorum ſcriptor ubi viri boni virtutes enumerat, addit & hanc: *Juratus in damnum ſuum non tamen mutat.*

Auth. ſacramenta, C. ſi adv. vend.

Pſal.xv.

XVII. Verum illud notandum eſt, quoties non perſonæ jus naſcitur ex tali aliquo defectu, qualem diximus, ſed Deo obſtringitur fides, heredem ejus qui juravit non teneri. Quia ad heredem ſicut bona tranſeunt, id eſt, quæ in hominum ſunt commercio, ita 66 bonorum onera: non item alia quæ quis ex officio puta pietatis, gratiæ, fidei debuit. Hæc enim ad illud 67 quod ſtricte jus dicitur inter homines non pertinent: ut alibi quoque oſtendere meminimus.

XVIII. Sed etiam ubi jus perſonæ non naſcitur, ſi tamen juramentum utilitatem ſpectet alicujus (p) atque is eam nolit, non tenebitur qui juravit; (q) ſicut nec tenebitur ſi ceſſet qualitas ſub qua alicui iuravit, ut ſi magiſtratus deſinat eſſe magiſtratus. Apud Cæſarem libro 11. de bello civili Curio Domitii qui fuerant milites ſic alloquitur, *Sacramento quidem vos tenere, qui potuit , quum projectis faſcibus & depoſito imperio privatus & captus ipſe in alienam veniſſet poteſtatem?* Et mox ſacramentum ait capitis diminutione ſublatum.

c. dilecto, de præbendis. Covar. in d. c. quamvis, p.2. §.2. n.10.

XIX. Illud quæritur, an quod contra juramentum fit, illicitum ſit tantum, 68 an & irritum? qua de re diſtinguendum arbitror, ut 69 ſi ſola fides ſit obſtricta, valeat actus contra juramentum factus, puta teſtamentum, venditio: non valeat autem ſi ita conceptum ſit jusjurandum: 70 ut ſimul contineat abdicationem plenam poteſtatis ad actum. Et hæc quidem naturaliter jusjurandum ſe-

64 *Jus gentium aliquid*) Ut inæquale ex conſenſu partium ducat pro æquali. 2, 12. 26.

65 *Itidem ſupra*) 2, 2. 6.

66 *Bonorum onera*) Juſta & legitima, ad Quæ ex jure conſtituto obligantur.

67 *Quod ſtricte jus*) Ad juſtitiam διορθωτικὴν quam expletricem alibi vocat.

GROT. p *Atque is eam nolit*) Plautus Rudente: *Iurisjurandi rogo gratiam facias.*

q *Sic ut nec tenebitur ſi ceſſet qualitas*) Similia vide in L. ſi duas, §. gentium, D. de excuſat. tut. & apud Gailium 11, obſ. cxliv. num. 8. & de Arreſtis x, 9. & apud Azorium inſtitutionibus moralibus v, 22. q. 6. p. 1.

GRON. 68 *An & irritum*) Ipſo jure nullum.

69 *Si ſola fides*) Si quis ſolummodo juraverit ſe non facturum.

70 *Ut ſimul contineat*) Si quis juraverit ſe cedere ac renuntiare poteſtati faciundi.

71 Quan-

ſequuntur: ex quibus faciendum eſt judicium de regum juramentis, & his quæ exteri exteris jurant, 71 quando actus ex loco ſubjectionem non accepit.

XX. (r) Nunc quid ſuperiorum, id eſt, regum, patrum, dominorum, & maritorum in his quæ maritalis ſunt juris, imperia poſsint videamus. Superiorum actus hoc quidem efficere non poteſt, ut jusjurandum quatenus vere fuit obligatorium non ſit præſtandum; id enim juris eſt naturalis & divini. Sed quia actus noſtri non plene ſunt in noſtra poteſtate, ſed ita ut a ſuperioribus dependeant, ideo duplex eſſe poteſt actus ſuperiorum circa id quod juratur, alter directus in perſonam jurantis, alter in perſonam cui iuratur.

Th. 2, 2. q. 89. art. 9.

2. In perſonam jurantis dirigi poteſt; aut antequam iuretur 72 irritum reddendo juramentum, quatenus jus inferioris ſub poteſtate ſuperioris continetur, aut poſtquam juratum eſt vetando ne impleatur. Nam inferior: qua inferior, obſtringere ſe non potuit niſi quatenus ſuperiori id placiturum eſſet; 73 ampliorem enim non habebat poteſtatem. Hoc modo lege Hebræa mariti uxorum, patres liberorum qui ſui juris nondum erant: juramenta irrita faciebant. Proponit hanc quæſtionem Seneca ✠: *Si lex lata erit, ne id quiſquam faciat quod ego me amico meo facturum promiſeram?* & ſolvit: *Eadem lex me defendit quæ vetat.* Sed & actus 74 ex utraque mixtus eſſe poteſt, ut ſi ſuperior conſtituat quod inferior iuraverit hoc aut illo caſu, puta ex metu, aut imbecillitate iudicii, ita demum valere ſi ab ipſo approbetur. Atqui ex hoc fundamento defendi poſſunt abſolutiones iuramentorum, quæ (s) 75 olim a principibus, nunc ipſorum principum voluntate, quo magis cautum ſit pietati, ab 76 eccleſiæ præſidibus exercentur.

c. Venientes, de jurejurando, c. 1: de prohibit. feud. alien. per I ed.
✠ lib. IV, de benef. 35.
L. ult. ad mun. Molin. diſp. 149 c. ſi vero, de jurejur.

3. In

71 *Quando actus ex loco*) Ubi partes contrahentes non neceſſe habent ſe ſubmittere & obſequi legibus ac juri civili loci in quo contrahitur.
GROT. r *Nunc quid ſuperiorum, id eſt, regum, patrum, dominorum, & maritorum in his quæ maritalis ſunt juris, imperia poſſint, videamus*) Auguſtinus epiſt. ccxl. & ccxli.
GRON. 72 *Irritum reddendo*) Declarando, ſi juret inferior, id inane fore, quod ille citra ſuam auctoritatem jus obligandi ſe non habeat.
73 *Ampliorem enim*) Quam ſub conditione ſuperioris conſentientis.
74 *Ex utroque*) Ex eo quod ſuperior, & ex eo quod inferior geſſerunt.
GROT, s *Olim a principibus*) Suetonius Tiberio 35. Sic & in Hiſpania diu uſurpatum notat Ferdinandus Vaſquius de ſucceſſ. creat. l. 11, §. 18.
GRON. 75 *Olim a principibus*) Sic Tib. equiti Rom. jurisjurandi gratiam fecit, ut uxorem in ſtupro generi compertam dimitteret, quam ſe nunquam repudiaturum ante juraverat. Sueton. 35.
76 *Eccleſiæ præſidibus*) Quam bono exemplo eſt Eugenius IV, qui Ladislaum Pannoniæ regem jurejurando, quo pacem cum Amurathe II. Turcarum Imp. firmaverat, ſolvit, ipſumque regem cum multis millibus Chriſtianorum & nuntio ſuo Iuliano Cardinale perdidit, A. Chr. 1444.

77 In

Digitized by Google

3. In perſonam ejus cui juratur actus dirigi poteſt tollendo ab eo jus quod ei partum eſt; aut etiam, ſi jus deſit, vetando ne quid ex tali juramento accipiat. idque duobus modis, ſive 77 in pœnam, ſive 78 ob publicam utilitatem, ex vi ſupereminentis dominii. Atque hinc intelligi poteſt, ſi jurans non ejuſdem ſit ditionis cum eo cui juratur, quid aut hujus aut illius rectores poſsint circa jusjurandum. Ipſe autem qui juratus aliquid promiſit nocenti 79 qua talis eſt, puta piratæ, non poteſt jus promiſſo quæſitum 80 pœnæ nomine ob id ipſum ei auferre: quia tunc verba nullum haberent effectum, quod omnino vitandum eſt. Similique de cauſa 81 compenſari non poterit quod promiſſum eſt, cum jure quod ante erat controverſum, ſi poſt motam controverſiam inita pactio fuerit.

4. 82 Poteſt & lex humana impedimentum quod certis generis actibus poſuerat, tollere, ſi juramentum aut qualecumque, aut certa forma acceſſerit; quod Romanæ leges fecerunt in iis impedimentis, quæ non directe publicam, ſed privatam jurantis utilitatem ſpectant. Quod ſi fiat, valebit actus juratus eo modo quo naturaliter 83 citra legem humanam fuerat valiturus: aut fidem tantum obſtringendo, aut jus etiam dando alteri, pro diverſa actuum natura quæ alibi a nobis explicata eſt.

XXI. 1. Notandum hic eſt obiter, quod in Chriſti præceptis & apud Iacobum de non jurando dicitur, proprie non 84 ad aſſertorium juramentum, (t) cuius apud Paulum Apoſtolum exempla exſtant aliquot, ſed ad 85 promiſſorium futuri incerti pertinere. Oſtendit hoc evidenter oppoſitio illa in verbis Chriſti: au-

77 *In pœnam*) Quia jurejurando promiſſum accepit, quod non debebat.

78 *Ob utilitatem publicam*) Quod reipublicæ intereſſet non fieri quod juratum eſt.

79 *Qua talis eſt*) Dum nocet, & ut injuriam ejus effugiat.

80 *Pœnæ nomine*) Ei non præſtetur promiſſum in pœnam facinoris.

81 *Compenſari non*) Finge litem mihi eſſe cum adverſario apud judicem, ea pendente, per intervenientem cauſam eidem jurato promiſi me aliquid ei præſtiturum, ſi quid ipſe viciſſim mihi præſtet. Hoc ego potitus non poſſum abnuere promiſſum, quod alter non deſiſtat a lite mecum antea contracta, quia cum lis ambigua ſit, in promiſſo jus ei certum quæſitum eſt, quod ego privatus illi auferre nequeo.

82 *Poteſt & lex humana*) Poteſt magiſtratus vel rex, juris adminiſtrator, interdicti, quo aliquid vetuerat, gratiam facere, ſi quis id, quod vetitum eſt, facturum ſe juraverit.

83 *Citra legem humanam*) Si tale interdictum non extitiſſet, neque id ſuperior remiſiſſet.

84 *Ad aſſertorium*) Quod adfirmat defenditque rem factam.

GROT. t *Cujus apud Paulum Apoſtolum exempla exſtant aliquot*) Rom. 1, 9. IX, 1. II. Corinth. 1, 23. XI, 31. Phil. 1, 8. 1. Theſſ. II, 9. 1. Tim. II, 7.

GRON. 85 *Promiſſorium*) Quod ſecuritatem facit promiſſioni, quo ſancitur promiſſum.

audiſtis dictum antiquis, non pejerabis, ſed reddes Domino juramentum. Ego vero dico vobis, Ne jurate omnino. Et ratio quam Jacobus adjicit: μὴ εἰς ὑπόκρισιν πέσητε, id eſt, *ne fallaces inveniamini*. nam eum ſenſum vox ὑποκριτὴς apud Helleniſtas habet, ut apparet Job XXXIV, 30. Matth. XXIV, 51. & alibi.

2. Idem evincit illud in Chriſti verbis, ἔστω δὲ λόγος ὑμῶν ναὶ ναὶ οὒ οὔ, quod ſic Jacobus explicat, ἤτω δὲ ὑμῶν τὸ ναί, ναὶ καὶ τὸ οὒ οὔ: ubi manifeſte eſt figura quam 86 πλοκὴν rhetores vocant, ut in illo:

Ex illo Corydon Corydon eſt tempore nobis.

Et in altero ſimili: *ad illum diem Memmius erat Memmius*. Nam prius ναὶ & οὒ promiſſum ſignificat, poſterius ejus 87 implementum. Eſt enim ναὶ promittentis; unde per ἀμὴν explicatur Apoc. I, 7 eundemque ſenſum habet quod hic in Siriaco eſt, ין respondens Rabbinico הין & Arabicum نعم, quomodo apud Juriſconſultos Romanos μάλιστα, & quidni? notæ ſunt reſpondentis ad ſtipulationem. Pro implemento promiſſionis ſumitur apud Paulum II. Corinth. I, 20. cum ait omnia Dei promiſſa in Chriſto eſſe 88 ναὶ καὶ ἀμήν. Hinc vetus Hebræorum dictum, *juſti hominis* ναὶ *eſt* ναὶ, *& non eſt non*.

3. Contra, quorum facta a dictis deſcrepant, apud eos eſſe dicitur 89 ναὶ καὶ οὔ, II. Corinth. I, 18. 19. id eſt, ναὶ eorum eſſe οὒ & οὒ eſſe ναί. Sic Paulus Apoſtolus ipſe exponit. nam cum negaſſet ſe ἐλαφρίᾳ χρήσασθαι, *levitate uſum*, addit ſermonem ſuum 90 non fuiſſe ναὶ καὶ οὔ. Feſtus varias referens ſententias de ſignificatione vocis *naucum*, ſic ſcribit; *quidam* (ajunt) *ex græco* (u) ναὶ καὶ οὐχὶ *levem hominem ſignificari*. Quod ſi ναὶ καὶ οὒ levitatem ſignificat, ſequitur, ναὶ ναί, οὒ οὔ, conſtantiam ſignificet.

4. Idem ergo dicit Chriſtus quod (x) Philo: κάλλιστον καὶ βιωφελέστατον καὶ ἁρμόττον λογικῇ φύσει τὸ ἀνώμοτον, οὕτως ἀληθεύειν ἐφ᾽ ἑκάστου δεδιδαγμένῃ ὡς τοὺς λόγους ὅρκους εἶναι νομίζεσθαι. *optimum atque utiliſſimum & rationali naturæ convenientiſſimum eſt juramento abſtinere, atque ita ſe veracitati aſſuefacere*, 91 *ut verba pro juramento accipiantur*. (y) Et alibi: ὁ τοῦ σπουδαίου λόγος ὅρκος ἔστω βέβαιος, ἀκλινής, ἀψευδέστατος. *Viri boni oratio pro juramento ſit firmo, immutabili, fallere*

86 Πλοκὴν) Quum vox repetita nunc perſonam vel rem, nunc perſonæ vel rei mores aut naturam ſignificat.

87 *Implementum*) Effectum.

88 Ναὶ καὶ ἀμήν) i. Certa & indubitata.

89 Ναὶ καὶ οὔ) Eos promittere & non præſtare, ſecus facere ac dicunt.

90 *Non fuiſſe* ναὶ καὶ οὔ) Diſſonum facto.

GROT. u Ναὶ καὶ οὐχὶ) Recte in hoc Feſti loco ſcripſeris οὐκὶ, ut ſæpe apud Homerum: id enim ad vocem nauci propius accedit.

x *Philo*) Decalogo.

GRON. 91 *Ut verba pro juramento*) Ut quod dixeris vel promiſeris, perinde ſanctum habeas, ac ſi jusjurandum interpoſueris.

GROT. y *Et alibi*) De ſpecialibus legibus.

GRON.

re neſcio; & quod de Eſſenis Joſephus: πᾶν τὸ ῥηθὲν ὑπ' αὐτῶν ἰσχυρότερον ὅρκου, τὸ δὲ ὀμνύειν αὐτοῖς περιΐσταται· *quicquid dixerint validius eſt jurejurando: ac ſupervacua res ipſis habetur jurare.*

5. Ab 92 Eſſenis, aut Hebræorum illis quos ſecuti ſunt Eſſeni, videtur hoc ſumſiſſe (z) Pytagoras, cujus hæc ſententia: μὴ ὀμνύναι θεούς· ἀσκεῖν γὰρ αὐτὸν δεῖν ἀξιόπιστον παρέχειν· *non jurandum per Deos: quemque enim id curare debere*, (a) 93 *ut nec jurato ſibi credatur*. Scythæ de ſe ad Alexandrum Curtio referente: *Jurando gratiam Scythas ſancire ne credideris: colendo fidem jurant*. Cicero pro Roſcio Comœdo: *Quæ pœna a Diis immortalibus perjuro, hæc eadem mendaci conſtituta eſt. Non enim ex pactione verborum quibus jusjurandum comprehenditur, ſed ex perfidia & malitia, per quam inſidiæ tenduntur alicui, Dii immortales hominibus iraſci et ſuccenſere conſuerunt*. Solonis dictum celebratur: καλοκἀγαθίαν ὅρκου πιστοτέραν ἔχε· *Ea eſto probitate, ut ei magis quam juramento credatur*. Clemens quoque Alexandrinus dixit viri boni eſſe, τὸ πιστὸν τῆς ὁμολογίας ἐν ἀμεταπτώτῳ καὶ ἑδραίῳ δεικνύειν βίῳ τε καὶ λόγῳ· *Fidem promiſſi oſtendere in verborum ac vitæ ſtabilitate et conſtantia*. Alexis Comicus:

Ὅρκος βέβαιός ἐστιν ἂν νεύσω μόνον.
Nutus mei pro jurejurando valent.

Narrat 94 Cicero oratione pro L. Cornelio Balbo, Athenis cum 95 quidam apud eos qui ſancte graviterque vixiſſet, & teſtimonium publice dixiſſet, & jurandi cauſa ad aras accederet, una voce omnes judices ne is juraret reclamaſſe; eo quod nollent 96 religione videri potius quam veritate fidem eſſe conſtrictam.

6. A

GRON. 92 *Eſſenis*) 1, 3, 3.

GROT. z *Pythagoras*) Nam & Hermippus Pythagoricus Pythagoræ Philoſophiam ab Hebræis ductam dicebat, teſte Origene contra Celſum. Idem & Joſephus Hebræis prodidit, & Jamblicus Pythagoricus.

a *Ut nec jurato ſibi credatur*) Philo: Ἤδη γάρ τοι ὁ ὀμνὺς εἰς ἀπιστίαν ὑπονοεῖται· *Jam enim is a quo jusjurandum exigitur, perfidiæ eſt ſuſpectus*. Sophoclis Oedipode coloneo dixerat Oedipus:

Οὔτοι σ' ὑφ' ὅρκου γ' ὡς κακὸν πιστώσομαι.
Nolo te adigere jurejurando ut malum.

reſpondet Theſeus:

Οὔκουν πέρα γ' ἂν οὐδὲν ἢ λόγῳ φέροις.
Nec plus haberes inde quam vocis ſonum.

M. Antoninus in viri boni deſcriptione: μήτε ὅρκου δεόμενος· *nec opus habens jurejurando*. Chryſoſt. de ſtatuis XV. εἰ μὲν πιστεύεις ὅτι ἀληθής ἐστιν ὁ ἀνὴρ, μὴ ἐπαγάγῃς τοῦ ὅρκου τὴν ἀνάγκην. εἰ δὲ οἶδας ὅτι ψεύδεται μὴ ἀναγκάσῃς ἐπιορκεῖν· *Si credis veracem eſſe eum quicum tibi negotium eſt, noli ei jurisjurandi imponere neceſſitatem. quod ſi ſcis fore ut mentiatur, ne coge eum & pejerare.*

GRON. 93 *Ut nec jurato*) Hoc ambiguum: vult autem non, ut non credant ſibi quamvis jurato, ſed ut credant ſibi quamvis non jurato.

94 *Cicero oratione pro L. Cornelio Balbo*) C. 5.

95 *Quidam*) Xenocrates. Valer. Max. 2, 10. ext. 2.

96 *Religione videri*) Fidem magis coli ab eo metu deorum quam inſita ingenio bonitate.

6. A Chriſti dicto non diſcrepat Hieroclis illud ad aureum carmen: ὁ σέβειν ὅρκον ἐν ἀρχῇ παραγγείλας τὴν ἀποχὴν τοῦ ὀμνύναι προστάττει περὶ τῶν ἐνδεχομένων καὶ ἀόριστον τῆς ἐκβάσεως ἐχόντων τὸ πέρας. ταῦτα γὰρ τὰ μικρὰ καὶ μεταπίπτοντα. διὸ οὔτε ἄξιον ἐπ' αὐτοῖς ὀμνύναι οὔτ' ἀσφαλές. *Qui in principio dixerat, Jusjurandum reverere, eo ipſo præceperat abſtinere a jurando de his* (b) *quæ poſſunt fieri & non fieri, & incertum habent caſus exitum. Talia enim et parvi ducenda ſunt, et mutabilia ſunt, unde nec dignum de iis jurare, nec tutum.* Et Libanius in Chriſtiani Imperatoris laudibus ponit ἐπιορκίας τοσοῦτον ἀποστατῶν, ὥστε καὶ πρὸς τὰς εὐορκίας ἔχειν εὐλαβῶς· *a perjuro tantum abeſt ut etiam vera jurare vereatur.* Euſtathius ad illud Odyſſeæ Ξ: ἀλλ' ἤτοι ὅρκον μὲν ἐάσομεν. ſic ait: οὐ χρεία ὅρκου ἐν τοῖς ἀδήλοις πρὸς βεβαίωσιν, ἀλλ' εὐχῆς πρὸς ἀποτέλεσμα· *In rebus incertis non ad aſſeverationem juramentum adhibendum, ſed preces pro bono exitu.*

Can. inc. querelam de jurejur.
Diodor. lib. XVI

XXII. Ideo multis in locis vice jurisjurandi repertum eſt, ut (c) fides 97 datis dexteris, quæ erat πίστις βεβαιοτάτη παρὰ τοῖς Πέρσαις, *firmiſſimum apud Perſas fidei vinculum*, aut alio quo ſigno obſtringatur, ea vi, ut ni impleatur promiſſio promiſſor non minus deteſtabilis habeatur quam ſi pejeraſſet. Præcipue de regibus viriſque principibus dictum eſt uſitatiſſimum, fidem eorum pro jurejurando valere. Tales enim eſſe debent, ut cum Auguſto dicere poſſint, (d) Bonæ ſidei ſum: & cum Eumene, vitam ſe po-

Pan. in c. ad aures, De his quæ vi, vel metus cauſa.

GROT. b *Quæ poſſunt fieri & non fieri*) Bene hoc animadvertit Chryſoſtomus de ſtatuis XII. ὅτι κἂν μὴ συναρπασθεὶς, μηδὲ ἄκων, μηδὲ ἀγνοῶν τοῦτο πάθῃ ὑπ' αὐτῆς τοῦ πράγματος φύσεως, καὶ ἑκὼν καὶ εἰδὼς ἀναγκασθήσεται ἐπιορκῆσαι πάντως· *Etiam ſi non eveniat id tibi quod impetu abreptus, aut coactus, aut nec cogitans juraveris, ipſa negotii natura id interdum ſecum feret ut & volens & ſciens falſum juraſſe deprehendaris.* Et mox: σφαλερὸν μὲν οὖν καὶ περὶ ἑαυτοῦ τινα ὀμνύναι. πολλὰ γὰρ ὑπὸ τῆς τῶν πραγμάτων περιστάσεως βιαζόμεθα. *Periculoſum igitur etiam de ſuo actu jurare, multa enim nobis eripit ipſa rerum natura ſubiecta caſibus.*

c *Fides datis dexteris*) Meminere Euſtathius ad Odyſſeæ Ω: Ariſtophanis Scholiaſtes ad Nubes: Diodorus Siculus libro VIII. Crantzius Saxonicorum XI, 27. In c. Ad aures de his quæ vi metuſve cauſa æquantur juramentum & fides interpoſita.

GRON. 97 *Datis dexteris*) Sic legiones invicem ſibi dextras mittebant fidei & concordiæ inſigne. Tacit. I. hiſt. 54, 2, 8. Et extant nummi antiqui cum junctis dexteris, quibus adſcribitur *fides prætorianorum*, Antw. 7, 24. *Amor mutuus Augg. Caritas mutua Augg. Fides mutua Augg.* 57, 7, 8. *Concordia exercituum* 7, 23. *Concordia Augg.* 59, 12.

GROT. d *Bonæ fidei ſum*) De Euagora Salaminis rege Iſocrates: ἐμμένων τὰς ἐν τοῖς λόγοις ὁμολογίας ὥσπερ τὰς ἐν τοῖς ὅρκοις διαφυλάττων. Symmach. X, 19. *nunquam major ſpes quam in bonorum principum ſponſione.* Nicetas de Alexio Iſaaci fratre lib. III. βασιλεῦσι παρὰ πᾶν ἕτερον εὐορκεῖν τιθέναι περὶ πλείστου χρεών. *regibus jurisjurandi fides ante omnia alia ponenda eſt.* Cicero pro Cornelio Balbo: *Athenis ajunt cum quidam apud eos qui ſancte graviterque juraſſet, & teſtimonium publice dixiſſet, (ut mos Græcorum eſt) jurandi cauſa ad aras accederet, una voce omnes judices, ne is juraret, reclamaſſe.*

Digitized by Google

potius poſituros quam fidem: quo & illud pertinet Guntheri Ligurini: *Jaſ. in l. III. §. jurari, D. de jurejur. Mynſ. obſ. 17. Cent. 1.*

nudo jus et reverentia verbo
Regis ineſſe ſolet, quovis juramine major.

Laudat oratione pro Dejotaro Cicero C. Cæſaris dexteram, non in bellis & prœliis, quam in promiſſis & fide firmiorem. Et heroicis temporibus ſceptrum erectum pro regum jurejurando valuiſſe notatum Ariſtoteli. III. *Pol.* XIV.

CAPUT XIV.

De eorum qui ſummum imperium habent promiſſis & contractibus & juramentis.

I. *Refellitur ſententia ſtatuens reſtitutiones in integrum ex jure civili venientes ad regum actus qua tales ſunt, pertinere: item regem ex juramento non teneri.*

II. *Ad quos regum actus leges pertineant, diſtinctionibus explicatur.*

III. *Jurejurando rex quando teneatur, aut non teneatur.*

IV. *Quatenus rex teneatur his quæ ſine cauſa promiſit.*

V. *Uſus ejus quod de legum vi circa regum contractus dictum eſt.*

VI. *Rex ſubditis obligari naturaliter tantum, aut & civiliter, quo ſenſu recte dicatur.*

VII. *Jus quæſitum ſubditis licite, quomodo auferatur:*

VIII. *Rejecta hic diſtinctio quæſiti ex jure naturali aut civili.*

IX. *Contractus regum an leges ſint, & quando.*

X. *Quomodo ex regum contractibus teneantur omnium bonorum heredes.*

XI. *Quomodo ex iiſdem contractibus obligentur qui in regnum ſuccedunt:*

XII. *Et quatenus.*

XIII. *Beneficia regum quæ revocabilia ſint, quæ non, diſtinctione explicatur.*

XIV. *Contractibus invaſorum imperii an teneatur cujus erat imperium.*

I. 1. PRomiſſa, contractus, & juramenta Regum[1], & qui alii iis pares jus in republica ſummum obtinent, peculiares habent quæſtiones, tum de eo quod ipſis 1 in actus ſuos licet, tum de eo quod 2 in ſubditos, tum de eo quod 3 in ſucceſſores. Quod primum caput attinet, quæritur, an ipſe rex, ut ſubditos ſuos, ita ſe quoque reſtituere in integrum, aut contra-

cium

GRON. 1 *In actus ſuos*) Quatenus promiſſum, contractum, juratum poſſint ſervare vel non ſervare.

2 *In ſubditos*) Quatenus ex promiſſo, contractu, jurato ſubjectis ſuis obligentur, num. 6.

3 *In ſucceſſores*) Quatenus ex his ipſis teneantur ſucceſſores, num. 10.

4 *A qui*

Lib. 1. ca. VIII. ctum irritum facere, aut a jurejurando ſe exolvere poſſit, Bodinus cenſet iiſdem ex cauſis regem, ſive aliena fraude ac dolo; ſive errore circumventum, ſive metu, reſtitui poſſe ex quibus ſubditus reſtitueretur, tum in iis quæ ad jura majeſtatis imminutæ, tum in iis, quæ ad privata commoda pertinent. Addit, ne jurejurando quidem teneri regem, ſi ejuſmodi ſint pacta conventa, 4 a quibus diſcedere lex patiatur, etiamſi pacta honeſtati ſint conſentanea; non enim ideo teneri quia juraverit, ſed quia iuſtis conventionibus quiſque teneatur, quatenus alterius interſit.

2. Nos, ut alibi diſtinximus, ita hic quoque diſtinguendum cenſemus inter actus Regis qui regii ſunt, & actus eiuſdem privatos. Nam in regiis actibus quæ rex facit eo loco habenda ſunt, quaſi communitas faceret: in tales autem actus ſicut 5 leges ab ipſa communitate factæ vim nullam haberent, quia 6 communitas ſeipſa ſuperior non eſt, ita nec leges regiæ. Quare adverſus hos contractus reſtitutio 7 locum non habebit; venit enim illa 8 ex iure civili. Non admittenda igitur exceptio regum adverſus contractus quos minores feciſſent.

II. 1. Plane ſi populus regem fecerit non pleno jure ſed additis legibus, poterunt per eas leges contrarii actus irriti fieri, aut omnino, aut ex parte, quia eatenus populus jus ſibi ſervavit. De iis autem actibus regum qui pleno jure regnant, ſed regnum 9 non ut proprium poſſident, quibus regnum aut regni pars aut res fiſcales alienantur, 10 egimus ſuprà, & oſtendimus hos actus ipſo naturæ jure nullos eſſe, ut factos de re aliena.

2. At privati actus regis conſiderandi ſunt, non ut actus communitatis, ſed ut 11 actus partis, ac proinde facti eo animo, ut

com-

4 *A quibus diſcedere lex*) Quæ leges permittant non ſervari, aut quibus læſos & querentes in integrum lex reſtituit.

5 *Leges ab ipſa communitate*) Falſum puto: nam communitas quas leges poſuit ſingulis, poſuit & ſibi: quarum oneribus quum pareat, etiam beneficiis frui debet.

6 *Communitas ſeipſa ſuperior non eſt*) Cavillatio mera. Tenetur enim legibus ab ſeſe factis, & quandiu conſtant, eas agnoſcit ſuperiores. Unde in libera Republica legum imperia dicit Livius lib. 2. cap. 1. Adde locum lib. 10, 13.

7 *Locum non habebit*) Durum tamen regis conditionem duriorem eſſe quam minimi privatorum; præſertim in iis rebus, in quibus fraus, dolus, error multo nocentior & damnoſior eſt, quam in rebus privatorum.

8 *Ex jure civili*) Jus quidem civile introduxit eam, ſed ex æquitate naturali. Sic argumentatur: Qui poteſt reſtitui, debet habere ſuperiorem. Rex non habet ſuperiorem. E. Limitanda major: qui poteſt reſtitui a judice civili. Inſtat; Atqui reſtitutio juris eſt civilis. Immo origine juris naturalis, civilis modo & ſolennibus.

9 *Non ut proprium*) Verum ex lege ut uſufructuarii. 1, 3, 11.

10 *Egimus ſupra & oſtendimus*) 2, 6, 4.

11 *Actus partis*) Privati contrahentis.

12 Ac-

communem legum regulam ſequantur. Unde etiam leges, quæ actus quoſdam aut ſimpliciter, aut ſi is qui læſus eſt velit, irritos faciunt, locum & hic habebunt, quaſi ſub ea conditione contractum forèt. Sic videmus reges quoſdam [12] adverſus fœnebre malum ſibi conſuluiſſe juris remediis. Poterit tamen rex ut aliorum, ita ſuos actus his legibus ſolvere; quod an facere voluerit, ex circumſtantiis erit æſtimandum. Si fecerit, judicanda res erit ex mero jure naturali. Hoc addendum, ſi quæ lex actum irritum faciat, non in favorem agentis, ſed in pœnam, hanc in regum actibus locum non habituram, ut nec alias leges pœnales & quicquid vim habet cogendi. Nam punitio & coactio non poſſunt procedere niſi a voluntatibus diverſis: itaque cogens & coactum requirunt diſtinctas perſonas, neque ſufficiunt diſtincti reſpectus.

III. Juramentum autem Rex irritum reddere [13] antecedenter poteſt [14] ut privatus, ſi ſe ipſe poteſtate tale quid jurandi plane privaverit priore juramento: [15] conſequenter non poteſt, quia hic quoque perſonarum diſtinctio requiritur. Nam quæ conſequenter irrita redduntur, jam antea [16] exceptionem in ſe habebant, niſi ſuperior noluerit, at ita jurare ut tenearis niſi ipſe nolis, perabſurdum eſt, & naturæ jurisjurandi contrarium. Etſi vero ex jurejurando jus quæri alteri non poſſit, [17] ob aliquod vitium in perſona, tamen eum qui juraverit Deo obſtringi ſupra oſtendimus: quod ad reges non minus quam ad alios pertinet, contra quam ſentit dicto loco Bodinus.

IV. Promiſſa quoque plena, & abſoluta, atque acceptata, naturaliter jus transferre demonſtratum ſupra eſt, quod itidem ad reges non minus quam ad alios pertinet, ita ut improbanda ſit hoc quidem ſenſu eorum ſententia, qui negant regem teneri unquam his quæ [18] ſine cauſa promiſit; quod tamen quo ſenſu locum habere poſſit mox videbimus.

Ang. L. Lucius, D. de evičtion. Curt. Jun. conſ. 138. n. 4.

V. Cæterum quod diximus ſupra, leges civiles regni locum non habere [19] in Regum pactis & contractibus, id recte vidit & Vaſquius. Sed quod infert emtionem & venditionem ſine certo pretio, locationem & conductionem non expreſſa mercede

Lib. 1 I. Contr. Ill. c. 51. n. 34.

[12] *Adverſus fœnebre malum*) Molliter excuſat, quod rex Hiſpaniæ Philippus II. debitoribus ſuis decoxit; & novas cum iis tabulas fecit a. C. 1596. Demetrius lib. 18. p. 754.

[13] *Antecedenter*) Priuſquam juret.

[14] *Ut privatus*) 2, 13, 20, An voluit, ut privati?

[15] *Conſequenter*) Poſt factum.

[16] *Exceptionem habebant*) Nempe in re licita.

[17] *Ob aliquod vitium*) Etſi fieri poſſit, talis ut ſit perſona, cui juratur, ut jus ei non quæratur, ut puta latronis, piratæ. cap. 13. num. 15.

[18] *Sine cauſa*) Temere.

[19] *In regum pactis*) Nempe cum externis regibus.

20 *De-*

de, emphyteuſin ſine ſcriptura, ſi a regibus fiant, valitura, non concedendum eſt: quia hi actus non a rege qua rege, ſed ab eo quaſi alio quovis fieri ſolent. In quo actuum genere tantum abeſt ut communes regni leges vim nullam habeant, ut etiam leges oppidi, ubi Rex habitat, valere credamus: quia ſpeciali ratione rex ibi ſe habet, ut illius cœtus membrum. Quæ tamen ut diximus ita procedunt, niſi circumſtantiæ oſtendant placuiſſe Regi ſuum actum ab illis legibus immunem facere. Aliud vero exemplum quod idem adfert Vaſquius de promiſſione quolibet modo facta, bene convenit, & ex his quæ ſupra diximus explicari poteſt.

Suar. lib. III. c.35.n.14.

VI. 1. Contractibus quos rex cum ſubditis iniit obligari eum naturaliter tantum, non civiliter, ✠ Juriſconſulti ferme omnes ſentiunt, quod loquendi genus perobſcurum eſt. Nam naturalis obligatio interdum à juris auctoribus dicitur per abuſionem de eo quod fieri natura honeſtum eſt, quanquam non vere debitum, ut legata integra ſine 20 detractione Falcidiæ præſtare, ſolvere debitum quo quis 21 in pœnam creditoris erat liberatus, vicem beneficio rependere, quæ omnia ceſſare faciunt 22 condictionem indebiti: interdum vero magis proprie id quod vere nos obligat, ſive inde jus alteri oriatur, ut in pactis, ſive non oriatur, ut in plena & firma pollicitatione. Maimonides Hebræus lib. III. Ducis dubitantium capite 54. tria hæc apte diſtinguit, & quæ non debentur ait venire benignitatis nomine, id eſt חסד, quam alii interpretes ad Prov. xx, 28. explicant רב חסד (a) *abundantiam bonitatis*; quæ debentur ex jure ſtricto ſumto, משפט *judicium* Hebræis vocari; quæ ex honeſtate, *juſtitiam* צדקה, id eſt æquitatem ἔλεον, κρίσιν, πίστιν dixit interpres Matthæi XXIII, 23. ubi πίστιν vocat quæ 23 Helleniſtis plerumque eſt δικαιοσύνη. Nam κρίσιν pro eo quod ſtricte debetur reperias etiam 1. Macc. VII, 18. & 32.

✠ Bal. l. 1. D. de pactis. L. princeps legibus, D. de legibus. L. ult. C. de tranſ. L. ſi aquam, C. de ſervit. Dd. in c. 1. de Conſt. Bal. L. ſi pecuniam, C. de cond. ob cauſam: & in l. ex imperfecto, C. de teſtam. L. Si pœnæ, D. de cond. ind. L. 1. C. ad leg. Falc. L. Sed & ſi lege; §. conſuluit, D. de pet. hered.

2. Civiliter quoque obligari ex actu ſuo dici quis poteſt, aut eo ſenſu, ut obligatio procedat non ex mero jure naturali, ſed ex jure civili, vel ex utroque, aut eo ſenſu, ut in foro actio inde

20 *Detractione Falcidiæ*) Quadrantis bonorum, qui lege Falcidia conceſſus eſt heredi, ſi legatis exhauſta ſit hæreditas.

21 *In pœnam creditoris*) Velut præſcripti aut aqua & igni interdictum eſt.

22 *Condictionem indebiti*) Ut quod his nominibus præſtiteris, aut ſolveris, repetere nequeas.

GROT. a *Abundatiam bonitatis*) Huc pertinent ea quæ non ob aliam cauſam fiunt quam ut liberalitas & munificentia exerceantur, ut loquitur lex 1. D. de donationibus: χρηστότης ἐκ πηγῆς πλουσίας ἀποῤῥεῖ τῆς ἡμερότητος· *Ex ubere fonte manſueti ingenii manat beneficentia*: Plutarchus Catone majore.

GRON. 23 *Helleniſtis*) Iis qui Hebraica Græce reddebant & tractabant.

24 Quid

de detur. Dicimus ergo ex promiſſo & contractu Regis, quem cum ſubditis iniit, naſci veram ac propriam obligationem, quæ jus det ipſis ſubditis: ea enim eſt promiſſorum & contractuum natura, ut ſupra oſtendimus, etiam inter Deum & hominem. 24 Quod ſi tales ſint actus, qui a rege, ſed ut a quovis alio fiant, etiam 25 civiles leges in eo valebunt: ſin actus ſit regis qua regis; ad eum civiles leges non pertinent; quod diſcrimen à Vaſquio non ſatis obſervatum eſt; neque tamen eo minus ex utrovis actu naſcetur actio, nempe ut 26 declaretur jus creditoris, ſed coactio ſequi non poterit, ob ſtatum eorum quibuſcum negotium eſt: nam ſubditis cogere eum cui ſunt ſubditi non licet, ſed æqualibus in æquales 27 id jus eſt a natura, ſuperioribus in ſubditos etiam ex lege.

Icſ. l. v. de cond. cauſa dat. Caſtal. de Imperio, q. 111. verſ. 81.

Vaſq lib. 1. contr. Ill. n. 3. c. 1. Bod. 1. c. 8.

VII. Sed hoc quoque ſciendum eſt, poſſe ſubditis jus etiam quæſitum auferri per regem duplici modo, aut 28 in pœnam, aut ex vi ſupereminentis dominii. Sed ut id fiat ex vi ſupereminentis dominii, primum requiritur utilitas publica; deinde, ut ſi fieri poteſt compenſatio fiat ei, qui ſuum amiſit, ex communi. Hoc ergo ſicut in rebus aliis locum habet, ita & in jure quod ex promiſſo aut contractu quæritur.

Vaſq. lib. 1. contr. ill. c. 5. in pr. & l. 1. freq. contr. Caſtr. lib. 1. conſil. 229.

VIII. Neque ullo modo hic admittenda eſt diſtinctio quam adferunt nonnulli, juris quæſiti ex vi juris naturalis, & ejus 29 quod venit ex lege civili; nam in utrumvis par jus eſt regis, nec hoc magis quam illud ſine cauſa tolli poteſt. Ubi enim dominium aut jus aliud alicui legitimo modo partum eſt, id ne ſine cauſa ei auferatur juris eſt naturalis. Contra, ſi rex faciat, haud dubie tenetur reparare damnum datum: facit enim contra verum jus ſubditi. Hoc ergo differt jus ſubditorum & jus exterorum, quod jus exterorum (hoc eſt qui nulla ratione ſubditi ſunt) 30 ſupereminenti dominio nullo modo ſubeſt: nam de pœna infra videbimus: ſubditorum autem jus ei dominio ſubeſt, quatenus publica utilitas deſiderat.

IX. Ex

24 *Quod ſi tales ſint actus*) Si convenerit quidpiam regi cum cive ſuo, non ut regi, ſed ut patriſfamilias, qui negotium ſuum regit.

25 *Civiles leges in eo*) Ut eorum nomine rex vel ejus procurator poſſint conveniri coram judicibus ab ipſo conſtitutis.

26 *Declaretur jus*) Vult ſubjectis eſſe jus conveniendi principis per libellum ſupplicem, & querendi ſibi non ſervari, quod rex promiſerit: ſed ſi contemnat id ille, non eſſe jus ſubjectis vi & armis cogendi eum ſervare quod promiſit.

27 *Id jus*) Nempe cogendi.

28 *In pœnam*) Si quis commiſerit: quare merito privetur illo jure.

29 *Quod venit ex lege civili*) Quaſi poſterius privato auferri a rege poſſit, non prius.

30 *Supereminenti dominio*) Et tamen eo quoque utuntur, qui naves peregrinas & neceſſitatem publicam in ſuis portibus attinent aut comprehendunt. Sed hoc poteſt excuſari tranſitu ad primævam communionem rerum, quam indulget neceſſitas.

 31 *Ex*

Bal. in l. Cæſar, D. de publican. Bart. in l. ſicut, D. quod cujuſq. univerſitatis. Iaſ. conſ. 1. col. 4. vol. 1. & alii allegati a Vaſq. d. c. 4. num. 5.

IX, Ex his, quæ diximus & hoc apparet, quam falſum ſit quod quidam tradunt; contractus Regum leges eſſe. Nam 31 ex legibus nemini jus adverſus Regem naſcitur: ideo ſi eas revocet nemini facit injuriam. Peccat tamen ſi ſine juſta cauſa id faciat. At ex promiſſis 32 & contractibus jus naſcitur. Contractibus ligantur contrahentes tantum, legibus ſubditi omnes. Poſſunt tamen quædam eſſe mixta ex contractibus & legibus, ut contractus 33 cum vicino rege, aut 34 cum publicano factus. qui ſimul pro lege publicatur, quatenus ei inſunt quæ ſubditis 35 obſervanda ſunt.

X. (b) Veniamus ad ſucceſſores: de quibus adhibenda diſtinctio eſt, ſintne omnium ſimul bonorum heredes, ut qui regnum 35 quod patrimonio eſt, teſtamento, vel ab inteſtato accipiunt; an ſucceſſores regni duntaxat, puta ex electione nova, aut 37 ex præſcripto; ſive imitatione quadam vulgaris hereditatis, ſive aliter: an vero mixto jure ſuccedentes. Nam qui bonorum omnium ita ut regni heredes ſunt, quin promiſſis & contractibus teneantur dubitandum non eſt. Pro debitis enim etiam perſonalibus bona defuncti ut obligata ſint, ipſi rerum dominio coævum eſt.

XI. 1. (c) At qui in jus regni duntaxat ſuccedunt; aut partim in bona, in jus regni vero in ſolidum; quatenus obligentur, tam dignum eſt quæri, quam confuſe hactenus tractatum eſt. (d) Directe, hoc eſt ἀμέσως, hos ſucceſſores regni, qua tales, non obligari ſatis eſt manifeſtum quia ius non accipiunt ab eo qui proxime deceſſit, 38 ſed a populo, ſive ea ſucceſſio propius accedat ad jus 39 hereditatum vulgarium, ſive abſit longius: de quo diſcrimine ſupra egimus.

2. Sed

31 *Ex legibus nemini*) Si quam legem non ſervet aut abroget rex, non poteſt eo nomine a privato in jus vocari.

32 *Et contractibus jus naſcitur*) Actio privatis ad conveniendum regem, etiam apud judices ab ipſo ſtatutos.

33 *Cum vicino rege*) Quo quod convenit, ut utriuſque ſubjecti præſtent in alterius territorio aut in mari, omnibus & ſingulis exequendum eſt.

34 *Cum publicano*) Cui portorium aut aliud vectigal locatur.

35 *Obſervanda*) Nempe in vectigalibus pendendis.

GROT. b *Veniamus ad ſucceſſores*) Vide Scriptores quibus utitur Reinkingius lib. 1, claſſe III, cap. 10.

GRON. 36 *Quod in patrimonio*) 1, 3. 12.

37 *Ex præſcripto*) Lege regni.

GROT. c *At qui in jus regni duntaxat ſuccedunt*) Vide Aymonium editum a Erehero p. 373.

d *Directe, hoc eſt ἀμέσως, hos ſucceſſores regni, qua tales, non obligari ſatis manifeſtum eſt*) Sic Solomo obligatus non fuit eo promiſſo, quod Semei David fecerat.

GRON. 38 *Sed a populo*) Qui eam familiam & omnes ex ea orituros ſemel legit tanquam alium ex alio ſceptrum excepturos, & unicuique jus proprium dedit, perinde ac ſi omnes vivi ac præſentes fuiſſent: ita ut nemo a proximo, cui ſucceſſit, jus ſuum referat, ſed omnes a prima lectione.

39 *Hereditatum vulgarium*) 2. 7, 19.

GROT.

Digitized by Google

2 Sed ἐμμέσως, id eſt (e) 40 per interpoſitam civitatem, obligantur etiam tales ſucceſſores: quod ſic intelligetur. Cœtus quilibet non minus quam perſonæ ſingulares jus habet ſe obligandi per ſe, aut per 41 majorem ſui partem. Hoc jus transferre poteſt tum expreſſe, tum per conſequentiam neceſſariam, puta imperium transferendo. nam in moralibus qui dat finem, dat ea quæ ad finem perducunt.

XII. 1. Non tamen in infinitum hoc abit. neque enim obligandi infinita poteſtas ad imperium recte exercendum neceſſaria eſt, ut nec ad tutelam, aut curationem, ſed quatenus eius poteſtatis natura exigit. (f) *Tutor domini loco habetur*, inquit Julianus (*a*), *cum rem adminiſtrat, non cum pupillum ſpoliat*. quo ſenſu & illud intelligendum quod dixit Ulpianus (*b*), 42 magiſtri ſocietatis pactum ſocietati non prodeſſe tantum, ſed & obeſſe: Neque tamen, ut quidam exiſtimant (*c*), lex hæc 43 ad naturam 44 negotiorum geſtorum exigenda eſt, ut tum demum ratus ſit habendus actus, ſi utiliter geſtus ſit. Nam ad tales anguſtias reipublicæ imperantem redigere, ipſi reipublicæ eſſet periculoſum. Quare nec ſenſiſſe hoc credendus eſt populus cum imperium detulit. Sed quod a Romanis Imperatoribus in cauſa civitatis reſponſum eſt, 45 valere tranſactionem quam magiſtratus feciſſent 46 in re dubia, non ſi indubitate id quod deberi poſſit remiſ-

(a) *L. qui ſ... dum, §. ſi tutor, D. pro empto. L. ab agnato, D. de curatoribus. L. 22. pactum, C. de pactis. L. contra; §. ſi curator, D. de pactis.*
(b) *L. item, D. de pactis. L. præſes C. de tranſact.*
(c) *Alph. de Caſtro l. 1. de leg. pœnalibus c. 5. Vict. in Relect. de poteſt. Papæ, & conc. num. 18. Th. 1, 2. q. 95. art. 3. Pan. in c. quæ in eccleſiarum num. 14. Felin. num. 60. Turrecrem. in c. ſententia 11. q. 3. conc l. 6, & 7. num. 8; & 9. Alii in c. licet, de vot. Aguirre Apol. p. 1. n. 70.*

GROT. e *Per interpoſitam civitatem obligantur*) Similia vide c. 1. de ſolutionibus. Propius ad rem facit c. Abbate de ſententiis & re judicata, ubi notanda verba: *Cum tam ſupradicti avi donatio quam locorum acquiſitio promiſſorum fuerint nomine regni facta*. Vule & Treucl. parte 1. diſput. VI. theſi 7. Syr. de pace religionis concl. 19.

GRON. 40 *Per interpoſitam civitatem*) Nam pro defuncti principis, ut capitis ſui, debitis obligatur civitas, ut corpus ejus: quod cum tranſierit ad ſucceſſorem, & hunc pro capite acceperit, oportet hunc onera corporis non ab ſe aliena putare.

41 *Majorem ſui partem*) 2, 5, 17.

GROT. f *Tutor domini loco habetur, inquit Julianus, cum rem adminiſtrat, non cum pupillum ſpoliat*) Huc pertinent ea quæ habet Camdenus parte IV. Eliſabethæ anno CIƆ IƆ XCV; & quæ Cromerus habet de Georgii Bohemiæ regis ære alieno imprudenter ſuſcepto a Wladislao, lib. XXVII.

GRON. 42 *Magiſtri ſocietatis*) Qui præerat ſociis exercendi vectigalis publici, velut ſcripturæ aut portoriorum decumarumve. Cicer. 2. in Verr. 71. & 74. lib. 13, epiſt. 5. & 65.

43 *Ad naturam negotiorum*) Non ſtricte accipienda, ut ſit in impenſis a negotiorum geſtore factis.

44 *Negotiorum geſtorum*) Actionis contrariæ, quam qui ſe ultro negotiis, aut litibus alienis obtulit, negotiorum geſtor habet, & ea præſtatur indemnis duntaxat in eo, quod communi hominum judicio utiliter geſſit.

45 *Valere tranſactionem*) Remiſſionem debiti.

46 *In re dubia*) Etiamſi ambiguum ſit, poſſitne illud debitum omne obtineri, an eo carendum ſit, ſive ob actionis, ſive ob debentis infirmitatem.

miſſum ſit, idem ad noſtram de populo toto quæſtionem referri debet ac poteſt, ſed ſervata proportione.

2. Sicut ergo leges non quævis ſubditos obligant, poſſunt enim, etiam extra eas quæ jubent quod illicitum eſt, (g) eſſe quædam evidenter ſtultæ atque abſurdæ; ſic & contractus regentium ita obligant ſubditos, ſi probabilem habeant rationem, (h) quod in dubio ob regentium auctoritatem præſumi debet. Quæ diſtinctio multo eſt melior, quam illa quæ a multis afferri ſolet de exitu 47 modicæ aut immodicæ læſionis. Non enim exitus in hac re, ſed probabilis ratio rei gerendæ ſpectanda eſt: quæ ſi adſit, & populus ipſe obligabitur, ſi quo caſu ſui juris eſſe inceperit, & ſucceſſores ut populi capita. Nam & ſi quid populus liber contraxiſſet, obligaretur is qui poſtea regnum pleniſſimo jure acciperet.

3. (i) Laudatur Cæſar Titus hoc nomine, quod beneficia a ſuperioribus conceſſa a ſe peti paſſus non eſt, cum Tiberius, & eum ſecuti, non aliter rata habuiſſent ſuperiorum beneficia, niſi eadem iiſdem & ipſi dediſſent. Titi exemplum ſecutus Imperator optimus Ner-

GROT. g *Eſſe quædam evidenter ſtultæ atque abſurdæ*) Ut lex Cabadis Perſarum regis apud Procopium & Agathiam. Hoc legis argumentum ad alienationes aptat Petrus, Legatus Juſtini II. ad Choſroën, agens de iis quæ Juſtinianus Saracenis promiſiſſe videbatur: οὐ γὰρ ἑνὸς ἀνδρὸς ἔθει φημὶ δὲ τὸ πλέον καὶ νόμῳ μὴ λυσιτελ ὄντι, καὶ εἰ πέφυκε βασιλεὺς ὁ τὸ ἔθος ἰσχυροποιήσας ἤγουν νομοθετήσας, πολιτεία καταδικασθήσεταί ποτε· *Non enim ex unius hominis conſuetudine, aut etiam lege non utili, etiam ſi Imperator ſit qui morem talem firmaverit, aut lege ſanxerit, respublica unquam condemnabitur.*

h *Quod in dubio ob regentium auctoritatem præſumi debet*) Sidonius lib. v, epiſtola XVII. *Quicquid ſpoponderit princeps, ſemper redhibet principatus.* Vide Ambroſium in laudibus Theodoſii, Symmachum lib. IV, epiſt. 7, & 19. lib. v, 37. Conc. Toletanum v, c.6. C. cæterum de donationibus. debita Juſtiniani, qui æs magnum reliquerat, a Juſtino imperii ſucceſſore perſoluta narrat Corippus lib. II.

GRON. 47 *Modicæ aut immodicæ*) Ut contractus principis, tanquam populi, obliget ſucceſſorem, ſi non eo nimis imperium gravetur: contrario caſu non obliget.

GROT. i *Laudatur Cæſar Titus hoc nomine*) Hiſtoria apud Suetonium c. 8. apud Xiphilinum ex Dione, & apud Victorem. Simile c. Iuſtitiæ cauſa XXV, quæſt. 1. Gail. obſ. II. lx, 15. Vide & Radevici hiſtoriam. Gunterus Ligurinus lib. v.

Neve ſecuturi factum ſubvertere reges
Aut revocare queant, regali tuta ſigillo
Argumenta Duci, monumentaque certa reliquit.

Et libro VIII.

Tanta tamen clari fuit indulgentia regis,
Ut quicumque bona priſcorum munera regum
Hactenus iſta fide poſſederat, idque probare.
Legitimis poterat vel demonſtrare tabellis,
Principis aſſenſu titulo gaviſus eadem
Nunc quoque poſſideat.

K Apud

Nerva in Edicto quod (k) 48 apud Plinium exſtat ſic ait: *Nolo exiſtimet quiſquam quę alio Principe vel privatim vel publice eſt conſecutus, id eo ſaltem a me reſcindi, ut potius mihi debeat ſi illa rata & certa fecero, nec gratulatio ullius inſtauratis eget precibus*. At vero de Vitellio cum narraſſet Tacitus eum, nulla poſterum cura, laceraſſe imperium, vulgo 49 ad magnitudinem beneficiorum accurrente, quibuſdam & pecunia emercantibus, addit: *Apud ſapientes caſſa habebantur, (l) quę neque dari neque accipi, ſalva republica, poterant.* *Hiſt.* iii.

4. Illud hic addendum eſt, ſi quo caſu contractus incipiat vergere non ad damnum modo aliquod, ſed ad perniciem publicam, ita ut ab initio contractus 50 in extenſione ad illum caſum cenſendus fuiſſet injuſtus & illicitus, tunc 51 non tam revocari eum contractum poſſe, (m) quam declarari eum non ultra obligare, quaſi factum ſub conditione ſine qua juſte fieri non potuit.

5. Quæ de contractibus diximus, eadem intelligenda ſunt (n) de alienatione pecuniæ populi, aut rei alterius quam ſecundum leges rex alienare bono publico poſſit. Nam hic quoque ſimilis adhibenda eſt diſtinctio, an probabilis donandi, aut aliter alienandi fuerit ratio.

6. At ſi contractus ad regni ejuſve partis aut patrimonii regalis

k *Apud Plinium*) x. Epiſt. 66.
GRON. 48 *Apud Plinium*) Lib. 10. poſt epiſt. 66.

49 *Ad magnitudinem*) Avide accipiente quæ ille prodige donaret.
GROT. l *Quæ neque dari, neque accipi, ſalva republica, poterant*) Laudat & applicat Mariana ad immenſam munificentiam Friderici Regis Neapolitani xxiv., 16. A Nerone donata etiam ab emtoribus repetiit Galba, relicta decima. Tacitus hiſtoriarum i. & Plutarchus. Pertinax etiam a libertis ea exegit quæ ſub ſpecie venditionis, Commodo Principe, lucrifecerant. Baſilius Macedo Imperator repetiit quæ Michael Imperator elargitus fuerat. Zonaras de eo: ἐψήφιστο παρὰ πάντων τοὺς ἐξουδεμίας χρήματα λαβόντας εὐλόγῃ λαβῆς, ἀναδιδόναι ταῦτα, ἢ τοῦγε δὴ μετριώτερον ἡμίση· *Communi conſenſu placuit, ut qui pecunias nulla probabili ex cauſa accepiſſent, partim totas, partim dimidium redderent*. Vide eundem Iſaacio Comneno. De donationibus Ludovici XI. vide Serranum. Carolo VIII. De ejuſdem donationibus, etiam quæ Eccleſiis factæ, non ſervatis, Philippum Cominæum lib. ix. Marianam vero de donationibus quas Arragoniæ rex Ramirus fecerat, reſciſſis, libro x, c. 16. de Iſabellæ donationibus reſciſſis per ipſam xxvii, ii. Cromerum de Caſimiri regis Poloniæ teſtamento partim probato, partim improbato, xii.
GRON. 50 *In extenſione ad illum caſum*) Interpretatione productus & applicitus ad hunc eventum.

51 *Non tam revocari*) Non neceſſe eſſe, ut ſolenniter reſcindatur, ſed ſufficit teſtari & ſignificare principem ſe eo non teneri.
GROT. m *Quam declarari eum non ultra obligare*) C. Suggeſtum eſt de decimis. Exemplum in actis Alfonſi & Sanctii apud Marianam lib. xii, c. ultimo: apud Camdenum dicto anno CIↃ IↃ xcv. & anno CIↃ IↃ xcvii. in controverſia Hanſeatica.

n *De alienatione*) Habes huc pertinentia in Conciliis Galliæ tomo iii.

GRON.

liſ, quatenus id règi permiſſum non eſt, alienationem pertineant, non valebunt, ut facti de re aliena. Tantundem erit in 52 regnis reſtrictis, ſi quam materiam, aut actuum genus populus a poteſtate regia exceperit. Nam ut tales actus valeant, populi per ſe, aut per eos qui 53 populum legitime referunt, conſenſus requiritur, ut ex iis quæ de alienatione 54 ſupra diximus intelligi poteſt. Quibus diſtinctionibus adhibitis facile judicari poterit, juſtæ an injuſtæ fuerint exceptiones regum, qui priorum regum nomina exſolvere recuſarunt, quorum heredes non fuerant: quarum exempla apud ✠ Bodinum videre eſt.

Lib.1.c.8.§.Neque enim.
✠ *Curt. Iun. conſ.138. nu.4. conſ.157. n.18. Cravett.de ant. tem.2. p.1. partis princ. n.38. Iell. in ſpec. prin. rubr.26. Ant.Gabr.lib.1. tit.de jur.queſ. non tollendo conc.6. nu.20. & concl.7.*

XIII. Illud quoque (o) a multis traditum, beneficia Principum, quæ liberaliter ſunt conceſſa, ſemper poſſe revocari, ſine diſtinctione tranſmittendum non eſt. Sunt enim quædam beneficia quæ rex de ſuo facit, & quæ, niſi adſit 55 precarii clauſula, vim habent perfectæ donationis. (p) Hæc revocari non poſſunt, 56 niſi quod ſubditos attinet in pœnam, aut ob utilitatem publicam cum compenſatione ſi fieri poteſt. Sunt alia quæ 57 vinculum dumtaxat legis demunt ſine ullo contractu. Et hæc ſunt revocabilia. Quia ſicut lex ſublata univerſaliter reponi univerſaliter ſemper poteſt, ita & particulariter ſublata particulariter reponi. Nullum enim hic jus quæſitum eſt adverſus legis auctorem.

XIV. Contractibus vero eorum, qui ſine jure imperium invaſerunt, non tenebuntur populi aut veri reges. nam hi jus obligandi populum non habuerunt. De in rem verſo tamen tenebuntur, id eſt quatenus locupletiores facti ſunt.

CA-

GRON. 52 *Regnis reſtrictis*) Quæ non pleno jure tenentur, ſed certis legibus.

53 *Populum legitime referunt*) Ordines vel Status.

54 *Supra*) 2, 6.

GROT. o *A multis traditum*) Vide citatos per Reinkingum libro II, claſſe II, cap. 8. num. 26. & ſequentibus.

GRON. 55 *Precarii clauſula*) Ut tamdiu valeant, quamdiu non fuerit aliter conſtitutum.

GROT. p *Hæc revocari non poſſunt*) Vide Afflictum decis. CCXXVIII. num. 10.

GRON. 56 *Niſi quod ſubditos attinet*) Quando ſubjectis conceſſa ſunt, ob crimen rebellionis aut ſeditionem ſimileve delictum, aut ſi ea reipublicæ detrimento eſſe cœperint: & tum tamen pro jure quæſito, quod auſertur aliquid par illis reſtituendum.

57 *Vinculum legis demunt ſine*) In quibus ſimpliciter conceditur, quod alicui civitati vel corpori collegiove aut familiæ vel perſonæ profuturum eſt, nulla mentione pacti cum illis initi, præter legem omnes obligantem.

CAPUT XV.

De federibus ac ſponſionibus.

I. *Publicæ conventiones quæ.*
II. *Dividuntur in federa, ſponſiones, pactiones alias.*
III. *Federum & ſponſionum diſcrimen, & in quid ſponſiones obligent.*
IV. *Rejecta diviſio federum quam Menippus fecit.*
V. *Federum diviſio in ea quæ idem ſtatuunt cum jure naturæ: & unde id natum.*
VI. *Et ea quæ aliquid adjiciunt; quæ ſunt æqualia.*
VII. *Aut inæqualia, quæ rurſum dividuntur.*
VIII. *Federa cum his qui alieni ſunt a vera religione licita eſſe jure naturæ:*
IX. *Nec univerſaliter prohiberi lege Hebræa;*
X. *Nec Chriſtiana.*
XI. *Cautiones circa talia federa.*
XII. *Chriſtianos omnes obligatos ad fedus ineundum adverſus hoſtes Chriſtianiſmi.*
XIII. *Si plures federatorum bellum gerant, cui potius opem ferri oporteat, diſtinctionibus explicatur.*
XIV. *An tacite renovatum cenſeatur fedus.*
XV. *An partis alterius perfidia alteram liberet.*
XVI. *In quid teneantur ſponſores ſi ſponſio improbetur, ubi de Caudina ſponſione.*
XVII. *An ſponſio non improbata obliget ex notitia & ſilentio, diſtinctionibus explicatur, ubi de ſponſione Luctatiana.*

I. Conventiones Ulpianus diviſit in publicas & privatas: & publicam expoſuit non ut quidam putant definitione, ſed exemplis additis, *quę fit per pacem*, quod primum exemplum eſt: *quoties inter ſe duces belli quędam paciſcuntur*; quod ſecundum. Publicas ergo conventiones eas intelligit, quæ niſi 1 jure imperii majoris 2 aut minoris fieri nequeunt, qua nota differunt non tantum a contractibus privatorum, ſed & a contractibus regum circa negotia privata. Quanquam ex privatis quoque iſtis belli cauſa naſci ſolet, frequentius tamen ex publicis. Ideo poſtquam de conventionibus generaliter a nobis tractata ſunt ſatis multa, quædam addenda ſunt quæ ad excellentiorem hanc ſpeciem pertineant. *L. Conventionum, D. de pactis.*

II. Publicas has conventiones, quas Græci συνθήκας vocant, dividere poſſumus in federa, ſponſiones, pactiones alias.

III. 1. De

GRON. 1 *Iure imperii majoris*) Ab ipſo principe vel populo.

2 *Aut minoris*) A legatis utrorumque vel præfectis ſummæ rei.

3 Li-

III. 1. De federum & ſponſionum diſcrimine adiri poteſt 3 Livius libro IX. ubi recte nos docet federa eſſe quæ fiunt juſſu ſummæ poteſtatis, & in quibus ipſe populus iræ divinæ obſtringitur ſi minus ſtetur dictis. Ea apud Romanos peragi 4 per feciales ſolebant addito 5 patre patrato. Sponſio autem eſt, ubi hi qui a poteſtate ſumma mandatum ejus rei non habent 6 aliquid promittunt, quod illam proprie tangit. Apud Salluſtium legimus: *Senatus uti par erat decrevit, ſuo atque populi injuſſu nullum potuiſſe fedus fieri.* Hieronymus Syracuſarum rex cum Anni-
Lib.XXIV. bale, ut narrat Livius, ſocietatem fecerat: at poſtea Carthaginem miſit ad fedus ex ſocietate faciendum. Quare (a) quod apud Senecam patrem eſt: *Imperator fedus percuſſit, videtur populus percuſſiſſe Romanus, & federe continetur:* ad 7 antiquos eos pertinet, qui ſpeciale ejus rei mandatum acceperant. At (b) in regnis, regum eſt fedus facere. Euripides Supplicibus:

τόνδε δ' ὀμνύναι χρεὼν
Ἄδραστον. οὗτος κύριος τύραννος ὢν
Πάσης ὑπὲρ γῆς Δαναϊδῶν ὁρκωτομεῖν.

Adraſtum hunc opus
Jurare: namque is jus habet regni potens
Ut civitatem federe obſtringat ſuo.

Legendum enim ibi, ut diximus, ὁρκωτομεῖν, non ὁρκωτομεῖ.

2. Sicut autem magiſtràtus populum non obligant, ita nec minor pars populi: quod 8 pro Romanis eſt adverſus Gallos Senonas: nam major pars populi erat apud 9 Dictatorem Camillum. 10 bi-

3 *Livius libro IX.*) c.9.

4 *Per feciales*) Sacerdotes Deæ Fidei, qui ante omnia fidem publicam in federibus &, belli cauſis examinatis, rebus repetundis & bellis dicendis curabant, Liv. 4, 30.

5 *Patre patrato*) Primo fecialium, qui omnium nomine loquebatur in rebus repetendis ac bello indicendo, Liv. 1, 32.

6 *Aliquid promittunt*) Et pollicentur ſe operam daturos, atque effecturos, ut ille populus vel princeps, pro quo promittunt, id ratum habeat.

GROT. a *Quod apud Senecam patrem eſt*) Contr. IV, 29.

GRON. 7 *Antiquos eos*) Qui Imperatores fuerant liberæ reipublicæ ante Cæſares.

GROT. b *In regnis regum eſt fedus facere*) Vide quæ infra lib. III, c. XX. §. 11. & ſequentibus. Servius ad illud 11. Æneidos:

Servataque ſerves
Troja fidem;

Quia quod rex promittit videtur reſpublica promittere. Et ubi Æneas ſingulari certamine pugnaturus prius cum Latino fedus facit; *Turnum*, ait, *non inducit jurantem, quia præſente rege non habet poteſtatem.*

GRON. 8 *Pro Romanis adverſus*) Non hoc purgat Romanos, ſed quia majus imperium erat penes Camillum. Alioquin ea major pars eum circumſtabat, antequam dictator diceretur, quum tamen nihil jure agere ſe poſſe cenſuit.

9 *Dictatorem Camillum*) M. Furium qui ab exſilio revocatus Dictatorque dictus cum exercitu intervenit, Gallis aurum, quod ob diſceſſum ſtipulati erant, penſantibus, & id pactum pro nullo habuit, Liv. 5, 46. & 49. Flor. 1, 15. & 22.

10 *Bi-*

10 bifariam autem, ut apud Gellium eſt, cum populo agi non poteſt.

3. Sed ubi 11 qui jus populi non habent, de eo quod populi eſt ſpoponderunt, videamus in quid teneantur. Putet forte aliquis hoc caſu ſponſores fidem liberaſſe, ſi operam omnem dediſſent ut id quod ſpoponderunt fieret, ſecundum ea quæ de promiſſo tertii facto (c) 12 ſupra diximus: ſed negotii hujus 13 cui contractus ineſt, natura obligationem 14 multo ſtrictiorem deſiderat. Nam qui contrahendo aliquid de ſuo dat, aut promittit, is viciſſim præſtari reipſa ſibi aliquid vult: unde & jure civili, quod facti alieni 15 promiſſiones repudiat, promiſſio tamen 16 ratam rem haberi ad id quod intereſt obſtringit.

IV. Federa Menippus regis Antiochi ad Romanos Legatus, referente (d) Livio, magis ex uſu ſuo quam ex præſcripto artis ita diviſit, ut diceret tria eſſe eorum federum, quæ inter ſe paciſcerentur reges civitateſque, genera: unum cum bello victis dicerentur leges, quo in genere quid victum habere, quo mulctari cum vellet, victoris eſſe arbitrium: alterum, cum 17 pares bello æquo federe in pacem atque amicitiam venirent; tunc repeti reddique per conventionem res, & ſi quarum turbata bello poſſeſſio ſit, eas aut 18 ex formula juris antiqui, aut 19 ex partis utriuſque commodo componi: tertium eſſe genus, cum qui hoſtes nunquam fuerint ad amicitiam ſociali federe inter ſe jungendam coeant, quos nec dicere leges, nec accipere. *Lib.XXXIV.*

V.1.At

10 *Biſariam cum populo*) Gellius 13, 15. *non poſſunt eodem tempore diverſis locis, vel a diverſis magiſtratibus haberi comitia*. Livius 7, 16. *Ne quis populum ſe vocaret, capite ſanxerunt*.

11 *Qui jus populi non*) qui a populo non acceperunt poteſtatem ipſum obligandi.

GROT. c *Supra diximus*) Hoc libro c, XI, §.XXII.

GRON. 12 *Supra diximus*) 2, 11, 22.

13 *Cui contractus*) Quod non eſt nudum promiſſum, vel actus beneficus merus, ſed actus cum obligatione, qui dicitur contractus, 2,12,1.

14 *Multo ſtrictiorem*) Ut aliquid amplius debeant ſponſores, nempe uti ſe ſiſtant aut dedantur iis quibus ſpoponderunt, uti duces in federe Samnitico & Numantino.

15 *Promiſſiones repudiat*) Declarat irritas §.2. Inſtit. de inutil. ſtipul.

16 *Rem ratam haberi*) Quam facit procurator alterius in rem agens §. 1. Inſt. de Satiſd. l. 2, D. rem ratam haberi.

GROT. d *Livio*) Adde Diodorum Siculum Exc. leg. IV.

GRON. 17 *Pares bello*) Dum neutra pars ſuperior aut inferior eſt altera: quamdiu nondum eſt inclinatus ſtatus belli.

18 *Ex formula juris antiqui*) Prout olim conventum erat, aut res ſeſe habebant ante bellum: ut reſtituantur in ſtatum quo fuerant, antequam turbæ inciderent.

19 *Ex partis utriuſque*) Ut habeantur eo modo, qui dum paciſcuntur, optimus viſus eſt, Juſtin. 8, 4.

Digitized by Google

V. 1. At nobis accuratius inſtituenda partitio eſt, ut primum dicamus fœdera alia idem conſtituere, quod juris eſt naturalis, alia aliquid ei adjicere. Prioris generis fœdera non tantum fieri ſolent inter hoſtes qui a bello diſcedunt, ſed olim & fiebant ſæpe, & aliquo modo erant neceſſaria inter eos qui ante nihil contraxiſſent, id inde ortum, quod regula illa juris naturalis, cognationem inter homines quandam eſſe a natura, ac proinde nefas eſſe alterum ab altero lædi, ut olim ante diluvium, ita rurſus aliquo poſt diluvium tempore malis moribus eſſet oblirerata, (e) ita ut latrocinari & prædas agere in externos nullo bello indicto, pro licito haberetur: quod 20 Σκυθισμὸν vocat Epiphanius.

2. Hinc illa (f) apud Homerum, an prædones eſtis? 21 amica interrogatio, (g) cujus & Thucydides meminit, & in 22 Solonis lege veteri collegia ἐπὶ λείαν ἐρχόμενων. quippe, ut Juſtinus ait, ad Tarquinii tempora latrocinium maris gloria habebatur: & illud 23 in Romano jure, ut ſi cum gente aliqua neque amicitiam, neque hoſpitium, neque fedus amicitiæ cauſa factum habeatur, hi hoſtes quidem non ſint: quod autem ex Romano ad eos pervenerat, illorum fiat, & liber homo Romanus ab eis captus ſervus fiat; idemque ſit, ſi quis inde ad Romanos perveniat: & hoc quoque caſu 24 poſtliminium detur. Sic Corcyrenſes olim ante belli Peloponneſiaci tempora hoſtes Athenienſium non erant, ſed nec pacem cum illis nec inducias habebant, ut ex oratione Corinthiorum apud Thucydi-

L. ult. D. de collegiis.

Lib. xliii.

GROT. e *Ita ut latrocinari & prædas agere in externos, nullo bello indicto, pro licito haberetur*) Cæſar de Germanis: *Latrocinia nullam habent infamiam quæ extra fines cujuſque civitatis fiunt*. Accedit teſtis Tacitus de moribus Germaniæ, & Saxo libro xiv.; & alibi. Idem de Tyrrhenis ſcriptum eſt Servio ad viii. & x. Æneidos, & de aliis gentibus ad primum Æneidos. Diodoro Siculo de Luſitanis: quicum Plutarchus conſentit Mario: Τὸ λῃστεύειν οὔπω τότε τῶν Ἰβήρων οὐχὶ κάλλιστον ἡγουμένων. *ad id tempus Hiſpanis latrocinari inter pulcherrima habebatur*. Simile eſt quod Judæi damnum datum ei qui nec Judæus ſit, nec Judæis fœderatus ſarciendum negant.

GRON. 20 Σκυθισμὸν) Quod Scythæ plerique morem eum vagandi & invadendi aliena retinuiſſent, quum aliis gentibus jam placuiſſet vita cultior.

GROT. f *Apud Homerum*) Odyſſeæ γ. ubi Scholiaſtes: οὐκ ἄδοξον ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὸ λῃστεύειν, ἀλλ' ἔνδοξον· *Latrocinari apud antiquos non tantum infamia carebat, ſed inſuper glorioſum ducebatur.*

GRON. 21 *Amica interrogatio*) Quæ fit & accipitur ſine offenſa ejus, qui interrogatur.

GROT. g *Cujus & Thucydides meminit*) Libro 1, additque οὐκ ἔχοντές πω αἰσχύνην τούτου τοῦ ἔργου, φέροντος δέ τι καὶ δόξης μᾶλλον· *nondum infamiam habebat id vitæ genus, quin potius laudi tribuebatur.*

GRON. 22 *Solonis lege*) Longe aliter de verbis Solonis, quæ extant L. ult. D. de Collegiis & corporibus, Salmaſius ad jus Attic. & Romanum. Legit enim ἢ καπηλείων κοινωνοὶ οὗ ἐμπορίων.

23 *In Romano jure*) L. 5. §. 2. D. Capt. & poſt. rev.

24 *Poſtliminium*) Ut liber ſit ac ſui juris, perinde ac ſi captivus ex hoſtium cuſtodia evaſiſſet.

25 *Vox*

didem apparet. De Boccho Salluſtius: *nobis neque bello neque pace cognitus*. Hinc in barbaros prædam exercere laudatum Ariſtoteli, & ipſa 25 vox hoſtis veteri Latio nihil niſi externum ſignificabat.

3. Sub hoc genere comprehendo & fœdera quibus cavetur ut utrinque jus hoſpitii, ut jus commercii ſit, quatenus iſta 26 ſub jure naturali veniunt, qua de re egimus alibi. Utitur hoc diſcrimine Arco, in oratione ad Achæos apud Livium, ubi non de ſocietate ait quæri, ſed de commercio præbendi repetendique juris: nempe ne ſervis Macedonum apud ſe perfugium eſſet. Hoc genus totum conventionum Græci ſtricte εἰρήνην vocant, & opponunt σπονδαῖς, ut tum alibi videre eſt, tum in oratione Andocidis de pace cum Lacedæmoniis. *Liv. lib. xli.*

VI. 1. Conventiones quæ juri naturæ aliquid adjiciunt, aut æquales ſunt, aut inæquales. (h) Æquales ſunt quæ utrimque eodem modo ſe habent αἱ ἴσας καὶ κοινὰς ἐν ἀμφοτέροις ἔχουσι, ut Iſocrates in Panegyrico loquitur: quo illud Virgilii pertinet:

Nec mihi regna peto, paribus ſed legibus ambas
Invictas gentes æterna in fœdera mittam.

Græci iſtas vocant modo 27 συνθήκας ſimpliciter modo 28 συνθήκας ἐπὶ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ, ut apud Appianum & Xenophontem videre eſt: 29 has magis proprie σπονδὰς, & quatenus minus dignos reſpiciunt 30 προστάγματα, aut συνθήκας ἐκ τῶν ἐπιταγμάτων, quas Demoſthenes in oratione de Rhodiorum libertate fugiendas ait his qui libertatem amant, quia ad ſervitutem accedant proxime.

2. Utriuſque modi fœdera 31 aut pacis aut 32 ſocietatis alicujus fiunt cauſa. Æqualia pacis, ut quæ de reſtituendis captivis, rebus captis, & 33 ad ſecuritatem conveniri ſolent, qua de re agendum erit infra in belli effectibus & conſectaneis. Æqualia ſocietatis, aut ad commercia pertinent, aut ad belli communitatem, aut ad res alias. Æquales de commerciis pactiones variæ eſſe poſſunt, puta utrinque 34 ne vectigal ullum ſolvatur, quod in vetere erat fœdere Romanorum 35 & Carthaginienſium, excepto eo quod 36 ſcribæ &

25 *Vox hoſtis*) Cicero 1. offic. 12.

26 *Sub jure naturali*) Nec ulterius porriguntur, neque adjiciunt aliquid juri naturali. 2, 2. 13. GROT.

h *Æquales ſunt*) Sic Plinius Parthos ait cum Scythis ex æquo degere. Pompejus apud Lucanum de eadem Parthorum gente:

Solus
Ex æquo me Parthus adit.

GRON.

27 Συνθήκας) Compoſitiones.

28 Συνθήκας ἐπὶ ἴσῃ) Compoſitiones pari & æqua lege.

29 *Has magis proprie*) Inæquales.

30 Προστάγματα) Iuſtinus *legem parendi dicere* 2, 3. *legem pacis ſtatuere* 9, 5.

31 *Aut pacis*) Ut ceſſent hoſtilia.

32 *Societatis*) Ut præſtentur auxilia mutua.

33 *Ad ſecuritatem*) Ut tuto liceat altrinſecus verſari.

34 *Ne vectigal*) Tale Romanorum & Maſſilienſium, Iuſtin. 43, 5.

35 *Et Carthaginienſium*) Quod paulo poſt ejectos reges factum eſt, Polyb. 3, 22.

36 *Scribæ*) Qui in portu annotabat, quæ naves, quas merces adveherent.

Digitized by Google

& 37 præconi dabatur, aut ne majus ſolvatur quam in præſens, aut ad certam quantitatem,

3. Sic & in bellica ſocietate ut auxilia præſtentur paria equitum, peditum, navium, ſive ad omne bellum quod Græci (i) ξυμμαχίαν, & explicat Thucydides τοὺς αὐτοὺς ἐχθροὺς καὶ φίλους νομίζειν, *eoſdem hoſtes & amicos habere*: quod & apud Livium ſæpe reperias, ſive 38 ad tuendos fines duntaxat, quod ἐπιμαχίαν, ſive ad certum bellum, aut in certos hoſtes, aut in omnes quidem, ſed exceptis ſociis, ut in federe inter Pœnos & Macedonas, quod apud Polybium eſt: quomodo & Rhodii Antigono & Demetrio per fedus auxilia promiſerunt in hoſtes quoſvis, excepto Ptolemæo. Poteſt, ut diximus, æquale fedus & ad res alias pertinere, (K) ut ne in confinio alterius alter arces habeat, ne ſubditos alterius alter defendat, ne iter alterius hoſti præbeat.

Plut.Demetrio.

VII. 1. Ex æqualibus qualia ſint inæqualia facile eſt intelligi. Promittuntur autem inæqualia aut ex parte digniori, aut ex minus digna. Ex parte digniori, ut ſi quis auxilia promittat 39 nec reſtipuletur, 40 aut majora promittat: Ex parte indigniori inæqualia, aut ut Iſocrates dicto Panegirico loquitur, 41 τὰ τοὺς ἑτέρους ἐλαττοῦντα παρὰ τὸ δίκαιον, ſunt ea quæ diximus προστάγματα aut ἐπιτάγματα vocari Et hæc ipſa aut cum imminutione ſunt imperii, aut ſine ejus imminutione.

2. Cum imminutione imperii, ut in ſecundo federe Carthaginienſium cum Romanis, ne cui Carthaginienſes bellum facerent, injuſſu populi Romani. Ab eo tempore, ut Appianus loquitur, Καρχηδόνιοι Ῥωμαίοις ὑπήκοοι ἔνσπονδοι, *Carthaginienſes Romanis ex federe morem gerebant*. Poteſt addi huic generi 42 deditio conditionata, niſi quod illa non imminutionem, ſed 43 translationem totius imperii continet, qua de re diximus alibi. Talem autem conventionem federis nomine & alibi Livius appellat ut libro IX. *Teates Apuli impetraverunt ut fedus daretur, neque ut æquo tamen federe, ſed ut in ditione populi Romani eſſent.*

3. Sine

37 *Præconi*) Qui proclamabat venales merces: quod præconium vocat Cato de r. r.

GROT. i *ξυμμαχίαν vocant*) Veteres ὁμαιχμίαν, Zoſimus lib. v.

GRON. 38 *Ad tuendos fines*) *Guarantiæ*, ut Athenienſium, & Corcyreorum.

GROT. k *Ut ne in confinio alterius alter arces habeat*) Exemplum vide apud Procopium Perſicorum 1.

GRON. 39 *Nec reſtipuletur*) Nec caveat eadem reddi ſibi, ſi quo caſu oppugnetur.

40 *Aut majora*) ut præſtet aliquid pro majoribus viribus potentior, quod alter non præſtet.

41 *Τὰ τοὺς ἑτέρους*) In quibus altera pars plus æquo deprimitur.

42 *Deditio conditionata*) Sub deditione & juribus quibuſdam reſervatis.

43 *Translationem imperii*) Ab eo, qui ſe dedit, ad eum cui deditur 2, 5, 31.

44 *De*

3. Sine imminutione imperii onera aut tranſitoria ſunt, aut manentia. Tranſitoria, 44 de ſolvendo ſtipendio, de 45 mœnibus diruendis, 46 ut locis quibuſdam decedatur; ut dentur 47 obſides, elephanti, naves. Manentia, ut de imperio ac 48 majeſtate comiter colenda, cujus federis quæ ſit vis 49 alibi diximus. Huic proximum eſt ut 50 hoſtes & amici habeantur quos velit partium altera: ne cui exercitui, cui cum altero bellum ſit, per fines tranſitus commeatuſve detur. Tum illa minora, ne arces certis locis ædificare, ne exercitum ducere, ne naves habere ultra numerum definitum; ne urbem condere, ne navigare, ne militem certis locis conſcribere liceat: ne ſocios oppugnare: ne commeatu hoſtes juvare: ne recipere eos qui aliunde veniunt: ut federa prius facta cum aliis dirimantur: quorum omnium exempla apud Polybium, Livium, & alios videre eſt.

4. Solent autem federa inæqualia contrahi, non tantum inter victores & victos: ut Menippus cenſebat, ſed & inter potentiores & impotentiores, etiam qui bello inter ſe experti non ſunt.

VIII. De federibus frequens eſt quæſtio, licitene ineantur cum his qui a vera Religione alieni ſunt: quæ res in jure naturæ dubitationem non habet. Nam id jus ita omnibus hominibus commune eſt, ut Religionis diſcrimen non admittat. Sed de jure divino quæritur, ex quo hanc quæſtionem tractant (l) non Theologi tantum, *Th. 2, 2. q. 10. art. 10. Oldr. conſ. 71. Decif. 111. conſ. 10.* ſed & Juriſconſultorum nonnulli, inter quos Oldradus & Decianus.

IX. 1. Videamus primum de jure divino veteri acturi deinde de novo. Fedus, 51 non nocendi cauſa, cum alienis a Religione contrahere ante Moſis legem licuit. Exemplum eſt in federe Jacobi cum Labane: ut jam de Abimeleco nihil dicam, quando non *Gen. XXXI. 44.* ſatis conſtat eum fuiſſe idolatram. Neque id lex per Moſem data mutavit. Exemplo ſint Ægyptii, haud dubie tunc idolatræ. Hos *Deuteronom. XXXIII. 7.* tamen averſari vetantur Hebrǫi. Excipiendi ſunt 52 populi ſeptem, divina ſententia damnati, cujus ſententię exſecutores erant delegati Iſraelitę; nam his in idololatria perſtantibus, & imperium detrectantibus, parcere vetantur, quibus itidem decreto divino additi *Deut. VII, 1.* ſunt Amalecitę. *Deut. XXV, 17.*

2. Fe-

44 *De ſolvendo ſtipendio*) Ut quod pro hac expeditione militi debetur, dependatur: Liv. 5, 27. lib. 8, 36. lib. 9, 42. lib. 10, 5.

45 *Mœnibus diruendis*) Liv. 34, 17.

46 *Ut locis quibuſdam*) Liv. 8, 11. lib. 27, 45: lib. 37, 45.

47 *Obſides, elephanti, naves.*) Liv. 30, 37. lib. 38, 38.

48 *Majeſtate comiter*) Liv. 38, 11. Cic. pro Balb. 16.

49 *Alibi*) 1, 3, 21.

50 *Hoſtes & amici*) Liv. 38, 11.

GROT. l *Non Theologi tantum*) Puta Antoninus, Cajetanus, Toletus, Molina, Valdeſius, Malderus.

GRON. 51 *Non nocendi*) De non invadendis finibus, & ut ſit utriuſque populi civibus in alterius terris ſecuritas.

52 *Populi ſeptem*) 1, 2, 2.

53 *Com-*

2. Federa quoque 53 commerciorum, & quę his ſimilia ad utilitatem communem, aut alterius partis pertinent, inire cum profanis licet per legem; nihil enim reperitur quod obſtet. Et exempla habemus federum, quæ David & Solomo cum Hiromo Tyriorum rege fecerunt: ac notandum in ſacra hiſtoria dici fedus hoc a Solomone factum juxta ſapientiam quam Deus ei dederat.

II. *Sam.* V. 11.
I. *Reg.* V, 12.

3. Lex quidem Moſis ſpecialiter imperat benefacere popularibus, ἀγαπᾷν τὸν πλησίον: præterea 54 peculiaris victus & morum ratio Judęis pręſcripta familiarem cum hominibus cęteris conſuetudinem vix patiebatur. At hinc non ſequitur aut benefacere extraneis non licuiſſe, aut etiam laudabile id non eſſe, quod male inde collegit poſteriorum magiſtrorum prava interpretatio: unde illud Juvenalis de Judęis:

Levit. XIX, 8.
Deut. XXII, 1.

Non monſtrare vias eadem niſi ſacra colenti.

quo loco exemplum 55 monſtrandæ viæ minime moleſta neque ſumtuoſa beneficia indicat, quæ ignotis etiam tribuenda Cicero dicit & Seneca. Eodem pertinet Taciti illud de iiſdem: *Apud ipſos fides obſtinata, miſericordia in promptu, adverſus omnes alios hoſtile odium.* Sic in novi federis hiſtoria legimus, ſæpe non ſolitos Judæos convivere 56 συγχρῆσθαι, συνεσθίειν, κολλᾶσθαι, προσέρχεσθαι alienigenis. Et Apollonius Molo Judæis objiciebat, ὅτι μὴ παραδέχοιντο τοὺς ἄλλαις προκατειλημμένους δόξαις περὶ Θεοῦ, μηδὲ κοινωνεῖν ἐθέλοιεν τοῖς καθ᾽ ἑτέραν συνήθειαν βίου ζῆν προαιρουμένοις· *non admitti ab eis qui de Deo ſentirent alia, nec quicquam ipſis commune eſſe cum his qui inſtitutis differrent:* Amici Antiochi apud Diodorum Judæos accuſant: μόνους ἁπάντων ἐθνῶν ἀκοινωνήτους εἶναι τῆς πρὸς ἄλλο ἔθνος ἐπιμιξίας καὶ πολεμίους ὑπολαμβάνειν πάντας. *ſolos ex omnibus populis inſociabiles eſſe extraneis, ita ut cæteros pro hoſtibus ducant.* Sequitur de iiſdem: μηδενὶ ἄλλῳ ἔθνει τραπέζης κοινωνεῖν τὸ παράπαν, μηδὲ εὐνοεῖν. *cum nulla gente alia menſam habere communem, neque bene eos aliis velle.* Mox eis tribuitur μισανθρωπία *odium humani generis.* Et apud Philoſtratum Tyanenſis de Judæis: οἳ βίον ἄμικτον εὑρόντες, οἷς μήτε κοινὴ πρὸς ἀνθρώπους τράπεζα· *vitæ genus adeo ſecretum ab humano commercio repererunt, ut ne menſam quidem cum aliis communem habeant.* Sicut & paſsim Judæis apud Joſephum objicitur, τὸ ἄμικτον, τὸ ἀσύμφυλον, ἡ διαίτης ἀμιξία, *inſociabilis vivendi ratio.*

Off. I. *De beneſ.* VI, 9.
Hiſt. V.

4. At hunc non eſſe legis ſenſum Chriſtus nos docuit exemplo

53 *Commerciorum*) Ut liceat navigare, & merces hinc inde tranſportare.

54 *Peculiaris victus*) Quod juſſi erant tot vulgaribus aliorum cibis abſtinere, ut immundis.

55 *Monſtrandæ viæ*) Ut ſit nemini non Judæo promiſcuum aliquod aut tralatitium officium facere, licet id non magis gravet, quam ſi digito monſtres viam prætereunti.

56 Συγχρῆσθαι) *Uti familiaribus,* una cibum capere, jungi & conglutinari, coire & conſueſcere.

57 Fe-

plo ſuo, cum a Samaritide fœminâ aquam accipere non recuſavit, legis ubique obſervantiſſimus. Sed & olim David apud populos irreligioſos perfugium ſibi quæſiverat, nuſquam eo nomine reprehenſus. Apud Joſephum Solomoni templum dedicanti, & oranti Ant.VIII, 2.
ut Deus ibi etiam alienigenarum præces exaudiret, hæc tribuitur oratio: ἡμεῖς οὐκ ἀπάνθρωποι τὴν φύσιν ἐσμὲν, οὐδὲ ἀλλοτρίως πρὸς τοὺς οὐχ ὁμοφύλους ἔχομεν. *non ſumus inhumano ingenio neque male affecti erga extraneos.*

5. Excipiendi ab hac regula non illi tantum populi quos ſupra diximus, ſed inſuper Ammonitę, & Moabitę, de quibus ſcriptum eſt Deut. XXIII, 6. *Non quæres proſperitatem eorum* (ita rectius hoc loco verteris שלמם quam pacem eorum) *nec bonum eorum ullis diebus tuis unquam.* Quibus verbis 57 fœdera benefica cum illis populis vetantur, non etiam jus belli conceditur: aut certe, quę Hebręorum quorundam ſententia eſt, vetatur pax ab illis peti, non etiam oblata accipi. Certe 58 jus belli in Ammonitas Hebręis negatur Deut. II, 19: neque Jephthes Jud.XI, 16.
arma in eos movit, niſi poſt tentatas ęquę pacis vias, neque II.Sam.X.
David niſi atrocibus injuriis laceſſitus. De ſocietate bellica quęſtio ſupereſt.

6. Ante legem, hanc quoque non illicitam fuiſſe cum profanis gentibus exemplo apparet (m) Abrahami, impios Sodomitas bello adjuvantis. Nec lege Moſis quicquam generaliter hac in re mutatum legitur. Atque ita videmus ſenſiſſe (n) 59 Aſmonæos, legis & peritos & reverentes admodum, ut ex religioſa ſabathi obſervatione, 60 permiſſa ſola ſui tutela, non alio armorum uſu, apparet. Et hi tamen cum Lacedæmoniis & Romanis fœdus pepigere, approbantibus ſacerdotibus & populo; imo & pro eorum ſalute ſa-

57 *Fœdera benefica*) Quæ non modo ſecuritatem, ſed etiam mutua officia & honores præſtant ineuntibus.

58 *Ius belli*) Ut liceat eos nihil lædentes bello laceſſere. GROT.

m *Abrahami*) Idem cum Eſcole & Aneto fœdus fecit. Sic & David cum Achi & Naaſo, Solomon cum Ægyptiis, Aſa cum Benadado.

n *Aſmonæos legis & peritos & reverentes admodum*) Laus eorum eſt in Thargumo Chaldaico, in libris Maccabaicis, in epiſtola ad Hebræos. Horum exemplum ſecuti Imperatores & reges Chriſtiani fœdera aut cum non Chriſtianis, aut cum non ſane Chriſtianis fecere, Conſtantinus cum Gothis & Vandalis, Juſtinianus cum Longobardis: cum Saracenis, Alanis, Gepidis, Francis, Suevis, Vandalis, Theodoſius, Honorius, Leo, Heraclius, Baſilius, Iſaacius Angelus, Palæologus: cum Mauris reges Hiſpaniæ Alphonſus Hiſpalenſis, Ramirus, Alfonphus Caſtus, Sanctius Caſtellæ, Ferdinandus cognomine Sanctus: Petrus Legionis rex: Alphonſus Caſtellæ rex prudentiſſimus: cum Tartaris Rodolphus Habspurgenſis. Adi Johannem de Carthagena libro III, c. I. de jure belli Romani Pontificis c. I. Iulius II. Pontifex Turcis uſus. GRON.

59 *Aſmonæos*) I, 4, 7.

60 *Permiſſa ſola ſui*) Vt ſabbato liceret tantummodo hoſtem aggreſſum repellere, non ultro aggredi, quamvis occaſio & ſpes victoriæ præſens appareat. GROT.

Digitized by Google

ſacra publice fecerunt. Quæ vero contra adferuntur, cauſas habent peculiares.

7. Nam ſi quos reges aut populos, extra eos qui in lege expreſſi erant, exoſos ſibi & infortunio damnatos per Prophetas Deus ſignificaſſet, eorum tutelam ſuſcipere aut cum iis arma ſociare haud dubie nefas erat. Huc illud pertinet Prophetæ (o) ad Joſaphatum de rege Iſraelis: *Tene improbo opitulari, & eos diligere* (p) *qui Deum oderunt? At ob hoc ipſum exarſit in te Dei ira.* Nam infelicem belli exitum Micheas propheta jam ante prædixerat. Et alterius prophetæ ad Amaſiam: *Ne ito tecum exercitus Iſraelitarum: nam non adeſt Deus Iſraelitis, ulli inquam Ephraimitarum.* Hoc vero non venire ex natura federis, ſed ex perſonæ peculiari quadam qualitate, vel hinc evincitur, quod graviter increpitus eſt Joſaphatus, etiam diris additis, eo nomine quod commercii cauſa ſocietatem iniiſſet cum Ochozia rege Iſraelitarum, ſimilem ei, quam David & Solomo inierant cum Hiramo, quos eo nomine partim non reprehenſos, partim laudatos diximus. Nam quod additur Ochoziam impie egiſſe, debet ad totam ejus vitam referri, ob quam Deus ipſi omnibuſque ejus conatibus infenſus fuerit: quomodo hæc hiſtoria explicatur in libro cui nomen Conſtitutiones Clementis VI, capite XVIII.

II. Paralip. XIX, 2.
II. Paralip. XXV, 7.
II. Paralip. XX, 37.
II. Paralip. XVI, 2. 7. Eſ. VIII, 6.

8. Notandum & hoc, pejorem fuiſſe cauſam eorum qui 61 a Jacobo orti Deum bene cognitum deſerverant, quam populorum extraneorum. Nam in defectores illos cœteri populares armabantur (q) lege quæ exſtat Deut. XIII, 13.

9. Eſt & ubi culpantur federa, ob 62 animi vitium unde procedebant: ita a Propheta reprehenſus Aſa, quod ad ſocietatem Syri ſe contuliſſet Deo diffiſus: quod oſtenderat cum res Deo ſacratas ad Syrum mitteret. (a) Sed nempe Rex idem culpatus quod in medicis ſpem poſuiſſet, non in Deo. Non ergo ex hac hiſtoria magis ſequitur, per ſe aut generaliter malum eſſe ſocietatem contrahere cum talibus quales erant Syri, quam medicos conſulere. Multa enim non illicita 63 vitiat animus, ut (b) cenſum in Davide, (c) the-

(a) II. Paral. XVI, 12. Ambr. ad Rom. cap. 3. Auctor. imperf. ad Matth. cap. XVI.
(b) II. Sam. XXIV.
(c) II. Reg. XX, 13.

GROT. o *Ad Joſaphatum*) Ioſephus: *ᾐτιᾶτο τῆς πρὸς Ἄχαβον συμμαχίας ἄνθρωπον ἀσεβῆ καὶ πονηρόν· accuſabat eum ſocietatis initæ cum Achabo homine impio ac ſcelerato.*

p *Qui Deum oderunt*) Gratianus Valenti patruo contra Scythas opem petenti ſcripſit, *ὡς οὐ δεῖ τῷ ἐχθρῷ τοῦ Θεοῦ συμμαχεῖν· fas non eſſe ſocialia arma jungere cum eo qui Dei ſit hoſtis.* Zonaras.

GRON. 61 *A Jacobo orti*) Quales erant X. tribus revulſæ a domo Davidica per Jeroboamum, qui & idololatriæ illis auctor fuerat, ne ſi quotannis Hieroſolymam proficiſcerentur ad templum viſendum redirent ad reverentiam regum, a quibus deſciverant.

GROT. q *Lege quæ extat Deuter. XIII, 13.*) Adde exemplum Ioſuæ c. XXII.

GRON. 62 *Animi*) Intentionis, conſilii, propoſiti.

63 *Vitiat animus*) Quæ per ſe ſunt innoxia, ſed culpantur, quia parum pio propoſito ſuſcipiuntur.

64 *Intra*

Digitized by Google

theſaurorum oſtenſionem in Ezechia. Sic (*d*) alibi fiducia in Ægyptio poſita reprehenditur, cum tamen Solomoni (*e*) cum Ægyptio affinitatem contrahere licuerit. (d) *Eſa.* XXXI, 1 (e) *1 Reg.* III, 1

10. Quibus & hoc addendum eſt, (*f*) Hebræos ſub ſtatu legis veteris diſertas habuiſſe promiſſiones victoriæ ſi legem obſervarent, quo minus recurrendum habebant ad humana auxilia. Exſtant quidem & apud Solomonem (*g*) ſententiæ non paucæ, de vitandis conſortiis impiorum. Sed hæc prudentiæ monita ſunt, non legis præcepta: & illa ipſa monita, ut moralia pleraque, plurimas habent exceptiones. (f) *Deuteron.* XXVIII, 7. (g) *Prov.* I, 15. XIII, 20. XXII, 24. XXVI, 1.

XI. Lex autem Evangelii nihil hac in parte mutavit: imo magis etiam favet federibus, quibus hi qui a Religione alieni ſunt, in cauſa juſta ſublevantur, quia beneficentiam in quoſvis homines data occaſione, non liberam modo reliquit & laudabilem, ſed & ſub præcepto poſuit. Nam Dei exemplo, qui ſolem oriri facit bonis & malis, & pluvia utroſque humectat, jubemur nullum hominum genus a beneficiis noſtris excludere. Bene Tertullianus: *Quamdiu 64 intra Iſraelem erat ſacramentum, merito in ſolos fratres miſericordiam mandabat. At ubi Chriſto dedit gentes hereditatem & poſſeſſionem terminos terræ, & 65 cœpit expungi quod dictum eſt Oſeæ: Non populus meus populus meus, & non miſericordiam conſecuta miſericordiam conſecuta, Natio ſcilicet; exinde Chriſtus in omnes legem fraternæ benignitatis extendit, 66 neminem excludens in miſeratione ſicut in vocatione.* *Victoria de Indis relect.* 1. *nu.* 15. & 17. *Fran. Arius de bello num.* 192. *Cajet.* 2, 2. *q.* 40. *art.* 1. *Molin. tract.* 11. *diſp.* 112. *Matthæi* V, 45.

2. Quæ accipi oportet ſalva gradus differentia, ut in omnes ſimus benefici, præcipue tamen in religionis conſortes. In Clementis conſtitutionibus legimus: *πᾶσιν οὖν δίκαιον διδόναι ἐξ οἰκείων πόνων. προτιμητέον δὲ τοὺς ἁγίους. Omnibus largiendum de noſtra opera: ſed ita ut ſanctorum potior habeatur ratio. Perfecta liberalitas*, inquit Ambroſius, *fide, cauſa, loco, tempore commendatur, ut primum opereris circa domeſticos fidei.* Simile eſt illud Ariſtotelis: *οὐ γὰρ ὁμοίως προσήκει συνήθων καὶ ὀθνείων φροντίζειν. Neque enim par eſt æqualem curam ſubiri pro externis & pro amicis.* *Gal.* VI, 10. *lib.* VII. *cap.* III. *off.* I, *c.* 3. *Nic.* IV.

3. Convictus etiam familiaris cum hominibus qui alieni ſunt a Religione non prohibetur: ac ne cum illis quidem quorum pejor cauſa eſt, & qui a diſciplinæ Chriſtianæ regula deficiunt, omne interdicitur commercium, ſed familiare extra neceſſitatem, non etiam quod emendandis ipſis ſpem præbet. Illud vero quod apud Paulum eſt, *Ne jugum ducite cum alienis a fide: quod enim conſor-* II. *Theſſal.* I. 14, 15, II. *Corinth.* VI, 14.

64 *Intra Iſraelem erat ſacramentum*) Penes ſolos Iſraëlitas fedus & Eccleſia.

65 *Cœpit expungi*) Impleri & q. ſolvi, quia pecunia ſoluta expungitur vel deletur nomen debitoris in tabulis expenſi.

66 *Neminem excludens*) Omnium miſertus, ut omnes vocat.

ſortium eſt juſtitiæ cum iniquitate, aut quæ commixtio eſt luci cum tenebris, aut quæ concordia eſt Chriſto cum Satana, aut quæ pars credenti cum non credente? ad eos pertinet 67 qui in idoliis convivabantur, atque ita ut idololatriam committebant, aut certe committentium ſpeciem præbebant. Oſtendunt ſequentia: *Quæ conſenſio templo Dei*
1.Cor. x, 21. *cum idolis?* ſimilia illis quæ in priore ad Corinthios eoſdem: *Non poteſtis fieri participes menſæ Domini & menſæ dæmoniorum.*

4. Neque ab eo quod ſubeunda ſponte non ſunt profanorum imperia, nec conjugia cum eis contrahenda, recte procedet argumentum. Nam in utroque hoc caſu apparet majus periculum, aut certe plus difficultatis injici veræ Religionis uſui. Adde quod magis perpetua ſunt iſta vincula: & in matrimonio liberior electio, cum fœdera ex temporum & locorum occaſione ſumenda ſint. Sicut autem benefacere profanis malum non eſt, ita nec opem eo-
Sylv. verb. bellum 1.n.9. concl.3. rum implorare, ſicut Cæſaris & Tribuni auxilium Paulus invocavit.

Pan. in c. quod
ſuper, de voto. XI. 1. Nulla ergo hic intrinſeca aut univerſalis eſt pravitas, ſed (1) ex circumſtantiis æſtimanda. Cavendum enim ne nimia commixtio contagium adferat 68 infirmis; quam ad rem utile erit ſedes diſtingui, ſicut Iſraelitæ ſeorſim ab Ægyptiis habitarunt. Neque enim ratione caret illud Anaxandridæ:

> Οὐκ ἂν δυναίμην συμμαχεῖν ὑμῖν ἐγώ.
> Οὐδ' οἱ τρόποι γὰρ ὁμονοοῦσ' οὐδ' οἱ νόμοι.
> Ἡμῶν· ἀπ' ἀλλήλων δὲ διέχουσι πολύ.
>
> *Ego eſſe veſter non queam commilito,*
> *Quando nec leges, nec mores conſentiunt,*
> *Sed multis inter ſe intervallis diſcrepant.*

Lib.1, c.2. Quo pertinent & ea quæ alibi attulimus de religione Judæorum & Chriſtianorum in commilitio cum paganis.

Sylveſt. in verbo bellum, p.1.n.9. v.3. 2. Sed & ſi ex ſocietate tali 69 profanæ opes magnum ſint habituræ incrementum, abſtinendum erit extra ſummam neceſſita-

tem

67 *Qui ex idoliis convivabantur*) Accedebant ad epulas, de hoſtiis falſorum deorum inſtructas: quoties enim ſacrificarent, parvum quiddam de extis (proficias dicebant) adolebant in altaribus: de reliqua hoſtia vel victima epulabantur, vocatis amicis, & ſi quod inſuper ſupereſſet, in macellum mittebant.

GROT. 1 *Ex circumſtantiis æſtimanda*) Vide orationem Phartazæ ad Lazos apud Agathiam III. Saxo libro IX. in verbis Ludovici regis Francorum ad Haraldum: *Nullam poſſe animorum intervenire concordiam diſſena ſacra complexis; quamobrem petitorem opis primum religionis contubernio opus habere, neque magnorum operum conſortes exiſtere poſſe, quos ſupernæ venerationis formula diſparaſſe.*

GRON. 68 *Infirmis*) Quibus ſcandalo & offenſioni ſit noſtra cum pravæ ſuperſtitionis cultoribus converſatio.

69 *Profanæ opes*) Si ab ſocietate noſtra cum infidelibus & averſis a religione noſtra iſtorum in univerſum potentia contra omnes, qui nobiſcum ſunt religione conjuncti, etſi in præſens cauſa diſſentiant.

70 Jus

Digitized by Google

tem: In qua locum habet, quod in ſimili re dixit Thucydides: *Libro* 1.
ἀνεπίφθονον δὲ ὅσοι ὥσπερ καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐπιβουλευόμεθα, μὴ Ἕλληνας μόνον, ἀλλὰ καὶ βαρβάρους προσλαβόντας διασωθῆναι. *His qui inſidiis impetuntur, ut nos ab Athenienſibus, invidia fieri non debet ſi ſalutem quærunt non Græcorum modo ſed & barbarorum auxiliis.* Non enim 70 jus quodvis ſufficit ad id committendum, quod religioni, ſi non directe, indirecte tamen nociturum putetur. Quærendum enim primo loco eſt regnum cœleſte, id eſt, Euangelii *Matth.* VI, 33.
propagatio.

3. Optandum eſſet, ut multi hodie principes ac populi in *Frod. l.* IV, *hi-*
animum admitterent liberam & piam vocem Fulchonis Archiepi- *ſtoria Remenſis*
ſcopi quondam Remenſis, Carolum Simplicem ſic admonentis: *c.* 6.
Quis non expaveſcat vos (s) inimicorum Dei amicitiam velle, ac in cladem & ruinam nominis Chriſtiani pagana arma & fœdera ſuſcipere deteſtanda? Nihil enim diſtat utrum quis ſe paganis ſociet, ab abnegato Deo idola colat. Exſtat apud Arrianum dictum Alexandri: ἀδικεῖν μεγάλα τοὺς στρατευομένους ἐναντία τῇ Ἑλλάδι παρὰ τοῖς βαρβάροις, παρὰ τὰ δόγματα τὰ τῶν Ἑλλήνων. *graviter eos delinquere qui adverſum Græcos Barbaris militarent, contra Græcorum jura.*

XII. Illud hic addam, cum omnes Chriſti unius corporis mem- 1. *Cor.* XII, 18,
bra ſint, quæ jubentur alia aliorum dolores ac mala perſentiſcere 26.
ſicut id ad ſingulos pertinet, ita & ad populos qua populi ſunt, & ad reges qua reges pertinere. Neque enim pro ſe quiſque tantum, ſed & pro mandata ſibi poteſtate ſervire Chriſto debet. Hoc autem præſtare reges & populi non poſſunt, graſſante armis hoſte impio, (t) niſi alii aliis auxilio ſint: quod commode fieri nequit, niſi fœdus eo nomine ineatur: quod fœdus jam olim initium fuit, & princeps ejus creatus conſenſu communi 71 Romanus Imperator. Debent ergo Chriſtiani omnes ad cauſam hanc communem pro virium modo viros aut pecunias conferre: quod quominus faciant non video quomodo poſſint excuſari, niſi ſi qui bello inevitabili, aut 72 non diſſimili malo domi diſtinentur.

XIII. 1. Solet ſæpe & illa incidere quæſtio, ſi plures bellum gerant, utri potius opem ferre debeat qui utrique eſt fœderatus.

Hic

70 *Jus quodvis*) Cauſa quæ non ſit maximi momenti, licet juſta, tantum valere apud quemquam debet, ut eam defendat ac tueatur cum detrimento notabili omnis Chriſtiani nominis.
GROT. s *Inimicorum Dei amicitiam velle*) Exemplum in Mancafa apud Nicetam rebus Iſaaci Angeli lib. II. Prædicatur pietas Emanuelis ducis Sabaudiæ, qui Cyprum ope Turcæ recuperare cum poſſet, noluit.

t *Niſi alii aliis auxilio ſint*) Ad hanc rem vide Marianam libro XXX. Parutam lib. IV. Bizarum VII. & XII.
GRON. 71 *Romanus Imperator*) Fridericus III. a.C. 1461. Videnda Boecleri diſputatio de Paſſagiis.

72 *Non diſſimili malo*) Diſſenſione ob religiones.

73 Ad

Hic primum ſciendum eſt, quod & ſupra diximus, 73 ad injuſta bella nullam eſſe obligationem. Quare (u) qui federatorum juſtam habet belli cauſam præferendus, ſi cum 74 extraneo res ſit. Etiam ſi cum alio federato: Sic oratione de Megalopoli oſtendit Demoſthenes, Meſſeniis ſociis contra Lacedæmonios item ſocios opem ferri ab Athenienſibus debere, ſi ab his incipiat injuria. Sed id ita

Polyb. lib. VI. verum: niſi convenerit hoc quoque ne adverſus eum auxilia mittere liceat. In pactione Hannibalis cum Macedonibus erat: *Hoſtium hoſtes erimus, exceptis regibus, civitatibus, & portubus quibuſcum fedus nobis & amicitia eſt.*

2. Quod ſi federati inter ſe committantur cauſis utrinque injuſtis, quod accidere poteſt, utraque parte abſtinendum erit. Sic in Leuctrica Ariſtidis quinta dicitur, *εἰ μὲν ἐπ' ἄλλους ἐκάλουν, ῥᾳδίως ἄν. ἐπ' ἀλλήλους δὲ καλούντων, οὐκ ἐθέλειν παρεῖναι· ſi quidem in alios auxilium poſcerent, facile eſſe negotium: ſin ſociorum alter in alterum, nolle ſe miſceri.*

3. Quod ſi federati in alios bellent juſta quiſque de cauſa, ſi utrique auxilia mitti poſſunt, puta in milite aut pecunia, mittenda erunt; ut fit circa 75 creditores perſonales. At ſi ipſius qui promiſit præſentia requiritur, 76 quæ individua eſt, ratio poſtulat (x) ut præferatur cum quo antiquius eſt fedus: quod Acar-

Libro IX. nanes Spartanis dicunt apud Polybium; eodemque pertinet Conſulis Romani reſponſum Campanis datum: *amicitias ita inſtitui par eſt,* (y) *ne qua vetuſtior amicitia ac ſocietas violetur.*

4. Sed

73 *Ad injuſta bella*) Etiamſi quis ſocietatem armorum promiſerit, ſi ſocium videat bellum palam injuſtum aggredi, non teneri ex promiſſo talem ſocium juvare.

GROT. u *Qui federatorum juſtam habet belli cauſam præferendus*) Vide infra lib. III. cap. XXV. §. 4. In fidelitate Feudali dicitur: *Et ſi ſcivero velle te aliquem juſte offendere, & inde generaliter vel ſpecialiter fuero requiſitus, meum tibi, ſicut potero, præſtabo auxilium.*

GRON. 74 *Extraneo*) Non federato.

75 *Creditores perſonales*) Chirographarios l. un. Cod. etiam ob chirographariam pec. pig. ten. qui ſolo chirographo ſibi de pecunia credita caverunt; nam inter hos pecunia debitoris, ſi quæ libera eſt, in concurſu creditorum dividitur. Alii ſunt hypothecarii l. 1. §. 3. D. de ſeparat. l. 8. C. qui bon. ced. pot. quibus pignore vel hypotheca proviſum eſt. Ex utriuſque, quibus ob favorabilem crediti cauſam ante alios exigundi jus vel privilegium conceſſum eſt, privilegiarii l. 10. Princ. D. de pactis.

76 *Quæ individua eſt*) Neque enim poteſt quiſquam eſſe ſimul duobus locis.

GROT. x *Ut præferatur cum quo antiquius eſt fedus*) Vide de Feudis lib. IV. cap. 31.

y *Ne qua vetuſtior amicitia ac ſocietas violetur*) Χρὴ φίλοις κατ' ἐχθρῶν συμμαχεῖν, οὐ κατὰ φίλων· *amicis auxilia ferenda contra hoſtes, non contra amicos,* dicit Ptolemæus Athenienſibus apud Appianum in legationum excerptis.

z Quod

Digitized by Google

4. Sed addenda exceptio, niſi fedus poſterius ultra promiſſio- *Sylveſt. in verb.*
nem aliquid habet, (z) 77 quod quaſi dominii tranſlationem in ſe *bellum p.1. n.7.*
contineat, puta ſubjectionis aliquid. (a) Nam & ſic in venditione dicimus priorem præferri, niſi poſterior dominium tranſtulerit. Sic Nepeſinis apud Livium deditionis, quam ſocietatis, fides ſan- *Lib.VI.*
ctior. Diſtinguunt hæc alii ſubtilius; ſed quæ dixi, ut ſimpliciora, ita veriora arbitror.

XIV. Finito tempore fedus tacite renovatum intelligi non de- *Dec. conſ. 407.*
bet, niſi ex actibus qui nullam aliam interpretationem recipiunt; non enim facile 78 præſumitur nova obligatio.

XV. Si pars una fedus violaverit, poterit altera a federe di- *Dec. conſ. 265.*
ſcedere 79; nam capita federis 79 ſingula conditionis vim habent. *Cep. 451, 455,*
Exemplo ſit illud apud Thucydidem: *λύουσι τὰς σπονδὰς οὐχ οἱ δι'* *461.*
ἐρημίας ἄλλοις προσιόντες, ἀλλ' οἱ μὴ βοηθοῦντες οἷς ἂν ξυνομόσωσι. *Soluti fe-* *Libro I.*
deris culpam ſuſtinent, non qui deſerti ad alios ſe conferunt, ſed qui quam jurati promiſerant opem, re non præſtant. Alibi apud eundem: *ὅ,τι δ' ἂν τούτων παραβαίνωσιν ἑκάτεροι καὶ ὁτιοῦν, τότε λελύσθαι τὰς σπονδάς.* *Sed ſi vel tantillum ex dictis pars alterutra tranſgrederetur, rupta fore pacta.* Sed hoc ita verum eſt, ni aliter convenerit: quod fieri interdum ſolet, ne ob quaſvis offenſas a federe diſcedere liceat.

XVI. 1. Sponſionum tot eſſe materiæ poſſunt, quot federum. Diſtant enim hæc 80 perſonarum facientium poteſtate. Sed duo ſunt quæ de ſponſionibus quæri ſolent. Primum ſi improbetur a rege aut civitate ſponſio, in quid teneantur ſponſores 81 ad id quod intereſt, an ad reſtituendam rem in eum ſtatum in quo erat ante ſponſionem, an ad 82 corpus dedendum. Prima ſententia videtur juri civili Romano congruere: ſecunda æquitati, quam in Caudina controverſia tribuni plebis L. Livius & Q. 83 Melius urgebant; tertia uſu probata eſt, ut exemplis ſponſionum duarum nobilium 84 Caudinæ & Numantinæ apparuit. Sed illud ante omnia

z *Quod quaſi dominii translationem in ſe contineat*) Vide Radevicum II, 7.

GRON. 77 *Quod quaſi dominii*) Flor. I, 16. *Erat cum utriſque fedus, ſed hoc Campani ſanctius & prius omnium ſuorum deditione fecerant.* Adde 2, 12, 15.

GROT. a *Nam & ſic in venditione*) Edicto Theodorici, c. 138.

GRON. 78 *Præſumitur nova obligatio*) Quia plerumque habet aliquid oneroſi.

79 *Singula conditionis*) Ut ſi unum illorum migret vel non ſervet, pars altera alteram ſolvat.

80 *Perſonarum facientium*) Federa non faciunt niſi ſummæ poteſtates, aut earum mandato miniſtri: non ſponſiones miniſtri ſine poteſtate ac mandato.

81 *Ad id quod intereſt*) Æſtimationem commodi, quod ex effectu habuiſſet is, cui ſponſio facta eſt & pro ea ſatisfactionem.

82 *Corpus dedendum*) Sponſoris.

83 *Melius urgebant*) Et ipſi Samnites Liv. 9, 11.

84 *Caudinæ & Numantinæ*) Flor. I, 16. & 2, 18.

85 Nul-

Digitized by Google

omnia tenendum, eum qui ſummum imperium habet 85 nullam in partem obligari. Bene enim Romanis Poſthumius: *Hoſti nihil ſpopondiſti: civem neminem pro vobis ſpondere juſſiſtis; nihil ergo vobis nec nobiſcum eſt, quibus nihil mandaſtis, nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egiſtis*. Bene idem: *Injuſſu populi nego quicquam ſanciri poſſe, quod populum teneat*: & hoc non minus recte: *ſi quid eſt in quod obligari populus poſſit, in omnia poteſt.*

2. Ergo nec ad id quod intereſt, nec ad reſtitutionem populus tenebatur: cum quo ſi negotium ſibi eſſe voluiſſent Samnites, retinere exercitum apud Furculas Caudinas debuerant, & Romam legatos mittere, qui cum Senatu ac populo de pace ac federe agerent, ut 86 quanti ipſis eſſet exercitus incolumitas, id ipſi æſtimarent. Tum demum ſi pactis ſtatum non eſſet, potuiſſent dicere, quod & ab ipſis & a 87 Numantinis dictum ait Vellejus, 88 publicæ violationem fidei non debere 89 unius lui ſanguine.

3. Majori ſpecie dici poteſt (b) milites omnes fuiſſe obligatos. Et certe æquum id eſſet, ſi ipſorum juſſu ac nomine contractum foret a ſponſoribus, ut in pacto 90 quod Hannibal fecit cum Macedonibus factum videmus. Quod ſi (c) fide ſponſorum & (d) ſexcentorum, quos imperarunt, obſidum fuerunt contenti Samnites, habent quod ſibi imputent. Rurſum ſi ſponſores 91 præ ſe tulerunt poteſtatem publico nomine contrahendi, ex damno per dolum dato ad reſtitutionem tenebantur. Si id non apparet, teneban-

85 *Nullam in partem*) Salluſtius Iugur. 39. *Senatus ita, uti par fuerat, decernit, ſuo atque populi injuſſu nullum potuiſſe fedus fieri*.

86 *Quanti ipſis eſſet*) Quid vellent concedere Samnitibus, ut exercitum ab illis obſeſſum & clauſum recuperarent incolumem.

87 *Numantinis*) Nam cum his quoque juxta turpe fedus ictum eſt.

88 *Publicæ violationem*) Populum vel principem a perfidiæ crimine non excuſari, ſi, quo ne ſervet ſuo nomine promiſſum ſæviat in miniſtrum promittendi, aut dedat, ut in eum ſæviatur.

89 *Vnius*) Sponſoris.

GROT. b *Milites omnes fuiſſe obligatos*) Sic Numantini, ſi ſponſio non probaretur, exercitum ſibi dedendum cenſebant, ea ſponſione liberatum.

GRON. 90 *Quod Annibal fecit*) Polybius lib. 7, 2.

GROT. c *Fide ſponſorum*) Hi erant conſules duo, quæſtores duo, præfecti IV., tribuni XII, narrante Appiano. Hi omnes dediti ex Caudino ſponſu: ex Numantino conſul ſolus, cæteris parcitum, ob Tiberium Gracchum, ut in Gracchorum vita narrat Plutarchus.

d *Sexcentorum quos imperarunt obſidum*) Pontius filius apud Appianum: *τῶν τε ἱππέων ἐπιλέξομαι τοὺς ἐπιφανεστάτους, ὅμηρα τῶνδε τῶν συνθηκῶν, ἕως ἂν ὁ δῆμος ἐπιψηφίσῃ*: *equitum potiſſimos deligam, qui obſides ſint, donec populus pacta firmet*. Satis eſſe obſides tenentis arbitrio relinqui cenſuere Luſitani in re ſimili. Mariana XXI, 12. qui deditos accipiunt, pœnam remittere cenſentur. Polybius excerpto CXXII.

GRON. 91 *Præ ſe tulerunt*) Mentiti ſunt, ſe habere quam non habebant.

92 Quod

bantur ad id 92 quod intererat ex vi negotii ratum haberi. Et hoc caſu non corpora tantum, ſed & bona ſponſorum fuiſſent obligata Samnitibus, niſi pœnam vice ejus quod intereſt, 93 expreſſiſſent. Nam de obſidibus convenerat, ut 94 capite luerent ſi pacto non ſtaretur. De ſponſoribus an eadem dicta ſit pœna in obſcuro eſt. Pœnæ autem ſtipulatio tali modo facta efficit, ut ſi factum præſtari nequeat, nihil aliud 95 ſit in obligatione: ſuccedit enim 96 certum loco incerti quod intereſt. Erat autem communis iſtorum temporum ſententia, etiam 97 vitam valide poſſe obligari.

4. Apud 98 nos autem, qui aliter ſentimus, exiſtimo tali ſponſione bona primum ad id quod intereſt, & ſi ea non ſufficiant, corpus ad ſervitutem obligari. (e) Fabius olim Maximus cum pactum quoddam ejus cum hoſtibus factum ſenatus improbaſſet, fundum ſuum ducentis millibus vendidit, & fidei ſatisfecit. Samnites vero (f) Brutulum Papium induciarum ruptorem ſimul cum bonis ſuis dedendum recte cenſuerunt.

Scriptor de vir. ill. c. 43. Plut. Fabio Maximo. Liv. lib. VIII. & IX.

XVII. 1. Altera quæſtio eſt, an ſponſio obliget ſummam poteſtatem 99 ex notitia & ſilentio. Hic diſtinguendum primum an pure facta ſit ſponſio, an ſub conditione ſi rata haberetur a ſumma poteſtate. Nam hæc conditio non impleta (debent autem conditiones diſerte impleri) nullam facit ſponſionem. Quod recte convenit in ſponſionem Lutatii cum Pœnis: accedebat quod ea ſe populus, quia ſuo injuſſu facta erat, teneri negaverat: itaque publico conſilio aliud de integro fœdus factum erat.

Liv. l. XXI. Polyb. lib. III.

2. Videndum deinde, an præter ſilentium res aliqua acceſſerit; nam ſine re aut facto aliquo, ſilentium non ſatis probabilem voluntatis conjecturam ſuppeditat, ut ex his quæ de dominii derelictione 1 ſupra diximus intelligi poteſt. Sed ſi actus aliqui acceſſerint, qui ad aliam cauſam probabiliter referri nequeant, tum recte

Polyb. & Liv. dictis locis.

92 *Quod intererat*) Quod pro ratione rei, quæ agebatur æſtimari poterat, velle ſibi præſtari Samnites, ſi pactum ratum non eſſet.

93 *Expreſſiſſent*) Diſerte & clare in formula pacti poſuiſſent.

94 *Capite luerent*) Liv. 9, 5.

95 *Sit in obligatione*) Quam pœna ſcilicet.

96 *Certum loco incerti*) Ante pœnam non definitam incerta erat æſtimatio ejus, quod intereſt, & poterat in quantumvis extendi. At poſtquam ea definita eſt, ceſſat æſtimatio incerti, & ſubit in ejus locum id, de quo convenerat certum.

97 *Vitam valide poſſe*) 2, 21. 11. 3, 2. 6.

98 *Nos qui aliter ſentimus*) Qui putamus hominem vitæ ſuæ dominum non eſſe, ut poſſit eam obligare, aut caput ſuum pignori opponere.

GROT. e *Fabius olim Maximus*) Diodorus Siculus in excerptis Peireſianis, Valerius Maximus IV. c. VIII.

f *Brutulum Papium*) Dion excerpto legationum v.

GRON. 99 *Ex notitia & ſilentio*) Eo quod actum a legato ſuo vel præfecto reſciverit, nec contradixerit.

1 *Supra diximus*) 2, 43.

2 Nu-

cte intelligitur actus ratus eſſe habitus: quomodo probatum id quod cum Gaditanis convenerat, notat Cicero pro Balbo.

3. Silentium adverſus Carthaginienſes urgebant Romani, de pactione cum Aſdrubale facta. Sed cum illa pactio verbis concepta eſſet negantibus, ne Pœni amnem Iberum tranſirent, vix erat ut ſilentium ſolum ad inducendam ratihabitionem facti alieni valeret, quippe cum factum proprium nullum ſecutum eſſet, niſi aliquando Pœnus Iberum tranſire volens prohibitus a Romanis eſſet, eorumque dicto Pœni paruiſſent; talis enim actus vim habet actus poſitivi, nec manet intra fines 2 nude abnutivos. Quod ſi Lutatii pactio plures habuiſſet partes, & cæteras partes a jure communi abeuntes obſervatas a Romanis ſemper appareret, jam ſatis firma eſſet conjectura probatæ pactionis.

4 Reſtabat hic dicere aliquid de pactionibus, quas duces & milites non de eo quod ſummi eſt imperii, ſed de re privata ſua aut ſibi permiſſa faciunt: ſed de his agendi opportunior erit locus ubi ad ea quæ in bello accidunt perventum erit.

2 *Nude abnutivos*) Quibus tantummodo aliquid negatur fieri debere, non ponitur, quid fieri debeat.

C A P U T XVI.

De interpretatione.

I. *Quomodo promiſſa obligent exterius.*
II. *Verba ſi alia conjectura abſint, intelligenda ex proprietate populari.*
III. *Verba artis ex arte.*
IV. *Conjecturis uſum eſſe ex ambiguitate vocum, ex ſpecie repugnantiæ, aut quia ſe ingerunt.*
V. *Ut ex materia:*
VI. *Ex effectu:*
VII. *Ex conjunctis: origine, aut etiam loco:*
VIII. *Quo pertinet conjectura ex ratione movente, quæ quando & quomodo locum habeat.*
IX. *Diſtinctio ſignificationum in laxas & ſtrictas.*
X. *Diſtinctio promiſſorum in favorabilia, odioſa, mixta, & media.*
XI. *Rejecta circa actus populorum aut regum differentia contractuum bonæ fidei, aut ſtricti juris.*
XII. *Ex dictis diſtinctionibus ſignificationum & promiſſorum regulæ formantur circa interpretationes.*
XIII. *An ſociorum nomine futuri veniant, & quatenus: ubi de fœdere Romanorum cum Aſdrubale, & ſimilibus controverſiis.*
XIV. *Quomodo interpretandum, ne alter populus alterius injuſſu bellum gerat.*

XV *De.*

XV. *De illis verbis, Liberam fore Carthaginem.*

XVI. *Quæ pacta perſonalia habenda, quæ realia, diſtinctionibus explicatur.*

XVII. *Fœdus cum Rege initum extendi ad regem regno pulſum:*

XVIII. *Non ad regni invaſorem.*

XIX. *Promiſſum ei qui primus hoc fecerit, ſi plures ſimul fecerint, cui debeatur.*

XX. *Conjectura ſe ultro offerens: aut extendit, & quando id fiat:*

XXI. *Ubi & de mandato per aliud implendo:*

XXII. *Aut reſtringit: idque vel ex defectu originario voluntatis, qui colligitur ex abſurdo.*

XXIII. *Ex ceſſatione rationis unicæ:*

XXIV. *Ex materiæ defectu:*

XXV. *(Obſervatio circa conjecturas proxime dictas.*

XXVI. *Vel ex caſus emergentis repugnantia cum voluntate: quæ ſumitur, ex illicito:*

XXVII. *Ex onere nimium gravi, habita ratione actus.*

XXVIII. *Ex ſignis aliis, ut ubi partes ſcripti inter ſe committuntur.*

XXIX. *Quæ tum regulæ obſervandæ ſint.*

XXX. *Scripturam in dubio ad contractus validitatem non requiri.*

XXXI. *Regum contractus interpretationem ex jure Romano non ſumere.*

XXXII. *Verba conditionem acceptantis, an offerentis magis ſpectanda, per diſtinctionem explicatur.*

I. 1. IPſum qui promiſit ſolum ſi ſpectamus, ſponte id præſtare obligatur in quod obligari voluit. 1 *In fide quid ſenſeris non quid dixeris cogitandum*, inquit Cicero. Sed quia 2 interni actus per ſe ſpectabiles non ſunt, & certi aliquid ſtatuendum eſt, ne nulla ſit obligatio, ſi quiſque ſenſum quem vellet 3 ſibi affingendo liberare ſe poſſet, ipſa dictante naturali ratione jus eſt ei, cui quid promiſſum eſt, promiſſorem cogere ad id quod recta interpretatio ſuggerit; nam alioqui res exitum non reperiret: quod 4 in moralibus pro impoſſibili habetur. Hoc forte ſenſu cum de pactis egiſſet Iſocrates 5 præſcriptione adverſus Callimachum, τούτῳ, inquit, νόμῳ κοινῷ πάντες ἄνθρωποι διατελοῦμεν χρώμενοι, ut recte eum locum emendavit vir eminentiſſimæ eruditionis Petrus Faber, *hac lege communi homines inter nos perpetuo utimur*, nec Græci tantum, ſed & Barbari, ut paulo ante idem dixerat. De Off. 1.

2. Huc

GRON. 1 *In fide*) Scilicet data. Ubi quid promiſeris vel receperis.

2 *Interni actus per ſe*) 2, 4, 3.

3 *Sibi affingendo*) Dicendo ſe non hoc quod poſcitur, ſed aliud cogitaſſe & intellectum voluiſſe.

4 *In moralibus*) In practicis, in prudentiis & artibus; in his materiis quæ agendo explicantur.

5 *Præſcriptione*) Παραγραφικῷ ſive Exceptione, qua demonſtrat adverſario contra ſeſe actionem non eſſe.

Lib. 1. 2. Huc illud pertinet in antiqua federum formula apud Livium: *Sine dolo malo* (a) *utique ea hic hodie rectiſſime intellecta ſunt*. Rectæ interpretationis menſura eſt 6 collectio mentis ex ſignis maxime probabilibus. Ea ſigna ſunt duûm generum, verba & conjecturæ aliæ: quæ 7 aut ſeorſim conſiderantur, aut 8 conjunctim.

II. Si nulla ſit conjectura quæ ducat alio, verba intelligenda ſunt ex proprietate, (b) non grammatica 9 quæ eſt ex origine, ſed populari ex uſu,

Quem penes arbitrium eſt, & jus & norma loquendi.

Stulto ergo perfidiæ effugio uſi ſunt (c) Locri, cum polliciti ſe pactis ſtaturos quamdiu terram hanc inſiſterent & capita humeris geſtarent, terram calceamentis injectam, & aliorum capita humeris impoſita abjecerunt, quaſi eo modo religione ſe poſſent exſolvere, quæ hyſtoria apud Polybium exſtat: ac ſimilis perfidiæ exempla aliquot apud Polyænum, quæ tranſcribere nihil opus eſt, quia
De off. III. controverſiam non habent. Ejuſmodi fraudibus recte dixit Cicero adſtringi, non diſſolvi perjurium.

III. (d) In artium autem vocabulis, quæ populus vix capit, adhibenda erit artis cujuſque prudentum definitio, ut quid ſit majeſtas, quid parricidium, quæ 10 ad finitivum ſtatum referunt oratoriæ artis magiſtri. Vere enim dictum a Cicerone Academicarum primo: *Dialecticorum verba nulla* 11 *ſunt publica, ſuis utuntur: et id*

GROT. a *Utique ea hic hodie rectiſſime intellecta ſunt*) Vota interpretanda, ut communiter ſumuntur, notant Hebræi ad Num. XXX.

GRON. 6 *Collectio mentis*) Indagatio & explanatio ſententiæ dictorum.

7 *Aut ſeorſim*) Ut extra ſignificationem verborum aliunde arceſſantur.

8 *Conjunctim*) Ut conjecturæ petantur ex verbis.

GROT. b *Non grammatica quæ eſt ex origine*) Bene Procopius Vandalicorum I. ubi de voce agit Federatorum: τῷ χρόνῳ τὰς προσηγορίας, ἐφ' ὧν τέθειντας, ἥκιστα ἀξιοῦντος τηρεῖν. ἀλλὰ τῶν πραγμάτων ἀεὶ περιφερομένων ᾗ ταῦτα ἄγειν ἐθέλουσιν ἄνθρωποι, τῶν πρόσθεν ὀνομασμένων ὀλιγωροῦντες. *longa dies non ſolet ſervare voces in quibus primum datæ ſunt ſenſu; vertuntur enim res ipſæ qua volunt homines, vocabula illa primitus impoſita rebus nihil curantes.*

GRON. 9 *Quæ eſt ex origine*) Multis enim verbis longe aliam ſignificationem impoſuit uſus, quam ea primitus ex origine acceperant.

GROT. c *Locri*) Polybius lib. XII. Simile quod Bœoti urbem polliciti reddere, non ſtantem ſed everſam reddidere. Thucyd. V. & quod Mahumetes Sultanus, Eubœa capta, eum diſſecuit cui caput incolume fore promiſerat.

d. *In artium autem vocabulis*) Auguſtinus in rethoricis: *Ut multa nova tam a technicis & mathematicis quam a philoſophis cognominantur, accipere debemus non tam pro ſolito uſu conſuetudinis, quam pro conditione præcepti.*

GRON. 10 *Ad finitivum ſtatum*) Conſtitutionem ex definitione, quum in controverſia eſt, quo nomine factum appelletur Cic. 1. de invent. 8. Ad Herennium 1, 12. *Finitionem* vocat Quintil. 7, inſt. 3.

11 *Sunt publica*) Vulgo & indoctis nota.

12 Sex-

& id quidem commune omnium fere eſt artium. Sic ſi in pactis de exercitu dictum fuerit, definiemus exercitum eſſe eam militum multitudinem, quæ palam fines hoſticos auſit invadere; nam paſſim opponunt hiſtorici id quod furtim fit aut latrocinantium more, & quod juſto fit exercitu. Quare pro viribus hoſtium æſtimandum, quæ copiæ exercitum faciant. Cicero exercitum vocat ſex legiones & auxilia. Polybius Romanum exercitum plerumque ait conſtituiſſe 12 ſexdecim millibus Romanorum, viginti ſociorum; at minor quoque numerus implere poteſt ejus nominis menſuram. Nam Ulpianus exercitui præeſſe eum ait, qui vel uni legioni cum auxiliis præeſt: id eſt, ut Vegetius exponit, decem millibus peditum, duobus millibus equitum. Et Livius in octo millibus ſpeciem ponit juſti exercitus. Pari modo de claſſe erit æſtimandum. Sic (e) arx eſt locus, qui arcere hoſtilem exercitum ad tempus poſſit. *Parad. VI.* *L. 2. D. de his qui not. infam.* *Lib. III. cap. 1.*

IV. 1. Conjecturis aſſumtis opus eſt, ubi verba aut verborum complexio ſunt πολύσημα, id eſt, *plures ſignificationes recipiunt*. Hunc locum Rhetores vocant 13 ἐξ ἀμφιβολίας. Dialectici ſubtilius, ſi in una voce ſenſus eſſe plures poſſent, ὁμωνυμίαν, ſi in complexione, ἀμφιβολίαν. Similiter conjecturis opus eſt, quoties in pactis eſt ἐναντιοφανεία, *ſpecies quædam repugnantiæ*. Tunc enim conjecturæ quærendæ ſunt, quæ partes alias aliis concilient, ſi fieri poteſt; nam ſi certa ſit pugna, quod poſterius inter contrahentes placuit, prioribus derogavit: quia uno tempore nemo contraria potuit voluiſſe; & ea natura eſt actuum qui a voluntate pendent, ut novo actu voluntatis diſcedi inde poſſit, 14 ſive μονομερῶς *ex parte una*, ut in lege & teſtamento, ſive conjunctim, ut in contractibus & pactis. Hunc locum Rhetores vocant 15 ἐξ ἀντινομίας Et his quidem caſibus, verborum evidens obſcuritas cogit recurrere ad conjecturas.

2. Interdum vero ipſæ conjecturæ ita evidentes ſunt, ut ſponte ſe ingerant, etiam contra receptiorem verborum ſignificatum. Hunc locum Græci Rhetores vocant περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας, Latini

16 ex

12 *Sexdecim millibus*) Quatuor legionibus, ſingulas 4000 ped. 300. equ. Polyb. 1, cap. 16. Vegetius 2, 2. *Romani legiones habent, in quibus ſingulis ſena millia, interdum amplius, militare conſueverunt*. cap. 6. *Legio plena, quæ habet pedites ſex millia centum, equites* IↃCCXXVI.

GROT. e *Arx eſt locus, qui arcere hoſtilem exercitum ad tempus poſſit*, Servius ad 1. Aeneidos: *Arces dictæ ab eo quod eſt arceo, quod inde hoſtes arcentur, hoc eſt prohibentur.*

GRON. 13 Ἐξ ἀμφιβολίας) *Ex ambiguo*, ad Herenn. 1. 12. *Ambiguum*, vel *amphibolian*, Quintil. 7, 9.

14 *Sive μοναμερῶς*) Sive ſufficiat unius perſonæ voluntas, ut cum legiſlator legem, teſtator teſtamentum mutat; ſive plures & minimum duos conſentire oportet.

15 Ἐξ ἀντινομίας) Ex arbitrariis legibus, ad Herenn. 1, 11. *Antinomian* Quintil. 7, 7.

16 ex ſcripto & ſententia ſcripti. Loci autem ex quibus voluntatis conjecturæ promuntur, præcipui ſunt 17 ex materia, ex effectu, ex conjunctis.

L. ſi uno; D. Loc. conducti. Everb. in loco a ſubjecta materia.

V. (f) Ex materia, ut vox diei, ſi triginta dierum pactæ ſint induciæ, non debet de diebus 18 naturalibus, ſed 19 civilibus intelligi: id enim materię congruit. Ita verbum 20 donare ſumitur pro tranſigere ex negotii qualitate. Sic armorum vox, quæ modo belli inſtrumenta, modo milites armatos ſignificat, pro materia aut hunc aut illum in modum erit interpretanda. Ita homines qui reddere promiſit, vivos non mortuos reddere debet, contra quam cavillati ſunt 21 Platæenſes. Et ferrum deponere juſſi, ſatisfecerunt ſi gladium deponant, 22 non & fibulas, quod Pericles argutabatur: & exitus ex urbe liber intelligi debet, ita ut & iter tutum ſit, contra quam fecit 23 Alexander. Et pars dimidia navium in diviſione, integrarum intelligi debet, non ſectarum, contra quam Romani Antiocho fecerunt. De ſimilibus idem eſto judicium.

Everb. in loco ab abſurdo. L. In ambigua, D. de legibus. Thuc. IV.

VI. Ex effectu, in quo præcipuum eſt ſi vox ex uſu receptiore ſumta effectum poſt ſe traheret a ratione alienum. In ambigua enim voce ea potius accipienda eſt interpretatio, quę vitio caret. Itaque non admittenda Braſidæ cavillatio, qui pollicitus agro Bœoto ſe deceſſurum, negabat agrum Bœotum eſſe quem exercitu inſideret, quaſi de bellica poſſeſſione non de finibus antiquis ea vox intelligenda eſſet: quo ſenſu inanis fuerat pactio.

Everb. in loco a conjunct. duarum leg.

VII. (g) Conjuncta ſunt aut origine, aut etiam loco. Conjuncta origine ſunt, quæ ex eadem voluntate proficiſcuntur, etiamſi alio loco & occaſione dicta: unde conjectura naſcitur, quia 24 in dubio voluntas creditur ſibi fuiſſe conſentiens. Sic apud Homerum quod

16 *Ex ſcripto & ſententia*) 1. ad Herenn. 11. *ex ſcripto & voluntate*, Quintil. 7, 6.

17 *Ex materia*) Cum aliquid in noſtrum commodum interpretamur ideo, quia verba in tali materia accipi ſoleant.

GROT. f *Ex materia*) Tertullianus de pudicitia: *Ex materia dicti dirigendus eſt ſermo*. Idem habet libro de Reſurrectione Chriſti.

GRON. 18 *Naturalibus*) Qui conſtant, dum ſol eſt ſupra hemiſphærium noſtrum.

19 *Civilibus*) Qui ſunt 24. horarum l.8. D. de Feriis & dilat. Gell. 3, 2.

20 *Donare pro tranſigere*) Litem finire remittendo de jure ſuo ante ſententiam judicis. Sueton. Calig. 40.

21 *Platæenſes*) Thucydid. initio l.2.

22 *Non & fibulas*) Quibus adſtringebat pallia.

23 *Alexander*) Diod. Sic. 17, 84. Polyænus Str. 4, 20. Alexand. 257.

GROT. g *Conjuncta ſunt aut origine, aut etiam loco*) Bene Auguſtinus contra Adimantium c. 4. *Particulas quaſdam de ſcripturis eligunt quibus decipiant imperitos, non connectentes quæ ſupra, & infra ſcripta ſunt, ex quibus voluntas & intentio ſcriptoris poſſit intelligi.*

GRON. 24 *In dubio*) Ubi non exploratum eſt aliquem voluntatem mutaſſe, creditur idem velle quod aliquando ſe voluiſſe ſignificavit.

GROT.

quod dictum erat inter Paridem & Menelaum ut victori Helena cederet, ex poſterioribus ita erit exponendum, ut victor is demum intelligatur qui alterum occiderit. Rationem reddit Plutarchus: *Plut.ſympt.IX, 13.* οἱ δικασταὶ τὸ μηδὲν ἀμφισβητούμενον ἔχοντι προστίθενται τὸ ἀσαφέστερον ἐάσαντες. *judices accedunt ei quod minus ambiguum eſt, omiſſo eo quod eſt obſcurius.*

VIII. Inter ea quę & loco conjuncta ſunt, vim præcipuam habet (h) 25 ratio legis, quam cum mente multi confundunt, cum unum ſit ex indiciis quibus mentem venamur. Eſt tamen inter conjecturas hæc validiſſima, ſi certo conſtet aliqua ratione tanquam cauſa unica voluntatem fuiſſe motam; nam ſæpè rationes ſunt plures: interdum & 26 præter rationem voluntas ſemet ex vi libertatis ſuæ determinat, quod ad obligationem producendam ſufficit, Hoc modo donatio ob nuptias facta vim non habebit, ſi nuptiæ ſecutæ non ſint.

IX. Cæterum ſciendum eſt, voces multas habere ſignificationes plures, alteram ſtrictiorem, alteram laxiorem: quod multis ex cauſis evenit, aut quia ſpecierum uni nomen generis adhęret, ut in vocibus 27 cognationis & adoptionis, item in nominibus 28 maſculinis quę etiam pro communibus ſumi ſolent ubi deſunt communia, aut quia uſus artis latius patet quam uſus popularis, ut (i) 29 mors in jure civili ad deportationem producitur, cum apud populum aliud ſignificet.

X. Simul notandum eſt, eorum quæ promittuntur alia eſſe favorabilia, alia odioſa, alia mixta, aut media. Favorabilia ſunt quę *Alc.v. reſp.17.* 30 ęqualitatem in ſe habent, & quę communem ſpectant utilitatem, quę quo major eſt atque latius patet, eo major eſt promiſſi fi-

GROT. h *Ratio legis*) Cicero pro A. Cæcina: *non alia eſt ratio juris in hoc genere duntaxat, utrum me tuus procurator dejecerit, is qui legitime procurator dicitur omnium rerum ejus qui in Italia non ſit; abſitve reipublicæ cauſa, quaſi quidem pæne dominus, hoc eſt, alieni juris vicarius: an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quivis, qui illam vim dejectionemve tuo rogatu, aut tuo nomine fecerit.*

GRON. 25 *Ratio legis cum mente*) Ratio eſt cauſa quæ legiſlatorem movit, ut legem poneret; mens, ſententia ſeu id quod ex verbis recte acceptis colligitur.

26 *Præter rationem voluntas*) Non ratio, ſed libido, ſed fortuitus animi motus facit decernere, conſentire, promittere.

27 *Cognationis*) Nam cognatio in genere eſt vel agnatio vel cognatio, in ſpecie: adoptio eſt vel arrogatio vel adoptio.

28 *Maſculinis*) L.1.de V.S. Verbum hoc, *Si quis*, tam maſculos, quam fœminas complectitur.

GROT. i *Mors in jure civili ad deportationem producitur*) Vide Guicciardinum libro XVI. ubi de pactis Caroli V. ad Mediolanenſem ducatum pertinentibus ſermo.

GRON. 29 *Mors in jure*) Sic deportati pro mortuis habentur, l.4. §.2. D.de bon. libert. L.1. §.8. de bon.poſſ. cont. tabb.

30 *Æqualitatem*) In quibus par & æqualis utriuſque partis ſit conditio, atque ambabus conſulitur.

31 *Ob*

favor, ut eorum quę ad pacem faciunt major quam ad bellum, & belli 31 ob tuitionem ſuſcepti major quam aliis de cauſis. Odioſa ſunt quę partem alteram tantum, aut plus altera onerant, & quę pœnam in ſe continent, & quę actus faciunt irritos, & quę de prioribus aliquid immutant. Quod ſi mixtum ſit aliquid, ut mutans quidem priora, ſed pacis cauſa, id pro magnitudine boni aut mutationis modo favorabile, modo odioſum cenſebitur, ita tamen ut, cæteris paribus, favor cenſeatur potior.

Gl. in l. non poſſunt, D. de legibus.

XI. Diſcrimen 32 actuum bonę fidei & ſtricti juris, quatenus ex jure eſt Romano, ad jus gentium non pertinet. Poteſt tamen aliquo ſenſu huc aptari, ut ſcilicet ſi quibus in regionibus actus aliqui 33 formam quandam habeant communem, ea quatenus immutata non eſt, actui ineſſe intelligatur: in aliis autem actibus, qui per ſe ſunt indefiniti; qualis eſt donatio, & liberalis promiſſio, magis ſtetur dictis.

XII. 1. His poſitis hæ tenendæ ſunt regulæ. In non odioſis ſumenda verba ſecundum totam proprietatem uſus popularis, & ſi plures ſint, eam quæ latiſſima eſt; quale eſt ut maſculinum ſumatur pro genere communi, & indefinita locutio pro univerſali. Sic 34 verba hæc, *unde quis dejectus eſt*, etiam ad eum reſtituendum pertinebunt 35 qui vi vetitus eſt ad ſuum accedere; nam vox laxius ſumta fert eam ſignificationem, ut recte Cicero pro A. Cæcina diſputat.

Bart. in l. Si is qui pro emtore. D. de uſuc. Covar. 111. Var. c. 3. num. 5. Tiraq. in leg. connub. Gl. 5. n. 115.

2. In favorabilioribus, ſi is qui loquitur jus intelligat, aut peritorum juris conſilio utatur, verba laxius ſumenda, ut etiam includant 36 ſignificationem artis, aut quam lex dedit. (k) Ad ſignificationes autem plane improprias non recurrendum, niſi alioqui abſurdum aliquid, aut 37 pacti inutilitas ſequeretur. Ex contrario ver-

31 *Ob tuitionem*) Ad fines ſuos defendendos quam ad acquirendum aut ulciſcendum.

32 *Actuum bonæ fidei &*) §. 28. inſtit. de action. 1, 3, 11, 16.

33 *Formam quandam*) Continere aliquid & ſecum trahere vulgo exiſtimentur, adeo ut iſto actu nominato alterum quoque factum intelligatur: Hoc ideo monet, quia in ſtricti juris actiones tantummodo venit illud quod nominatim conventum eſt, & quod ipſi contractui ineſt ex definitione juris: at in bonæ fidei judiciis multa veniunt, quæ nominatim non placuerunt, ſed quæ præſtari æquum bonumque ducit officium judicis.

34 *Verba hæc, Unde quis*) In interdicto recuperandæ poſſeſſionis, quod Unde vi appellatur §. 6. Inſtit. de Interd.

35 *Qui vi vetitus*) Cui vi & manu præcluſus eſt aditus ad prædium ſuum, non tantum de illo qui tractus inde aut exturbatus eſt.

36 *Significationem artis*) Non populari tantum uſu ſumantur.

GROT. k *Ad ſignificationes autem plane improprias non recurrendum, niſi alioqui abſurdum aliquid, aut pacti inutilitas ſequeretur*) Vide exemplum in l. cum virum, C. de Fideicommiſſis.

GRON. 37 *Pacti inutilitas*) Ut pactum vanum ſit & effectu careat.

38 *Ser-*

Digitized by Google

verba etiam ſtrictius quam fert proprietas ſumenda erunt, ſi id neceſſarium erit ad vitandam iniquitatem vel abſurditatem: at ſi non talis eſt neceſſitas, ſed manifeſta æquitas vel utilitas in reſtrictione, ſubſiſtendum erit intra arctiſſimos terminos proprietatis, niſi circumſtantiæ aliud ſuadeant.

3. In odioſis vero etiam 38 ſermo figuratus aliquantulum admittitur, quo onus vitetur. Itaque in donatione & juris ſui remiſſione, verba quantumvis generalia, reſtringi ſolent ad ea de quibus veriſimiliter eſt cogitatum. Et in hoc rerum genere 39 occupatum nonnunquam id demum intelligetur, quod ſpes ſit poſſe retineri. Sic auxilia promiſſa ab una tantum parte intelligentur deberi impendiis ejus qui poſtulabit. *Barb. IV. conſ. 92.*

XIII. 1. Illuſtris eſt quæſtio, ſociorum nomine veniant tantum qui erant fœderis tempore, an & futuri, ut in fœdere facto inter populum Romanum & Carthaginienſem poſt bellum de Sicilia: 40 *Utriuſque populi ſocii ab utroque populo tuti ſunto.* Hinc Romani inferebant, etiamſi fœdus cum Aſdrubale ictum de Ibero amne non tranſeundo, nihil ipſis prodeſſet quod Carthaginienſes id ratum non habuiſſent, tamen ſi Carthaginienſes factum Annibalis oppugnantis Saguntinos, quos poſt fœdus Romani ſocios adſciverant, probarent, bellum indici ipſis poſſe tanquam fœdere violato. Rationes ita 41 Livius exponit: *Satis cautum erat Saguntinis, ſociis utrorumque exceptis; nam neque additum erat iis qui tunc eſſent,* (1) *nec ne qui poſtea aſſumerentur. & cum aſſumere novos liceret ſocios, quis æquum cenſeret, 42 aut ob nulla quenquam merita in amicitiam recipi, aut receptos in fidem non defendi, tantum ne Carthaginienſium ſocii aut ſollicitarentur ad defectionem, aut ſua ſponte deſciſcentes reciperentur?* Quæ ferme ad verbum 43 de Polybio ſumta apparet. *Lib. XXI. Hiſt. l. III.* Quid dicimus? Quin verbum ſociorum & ſtrictam illam de iis qui erant fœderis tempore, & ampliorem alteram ſignificationem quæ ad futuros quoque porrigitur, recipere poſſit ſalva ratione recti ſermonis, dubitandum non eſt. Utra ergo præferenda ſit interpretatio, ex regulis ante traditis erit videndum: ſecundum quas dicimus, futuros non comprehendi, quia agitur de fœdere rumpendo, quæ odioſa eſt materia: & de adimenda Carthaginienſibus libertate, eos qui injuriam ipſis feciſſe crederentur armis

mis

38 *Sermo figuratus*) Tralatus, diſcedens a proprietate verborum.

39 *Occupatum*) Ut in agris arcifiniis, 2, 3, 16.

40 *Utriuſque populi ſocii*) Polybius 3, 27. τὴν ἀσφάλειαν ὑπάρχειν παρ' ἑκατέρων τοῖς ἑκατέρων συμμάχοις.

41 *Livius*) lib. XXI. 19.

GROT. 1. *Nec, ne qui poſtea aſſumerentur*) Quod additum in pace Peloponneſiaca inter Lacedæmonios & Athenienſes Thuc. lib. V.

GRON. 42 *Aut ob nulla quenquam*) Aut nullius in poſterum populi erga ſe merita facere tanti debere vel Rom. vel Pœnos, ut ob illa fœdus ei ſociale darent; aut ſi dediſſent, pericula eorum deſtituere & indefenſos prodere.

43 *De Polybio*) Hiſt. lib. III. 29.

GROT.

Digitized by Google

mis cogendi; (m) quæ libertas eſt naturalis, nec temere abdicata cenſetur.

2. Ergo Romanis adſciſcere in ſocietatem Saguntinos, aut adſcitos defendere non licuit? Imo vero licuit, non ex vi federis, ſed ex jure naturali, quod federe non erat abdicatum: ita ut Saguntini apud utroſque eo eſſent loco, quaſi nihil de ſociis conveniſſet: quo caſu nec Carthaginienſes contra fedus erant facturi, ſi in Saguntinos arma moverent quæ juſta arbitrarentur, nec Romani ſi eos defenderent. Plane ſicut Pyrrhi tempore inter Carthaginienſes & Romanos convenerat, ut ſi eorum populorum alter cum Pyrrho fedus faceret, ita faceret ut jus auxilia mittendi ei, quem Pyrrhus bello impeteret, ſalvum maneret. Non dico juſtum utrinque bellum eſſe potuiſſe; ſed (n) nego pertinuiſſe hoc ad federis violationem: quomodo in quæſtione de auxilio Mamertinis miſſo a Romanis diſtinguit Polybius, an juſtum id fuerit, & an per fedus licuerit.

Polyb. hiſt. l. III.

3. Et hoc ipſum eſt, quod Corcyrenſes apud Thucydidem dicunt Athenienſibus, licere ipſis ſibi auxilia mittere, nec obſtare quod Athenienſes habebant cum Lacedæmoniis fedus, quando per id fedus novos ſocios adſciſcere liceret. Atque eam ſententiam ſecuti ſunt Athenienſes poſtea, imperato ſuis, ne in Corinthios pugnarent, niſi ubi ii deſcendere pararent hoſtiliter in Corcyram, aut in aliquod ſolum ditionis Corcyrenſium, ne ſcilicet fedus rumperent. Non pugnat autem cum federe, ut quos alii offenderent, hi defenderentur ab aliis, (o) manente de cætero pace Juſtinus de his temporibus agens: *Inducias, quas proprio nomine condixerant, ex ſociorum perſona rumpebant, quippe quaſi minus perjurii contraherent, ſi ferentes ſociis auxilia potius quam ſi aperto prælio dimicaſſent.* Sic & in oratione de Haloneſo, quæ inter Demoſthenicas legitur, apparet pace quadam Athenienſium cum Philippo cautum, ut quæ ea pace non comprehenderentur Græciæ civitates

Libro I.

Ibidem.

Libro III.

GROT. m *Quæ libertas eſt naturalis, nec temere abdicata cenſetur*) Romani Samnitibus Sidicinos bello petere volentibus, petentibuſque ut id per Romanos fieri liceret, reſponderunt, *nihil intercedi, quo minus Samniti populo pacis bellique liberum arbitrium ſit*. Livius lib. VIII. In Antiochi federe eſt: *Si qui ſociorum populi Romani ultro bellum inferrent Antiocho, vim ei arcendi jus eſto: dum ne quam urbem aut belli jure teneat, aut in amicitiam accipiat*. Livius XXXVIII. Polybius in excerptis legationum 35.

n *Nego pertinuiſſe hoc ad federis violationem*) Procopius Perſicorum II. ἔφασκέ τε ὡς αὐτὸς οὐ λύει τὰς Περσῶν τε καὶ Ῥωμαίων σπονδὰς, ἐπεὶ αὐτὸν εἰς ταύτας οὐδέτεροι ἐσεγράψαντο. *dicebat Alamundarus rex Saracenorum, non violari a ſe quæ inter Perſas Romanoſque convenerant, quandoquidem ipſe a neutra parte conventis inſcriptus eſſet.*

o *Manente de cætero pace*) Sic poſt tempora memorata Corcyrenſes decrevere, Ἀθηναίοις μὲν ξύμμαχοι εἶναι μετὰ τὰ ξυγκείμενα, Πελοποννησίοις δὲ φίλοι. *Velle ſe Athenienſibus ex pactis ſocietatem armorum præſtare, & cum Lacedæmoniis ſervare amicitiæ jura.*

GRON.

Digitized by Google

tes liberę eſſent: ſi quis vim inferret, defendere eas in pace comprehenſis liceret. Et hoc quidem exemplum eſt in fœdere æquali.

XIV. 1. In fœdere inęquali ponemus alterum, ſi convenerit ne alter fœderatorum injuſſu alterius bellum gerere poſſit; quod 44 poſitum fuiſſe in fœdere Romanorum & Carthaginienſium poſt bellum Punicum ſecundum, ſupra memoravimus; ſicut & poſitum fuit in fœdere 45 Macedonico cum Romanis, ante Perſeum regem. *Liv. l. 42.* Cum belli gerendi nomen, & ad omne bellum pertinere poſſit, & ad id quod infertur, non quod repellitur, in dubio 46 arctiorem hic ſignificatum ſumemus, ne nimium coarctetur libertas.

XV. Ejuſdem generis eſt illud, quod Romani promiſerant (p) 47 liberam fore Carthaginem: quod quanquam ex natura actus de pleniſſima poteſtate intelligi non poterat, (belli enim ſuſcipiendi jus & alia quædam 48 pridem amiſerant) aliquam tamen illis relinquebat libertatem, & minimum tantam, ut alieno imperio urbem ſedibus transferre non tenerentur. Fruſtra ergo vocem Carthaginis urgebant Romani, dicentes civium multitudinem, non urbem ſignificari: (quod quanquam improprium concedi poteſt, 49 ob attributum quod civibus magis quam urbi convenit.) Nam in voce, liberam relinqui, αὐτόνομον, ut Appianus ait, manifeſta erat captio.

XVI. 1. Huc & illa frequens quæſtio referenda eſt de 50 pactis perſonalibus ac 51 realibus. Et ſiquidem cum populo libero actum ſit, dubium non eſt, quin quod ei promittitur ſui natura reale ſit, quia ſubjectum eſt 52 res permanens. Imo etiamſi ſta-

GRON. 44 *Poſitum fuiſſe*) Livius 30, 37. *Bellum neve in Africa, neve extra Africam injuſſu pop. Rom. gererent.*

45 *Macedonico cum Romanis*) Livius 33, 30. *Bellum extra Macedoniam ne injuſſu ſenatus gereret.* Lib. 42, 25. *fœdus cum Philippo ictum, cum ipſo eo poſt mortem patris renovatum, in quo diſerte prohiberi eum extra fines arma efferre, prohiberi ſocios pop. Romani laceſſere bello.*

46 *Arctiorem hic*) Nempe ut intelligatur tantum, quod infertur.

GROT. p *Liberam fore Carthaginem*) Diodorus Siculus ſic refert excerpto legationum 27. manſura illis νόμους, χώραν, ἱερὰ, τάφους, ἐλευθερίαν· *leges, regionem, ſacra, ſepulchra, libertatem.*

GRON. 47 *Liberam fore Carthaginem*) Bello Punico tertio imminente, ſi facerent imperata, datis ccc. obſidibus, & armis traditis. Quod cum feciſſent, juſſerunt eos cæteris rebus ſalvis cedere ſedibus & 10000 paſſuum a mari aliam urbem condere.

48 *Pridem amiſerant*) Pace poſt bellum Punicum ſecundum facta.

49 *Ob attributum*) Vocem adjectivam, liberam.

50 *Pactis perſonalibus*) Quæ intra perſonam ſtant, & cum ea finiuntur.

51 *Realibus*) Quæ ad rem pertinent, & quamvis mutata perſona manent ſtabilia.

52 *Res permanens*) 2, 9, 3.

tus civitatis in regnum mutetur, manebit fedus, quia manet idem corpus, etſi mutato capite, & ut ſupra diximus, imperium quod per regem exercetur non deſinit imperium eſſe populi. Excipiendum erit, ſi appareat cauſam fuiſſe propriam ei ſtatui, ut 53 ſi liberæ civitates libertatis tuendæ cauſa fedus contrahant.

L. jure gentium §. pactum, D. de pactis.

2. At ſi cum rege contractum ſit, non ſtatim perſonale erit cenſendum fedus: nam ut recte dictum eſt a Pedio & Ulpiano, plerumque perſona pacto inſeritur, 54 non ut perſonale pactum fiat, ſed ut demonſtretur cum quo pactum factum eſt. Quod ſi adjectum ſit federi ut perpetuum ſit, aut factum in bonum regni, aut cum ipſo & ſucceſſoribus: ſicut ſolere adjici in federibus, *καὶ τοῖς ἐκγόνοις & poſteris*, ait Libanius in defenſione Demoſthenis, aut ad tempus definitum, jam ſatis apparebit reale eſſe. Tale videtur fuiſſe (q) fedus Romanorum cum Philippo Macedonum rege, quod cum Perſeus ejus filius ad ſe pertinere negaret, bellum eo nomine exortum eſt. Sed & alia verba & ipſa interdum materia conjecturam ſuppeditabunt non improbabilem.

3. Quod ſi pares ſint 55 in utrumque conjecturæ, ſupererit, ut favorabilia credantur eſſe realia, odioſa vero perſonalia. Federa pacis cauſa facta, aut commerciorum, favorabilia ſunt. Quæ belli cauſa, non odioſa omnia, ut quidam cenſent, ſed 56 *ἐπιμαχίαι*, id eſt, federa tuendi ſe cauſa propius ad favorem accedunt, *συμμαχίαι* magis ad onera. Ad quæ accedit quod in federe ad bellum quodvis, 57 præſumitur ratio habita prudentiæ & pietatis ejus quicum agitur, ut qui non modo non injuſte, ſed nec temere bellum ſuſcepturus videretur.

4. Quod vero dici ſolet, 58 ſocietates morte finiri, huc non adfero: pertinet enim hoc ad ſocietates privatas, & juris eſt civilis. Juris ergo an injuria (r) Fidenates, (s) Latini, Etruſci, Sabini

Dec. lib. 1, conſ. 22.

53 *Si liberæ civitates*) Sic Etruſci Vejentibus, cum hi bello adverſus Romanos regem creaſſent, negarunt auxilia, quamdiu ſub rege eſſent. Liv. 5, 1.

54 *Non ut perſonale*) Non ut ad eum ſolum pertineat, ſed ut appareat, quicum ſive ipſius ſive alieno nomine actum ſit.

GROT. q *Fedus Romanorum cum Philippo Macedonum rege*) Livius lib. XLII. præſumitur ratio habita prudentiæ & pietatis ejus quicum agitur. Vide Parutam libro V, & VII.

GRON. 55 *In utrumque*) Ut & perſonale & reale interpretari poſſis.

56 *Ἐπιμαχίαι*) 2, 11, 6.

57 *Præſumitur ratio habita*) Bene exiſtimaſſe utrumque contrahentium de altero, & credidiſſe inter ſe, neutrum temere aut injuſte agere.

58 *Societates morte finiri*) §. 5: Inſtit. de ſociet.

GROT. r *Fidenates*) Vide Dionyſium Halicarnaſſenſem libro III.

s *Latini*) De Appulis & Latinis, idem eodem libro III. de Turno Herdonio & Latinis, idem libro IV. Ammianus libro XXVI. *Perſarum rex manus Armeniis injectabat, eos ad ſuam ditionem ex integro vocare vi nimia properans, ſed injuſte; cauſans quod poſt*

ni a fœdere diſceſſerint mortuis Romulo, Tullo, Anco, Priſco, Servio, dijudicari a nobis recte non poteſt, cum non exſtent fœderum verba. Cui non diſſimilis eſt illa apud Juſtinum controverſia, an civitates quæ Medorum tributariæ fuerant, mutato imperio conditionem mutaſſent. Spectandum enim an in conventione 59 fidem Medorum elegiſſent. Minime vero admittenda eſt *Lib. v. c. ult.* Bodini argumentatio, fœdera ad regum ſucceſſores non tranſire, quia juramenti vis perſonam non exeat. Poteſt quippe juramenti obligatio 60 perſonam tantum obſtringere, & ipſa promiſſio obligare heredem.

5. Neque enim verum eſt quod ſumit, fœdera jurejurando veluti firmamento inniti, cum plerumque in ipſa promiſſione ſatis ſit efficaciæ, cui majoris religionis cauſa jusjurandum additur. P. Valerio Conſule juraverat plebs Romana conventuros ſe juſſu Conſulis. Mortuo illi ſuccedit L. Quinctius Cincinnatus. Cavillantur Tribuni quidam, quaſi non teneretur religione populus. Sequitur Livii judicium: *Nondum hæc quæ hoc tenet ſæculum negligentia Deum venerat: nec interpretando ſibi quiſque jusjurandum & leges aptas faciebant; ſed ſuos potius mores ad ea accommodabant.* *Lib. III.*

XVII. Sane cum rege initum fœdus manet, etiamſi Rex idem aut ſucceſſor regno a ſubditis ſit pulſus. Jus enim regni penes ipſum manet, utcunque poſſeſſionem amiſerit: quo pertinet Lucani illud de Senatu Romano:

non unquam perdidit ordo
Mutato ſua jura loco.

XVIII. Contra, ſi alieni regni invaſor volente vero rege, aut oppreſſor populi liberi, antequam ſufficiens populi conſenſus ac-

poſt Joviani exceſſum, cum quo fœdus firmaverat & pacem, nihil obſtare debeat, quo minus ea recuperaret quæ ante ad majores ſuos pertinuiſſe monſtrabat. Similia de Juſtiniani pactis cum Saracenis vide apud Menandrum Protectorem. Adde quæ Helvetii cauſantur poſt mortem Henrici III. apud Thuanum libro XCVII, in anno CIↃ IↃ LXXXIX. Vide & inſignem locum apud Camdenum in anno CIↃ IↃ LXXII. ubi de fœdere antiquo Gallorum cum Scotis.

GRON. 59 *Fidem elegiſſent*) Reſpectum habuerint præciſe ad Medorum gentem & bonos mores. Verbum juris l. 57. D. mandati. l. 3. D. de probat.

60 *Perſonam tantum obſtringere, & ipſa promiſſio*) Ergo concedit jurisjurandi vim perſonam non exire? & ſi ſucceſſor nolit ſtare juratο a deceſſore; tantummodo eum promiſſum non ſervare; non etiam perjurium contrahere? Videtur potius neganda Major. Quod non exit perſonam, non obligat ſucceſſorem. Nam in actibus regiis, princeps & ſucceſſor una ſunt perſona: uterque repræſentat populum, qui heri & hodie unus. Deinde jurisjurandi vis non exit perſonam, quoties quis pro ſe tantum & ſuo nomine, non etiam alieno & pro alio jurat. Rex autem jurat pro populo, cujus pars eſt ſucceſſor.

accedat, bello impetatur, nihil eo fiet contra fedus: quia (t) hi poſſeſſionem habent, jus non habent. Et hoc eſt quod Nabidi dicebat T. Quintius: *Amicitia & ſocietas nobis nulla tecum, ſed cum Pelope rege Lacedæmoniorum juſto ac legitimo facta eſt*. Qualitates autem iſtæ in federibus regis, ſucceſſoris, & ſimiles, jus proprie ſignificant, & odioſa eſt invaſorum cauſa.

Livius libro XXXIV.

XIX. Tractaverat olim Chryſippus hanc quæſtionem, an præmium promiſſum ei, qui primus ad metam perveniſſet, debeatur utrique ſi ſimul 61 pervenerint, an neutri. Et ſane (u) vox primi ambigua eſt; nam aut eum ſignificat 62 qui omnes antecedit, aut quem nemo. Sed quia virtutum præmia favorabilia ſunt, verius eſt concurſuros ad præmium, quanquam liberalius (x) Scipio, Cæſar, Julianus his, qui pariter muros aſcenderant, ſolida præmia tribuerunt. Et hæc quidem dicta ſunto de interpretatione ea, quæ verborum ſignificationi propriæ vel impropriæ aptatur.

Exemb. in loco a ratione legis ad reſtrictionem, & in loco a ratione legis ad extenſionem.

XX. 1. Eſt & aliud interpretandi genus, ex conjecturis, extra ſignificationem verborum, eorum ſcilicet quibus promiſſio continetur: idque duplex, 63 vel extendens vel 64 coarctans. Sed quę extendit interpretatio difficilius procedit, facilius quæ arctat. Nam ſicut in rebus omnibus, ut effectus non ſequatur, ſatis eſt unam deeſſe cauſarum, ut naſcatur, omnes convenire oportet; 65 ita & in obligatione conjectura extendens obligationem non temere admittenda eſt: multoque hic difficilius quam in caſu de quo ſupra dicebamus, ubi verba largam aliquam ſignificationem, etſi minus receptam admittunt. Nam hic 66 extra verba promittentia conjecturam quærimus, quæ valde certa eſſe debet, ut obliga-

tio-

GROT. t *Hi poſſeſſionem habent, jus non habent*) Sic Valens non accepit excuſationem Gotthorum regis, qui Procopio purpuræ invaſori auxilia ſe miſiſſe dicebat; excuſationem vaniſſimam dicit Ammianus lib. XXVII. Apud Græcos ſcriptores eadem hiſtoria, ſed ſub Scytharum nomine; ita enim Gotthos vocabant. Sic Juſtinianus negabat fedus ſe rupturum cum Gizerico factum, ſi Gelimerem bello impeteret, qui juſto regi Ilderícho cum regno libertatem eripuerat. Vide Cardinalem Tuſchum pp. verbo Tyrannus concl. 309. num. 6. Cacheranum deciſ. LXXIX, num. 35.

GRON. 61 *Pervenerint, an neutri*) Cujus controverſiæ tollendæ cauſa veteres ſolebant interdum *hieran* facere, ut loquitur Seneca ep. 83. hoc eſt, coronam, quam uterque meruiſſe videbatur, alicui Deo ſacrare & in templo ſuſpendere. Ovid. 13. met. 381.

GROT. u *Vox primi ambigua eſt*) Vide Albericum de Roſato de ſtatutis qu. 106, & 107.

GRON. 62 *Qui omnes, aut quem nemo*) Priori modo unus tantum primus eſt, poſteriori plures eſſe poſſunt.

GROT. x *Scipio*) Capta Carthagine nova in Hiſpania.

GRON. 63 *Vel extendens*) Ut plus accipiatur, quam verbis expreſſum ſit.

64 *Coarctans*) Ut minus.

65 *Ita & in obligatione*) Ut obligatio latius pateat, omnia adeſſe oportet: ut anguſtior, ſufficit minimum abeſſe.

66 *Extra verba promittentia*) De eo negotio, quod in formula pacti expreſſum non eſt, ſed eodem trahere volumus.

67 Ut

tionem inducat, nec ratio ſimilis ſufficit, ſed oportet eadem ſit; nec id ſemper ſatis eſt, ut dicamus ex ratione faciendam extenſionem: quia ut modo dicebamus, ſæpe ratio ita movet: 67 ut voluntas tamen ſit cauſa per ſe ſufficiens, etiam ſine ratione illa.

2. Ut ergo talis extenſio recte fiat, opus eſt ut conſtet rationem, ſub quam venit caſus quem volumus comprehendere, eſſe cauſam unicam & efficacem, quæ promittentem moverit, eamque rationem ab eo 68 conſideratam in ſua generalitate, quia alioqui promiſſio futura fuiſſet iniqua aut inutilis. Hæc quoque pars tractari ſolet a rhetoribus in loco *περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας*, cujus ſpeciem unam ponunt, quoties ſemper eandem ſententiam dicimus: ſed & alter locus 69 *κατὰ συλλογισμὸν per ratiocinationem* huc pertinet: nimirum ubi 70 ex ſcripto ducimus quod ſcriptum non eſt, ut loquitur Quintilianus. Et quæ a juriſconſultis traduntur (y) de his, 71 quæ in fraudem fiunt.

3. Exemplum ſit (z) in pactione, ne quis locus muris cingatur, facta eo tempore cum non aliud eſſet muniendi genus. Is locus ne aggere quidem cingi poterit, ſi ſatis conſtet prohibendi muros unicam fuiſſe cauſam ne muniretur is locus. Vulgo ſolet exemplum adferri de conditione, ſi poſthumus ſit mortuus, ab eo ſcripta 72 qui poſthumum omnino exſpectabat, ut 73 ſententia

67 *Ut voluntas tamen*) i. Num. 7.

68 *Conſideratam in ſua generalitate*) Ut etiam complectatur caſus non expreſſos.

69 *Κατὰ συλλογισμὸν*) Quintil. inſtit. 7; 8.

70 *Ex ſcripto ducimus*) Colligimus, elicimus.

GROT. y *De his, quæ in fraudem fiunt*) Bene Seneca excerptis controverſiarum VI, 3. *Circumſcriptio ſemper crimen ſub ſpecie legis involvit: quod apparet, in illa legitimum eſt: quod latet, inſidioſum.* Quintilianus controverſia CCCXLIII. *Neque enim unquam decurritur ad hanc legem* (nempe de circumſcriptione) *niſi cum rectum jus nequitia excluſum eſt.* Exemplum habes apud Plinium hiſtoriæ naturalis libro XVIII. *quippe etiam lege Stolonis Licinii incluſo modo 10 jugerum & ipſo ſua lege damnato, cum ſubſtituta filii perſona amplius poſſideret.* Eſt eadem hiſtoria apud Valerium Maximum VIII, c. VI, 3. Vide aliud exemplum apud Tacitum annalium XV. de fictis adoptionibus. Aliud in novella Emanuelis Comneni quæ eſt in jure Græco-Romano.

GRON. 71 *Quæ in fraudem*) Cum ſalvis verbis legis aut pacti ſententia eluditur: quoties quod lex aut pactio fieri noluit, diſerte autem fieri non vetuit, id fit.

GROT. z *In pactione, ne quis locus muris cingatur, facta eo tempore cum non aliud eſſet muniendi genus*) Fuſcus Arellius in controverſia, quæ eſt apud Senecam decima libro II. *hunc enim animum fuiſſe ſine dubio jurantium ut vi non diducerentur, cum illud quoque caverint, ne morte dividerentur.*

GRON. 72 *Qui poſthumum*) Qui certum habebat ſe uxorem gravidam relinquere, cum moreretur.

73 *Sententia diſpoſitionis*) Teſtamenti aut cujuſcumque ultimæ voluntatis.

tia diſpoſitionis producatur ad eum caſum, 74 ſi is poſthumus natus non eſſet, quia conſtet voluntatem loquentis motam fuiſſe conſideratione non exſtituræ prolis: quod ipſum non apud juriſconſultos tantum, ſed & (a) apud Ciceronem & Valerium Maximum invenire eſt.

Lib.1.& 11. de Orat. Bruto.

4. Cicero cauſam hanc adfert oratione pro Cæcina: *Quid? verbis ſatis hoc cautum erat? minime. Quæ res igitur valuit? voluntas: quæ ſi tacitis nobis intelligi poſſet, verbis omnino non uteremur: quia non poteſt, verba reperta ſunt, non* 75 *quæ impedirent, ſed quæ indicarent voluntatem*. Mox in eadem oratione dicit idem jus eſſe, ubi perſpicitur (b) una atque eadem cauſa æquitatis, ideſt rationis quæ ſola moverat: Ita interdictum, *unde tu me vi dejeceris hominibus coactis armatiſve*, locum habere adverſus omnem vim quæ ad caput & vitam pertineat. *Ea enim*, inquit, *plerumque fit per homines coactos armatoſque: quæ ſi* 76 *alio conſilio, eodem periculo facta ſit, eodem jure eſſe voluerunt*. In declamatione patris Quintiliani exemplum hoc eſt: *Cædes videtur ſignificare ſanguinem & ferrum; ſi quis alio genere homo fuerit occiſus, ad illam legem revertemur. Si inciderit in latrones, aut in aquas præcipitatus, ſi in aliquam* 77 *immenſam altitudinem dejectus fuerit, eadem lege vindicabitur qua ille qui ferro percuſſus ſit*. Similis eſt argumentatio Iſæi oratione de Pyrrhi hereditate, cum ex eo quod teſtamentum Attica lege vetitum eſſet fieri filia invita, infert, 78 ne adoptionem quidem ea invita permitti.

Lib.1. c.XIII

XXI. Atque hinc ſolvenda eſt celebris illa quæſtio, quæ & apud Gellium eſt de mandato, an impleri poſſit non per idem ſed per aliud æque utile, aut utilius quam erat id quod mandator præſcripſerat. Id enim ita demum licet, ſi conſtet quod præſcri-

74 *Si is poſthumus natus non eſſet*) Si abortum paſſa ſit, aut ante partum cum fœtu obierit uxor vidua. GROT. a *Apud Ciceronem*) Etiam de inventione II.

GRON. 75 *Quæ impedirent*) Incertam, ambiguam, obſcuram redderent.

GROT. b *Una atque eadem cauſa æquitatis*) Sic in ſponſam alterius adulterium committi probat Philo de ſpecialibus legibus, addita cauſa: *αἱ γὰρ ὁμολογίαι τοῖς γάμοις ἰσοδυναμοῦσι. Idem valent ſponſalia quod nuptiæ*. Sic in lege per Moſem data, ſub bovis nomine intelliguntur omnia animantia manſueta: ſub nomine putei foſſa quævis, Exodi XXI, 28. & 35. Chaſſanæus Catalogo Gloriæ mundi V. parte, conſid. 45.

GRON. 76 *Alio conſilio, eodem periculo*) Alia via & modo, eodem juſto metu.

77 *In immenſam altitudinem*) De tecto excelſo vel turri in humile ſolum, de jugo aut cacumine montis ſaxei in vallem, de plano in profundam foveam.

78 *Ne adoptionem*) Quia una utriuſque ratio eſt, ne a filia invita hereditas abeat.

79 Sub

ſcriptum erat, non præſcriptum fuiſſe 79 ſub ſpeciali ſua forma, (c) ſed ſub conſideratione generaliore quæ aliter quoque obtineri poſſit: quomodo eum qui fidejubere erat juſſus, mandare poſſe creditori, ut tertio pecuniam numeret, a Scævola reſponſum eſt. *l. ult. D. Man-* Ceterum ubi de eo non ſatis conſtat, retinendum eſt quod apud *dati.* Gellium eo loco legitur, 80 diſſolvi imperantis officium, ſi quis ad id quod facere juſſus eſt, non obſequio debito, ſed conſilio non deſiderato reſpondeat.

XXII. Reſtringens interpretatio extra ſignificationem verborum quæ promiſſionem continent, aut 81 ex defectu petitur originario voluntatis, aut 82 ex caſus emergentis repugnantia cum voluntate. Defectus voluntatis originarius intelligitur ex abſurdo, quod alioqui evidenter ſequeretur; ex ceſſatione rationis (d) quæ ſola plene & efficaciter movit voluntatem; & ex materiæ defectu. Primum in eo fundamentum habet, quod nemo credendus eſt velle abſurda.

XXIII. Secundum, ex eo quod 83 contentum in promiſſione, ubi ratio talis additur, aut de ea conſtat, 84 non conſideratur nude, ſed quatenus ſub ea ratione venit.

XXIV. Tertium, in eo quod materia de qua agitur ſemper intelligenda eſt 85 obverſari animo loquentis, etiamſi verba latius pateant. Hæc quoque interpretandi ratio a Rhetoribus tractatur in loco *περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας*, & titulum habet, cum dicitur 86 non ſemper eadem ſententia.

XXV. 1. Sed

79 *Sub ſpeciali ſua forma*) Non ut juſſum facias modo, ſed juſſam rem definitam facias, quo alia eveniat; illam vero aliam vel non omnino, vel difficilius eventuram appareat, ſi ſic feciſſes, ut ille juſſerat.
GROT. c *Sed ſub conſideratione generaliore*) Quintilianus controverſ. cclvii. *Servi quædam libertus ſub bona mente faciunt, & aliquando judicium fidei putant pretio emta mancipia, non paruiſſe.* Exemplum habes in excerptis legationum in illa parte, quomodo legationes obeundæ accipiendæque ſint; & in iis quæ Johannes Juſtinianeorum ducum unus fecit contra Beliſarii verba, Gothicorum II, & IV.
GRON. 80 *Diſſolvi imperantis officium*) Auctoritatem imperii ſubverti.
81 *Ex defectu originario*) Quod credibile eſt ab initio hanc voluntatem paciſcentis non fuiſſe.

82 *Ex caſus emergentis*) Aut fuiſſe quidem, ſed non, ſi tale quid contingeret, quod intervenit.
GROT. d *Quæ ſola plene & efficaciter movit voluntatem*) Exemplum in l. Adigere, §. quamvis, D. de jure patronatus.
GRON. 83 *Contentum in promiſſione*) Res promiſſa.
84 *Non conſideratur nude*) Non promiſſa eſt omni modo, ſed ob impellentem rationem, ſine qua promiſſum non eſſet. Ut cum apud Sueton. colligitur Ti. neceſſitate magis quam judicio adſcitum ſucceſſorem ab Auguſto quia præfatus ſit in teſtamento: *Quoniam ſiniſtra fortuna C. & L. filios mihi eripuit, Ti. hæres eſto*, c. 25.
85 *Obverſari animo*) Atque ita qui ſenſus extra materiam eſt, animo ejus obverſatus non videtur.
86 *Non ſemper eadem*) Iiſdem verbis de negotiis diverſis.

87 Non

Digitized by Google

XXV. 1. Sed de ratione notandum eſt, ſub ea comprehendi ſæpe quaſdam res 87 non ſecundum exiſtentiam, ſed ſecundum potentiam moraliter conſideratam, quæ ubi locum habet, reſtrictio facienda non eſt. Sic ſi cautum ſit, ne exercitus aut claſſis aliquo ducatur, non poterit duci, etiam animo non nocendi. Quia in pactione non certum damnum, ſed periculum qualecunque ſpectatum eſt.

2. Solet & hoc diſputari, an promiſſa in ſe 88 habeant tacitam conditionem, ſi res maneant quo ſunt loco: quod negandum eſt, niſi apertiſsime pateat ſtatum rerum præſentem in unica illa quam diximus ratione incluſum eſſe. Sic paſſim in hiſtoria legimus 89 legatos a ſuſcepto itinere domum rediiſſe deſerta legatione, quod res ita mutatas intelligerent ut tota legationis materia aut cauſa ceſſaret.

Paſcal. legato c. 49.

XXVI. 1. Repugnantia caſus emergentis cum voluntate ſolet & ipſa ab oratoriæ artis magiſtris referri ad eum, quem dixi locum περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας. Eſt autem duplex; nam aut voluntas colligitur 90 ex naturali ratione, aut ex alio ſigno voluntatis. Dijudicandæ voluntati ex naturali ratione Ariſtoteles, qui hanc partem accuratiſsime tractavit, propriam virtutem tribuit in intellectu γνώμην, ſive εὐγνωμοσύνην, id eſt *æquiprudentiam*, in voluntate vero ἐπιείκειαν, id eſt, *æquitatem*, quam ſapienter definit, 91 correctionem ejus (c) in quo lex deficit ob univerſalitatem: quod ad teſtamenta quoque & pacta ſuo modo referri debet. Nam quia caſus nec prævideri omnes poſſunt nec exprimi, ideo libertate quadam opus eſt eximendi caſus, quos qui locutus eſt ſi adeſſet eximeret: non tamen 92 temere; id enim eſſet 93 dominum ſe facere actus alieni; ſed ex ſufficientibus indiciis.

2. Certiſsimum indicium eſt, 94 ſi quo caſu ſequi verba illicitum

87 *Non ſecundum exiſtentiam*) Non quæ jam nunc ſint & reſpiciantur, ſed ex quibus exiſtere poſſit quod reſpicitur.

88 *Habeant tacitam conditionem*) Intelligantur non aliter impleri debere, quam ſi &c.

89 *Legatos a ſuſcepto*) Ut Titus a parte miſſus ad gratulandum Galbæ, qui occiſus interim erat Othone ſucceſſore, Tacit, 2, hiſt. 1.

90 *Ex naturali ratione*) Quod homo ſanus & ſuæ ſpontis id ita eſſe vel eo caſu voluiſſe non potuit.

91 *Correctionem*) Exceptionem a lege, quod cum poſſit aliquo modo ſub eam trahi, revera tamen definitum non eſt, quia univerſalia tantum, non etiam ſingularia perſequitur.

GROT. c *In quo lex deficit ob univerſalitatem*) Seneca IV, controverſia 27. *in lege, inquit, nihil excipitur; ſed multa quamvis non excipiantur intelliguntur: & ſcriptum legis anguſtum eſt, interpretatio diffuſa; quædam vero tam manifeſta ſunt, ut nullam cautionem deſiderent.*

GRON. 92 *Temere*) Ex nulla vel levi ratione:

93 *Dominum ſe facere*) Pro arbitrio mutare atque interpolare, quod non eſt noſtri, ſed alieni arbitrii:

94 *Si quo caſu ſequi*) Talis ſit caſus, ut adhærendo verbis fiat res vetita:

95 *Cum*

citum eſſet, id eſt, pugnans cum naturalibus aut divinis præceptis. Talia enim, 95 cum obligationis capacia non ſint, eximenda ſunt neceſſario. *Quædam*, ait Quintilianus pater, *etiamſi nulla ſignificatione legis comprehenſa ſint, natura tamen excipiuntur*. Ita qui promiſit depoſitum gladium reddere, non reddet furenti, ne aut ipſi periculum creet, aut aliis innocentibus. Sic nec reddetur res depoſita ei, qui depoſuit, 96 ſi dominus eam repetat. *Probo*, inquit Tryphoninus, *hanc eſſe juſtitiam, quæ ſuum cuique ita tribuit, ut non diſtrahatur ab ullius perſonæ juſtiore repetitione*. Ratio eſt, quia, 97 ut alibi notavimus, introducti ſemel dominii ea vis eſt, ut rem domino cognito non reddere omnino injuſtum ſit.

L. bona fides, D. depoſiti.

XXVII. 1. Secundum erit indicium, ſi 98 verba ſequi non quidem per ſe & omnino illicitum ſit, ſed æque rem æſtimanti nimis grave atque intolerabile: 99 ſive abſolute ſpectata conditione humanæ naturæ, ſive comparando perſonam & rem, de qua agitur, cum ipſo fine actus. Sic qui rem ad dies aliquot commodavit, intra eos dies repetere eam poterit, ſi ipſe valde egeat: quia actus iam beneſici ea eſt natura, ut non credendus ſit quiſquam ad magnum ſuum incommodum ſe voluiſſe obligare. Sic qui auxilium federato promiſit, excuſabitur quamdiu ipſe domi periclitatur, in quantum copiis opus habet. Et (f) conceſſio immunitatis vectigalium & tributorum intelligetur 1 de quotidianis & anniverſariis, non de iis, quæ ſumma neceſſitas exigit, & quibus carere reſpublica non poteſt.

Molin. diſp. 294. Sylv. verb. commodatum, n. 4. Leſſ. l. 11. c. 27. dub. 5.

Ang. ad l. 7. ad l. Rhod. Vaſq. contr. Ill. c. 31.

2. Ex quibus apparet nimis laxe dictum a Cicerone, non ſervanda promiſſa quæ ſint iis quibus promiſeris inutilia, nec ſi plus tibi noceant quam illi proſint cui promiſeris. Nam an res utilis ſit futura ei, cui promiſſa eſt, 2 judicare promiſſor non debet, niſi forte in caſu furoris, de quo ſupra diximus: & ut promiſſum promiſſorem non obliget; non ſatis eſt 3 quodlibet nocumentum in pro-

95 *Cum obligationis*) Cum ad ea nemo poſſit obligari:

96 *Si dominus*) Is ad quem jure pertinet, quamvis eam, qui depoſuit, aliquamdiu poſſederit.

97 *Ut alibi notavimus*) 2, 10, 1.

98 *Verba ſequi*) Proprietati verborum in interpretando inhærere.

99 *Sive abſolute*) Vel cuivis homini pro captu noſtræ fragilitatis, vel ei, qui promiſit.

GROT. f *Conceſſio immunitatis*) Vide Roſenthalium de feudis cap. v. concl. lxxxvi. num. 2. Heig. Illuſtrium xviii, num. 16. parte 1. Cothmannum conſ. xi, 32. Clarum §. feudum xxix, 2. Andream Knich de veſtitis pactis, parte ii, c. 5, num. 20. Henricum Bocer de collectis cap. iv, 12.

GRON. 1 *De quotidianis, & anniverſariis*) Perpetuis & ſolennibus.

2 *Judicare promiſſor*) Neque hoc dicit Cicero: intelligit enim, quæ revera omnium ſanorum judicio ſunt inutilia, non unius promiſſoris.

3 *Quodlibet nocumentum*) Qualecumque damnum, quod inde ſentiat promiſſor.

promiſſorem, ſed tale oportet ſit, (g) quod pro natura actus credi debeat exceptum. Sic qui operas vicino ad dies aliquot promiſit, non tenebitur, ſi eum 4 morbus ſonticus parris aut filii detineat: Et hoc recte Cicero de officiis primo: *Si conſtitueris te cuipiam advocatum 5 in rem præſentem eſſe venturum, atque interim graviter ægrotare filius cœperit, non ſit contra officium non facere quod dixeris.*

De Benef. l. IV. *c.*35. 3. In eundem ſenſum accipiendum, nec ultra trahendum eſt, (h) quod apud Senecam legimus: 6 *Tunc fidem fallam, tunc inconſtantiæ crimen audiam, ſi 7 cum omnia eadem ſint, quæ erant promittente me, non præſtitero promiſſum, alioqui quicquid mutatur, libertatem facit de integro conſulendi, & meam fidem liberat. Promiſi 8 advocationem: poſtea apparuit per illam cauſam 9 præjudicium in patrem meum quæri. Promiſi me peregre una iturum: ſed iter infeſtari latrociniis nuntiatur. In rem præſentem venturus fui: ſed æger filius, ſed puerpera uxor tenet. Omnia eſſe debent eadem quæ fuerint cum promitterem, ut promittentis fidem teneas.* Omnia intellige, pro actus ejus de quo quæritur natura, ut jam modo expoſuimus.

XXVIII. Diximus alia quoque eſſe poſſe ſigna voluntatis quæ oſtendant 10 caſum eximendum. Inter ea ſigna nihil validius eſt quam verba 11 alio loco poſita, non ubi directe pugnant, quæ eſt

er-

GROT. g *Quod pro natura actus credi debeat exceptum*) Vide Carolum Molinæum ad conſuetudines Pariſienſes tit. I, §. 2. gl. IV. num. 3. Ferd. Vaſquium de ſucceſſionum creatione libro II, §. XVIII. num. 80. Antonium Fabrum rerum in Sabaudia judicatarum libro IV, tit. 30. Zaſium in l. ſtipulatio hoc modo, num. 3. de verborum obligationibus. Adde c. quemadmodum, de jurejurando, & Alciatum ad c. cum contingat, eodem titulo.

GRON. 4 *Morbus ſonticus*) Gravis quo vita periclitatur.

5 *In rem preſentem*) In foro & judicio præſto fore.

GROT. h *Quod apud Senecam legimus*) Ejuſdem hæc ſunt, capite XXXIX lib. IV. de beneficiis: *Ad cœnam quia promiſi ibo, etiamſi frigus erit. Surgam ad ſponſalia, quia promiſi, quamvis non concoxerim, ſed non ſi febricitavero. Sponſum deſcendam, quia promiſi: ſed non ſi ſpondere in incertum jubebis, ſi fiſco obligabis. Subeſt, inquam, tacita exceptio, ſi potero, ſi debebo, ſi hæc ita erunt. Effice ut idem ſtatus ſit cum exigitur, qui fuit, cum promitterem, deſtituere levitas non erit, ſi aliquid intervenit novi; quid miraris, cum conditio promittentis mutata ſit, mutatum eſſe conſilium? eadem mihi omnia præſta & idem ſum. Vadimonium promittimus, tamen deſeritur. Non in omnes datur actio, deſerentem vis major excuſat.* Uſi ſæpe hoc effugio Angli, vide Camdenum in anno CIƆ IƆ XCV. tum in controverſia cum Batavis, tum in altera cum Anſiaticis.

GRON. 6 *Tunc fidem fallam*) Judicabor fidem fefelliſſe & levitatis infamiam ſubiiſſe.

7 *Cum omnia eadem*) Quoties nihil ex tranſverſo interveniens faciem rerum ac temporum variaverit.

8 *Advocationem*) Me alicui advocatum fore.

9 *Præjudicium*) Aliquid ſtatui, quo cauſa patris mei pendens in lite fiat deterior.

10 *Caſum eximendum*) Tali caſu non voluiſſe fieri, quod quis voluit fieri.

11 *Alio loco poſita*) Nam conjuncta & proxima illis, quibuſcum pugnant.

12 Cum

ἀντινομία, cujus ſupra meminimus, ſed cum velut inſperato ex ipſo rerum eventu inter ſe committuntur, quam Rhetores Græci vocant τὴν ἐκ περιστάσεως μάχην.

XXIX. 1. In hac diſceptatione utra pars ſcripti 12 cum ex caſu ſit colliſio prævalere debeat, regulas quaſdam ex antiquis auctoribus (i) Cicero poſuit, quæ ut ſpernendæ neutiquam ſunt, ita mihi non ſuo ordine videntur collocatæ. Nos eas hunc in modum digeremus. (k) Ut quod permittit 13 cedat ei quod jubet: quia qui permittit aliquid ita permittere videtur, niſi aliud quid obſtet, quam de quo ibi agitur: ideoque, ut ait 14 Scriptor ad Herennium. *Lib.* 11. plus valet 15 ſanctio permiſſione. Ut quod faciendum eſt certo tempore, ei præferatur quod quovis tempore fieri poteſt; unde ſequitur, ut plerumque pactio 16 vetans vincat jubentem, quia pactio vetans obligat ad quodvis tempus, jubens non item, niſi aut tempus ſit expreſſum, aut juſſio tacitam prohibitionem contineat. Inter eas pactiones, quæ ſupradictis qualitatibus pares ſunt, ut prçferatur quod magis eſt peculiare, & ad rem propius accedit: nam ſolent ſpecialia efficaciora eſſe generalibus: & in prohibitionibus, ut quę pœnam adjunctam habet, ei quæ pœna vacat, & quæ majorem pœnam minatur, ei, quæ minorem præferatur. Tum vero, ut ſuperet quod cauſas habet aut magis honeſtas, aut magis utiles. Extremo loco, ut quod poſtremo dictum eſt vincat.

2. Illud ex ſuperioribus hic repetendum eſt, pactorum juratorum eam eſſe vim, ut intelligi debeant ſecundum receptiſſimam proprietatem, & ut omnes reſtrictiones tacitas, & ex natura rei non omnino neceſſarias, quam maxime repudient. Quare & ſi juratum pactum cum non jurato pugnet certo eventu, (l) præferendum erit cui adeſt jurisjurandi religio.

XXX. So-

12 *Cum ex caſu ſit colliſio*) Caſu colliduntur & eventu, Quintil. 7, 7. GROT. i *Cicero poſuit*) De Inventione ſecundo, & ibi Marius Victorinus.

k *Ut quod permittit, cedat ei quod jubet*) Quintilianus declamatione ccclxxiv. *Semper potentior lex eſt quæ vetat, quam quæ permittit*. Donatus Phormione actu 1. ſcen. 2. *Bene jubet: minorem enim vim habet ea lex quæ aliquid permittit quam illa quæ aliquid jubet*. Vide Ciceronem Verrina 11. & quæ habet Connanus libro 1, c. 9. GRON. 13 *Cedat ei*) Minus obligans urgenſque credatur quam.

14 *Scriptor ad Herennium*) libro 11, cap. 10.

15 *Sanctio permiſſione*) Quod imperatur, neceſſarium; quod permittitur, voluntarium eſt. Cic. 2, de invent. 49.

16 *Vetans obligat ad quodvis*) Quod vetatur omnino, quamvis non definito tempore, habet tamen certum tempus, omne videlicet; quod autem jubetur infinite, tempus habet nullum, ſed quovis fieri poteſt. GROT. l *Præferendum erit cui adeſt jurisjurandi religio*) Acontius apud Ovidium;

Promiſit pater hanc: hæc & juravit amanti:
Ille homines, hæc eſt teſtificata Deum.

XXX. Solet & hoc quæri, an in dubio contractus perfectus cenſeri debeat antequam ſcriptura confecta ſit, & tradita. Nam id
Ap. Mithr. Murena cauſabatur adverſus ea, quæ inter Syllam & Mithridatem convenerant. Mihi apertum videtur, ni aliud convenerit(m) credendum, ſcripturam adhiberi, ut 17 monumentum contractus, non ut ſubſtantiæ ejus partem. Alioqui exprimi id ſolet, ut in induciis
Liv. lib. xxxiv. cum Nabide: *Ex qua die deſcriptæ conditiones editæ Nabidi forent.*

Alc. v, conſ. 17. XXXI. Illud vero non admittam quod quibuſdam placuit, contractus regum & populorum quantum fieri poteſt interpretandos ex jure Romano: niſi appareat inter quoſdam populos jus illud civile in his, quæ juris ſunt gentium, etiam pro jure gentium receptum eſſe, quod temere præſumendum non eſt.

ix Symp. 13. XXXII. De eo vero, quod Plutarchus in Sympoſiacis movet, conditionem offerentis, an accipientis verba attendi magis debeant, ita videtur, cum 18 accipiens hic ſit qui promittit, ejus verba formam dare negotio, ſi abſoluta & in ſe perfecta ſint. Nam ſi 19 per affirmationem reſpiciant verba offerentis, tunc ea ipſa ex natura vocum relativarum repetita in promiſſione videbuntur. Antequam vero accepta ſit conditio, ne eum quidem teneri qui obtulit certum eſt; nullum enim adhuc jus quæſitum eſt, ut ex his quæ de promiſſione ſupra diximus apparet. Et hæc oblatio conditionis minus eſt promiſsione.

Hic metuit mendax, hæc & perjura vocari:
Num dubitas, hic ſit major, an ille metus.

m *Credendum ſcripturam adhiberi, ut monumentum contractus, non ut ſubſtantiæ ejus partem*) L. in re. & l. ſi res geſta, D. de fide inſtrumentorum, l. pactum quod bona fide, C. de pactis, ſic legem contractus quæ eſt C. de fide inſtrumentorum interpretantur Bartolus & Johannes Faber, Salicetus, quorum ſententia in judiciis contra Baldum & Caſtrenſem prævaluit. Mynſingerus decade x, conſ. xci. Neoſtadius de pactis antenuptialibus, obſervatione xviii, quare non ſatis probabile eſt, quod Ligniacus adfert de inſtrumento a rege ſubſcripto, ſed nondum addito ſigillo & ſecretarii manu, libro ii. rerum Italicarum Guicciardini. GRON.

17 *Monumentum contractus*) Unde notitia haberi poſſit de contractu; non ut ex ea demum contractus auctoritatem accipiat.

18 *Accipiens hic ſit*) Qui enim offert, facit optionem vel electionem ejus, utrum duorum aut quid e pluribus velit.

19 *Per affirmationem*) Si accipiens non totum dicat, quod vult, ſed tantum, accipio, vel, maxime, vel, ita ſit.

Digitized by Google

CAPUT XVII.

De damno per injuriam dato, & obligatione quæ inde oritur.

I. *Culpam obligare ad reſtitutionem damni.*
II. *Damnum intelligi quod pugnat cum jure ſtricte dicto.*
III. *Accurate diſtinguendam aptitudinem a jure ſtricte dicto, ubi concurrunt.*
IV. *Damnum & ad fructus pertinere.*
V. *Ad lucrum ceſſans quomodo?*
VI. *Damnum dare facientes primario:*
VII. *Et ſecundario:*
VIII. *Item non facientes quod debent: primario.*
IX. *Et ſecundario:*
X. *Qualis efficacia circa actum ad hoc requiratur.*
XI. *Quo ordine teneantur.*
XII. *Obligationem extendi etiam ad damnum conſequens.*
XIII. *Exemplum in homicida:*
XIV. *In eo qui alteri vim intulit:*
XV. *In adultero & ſtupratore:*
XVI. *In fure, raptore, & aliis:*
XVII. *In eo qui cauſam promiſſioni dedit per dolum aut metum injuſtum.*
XVIII. *Quid ſi metu juſto naturaliter?*
XIX. *Quid de metu quem jus gentium pro juſto habet?*
XX. *Poteſtates civiles quatenus teneantur ex damno per ſubditos dato: ubi quæſtio de prædis in mari actis in ſocios contra imperium publicum.*
XXI. *Naturaliter ex animalis ſui, aut navis ſuæ facto ſine culpa neminem teneri.*
XXII. *Damnum dari, & adverſus famam & honorem, & quomodo reparetur.*

1 SUpra diximus éjus, quod nobis debetur, [1] fontes eſſe tres, pactionem, maleficium, legem. De pactionibus ſatis tractatum. Veniamus ad id quod ex maleficio naturaliter debetur. Maleficium hic appellamus culpam omnem, ſive in faciendo, ſive in non faciendo, pugnantem cum eo, quod aut 2 homines communiter, aut pro ratione certæ 3 qualitatis facere debent. (a) Ex tali culpa obligatio naturaliter oritur, ſi damnum datum eſt, nempe ut id reſarciatur. II. 1.(b)

GRON. 1 *Supra dixinius*) 2, 1.2.
2 *Homines communiter*) Vulgo omnes.
3 *Qualitatis*) Perſonæ, quam gerunt.

GROT. a *Ex tali culpa obligatio naturaliter oritur*) 'Αμελίας δίκη Græcis. Vide in decretalibus titulum de injuria & damno dato, & Digeſtis ad l. Aquiliam & vicinas rubricas.

b *Damnum*

II. 1. (b) Damnum 4 forte a demendo dictum, eſt τὸ ἔλαττον cum quis minus habet ſuo, ſive 5 illud ſuum ipſi competit ex mera natura, ſive accedente facto humano, puta dominio, aut pacto, ſive ex lege. Natura homini ſuum eſt vita, 6 non quidem ad perdendum, ſed ad cuſtodiendum, corpus, membra, fama, honor, 7 actiones propriæ. Dominio & pactis quomodo ſuum quid cuique ſit, 8 ſuperior tractatio docuit, tum quo ad res, tum quo ad jus in actiones alienas. Simili modo ex lege jus ſuum cuique oritur, quia idem aut plus lex poteſt quam in ſe ac ſua ſinguli. Sic pupillus jus habet 9 exactam quandam diligentiam exigendi a tutore, reſpublica a magiſtratu, nec reſpublica tantum, ſed & 10 cives ſinguli quoties lex id expreſſe aut per ſufficientem conſequentiam ſignificat.

2. At ex ſola aptitudine, quod jus minus proprie dicitur, & 11 ab aſſignatrice juſtitia ſpectatur, non oritur verum dominium, ac proinde reſtitutionis obligatio: quia non id al cui ſuum eſt ad
Nic.v, c.4. quod aptus eſt: πλεονεκτεῖ οὐδὲν, ait Ariſtotiles, ὁ μὴ βοηθήσας χρήματι δι' ἀνελευθερίαν *Contra proprie dictam juſtitiam nihil committit, qui pecunia ſua alteri non ſuccurrit, præ tenacitate* Cicero pro Cn. Plancio: *Eſt hæc conditio liberorum populorum, poſſe ſuffragiis vel dare, vel detrahere quod velit cuique.* & tamen mox ſubdit, accidere ut populus faciat, quod velit, non quod debeat, voce debendi ſumta in laxiore ſignificatu.

III. Sed cavendum hic, ne confundantur quę diverſi generis ſunt. Nam cui 12 magiſtratus collatio mandata eſt, is reipublicæ tenetur ad eligendum eum qui dignus ſit, & ad hoc exigendum reſpublica jus habet proprium: quare ſi ex indigni electione damnum fecerit reſpublica, ille 13 reſarcire tenebitur. Sic etiam civis ali-

b *Damnum forte a demendo dictum*) Ita Varro libro v. *Damnum a demtione, cum minus re factum quam quanti conſtat*. Alii magis probant derivari a græco δαπάνη, ut ſit dapnum, deinde damnum, ut ὕπνος, ſopnus ſomnus. Nec abſurde deducas a præco δάμνω quod eſt βιάζω, aut ex ζημία damia, damnum, ut regia, regnum.

GRON. 4 *Forte a demendo*) Scaliger a δαπάνη. A demtione Varro l.4. de LL. & Iſidorus 8. Orig. 27. Quid ſi a δαμάω δάμνημι.

5 *Illud ſuum*) 1, 1, 5.

6 *Non quidem ad perdendum*) Ut eam ipſe ſibi auferre poſſit. 2, 15, 16.

7 *Actiones propriæ*) Quas jure ſuo tractat, & in quibus eum non oportet impediri.

8 *Superior tractatio*) 2, 6, 1.

9 *Exactam quandam*) Non tantum ut dolum aut culpam caveat. l. 23. de R. J.

10 *Cives ſinguli*) Hinc Tib. bonum & ſalutarem principem ſervire debere & univerſis civibus ſæpe, & plerumque ſingulis, c. 29.

11 *Ab aſſignatrice*) 1, 1, 7, & 8.

12 *Magiſtratus collatio*) Jus eligendi & ordinandi præfuturos oppido, pago, provinciæ, ærario, aut cuicumque parti publicæ adminiſtrationis.

13 *Reſarcire tenebitur*) Novell. 128. cap. 16. quæ Juliano Antecel. 124. ca-

aliquis non indignus, etſi jus proprium ad officium aliquod non habeat, habet tamen 14 verum jus petendi juxta alios: in quo jure ſi per vim aut dolum impediatur, jam non totius rei expetitæ ſed incerti illius damni æſtimationem exigere poterit. Simile erit in eo, cui ne quid legaret teſtator: vi vel dolo fuit impeditus; nam 15 capacitas legati jus quoddam eſt, cui id eſt conſequens, ut libertatem teſtatoris in eo impedire injuria ſit.

Th. & Cajet. 2. 2. q. 62. art. 2. Soto lib. IV, q.6. Leſſius lib. II, c.12. dub.18. Covar. ad c. peccatum, p. 2. §. 7.

IV. Minus autem quis habere, ac proinde damnum feciſſe intelligetur, non in re tantum, ſed & in fructibus 16 qui proprie rei fructus ſunt, ſive illi percepti ſunt, ſive non, ſi tamen ipſe eos percepturus fuerat, deductis impenſis quibus res melior facta eſt, aut quæ ad fructus percipiendos fuerunt neceſſariæ, ex regula quæ nos vetat locupletiores fieri cum aliena jactura.

Soto lib. IV, q.7. Leſſ. lib. II, c.12. dub. 16. n.3.

V. Sed & 17 ſpes lucri ex noſtro æſtimabitur, non ut 18 illud ipſum, ſed 19 ſecundum propinquitatem ad actum, ut in ſemente ſpes meſſis.

L. in quantitates, §. magno, D. ad legem Falcid.

VI. Tenentur autem, præter ipſum qui per ſe & ἀμέσως damnum dat, alii quoque faciendo aut non faciendo: Faciendo alii primario, alii ſecundario: primario, qui jubet, qui 20 conſenſum requiſitum adhibet, qui adjuvat, 21 qui receptum præſtat, aut qui alio modo in ipſo crimine participat.

Th. 2, 2, 62. art.4. Soto lib. IV. q.6. art.5.

VII. Secundario, qui conſilium dat, (c) laudat, aſſentatur.

Quid

capit. 556. p. 193. *Quod ſi talis adminiſtrator parum idoneus videatur, jubemus alium in loco ejus ſubrogari cum decreto epiſcopi & habitatorum ejuſdem civitatis; ſcientibus nominatoribus, quod ſi aliquod per eum civitati adlatum ſit detrimentum, de propriis facultatibus hoc reſarcire cogantur.* Ita Lnam & præcellit: *quod reliquatus fuerit pater* (is ipſe quem & adminiſtratorem appellat) *civitatis, ab eo exigatur periculo eorum, qui denominatores ejus fuerint.*

14 *Verum jus petendi*) Ambiendi cum ἐπιτίμοις ſive ſimilibus jure civibus; inde actio apud Quintilianum decl. 252. *Paraſitus raptor candidatæ.*

15 *Capacitas legati*) Poſſe ex teſtamento aliquid capere.

16 *Qui proprie rei fructus*) Non debentur ſingulari curæ induſtriæque poſſeſſoris, qualis a domino expectari nequeat.

17 *Spes lucri*) Quo veriſimiliter fuiſſem potitus, niſi rem meam alter poſſediſſet, aut ea me frui prohibuiſſet.

18 *Illud ipſum*) Non quanti lucrum ſolidum foret, id ſi percepiſſem; ſed arbitrio boni viri, prout propior aut longinquior a ſperato eventu abſui; prout plus aut minus periculi reſtabat ad eventum conſequendum, ſi non intercepta ſpes fuiſſet ab eo qui damnum dedit.

19 *Secundum propinquitatem*) Prout facilior ac pronior ad id fuerit via.

20 *Conſenſum requiſitum*) Qui, cum ſine conſenſu ac nutu ejus damnum mihi dare non poſſet adverſarius, petenti ut liceret, indulſit.

21 *Qui receptum*) L. 1. §.2. D. de receptat.

GROT. c *Laudat*) Totilas in oratione ad Gotthos, apud Procopium Gotthicorum III. *ὁ γὰρ ἐπαινέσας τὸν δεδρακότα, οὐδέν τι ἧσσον τῶν πεπραγμένων αὐτουργὸς γίνεται. Nam qui facientem aliquid laudat, & ipſe rei fa-*

ctæ

Digitized by Google

Quid enim intereſt (d) *inter ſuaſorem facti & probatorem?* ait Cicero Philippica ſecunda.

VIII. Non faciendo item primario aut ſecundario: primario; qui cum 22 ex jure proprie dicto debeat vetare precepto (e) aut opem ferre ei cui fit injuria, id non facit. Is Chaldæo Paraphraſtæ Levit. xx, 5. סעד obfirmator dicitur.

Leſſ. lib. 11, c. 13. dub. 10. IX. Secundario, qui aut non diſſuadet cum debeat, aut factum reticet quod notum facere debebat. Illud autem debere in his omnibus referimus ad jus proprium quod juſtitia expletrix reſpicit, ſive illud ex lege ſive ex qualitate exoritur. Nam ſi debeat 23 ex caritatis norma, peccabit quidem omittendo, non tamen ad reparationem tenebitur, cujus origo eſt jus aliquod proprium, ut ante diximus.

Th. 2, 2. 62. art. 6. Soto lib. IV. q. 7. art. 3. X. Sciendum quoque hos omnes quos diximus ita teneri, ſi vere cauſa fuerint damni, id eſt, momentum attulerint, aut ad totum damnum, aut ad partem damni. Nam ſæpe accidit 24 in agentibus vel negligentibus 25 ſecundarii ordinis, interdum etiam in quibuſdam qui ſunt ordinis 26 primarii, ut etiam 27 ſine eorum actu aut neglectu is qui damnum dedit certus fuerit id ipſum *Cajetan. ad q. 62, art. 6. Medin. q. 7.* dare: quo caſu illi quos dixi 28 non tenebuntur. Quod tamen non ita intelligendum eſt, ut ſi alii defuturi non fuerint, puta qui ſuaderent, aut juvarent, non teneantur qui ſuaſerint, aut juverint, ſi abſque ope aut conſilio qui dedit damnum daturus id non fuiſſet. Nam & illi alii ſi ſuaſiſſent aut adjuviſſent, tenerentur.

Leſſ. lib. 11. cap. 13. dub. 5. ib. dub. 4. XI. Tenentur autem primo loco ii, 29 qui imperio aut alio modo aliquem impulerunt ad factum: his deficientibus patrator fa-

cti auctor habendus eſt. Ulpianus in l. 1. c. de ſervo corrupto. *Et ſi erat ſervus omnimodo fugiturus, vel furtum facturus, hic vero laudator ejus propoſiti fuerit, tenetur; non enim oportet laudando augeri malum.*

d *Inter ſuaſorem facti & probatorem*) Applicat hoc dictum Probo præfecto, Ammianus libro XXVII. lege Langobardica lib. IV, tit. IV, etiam conſulens ad compoſitionem vocatur. Vide Rom. I. in fine, & ibi veteres ſcriptores.

GRON. 22 *Ex jure proprio*) Ratione perſonæ, muneris, poteſtatis.

GROT. e *Aut opem ferre ei cui fit injuria, id non facit*) Nicetas Choniates Michaele Comneno: ὁ ἐμπρησμὸς οὐ μόνον τοῦ ἀνάψαντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ κατασβέσαι δυναμένου, δράσαι δέ τι τοιοῦτον ὅλως μὴ βουληθέντος. *Incendium non ei tantum imputatur qui facem intulit, ſed & ei qui prohibere eum poſſet, omnino noluit.*

GRON. 23 *Ex caritatis norma*) Ut vir bonus aut homo Chriſtianus.

24 *In agentibus vel negligentibus*) Qui damnum dant faciendo vel omittendo.

25 *Secundarii*) Num. 7, 8.

26 *Primarii*) Num. 6. & 8.

27 *Sine eorum actu aut neglectu*) Etſi nihil illi faciendo vel omittendo peccaverint.

28 *Non tenebuntur. Quod tamen*) Sed ita, ſi conſcii non fuerint illius eventus, quamvis rem adjuverint faciendo, vel non faciendo.

29 *Qui imperio aut*) Qui primario aut ſecundario in cauſa fuerunt.

31 *In*

Digitized by Google

facinoris: & poſt cum cæteri, 30 in ſolidum ſinguli qui ad actum cauſam dederunt, (f) ſi totus actus ab ipſis quanquam non ſolis proceſſit.

XII. Qui vero de actu tenetur, (g) ſimul tenetur de his quę illum ex actus vi ſunt conſecuta, (h) In Senecæ controverſia quadam hoc tractatur in ſpecie platani incenſæ ex qua domus arſerat, ubi hanc ponit ſententiam: *Etiamſi partem damni dare noluiſti, in totum quaſi prudens dederis tenendus es; 31 ex toto enim noluiſſe debet, qui imprudentia defenditur*. Ariarathes Cappadocum rex eo quod Strabo XII. Melani amni exitum per laſciviam obſtruxerat, cum ejus perrumpentis impetu elatus Euphrates rapta parte Cappadocum terræ, magna & Galatis & Phrygibus damna intuliſſet, permiſſo Romanis judicio, talentis trecentis diſpendium ſarcivit.

XIII. Exemplo hæc ſint, Homicida injuſtus tenetur ſolvere Leſſ. lib. II. c. 9. dub. 19. impenſas, ſi quę factæ ſunt in medicos, & iis quos occiſus alere ex officio ſolebat, puta parentibus, uxoribus, liberis dare tantum, quantum 32 illa ſpes alimentorum, ratione habita ætatis occiſi, valebat: ſicuti Hercules legitur Iphiti a ſe occiſi liberis mulctam Diod. l. IV. pependiſſe, quo facilius expiaretur. Michael Epheſius ad quintum Nicomachiorum Ariſtotelis: ἀλλὰ καὶ ὁ φονευθεὶς ἔλαβε τρόπον τινά. ὃ γὰρ ἡ γυνὴ ἢ οἱ παῖδες συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος ἔλαβον τρόπον τινὰ ἐκείνῳ δέδοται. *Sed & qui occiſus eſt, accipit aliquo modo. Quæ enim uxor ejus & liberi & cognati accipiunt, ipſe quodammodo accipit*. Loquimur de Leſſ. dub. 21. homicida injuſto, id eſt, qui non habuit jus id faciendi unde mors Navar. cap. 15. ſequitur. Quare ſi quis jus habuerit, ſed in caritatem peccaverit, num. 22. ut 33 qui fugere noluit, non tenebitur. Vitæ autem in libero ho- l. ult. D. de his mine æſtimatio non fit, ſecus in ſervo, qui vendi potuit. qui eff. vel def.

XIV, (i) Qui mutilavit, ſimiliter tenebitur ad impenſas & ad æſti-

30 *In ſolidum* (Ad omne damnum ſarciendum.

GROT. f *Si totus actus ab ipſis, quanquam non ſolis proceſſit*) Lex Langobardica lib. I. tit. IX. 5.

g. *Simul tenetur de his quæ illum ex actus vi ſunt conſecuta* (Vide Thomam prima ſecundæ quæſt. XX. art. 5. & l. ſi ſervus ſervum, §. ſi quis inſulam, D. ad l. Aquiliam.

h *In Senecæ controverſia*) Excerptis V, 5.

GRON. 31 *Ex toto enim noluiſſe*) Omnino nec in parte, neque in toto damnum dare non voluiſſe intelligitur, qui ſic ſe defendit, ut dicat ſe inſcio atque imprudente datum eſſe.

32 *Illa ſpes alimentorum* (Prout magis aut minus deſtituti ſunt qui alebantur, & prout lautius aut arctius contentiuſque, qui occiſus eſt, eos fovere potuiſſet per ætatem.

33 *Qui fugere noluit*) Sed aggredientem expectavit & necavit interea, dum ipſe ſeſe defendit.

GROT. i *Qui mutilavit, ſimiliter tenebitur ad impenſas & ad æſtimationem ejus; quod jam qui mutilatus eſt minus poterit lucrari*) Idem apud Hebræos ſervatum, Baba Kama cap. VIII. §. 1. & apud Anglos & Danos, quorum fedus vide apud doctiſſimum Pontanum diſſertatione de mari.

æſtimationem ejus quod jam, qui mutilatus eſt, 34 minus poterit lucrari. Sed ſicut ibi vitæ, ita & hic cicatricis in libero homine æſtimatio non fit. De 35 conjectione in carcerem idem dicendum.

Leſſ. lib. 11. *c.* 10: *dub.* 6.

XV. Sic adulter & adultera tenentur non tantum indemnem præſtare maritum ab alenda prole, ſed & legitimis liberis rependere, ſi quod damnum patiuntur ex concurſu ita ſuſceptæ ſobolis ad hereditatem. Qui virginem imminuit vi, aut fraude, tenetur ei rependere 36 quanti minoris ipſi valet ſpes nuptiarum: imo & ducere tenetur, ſi ea promiſſione corporis uſuram impetraverit.

Leſſ. lib. 11, *c.* 10. *dub.* 2. & 3.

XVI. Fur & raptor tenentur rem ſubtractam reddere cum ſuo 37 incremento naturali, & 38 cum ſequente damno aut ceſſante lucro: & ſi res perierit, æſtimationem 39 non ſummam, 40 non infimam, ſed mediam. In hac claſſe ponendi & illi qui legitima vectigalia fraudant. Similiter tenentur qui 41 judicio injuſto, 42 accuſatione injuſta, teſtimonio injuſto damnum dederunt.

Ibid. cap. 12. *dub* 17. *Leſſ. lib.* 11. *c.* 33. *dub.* 8. *Covar. c. peccatum: p.* 2.

XVII. Sed & qui contractui aut promiſſioni cauſam dedit dolo, vi, aut metu injuſto, 43 tenetur eum quicum actum eſt in integrum reſtituere, quia ille jus habuit, tum ne deciperetur, tum ne cogeretur; illud ex natura contractus, hoc ex naturali etiam libertate. His annumerandi ſunt qui id quod ex officio facere tenebantur facere noluerunt, niſi pecunia accepta.

Covar. c. peccatum, p. 2. §. 3. §. 5.

XVIII. At 44 qui cauſam dedit, cur vim pati aut metu cogi debeat, habet quod ſibi imputet: nam 45 involuntarium ex voluntario ortum habens moraliter pro voluntario habetur.

Leſſ. lib. 11, *c.* 17. *dub.* 6.

XIX. At

GRON. 34 *Minus poterit lucrari*) Corpus habet non tam ſufficiens operis, eoque mereri mercedes nequit quantas ſolebat.

35 *Conjectione in carcerem*) Si quis injuria detinens aliquem in vinculis prohibuit operas præbendo rem facere.

36 *Quanti minoris ipſi*) Quanto ob pudorem amiſſum nunc longius abeſt a ſpe honeſti matrimonii.

37 *Incremento naturali*) Cum fructibus, quos res per ſe ſine manu & induſtria hominis erit factura.

38 *Cum ſequente damno*) Quanto deterior eſt cum reddit quantoque minus utilitatis & commodi præbere poteſt.

39 *Non ſummam*) Quanti eſt, cum plurimi.

40 *Non infimam*) Quanti, cum minimi.

41 *Judicio injuſto*) Si judex litem ſuam fecerit, pr. Inſt. de oblig. ex q. del.

42 *Accuſatione injuſta*) Ut calumniatores, §. 1. Inſt. de pœna temere litig. Utrorumque meminit Horat. 2, ſat. 1. *Cervius iratus leges minitatur & urnam: Grande malum Turius, ſi quis ſe judice certet.*

43 *Tenetur eum*) 2, 13, 17.

44 *Qui cauſam dedit*) Negando ſcilicet quod jure ab eo petebatur.

45 *Involuntarium ex voluntario*) Coactio, quam quis meruit recuſando, quod omnino illi faciendum erat, non putatur invito inhibita, ſed ipſum cogi voluiſſe exiſtimatur.

46 Pro

Digitized by Google

XIX. At gentium conſenſu ſicut introductum eſt, ut bella omnia ſummę poteſtatis auctoritate utrinque geſta & indicta 46 pro juſtis habeantur, quo ad effectus externos, qua de re infra dicemus: ita & hoc, ut 47 talis belli metus hactenus pro juſto habeatur, ne quod ita obtentum eſt repeti poſſit. Atque hoc ſenſu admitti poteſt diſtinctio Ciceronis inter hoſtem, 48 quicum multa jura habemus, ut ait, communia, ex gentium conſenſu ſcilicet, & piratas ac latrones. Nam hi ſi quid metu expreſſerunt repeti poteſt, niſi jusjurandum interceſſerit: quod illi, non item. Quare quod Polybio videtur juſtam fuiſſe Carthaginienſibus cauſam belli Punici ſecundi, quod Romani ab ipſis mercenariorum ſeditione occupatis bello denuntiato Sardiniam inſulam & pecuniam expreſſiſſent, habet naturalis æquitatis aliquam ſpeciem, ſed a jure gentium abit, ut alibi explicabitur. *De off. III. Bod. lib. V. de rep. cap. 6.*

XX. I. Ex neglectu tenentur reges ac magiſtratus, qui ad inhibenda latrocinia & piraticam non adhibent ea quæ poſſunt ac debent remedia: quo nomine damnati olim ab Amphictyonibus Scyrii. Quęſitum memini ex facto, cum patriæ noſtræ rectores poteſtatem prædarum in mari ex hoſte agendarum 49 per codicillos plurimis dediſſent, & eorum nonnulli res amicorum rapuiſſent, deſertaque patria mari vagarentur, ac ne revocati quidem redirent, an rectores eo nomine tenerentur, aut quod malorum hominum uſi eſſent opera, aut quod 50 cautionem non exegiſſent. Dixi eos in nihil amplius teneri, quam ut noxios, ſi reperiri poſſent, punirent aut dederent: præterea 51 in bona raptorum jus reddi curarent. Nam ipſos injuſtæ prædationis cauſam non fuiſſe, nec quicquam de ea participaſſe: prohibuiſſe etiam legibus ne amicis noceretur: cautionem ut exigerent nullo jure fuiſſe obligatos, cum poſſent, etiam ſine codicillis: omnibus ſubditis hoſtem ſpoliandi poteſtatem facere, 52 quod & factum olim eſſet: neque talem permiſſionem cauſam eſſe cur damnum datum eſſet ſociis, cum poſſent privati etiam ſine permiſſu tali naves armare & in mare progredi. Mali vero an futuri illi eſſent provideri non potuiſſe: neque vero

46 *Pro juſtis habeantur quo ad effectus*) Quæ bello quamvis injuſte illato acquiſita ſunt, pro jure acquiſitis procedant.

47 *Talis belli metus*) Ut quod belli quamvis injuſte illati terrore ac formidine expreſſum eſt, tamen, ſi jus armorum habuerit, qui expreſſit, jure teneat, idque ab eo poſt intervallum repeti nequeat.

48 *Quicum multa*) Adverſus quem quod vi, armis, terrore, dolo bono geritur, jure fieri exiſtimatur.

49 *Per codicillos*) *Acte van Octroy*.

50 *Cautionem non exegiſſent*) Prædes ac fidejuſſores dare, de non lædendis ſociis, juſſiſſent.

51 *In bona raptorum jus reddi*) Querentibus officio judicum permitterent ex bonis raptorum, quæ eſſent in patria, quatenus poſſent, reſarcire ſua damna.

52 *Quod & factum*) 3, 4, 1.

vero vitari poſſe quo minus & malorum opera utamur, alioqui nullum colligi poſſe exercitum.

Conſt. Galliæ tom.III. tit.3. conſtitutione ann.1583.c.44.

2. Neque vero ſi quid milites, aut terreſtres, aut nautici contra imperium amicis nocuiſſent, reges teneri: quod (k) Galliæ & Angliæ teſtimoniis probatum. Ut vero ſine culpa ſua ex miniſtrorum facto quiſquam teneatur, non eſſe juris gentium ex quo dijucanda eſſet hæc controverſia, ſed juris civilis, nec generalis, ſed 53 adverſus nautas & alios quoſdam ex rationibus peculiaribus introductum. Atque in eam partem a 54 ſupremi auditorii judicibus contra Pomeranos quoſdam pronunciatum eſt, idque ad exemplum rerum in cauſa non diſpari, ante duo ſæcula, judicatarum.

XXI. Illud quoque notandum eſt, 55 ut mancipium aut animal quod damnum, aut pauperiem fecit, noxæ dedatur, itidem ex jure civili eſſe. Nam dominus, qui in culpa non eſt, natura ad nihil tenetur: ut nec is, cujus navis ſine ipſius culpa navi alterius damnum dedit; quamquam multorum populorum legibus, ut & noſtra, damnum tale 56 dividi ſolet ob culpæ probandæ difficultatem.

Leſſ. lib.II. c. II dub.19.25. 27. Soto lib.IV.q.6. art.3.

XXII. Sed damnum, ut diximus, etiam adverſus honorem & famam datur, puta verberibus, contumeliis, maledictis, calumniis, irriſu, aliiſque ſimilibus modis. In quibus non minus quam in furto atque aliis criminibus 57 vitioſitas actus ab effectu diſcernenda eſt. Nam illi pœna reſpondet, huic damni reparatio, quæ fit culpæ confeſſione, (l) exhibitione honoris, teſtimonio innocentiæ, & per ea quæ his ſimilia ſunt: quanquam & pecunia tale damnum rependi poterit, ſi læſus velit, quia pecunia communis eſt rerum utilium menſura.

GROT, k *Galliæ*) Vide etiam tomo conſtitutionum III, tit. II. conſtitutione anni CIↃ IↃ XLIII. cap.44.

GRON. 53 *Adverſus nautas*) Exercitoria & inſtitoria actione, 2, 11, 13.

54 *Supremi adjutorii judicibus*) Hoogen Raad.

55 *Ut mancipium aut animal*) Videndi tit. de noxalibus actionibus, & ſi quadrupes pauperiem fecerit.

56 *Dividi ſolet*) Ut dimidium ejus ſuſtineat dominus navis lædentis, dimidium corruptæ.

57 *Vitioſitas actus ab effectu*) Ipſa culpa ſive injuria a damno per culpam vel injuriam dato.

GROT. l *Exhibitione honoris, teſtimonio innocentiæ*) Vide exemplum Viviani qui accuſationis injuſtæ pœnitentia ductus eſt, apud Caſſiodorum IV, 41.

CAP.

Digitized by Google

CAPUT XVIII.

De legationum jure.

I. *Obligationes quaſdam ex jure gentium naſci, ut jus legationum.*

II. *Inter quos locum habeat.*

III. *An ſemper admittenda legatio.*

IV. *Adverſus legatos periculoſa molientes defenſionem licitam, non exactionem pœnæ.*

V. *Legationis jure non teneri eum, ad quem legatus miſſus non eſt.*

VI. *Hoſtem ad quem miſſus eſt legatus teneri:*

VII. *Nec opponi poſſe jus talionis.*

VIII. *Jus hoc & ad comites legatorum porrigi: ſi legati voluerint.*

IX *Et ad bona mobilia.*

X. *Exempla obligationis, ſine cogendi jure.*

XI. *Quanti ſit hoc jus legationis.*

I. HActenus ea memoravimus, quæ ex jure naturæ debentur nobis, paucis duntaxat additis de gentium jure voluntario, quatenus ab eo aliquid erat juri naturæ ſuperadditum. Reſtat veniamus ad obligationes quas ipſum per ſe jus illud gentium, quod voluntarium dicimus, induxit, quo in genere præcipuum eſt caput de jure legationum. Paſſim enim legimus ſacra legationum, (a) ſanctimoniam legatorum, jus gentium illis debitum

bitum

GROT. a *Sanctimoniam legatorum*) Pomponius l. ſi quis, D. de legationibus: *ſi quis legatum hoſtium pulſaſſet, contra jus gentium id commiſſum eſſe exiſtimatur, quia ſancti habentur legati: & ideo ſi cum legati apud nos eſſent gentis alicujus, bellum cum eis indictum ſit, liberos eos manere. Id enim juri gentium conveniens eſſe. Itaque eum, qui legatum pulſaſſet, Quintus Mucius dedi hoſtibus quorum erant legati ſolitus eſt reſpondere.* Lege Julia de vi publica tenetur, quod ad legatos, oratores, comiteſve attinebit, ſi quis eorum quem pulſaſſe ſive injuriam feciſſe arguetur, Ulpiano reſpondente in lege Julia, D. ad legem Juliam de vi publica. Joſephus antiquæ hiſtoriæ libro xv. multum prædicat legatorum ſanctimoniam, quibus ait commune cum angelis Dei nuntiis nomen. Varro lib III. de lingua latina: *Sancta ſunt corpora legatorum.* Cicero Verrina III. *Legatorum jus divino humanoque vallatum præſidio, cujus tam ſanctum & venerabile nomen eſſe debet, ut non modo inter ſociorum jura ſed & hoſtium tela incolume verſetur.* Scriptor vitæ Epaminondæ: *Cum legationis jure ſe tectum arbitraretur, quod apud omnes gentes ſanctum eſſe conſueſſet.* Diodorus Siculus in excerptis Peireſianis n.248. τὴν ἄδειαν vocat τὴς τῶν πρεσβευτῶν ἀσυλίας· *ſecuritatem a legatorum ſanctimonia.* Apud Papinium lib. II.

tutique regreſſus
Legato.

item:

& ſanctum populis per ſæcula nomen
Legatum.

Chri-

bitum, jus divinum humanumque: ſanctum inter gentes jus legationum, fœdera ſancta gentibus, fœdus humanum: ſancta corpora legatorum: Papinio:

Sanctum populis per ſæcula nomen.

Cicero de haruſpicum reſponſis: *Sic enim ſentio jus legatorum cum hominum præſidio munitum, tum etiam divino jure eſse vallatum.* Itaque hoc violare non injuſtum tantum eſſe, (b) ſed & impium omnium confeſſione, ait Philippus in epiſtola ad Athenienſes.

II. 1. Sed primum ſciendum eſt, qualecumque eſt hoc jus gentium de quo videbimus, ad eos legatos pertinere, quos mittunt qui ſummi imperii ſunt compotes inter ſe; nam qui extra hos legati ſunt 1 provinciales, 2 municipales, atque alii, non jure gentium, quod inter gentes eſt diverſas, ſed 3 jure civili reguntur. Legatus apud Livium publicum ſe nuntium populi Romani vocat. Apud eundem Livium alibi ſenatus Romanus 4 jus legationis externo, non civi comparatum ait: & Cicero ut oſtendat non eſſe legatos mittendos ad Antonium: *Non enim, inquit, cum Annibale res eſt, hoſte reipublicæ, ſed cum cive.*

Libro primo.

Libro quarto.

Qui

Chriſoſtomus: *καὶ οὐδὲ τὸν κοινὸν νόμον ᾐδέσθησαν, ὅτι ὁ πρεσβεύων οὐδέποτε πάσχει τι κακόν· ne commune quidem fas hominum reveriti ſunt, quod tutos præſtat legatos ab omni malo.* Servius ad x. Æneidos, *ab omni injuria tectis jure gentium.* Ne omnia loca enotem, adde Livium lib. I. de Laurentibus, Dionem Chryſoſtomum de lege & conſuetudine, Velleium Paterculum initio lib. II. Menandrum Protectorem, Epiſtolam Felicis ad Zenonem in appendice codicis Theodoſiani data a Sirmundo. Totilas apud Procopium Gotthicorum III. *πᾶσι μὲν, ὡς ἐπὶ πλεῖστον εἰπεῖν, νόμος βαρβάροις, τὸ χρῆμα τῶν πρεσβέων σέβειν. omnibus ut generatim loquar, barbaris mos legatos venerari.* Idem de barbaris dixit Scafnaburgenſis. Aimonius regi Clodovæo hæc dicta tribuit: *Ad extremum pro divinis ſimul humaniſque legibus, quæ injuriarum immunes ſanciunt debere eſſe eos qui mediatores hoſtilium efficiuntur armorum. Inter arma namque ſola legatio pacis ſequeſtra eſt. Exuit hoſtem qui legatione fungitur.* Vide & Radevicum in appendice. De Polonis vide Cromerum libro xx. de Turcis Leunclavium libro VIII. & libro XVII. de Mauris Marianam libro XII.

b *Sed & impium*) *Ἔργον ἀσεβές* ait Plutarchus in vita Æmilii, narrans Gentii factum. Joſephus libro xv. hiſtoriæ antiquæ: *τοῦτο τὸ ὄνομα καὶ πολεμίους πολεμίοις διαλλάττειν δύναται. τί οὖν μεῖζον ἂν γένοιτο ἀσέβημα ἢ πρέσβεις ἀποκτεῖναι τοὺς ὑπὲρ τοῦ δικαίου διαλεγομένους; Hoc nomen & hoſtes hoſtibus valet reconciliare; quid ergo fieri magis impium poteſt, quam legatos occidere pro æquitate loquentes.*

GRON. 1 *Provinciales*) A diœceſibus, ſatrapiis, nomis, ut in Ægypto dicebantur.

2 *Municipales*) Ab oppidis.

3 *Jure civili reguntur*) Pro privatis habentur.

4 *Jus legationis externo*) Securitatem inter inimicitias publicas præſtari legato alienigenæ nec noſtræ ditionis: non ejus populi qui noſtro imperio eſt obnoxius.

5 Diſ-

Digitized by Google

Qui autem externi habendi ſint ita clare expoſuit Virgilius, ut nemo iuriſconſultorum poſſit clarius:

Omnem equidem ſceptris terram quæ libera noſtris
5 *Diſſidet, externam reor.*

2. (c) Qui ergo impari junguntur federe, cum ſui juris eſſe non deſinant, jus habebunt legationis: immo & hi 6 qui ex parte ſubditi ſunt; ex parte non ſunt, pro ea parte qua non ſunt ſubditi. At reges qui bello ſolenni victi, 7 regnoque exuti ſunt, cum aliis regni bonis & jus legandi perdiderunt. Ideo 8 Perſei a ſe victi caduceatores retinuit P. Æmilius.

3. In bellis vero civilibus neceſſitas interdum locum huic juri facit, extra regulam, (d) puta cum ita diviſus eſt populus in partes quaſi æquales; ut dubium ſit ab utra parte ſtet jus imperii; aut cum jure admodum controverſo de regni ſucceſſione duo decertant. Nam hoc eventu gens una pro tempore quaſi duæ gentes habetur. Ita (e) 9 Flavianos accuſat Tacitus, quod ſacrum etiam inter *Hiſt.* III. exteras gentes legatorum jus in Vitellianis civili rabie temeraſſent. Piratæ & latrones, qui civitatem non faciunt, jure gentium niti non poſſunt. Tiberius cum ad eum Tacfarinas legatos miſiſſet, indoluit, quod deſertor & prædo 10 hoſtium more ageret: quæ verba ſunt Taciti. Sed interdum tales qui ſunt, jus legationis nanci- *An.* III. ſcuntur fide data, ut olim fugitivi in ſaltu Pyrenæo. *Caſ. l.* III. *de bell.civ.*

III. 1. Duo autem ſunt de legatis quæ ad jus gentium referri paſ-

5 *Diſſidet*) Separata eſt a noſtro regno vel territorio.

GROT. c *Qui ergò imparì junguntur fœdere*) Cromerus XXX.

GRON. 6 *Qui ex parte*) Ut qui de alieno regno feuda poſſident.

7 *Regnoque exuti*) Videtur hoc nimis crudum, neque admittendum, niſi tantum temporis intervallum interceſſerit, ut illi regnum pro derelicto habere poſſint credi.

8 *Perſei a ſe victi caduceatores*) Liv. 44, 45, & 46. *Sed retinuiſſe putes caduceatores Perſei, non quod regno exutum jus habere mittendi non putaret, ſed quod ingenti fiducia exuendi hominem regno, pacem ei dare nollet, & quod ſine accepta mittendi venia occurrerant.* Livius 32, 11. Idem lib. 6. 37. 45. *Ideo nihil illis mali, ſed per eos reſponſum Perſeo non dedit.*

GROT. d *Puta eum ita diviſus eſt populus*) Vide de legatis civitatis Toleti ad regem, Johannem Marianam libro XXII, 8. de Flandris Crantzium Saxonicis XII, 33.

e *Flavianos accuſat Tacitus*) Et Magnentium Zoſimus libro II. Μαγνέντιος δὲ καθ' ἑαυτὸν ἔστρεφε γνώμην, πότερον χρὴ Φίλιππον ἄπρακτον ἀποπέμπειν, ἢ κατέχειν παρ' ἑαυτῷ τὸν ἐπὶ τοῖς πρέσβεσι πατοῦντι θεσμόν. *Magnentius apud animum ſuum volvebat, deberetne Philippum irritum dimittere, an apud ſe retinere calcato jure legationum.* Is Philippus à Conſtantio venerat.

GRON. 9 *Flavianos accuſat*) Ut & L. Opimium Vellejus, quod Fulvii Flacci filium, quem pater legatum de conditionibus miſerat, interfecerit, lib. 2, 7.

10 *Hoſtium more ageret*) Uſurparet jus, quod ſolis conceſſum eſt, qui pares poteſtate atque imperio bello contendunt.

GROT.

Digitized by Google

paſſim videmus: prius (f) ut admittantur, deinde ne violentur. *Lib.* XI. De priore locus eſt Livii, ubi Hanno ſenator Carthaginienſis in Annibalem ſic invehitur: *Legatos ab ſociis, & pro ſociis venientes bonus Imperator noſter in caſtra non admiſit: jus gentium ſuſtulit*. Quod tamen non ita crude intelligendum eſt: (g) non enim omnes admitti præcipit gentium jus: ſed vetat ſine cauſa rèiici. Cauſa eſſe poteſt ex eo qui mittit, ex eo qui mittitur ex eo ob quod mittitur.

Thuc. l. II. *Zonaras.* 2. Meleſippus Lacedæmoniorum legatus, auctore Pericle, dimiſſus eſt extra fines agri Attici, quod ab hoſte armato veniret. Sic (h) ſenatus Romanus negavit ſe Carthaginienſium legationem admittere poſſe, quorum exercitus eſſet in Italia. Perſei adverſus *Livius lib.* XLI. Romanos bellum molientis legatos non admiſerunt Achæi. Sic *Procop. l.* II, *&* III: Totilę legationem rejecit Juſtinianus, & Gothi, qui Urbini erant, Beliſarii oratores. Cynethenſium quoque, ut gentis ſceleratæ, le- *Libro* IV. gatos undique pulſos narrat Polybius. Secundi exemplum eſt in Theodoro, qui ἄθεος vocabatur, quem a Ptolemæo ad ſe miſſum audire Lyſimachus noluit: idemque aliis evenit peculiaris odii cau- II *Regum* XVIII. ſa. Tertium quod diximus locum habet, (i) ubi cauſa mittendi aut ſuſpecta eſt, ut Rhabſacis Aſſyrii legatio ad populum concitandum merito ſuſpecta erat Ezechiæ, aut non ex dignitate aut tem- *Livius libro* XXVII. poribus conveniens. Sic Ætolis denuntiarunt Romani, ne quam *Lib.* XXXII. legationem mitterent, niſi permiſſu Imperatoris: Perſeo ne Ro- *Sall. Jug.* mam mitterent, ſed ad Licinium: & Jugurthæ legatis edictum (k) intra decem dies Italia excederent, ni regnum & regem deditum veniſſent. Optimo autem jurę rejici poſſunt, quę nunc in uſu ſunt legationes aſſiduæ, quibus quam non ſit opus docet mos antiquus, cui illæ ignoratæ.

IV. 1. (l) De non violandis legatis difficilior eſt quæſtio, & varie

GROT. f *Ut admittantur*) Donatus ad prologum Hecyræ: *Oratorem audire oportere jus gentium eſt.*

g *Non omnes admitti præcipit gentium jus*) Vide Camdenum in anno CIↃ IↃ LXXI. quæſtionum ibi propoſitarum quarta.

h *Senatus Romanus negavit ſe Carthaginienſium legationem admittere poſſe, quorum exercitus eſſet in Italia*) De hoc Romanorum more vide Servium ad VII. Æneidos.

i *Ubi cauſa mittendi aut ſuſpecta eſt*) Sic Andreas Burgus Cæſaris legatus in Hiſpaniam non admiſſus; Mariana lib. XXIX. Simile apud Cromerum libro XX.

k *Intra decem dies Italia excederent*) Carolus Quintus Imperator legatos Galliæ, Venetorum, & Florentinorum ad bellum ſibi indicendum miſſos deduci juſſit in locum, qui a comitatu ſuo abeſſet triginta milliaria. Guicciardinus lib. XVIII. Bellajus libro III.

l *De non violandis legatis*) Menander Protector de Juſtino II. Imperatore: ὁ δὲ παρὰ τὸν κοινὸν τῶν πρεσβυτέρων θεσμὸν, εἶχεν ἐν δεσμοῖς. *Ille Avarorum legatos contra jus legationum in vinculis habuit*. Vide Ern. Cothmannum reſponſo XXXII. num. 29. & ſequentibus, volumine V.

GRON.

Digitized by Google

varie a claris hujus ſæculi ingeniis tractata. Videndum autem habemus de legatorum perſonis, deinde de comitibus eorum ac bonis. De perſonis alii ita ſentiunt, jure gentium vim duntaxat injuſtam a legatorum corporibus arceri: cenſent enim 11 privilegia ex jure communi interpretanda. Alii non omnibus de cauſis putant legato vim inferri poſſe, ſed ita demum ſi jus gentium ab eo læſum ſit, quod ſatis late patet: nam in jure gentium jus naturæ includitur, ita ut ex omnibus delictis puniri jam legatus poſſit, niſi quæ 12 ex mero jure civili oriuntur. Reſtringunt hoc alii ad ea, quæ contra ſtatum reipublicæ, aut dignitatem ejus ad quem legatus mittitur, fiunt: quod ipſum ſunt qui periculoſum putant, & querelas exponendas ei qui miſit, ejuſque arbitrio permittendum legatum. Sunt & qui putant conſulendos 13 reges aut gentes quarum nihil intereſt: quod 14 prudentiæ eſſe poteſt, juris non poteſt.

2. Rationes quas pro ſe quiſque afferunt nihil definite concludunt: quia jus hoc non ut jus naturale 15 ex certis rationibus certo oritur, ſed ex voluntate gentium modum accipit. Potuerunt autem gentes, aut omnino cavere legatis; aut cum certis exceptionibus; nam & hinc utilitas ſtat pœnæ in gravia delinquentes, & inde utilitas legationum, quarum mittendarum facilitas ſecuritate quanta poteſt eſſe maxima optime promovetur. Spectandum ergo quo uſque gentes conſenſerint: quod ex ſolis exemplis evinci non poteſt. Extant enim ſatis multa in partem utramque. Recurrendum igitur tum ad ſapientum judicia, tum ad conjecturas.

3. Judicia duo habeo maxime illuſtria, Livii alterum, alterum Salluſtii. Livii hoc eſt de legatis Tarquinii, qui proditionem concitaverant Romæ: *Quanquam viſi ſunt commiſiſſe, ut hoſtium loco eſſent,* 16 *jus tamen gentium valuit.* Videmus hic etiam ad eos qui hoſtilia patrant 17 jus gentium extendi. Salluſtii dictum ad comites legationis, de quibus mox dicemus, non ad legatos ipſos pertinet: ſed recte a majori, id eſt, minus credibili, ad

GRON. 11 *Privilegia ex jure communi*) Eatenus admittenda, quatenus recepto juri non derogant.

12 *Ex mero jure civili*) Edicto aliquo aut conſtitutione reipublicæ ad ſolius illius ſtatum pertinente.

13 *Reges aut gentes*) In delictis legatorum ſumendos eſſe arbitros & ſequeſtros, qui extra cauſam ſint.

14 *Prudentiæ non juris*) Quod ſi quis fecerit, prudenter egiſſe judicabitur; nemini tamen id facere, ſi recte facere velit, neceſſum eſt.

15 *Ex certis rationibus*) Non ex morali turpitudine vel neceſſitate.

16 *Ius tamen gentium valuit*) Maluerunt tamen eis parcere ob commune jus legatorum, quam afficere ſupplicio, quod eo jure indignos ipſi ſe reddidiſſent.

17 *Ius gentium extendi ad eos.*) Hos quoque jure gentium inviolabiles eſſe.

Digitized by Google

ad minus, id eſt, magis credibile procedet argumentatio. Is ita ait: *Fit reus magis* 18 *ex æquo bonoque, quam ex jure gentium Bomilcar comes ejus, qui Romam fide publica venerat.* Bonum & æquum, id eſt, merum naturæ jus patitur pœnas exigi, ubi reperitur qui deliquit: at jus gentium legatos & qui his ſimiles fide publica veniunt excipit. Quare ut rei fiant legati contra jus eſt gentium, quo vetari multa ſolent quæ jus naturæ permittit.

Bello Jugurt.

4. Conjectura quoque hinc ſtat. Verius enim eſt privilegia ita intelligenda, ut 19 aliquid tribuant ultra jus commune. Quod ſi legati ab injuſta tantum vi tuti eſſent, nihil in eo magni eſſet, nihil præcipui. Adde quod 20 ſecuritas legatorum utilitati, quæ ex pœna eſt, præponderat. Nam pœna haberi poteſt per eum, qui legatum miſit volentem: & ſi nolit, ab ipſo exigi bello, tanquam criminis approbatore. Objiciunt aliqui ſatius unum plecti, quam bello multos involvi; atqui ſi is, qui legatum miſit factum ejus probet, legati pœna bello nos non eximet. Parte vero altera valde in lubrico locatur ſalus legatorum, ſi actuum ſuorum rationem 21 alii reddere debeant, quam a quo mittantur. Nam cum plerumque diverſa, ſæpe & adverſa ſint conſilia eorum qui mittunt legatos, & qui accipiunt, vix eſt ut non ſemper aliquid in legatum dici poſſit, quod criminis accipiat ſpeciem. Et quanquam quædam ſunt ita manifeſta, ut dubitationem non habeant, ſufficit tamen 22 ad æquitatem & utilitatem legis univerſalis periculum univerſale.

5. Quare omnino ita cenſeo, placuiſſe gentibus ut communis mos, qui quemvis in alieno territorio exiſtentem ejus loci 23 territorio ſubjicit, exceptionem pateretur in legatis, ut qui ſicut fictione quadam habentur 24 pro perſonis mittentium (*ſenatus faciem ſecum attulerat, auctoritatem reipublicæ*, ait de legato quodam M. Tullius) ita etiam fictione ſimili 25 conſtituerentur quaſi extra ter-

Phil. VIII.

18 *Ex æquo bonoque quam*) Bono magis exemplo, quam conceſſo jure. Tacit. 1, annal. 38.

19 *Aliquid extra jus*) Amplius quam omnibus conceſſum eſt tralaticio jure.

20 *Securitas legatorum*) Omnium ſive recte agentium, ſive peccantium, res eſt magis ad exemplum pertinens quam pœna peccantium.

21 *Alii reddere*) Tacit. 1, annal. 6. *eam eſſe conditionem imperandi, ut non aliter ratio conſtet, quam ſi uni reddatur.*

22 *Ad æquitatem &*) Æquum & utile eſt, ut hæc ſingularia non attendantur, quia ſi non omnibus liberaverimus legatum, ex illis ſingularibus per interpretationem poterit de omnibus,

23 *Territorio ſubjicit*) 2, 5, 1. & 32.

24 *Pro perſonis mittentium*) Repræſentant dominorum dignitates, & prout illi ampliores ſunt, majoribus honoribus adficiuntur.

25 *Conſtituerentur quaſi extra territorium*) Haberentur & conſiderarentur, quaſi non habitarent nobiſcum, neque in finibus territorii noſtri

Digitized by Google

territorium; unde & civili jure populi ad quem vivunt non tenentur. Quare ſi tale ſit delictum quod contemni poſſe videatur, aut diſſimulandum erit, (m) aut e finibus jubendus excedere legatus, quod Polybius ei factum narrat, qui Romæ obſidibus fugiendi cauſam præbuerat. Unde obiter datur intelligi, quod alio tempore legatus Tarentinorum, 26 qui idem deliquerat, virgis cæſus eſt, id eo eveniſſe, (n) quod Tarentini victi ſub Romanis eſſe cœpiſſent. Si crimen ſit atrocius, & ad publicum malum ſpectans. (o) mittendus erit legatus ad eum qui miſit, cum poſtulato ut eum puniat, aut dedat, quomodo Gallos poſtulaſſe legimus, aut ſibi dederentur Fabii.

6. Sed quod ſupra diximus aliquoties, 27 humana jura omnia ita eſſe comparata, ut non obligent in ſumma neceſſitate, id de hoc quoque præcepto ſanctimoniæ legatorum obtinebit. Verum is 28 apex neceſſitatis non eſt 29 in ſumtione pœnæ, quam & aliis in caſibus tolli jure gentium infra apparebit, cum de ſolennis belli effectibus agemus: multo minus in loco, tempore, ac modo ſumendæ pœnæ, ſed in præcautione gravis mali, præſertim publici. Quare ut obviam eatur imminenti periculo, ſi alia nulla eſt ratio idonea, & retineri & 30 interrogari legati poterunt. Ita conſules Romani Tarquinii (p) legatos deprehenderunt,

ſtri eſſent. Plinius 5, 25. *Palmyra urbs nobilis ſitu, velut terris exemta a rerum natura, privata ſorte inter duo imperia ſumma, Romanorum Parthorumque, & prima in diſcordia ſemper utrimque cura.*

GROT. m *Aut e finibus jubendus excederet legatus.*) Fecit id Stephanus Poloniæ rex Moſcis. Tuanus libro LXXIII, in anno CIↃ IↃ LXXXI. Eliſabetha Scoto, & Hiſpano. Utrumque habes apud Camdenum in ann. CIↃ IↃ LXXI, & CIↃ IↃ LXXXIV.

GRON. 26 *Qui idem deliquerat*) Obſidibus fugæ occaſionem dederat. Livius 25, 7.

GROT. n *Quod Tarentini victi ſub Romanis eſſe cœpiſſent.*) Sic Carolus V. legato ducis Mediolanenſis, ut ſubditi ſui, imperavit ne a comitatu ſuo abſcederet. Guicciardinus libro XVIII.

o *Mittendus erit legatus ad eum qui miſit*) Dion in excerptis legationum 3: ὅτι νεανίσκοι τινὲς Καρχηδονίων πρέσβεις τε ἐς τὴν Ῥώμην ἐλθόντες, ὑβρίσαντες ἐπέμφθησαν μὲν ἐς τὴν Καρχηδόνα καὶ ἐξεδόθησαν σφίσιν, οὐκ ἔπαθον δὲ ὑπ' αὐτῶν δεινὸν οὐδὲν, ἀλλ' ἀφείθησαν· *Cum juvenes quidam legati a Carthagine Romam veniſſent, ibique contumelioſe quædam feciſſent, miſſi ſunt Carthaginem, traditique Carthaginienſibus, ab his vero nocitum illis non eſt, ſed dimiſſi ſunt incolumes.*

GRON. 27 *Ita comparata humana jura*) Quæ vel gentes, vel civitates ſibi ſtatuerunt, ut ab iis ſit regreſſus ad jus primævæ communitatis.

28 *Apex neceſſitatis.*) Inexcuſabilis & inevitabilis neceſſitas.

29 *In ſumtione pœnæ*) Sed in ſe conſervando, 2, 2, 6.

30. *Interrogari*) Examinari *more reorum*. Salluſt. Catil. 31. & *teſtium*. Suet. Octav. 56.

GROT. p *Legatos deprehenderunt*) Pelopidas in vincula conjectus ab Alexandro Pheræo, quod, legatus cum eſſet, Theſſalos ad libertatem concitaret. Plutarchus, & latinus ſcriptor vitæ Pelopidæ.

runt, (q) 31 literarum in primis habita cura, ut Livius loquitur, ne interciderent.

7 Quod ſi vim armatam intentet legatus, ſane occidi poterit, non per modum pœnæ, ſed per modum naturalis defenſionis. Sic Fabios, quos 32 violatores juris humani Livius vocat, Galli occidere potuerunt. Itaque apud Euripidem Heraclidis Demophon fecialem ab Euryſtheo miſſum & vi ſupplices abripere conantem vi prohibuit, & cum ille diceret,

Tun' fecialem cædere huc miſſum audeas?

reſpondet,

Ni fecialis dexteram a vi temperet.

Huic feciali nomen fuiſſe (r) Copreo, (s) & quia vi ageret a populo Athenienſi interfectum narrat Philoſtratus vita Herodis. Diſtinctione non diſſimili ſolvit 33 Cicero quæſitum illud, an patrem patriæ proditorem filius accuſare debeat. Vult enim debere ad avertendum periculum imminens, non autem vitato jam periculo in facti pœnam. Off. III.

V. 1. Ea vero quam dixi lex, de vi legatis non inferenda, intelligenda eſt eum obligare ad quem miſſa eſt legatio, atque ita demum ſi admiſit, quaſi ſcilicet ab eo tempore 34 tacita pactio

q *Literarum in primis habita cura*) Vide Serranum in Henrico IV.

GRON. 31 *Literarum*) Quas a Juniis, Vitelliis, Aquiliis nobilibus adoleſcentibus conſpiratis ad Tarquinium acceperant, Liv. 2, 4.

32 *Violatores juris*) Quia ad quos miſſi fuerant de pace legati, adverſus eos ſine auctoritate publica ſumtis armis pugnaverant.

GROT. r *Copreo*) Vide Iliados O.

s *Et quia vi ageret*) Sic interpretandum, quod Thodahatus Gotthus Juſtiniani legatis dicit apud Procopium Gotthicorum 1. σεμνὸν μὲν τὸ χρῆμα τῶν πρέσβεων καὶ ἄλλως ἔντιμον καθέστηκεν εἰς πάντας ἀνθρώπους. τοῦτο δὲ τὸ γέρας ἐς τόδε οἱ πρέσβεις ἐν σφίσιν αὐτοῖς διασώζουσιν, ἕως τοῦ σφετέρου ἐπιεικείᾳ φυλάξωσι τὸ τῆς πρεσβείας ἀξίωμα. κτεῖναι γὰρ ἄνδρα πρεσβευτὴν ἐνδίκως νενομίκασιν ἄνθρωποι, ὅταν ἢ εἰς βασιλέα ὑβρίσας φαίνηται, ἢ γυναικὶ ἄλλου ξυνοικούσῃ εἰς εὐνὴν ἔλθοι· *Sanctum apud homines legatorum nomen, plerumque honoris. Sed hoc jus legati ſibi interdum ſervant, quandiu ſua modeſtia legationis dignitatem tuentur. Ita enim exiſtimant homines, fas eſſe vel interficere legatum, ſi is in principem ad quem mittitur ſit injurioſus, aut alienum matrimonium violet.* Legati vero, cum oſtendiſſent longiſſime ſe abeſſe ab adulterii ſuſpicione, quorum ne exitus quidem ſine cuſtode eſſent, addunt prudenter τοὺς λόγους δὲ ὅσους ἂν ἐκ τοῦ πέμψαντος ἀκηκοὼς εἴπῃ, οὐκ αὐτὸς τὴν ἐντεῦθεν αἰτίαν, ἤν γε οὐκ ἀγαθοὶ τύχωσιν ὄντες, εἰκότως ἂν λάβοι. ἀλλ' ὁ μὲν κελεύσας φέροιτο δικαίως τὸ ἔγκλημα τοῦτο. τῷ δὲ πρεσβευτῇ τὸ τὴν ὑπουργίαν ἐκτελέσαι περίεστι μόνον. *Si legatus ea dixerit quæ audivit a principe qui ipſum miſit, ea ſi non ſint commoda, præſtare non ipſe debet culpam, ſed qui eum miſit: ipſi quippe nihil aliud conceſſum eſt quam miniſterio mandato fungi.* Vide & Camdenum indicato jam loco anni ↀ Iↄ lxxi.

GRON. 33 *Cicero*) Offic. III. 23.

34 *Tacita pactio*) De ſecuritate illius, qui miſſus eſt.

35 *A Ro-*

ctio interceſſerit. Cæterum denuntiari & poteſt & ſolet, ne mittantur legati; alioqui pro hoſtibus fore: ut Ætolis a Romanis eſt *Liv.xxvii.* denuntiatum, & olim 35 a Romanis Vejentibus edictum ni fa- *Idem l.iv.* ceſſerent urbe, daturos 36 quod Lars Tolumnius dediſſet: & Ro- *Libro x.* manis a Samnitibus, 37 ſi quod adiiſſent in Samnio concilium, haud inviolatos abituros. Non pertinet ergo hæc lex ad eos per quorum fines, non accepta venia, tranſeunt legati; nam (t) ſiquidem ad hoſtes eorum eunt, aut ab hoſtibus veniunt, aut alioqui hoſtilia moliuntur, interfici etiam poterunt, quod Athenien- *Thuc. l. ii.* ſes fecerunt legatis inter Perſas & Spartanos, Illyrii legatis inter *App. de bello Ill.* 38 Eſſios & Romanos: multoque magis 39 vinciri, quod conſti- *Lib.vi. de exp. Cyri.* tuit Xenophon in quoſdam, Alexander in eos, qui Thebis & Lacedæmone ad Darium miſſi erant, Romani in legatos (u) Philippi *Ar. lib. ii.* ad Annibalem, & Latini in legatos Volſcorum. *Livius libro xxiii.*

2. Tale ſi nihil ſit, & male tractentur legati (x) non illud jus gentium, de quo agimus, ſed amicitia & dignitas aut ejus qui miſit, aut ejus ad quem eunt, violata cenſebitur. Juſtinus de Phi- *Lib. xxix.* lippo poſteriore Macedonum rege: *Legatum deinde ad Annibalem, jungendæ ſocietatis gratia cum epiſtolis mittit: qui comprehenſus & ad ſenatum* (Romanum) *perductus incolumis dimiſſus eſt, non in honorem regis, ſed ne, dubius adhuc, indubitatus hoſtis redderetur.*

VI.Cœ-

35 *A Romanis Vejentibus*) Immo a Vejenti ſenatu legatis Romanis. Liv. 4, 58.

36 *Quod Lars Tolumnius*) Qui legatos Romanos ad ſe miſſos interfecerat.

37 *Si quod concilium*) Publicum aliquod conventum.

GROT. t *Siquidem ad hoſtes eorum eunt, aut ab hoſtibus veniunt*) Siculi Athenienſium ſocii legatos Syracuſanorum miſſos ad civitates alias cepere; Thucydides lib. vii. Sic & Argivi cepere legatos Athenis a factione paucorum miſſos & Argos perduxere; idem Thucydides libro vii. Legatos Ætolorum ad Romanos intercepere & pretium eis extorſere Epirotæ; horum unus literis Romanorum liberatus. Polybius in excerptis legationum num. 27. De Gallorum ad Turcam legatis quos in Pado Hiſpani cepere & occiderunt vide judicia Parutæ libro xi. Bezari lib. xxi. de Flandriæ civitatum legatis ad Gallum captis a Maximiliano Crantzium Saxonicorum xii, 33. Laudatur Beliſarii clementia, quod Gelimeris legatis in Hiſpaniam miſſis & ab Hiſpania reverſis Carthaginem, quæ jam facta erat Romanorum, pepercerit. Procopius Vandalicorum i.

GRON. 38 *Eſſios*) Iſſæos ab Inſula Iſſa Illyrico objacente.

39 *Vinciri*) Cuſtodiæ dari. Juſtin. 2, 15.

GROT. u *Philippi ad Annibalem*) Vide Appianum in excerptis legationum num. 19.

x *Non illud jus gentium de quo agimus*) Aliud ſit ſi quis extra fines ſuos inſidias ponat legatis alienis; eo enim jus gentium violaretur. Et hoc continetur in Theſſalorum oratione contra Philippum apud Livium.

y *Etiam*

VI. Cæterum admiſſa legatio (y) etiam 40 apud hoſtes, tanto magis 41 apud inimicos, præſidium habet juris gentium. Caduceatoribus in bello pacem eſſe dixit Diodorus Siculus. Lacedæmonii, qui Perſarum feciales interfecerant, eo dicuntur *συγχέαι τὰ πάντων ἀνθρώπων νόμιμα, confudiſſe omnium hominum jura. Si quis legatum hoſtium pulſaſſet, contra jus gentium id commiſſum eſſe exiſtimatur, quia ſancti habentur legati*, inquit Pomponius. Et Tacitus hoc jus de quo agimus vocat, *hoſtium jus & ſacra legationis & fas gentium*. Cicero prima Verrina: *Nonne legati inter hoſtes incolumes eſſe debent?* Seneca de ira: *Violavit legationes rupto gentium jure*. Livio cædes ruptura jus gentium, ſcelus, cauſa nefanda, cædes impia dicitur, in hiſtoria legatorum, quos Fidenates occiderant. Et alibi: *Legatis in periculum adductis ne belli quidem jura relicta erant*. Curtius: *Caduceatores qui ad pacem eos compellerent miſit, quos Tyrii contra jus gentium occiſos præcipitaverunt in altum*. Merito ſane: nam & in bello plurima incidunt negotia, quæ niſi per legatos tranſigi non poſſunt, & ipſa pax vix eſt ut aliter coeat.

Her. Pol. — *l. ult. D. de legatis.* — *Ann. 1.* — *Lib. 3, c. 2.* — *Lib. IV.* — *Lib. XXIV.* — *Lib. IV.*

VII. Solet & illud quæri, an jure talionis interfici, aut male tractari legatus poſſit ab eo veniens qui tale quid patraverit. Et ſunt quidem vultionis talis exempla in hiſtoriis ſatis multa; ſed nimirum hiſtoriæ non tantum quæ juſte, ſed & quæ inique, iracunde, impotenter facta ſunt memorant. Jus gentium non tantum mittentis cavet dignitati, ſed & ejus qui mittitur ſecuritati; quare 42 cum hoc quoque tacite contrahitur. Huic ergo ſit injuria, 43 etiam ſi ei qui miſit nulla fiat. Non igitur magnanime tantum, ſed & ex jure gentium Scipio, qui poſtquam legati Romanorum a Carthaginienſibus male eſſent habiti, ductis ad ſe Carthaginienſium legatis, & quid fieri deberet interrogatus reſpondit, (z) nihil tale quale factum eſſet a Carthagi-

App. de bello Pun.

nien-

y *Etiam apud hoſtes*) Vide loca modo producta ad §. 1. Donatus ad illud Eunuchi: *convenire & colloqui. Sic pronunciandum eſt, ut quaſi dicat, liceat per te, miles, quod etiam inter hoſtes in bello licet.* GRON: 40. *Apud hoſtes*) Inter quos bellum declaratum eſt.

41 *Apud inimicos*) Inter quos ſine bello ſimultas eſt.

42 *Cum hoc quoque tacite*) Quoties admittitur legatus; perinde eſt ac ſi fides ipſi quoque detur, fore ut ſalvus ſit atque incolumis.

43 *Etiamſi ei qui miſit*) Violando nempe legatum ejus, qui noſtrum ante violavit. GROT. z *Nihil tale quale factum eſſet a Carthaginienſibus*) Diodorus Siculus in excerptis Peireſianis: *Σκιπίων οὐκ δεῖν πράττειν ὃ τοῖς Καρχηδονίοις ἐγκαλοῦσιν. dixit Scipio, non eſſe id faciendum quod ipſi in Carthaginienſibus accuſarent*: & Romani ipſi legatos, jam comperto Carthaginienſium facto, dimiſerunt. Vide Appianum. Conſtantius Titianum a Magnentio ad ſe miſſum remiſit, quanquam Philippum a Conſtantio miſſum ad ſe retinebat Magnentius. Zoſimus libro II. Vide & hiſtorias apud Cromerum libris XIX, & XXI, & Parutam, de legatis Venetis in itinere in Galliam retentis, lib. VII.

GRON.

nienſibus. Addit Livius dixiſſe eum, nihil ſe facturum inſtitutis *Lib. xxx.*
populi Romani indignum. Valerius Maximus conſulibus Ro- *Lib. VI, c. 6.*
manis in facto ſimili, ſed antiquiore hanc tribuit vocem: *Iſto te metu, Hanno, fides civitatis noſtræ liberat.* Nam tunc quoque Cornelio Aſinæ, contra jus legationis injectæ a Pœnis catenæ fuerant.

VIII. 1. Comites quoque & 44 vaſa legatorum 45 ſui generis ſanctimoniam habent, unde in antiquo 46 fecialium carmine
erat: *rex, faciſne me tu regium nuntium populi Romani Quiritium?* *L. lege Julia, D.*
47 *vaſa comiteſque meos?* Et lege Julia de vi publica teneri pro- *ad l. Jul. de vi*
nuntiantur non modo qui legatos, ſed & qui comites eorum in- *public.*
juria affecerunt. Sed hæc (a) ſancta ſunt acceſſorie, & proinde 48 quatenus legato videtur. Itaque ſi quid comites gravius deliquerint, poſtulari a legato poterit ut eos dedat. (b) Vi enim ab-
ſtrahendi non ſunt: quod cum factum eſſet ab Achæis in Lace- *Pauſ. lib. v, 21*
dæmonios quoſdam, qui cum legatis Romanis erant, vociferati ſunt Romani jus gentium lædi; quo referri etiam poteſt Salluſtii judicium de Bomilcare, quo ſupra uſi ſumus. Quod ſi dedere eos nolit legatus, eadem ſcilicet facienda erunt 49 quæ modo de legato diximus.

2. Ipſe autem legatus an juriſdictionem habeat in familiam ſuam, & (c) an jus aſyli in domo ſua pro quibuſvis eo confugientibus, ex conceſſione pendet ejus apud quem agit. Iſtud enim juris gentium non eſt.

IX. Bona quoque legati mobilia, & quæ proinde habentur perſonæ acceſſio, pignoris cauſa, aut ad ſolutionem debiti capi non poſſe, nec 50 per judiciorum ordinem, nec quod quidam volunt, 51 manu regia, verius eſt; nam omnis coactio abeſſe a le-

GRON. 44 *Vaſa legatorum*) Supellex, ſarcinæ.

45 *Sui generis ſanctimoniam*) Non tantam, quantam legati, aliquam tamen.

46 *Fecialium carmine*) Verbis ſolennibus.

47 *Vaſa comiteſque meos*) Faciſne ſarcinas & comites meos, ſarcinas & comites nuntii publici, & propterea eodem jure immunitatis & ſecuritatis gaudentes, quo me, ut arripi detinerique nullo prætextu queant.

GROT. a *Sancta ſunt acceſſorie, & proinde quatenus legato videtur*) Vide Fraxini Canæi epiſtolas paginis 75, & 279.

GRON. 48 *Quatenus legato videtur*) Quatenus ea ſancta & jus ſuum participantia velit, adeout vaſa poſſit obligare aut alienare, comites ad pœnam tradere.

GROT. b *Vi enim abſtrahendi non ſunt*) Serranus Henrico IV.

GRON. 49 *Quæ modo de legato*) Ut querela deferatur ad mittentem.

GROT. c *An jus aſyli in domo*) Diſtingui ferme hac in re ſolent crimina. Vide Parutam libro x. ubi rex Galliæ hanc ob cauſam iratus pacatur. Vide eundem libro IX.

GRON. 50 *Per judiciorum ordinem*) Ordinarios judices.

51 *Manu regia*) Vi ſuperioris dominii.

52 Res

legato debet, tam quæ res ei neceſſarias quam quæ perſonam tangit, quo plena ei ſit ſecuritas. Si quid ergo debiti contraxit, & , ut fit, 52 res ſoli eo loco nullas poſſideat, ipſe compellandus erit amice, & ſi detrectet, is qui miſit, ita ut ad poſtremum uſurpentur 53 ea, quæ adverſus debitores extra territorium poſitos uſurpari ſolent.

X. 1. Nec metuendum eſt quod quidam putant, ne ſi id juris ſit nemo inveniatur qui cum legato contrahere velit. Nam & regibus qui cogi nequeunt non deſunt creditores, & apud quoſdam populos moris fuiſſe docet Nicolaus Damaſcenus, ut de contractibus 54 qui in creditum iiſſent jus nullum redderetur, non magis ſcilicet quam adverſus ingratos: ita ut cogerentur homines, aut pariter implere contractum, aut contenti eſſe nuda fide debitoris. Et optat hunc rerum ſtatum (d) Seneca: *Utinam quidem perſuadere poſſemus, ut pecunias creditas tantum a volentibus acciperent: utinam nulla ſtipulatio emtorem venditori obligaret: nec pacta conventaque impreſſis ſignis cuſtodirentur. Fides potius*
Civil. 1. *illa ſervaret, & æquum colens animus.* Perſis quoque Appianus ait diſplicuiſſe: (e) τὸ κεχρῆσθαι ὡς ἀπατηλόν τε καὶ φιλοψευδές, *pecuniam creditam ſumere, ut quæ res fraudibus & mendaciis eſſet obnoxia.*
Libro 14. 2. De Indis idem narrat Ælianus: cui conſentit Strabo his verbis:
Libro 15. Δίκην δὲ μὴ εἶναι πλὴν φόνου καὶ ὕβρεως. οὐκ ἐπ' αὐτῷ γὰρ τὸ μὴ παθεῖν ταῦτα: τὰ δ' ἐν τοῖς συμβολαίοις ἐπ' αὐτῷ ἑκάστῳ. ὥστε ἀνέχεσθαι δεῖ ἐάν τις παραβῇ τὴν πίστιν· ἀλλὰ καὶ προσέχειν ὅτῳ πιστευτέον καὶ μὴ δικῶν πληροῦν τὴν πόλιν. *Judicia non eſſe niſi de cæde & injuria: quia homo præſtare non poſſit ne in ea incidat: at contractus in cujuſque eſſe poteſtate: ideo 55 ferendum ſi quis fidem violet; & ante videndum cui quiſque*
Stob. de leg. *credat, non autem litibus implendam civitatem.* A Charonda quoque conſtitutum fuit, ne quis actionem haberet qui 56 de pretio habuiſſet fidem: quod & (f) Platoni placuit. Notatum & Ariſtoteli:
Mor. Nic. VIII; 15. παρ' ἐνίοις δ' ἐπὶ τούτων οὐκ εἰσὶ δίκαι, ἀλλ' οἴονται δεῖν στέργειν κατὰ πίστιν συναλλάξαντας. *apud quoſdam de his rebus judicia non ſunt: exiſtimant enim homines contentos eſſe debere fide quam ſunt ſecuti:* Et alibi:
Mor. IX, 1. ἐνιαχοῦ τ' εἰσὶ νόμοι, τῶν ἑκουσίων συμβολαίων δίκας μὴ εἶναι, ὡς δέον ᾧ ἐπίστευσε διαλυθῆναι πρὸς τοῦτον καθάπερ ἐκοινώνησεν. *Eſt ubi leges de-*

ere-

52 *Res ſoli*) Immobiles, prædia, fundos, domos, villas.

53 *Ea quæ adverſus*) Dentur repreſſalia.

54 *Qui in creditum iiſſent*) Quibus mutuum factum eſſet, nulla daretur actio creditori, l. 2, D. de reb. cred. & *res in creditum abire*, l. 5, de tributor. act. l. 3, ad SC. Macedon.

GROT. d *Seneca*) De beneficiis III; 15.

e Τὸ κεχρῆσθαι) Τὸ ὀφείλειν χρέος pro eodem dixit Herodotus Clio.

GRON. 55 *Perendum ſi quis*) Non puniendum lege, cum ſatis ſit punitus amiſſo pudore.

56 *De pretio habuiſſet fidem*) De pecunia accipienda pro re vendita credidiſſet emtoris promiſſioni.

GROT. f *Platoni*) VIII. de legibus.

g *Pro-*

credito jus reddi vetant, quaſi privatim tantum cum eo agendum ſit, cum quo quis contraxit, & cujus fidem ſecutus eſt. Quæ contra hanc ſententiam adferuntur ex jure Romano, non ad noſtros legatos ſed ad provinciales aut municipales pertinent.

XI. Bellorum, quæ ob male habitos legatos ſuſcepta ſunt plenæ ſunt (g) profanæ hiſtoriæ. Exſtat & (h) in ſacris libris *2. Sam. x.* memoria belli quod eo nomine David geſſit adverſus Ammonitas. Nec aliam cauſam juſtiorem exiſtimat Cicero adverſus Mithridatem.

g *Profanæ hiſtoriæ*) Romani ob id bellum ſuſcepere in Senonas. Appianus excerpto legationum 4, & 10. In Illyrios, & Ligures. Polybius excerpto legationum 125, & 134. In Iſſios. Dion. exc. legationum 11. In Corinthios. Livius libro LII. In Tarentinos. Dionyſius Halicarnaſſenſis excerpto legationum 4. Francorum & Germanorum exempla habes apud Aimonium libro III, cap. LXI, & LXXXVIII. & Wittikindum libro II.

h *In ſacris libris*) Vide Chryſoſtomum ad Stagyrium libro III.

CAPUT XIX.

De jure ſepulturæ.

I. *Ex eodem jure gentium naſci jus humandi mortuos.*
II. *Unde ortum?*
III. *Deberi & hoſtibus.*
IV. *An & inſigniter facinoroſis?*
V. *An & his qui ſe interfecerint?*
VI. *Quæ alia ex jure gentium debeantur.*

I. 1. EX jure gentium, quod ex voluntate ortum habet, debetur & corporum mortuorum ſepultura. Dion Chryſoſtomus inter mores, ſive ἔθη, quæ τοῖς ἐγγράφοις, id eſt, *ſcripto juri* opponit, poſt legatorum jura commemorat *περὶ ἐθ.* μὴ κωλύειν τοὺς νεκροὺς θάπτειν. *non probibere quominus ſepeliantur mortui*: Et Seneca pater inter jura non ſcripta, ſed omnibus ſcriptis certiora *Libro 1. contr. 1.* ponit 1 humum porrigere cadaveri. Naturæ id jus appellant Hebræi Philo ac Joſephus; & φύσεως θεσμοὺς, Iſidorus Peluſiota: ut *Epiſt. ult. edit. 491.* ſolere ſub naturæ nomine comprehendi mores communes naturali rationi conſentaneos alibi diximus. Apud Ælianum eſt, *Lib. XII.* τῆς φύσεως τῆς κοινῆς ἀπαιτούσης μηκέτι ζῶντα κατακρύψαι, *cum mortuum condi ipſa*

GRON. 1 *Humum porrigere*) Erat hæc ſuperſtitio veterum, non prætereire cadaver in via ſtratum, niſi gleba terræ injecta vel lapide. Horat. 1. od. 28. Petronius cap. 74. *tralatitia humanitate lapidare.*

Libro XIII. *pſa imperet communis natura*. Idem alibi: τὰ κοινὰ καὶ ἴσα πᾶσιν ἀνθρώποις vocat γῆν καὶ ταφὴν, *terram ac ſepulturam hominibus cunctis communia & ex æquo debita*. (a) Leges hominum, νόμους βροτῶν dixit Euripides Supplicibus, κοινὸν νόμον Ariſtides, Lucanus hominum ritus, terrarum leges & mundi federa Papinius, ſortis humanę
Ann. VI. commercium Tacitus, ſpem communem orator Lyſias. Qui im-
Bello Gild. pedit, hominem exuere Claudiano dicitur; naturæ dedecus face-
Nov. IIII: re, Leoni Imperatori: τὴν ὁσίαν ὑβρίζειν, *fas violare* Iſidoro Pelu-
dicto loco. ſiotę.

2. Et quia veteres jura hæc hominibus bene moratis communia, quo ſanctiora viderentur, ad Deos referebant auctores, ut legationis, ita & hoc jus Diis aſcribi paſſim videmus. Itaque in dicta tragœdia Supplicibus (b) νόμον δαιμόνων Deorum legem dictam invenies, & apud Sophoclem Antigone Creonti, qui Polynicem humari vetuerat: ita reſpondit:

Decreta quippe hæc nec ſupremus Jupiter
Nec fas Deorum Manium dictaverat,
Queis alia jura debet humanum genus,
Nec id valere credidi' juſſus tuos,
Ut jura non conſcripta, ſed nutu Deûm
Conceſſa, ſempiterna, mortalis ſatus
Violare poſſes, non enim nuper vigent,
Sed ævo ab omni: initia in occulto latent
Nonne ergo forti corde, ſepoſito metu
Mortalis iræ, par Deis magnis fuit
Me gerere morem?

Panathenaico. 3. Iſocrates de bello agens Theſeos adverſus Creontem ita loquitur: *Quis neſcit, quis non didicit, vel in 2 Dionyſiis ex tragœdiarum auctoribus, quæ Adraſto mala circa Thebas contigerint, cum reducere volens Oedipodis filium, generum autem ſuum, Argivorum plurimos perdidit, ipſoſque 3 ductores vidit interemtos: ipſe vero cum dedecore ſuperſtes, cum inducias ad humandos mortuos obtinere non potuiſſet, ſupplex Athenas venit, quam tunc civitatem Theſeus regebat, eumque oravit ne viros tales inſepultos jacere pro nihilo duceret, neve pateretur proculcari antiquum morem, & jus patrium, quo omnes homines inter ſe utuntur, non quaſi ab humana natura condito, ſed tanquam*

quam

GROT. a *Leges hominum*) Φύσεως θεσμοὺς, naturæ leges. Euſ. hiſtor. VIII, 19.

b Νόμον δαιμόνων) Sophocles Ajace. idem θεῶν νόμους dixit in Antigone.

GRON. 2 *Dionyſiis*) Liberalibus ſive Bacchanalibus, quibus agebantur tragœdiæ, imo & inventæ putantur: unde ſcenici hiſtriones Διονυσιακοὶ τεχνῖται. Ælianus 2, 3.

3 *Ductores*) Amphiaraum, Tydea, Hippomedonta, Capanea, Parthenopæum, generum Polynicen.

GROT.

quam imperato a divina potentia : quæ cum ille audiiſſet , ſine mora legationem Thebas decernit . Idem mox (c) Thebanos reprehendit quod civitatis ſuæ decreta legibus divinis antehabuiſſent : ejuſdemque hiſtoriæ & alibi meminit , Panegyrico , Helenæ encomio , Plataica oratione : Herodotus quoque Calliope , Diodorus Siculus hiſtoriarum quarto , Xenophon hiſtoriæ Græcæ ſexto , & Lyſias ea quę eſt in honorem ſepultorum : poſtremo Ariſtides in Panathenaico , qui bellum hoc ſuſceptum ait pro communi natura hominum.

4. Et paſſim apud laudatos auctores videmus egregia virtutum nomina huic officio tribui. Nam 4 humanitatem vocant ✠ Cicero (a) & (d) Lactantius , humanitatem ac manſuetudinem (b) Valerius Maximus , miſericordiam & religionem (c) Quintilianus , miſericordiam & humanitatem (d) Seneca , *οἶκτον τῆς κοινῆς φύσεως miſerationem communis naturæ* Philo , fortis humanę commercium Tacitus , miſericordiam & pietatem (e) Ulpianus (f) Modeſtinus memoriam humanę conditionis : clementiam (g) Capitolinus : *δίκην* , ſive juſtitiam Euripides & Lactantius : opus benignum Prudentius . Contra Donatiſtas , qui Catholicorum corpora ſepeliri vetabant , impietatis accuſat (h) Optatus Milevitanus . Apud Papinium ,

bello cogendus & armis
5 *In mores hominemque Creon.*

(i) Spartianus tales ait eſſe ſine humanitatis reverentia : (K) Livius ſævitiam vocat 6 ultra humanarum irarum fidem . (e) Homerus dixerat *ἀεικέα ἔργα*. Eorum qui ſupervacaneam facerent ſepulturam , (l) Lactantius impiam vocat ſapientiam . Eandem ob cauſam impius Eteocles (m) Papinio .

II. 1. Quæ primum cauſa moris hujus introducendi fuerit ut corpora humo tegerentur , ſive 7 condita prius , ut apud Ægyptios , ſive cremata , ut apud Gręcos pleroſque , ſive ita uti ſunt , quem mo-

✠ *Cic. Orat. pro Quint.*
(a) *Lact. l. vi. inſt. c. 11. & 22.*
(b) *Val. Max. l. v. c. 1.*
(c) *Quint. lib. xii. c. ult. inſt. orat.*
(d) *Sen. de beneficiis lib. v. c. 20.*
(e) *L. 14. §. 7. D. de relig.*
(f) *L. 27. ff. de cond. inſt.*
(g) *Capitol. in M. Anton. Philoſoph.*
(h) *Opt. l. vi.*
(i) *Spart. vita Caracallæ.*
(K) *Lib.* viii.
(l) *Lib.* vi.
(m) *Theb.* iii.
Gen. l. 2. Tac. hiſt. v.

GROT. c *Thebanos reprehendit*) Pacto , non prælio , obtentum a Thebanis jus ſepeliendi vult Plutarchus Theſeo. At prælio Pauſanias Atticis .

GRON. 4 *Humanitatem*) Juſtinus 11 , 12. idque eum non amoris ; ſed humanitatis cauſa feciſſe.

GROT. d *Lactantius*) cujus & hoc eſt lib. vi , cap. 12. *Ultimum illud & maximum pietatis officium eſt , peregrinorum , & pauperum ſepultura.*

GRON. 5 *In mores hominemque*) Ad mores communi omnium hominum ſenſu receptos.

6 *Ultra humanarum irarum*) Ad quas credibile non eſt quemquam hominem iratum procedere.

GROT. e *Homerus dixerat ἀεικέα ἔργα*) Idem Iliados Ω Jovem & Deos Achilli iratos fuiſſe dicit , ob male tractatum corpus Hectoris.

GRON. 7 *Condita*) Circumlita unguentis , Kirchm. de funer. 1 , 8.

morem eſſe antiquiſſimum notavit Cicero & poſt eum (f) Plinius, de eo non idem omnibus videtur. Nam Moſchion exiſtimat occaſionem datam ex gigantea feritate mandendi homines, cujus abolitæ ſignum ſepulturam; ita enim ait:

Tunc morte raptos imperatum legibus
Mandare terræ, pulveremve inſpargere
Necdum ſepultis, ne darentur conſpici
Abominanda ſigna paſtus priſtini.

2. Aliis videntur hoc modo homines velut ſponte ſolviſſe debitum, quod alioqui vel ab invitis repetit natura. Nam hominis corpus (g) ex terra ortum terrę deberi, non Deus tantum Adamo edixit, ſed & Gręci Latinique paſſim agnoſcunt. Cicero ex Euripidis Hypſipyle:

Reddenda terræ terra.

Eccl. XII, 9. Et quod apud Salomonem legimus pulverem quidem ad terram redire 8 quale fuerat, ſpiritum autem ad Deum qui dederat, Euripides hoc ipſum argumentum ex perſona Theſei in Supplicibus tractans ſic ait:

Jam ſinite terræ mortuos gremio tegi:
Res unde quæque ſumſerat primordium.
Eo recipitur: ſpiritus cælo redit,
Corpuſque terræ: jure nec enim 9 mancupi,
Sed brevis ad ævi tempus utendum datur:
Mox terra repetit ipſa quod nutriverat.

Lucretius ſimiliter de terra:

Omniparens eadem rerum eſt commune ſepulchrum.

Cicero de legibus II. ex Xenophonte: *redditur terræ corpus, & ita locatum ac ſitum quaſi operimento matris obducitur*. Plinius quoque ſcrip-

GROT. (*Plinius*) Hiſtoriæ natur. VII, 54. ubi & hoc: *Sepultus intelligitur quoquo modo conditus: humatus vero, humo contectus.*

GROT. g *Ex terra ortum terræ deberi*) Job. X, 9. Philo in Flaccum: ἀνθρώποις ἡ φύσις οἰκειότερον χωρίον ἀπένειμε γῆν, οὐ μόνον ζῶσιν, ἀλλὰ καὶ ἀποθανοῦσιν. ἵν' ἡ αὐτὴ καὶ τὴν πρώτην ὑποδέχηται γένεσιν, καὶ τὴν ἐκ τοῦ βίου τελευταίαν ἀνάλυσιν· *Proprium hominibus locum natura terram tribuit, nec vivis tantum, ſed & mortuis, ut eadem quæ primo ſuſcepit natales, ſuſcipiat & ex hac vita exitum*. Attamen, ſicut nullum eſt in homine factum laudabile, cujus non veſtigium in alio aliquo animantium genere Deus poſuerit, ita & in hac re evenit de formicis Plinius libro XI, 30. *Sepeliuntur inter ſe viventium ſolæ, præter hominem*. At is ipſe de Delphinis lib. IX, 8. *conſpectique jam defunctum portantes ne laceraretur a belluis*. Et de Apibus Virgilius.

Tum corpora luce carentum,
Exportant tectis & triſtia funera ducunt.

Servius: *cum exſequiali ſcilicet pompa*.

GRON. 8 *Quale fuerat*) Vulg. *unde erat*. lxx. ὡς ἦν.

9 *Mancupi*) Lucret. 3, 1021. *Vitaque mancipio nulli datur omnibus uſu.*

10 Na-

ſcripſit, terram nos 10 naſcentes excipere, natos alere, ſemelque editos ſuſtinere ſemper, noviſſime complexam gremio jam a reliqua natura abdicatos, ut matrem operire.

3. Sunt qui reſurrectionis ſpem a primis humani generis parentibus, hoc veluti monumento, poſteris conſignatam putant. Nam & 11 ob reviviſcendi promiſſum adſervanda corpora docuiſſe Democritum Plinius teſtis eſt, libro ſeptimo, capite quinquageſimo quinto. Chriſtiani autem ſæpe morem honeſte condendi corpora ad hanc ſpem referunt. Prudentius:

Quidnam ſibi ſaxa cavata,
Quid pulchra volunt monumenta,
Niſi quod res creditur illis
Non mortua, ſed data ſomno?

4. Simplicius eſt, cum homo cæteris animantibus præſtet, indignum viſum ſi ejus corpore alia animantia paſcerentur: quare inventam ſepulturam ut id quantum poſſet caveretur. Miſeratione hominum cuſtodiri corpora (h) ab incurſu avium ferarumque di-

10 *Naſcentes excipere*) Ex more, quo recens natos humi deponere ſolebant, donec ab agnoſcentibus eos patribus tollerentur. Unde Statius Epithal. Stellæ: *tellure cadentem excepi gremio*. Sueton. Octav. 5, Ner. 6.

11 *Ob reviviſcendi promiſſum*) Quod ſpem faceret promitteretque Democritus, fore, ut mortui aliquando in vitam redirent.

GROT. h *Ab incurſu avium ferarumque*) Vide vaticinium de Jeroboami poſteritate in pœnam peccatorum ejus, 1. Regum XIV, 11. Et Tertullianum de reſurrectione. de Ægiſtho Homerus odyſſeæ Γ.

Τῷ καί οὐδὲ θανόντι χυτὴν ἐπὶ γαῖαν ἔχευαν.
Ἀλλ' ἄρα τόνγε κύνες τε καὶ οἰωνοὶ κατέδαψαν.
Ergo nec leviter glebam injecere perempto.
Illius ut volucres lacerarent oſſa caneſque.

De Ægiſtho loquitur, quem ut adulterum & regni invaſorem Argivi inſepultum abjecerant, cujus tamen reliquias humanior terræ dedit Oreſtes, ut mox dicetur. Menelaus de Ajace in Sophocle:

Ἀλλ' ἀμφὶ χλωρὰν ψάμαθον ἐκβεβλημένος
Ὄρνισι φορβὴ παραλίοις γενήσεται.
Sed ille arenis jactus in pallentibus,
Gratum marinis pabulum alitibus dabit.

Sed hoc quoque ibi prohibet Ulyſſes, prudentiæ exemplar. Sophocles Antigone in ipſius Antigones laudem:

Ἥτις τὸν αὐτάδελφον ἐν φοναῖς
Πεπτῶτ' ἄθαπτον, μήθ' ὑπ' ὠμηστῶν κυνῶν
Εἴασ' ὀλέσθαι, μήθ' ὑπ' οἰωνῶν τινος.
Illa obſitum cruore germanum ſuum
Non inſepultum ſivit, alitibus feris
Canibuſque fieri pabulum mordacibus.

Appianus civilium 1. de interfectis juſſu Marii: Ταφὴν τε οὐδενὶ ἐξῆν ἐπεγχεῖν εἰς οὐδένα τῶν ἀναιρουμένων, ἀλλ' οἰωνοὶ καὶ κύνες ἄνδρας τοιούσδε διεσπάραττο. *Nec cuiquam licebat quenquam interfectorum ſepelire; ſed viros tam egregios lacerabant aves & canes*. Ammianus Marcellinus principio libri XVII. de Iuliano: *Sollicituſque ne diræ volucres conſumerent corpora peremtorum, ſine diſcretione cunctos humari mandavit.*

GRON.

Eccl. VI. dixit Quintilianus. Apud Ciceronem de inventione primo: *a feris vexatus, 12 communi honore in morte caruit*. Et apud Virgilium legimus:

non te optima mater
Condet humo, patriove onerabit membra ſepulchro
Alitibus linquere feris.

Jer. XXII. Et Deus inviſis ſibi regibus minatur apud prophetas, futurum, ut aſini ſepulturam habeant, ut canes eorum ſanguinem lingant. Libro IV. Nec aliud in ſepultura conſiderat Lactantius cum ait: *Non enim patiemur figuram & figmentum Dei, feris ac volucribus in prædam jacere* & Ambroſius, cujus hæc verba ſunt: De Tob. *Nihil hoc officio præſtantius 13 ei conferre, qui jam tibi non poteſt reddere: vindicare a volatilibus, vindicare a beſtiis conſortem naturæ.*

5. Sed etſi tales abeſſent injuriæ, proteri tamen ac lancinari corpus humanum, alienum merito videtur ab iſtius naturæ dignitate. Unde non abit illud in Sopatri controverſiis: ὅτι τὸ θάπτειν καλὸν, καὶ ὅτι τοιοῦτον ἡ φύσις ἐξεῦρε τοῖς σώμασιν, ἵνα μὴ διαλυόμενα μετὰ θάνατον γυμνὰ, καθάπερ αἰσχύνηται. τοῦτο τῇ φύσει καλὸν, τοῦτο φιλάνθρωπον. τοῦτο τοῖς ὅλοις δοκεῖ, εἴτε θεοὶ εἴτε τινὲς ἥρωες ταύτην μετὰ θάνατον τοῖς ἀνθρώποις τὴν τιμὴν κατεστήσαντο. ἐπειδὴ καὶ οὐκ εὔλογον τὰ τῆς φύσεως ἀπόῤῥητα μετὰ τὴν τελευτὴν ἅπασι δείκνυσθαι, γῇ κρύπτειν τὸν ἄνθρωπον νενομίκαμεν ἄνωθεν, ἵνα τῷ καλύπτεσθαι μνήματι ἐλάνθανε τὸ σῶμα διαλυόμενον. *Honeſtum eſſe humare mortuos, & ab ipſa natura quaſi conceſſum corporibus, ne velut probro afficiantur poſt mortem ſi nuda diffluant; placere id omnibus, ſive Dei fuerint ſive ſemidei, qui hunc functis vita corporibus honorem indulſerunt. Quia enim a ratione alienum eſt, 14 naturæ humanæ arcana poſt mortem omnibus conſpicua exponi, morem inde ab antiquo accepimus humana corpora ſepeliendi, ut monumento condita clam & procul a conſpectu tabeſcant*; quo & illud pertinet Gregorii Niſſeni in epiſtola ad Letoium: ὡς μὴ ἀναδειχθῆναι τῷ ἡλίῳ (i) τὴν ἀσχημοσύνην τῆς φύσεως, *ne ſoli oſtendatur id quod dedecori eſt humanæ naturæ.*

6. Hinc eſt quod officium ſepeliendi, non tam 15 homini, id eſt,

GRON. 12 *Communi honore*) Qui omnibus habetur mortuis.

13 *Ei conferre*) Beneficium dare.

14 *Naturæ humanæ arcana*) Illud ſecretum, quam vilibus elementis conſtet, quod tam ſpecioſum in vivo corpore apparet.

GROT. i Τὴν ἀσχημοσύνην τ. φύσεως) Simili modo Agathias dicit moris eſſe τὰ αἰσχυντηλὰ τῶν ὠδίνων ἐπικαλύπτειν. *Obtegere puerperii pudorem*. Ita quam nihil natura ſuis apparet in ortu & interitu. Quod ut ſignificarent Sapientes Hebræi veteres, ne plebejæ aut ſummæ fortunæ qui eſſent, aliuſmodi faſciis involverentur, aut modo nati aut mortui.

GRON. 15 *Homini, id eſt perſonæ*) Defuncto exhiberi, non propter ipſum ſed propter reverentiam communis naturæ, ob cauſam humani generis communem.

GROT.

Digitized by Google

eſt, perſonæ, quam (k) humanitati, id eſt naturæ humanæ præſtari dicitur: unde publicam hanc humanitatem dixerunt Seneca & Quintilianus, tralatitiam Petronius. Cui conſequens eſt, ut nec inimicis nec hoſtibus invideri ſepultura debeat. De inimicis egregia eſt apud Sophoclem diſſertatio Ulyſſis pro humando Ajace, ubi hoc inter cætera; De benef. lib. V c. 20. Quint. Decl. VI

Menelae, poſt tot dicta ſapienter, cave
Injurioſus ſis in hominem mortuum.

Rationem reddit Euripides Antigone:

Mors jurgiorum finis eſt mortalibus:
Num majus aliud quid poteſt letho dari?

Idem Supplicibus:

Fecere vobis ſiquid Argivi male,
Cecidere; in hoſtes iſta vindicta eſt ſatis.

Et Virgilius:

Nullum cum victis certamen & æthere caſſis.

Quam ſententiam citans ſcriptor ad Herennium addit: *Nam quod malorum eſt extremum, accidit illis jam.* Papinius:

bellavimus: eſto:
Sed cecidere odia, & triſtes mors obruit iras.

Et eandem cauſam reddit Optatus Milevitanus: *Si inter viventes fuerat certamen, odia veſtra vel mors aliena compeſcat; jam tacet cum quo ante litigabas.*

III. 1. (l) Quare & hoſtibus publicis deberi ſepulturam omnes ſentiunt. Belli hoc jus νόμιμα ἐν τοῖς πολέμοις vocat Appianus, belli commercia Philo. Tacitus: *Ne hoſtes quidem ſepulturam invident.* Dio Chryſoſtomus ſervari hoc jus ait etiam ἐν τοῖς πολεμίοις, apud hoſtes. addit: κἂν εἰς ἐσχάτην ἔχθραν προέλθωσι· *etiamſi ad ſummmum odia proceſſerint.* De eadem re agens Lucanus hominum ritus in hoſte ſervandos dixit. Sopater idem qui ſupra: τίς πόλεμος ταύτης τῆς τιμῆς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἀπεστέρησε, τίς ἔχθρα μνησικακήσασα πρὸς τὰ πλημμελήματα παραβῆναι τὸν θεσμὸν τοῦτον ἐνέσχετο. *Quod bellum hoc ultimo honore humanum privavit genus? qua inimicitia eouſque extendit ma-*

GROT. k *Humanitati, id eſt naturæ humanæ præſtari dicitur*) Servius ad XI. Æneidos: *Sepulturæ enim beneficium generaliter debetur univerſis.*

l *Quare & hoſtibus publicis deberi ſepulturam omnes ſentiunt*) Philo in Flaccum: ἤδη δὲ καὶ τοὺς πεσόντας ἐν τῷ πολέμῳ τῶν ἐχθρῶν ταφῆς ἀξιοῦσιν, οἱ μὲν ἐπιεικεῖς καὶ φιλάνθρωποι ταῖς οἴκοθεν δαπάναις, οἱ δὲ τὴν ἔχθραν καὶ πρὸς τοὺς νεκροὺς ἀποτείνοντες, ὑπόσπονδα τὰ σώματα] διδόντες ὑπὲρ τοῦ μὴ τῆς τελευταίας χάριτος ἀμοιρῆσαι τῶν νομιζομένων· *Etiam qui in bello occubuerunt eos homines ſolent ad ſepulturam dare, illi quidem quibus bonitatis & humanitatis plus eſt, ſuopte impendio, alii vero qui odia & in mortuos extendunt. ſub pactis dantes corpora, ne careant eorum quæ mos imperat honore ultimo.*

malefactorum memoriam, ut hanc legem violare auderet? Is quem dixi Dio Chryſoſtomus oratione de lege; διὰ τοῦτον τοὺς ἀποθανόντας οὐδεὶς ἔτι κρίνει πολεμίους, οὐδὲ τὴν ἔχθραν καὶ τὴν ὕβριν εἰς τὰ σώματα αὐτῶν ἐπιδείκνυσι· *propter hanc mortuos nemo hoſtes judicat; neque ita & contumelia in eorum corpora extenditur.*

2. (m) Et paſſim exſtant exempla. Sic Hercules ſuos hoſtes, Alexander, victos ad Iſſum, Hannibal C. Flaminium, P. Æmilium,
Ælian.lib.XII. Var. hiſtor. Tiberium Gracchum, (n) Marcellum, Romanos quæſivit ad ſepulturam. *Credas*, inquit Silius Italicus, 16 *Sidonium cecidiſſe ducem*.
Diod.lib.XVII. Idem Hannoni a Romanis præſtitum, Mithridati a Pompejo, a Demetrio multis, Archelao regi ab Antonio. In Græcorum adverſus Perſas militantium juramento erat: *Socios, omnes ſepeliam: bello victor etiam barbaros*, & paſſim in hiſtoriis legas impetratam νεκρῶν ἀναίρεσιν (o) *facultatem tollendi mortuos*. Apud Pauſaniam in Atticis exemplum eſt: τοὺς δὲ Μήδους Ἀθηναῖοι μὲν θάψαι λέγουσιν, ὡς πάντως ὅσιον ἀνθρώπου νεκρὸν γῇ κρύψαι· *Medos Athenienſes ſe ſepultos ajunt, quia qualemcumque mortuum terra condi fas ſit.*

3. Quare Hebræorum veterum interpretatione Pontifex Maximus, cum 17 alioqui rei ulli funebri intereſſe vetaretur, repertum tamen hominem (p) inſepultum ſepelire etiam jubebatur.
Ambr. II, off. c.28. Chriſtiani vero tanti fecerunt ſepulturam, ut ejus cauſa ſicut ad pauperes alendos, aut ad captivos redimendos vaſa eccleſiæ etiam 18 initiata conflari aut vendi licite exiſtimaverint.

4. Sunt quidem & exempla in contrarium, ſed communi judicio damnata.

Hunc oro (q) 19 *defende furorem:*

Libro quinto. eſt apud Virgilium:

homineinque cruentus
Exuit, & tenuem cæſis invidit arenam:

apud

m *Et paſſim extant exempla*) Joſephus in legibus θαπτέσθωσαν δὲ καὶ οἱ πολέμιοι· *Sepeliantur & mortui.* Agamemnon Trojanos ſepelit Iliados H. Antigonus Pyrrhum apud Plutarchum. Vide eundem in vita Theſei.

n *Marcellum*) Plutarchus Marcello.

GRON. 16 *Sidonium*) Aliquem de Pœnis aut ſociis, non Romanum, hoſtem.

GROT. o *Facultatem tollendi mortuos*) Vide infra libro III, cap.XX. §.45.

GRON. 17 *Alioqui rei funebri*) Levit. 21, 1. & 11. qui mos etiam tranſiit ad Romanos. Tacit. 1, annal. 62.

GROT. p *Inſepultum ſepelire etiam jubebatur*) Idem ex jure pontificio Romano Servius notat.

GRON. 18 *Initiata*) Conſecrata, dedicata, & jam uſibus ſacris imbuta.

GROT. q *Defende furorem*) Interpretatur Servius, *Inimicorum iram & poſt fata ſævire cupientem.*

GRON. 19 *Defende*) Arce, prohibe, ut: *Solſtitium pecori defendite.*

20 *Adul-*

Digitized by Google

apud Claudianum. Diodorus Siculus: *τὸ πολεμεῖν τῶν ὁμοφύλων τοῖς τεθνηκόσι θηριῶδες*: *ferinum eſt bellum gerere cum mortuis qui ejuſdem naturæ fuerint*.

IV. 1. De inſigniter tamen facinoroſis video eſſe dubitandi cauſas. Lex divina Hebræis data, ut omnis virtutis ita & humanitatis magiſtra, illos ipſos qui ſuſpenſi patibulo erant (quod valde ignominioſum cenſebatur. Num. XXV, 4. Deut. XXI, 23. II. Sam. XXI, 26.) eodem die ſepeliri jubet. Hinc Joſephus tantam Judæis ait eſſe curam ſepulturę, ut eos etiam quorum corpora ad publicum ſupplicium damnata ſunt, ante ſolis occaſum tollant & humo mandent: & alii Hebræorum interpretes addunt exhibitam hanc reverentiam divinæ imagini ad quam homo ſit conditus. Ægiſthum, qui 20 adulterium cæde regis cumulaverat, a regis interfecti filio Oreſte humo mandatum Homerus memorat Odyſſeæ tertio. Sed & apud Romanos Ulpianus corpora eorum qui capitis damnantur cognatis ait neganda non eſſe: imo & quibuslibet petentibus danda cenſuit Paulus juriſconſultus. Et Diocletianus ac Maximianus Imperatores ita reſponderunt: *obnoxios criminum digno ſupplicio affectos* (r) *ſepulturę tradi non vetamus*. *Leg. 1. ff. de cad. punit.* *L. III. ibid.* *L. II. C. de relig.*

2. Legimus quidem in hiſtoriis exempla eorum, (s) qui inſepulti abjecti ſunt, frequentiora civilibus quam externis bellis: & hodie videmus quorundam damnatorum corpora diu in publico conſpectu relinqui: qui tamen mos an laudandus ſit diſputant, non politici tantum, ſed & theologi. *Rochus de conſuetud. fol. 12. Abb. in cap. cum parte, de ſepult. Sylveſt. in verb. ſepultura, qu. 13.*

3. Contra, laudatos videmus qui ſepeliri juſſerunt corpora eorum, qui id ipſum aliis non permiſerant, ut Pauſaniam Lacedæmoniorum regem, qui incitatus ab Æginetis ut Perſarum factum 21 in Leonidem ſimili facto ulciſceretur, conſilium ut ſe ac Gręco nomine indignum rejecit. Apud Papinium Theſeus 22 Creontem ſic alloquitur:

vade atra daturus
Supplicia, extremique tamen ſecure ſepulchri.

Ale-

20 *Adulterium cæde*) Agamemnonem patruelem & Mycenarum vel Argivorum regem occiderat, quum uxorem ejus Clytemneſtram pellexiſſet ad adulterium.
GROT, r *Sepulturæ tradi non vetamus*) Hujus Romanorum moris mentio eſt apud Philonem contra Flaccum.

s *Qui inſepulti abjecti ſunt*) Id *ἀταφίᾳ ὑβρίζειν τὸν νεκρὸν* dixit Joſephus in morte Judæorum regis Alexandri. Adde Quintilianum declamatione quarta.
GRON. 21 *In Leonidem*) Ad Thermopylas ſumma cum gloria mortui cadaver capite abſciſſo in crucem ſuſtulit Xerxes. Herod. lib. 7.

22 *Creontem*) Qui Argivos victos & cæſos in obſidione Thebarum ſepultura prohibebat.

Joſ. ant.xiii; c.13. & Corion.

Alexandrum quoque Jannęum regem, qui in mortuos populares valde contumelioſus fuerat, ſepelierunt Phariſæi. Quod ſi Deus interdum ſepulturæ jactura quoſdam puniit, fecit hoc ſuo jure, ſupra leges conſtitutus. Et quod Goliathi caput David ſervavit oſtentui, factum ſcilicet in alienigenam, Dei contemptorem, & ſub ea lege quæ proximi nomen ad ſolos Hebræos porrigebat.

✠ Lib.iii, c. 25. de bel. jud. Hegeſ. lib.iii, c.17.

(a) Gel. lib.xv, cap.10. Plut. de mul. virt.

(b) Plinius lib. xxxvi, c.25.

(c) Nic.v, 5. Orat. lxiv. Vide Stob. tit. 126. & Soph. Ajace.

V. 1. Unum tamen notatu non indignum, de ſepeliendis mortuis regulam apud ipſos Hebræos habuiſſe exceptionem eorum, qui ipſi ſibi mortem conſciverant; quod Joſephus ✠ nos docet. Nec id mirum, cum in hos aliud ſupplicium conſtitui non poſſit qui mortem pro ſupplicio non habent. Sic (a) Mileſiæ virgines a voluntaria morte abſterritæ, & (t) plebs olim Romana, quanquam improbante (b) Plinio. 23 Sic & 24 Cleomenis corpus qui ſe interfecerat, Ptolomæus ſuſpendi juſſit. Et (u) paſſim receptum, ait Ariſtoteles (c), ut ignominia aliqua afficiantur qui ſibi mortem conſciverant: ubi Andronicus Rhodius id exponens ait, ſepultura eorum corpora prohiberi; quod inter alia Demonaſſæ Cypri Reginæ ſcita laudat Dion Chryſoſtomus. Neque huic mori obſtat quod Homerus, Æſchylus, Sophocles, Moſchio, & alii monent, nihil ſentire mortuos: quare nec damno nec pudore affici. Satis enim eſt, id quod mortuis accidit, a vivis metui, ut hoc pacto a peccato retrahantur.

2. Optime enim 25 Platonici contra Stoicos, & ſi qui alii ſervitutis & 26 morbi fugam, imo & ſpem gloriæ pro juſta cauſa mortis voluntariæ admittebant, ſentiunt retinendum animum in cuſtodia corporis, nec injuſſu ejus, a quo ille nobis eſt datus,

ex

GROT. t. *Plebs olim Romana*) Servius ad 12. Æneides: *Sane ſciendum quod cautum fuerat in Pontificalibus libris, ut qui laqueo vitam finiſſet inſepultus abjiceretur. Unde merito ait informis Læthi, quaſi mortis infamiſſimæ. Ergo cum nihil ſit hac morte deformius, Poetam etiam pro Reginæ dignitate dixiſſe accipiamus. Caſſius autem Hemina ait Tarquinium Superbum, cum cloacas facere populum coegiſſet, & ob hanc injuriam multi ſe ſuſpendio necarent, juſſiſſe corpora eorum cruci affigi. Tunc primum turpe habitum eſt mortem ſibi conſciſcere.*

GRON. 23 *Sic*) Nempe minando cadavera fore inſepulta; ſi quæ ſibi manus attuliſſet.

24 *Cleomenis corpus*) At non id ideo factum, quod in ſe ſæviſſet, verum ex odio, quod Rex Spartanus exſul & ſe non dimitti videns conſpirationem contra Philopatora fecerat, & ſeditionem cœptaverat.

GROT. u *Paſſim receptum*) Athenis Æſchinis tempore ejus qui ſe interfeciſſet manus ſeorſim a corpore ſepeliebatur. Æſchines in Cteſiphontem. Adde Hegeſippum libro iii, cap.17.

GRON. 25 *Platonici contra Stoicos*) Seneca c.3. de ira 15.

26 *Morbi*) Corn. Nepos in Attici vita, Plinius i, epiſtol. 12. Seneca epiſt. 77.

GROT.

ex hac vita demigrandum; quam in rem multa videre eſt apud Plotinum, Olympiodorum, & Macrobium ad ſomnium Scipionis. Hanc ſententiam ſecutus Brutus olim Catonis factum, quod imitatus poſtea eſt, (x) damnaverat, ὡς οὐχ ὅσιον οὐδ' ἀνδρὸς ἔργον ὑποχωρεῖν τῷ δαίμονι, καὶ μὴ δέχεσθαι τὸ συμπῖπτον ἀδεῶς, ἀλλ' ὑποδιδράσκειν. *quippe nec pium cenſens nec virile cedere fortunæ, & imminentia adverſa, quæ ferenda fortiter erant, ſubterfugere.* Et Megaſthenes notabat ab Indorum ſapientibus reprehenſum 27 Calani factum, neque enim eorum placitis probari (y) talem exitum hominum vitæ impatientium. Nec aliena Perſarum ut videtur ſententia, quorum rex Darius apud Curtium: *alieno ſcelere, quam meo mori malo.* Strab.xv. Lib.v.

3. Ideo Hebræi mori vocabant ἀπολύεσθαι, id eſt, *dimitti*, ut videre eſt non tantum Luc. 11, 29. ſed & in græca verſione, Gen. xv, 2. & Num. xx. in fine; quod genus loquendi & Græcis uſitatum. Themiſtius de anima: ἀπολύεσθαι τὸν ἀποθνήσκοντα, καὶ τὴν τελευτὴν ἀπόλυσιν καλοῦσιν *eum qui moritur ajunt dimitti, & mortem dimiſſionem vocant*. Apud Plutarchum in conſolatione legimus hoc ſenſu: ἕως ἂν ὁ θεὸς αὐτὸς ἀπολύσῃ ἡμᾶς. *donec Deus ipſe nos dimittat.*

4. (z) Nonnulli tamen Hebræorum de lege ſe non interficiendi

GROT. x *Damnaverat*) Et Philoſophorum non pauci extra Stoicos. Seneca epiſt. lxx. *Invenies etiam profeſſos ſapientiam, qui vim afferendam vitæ ſuæ negent, & nefas judicent ipſum interemtorem ſui fieri. Expectandum eſſe exitum quem natura decrevit.* Procopius Gotthicorum iv. 2 βίαιος καταστροφὴ ἄχρηστος καὶ ἄνοια προπετής, τὸ δὲ εἰς θάνατον θράσος, ἀνόητον τοῦτο δραστηρίου πρόσχημα οὐκ εὐπρεπὲς τοῖσγε σώφροσιν εἶναι δοκεῖ. καί τοι καὶ τοῦτο ἐκλογίζεσθαι χρὴ, μή τι δόξητε εἰς τὸ θεῖον ἀγνωμονεῖν, &c. *Violentus vitæ exitus res inutilis & plena inſipientis impetus, & illa in mortem ferens audacia, conſilio cum careat, prudentibus judicatur immerito ſibi fortitudinis nomen uſurpare. Tum vero & illud cogitandum, ne in Deum ſitis ingrati.*

GRON. 27 *Calani*) Gymnoſophiſtæ qui præſente Alexandro & exercitu ejus ut oſtenderet contemtum doloris & mortis, vivus ultro in rogo ſe cremandum præſtitit. Ælianus var. 2, 14. 5. 6.

GROT. y *Talem exitum hominum vitæ impatientium*) Idem Arabibus viſum, non minus quam Indis & Perſis ex Jobo diſcas 111, 21.

z *Nonnulli tamen Hebræorum*) Variaſſe Hebræorum ſuper hac quæſtione ſententias cognoſcas ex Joſepho, ubi de morte Phaſaelis & de deliberatione Herodis agitur. Iudæi ad Petronium, Philone recitante: ἀνακερασόμεθα τὸ ἴδιον αἷμα κατασφάξαντες ἑαυτούς· ἀποθανόντων τὸ ἐπίταγμα γενέσθω. Μέμψαιτ' ἂν οὐδὲ θεὸς ἡμᾶς, ἀμφοτέρων στοχαζομένους καὶ τῆς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα εὐλαβείας, καὶ τῆς πρὸς τοὺς καθωσιωμένους νόμους ἀποδοχῆς· γενήσεται δὲ τοῦτο ἐὰν ὑπεκσῶμεν ἀβιώτου βίου καταφρονήσαντες· *miſcebimus inter nos ſanguinem, morte ſponte ſumta: tum mortuis iſta imperentur. Ne Deus quidem nos culpet in duo intentos, ut & Imperatorem revereamur & ſacratas leges cuſtodiamus. Id autem ita demum efficere dabitur, ſi abeamus hinc contemta vita minime vitali.*

di unam cauſam excipiunt, tanquam 28 εὔλογον ἐξαγωγὴν, ſi quis videat ſe deinceps victurum in probrum ipſius Dei. Nam quia non nobis, ſed Deo in vitam noſtram jus eſſe ſtatuunt, (ut recte Joſephus ſuos edocet) exiſtimant 29 præſumtam Dei voluntatem ſolam eſſe quæ mortis anticipandæ conſilium abſolvat. Atque huc referunt Samſonis exemplum, qui in ſuo corpore veram religionem videbat eſſe deriſui, & Saulis, qui gladio incubuit; ne
1. Samuel XXXI 4. a Dei ſuiſque hoſtibus illuderetur; nam hunc 30 riſipuiſſe volunt poſtquam Samuelis umbra mortem ipſi prædixerat, quam gnarus ſibi imminere ſi pugnaret, prælium pro patria & Dei lege non detractavit, æternam inde laudem meritus Davidis etiam præconio: a quo & ii qui Saulem cum honore ſepelierant, recte facti teſtimonium retulerunt. Tertium eſt exemplum Razis Hieroſoly-
2. Macbab. XIV 37. mitani ſenatoris in hiſtoria Maccabaica. Sed & in Chriſtiana hiſtoria exempla legimus ſimilia eorum, qui mortem ſibi intulerunt, (a) ne tormentis adacti Chriſti religionem ejurarent, & virginum quæ (b) ne pudicitiam amitterent in flumen ſe jecerunt, quas & in martyrum cenſum Eccleſia retulit. Sed de his tamen (c) quid
Lib. 1. de civit. Dei c. 26. Epiſt. 61. ad Dulc. & l. 11, c. 23. contra ſecundam Gaud. epiſt. Auguſtinus ſentiat videre eſt operæ pretium.

5, Al-

GRON. 28 Εὔλογον ἐξαγωγὴν (εὐλόγιστον) Laudabilem exceſſum vel eductionem.

29 *Præſumtam Dei*) Si quis intelligat certis & non fallentibus indiciis Deum velle ut vitæ renuntiet.

30 *Reſipuiſſe*) Vera pœnitentia peccatorum veniam a Deo obtinuiſſe.

GROT. a *Ne tormentis adacti Chriſti religionem ejurarent*) Vide Euſebium.

b *Ne pudicitiam amitterent*) Narrat Cicero nobiliſſimas virgines ſe in puteos abjeciſſe, & morte voluntaria nefariam turpitudinem depuliſſe, oratione de provinciis conſularibus. Tale eſt & quod de Mileſiis virginibus memorat Hieronymus adverſus Jovinianum; & epigramma vetus Antologiæ lib. III. tit. de juvenibus, incipiens ὤχετο δ' ὦ Μίλητε. Narrant & Iudæi fœminam in navi ad ſtuprum expetitam, cum a marito quæſiſſet an & mari merſa corpora eſſent reſurrectura, iſque id affirmaſſet, jeciſſe ſe in mare. Chriſtianarum autem mulierum plurima ſane habemus exempla. Fœminarum Antiochenarum ſub Diocletiano: Sophroniæ ſub Maxentio, in martyrologiis. Zonara, Sexto Aurelio. Alias Antiochenas ſub Choſroe addit Procopius Perſicorum II. Laudat virgines, quæ morte pudorem ſervarant, Ambroſius. Hieronymus in commentariis ad finem capitis primi Ionæ: *Unde & in perſecutionibus non licet mihi propria perire manu, abſque eo ubi caſtitas periclitatur.*

c *Quid Auguſtinus ſentiat*) Cui addere licet Chryſoſtomum Gal. I, 4. & Concilium Aurelianenſe III. *Oblationes defunctorum qui in aliquo crimine fuerint interemti; recipi debere cenſemus, ſi tamen non ipſi ſibi mortem probentur propriis manibus intuliſſe.* Et tamen is ipſe Auguſtinus lib. 1. de civitate Dei cap. 16: *At per hoc & quæ ſe occiderunt ne quicquam hujuſmodi paterentur, quis humanus affectus eis nollet ignoſci.* Capitulare autem Franciſcum libro VI, 70. De

5. Alteram quoque exceptionem apud Græcos obtinuiſſe video, quam Locri opponebant Phocenſibus, (a) ὅτι παρὰ πᾶσι τοῖς Ἕλλησι κοινὸς νόμος ἐστὶν ἀτάφους ῥίπτεσθαι τοὺς ἱεροσύλους· *communem Græcis omnibus morem eſſe ut ſacrilegi inſepulti abjiciantur*. Sic & Dion Pruſæenſis Rhodiaca 31 τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀνοσίους ait ſepultura orbari. Idem Athenis (d) in proditores conſtitutum narrat Plutarchus Antiphonte. Sed, ut ad inſtitutum me recipiam ob negatam ſepulturam, bellum juſte ſuſcipi cenſuerunt veteres conſenſu magno: ut ex illa Theſei hiſtoria apparet quam tractant Euripides dicta tragœdia Supplicibus, & Iſocrates eo quem adduximus loco.

(a) *Diod.* lib. XVI.

VI. Sunt & alia quædam quæ ex jure gentium voluntario debentur, ut longo tempore poſſeſſa, ſucceſſiones ab inteſtato, & quæ ex contractu quantumvis inæquali veniunt. Nam hæc omnia quanquam ex jure naturæ ortum aliquatenus habeant, accipiunt tamen ex humana lege firmitatem quandam, ſive adverſus conjecturę incerta, ſive adverſus exceptiones quaſdam quas alioqui ratio naturalis videtur ſuggerere: ut ſupra obiter a nobis de jure naturę agentibus oſtenſum eſt.

ea qui ſemetipſum occidit aut laqueo ſe ſuſpendit, conſideratum eſt, ut ſi quis compatiens velit eleemoſynam dare, tribuat, & orationes in pſalmodiis faciat: oblationibus tamen & miſſis ipſi careant: quia incomprehenſibilia ſunt judicia Dei, & profunditatem conſilii ejus nemo poteſt inveſtigare. Vide & ibidem VII, 443.

GRON. 31 Τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀνοσίους) Impios & profanos.

GROT. d *In proditores*) At Nicetas libro III. vitæ Alexii fratris Iſaaci, cum narraſſet mortem Johannis Comneni Craſſi, qui per ſeditionem imperium affectaverat, ſic loquitur: μετ᾽ δὲ τὸ σῶμα ἐκεῖθεν ἀρθὲν, κυσὶ καὶ ὄρνισι βορὰ παρατίθεται. ὃ καὶ θηριῶδες μικροῦ καὶ ἀπάνθρωπον ἅπασιν ἔδοξε· *Poſt corpus inde ablatum, canibus, & avibus eſca ponitur: quod ab humanitate alienum, ac pæne ferinum omnibus videbatur*.

Digitized by Google

CAPUT XX.

De Pœnis.

I. *Pœnæ definitio & origo.*

II. *Spectare pœnam ad juſtitiam expletricem & quomodo.*

III. *Pœnam certæ perſonæ naturaliter non deberi, ſed exigi pœnam licite, quo ad jus naturæ: ab eo qui paria non deliquerit.*

IV. *Pœnam utilitatis alicujus cauſa exigendam inter homines aliter quam apud Deum, & quare.*

V. *Quo ſenſu ultio naturaliter ſit illicita.*

VI. *Utilitas pœnæ triplex.*

VII. *Pœna ad utilitatem ejus qui delinquit: eamque a quolibet exigi naturaliter, cum diſtinctione tamen:*

VIII. *Item ad utilitatem ejus in quem peccatum eſt; ubi de ultione licita jure gentium.*

IX. *Item ad utilitatem quorumlibet.*

X. *Quid lex Euangelica circa hanc materiam conſtituerit.*

XI. *Solvitur argumentum ſumtum a Dei miſericordia in Euangelio patefacta:*

XII. *Et a præciſione pœnitentiæ.*

XIII. *Rejiciuntur imperfectæ diviſiones pœnarum.*

XIV. *Chriſtianis privatis non eſſe tutum pœnam exigere, etiam ubi jure gentium id licet:*

XV. *Aut ſponte ad accuſationem proſilire:*

XVI. *Aut judicia capitalia affectare.*

XVII. *Leges humanæ quæ interfectionem ad pœnam permittunt an jus dent, an impunitatem ſolam, diſtinctione explicatur.*

XVIII. *Actus internos non eſſe punibiles inter homines:*

XIX. *Nec actus externos quos fragilitas humana nequit vitare:*

XX. *Nec actus quibus ſocietas humana nec directe, nec indirecte læditur: cujus rei cauſa redditur.*

XXI. *Rejicitur ſententia ſtatuens ignoſcere nunquam licere.*

XXII. *Oſtenditur id licere ante legem pœnalem:*

XXIII. *Non tamen ſemper:*

XXIV. *Etiam poſt legem pœnalem.*

XXV. *Quæ ad id faciendum probabiles cauſę intrinſecæ:*

XXVI. *Quę extrinſecę.*

XXVII. *Refellitur ſententia ſtatuens nullam eſſe juſtam cauſam diſpenſandi, niſi quę per modum exceptionis tacitæ inſit legi.*

XXVIII. *Pœnę taxatio ex merito.*

XXIX. *Spectari hic cauſas impellentes, quę inter ſe comparantur.*

XXX. *Item cauſas quę a peccando abſtrahere debuerant: ubi de gradibus pręceptorum decalogi, quę proximum tangunt, & alia quædam.*

XXXI. *Item aptitudinem peccantis ad utrumque, quę varie ſpectatur.*

XXXII.

XXXII. *Meritum pœnę extendi poſſe ad majus nocumentum, quam quod peccans intulit: & quare.*
XXXIII. *Rejicitur ſententia de proportione harmonica in pœnis.*
XXXIV. *Minui pœnam ex caritate niſi major caritas obſtet.*
XXXV. *Facilitas peccandi quomodo ad pœnam incitet? item conſuetudo peccandi quomodo ad pœnam incitet, aut ab ea retrahat.*
XXXVI. *Clementię uſus ad pœnas minuendas.*
XXXVII. *Ad ſuperiores locos referuntur quæ Hebręi & Romani in pœnis ſpectari volunt.*
XXXVIII. *De bello ad pœnam.*
XXXIX. *An juſtum ſit bellum ob delicta inchoata, diſtinctione explicatur.*
XL. *An reges & populi bellum recte inferant ob ea quę contra jus naturę fiunt, non tamen adverſus ipſos ipſorumve ſubditos, explicatur, rejecta ſententia ſtatuente naturaliter ad pœnam exigendam requiri jurisdictionem.*
XLI. *Diſcernendum jus naturæ a moribus civilibus late receptis:*
XLII. *Et a jure divino voluntario non omnibus cognito.*
XLIII. *In jure naturæ diſcernenda manifeſta a non manifeſtis.*
XLIV. *An ob delicta in Deum bellum ſuſcipi poſſit.*
XLV. *Notitiæ de Deo maxime communes quæ & quomodo primis decalogi præceptis indicentur.*
XLVI. *Qui has primi violant puniri poſſe.*
XLVII. *Non item alios, quod oſtenditur argumento legis Hebrææ.*
XLVIII. *Bella juſte non inferri iis, qui Chriſtianam religionem amplecti nolunt:*
XLIX. *Juſte inferri iis, qui Chriſtianos ob ſolam religionem crudeliter tractant:*
L. *Non etiam his, qui circa legis divinæ interpretationem hallucinantur: quod auctoritatibus & exemplis illuſtratur.*
LI. *At illis juſte, qui in Deos quos putant impii ſunt.*

I SUpra cum de cauſis ex quibus bella ſuſcipiuntur agere cœpimus, 2 facta diximus duplici modo conſiderari, aut ut reparari poſſunt, aut ut puniri. Priorem partem jam abſolvimus. Supereſt poſterior quæ eſt de pœnis: quæ res eo diligentius tractanda eſt nobis, quod origo ejus & natura minus intellecta multis errationibus cauſam dedit. Eſt autem pœna generali ſignificatu *Malum paſſionis, quod infligitur ob malum actionis.* Nam quanquam pro pœna quibuſdam 3 injungi opera quædam ſo-

GRON. 1 *Supra cum de cauſis*) 2, 1, 2.
2 *Facta*) Injurias illatas.
3 *Injungi opera*) Ut damnatis ad remum, in metallum, in antliam. Suet. Ti. 51. ad foſſam faciendam. Ner. 31.

4 *Mor-*

ſolent, ea tamen opera ſpectantur tantum qua moleſta ſunt, atque ideo ad paſſiones ſunt referenda: Quæ vero incommoda patiuntur aliqui ob 4 morbum contagioſum, aut 5 corpus mutilum, aut alias 6 impuritates, quales multæ exſtant in lege Hebræa, puta arceri cœtibus aut 7 functionibus, proprie pœnæ non ſunt, quanquam ob ſimilitudinem quandam & per abuſionem eo vocabulo appellantur.

2. Inter ea vero quæ natura ipſa dictat licita eſſe & non iniqua, eſt & hoc, ut qui male fecit malum ferat, quod antiquiſſimum & Rhadamatheum jus vocant philoſophi, ut 8 alibi diximus. Spectat eodem dictum Plutarchi libro de exilio. τῷ θεῷ ἕπεται δίκη τῶν ἀπολειπομένων τοῦ θείου νόμου τιμωρὸς, ᾗ χρώμεθα πάντες ἄνθρωποι φύσει πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὥσπερ πολίτας· *juſtitia Deum comitatur, ultrix in eos qui adverſus legem divinam delinquunt: qua omnes homines natura utimur adverſus omnes homines ut cives:* (a) Plato dixit, ἐκεῖνο οὐδεὶς οὔτε θεῶν οὔτ' ἀνθρώπων τολμᾷ λέγειν ὡς οὐ τῷ γε ἀδικοῦντι δοτέον δίκην· *nec Deorum nec hominum quiſquam hoc dixerit, injuſte agenti non luendam pœnam.* Et Hierax juſtitiam ex parte hac tanquam nobiliſſima definiebat τιμωρίας ἀπαίτησιν παρὰ τῶν προαδικησάντων, *pœnæ exactionem ab iis qui priores læſere*, & Hierocles ἰατρικὴν πονηρίας, *malitiæ medicatricem.* (b) Lactantii dictum eſt: *Non exiguo falluntur errore, qui 9 cenſuram ſive humanam ſive divinam acerbitatis & malitiæ nomine infamant, putantes nocentem dici oportere qui nocentes afficit pœna.*

De ira Dei c.17.

3. Quod vero diximus pœnæ, quæ proprie ita nominatur, omnino hoc ineſſe ut delicto reddatur, notatum in Auguſtino eſt, qui dixit: *omnis pœna, ſi juſta eſt, peccati pœna eſt*: quod ad pœnas etiam quæ a Deo irrogantur pertinet, quanquam in illis interdum ob humanam ignorantiam, ut idem ſcriptor loquitur: *latet culpa ubi non latet pœna.*

II.1.Sed

4 *Morbum contagioſum*) Ut lepram. Levit. 13.

5 *Corpus mutilum*) Deuter. 23, 1.

6 *Impuritates*) Levit. 15.

7 *Functionibus*) Muneribus & officiis civilibus ſacriſve.

8 *Alibi*) 1, 2. 5:

GROT. a *Plato*) Verba ejus ſic poſuit Irenæi interpres libro III, c. XIV. *Et Deus quidem, quemadmodum & vetus ſermo eſt, initium & medietates omnium, quæ ſunt habens recte perficit, ſecundum naturam circumiens: hunc autem ſemper conſequitur juſtitia ultrix in eos, qui deficiunt a lege divina.*

b *Lactantii dictum eſt*) Convenit huc & illud Beliſarii apud Procopium Vandal. I. πρῶτον δ' ἂν τοῦ δικαίου γένοιτο γνώρισμα, ἡ τῶν ἀδίκως ἀνῃρηκότων ποινή· *Primum juſtitiæ documentum erit, pœna exacta de injuſtis interfectoribus.* Adde Agathiam lib. V. ubi de Anatolio.

GRON. 9 *Cenſuram*) Damnationem vel exactionem ſupplicii ἀπαίτησιν.

10 Qui

II. I. Sed an ad aſſignatricem, an vero ad expletricem juſtitiam pœna pertineat, diverſi diverſum ſentiunt. Quidam enim, quia 10 qui plus peccavit gravius, qui minus levius puniuntur, & quia 11 pœna quaſi a toto parti datur, ideo ad aſſignatricem juſtitiam pœnas referunt.

Sed quod primum illi ponunt, aſſignatricem juſtitiam toties locum habere, 12 quoties inter terminos plures duobus inſtituitur æqualitas, verum non eſſe 13 in principio operis hujus oſtendimus: deinde quod magis nocentes gravius, minus nocentes levius puniuntur, id per conſequentiam duntaxat evenit, non quod hoc primo ac per ſe ſpectetur. Nam primo ac per ſe ſpectatur (c) 14 æqualitas inter culpam & pœnam: de qua Horatius: I, *ſat.* III.

Cur non
Ponderibus modulisque ſuis ratio utitur; ac res
Ut quæque eſt ita ſuppliciis delicta coercet?

Et

10 *Qui plus peccavit, gravius*) Non hoc differunt διανεμητικὴ & συναλλακτικὴ juſtitia, quod altera tribuat paria diverſis, altera plus minuſve: neque ubi modo plus, modo minus tribuitur, ibi ſtatim reſpectus eſt perſonarum. Sic enim contractus quoque pertinerent ad διανεμητικὴν, quippe pretioſiorem mercem præbenti plus redditur pretii, viliorem minus. Sed hæc eſt differentia, quod plus minuſve aliis atque aliis tribuitur per juſtitiam διανεμητικὴν æſtimatis perſonis, per συναλλακτικὴν æſtimatis inter ſe rebus, nullo perſonarum diſcrimine.

11 *Pœna quaſi a toto*) Statuunt enim a juſtitia præſcribi & regi vel negotium privatæ perſonæ cum privata, idque facere συναλλακτικὴν, vel reipublicæ cum ſingulis, idque eſſe διανεμητικῆς; quæ fuit ſententia Thomæ Aquin. Horne. ethic. 3, II. 23.

12 *Quoties inter terminos*) Ubi obſervatur proportio geometrica.

13 *In principio operis*) I, I, 8. ubi contra nos id ſatis commode dici probavimus.

GROT. c *Æqualitas inter culpam & pœnam*) Seneca de ira II, 6. *Iniquus erit ſi æqualiter iraſcetur inæqualibus.* Tacitus annalium III. *Sin flagitia & facinora ſine modo ſunt; ſuppliciis & remediis principis moderatio, majoremque & veſtra exempla temperant, & vana a ſceleſtis, dicta a maleficiis differunt: eſt locus ſententiæ, per quam neque huic delictum impune ſit, & nos clementiæ ſimul ac ſeveritatis non pœniteat.* Ammianus libro XXVIII. *Oraturi ne delictis ſupplicia ſint grandiora.* Scholiaſtes ad Horatium: *Si in minimis peccatis etiam maximæ pœnæ conſumuntur, reſtat ut maxima peccata aut maneant impunita, aut nova ſupplicia inveniantur.* Lex Wiſigotthorum libro XII, tit. III. cap. I. *Nam quædam leges ſicut culparum habent diverſitates, non ita diſcretas in ſe continent ultiones, ſed permixta ſcelera tranſgreſſorum ad unius permittuntur legis pœnale judicium. Nec ſecundum modum culpæ modus eſt adhibitus pœnæ, cum major minorque tranſgreſſio non unius debeat multationis prædamnari ſupplicio: præſertim cum dominus in lege ſua præcipiat: pro menſura peccati, erit & plagarum modus.* Vide infra hoc capite, §. XXVIII, & XXXII. & libro III, c. XI. §. I.

GRON. 14 *Æqualitas inter culpam*) Medium rei ſive proportio arithmetica.

Digitized by Google

Et alibi:

Adſit
Regula peccatis quæ pœnas irroget æquas,
Nec ſcutica dignum horribili ſectere flagello.

cap. v. Eodem ſpectat lex divina Deuteron. xxv. & novella Leonis.

2. Sed nec alterum quod illi ponunt magis verum eſt, pœnas omnes venire ex toto ad partem, quod ex his 15 quæ dicenda ſunt apparebit. Tum vero oſtenſum a nobis ſupra eſt, veram juſtitiæ aſſignatricis rationem nec in tali æquitate, nec in proceſſu a toto ad partem proprie conſiſtere, ſed in habenda 16 ratione ejus aptitudinis, quæ jus ſtricte dictum in ſe non contineat, ſed 17 occaſione ei det. Quanquam vero is qui punitur aptus aut dignus eſſe debet puniri, non eo tamen id ſpectat ut ipſi accedat aliquid, quod aſſignatrix juſtitia poſtulat. Nec tamen qui expletricem juſtitiam, quam vulgo commutatricem vocant, in pœnis exerceri volunt, magis ſe explicant. Ita enim negotium hoc conſiderant, quaſi nocenti aliquid reddatur, ſicut in contractibus fieri ſolet. 18 Decepit eos vulgaris locutio, qua dicimus pœnam deberi ei qui deliquit, quod plane eſt ἄκυρον; nam cui proprie debetur aliquid, is in alterum jus habet. Sed cum deberi alicui pœnam dicimus, nihil volumus aliud quam æquum eſſe ut puniatur.

3. Verum tamen eſt in pœnis primo ac per ſe exerceri expletricem juſtitiam, quia ſcilicet qui punit, ut recte puniat, jus habere debet ad puniendum, quod jus ex delicto nocentis naſcitur. Atque hac in re eſt aliud (d) quod ad contractuum naturam

15 *Quæ dicenda*) Num. 7.

16 *Ratione ejus aptitudinis*) Nodum in ſcirpo quærit: hanc enim ipſam rationem aptitudinis Ariſtoteles & ejus ſectatores explicant per æqualitatem geometricam.

17 *Occaſionem ei det*) Dat enim præmia, honores, pecuniam: ex quibus datis jus proprie dictum & ad res & ad actus proficiſcitur.

18 *Decepit eos*) Immo decepit auctor ſeſe: non enim conſiderant nocentem, tanquam cui aliquid debeatur & reddatur, ſed tanquam qui aliquid debeat & reddat. Inde ultor vel vindex ſumere, exigere, expetere pœnas, noxius dare, luere, pendere, ſolvere dicuntur. Noxius pœnam reipublicæ debet ac legibus: hæc facultas; hoc ſuum proprie reipublicæ & legum eſt: itaque jus in eum habent, qui peccavit, etſi non civem. 2, 5. 32. Conceſſit autem ſuperius τὸ ſuum & facultatem hoc modo conſideratam pertinere ad juſtitiam συναλλακτικὴν ſive τὴν ἐν συναλλάγμασι διορθωτικήν 1, 1. 5. & 8, Adde ipſum ad acta Apoſt. 7, 60.

GROT. d *Quod ad contractuum naturam accedit*) Sæpe hoc notat Servius ad IV, Æneidos: *nam qui excedunt delinquendi modum ipſi ſibi pœnam ſanciunt*. Ibidem: *damnare eſt debito liberare, unde damnabis tu quoque votis*. Ad x. Æneidos: *luant peccata; luant, id eſt, abſolvant. Diximus autem & luo pœnam; ſed melius eſt hic peccatum: nam peccatum ſolvitur*

Digitized by Google

ram accedit : quia ſicut qui vendit, etiamſi nihil peculiariter dicat, obligaſſe ſe cenſetur ad ea omnia quæ 19 venditionis ſunt naturalia, ita qui deliquit ſua voluntate ſe videtur obligaſſe pœnę, quia crimen grave non poteſt non eſſe punibile, ita ut qui directe vult peccare, per conſequentiam & pœnam mereri voluerit : quo ſenſu Imperatores cuidam ajunt, (e) *ipſe te huic pœnę ſubdidiſti*, & qui ſceleratum capiunt conſilium ſuo merito jam tum puniri, id eſt, ſua voluntate pœnæ meritum contraxiſſe dicuntur : & 20 Tacito mulier quæ ſe ſervo conjunxiſſet in ſervitutem ſui conſenſiſſe dicitur, quia id pœnæ in tales erat conſtitutum. *L. Imperatores. D. de jure fiſci. L. ult. C. ad leg. Jul. Maj. Ann. XII.*

4. Michael Epheſius ad quintum Nicomachiorum Ariſtotelis : γέγονε τρόπον τινὰ δόσις καὶ λῆψις ὅ ἐστι τὸ συναλλάσσειν· λαβὼν γὰρ χρήματα ἢ ἄλλο τι κλέψας δέδωκεν ἀντ' ἐκείνων εὐθύνας· *eſt hic quodammodo datio & acceptio, in quibus conſiſtit natura contractuum: nam qui res aut aliud quid furatus eſt, pro eo dat pœnas*. Idem poſterius : συναλλάγματα οἱ παλαιοὶ ἐκάλουν οὐ μόνον ἃ ἑκόντες συνετίθεντο πρὸς ἀλλήλους ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπὸ τῶν νόμων ἀπηγορευμένα· *contractus a veteribus appellabantur non tantum, quæ mutuis conventionibus conſtant, ſed & 21 quæ legibus ſunt vetita*.

III. 1. Sed hujus 22 juris ſubjectum, id eſt, cui jus debetur, per naturam ipſam determinatum non eſt. Dictat enim ratio male-

ſolvitur pœna; qui enim crimini tenetur obnoxius, pœna eum a priſtina liberat obligatione. Contra, luo pœnam, non procedit, quaſi pœna ſolvatur. Auctoritas tamen iſta confundit licenter, more quo ſolet poni vel a ſequenti quod præcedit, vel a præcedenti quod ſequitur. Idem locutio ſacræ ſcripturæ frequens indicat. Nam, ut Tertullianus ait de oratione, *Debitum in ſcripturis delicti figura eſt, quod perinde judicio debeatur, & ab eo exigatur*. Chryſoſtomus oratione de terræ motu, quæ eſt tomo v. de divite illo agens qui Lazaro opponitur; & explicans vocem ἀπέλαβε, quæ eſt in illo Euangelii loco: ἐχρεωστοῦντο αὐτῷ τιμωρίαι. ἐχρεωστοῦντο αὐτῷ ὀδύναι· *debebantur ipſi pœnæ, debebantur ipſi dolores*. Idem II. de pœnitentia: τὰ ἁμαρτήματα εἰς ὀφειλήματα ἀναγράφεται· *peccata ad debiti genus referuntur*. Auguſtinus III. de libero arbitrio. *Itaque ſi non reddit faciendo juſtitiam, reddet patiendo miſeriam : quia in utroque verbum illud debiti ſonat. Hoc enim etiam modo dici potuit : ſi non reddit faciendo quod debet, reddet patiendo quod debet*.

GRON. 19 *Venditionis naturalia*) De ſubſtantia illius contractus.

GROT. e *Ipſe te huic pœnæ ſubdidiſti*) Philo fine libri primi de vita Moſis : αὐτοὶ γάρ τοι σπεύδοντες ἁμαρτάνειν, σπεύδετε καὶ πρὸς τιμωρίας· *peccare dum feſtinatis, ad pœnas ferendas feſtinatis*.

GRON. 20 *Tacito*) 12, annal. 53.

21 *Quæ legibus ſunt vetita*) Hi ſunt, qui contractus involuntarii dicuntur Ariſtoteli συναλλάγματα ἀκούσια, λαθραῖα, βίαια. Interpres Heinſianus lib 5. cap. 5. ethicor.

22 *Juris ſubjectum*) Poſſeſſor, perſona capax, dominus, exactor. 1, 5, 17.

leficium poſſe puniri, non autem quis punire debeat: niſi quod ſatis indicat natura convenientiſſimum eſſe ut id fiat ab eo 23 qui ſuperior eſt: non tamen ut omnino hoc demonſtret eſſe neceſſarium, niſi vox ſuperioris eo ſumatur ſenſu, ut is qui male egit eo ipſo ſe 24 quovis alio inferiorem cenſeatur feciſſe, & quaſi ex hominum cenſu detruſiſſe (e) in cenſum beſtiarum quæ homini ſubjacent, quod a theologis quibuſdam eſt proditum. Democritus: *φύσει τὸ ἄρχειν οἰκήιον τῷ κρέσσονι, natura evenit, ut melior ſequiori imperet*. Et Ariſtoteles ait deteriora comparata eſſe in uſu meliorum, tam in his quæ a natura ſunt, quam quæ ab arte.

Th. 2,2. qu.64. art. 1. & ibi Cajet. VII. Pol. XIV.

2. Cui conſequens eſt, ut ſaltem ab æque nocente æque nocens 25 puniri non debeat: quo Chriſti ſententia pertinet: *qui veſtrum ſine peccato eſt* (tali ſcilicet) *primum lapidem mittat*, Joh. VIII, 7. Quod ideo dixit, quia eo ſæculo corruptiſſimi erant Judæorum mores, adeo ut qui ſanctiſſimi videri volebant, in adulteriis & ſimilibus flagitiis volutarentur, ut videre eſt Rom. II, 22. Idem ergo quod Chriſtus dixerat, dixit & Apoſtolus: *quapropter inexcuſabilis es, ô homo, quiſquis alium damnas: nam hoc ipſo quod damnas alterum, te ipſum condemnas, quando eadem facis tu qui alterum damnas*. Illud Senecæ huc pertinet: *non poteſt ullam auctoritatem habere ſententia, ubi qui damnandus eſt damnat*. Et alibi: *faciet nos moderatiores reſpectus noſtri*, 26 *ſi conſuluerimus nos*, (f) *numquid & ipſi aliquid tale commiſimus?* Ambroſius apologia Davidis: *unuſquiſque de alio judicaturus de ſeipſo primum judicet, nec minora in alio errata condemnet cum ipſe graviora commiſerit*.

IV. 1. Al-

23 *Qui ſuperior eſt*) Qui poteſtatem habet in eum, qui peccavit.

24 *Quovis alio inferiorem*) Agnoſcit hoc Cainus Geneſ. 4, *καὶ ἔσται πᾶς ὁ εὑρίσκων με ἀποκτενεῖ με· omnis igitur qui invenerit me, occidet me*.

GROT. e *In cenſum beſtiarum*) Sic & Moſes Maimonides ad Deuter. XXXIII.

GRON. 25 *Puniri non debeat*) Hinc indignatio M. Cælii ad Ciceronem epiſtol. 14. *Scis Appium cenſorem hic oſtenta facere? de ſignis & tabulis, de agri modo, de ære alieno acerrime agere? perſuaſum eſt ei cenſuram lomentum & nitrum eſſe. Errare mihi videtur: nam ſordes eluere vult, venas ſibi omnes & viſcera aperit*. Et Velleji de cenſura Pauli & Planci 2,95. *cum alteri vis cenſoris, alteri vita deeſſet, Paulus vix poſſet implere cenſuram, Plancus timere deberet, ne quidquam objicere poſſet adoleſcentibus, aut objicientes audire, quod non agnoſceret ſenex*.

26 *Si conſuluerimus*) Interrogaverimus conſcientiam noſtram.

GROT. f *Numquid & ipſi tale aliquid commiſimus*) Pertinet huc & Ambroſii locus ſermone XX. in Pſalmum Beati immaculati, ad verſiculum: Miſerationes tuæ domine, citatus cauſa III. quæſtione VII. item Caſſiodori VI, 21.

GRON.

IV. 1. Altera quæſtio eſt de fine pœnis propoſito. Nam quæ diximus hactenus id duntaxat oſtendunt, nocentibus injuriam non fieri ſi puniantur. Inde vero non ſequitur omnino puniendos. Neque id verum eſt: multis enim nocentibus multa & Deus & homines condonant, eoque nomine laudari ſolent. Celebre eſt Platonis dictum 27 οὐ γὰρ ἐπὶ κακῷ δίκη γίνεται οὐδεμία. & alibi: 28 οὐχ ἕνεκα τοῦ κακουργῆσαι δίδοται δίκη, (οὐ γὰρ τὸ γεγονὸς ἀγένητον ἔσται ποτέ) τοῦ δὲ εἰς τὸν αὖθις ἕνεκα χρόνου. Quod ita vertit Seneca: *nemo prudens punit quia peccatum eſt, ſed* 29 *ne peccetur*. *Revocari enim præterita non poſſunt: futura prohibentur*. Idem alibi: *ne homini quidem nocebimus quia peccavit, ſed ne peccet: nec unquam ad præteritum, ſed ad futurum pœna referetur:* 30 *non enim iraſcitur, ſed cavet*. Apud Thucydidem Diodorus de Mitylenæis ad Athenienſes verba faciens: ἤν τε γὰρ ἀποφήνω πάνυ ἀδικοῦντας αὐτοὺς, οὐ διὰ τοῦτο καὶ ἀποκτεῖναι κελεύσω, εἰ μὴ ξυμφέρον· *ut maxime illos injuſte egiſſe pronuntiem, non & interficiendos cenſebo, niſi id expediat*. De leg. l. IX, 2, XI. De Clem. l. I, c. 16.

2. Sed hæc in hominibus punientibus vera ſunt: nam homo ita homini alteri ipſa conſanguinitate alligatur, (g) ut nocere ei non debeat, niſi boni alicujus conſequendi cauſa. In Deo alia res eſt, ad quem Plato dictas ſententias male extendit. Dei enim actiones niti poſſunt ipſo ſummi dominii jure, præſertim ubi meritum hominis ſpeciale accedit, etiamſi finem nullum ſibi proponant extra ipſas: & ita Hebræi quidem explicant illud Solomonis quod ad hanc materiam pertinet: כל פעל יהוה למענהו וגם רשע ליום רעה. Ut ſenſus ſit, *Res ſingulas Deus facit propter ipſas, etiam impium ad diem malum*: ideſt, etiam tum cum impium punit, non alio fine hoc facit quam 31 ut puniat. Quanquam etiamſi receptiorem ſequamur interpretationem eodem res recidet: ut dicatur Deus feciſſe omnia propter ſe, id eſt, jure ſummæ libertatis & perfectionis, nihil extra ſe quærens aut reſpi- Gorgia. *Moſes Maimonides in directore dubitantium lib. II, c. 13. & Rab. Imm. ad Prov. XVI, 4.*

GRON. 27 Οὐ γὰρ) Non enim propter peccatum ſumitur pœna.

28 Οὐχ ἕνεκα) Non ideo, quod peccatum eſt, exigitur ſupplicium (factum enim fieri infectum nequit) ſed propter exemplum vel tempus futurum.

29 *Ne peccetur*) Ut alii exemplo pœnæ a ſimili peccato abſterreantur.

30 *Non enim iraſcitur ſed*) Judex damnans & puniens non iræ obſequitur, ſed prudentiæ: neque id potiſſimum agit, ut ulciſcatur; ſed ut conſulat in reliquum, ne aut qui deliquit, iterum, aut alius ſimile quid delinquat.

GROT. g *Ut nocere ei non debeat niſi boni alicujus conſequendi cauſa*) Caſſiodorus de amicitia: *quod ſi manus una caſu aliquo forte lædat alteram, illa quæ læſa eſt non repercutit, nec ſe erigit in vindictam.*

GRON. 31 *Ut puniat*) Puniendo juſtitiam demonſtret, etiamſi ad neminem exemplum pertineat.

32 In-

ſpiciens: ſicut Deus dicitur αὐτοφυὴς, quia non eſt natus ex aliquo. Certe pœnas quorundam valde perditorum a Deo non ob aliud exigi ſacra verba teſtantur, cum dicunt eum voluptatem capere ex ipſorum malo, ſubſannari atque irrideri impios a Deo. Tum vero & extremum judicium, poſt quod nulla exſpectatur emendatio, imo & in hac vita pœnæ quædam 32 inconſpicuæ ut obduratio, verum eſſe, quod contra Platonem dicimus, evincunt.

Deuteronom. XXVIII, 63. Eſai. I, 24. Prov. I, 26

3. At homo cum hominem ſibi natura parem punit, 33 aliquid ſibi debet habere propoſitum. Et hoc eſt quod ajunt ſcholaſtici, non debere in malo cujuſquam acquieſcere ulciſcentis animum. Sed & ante ipſos Plato in Gorgia, eos qui quemquam morte puniunt, aut exilio, aut multa, non hoc βούλεσθαι ἁπλῶς, *ſimpliciter velle*; ſed *boni alicujus cauſa*, ἕνεκα τοῦ ἀγαθοῦ. Et (h) Seneca ad vindictam veniendum *non quaſi dulce ſit vindicare, ſed quaſi utile*. Etiam Ariſtoteles ſeptimi de republica capite XIII. ait, quædam eſſe honeſta ſimpliciter, quædam ob aliquam neceſſitatem: & poſterioris exemplum ponit in pœnarum exactione.

Th. 2, 2. q. 108. Sylv. verb. vindicta.

De ira lib. II, cap. XXXII.

V. 1. quod ergo a mimo dictum eſt:

Læſo doloris remedium inimici dolor:

& a Cicerone dolorem pœna mitigari, Plutarcho ex Simonide, 34 γλυκὺ καὶ οὐ σκληρὸν ὥσπερ ἀλγοῦντι θυμῷ καὶ φλεγμαίνοντι θεραπείαν καὶ ἀναπλήρωσιν προσφέρειν, congruit quidem 35 ei naturæ (i) quam homo cum beſtiis habet communem: eſt enim ira ut in beſtiis ita in homine ζέσις περικαρδίου αἵματος δι' ὄρεξιν ἀντιλυπήσεως, ut recte definit Euſthatius, (k) *fervor ſanguinis circa cor ob appetitum reponendi doloris*, qui appetitus adeo per ſe caret ratione, ut ſæpe feratur in

32 *Inconſpicuæ*) Quæ non incurrunt in oculos, ſed in animis ſentiuntur patientium.

33 *Aliquid ſibi debet habere &c. Non debere in malo*) Non id tantum ſpectare, ut malum habeat noxius, ſed potiſſimum ut propter eum punitum minus ſit malorum.

GROT. h *Seneca*) Ejuſdem eſt libro eodem de ira ſecundo, capite XII. *Exſequar, quia oportet, non quia dolet.*

GRON. 34 γλυκὺ καὶ) Dulce & non aſperum quaſi ægroto animo & inflammato medicinam adhibere ſatiſfactionem.

35 *Ei naturæ*) Facultati animi, τῷ θυμικῷ.

GROT. i *Quam homo cum beſtiis habet communem*) Inde iſta Homerica: χόλος δέ μιν ἄγριος ᾕρει· *illum fera prenderat ira*. Item:

Ἄγριον ἐν στήθεσσι θέτο μεγαλήτορα θυμόν.

Efferat ipſe animum magnum ſibi pectore in alto.

Item:

Ἀλλ' Ἀχιλεῦ δάμασον θυμὸν μέγαν.

Magnum animum ſed Achille doma.

k *Fervor*) Inde σβέσαι χόλον, *bilem extinguere*, apud Homerum.

l *Aut*

Digitized by Google

in ea, quæ non læſerunt, ut in fœtus feræ quæ lęſit; (l) aut in ſenſu carentia, ut in lapidem quo ictus eſt canis. At talis appetitus in ſe ſpectatus (m) non convenit 36 parti rationali, cujus eſt imperare affectibus; ac proinde nec juri naturę, quia 37 id eſt dictatum naturę rationalis ac ſocialis qua talis eſt. Dictat autem ratio homini nihil agendum quo noceatur homini alteri, niſi id bonum aliquod habeat propoſitum. In ſolo autem inimici dolore, ita nude ſpectato, nullum eſt bonum niſi falſum & 38 imaginarium: ut in 39 divitiis ſupervacuis, multiſque aliis rebus ejuſmodi.

2. Atque hoc ſenſu ultionem improbant in hominibus non Chriſtiani modo doctores, (n) ſed & philoſophi, ut Seneca: *Inhumanum verbum eſt & quidem pro juſto receptum ultio, & a contumelia non differt 40 niſi ordine. Qui dolorem regerit tantum excuſatius peccat.* Imo ſi Maximo Tyrio credimus, ὁ τιμωρῶν τοῦ προϋπάρξαντος ἀδικώτερος, *iniquior eſt qui ſe ulciſcitur eo qui prior nocuit.* Muſonius, *id*, ait, *cogitare quomodo quis remordeat mordentem, & nocenti noceat, feræ eſt, non hominis.* Apud Plutarchum Dionis 41 qui ſapientiam Platonicam in actus civiles convertit: τὸ ἀντιτιμωρεῖσθαι τοῦ προαδικεῖν νόμῳ δικαιότερον ἡγεῖσθαι, φύσει γινόμενον ἀπὸ μιᾶς ἀσθενείας· *ultionem legis arbitrio juſtiorem cenſeri illata injuria: at ſi natura ſpectetur ex eodem animi morbo naſci.* Lib. II. de ira cap. 32.

3. Pugnat ergo cum natura hominis in hominem agentis alieno dolore, 42 qua dolor eſt, ſatiari. Atque adeo quo hominum quiſque minus valet rationis uſu, eo ad vindictam eſt pronior: Juvenalis:

At

l *Aut in ſenſu carentia*) Seneca de ira libro II, c. 26. *His iraſci quam ſtultum eſt, quæ iram noſtram nec meruerunt nec ſentiunt.* Braſiliani, feri homines, de ferro, ita ut de homine ſe vindicant.

m *Non convenit parti rationali, cujus eſt imperare affectibus*) Vide quæ in hanc rem Seneca de ira libro I, c. 5.
GRON. 36 *Parti rationali.*) Τὸ λογικὸν καὶ ἡγεμονικόν

37 *Id eſt dictatum naturæ*) I, I, 10.

38 *Imaginarium*) Ut Vitellii, qui ſe paviſſe oculos ſpectata inimici morte jactabat. Tacit. 3. hiſt. 39.

39 *Divitiis ſupervacuis*) Caligulæ, qui ſuper immenſos aureorum acervos patentiſſimo diffuſos loco nudis pedibus ſpatiabatur, & toto corpore aliquamdiu volutabatur, Suet. c. 42.
GROT. n *Sed & philoſophi*) Plato Gorgia. Vide de eo Theodoretum libro XX. curationis.
GRON. 40 *Niſi ordine*) Quia præcedit contumelia, ſequitur ultio.

41 *Qui ſapientiam Platonicam*) Quod ait de ſe & Catone Cicero: *nos philoſophiam quæ quibuſdam otii eſſe ac deſidiæ videtur, in forum atque in rempublicam & in ipſam aciem deduximus*, 15. familiar. 4. Similiter idem de Demetrio Phalereo, 3. de legib. 6.

42 *Qua dolor eſt*) Ita ut nihil aliud in eo quæratur, & ſpectetur quam dolor.

GROT.

At vindicta bonum vita jucundius ipſa.
(o) *Nempe hoc* 43 *indocti, quorum præcordia nullis*
Interdum aut levibus videas flagrantia cauſis:
Quantulacunque adeo eſt occaſio, ſufficit iræ.
Chryſippus non dicet idem, nec mite Thaletis
Ingenium, 44 *dulcique* 45 *ſenex vicinus Hymetto*,
Qui partem acceptæ ſæva inter vincla cicutæ
46 *Accuſatori nollet dare. Plurima felix*
Paulatim vitia atque errores exuit omnes,
Prima docet rectum ſapientia: quippe minuti
Semper & infirmi eſt animi exiguique voluptas
Ultio: continuo ſic collige, quod vindicta
(p) *Nemo magis gaudet quam fœmina*,

Libro ſexto. Eodem ſenſu Lactantius: *imperiti & inſipientes ſi quando accipiunt injuriam cæco & irrationabili furore ducuntur, & iis qui ſibi nocent vicem retribuere conantur.*

4. Liquet ergo ab homine hominem non recte puniri tantum puniendi cauſa; quæ ergo utilitates rectam faciant pœnam videamus.

VI. 1. Pertinet autem huc pœnarum partitio, quæ eſt apud Platonem 47 Gorgia, & Taurum philoſophum ad eum locum, cujus verba Gellius recitat libro V, cap. XIV. nam partitiones iſtæ ex fine deſumtæ ſunt, niſi quod cum duos fines Plato poſuiſſet, 48 emendationem & 49 exemplum, tertium addidit Taurus (q) 50

GROT. o *Nempe hoc indocti*) Seneca de ira l. 1. 3. *Atqui iracundiſſimi infantes ſeneſque & ægri ſunt, & invalidum omne natura querulum eſt.*

GRON: 43 *Indocti*) Stoicorum ſermo, qui doctum dicebant ſolum ſapientem, ſeu qui ſecundum virtutem viveret. Ἰδιώτης. Arrian. diſſ. 3. 19, Ἡ πρώτη διαφορὰ ἰδιώτου καὶ φιλοσόφου. Seneca 7, de benef. 17. *Duo ſunt beneficia: unum, quod dare niſi ſapiens ſapienti non poteſt, hoc eſt abſolutum & rarum beneficium: alterum vulgare, plebejum, cujus inter nos imperitis commercium eſt.*

44 *Dulcique Hymetto*) Propter mel celebratum, quod ibi faciebant apes.

45 *Senex*) Socrates.

46 *Accuſatori*) Anyto aut Melito.

GROT. p *Nemo magis gaudet quam fœmina*) Terentius Hecyra:

Pueri inter ſeſe quam pro levibus noxiis iras gerunt.
Quapropter? quia enim qui eos gubernat animus
Infirmum gerunt.
Itidem mulieres ſunt ferme, ut pueri, levi ſententia.

Ammianus Marcellinus libro XXVII. de ira ſic loquitur: *hanc eſſe ulcus animi diuturnum, interdumque perpetuum, prudentes definiunt, naſci ex mentis mollitiæ conſuetum, id aſſerentes argumento probabili, quod iracundiores ſunt incolumibus languidi, & fœminæ maribus, & juvenibus ſenes, & felicibus ærumnoſi.*

GRON. 47 *Gorgia*) Pag. 357.

48 *Emendationem*) Ut corrigatur & melior fiat qui peccavit.

49 *Exemplum*) Ut alibi peccare caveant.

GROT.

Digitized by Google

(q) 50 *τιμωρίαν*, quam Clemens Alexandrinus definit, *κακοῦ ἀνταπόδοσιν εἰς τὸ τοῦ τιμωροῦντος συμφέρον ἀναφερομένην*. *mali retributionem quæ ad exigentis utilitatem refertur*. Ariſtoteles, qui omiſſa pœna exemplari, hanc ſolum ſpeciem cum emendatione ponit, adhiberi eam dicit, *τοῦ ποιοῦντος ἕνεκα ἵνα ἀποπληρωθῇ*, *exigentis cauſa ut ei ſatisfiat*. 51 Plutarchus quoque eam non omiſit, cum dixit: *αἱ ὑπὸ χεῖρα τοῖς τολμωμένοις ἀπαντῶσαι τιμωρίαι καὶ τῶν μελλόντων εἰσὶν ἐπισχέσεις ἀδικημάτων καὶ μάλιστα τὸ παρηγοροῦν τοὺς πεπονθότας ἔνεστιν αὐταῖς*. *quæ facinus ſtatim ſubſequuntur pœnæ, non modo in poſterum inhibent delinquendi audaciam, ſed & injuria affectos maxime conſolantur*. Et hęc proprie eſt quam idem Ariſtoteles refert ad *δικαιοσύνην συναλλακτικήν*, *juſtitiam* quam ipſe *commutatricem* vocat. Rhet. 1. cap. 10.

2. Sed ſubtilius iſta examinanda ſunt. Dicemus ergo, in pœnis reſpici aut utilitatem ejus qui peccarit, aut ejus cujus intererat non peccatum eſſe, aut indiſtincte quorumlibet.

VII. 1. Ad horum trium finium primum pertinet 52 pœna, quę philoſophis modo *νουθεσία*, modo *κόλασις*, modo *παραίνεσις* dicitur, Paulo juriſconſulto pœna quæ conſtituitur in emendationem, *εὐφρονισμοῦ ἕνεκα* Platoni, Plutarcho *ἰατρεία ψυχῆς animi medicatrix*, quę hoc agit ut eum qui peccavit reddat meliorem medendi modo, qui eſt per contraria. Nam quia omnis actio, prę ſertim vero 53 deliberata ac frequens, quandam gignit ſui 54 proclivitatem, quę adulta habitus dicitur, ideo vitiis, quam primum fieri poteſt, adimenda eſt 55 illecebra, quod fieri rectius nequit, quam ſi (r) dolore quodam ſubſequente ſaporem amittant dulcedinis. Platonici recitante Apulejo: *graviter & acerbius eſt omni ſupplicio ſinoxio impunitas différatur, nec hominum interim animadverſione plectatur.* Apud Tacitum eſt: *corruptus ſimul & corruptor æger & flagrans animus* Ann. III.

GROT. q *Τιμωρίαν*) Tria hæc *νουθεσίαν*, *τιμωρίαν*, *κόλασιν*, emendationem, ſatisfactionem, exemplum, etiam Chryſoſtomus ponit in 1. ad Corinth. XI, 32.

GRON. 50 *Τιμωρίαν*) Satisfactionem: ut injuria dematur & in poſterum ſecuritas præſtetur læſo.

51 *Plutarchus*) de ſera Numinis vindicta, p. 548.

52 *Pęna quæ philoſophis*) Latinis *admonitio*.

53 *Deliberata ac frequens*) Quæ ſit *ἐκ προαιρέσεως* ex propoſito & deſtinato ac ſæpius repetitur.

54 *Proclivitatem*) Propenſionem & facilitatem ad eam iterandam.

55 *Illecebra*) Blanda illa Siren, illa ſuavitas, quæ in peccatum trahit, atque illicit.

GROT. r *Dolore quodam ſubſequente*) Seneca de ira l. v. *quemadmodum quædam haſtilia detorta, ut corrigamus, adurimus, & adactis cuneis, non ut frangamus, ſed ut explicemus, elidimus: ſic ingentia vitia prava dolore corporis animique corrigimus*. Idem libro de ira II: 27. *In his erunt boni magiſtratus, parenteſque, & judices, quorum caſtigatio ſic accipienda eſt, quomodo ſcalpellum, & abſtinentia, & alia quæ profutura torquent*.

mus haud lævioribus remediis reſtinguendus eſt, quam libidinis ardeſcit.

Tb. 2, 2. q. 33. 3. 2. Punitionem quę huic fini inſervit naturâ cuivis eſſe licitam, qui judicio valeat, & ejuſmodi generis aut paribus vitiis non teneatur, ex ea quæ verbis fit caſtigatione apparet.

Plaut. Trinum.

Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
56 *Immune eſt facinus, verum in ætate utile.*

In verberibus vero & aliis quæ coactionis aliquid continent, diſcrimen (s) inter perſonas quibus id liceat aut non liceat non eſt factum a natura (neque enim potuit, niſi quod ratio parentibus in liberos ejus juris uſurpationem pro affectus neceſſitudine peculiariter commendat) ſed a legibus, quæ 57 communem illam generis humani propinquitatem, 58 vitandarum rixarum ergo, 59 ad proximos affectus reſtrinxerunt, ut videre eſt tum alibi tum Codice Juſtinianeo, titulo de emendatione propinquorum: quo & illud pertinet Xenophontis ad milites: εἰ μὲν ἐπ' ἀγαθῷ ἐκόλασά τινα, ἀξιῶ ὑπέχειν δίκην, οἵαν καὶ γονεῖς υἱοῖς καὶ διδάσκαλοι παισί. καὶ γὰρ ἰατροὶ τέμνουσιν ἐπ' ἀγαθῷ· *ſi quem ut prodeſſem verberavi, pœnam debere me profiteor, qualem parentes filiis, & magiſtri diſcipulis. Nam & medici ægrotum ſuo ipſius bono urunt ac ſecant.* Lactantius libro VI. *Jubet Deus ut manus noſtras ſuper minores ſemper habeamus, hoc eſt, ut peccantes eos aſſiduis verberibus corrigamus, ne amore inutili & indulgentia nimia educentur ad malum & ad vitia nutriantur.*

3. Hoc vero puniendi genus ad mortem 60 pertingere non poteſt, niſi eo modo quem 61 reductivum vocant, quo negationes reducuntur ad rerum oppoſitarum genera. Nam ſicut Chri-
Marc. XIV, 21. ſtus dixit melius quibuſdam futurum fuiſſe, id eſt, non tam male, ſi nati nunquam eſſent, ita ingeniis inſanabilibus melius eſt, id eſt, minus eſt malum emori quam vivere, quando certum eſt vi-
De ira 1, 16. vendo pejores evaſuros. De talibus Seneca loquitur, cum ait inter-

GRON. 56 *Immune eſt facinus*) Pro quo non penditur vectigal, quod licet facere ſine munere atque onere civili: vel pro quo nemo munis eſt ſive munificus.

GROT. s *Inter perſonas quibus id liceat*) Vide Auguſtinum enchiridio cap. 72.

GRON. 57 *Communem illam generis*) Quæ omnibus melioribus dabat caſtigandi fontes facultatem.

58 *Vitandarum*) Ne lites injuriarum augerentur.

59 *Ad proximos affectus*) Neceſſitudines vel' neceſſarios. Sic Claudius in recognitione equitum, juvenem probri plenum, ſed quem pater ſibi probatiſſimum affirmabat, ſine ignominia dimiſit, habere dicens cenſorem ſuum. Suet. 16.

60 *Pertingere*) *Pertinere* voluit dicere, id eſt, *extendi*, *porrigi*.

61 *Reductivum*) Quo quid alicui non directe adeſt, ſed per applicationem aut interpretationem: ut quum bonum alicui dicitur, quod non nocet, etiamſi nec magnopere proſit, 1, 1, 10.

62 Ut

terdum 62 ut pereant intereſſe pereuntium. Jamblichus: *καθάπερ τῷ ὑπόπυῳ βέλτιον τὸ καίεσθαι τοῦ διαμένειν, οὕτω καὶ τῷ μοχθηρῷ τὸ τεθνάναι τοῦ ζῆν. quomodo ſuppurato melius eſt uri quam ſic manere, ita improbo mori quam vivere.* Talem vocat Plutarchus: *ἑτέροις γε πάντως βλαβερὸν, αὑτῷ τε βλαβερώτατον, cæteris noxium quidem, at ſibi maxime.* Et Galenus cum morte puniri homines dixiſſet, primum ne vivi noceant, deinde ut alii pœnæ metu deterreantur, addit: *καὶ τρίτον ἐστὶ καὶ αὐτοῖς ἐκείνοις ἄμεινον τεθνάναι διεφθαρμένοις οὕτω τὴν ψυχὴν ὡς ἀνίατον ἔχειν τὴν κακίαν· tertio & ipſis expedit mori ita corruptis animo ut ad ſanitatem perduci nequeant.*

4. Sunt qui hos ipſos eſſe putant quos Johannes Apoſtolus ait 1.Joh. v, 16.
(t) ad mortem peccare: Sed quia fallacia ſunt ejus rei argumenta, dictat caritas neminem temere habendum pro deplorato, ita ut hoc quidem ſine animadverſio, non niſi raro admodum, locum habere poſſit.

VIII. 1. (u) Utilitas ejus cujus intererat non peccatum eſſe in eo ſita eſt, ne poſthac tale quid patiatur ab eodem aut ab aliis. Gellius ex Tauro hanc ſpeciem ſic deſcribit, *cum dignitas auctoritaſve ejus in quem eſt peccatum tuenda eſt, ne prætermiſſa animadverſio contemptum ejus pariat & honorem levet.* Sed quod 63 de auctoritate læſa dicit, idem 64 de libertate cujuſque aut alio jure læſo intelligendum eſt. Apud Tacitum legimus: *conſuleret ſecuritati juſta ultione.* Ne qui læſus eſt ab eodem malum patiatur, tribus modis curari poteſt: primum ſi tollatur qui deliquit, deinde ſi 65 vires nocendi ei adimantur, poſtremo ſi malo ſuo dedoceatur delinquere, quod cum emendatione de qua jam egimus conjunctum eſt. Ne ab aliis lædatur qui læſus eſt, punitione non quavis

62 *Ut pereant intereſſe*) Sic Neroni conjurationem quidam imputabant, tanquam aliter illi, niſi morte, ſuccurrere non poſſent, Sueton. Ner. 36. GROT.

t *Ad mortem peccare*) Τοὺς ἀνίατα νοσοῦντας, morbo tentos inſanabili hos vocat Chryſoſtomus 2. Corinth. XIII, 9. Julianus ſecundo libro de Conſtantio: *διττῶν δὲ ὄντων τῶν ἁμαρτημάτων καὶ τῶν μὲν ἀποφαινόντων ἐλπίδας ἀμείνους, καὶ οὐ πάντη τὴν θεραπείαν ἀπεστραμμένων, τῶν δὲ ἀνίατα πλημμελούντων· τούτοις δὲ οἱ νόμοι θάνατον λύσιν τῶν κακῶν ἐπενόησαν οὐκ εἰς τὴν ἐκείνων μᾶλλον, εἰς δὲ τὴν τῶν ἄλλων ὠφέλειαν· cum duo ſint delictorum genera, alia quidem quæ ſpem præbent rerum meliorum, neque curationem penitus repudiant, alia vero hominum inſanabiliter peccantium; huic generi leges mortem malorum exitum reperere, non tam ipſorum quam omnium aliorum bono.*

u *Utilitas ejus cujus intererat non peccatum eſſe*) Etiam hujus rei in feris imago quædam. *Leo in adulteræ pœnam conſurgit.* Plinius hiſtoriæ naturalis VIII, 16. GRON.

63 *De auctoritate læſa*) Perſonarum publicarum.

64 *De libertate*) Privati cujuſvis.

65 *Vires nocendi ei adimantur*) Debilitando aut vinculis coercendo. num. 9.

vis, ſed aperta atque conſpicua quæ ad exemplum pertinet, obtinetur.

2. Ad hos ergo fines, & intra æqui terminos ſi dirigatur vindicatio, etiam privata, ſi jus nudum naturæ, id eſt, 66 abductum a legibus divinis humaniſque, & ab his quæ non neceſſario rei accidunt, reſpicimus, non eſt illicita: ſive fiat ab ipſo qui læſus eſt, ſive ab alio; quando hominem ab homine adjuvari naturæ eſt conſentaneum. Atque hoc ſenſu admitti poteſt quod Cicero cum jus naturæ eſſe dixiſſet id, quod nobis 67 non opinio ſed innata vis affert, inter ejus exempla collocat vindicationem, quam 68 gratiæ opponit: ac ne quis ambigeret quantum eo nomine vellet intelligi, vindicationem definit, *per quam vim ac contumeliam, 69 defendendo aut ulciſcendo, propulſamus a nobis ac noſtris, qui nobis cari eſſe debent, & per quam peccata punimus*. Mithridates in oratione quam ex Trogo exſcripſit Juſtinus: *adverſus latronem ſi nequeant pro ſalute, pro ultione tamen ſua omnes ferrum ſtringere*. Hoc ipſum 70 ἀμύνης νόμον vocat in vita Arati Plutarchus.

De invent. II.

Lib. XXXVIII.

3. (x) Hoc naturali jure defendens ſe Samſon adverſus Palæſtinos, inſontem ſe teſtatur fore ſi Palæſtinos qui ſe malo affecerant malo viciſſim afficeret: Et poſt peractam ultionem eadem ſe tuetur ratione, dicens ſe ipſis feciſſe quod ipſi ſibi feciſſent priores. Platæenſes apud Thucydidem: ὀρθῶς ἐτιμωρησάμεθα κατὰ τὸν πᾶσι νόμον καθεστῶτα τὸν ἐπιόντα πολέμιον ὅσιον εἶναι ἀμύνεσθαι· *merito eos ulti ſumus, jure apud omnes ut hoſtilia parantem ulciſci liceat*. Demoſthenes, oratione adverſus Ariſtocratem, communem ait eſſe legem inter homines, ut eum qui noſtra vi rapiat ulciſci nobis fas ſit. Et Jugurtha apud Salluſtium, cum dixiſſet Adherbalem vitæ ſuæ eſſe inſidiatum, addit, populum Romanum 71 *neque pro bono neque pro*

66 *Abductum a legibus*) Id quod dictat recta ratio nondum adſtricta legibus: præterquam in paucis caſibus, ubi ex contingenti mutatur res, ut ſi parentes, ſi mentis homo commotæ injuriam contulerit, ſi ipſe cauſam dederit non miſerendo prior.

67 *Non opinio*) Qualiſcumque perſuaſio, ſed ingenita ſententia & judicium animi.

68 *Gratiæ*) In qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, alterius remunerandi voluntas continetur, cap. 53.

69 *Defendendo*) Arcendo, prohibendo.

70 Ἀμύνης νόμον) Ἄνδρ' ἀπαμύνασθαι ὅτε τις πρότερος χαλεπήνῃ, quo verſu Homerico (extat cum alibi, tum Ιλ. ω. v. 369.) Claudius ſæpe pro teſſera utebatur. Sueton. cap. 42. GROT. x *Hoc naturali jure*) Φόνον φόνῳ λελύσθαι. Romulus de Tacito occiſo a Laurentibus, *cædem cæde penſatam*, apud Plutarchum, idem Plutarchus de Mantinenſibus male tractatis ab Achæis: καὶ ταῦτα μὲν ἔσχε τὸν τῆς ἀμύνης νόμον· *& hæc quidem ultionis æquitatem in ſe habebant*. Beliſarius apud Procopium Vandalicorum I. φύσει γὰρ πρόσεστι τοῖς ἀδικουμένοις ἡ πρὸς τοὺς βιαζομένους ἔχθρα· *naturalis enim eſt læſi hominis in eum qui vim intulit inimicitia*.

GRON.

Digitized by Google

pro recto facturum ſi ab jure gentium ſe probibuerit : id eſt 72 ab ultione. Ariſtides orator & a poetis, & a legum auctoribus, & a *Orat. pro quatuor.* 73 proverbiis, & ab oratoribus, & omnibus denique hoc ait probari *ἀμύνεσθαι τοὺς ὑπάρξαντας*, *ultionem ſumi de his qui injuriam facere aggreſſi ſunt*. Maccabæos laudat (y) Ambroſius, quod etiam ſabbato (z) *De off. l. 1. c. 40.* ulti ſunt innocentium necem fratrum ſuorum. Idem adverſus Judæos incenſam a Chriſtianis 74 baſilicam graviter querentes diſputans, ſic ait: *Ac certe ſi jure gentium agerem, dicerem* 75 *Ep. 29.* *quantas baſilicas Judæi tempore imperii Juliani incenderint* : ubi (a) jus gentium vocat par pari referre. Nec aliter apud Tacitum *Hiſt. IV.* Civilis: *egregium pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea, & ſævisſimas hujus exercitus voces, quibus ad ſupplicium petitus jure gentium pœnas repoſco*.

4. Sed quia in rebus noſtris & noſtrorum 76 affectu corrumpimur, ideo ſimul multæ familiæ 77 in unum locum convenerunt, judices conſtituti, & his ſolis data poteſtas vindicandi læſos, adempta cæteris quam natura indulſerat libertate. Lucretius:

> *Acrius ex ira quod enim ſe quiſque parabat*
> *Ulciſci, quam nunc conceſſum eſt legibus æquis;*
> *Hanc ob rem eſt homines* 78 *pertæſum vi colere ævum.*

Demoſthenes in Cononem: *προείρηται ἐν τοῖς νόμοις εἶναι τούτων ἑκάστῳ τὴν δίκην, μὴ τῇ τοῦ προστυχόντος ὀργῇ. μηδὲ βουλήσει ταῦτα κρίνεσθαι*: *placuit de omnibus his injuriis* (b) *ex legibus judicium exerceri, non autem*

GRON. 71 *Neque pro bono, neque pro recto*) Apud Salluſtium eſt, *neque recte neque pro bono*, cap. 22. Cæſar 5. Gall. 7. *nihil hunc ſe abſente pro ſano facturum*.

72 *Ab ultione*) Puta jure gentium permiſſa.

73 *Proverbiis*) Dictis per allegoriam & ſententiis vulgi uſu receptis.

GROT. y *Ambroſius*) Eundem vide oratione contra Symmachum.

z *Ulti ſunt innocentium necem fratrum ſuorum*) Vide Joſephum antiquæ hiſtoriæ XIII, 1. de vindicatu Johannis morte.

GRON. 74 *Baſilicam*) Qua pro proſeucha, vel ſynagoga utebantur.

75 *Quantas baſilicas*) Quot chriſtianorum templa, vel eccleſias.

GROT. a *Jus gentium vocat par pari referre*) Sic & Livius libro 1. *cum Laurentes jure gentium agerent*.

GRON. 76 *Affectu corrumpimur*) Nimio illarum amore facile ultra fines terminoſque juſtæ vindicationis provehimur.

77 *In unum locum convenerunt*) In civitatem coierunt.

78 *Pertæſum vi colere*) Potius viſum legibus quam armis diſceptare. Juſtin. 43, 4.

GROT. b *Ex legibus judicium exerceri, non autem ex cujuſque impetu atque arbitrio*) Tyndareus adverſus Oreſtem ſic declamat in Euripidis Oreſte:

> Πρὸς τόνδ᾽ ἀγὼν τίς ἥκει τῆς σοφίας πέρι;
> Εἰ τὰ καλὰ πᾶσι φανερὰ, καὶ τὰ μὴ καλά,
> Τούτου τίς ἀνδρῶν γέγον᾽ ἀσυνετώτερος;

"Οστις

autem ex cujuſque impetu atque arbitrio. Quintilianus: 79 *injuriæ compen-*

Ὅστις τὸ μὲν δίκαιον οὐκ ἐσκέψατο,
Οὐδ' ἦλθεν ἐπὶ τὸν κοινὸν ἑλλήνων νόμον.
Ἐπεὶ γὰρ ἐξέπνευσεν Ἀγαμέμνων βίον
Πληγεὶς θυγατρὸς τῆς ἐμῆς ὑπὲρ κάρα
(Αἴσχιστον ἔργον, οὐ γὰρ αἰνέσω ποτε)
Χρῆν αὐτὸν ἐπιθεῖναι μεθ' αἵματος δίκην
Ὁσίαν, διώκοντ' ἐκβαλεῖν τε δωμάτων
Μητέρα, τὸ σῶφρον τ' ἔλαβεν ἂν τῆς συμφορᾶς,
Καὶ τοῦ νόμου τ' ἂν εἶχε τ', εὐσεβής τ' ἂν ἦν.
Νῦν δ' εἰς τὸν αὐτὸν δαίμον' ἦλθε μητέρι,
Κακὴν γὰρ αὐτὴν ἐνδίκως ἡγούμενος,
Αὐτὸς κακίων γένετο μητέρα κτανών.
Ἐρήσομαι δὲ Μενέλαον τοσόνδε σε.
Εἰ τόν δ' ἀποκτείνειεν ὁμόλεκτρος γυνή,
Χ' ὁ τοῦδε παῖς αὖ μητέρ' ἀνταποκτανεῖ,
Κ' ἔπειθ' ὁ κείνου γενόμενος φόνον φόνῳ
Λύσει, πέρας δὲ ποῖ κακῶν προβήσεται;
Huic me jubes certare de ſapientia?
Quæ pulchra quæque fæda ſi cunctis patent,
Iſto homine tandem quis fuit dementior,
Qui nec quod æquum eſt mente pervidit ſua,
Nec quod per omnem Græciam leges jubent?
Namque ubi Agamemno ſpiritum efflarat ſuum,
Transverberatus à mea nata caput,
(Quod turpe facinus abſit ut dicto probem)
Tunc ille rite debuit matrem ream
Peragere cedis e tare ejectam ſuo.
Ita temperate pertuliſſet miſeriam,
Pœnas petiſſet jure, ſervaſſet pium.
Nunc ſubiit illum, quod prius matrem nefas.
Illam malam vocat ille, non injuria:
Sed pejor illa eſt ipſe dum matrem necat.
Menelae, ſi permittis hoc te interrogo:
Irata ſi uxor conjugem occidet ſuum,
Hanc ulter ipſe filius tradet neci,
Et rurſus illo genitus hanc cædem nova
Cæde expiabit, ſine quo ſtabunt mala?

Quæ poſtrema plena prudentiæ materiam differendi, & philoſophis & oratoribus præbuerunt. Maximus Tyrius in diſſertatione an referenda injuria; εἰ γὰρ ὁ ἀδικηθεὶς ἀμύνεται, ἀεὶ μεταβαίνει τὸ κακὸν ἀπ' ἄλλου πρὸς ἄλλον, καὶ μεταπηδᾷ καὶ διαδέξεται ἀδικία ἀδικίαν. εἰ γὰρ τῷ αὐτῷ τούτῳ δικαίῳ τῷ παθόντι συγχωρεῖς ἐπεξιέναι εἰς τὸν ἀδικήσαντα, ἐπαναχωρεῖ αὖθις ἀπ' ἐκείνου πρὸς τὸν αὐτὸν ἡ τιμωρία. τὸ γὰρ δίκαιον ἐπ' ἀμφοῖν ἴσον. ὦ Ζεῦ καὶ οἷον πεποίηκας, δικαιοσύνην ἐξ ἀδικημάτων; καὶ ποῖ βαδιεῖται τὸ κακὸν, καὶ ποῦ στήσεται· *Nam ſi is qui paſſus eſt injuriam ultionem ſumet, tranſibit malum ab hoc ad illum velut ſaltu quodam, & injuſtitiæ injuſtitia ſuccedet; quippe ſi hoc jure poſito concedis ei qui malum pertulit vindicare in eum qui fecit, ſequitur ut rurſus ab hoc ad illum ſe referat ultio, eſt enim juſtum, par utrique parti. Si id ita eſt, quid nobis feciſti, Jupiter, juſtitiam ex injuriis conflatam? & quo procedet, ubi vero ſtabit hoc malum?* Ariſtides oratione de pace: Τίς γὰρ τῶν ἑλλήνων λειφθήσεται, εἰ διὰ τοὺς προτέρους ἀπολωλεκότας οἱ μετ' αὐτοὺς ἀεὶ ταυτὸ τοῦτο πείσονται; *quis enim Græcorum erit reliquus, ſi propter eos qui jam periere ſuperſtites alii perpetuo idem malorum ferent?* Habet idem Ariſtides ſenſum ſimilem, in Leuctrica ſecunda.

GRON. 79 *Injuriæ compenſatio*) Privata vindicta.

80 *Vin-*

penſatio non ſolum juri inimica, ſed paci: eſt enim lex, forum, judex, niſi quem jure 80 *vindicari pudet*. Imperatores Honorius & Theodoſius: *idcirco judiciorum vigor juriſque publici tutela in medio conſtituta, ne quiſquam ſibi ipſi permittere valeat ultionem*. Rex Theodoricus: *hinc eſt quod legum reperta eſt ſacra reverentia, ut nihil manu, nihil proprio ageretur impulſu.*

L. nulli, Cde judæis.

Caſſiod. lib. IV. ep. 10.

5. Manet tamen vetus naturalis libertas, primum in locis 81 ubi judicia ſunt nulla, ut in mari. Quo forte referri poteſt quod Cajus 82 Cæſar privatus adhuc piratas, a quibus captus fuerat, claſſe tumultuaria perſecutus eſt, ipſorumque naves partim fugavit, partim merſit, & cum proconſul negligeret animadvertere in captos piratas, ipſe eos in mare reverſus cruci ſuffixit. Idem locum habebit in locis deſertis; aut ubi 83 Nomadum more vivitur. (c) Sic apud Umbricos narrat Nicolaus Damaſcenus ſibi quemque fuiſſe ultorem: quod & apud Moſchos hodie impune fit, poſt tempus aliquod aditi judicis. Nec aliunde origo 84 ſingularium certaminum quæ ante Chriſtianiſmum (d) Germanicis nationibus uſitata, alicubi necdum ſatis deſueta ſunt. Ideo apud Velleium Paterculum mirantur Germani, cum Romanæ juriſdictionis formam conſpicerent, quod injurias juſtitia finiret, quod ſolita armis diſcerni jure terminarentur.

Vell. Pat. l. II. & Plut. in Cæſ.

Apud Stob. de legibus.

Lib. II.

6. 85 Lex Hebræa propinquo occiſi permittit ut extra aſyli loca homicidam interficiat: recteque notant interpretes Hebræi 86 talionem pro mortuo manu exigi poſſe; pro ſe, ut puta in vulnere, non niſi per judicem, quia ſcilicet difficilior eſt moderatio ubi proprius dolor accedit. Parem morem, privatim vindicandæ

Sen. I, de clem. 20.

80 *Vindicari pudet*) *Ne ſcilicet turpi judicio conflictetur*, ut de fratribus loquitur Cicero 9, famil. 25.

81 *Ubi judicia ſunt nulla*) 1, 3, 2.

82 *Cæſar privatus adhuc*) Videtur legationem liberam habuiſſe, ut ſolebant illuſtres viri & juvenes Romani peregrinantes: itaque, quod fecit, tanquam legatus pop. Roman. fecit.

83 *Nomadum more*) Sine moribus, ſine lege, ſine juſto imperio, Salluſt. Jug. 18.

GROT. c *Sic apud Umbricos*) An Umbros in Italia ſignificatos voluit? Apud Afrorum multos idem moris fuiſſe teſtis eſt Leo Afer lib. II. c. de Teſechis, & capite de Teijeuta, & alibi.

GRON. 84 *Singularium certaminum*) Vide extraict pour l'antiquite des duels dans les memoires de Monſ. de Bethune to. 4, p. 323.

GROT. d *Germanicis nationibus*) Gotthos ſuos corrigens rex Theudericus apud Caſſiodorum III, 23. *Remove conſuetudines abominanter inolitas; verbis ibi potius, non armis res tractetur.* & 24. *Cur ad monomachiam recurritis? quid opus eſt homini lingua, ſi cauſam manus agit armata?* Trachonitis in oriente: *νόμος πάντα τρόπον ἐπεξιέναι τοὺς τῶν οἰκείων φονεῖς* · *mos omnibus modis ultionem ſumere de propinquorum homicidis.*

GRON. 85 *Lex Hebræa*) Num. 35, 6.

86 *Talionem pro mortuo*) Ob occiſum propinquum cuivis de homicida pœnam ſumere licuiſſe; de auctore vulneris, qui ſauciatus eſſet, ipſi nemini.

87 *Qui*

candæ cædis apud vetuſtiſsimos Græcos fuiſſe apparet ex Theoclymeni verbis quæ apud Homerum ſunt Odyſſeæ O. Sed maxime frequentia ſunt hujus moris exempla inter eos 87 qui commu-
L. 11. ; q. 10. ſuper Iob. nem judicem non habent. Hinc *juſta bella definiri ſolent*, Auguſtino teſte, *quæ ulciſcuntur injurias*: & Plato bellicum certamen probat,
L. de rep. XIV. μέχρις οὗ ἂν οἱ αἴτιοι ἀναγκασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀναιτίων ἀλγούντων δοῦναι δίκην· *donec qui in culpa fuerint cogantur innocentibus dolore affectis pœnas pendere*.

IX 1. Utilitas indiſtincte quorumlibet, qui finis erat tertius eaſdem habet partes quas illa quæ ad læſum pertinet. Nam aut hoc agitur, ne qui uni nocuit aliis noceat, quod fit eum tollendo 88 aut debilitando, ſive conſtringendo ita ut nocere nequeat, aut emendando: aut (e) ne alii impunitate illecti aliis quibuſvis
L. 7. C. ad l. Fab. d. plag. l. t. C. ad L. Iul. rep. moleſti ſint, quod ex ſuppliciis conſpicuis obtinetur, quæ Græci παραδείγματα, 89 Latini exempla vocant: quæ ideo adhibentur ut unius pœna metus ſit multorum, ut pœnæ genere deterreri cæteri poſſint, ut leges loquuntur, ἵνα ἄλλοι πρόνοιαν ποιῶνται καὶ φοβῶνται, ut Demoſthenes.

2. Hujus quoque juris poteſtas naturaliter penes unumquemque eſt. (f) Sic Plutarchus virum bonum ait a natura 90 magiſtratum

87 *Qui communem judicem*) Qui diverſarum ſunt civitatum, aut aliis atque aliis magiſtratibus parent.

88 *Aut debilitando*) Pro quibus dixit num. 8. vires nocendi adimendo.

GROT. e *Ne alii impunitate illecti quibuſvis moleſti ſint*) *Polybius leones ob hominum appetitum crucifixos vidit, quia cæteri metu pœnæ ſimilis abſterrerentur eadem noxa*. Plin. lib. VIII. c. 16.

GRON. 89 *Latini exempla*) Teren. Eun. 5, 6. *Uterque exempla in te edent*. Plautus Moſt. 5, 1, 17 *Faciam ego exempla in te*. Juſtin. 18, 7. *Statuam in te exemplum*. Liv. 29, 27.

GROT. f *Sic Plutarchus*) Idem Pelopida: ὁ γὰρ πρῶτος, ὡς ἔοικε, καὶ κυριώτατος νόμος τῷ σώζεσθαι δεομένῳ τὸν σώζειν δυνάμενον ἄρχοντα κατὰ φύσιν ἀποδίδωσι· *Prima eademque antiquiſſima lex eum qui ſervare poteſt ei qui ſalute opus habet naturaliter magiſtratum deſignat*. Et Philopœmene: τοὺς ἑαυτοῦ πολίτας ἀναλαβὼν οὔτε νόμον, οὔτε χειροτονίαν περιμείναντας, ἀλλ' ὡς ἀεὶ παντὸς ἄρχοντι τῷ κρατίστῳ κατὰ φύσιν ἑπομένους· *Suſcepit cives ſuos qui neque legum neque ſuffragiorum tempus expectaverunt; ſed ipſum ſequebantur naturæ lege, quæ ſemper potiorem vult imperare deterioribus*. Similia apud eum habes fine vitæ T. Flaminii. Scriptor de cauſis corruptæ eloquentiæ, de oratoribus agens: *Et ne privati quidem ſine poteſtate erant, cum & populum & ſenatum conſilio & auctoritate regerent*. Chryſoſtomus II ad Corinthios VII, 13. de Moſe: καὶ πρὸ τῆς χειραγωγίας δημαγωγὸς ἦν διὰ τῶν ἔργων. διὸ καὶ σφόδρα ἀνοήτως ἔλεγε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἑβραῖος ἐκεῖνος· τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς; τί λέγεις; τὰ ἔργα ὁρᾷς, καὶ περὶ τῆς προσηγορίας ἀμφιβάλλεις, ὥσπερ ἂν εἴ τις ἰδὼν τέμνοντα τὸν ἰατρὸν ἄριστα, καὶ τῷ πεπονηκότι μέλει τοῦ σώματος βοηθοῦντα, λέγοι, τίς σε κατέστησεν ἰατρὸν καὶ τέμνειν ἐκέλευσεν; ἡ τέχνη, ὦ βέλτιστε, καὶ ἡ νόσος ἡ σή. οὕτω καὶ τοῦτον ἡ ἐπιστήμη τοιοῦτον ἐποίησε· καὶ γὰρ τέχνη τὸ ἄρχειν ἐστίν, οὐκ ἀξίωμα.

tum deſignari, & quidem perpetuum: nam ipſa naturæ lege ei principatum deferri, qui agat juſta. Sic ſapientem nunquam eſſe privatum Naſicæ exemplo probat Tullius; & Lollium 91 non unius anni conſulem Horatius vocat: & Euripides Iphigenia in Aulide:

Mente qui prudente pollet is magiſtratum gerit.

Quæ tamen in republica intelligenda ſunt, 92 quatenus ejus leges id ferunt.

3. De hoc naturali jure ita loquitur Democritus: ipſius enim verba quia notabilia ſunt adferam. Primum de jure beſtias interficiendi ſic illi videtur: κατὰ δὲ ζώων φόνε καὶ μὴ φόνε ὧδε ἔχει. τὰ ἀδικέοντα καὶ θέλοντα ἀδικεῖν ἀθῶος ὁ κτείνων, καὶ πρὸς εὐ ἔστ' οὖν τοῦτο ἔρδειν μᾶλλον ἢ μή, *de occidendis aut non occidendis animantibus ita ſe res habet: quę injuriam faciunt aut facere volunt* 93 *quiſquis occiderit, purus eſt, adeo quidem ut hoc feciſſe quam non feciſſe ſit rectius.* Et mox: κτείνειν χρὴ τὰ πημαίνοντα παρὰ δίκην πάντα περὶ παντός. *ea quæ injuſte nobis nocent omnino & omnia fas occidere.* Et certe non improbabile eſt hoc more vixiſſe viros probos (ff) ante diluvium, antequam Deus ſuam voluntatem de vertendis in hominum alimenta animantibus cæteris prodidiſſet. Rurſus ὅκως περὶ κινάδέων τε καὶ ἑρπετέων γεγράφαμεν τῶν πολεμίων, οὕτω καὶ κατ' ἀνθρώπον δο-

ξίωμα μόνον καὶ τέχνη τεχνῶν πασῶν ἀνωτέρα. *Etiam antequam manu populum educeret, dux erat ipſis factis. Valde igitur ſtulte Hebræus ille ei dixit: quis te conſtituit nobis principem ac judicem? Quid dicis? facta vides, & de nomine facis controverſiam; velut ſi quis medicum videat optime ſecantem ac ſic opitulantem ægro corporis membro, deinde ei dicat, quis te conſtituit medicum, quis ſecare præcepit? ars, mi bone vir, & morbus tuus; ſic & Moſem ſua peritia talem fecit; nam & imperare non dignitas tantum eſt, ſed & ars, & quidem artium omnium ſublimiſſima.* Tractat idem ſcriptor hoc ipſum argumentum ad Eph. III. in fine: ἡ ἀδικία σὴ καὶ ἡ ὠμότης, φησὶν, αὕτη με κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστήν· *tua*, inquit, *injuſtitia, tua feritas me conſtituit principem & judicem.*

GRON. 90 *Magiſtratum deſignari*) Jus quoddam imperandi aliis habere; quo pertinet, quod apud Horatium pueri ludentes, *rex eris*, ajunt, *ſi recte facies*, l. 1, ep. 1.

91 *Non unius anni conſulem*) 4. od. 9. Sic Stoici ſolum ſapientem dicebant eſſe regem. Horat. 1. ſat. 3. *dives, qui ſapiens eſt. Et ſutor bonus & ſolus formoſus & eſt rex.* Seneca Thyeſte v, 341. & ſeqq.

92 *Quatenus ejus*) Nequis privata auctoritate publicam induat perſonam, & mereatur in ſe dici Plautinum Stic. 2, 2. 28. *Sine ſuffragio populi ædilitatem hic quidem gerit.*

93 *Quiſquis occiderit, purus eſt*) Inſons. Ovidius lib. 15, 108. *Noſtrumque petentia letum Corpora miſſa neci ſalva pietate fatemur.* Iſocrates Panathen. 634. τὸν δὲ πόλεμον ὑπελάμβανον ἀναγκαιότατον μὲν καὶ δικαιότατον τὸν μὲν τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν ἀγριότητα τὴν τῶν θηρίων γενόμενον.

GROT. (ff) *Ante diluvium*) Aliquos & poſtea moris primævi memores; ita Dicæarchus & alii quos teſtes citat Hieronymus contra Jovinianum.

δοκεῖ μοι χρεὼν εἶναι σκοπεῖν. *Quæ vero de vulpibus & de inimicis ſerpentibus ſcripſimus, eadem in hominibus facienda videntur.* Tum vero ſubjungit: κλέπτην καὶ λῃστὴν πάντα κτείναντά τις ἀθῷος ἂν εἴη καὶ αὐτοχειρίᾳ καὶ κελεύων καὶ ψήφῳ. *furem & latronem qui quocumque modo occiderit, ſive* 94 *manu, ſive* 95 *juſſu, ſive* 96 *ſuffragio, innocens eſt.*

Lib. II. *de ira.* Ad quos locos reſpexiſſe mihi videtur Seneca; cum ait: *cum cervices noxio præcidi imperabo, eo vultu animoque ero* (g) *quo ſerpentes & animalia venenata percutio.* Et alibi: *ne viperas quidem & natrices, & ſi qua morſu aut ictu nocent affligeremus, ſi ut reliqua manſuefacere poſſemus, aut efficere ne nobis aliiſque periculo eſſent. Ergo ne homini quidem nocebimus quia peccavit, ſed ne peccet.*

4. Sed cum & facti inquiſitio ſæpe magnam diligentiam, & pœ-

GRON. 94 *Manu*) Exſecutor, lictor.

95 *Juſſu*) Magiſtratus.

96 *Suffragio*) Judex.

GROT. g *Quo ſerpentes & animalia venenata percutio*) Καθάπερ οὖν ἔχεις καὶ σκορπίους καὶ ὅσα ἰοβόλα πρὶν δακεῖν ἢ τρῶσαι καὶ συνόλως ἐρμῆσαι θεασάμενοι μόνον χωρὶς ὑπερθέσεως κτείνομεν, προφυλαττόμενοι διὰ τὴν ἐνυπάρχουσαν ἐν αὐτοῖς κακίαν, τὸ μηδὲν παθεῖν. τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἀνθρώπους ἄξιον τιμωρεῖσθαι, οἳ φύσεως ἐπιλαχόντες ἡμέρου διὰ τὴν κοινωνίας αἰτίαν λογικὴν πηγὴν, ἐπιτηδεύσει πρὸς θηρίων ἀτιθάσσων ἀγριότητας μεταβάλλουσιν, ἐν ἡδονῇ καὶ ὠφελείᾳ τιθέμενοι τὸ κακῶς ποιεῖν ὅσους ἂν δύνωνται. *ſicut ergo viperas & ſcorpios & quæ alia veneno nocent, priuſquam aut mordeant, aut ullum in nos impetum faciant, ſtatim ſine mora occidimus, præcaventes ne quid patiamur mali ab ea quæ in ipſis eſt malignitate: eundem ad modum & homines puniri par eſt, qui naturam nacti manſuetam, propter fontem rationis quæ ad ſocietatem trahit, inſtitutis in ferarum ſævitiam tranſeunt, utilitatique ac voluptati habent nocere quam poſſunt plurimis.* Hæc Philo de ſpecialibus legibus II. Claudius Neapolitanus apud Porphyrium lib. I. de non eſu animalium: οὐκ ἔστι γὰρ ὅστις ἰδὼν ὄφιν οὐκ ἔκτεινε δυνάμενος, ὡς μήτ' αὐτὸς δηχθείη μήτ' ἄλλος ἁπλῶς ἄνθρωπος· *nemo eſt qui ſerpentem ſibi conſpectum ſi poſſit non occidat; ne aut ipſe ab eo vulneretur aut alius.* Vide, ſi vacat, & ſequentia ibidem non multo poſt: ὄφιν καὶ σκορπίον, κἂν μὴ ἐπίωσιν ἡμῖν, κτείνομεν, ἵνα μηδ' ἄλλος πρὸς αὐτῶν τι πάθῃ, τῷ κοινῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἀμυνόμενοι· *ſerpentem & ſcorpium, etiamſi ab iis non impetamur occidimus, ne cui noceat alii & vindictam hanc præſtamus humano generi.* Porphyrius ipſe libro II. ὥσπερ γὰρ ἐπιεικέστατος οὔτις ἡμῖν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς κακοποιοὺς, καὶ καθάπερ ὑπό τινος πνοῆς ἰδίας φύσεως καὶ μοχθηρίας φερομένους πρὸς τὸ βλάπτειν τὸν ἐντυγχάνοντα, ἀναιρεῖν ἡγούμεθα δεῖν καὶ κολάζειν ἅπαντας, οὕτως καὶ τῶν ἀλόγων ζώων τὰ ἄδικα τὴν φύσιν καὶ κακοποιὰ, πρός τε τὸ βλάπτειν ὡρμημένα τῇ φύσει τοὺς ἐμπελάζοντας, ἀναιρεῖν ἴσως προσήκει· *ſicut enim, quanquam ſocietas nobis quædam eſt cum hominibus malis, etiamſi qui ſuopte ingenio ac malitia veluti vento vehemente aguntur, ut cuivis ſine diſcrimine noceant, tamen eos omnes recte a nobis puniri cenſemus; ita & mutorum animantium ea quæ ſui natura ſunt injuſta & nocere amantia, quæque impetu ingenii ſui feruntur in obvii cujuſque perniciem, occidere ratione non caret.* Et hoc eſt quod vult Pythagoras apud Ovidium metam. XV. *Noſtrumque petentia lethum Corpora miſſa neci ſalva pietate fatemur.*

GRON.

pœnæ æſtimatio multum prudentię & æquitatis deſideret, ne dum quiſque 97 de ſe nimium præſumeret, aliis non credentibus, rixæ orirentur, eo placuit hominum juſtis 98 communitatibus eos deligere quos optimos ac prudentiſſimos putarent, aut fore ſperarent. Idem Democritus: οὐκ ἂν ἐκώλυον οἱ νόμοι ζῆν ἕκαστον κατ' ἰδίαν ἐξουσίαν εἰ μὴ ἕτερος ἕτερον ἐλυμαίνετο. φθόνος γὰρ στάσιος ἀρχὴν ἀπεργάζετο. *non probibuiſſent utique leges ſuo quemque arbitrio vivere, niſi alter alterum offenſum iiſſet. Invidia enim ſeditioni molitur exordium.*

5. Sed ſicut in ultione factum modo diximus, ita & in hac ad exemplum punitione manent veſtigia ac reliquiæ priſci juris, in iis locis atque inter eas perſonas quæ certis judiciis non ſubſunt: ac præterea in quibuſdam caſibus exceptis. Sic Hebræorum moribus Hebræus a Deo & Dei lege deficiens, aut ducem ſe ad falſos cultus præbens, (h) illico a quovis homine poterat interfici. (i) 99 Judicium zeli id vocant Hebræi, quod a Phinea primo exercitum ajunt, & inde abiiſſe in morem. Sic Judęum quendam Gręcis ſe ritibus polluentem occidit Mathatias. Sic trecenti alii Judæi a popularibus ſuis occiſi referuntur, libro qui vulgo dicitur Maccabęorum tertius. Nec alio obtentu inſtituta lapidatio in Stephanum, & conjuratio in Paulum: multaque alia exempla ejuſcemodi exſtant & (K) apud Philonem, & apud Joſephum.

Deuter. XIII, 9

Num. XXV.

Maccab. II.

Actor. VII, 57.

Act. XXIII, 13.

6. Tum vero apud multos populos & dominis in ſervos & parentibus in liberos manſit jus puniendi plenum, etiam ad mortem

GRON. 97 *De ſe nimium præſumeret*) Plus juſto ſibi tribueret, in peritia vel jure judicandi.

98 *Communitatibus*) Civitatibus, vel ſocietatibus juris communicandi cauſa initis.

GROT. h *Illico a quovis homine poterat interfici*) Adde locum Joſephi XII, 8. Moſem Maimonidem ad XIII. articulos, & Directoris libro III, c. 41.

i *Judicium zeli*) Vide 1. Maccab. II, 24. 26.

GRON. 99 *Judicium zeli*) Tale judicium in Saxonibus & Weſtphalis fertur inſtituiſſe Carolus M. Chronicon Colon. vetus pag. CXIV. Æneas Silv. in ſtatu Europæ cap. 29. p. 74. in Germanicis M. Freheri to. ſecundo Revius in Daventria ad ann. 773. p. 13. & ann. 1394. pag. 89. & ad ann. 1463. p. 114. *Vehem-ſchepen* dicebantur.

GROT. K *Apud Philonem*) Cujus & hoc in libro de ſacrificantibus: κολαστέον ὡς δήμιον καὶ κοινὸν ἐχθρὸν ὄντα, ὀλίγα φροντίσαντας οἰκειότητος, καὶ τὰς παραινέσεις αὐτοῦ διαγγελτέον πᾶσι τοῖς εὐσεβείας ἐρασταῖς· οἳ ἀνυπερθέτῳ τάχει ταῖς κατ' ἀνδρὸς ἀνοσίου ἐπιδραμοῦνται τιμωρίαις, κρίνοντες εὐαγὲς τὸ κατ' αὐτοῦ φονᾶν. *puniendus talis ut hoſtes publicus omnium, ſpreta qualicumque cum eo neceſſitudine, ejuſque ſuaſiones vulgandæ omnibus pietatem amantibus, ut ſine mora accurrant undique ad expetendum de viro impio ſupplicium, firme credentes ſanctam eſſe rem ejuſmodi hominis interficiendi appetitum.* Et alter locus non minus inſignis circa finem de monarchia.

tem uſque. Sic Spartę 1 Ephoris licuit civem occidere extra judicium. Et ex his quidem quę diximus quale ſit circa pœnas jus naturæ, & quo uſque manſerit intelligi poteſt.

X. 1. Nunc illud videndum eſt, num lex euangelica libertatem illam arctius circumſcripſerit. Certe, 2 ut alibi diximus, non mirum eſt, quædam quæ natura & per leges civiles liceat vetari lege divina, eaque perfectiſſima, & pręmium promittente 3 natura humana majus: ad quod conſequendum non immerito virtutes requiruntur, quæ 4 ſola naturæ pręcepta excedant. (1) Caſtigationes quę neque infamiam neque damnum permanens relinquunt, & pro ætatis aut 5 alterius qualitatis ratione ſunt neceſſariæ, ſi ab iis fiant quibus leges humanæ id permittunt, puta a parentibus, tutoribus; dominis, magiſtris, nihil habere quod cum pręceptis evangelicis repugnet, ex ipſa rei natura ſatis intelligi datur. Sunt enim hęc remedia animorum non minus innocentia, quam 6 pharmaca ſenſui ingrata.

2. De ultione aliter ſentiendum eſt. Nam quatenus duntaxat 7 animum dolentis exſatiat, illicitam eſſe etiam naturaliter, tantum abeſt ut Euangelio conveniat, ſupra oſtendimus. Lex vero Hebræa non modo vetat 8 odium aſſervari in proximum, id eſt, popularem, Levit. XIX, 17. ſed & communia quædam beneficia talibus inimicis impendi præcipit, Exod. XXIII, 4. 5. Quare proximi nomine ad omnes homines prolato per Euangelium, patet a nobis requiri, non modo ne noceamus inimicis, verum etiam ut benefaciamus, quod & diſerte imperatur Matthæi V, 44. Lex tamen Hebræis graviores injurias permittebat ulciſci, non manu, ſed adito judice. At Chriſtus idem nobis non permittit, quod apparet ex illa oppoſitione, *audiſtis dictum fuiſſe, oculum pro oculo*; & mox: *ego vero dico vobis*. Quanquam enim quæ ſequuntur de arcenda injuria proprie agunt, & hanc quoque licentiam aliquatenus ſaltem reſtringunt, multo tamen magis ultionem improbare.

GRON. 1 *Ephoris licuit civem*) Hoc habet ex Iſocratis Panathenaico pag. 644. Sed de Ilotis loquitur Iſocrates, qui tantum non ſervorum loco erant, non de civibus. Adde Cragium lib. 2, cap. 4. p. 78.

2 *Ut alibi diximus*) 2, 1. 10.

3. *Natura humana*) Vitam recidivam & æternam poſt mortem.

4 *Sola naturæ*) Minus permittant & plus præſtent quam naturæ legibus conceſſum aut præceptum eſt.

GROT. 1 *Caſtigationes*) *Servorum filiorumque peccata non coercere, peccatum eſt.* Lactantius de ira Dei c. 18. ubi plura ad hanc rem.

GRON. 5 *Alterius qualitatis*) Perſonæ locive.

6 *Pharmaca ſenſui*) Medicamentum vel antidotum amarum, aut olens.

7 *Animum dolentis*) Satisfacit cupiditati ulciſcendi.

8 *Odium aſſervari*) Ali.

GROT.

re cenſenda ſunt, quia veterem permiſſionem (m) ut 8 imperfectiori tempori congruentem rejiciunt: *οὐκ ἀδίκου τῆς δικαίας ἀμύνης οὔσης, ἀλλὰ κρείττονος τῆς ἀνεξικακίας; non quod iniqua ſit juſta ultio, ſed quod ei præſtet patientia*. ut eſt in Conſtitutionibus Clementis libro VII. cap. XXIII.

9. Qua de re ſic loquitur (n) 9. Tertullianus: *novam plane patientiam docet Chriſtus, etiam 10 vicem injuriæ probibens permiſſam 11 a Creatore oculum exigente pro oculo, & dentem pro dente, contra ipſe alteram amplius maxillam offerri jubens, & ſuper tunicam pallio quoque cedi. Plane hæc 12 Chriſtus adjecerit, ut ſupplementa conſentanea diſciplinæ Creatoris. Atque adeo hoc ſtatim 13 renuntiandum eſt, 14 an diſciplina patientiæ prædicetur penes Creatorem. Sic* per

GROT. m *Ut imperfectiori tempori congruentem*) Oculum pro oculo, quæ, ſi dici poteſt, injuſtiorum juſtitia eſt. Auguſtinus in expoſitione Pſalmi CVIII. citatus C. ſed differentiæ 23. quæſt. 3.

GRON. 8 *Imperfectiori tempori*) Quod fuit ſub lege Moſis ante Chriſtum.

GROT. n *Tertullianus*) Adverſus Marcionem IV. Idem libro de patientia: *Chriſtus gratiam legi ſuperducens ampliandæ adimplendæque legi adjutricem ſuam patientiam præfecit, quod ea ſola ad juſtitiæ doctrinam retro defuiſſet*. Chryſoſtomus ad Epheſios cap. VI, 13. *διὰ τοῦτο ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, ἵνα τὰς ἐκείνου δήσῃ χεῖρας, οὐχ ἵνα τὰς σὰς ἀντεξαγάγῃ, οὐχ ἵνα τῶν σῶν ὀφθαλμῶν ἀπείρξῃ τὴν βλάβην μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τοὺς ἐκείνου διατηρήσῃ σώους. ἀλλ' ὅπερ ἐζήτουν, τίνος ἕνεκεν συγκεχωρημένης ἀμύνης, ἐγκαλοῦνται οἱ τῷ πράγματι κεχρημένοι;* mox: *συγγινώσκει ὁ Θεὸς τοῖς ἀπὸ τῆς ἐπηρείας ἴσως συναρπασθεῖσι καὶ ἐπὶ τὴν ἄμυναν ὡρμηκόσι. διὸ λέγει ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ. καὶ πάλιν· ὁδοὶ μνησικάκων εἰς θάνατον. εἰ δὲ ἔνθα ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ πηροῦν ἐξῆν, τοσαύτη κεῖται τιμωρία τοῖς μνησικάκοις, πόσῳ μᾶλλον τοῖς καὶ παρέχειν ἑαυτοὺς πρὸς τὸ παθεῖν κακῶς κελευσθεῖσι. ea de re dicit, oculum pro oculo, dentem pro dente, ut illius manus cobibeat, non ut tuas excitet contra, ut non tuis tantum oculis noxam arceat, ſed & illius oculos ſalvos præſtet: ſed quod quærebam hoc erat, cur ultione permiſſa culpantur ii qui ad eam decurrunt?* mox: *ignoſcit Deus iis, quos ſi forte contumeliæ ſenſus abripuit & ad ultionem tulit impetus; ob id dicit, oculum pro oculo: at alibi: viæ iracundorum ad mortem, quod ſi, ubi oculum vice oculi eruere permiſſum eſt; tanta eſt iracundi pœna, quanto magis apud eos qui mala paſſi præbere ſe ulterioribus injuriis jubentur?*

GRON. 9 *Tertullianus*) Adv. Marc. 4, 16. p. 925.

10 *Vicem injuriæ*) Iuſte redditam injuriam pro injuria.

11 *A Creatore*) Deo Patre in V. T.

12 *Chriſtus adjecerit*) Vult Chriſtum non ſtatuiſſe aliquid novum & adverſum illi ſententiæ, ſed addidiſſe & ſuppleſſe, quod minus erat expreſſum, & tamen ei conſentiens.

13 *Renuntiandum*) Explorandum, quærendum. De Cor. 4. His igitur exemplis renuntiatum eſt, poſſe etiam non ſcriptam traditionem in obſervatione defendi.

14 *An diſciplina patientiæ*) An etiam in V. T. Deus pater præcipiat, injuriam ferendam potius quam vindicandam, ut Chriſtus nihil inconveniens priori permiſſioni introduxiſſe videatur.

15 *Vin-*

Digitized by Google

per Zachariam præcipit, ne unuſquiſque malitiam fratris ſui meminerit, ſed nec proximi. Nam & rurſus: malitiam, inquit, proximi ſui unuſquiſque ne recogitet. Multo magis patientiam indixit injuria, qui indixit oblivionem. Sed & quum dicit, mihi vindictam & ego vindicabo, proinde patientiam docet 15 *vindictæ exſpectatricem.* 16 *In quantum ergo non capit, ut idem videatur & dentem pro dente, oculum pro oculo, in vicem injuriæ exigere, qui non modo vicem, ſed etiam ultionem, etiam recordationem & recogitationem injuriæ prohibet,* 17 *in tantum aperitur nobis quomodo oculum pro oculo & dentem pro dente cenſuerit, non* 18 *ad ſecundam injuriam talionis permittendam, quam prohibuerat interdicta ultione, ſed* 19 *ad primam coercendam, quam prohibuerat oppoſita talione, ut unuſquiſque reſpiciens licentiam ſecundæ injuriæ a prima ſemetipſum contineret. Facilius enim vim comprimi ſcit* 20 *repræſentatione talionis, quam repromiſſione ultionis.* U*trumque autem conſtituendum fuit pro natura & fide hominum, ut qui Deo crederet, ultionem a Deo exſpectaret; qui minus fideret, leges talionis timeret.*

4. *Hanc legis* 21 *voluntatem de intellectu laborantem, dominus & ſabbati, & legis, & omnium paternarum diſpoſitionum Chriſtus & revelavit &* 22 *compotem fecit, mandans alterius quoque maxillę oblationem, ut tanto magis vicem injuriæ extingueret, quam & lex per talionem voluerat impediſſe, certe quam* 23 *prophetia manifeſte coercuerat, & memoriam injuriæ prohibens & ultionem ad Deum redigens. Ita ſi quid Chriſtus* 24 *intulit, non adverſario, ſed adjutore præcepto, non deſtruxit diſciplinas Creatoris. Denique* 25 *ſi in ipſam rationem patientiæ pręcipiendæ, & quidem tam plena atque perfecta conſideremus,*

non

15 *Vindictæ expectatricem*) Quæ vindictam non ſumit ipſa, ſed exſpectat, donec a Deo ſumatur.

16 *In quantum ergo non capit ut idem*) Quam certum & planum eſt non poſſe videri eundem.

17 *In tantum aperitur*) Tam certum & planum fit nobis.

18 *Ad ſecundam injuriam*) Ut per talionem nova injuria inferatur: quæ & Senecæ ſententia eſt, quum contumeliam ab ultione non ait differre niſi ordine.

19 *Ad primam coercendam*) Ut deterreret ab injuria inferenda.

20 *Repræſentatione talionis*) Si ſtatim ſequatur præſens & juxta gravis pœna, quam ſi promittatur futura ultio.

21 *Voluntatem de intellectu*) Sententiam, de qua poterat ambigi & diſputari.

22 *Compotem fecit*) Confirmavit, valere juſſit.

23 *Prophetia*) Zachariæ.

24 *Intulit, non adverſario*) Introduxit non contrario ſed ſubſerviente ac ſecundante præcepto.

25 *Si in ipſam rationem conſideremus*) Vulgo conſiderem. Si præſtarem patientiam injuriæ ob hanc rationem, ob quam præcipitur, nempe quod confidere debeo Deum eam ulturum, vana foret ſpes mea, niſi & Deus una cum patientia præcepit illam rationem, hoc eſt, niſi oſtendit ſe omnino ultorem fore: quod & fecit in parte, quum conceſſit judici oculum pro oculo, dentem pro dente exigere.

26 Si

non conſiſtet 26 ſi non eſt Creatoris, qui vindictam repromittit, 27 qui judicem præſtat. Alioqui ſi tantum patientiæ pondus non modo non repercutiendi, ſed & aliam maxillam præbendi, & non modo non remaledicendi, ſed etiam benedicendi, & non modo non retinendi tunicam; ſed amplius & pallium concedendi is mihi imponit, qui non ſit me defenſurus, 28 in vacuum patientiam præcepit, non exhibens mihi mercedem præcepti, patientiæ dico fructum, quod eſt ultio, quam mihi permiſiſſe debuerat ſi ipſe non præſtat, aut ſi mihi non permittebat ipſe præſtaret, quoniam & diſciplinæ intereſt injuriam vindicari. Metu enim ultionis omnis iniquitas refrænatur. 29 Ceterum paſſim emiſſa libertate, dominabitur utrumque oculum effoſſura, & omnem dentem excitatura præ impunitatis ſecuritate.

5. Cenſet, ut videmus, Tertullianus non modo Chriſtianis 30 poſtulationem talionis eſſe vetitam, ſed ne Hebræis quidem permiſſam, tanquam quæ vitio careret, ſed majoris mali vitandi cauſa. Quod quin verum ſit de tali poſtulatione, quæ ex odio venit, non eſt dubitandum, ut ex ſuperioribus apparet. Nam hanc improbatam etiam illis qui inter Hebræos ſapientia excellebant, nec legis verba tantum ſed 31 & propoſitum intuebantur, ex Philone apparet, apud quem Judæi Alexandrini in Flacci Iudæorum vexatoris calamitate ita loquuntur: οὐκ ἐφηδόμεθα, ὦ δέσποτα, τιμωρίαις ἐχθροῦ, δεδιδαγμένοι πρὸς τῶν ἱερῶν νόμων ἀνθρωποπαθεῖν. *non delectamur, o domine, ultione de inimico, nam* (o) *ex ſacris legibus didicimus hominum miſereri*. Et huc pertinet quod Chriſtus a nobis indiſtincte exigit, ut omnibus remittamus qui in nos deliquerunt. Matth. VI, 14. 15. id eſt, 32 ob ſenſum mali noſtri malum illis nec 33 procuremus, nec optemus: nam id qui facit, ut cum Claudiano loquar, *ferus eſt*, 34 *legumque videtur vindictam præſtare ſibi*. Quam ob cauſam Lactantius dictum illud Ciceronis commemorans: *juſtitiæ primum munus eſt, ne cui noceat niſi laceſſitus injuria*, ait ſimplicem veramque ſententiam duorum verbo-

L. VI. cap. 18.

26 *Si non eſt Creatoris*) Ea ſcilicet ratio.

27 *Qui judicem*) Lege, cum judicem præſtat.

28 *In vacuum*) Sine ratione, fruſtra.

29 *Cæterum paſſim*) Alioquin effrenis graſſaretur iniquitas, & non unum tantummodo, ſed utrumque oculum effoderet; nec dentem unum, ſed omnes excuteret.

30 *Poſtulationem talionis*) Apud judicem vel magiſtratum.

31 *Et propoſitum*) Mentem, ſententiam verbis latius patentem. GROT.

o *Ex ſacris legibus didicimus hominum miſerere*) Vide Origenem adverſus Celſum. GRON.

32 *Ob ſenſum mali noſtri*) Nemini dolorem demus aut dari velimus ob id tantummodo; quia ille nobis dedit.

33 *Procuremus*) Comparemus, dari curemus, importemus.

34 *Legum vindictam*) Quod reipublicæ & legum cauſa facere debet, id facere animi cauſa vel ob ſuam voluptatem.

35 *In*

De off. 28. borum adjectione corruptam: & Ambroſius idem illud Ciceronis dictum vacare ait Euangelii auctoritate.

6. Quid autem de ultione dicemus, non quatenus præteritum reſpicit, ſed quatenus 35 in futurum cavet? Sane & hanc condonari vult Chriſtus, primum (p) ſi qui nos læſit teſtimonia probabilia det pœnitentis animi; Lucæ XVII, 3. quibus locis de pleniore quadam remiſſione agitur, id eſt, quę etiam in jus veteris amicitiæ reſtituat eum qui peccavit; unde ſequitur, ut nihil ab eo pœnæ nomine exigi debeat. Præterea etiamſi abſint talis pœnitentiæ ſigna, damnum haud nimium grave inſuper habendum Chriſtus pręcepto dimittendæ tunicæ docet. Quin & Plato dixit non referendum malum εἰ τι δεῖ ἡμᾶς τῶνδε χαλεπώτερα πάσχειν, *etiamſi quid gravius patiendum nobis immineat*, qui ſenſus & apud Maximum Tyrium exſtat. Ὕβρεως δίκην, id eſt, actionem ob acceptam contumeliam aliquam (qualem Chriſtus alapæ nomine indicat) negabat Muſonius aut ſe inſtituturum, aut cuiquam ut inſtitueret auctorem fore: multo enim rectius condonari talia.

Eph. IV, 32.
Col. III, 13.

7. Quod ſi diſſimulatio magnum ſecum periculum ferat, 36 ea cautione contenti eſſe debemus, quæ quam minimum noceat. Nam ne apud Hebræos quidem in uſu erat talio, ut Ioſephus & alii Hebræorum doctores notant, ſed ſolebat qui læſus erat ultra impendia a ſe facta, de quibus ſeorſim lex exſtat Exod. XXI, 19. ((q) hæc enim eſt 37 ſimpli reſtitutio nihil pœnale continens) pro talione (r) pecuniariam mulctam accipere: quod & Romę factum docet apud Gellium Favorinus. Sic Ioſephus domini noſtri Ieſu educator, cum uxorem ſuam adulterii compertam crederet, (s) divortio ſe liberare maluit, quam committere ut traduceretur: atque id feciſſe dicitur quia juſtus erat, id eſt, vir probus ac facilis: ad quem locum Ambroſius ait, non tantum ab ultionis atro-

Lib. XX, c. I.

35 *In futurum cavet*) Ne iterum vel ab alio vel ab eodem ſimilis injuria fiat.
GROT. p *Si qui nos læſit teſtimonia probabilia det pœnitentis animi*) Vide Moſem Maimonidem citatum ab eruditiſsimo Conſtantino libro de damno dato c. VIII. §. VII.
GRON. 36 *Ea cautione*) Sic in futurum providere, ut ei, qui læſerit, quantum fieri poteſt, parcamus.
GROT. q *Hæc enim eſt ſimpli reſtitutio nihil pœnale continens*) Lex Wiſigotthorum VI. 13.

GRON. 37 *Simpli reſtitutio*) Qua tantummodo exigitur quod nobis abeſt alterius injuria; nec quid amplius pœnæ nomine poſcitur. §. 22. 23. 24. 25. inſtit. de action.
GROT. r *Pecuniariam mulctam*) Vide eundem Conſtantinum d. cap. VIII, §. I.
s *Divortio ſe liberare maluit*) Auguſtinus libro II. de adulterinis conjugiis: *ſi autem (quod verius dicitur) non licet homini Chriſtiano adulteram conjugem occidere, ſed tantum dimittere.*

ſ Ab

trocitate, ſed etiam (t) ab accuſationis ſeveritate alienam eſſe juſti perſonam; ſicut & ante Lactantius dixerat, *neque accuſare quemquam crimine capitali juſto licebit*. Lib.xx. c.1. (u) Iuſtinus de Chriſtianorum accuſatoribus agens: *nolumus*, ait, *eos puniri*, *qui in nos calumniantur*. 38 *Sufficit illis ſua pravitas & rerum bonarum ignorantia*.

8. Reſtant pœnæ quę non privato, ſed publico bono conſulunt: partim tollendo aut coercendo nocentem ne cui noceat, partim deterrendo alios ſeveritate exempli, quas non ſublatas a Chriſto certiſſimo argumento 39 alibi probavimus: quod cum ſua daret præcepta ſimpli teſtabatur ſe nihil legis tollere: Lex autem Moſis, quæ in his rebus, quamdiu ſtabat reſpublica, ſtare debebat, magiſtratibus rigide imperabat ut homicidia & alia quædam crimina puniret, Exod. XXI, 14. Num. XXXIII, 14. 37. Deut. XXIX, 13. Quod ſi Chriſti præcepta conſiſtere potuerunt cum lege Moſis (x) quatenus ſupplicia etiam capitalia irrogabat, (y) poſſunt & cum humanis legibus divinam hac in parte imitantibus conſiſtere.

XI. 1. Sunt qui ut contrariam ſententiam tueantur adferunt ſummam Dei lenitatem in novo fœdere: quæ proinde hominibus, etiam magiſtratibus ut Dei vicariis, ſequenda ſit: quod aliquatenus verum eſſe non negamus, ſed non tam late patet quam illi volunt. Nam Dei ingens miſericordia in novo fœdere patefacta præcipue ſpectat 40 peccata contra primævam legem, aut etiam contra legem Moſis commiſſa ante acceptam Euangelii notitiam, Actor. XVII, 30. Rom. II, 25. Actor. XIII, 38. Hebr. IX, 15. Nam quæ poſtea committuntur, præſertim ſi adſit contumacia, comminationem habent (z) judicii multo 41 ſeverioris,

t *Ab accuſationis ſeveritate*) Vide Hincmarum de divortio ad interrogationem V, in fine. c. laicos 2. quæſt. 4. & ibi Panormitanum. Gail. de pace publica VIII, 3. Adde c. accuſaſti, de accuſationibus, ita ut eſt apud Brocardum.

u *Iuſtinus*) Ejuſdem eſt: *μηδὲ μικρὸν ἀμείβεσθαι μηδένα βουλόμενοι, ὡς ὁ καινὸς νομοθέτης ἐκέλευσε· ne minimum quidem ulciſci quenquam volentes, ut novus legis conditor præcepit*. Adde quæ infra §. XV.

GRON. 38 *Sufficit illis*) Satis ſupplicii eſt illis.

39 *Alibi probavimus*) t. 2.8.

GROT. x *Quatenus ſupplicia etiam capitalia irrogabat*) Phariſæorum circa pœnas *ἐπιείκειαν* predicat Ioſephus. Hinc tot legum ad publicas pœnas pertinentium exceptiones, & illud, ut ubi omnino mors inferenda eſt inferatur quam leniſſime, quod eſt in Thalmude titulo Ketuboth.

y *Poſſunt & cum humanis legibus, divinam hac in parte imitantibus, conſiſtere*) Auguſtinus quæſtionum euangelicarum libro I., quæſtione X.

GRON. 40 *Peccata contra primævam*) Adamo datam, ab eo propagata in univerſum genus humanum.

GROT. z *Judicii multo ſeverioris quam illud fuit quod per Moſem eſt inſtitutum*) Chryſoſtomus idem dicit, tum in oratione ad patrem fidelem, tum ſecunda de jejunio.

GRON. 41 *Severioris, quam*) Moſes enim tantum pœnas, quas mortalis exigere judex poteſt, ſanxit: Chriſtus & gehennam minatur.

ris, quam illud fuit quod per Moſem eſt inſtitutum, Hebr. II, 2. 3. IV, I, 29. Matth. V, 21. 22. 28. Neque vero in altera tantum vita. ſed & in hac ipſa in tales culpas Deus non raro animadvertit, I. Cor. XI, 30. At talium facinorum indulgentia non ſolet impetrari, (a) niſi ipſe homo de ſe quaſi pœnas exegerit, I. Cor. XI, 3. 42 gravi quodam mœrore, II. Cor. II, 27.

2. Urgent iidem ſaltem pœnitentia ductis dandam impunitatem. Sed ut omittam de vera pœnitentia hominibus vix eſſe ut conſtet, nec quemquam non impune ſua malefacta laturum, ſi eam quovis modo profiteri ſufficiat, Deus ipſe non ſemper pœnitentia ductis omnem remittit pœnam; quod vel Davidis exemplo apparet. Sicut ergo pœnam legis, id eſt mortem violentam, aut alioqui immaturam, remittere potuit Deus, ita ut non levibus malis afficeret eum qui deliquerat, (b) ſic nunc quoque poteſt pœnam remittere mortis æternæ, atque interim peccatorem aut morte immatura ipſe punire, aut velle etiam ut ſic per magiſtratum puniatur.

Syneſ. ep. 44.

XII. I. Rurſum 43 alii hoc accuſant, quod cum vita ſimul ſpatium ad pœnitendum præciditur. Sed ſciunt hujus rei a piis magiſtratibus ſummam haberi rationem, nec quemquam ad ſupplicium rapi, niſi dato tempore quo peccata ſua agnoſcere ac ſerio deteſtari poſſit; (c) qualem pœnitentiam, 44 etiamſi opera morte interclusa non ſequantur, acceptam Deo eſſe poſſe, latronis cum Chriſto crucifixi exemplum probat. Quod ſi dicatur vitam longiorem ad magis ſeriam reſipiſcentiam prodeſſe potuiſſe, reſponderi poterit, inveniri interdum, quibus merito dici poſſit (d) illud Senecæ: *quod unum bonum tibi ſupereſt, repræſentabimus, mortem;* ut

L. I. de ira c. 16. c. 15.

GROT. a *Niſi ipſe homo de ſe quaſi pœnas exegerit)* *Peccator ante veniam deflere ſe debet.* Tertullianus de pœnitentia. Ambroſius in Pſalmum XXXVII. Chryſoſtomus in I. ad Corinthios Hom: XXVIII. & in Matthæum Hom. XLII. Adde 2. Cor. VII, 9, & 10.

GRON. 42 *Gravi quodam mœrore)* Vera pœnitentia, quæ adjunctam habet deprecationem, animum ſeſe emendandi, & fidem remiſſionis per Chriſtum.

GROT. b *Sic nunc quoque poteſt pœnam remittere mortis æternæ, atque interim peccatorum aut morte immatura ipſe punire)* Hieronymus in cap. I. in Nahum, qui locus relatus eſt in cauſæ XXIII. quæſtionem V. Agathias lib. V, ex Platone.

GRON. 43 *Alii hoc accuſant)* In ſuppliciis per magiſtratum exactis.

GROT. c *Qualem pœnitentiam etiamſi opera morte interclusa non ſequantur)* Hieronymus ad Damaſum, citatus in c. importuna de pœnitentia, diſt. I.

GRON. 44 *Etiamſi opera)* Bona opera, per quæ agnoſcatur ſerium emendationis propoſitum.

GROT. d *Illud Senecæ)* Cujus & hoc eſt de beneficiis VII, 10. *ingeniis talibus vitæ exitus remedium eſt, optimumque eſt abire ei qui ad ſe nunquam rediturus eſt.* Item: *eadem manu beneficium omnibus dabo: illi reddam, quando ingeniis talibus vitæ exitus remedium eſt.*

GRON.

ut & illud ejuſdem: *quo uno modo poſſunt deſinant mali eſſe*; quod Euſebius philoſophus dixerat: 45 ἐπειδὰν οὐχ οἷόν τε ἄλλως καὶ τούτωγε οὖν τῷ τρόπῳ ἀπολυθέντες τοῦ ἐνταῦθα δεσμοῦ τῆς κακίας ποιήσονται φυγήν.

2. Hæc ergo, ſupra ea quę operis initio diximus, reſponſa ſunto illis qui ſupplicia, aut omnia, aut capitalia, ſine ulla exceptione Chriſtianis prohibita volunt, contra quam nos Apoſtolus docet, qui cum regio officio uſum gladii incluſiſſet 46 ut exercitium divinæ ultionis, alibi orandum ait, ut reges Chriſtiani fiant, & 47 qua reges ſunt, innocentibus ſint præſidio: quod, quæ etiam poſt Euangelium propagatum magnæ partis hominum eſt improbitas, obtineri non poteſt, niſi quorundam morte reprimatur aliorum audacia, quippe cum ne ſic quidem inter tot cruces & ſupplicia ſontium ſatis tuta ſit innocentia.

3. Neque tamen abs re erit Chriſtianis rectoribus, ſaltem ex parte aliqua, imitandum proponere (e) exemplum Sabaconis Ægyptii regis, pietatis nomine laudatiſſimi, a quo capitales pœnas 48 in damnationem ad opus mutatas feliciſſimo ſucceſſu narrat Diodorus: etiam ad Caucaſum gentes quaſdam ait Strabo, *Lib. I.*
μηδένα ἀποκτείνειν τῶν ἐξαμαρτανόντων τὰ μέγιστα. *nemini mortem irrogaſſe, Lib. XI.*
quamvis peſſima merito. Neque ſpernendum illud Quintiliani: *nemo dubitabit, quin, ſi nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo poſſint, ſicut poſſe interdum conceditur, ſalvos eſſe eos magis e republica ſit quam puniri*. *Lib. XII, I.* Notat Balſamo leges Romanas, quæ mortis pœnam irrogabant, (f) a poſterioribus Imperatoribus Chriſtianis mutatas pleraſque (g) 49 in alia ſupplicia, quo & acrius damnatis inureretur pœnitentia, & magis ad exemplum proficeret pœna diuturnior.

XIII. 1. Ex

GRON. 45 Ἐπειδὰν οὐκ οἷόν τε) Quando nequeunt aliter, ut vel hoc modo liberati ex iſtis vinculis malitiæ inveniant fugam.

46 *Ut exercitium divinæ*) Per quem Deus ultionem, quam ſibi reſervavit, exercet.

47 *Quæ reges ſunt*) Etiam poteſtatem ſuam, perque uſum gladii.

GROT. e *Exemplum Sabaconis Ægyptii regis*) Imo & Romanorum magna ex parte, quorum nemo poſt legem Porciam mortis aut verberum ſupplicio affici potuit, niſi perduellis, aut ab ipſo populo damnatus.

GRON. 48 *In damnationem ad opus*) Quum ingentibus aggeribus Ægypti urbes adverſus Nili violentiam muniret, omnes, qui capital feciſſent, in id opus miſit, nemine occiſo per carnificem.

GROT. f *A poſterioribus Imperatoribus Chriſtianis*) Vide quæ infra hoc libro cap. XXIV. §. II. vide apud Nicetam lib I. juramentum Iſaaci Angeli. Idem Johannis Comneni imperium ſine morte cujuſquam fuiſſe ait. Vide de Zenone Malchum, & Auguſtini epiſtolam CLVIII. & CLIX. ad Marcellinum comitem, citatum e. circumcelliones, cauſa XXIII. quæſt. V. & capitulis ſequentibus; & Chryſoſtomum adverſus Iudæos, ubi de Caini pœna.

g *In alia ſupplicia*) Ad opera maxime. Auguſtinus epiſtola CLX. *alicui utili operi integra eorum membra deſerviant*. Vide & Nectarii epiſtolam ad Auguſtinum, quæ eſt CCI.

GRON. 49 *In alia ſupplicia*) In mulctas, exſilia, pœnales operas.

XIII. 1. Ex ea autem quam nos fecimus enumeratione finium pœnę, apparet nonnihil pręterviſum a Tauro philoſopho, ex quo ita Gellius: *Quando igitur aut ſpes magna eſt ut is qui peccavit* 50 *citra pœnam ipſe ſe ultro corrigat, aut ſpes contra nulla eſt emendari eum poſſe & corrigi, aut jacturam dignitatis in quam peccatum eſt metui non neceſſum eſt, aut non id peccatum eſt,* 51 *cujus exemplo neceſſario metu ſuccurrendum ſit, tum quicquid ita delictum eſt, non ſane dignum eſſe imponendæ pœnæ ſtudium viſum eſt.* Nam ita loquitur quaſi 52 uno fine ſublato tollatur pœna, cum contra omnes ceſſare oporteat ut pœnæ locus non ſit. Deinde illum finem omittit, cum homo inemendabilis vitæ eximitur, ne plura aut graviora peccet: & quod de jactura dignitatis dixit, etiam ad alia damna quæ metuuntur, extendendum fuit.

De cl. l. 1. c. 21. 2. Melius Seneca cum dixit: *In vindicandis injuriis hæc tria* 53 *lex ſequuta eſt, quæ princeps quoque ſequi debet*: (h) *ut aut eum quem punit emendet, aut ut pœna ejus cæteros meliores reddat, aut ut ſublatis malis ſecuriores cæteri vivant.* Nam hic ſi per cæteros intelligas, non minus qui læſi jam ſunt, quam qui lædi adhuc poſſunt, plenam habebis partitionem, niſi quod ad illud *ſublatis* addendum fuit, 54 aut repreſſis. Nam & vincula & quæcunque eſt virium deminutio eo pertinet. Minus perfecta eſt illa alio loco ejuſdem Senecæ diſtributio: *Hoc ſemper in omni animadverſione ſervabit, ut ſciat alteram adhiberi ut emendet malos, alteram ut tollat.* Illud Quintiliani dictum aliquanto etiam imperfectius: *Omnis pœna non tam ad delictum pertinet quam ad exemplum.*

L. 1. de ira c. ult.

XIV. Ex his quæ dicta ſunt hactenus colligi poteſt 55 quam non tutum ſit Chriſtiano homini privato, ſive ſui, ſive publici boni cauſa, (i) pœnam ſumere de improbo quoquam, præſertim capi-

50 *Citra pœnam ipſe ſeſe*) Ut Cæſaris milites apud Sueton. cap. 68.

51 *Cujus exemplo neceſſario*) Quod non verendum eſt, ne quis imitetur, ſi non puniatur.

52 *Uno fine ſublato*) Ex tribus num. 6. propoſitis.

53 *Lex ſecuta eſt*) Legiſlator reſpexit.

GROT. h *Ut aut eum quem punit emendet, aut ut pœna ejus cæteros meliores reddat*) Hæc duo etiam Philo poſuit in legatione: *ὅτι καὶ ἡ κόλασις νουθετεῖ καὶ σωφρονίζει πολλάκις μὲν καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας· εἰ δὲ μή, πάντως γοῦν τοὺς πλησιάζοντας. αἱ γὰρ ἑτέρων τιμωρίαι βελτιοῦσι τοὺς πολλοὺς φόβῳ τοῦ μὴ παραπλήσια παθεῖν. pœna ſæpe corrigit & emendat etiam eum qui peccavit: quod ſi id non eveniat, certe alios quorum ad notitiam pervenit; multos enim meliores faciunt aliena ſupplicia paris mali formidine.*

GRON. 54 *Aut repreſſis*) Coercitis ut ſuperſint quidem, ſed graſſari deſinant.

55 *Quam non tutum*) Grave ac periculoſum conſcientiæ atque animæ hominis Chriſtum profeſſi.

GROT. i *Pœnam ſumere de improbo quoquam*) Vide quædam ſupra poſita lib. 1, c. III. §. 3.

k *Quan-*

capitalem, (k) quanquam id jure gentium nonnunquam permitti diximus: unde laudandus eſt mos eorum populorum apud quos 56 navigaturi inſtruuntur mandatis a publica poteſtate ad perſequendos piratas, ſi quos in mari repererint: ut data occaſione uti poſſint, non quaſi auſu ſuopte, ſed ut publice juſſi.

XV. Cui non diſſimile eſt quod multis in locis receptum eſt, (l) ut ad accuſationes criminum non admittantur 57 quibus id libet, ſed 58 certi homines quibus id muneris publica poteſtate impoſitum eſt: ut nihil quiſquam faciat ad alienum ſanguinem fundendum, niſi officii neceſſitate. Huc ſpectat Eliberinæ Synodi canon: *delator ſi quis exſtiterit fidelis, & per delationem ejus aliquis fuerit proſcriptus vel interfectus, placuit eum 59 nec in fine accipere communionem.*

XVI. Sed & illud ſimul ex antedictis intelligitur, minime conſultum eſſe homini vere Chriſtiano, ac ne ipſum quidem decere, (m) ut ad munera publica, quę de ſanguine judicium habent; ſua ſponte ſe ingerat, juſque vitæ ac necis in cives ſibi tanquam omnium excellentiſſimo & Deo cuidam inter homines deferri æquum exiſtimet ac profiteatur. Nam certe quod Chriſtus monet periculoſum eſſe de aliis judicare, quia quale judicium in alios ferimus, tale nobis in paribus cauſis a Deo ſit exſpectandum, omnino huc etiam pertinet. *Mat.* VII, 1.

XVII. 1. Quæſtio eſt non ignobilis, an leges humanæ quæ interfectionem 60 quorundam hominum permittunt, interfectoribus

k *Quanquam id jure gentium nonnunquam permitti diximus*) Hoc capite §.VIII.

GRON. 56 *Navigaturi*) Privatis impendiis atque exercitoribus.

GROT. l *Ut ad accuſationes criminum non admittantur*) Chryſoſtomus de pœnitentia VIII. καλὸν μὲν οὖν, ὅπερ εἶπον, καὶ τὰς χρηματικὰς δίκας φθάνειν διαλύσεσι φιλικαῖς, ἵνα πρὸς τῷ τέλει τῆς δίκης κυβερνήσῃς τὸν φίλον. ἐγκληματικὰς δὲ μηδὲ διαλύεσθαι γένοιτο, ἀλλὰ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐγγυμνάζειν· *optimum itaque, ut dixi, etiam privatas lites antevertere benignis tranſactionibus, ut amicum dirigas ad id quod lites ſibi propoſitum habent: publicorum autem judiciorum accuſationes non dicam tranſigendo abrumpere, ſed nunquam eas incipere.*

GRON. 57 *Quibus id libet*) Ut olim moris fuit, quum judicia publica dicta ſint, quod cuivis e populo exſecutio illorum daretur, §.1. Inſtit. de publ. jud.

58 *Certi homines*) Fiſcales ſive Advocati fiſci. Et primum inſtituit Adrianus Aug. Spartian. cap. 20.

59 *Nec in fine*) Ne moribundum quidem accipere euchariſtiam, ſive corpus & ſanguinem Domini myſticum.

GROT. m *Ut ad munera publica; quæ de ſanguine judicium habent, ſua ſponte ſe ingerat*) An ſapienti capeſſenda ſit reſpublica vide Senecam de otio ſapientis.

GRON. 60 *Quorundam hominum permittunt*) Puta privatis & nulla poteſtate publica præditis.

61 Jus

ribus 61 jus verum præſtent etiam apud Deum, an tantum inter homines impunitatem. Poſterius hoc Covarruviæ & Fortunio placet, quorum ſententia adeo diſplicet Ferdinando Vaſquio ut nefandam vocet. Dubium non eſt, ut alibi quoque diximus 62 utrumvis legem facere poſſe in certis caſibus. Utrum autem voluerit, partim ex verbis legis, partim ex materia intelligendum eſt. Nam 63 ſi dolori lex indulget, pœnam humanam tollit, non vitium, ut in marito qui adulteram uxorem (n) aut 64 adulterum occidit.

Covar. 4. decr. 12. c. 7. n. 8. Fort. tractatu de ult. fine legum illat. 11. Vaſq. l. 1v, cont. ill. c. 8.

2. Si vero periculum reſpicit futuri mali ex dilatione pœnæ, cenſenda eſt jus ac poteſtatem publicam privato concedere, ita 65 ut jam privatus non ſit.

Hujus generis eſt lex illa in Codice Juſtinianeo ſub rubrica, quando liceat unicuique ſine judice ſe vindicare vel 66 publicam devotionem, ubi cuicumque licentia datur ſupplicio ſubjugandi milites populares hac addita ratione: *melius enim eſt occurrere in tempore, quam poſt exitum vindicare. Veſtram igitur vobis permittimus ultionem, & quod ſerum eſt punire judicio ſubjugamus edicto, ut nullus parcat militi cui obviare telo oporteat ut latroni.* Et lex ſubſequens de opprimendis deſertoribus: *cuncti*, inquiens, *adverſus latrones publicos, deſertoreſque militiæ jus ſibi ſciant pro quiete communi exercendæ publicæ ultionis indultum.* Huc & illud pertinet Tertulliani: (o) *In reos majeſtatis & publicos hoſtes omnis homo miles eſt.*

3. At-

61 *Jus verum*) Innocentiam; an excuſatos eos apud Deum reddant.

62 *Utrumvis legem*) Aliquando qui ex lege interficit, Deo inculpatum haberi, aliquando tantum forenſibus judiciis ſolvi.

63 *Si dolori lex indulget*) Si vindictæ cauſa comparata eſt, ſi ſuccurrit imbecillitati atque infirmitati animi humani, qui in tali caſu vindictæ ardorem ægre exercet.

GROT. n *Aut adulterum occidit*) Vide Auguſtinum de civitate Dei citatum c. quicunque. cauſa XXIII. quæſtione VIII. Et c. inter cum, c. ſequente. cauſa XXXIII. quæſt. II.

GRON. 64 *Adulterum occidit*) L. 24. D. ad l. Jul. de adult. & patri, qui adulterum filiæ, l. 22. §. 2. ibidem.

65 *Ut jam privatus non ſit*) Fictioni juris pro miniſtro publico habeatur.

66 *Publicam devotionem*) i. Sacramentum militare adverſus latrunculos & milites deſertores; nam milites proprie devovere ſe pro Imperatore atque imperio cenſentur, *queis fortes acuit devotio mentes*, ut Claudianus canit. Lucanus 3, 311. *Accipe devotas externa in prælia dextras.* Sueton. Jul. 67. Iuſtin. 14, 9.

GROT. o *In reos majeſtatis & publicos hoſtes omnis homo miles eſt*) Agathias lib. IV. οὐ γὰρ στρατηγοῖς μόνοις ἢ τοῖς ἄλλοις δυνατωτάτοις ὁ τῆς εὐνοίας ἐθέλει σκοπὸς ἐμφύεσθαι, καὶ προσιζάνειν, ἀλλὰ παντὶ τῷ βουλομένῳ βατὸν δήπου καὶ πρόσιτον τὸν ἐν ᾗ τέτακται πολιτείας ὑπεραλγεῖν, καὶ τὸ κοινῇ συνοῖσον εἰς δύναμιν κατορθοῦν· *non ſolis ducibus aliiſve potentibus innaſci ſolet atque immorari bene agendi propoſitum, ſed cuique volenti & licet & honeſtum eſt ejus in qua vivit reipublicæ malis commoveri, & publicas utilitates pro ſuis viribus promoveri.* Vide quæ ſupra hoc capite §. IX.

GRON.

Digitized by Google

3. Atque in hoc differt 67 jus occidendi exſules, quos bannitos vocant, 68 ab iſtarum legum ſpecie, quod ibi præcedit ſpecialis ſententia, hic generale edictum (p) accedente facti evidentia, vim latæ ſententiæ obtinet.

XVIII. Nunc illud videamus, ſintne omnes 69 actus vitioſi tales ut puniri ab hominibus poſſint. Pro certo habendum eſt, non omnes eſſe tales. Primum enim 70 actus mere interni, etiamſi caſu aliquo, puta per confeſſionem ſubſecutam, ad notitiam aliorum perveniant, puniri ab hominibus non poſſunt, quia ut alibi diximus, naturæ humanę congruum non eſt ut ex actibus mere internis jus aut obligatio inter homines naſcatur. Et hoc ſenſu accipiendum eſt quod dictant 71 leges Romanæ: *cogitationis pœnam neminem mereri*. Id tamen non obſtat quo minus actus interni, (q) 72 quatenus in externos influunt, in æſtimationem veniant non ſui proprie, ſed actuum externorum, qui inde meriti ſui accipiunt qualitatem.

XIX. 1. Secundo, puniri ab hominibus nequeunt actus 73 inevitabiles naturæ humanæ. Quanquam enim peccatum eſſe non poteſt niſi quod libere fit, ab omni tamen omnino peccato & ſemper abſtinere ſupra humanam eſt conditionem, unde cognatum homini eſſe peccare inter philoſophos Sopater, Hierocles, (r) Seneca, (s) inter

GRON. 67 *Jus occidendi exſules*) Quintil. decl. 305. *Exſulem intra fines deprehenſum liceat occidere.*

68 *Differt ab iſtarum*) Exſulem occidere non licet, niſi proprio de ipſius perſona judicio exſul declaratus & huic pœnæ ſubjectus ſit: iſtos ex perpetua & ſemel in omnes promulgata conſtitutione principis, modo conſtet deſertores & latrones eſſe.

GROT. p *Accedente facti evidentia*) Quintilianus declamatione cclx. *quædam ſunt reipublicæ læſæ ad quorum pronuntiationem oculi ſufficiunt.*

GRON. 69 *Actus vitioſi*) Pœnæ objectum, vel ſubjecta materia.

70 *Actus mere interni*) Cogitationes de ſuſcipiendis ſceleribus. 2, 4, 3.

71 *Leges Romanæ: Cogitationis*) L. 18. D. de pœnis. Rittershuſ. 7, ſacr. lect. 12.

GROT. q *Quatenus in externos influunt*) Ita Sayrus libro III, Theſauri, cap. 6.

GRON. 72 *Quatenus in externos influunt*) Quatenus præcedunt externos vel cum eis conjunguntur, æſtimentur, non quaſi ſua natura pœnam judici debeant, ſed quaſi qui modificent, gravioreſque aut leviores reddant externos, eoque pœnam illorum vel augeant, vel minuant.

73 *Inevitabiles naturæ*) Infirmitates communes, quas nemo debet alienas ſe putare.

GROT. r *Seneca*) Ejuſdem eſt eodem de ira libro c. 14. *Nemo invenitur qui ſe poſſit abſolvere*. Capite 9, dixerat: *inter cætera mortalitatis incommoda & hæc eſt caligo mentium, nec tantum neceſſitas errandi, ſed errorem amor*. Poſtea cap. 27. *quis iſte eſt qui ſe profitetur omnibus legibus innocentem?* & libro III, c. 20. *omnes mali ſumus*. De clementia 1, 6. *Peccavimus omnes: alii gravia, alii leviora, alii ex deſtinato, alii forte impulſi, aut aliena nequitia ablati: alii in bonis conſiliis parum fortiter ſtetimus, & innocentiam inviti ac renitentes perdidimus. Non delinquimus tantum, ſed uſque*

(s) inter Judeos Philo, inter hiſtoricos Thucydides, inter Chri-
De ira lib. II, c. 31. ſtianos plurimi prodiderunt. *Si puniendus eſt*, inquit Seneca, *cuicunque pravum maleficumque ingenium eſt, pœna neminem excipiet*. Sopater vero: ἐὰν ἄν τις ὡς ἀναμαρτήτους κολάζῃ, τὸ μέτρον ὑπερβαίνει τῆς κατὰ φύσιν ἐπανορθώσεως. *Si quis homines puniat tanquam qui ab omni peccato vacare poſſint, menſuram excedit ejus quæ ſecundum naturam eſt*
Lib. XI. *correctionis*. Quod (t) Diodorus Siculus vocat συναδικεῖν τὴν κοινὴν ἀν-
Lib. XVII. θρώπων ἀσθένειαν, *injuriam eſſe adverſus communem hominum imbecillitatem*: alibi, τῆς ἀνθρωπίνης καὶ κοινῆς ἀσθενείας ἐπιλανθάνεσθαι. *oblivisci infirmitatis ejus quę communis eſt humano generi*. Is quem dixi Sopater diſſimulanda ait τὰ μικρὰ καὶ συνήθη τῶν ἁμαρτημάτων, *culpas minores & quaſi quotidianas*.

2. Imo dubitari poteſt an hæc recte & proprie peccata dicantur, cum 74 libertatem quam in ſpecie habere videntur, in ſua generalitate conſiderata non habeant. Plutarchus Solone: δεῖ δὲ πρὸς τὸ δυνατὸν γράφεσθαι τὸν νόμον, εἰ βούλεται χρησίμως ὀλίγους, ἀλλὰ μὴ πολλοὺς ἀχρήστως κολάζειν. *oportet legem ſcribi ſecundum id quod obtineri poteſt, ſi quis velit 75 paucos utiliter, non multos inutiliter punire*. Sunt & quędam non humanæ ſimpliciter naturæ, ſed 76 huic & nunc inevitabilia (u) ob 77 corporis concretionem in animum tranſeuntem, aut adultam conſuetudinem, quæ tamen puniri ſolet non tam in ſeſe, quam (x) ob culpam pręcedentem, quia aut neglecta ſunt remedia, aut ultro attracti in animum morbi.

XX. 1. Ter-

usque ad extremum ævi delinquemus. Etiam ſi quis tam bene purgavit animum, ut nihil obturbare eum amplius poſſit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando pervenit. Procopius Gothicorum III. in oratione Beliſarii: τὸ μὲν οὖν μηδ᾽ ὁτιοῦν ἁμαρτάνειν οὔτε ἀνθρώπινον καὶ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως ἔξω. *nihil plane delinquere neque hominis eſt, neque id rerum fert natura*. Adde Baſilium Imperatorem cap. 50.

s *Inter Iudæos Philo*) De Moſe libro III. addi poteſt Abeneſdras ad Jobum V, 7. & Rabbinus Iſrael c. 8.

t *Diodorus Siculus*) Idem in fragmentis: μὴ συκοφαντεῖν ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθένειαν. *non oportet per calumniam traducere infirmitatem humanæ naturæ*.

GRON. 74. *Libertatem quam*) Etſi fiant ſponte, ſi ſingulos caſus reſpicias, tamen ſi univerſum genus conſideres, agnoſcas facile quandam neceſſitatem, per quam *ſuos quiſque manes patimur*.

75 *Paucos utiliter*) Ut ſerviant exemplo pœnæ ad alios deterrendos.

76 *Huic & nunc*) Certis perſonis certiſque temporibus.

GROT. u *Ob corporis concretionem in animum tranſeuntem*) Seneca de ira libro II. cap. 18. *morum varietates, mixtura elementorum facit, & proinde in aliquos magis incumbunt ingenia, prout alicujus elementi major vis abundavit*. Alibi hæc ea vocat. quæ attribuit conditio naſcendi & corporis temperatura. Epiſtola XI.

GRON. 77 *Corporis concretionem*) Temperamentum præcipuorum quatuor humorum, ſanguinis, bilis, pituitæ, melancholiæ: unde medicorum dictum: *mores animi ſequuntur temperamentum corporis*.

GROT. x *Ob culpam præcedentem*) Vide c. inebriaverunt. cauſa XV. quæſtion. I.

GRON.

XX. 1. Tertio, punienda non ſunt peccata, 78 quæ nec directe nec indirecte ſpectant ad ſocietatem humanam, aut ad hominem alterum. Ratio eſt, quia nulla eſt cauſa cur non talia peccata relinquantur Deo punienda, qui & ad ea noſcenda eſt ſapientiſſimus, & ad expendenda æquiſſimus, & ad vindicanda potentiſſimus. Quare ab hominibus punitio talis inſtitueretur plane ſine utilitate, ac proinde mendoſe. Excipiendæ hinc ſunt pœnæ emendatoriæ, quæ cauſam habent ut qui peccavit melior fiat, etiam ſi forte id aliorum non interſit. Puniendi quoque non ſunt actus oppoſiti virtutibus 79 quarum natura coactionem omnem repudiat, in quo genere ſunt miſericordia, liberalitas, gratiæ relatio.

2. Tractat hanc quæſtionem Seneca, an ingrati vitium impunitum eſſe debeat; & 80 cur debeat, adfert multa, ſed hoc præcipuum, quod & ad alia ſimilia extendi poteſt; *cum res honeſtiſſima ſit referre gratiam: deſinit honeſta eſſe* 81 *ſi neceſſaria eſt*, id eſt, honeſtatis gradum excellentem amittit, quod ſequentia indicant: *non enim magis laudabit quiſquam gratum hominem quam eum qui depoſitum reddidit, aut quod debebat* 82 *citra judicium ſolvit*. Mox: *non eſt glorioſa res gratum eſſe*, (y) 83 *niſi tutum eſt ingratum fuiſſe*. Aptari ad hujus generis vitia poteſt illud Senecæ patris in controverſiis: (z) *ego reum* 84 *non laudari deſidero, ſed abſolvi*.

L. III. de ben. c. 6. *Idem eod. lib. c. 7.*

XXI. Sequitur illud tractemus, an ignoſcere aut veniam dare liceat interdum. (a) Negant enim Stoici, ut videre eſt in fragmen-

GRON. 78 *Quæ nec directe*) Quibus nemo læditur, aut quæ puniri neminis intereſt.

79 *Quarum coactionem*) Neceſſe eſt enim, ut ſponte fiat, & ἐκ προαιρέσεως, quod virtutis nomen obtineat.

80 *Cur non debeat*) Intellige puniri.

81 *Si neceſſaria*) Si ad eam legibus & metu adigimur.

82 *Citra judicium*) Non coactus in foro ſententia judicis.

GROT. y *Niſi tutum eſt ingratum fuiſſe*) Idem Seneca de beneficiis I, c. I, *Ita demum turpe eſt non reddere* (beneficia nempe) *ſi & licet*. Pater Seneca controverſiarum v, 34. *Dicis mihi, hoc facere non oportet; huic rei æſtimatio immenſa eſt, itaque nulla vindicta eſt*. Auguſtinus lib. II. c. 83. contra Petilianum: *ſic igitur quod adverſus vos leges conſtitutæ ſunt, non eis bene facere cogimini, ſed male facere prohibemini.*

GRON. 83 *Niſi tutum eſt*) Liberum ab animadverſione magiſtratus.

GROT. z *Ego reum non laudari deſidero, ſed abſolvi*) Eſt hoc IV, contr. 23. ſimile eodem libro controverſia 24. *multum intereſt objurges aut punias*. Sunt enim quædam ut in Cimone ait Plutarchus: ἐλλείμματα μᾶλλον ἀρετῆς τινὸς ἢ κακίας πονηρεύματα· *deliquia magis virtutis alicujus quam ex vitio crimina.*

GRON. 84 *Non laudari deſidero*) Non magnum & eximium, ſed inſontem apparere.

GROT. a *Negant enim Stoici*) Contra eos bene Diodorus Siculus in fragmentis, συγγνώμη τιμωρίας αἱρετωτέρα. *venia melior pœnæ exactione*. Pro Chriſtianis ſententiam dicet Cyprianus epiſtola LII. *alia eſt philo-*

ſopho-

mento apud Stobæum, titulo de magiſtratu, in oratione Tullii pro Murena, & in fine librorum Senecæ de clementia, ſed levi argumento. *Venia*, ajunt, *debitæ pœnæ remiſſio eſt: ſapiens autem quod facere debet facit*. Hic fraus latet in illa voce *debita*. Nam ſi intelligas eum qui peccavit pœnam debere, id eſt ſine injuria puniri poſſe, 85 jam non ſequetur ſi quis non puniat, facere quod facere non debet. Si vero ita accipias debitam eſſe pœnam a ſapiente, ideſt, omnino oportuiſſe exigi, dicemus id non ſemper accidere, ac propterea hoc ſenſu pœnam poſſe eſſe non debitam, ſed licitam tantum. Atque id verum eſſe poteſt tum ante legem pœnalem, tum poſt eam poſitam.

XXII. 1. Ante legem pœnalem conſtitutam dubium tamen non eſt quin pœnæ locus eſſe poſſit, quia naturaliter qui deliquit in eo ſtatu eſt, ut puniri licite poſſit: ſed (b) non ideo ſequitur debere eam exigi: quia 86 hoc pendet ex connexione finium, ob quos pœna inſtituta eſt, cum ipſa pœna. Quare ſi fines illi per ſe 87 morali æſtimatione neceſſarii non ſint, aut alii fines ex oppoſito occurrant non minus utiles aut neceſſarii, aut fines pœnæ propoſiti alia via obtineri poſſint, jam apparet nihil eſſe quod ad pœnam exigendam præciſe obliget. Sit primi exemplum in 88 peccato paucilſimis cognito, cujus proinde publica traductio non neceſſaria ſit, aut damnoſa etiam: quo illud pertinet Ciceronis de Zeuxi quodam: *Adductum in judicium fortaſse dimitti non oportuerit: 89 conquiri vero ad judicium neceſſe non fuit*. Secundi in eo qui bene 90 merita aut ſua aut parentum repenſari digna culpæ opponit: nam, ut ait Seneca, *beneficium ſuperveniens injuriam apparere non patitur*. Tertii in eo qui verbis emendatus eſt, aut læſo verbis ſatisfecit ut ad eos fines pœna jam opus non ſit.

Ad Q. fr. l. 21.

2. Et hæc pars una eſt clementiæ a pœna liberans: quam reſpi-

ſophorum & Stoicorum ratio, qui dicunt omnia peccata paria eſſe, & virum gravem non facile flecti oportere. Inter Chriſtianos autem & philoſophos plurimum diſtat.

GRON. 85 *Iam non ſequetur*) Poteſt enim quivis debitum ſibi remittere ac condonare.

GROT. b *Non ideo ſequitur debere eam exigi*) Julianus de Euſebia: οὐδὲ γὰρ εἰ σφόδρα ἐπιτήδειοί τινές εἰσι πάσχειν κακῶς καὶ κολάζεσθαι, τούτους ἐκ παντὸς ἀπολέσθαι χρεών· *non enim, ſi qui ſunt meriti male tractari puniri que, hos perire utique neceſſe eſt.*

GRON. 86 *Hoc pendet ex*) Utrum omnino exigenda pœna ſit an non, conſtituendum eſt pro conſecutione certe vel dubia finium, qui num. 6. expreſſi ſunt, punitionis ex ipſa pœna.

87 *Morali æſtimatione*) Judicio prudentis & boni viri.

88 *Peccato paucis cognito.*) In quo plus prodeſt ignorantia vitii quam cognitio virtutis, Juſtin. 2, 2.

89 *Conquiri neceſſe non*) Ut Trajanus conſtituit de Chriſtianis. Plin. 10. ep. 98.

90 *Merita culpæ opponit*) Ut Horatius in parricidio ſororis, Flor. 1, 3. Adde Cicer. in Vatin. 6.

91 Per

Digitized by Google

ſpiciens Hebræus ſapiens dixit: δεῖ τὸν δίκαιον εἶναι φιλάνθρωπον· *juſtum decet clementia*. XII, 19. Nam quia pœna omnis, præcipue gravior, aliquid habet quod 91 per ſe ſpectatum non quidem juſtitiæ, ſed caritati repugnet, facile paritur ratio ea abſtineri, niſi major ac juſtior 92 caritas quaſi irrefragabiliter obſtet. Appoſitus eſt ad hanc rem Sopatri locus, cum ait: τὸ περὶ τὰ συναλλάγματα τῆς δίκης ἐπανορθωτικὸν ἐκφεύγει παντελῶς τὸ τῶν χαρίτων γένος. τὸ δ' ἐπὶ τοῖς ἐγκλήμασι κείμενον οὐκ ἀναίνεται τὸ πρᾶον καὶ φιλάνθρωπον τῶν χαρίτων πρόσωπον· *juſtitiæ pars illa quæ contractus ad æqualitatem reducit, omnino reſpuit omne gratiæ genus: at ea pars quæ circa delicta occupatur, non recuſat ſuavem & blandam gratiarum faciem*. Cujus ſenſus partem priorem ſic expreſſit Cicero: *Via juris ejuſmodi eſt quibuſdam in rebus ut nihil ſit loci gratiæ*: Ad Q. fr. 1, 2. poſteriorem ſic Dion Pruſæenſis oratione ad Alexandrinos χρηστοῦ ἡγεμόνος, συγγνώμη· *boni præſidis eſt, ignoſcere*. Favorino: ἡ καλουμένη χάρις παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, τοῦτό ἐστιν ἄφεσις ἀκριβείας ἐν δέοντι· *ea quæ dicitur clementia apud homines, eſt tempeſtiva relaxatio de ſummo jure*.

XXIII. Poſſunt autem tria hæc occurrere, aut ut pœna omnino ſit exigenda, (c) ut in peſſimi exempli ſceleribus, aut ut omnino non exigenda, ut ſi bonum publicum omitti eam exigat, aut ut liceat utrumvis: quo pertinet quod ait Seneca, clementiam liberum habere arbitrium. Parcit tunc, inquiunt Stoici, ſapiens, non ignoſcit. Quaſi vero nobis non liceat 93 cum vulgo loquendi domino ignoſcere vocare, quod parcere illi vocant. Nimirum & hic & alibi, ut Cicero, Galenus atque alii notarunt, magna pars Stoicarum diſputationum (d) circa voces conſumitur, quod philoſopho apprime cavendum eſt. Nam ut veriſſime dixit ſcriptor ad Herennium: *vitioſum eſt controverſiam intendere propter nominum mutationem*: Libro II. top. I, 24. Quod Ariſtoteles dixerat, εὐλαβητέον τὸ πρὸς τὸ ὄνομα διαλέγεσθαι.

XXIV. 1. Major eſſe difficultas videtur poſt legem pœnalem,

91 *Per ſe ſpectatum*) Citra commodum inde proveniens ad rempublicam aut ſecuritatem privatorum.

92 *Caritas*) Erga probos, quos periculum eſt ne lædat maleficus, ſi priora ſcelera ei ſunt impunita.

GROT. c *Ut in peſſimi exempli ſceleribus*) Joſephus: πατροκτονία κοινὸν ἀδίκημα καὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ βίου, καὶ ὁ μὴ κολάζων ἀδικεῖ τὴν φύσιν· *parricidium & naturam & vitam humanam violat, ita ut qui id non puniat & ipſe in naturam peccet*.

GRON. 93 *Cum vulgo loquendi*) Uſu, *quem penes arbitrium eſt & vis & norma loquendi*.

GROT. d *Circa voces conſumitur*) Extra uſum, ut ait ſcholiaſtes Horatii. Auguſtinus contra academicos: *turpe diſputationibus in verborum quæſtione immorari, cum certamen nullum de rebus remanſerit*.

lem, quia legis auctor 94 aliquo modo legibus ſuis obligatur; ſed hoc 95 diximus verum eſſe (e) quatenus auctor legis 96 ut pars civitatis ſpectatur, non qua civitatis ipſius perſonam atque auctoritatem ſuſtinet. Nam qua talis eſt poteſt legem etiam totam tollere, quia legis humanę natura eſt, 97 ut a voluntate humana pendeat, non in origine tantum, ſed & in duratione. Non debet tamen legis auctor legem tollere, niſi probabili de cauſa, peccaturus alioqui in regulas 98 juſtitię gubernatricis.

2. Sicut autem totam legem tollere poteſt, ita 99 & vinculum ejus circa perſonam aut factum ſingulare: manente de cętero lege, Dei ipſius exemplo, qui Lactantio teſte, *legem cum poneret, non utique ademit ſibi omnem poteſtatem, ſed habet ignoſcendi licentiam*. (f) *Imperatori*, inquit Auguſtinus, *licet revocare ſententiam, & reum mortis abſolvere & ipſi ignoſcere*, cauſam explicat, *quia non eſt ſubjectus legibus qui habet in poteſtate leges ferre*. Seneca Neronem hoc vult cogitare: *Occidere contra legem nemo poteſt: ſervare nemo pręter me.*

De Clem. l. 1, 5. 5.

3: Sed hoc quoque faciendum non eſt niſi cauſa ſubſit probabilis; quæ autem ſint cauſæ probabiles, quanquam non poteſt pręciſe definiri; tenendum tamen eſt, majores eſſe debere poſt legem, quam quæ ante legem ſpectabantur, quia legis auctoritas, quam ſervari utile eſt, ad cauſas puniendi acceſſit.

XXV. Cauſæ autem liberandi aliquem a pœna legis ſolent eſſe 1 aut intrinſecæ, aut extrinſecæ. Intrinſeca, cum 2 ſi non injuſta, dura tamen eſt pęna ad factum comparata.

XXVI. Extrinſeca, ex merito aliquo, aut alia re commendante:

GRON. 94 *Aliquo modo legibus*) Ut non poſſit de illarum ſeveritate ſemel ſtatuta remittere.

95 *Diximus verum eſſe*) 2, 4. 12.

GROT. e *Quatenus auctor legis ut pars civitatis ſpectatur*) Vide quæ ſupra in textu & notis hoc libro c. IV. §. 12.

GRON. 96 *Ut pars civitatis*) Non qua dominus eſt legis, ſed qua & ipſe & leges ſubjiciuntur legi majori, quæ eſt, *ſalus reipublicæ ſumma lex eſto*.

97 *Ut a voluntate*) Ut non tantum liberum ſit latori ſumma poteſtate prædito ferre rem vel non ferre, ſed etiam abrogare aut ſervare.

98 *Juſtitiæ gubernatricis*) Architectonicæ 1, 3. 6, quæ ratio ſtatus.

99 *Et vinculum ejus*) Ei derogare vel obrogare perſonam, aut caſum ſingularem excipiendo.

GROT. f *Imperatori licet revocare ſententiam*) Symmachus lib. III. epiſt. 63. *Alia enim eſt conditio magiſtratuum, quorum corruptæ videntur eſſe ſententiæ ſi ſint legibus mitiores: alia divorum principum poteſtas, quos decet acrimoniam ſeveri juris inflectere.* Idem diſcrimen inter regem & judicem eſt apud Themiſtium oratione V.

GRON. 1 *Aut intrinſecæ aut extrinſecæ*) Implicitæ ipſi negotio aut exterius accedentes.

2 *Si non injuſta dura tamen*) Factum, quod per interpretationem ad hanc legem trahitur, quodque etiam ad eam pertinet, non eſt ex atrociſſimis ejus generis: ut Thraſea clementiam ſuaſit in crimine Antiſtii apud Tacitum 14, ann. 48.

3 *Ra-*

Digitized by Google

dante: aut etiam ſpe magna in poſterum: quod cauſæ genus tunc maxime ſufficiet, ſi ratio legis ſaltem particulariter ceſſet in facto de quo agitur. Nam quanquam ad ſuſtinendam legis efficaciam ſatis eſt 3 ratio univerſalis ſine repugnantia contrariæ rationis, (g) tamen ceſſatio rationis, etiam quæ particularis eſt, efficit ut lex facilius & minore cum damno auctoritatis ſolvi poſſit. Id autem maxime uſu venit in iis delictis quæ per ignorantiam, quamvis culpa omni non carentem, aut per animi infirmitatem ſuperabilem quidem ſed 4 difficulter ſuperabilem, committuntur: ad quæ Chriſtianus hominum rector maxime reſpicere debet ut Deum imitetur, qui in veteri quidem fœdere multa talia hoſtiis quibuſdam expiari voluit. Levit. IV. & V. at in novo fœdere verbis & exemplis teſtatus eſt ſe ad talia reſipiſcentibus condonanda eſſe facilem. Lucæ XXIII, 34. Hebr. IV, 15. V, 2. I Timoth. I, 13. Et quidem illis Chriſti apud Lucam verbis, *condona illis, Pater, quia neſciunt quid faciunt*, (h) adductum Theodoſium ut Antiochenis ignoſceret notat Johannes Chryſoſtomus.

XXVII. Atque hinc apparet quam male Ferdinandus Vaſquius *Lib.* I. *c.*46. dixerit, juſtam cauſam diſpenſandi, id eſt lege ſolvendi, eſſe eam tantum de qua legis auctor conſultus dixiſſet, extra mentem ſuam eſſe eam obſervari. Non diſtinxit enim 5 inter ἐπιείκειαν, quæ legem interpretatur, & inter relaxationem. Unde & alibi Thomam & Scotum reprehendit, quod dicant 6 legem obligare etiamſi cauſa particulariter ceſſet, quaſi legem eſſe 7 putaſſet ſolam ſcripturam, quod illis nunquam in mentem venit. Tantum vero abeſt *Lib.* I. *c.*26. & *c.*46.

3 *Ratio univerſalis*) Ut in Horatio cæde ſororis. Ratio univerſalis legis de homicidio eſt ſecuritas privatorum a privatis & privatæ vindictæ improbatio: ea ſufficiebat ad condemnandum Horatium. Sed ratio ſpecialis eſt, ne quis ob temerariam rixam aut ſperatum commodum hominem perimat: hæc cauſa ceſſabat in Horatio: dolebat enim reipublicæ vicem, cujus hoſtis lugebatur, neque de hereditate cogitare tum quidem illi vacabat.

GROT. g *Tamen ceſſatio rationis etiam quæ particularis eſt, efficit ut lex facilius & minore cum damno auctoritatis ſolvi poſſit*) Multa ad hanc rem utilia congeſſit Gratianus cauſæ I, quæſtione VII.

GRON. 4 *Difficulter ſuperabilem*) Quippe non niſi per magnos viros, qui affectus domuerunt & in poteſtate habent.

GROT. h *Adductum Theodoſium*) Hiſtoriam vide apud Zonaram.

GRON. 5 *Inter ἐπιείκειαν*) Æquitatem, quæ ſemper ineſt legi, & quam neceſſario ſequi judex debet, & indulgentiam, quæ contra legem aliquid largitur, & ad quam judex non obligatur.

6 *Legem obligare*) Factum puniri poſſe, quamvis nullum ſit periculum rei, ob quam factum illud prohibitum eſt, ut in Mauro Veneto.

7 *Putaſſent ſolam ſcripturam*) Quaſi hac ſententia ſtatuatur, verba legis obligare ſine ratione, quæ anima legis eſt. Male: ſufficit enim ratio univerſalis, quæ ipſam occaſionem vel metum talis periculi auferre voluit, non periculum tantum.

8 *Ex*

eſt ut omnis legis relaxatio, quæ ſępe libere & dari & omitti poteſt, referenda ſit ad *ἐπιείκειαν* proprie dictam: ne illa quidem relaxatio quæ aut 8 ex caritate aut ex 9 juſtitia rectrice debetur, eo referri poteſt. Aliud enim eſt legem aut probabili aut etiam urgente cauſa tollere, aliud declarare factum ab initio mente legis non fuiſſe comprehenſum. De tollendis pœnis vidimus, de taxatione earum videamus.

XXVIII. Ex ſupra dictis apparet in pœnis duo ſpectari, id ob quod, & cujus ergo. Ob quod, eſt meritum; cujus ergo, eſt utilitas ex pœna. (i) Puniendus nemo eſt ultra meritum, quo ea
Epiſt. xv. ad Brut. pertinent quæ ex Horatio jam ante protulimus; & Ciceronis illud, *eſt pœnæ modus ſicut rerum reliquarum, & quædam mediocritas*. Ideo
L. Sanctio, D. pœnam 10 æſtimationis nomine appellat Papinianus. Et Ariſtides
de pęn. damnat. Leuctrica ſecunda humanę naturæ conveniens eſſe ait, ut in quoque crimine ſit aliquid 11 ultra quod vindicta procedere non debeat. Demoſthenes vero, in epiſtola pro Lycurgi liberis, æqualitatem in pœna non ita nude ſpectandam ait, ut in ponderibus & menſuris, ſed expenſo propoſito ac voto ejus qui deliquit. 12 Intra meriti vero modum magis aut minus peccata puniuntur, pro utilitate.

XXIX. 1. In merito examinanda veniunt (K) cauſa quæ impulit, cauſa quæ retrahere debuit, & perſonæ 13 idoneitas ad utrumque. Vix quiſquam 14 gratis malus eſt, aut ſi quem malitia propter ſeipſam delectat, is 15 ultra modum humanum proceſſit. Pars maxima ad peccandum ducuntur affectibus: *ἡ ἐπιθυμία*
Jac. 1; 15. *συλλαβοῦσα τίκτει ἁμαρτίαν. appetitus concipiens parit peccatum*. Appetitus nomine jam 16 & declinandi mali impetum comprehendo

8 *Ex caritate*) Chriſtiano, & benigno judicio ac ſenſu de proximo.

9 *Juſtitia rectrice*) Ratione ſtatus, ut in Hannone apud Juſtin. 21, 4. GROT. i *Puniendus nemo eſt ultra meritum*) Bene hac de re diſſerunt Mediolanenſes in oratione, quæ apud Guicciardinum eſt libro XVII. confer quæ hoc capite habuimus §. II. & quæ habituri ſumus libro III. cap. XI. §. I.

GRON. 10 *Æſtimationis*) Quod in ea obſervetur medium inter nimium & parum.

11 *Ultra quod vindicta*) In quo terminatur, quodque ſibi transſcendendum non putet.

12 *Intra meriti modum*) Ita, ut ſupplicii gravitas non excedat magnitudinem delicti, ut merito pœna reſpondeat.

GROT. k *Cauſa quę impulit*) Chryſoſtomus x. de ſtatuis: *οὐ γὰρ δὴ πᾶν ἁμάρτημα τὴν αὐτὴν φέρει κόλασιν, ἀλλὰ τὰ εὐκατόρθωτα μείζονα ἡμῖν ἐπάγει τὴν τιμωρίαν· non enim omnis culpa eandem pœnam meretur, ſed graviorem illa quæ facile corrigi potuit.* Et in ſecunda oratione cur obſcurum ſit vetus teſtamentum, hinc probat calumniatorem pejorem eſſe ſcortatore, fure, homicida.

GRON. 13 *Idoneitas*) Habitus, conformatio.

14 *Gratis malus*) Sine mercede, ſine ſpe commodi.

15 *Ultra modum humanum*) Non hominis, ſed propemodum Satanæ inſtar malus eſt.

16 *Et declinandi impetum*) Quoties malum facimus, ne malum patiamur, metuentes. GROT.

do, qui maxime eſt naturalis, ideoque inter appetitus honeſtiſſimus; unde quæ mortis, carceris, doloris, aut ſummæ egeſtatis vitandæ cauſa injuſte fiunt, maxime excuſabilia videri ſolent.

2. Et huc illud Demoſthenis pertinet: *æquum eſt, his qui, cum divites ſint, mali ſunt, magis iraſci, quam his quos egeſtas impellit, nam apud humanitate utentes judices neceſſitas aliquid adfert veniæ, cum ſi qui in rerum effluentia injuſti ſunt, nihil habeant prætexti probabilis*. Sic Acarnanas excuſat Polybius quod, impendentis periculi reſpectu, federis cum Græcis in Ætolos initi leges non impleſſent. Lib. iv. Ariſtoteles: ἑκουσίῳ μᾶλλον ἔοικεν ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας· ἡ μὲν γὰρ δι' ἡδονὴν, ἡ δὲ διὰ λύπην. καὶ ἡ μὲν λύπη ἐξίστησι, καὶ φθείρει τὴν τοῦ ἔχοντος φύσιν. ἡ δὲ ἡδονὴ οὐδὲν τοιοῦτον ποιεῖ. μᾶλλον τε ἑκούσιον· *magis voluntaria eſt incontinentia, quam timiditas: nam illa voluptatis ergo, hæc propter dolorem*. (l) *Dolor autem hominem quaſi extra ſe rapit naturæ exitium adferens: voluptas nihil tale*, (m) *ideo plus habet voluntarii*. In eundem ſenſum inſignis eſt (n) locus apud Porphyrium, 17 de non eſu animalium libro tertio.

3. Cæteri appetitus ad bonum aliquod tendunt, aut verum, aut 18 imaginabile. Vera bona extra virtutes & earum actiones quæ ad peccatum non ducunt (ἀντακολουθοῦσι γὰρ αἱ ἀρεταὶ, *conſentiunt enim virtutes inter ſe*) ſunt aut 19 delectantia, aut delectantium cauſa quæ utilia vocantur, ut poſſeſſionum abundantia.

(o) Ima-

GROT. l *Dolor autem hominem quaſi extra ſe rapit*) Vide egregiam comparationem furis & adulteri Proverbiorum VI, 30.

m. *Ideo plus habet voluntarii*) Philo ad decalogum: πάντα μὲν γὰρ τῆς ψυχῆς πάθη χαλεπὰ, κινοῦντα καὶ σείοντα αὐτὴν παρὰ φύσιν καὶ ὑγιαίνειν οὐκ ἐῶντα. χαλεπώτατον δ' ἐπιθυμία, διὸ τῶν μὲν ἄλλων ἕκαστον θύραθεν ἐπεισιὸν καὶ προσπίπτον ἔξωθεν, ἀκούσιον εἶναι δοκεῖ. μόνη δ' αὐτὴ ἐπιθυμία τὴν ἀρχὴν ἐξ ἡμῶν λαμβάνει καὶ ἔστιν ἑκούσιος· *omnes quidem animi perturbationes graves, ut quæ animum extra naturalem ſtatum moveant atque concutiant, ſed omnium harum graviſſima eſt cupido; nam cætera, quia extrinſecus ad nos impetum faciunt noſque pulſant, videntur velut invitis evenire: at ſola cupido, utpote ex nobis intus ortum habens, magis ſpontis eſſe noſtræ videtur*.

n. *Locus apud Porphyrium*) Et ſimilis apud M. Antoninum de vita ſua libro II. ubi iram & cupiditatem inter ſe confert, Plutarchus Romulo: ἡ δὲ κινήσασα τὸν θυμὸν ἀρχὴ μᾶλλον παραιτεῖται τὸν ὑπὸ μείζονος αἰτίας, ὥσπερ ὑπὸ πληγῆς χαλεπωτέρας ἀνατραπέντα· *Commovens animum cauſa plus excuſationis ei præſtat qui ex graviore cauſa, velut ictu validiore, evertitur*.

GRON. 17 *De non eſu animalium*) Περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων, de abſtinentia veſcendi animalibus.

18 *Imaginabile*) Imaginarium; non verum, ſed ipſi fingunt bonum putantque, quod non eſt.

19 *Delectantia*) Voluptas, honor.

GROT.

(o) Imaginabilia non autem vere bona ſunt, 19 excellentia ſupra alios quatenus a virtute & utilitate ſejungitur, & vindicta: quæ quo magis a natura abeunt, eo 20 ſunt fœdiora. Et hos tres appetitus Johannes his vocibus exprimit: ἐπιθυμία σαρκὸς, ἐπιθυμία τῶν
1.Joh.II, 16. ὀφθαλμῶν, ἀλαζονεία τοῦ βίου. Primum enim membrum voluptatum deſideria, ſecundum habendi cupiditatem, tertium vanæ gloriæ conſectationem & iracundiam complectitur. Philo in Decalogi explicatione omnia mala eſſe dicit, ἐξ ἐπιθυμίας; ἢ χρημάτων ἢ δόξης ἢ ἡδονῆς. Lactantius libro ſexto: *virtus eſt iram cohibere, cupiditatem compeſcere, libidinem refrænare. Nam fere omnia, quæ fiunt injuſte atque improbo, ab his oriuntur affectibus*; quod & alibi repetit.

XXX. 1. Cauſa, quæ a delinquendo abſtrahere debet, generalis eſt injuſtitia. Verſamur enim non in quibuſvis peccatis; ſed in iis 21 quæ reſpectum habent extra peccantem. Injuſtitia eo eſt major quo majus alteri damnum infertur. Ideo primum locum obtinent 22 delicta consummata, poſtremum quæ 23 ad actus aliquos ſed non ad ultimum proceſſerunt: in quibus tanto quidque eſt gravius, quo ulterius proceſſit. In utrovis genere ea injuſtitia eminet, quæ 24 communem ordinem perturbat, ac proinde plurimis nocet. Sequitur ea quæ ſingulos tangit. Maxima hic eſt quæ vitam: proxima quæ familiam, cujus fundamentum eſt matrimonium: poſtremo quæ res ſingulas expetibiles ſpectat, ſive directe ſubtrahendo, ſive dolo malo cauſam dando damni.

2. Poſſunt hæc ipſa ſubtilius dividi, ſed quem indicavimus ordinem Deus in decalogo ſecutus eſt. Nam 25 parentum nomine, qui naturales ſunt magiſtratus, etiam alios rectores par eſt intelligi, quorum auctoritas ſocietatem humanam continet: ſequitur interdictio homicidii: deinde matrimonii ſanctio, inhibitis adulteriis: tum furta, & falſimoniæ: loco ultimo delicta inconſummata. Inter

GROT. o *Imaginabilia non autem vere bona ſunt*) Seneca epiſt.XVI. *naturalia deſiderio finita ſunt. ex falſa opinione naſcentia, ubi deſinant non habent*. Vide Chryſoſtomum in tractationibus moralibus ad Rom.VI. ad 2.Cor.XI, 12. ad Epheſ.I, 14.

GRON. 19 *Excellentia ſupra alios*) Cicero 1, off.9.

20 *Sunt fœdiora*) Atque ideo gravant & onerant, quod propterea eſt peccatum.

21 *Quæ reſpectum habent*) Quibus non modo turpior fit, qui peccat; ſed etiam alius, neque id meritus, læditur.

22 *Delicta conſummata*) Facinora perpetrata.

23 *Ad actus aliquos*) Inchoata.

24 *Communem ordinem*) Societatis publicæ fedus violat.

25 *Parentum nomine rectores*) Magiſtratus, præceptores, doctores, ſeniores & quoſvis ſuperiores, quibus ut ſua conſtet veneratio publicæ tranquillitatis intereſt.

26 Quæ-

ter cauſas autem abſtrahentes non debet poni tantum 26 qualitas ejus quod directe fit, ſed ejus quod ſecuturum probabile eſt, ut in incendio & 27 perfoſſo aggere multorum ſummæ, calamitates & mortes etiam ſpectandæ ſunt.

3. Ad injuſtitiam, quam generalem cauſam poſuimus, (p) interdum & aliud accedit vitium, puta impietas in parentes, inhumanitas in propinquos, ingratus animus in beneficos, quę augent delictum. Apparet quoque major pravitas (q) ſi quis ſæpius deliquit: quia 28 habitus mali actibus ſunt pejores. Et hinc intelligi poteſt quatenus natura æquum ſit quod 29 apud Perſas fiebat, (r) ut vita anterior ſimul cum delicto in æſtimationem veniret. Id enim locum habere debet in his quibus alioqui non malis ſubito aliqua peccandi dulcedo ſubrepſit: non in his qui totum vitæ genus immutarunt, in quibus ipſe Deus apud Ezechielem nullam ſe habere ait prioris vitæ rationem, quibuſque adeo Thucydideum illud aptari poteſt: διπλασίας ζημίας ἄξιοί εἰσιν ὅτι ἀντ᾽ ἀγαθῶν κακοὶ γεγένηνται. *dupliciter pœnas merentur eo quod ex bonis mali facti ſunt.* Quod & alibi dixit: ὅτι οὐκ ἐκ προσηκόντων ἁμαρτάνουσι, *quia ipſos peccare minime decebat.*

4. Itaque optime Chriſtiani veteres in 30 pœnis canonum æſtimandis (s) nudum delictum voluerunt aſpici, ſed ſimul vitæ

quod

26 *Qualitas ejus*) Id damnum & incommodum, quod præſens dabo, dum pecco, ſed etiam, quod gravius & latius patens ex præſenti conſecuturum eſt.

27 *Perfoſſo aggere*) Ut per eam lacunam aqua immodica effundetur in prædia & fundos ejus, quem lædere poſſumus.

GROT. p *Interdum & aliud accedit vitium*) Vide locum inſignem in Lucii vita apud Xiphilinum ex Dione.

q *Si quis ſæpius deliquit*) Τὸ μὲν γὰρ ἀγνοῆσαί ποτε τὰ κατὰ τὸν βίον ἐστὶν ἀνθρώπου· τὸ δὲ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς πράγμασι πλεονάκις ἁμαρτάνειν, τέλεον ἐξεστηκότος τοῖς λογισμοῖς· ὅσῳ γὰρ πλείοσιν ἐλαττώμασι περιπεπτώκαμεν, τοσούτῳ μείζονος τιμωρίας ἄξιοι τυχεῖν ὑπάρχομεν· *aliquando ignoraſſe quod vita exigat, hominis eſt: at in iiſdem rebus ſæpius aberrare, emota eſt mentis: quo enim plura ſunt in quæ incidimus delicta, hoc majorem pœnam commemoremur.*

GRON. 28 *Habitus mali*) Conſuetudo peccandi odioſiorem facit peccantem quam unicum delictum.

29 *Apud Perſas*) Herodotus l. I. c. 13.

GROT. r *Ut vita anterior ſimul cum delicto in æſtimationem veniret*) Aſinius Pollio: *qua major pars vitæ atque ingenii ſtetit, ea judicandum de homine eſt.* Cicero in Sul. *Omnibus rebus, judices, quæ graviores majoreſque ſunt, quid quis voluerit, cogitarit, non ex crimine ſed ex moribus ejus qui arguitur eſt ponderandum.*

GRON. 30 *Pœnis canonum*) Quos irrogant canones conciliorum.

GROT. s *Non nudum delictum voluerunt aſpici*) Canon Ancyranus XXV Chryſoſtomus ad II. Corinthios c. II. ὅθεν μανθάνομεν, ὅτι οὐ δεῖ μόνον πρὸς τὴν φύσιν τῶν ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἕξιν τῶν ἁμαρτανόντων τὴν μετάνοιαν ὁρίζειν· *unde diſcimus pœnitentiæ fines determinandos non ſola delictorum natura inſpecta, ſed & propoſiti & moris eorum qui peccarunt.* Idem III. de ſacerdotio: οὐ

Yyy γὰρ

Digitized by Google

quod præceſſit & quod ſequitur; ut ex Ancyrana & aliis Synodis videre eſt. Sed & lex poſita adverſus vitium, ſpecialem 31 quandam malitiam veteri ſuperaddit: quod ita docet Auguſtinus: (t) *lex prohibens omnia delicta congeminat: non enim ſimplex peccatum eſt non ſolum malum, ſed etiam vetitum committere.* Tacitus: *ſi velis quod nondum vetitum eſt, timeas ne vetere: at ſi prohibita impune tranſcenderis, neque metus ultra, neque pudor eſt.*

Rom. VII. 13.
De vera relig. c. 6.
Ann. III.

XXXI. 1. Perſonæ aptitudo, aut ad conſiderandas 32 cauſas avertentes, aut ad ſuſpiciendos 33 affectus incitantes conſiderari ſolet in corporis mixtura, ætate, ſexu, educatione, circumſtantiis actus. Nam & pueri, & fœminæ, & craſſi ingenii homines, maleque educati, juſti & injuſti, liciti & illiciti diſcrimina minus habent cognita: & in quibus bilis prævalet, iracundi ſunt, in quibus ſanguis ad venerem proni, tum vero 34 huc juventus, 35 illuc ſenectus propendet. Andronicus Rodius: *φαίνεται τοίνυν ὅτι ἀπολογίαν τινὰ δίδωσι τῆς αἰσχρᾶς, τὸ πεφυκέναι πρὸς αὐτά, καὶ ἀνεκτότερον ποιεῖ τὸ ἔγκλημα· videtur factis turpibus excuſationis aliquid 36 adferre natura, & delictum efficere tolerabilius.* Metum accendit mali imminentis cogitatio, & iracundiam recens ac necdum ſedatus dolor, ita ut rationem audiri vix ſinant: ſuntque illorum affectuum delicta merito minus odioſa quam quæ ex voluptatis naſcuntur deſiderio, quod & 37 minus efficaciter movet, & differri (u) & aliam ſibi materiam ſine injuria quærere facilius poteſt.

Ari-

γὰρ ἁπλῶς πρὸς τὸ τῶν πλημμελουμένων μέτρον δεῖ καὶ τὴν ἐπιτιμίαν ἐπάγειν, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἁμαρτανόντων στοχάζεσθαι προαίρεσιν· non enim ad ſolam menſuram delictorum pœna imponenda eſt, ſed & inquirendum quis fuerit ejus qui peccavit animus.

GRON. 31 *Quandam malitiam veteri*) Simul atque quod improbum eſt per ſe, etiam lege vetitum eſt, jam plus vice ſimplici obligat.

GROT. t *Lex prohibens omnia delicta congeminat*) Bene Cryſoſtomus: *ἐνταῦθα οὐ μόνον ὁμοτιμίαν δείκνυσι Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησιν, ἀλλὰ καὶ πολὺ τὸν Ἰουδαῖον βαρούμενον ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου δόσεως· hic non tantum par jus dignitatemque oſtendit Judæi & Græci, ſed & Judæum hoc ipſo prægravari quod legem acceperit.* Deinde: *ὁ γὰρ πλείονος ἀπολαύσας τῆς διδασκαλίας μείζονα ἂν εἴη καὶ τιμωρίαν ἄξιος ὑπομεῖναι παρανομῶν· Nam qui plus inſtitutionis accepit; is majores etiam contemtæ legis pœnas meretur.*

GRON. 32 *Cauſas avertentes*) Rationes quæ deterrent a peccando.

33 *Affectus incitantes*) Metum crediti mali & deſideria verorum aut imaginariorum bonorum.

34 *Huc juventus*) Ad vagam & legibus inimicam Venerem.

35 *Illuc ſenectus*) Ad iracundiam.

36 *Adferre natura*) Ingenium hominis in eam culpam proclive.

37 *Minus efficaciter*) Deſiderium voluptatis non tam acres habet ſtimulos, nec tam brevia tempora, & laxiorem materiam cupidinis ſedandæ quam dolor & iracundia.

GROT. u *Et aliam ſibi materiam ſine injuria quærere facilius poteſt*) Chryſoſtomus ad Galatas: *ἡ ἐπιθυμία μίξιν ἐπιζητεῖ μόνον, οὐ τοιάνδε μίξιν. cupido concubitum tantum quærit, non hujus aut illius concubitum.* Tertullianus

Digitized by Google

Ariſtoteles Nicomachiorum ſeptimo: ὁ θυμὸς φυσικώτερον καὶ ἡ χαλεπότης τῶν ἐπιθυμιῶν τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων. *magis naturale ira & acerbitas quam cupiditas eorum quæ modum excedunt minimeque ſunt neceſſaria.* Nic. VII, 10.

2. Omnino enim illud tenendum eſt, 38 quo animi eligentis judicium magis impeditur, quoque magis naturalibus cauſis, eo quod delinquitur minoris eſſe. Ariſtoteles dicto libro: μᾶλλον ἀκόλαστον ἂν εἴποιμεν, ὅστις μὴ ἐπιθυμῶν ἢ ἠρέμα διώκει τὰς ὑπερβολὰς καὶ φεύγει μετρίας λύπας, ἢ τοιοῦτον ὅστις διὰ τὸ ἐπιθυμεῖν σφόδρα. τί γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιήσαιεν εἰ προσγένοιτο ἐπιθυμία νεανική, καὶ περὶ τὰς ἀναγκαίων ἐνδείας λύπη ἰσχυρά. *minus temperantem dicimus hunc, qui a motu concupiſcente aut non tentatus, aut leviter tentatus quærit enormes voluptates aut mediocria incommoda defugit, eo qui vehementi affectu percellitur. Nam quid idem ille facturus fuiſſe putandus eſt, ſi adfuiſſet juvenilis quædam perturbatio animi, aut gravis dolor ex penuria eorum 39 quibus negatis natura doleat?* Quicum convenit illud Antiphanis: Cap. 6.

(x) *Qui cum ſit opulens nequiter quicquam facit.*
Hunc, ſi eſſet pauper, quid non facturum putas?

Et quæ in ſenum amores paſſim in comœdiis legimus: Ex his igitur cauſis æſtimandum meritum intra quod pœna conſiſtere debeat.

XXXII. 1. Tenendum autem eſt quod Pythagorici dicebant, juſtitiam eſſe (y) τὸ ἀντιπεπονθὸς, id eſt, parem paſſionem in pœnis

nus libro II. ad uxorem: *non quanto grandis eſt continentia carnis quæ viduitati miniſtrat, tanto, ſi non ſuſtineatur, ignoſcibile videri poteſt; difficilium enim facilis eſt venia. Quanto autem habere in Domino perpetrabile eſt uti noſtræ poteſtatis, tanto culpabilius eſt non obſervare quod poſſis?* & mox: *quanto poteſtas vitandi fuit, tanto contumaciæ crimine oneratur.* Adde M. Antoninum, loco modo indicato, ubi Theophraſto auctore utitur.

GRON. 38 *Quo animi eligentis*) Quanto gravius lumen rationis occæcatur & offunditur affectu vel perturbatione aliqua, ut cauſas avertentes videre ac ponderare nequeat, qui affectibus illis impellitur; quantoque illa perturbatio frequentior, violentior & magis repentina eſt; tanto excuſabilius delictum & leviore pœna puniendum.

39 *Quibus negatis*) Quibus ægre caremus.

GROT. x *Qui cum ſit opulens nequiter quicquam facit*) Chryſoſtomus de providentia IV. ὥστε ὅταν ἴδῃς τὸν πλουτοῦντα ἀδικοῦντα, πλεονεκτοῦντα, ἁρπάζοντα, διὰ τοῦτο μάλιστα αὐτὸν στέναζον, ἐπειδὰν πλούσιος ὢν ταῦτα ποιῇ. μείζονα γὰρ δίδωσι τιμωρίαν· *quare ubi divitem videris injuſtum, avarum, rapacem, hoc magis eum miſerare, quod talia dives faciat. Ob id ipſum enim punietur gravius.*

y Τὸ ἀντιπεπονθὸς) Ταυτοπάθεια Harmenopulo.

nis, id 40 non ita accipi debere quaſi qui alteri nocuit 41 deliberato & ſine cauſis culpam valde minuentibus, tantundem nocumenti nec amplius ferre debeat. Id enim non ita eſſe 42 ipſa lex; quę legum omnium perfectiſſimum exemplar eſt, oſtendit, cum furta quadruplo aut quintuplo vult lui. Et lege Attica fur, (z) ultra dupli condemnationem, per dies aliquot vinctus habebatur, ut Demoſthenes in Timocratem nos docet. *Leges*, inquit Ambroſius, *ea quæ detracta ſunt alicui 43 cum injuria perſonæ aut 44 rei ipſius cumulo reſtitui imperant, quo furem a detrahendo 45 aut pæna deterreant, 46 aut mulcta revocent*. Ariſtides Leuctrica ſecunda: τοῖς ἐν δικαστηρίοις ἐπεξιοῦσι τοῖς ἀδικήσασι μείζονα ἢ καθ' ἃ πεπόνθασι δέδοται περὶ τῶν νόμων εἰς τιμωρίας λόγον· *his qui judicio illatas ſibi injurias perſequuntur, majora leges permittunt pro vindicta exigere, quam quæ ipſis acciderant*. 47 Seneca de judicio poſt hanc vitam:

ſcelera 48 taxantur modo
Majore noſtra.

Libro XV. 1, c. XXXIV.

2. (a) Apud Indos, ut Strabo notat, qui quem mutilaſſet 49 ſupra talionem, manu truncabatur. Et in Magnis moralibus quæ Ariſtotelis nomen præferunt legimus: οὐ δίκαιον εἴ τις τὸν ὀφθαλμὸν ἐξέκοψέ τινος ἀντεκκοπῆναι μόνον ἀλλὰ πλείονα παθεῖν· *juſtum eſt ſi quis oculum alteri effoderit, non tantundem modo, ſed & amplius patiatur*. Nec enim æquum eſt ut 50 par ſit periculum innocentis &

GRON. 40 *Non ita accipi debere*) Nempe ita, ut ne quod modicum eſt, puniatur atrociter; ne quod atrox, perfunctorie, atque, ut ita dicam, Horatio tigillo: non vero, quaſi non debeat eſſe major dolor patientis, quam paſſi injuriam.

41 *Deliberato & ſin:*) Non abreptus ſuperveniente affectu, ſed conſilio.

42 *Ipſa lex*) Dei per Moſen Hebræis data.

GROT. z *Ultra dupli condemnationem*) Alludit huc locus Apoc. XVIII, 6 *Reddite duplum*. Hercules Minyas, qui a Thebanis ſine jure tributum extorſerant, duplum coegit ejus tributi pendere Thebanis. Apollodorus lib. II.

GRON. 43 *Cum injuria perſonæ*) Vexatione, juſto ſupplicio.

44 *Rei ipſius cumulo*) Penſione ampliore, quam quanti res erat ablata.

45 *Aut pæna*) In corpore.

46 *Aut mulcta*) in pecunia vel patrimonio.

47 *Seneca*) Herc. fur. 746.

48 *Taxantur modo majore noſtra*) Apud ipſum veſtra. Et loquitur de regibus & magiſtratibus per apoſtrophen, eoſque apud inferos gravius puniri ait quam privatos. Error memoriæ.

GROT. a *Apud Indos*) Apud Indorum alios furtum morte punitum notavit Nicolaus Damaſcenus.

GRON. 49 *Supra talionem*) Præter membrum, quo alium mutilaverat, manum amittebat.

50 *Par ſit periculum innocentis*) Debet nociturus gravius timere damnum, quam dare inſtituit innocenti, ut ſic quoque abſterreatur.

GROT.

Digitized by Google

& nocentis, ut recte oſtendit (b) Philo, quo loco de homicidii pœna tractat. Atque hoc inde quoque æſtimari poteſt, quod delicta quædam (c) non conſummata, & ideo conſummatis minora, 51 nocumentum infligant par cogitato, quod in lege Hebræa (d) de falſo teſte proditum, & in lege Romana de eo qui hominis 52 occidendi cauſa cum telo ambulavit. Cui conſequens eſt ut perfectis criminibus major reſpondeat pœna, ſed quia morte nihil eſt gravius, eaque iterari non poteſt, ut Philo notat dicto loco, ideo intra eam neceſſario conſiſtitur, additis tamen interdum pro merito cruciatibus. *Deut.* XIX. 19.

XXXIII. Pœnæ autem magnitudo non tantum nude ſpectatur, ſed cum reſpectu ad patientem. Nam mulcta eadem pauperem onerabit, divitem non onerabit; & vili ignominia leve erit malum, honorato grave: quo genere diverſitatis ſæpe utitur lex Romana: unde 53 harmonicam proportionem extruxit Bodinus, cum tamen revera ſimplex hic ſit & qualis in 54 numeris æqualitas, meriti ad pœnam, ſicut in contractibus mercis ad nummos, quanquam alibi merx eadem plus, alibi minus valet, itemque nummi, At fatendum ſæpe in lege Romana id non fieri ἄνευ προσωποληψίας, id eſt ſine nimio 55 perſonarum & qualitatum ad factum non pertinentium reſpectu, a quo vitio longiſſime ſemper abeſt lex Moſis. Et hæc quidem ut diximus intrinſeca eſt pœnæ taxatio. *Lib.* VI, *de rep c.ult.*

XXXIV. Sed 56 intra conceſſum modum ad minimum ducit ca-

GROT. b *Philo*) Secundo de legibus ſpecialibus.

c *Non conſummata, & ideo conſummatis minora*) Plinius de leone: *Vulneratus obſervatione mira percuſſorem novit, & in quantalibet multitudine appetit. Eum vero qui telum quidem miſerit, ſed tamen non vulneraverit, correptum raptatumque ſternit, nec vulnerat.*

GRON. 51 *Nocumentum infligant par*) Tam graviter puniantur, quam ſi perfecta eſſent, non tantum deſtinata.

GROT. d *De falſo teſte proditum*) Et de eo qui uxorem ſtupri inſimulavit, ut dotem lucraretur. Deuter. XXII, 19. Et de eo qui cæteroqui ex cauſa injuſta aliquem in judicium deduxerit, alienum ſibi vindicans. Exod. XXII, 9.

GRON. 52 *Occidendi cauſa cum telo*) Qui perinde tenetur l. Cornelia de ſicariis, atque is qui hominem occidit, l. 1, D. ad l. Corn. de ſicar.

53 *Harmonicam proportionem*) Vide Hornej. 3, ethic. 12, 8.

54 *Numeris æqualitas*) Proportio arithmetica.

55 *Perſonarum & qualitatum*) Ut eum, qui uxorem in adulterio deprehenſam occiderit; humiliore loco poſitum, in exſilium perpetuum ire jubet; in aliqua dignitate poſitum ad tempus relegat, l. 1. §. 5. D. ad l. Cornel. Similis προσωποληψία in l. 12. D. de incend. rui. nauf. l. 45. D. de injuriis, l. 11. de ſepulcro violato, l. 1. de abigeis, l. 1. de furibus balneariis.

56 *Intra conceſſum*) Ut ex eo genere pœnarum, quod delicto reſpondet, id eligatur, quod leniſſimum eſt.

57 *In-*

 543

quit Seneca, *quidquid æquo plus futurum eſt in partem humaniorem præponderet*. Alibi: *pœnam ſi tuto poterit. donet, ſin minus, temperet*. Et apud Diodorum Siculum laudatur rex Ægyptius, quod imponeret *τιμωρίας ἐλάττους τῆς ἀξίας*, (g) *ſupplicia meritis minora*. De M. Antonino Capitolinus: *erat mos iſte Antonino, ut omnia crimina minore ſupplicio, quam legibus plecti ſolerent, puniret*. Iſæus quoque orator dixit, oportere leges quidem conſtitui rigidas, ſed (h) pœnas exigi legibus mitiores. Et Iſocratis eſt monitum: *τὰς τιμωρίας ἐλάττους ποιεῖσθαι τῶν ἁμαρτανομένων*: *ut pœnæ infligantur infra peccati modum*. Lib. 1. de Cl. cap. 1. Cap. XX.

2. (i) Auguſtinus 64 comitem Marcellinum ſic admonet ſui officii: *mihi ſollicitudo maxima incuſſa eſt, ne forte ſublimitas tua cenſeat eos tanta legum ſeveritate eſſe plectendos, ut qualia fecerunt, talia patiantur, ideoque his literis obteſtor fidem tuam, quam habes in Chriſto, per ipſius Domini noſtri miſericordiam ut hoc non facias, nec omnino fieri permittas*. Cujus eſt & hoc: *Sic etiam ipſos criminum ultores, atque 65 in hoc officio non ira propria concitatos, ſed legum miniſtros, nec ſuarum ſed alienarum examinatarum injuriarum vindices, quales judices eſſe debent, 66 terruit divina cenſura, 67 ut cogitarent propter ſua peccata miſericordiam Dei neceſſariam, nec putarent ad 68 culpam officii ſui pertinere, ſiquid erga eos miſericorditer agerent, quorum vita neciſque haberent legitimam poteſtatem*.

XXXVII. Speramus nihil a nobis prætermiſſum, quod ad hujus argumenti ſatis difficilis & obſcuri cognitionem magnopere faciat: nam quatuor illa quæ (K) Maimonides maxime ait ſpecta-

GROT. g *Supplicia meritis minora*) Juſtin. 11. Hunnis ſcribens: *Ῥωμαίοις ἔνεστι μὴ ἀντιτιθέναι τὰς τιμωρίας ἰσοῤῥόπους τοῖς πλημμελήμασι*: *Romanis mos hic eſt, non irrogare pœnas pares peccantium merito*.

h *Pœnas exigi legibus mitiores*) Hoc ſibi volebat Henricus Imperator ſymbolo mali punici, cum dicto: *Subacre*. Rex apud Caſſiodorum XI. 40. *Qui periculoſe juſti ſumus, ſub ſecuritate ſemper ignoſcimus*.

i *Auguſtinus*) Epiſtola CLIX. quæ citatur ca. circumcelliones, cauſa XXIII. quæſt. V. Vide, ſi placet, ad Auguſtinum eundem epiſtolam Macedonii, & eam qua reſpondet Auguſtinus numeris LIII, & LIV. Adde de Theodoſio juniore quæ ſunt in excerptis Johannis Antiocheni ex manuſcripto Peireſcii. Macedonius ad Auguſtinum: *officium ſacerdotis eſt, intervenire pro reis*.

GRON. 64 *Comitem Marcellinum*) Amitum principis & provinciæ alicui aut magnæ procurationi præfectum.

65 *In hoc*) In hanc rem.

66 *Terruit divina cenſura*) Illa cujus meminit num. 3. judicium Dei, quod ipſi de ſe futurum exſpectabant.

67 *Ut cogitarent*) Mitiores forent in delinquentes, quia & ipſi eſſent peccatores apud Deum, & eum ſibi propitium optarent.

68 *Culpam officii*) Se officio deeſſe aut eo male fungi.

GROT. k *Maimonides*) Lib. III. directoris, c. 41. Confer c. ſicut dignum, de homicidio voluntario, vel caſuali. GRON.

Digitized by Google

ter cauſas autem abſtrahentes non debet poni tantum 26 qualitas ejus quod directe fit, ſed ejus quod ſecuturum probabile eſt, ut in incendio & 27 perfoſſo aggere multorum ſummæ calamitates & mortes etiam ſpectandæ ſunt.

3. Ad injuſtitiam, quam generalem cauſam poſuimus, (p) interdum & aliud accedit vitium, puta impietas in parentes, inhumanitas in propinquos, ingratus animus in beneficos, quę augent delictum. Apparet quoque major pravitas (q) ſi quis ſæpius deliquit: quia 28 habitus mali actibus ſunt pejores. Et hinc intelligi poteſt quatenus natura æquum ſit quod 29 apud Perſas fiebat, (r) ut vita anterior ſimul cum delicto in æſtimationem veniret. Id enim locum habere debet in his quibus alioqui non malis ſubito aliqua peccandi dulcedo ſubrepſit: non in his qui totum vitæ genus immutarunt, in quibus ipſe Deus apud Ezechielem nullam ſe habere ait prioris vitæ rationem, quibuſque adeo Thucydideum illud aptari poteſt: διπλασίας ζημίας ἄξιοί εἰσιν ὅτι ἀντ' ἀγαθῶν κακοὶ γεγένηνται· *dupliciter pœnas merentur eo quod ex bonis mali facti ſunt*. Quod & alibi dixit: ὅτι οὐκ ἐκ προσηκόντων ἁμαρτάνουσι, *quia ipſos peccare minime decebat*.

4. Itaque optime Chriſtiani veteres in 30 pœnis canonum æſtimandis (s) nudum delictum voluerunt aſpici, ſed ſimul vitæ quod

26 *Qualitas ejus*) Id damnum & incommodum, quod præſens dabo, dum pecco, ſed etiam, quod gravius & latius patens ex præſenti conſecuturum eſt.

27 *Perfoſſo aggere*) Ut per eam lacunam aqua immodica effundetur in prædia & fundos ejus, quem lædere poſſumus.

GROT. p *Interdum & aliud accedit vitium*) Vide locum inſignem in Lucii vita apud Xiphilinum ex Dione.

q *Si quis ſæpius deliquit*) Τὸ μὲν γὰρ ἀγνοῆσαί ποτε τὰ κατὰ τὸν βίον ἐστιν ἀνθρώπου· τὸ δὲ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς πράγμασι πλεονάκις ἁμαρτάνειν, τέλεον ἐξεστηκότος τοῖς λογισμοῖς· ὅσῳ γὰρ πλείοσιν ἐλαττώμασι περιπεπτώκαμεν, τοσούτῳ μείζονος τιμωρίας ἄξιοι τυχεῖν ὑπάρχομεν· *aliquando ignoraſſe quod vita exigat, hominis eſt: at in iiſdem rebus ſæpius aberrare, emota eſt mentis: quo enim plura ſunt in quæ incidimus delicta, hoc majorem pœnam commemeremur.*

GRON. 28 *Habitus mali*) Conſuetudo peccandi odioſiorem facit peccantem quam unicum delictum.

29 *Apud Perſas*) Herodotus l. 1. c. 13.

GROT. r *Ut vita anterior ſimul cum delicto in æſtimationem veniret*) Aſinius Pollio: *qua major pars vitæ atque ingenii ſtetit, ea judicandum de homine eſt*. Cicero in Sul. *Omnibus rebus, judices, quæ graviores majoreſque ſunt, quid quis voluerit, cogitarit, non ex crimine ſed ex moribus ejus qui arguitur eſt ponderandum*.

GRON. 30 *Pœnis canonum*) Quos irrogant canones conciliorum.

GROT. s *Non nudum delictum voluerunt aſpici*) Canon Ancyranus XXV Chryſoſtomus ad II. Corinthios c. 11. ὅθεν μανθάνομεν, ὅτι οὐ δεῖ μόνον πρὸς τὴν φύσιν τῶν ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἕξιν τῶν ἁμαρτανόντων τὴν μετάνοιαν ὁρίζειν· *unde diſcimus pœnitentiæ fines determinandos non ſola delictorum natura inſpecta, ſed & propoſiti & moris eorum qui peccarunt*. Idem III. de ſacerdotio: οὐ

quod præceſſit & quod ſequitur; ut ex Ancyrana & aliis Syno-
Rom. VII. 13. dis videre eſt. Sed & lex poſita adverſus vitium, ſpecialem 31 quan-
De vera relig. c. 6. dam malitiam veteri ſuperaddit: quod ita docet Auguſtinus: (t) *lex prohibens omnia delicta congeminat: non enim ſimplex peccatum eſt*
Ann. III. *non ſolum malum, ſed etiam vetitum committere*. Tacitus: *ſi velis quod nondum vetitum eſt, timeas ne vetere: at ſi prohibita impune tranſcenderis, neque metus ultra, neque pudor eſt*.

XXXI. 1. Perſonæ aptitudo, aut ad conſiderandas 32 cauſas avertentes, aut ad ſuſpiciendos 33 affectus incitantes conſiderari ſolet in corporis mixtura, ætate, ſexu, educatione, circumſtantiis actus. Nam & pueri, & fœminæ, & craſſi ingenii homines, maleque educati, juſti & injuſti, liciti & illiciti diſcrimina minus habent cognita: & in quibus bilis prævalet, iracundi ſunt, in quibus ſanguis ad venerem proni, tum vero 34 huc juventus, 35 illuc ſenectus propendet. Andronicus Rodius: *φαίνεται τοίνυν ὅτι ἀπολογίαν τινὰ δίδωσι τοῖς αἰσχροῖς, τὸ πεφυκέναι πρὸς αὐτά, καὶ ἀνεκτότερον ποιεῖ τὸ ἔγκλημα· videtur factis turpibus excuſationis aliquid* 36 *adferre natura, & delictum efficere tolerabilius*. Metum accendit mali imminentis cogitatio, & iracundiam recens ac necdum ſedatus dolor, ita ut rationem audiri vix ſinant: ſuntque illorum affectuum delicta merito minus odioſa quam quæ ex voluptatis naſcuntur deſiderio, quod & 37 minus efficaciter movet, & differri (u) & aliam ſibi materiam ſine injuria quærere facilius poteſt.

Ari-

γὰρ ἁπλῶς πρὸς τὸ τῶν παραπτωμάτων μέτρον δεῖ καὶ τὴν ἐπιτιμίαν ἐπάγειν. ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν ἁμαρτανόντων στοχάζεσθαι προαιρέσεως· *non enim ad ſolam menſuram delictorum pœna imponenda eſt, ſed & inquirendum quis fuerit ejus qui peccavit animus.*

GRON. 31 *Quandam malitiam veteri*) Simul atque quod improbum eſt per ſe, etiam lege vetitum eſt, jam plus vice ſimplici obligat.

GROT. t *Lex prohibens omnia delicta congeminat*) Bene Cryſoſtomus: ἐνταῦθα οὐ μόνον ἰσοτιμίαν δείκνυσι Ἰουδαίου καὶ Ἕλληνος, ἀλλὰ καὶ πολὺ τὸν Ἰουδαῖον βαρούμενον ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου δόσεως· *hic non tantum par jus dignitatemque oſtendit Judæi & Græci, ſed & Judæum hoc ipſo prægravari quod legem acceperit*. Deinde: ὁ γὰρ πλείονος ἀπολαύσας τῆς διδασκαλίας μείζονα ἂν εἴη καὶ τιμωρίαν ἄξιος ὑπομεῖναι παρανομῶν· *Nam qui plus inſtitutionis accepit; is majores etiam contemtæ legis pœnas meretur.*

GRON. 32 *Cauſas avertentes*) Rationes quæ deterrent a peccando.

33 *Affectus incitantes*) Metum emeriti mali & deſideria verorum aut imaginariorum bonorum.

34 *Huc juventus*) Ad vagam & legibus inimicam Venerem.

35 *Illuc ſenectus*) Ad iracundiam.

36 *Adferre natura*) Ingenium hominis in eam culpam proclive.

37 *Minus efficaciter*) Deſiderium voluptatis non tam acres habet ſtimulos, nec tam brevia tempora, & laxiorem materiam cupidinis ſedandæ quam dolor & iracundia.

GROT. u *Et aliam ſibi materiam ſine injuria quærere facilius poteſt*) Chryſoſtomus ad Galatas: ἡ ἐπιθυμία μίξιν ἐπιζητεῖ μόνον οὐ, τοιάνδε μίξιν. *cupido concubitum tantum quærit, non hujus aut illius concubitum*. Tertullia-

nus

Digitized by Google

Ariſtoteles Nicomachiorum ſeptimo: *ὁ θυμὸς φυσικώτερον καὶ ἡ χαλεπότης τῶν ἐπιθυμιῶν τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων. magis naturale ira & acerbitas quam cupiditas eorum quæ modum excedunt minimeque ſunt neceſſaria.* Nic. VII, 10.

2. Omnino enim illud tenendum eſt, 38 quo animi eligentis judicium magis impeditur, quoque magis naturalibus cauſis, eo quod delinquitur minoris eſſe. Ariſtoteles dicto libro: *μᾶλλον ἀκόλαστον ἂν εἴποιμεν, ὅστις μὴ ἐπιθυμῶν ἢ ἠρέμα διώκει τὰς ὑπερβολὰς καὶ φεύγει μετρίας λύπας, ἢ τοιοῦτον ὅστις διὰ τὸ ἐπιθυμεῖν σφόδρα. τί γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιήσαιεν εἰ προσγένοιτο ἐπιθυμία νεανικὴ, καὶ περὶ τὰς ἀναγκαίων ἐνδείας λύπη ἰσχυρά. minus temperantem dicimus hunc, qui a motu concupiſcentiæ aut non tentatus, aut leviter tentatus quærit enormes voluptates aut mediocria incommoda defugit, eo qui vehementi affectu percellitur. Nam quid idem ille facturus fuiſſe putandus eſt, ſi adfuiſſet juvenilis quædam perturbatio animi, aut gravis dolor ex penuria eorum 39 quibus negatis natura doleat?* Quicum convenit illud Antiphanis: Cap. 6.

(x) *Qui cum ſit opulens nequiter quicquam facit.*
Hunc, ſi eſſet pauper, quid non facturum putas?

Et quæ in ſenum amores paſſim in comœdiis legimus: Ex his igitur cauſis æſtimandum meritum intra quod pœna conſiſtere debeat.

XXXII. 1. Tenendum autem eſt quod Pythagorici dicebant, juſtitiam eſſe (y) *τὸ ἀντιπεπονθὸς*. id eſt, parem paſſionem in pœnis

nus libro II. ad uxorem: *non quanto grandis eſt continentia carnis quæ viduitati miniſtrat, tanto, ſi non ſuſtineatur, ignoſcibile videri poteſt; difficilium enim facilis eſt venia. Quanto autem habere in Domino perpetrabile eſt uti noſtræ poteſtatis, tanto culpabilius eſt non obſervare quod poſſis?* & mox: *quanto poteſtas vitandi fuit, tanto contumaciæ crimine oneratur.* Adde M. Antoninum, loco modo indicato, ubi Theophraſto auctore utitur.

GRON. 38 *Quo animi eligentis*) Quanto gravius lumen rationis occæcatur & offunditur affictu vel perturbatione aliqua, ut cauſas avertentes videre ac ponderare nequeat, qui affectibus illis impellitur; quantoque illa perturbatio frequentior, violentior & magis repentina eſt; tanto excuſabilius delictum & leviore pœna puniendum.

39 *Quibus negatis*) Quibus ægre caremus.

GROT. x *Qui cum ſit opulens nequiter quicquam facit*) Chryſoſtomus de providentia IV. *ὥστε ὅταν ἴδῃς τὸν πλουτοῦντα ἀδικοῦντα, πλεονεκτοῦντα, ἁρπάζοντα, διὰ τοῦτο μάλιστα αὐτὸν στέναξον, ἐπειδὰν πλούσιος ὢν ταῦτα ποιῇ. μείζονα γὰρ δίδωσι τιμωρίαν· quare ubi divitem videris injuſtum, avarum, rapacem, hoc magis eum miſerare, quod talia dives faciat. Ob id ipſum enim punietur gravius.*

y *Τὸ ἀντιπεπονθὸς*) Ταυτοπάθεια Harmenopulo.

nis, id 40 non ita accipi debere quaſi qui alteri nocuit 41 deliberato & ſine cauſis culpam valde minuentibus, tantundem nocumenti nec amplius ferre debeat. Id enim non ita eſſe 42 ipſa lex; quę legum omnium perfectiſſimum exemplar eſt, oſtendit, cum furta quadruplo aut quintuplo vult lui. Et lege Attica fur, (z) ultra dupli condemnationem, per dies aliquot vinctus habebatur, ut Demoſthenes in Timocratem nos docet. *Leges*, inquit Ambroſius, *ea quæ detracta ſunt alicui 43 cum injuria perſonæ aut 44 rei ipſius cumulo reſtitui imperant, quo furem a detrabendo 45 aut pœna deterreant, 46 aut mulcta revocent*. Ariſtides Leuctrica ſecunda: τοῖς ἐν δικαστηρίοις ἐπεξιοῦσι τοῖς ἀδικήσασι μείζονα ἢ καθ' ἃ πεπόνθασι δέδονται περὶ τῶν νόμων εἰς τιμωρίας λόγον· *bis qui judicio illatas ſibi injurias perſequuntur, majora leges permittunt pro vindicta exigere, quam quæ ipſis acciderant*. 47 Seneca de judicio poſt hanc vitam:

ſcelera 48 taxantur modo
Majore noſtra.

Libro xv. 1, c.xxxIV. 2. (a) Apud Indos, ut Strabo notat, qui quem mutilaſſet 49 ſupra talionem, manu truncabatur. Et in Magnis moralibus quæ Ariſtotelis nomen præferunt legimus: οὐ δίκαιον εἴ τις τὸν ὀφθαλμὸν ἐξέκοψέ τινος ἀντεκκοπῆναι μόνον ἀλλὰ πλείονα παθεῖν· *juſtum eſt ſi quis oculum alteri effoderit, non tantundem modo, ſed & amplius patiatur*. Nec enim æquum eſt ut 50 par ſit periculum innocentis

&

GRON. 40 *Non ita accipi debere*) Nempe ita, ut ne quod modicum eſt, puniatur atrociter; ne quod atrox, perfunctorie, atque, ut ita dicam, Horatio tigillo: non vero, quaſi non debeat eſſe major dolor patientis, quam paſſi injuriam.

41 *Deliberato & ſine*) Non abreptus ſuperveniente affectu, ſed conſilio.

42 *Ipſa lex*) Dei per Moſen Hebræis data.

GROT. z *Ultra dupli condemnationem*) Alludit huc locus Apoc. XVIII,6 *Reddite duplum*. Hercules Minyas, qui a Thebanis ſine jure tributum extorſerant, duplum coegit ejus tributi pendere Thebanis. Apollodorus lib. II.

GRON. 43 *Cum injuria perſonæ*) Vexatione, juſto ſupplicio.

44 *Rei ipſius cumulo*) Penſione ampliore, quam quanti res erat ablata.

45 *Aut pœna*) In corpore.

46 *Aut mulcta*) in pecunia vel patrimonio.

47 *Seneca*) Herc. fur. 746.

48 *Taxantur modo majore noſtra*) Apud ipſum veſtra. Et loquitur de regibus & magiſtratibus per apoſtrophen, eoſque apud inferos gravius puniri ait quam privatos. Error memoriæ.

GROT. a *Apud Indos*) Apud Indorum alios furtum morte punitum notavit Nicolaus Damaſcenus.

GRON. 49 *Supra talionem*) Præter membrum, quo alium mutilaverat, manum amittebat.

50 *Par ſit periculum innocentis*) Debet nociturus gravius timere damnum, quam dare inſtituit innocenti, ut ſic quoque abſterreatur.

GROT.

Digitized by Google

& nocentis, ut recte oſtendit (b) Philo, quo loco de homicidii pœna tractat. Atque hoc inde quoque æſtimari poteſt, quod delicta quædam (c) non conſummata, & ideo conſummatis minora, 51 nocumentum infligant par cogitato, quod in lege Hebræa (d) de falſo teſte proditum, & in lege Romana de eo qui hominis 52 occidendi cauſa cum telo ambulavit. Cui conſequens eſt ut perfectis criminibus major reſpondeat pœna, ſed quia morte nihil eſt gravius, eaque iterari non poteſt, ut Philo notat dicto loco, ideo intra eam neceſſario conſiſtitur, additis tamen interdum pro merito cruciatibus. *Deut. xix. 19.*

XXXIII. Pœnæ autem magnitudo non tantum nude ſpectatur, ſed cum reſpectu ad patientem. Nam mulcta eadem pauperem onerabit, divitem non onerabit: & vili ignominia leve erit malum, honorato grave: quo genere diverſitatis ſæpe utitur lex Romana: unde 53 harmonicam proportionem extruxit Bodinus, cum tamen revera ſimplex hic ſit & qualis in 54 numeris æqualitas, meriti ad pœnam, ſicut in contractibus mercis ad nummos, quanquam alibi merx eadem plus, alibi minus valet, itemque nummi. At fatendum ſæpe in lege Romana id non fieri ἄνευ προσωποληψίας, id eſt ſine nimio 55 perſonarum & qualitatum ad factum non pertinentium reſpectu, a quo vitio longiſſime ſemper abeſt lex Moſis. Et hæc quidem ut diximus intrinſeca eſt pœnæ taxatio. *Lib. VI, de rep c. ult.*

XXXIV. Sed 56 intra conceſſum modum ad minimum ducit ca-

GROT. b *Philo*) Secundo de legibus ſpecialibus.

c *Non conſummata, & ideo conſummatis minora*) Plinius de leone: *Vulneratus obſervatione mira percuſſorem novit, & in quantalibet multitudine appetit. Eum vero qui telum quidem miſerit, ſed tamen non vulneraverit, correptum raptatumque ſternit, nec vulnerat.*

GRON. 51 *Nocumentum infligant par*) Tam graviter puniantur, quam ſi perfecta eſſent, non tantum deſtinata.

GROT. d *De falſo teſte proditum*) Et de eo qui uxorem ſtupri inſimulavit, ut dotem lucraretur. Deuter. xxii, 19. Et de eo qui cæteroqui ex cauſa injuſta aliquem in judicium deduxerit, alienum ſibi vindicans. Exod. xxii, 9.

GRON. 52 *Occidendi cauſa cum telo*) Qui perinde tenetur l. Cornelia de ſicariis, atque is qui hominem occidit, l. 1, D. ad l. Corn. de ſicar.

53 *Harmonicam proportionem*) Vide Hornej. 3, ethic. 12, 8.

54 *Numeris æqualitas*) Proportio arithmetica.

55 *Perſonarum & qualitatum*) Ut eum, qui uxorem in adulterio deprehenſam occiderit; humiliore loco poſitum, in exſilium perpetuum ire jubet; in aliqua dignitate poſitum ad tempus relegat, l. 1. §. 5. D. ad l. Cornel. Similis προσωποληψία in l. 12. D. de incend. rui. nauf. l. 45. D. de injuriis, L. 11. de ſepulcro violato, l. 1. de abigeis, l. 1. de furibus balneariis.

56 *Intra conceſſum*) Ut ex eo genere pœnarum, quod delicto reſpondet, id eligatur, quod leniſſimum eſt.

57 *Iu-*

quit Seneca, *quidquid æquo plus futurum eſt in partem humaniorem præponderet*. Alibi: *pœnam ſi tuto poterit, donet, ſin minus, temperet*. Et apud Diodorum Siculum laudatur rex Ægyptius, quod imponeret τιμωρίας ἐλάττους τῆς ἀξίας, (g) *ſupplicia meritis minora*. De M. Antonino Capitolinus: *erat mos iſte Antonino, ut omnia crimina minore ſupplicio, quam legibus plecti ſolerent, puniret*. Iſæus quoque orator dixit, oportere leges quidem conſtitui rigidas, ſed (h) pœnas exigi legibus mitiores. Et Iſocratis eſt monitum: τὰς τιμωρίας ἐλάττους ποιεῖσθαι τῶν ἁμαρτανομένων · *ut pœnæ infligantur infra peccati modum*. Lib. I. de Cl. cap. I. Cap. XX.

2. (i) Auguſtinus 64 comitem Marcellinum ſic admonet ſui officii: *mihi ſollicitudo maxima incuſſa eſt, ne forte ſublimitas tua cenſeat eos tanta legum ſeveritate eſſe plectendos, ut qualia fecerunt, talia patiantur, ideoque his literis obteſtor fidem tuam, quam habes in Chriſto, per ipſius Domini noſtri miſericordiam ut hoc non facias, nec omnino fieri permittas*. Cujus eſt & hoc: *Sic etiam ipſos criminum ultores, atque* 65 *in hoc officio non ira propria concitatos, ſed legum miniſtros, nec ſuarum ſed alienarum examinatarum injuriarum vindices, quales judices eſſe debent*, 66 *terruit divina cenſura*, 67 *ut cogitarent propter ſua peccata miſericordiam Dei neceſſariam, nec putarent ad* 68 *culpam officii ſui pertinere, ſiquid erga eos miſericorditer agerent, quorum vitæ neciſque haberent legitimam poteſtatem*.

XXXVII. Speramus nihil a nobis prætermiſſum, quod ad hujus argumenti ſatis difficilis & obſcuri cognitionem magnopere faciat: nam quatuor illa quæ (K) Maimonides maxime ait ſpecta-

GROT. g *Supplicia meritis minora*) Juſtin. II. Hunnis ſcribens: Ῥωμαίοις ἔνεστι μὴ ἀντιτιθέναι τὰς τιμωρίας ἰσοῤῥόπους τοῖς πλημμελήμασι · *Romanis mos hic eſt, non irrogare pœnas pares peccantium merito*.

h *Pœnas exigi legibus mitiores*) Hoc ſibi volebat Henricus Imperator ſymbolo mali punici, cum dicto: *Subacre*. Rex apud Caſſiodorum XI-40. *Qui periculoſe juſti ſumus, ſub ſecuritate ſemper ignoſcimus*.

i *Auguſtinus*) Epiſtola CLIX. quæ citatur ca. circumcelliones, cauſa XXIII. quæſt. V. Vide, ſi placet, ad Auguſtinum eundem epiſtolam Macedonii, & eam qua reſpondet Auguſtinus numeris LIII, & LIV. Adde de Theodoſio juniore quæ ſunt in excerptis Johannis Antiocheni ex manuſcripto Peireſcii. Macedonius ad Auguſtinum: *officium ſacerdotis eſt, intervenire pro reis*.

GRON. 64 *Comitem Marcellinum*) Amitum principis & provinciæ alicui aut magnæ procurationi præfectum.

65 *In hoc*) In hanc rem.

66 *Terruit divina cenſura*) Illa cujus meminit num. 3. judicium Dei, quod ipſi de ſe futurum exſpectabant.

67 *Ut cogitarent*) Mitiores forent in delinquentes, quia & ipſi eſſent peccatores apud Deum, & eum ſibi propitium optarent.

68 *Culpam officii*) Se officio deeſſe aut eo male fungi.

GROT. k *Maimonides*) Lib. III. directoris, c. 41. Confer c. ſicut dignum, de homicidio voluntario, vel caſuali.

GRON.

ctari in pœnis, magnitudinem peccati, id eſt 69 damni, 70 frequentiam talium peccatorum, 71 quantitatem concupiſcentiæ, & operis facilitatem, ad ſua loca retulimus; nec minus illa ſeptem quæ confuſe ſatis in pœnis conſiderat Saturninus. Nam perſona ejus qui fecit ad aptitudinem illam judicandi maxime pertinet, & perſona ejus qui patitur interdum aliquid confert ad æſtimandam culpæ magnitudinem. (l) Locus injuſtitiæ culpam aliquam addere ſolet peculiarem, aut etiam ad facilitatem operis pertinere. Tempus ut diuturnum eſt aut breve, ita libertatem judicandi auget aut minuit: interdum & pravitatem animi oſtendit. Qualitas partim ad genera appetituum refertur, partim ad cauſas quæ abſtrahere a peccando debebant. Quantitas quoque ad appetitum referenda eſt. Eventus ad cauſas abſtrahentes.

L. aut facta, D. de pœnis.

XXXVIII. Solere pœnæ expetendæ cauſa bella ſuſcipi & ſupra oſtendimus & paſſim docent hiſtoriæ: ac plerumque hæc cauſa cum altera de damno reparando conjuncta eſt, quando idem actus & vitioſus fuit & damnum reipſa intulit, ex quibus duabus qualitatibus 72 duæ diverſæ naſcuntur obligationes. Non eſſe autem bella ſuſcipienda ob delicta quævis ſatis conſtat; nam ne leges quidem ſuam illam ultionem, quæ 73 tuto nec niſi nocentibus nocet, omnibus culpis impendunt. Recte, ut modo diximus, Sopater oportere ait ea quæ minora & vulgaria ſunt delicta diſſimulari, non vindicari.

XXXIX. 1. Illud autem quod in oratione pro Rhodienſibus a Ca-

GRON. 69 *Damni*) Quod per injuriam ſive peccando datum eſt, quantum ſit.

70 *Frequentiam*) Sæpe an raro hoc genere culpæ peccetur.

71 *Quantitatem concupiſcentiæ*) Flagretne animus corruptus atque ardeat cupiditate facinoris, an ſegniter illud moveatur.

GROT. l *Locus injuſtitiæ culpam aliquam addere ſolet peculiarem*) Philo libro 1. de legibus ſpecialibus: οὐ γὰρ ταυτὸν πατρὶ καὶ ἀλλοτρίῳ πληγὰς ἐμφορῆσαι, οὐδ' ἄρχοντ' ἢ ἰδιώτην κακῶς εἰπεῖν, οὐδ' ἐργάζεσθαί τι τῶν μὴ ἐφειμένων ἐν βεβήλοις ἢ ἱεροῖς χωρίοις, οὐδ' ἐν ἑορταῖς καὶ πανηγύρεσι καὶ δημοτελέσι θυσίαις· *non idem eſt patri & extraneo inferre violentas manus: nec idem magiſtratui & privato maledicere; nec illicitum aliquid patrare in loco profano & ſacro, in die feſto, in conventu, in ſacris publicis.* Cum his convenit quod ex Labeone adfert Ulpianus l. prætor edixit in fine, D. de injuriis. *Perſona atrocior injuria fit, ut cum magiſtratui, cum parenti patrono fiat; tempore, ſi ludis & in conſpectu; nam populi Romani in conſpectu an in ſolitudine injuria facta ſit, multum intereſſe ait.*

GRON. 72 *Duæ diverſæ naſcuntur obligationes*) Altera ad pœnam, ad damni reparationem altera.

73 *Tuto nec niſi nocentibus*) Secus ac bello petita ultio; nam hæc in æque magnum periculum mittit ultorem, quam venit is qui pœnam debet: deinde multi pereunt innocentes. quia *quod delirant reges, plectuntur Achivi.*

74 De-

Digitized by Google

a Catone dictum fuit, non eſſe æquum pœnas quemquam dare ob eam rem quod arguatur male facere voluiſſe, ſuo quidem loco non male erat poſitum, quia nullum populi Rhodienſis 74 decretum adferri poterat, ſed 75 animi fluctuantis conjecturæ: univerſaliter autem hoc recipiendum non eſt. Nam voluntas 76 quæ ad externos actus proceſſit (internos enim ab hominibus non puniri ſupra diximus) pœnis ſolet eſſe obnoxia. (m) Seneca pater in controverſiis: *ſcelera quoque, quamvis 77 citra exitum ſubſederunt, puniuntur. Injuriam qui facturus eſt jam facit,* (n) ait alter Seneca. Non exitus rerum, ſed (o) conſilia legibus vindicari Cicero dixit pro Milone. Periandri dictum erat: 78 *μὴ μόνον τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς μέλλοντας κόλαζε.* Sic Romani cenſent bellum incundum cum rege Perſeo, niſi ſatisfaciat de conſiliis belli parandi adverſus populum Romanum initis, quia ſcilicet arma, milites, claſſem jam comparaverat. Atque hoc ipſum in Rhodienſium oratione apud Livium recte notatur: neque moribus, neque legibus ullius civitatis ita comparatum eſſe, ut ſi quis vellet inimicum perire, ſi nihil fecerit quo id fiat, capitis damnetur.

Gel. l. VII. c. 3.

De ira lib. III.

Liv. lib. XLII.

2. Sed nec omnis perverſa voluntas, facto jam aliquo indicata, pœnæ facit locum. Nam ſi ne perpetrata quidem peccata omnia vindicantur, multo minus cogitata ac cœpta. In multis, locum habet quod Cicero dicit: *haud ſcio an ſatis ſit eum qui laceſſerit injuriæ ſuæ pœnitere.* Lex Hebræis data adverſum pleraque delicta 79 inchoata contra pietatem, aut etiam contra hominis 80 vi-

I. off.

74 *Decretum*) De bello Romanis indicendo.

75 *Animi fluctuantis*) Dubii, utrum Romanas, an Perſei Macedonis partes ſequerentur.

76 *Quæ ad externos*) Quæ opere ac facto aliquo manifeſtata eſt.

GROT. m *Seneca pater*) Excerptorum IV, 7.

GRON. 77 *Citra exitum ſubſederunt*) Non omnino perfecta ſunt.

GROT. n *Ait alter Seneca*) Et de beneficiis libro V, c. 14. *Latro eſt etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum jam armatus eſt, & habet ſpoliandi atque interficiendi voluntatem.* Philo in primo de ſpecialibus legibus: *ἀνδροφόνους χρὴ νομίζειν οὐ τοὺς κτείνοντας αὐτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πάντα δρῶντας εἰς τὸ ἀνελεῖν, ἢ φανερῶς, ἢ λάθρα, κἂν μὴ τὸ ἀδίκημα ὦσιν εἰργασμένοι* · *homicidas exiſtimari oportet non eos ſolum qui vitam adimunt, ſed & eos qui omnia faciunt palam aut clam ut quemquam interimant, etiamſi facinus ipſum nondum commiſerint.*

o *Conſilia legibus vindicari*) Valerius Maximus de Cn. Sergio Silo damnato ob nummos matrifamiliæ promiſſos; *non factum tunc ſed animus in quæſtionem deductus eſt, pluſque voluiſſe peccare nocuit quam non peccaſſe profuit.*

GRON. 78 *Μὴ μόνον τοὺς*) Non peccantes modo, ſed & peccaturos caſtiga.

79 *Inchoata contra pietatem*) Si quis aliquid præparaverit, aut in anteceſſum fecerit, tanquam idola culturus.

80 vitam extra judicium, nihil ſpeciale conſtituit: quia & circa res divinas utpote 81 nobis inconſpicuas facilis eſt error, & iracundię impetus non indignus eſt cui ignoſcatur.

3. Cæterum in tanta matrimoniorum copia alienas nuptias attentare, aut in tam æquabili poſſeſſionum diviſione fraudem ſtruere qua cum aliena jactura ſe quis locupletet, minime erat ferendum. Nam illud, non concupiſces, quod in Decalogo eſt, quanquam ſi ſcopum ſpectes legis, id eſt, τὸ πνευματικὸν, latius patet (p) vellet enim lex, omnes 82 etiam mente eſſe puriſſimos) tamen ipſum præceptum externum, ἐντολὴν σαρκικὴν, quod attinet, ad motus animi pertinet 83 qui facto produntur, quod
Cap. x, 19. aperte liquet ex Marco Euangeliſta qui idem illud præceptum extulit, μὴ ἀποστερήσῃς · idque cum jam ante poſuiſſet, μὴ κλέψῃς, atque eo ſenſu vox Hebræa & ei reſpondens Græca reperiuntur tum Mich. 11, 2. tum alibi.

4. Inchoata ergo delicta armis vindicanda non ſunt, niſi & res ſit gravis, & eo proceſſum ſit ut ex tali actu certum malum, etſi nondum illud quod intendebatur, ſecutum jam ſit, aut certe ingens periculum, ita ut vindicatio aut conjuncta ſit cum cautione futuræ noxæ, (de qua ſupra egimus in capite de defenſione) aut dignitatem læſam tueatur, aut pernitioſo exemplo occurrat.

XL. 1. Sciendum quoque eſt, reges, & qui par regibus jus obtinent, jus habere pœnas poſcendi non tantum ob injurias in ſe aut ſubditos ſuos commiſſas, ſed & ob eas quæ ipſos peculiariter non tangunt, ſed in quibuſvis perſonis jus naturæ aut gentium immaniter violantibus. Nam libertas humanæ ſocietati, per pœnas conſulendi, quæ initio ut diximus penes ſingulos fuerat, civitatibus ac judiciis inſtitutis penes ſummas poteſtates reſedit, non proprie 84 qua aliis imperant, ſed qua nemini parent. Nam ſub-

80 *Vitam extra judicium*) Si quis ex repentino impetu iræ, non deliberato, vitam alicujus petierit, qui impetus intentantem fruſtratus ſit.

81 *Nobis inconſpicuas*) Quæ maximam partem in animo & ſententia conſiſtunt, eoque difficile eſt quemquam de altero, ut circa eas animatus ſit, judicare.

GROT. p *Vellet enim lex, omnes etiam mente eſſe quam puriſſimos*) Chryſoſtomus ad Rom. III, 13. & ad caput VII. multa habet in hanc rem.

GRON. 82 *Etiam mente eſſe*) Ne cogitationes quidem pravas & fœdas in ſeſe admittere.

83 *Motus qui facto*) Deſideria improba, quæ quis ſe concepiſſe dicto aliquo aut facto demonſtraverit.

84 *Qua aliis imperant*) Acceperunt ſummæ poteſtates, quantum ſinguli de ſuo jure civitati remiſerunt, & ſocietas poteſtati dedit. Habuerant autem jus puniendi ſceleratos ſinguli non tantum pro ſe, ſed etiam pro alio; tamdiu quam ſui eſſent & non ſubjecti ſocietati. Id igitur etiam contulit poteſtati ſocietas, cui ſe ſubjecit, ipſum nemini.

GROT.

ſubjectio aliis id jus abſtulit. Imo tanto honeſtius eſt alienas injurias quam ſuas vindicare, quanto in ſuis magis metuendum eſt ne quis doloris ſui ſenſu aut modum excedat, aut certe animum inficiat.

2. Et hoc nomine ab antiquis prædicatus eſt Hercules quod Antæo, Buſiride, Diomede, & ſimilibus (q) tyrannis liberarit terras, quas, ut Seneca de eo loquitur, tranſiit 85 non concupiſcendo, ſed vindicando, maximorum bonorum auctor hominibus, ut Lyſias indicat, injuſtos puniendo. Diodorus Siculus de eo ſic loquitur: *τοὺς παρανομοῦντας ἀνθρώπους ἢ δυνάστας ὑπερηφάνους ἀποκτείνας τὰς πόλεις ἐποίησεν εὐδαίμονας· homines injuſtos & reges inſolentes tollendo beatas reddebat civitates.* Alibi dixit: *ἐπῆλθε τὴν οἰκουμένην κολάζων τοὺς ἀδίκους· orbem obiit pœnas de iniquis expetens.* Dio Pruſæenſis de eodem: *τοὺς πονηροὺς ἀνθρώπους ἐκόλαζε, καὶ τῶν ὑπερηφάνων ἀνθρώπων κατέλυε καὶ ἀφῃρεῖτο τὴν ἐξουσίαν· homines malos puniebat, & ſuperborum regna deſtruebat, aut in alios transferebat.* Ariſtides in Panathenaico ait eum ſuſcepta communi humani generis cura meruiſſe in Deos referri. Laudatur ſimiliter Theſeus quod latrones Scironam, Sinin, & Procuſten ſuſtulerit, quem ſic de ſe loquentem Supplicibus inducit Euripides: 1. De benef. cap. 14. Iſocr. Hel. Enc.

Pridem facinora nomen hoc per Græciam
Mihi dederunt, (r) ultor ut ſcelerum vocer.

Valerius Maximus de eodem: *quicquid ubique monſtri aut ſceleris fuit virtute animi ac robore dextræ comminuit.* Lib. V. c. 3.

3. Sic non dubitamus quin juſta ſint bella in eos qui in parentes impii ſunt, quales 86 Sogdiani antequam eos Alexander hanc Plutarch. de Fort. Alex.

GROT. q *Tyrannis liberarit terras*) Et maria: Philo de legatione: *ἡρακλῆς ἐκάθηρε γῆν καὶ θάλατταν. ἄθλους ἀναγκαιοτάτους καὶ ὠφελιμωτάτους ἅπασιν ἀνθρώποις ὑποστὰς, ἕνεκα τοῦ τὰ βλαβερὰ καὶ κακωτικὰ φύσεως ἑκατέρας ἀνελεῖν. Hercules purgavit terras ac maria; certamina ſubiens hominibus omnibus partim neceſſaria partim perutilia, ut tolleret hominum animantiumque aliorum ea quæ exitialia aut noxia eſſent.*

CRON. 85 *Non concupiſcendo, ſed vindicando*) Non ut ſibi acquireret, ſed ut tenerent boni & innoxii.

GROT. r *Ultor ut ſcelerum vocer*) Ibidem dicenti Feciali:

Ἦ πᾶσιν οὖν σ' ἔφυσεν ἀρκεῖν πατήρ;
Ten' ergo ſevit omnibus genitor parem?

Reſpondet Theſeus:

Ὅσοι γ' ὑβρισταί· χρηστὰ δ' οὐ κολάζομεν·
Injurioſis. Nam bonos non tangimus.

Plutarchus in ejus vita: *ἀπήλλαττε τὴν Ἑλλάδα δεινῶν τυράννων. peſſimis tyrannis Græciam liberavit.* Item: *οὐδὲν αὐτὸς ἀδικούμενος ὥρμησεν ὑπὲρ ἄλλων ἐπὶ τοὺς πονηρούς· nihil ipſe paſſus injuriæ, pro aliis in homines malos impetum ſumebat.*

GRON. 86 *Sogdiani*) Qui ſemiconfectos interficiebant, & eorum corporibus veſcebantur.

hanc feritatem dedoceret: in eos (s) qui humanam carnem epulantur, (t) a quo more abſiſtere Gallos veteres Hercules coegit, narrante Diodoro; in eos qui piraticam exercent. Seneca: *ſi non patriam meam impugnat, ſed ſua gravis eſt, & ſepoſitus a mea gente ſuam exagitat*, 87 *abſcidit nihilominus illum tanta pravitas animi:* Auguſtinus: *opinantur ſcelera facienda decerni, qualia ſi aliqua terrena civitas decerneret, decreviſſetve*, 88 *genere humano decernente fuerat evertenda*. De talibus enim barbaris, & feris magis quam hominibus, dici recte poteſt quod de Perſis, 89 qui Græcis nihilo deteriores erant, perverſe dixit Ariſtoteles, naturale in eos eſſe bellum; & quod Iſocrates Panathenaico dixit, juſtiſſimum eſſe bellum in belluas, proximum in homines belluis ſimiles.

vtt. de beneſ.

L.v. de civ. Dei.

4. Et eatenus ſententiam ſequimur Innocentii, & aliorum qui bello ajunt peti poſſe eos (u) qui in naturam delinquunt: contra quam ſentiunt Victoria, Vaſquius, Azorius, Molina, alii qui ad juſtitiam belli requirere videntur, ut qui ſuſcipit aut læſus ſit in ſe aut republica ſua, aut ut in eum qui bello impetitur jurisdictionem habeat. Ponunt enim illi 90 puniendi poteſtatem eſſe effectum

Inno. c. quod ſuper his: de voto Arch.
Flor 3. part. tit. 22. §. 1.
Sylv. in verbo Papa, §. 5.
Vict. Rel. t. de Indis n. 40.
Vaſq. cont. ill. l. 1. c. 25.

GROT. s *Qui humanam carnem epulantur*) Hoc quoque Scythas Alexander dedocuit.

t *A quo more abſiſtere Gallos veteres Hercules coegit*) Vide Dionyſium Halicarnaſſenſem narrantem ut Hercules hunc morem aliaque multa abſtulerit, in beneficiis ſuis Græcos a barbaris non diſtinguens. Romanorum non minora in genus humanum merita prædicat Plinius XXX, 1. *Non ſatis æſtimari poteſt quantum Romanis debeatur, qui ſuſtulere monſtra, in quibus hominem occidere religioſiſſimum erat, mandi vero etiam ſaluberrimum*. Conjunge quæ hoc ipſo capite dicentur §. XLVII. Sic Juſtinianus principibus Abaſgorum edixit ne ſubditorum pueros caſtrarent. Procopius meminit Gotthicorum IV. & Zonaras Leone Iſauro. Et Inchæ, in Peruana reges, vicinos populos, qui moniti non parerent, vi coegere abſiſtere ab inceſtis, a marium cum maribus concubitu, a comeſtione hominum, aliiſque id genus facinoribus, atque eo modo imperium ſibi pararunt omnium quæ uſquam legimus, excepta religione, juſtiſſimum.

GRON. 87 *Abſcidit nihilominus*) Inſociabilem mihi reddidit & dignum, quem pro hoſte habeam.

88 *Genere humano decernente*) Juſtin. 8, 2. de Phocenſium ſacrilegio, quod orbis viribus expiari debuit. quod adponit ipſe num. 51.

89 *Qui Græcis nihilo deteriores erant*) Profecto erant, qui, ſi nihil aliud, tollebant omnem libertatem, feramque & immanem tyrannidem inducebant, tollebant omnem cultum ingenii & ſtudia liberalia; conſueſcebant cum ſororibus & matribus; & hoc faciebant ipſi magi, ipſi ſapientiæ profeſſores, qui & corpora non ſepeliebant, niſi a feris laniata. Cic. 1, Tuſc. 45.

GROT. u *Qui in naturam delinquunt*) Vide Joſephum Acoſtam de procuranda Indorum ſalute lib. II cap. 4.

GRON. 90 *Puniendi poteſtatem*) Non competere niſi in illum, in quem jurisdictio competit, quales ſunt aut ſubjecti nobis, aut qui delinquendo proprie in nos ſe nobis obligarunt.

91 *Ex*

ctum proprium juriſdictionis civilis, cum nos eam ſentiamus venire etiam ex jure naturali, qua de re aliquid diximus libri primi initio. Et ſane ſi illorum a quibus diſſentimus admittatur ſententia, jam hoſtis in hoſtem puniendi jus non habebit, etiam poſt ſuſceptum bellum 91 ex cauſa non punitiva: quod tamen jus plerique concedunt & uſus omnium gentium confirmat, non tantum poſtquam debellatum eſt, ſed & manente bello; non ex ulla juriſdictione civili, ſed ex illo jure naturali quod & ante inſtitutas civitates fuit, & nunc etiam viget, quibus in locis homines vivunt in familias non in civitates diſtributi.

XLI. Sed cautiones hic nonnullæ adhibendæ ſunt; prima ne mores civiles, quamvis inter multos populos non ſine ratione recepti, ſumantur 92 pro jure naturæ: qualia ferme erant illa quæ Perſas a Græcis diſparabant, ad quæ recte Plutarchi illud referas: *πρόφασιν πλεονεξίας ἡμερῶσαι τὸ βαρβαρικόν· barbaras gentes ad mores cultiores reducere velle obtentum eſſe quo veletur alieni cupiditas.*

XLII. Secunda, ne temere annumeremus a natura vetitis ea de quibus id non ſatis conſtat, & quæ 93 lege potius divinæ voluntatis interdicta ſunt, in qua claſſe forte ponere liceat (x) 94 innuptos concubitus, & 95 quoſdam eorum qui inceſti dicuntur, & 96 fœnus.

XLIII. 1. Tertia, ut diligenter diſtinguamus inter principia generalia, quale eſt honeſte vivendum, id eſt, ſecundum rationem, & quædam his proxima, ſed ita manifeſta ut dubitationem non admittant, quale eſt alteri ſuum non rapiendum, & inter 97 illatio-

91 *Ex cauſa non punitiva*) Ubi nullum intervenit ſcelus, quod alter bello punire inſtituit, ſed uterque videntur jus ſuum propugnare.

92 *Pro jure naturæ*) Quo in genere peccabat edictum Darii, cum Pœnos humanas hoſtias immolare, & canina veſci & cadavera comburere prohiberet, Juſtin. 19, 1. nam primum erat ex jure naturæ; duo poſteriora mores arguebant cauſam bello non præbentes.

93 *Lege potius divinæ*) Jure divino voluntario 1, 1. 15.

GROT. x *Innuptos concubitus*) Aſterius Amaſeæ epiſcopus: *οἱ τοῖς τοῦ βίου τούτου νομοθέταις προσέχοντες ἀνεύθυνον καταλείπουσι τῆς πορνείας τὴν ἐξουσίαν· qui hujus tantum ſæculi legeſ condentibus obtemperant impunitam relinquunt meretricii licentiam.* Adde locum Hieronymi ad oceanum productum a nobis ad caput v, §. 9.

GRON. 94 *Innuptos concubitus*) Conjunctiones maris & fœminæ ſine ſolemnibus inter cultiores gentes receptis, quamvis alioquin innoxias, 2, 5. 15.

95 *Quoſdam eorum*) Concubitus 2, 5. 14.

96 *Fœnus*) Quod etiam vulgo contra naturam eſſe putarunt, 2, 12. 20.

97 *Illationes*) Quæ per ratiocinationem aut conſequentiam ex iſtis colliguntur.

GROT.

L.38.§.4. D.ad l.Iul. de adult. tiones quarum àliæ facilem habent cognitionem, ut poſito matrimonio (y non admittendum adulterium, aliæ vero difficiliorem, ut ultionem 98 quæ in dolore alterius acquieſcit eſſe vitioſam. Ferme idem hic evenit quod in mathematicis, ubi quædam ſunt notitiæ primæ, àut primis proximæ, quędam demonſtrationes, quæ ſtatim & intelliguntur & aſſenſum obtinent, quædam veræ quidem ſed non omnibus patentes.

Matth. IX. 15. Luc. XII. 47. 48. 2. Sicut ergo circa leges civiles eos excuſamus qui legum notitiam aut intellectum non habuerunt, ita & (z) circa naturæ leges par eſt eos excuſari quibus aut ratiocinationis imbecillitas aut prava educatio obſtant. Nam ignorantia legis ſicut, 98 inevitabilis ſi ſit, tollit peccatum; ita etiam cum aliqua negligentia conjuncta delictum minuit. Atque ideo Ariſtoteles barbaros, qui prave educati circa talia delinquunt, iis comparat qui morbo corruptos habent appetitus. Plutarcus ait eſſe quædam *νοσήματα καὶ πάθη τῆς ψυχῆς τὰ κατὰ φύσιν ἐξιστάντα τὸν ἄνθρωπον*. *morbos animi qui hominem de naturali ſtatu dejiciant.* (Nicom. VII.)

3. Poſtremo illud addendum, quod ſemel dico ne ſæpe repetam, quæ ad pœnam exigendam ſuſcipiuntur bella ſuſpecta eſſe injuſtitiæ: niſi ſcelera ſint atrociſſima & manifeſtiſſima, aut alia
Juſti. XXXVIII. ſimul aliqua cauſa concurrat. De Romanis Mithridates 99 forte non extra verum ajebat: *non delicta illos ſed vires ac majeſtatem inſequi.*

XLIV. 1. Perduxit nos ordo ad delicta quæ in Deum committuntur, quęritur enim an ad ea vindicanda bellum ſuſcipi poſ-
C. peccatum, p. 11. §. 10. ſit, quod late ſatis tractat Covarruvias. Sed ille alios ſecutus exiſtimat punitivam poteſtatem non eſſe ſine proprie dicta juriſdictione: quam ſententiam nos jam ante rejecimus. Unde ſequitur, ſi-

cut

GROT. y *Non admittendum adulterium*) Adulteria ubique puniri teſtatur Philo vita Joſephi: adulterium natura turpe eſſe Ulpianus l. Probrum D. de verborum ſignificatione. Lactantius in Epitome: *corrumpere alienum matrimonium etiam communi gentium jure damnatur.*

GRON. 98 *Quæ in dolore alterius*) Quæ nihil aliud ſpectat, quam ut reddat malum pro malo, dolorem pro dolore.

GROT. z *Circa naturæ leges par eſt eos excuſari quibus aut ratiocinationis imbecillitas aut prava educatio obſtant*) Hieronymus 1 t. adverſus Jovinianum: *unaquæque gens hoc legem naturæ putat quod didicit.*

GRON. 98 *Inevitabilis ſi ſit*) Si noſtra culpa non accidat.

99 *Forte non extra verum*) Contra Cicero pro Dejotaro cap. 14. *Semper regium nomen in hac civitate ſanctum fuit; ſociorum vero regum & amicorum ſanctiſſimum.* Mithridates vero ipſis illis exemplis, quæ criminandi ergo adducit, ſatis refutatur, Antiocho, Perſeo, Jugurtha & ſimilibus, qui graviſſimis, ſi quis unquam, delictis pop. Rom. odium contraxerant.

GROT.

cut in rebus eccleſiæ dicuntur epiſcopi aliquo modo τὴν καθολικὴν πεπιστεῦσθαι. id eſt, (a) 1 *univerſalis eccleſiæ curam accepiſſe*, ita & regibus, præter peculiarem ſuæ civitatis, etiam generalem pro humana ſocietate curam incumbere. Potior ratio pro ſententia negante juſta eſſe bella talia, hæc eſt, quod Deus ſufficiat vindicandis quæ in ſe committuntur, unde dici ſolet, 2 *Deorum injurias diis curæ*, & 3 *perjurium ſatis Deum habere ultorem*.

2. Verum ſciendum eſt idem & de aliis delictis dici poſſe: Nam illis quoque puniendis Deus haud dubie ſufficit*, & tamen ea ab hominibus recte puniuntur, nemine diſſentiente. Inſtabunt quidam & dicent, alia delicta ab hominibus puniri, quatenus homines alii inde læduntur aut periclitantur. Sed notandum contra, non tantum ab hominibus puniri delicta quæ directe alios lædant, ſed & quæ per conſequentiam, qualis eſt 4 ſui occiſio, 5 concubitus cum beſtiis, & alia quædam.

3. Religio autem quanquam per ſe ad conciliandam Dei gratiam valet, habet tamen & ſuos in ſocietate humana effectus maximos. Neque enim immerito Plato religionem propugnaculum poteſtatis ac legum & honeſtæ diſciplinæ vinculum vocat. Plutarcus ſimiliter συνεκτικὸν ἁπάσης κοινωνίας καὶ νομοθεσίας ἔρεισμα, *coagulum omnis ſocietatis & fundamentum legiſlationis*. Philoni quoque eſt φίλτρον ἀνυσιμώτατον καὶ δεσμὸς ἄλυτος εὐνοίας ἑρωτικῆς ἡ τοῦ ἑνὸς Θεοῦ τιμή. *efficaciſſimum* 6 *amatorium*, & *vinculum indiſſolubile benevolæ amicitiæ*, (b) *unius Dei cultus*. Contraria omnia ab impietate:

Heu

GROT. a *Univerſalis eccleſiæ curam accepiſſe*) Eſt id in conſtitutionibus præferentibus nomen Clementis Cyprianus epiſt. xxx. *Omnes enim nos decet pro corpore totius eccleſiæ, cujus per varias quaſque provincias membra digeſta ſunt, excubare*. Et de unitate eccleſiæ: *epiſcopatus unus eſt, cujus a ſingulis in ſolidum pars tenetur*. Exempla hujus curæ univerſalis paſſim apud Cyprianum, illuſtri imprimis epiſtola lxvii. Adde Chryſoſtomum in laudibus S. Euſtathii.

GRON. 1 *Univerſalis eccleſiæ*) Non tantum vigilare debere, ne in ſuam cujuſque eccleſiam impietas, aut error irrepat, ſed ubicumque illa exiſtunt, quantum in ipſis eſt, obviam ire, monere, laborare, providere, ut coerceantur,

2 *Deorum injurias*) Tacitus 1, annal. 73.

3 *Perjurium ſatis*) Cicero 2. de legib. 8. *Qui ſecus faxit*, *Deus ipſe vindex eſto*.

4 *Sui occiſio*) Quæ læditur reſpublica, cui eripitur civis.

5 *Concubitus cum beſtiis*) Contumelioſus & injurius in omne genus humanum; de quo licet dicere, quod Ovidius ad amicam, quæ abortivum ſumpſerat. 2, el. 14. *Si mos antiquis placuiſſet patribus idem*, *Gens hominum vitio deperitura fuit*.

6 *Amatorium*) Philtrum, medicamentum, quo amor conciliari creditur. Seneca ep. 19. *Ego tibi monſtrabo amatorium ſine medicamento, ſine herba, ſine ullius maleficæ carmine: ut ameris, ama*.

GROT. b *Unius Dei cultus*) Idem de fortitudine: αἴτιον τῆς ὁμονοίας τὸ ἀνώτατον καὶ μέγιστον ἡ περὶ τοῦ ἑνὸς Θεοῦ δόξα, ἀφ' ἧς οἷα πηγῆς ἑνωτι-

κῆ

Digitized by Google

Sil. Italicus. *Heu prima ſcelerum cauſa mortalibus ægris,*
(e) *Naturam neſcire Dei.*

Omnis falſa, inquit Plutarchus, de rebus divinis perſuaſio perniιioſa, accedente animi perturbatione pernitioſiſſima. Exſtat apud Jamblichum ſententia Pythagorica: ἡ γνῶσις τῶν θεῶν ἀρετή τε ἐστὶ καὶ σοφία καὶ εὐδαιμονία τελεία· *Dei cognitio & virtus eſt, & ſapientia, & perfecta felicitas.* Hinc Chryſippus legem dixit reginam divinarum humanarumque rerum, & Ariſtoteli (d) inter curas publicas prima de rebus divinis, & Romanis jurisprudentia divinarum humanarumque rerum notitia. Philoni ars regia πραγμάτων ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων καὶ ἱερῶν ἐπιμέλεια· *rerum privatarum, publicarum, & ſacrarum curatio.*

VII. pol.

De creat. magiſtr.

4. Hęc vero omnia non tantum in una aliqua civitate conſideranda ſunt, ut cum apud Xenophontem Cyrus ait ſubditos hoc ſibi addictiores fore, quo Dei eſſent metuentiores, ſed & in communi ſocietate generis humani, *Pietate ſublata*, inquit Cicero, *fides etiam & ſocietas humani generis, & una excellentiſſima virtus juſtitia tollitur.* Idem alibi: *juſtitiam adfert, cum cognitum habeas quod ſit ſummi rectoris & domini numen, quod conſilium, quę voluntas.* Atque hujus rei evidens argumentum eſt, quod Epicurus cum divinam 7 providentiam ſuſtuliſſet, (e) juſtitiæ quoque nihil reliquit niſi nomen inane, ut quam naſci diceret 8 ex ſola conventione, neque durare ulterius quam communis duraret utilitas, abſtinendum autem ab his quæ alteri nocitura eſſent ſolo pœnæ metu

Cyri inſtit. lib. VIII.

Lib. 1. de natur. Deor.

De fin. IV.

tu

κῇ καὶ ἀδιάλυτῳ φιλίᾳ κέχρηνται πρὸς ἀλλήλους· *ſumma ac maxima concordiæ cauſa, de uno Deo ſenſus, ex quo velut fonte procedit inſolubilis & animos inter ſe vinciens amicitia.* Joſephus autem contra Appionem libro: τὸ γὰρ μίαν μὲν ἔχειν καὶ τὴν αὐτὴν δόξαν περὶ Θεοῦ, τῷ βίῳ δὲ καὶ τοῖς ἔθεσι μηδὲν ἀλλήλων διαφέρειν, καλλίστην ἐν ἤθεσιν ἀνθρώπων συμφωνίαν ἐπιτελεῖ· *eandem de Deo habere ſententiam, nihilque vita & inſtitutis inter ſe diſcrepare, pulcherrimam in animis hominum concordiam excitat.*

c *Naturam neſcire Dei*) Sic & Joſephus adverſus Appionem libro altero cauſas cur multæ civitates male conſtitutæ fuerint has reddit: Τὸ μήτε τὴν ἀληθῆ τοῦ Θεοῦ φύσιν ἐξ ἀρχῆς συνιδεῖν αὐτῶν τοὺς νομοθέτας, μηδ᾽ ἴσον καὶ λαβεῖν ἐδυνήθησαν, ἀκριβῆ γνῶσιν διορίσαντας πρὸς τοῦτο κοσμῆσαι τὴν ἄλλην τάξιν τοῦ πολιτεύματος. Vide & quæ ſequuntur ibidem optime.

d *Inter curas publicas prima de rebus divinis*) Ad quarum cognitionem Imperatores vocans Juſtinus Martyr addit: βασιλικὸν ἂν καὶ τοῦτο ἔργον εἴη. *erit hoc opus ſane regium.* Adde quæ habet Covarruvias in c. poſſeſſor, §.10.

GRON. 7 *Providentiam ſuſtuliſſet*) Quia ſtatuebat Deum nullam rerum humanarum curam agere.

GROT. e *Juſtitiæ quoque nihil reliquit niſi nomen inane*) Seneca epiſt. XCVII. *Illic diſſentiamus cum Epicuro, ubi dicit nihil juſtum eſſe natura, & crimina vitanda eſſe, quia vitari metus non poſſit.*

GRON.

tu. Verba ipſius ad hanc rem ſane inſignia exſtant apud Diogenem Laertium.

5. Vidit hunc nexum & Ariſtoteles, qui v. de repub. cap. XI. ſic ait de rege: ἧττον φοβοῦνται τὸ παθεῖν τι παράνομον ὑπὸ τῶν τοιούτων, ἐὰν δεισιδαίμονα νομίζωσιν εἶναι τὸν ἄρχοντα· *minus enim populus timebit injuſte tractari a principe quem religioſum credat*. Et Galenus libro IX. de placitis Hippocratis & Platonis, cum multa de mundo divinaque natura quæri dixiſſet 9 nullo ad mores uſu, quæſtionem de providentia agnoſcit uſus eſſe maximi tum ad privatas tum ad publicas virtutes. Vidit hoc & Homerus, qui Odyſſeæ ſexto & nono hominibus ὑβρισταῖς καὶ ἀγρίοις, *feris, & injuſtis*, opponit eos quibus νόος ἐστὶ θεουδής, *mens religioſa*. Sic Judæorum veterum (f) juſtitiam religione permixtam laudat ex Trogo Juſtinus; ſicut eoſdem Judæos Strabo δικαιοπραγοῦντας καὶ εὐσεβεῖς ὡς ἀληθῶς ὄντας. Lactantius: *ſi ergo pietas eſt cognoſcere Deum, cujus cognitionis hæc ſumma eſt ut eum colas, ignorat utique juſtitiam, qui religionem Dei non tenet. Quomodo enim poteſt eam noſſe qui unde oriatur ignorat?* Idem alibi: *religioni eſt propria juſtitia*. *Inſtit. lib. V.* *De ira Dei.*

6. Jam vero majorem etiam uſum habet religio in 10 majori illa quam in civili ſocietate, quia in civili partem ejus ſupplent leges & facilis legum exſecutio: cum contra in magna illa communitate juris exſecutio ſit difficillima, ut quæ niſi armis expleri nequeat, & leges pauciſſimæ: quæ ipſæ inſuper ſanctimoniam ſuam habent præcipue 11 a metu numinis; unde qui in jus gentium peccant, divinum jus violare paſſim dicuntur. Non male ergo religionem contaminatam ad omnium pertinere injuriam dixere Imperatores. *L. 4. C. de hæreticis.*

XLV. 1. Ut rem totam penitus introſpiciamus, notandum eſt, religionem veram, quæ 12 omnium ætatum communis eſt, quatuor præcipue 13 pronuntiatis niti; quorum primum eſt, Deum eſſe, & eſſe unum: ſecundum, Deum nihil eſſe eorum quę videntur,

GRON. 8 *Ex ſola conventione*) Ex pactione coeuntium in civitatem.

9 *Nullo ad mores uſu*) Quæ ingenia tantum curioſa oblectarent, nihil autem juvarent vitam civilem.

GROT. f *Juſtitiam religione permixtam*) Philo vita Abrahami: τῆς αὐτῆς φύσεώς ἐστιν εὐσεβῆ τε εἶναι καὶ φιλάνθρωπον, καὶ περὶ τὸν αὐτὸν ἑκάτερον ὁσιότης μὲν πρὸς θεὸν, δικαιοσύνη δὲ πρὸς ἄνθρωπον θεωρεῖται· *ejuſdem eſt naturæ religioſum eſſe & hominum amantem: apud eundem ſpectantur pietas in Deum, & in homines juſtitia.*

GRON. 10 *Majori illa*) Omnium hominum inter ſeſe.

11 *A metu numinis*) Propter juſjurandum, quo ſolent ſanciri fœdera.

12 *Omnium ætatum*) Ante Moſen, Moſaicæ & Chriſti.

13 *Pronuntiatis*) Principiis, fundamentis. Infra notiones & noticias vocat.

Digitized by Google

tur, ſed his aliquid ſublimius : tertium, a Deo curari res humanas, & æquiſſimis arbitriis dijudicari : quartum, eundem Deum opificem eſſe rerum omnium extra ſe. Hęc quatuor totidem decalogi præceptis explicantur.

2. Nam primo aperte traditur Dei unitas : ſecundo natura ejus inconſpicua : nam propter eam imago ejus exſtrui vetatur Deuter. IV, 12. Quomodo & (g) Antiſthenes dicebat : ὀφθαλμοῖς οὐχ ὁρᾶται, οὐδενὶ ἔοικεν, διόπερ αὐτὸν οὐδεὶς ἐκμαθεῖν ἐξ εἰκόνος δύναται · *oculis non conſpicitur, rei nulli eſt ſimilis, unde nec quiſquam eum poteſt ex effigie cognoſcere*. (h) Philo autem τὸν ἀόρατον εἰκονογραφεῖν ἢ διαπλάσσειν οὐχ ὅσιον · *profanum eſt ejus qui inconſpicuus eſt pingendo aut fingendo imaginem exhibere*. Diodorus Siculus de Moſe : ἄγαλμα οὐ κατεσκεύασε διὰ τὸ μὴ νομίζειν ἀνθρωπόμορφον εἶναι τὸν Θεόν · (i) *ſimulacrum non conſtituit, eo quod Deum non crederet humana forma eſſe*. Tacitus : *Judæi mente ſola unumque numen intelligunt : profanos qui Deum imagines mortalibus materiis in ſpeciem hominum effingunt*. Plutarchus vero cur (k) Numa de templis, ſimulachra ſuſtulerit cauſam hanc reddit : ὡς οὐκ ἐφάπτεσθαι Θεοῦ δυνατὸν ἄλλως ἢ νοήσει · *quod Deus concipi niſi ſola mente non poſſit*. Tertio præcepto intelligitur cognitio & cura rerum humanarum, etiam cogitationum nam id jurisjurandi fundamentum eſt. Deus enim teſtis etiam cordis, & ſi quis fallat vindex invocatur ; quo ipſo ſimul & juſtitia Dei ſignificatur & potentia. Quarto, origo mundi totius auctore Deo, (l) in cujus rei memoriam inſtitutum fuit olim ſabbatum, 14 & quidem ſingulari quadam ſanctimonia ſupra ritus alios, Nam ſi quis in alios ritus peccaſſet, pœna legis erat arbitraria. ut

GROT. g *Antiſthenes*) Laudatus Clementi Alexandrino, ex illo videtur hoc promſiſſe Seneca lib. VII, c. 30. naturalium quæſtionum : *ipſe qui ea tractat, qui condidit, qui totum hoc fundavit, deditque circa ſe, majorque eſt pars operis ſui ac melior, effugit oculos, cogitatione viſendus eſt*.

h *Philo autem*) Dicit hæc apud Philonem rex Agrippa.

i *Simulacrum non conſtituit*) Dion libro XXXVI. οὐδ' ἄγαλμα οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ποτὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις ἔσχον · ἄρρητον δὲ καὶ ἀειδῆ αὐτὸν νομίζοντες εἶναι, &c. *nec ullum Hieroſolymis ſimulacrum habebant, quod Deum crederent neque conſpici, neque verbis explicari poſſe*. Vide & Strabonem libro XVI.

k *Numa*) De hoc Numæ inſtituto vide & Dionyſium Halicarnaſſenſem.

l *In cujus rei memoriam inſtitutum fuit olim ſabbatum*) Scriptor reſponſorum ad orthodoxos, ad quæſtionem LXIX. ἵνα οὖν φυλαχθῇ ἡ μνήμη τῆς τοῦ κόσμου ποιήσεως ἐν τοῖς ἀνθρώποις, διὰ τοῦτο τιμιώτερον τῶν ἄλλων ἀριθμῶν ἔταξε τὸν ἑπτὰ ἀριθμὸν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ · *ut ergo memoria mundi conditi inter homines ſervaretur, ideo voluit Deus ſeptenarium numerum in ſacris literis eminere cæteris honoratiorem*. Vide & quæ præcedunt.

GRON. 14 *Et quidem ſingulari*) Ut ad id obſervandum majori neceſſitate conſtringerentur Hebræi quam ad alia multa religionis officia.

15 *Sab*-

ut de cibis vetitis ; ſi in hunc , pœna capitis : quia 15 ſabbati violatio ex inſtituto continebat abnegationem Mundi a Deo creati. Mundus autem à Deo creatus & bonitatem ejus & ſapientiam & æternitatem & potentiam tacite indicat.

3. Ex his autem 16 notionibus contemplativis ſequuntur 17 activę, ut Deum honorandum , amandum , colendum , eique obtemperandum. Itaque Ariſtoteles eum qui Deum honorandum aut parentes amandos neget, non argumentis ſed pœna edomandum dixit. Et 18 alibi alia quædam eſſe honeſta , Deum honore proſequi ubique. Iſtarum autem quas contemplativas diximus notionum veritas haud dubie etiam petitis ex rerum natura argumentis demonſtrari poteſt , inter quæ illud validiſſimum eſt , quod res aliquas eſſe factas oſtendat ſenſus, res autem factæ omnino nos 19 ad aliquid non factum deducant . Sed quia hanc rationem & ſimiles alias non omnes capiunt , ſufficit quod ab omni ævo per omnes terras , pauciſſimis exceptis , in has notiones conſenſerunt & hi qui 20 craſſiores erant quam ut vellent fallere , & alii ſapientiores quam ut 21 fallerentur: (m) quæ conſen-

Top. I, 9.
Top. II, 4.

15 *Sabbati violatio*) Quippe quod eſſet introductum in memoriam Dei quieſcentis ab opere creationis.

16 *Notionibus contemplativis*) Sententiis & effatis, quæ opinionem & exiſtimationem de natura & majeſtate Dei rectam inculcant.

17 *Activæ*) Quæ opus nobis indicunt atque imperant.

18 *Alibi alia quædam*) Apud quoſdam honeſta & ſine vitio haberi , quæ ſint alibi turpia : ut apud Perſas ſputum vel lotium in mare aut amnem mittere . Videnda præfatio Cornelii Nepotis.

19 *Ad aliquid non factum*) Quia non datur progreſſus in infinitum, oportet eſſe aliquam cauſam ſine cauſa.

20 *Craſſiores*) Non tam celeris atque acuti ingenii ut eos credi poſſit ementitos eſſe , quæ minoribus tradiderunt tanquam a majoribus accepta.

21 *Fallerentur*) Paterentur ſe decipi & illudi ab illis , quos ſuſpicari poterant ea commentos eſſe.

GROT. m *Quæ conſenſio*) Tertullianus adverſus Marcionem : *animæ a primordio conſcientia Dei dos eſt* : φυσικὴ εὐλάβεια , *pietas naturalis*. Diodoro Siculo in fragmentis . Philo de unius imperio : οὐδὲν τεχνικῶν ἔργων αὐτοματίζεται . τεχνικώτατος δὲ ὁ κόσμος , ὡς ὑπό τινος τὴν ἐπιστήμην ἀγαθοῦ καὶ τελειοτάτου πάντων δεδημιουργῆσθαι . τοῦτον τὸν τρόπον ἔννοιαν ἐλάβομεν ὑπάρξεως Θεοῦ · *nihil artem præferens caſu oritur . Maximam autem artem mundus præfert , teſtaturque a ſumme perito ſummeque perfecto ſe fabricatum . Notitia , qua Deum eſſe credimus, hinc ortum habet* . Tertullianus adverſus Marcionem I. *Nos defendimus Deum primum natura cognoſcendum , deinde doctrina recognoſcendum: natura ex operibus: doctrina ex prædicationibus* . Cyprianus de idolorum vanitate : *hæc eſt ſumma delicti : nolle agnoſcere quem ignorare non poſſis*. Julianus ad Heraclitum : πάντες ἀδιδάκτως εἶναι θεῖόν τι πεπείσμεθα , καὶ πρὸς τοῦτο ἀφορᾶν ἐπ᾽ αὐτό τε οἶμαι σπεύδειν · οὕτω διατιθέμενοι τὰς ψυχὰς πρὸς αὐτὸ , ὥσπερ οἶμαι πρὸς φῶς τὰ βλέποντα , *omnes ante doctrinam numen aliquod eſſe perſuaſi ſumus , eo reſpiciendum,* ad

ſenſio in tanta & legum & opinionum aliarum varietate ſatis oſtendit traditionem a primis hominibus ad nos propagatam, ac nunquam ſolide refutatam, quod vel ſolum ad fidem faciendam ſatis eſt.

4. Conjunxit ea quæ memorata nobis jam ſunt de Deo Dion Pruſæenſis, cum dixit ὑπόληψιν, id eſt, perſuaſionem de Deo, aliam eſſe nobis cognatam, 22 ex argumentis ſcilicet peritam, aliam ἐπίκτητον acquiſitam ex traditione. Plutarchus eandem vocat παλαιὰν πίστιν, ἧς οὐκ ἔστιν εἰπεῖν οὐδ' ἀνευρεῖν τεκμήριον ἐναργέστερον, ἕδραν καὶ βάσιν ὑφεστῶσαν κοινὴν πρὸς εὐσέβειαν: *antiquam perſuaſionem, qua nullum haberi poſſit aut dici argumentum certius, fundamentum* De cœlo. lib. 3. *in commune pietati poſitum*. Ariſtoteles: πάντες ἄνθρωποι θεῶν ἔχουσι ὑπόληψιν. Idem ſenſus apud Platonem de legibus decimo.

XLVI. 1. Quare non vacant culpa qui, 23 etiamſi hebetioris ſint ingenii quam ut certa ad illas notiones argumenta aut reperire poſſint, aut comprehendere, eas repudiant, cum & ad honeſtum ſint duces, & diverſa ſententia nullis argumentis nitatur. Sed quia de pœnis & quidem humanis agimus, diſcrimen hic adhibendum eſt inter notiones ipſas, & inter 24 modum ab iis diſcedendi. Hæ notiones, numen aliquod eſſe (unum an plura ſepono) & curari ab eo res hominum, maxime ſunt univerſales, & ad religionem, ſive veram, ſive falſam, conſtituendam omnino neceſſariæ. τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ. (id eſt, *qui religionem* Hebr. XI, 6. *habeat*: nam religio Hebræis acceſſus ad Deum vocatur) πιστεῦσαι δεῖ ὅτι ἐστι, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται: *cum credere oportet & eſſe Deum, & ab eo præmia dari ſe colentibus.*

De nat. Deor. 1. 2. Similiter Cicero: *Sunt philoſophi, & fuerunt, qui nullam habere cenſerent humanarum rerum procurationem Deos, quorum ſi vera ſententia eſt, quæ poteſt eſſe pietas, quæ ſanctitas, quæ religio? hæc enim omnia pure ac caſte tribuenda Deorum ita numini ſunt, ſi animadvertuntur ab his, & ſi eſt aliquid a Diis immortalibus humano generi tributum.* Epicterus: τῆς περὶ τοὺς θεοὺς εὐσεβείας ἴσθι ὅτι τὸ κυριώτατον ἐκεῖνό ἐστιν, ὀρθὰς ὑπολήψεις περὶ αὐτῶν ἔχειν, ὡς ὄντων καὶ διοικούντων τὰ ὅλα καλῶς καὶ δικαίως. *Pietatis hoc præcipuum, bene ſentire de*

ad eum properandum; credoque ſic animos noſtros ſe habere ad Deum, ut viſu prædita ad Lucem.

GRON. 22 *Ex argumentis*) Quæ cuivis ratione utenti ſunt in promptu.

23 *Etiamſi hebetioris*) Quod alioqui eos videtur excuſare num. 31. Peccant enim arrogantia & nimia fiducia ſui, dum ſpreto & majorum & omnium aliorum judicio, putant ſibi non credendum, quod mathematica demonſtratione ſibi probare nequeunt.

24 *Modum ab iis diſcedendi*) Quatenus progrediantur, qui vel omnes vel aliquas harum notionum negant aut in dubium vocant.

GROT.

de Diis, ut qui & ſint & res omnes juſte ac recte adminiſtrent. Ælianus ait, barbarorum neminem delapſum ad ἀθεότητα, ſed ab omnibus affirmari (n) & eſſe numen, & noſtri curam gerere. *Lib.11.c.32.* Plutarchus, libro de communibus notitiis, ait eam quæ de Deo eſt notitiam tolli, ſublata providentia: οὐ γὰρ ἀθάνατον καὶ μακάριον μόνον, ἀλλὰ καὶ φιλάνθρωπον καὶ κηδεμονικὸν καὶ ὠφέλιμον προλαμβάνεσθαι καὶ νοεῖσθαι τὸν θεόν· *non enim immortalem tantum & beatum, ſed & hominum amantem, ita ut & curet eos & proſit ipſis, concipi atque intelligi Deum.* Lactantius: *neque honor ullus deberi poteſt Deo ſi nihil præſtat colenti, nec ullus metus ſi non iraſcitur non colenti.* Et revera negare Deum eſſe, aut negare a Deo curari actiones humanas, ſi 25 moralem effectum reſpicimus, tantundem valet.

3. Quare ipſa quaſi neceſſitate auctore hæ duæ notiones (o) apud omnes ferme quos novimus populos, per tot jam ſæcula conſervatæ ſunt. Hinc Pomponius erga Deum religionem jura aſ- *L.2. de juſt. & jure.* ſcribit gentium: & apud Xenophontem, Socrates τοὺς θεοὺς σέβειν, *Deos colere legem eſſe* ait, quæ apud omnes homines valeat: quod & Cicero tum de natura Deorum libro primo, tum ſecundo de inventione affirmat. Dion Pruſæenſis oratione XLI. vocat δόξαν καὶ ἐπίνοιαν κοινὴν τοῦ ξύμπαντος ἀνθρωπίνου γένους, ὁμοίως μὲν Ἑλλήνων, ὁμοίως δὲ βαρβάρων ἀναγκαίαν καὶ ἔμφυτον ἐν παντὶ τῷ λογικῷ γινομένην κατὰ φύσιν· *perſuaſionem quæ inſit hominibus communiter omnibus, non minus barbaris quam Græcis, neceſſariam ac naturalem cunctis ratione utentibus.* Et paulo poſt: πάνυ ἰσχυρὰν καὶ ἀέναον ἐκ τοῦ παντὸς χρόνου καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἀρξαμένην τε καὶ διαμένουσαν· *perſuaſionem valde robuſtam ac ſempiternam apud omnes gentes & cœptam & permanentem.* Xenophon in convivio & Græcos & barbaros ita ait exiſtimare, nota eſſe Diis & præſentia & futura.

4. Has igitur notitias qui primi incipiunt tollere, ſicut in bene

GROT. n *Et eſſe numen, & noſtri curam gerere*) Seneca epiſtola XCV. *Primus eſt deorum cultus, deos credere: deinde, reddere illis majeſtatem ſuam, reddere bonitatem, ſine qua nulla majeſtas eſt.*

GRON. 25 *Moralem effectum*) Si conſideremus quid ex utraque ſententia in moribus & vita ſequatur: nempe ut nullo metu Dei ſive quod non ſit, ſive quod non curet res humanas, in ſcelera & flagitia ſint audaciores.

GROT. o *Apud omnes ferme quos novimus populos*) Seneca epiſt. CXVII. *Tanquam Deos eſſe inter alia ſic colligimus, quod omnibus de Diis opinio inſita eſt: nec ulla gens uſquam eſt adeo contra leges moreſque projecta ut non aliquos deos credat.* Idem de beneficiis IV, 4. *nec in hunc furorem omnes mortales conſenſiſſent alloquendi ſurda numina & inefficaces Deos, &c.* Adde Platonem Protagora, & decimo de legibus, & pulchra quæ habet Jamblichus poſt principium de myſteriis Ægyptiorum, ubi Deum noſſe ita homini ait proprium, ut hinnitum equo.

GRON. 26 *Diagoræ Melio*) Cicero I. de natura Deor. 42. & ejuſdem operis 3, 37.

GROT.

bene conſtitutis civitatibus coerceri ſolent, ut 26 Diagoræ Melio accidiſſe legimus, & Epicureis qui ex bene moratis urbibus ejecti ſunt, (p) ita & coerceri poſſe arbitror nomine humanæ ſocietatis, quam ſine ratione probabili violant. Himerius Sophiſta actione in Epicurum: δόγματος οὖν ἀπαιτεῖς δίκας; οὐκ, ἀλλ' ἀσεβείας. δογματίζειν μὲν γὰρ ἐξὸν, ἀσεβεῖν δὲ οὐκ ἐπιτέτραπται. *placiti igitur pœnam exigis? neutiquam, ſed impietatis: placita tradere permittitur, non & pietatem oppugnare.*

XLVII. 1. Cæteræ notiones non æque ſunt evidentes, ut Deos plures uno non eſſe: nihil eorum quæ videmus Deum eſſe, 27 non mundum, non cœlum, non ſolem, non aerem: mundum non eſſe ab omni æternitate, ac ne ejus quidem materiam, ſed a Deo facta. Itaque harum cognitionem temporum lapſu apud multos populos 28 obliteratam, & quaſi extinctam videmus; eoque facilius quia leges hanc partem minus curabant, ut ſine qua 29 aliqua ſaltem conſiſtere religio poſſet.

2. Ipſa lex Dei illi populo data quem Prophetæ & prodigia partim conſpecta, partim non dubitandę auctoritatis fama ad ipſos perlata, cognitione harum rerum nec obſcura nec incerta imbuerant, quanquam falſorum Deorum cultus maxime deteſtatur, non tamen omnes ejus culpæ convictos morte punit; ſed eos demum 30 quorum facta circumſtantiam habent ſingularem, ut eum qui princeps alios ſeduxerit. Deut. XIII, 16. civitatem quæ incepit colere Deos ante ignotos, Deut. XII, 23. eum qui aſtra colit ut legem totam, ac proinde Dei veri cultum deſerat, Deut. XVII, 2. (quod Paulo eſt λατρεύειν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα (q) *opificio ſervire*

GROT. p *Ita & coerceri poſſe arbitror nomine humanæ ſocietatis*) Moxus Lydus Crambi urbis inhabitatores obſidione captos merſit omnes οἷον ἀθέους, ut qui Deum nullum noſſent, colerentve. Nicolaus Damaſcenus in excerptis Peireſianis.

GRON. 27 *Non mundum*) Quem tamen Deum eſſe argutiis quibuſdam & Zeno colligebat. Cic. 2, de natur. Deor: 8.

28 *Obliteratam & extinctam*) Quum ſine dubio primi homines & ab Adamo & a Noacho eas acceperint.

29 *Aliqua ſaltem*) Qualem notum eſt penes omnes fere paganos publice fuiſſe.

30 *Quorum facta*) Quorum error in religione gravius aliquid & deteſtabile ſecum traheret.

GROT. q *Opificio ſervire, non opifici*) Philo ad decalogum de talibus: εἰσὶ δ' οἳ καὶ προσυπερβάλλουσιν ἀσεβείᾳ, μηδὲν τῶν ἴσων μεταδιδόντες, ἀλλὰ τοῖς μὲν τὰ πάντα τῶν ἐπὶ τιμῇ χαριζόμενοι, τῷ δ' οὐδὲν νέμοντες, ἀλλ' οὐδὲ μνήμης τὸ κοινότατον ἀξιοῦντες· ἐπιλήθονται γὰρ οὗ μόνον προσῆκον ἦν μεμνῆσθαι, ἐπιτηδεύοντες οἱ βαρυδαίμονες ἑκούσιον λήθην, &c. *ſunt autem alii quorum ulterius impietas procedit, qui ne paria quidem Deo & operibus ejus tribuant, ſed quicquid honoris excogitari poteſt his exhibent, illud communiſſimum bonum nulla memoratione dignantes, id prætereunt quod ſolum meminiſſe debuerant, ſponte miſeri ſibi accerſentes quæſitam oblivionem.*

Sic

vire, non opifici: nam *παρὰ* ibi & alibi ſæpe vim habet excluſivam) quæ res etiam apud 31 Eſavi poſteros aliquo tempore pœnis fuit ſubdita, ut videre eſt Jobi XXXI, 26. 27. eum quoque qui liberos Molocho, id eſt, Saturno dederit, Lev. XX, 2.

3. Cananæos vero & vicinos illis populos pridem delapſos ad pravas ſuperſtitiones non ſtatim Deus puniendos judicavit, ſed tum demum cum hanc culpam magnis ſceleribus cumulaſſent, Gen. XV, 16. Sic & in aliis populis diſſimulavit ignorantiæ tempora circa falſorum numinum cultus, Actor. XVII, 31. Nimirum recte a *Leg. ad Cajum.* Philone dictum eſt, religionem ſuam cuique videri optimam, ut 32 quæ plerumque non ratione ſed affectu dijudicetur: unde non longe abit dictum Ciceronis, nemini ullam diſciplinam phi- *Acad. IV.* loſophiæ probari, præter eam quam ipſe ſequatur. Addit, pleroſque 33 teneri adſtrictos antequam quid eſſet optimum judicare poſſent.

4. Sicut autem excuſabiles ſunt & ab hominibus certe non puniendi, qui cum legem a Deo proditam nullam acceperint, aut aſtrorum, aut aliarum rerum naturalium virtutes, aut ſpiritus, ſive in imaginibus, ſive in animantibus, ſive in rebus aliis colunt, aut etiam animas eorum qui virtute & 34 beneficiis in humanum genus excelluerunt, aut 35 mentes quaſdam incorporeas, præſertim ſi nec ipſi tales cultus commenti fuerint, (r) nec ſummi Dei cultum ideo deſerant: ita impiis magis quam errantibus annumerandi ſunt, qui aut cacodæmonas quos tales eſſe norunt, aut 36 vitiorum nomina, aut homines quorum vita fuit flagitiis plena, divinis honoribus colere inſtituunt.

5. Nec minus illi qui deos colunt hominum innocentum ſanguine, a quo more quod Carthaginienſes abſtinere coegerit laudatur

Sic locum Deuteronomii interpretatur Maimonides Directore III, 41. GRON. 31 *Eſavi poſteros*) Videtur cenſuiſſe Iobum eſſe illum Iobabum, qui nominatur inter reges Edomitarum, Geneſ. 36, 33, & 34. Adde Voſſ. de idolol. 2, 3.

32 *Quæ plerumque*) In qua æſtimanda pars maxima non ſequitur id, quod rectiſſimum eſt, ſed quo adſuevit, quod imbibit, & cæpit adamare.

33 *Teneri adſtrictos*) Implicitos errori.

34 *Beneficiis in humanum*) Cic. 2. de legib. 8.] *Ollos quos endo cælum merita vocaverunt, Herculem, Liberum, Æſculapium, Pollucem, Quirinum.*

35 *Mentes quaſdam*) Angelos, genios.

GROT. r *Nec ſummi Dei cultum ideo deſerant*) Sic victimas ab Ægypti regibus, ab auguſto, a Tiberio in templum admiſere Iudæi. Docent id & Ioſephus & Philo.

GRON. 36 *Vitiorum nomina*) Ut Dicæarchus Philippi præfectus, qui miſſus a rege ad Cycladas inſulas ſubigendas in portu duas aras poſuit, alteram Ἀσεβείας, alteram Παρανομίας. Polyb. lib. 17. p. 772.

GROT.

Juſt. l.xix. tur (s) Darius Perſarum rex, & Gelo Syracuſarum tyrannus. Nar-
Plutarch. apophth. & de ſera num. vind. Plut. quæſt. Rom.12. rat & Plutarchus, barbaros quoſdam, qui humanis victimis deos colebant, pœnas daturos Romanis fuiſſe: ſed cum antiquitate moris ſe excuſarent nihil mali paſſos: 37 vetitos tantum nequid in poſterum tale facerent.

XLVIII. 1. Quid de illis armis dicemus quæ inferuntur populis aliquibus, eam ob cauſam quod illi Chriſtianam religionem ſibi propoſitam amplecti nolunt? Non jam quæram an 38 talis proponatur qualis debet, & quomodo debet. Demus ita fieri: duo notanda dicimus. Prius eſt veritatem Chriſtianæ religionis, quatenus ſcilicet 39 naturali ac primævę religioni non pauca ſuperaddit, argumentis mere naturalibus perſuaderi non poſſe, ſed niti hiſtoria tum reſurrectionis Chriſti, tum miraculorum ab ipſo & apoſtolis editorum: quæ res eſt facti, olim quidem irrefragabilibus teſtimoniis probata, ſed olim, ita ut & hæc quæſtio facti ſit & jam perantiqui. Quo magis fit, ut doctrina hæc ab his qui nunc primum eam audiunt penitus in animum admitti nequeat, niſi 40 ſecretis Dei auxiliis accedentibus, quæ ſicut quibus dantur non dantur 41 in operis alicujus mercedem, ita ſi quibus negantur, aut minus large conceduntur, id fit ob cauſas non iniquas illas quidem ſed plerunque 42 nobis incognitas, ac proinde huma-
Cap. de judæis, diſt.45. no judicio non punibiles. Huc reſpicit canon concilii Toletani: *Præcipit ſancta ſynodus*, (t) *nemini deinceps ad credendum vim inferre. Cui enim vult Deus miſeretur, & quem vult indurat.* Mos enim eſt ſacrorum librorum, (u) quarum rerum cauſæ nos latent, eis cauſam aſſignare divinam.

2. Alterum hoc eſt, (x) Chriſtus novæ legis auctori omnino hoc

GROT. s *Darius*) Hyſtaſpis filius, Xerxis pater. Confer quæ ſupra §. XI.

GRON. 37 *Vetitos*) Ut Druidæ a Claudio, Sueton. 25.

38 *Talis proponatur*) Pura & ſincera nec ſuperſtitionibus pravis polluta.

39 *Naturali ac primævæ*) Notionibus illis quas num. 45. enarravit.

40 *Secretis Dei auxiliis*) Inſtinctu Spiritus Sancti.

41 *In operis alicujus*) Dantur mera Dei indulgentia.

42 *Nobis incognitas*) Quas ſibi reſervat Deus nec notas hominibus reddit.

GROT. t *Nemini deinceps ad credendum vim infert*) Ioſephus ita cenſet: δεῖν ἕκαστον κατὰ τὴν ἑαυτοῦ προαίρεσιν θεὸν εὐσεβεῖν, ἀλλὰ μὴ κατὰ βίας· *debere quemque libero animi propoſito Deum colere, non vi coactum.*

u *Quarum rerum cauſæ nos latent eis cauſam aſſignare divinam voluntatem*) Servius ad initium III. Æneidos, *Quotieſcunque ratio vel judicium non apparet, ſic viſum interponitur.* Sic & Donatus ad actum V. ſcena II Eunuchi. Atque in eum ſenſum poni Hebreum [illegible] notat Abarbanel.

x *Chriſto novæ legis auctori omnino hoc placuiſſe, ut ad legem ſuam recipien-*

hoc placuiſſe, ut ad legem ſuam recipiendam nemo hujus vitæ pœnis, aut earum metu pertraheretur, Rom. VIII, 15. Hebr. II, 15. Joan. VI, 67. Luc. IX, 54. Matth. XIII, 24. quo ſenſu veriſſimum illud Tertulliani: 43 *Lex nova non ſe vindicat ultore gladio.* In 54 libro antiquo cui nomen conſtitutiones Clementis de Chriſto dicitur: τὸ αὐτεξούσιον τῶν ἀνθρώπων ἀφῆκεν ἐλεύθερον, οὐ προσκαίρῳ θανάτῳ δικάζων, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ καταστάσει λογοθετῶν αὐτό. *liberam reliquit hominibus arbitrii poteſtatem, non morte temporali eos puniens, ſed in altero ſæculo ad reddendam rationem vocans.* (y) Athanaſius: *Dominus non cogens, ſed libertatem ſuam voluntati permittens, dicebat quidem vulgo omnibus: Si quis vult venire poſt me: Apoſtolis vero:* (z) *nunquid & vos abire vultis?* Chryſoſtomus ad eundem Johannis locum: ἐρωτᾷ λέγων, μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν; ὅπερ πᾶσαν ἦν ἀφαιροῦντος βίαν καὶ ἀνάγκην· *interrogat an & ipſi velint diſcedere? quod omnem eſt amoventis vim ac neceſſitatem.*

3. Nec obſtat illud 45 in fabula de nuptiis, quod quidam jubentur cogi intrare. Luc. XIV, 23. nam ſicut in ipſa fabella illud cogere (a) 46 inſtantiam vocatoris ſignificat, ita & in affabulatione, quo ſenſu vox ejuſdem ſignificationis accipitur Luc. XXIV, 29. nec aliter Matth. XIV, 22. Marc. VI. 45. Gal. II, 14. Procopius in arcanæ hiſtoriæ parte docet, a ſapientibus culpatum fuiſ-

ſe

piendam nemo hujus vitæ pœnis, aut earum metu pertraheretur) Tractat hoc Gregorius Nazianzenus oratione Cum aſſumptus eſt a Patre: & Beda lib. 26. Iſidorus de Siſebuto rege: *Qui in initio regni ſui Iudæos ad fidem Chriſtianam permovens æmulationem quidem Dei habuit, ſed non ſecundum ſcientiam, poteſtate enim compulit quos provocare oportuit fidei ratione.* Tranſcripſit hoc in hiſtoriam Rodericus II, 13. Poſteriores in Hiſpania reges eodem nomine culpant Oſorius, & Mariana; quem vide XXVI, 14. XXVII, 5.

GRON. 43 *Lex nova*) Evangelium fides in Chriſtum.

44 *Libro antiquo, cui nomen*) Eſt enim, ſi non omnis, certe magnam partem ſuppoſititius.

GROT. y *Athanaſius*) Epiſtola ad ſolitarios.

z *Nunquid & vos abire vultis?*) Cyprianus epiſtola LV. *Converſus ad Apoſtolos ſuos dixit: nunquid & vos vultis ire? ſervans ſcilicet legem, qua homo libertati ſuæ relictus, & in arbitrio proprio conſtitutus, ſibimet ipſe vel mortem appetit, vel ſalutem.*

GRON. 45 *In fabula*) Parabola.

GROT. a *Inſtantiam vocatoris ſignificat*) Cyprianus de idolorum vanitate hunc locum reſpiciens: *Per orbem vero diſcipuli, magiſtro & Deo monente, diffuſi, præcepta Dei in ſalutem darent, ab errore tenebrarum ad viam lucis adducerent, cæcos & ignaros ad agnitionem veritatis ocularent. Ac, ne eſſet probatio minus ſolida, & de Chriſto delicata confeſſio, per tormenta, per cruces, per multa pœnarum genera tentantur.*

GRON. 46 *Inſtantiam vocatoris*) Serium ſtudium & deſiderium vehemens. Malim autem vocantis aut invitantis; nam vocatores antiquis non convivatores ipſi, ſed eorum miniſtri. Sueton. Calig. 39. Plinius lib. 35, 10. Seneca 3. de ira, 37.

ſe (b) Juſtiniani conſilium, quod Samaritas vi ac minis ad Chriſtianam religionem compulerit: addit & incommoda inde ſecuta, quæ apud ipſum legas.

XLIX. 1. Qui vero Chriſtianiſmum docentes aut profitentes eam ob cauſam pœnis ſubdunt, haud dubie faciunt contra ipſam rationem, nihil enim eſt in diſciplina Chriſtiana (ipſam hic per ſe conſidero, non quatenus ei inſincerum aliquid admiſcetur) quod humanæ ſocietati noceat, imo nihil quod non proſit. Res ipſa loquitur, & extranei coguntur agnoſcere. 47 Plinius Chriſtianos Sacramento inter ſe obſtringi ait, ne furta, ne latrocinia committant, ne fidem fallant. (c) Ammianus ea religione nihil ait doceri niſi juſtum & lene. Et vulgi verbum, *Bonus vir Cajus Sejus*, 48 *tantum quod Chriſtianus*. Nec admittendæ excuſationes, nova omnia metuenda, præſertim cœtus: Nam neque metuenda ſunt dogmata quamvis nova, ſi modo ad honeſta omnia atque ad exhibendam ſuperioribus obedientiam ducant, nec ſuſpecti eſſe debent 49 cœtus proborum hominum, & qui latere non quærunt niſi cogantur. Recte huc aptem quod Auguſtum de Judæorum conventibus dixiſſe (d) Philo commemorat: non eos 50 bacchanalia

Tert. Apol. c. 3. & 1. adverſ. Nat. c. 4.

GROT. b *Juſtiniani conſilium*) Ad eundem Juſtinianum epiſtolam Theodahadi vide in Caſſiodoro x, 26.

GRON. 47 *Plinius*) Lib. 10, epiſtol. 97.

GROT. c *Ammianus*) Idem vere, Chriſtianam religionem abſolutam & ſimplicem vocat: Zoſimus & ipſe paganus: χριστιανῶν πίστεως ἐπαγγελία παντὸς ἁμαρτήματος καὶ πάσης ἀσεβείας ἀπαλλαγή· *Chriſtianæ fidei hæc eſt pollicitatio, libertas ab omni crimine atque impietate*. Secta nemini moleſta paſſim a paganis dicebatur. Tertullianus Scorpiaco. Iuſtinus apologetico 11: Ἀρωγοὶ δ' ὑμῖν καὶ σύμμαχοι πρὸς εἰρήνην ἐσμὲν πάντων μᾶλλον ἀνθρώπων, ὅτι ταῦτα δοξάζομεν, ὡς λαθεῖν θεὸν κακοεργὸν ἢ πλεονέκτην, ἢ ἐπίβουλον, ἢ ἐνάρετον, ἀδύνατον εἶναι, καὶ ἕκαστον εἰς αἰωνίαν κόλασιν ἢ σωτηρίαν κατ' ἀξίαν τῶν πράξεων πορεύεσθαι. *Nos vobis ad imperii tranquillitatem maxime adjutores & collaboratores ſumus, ut qui doceamus fieri non poſſe ut Deo quis lateat, ſive ſit maleficus, raptor, inſidiator, ſive æqui amans; tum vero ad æternam aut ſalutem aut pœnam quemque mitti pro factorum ſuorum dignitate*. Arnobius de conventibus Chriſtianorum loquens lib. 11. *in quibus aliud auditur nihil niſi quod humanos faciat, niſi quod mites, verecundos, pudicos, caſtos, familiaris communicatores rei cum omnibus quos ſolidet germanitatis neceſſitudine copulatio.*

GRON. 48 *Tantum quod*) In quo nihil reprehendendum, niſi quod Chriſtianus eſt.

49 *Cœtus*) Concilia & conventus tanquam lege de collegiis illicitis vetiti.

GROT. d *Philo commemorat*) In legatione. Similiter & libro de ſacrificantibus facunde oſtendit quantum ſynagogæ diſtent a paganicis myſteriis. Locus uterque dignus inſpici. Simile habet libro altero contra Appionem Joſephus.

GRON. 50 *Bacchanalia*) De quibus Livius 39, 8.

GROT.

lia eſſe aut cœtus turbandæ pacis, ſed virtutum ſcolas.

2. Qui in tales ſæviunt, ipſi in ea cauſa ſunt ut puniri juſte possint, quod & Thomæ videtur. Atque eam ob cauſam (e)Conſtantinus Licinio, Imperatores (f) alii Perſis bellum intulerunt, quanquam hæc bella magis ad innocentum defenſionem, de qua & infra agemus, quam ad pœnæ exactionem pertinent. Thom.2,2.108.

L. 1. In eos vero qui Chriſti legem pro vera habent, ſed de quibuſdam 51 quæ aut extra legem ſunt, aut in lege 52 ſenſum videntur habere ambiguum, & ab antiquis Chriſtianis non eundem in modum ſunt expoſita, dubitant aut errant, 53 ſuppliciis qui graſſantur, perinique faciunt: quod oſtendunt & ea quæ ante diximus, & Judæorum exemplum vetus. Nam hi cum legem haberent: quæ ſuppliciis hujus vitæ ſanciebatur, nunquam tamen pœnis ſubdiderunt Sadducæos qui rejiciebant dogma reſurrectionis, veriſſimum quidem, ſed 54 in ea lege non niſi obſcure & ſub verborum aut rerum involucris traditum.

2. Quod ſi vero gravior ſit error, & qui apud æquos judices facile poſſit ſacra autoritate, aut veterum conſenſu revinci? cogitandum hic quoque quanta ſit vis inolitæ opinionis, & quantum libertatem judicii minuat in ſuam cujuſque ſectam ſtudium, malum, ut Galenus ait, quavis ſcabie inſanabilius. Appoſite ad hanc rem Origenes: εὐχερέστερόν γε ἄνθρωπος τὰς περὶ ἄλλα συνηθείας, κἂν δυσαποσπάστως αὐτῶν ἔχῃ, καταλεῖψαι ἂν, ἢ τὰς περὶ τὰ δόγματα. *facilius quis alia ſibi conſueta exuat: quantumvis illis affixus ſit, (g) quam ea quæ dogmatum ſunt*. Adde quod quanta hæc ſit culpa pendet ex modo 55 illuminationis & aliis animi diſpoſitionibus, quas hominibus pernoſcere non eſt datum.

3.(h)Hæ-

GROT. e *Conſtantinus Licinio*) Vide Zonaram. Simile illud apud Auguſtinum epiſt.L. *Maximianus epiſcopus Vagienſis auxilium petit ab Imperatore Chriſtiano contra hoſtes eccleſiæ, non tam ſui ulciſcendi cauſa, quam tuendæ eccleſiæ ſibi creditæ.* Relatum eſt in cauſam XXIII, quæſt.III.

f *Alii Perſis*) Vide Menandrum Protectorem.

GRON. 51 *Quæ extra legem ſunt*) Ut Pontificiæ traditiones & conſtitutiones Scripturæ S. auctoritate carentes.

52 *Senſum videntur*) Ut controverſiæ in articulis religionis.

53 *Quæ ſuppliciis*) A qua qui deſciſcerent, capite plecterentur.

54 *In ea lege*) In V.T.

GROT. g *Quam ea quæ dogmatum ſunt*) Sequitur hoc Chryſoſtomus in 1.Cor. 11. ὅταν δὲ καὶ ἐν δόγμασιν ἡ συνήθεια ᾖ βεβαιοτέρα γίνεται. πάντα γὰρ τις εὐκολώτερον ἀμείψειε ἢ τὰ περὶ τῆς θρησκείας· *ubi vero conſuetudo in dogmata inciderit, multo ſit immobilior. Nihil enim eſt quod non facilius homo mutet quam ea quæ religionis ſunt.*

GRON. 55 *Illuminationis*) Lucis & intelligentiæ, qua Deus, cujus libuit, mentem perfudit.

Digitized by Google

3. (h) Hæreticus Auguſtino is demum qui alicujus (i) temporalis commodi & maxime gloriæ principatuſque ſui gratia, falſas ac novas opiniones vel gignit vel ſequitur. Audiamus de Arianis Salvianum: *hæretici ſunt, ſed non ſcientes: denique apud nos ſunt hæretici, apud ſe non ſunt: nam in tantum ſe Catholicos eſſe judicant, ut nos ipſos titulo hæreticæ pravitatis infament. Quod ergo illi nobis ſunt & hoc nos illis. Nos illos injuriam* 56 *divinæ generationi facere certi ſumus: quod minorem* Patre *Filium dicant. Illi nos injurioſos Patri exiſtimant, quod* 57 *æquales eſſe credamus. Veritas apud nos eſt, ſed illi apud ſe eſſe præſumunt. Honos Dei apud nos eſt, ſed illi hoc arbitrantur honorem divinitatis quod credunt.* 58 *Inofficioſi ſunt, ſed illis hoc eſt ſummum religionis officium. Impii ſunt, ſed hoc putant veram eſſe pietatem. Errant ergo, ſed* (K) *bono animo errant, non odio ſed affectu Dei, honorare ſe dominum atque amare credentes. Quamvis non habeant rectam fidem, illi tamen hoc perfectam Dei æſtimant caritatem; & qualiter pro hoc ipſo falſæ opinionis errore in die judicii puniendi ſint,* (l) *nemo poteſt ſcire niſi judex. Interim icci*rco eis, *ut*

rgor

GROT. h *Hæreticus Auguſtino*) Libro de utilitate credendi; locus refertur in cauſam XXIV. quæſtione 3. Addit Auguſtinus, non idem ſibi videri hæreticum & hæreticis credentem hominem. Vide eundem epiſtola clxII. Hæreſis obſtinatioris animi dementia. l. 2. c. de ſumma Trinitate, I.

i *Temporalis commodi & maxime gloriæ principatuſque ſui gratia*) Scriptor reſponſorum ad orthodoxos quæſtione IV. *δῆλοί εἰσιν ὅτι ἐκ φιλοδοξίας ἢ ἀντιπαθείας τῶν αἱρεσιαρχῶν πᾶσαι αἱ αἱρέσεις τὰς ἀφορμὰς ἐσχήκασι τῆς συστάσεως αὐτῶν· apertum eſt ex cupiditate gloriæ aut ex æmulatu qui primos repertores agitaverit, ſectas omnes exſiſtendi originem cepiſſe.* Chryſoſtomus ad Gal. V. *ἡ γὰρ τῶν αἱρέσεων μήτηρ, ἡ τῆς φιλαρχίας ἐστὶν ἐπιθυμία· mater hæreſium, cupiditas principatus.*

GRON. 56 *Divinæ generationi*) Quam ab æterno eſſe ſtatuimus orthodoxi.

57 *Æquales*) Patrem & Filium.

58 *Inofficioſi ſunt*) Male habent vel tractant Catholicos, ubi poſſunt, ſed putant in hoc ſe ſervire religioni.

GROT. k *Bono animo errant*) Agathias ubi de Alemannorum abſurdis ſuperſtitionibus egerat hiſtoriarum I: *ἐλεεῖσθαι μὲν οὖν ἢ χαλεπαίνεσθαι δίκαιοι ἂν εἶεν καὶ πλείστης μεταλαγχάνειν συγγνώμης, ἅπαντες ὅσοι τοῦ ἀληθοῦς ἁμαρτάνουσι. οὐ γὰρ δήπου ἑκόντες ἀλῶνται καὶ ὀλισθαίνουσι, ἀλλὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἐφιέμενοι, ἔπειτα σφαλέντες τῇ κρίσει τὸ λοιπὸν ἔχονται τῶν δοκηθέντων ἀπρὶξ, ὁποῖα ἄττα καὶ τύχοιεν ὄντα· miſeratione quam odio digniores ſunt, ac tales quibus ignoſci par ſit, quicunque a vero aberrant. Neque enim volentes palantur & cespitant, ſed cum bonum appetant, in judicando decepti, quæ ſemel viſa ſunt retinent mordicus, qualiacunque ea fuerint.*

l *Nemo poteſt ſcire niſi judex*) Chryſoſtomus homilia contra Anathe-

reor, patientiam Deus commodat, quia videt eos etſi non recte credere; 59 affectu tamen piæ opinionis errare.

4. De Manichæis audiamus eum, qui in illorum craſſis ſordibus diu hæſit, Auguſtinum: *Illi ſæviant in vos, qui neſciunt quo cum labore verum inveniatur, & quam difficile caveantur errores. Illi in vos ſæviant, qui neſciunt quam rarum & arduum ſit 60 carnalia phantaſmata piæ mentis ſerenitate ſuperare. Illi in vos ſæviant, qui neſciunt quanta difficultate ſanetur oculus interioris hominis, ut poſſit intueri ſolem ſuum. Illi in vos ſæviant, qui neſciunt quantis gemitibus & ſuſpiriis fiat ut ex quantulacunque parte poſſit intelligi Deus. Poſtremo illi in vos ſæviant qui nullo tali errore decepti ſunt, quali vos deceptos vident. Ego autem ſævire in vos omnino non poſſum, quos ſicut me ipſum illo tempore, ita nunc debeo ſuſtinere, & tanta patientia vobiſcum agere, quanta mecum egerunt proximi mei, cum in veſtro dogmate rabioſus & cæcus errarem.*

5. (m) In Arianam hæreſin acriter invehitur Athanaſius epiſtola

thematizantes: Τὸ κεκρυμμένον τῷ τῶν αἰώνων κριτῇ ἀνεπισφαλὲς ἀποφαίνεσθαι, μόνῳ εἰδότι καὶ μέτρα γνώσεως καὶ ποσότητα πίστεως. πόθεν γὰρ ἴσμεν, εἰπέ μοι, παρακαλῶ, ποίοις ῥήμασι κατηγορήσει ἑαυτοῦ ἢ καὶ ἀπολογήσεται ἐν ἡμέρᾳ ὅτε μέλλει ὁ Θεὸς κρίνειν τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων; ὄντως ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. *id quod abſconditum, ſolus ſine periculo dijudicet ſæculorum judex, cui ſcii patet & ſcientiæ menſura & fidei quantitas. Unde enim nos ſciamus, dic mihi quæſo, quibus verbis ille ſe accuſaturus aut excuſaturus eſt, in die illa qua Deus dijudicabit arcana hominum? vere inſcrutabilia ſunt judicia ejus, & viæ ejus imperveſtigabiles.*

GRON. 59 *Affectu piæ opinionis*) Tam reverenti & religioſo erga Deum animo in falſa & impia religione eſſe, quam vera credentes in recta & ſana opinione ſunt.

60. *Carnalia phantaſmata*) Larvas & umbras falſæ religionis.

GROT. m *In Arianam hæreſin*) Non immerito odimus tam mali exempli inter Chriſtianos repertores. Vide eorum ſæva facta apud Euſebium de vita Conſtantini libro I, 5-38. Socratem libro IV, 29. Procopium Vandalicorum I. ubi de Honorico; & Gothicorum I. de Amalaricho; & Victorem Uticenſem; de Semiarianis Epiphanius: τοὺς τὴν ἀλήθειαν διδάσκοντας διώκουσιν. οὐκέτι λόγοις βουλόμενοι ἀνατρέπειν, ἀλλὰ καὶ ἔχθραις καὶ πολέμοις καὶ μαχαίραις παραδιδόντες τοὺς ὀρθῶς πιστεύοντας· λύμην γὰρ οὐ μιᾷ πόλει καὶ χώρᾳ εἰργάσαντο, ἀλλὰ πολλαῖς. *Veritatem docentes vexant, neque verbis evertunt, ſed odiis, bellis, gladiis tradunt recte ſentientes, exitium quippe jam non uni, ſed multis urbibus regionibuſque attulere.* De talibus Gregorius epiſcopus Romanus ad Conſtantinopolitanum epiſcopum: *Nova & inaudita eſt iſta prædicatio, quæ verberibus exigit fidem,*

GRON.

ſtola 61 ad ſolitarios, quod 62 prima in contradicentes uſa eſſet judicum poteſtate, & quos non potuiſſet verbis inducere, eos vi, plagis, carceribusque ad ſe pertrahere anniteretur: *atque ita*, inquit, *ſeipſam quam non ſit pia, nec Dei cultrix manifeſtat*, reſpiciens ni fallor ad illud quod legitur (n) Gal. IV, 29. Similia habet Hilarius oratione ad Conſtantium. (o) In Gallia jam olim damnati ſunt eccleſiæ judicio 63 Epiſcopi qui ut in Priſcillianiſtas gladio animadverteretur curaverant; & in oriente damnata Synodus quæ in 64 Bogomili exuſtionem conſenſerat. Sapienter dixit Plato, (p) errantis pœnam eſſe, doceri.

LI. 1. (q) Juſtius illi punientur qui in eos, quos Deos putant, irre-

GRON. 61 *Ad ſolitarios*) Anachoretas, qui ab hominum commercio ſecedebant, & in ſolitudines ſeſe abdebant, ut vacarent contemplationi. Sæpe apud Jo: Caſſianum.

62 *Prima in contradicentes*) Quod hi primi Cæſares & principes ſuæ ſectæ fautores inſtigaſſent ad ſupplicia in diſſentientes orthodoxos ſtatuenda.

GROT. n *Gal.* IV, 29.) Ad quem locum vide Hieronymum, citatum c. qui ſecundum, cauſa XXIII. quæſtion. IV.

o *In Gallia jam olim damnati ſunt*) Sulpitius Severus: *tum vero Idacius atque Ithacius acrius inſtare, arbitrantes poſſe inter initia malum comprimi: ſed parum ſanis conſiliis ſæculares judices adeunt, ut eorum decretis atque excuſationibus hæretici urbibus pellerentur*. Mox: *ſecuti etiam accuſatores Idacius & Ithacius epiſcopi, quorum ſtudium in expugnandis hæreticis non repræbenderem, ſi non ſtudio vincendi plus quam oportuiſſet certaſſent. Ac mea quidem ſententia eſt, mihi tam reos quam accuſatores Diſplicere*. Poſtea: *Martinus apud Treviros conſtitutus non deſinebat increpare Ithacium ut ab accuſatione deſiſteret: Maximum orare, ut ſanguine infelicium abſtineret; ſatis ſuperque ſufficere ut epiſcopali ſententia hæretici judicati Eccleſiis pellerentur*. Vide & ſequentia.

GRON. 63 *Epiſcopi, qui ut*) Idacius & Ithacius incitato Clemente Maximo tyranno, qui ſumpſerat imperium in Britannia contra Theodoſium. Sulp. Sever.

64 *Bogomili exuſtionem*) Juſſu Alexii Comneni. Zonaras, Anna C.

GROT. p *Errantis pœnam eſſe, doceri*) Seneca in Tragœdia:

Quis nomen unquam ſceleris errori dedit.

& de ira l. 14. *non eſt prudentis errantes odiſſe, alioquin ipſe ſibi odio erit*. M. Antoninus libro IX. εἰ μὲν δύνασαι, μεταδίδασκε· εἰ δὲ μὴ, μέμνησο, ὅτι πρὸς τοῦτο ἡ εὐμένειά σοι δέδοται· καὶ οἱ θεοὶ δὲ εὐμενεῖς τοῖς τοιούτοις εἰσίν· *ſi potes, meliora doce; ſi non potes, memento in hoc tibi lenitatem datam. Ipſi Dii lenes ſunt talibus*. Chryſoſtomus Eph. IV, 17. τὸν γὰρ ἀγνοοῦντα, οὐ κακῶς πάσχειν οὐδὲ ἐγκαλεῖσθαι, ἀλλὰ μανθάνειν δίκαιόν ἐστιν ὅπερ ἀγνοεῖ· *cum qui ignorat neque malo affici neque accuſari oportet, ſed æquum eſt ut diſcat quæ ignorat*, Valentinianus, laudante Ammiano Marcellino libro XXX. *nec quemquam inquietavit, neque ut hoc coleretur imperavit, aut illud: nec interdictis minacibus, ſubjectorum cervicem ad id quod ipſe coluit inclinabat, ſed intemeratas reliquit has partes ut reperit*.

q *Juſtius illi punientur qui in eos, quos Deos putant, irreverentes atque irreligioſi ſunt*) Vide de hac re egregia apud Cyrillum libro contra Julia-

irreverentes atque irreligioſi ſunt. Atque hæc cauſa inter cæteras allata belli Peloponneſiaci inter Athenienſes & Lacedæmonios, & a Philippo Macedone in Phocenſes: de quorum ſacrilegio ſic Juſtinus: *quod Orbis viribus expiari debuit*. Hieronymus ad Danielis v. *Quamdiu 65 vaſa fuerunt in 66 idolio Babylonis, non eſt iratus Dominus (videbantur enim rem Dei ſecundum pravam quidem opinionem, tamen divino cultui conſecraſſe) poſtquam autem 67 humanis uſibus divina contaminant, ſtatim pœna ſequitur poſt ſacrilegium*. Nimirum & Auguſtinus exiſtimat auctum a Deo imperium Romanorum, quod cordi illis fuiſſet quamvis falſa religio: &, ut Lactantius loquitur, 68 ſummum hominis officium, etſi non re ipſa, tamen propoſito tenerent. Thuc. I. Diod. lib. XVI. Lib. VIII.

2. Et 69 ſupra diximus qualiacunque quæ putantur numina pejerata 70 a vero numine vindicari: *Punitur, quia tanquam Deo fecit*, ait Seneca: *opinio illum ſua obligat pœnæ*. Sic accipio & illud Senecæ: *Violatarum religionum alibi, atque alibi diverſa pœna eſt: ſed ubique aliqua*; & quod Plato capitis damnat religionis temeratores. VII. de ben. cap. 7. III. de ben. 6. De legib. 10.

lianum v, & vi. Solone auctore Amphictyones bello perſecuti ſunt Cirrhæos, quod ii templo Delphico vim intuliſſent. Plutarchus Solone. Sic & quaſi falſo ſibi vatum nomen induunt recte puniuntur, conſule Agathiam lib. v.

GRON. 65 *Vaſa*) Rapta e templo Hieroſolymitano, quum captam urbem vaſtaret Nabucodonoſor.

66 *Idolio*) Templo idolorum.

67 *Humanis uſibus*) Rex Belzaees eis uti cœpit in luxurioſo convivio.

68 *Summum hominis*) Cultum Dei, quo nullum magis officium præſtare debent homines, non juſto quidem modo, forma, ratione, ſed tamen voluntate ac ſtudio, quantum in ipſis fuit, antiquiſſimum habuerunt.

69 *Supra diximus.*) 2, 13, 12.

70 *A vero numine vindicari*) Exemplo Cambyſis, cum Apim in Ægypto interfecit, & ſpoliatum Jovem Hammonem miſit. Juſt. 1, 9. Xerxis, quum templum Delphicum diripiendum dedit. Juſtin. 2, 12. Gallorum, cum & ipſi Delphos ſunt adorti, 24, 8. item, dum tenuerunt aurum Tholoſanum, ut & Servilius Cæpio.

CAP.

CAPUT XXI.

De Pœnarum communicatione.

I. *Pœna quomodo tranſeat ad eos qui delicti ſunt participes.*
II. *Communitas aut rectores tenentur ex ſubditi delicto, ſi adſit ſcientia & non prohibitio cum prohibere poſſint & debeant.*
III. *Item ex receptu eorum qui alibi deliquerunt.*
IV. *Niſi aut puniant aut dedant: quod exemplis illuſtratur.*
V. *Jura ſupplicum ad infortunatos, non ad nocentes pertinere: cum exceptionibus.*
VI. *Defendi tamen ſupplices dum de cauſa cognoſcatur: & ex quo jure facienda cognitio.*
VII. *Quomodo delicti rectorum participes ſint ſubditi, aut communitatis hi qui ejus membra ſunt: & quomodo differant pœna communitatis & pœna ſingulorum.*
VIII. *Pœnæ jus in univerſitatem quamdiu duret.*
IX. *An ſine delicti communicatione pœna tranſeat.*
X. *Diſtinctio ejus quod directo infertur & in conſequentiam venit.*
XI. *Diſtinctio ejus quod fit occaſione peccati & quod ex cauſa peccati.*
XII. *Proprie loquendo neminem juſte puniri, ob delictum alienum, & cur?*
XIII. *Non filios ob parentum delicta.*
XIV. *Reſpondetur ad Dei facta circa filios nocentum.*
XV. *Multo minus cognatos alios.*
XVI. *Poſſe tamen liberis & cognatis nocentum aliquid negari, quod alioqui habere poterant: cum exemplis.*
XVII. *Nec ſubditos proprie puniri poſſe, ob regis delictum:*
XVIII. *Nec ſingulos qui non conſenſerunt ob delictum univerſitatis.*
XIX. *Hæredes ad pœnam qua pœna eſt non teneri: & cur?*
XX. *Teneri tamen ſi pœna in aliud debiti genus tranſierit.*

I. 1. QUoties de pœna communicanda quæritur, aut de iis quæritur (a) qui delicti ſunt participes, aut 1 de aliis. Qui

GROT. a *Qui delicti ſunt participes*) Tertullianus de reſurrectione carnis: *dicent enim miniſtros & ſocios habere arbitrium miniſtrandi atque ſociandi, & poteſtatem ſuæ voluntatis in utrumque, homines ſcilicet & ipſos; idcirco cum auctoribus merita communicare, quibus operam ſponte accommodant.*

GRON. 1 *De aliis*) Quibuſcum, culpa non communicata, communicatur pœna. num.9.

Qui delicti participes, 2 non tam ex alieno quam ex ſuo delicto puniuntur. Hi qui ſint ex his quæ 3 ſupra de damno injuria dato dicta ſunt intelligi poteſt. Ferme enim iiſdem modis in delicti partem quis venit quo in damni dati: non tamen ſemper, 4 ubi damni obligatio eſt, etiam delictum eſt, ſed tum demum ſi qua malitia notabilior acceſſerit, cum ad damni dati obligationem ſępe qualiſcumque culpa ſufficiat.

2. Ergo (b) qui factum vitioſum jubent, qui 5 conſenſum requiſitum adhibent, (c) qui adjuvant, (d) qui receptum præſtant, aliove modo in ipſo crimine participant: (e) qui conſilium dant, (f) laudant, aſſentantur: qui cum ex jure proprie dicto teneantur vetare (g) non vetant, aut cum teneantur ex ſimili jure opem ferre injuriam patienti non ferunt: qui non diſſuadent cum diſſuadere debeant: qui factum reticent quod notum facere ex jure aliquo tenebantur; hi omnes puniri poſſunt, ſi in ipſis talis ſit malitia quę ad meritum pœnæ ſufficiat, ſecundum ea quę proxime tractata ſunt.

II. 1. Exem-

2 *Non tam ex alieno*) Non tam ob id, quod auctor peccavit, quam quod illi peccato ejus adſtruxere.

3 *Supra de damno*) 2, 17. 6.

4 *Ubi damni*) Qui tenetur ex damno ad reparandum, poteſt etiam conveniri ad pœnam ex delicto.

GROT. b *Qui factum vitioſum jubent, qui conſenſum requiſitum adhibent*) *Saulus manibus omnium lapidabat.* Auguſtinus ſermone v. de ſanctis, cap. 4. ſimilia ſermone ejuſdem argumenti primo, c. 3. & ſermone XIV.

GRON. 5 *Conſenſum requiſitum*) Petitum ab auctore.

GROT. c *Qui adjuvant*) Ope. Inſtitutionibus de furtis, §. interdum. Edicto Theuderici; c. 120.

d *Qui receptum præſtant*) Hieronymus ſuper parabolas: *non fur ſolum, ſed ille reus tenetur qui furti conſcius quærente poſſeſſore non indicat.* Chryſoſtomus de ſtatuis XIV. *οὐ γὰρ οἱ ἐπιορκοῦντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ συνειδότες μὲν, περιστέλλοντες δὲ, κοινωνοῦσι τῶν ἐγκλημάτων· non enim perjuri ſoli, ſed & qui, conſcii cum ſint, celant perjuria, criminis tenentur.*

e *Qui conſilium dant*) Vide inſtitutiones & edictum Theuderici dictis locis. Androcides ex lege Attica: *τὸν βουλεύσαντα ἐν τῷ αὐτῷ ἐνέχεσθαι καὶ τὸν τῇ χειρὶ ἐργασάμενον· qui conſilium dedit eum non minus pœna teneri quam qui manu rem effecerit.* *οὐ γὰρ ἦν πραχθῆναι μὴ βουλευσαμένου· neque enim ſine conſilio res facta fuiſſet*, ait Ariſtoteles de poetica cap. 17.

f *Laudant, aſſentantur*) Chryſoſtomus 1. ad Romanos circa finem: *καὶ γὰρ τοῦ πλημμελοῦντος ὁ τὴν ἁμαρτίαν ἐπαινῶν χαλεπώτερος· pejor peccante qui peccatum laudat.* Qui facinoroſum adſtans hortatur, pro faciente habetur lege Langobardica, lib. 1, tit. IX. §. 25. Vide quæ ex Philone & Joſepho mox proferemus ad §. 17.

g *Non vetant*) Chryſoſtomus 1. adverſus Iudæos: *ὥσπερ οὖν οὐχ οἱ κλέπτοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ κύριοι μὲν ὄντες κωλῦσαι, μὴ κωλύοντες δὲ τὴν αὐτὴν ἐκείνοις διδόασι δίκην· ſic non ii modo qui furtum fecere, ſed & qui prohibere cum poſſent non prohibuere, puniuntur, & quidem pari uterque pœna.* Sic eum qui ſanari ægrotum prohibet, teneri quaſi vulneraſſet, ait idem Chryſoſtomus 2. ad Cor. c. VII.

II. 1. Exemplis res fiet illuſtrior. Communitas 6 ut alia ita & civilis non tenetur ex facto ſingulorum, 7 ſine facto ſuo, aut omiſſione; bene enim Auguſtinus: *Aliud eſt quod in populo quiſque habet peccatum proprium, aliud quod commune, quod uno animo fit & una voluntate ad aliquid multitudine comparata committitur*. Hinc in formula federum eſt: (h) 8 *Si defexit publico conſilio*. Bocri apud Livium oſtendunt ſenatui Romano culpam defectionis procul a conſilio publico abfuiſſe. Narrante eodem, Zeno pro Magnetibus deprecator apud T. Quintium, & legatos qui ei aderant flens petebat, ait Livius, *ne unius amentiam civitati aſſignarent; 9 ſuo quemque periculo furere*. Et Rhodii apud ſenatum publicam cauſam a privatorum cauſa ſegregant, dicentes, *nullam eſſe civitatem quæ non improbos cives aliquando, & imperitam multitudinem ſemper habeat*. Sic nec pater ex delicto liberorum tenetur, nec dominus ex ſervi, nec alii qui præſunt, niſi aliquid in ipſis vitioſum hæreat.

Liv. lib. XLV.

2. Ex his autem modis quibus rectores aliorum in crimen veniunt, duo ſunt qui maximum uſum habent, & diligenti conſideratione indigent: 10 patientia & receptus. De patientia ita habendum eſt, qui ſcit delinqui, qui prohibere poteſt & tenetur nec prohibet, eum ipſum delinquere. Cicero in Piſonem: *neque vero multum intereſt, præſertim in Conſule, utrum ipſe pernitioſis legibus, improbis concionibus rempublicam vexet, an alios vexare patiatur*. Brutus ad Ciceronem: *alienæ igitur, inquies, culpæ me reum facies? prorſus alienæ, ſi provideri potuit ne exiſteret*. ἴσον τῷ πλημμελεῖν τὸ μὴ κωλύειν τοὺς πλημμελοῦντας, ait Agapetus ad Juſtinianum: *par eſt delinquere & delinquentes non prohibere*. *Quiſquis patitur peccare peccantem, is vires ſubminiſtrat audaciæ*, ait Arnobius. *In cujus manu eſt*

Adv. Gent. c. IV.

GRON. 6 *Ut alia*) Quodvis collegium.

7 *Sine facto ſuo*) Niſi facto ipſa intervenerit, aut aliquid faciendum neglexerit.

GROT. h *Si defexit publico conſilio*) Chryſoſtomus de ſtatuis III. ὅτι οὐ κοινὸν τῆς πόλεως τὸ ἁμάρτημα γέγονεν, ἀλλὰ ἀνθρώπων τινῶν ξένων καὶ ἐπηλύδων, οὐδὲν λογισμῷ ποιούντων, ἢ τόλμῃ καὶ παρανομίᾳ πάσῃ, καὶ οὐκ ἂν εἴη δίκαιον ὑπὲρ τῆς ὀλίγων ἀπαιδευσίας πόλιν τοσαύτην ἀναρπάζεσθαι, καὶ τοὺς οὐδὲν ἠδικηκότας διδόναι δίκην. *Non commune fuiſſe delictum civitatis, ſed extraneorum & advenarum, qui cuncta temeritate ac legum ignorantia quam ratione facerent: neque vero æquum, ut ob paucorum imperitiam tanta urbs everteretur & pœnam ferrent culpæ exſortes*. Ammianus libro XXX. de Quadis: *nihil ex communi mente procerum gentis delictum aſſeverantes in noſtros*.

GRON. 8 *Si defexit publico* (Livius I, 24.

9 *Suo quemque periculo*) Quod quiſque privatim inſaniſſet, ipſum luere debere. Cicer. 3. de leg. 10. *ſuo periculo pregredi*.

10 *Patientia*) Diſſimulatio & connivendi propoſitum.

11 *Man-*

eſt ut prohibeat, jubet agi ſi non prohibet admitti, ait Salvianus. Auguſtinus vere: *quod deſinit obviare cum poteſt, conſentit.*

3. Sic qui 11 mancipium cum poſſit eximere 12 proſtitutum eſſe patitur; pro proſtituente habetur Romanis legibus. Si ſervus ſciente domino occidit, in ſolidum dominum obligat; ipſe enim videtur dominus occidiſſe. Et 13 lege Fabia in dominum animadvertitur, ſi ſervus domino ſciente alienum ſervum ſubduxerit.

L. 7. D. qui ſine manum.
l. 2. de nox. act.
Paul. l. 5. ſent.

4. Sed, ut diximus, præter 14 ſcientiam requiritur facultas prohibendi. Et hoc eſt quod ajunt leges (i) ſcientiam, (a) cum puniri jubetur, accipi pro patientia, ut qui prohibere potuit teneatur ſi non fecerit, & ſcientiam hic ſpectari quæ habeat & voluntatem: 15 ſcientiam accipi cum conſilio: ideoque non teneri dominum ſi ſervus 16 in libertatem proclamaverit, ſi dominum contemſerit: quia ſcilicet culpa vacat qui ſcit quidem ſed prohibere non poteſt. Sic parentes tenentur ex delictis filiorum, ſed eorum demum quos habent in poteſtate. Viciſſim, etiamſi in poteſtate habeant & alioqui prohibere potuerint, non tenebuntur niſi & ſciverint. Pariter enim concurrere hæc debent, ſcientia & 17 non prohibitio, ut quis ex facto alieno teneatur; quæ omnia 18 ad ſubditos pari ratione ſunt referenda: veniunt enim ex naturali æquitate.

(a) *L. 45, ad l. Aquil.*
l. 1. §. 1. ſi fam. furt. f.
d. l. 4. de nox. act.
l. 50. de R. J.
l. 109. eo tit.
l. 1. §. qui eam, in fine.
l. 13. §. 1.
l. 19. D. qui not. inf. l. 7. §. 5. D. arb. furt. cæſar.

5. Egregie Proculus ad illud Heſiodi,

Πολλάκι καὶ ξύμπασα πόλις κακοῦ ἀνδρὸς ἐπαυρεῖ,
Sæpe luit populus pœnas unius iniqui.

ait: ὡς ἔχων κωλύειν, μὴ κωλύσασα τῆς ἑνὸς πονηρίαν, *ut qui cum prohibere poſſit non prohibet unius malitiam.* Sic in exercitu Græcorum, ubi Agamemnon ipſe & alii concilio communi ſuberant, non immerito

Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi.

(k) Ipſo-

11 *Mancipium cum poſſit*) Quod dominus vendidit hac conditione ne proſtitueretur, atque ut ipſe, ſi proſtitueret emptor, manus injectionem haberet, id eſt, citra ullam in jus vocationem ad ſe domum abducere poſſet, non reddito pretio.

12 *Proſtitutum*) Apud lenonem.

13 *Lege Fabia*) De Plagiariis.

14 *Scientiam*) Ejus cujus eſt perſequi & punire commiſſa, ſi non punierit.

GROT. i *Scientiam, cum puniri jubetur, accipi pro patientia*) Lege Wiſigotthorum libro VIII, tit. IV. cap. II. cap. 26. & alibi. libro IX, tit. I. c. I.

GRON. 15 *Scientiam accipi*) Scientiam intellige ejus, cui liberum fuerit ſecum conſulere & cogitare, velletne cum poſſet prohibere, an nollet.

16 *In libertatem proclamaverit*) Se vindicaverit & ingenuum liberumve demonſtraverit judicio recuperatorio. Suet. Veſpaſ. 3.

17 *Non prohibitio*) Ceſſatio a prohibitione.

18 *Ad ſubditos pari*) Ut inter patres, & filios, ſervoſque ac dominos ſtatuta ſunt jure civili Romano: ita & jure gentium valent inter eos qui præſunt, & ſubjectos.

(k) Ipſorum enim erat cogere Agamemnonem, ut 19 ſacerdoti filiam redderet. Sic poſt eorundem claſſis exuſta narratur

(l) *Unius ob culpam & furias Ajacis Oilei*.

qua de re Ovidius metam. XIV.

Virgine rapta
Quam meruit pœnam ſolus, digeſſit in omnes;

quia ceteri non impedierant, ne 20 virgo ſacerdos raperetur. Livius. lib. 1. Apud Livium eſt: *Propinqui regis Tatii legatos Laurentium pulſant. Cumque Laurentes 21 jure gentium agerent, apud Tatium gratia ſuorum & preces plus potuerunt. Igitur 22 illorum pœnam in ſe vertit*. Huc proprie pertinet illud Salviani de regibus: (m) *Poteſtas magna*

GROT. k *Ipſorum erat cogere Agamemnonem*) Ita hanc rem explicat Cyrillus libro v. contra Iulianum.

GRON. 19 *Sacerdoti filiam*) Chryſæ Chryſeida.

GROT. l *Unius ob culpam & furias Ajacis Oilei*) Euripides Troadibus ſic loquentem Neptunum facit:

Οἶδ' ἡνίκ' Αἴας εἷλκε Κασσάνδραν βίᾳ.

Cum Phœbadem vi traxit Ajacis manus.

Et Minervam reſpondentem

Κοὐδέν γ' Ἀχαιῶν ἔπαθεν, οὐδ' ἤκουσ' ὕπο.

Nilque audiit, nil paſſus à Græcis mali eſt.

Pari jure omnes Antiochenos ſtatuarum crimine involvit Chryſoſtomus, prima ejus argumenti oratione: *ἰδοὺ τὸ ἁμάρτημα γέγονεν ὀλίγων, καὶ τὸ ἔγκλημα γίνεται κοινόν. ἰδοὺ δι' ἐκείνους ἅπαντες δεδοίκαμεν· νῦν καὶ τῶν ἐκείνοις τετολμημένων αὐτοὶ τὰς τιμωρίας ἀναμένομεν· εἰ δὲ προλαβόντες αὐτοὺς ἐξεβάλομεν τῆς πόλεως καὶ τὸ νενοσηκὸς διωρθώσαμεν μέλος, οὐκ ἂν τὸν παρόντα ἐφοβούμεθα φόβον· Ecce facinus paucorum fuit; accuſatio in omnes fertur. Ecce propter illos nunc in metu omnes ſumus, & eorum quæ illi auſi ſunt pœnam nos ipſi exſpectamus. Quod ſi antevertiſſemus eam, illos de urbe pellendo, & partem morbidam ſicut oportet mutilaſſemus, abeſſet jam a nobis hic timor*. deinde: *δι' αὐτὸ οὖν τοῦτο κολάζῃ, φησὶ, δίδως τὴν ἐσχάτην, ὅτι μὴ παρῆς, μηδὲ ἐκώλυσας μηδὲ τοὺς ἀπονοουμένους κατέσχες, μηδὲ ἐκινδύνευσας ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν βασιλέα τιμῆς· οὐ μετέσχες τῶν τετολμημένων; ἐπαινῶ τοῦτο καὶ ἀποδέχομαι. ἀλλ' οὐδ' ἐπέσχες τὰ γενόμενα, τοῦτο κατηγορίας ἄξιον· ob hoc ipſum, inquit, fer pœnas, & ultima lue ſupplicia quod non adfuiſti, quod non probibuiſti, quod inſanientes non retinuiſti, quod pericula non ſubiiſti pro honore Imperatoris. Particeps non fuiſti facinorum? Laudo hoc & boni accipio; ſed nec quæ fiebant impediiſti; hoc vero jam dignum accuſari.*

GRON. 20 *Virgo ſacerdos*) Caſſandra.

21 *Jure gentium agerent*) Poſcerent noxios ſibi dedi.

22 *Illorum pœnam*) Ipſe paſſus eſt, quod illi debebant.

GROT. m *Poteſtas magna & potentiſſima, quæ probibere ſcelus maximum poteſt*) Philo in Flaccum: *ὁ γὰρ ἐπιπλήττειν ἢ τὸ παντελὲς ἐπέχειν δυνηθεὶς, εἰ μὴ κεκώλυκε, δῆλος ἦν ἐφιεὶς καὶ ἐπιτρέπων αὐτοῖς· nam qui caſtigare, certe inhibere potuit: ſi non impediit, habendus eſt permiſiſſe aut etiam probaſſe quod agebatur*. Dion Galba: *τοῖς μὲν γὰρ ἰδιώταις ἀπόχρη μηδὲν ἀδικεῖν· τοῖς δὲ δὴ τὰς ἡγεμονίας ἔχουσιν ἀνάγκη προνοεῖν ὅπως μηδ' ἄλλος κακουργῇ· Privatis ſufficit non delinquere. in imperio agentibus incumbit & hoc curare ne delinquat alius*. In c.4. Synodi Piſtenſis poſitę inter capitula Caroli Calvi habemus: *Non eſt liber a conſenſu qui quod emendare poteſt emendare negligit: quapropter ſine dubio peccati ſe participem facit*. Vide Nicetam Choniatem libro II, de Andronico. n *Olim*

gna & potentiſſima, quæ probibere ſcelus maximum poteſt, quaſi probat debere fieri ſi ſciens patitur perpetrari. Et apud Thucydidem eſt: Lib. I. *ὁ δυνάμενος παῦσαι, ἀληθέστερον δρᾷ. magis ille facit qui poteſt probibere.* Sic apud Livium Vejentes & Latini Romanis ſe excuſant Lib. I. & VI. quod hoſtes eorum a ſubditis ſuis adjuti eſſent, ſe inſciis. Contra Teucæ reginæ Illyriorum non accipitur excuſatio, quod diceret non a ſe, ſed a ſubditis piraticam exerceri: neque enim prohibebat. (n) Olim ab Amphictyonibus damnati Scyrii, quod ſuorum quoſdam piraticam exercere patiebantur.

6. 23 Sciri autem facile eſt ut præſumantur quæ conſpicua ſunt, quæ frequentia, *τὸ ἐκ πολλῶν συμβαῖνον, ἀνάγκη μηδένα ἀγνοεῖν· id quod a multis fit, neceſſe eſt a nemine ignoretur*, ait Dion Pruſæenſis Rhodiaca. Ætolos graviter reprehendit Polybius, quod cum Polyb. l. II. hoſtes Philippi videri nollent, ſuos tamen palam paterentur agere hoſtilia, & eorum qui talia facerent principes honoribus ornarent.

III. 1. Veniamus ad queſtionem alteram de receptu adverſus pœnas. Pœnas, 24 ut ante diximus, naturaliter 25 cuivis cui nihil ſimile objici poteſt exigere licet. Inſtitutis civitatibus id quidem convenit, ut ſingulorum delicta, quæ ipſorum cœtum proprie ſpectant, ipſis ipſarumque rectoribus pro arbitrio punienda, aut diſſimulanda relinquerentur.

2. At non etiam jus tam plenum illis conceſſum eſt in delictis, quæ ad ſocietatem humanam aliquo modo pertinent, quæ perſequi ita civitatibus aliis earumve rectoribus jus eſt, quomodo in civitatibus ſingulis de quibuſdam delictis 26 actio datur popularis: multoque minus illud plenum arbitrium habent in delictis, quibus alia civitas aut ejus rector peculiariter læſus eſt; & quo proinde nomine ille illave ob dignitatem aut ſecuritatem ſuam jus habent pœnæ exigendæ, ſecundum ea quæ ante diximus. Hoc ergo jus civitas, apud quam nocens degit, ejuſve rector impedire non debet.

IV. 1. Cum vero non ſoleant civitates permittere ut civitas altera armata intra fines ſuos pœnæ expetendę nomine veniat, neque id expediat, ſequitur, ut civitas, apud quam degit

(o) qui

n *Olim ab Amphictyonibus damnati Scyrii*) Plutarchus Cimone.

GRON. 23 *Sciri autem facile*) Scientia præſumitur in illis, quæ in oculos incurrunt, & ſæpe factitantur.

24 *Ut ante diximus*) 2, 20, 3, & 7.

25 *Cuivis, cui nihil*) Cuicumque dumtaxat innoxio, ejuſdem aut paris criminis quemvis nocentem.

26 *Actio popularis*) In qua cuivis de populo agere civiliter permittitur, nam criminales ſive publicæ aliud genus ſunt. Ut de ſepulcro violato, de termino moto, de albo corrupto, &c. lib. 47. Digeſt. 21.

GROT.

(o) qui culpæ eſt compertus, 27 alterum facere debeat, aut ut ipſa interpellata pro merito puniat nocentem, aut ut eum permittat arbitrio interpellantis; (p) hoc enim illud eſt dedere, quod in hiſtoriis ſæpiſſime occurrit.

Pauſ. l. XIV. Strabo libro VIII.

Livius libro XXVIII.

2. Sic Iſraelitæ alii a Benjaminitis poſtulant, ut dedant facinoroſos. Jud. XX. Philiſtæi ab Hebræis, ut Samſonem quaſi maleficum ſibi dedant. Jud. XV. Sic Lacedæmonii Meſſeniis bellum intulerunt, quod interfectorem quendam Lacedæmoniorum non dederent: & alio tempore ob non deditos eos qui 28 miſſis ad ſacrum, virginibus vim intulerant. Sic 29 Cæſarem Germanis, ob bellum injuſte illatum, dedi voluit Cato. (q) Sic 30 Fabios ſibi dedi Galli poſtulabant, quod in ſe pugnaſſent. Ab Hernicis agri ſui populatores dedi ſibi poſtularunt Romani; & 31 a Pœnis Amilcarem, non illum nobilem ducem, ſed alium qui Gallos concitabat: (r) poſtularunt 32 & poſtea Annibalem: item Jugurtham a Boccho his apud Salluſtium verbis: *ſimul nobis demeres acerbam neceſſitudinem pariter te errantem & illum ſceleratiſsimum perſequi*. Ab ipſis Romanis dediti 33 qui Carthaginienſium, quique 34 Apolloniatarum legatis manus intulerant. Achæi a Lacedæmoniis dedi ſibi poſtularunt eos: qui Lanvicum oppugnaſſent, addito, ni dederentur violatum videri fedus. Sic Athenienſes per præconem prenuntiarunt, ſi quis Philippo inſidias ſtruxiſſet, & Athenas confugiſſet, *παραδόσιμον εἶναι*, *in eo ſtatu eſſe ut dedi deberet*. Bæoti ab Hip.

Livius libro XXVIII. Diod. l. XVI.

GROT. o *Qui culpæ eſt compertus*) Deditionem enim præcedere debet cauſæ cognitio; non decet *ἀκρίτους ἐκδιδόναι*, *homines dedere cauſa non cognita*. Plutarchus Romulo. Rex Scotiæ apud Camdenum in anno LXXXV. ait Eliſabethæ, tranſmiſſurum ſe in Angliam Fernihurſtium, imo & Cancellarium, ſi præcogitate ſecuritatem violaſſe vel cædem conſciſſe liquidis & legitimis probationibus convincerentur.

GRON. 27 *Alterum facere*) Unum ex duobus, quæ ſtatim commemorantur.

GROT, p *Hoc enim illud eſt dedere, quod in hiſtoriis ſæpiſſime occurrit*) Mithridatem a Tigrane popoſcit Lucullus, & non dedenti bellum intulit; Appianus Mithridatico, & Plutarchus Lucullo. Romani Salgas ab Allobrogibus dedi ſibi poſtularunt; Appianus excerptis legationum XI. De Epiſcopo quem Romani dedere Scythis volebant, vide Priſcum excerpto legationum 21. Dux Beneventanus a rege Vaſcone deditus Ferdinando Caſtellam regenti. Mariana XX, 1.

GRON. 28 *Miſſis ad ſacrum virginibus*) Juſtin. 3.4.

29 *Cæſarem Germanis*) Suet. Cæſ. 24.

GROT. q *Sic Fabios ſibi dedi Galli poſtulabant*) Plutarchus Camillo. Appianus excerpto legationum 9.

GRON. 30 *Fabios ſibi dedi*) Liv. 5, 36.

31 *A Pœnis Amilcarem*) Liv. 31, 11.

GROT. r *Poſtularunt & poſtea Annibalem*) Diodorus Siculus in fragmentis, Livius.

GRON. 32 *Et poſtea Annibalem*) Si a Pœnis, certe antea, Liv. 21, 6, & 10. Sed & poſtea eum non a Pœnis quidem, ſed ab Antiocho, Liv. 37, 45. depopoſcerunt, &, ut nonnulli volunt, etiam a Pruſia, Iuſtinus 32, 4. quamquam paulo aliter Livius 39, 51.

33 *Qui Carthaginienſium*) Liv. 37.42.

34 *Apolloniatarum*) Epit. Livii 15.

35 *Diſ-*

Hippotenſibus exegerunt, ut qui Phocum interfecerant, dederentur.

3. Quæ omnia tamen ſic intelligenda ſunt, ut non ſtricte populus aut rex ad dedendum teneatur, ſed ut diximus ad dedendum, aut puniendum. Nam ita legimus Eleos bellum intuliſſe Lacedæmoniis, quod illi in eos qui Eleis injuriam feciſſent non animadverterent, id eſt; nec animadverterent, nec reos dederent: eſt enim 35 disjunctiva obligatio. Plut. Narr. amat. Val. Max. lib. VI, c. 6.

4. (s) Interdum fontes depoſcentibus 36 optio datur, quo cumulatius ſatisfiat. Cærites apud Livium Romanis ſignificant: *tranſeuntes agmine infeſto per agrum ſuum Tarquinienſes, cum præter viam nihil petiiſſent, traxiſſe quoſdam agreſtium populationis ejus, quæ ſibi crimini detur, comites: eos ſeu dedi placeat, dedere ſe paratos eſſe, ſeu ſupplicio affici, daturos pœnas.* Liv. LVII.

5. In fœdere Carthaginienſium & Romanorum ſecundo, quod apud Polybium, exſtat locus male vulgo & diſtinctus & verſus: *εἰ δὲ μή, ἰδίᾳ μεταπορευέσθω· ἐὰν δέ τις τοῦτο ποιήσῃ, δημόσιον γινέσθω τὸ ἀδίκημα. ni id fiat* (quid id ſit incertum eſt: nam quæ præcedunt ſunt mutila) *privatim quiſque jus ſuum perſequitor. Id ubi fecerit* (nimirum ni jus reddatur) *publicum delictum habetor*. Æſchines in reſponſo adverſus accuſationem Demoſthenis de male obita legatione, narrat ſe, cum apud Philippum Macedonem ageret de pace Græciæ, dixiſſe inter alia æquum eſſe ut pœnas luerent commiſſorum criminum non civitates, ſed qui peccaſſent: nec quicquam nocendum civitatibus quæ accuſatos judicio ſiſterent. Quintilianus declamatione CCLV. *Proximos exiſtimo eos transfugis* (t) *a quibus transfugæ recipiuntur.*

6. Inter mala quæ ex diſcordiis civitatum naſcuntur & hoc ponit Dion Chryſoſtomus oratione ad Nicomedienſes: *ἔστι τοῖς ἀδικοῦσι τὴν ἑτέραν πρὸς τὴν ἑτέραν καταφυγεῖν. licet his qui alteram injuria affecerunt ad alteram confugere.*

7. Hic de deditis occurrit quæſtio, an ſi a ſua civitate dediti, nec recepti ſint ab aliis, cives maneant. Non manere cenſebat

35 *Disjunctiva*) Ad alterutrum, vel ad hoc an illud faciendum.

GROT. s *Interdum fontes depoſcentibus optio datur*) Vide fœdus inter reges Angliæ & Daniæ, memoratum Pontano de mari.

GRON. 36 *Optio*) Liberum ſit, dedi eos an domi puniri malint.

GROT. t *A quibus transfugæ recipiuntur*) Zonaras Baſilio Porphyrogenneto t *ἔπεμψε πρὸς Χοσρόην ἀξιῶν μὴ παραδέξασθαι τὸν τυραννήσαντα καὶ κατὰ οἰκείου δεσπότου γενόμενον, ἵνα μὴ καὶ καθ' ἑαυτοῦ ὑπόδειγμα εἴη οὐκ ἀγαθόν· miſit ad Choſroem poſtulatum ut dederetur ſibi regni affectator, qui domino contraria cepiſſet arma, neve in ſemetipſum pernitioſum exemplum ſtatueret Choſroes*. Vide de piratis Lesbi mendoſe receptis Chalcocondylam libro IX.

GRON

L. ult. D. de legation. bat Pub. Mutius Scævola, quia quem populus dedidiſſet expuliſſe ex civitate ſua videretur, ſicut faceret cum 37 aqua & igni interdiceret. Contrariam ſententiam defendit Brutus, & poſt eum Cicero: quæ & verior eſt, non tamen proprie ob id argumentum
L. 1, & 11. de Or. top. & pro A. Cæcina. quod Cicero affert, quia ut donatio ita deditio 38 ſine acceptione non poſſit intelligi. Nam actus donationis perfectionem non habet niſi ex duorum conſenſu: At dedere, de quo hic agimus, nihil eſt aliud quam civem alterius populi poteſtati permittere, ita ut de eo ſtatuat quod voluerit. Hæc autem permiſſio jus nullum dat aut adimit; 39 executionis tantum impedimentum tollit. Quare ſi alter populus conceſſo jure non utatur, erit is qui deditus
Val. lib. 6. c. 3. eſt eo loco ut a ſuo populo poſſit puniri (quod in 40 Clodio Corſis dedito, nec ab iis accepto evenit) aut non puniri, ut multa ſunt delicta in quibus utrumvis fieri poteſt. Jus autem civitatis, ut & jura & bona alia, non amittitur ipſo facto, ſed decreto aliquo aut judicio, niſi lex aliqua 41 factum velit haberi pro re judicata, quod hic dici non poteſt. Hoc denique modo & bona, ſi dedita nec accepta ſint, manebunt cujus fuerant. At ſi deditio accepta ſit, & poſtea caſu aliquo reverſus ſit is qui fuerat deditus, is civis non erit niſi 42 ex novo beneficio: quo ſenſu verum eſt, quod
L. 4. D. de captivis. Modeſtinus de dedito reſpondit.

8. Quæ autem diximus de nocentibus dedendis aut puniendis, non tantum ad eos pertinent qui ſubditi ſemper fuerunt ejus apud quem nunc repeŕiuntur, verum etiam ad eos qui poſt crimen commiſſum 43 aliquo confugerunt.

V. 1. Neque obſtant illa adeo prædicata (u) 44 ſupplicum jura & aſylorum exempla. Hæc enim illis proſunt qui immerito odio laborant, non qui commiſerunt quod ſocietati humanæ aut
Lib. XIII. bibl. hominibus aliis ſit injurioſum. Gylippus Laco apud Diodorum Si-

GRON. 37 *Aqua & igni*) Profugo & prætoris vel populi judicium vitanti juſtum exilium eſſe ſciſceret.

38 *Sine acceptione*) 2, 6, 2.

39 *Executionis tantum*) Impedimentum executionis erat eum, qui læſit, eſſe in aliena ditione ac territorio. Hoc tollit deditio. Ius puniendi non dat, quod ipſo jure naturæ ac gentium jam habebat, qui læſus eſt. Nec ſuo juri renuntiat, qui dedit, ſed ſi deditio accepta non fuerit, id ſibi videtur reſervaſſe. Neque enim nullius ſub imperio eſſe eum hominem voluit, ſed aut ſub ſuo, aut ſub ejus, cui eum dedidit.

40 *Clodio Corſis*) M. Claudio Glycia a. U. C. 517.

41 *Factum velit*) Diſerte ſtatuerit, ut qui tale quid committat habeatur pro damnato & exſulet.

42 *Ex novo beneficio*) Niſi denuo beneficio populi aut regentium ei fuerit civitas data.

43 *Aliquo confugerunt*) ut Andriſcus Pſeudophilippus ad regulum Thraciæ. Flor. 2, 14.

GROT. u *Supplicum jura*) *Κοινοὶ ἱκετίας νόμοι* Polybio, & Malcho in excerptis legationum.

GRON. 44 *Supplicum jura & aſylorum*) Quod paſſim legimus ſupplices rejicere aut deſtituere nefarium eſſe, fanis vel templis, lucis, oppidis etiam compluribus jus aſyli conceſſum, ut illos dedi, his extrahi profugos non liceat:

45 *Ne*

Digitized by Google

Siculum agens de illo ſupplicum jure ſic ait : *qui initio jura iſta introduxerunt, infelicibus quidem miſericordiam, at his qui malo animo injuriam intulerunt, pœnam exſpectandam voluerunt*. Poſtea : *hi vero ſi dolo malo, ſi injuſta alieni cupiditate in mala hæc inciderunt*, 45 *ne accuſent fortunam, ne ſupplicum ſibi nomen imponant. Id enim jure hominum illis debetur* (x) *quibus innocens eſt animus, irata fortuna. Horum vero vita plena factis injuſtis, nullum ipſis locum reliquit qui ad miſerationem & perfugium pateret*. Duo illa, 46 fortunam & injuriam, Menander optime diſtinxit:

> y Ἀτύχημα καὶ ἀδίκημα διαφορὰν ἔχει:
> Τὸ γὰρ διὰ τύχην γίγνεται τὸ δ' αἱρέσει.
> *Injuria illud diſtat infortunio;*
> *Hoc caſus, illam quod voluntas efficit.*

Non abit hinc Demoſthenis dictum : δίκαιον ἐστιν ἐλεεῖν, οὐ τοὺς ἀδικοῦντας τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τοὺς παρὰ λόγον δυστυχοῦντας. Quod Cicero ita vertit de inventione ſecundo : *miſereri oportet, qui propter fortunam, non propter malitiam, in miſeriis ſunt*. Et Antiphanis illud : τὸ ἀκούσιον ἁμάρτημα τῆς τύχης ἐστί, τὸ δὲ ἑκούσιον τῆς γνώμης. *quod non ſponte fit, fortuna eſt; quod ſponte, conſilii*. Et hoc Lyſiæ : οὐδενὶ οὐδὲν ἑκούσιον δυστύχημα γίνεται. *nemini infortunium ſponte ſua accidit*. Sic in ſapientiſſima lege, 47 quibus telum fugiſſet, quo interfectus eſſet homo, aſyla patebant: ſervis quoque perfugium dabatur: at qui deliberato hominem innocentem occidiſſent, qui civitatis turbaſſent ſtatum, his ne ipſum ſanctiſſimum Dei altare patrocinabatur. Hanc legem Philo explicans ait : ἀσυλίαν ἀνιέροις τὸ ἱερὸν μὴ παρέχεσθαι. *profanis in fano nullum eſſe receptum*. Nec aliter Græci an-

In Aphobum i.

Deut. xix, 1. xxiii, 15. *Ex.* xxi, 14. 1 *Reg.* ii, 29. ii. *Reg.* xi, 13. & *ſeq.*

De Spec. legibus.

45 *Ne accuſent fortunam*) Ne querantur ſe in caſum indignum incidiſſe.

GROT. x *Quibus innocens eſt animus, irata fortuna*) Oraculum vetus:

> Ἔκτεινας τὸν ἑταῖρον ἀμύνων. οὔ σ' ἐμίανεν
> Αἷμα. πέλεις δὲ χέρας καθαρώτερος ἢ πάρος ἦσθα.
> *Carum occidiſti, dum vis ſuccurrere, nullum*
> *Crimen habes. manus eſt tibi purior ac fuit ante.*

GRON. 46 *Fortunam & injuriam*) Eos qui per infelicitatem ſupplices fieri & ad aſyla confugere compelluntur, & eos qui hoc faciunt, ut meritam ſcelere pœnam effugiant.

GROT. y Ἀτύχημα καὶ ἀδίκημα) Philo de judice: ἔλεος ἐπ' ἀτυχήμασιν. ὁ δ' ἑκουσίᾳ γνώμῃ πονηρευόμενος, οὐκ ἀτυχὴς ἀλλ' ἄδικος. *miſericordia infortuniis debetur; at qui deliberata ſententia male agit, non infelix eſt, ſed injuſtus*. Sic M. Antoninus mentem vult inſpici : ἵνα ἐπιστήσῃς πότερον ἄγνοια ἢ γνώμη, καὶ ἅμα λογίσῃ ὅτι συγγενές. *ut noris ignorantia in aliquo an conſilium fuerit, & ſimul ea conſideres quæ his cohærent*. Sic τὰ ἐξ ἀγνοίας ἢ λήθης, *quæ ab ignorantia, aut oblivione veniunt*, & τὰ ἐκ προνοίας, *quæ ex conſulto fiunt*, diſtinguit Totilas apud Procopium Gotthicorum *iii*.

GRON. 47 *Quibus telum manu*) Loquitur de Hebræa Moſis, ſed verbo Romanæ legis. Fugiſſet, imprudentius excidiſſet, vel emiſſum eſſet. ſermo xii. tabb. apud Ciceronem topicor. 17.

antiquiores. 48 Nauplium narrantur Chalcidenſes Achivis (z) de-
Plut. quæſt. gr. 32. dere noluiſſe, ſed cauſa additur, quia ſatis 49 ſe purgaverat de his quæ ab Achivis objiciebantur.

2. Erat apud Athenienſes Ara Miſericordiæ, cujus meminerunt Cicero, Pauſanias, (a) Servius, etiam Theophilus in Inſtitutionibus, & quam late deſcribit Papinius duodecimo Thebaidos. At quibus patebat illa? Audi poetam,

Et 50 miſeri fecere ſacram.

mox conveniſſe eo ait,

victos bellis patriaque a ſede fugatos,
Regnorumque inopes.

Panathen. Ariſtides (b) propriam Athenienſium laudem eſſe ait, τὴν τῶν πανταχόθεν δυστυχούντων ὑποδοχὴν καὶ παραμυθίαν, *quod omnibus undique infelicibus perfugio ac ſolatio eſſet*. Et alibi: *De pace 11.* τοῖς καθ᾽ ἑκάστους ἀτυχοῦσι κοινὴ πᾶσιν ὑπάρχει εὐτυχία, τὸ τῆς πόλεως ταύτης ἦθος ὑφ᾽ οὗ σῴζονται? *his qui ubivis locorum infelices ſunt, communis eis una eſt felicitas, bonitas civitatis Athenienſis, per quam ſalutis compotes fiunt*. Apud Xenophontem Patrocles Phliaſius in oratione quam Athenis habebat: ἐζήλουν τήνδε τὴν [πόλιν, ὅτι πάντας καὶ τοὺς ἀδικουμένους καὶ τοὺς φοβουμένους ἐνθάδε καταφεύγοντας ἐπικουρίας δεομένους ἤκουον τυγχάνειν. *laudabam hanc urbem, quod omnes aut injuria affectos, aut ſibi præmetuentes, ſi huc perfugiſſent, auxilii compotes fieri intellexeram*. Idem ſenſus eſt in

48 *Nauplium*) Palamedis patrem, qui Græcorum claſſem a Troja reducem, quum tempeſtate jactaretur, elata face in ſcopulos, quaſi in portum pellexiſſet. Seneca Agam. 567. GROT. z *Dedere noluiſſe*) Recepit nec dedidit Pipinus ex Neuſtria ob tyrannidem ad ſe confugientes. Eſt id apud Fredegarium in rebus Pipini ad annum ıↄ c lxxxviii. Etiam ab eccleſia Romana ad ſe confugientes recepit Ludovicus Pius Imperator, ut apparet ex ejus decreto facto anno ıↄ cccxvii. inſerto in tomum ii. conciliorum Galliæ: & Carolus Calvus, qui ex parte fratris ſui Ludovici ad ſe profugerant. Aymonius lib. v. cap. 34. De Cegena Patzinaca non dedito poſtulanti Tyracho vide in Coſtantini Monomachi rebus Zonaram. Sic & Oſmanes ab Inungino præfecto non deditus Eſkiſari. Leunclavius libro ii. hiſtoriæ Turcicæ. Albuquercium Luſitani non dedidere, ut memorat Mariana xvi, 18.

GRON. 49 *Purgaverat ſe de his*) Demonſtrando ſe juſtam vindictam ſumſiſſe de illis, qui per ſceleſtam calumniam filium ejus pro proditore occidiſſent. Hygin. fab. 105.

GROT. a *Servius*) Ad viii. Æneidos.

GRON. 50 *Miſeri*) Nempe miſeri, non facinoroſi. Aſconius in oration. Ciceronis de prætura urbana: miſerum pro innocente Tullius ponit. Sic alibi: *& erunt qui illum, ſi hoc fecerit, non improbum, ſed miſerum, me non diligentiſſimum conſulem, ſed crudeliſſimum tyrannum exiſtimari volent*.

GROT. b *Propriam Athenienſium laudem*) Quam Arragoniis tribuit Mariana xx, 13. Gepidæ perire omnes malunt quam Ildigiſalem Romanis, aut Longobardis dedere. Procopius Gotthicorum iv.

c Apud

Digitized by Google

in epiſtola Demoſthenis pro Lycurgi liberis. Itaque Oedipus ad Colonum confugiens, in ejus nominis tragœdia, (c) apud Sophoclem ita teſtatur:

Heu Cecropidæ, mala multa 51 tuli:
Sed nempe tuli: Deus eſt teſtis,
Nihil horum ſponte patratum.

Reſpondet Theſeus:

Non me pigebat hoſpitem, qualem, Oedipe,
Te tueor, omni ſoſpitare in tempore,
Homo eſſe memini.

Similiter Theſei filius Demophon, cum Herculis poſteri Athenas confugiſſent, ſic ait:

Hæc patria noſtra ſemper invalidos ſolet,
Sed jure fretos, ope ſua defendere.
Antehac amicis mille relevandis tulit
Diſcrimina: & nunc aliud in promtu imminet.

Et hoc illud factum eſt. ob quod Athenienſes præcipue prædicabat Calliſthenes: τούτους γὰρ καὶ πρὸς Εὐρυσθέα πολεμῆσαι ὑπὲρ τῶν παίδων τοῦ Ἡρακλέους τυραννοῦντα ἐν τῷ τότε τῆς Ἑλλάδος. *hos enim & in Euryſthea bellum ſuſcepiſſe* (d) *pro Herculis liberis, cum Græciam Euryſtheus tyrannide premeret.*

3. Contra de maleficis hoc habes in eadem tragœdia:

Hunc qui facinorum conſcius, nec legibus
Fidens ad aras volvitur ſupplex Deûm,
Trahere ad tribunal nulla relligio mihi:
Mala ſemper æquum ferre qui fecit male.

Idem Ione:

Non enim tangi decet
Manu nocente numina, at juſtum fuit
Piis patere templa contra injurias.

Narrat orator Lycurgus Calliſtratum quendam, qui capital commiſerat, conſulto oraculo reſponſum accepiſſe, ſi Athenas iiſſet, τεύξεσθαι τῶν νόμων, (e) *conſecuturum quod jus eſſet*: illum vero confugiſſe (f) ad id quod Athenis ſanctiſſimum eſſet altare, impuni- *Adverſ. Leocr.*

c *Apud Sophoclem*) Vide totum locum; eſt enim lectu dignus.

GRON. 51 *Tuli*) Paſſus ſum, non feci. Patrem Lajum imprudens interfecerat, matrem Jocaſtram uxorem duxerat, & liberos ex ea genuerat: quo cognito ſeſe ultro excæcaverat regnoque exſuerat, & a Creonte in exilium ejectus erat.

GROT. d *Pro Herculis liberis*) Vide Euripidem Heraclidis & Apollodorum.

e *Conſecuturum quod jus eſſet*) *Neque a Diis niſi juſtas ſupplicum preces audiri*, ait Tacitus annalium libro III.

f *Ad id quod Athenis ſanctiſſimum eſſet altare*) In Luſitania Ferdinandum cubiculi præfectum e templo ad quod confugerat raptum, & igne combuſtum, ob vitium nobili virgini illatum, narrat Mariana libro XXI. Vide & de aſylis librum viri magni Pauli Veneti, ſocietatis ſervorum quæ dicitur.

nitatis fiducia; at nihilominus occiſum eum ab obſervantiſſima ſuarum religionum civitate, atque ita impletam oraculi fidem. *Ann.* III. Et Tacitus improbat receptum ſuo ſæculo morem, per Græcas urbes flagitia hominum 52 ut ceremonias Deûm protegendi. Apud *Ibidem.* eundem eſt: *Principes quidem inſtar Deorum eſſe, ſed neque a Diis, niſi juſtas ſupplicum preces audiri.*

4. Tales ergo aut puniendi, aut dedendi, aut certe 53 amo- *Libro primo.* vendi. Sic narrante Herodoto Cymæi Pactyen Perſam cum nec dedere vellent, nec retinere auderent, permiſerunt abire Mity- *Livius libro* XXII. lenen. Demetrium Pharium qui bello victus ad Philippum Ma- *Livius libro* XLII. cedonum regem fugerat, a rege depopoſcerunt Romani. (g) Perſeus rex Macedonum, in purgatione ad Martium, de his agens qui Eumeni inſidiati dicebantur: *Ego iſtos, ut primum in Macedonia eſſe admonitus a vobis comperi, requiſitos abire ex regno juſſi, & in perpetuum interdixi finibus meis*. Samothraces Euandro qui Eumeni inſidias ſtruxerat denuntiant, liberaret 54 religione templum.

5. Cæterum jus hoc, quod diximus, depoſcendi ad pœnas eos qui extra territorium profugerunt, hoc & proxime actis ſæculis & pleriſque Europæ partibus, circa ea demum crimina uſurpatur quæ ſtatum publicum tangunt, aut quæ eximiam habent facinoris atrocitatem. Minora mutua diſſimulatione tranſmitti invaluit, (h) niſi federis legibus propius quiddam convenerit. Sed & hoc ſciendum eſt, latrones ac piratas qui ita invaluerunt ut formidabiles ſe fecerint, recte recipi ac 55 defendi, pœnam quod at-

GRON. 52 *Ut ceremonias*) Tanquam nisi eſſent illa impunita, jus ſacrorum violaretur:

53 *Amovendi*) Compellendi, ut abſcedant & perfugii loca deſerant.

GROT. g *Perſeus rex Macedonum*) Narrat & Appianus excerpto legationum num. 20. Simile illud in Latina vita Themiſtoclis: *cum ab Atheniensibus & Lacedæmoniis expoſceretur publice, ſupplicem non prodidit*, (Admetus rex Moloſſorum) *monuitque ut conſuleret ſibi; itaque Pydnam eum deduci juſſit, & quod ſatis eſſet præſidii dedit*. Sic & Ildigim Langobardum dimittunt Gepidæ apud Procopium Gothicorum III. Adde epiſtolam Teuderici ad Traſamundum regem Vandalorum de Geſelico ſuſcepto, V, 43. & 44. & ea quæ in vita regis Ludovici. Sic Chriſtophorum Shorovium a ſe amovit Imperator Rudolphus II, teſte Thuano lib. LXXXIII. in anno CIↃ IↃ LXXXV. Eliſabetha Scotis reſpondet ſe Bothwellum aut redditurам aut ex Anglia exterminaturam. Camdenus id habet circa ann. CIↃ IↃ XCIII. De Alphonſo Gegionis comite a rege Galliæ damnato, ac negato ei in Hiſpaniam receptu vide Marianam XIX, 6.

GRON. 54 *Religione*) Piaculo.

GROT. h *Niſi federis legibus propius quiddam convenerit*) Ut in federe Helvetiorum cum Mediolanenſibus, Simlerus recitat. Federa Anglorum cum Gallis dedi rebelles & profuges volunt, cum Burgundis expelli: Camdenus in anno CIↃ IↃ C.

GRON. 55 *Defendi*) Ea ſcilicet conditione, ut poſthac piraticam exercere deſinant.

56 De-

Digitized by Google

attinet, quia intereſt humani generis ut ſi aliter non poſſunt impunitatis fiducia a maleficiis revocentur, ejuſque negotium gerere quivis populus aut populi rector poteſt.

VI. 1. Notandum & hoc, interim dum de cauſæ juſtitia cognoſcitur, 56 defendi ſupplices. Sic Demophon ad legatum Euryſtheos.

Si 57 crimen iſtis aliquod hoſpitibus ſtruis,
58 Jus impetrabis: vi quidem hinc non abſtrahes.

Et in altera tragœdia Theſeus ad Creontem:

Es facinus auſus temeè indignum, Creo,
Tuiſque Thebis ac tuis majoribus:
Ingreſſus urbem quæ colit fas ac pium,
Quæ cuncta rite legis ex norma facit,
Noſtris omiſſis moribus, quicquid lubet
Moliris, & vi cuncta te acturum putas.
Adeone hominibus vidua vel patiens jugi
Urbs iſta viſa eſt, & ego nullius rei?
Non te iſta docuit 59 civitas Amphionis,
Quippe educare haud ſolita mortales feros:
Nec approbabit illa cum te audiverit
Quæ ſunt Deorum, quæque mea pervadere,
Et rapere ab alma ſede miſeros ſupplices.
Ego 60 Labdacea ſi urbe poſuiſſem pedem,
Quamvis 61 fuiſſent juſta mihi certiſſima,
Indubia, nulli injicere tentaſſem manum,
Niſi annuente qui ſoli regnum tenet,
Quid in urbe deceat hoſpitem externa memor.
Tu nec merentem patriam aſpergis tuam
Probro atque maculis, & ſenem certe tua
Te fecit ætas, ſed parum mentis potem.

2. Quod ſi id, cujus accuſantur ſupplices, non ſit veritum jure naturæ aut gentium, res dijudicanda erit ex jure civili populi unde veniunt; quod optime oſtendit Æſchylus Supplicibus, ubi rex Argivus Danaidum gregem ex Ægypto venientem ſic affatur:

Εἶ τοι κρατοῦσι παῖδες Αἰγύπτου σέθεν,
Νόμῳ πόλεως φάσκοντες ἐγγύτατοι γένους
Εἶναι, τίς ἂν τοῖσδ᾽ ἀντιωθῆναι θέλοι;
Δεῖ τοί σε φεύγειν κατὰ νόμους τοὺς οἴκοθεν;
Ὡς οὐκ ἔχουσι κῦρος οὐδὲν ἀμφὶ σοῦ.

Ma-

56 *Defendi*) nempe ab illo ad quem confugerunt.

57 *Crimen iſtis ſtruis*) Accuſare iſtos & arguere vis.

58 *Jus impetrabis*) Audieris.

59 *Civitas Amphionis*) Ovidius 5. met. 178.

60 *Labdacea*) Thebis ab antiquo rege Labdaco. Laſi patre, Oedipi avo, ſic appellatis.

61 *Fuiſſent juſta*) Terent. Phor. 2. 1. 50. qui poſſet noſcere tua juſta.

62 Ve-

Maurum tibi ſi immittat Ægypti genus,
Quod lege patria proximos ſe ſanguine
Dicant, quis hæc objicere ſe contra velit?
Quare tuum eſt docere natalis ſoli
Ex lege, nullo jure te illis ſubjici.

VII. 1. Vidimus quomodo a ſubditis, aut 62 veteribus aut advenis, culpa in rectores tranſeat: viciſſim a ſumma poteſtate in ſubditos culpa tranſibit, ſi in crimen ſubditi conſenſerint, aut ſi quid fecerint ſummæ poteſtatis imperio aut ſuaſu, quod facere ſine facinore non poterant: qua de re rectius erit infra agere, ubi, quæ partes ſint ſubditorum, examinabitur. Etiam 63 inter univerſos & ſingulos communicatur delictum, quia, ut Auguſtinus ait loco ſupra adducto, *ubi univerſi, ibi & ſinguli: univerſi non poſſunt niſi ex ſingulis quibuſque conſtare: nam ſinguli quique congregati, vel in ſummam reputati, faciunt univerſos.*

2. Pertinet autem culpa ad ſingulos 64 qui conſenſerunt, non ad eos qui aliorum ſententiis victi ſunt. Diſtinctæ enim ſunt pœnæ ſingulorum & univerſitatis. Sicut ſingulorum pœna interdum
Lycur. orat. eſt mors, ita πόλεως θάνατος ἀνάστατον γενέσθαι, *mors civitatis everti.*
quod fit cum corpus civile diſſolvitur: qua de re 65 diximus ali-
Supra cap. IX, §.4. bi. Atque hoc modo ſi civitas eſſe deſinat, 66 uſumfructum ve-
L.21. D. quib. mod. uſusfruct. am. lut morte finiri recte dixit Modeſtinus. Singuli in ſervitutem pœnæ nomine rediguntur, ut Thebani ſub Alexandro Macedone: exceptis his qui decreto 67 exuendæ ſocietatis contradixerant. Sic
Plut. Alex. & civitas ſubit ſervitutem civilem 68 in provinciam redacta. Singuli bona ſua amittunt confiſcatione. Sic civitati adimi ſolent quæ habet communia, muri, navalia, naves bellicæ, arma, elephanti, ærarium, agri publici.

3. At ut ſinguli ob delictum univerſitatis citra conſenſum ſuum ea amittant, quæ ipſorum ſunt propria, injuſtum eſt, ut recte oſtendit Libanius in ea quæ eſt de ſeditione Antiochena. Idem (1) Theodoſii probat factum, qui commune delictum punierat inter-

62 *Veteribus*) Qui ſemper aut olim in ditione illorum fuerunt, aut qui nuper ad eos confugerunt & recepti ſunt: nam utrique jure poſcentur ad deditionem pœnæ cauſa, ſi quid deliquerint in poſcentes.

63 *Inter univerſos*) Ut quod peccaverunt univerſi, luant per occaſionem ſinguli; quod ſinguli peccarunt, luant univerſi.

64 *Qui conſenſerunt*) Qui cum deliberaretur de injuria inferenda, ſententia ſua inferendæ fuerunt auctores; non qui diſſuaſerunt, etſi paſſi ſint fieri, quod major pars cenſeret.

65 *Diximus alibi*) 2, 9.

66 *Uſumfructum*) Civitati relictum.

67 *Exuendæ ſocietatis*) Defectionis a Macedonibus faciendæ.

68 *In provinciam*) Nam provincia proprie populus ſubjugatus armis & ſubjectus imperio peregrino.

GROT. 1 *Theodoſii probat factum*) Eadem quæ Libanius de hac re dicit & Chryſoſtomus in XVII. de ſtatuis. In eoſdem Antiochenos paria olim conſtituerat Marcus Antoninus phi-

terdictione theatri, balneorum, 69 nominis metropolitani.

VIII. 1. Egregia hic occurrit quæſtio, an pœna ob delictum univerſitatis 70 ſemper exigi poſſit. Quamdiu durat univerſitas, videtur poſſe, quia idem corpus manet, quanquam 71 particulis ſuccedentibus, aut alibi oſtenſum eſt. Sed ex adverſo notandum eſt, quædam de univerſitate dici 72 primo ac per ſe, ut habere ærarium, leges, & ſimilia: quædam non niſi 73 derivatione a ſingulis. Sic namque 74 doctam dicimus univerſitatem & fortem, quæ plurimos habet tales. De hoc genere eſt 75 meritum; primo enim convenit ſingulis, ut animum habentibus quem univerſitas per ſe non habet. Extinctis ergo illis 76 per quos ad univerſitatem meritum deducebatur, ipſum quoque meritum extinguitur, ac proinde & pœnæ debitum, quod ſine merito diximus non conſiſtere, Libanius in dicta oratione: ἐμοὶ μὲν γὰρ δοκεῖς ἀρκεῖν ἡγούμενος τὸ μηκέτ' εἶναι μηδένα τῶν ταῦτ' ἠδικηκότων· *ita enim exiſtimo, ſufficere tibi, ad pœnam quod nemo ſuperſit eorum qui deliquerunt.* Ariſt. VII. pol. XIII.

2. Probanda igitur Arriani ſententia 77 damnantis vindictam (k) Alexandri in Perſas, cum pridem interiiſſent qui in Græcos pec-

philoſophus, ut teſtis eſt Capitolinus: & in Byzantinos Severus, dempto theatro, thermis, honore, ornamentiſque omnibus; ſed & ipſa urbs Perinthiis data. Vide Herodianum II. Zonaram, & quæ ſupra dicta a nobis.

GRON. 69 *Nominis metropolitani*) Ne poſthac Antiochia metropolis vocaretur & provinciæ Syriæ caput eſſet.

70 *Semper*) Quocumque & quamvis longiſſimo tempore poſt delictum, etiamſi nemo eorum qui proprie peccaverant, ſuperſit, quum ſuperſit corpus in poſteritate.

71 *Particulis ſuccedentibus*) Perſonis aliis id corpus conſtituentibus, 2, 9, 3.

72 *Primo ac*) Tanquam quæ omnino totius ſint, non ſingulorum.

73 *Derivatione*) Quæ non proprie totius, ſed multarum in ea partium, ſive ſingulorum.

74 *Doctam*) Porcius Latro in Catil. *Non ita placuit Athenienſibus, urbi ſine dubio doctiſſimæ atque eruditiſſimæ.* Cicero pro Sex. Roſcio 25. *Prudentiſſima civitas Athenienſium, dum ea rerum potita eſt, fuiſſe traditur.*

75 *Meritum*) Culpa, noxa.

76 *Per quos ad univerſitatem*) Illis paucis, ob quorum ſcelus infamabatur & pro improbo traducebatur totum corpus alicujus ſocietatis aut communitatis.

77 *Damnantis vindictam*) Negantis belli ab Alexandro in Perſas geſti juſtum fuiſſe titulum, quaſi ultor electus eſſet toties a Perſis petitæ Græciæ, Juſtin. 11, 5.

GROT. k *Alexandri in Perſas*) Propterea aliam ei in bello cauſam attribuit Julianus in Conſtantii laudatione: καὶ ὅτι μὲν οὐδεὶς πω πόλεμος συνέστη πρότερον, οὐδ' ἐπὶ Τροίαν τοῖς Ἕλλησιν, οὐδ' ἐπὶ τοὺς Πέρσας Μακεδόσιν, εἴπερ δὴ δικαίων ἐν δίκῃ γενέσθαι τοσαύτην ἔχων ὑπόθεσιν καὶ παιδί πω δῆλον, ἐ τὸν μενοῦγε λίαν ἀρχαίων ἀδικημάτων τιμωρίας σφόδρα νεωτέρας. οὔτ' εἰς παῖδας οὔτ' εἰς ἐκγόνους γενομένης, ἀλλ' εἰς τὸν ἀφελόμενον καὶ ἀποστερήσαντα τὴν ἀρχὴν τῆς τῶν εὐδοκιμησάντων (male legitur ἀδικησάντων) ἀπογόνους· *nullum unquam bellum, quod quidem juſtum cenſeretur, tali ex cauſa geſtum, non a Græcis in Trojanos, non a Macedonibus in Perſas, vel puero liqueat: non enim illi obſita vetuſtate crimina ſeris pœnis, ne in nepotes quidem aut libe*

ros

peccaverant. De excidio Branchidarum facto per eundem Alexandrum hoc eſt Curtii judicium: *Quæ ſi in ipſos proditionis auctores excogitata eſſent, juſta ultio eſſe, non crudelitas, videretur. Nunc culpam majorum poſteri luere, qui ne viderant quidem Miletum, adeo Xerxi non potuerant prodere.* Simile eſt alio loco Arriani judicium de Perſepoli incenſa, in ultionem eorum quæ Athenis Perſæ fecerant: ἀλλ' οὐδ' ἐμοὶ δοκεῖ σὺν νῷ δρᾶσαι τοῦτό γε Ἀλέξανδρος, οὐδὲ εἶναί τις αὕτη Περσῶν τῶν πάλαι τιμωρία· *at mihi non videtur hoc prudenter feciſse Alexander, neque vero hæc vera eſt vindicta in eos Perſas qui pridem eſſe 78 deſierant.*

5. Nam Agathoclis illud nemo non ridet, qui ad Ithacenſium querelas de damnis illatis reſpondit, plus mali Siculos ab Ulyxe olim pertuliſſe. Et Plutarchus libro contra Herodotum, minime ait vero eſſe ſimile, Corinthios ulciſci voluiſſe acceptam a Samiis injuriam μετὰ τρεῖς γενεὰς, *poſt tres hominum ætates*. Nec procedit hujus & ſimilium factorum defenſio, quam apud Plutarchum legere eſt de ſera numinis vindicta. Aliud enim eſt 79 jus Dei, aliud hominum, ut mox apertius fiet. Neque ſi æquum eſt poſteros honores & præmia accipere ob merita majorum, ideo & 80 puniri eos ob eorum peccata æquum eſt. Beneficii enim talis eſt materia, ut in quemvis conferri ſine injuria poſſit; pœnæ 81 non item.

IX. Diximus de modis per quos 82 communitas pœnæ accidit ex culpæ communitate. Reſtat ſpectemus an &, culpa non communicata, communicetur pœna; quæ res ut recte intelligatur, & ne, quæ re ipſa diverſa ſunt, ob vocum ſimilitudinem confundantur, monenda ſunt quædam.

X. 1. 83 Primum; aliud eſſe damnum directe datum, aliud quod in conſequentiam venit. Directe datum voco, quo cuiquam aufertur ad quod jus proprium habet. Per conſequentiam, quo fit,

ros, perſequebantur, ſed illos impetebant, qui virorum bene meritorum poſteris vim inferebant, regna extorquebant.

GRON. 78 *Deſierant*) Eodem loco ponenda, quæ in Tyrios Alexander ſtatuit, aliquot ſeculis poſtquam ſervi occiſis dominis urbem occuparant, Iuſtin. 18, 3.

79 *Ius Dei*) Recte namque & jure ſuo Deus punit interdum in nepotibus, quod majores illorum peccaverunt, non homo.

80 *Puniri eos ob eorum*) Sic Demetrius Polior. Antig. F. perfide interfecto Alexandro Caſſandri F. ultionem ajebat, quia nequiſſet ab Antipatro & Caſſandro exigere, ad nepotem & filium eorum eſſe tranſlatam, Juſtin. 16, 1.

81 *Non item*) Quippe quæ perſonam peccantem non egrediatur, ſi juſta ſit.

82 *Communitas*) Duo vel plures aut tam publicum quam ſinguli, tamque ſinguli quam communitas debent pœnam, quia & culpæ ſunt affines.

83 *Primum aliud*) Diſtinguendum inter id quod fit per ſe, & quod per accidens.

84 *Ceſ-*

ſit, ut quis non habeat quod habiturus alioqui fuiſſet, 84 ceſſante ſcilicet conditione ſine qua jus non habebat. Exemplum eſt apud Ulpianum: ſi in meo puteum aperui quo factum eſt ut 85 venæ ad te perventuræ præciderentur: negat operis mei vitio damnum datum in ea re, in qua jure meo uſus ſum. Et alibi, multum ait intereſſe, utrum damnum quis faciat, an lucro quod adhuc faciebat uti prohibeatur. Et Paulus juriſconſultus, *præpoſterum eſſe* ait, 86 *ante nos locupletes dici quam acquiſierimus*.

L. 24. §. ſ. de dam. inf.
L. 26. d. t.
L. 63. D. ad L. Falc.

2. Sic parentum bonis confiſcatis ſentiunt quidem incommodum liberi, ſed proprie ea pœna non eſt, quia bona illa illorum futura non erant, niſi a parentibus ad ultimum ſpiritum eſſent conſervata. Quod recte ab Alpheno notatum eſt, cum ait patris pœna amittere liberos id quod ab ipſo perventurum eſſet ad eos: quæ vero non a patre, ſed a rerum natura aut aliunde tribuerentur, ea manere incolumia. Sic Themiſtoclis 87 liberos eguiſſe ſcribit Cicero, nec iniquum putat, ut eandem calamitatem ferant liberi Lepidi. Idque ait antiquum eſſe & omnium civitatum: cui tamen mori leges poſteriores Romanæ multum temperamenti adjecerunt. Sic cum ex delicto majoris partis, quæ 88 ut alibi diximus perſonam univerſitatis ſuſtinet, univerſitas in culpa eſt, eoque nomine amittit ea quæ diximus, libertatem civilem, muros, & alia commoda, ſentiunt damnum & ſinguli innocentes; ſed ea in re, 89 quæ ad ipſos non pertinebat niſi per univerſitatem.

L. 3. D. de interdict. & releg.
L. 11. ep. 11. & 19.
L. 7. D. de bon. dam.

XI. 1. 90 Præterea notandum, interdum imponi alicui aliquid mali, aut boni aliquid auferri, occaſione quidem alicujus peccati, ſed non ita ut id peccatum cauſa ſit proxima ejus actionis, quod jus ipſum agendi attinet. Sic qui 91 occaſione alieni debiti aliquid promiſit, malum patitur, ex 92 veteri verbo ἐγγύα, παρὰ δ' ἄτα· *ſponde, noxa præſto eſt*: at proxima cauſa obligationis eſt ipſa promiſſio. Nam ut qui pro emptore fidejuſſit, non proprie ex empto tenetur, ſed ex promiſſo: ita & qui pro delinquente, non ex delicto, ſed ex ſua ſponſione. Atque hinc ſit quod

84 *Ceſſante ſcilicet*) Niſi factum interveniſſet alterius non tam lædendi noſtri, quam ſui juvandi animo patratum.

85 *Venæ*) Rivi ſubterranei in tuum agrum vel prædium aquam ducentes.

86 *Ante nos locupletes*) Id in bonis computari noſtris, tanquam ſi intercipiatur, injuria nobis fiat, quod ſperamus tantummodo, nondum etiam habemus.

87 *Liberos eguiſſe*) Propter exilium patris.

88 *Ut alibi diximus*) 2, 5, 27.

89 *Quæ ad ipſos*) Quæ ſingulorum dominii non erant.

90 *Præterea*) Diſtinguendum inter cauſam remotam & propinquam.

91 *Occaſione alieni*) Pro alio fidejuſſit.

92 *Veteri verbo*) Thaletis Mileſii e ſeptem Sapientibus.

quod malum illi ferendum 93 menſuram accipit non ex delicto alterius, ſed 94 ex poteſtate quam ipſe in promittendo habuit.

2. Cui conſequens eſt, ut ex ſententia, quam veriorem credimus, occidi nemo poſſit 95 ex fidejuſſione, quia ſtatuimus neminem jus tale habere in vitam, ut eam ſibi ipſe adimere, aut adimendam obligare poſſit: cum veteres 96 Romani Graecique aliter ea de re ſenſerint: ideoque & (l) vades capitali judicio crediderint obligari, ut in 97 Auſonii eſt verſu, & ex notiſſima Damonis 98 & Pythiæ hiſtoria apparet, & obſides ſæpe capite plexerint, (m) 99 ut alibi memorabimus. Quod de vita diximus, idem & de membris intelligi debet: nam & in illa jus homini datum non eſt, niſi corporis ſervandi cauſa.

3. Quod 1 ſi exilium, ſi pecuniarum damnum in promiſſione fuerit, & alterius delicto impleta ſit conditio, damnum feret fidejuſſor, quæ tamen in ipſo, ſi exacte loquimur, 2 pœna non erit. Simile quid occurrit in eo jure quod quis habet ſic ut ab alterius voluntate pendeat, quale eſt 3 jus precarii, reſpectu habito ad rei dominium; & jus privatorum, reſpectu habito ad eminens dominium, quod utilitatis publicæ cauſa civitas habet. Nam ſi quid tale alicui auferatur occaſione delicti alieni, pœna in illis proprie non eſt, ſed execútio juris antecedentis, quod erat

penes

93 *Menſuram accipit*) Majus aut minus eſſe debet.

94 *Ex poteſtate*) Prout ille magis minuſve ſe obligare potuit.

95 *Ex fidejuſſione*) Quod caput ſuum pro alterius capite pignori poſuit. Plaut. Captiv. 2, 3. 33.

96 *Romani Græcique*) 2, 15. 16.

GROT. l *Vades capitali judicio crediderint obligari*) Apertum id in verbis Rubenis ad patrem Jacobum Gen. XLII, 37. & apud Joſephum II. antiquæ hiſtoriæ, cap. 3. Hos vades ἀντιψύχους animæ vicarios vocat Eutropius Caligula; ἐγγυητὰς θανάτου mortis ſponſores Diodorus Siculus, in excerptis Peireſkianis. Chryſoſtomus ad Galatas II. καθάπερ τινὸς καταδικασθέντος ἀποθανεῖν, ἕτερος ἀνεύθυνος ἑλόμενος θανεῖν ὑπὲρ ἐκείνου ἐξαρπάζει τῆς τιμωρίας αὐτόν· *ſicut homine aliquo ad mortem damnato innocens alter pro illo ſe morti devovens illum ſupplicio liberat*. Auguſtinus epiſtola LIV. ad Macedonium: *& aliquando qui cauſa fuit mortis potius in culpa eſt quam ille qui occidit: velut ſi quiſpiam decipiat fidejuſſorem ſuum, atque ille pro iſto legitimum ſupplicium luat.*

GRON. 97 *Auſonii*) In Technopægnio monoſyllaborum: *quis ſubit in pœnam capitali judicio? vas.*

98 *Et Pythiæ*) Scribendum *Phintiæ*. Cic. 3. de offic. 10.

GROT. m *Ut alibi memorabimus*) Libro III. cap. IV. §. 14.

GRON. 99 *Ut alibi*) 3, 4. 14.

1 *Si exilium*) Quis promiſerit, ſe in exilium iturum, ſummam nummorum numeraturum, quo caſu alter peccet aut non ſine culpa maneat, & hic peccaverit, ut iſte ad ſolvendum promiſſum teneatur.

2 *Pœna non erit*) Sed debitum ex temeraria ſtipulatione.

3 *Jus precarii*) Nam precarium eſt, cum conceditur alicui uti re vel jure alieno tamdiu, quam per dominum licuerit: qui, ſi repetat illud, non punit poſſidentem, ſed jure ſuo utitur, Juſtin. 43, 4.

GROT.

penes auferentem. Sic quia in beſtias proprie delictum non cadit, ubi beſtia occiditur, (n) ut lege Moſis ob concubitum cum homine, non ea vere pœna eſt, ſed uſus dominii humani in beſtiam.

XII. His diſtinctionibus poſitis dicemus, neminem 4 delicti immunem, ob delictum alienum, puniri poſſe. Cujus rei ratio vera non eſt ea, quam adfert Paulus juriſconſultus, quod pœnę conſtituantur in emendationem hominum: nam exemplum videtur ſtatui poſſe etiam 5 extra perſonam delinquentis, in ea tamen perſona quę ipſum tangat, ut mox dicemus; ſed quia obligatio ad pœnam ex merito oritur: meritum autem eſt perſonale, quippe ex voluntate ortum habens, qua nihil eſt 6 magis nobis proprium unde 7 αὐτεξούσιον vocatur.

XIII. 1. *Neque virtutes, neque vitia parentum*, inquit Hieronymus, *liberis imputantur*. Auguſtinus ✠ vero, *Deus*, ait, *ipſe foret injuſtus, ſi quenquam damnaret innoxium*. Dion Chryſoſtomus oratione ultima, cum 8 ſanctione Athenienſium adjecta Solonis legibus 9 devoveri poſteros dixiſſet, de Dei lege hæc ſubjicit: πλὴν παῖδας καὶ γένος οὐκ ἐπέξεισιν, ὡς ἐκεῖ, τῶν ἁμαρτανόντων. ἀλλ' ἕκαστος αὐτῷ γίνεται τῆς ἀτυχίας αἴτιος· *verum* 10 *hæc non, ut* 11 *illa, liberos & poſteros peccantium punit: ſed ſibi quiſque ſit infortunii cauſa*. Et huc illud vulgatum pertinet: 12 *Noxa caput ſequitur*. *Sancimus*, ajunt Imperatores Chriſtiani, *ibi eſſe pœnam, ubi & noxa eſt*. Deinde: *peccata igitur ſuos teneant auctores: nec ulterius progrediatur metus, quam reperiatur delictum*.

2. Juſtum eſt, (o) ait Philo; eorum eſſe pœnas quorum ſunt pec-

Epiſt. 3. de morte Nepotiani.

✠ *Epiſt. 105.*

l. Sancimus, C. de pœnis.

Lib. 11. de leg. ſpec.

GROT. n *Ut lege Moſis*) De qua vide Maimonidem ductore dubitantium III, 40.

GRON. 4 *Delicti immunem*) Vere atque omnino inſontem & innoxium.

5 *Extra perſonam*) Ut cum Deus maximos natu filios in Ægypto in pœnam parentum mori juſſit.

6 *Magis nobis proprium*) Atque ideo minus communicabile.

7 Αὐτεξούσιον) Propriæ facultatis.

8 *Sanctione*) Sanctio eſt pœna, quæ ſtatuitur in ſontes illa lege. Cicero pro Bal. 14. Livius 3, 55. Feſtus in Sanctum, Briſſon. de form. p. 139.

9 *Devoveri*) Ut qui eas violaret, ejus liberi quoque & poſteri devoti & execrabiles forent.

10 *Hæc*) Dei lex.

11 *Illa*) Solonis.

12 *Noxa caput*) L. 43. de nox. action.

GROT. o *Ait Philo*) Idem libro de pietate: ἧς οὐκ ἂν οὐδ' ἥτις βλαβερωτέρα γένοιτ' ἂν εἰσήγησις, εἰ μήτε τοῖς ἐξ ἀγαθῶν πονηρευομένοις ἐπακολουθήσει τιμωρὸς δίκη, οὔτε τοῖς ἐκ πονηρῶν ἀγαθοῖς ἔρχεται τιμή, τοῦ νόμου δικάζοντος ἕκαστον αὐτὸν ἐφ' ἑαυτοῦ μὴ συγγενῶν ἀρεταῖς ἐπαινοῦντος ἢ (addendum hic κακίαις) κολάζοντος· *haud ſcio an poſſit ullum pejus induci inſtitutum, quam ſi nec malos e bonis genitos ſequetur pœna, nec bonos habebitur bonis qui ex malis parentibus nati ſunt. Aliter lex quæ de ſuis actionibus quemque judi-*

peccata; reprehendens morem 13 quarundam gentium quæ tyrannorum aut proditorum inſontes liberos morte puniebant. Quem reprehendit & Dionyſius Halicarnaſſenſis, oſtenditque iniquam eſſe rationem quæ obtenditur, quod parentibus ſimiles futuri putantur, cum id incertum ſit, nec incertus metus ad mortem cujuſquam ſufficere debeat. 14 Neſcio quis Chriſtiano Imperatori Arcadio auſus eſt hoc dictare, debuiſſe paterno perire ſupplicio, in quibus paterni criminis exempla metuuntur: & Ammianus narrat interemtam ſobolem, parvam etiam tum, *ne ad parentum exempla ſuccreſceret*. Nec magis juſta cauſa metus ultionis, unde natum eſt Græcum proverbium:

l. 5. C. ad L. Jul. maj.

Lib. XXVIII.

15 *Deſipit occidens patrem qui pignora ſervat.*

Vid. de jure belli num. 38.

3. At Seneca: *nihil eſt iniquius quam aliquem heredem paterni odii fieri*. Attagini, qui Thebanis ad Medos deficiendi auctor fuerat, liberos nullo malo affecit Pauſanias Græcorum Imperator, φὰς τοῦ Μηδισμοῦ παῖδας οὐκ εἶναι μεταιτίους· *dicens illos extra culpam eſſe partium Medicarum*. Marcus Antoninus in epiſtola ad Senatum: (p) *quare filius Avidii Caſſii* (is in eum conjuraverat) *& genero & uxori veniam dabitis. Et quid dico veniam, cum illi nihil fecerint?*

Sen. lib. II. de ira c. 4.

Her. Call.

XIV. 1. Deus quidem in lege Hebræis data paternam impietatem in poſteros ſe vindicaturum minatur: ſed ipſe jus dominii pleniſſimum habet, ut in res noſtras ita in vitam noſtram, 16 ut munus ſuum, quod ſine ulla cauſa & quovis tempore auferre cuivis quando vult poteſt. Igitur ſi morte immatura ac violenta rapit

cat, non ex cognatorum virtutibus laudat, aut ex eorundem vitiis punit. Joſephus contrarium factum in rege Judæorum Alexandro vocat ὑπὲρ ἄνθρωπον δίκην, *exactionem pœnæ, quæ humanum excedit modum*. Ovidius:

Illic immeritam maternæ pendere linguæ
Andromedam pœnas injuſtus juſſerat Ammon.

GRON. 13 *Quarundam gentium*) Ut Perſarum, Juſtin. 10, 2. & Carthaginienſium 21, 4.

14 *Neſcio quis*) Eutropius Eunuchus, tunc domini dominus & aulæ Conſtantinopolitanæ arbiter, quod tamen parum ei profuit, ut apparet ex duabus in eum Claudiani invectivis. Videndus Jacobus Gothofredus ad eam legem capit. XVI.

15 *Deſipit*) Νήπιος ὃς πατέρα κτείνας υἱοὺς ἀπολείπει.

GROT. p *Quare filiis Avidii Caſſii*) Vide & Vulcatium vita Avidii. Laudat parem Conſtantii humanitatem Julianus, oſtenditque ſæpe ex malis parentibus bonos veniſſe liberos, ſicut e ſaxis apes evolant, e ligno amaro naſcuntur ficus, e ſpinis prodit pomum Punicum. Ejuſdem hæc ſunt: ἀλλὰ καὶ τὸν παῖδα τοῦ τετελευτηκότος νήπιον κομιδῇ τῆς πατρῴας οὐδὲν εἴασας μετασχεῖν ζημίας. οὕτω σοι πρὸς ἐπιείκειαν ἡ πρᾶξις ῥέπουσα τελείας ἀρετῆς ὑπάρχει γνώρισμα· *etiam mortui filium infantem admodum non ſiviſti pœna paterna implicari: ita tua agendi ratio ad lenitatem ſemper vergens perfectæ virtutis eſt teſtimonium.* GRON. 16 *Ut munus ſuum*) Tanquam in beneficium precarium.

GROT.

Digitized by Google

rapit liberos Acanis, Saulis, Jeroboami, Achabi, (q) in ipſos jure II. *Samuel.* dominii, non pœnæ, utitur; ſed eodem facto 17 gravius punit XXI. parentes. Nam ſive 18 ſuperſtites ſunt, quod maxime ſpectavit I. *Reg.* XIV. lex divina, atque ideo lex minas iſtas (r) ultra abnepotes non II. *Regum* extendit, Exod. XX, 5. quia ad eorum conſpectum pertingere po- VIII, 9, 10. teſt humana ætas; certum eſt parentes puniri tali ſpectaculo: gravius enim id illis quam quod ipſi ferunt: ut a Chryſoſtumo recte *Homil.* 29. *in* 9. dicitur, quicum conſentit Plutarchus, οὐ λυπηρὰ μᾶλλον ἑτέρα κόλασις *Gen.* τοὺς ἐξ ἑαυτῶν κακὰ πάσχοντας δι' αὐτοὺς ὁρᾶν· *nullum durius ſupplicium, quam eos qui ex ſe ſunt ob ſe miſeros ſpectare* ſive non eouſque provivunt, tamen 19 cum eo metu occidere magnum eſt ſupplicium. *Duritia populi*, inquit Tertullianus, *ad talia remedia compulerat*, (s) 20 *ut vel poſteritatibus ſuis proſpicientes legi divinæ obedirent*.

2. Sed ſimul notandum eſt, hac graviore vindicta non uti Deum, niſi adverſus ſcelera proprie in ſuam contumeliam perpetrata, ut falſos cultus, perjurium, ſacrilegia. Nec aliter Græci exiſtimarunt; nam quæ crimina credita ſunt poſteritatem obſtringere, (t) quæ ἄγη ipſi vocant, omnia iſtius ſunt generis: quo de argumento facunde diſſerit Plutarchus, libro de ſera Numinis vindicta. Exſtat (u) apud 21 Ælianum oraculum tale Delphicum:

At ſcelerum fontes divinum perſequitur jus;
Nec pote vitari; non ſi genus ab Jove ducant:
Sed capiti ipſorum quique enaſcuntur ab ipſis
Imminet; inque domo cladem ſubit altera clades.

(x) Age-

GROT. q *In ipſos jure dominii non pœnæ, utitur*) Hæc eſt ſententia Rabbini Simeonis Barſema, longe veriſſima.

GRON. 17 *Gravius punit*) Nam morientium liberorum brevis & vix intellectus mali ſenſus eſt, parentum ſuperſtitum ob amiſſos perpetuus aut longus cruciatus, Seneca ad Marciam 2.

18 *Superſtites*) Vivunt & vident ipſi properatatam mortem liberis aut nepotibus, cum conſcientia orbitatem ſibi a Deo pœnæ loco ſtatui.

GROT. r *Ultra abnepotes non extendit*) Exempla habes in Zimri & Jehu

GRON. 19 *Cum eo metu*) Ut expectent ſuos non diurnaturos, mori.

GROT. s *Ut vel poſteritatibus ſuis proſpicientes legi divinæ obedirent*) Alexander apud Curtium libro VII. *Non oportebat vos ſcire quid de his ſtatuiſſent, quo triſtiores periretis.*

GRON. 20 *Ut vel poſteritatibus*) Si pro ſeſe nihil timentes, at propterea ne pœnam in poſteros derivarent.

GROT. t *Quæ ἄγη ipſi vocant*) Vide Plutarchum Pericle: & quæ ſupra dicta hoc libro XIII. §. 1.

u *Apud Ælianum*) Libro III, 43.

GRON. 21 *Ælianum* 3. var. 43.

Τρῖς δὲ κακῶς ῥέξασι δίκης τέλος οὐχὶ χρονιστὸν,
Οὐδ' ἀπαραίτητον, οὐδ' εἰ Διὸς ἔγγονοι εἶεν·
Ἀλλ' αὐτῶν κεφαλῇσι καὶ ἐν σφετέροισι τέκεσσιν
Εἰλεῖται, καὶ πῆμα δόμοις ἐπὶ πήματι βαίνει.

GROT.

(x) Agebatur autem ibi de ſacrilegio : quod & hiſtoria comprobat 22 auri Toloſani apud Strabonem & Gellium. De perjurio ſimiles ſententias 23 ſupra adduximus. Deinde vero, etſi id comminatus eſt Deus, non tamen ſemper eo jure utitur, maxime ſi (y) inſignis quædam virtus in liberis eluceat, ut videre eſt Ezech. cap. XVIII, & exemplis quibuſdam a Plutarcho dicto loco probatur.

3. Et cum in novo fœdere apertius quam olim declarata ſint ſupplicia, quæ impios poſt hanc vitam manent, (z) ideo in eo fœdere nulla exſtat comminatio 24 perſonas peccantium egrediens; quo præcipue, quanquam minus aperte, ut mos eſt vatibus, ſpectat dicta jam Ezechielis oratio. Factum autem illud Dei hominibus imitari non licet: neque par ratio eſt, quia ut jam diximus, Deus 25 ſine culpæ intuitu jus habet in vitam : homines non niſi ex gravi culpa, & quidem quæ perſonæ ſit propria.

Deuteronom. XXIV, 16.
Joſ. lib. II.
Philo de leg. ſp. lib. II. Iſoc. Buſiride.
Dionyſ. l. VIII.
L. 26. D. de pœnis.

4. Quare eadem illa divina lex, ut parentes pro liberis, ita ob parentum facta liberos mortis pœna affici vetat: quam legem (a) pii reges etiam in 26 perduellibus ſecuti leguntur : eamque legem valde laudant Joſephus & Philo, ut & ſimilem Ægyptiam Iſocrates, & Romanam (b) Dionyſius Halicarnaſſenſis. Platonis eſt πατρὸς ὀνείδη καὶ τιμωρίας παίδων οὐδενὶ ξυνέπεσθαι. Quod Latine ita exprimit Calliſtratus juriſconſultus : *crimen vel pœna paterna nullam maculam filio infligere poteſt*. Addita cauſa : *namque unuſquiſque ex ſuo admiſſo 27 ſorti ſubjicitur, nec alieni criminis ſucceſſor*

con-

GROT. x *Agebatur autem ibi de ſacrilegio*) Ut & Libanius: ὧν οἱ μὲν ἔδοσαν δίκην, οἱ δὲ οὔπω μὲν, οὐκ ἔστι δὲ ὅτε αὐτοὺς ἐξαιρήσονται. λέγω δὲ αὐτοὺς καὶ παῖδας, λέγω καὶ τοὺς ἐξ ἐκείνων· *quorum alii jam pœnas dedere, alii nondum quidem, ſed nemo eos pœna eximet : nec ipſos tantum dico, ſed & liberos & ex iis naſcituros*. Similia habet idem Libanius oratione quam edidit Gothofredus.

GRON. 22 *Auri Toloſani*) Iuſtin. 23, 3.

23 *Supra adduximus*) 2, 3. 1.

GROT. y *Inſignis quædam virtus*) Et publica paterni criminis deteſtatio, qualem fecit Andronicus Palæologus Imperator, apud Gregoram libro V, c. 8.

z *Ideo in eo fœdere nulla extat comminatio perſonas peccantium egrediens*) Tertullianus de monogamia : *deſivit uva acerba a patribus manducata dentes filiorum obſtupefacere ; unuſquiſque enim in ſuo delicto morietur.*

GRON. 24 *Perſonas peccantium egrediens*) Quæ in poſteros eorum porrigatur.

25 *Sine culpæ intuitu*) Deus jure ſuo vitam repetit a quocumque vult etiam non gravius peccante.

GROT. a *Pii reges*) Ut Amaſias.

GRON. 26 *Perduellibus*) Reis adverſum ſeſe inſidiarum aut læſæ majeſtatis.

GROT. b *Dionyſius Halicarnaſſenſis*) Qui ſic ait : τὸ ἔθος τοῦτο Ῥωμαίοις ἐπιχώριον γέγονεν, ἀφεῖσθαι τῆς τιμωρίας ἁπάσης τοὺς παῖδας, ὧν ἂν οἱ πατέρες ἀδικῶσι· *mos ille Romanis proprius a pœna omni liberos eximere quorum parentes deliquerunt*. Habet idem lex Wiſigotthica libro VI, tit. 1. cap. 8.

GRON. 27 *Sorti ſubjicitur*) Calculis & urnæ judicium. Vide ad Sen. Hercul. fur. 732.

GROT.

conſtituitur . *Ferretne* , inquit Cicero , *ulla civitas latorem iſtiuſmodi legis* , *ut condemnetur filius aut nepos* , *ſi pater aut avus deliquiſſent?* Lib.iv. de nat. Deor.
Hinc factum ut (c) prægnantem mulierem mortis ſupplicio afficere 28 nefas habitum ſit Ægyptiorum, Græcorum, & (d) Romanorum legibus.

XV. Quod ſi injuſtæ leges humanæ, quæ liberos occidunt ob parentum delicta, injuſtior ſane lex Perſarum & Macedonum Dan.vi, 24. Juſt.lib.x.
(e) 29 devovens & propinquorum capita, quo qui in regem peccarant triſtiores perirent, ut Curtius loquitur; cujus legis diritate exſuperari leges omnes ſcripſit (f) Ammianus Marcellinus. Lib.xxiii.

XVI. Illud tamen eſt notandum, ſiquid habeant aut exſpectare poſſint perduellium liberi 30 in quod jus proprium ſit non ipſis, ſed populo aut regi, id auferri ipſis poſſe jure quodam dominii, 31 cujus tamen uſus ſimul in pœnam redundet eorum qui peccaverint. Huc refer quod Antiphanis ut proditoris poſteri ἄτιμοι ἐνεγράφησαν, narrante Plutarcho, id eſt (g) *honoribus prohibiti ſunt*, ut Romæ liberi a Sulla proſcriptorum. Sic in dicta Arcadii lege illud tolerabile in liberos: *ad nullos honores*, *ad 32 nulla ſacramenta perveniant*. Servitus autem quomodo & quatenus in liberos ſine injuria tranſeat, 33 alibi a nobis eſt explicatum.

XVII. 1. Quod de liberis malo afficiendis ob parentum delicta diximus, idem aptari poteſt & ad 34 populum vere ſubditum: (nam 35 qui ſubditus non eſt, ex ſua culpa, id eſt ex negligentia puniri poteſt, 36 ut diximus) ſi quæratur an is populus malo

poſſit

GROT. e *Prægnantem mulierem mortis ſupplicio afficere nefas habitum*) Laudat Philo libro de humanitate.

GRON. 28 *Nefas habitum*) Sed id differri juſſum, donec pepererit, fœtum ediderit, l.3. D.de pœnis.

GROT. d *Romanorum* , L. Imperator Adrianus, D.de ſtatu hominum, L.prægnantis, D.de pœnis.

e *Devovens & propinquorum capita*) Philo morem eſſe tyrannis dixit cum damnatis una tollere quinque familias eis proximas. Vide Herodianum libro iii. & exemplum Mediolanenſe occiſo Galeatio apud Bezarum libro xiv.

GRON. 29 *Devovens &*) Etiam ſupplicio deſtinans.

GROT. f *Ammianus Marcellinus*) Abominandas leges vocat. Vide & Concilium Toletanum iv.

GRON. 30 *In quod jus proprium*) Quod beneficio aut indulgentia principis in eos collatum ſit.

31 *Cujus tamen uſus*) Quod dum exercet princeps aut populus, incommodum aliquod ſentiat in hæredibus ſuis is qui peccavit.

GROT. g *Honoribus prohibiti ſunt*) Simile reperies in C.in quibuſdam de pœnis.

GRON. 32 *Nulla ſacramenta*) Nullum militiæ gradum.

33 *Alibi*) 2, 5.29.

34 *Populum vere ſubditum*) Cujus & in quem omne jus habet princeps.

35 *Qui ſubditus non eſt*) Regem vel principem habet legibus alligatum aut reddendis rationibus obnoxium.

36 *Ut diximus*) Num.2.

GROT.

Digitized by Google

poſſit affici ob regis aut rectorum facinora; non iam quærimus. (h) ſi ipſius populi conſenſus acceſſerit, aut factum aliud quod per ſe ſit pœna dignum, ſed agimus 37 de eo contractu qui ex natura oritur eius corporis cuius caput eſt rex, membra cæteri. Deus quidem ob Davidis peccatum populum peſtilentia confecit, & quidem ut David cenſet innocentem, ſed Deus in vitam ipſorum ius habebat pleniſſimum.

2. Interim hæc pœna erat non populi, ſed Davidis: nam, Quæſt. ad orth. 138. ut ait ſcriptor Chriſtianus, *πικροτάτη τιμωρία τῶν ἡμαρτηκότων βασιλέων ἡ τιμωρία τοῦ λαοῦ· acerbiſſimum eſt delinquentibus regibus ſupplicium id quod populis infligitur*. Perinde enim hoc eſt, ait idem ſcriptor, ac ſi quis qui manu peccavit 38 in tergo feriatur: quomodo in ſimili argumento Plutarchus non aliter id ait accipiendum quam ſi medicus ad curandam coxam urat pollicem. Hominibus cur id non liceat iam antea diximus.

XVIII. Idem dicendum de ſingulis, qui non conſenſerunt, malo afficiendis circa ea quæ ipſorum ſunt, ob delictum univerſitatis.

L.20. ff.de pœn. XIX. Hæres vero cur 39 de cæteris debitis teneatur, (i) de pœna non teneatur; ſicut a Paulo Juriſconſulto ſcriptum eſt *„ſi pœna alicui irrogatur, receptum eſt 40 commentitio iure ne ad hæredes tranſeat*, vera cauſa hæc eſt, quod hæres perſonam defuncti refert, non in meritis quę ſunt mere perſonalia, (k) ſed 41 in bonis, quibus

GROT. h *Si ipſius populi conſenſus acceſſerit*) Philo de Ægyptii regis ſubditis Abrahami tempore: *παραπήλαυσε δὲ τῆς τιμωρίας σύμπας αὐτῷ ὁ οἶκος, μηδενὸς ἐπὶ τῇ παρανομίᾳ δυσχεράναντος, ἀλλὰ πάντων ἕνεκα τοῦ συναινεῖν μονονοὺ συγχειρουργησάντων τὸ ἀδίκημα· ſenſit & pœnam omnis cum eo familia, quod nemo indignatus eſſet ſuper iniuſto facto, ſed omnes laudando pene & ipſi illud feciſſent*. Ioſephus, ubi vaticinum contra Ieroboamum prolatum narrat: *μεθέξει δὲ τῆς τιμωρίας καὶ τὸ πλῆθος ἐκπεσὸν τῆς ἀγαθῆς γῆς, καὶ διασπαρὲν εἰς τοὺς πέραν Εὐφράτου τόπους, ὅτι τοῖς τοῦ βασιλέως ἀσεβήμασι κατηκολούθησε. particeps pœnæ & populus erit: excidet quippe felice terra, ſparſuſque per loca tranſeuphratenſia exſulabit, quod impietati regis ſocium ſe fecerit*.

GRON. 37 *De eo contractu*) De caſu in quo populus non alia laborat contagione criminis regii, quam quod corpus eſt illius capitis, quod peccavit.

38 *In tergo*) In alia quacumque parte corporis.

39 *De cæteris debitis*) Defuncti.

GROT. i *De pœna non teneatur*) Maimonides titulo גזלה, c.VII, ſectione 6. Gemara Baba Cama cap.IX, §.11.

GRON. 40 *Commentitio jure*) Excogitato & invento, inſtituto, introducto a legum latoribus.

GROT. k *Sed in bonis.*) Vide concilium Toletanum VIII, in cauſa Receſwinthi; vide quæ ſupra hoc libro, c.XIV. §.10. Nulla eſt perſona quæ ad vicem ejus qui e vita emigraverit propius accedat quam hæres, ut Cicero ait ſecundo de legibus.

GRON. 41 *In bonis quibus ut*) Quibuſcum ut ſubirent onera, quæ defun-

quibus ut cohærerent ea quæ alicui debentur ex ipſa rerum inæqualitate, ſimul cum dominio fuit introductum. Dion Pruſæenſis Rhodiaca: ἅπαντα ὀφείλουσι τὰ τῶν προγόνων οὐχ ἧττον αὐτῶν ἐκείνων εἰς οὓς ἄν ποτε καθήκητο γένος. οὐ γὰρ ἀφίστασθαι φήσετε τῆς διαδοχῆς· *quæ debuerunt majores ea non minus debent poſteri; neque enim dicere poteſtis repudiatam a nobis hereditatem.*

XX. Et hinc ſequitur, ut ſi ultra meritum nova quædam causa 42 obligationis extiterit, deberi 43 jam poſſit id quod in pœna erat, quanquam non proprie ut pœna. Sic alibi poſt ſententiam, alibi poſt litem conteſtatam, quibus rebus vis contractus datur, pœna pecuniaria ab hærede debebitur, ut & ea, quę in conventionem deducta eſt. Jam enim nova acceſſit debendi cauſa.

functus habuit ex contractibus in quibus paria non fecit, atque adeo plus penes ipſum reſedit, quam reddere debuit; accipiendum eſt jam tum placuiſſe populis, cum diſceſſum eſt a communione rerum, & introducta ſunt privata dominia.

42 *Obligationis*) In defuncto.

43 *Jam poſſit*) Ab hærede.

CAPUT XXII.

De Cauſis injuſtis.

I. *Explicatur diſcrimen inter cauſas juſtificas & ſuaſorias.*

II. *Bella, quæ utroque cauſarum genere carent, ferina eſſe.*

III. *Bella, quæ ſuaſorias cauſas habent, non juſtificas, eſſe prædonum.*

IV. *Quaſdam eſſe cauſas, quæ falſam habeant juſti ſpeciem:*

V. *Ut metum incertum:*

VI. *Utilitatem ſine neceſſitate:*

VII. *Negatum matrimonium in magna fœminarum copia.*

VIII. *Cupiditatem melioris ſoli.*

IX. *Inventionem rerum occupatarum ab aliis.*

X. *Quid ſi priores occupatores amentes ſint?*

XI. *Injuſtam cauſam eſſe & libertatis deſiderium in populo ſubdito.*

XII. *Et voluntatem regendi alios invitos quaſi ad ipſorum bonum.*

XIII. *Item titulum univerſalis imperii quem quidam aſcribunt Imperatori, qui refellitur.*

XIV. *Alii Eccleſiæ, qui item refellitur.*

XV. *Item voluntatem implendi vaticinia ſine Dei mandato.*

XVI. *Item id quod debetur non ex jure ſtricte dicto, ſed aliunde.*

XVII. *Diſtinctio belli cujus cauſa injuſta, & ejus cui aliunde vitium accedit? & diverſi utriuſque effectus.*

Lib. II, c. 1 I. 1. **D**Iximus ſupra. cum de cauſis agere inſtitueremus, cauſas alias eſſe juſtificas, alias ſuaſorias. Polybius, qui id diſcrimen primus notavit, (a) illas vocat προφάσεις; quia palam proferri ſolent, (titulum dixit aliquoties Livius) has generis nomine αἰτίας.

2. Sic in bello Alexandri adverſus Darium πρόφασις fuit ultio injuriarum quas Perſæ Græcis intulerant, αἰτία cupido gloriæ, imperii, divitiarum, cui accedebat ſpes magna facilitatis concepta ex 1 Xenophontis & 2 Ageſilai expeditionibus. Sic πρόφασις belli Punici ſecundi controverſia de Sagunto, cauſa indignatio Carthaginienſium, ob pactiones quas Romani iniquis temporibus ipſis expreſſerant, & aucti ſpiritus ex ſecundis per Hiſpaniam rebus, quæ Polybio notata. *Libro primo.* Similiter Thucydides belli Peloponneſiaci veram cauſam cenſet fuiſſe vires Athenienſium augeſcentes & Lacedæmoniis ſuſpectas, obtentum vero 3 controverſiam Corcyrenſium, Potidæenſium, & alia; (b) ubi tamen ille αἰτίας & προφάσεως nomina permiſcet. Eſt idem diſcrimen in ora-

GROT. a *Illas vocat προφάσεις, quia palam proferri ſolent, (titulum dixit aliquoties Livius) has generis nomine αἰτίας*) Sic & Plutarchus diſtinguit in Galba, & Dion in rebus Cæſaris & Pompeji: & Polybius, ubi de Romanorum bello in Illyrios agit, excerpto legationum 126. Cum Suetonio recte illas prætextum, has cauſas dixeris. Ita enim ille de Julio Cæſare: *& prætextum quidem illi civilium armorum hoc fuit: cauſas autem alias fuiſſe opinantur.* Thucidides alibi diſtinguit πρόφασιν & τὸ ἀληθὲς, ut in Athenienſium motu adverſus Siciliam, prætextum fuit opitulari Egeſtanis, res ipſa, cupiditas Siciliæ ſibi acquirendæ. Hermocrates in oratione de Athenienſibus loquens illud πρόφασιν prætextum vocat, hoc διάνοιαν propoſitum: utrumque eſt in libro Thucydidis VI. Appianus etiam προφάσεων vocem uſurpat in Mithridatico. Idem civilium V. ubi de rupta pace inter Octavium & Sextum Pompejum agit, dicit αἰτίας cauſas alias intus fuiſſe, alias quæ præferebantur. Agathias libro quinto id quod alii πρόφασιν, vocat σκῆψιν καὶ προκάλυμμα, figmentum & obtentum; cui opponit αἰτίαν in hiſtoria Hunni Zanurganis.

Adde quæ diximus ſupra libri hujus capite 1, §. 1. Procopius Perſicorum II. dicit, ſtultum eſſe non libere loqui ubi dux eſt juſtitia, comes utilitas.

GRON. 1 *Xenophontis*) Poſt Cyri minoris mortem, dum reducit domum decem millia Græcorum, quæ Cyro militabant, reliquo ejus exercitu diſſipato, Juſtin. 5, 11.

2 *Ageſilai*) De quo Juſtin. 6, 2.

3 *Controverſiam Corcyrenſium*) Quod Athenienſes Corcyræis Corinthiorum hoſtibus auxilium tuliſſent, eorundem coloniam Potidæam ad ſe avertiſſent, Megarenſibus portu & foro interdixiſſent, Æginetas liberos & ſui juris eſſe non ſinerent.

GROT. b *Ubi tamen ille αἰτίας & προφάσεως nomina permiſcet*) Sic & libro V. de Argivis contra Epidaurios agens, quam prius vocaverat πρόφασιν, mox vocat αἰτίαν, quomodo & Græcum ἀρχῶν, latinum principiorum vocem, aliaſque ejus generis, eſſe ſenſus ambigui notavimus d. c. 1. §. 4. hujus libri. Scriptores Conſtantinopolitani imperii id quod alii πρόφασιν ſæpe πάτροκλον vocant, nimirum ex Achillis hiſtoria, qui ad reſumenda arma ex Patroclo ſumpſit materiam.

GRON.

oratione Campanorum ad Romanos, cum adverſus Samnites pugnaſſe ſe ajunt verbo pro Sidicinis, re pro ſeipſis: quod viderent ubi conflagraſſent Sidicini ad ſe trajecturum eſſe incendium. *Livius lib.VII.*
4 Antiochum quoque Livius memorat in Romanos bella ſuſcepiſſe, in ſpeciem cauſas habentem 5 Barcillæ necem & alia quædam, revera quod ex 6 labente Romanorum diſciplina ſpem magnam concepiſſet. Sic Plutarchus notat 7 non ex vero objectum Antonio a Cicerone, quod cauſa eſſet belli civilis, cum Cæſar bellandi certus (c) prætextum tantum ab Antonio cepiſſet. *Lib.XXXVI.*

II. Sunt qui neutro cauſarum genere feruntur in bella, (d) periculorum, ut Tacitus loquitur, 8 propter ipſa avidi. Horum vitium humanum excedit modum, θηριότητα Ariſtoteles vocat. De his Seneca: *poſſum dicere non eſse hanc crudelitatem, (e) ſed feritatem, cui voluptati ſævitia eſt; poſſumus inſaniam vocare: nam varia ſunt genera ejus, & nullum certius quam quod in cædes hominum & laniationes pervenit.* Cui ſententiæ perquam ſimilis eſt illa Ariſtotelis ultimo Nicomachiorum: δόξαι γὰρ ἂν παντελῶς μιαιφόνος τις εἶναι. *Lib.II.de clem. c.7.*

GRON. 4 *Antiochum in Romanos*) Juſtin.31, 1. Flor. 2, 8.

5 *Barcillæ*) Brachillæ, Liv.33, 27

6 *Labente diſciplina*) Non de Romanorum, ſed de Thebanorum ibi diſciplina loquitur Livius lib. 36, 6. & hæ non fuere cauſæ vel prætextus belli per Antiochum Romanis illati, ſed irarum, quas Bœoti conceperant adverſum Romanos, & ob quas Antiocho promptius acceſſere. Antiochus nolebat cedere urbibus in Thraciæ Cherſoneſo per occaſionem belli Ro. cum Philippo, cujus in ditione fuerant, occupatis. Accedebat gloria rerum in Aſia geſtarum adverſus defectores, unde Magni cognomentum acceperat. Tum Ætoli Romanis indignati, quod Macedoniam, victo Philippo, prædam non accepiſſent. Denique exſul Hannibal.

7 *Non ex vero objectum*) Si Plutarchus hoc notavit alicubi, falſum notavit; nam conſtat Antonium armatum fuiſſe, ut D. Bruto provinciam Galliam eriperet antequam concivit veteranos Cæſar Octavianus. Appian. 3, civil. 552. Dio 45, 276. quamquam omnes fere Græculi ſanctiſſimas & ex optimo erga rempublicam animo ſuſceptas actiones criminentur & peſſime interpretentur.

GROT. c *Prætextum tantum ab Antonio cepiſſet*) Ταῦτα πάλαι δεομένῳ προφάσεως σχῆμα καὶ λόγον εὐπρεπῆ τοῦ πολέμου παρέσχεν· *hæc pridem prætexto opus habenti ſpeciem aliquam & decorum titulum bellandi dedere.* Verba ſunt in hac hiſtoria Plutarchi. Lucani autem:

Cunctaſque pudoris
Rumpunt fata moras. Juſtos fortuna laborat
Eſſe ducis motus & cauſas invenit armis.

d *Periculorum, ut Tacitus loquitur, propter ipſa avidi*) De Alanis Ammianus libro XXXI. *Ut hominibus quietis & placidis etiam eſt voluptabile, ita illos pericula juvant & bella.*

GRON. 8 *Propter ipſa avidi*) Sic Pyrrho non major ex imperio, quam ex bello voluptas erat. Iuſtinus 25, 4.

GROT. e *Sed feritatem*. Idem libro II. de ira c. 5. de Apollodoro locutus & Phalaride: *hæc non eſt ira, feritas eſt.*

ναι, εἰ τοὺς φίλους πολεμίους ποιοῖτο ἵνα μάχαι καὶ φόνοι γίγνοιντο· *omnino enim crudelis habendus ſit, qui ex amicis hoſtes faciat pugnandi & fundendi ſanguinis cupiditate.* Dion Pruſæenſis: τὸ δὲ καὶ χωρὶς ὑποθέσεως πολεμεῖν καὶ μάχεσθαι, τί ἄλλο ἢ μανία παντελής ἐστι, καὶ διὰ ταύτην κακῶν ἐπιθυμία; *nam ſine cauſa in bella ac pugnas ferri, mera eſt inſania malum ſibi quærens.* Idem illi Seneca epiſtola IV. *nemo ad humanum ſanguinem propter ipſum venit, aut admodum pauci.*

Orat. XXXVII.

III. 1. Plerique vero bellantium cauſas ſuaſorias habent, aut ſine juſtificis aut cum juſtificis. Sunt qui juſtificas plane non curant, de quibus dici poteſt illud quod a Romanis Juriſconſultis eſt proditum, prædonem eſſe eum, (f) qui rogatus de poſſidendi cauſa, nullam aliam adfert niſi quod poſſideat, Ariſtoteles de belli ſuaſoribus: ὡς οὐκ ἄδικον, τοὺς ἀστυγείτονας καταδουλοῦσθαι, καὶ τοὺς μηδὲν ἀδικοῦντας πολλάκις οὐδὲν φροντίζειν· *qui juſtum ſit vicinos innoxios in ſervitutem redigere, & 9 eos qui nullam faciunt injuriam ſæpe nihil curant?*

1. Rhet. III.

2. Talis Brennus, qui omnia dicebat eſſe validiorum. 10 Talis Silio Annibal, cui

pro fœdere proque
Juſtitia eſt enſis.

Talis Attila, & quibus illud in ore eſt:

Quæritur belli exitus,
Non cauſa.

Et:

Hæc acies victum factura nocentem eſt.

Et:

Et in ſumma fortuna æquius quod validius.

Lib. IV, de civ. Dei c. 6.

Nec male his aptes illud Auguſtini: *inferre bella finitimis, & inde in cætera procedere, ac populos ſibi non moleſtos ſola regni cupiditate conterere, quid aliud quam grande latrocinium nominandum eſt?* De talibus bellis Vellejus: *bella 11 non cauſis inita, ſed prout eorum merces fuit.* Apud Ciceronem legimus de officiis primo: *ea animi elatio, quæ cernitur in periculis & laboribus, ſi juſtitia vacat, non mo-*

f *Qui rogatus de poſſidendi cauſa, nullam aliam adfert niſi quod poſſideat)* L. pro hærede, §. ultimo & ſequentibus legibus, D. de hæreditatis petitione. Talis Herulorum in Langobardos πόλεμος ἀπροφάσιστος, bellum ſine prætextu. Galli apud Livium v. *in armis ſe jus ferre, & omnia fortium virorum eſſe.* GRON.

9 *Et eos qui nullum faciunt injuriam)* Hæc deſunt in vetuſtioribus exemplaribus.

10 *Talis Brennus, qui omnia)* Liv. 5, 36.

11 *Non cauſis)* Non adverſus quos juſta bellandi cauſa erat, ſed quos operæ pretium erat vincere ob divitem prædam.

modo virtutis non eſt, ſed potius (g) *immanitatis omnem humanitatem repellentis*. Andronicus Rhodius: οἱ μεγάλων ἕνεκα κερδῶν λαμβάνοντες ὅθεν οὐ δεῖ, πονηροὶ καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἄδικοι καλοῦνται. οἷοι εἰσὶν οἱ τύραννοι, καὶ οἱ τὰς πόλεις πορθοῦντες. *qui magni compendii ſui cauſa accipiunt unde non oportet, hi pravi, impii, injuſti appellantur*, (h) *quales ſunt tyranni & urbium vaſtatores*.

IV. Alii cauſas quaſi juſtificas adferunt, quæ expenſæ ad rectam rationem injuſtæ reperiuntur: &, ut Livius loquitur, non certamen juris, ſed vim quæri apparet. Reges pleroſque, ait Plutarchus, duobus nominibus, pacis & belli, tanquam nummis uti, non ad id quod juſtum eſt, ſed ad id quod expedit. Quæ autem ſint cauſæ injuſtæ, cognoſci aliquatenus poteſt ex juſtis cauſis quas hactenus explicavimus. Rectum enim obliqui eſt index. Sed perſpicuitatis cauſa ſumma genera annotabimus. *Pyrrho.*

V. 1. Metum ergo ex vicina potentia non ſufficere 12 ſupra diximus. Ut enim juſta ſit defenſio, neceſſariam eſſe oportet, qualis non eſt niſi conſtet, non tantum de potentia, ſed & de animo, & quidem ita conſtet, ut certum id ſit 13 ea certitudine quæ in morali materia locum habet.

2. Quare minime eſt probanda eorum ſententia, qui iuſtam belli

GROT. g *Immanitatis omnem humanitatem repellentes*) Agathias libro II. ὅσοι δὲ κέρδους ἕνεκα ἢ δυσμενείας ἀλόγου μηδὲν ἔγκλημα εὔδικον ἔχοντες, ἔπειτα φοιτῶσιν ἀνὰ τὴν ἐθνείαν τοὺς μηδὲν ἠδικηκότας σινόμενοι, οὗτοι δὲ ἀλάζονές εἰσι καὶ ἀτάσθαλοι· *qui vero aut lucri cauſa, aut cæco odio, nullam habentes juſtam querelam, alienas terras invadunt innoxiis noxii, hi homines ſunt ſuperbi & improbi*. Exemplum nobis dat illuſtre Menander Protector: ὅτι Βαϊανὸς ὁ τῶν Ἀβάρων χάγανος οὐδεμιᾶς ἀφορμῆς ἢ σκήψεως λαβόμενος, οὐδὲ ψευδῆ γοῦν κατὰ Ῥωμαίων αἰτίαν ἀξιώσας τινὰ συνθεῖναι, ἀναισχυντότατα καὶ βαρβαρικώτατα παρέλυσε τὰς συνθήκας· *Bajanus Avarorum chaganus, nulla occaſione aut obtentu, ne conatus quidem cauſam vel falſam contra Romanos comminiſci, inverecunde plane, barbarum in morem exuit pacta*.

h *Quales ſunt tyranni*) Bene Philo Decalogum: ὅσοι τοίνυν τῶν κλεπτῶν ἰσχὺν προσέλαβον, ὅλας συλῶσι πόλεις, ἀλογοῦντες τιμωριῶν, διὰ τὸ ἐπικυδέστεροι τῶν νόμων εἶναι γνωκέναι, οὗτοι δέ εἰσιν οἱ ὀλιγαρχικοὶ τὰς φύσεις, οἱ τυραννίδος καὶ δυναστειῶν ἐπιθυμοῦντες, οἱ τὰς μεγάλας ἐργαζόμενοι κλοπάς, σεμνοῖς ὀνόμασι τῆς ἀρχῆς καὶ ἡγεμονίας ἐπικρύπτοντες λῃστείαν τὸ ἀληθέστερον· *qui vero furum vires nacti ſunt, hi totas prædantur urbes, pœnarum ſecuri, quod ſupra leges eminere videantur. Tales ſunt homines ingenio minime civili, dominatuum & potentatus avidi, magna furta committentes, qui pulchris nominibus magiſtratuum & imperiorum id obtegunt quod verius latrocinium appelletur*. Optime conveniunt hæc cum iis quæ ex Curtio, Juſtino, Seneca & Auguſtino producta ſunt ad dictum c. 1. §. 1. libri hujus.

GRON. 12 *Supra diximus*) 2, 1, 17.

13 *Ea certitudine*) Non quidem mathematica neceſſitate, ſed quatenus in actionibus humanis quæ ſæpe numero ambiguæ ſunt, poteſt fides haberi.

14 Ro-

belli cauſam ſtatuunt, ſi vicinus nulla pactione impeditus in ſuo arcem faciat, aut munitionem aliam quæ damnum aliquando dare poſſit. Nam adverſus tales metus contrariæ in ſuo munitiones & ſiqua ſunt ſimilia remedia quærenda ſunt, non vis bellica. Injuſta igitur bella 14 Romanorum in Philippum Macedonem, 15 Lyſimachi in Demetrium; 16 ni alia cauſa adfuit. Valde mihi placet Taciti illud de Cauchis: *populus inter Germanos nobiliſſimus, quique magnitudinem ſuam malit juſtitia tueri, ſine cupiditate, ſine impotentia: quieti, ſecretique; nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur: idque præcipuum virtutis ac virium argumentum eſt, quod, ut ſuperiores agant, non per injurias aſſequuntur. prompta tamen omnibus arma, ac, ſi res poſcat, exercitus: plurimum virorum equorumque, & quieſcentibus eadem fama.*

Zonaras. Pauſan. l. 1.

VI. 17 Nec utilitas par jus facit cum neceſſitate.

VII. Ita ubi laxa eſt matrimoniorum copia, negatum aliquod matrimonium cauſam bello præbere non poteſt: qualem olim Hercules arripuit in Eurytum, (i) Darius in Scythas.

VIII. Nec magis mutandæ ſedis amor, ut paludibus & ſolitudinibus relictis ſolum fecundius poſſideatur: quam 18 Germanis veteribus bellandi cauſam fuiſſe ait Tacitus.

Hiſt. IV. Vill. de Ind. rel. 1. n. 31.

IX. Æque eſt improbum, 19 inventionis titulo ſibi vindicare ea quæ ab alio tenentur, etiamſi is qui tenet ſit improbus, de Deo male ſentiens, aut hebetis ingenii. Nam inventio eſt eorum quæ nullius ſunt.

X. 1. Ne-

14 *Romanorum in Philippum*) Liv. 30, 42.

15 *Lyſimachi in Demetrium*) Pauſan. 1, 17. Plutarch. Dem. 508.

16 *Ne alia cauſa*) Certe fuit in bello adverſus Philippum, qui Romanis inſidiatus belli Punici tempore fuerat: dein contra fedus Sopatrum cum 4000. Hannibali auxilio miſerat, quæ ſimul cum illo adverſus Scipionem in acie ſteterunt: & Athenienſes Rom. ſocios obſidebat. Videntur auctoris memoriæ illuſiſſe tres urbes, in quibus præſidium habebat Philippus, quaſque non contumelioſius quam verius compedes Græciæ appellabat, Demetrias in Theſſalia, Chalcis in Eubœa, Corinthus in Achaia: quibus quod præſidiarios educere nollet, bellum jam inceptum continuatum eſt: Liv. 32, 33. Sed hoc non erat in ſuo ſolo arcem vicinam iis, qui damnum inde metuebant, ponere. Rectius dixiſſet injuſtam fuiſſe Samnitium cauſam adverſus Romanos indignantium ob Fregellas. Liv. 8, 23. & Æquorum ob Albam. 10, 1. & Iſtrorum ob Aquilejam. 41. 1. in vicina illis populis, Romanorum tamen colonias deductas.

17. *Nec utilitas*) Nec ſi quis videat valde utile ſibi fore, ſi alium bello petat, id ei jus largitur petendi, perinde ut neceſſitas.

GROT. i *Darius in Scythas*) Antoninus Caracalla in Artabanum Parthorum regem, vide Xiphilinum.

GRON. 18 *Germanis*) Et Helvetiis ad Galliam invadendam. Cæſ. Flor. 3. 10

19 *Inventionis titulo*) Qui titulus Hiſpanorum in ſubjugandis Indis.

20 Vir-

X. 1. Neque ad dominium requiritur, aut 20 virtus moralis, aut religioſa, aut intellectus perfectio: niſi quod hoc videtur poſſe defendi, ſiqui ſint populi omnino deſtituti 21 a rationis uſu, eos dominium non habere, ſed ex caritate tantum iis deberi quæ ad vitam ſunt neceſſaria. Nam quæ alibi diximus 22 de ſuſtentatione dominii, quam pro infantibus & amentibus facit jus gentium ad eos populos pertinet 23 cum quibus eſt pactorum commercium: tales autem non ſunt populi ſiqui reperiuntur toti amentes, de quo merito dubito. *Vict. de bello n.5, 6, 7, 8. Id. l.11, n.18.*

2. Male ergo Græci Barbaros ob morum diverſitatem, forte & quod ingenio cedere viderentur, hoſtes ſibi 24 quaſi naturaliter dicebant. Quatenus autem ob peccata gravia & naturam aut ſocietatem humanam impugnantia, auferri dominium poſſit, alia eſt quæſtio, & modo, cum de pœnarum jure ageremus, nobis tractata. *Plato de rep. l.11, c.3. Eur. Hecub. Livius libro xxxi. Iſo. Panath. Hoc libro c.xx. §.40.*

XI. Sed (K) nec libertas, ſive ſingulorum ſive civitatum, id eſt, αὐτονομία, quaſi naturaliter, & ſemper quibuſvis competat, jus bello præſtare poteſt. Nam libertas cum natura competere hominibus aut populis dicitur, id intelligendum eſt de jure naturæ 25 præcedente factum omne humanum, & de libertate 26 κατὰ στέρησιν, non de ea quæ eſt 27 κατ' ἐναντίωσιν, hoc eſt, ut natura quis ſervus non ſit, non ut jus habeat ne unquam ſerviat: nam hoc ſenſu nemo liber eſt; quo pertinet illud Albutii: *neminem natum liberum eſſe, neminem ſervum; hæc poſtea nomina ſingulis impoſuiſſe fortunam.* Et Ariſtotelis illud: νόμῳ τὸν μὲν δοῦλον εἶναι, τὸν δ' ἐλεύθερον: *e lege veniſſe ut alius eſſet liber, alius ſervus.* Quare qui legitima cauſa in ſervitutem ſive perſonalem ſive civilem devenerunt, contenti ſua conditione eſſe debent, ut & Paulus Apoſtolus docet: δοῦλος ἐκλήθης; μή σοι μελέτω: *vocatus es ad ſervitutem? ne id te torqueat.* *Senec. III, contr.21. 1. pol. 1 Cor.VII, 21.*

XII. Neque minus iniquum armis ſubigere aliquos velle, quaſi

20 *Virtus moralis*) Ut aliquis ſit jure dominus, non eſt neceſſe, ut ſit vir bonus aut pius aut ſapiens.

21 *A rationis uſu*) 2, 3, 6.

22 *De ſuſtentatione dominii*) Per legem 2, 4, 10.

23 *Cum quibus eſt pactorum*) Pacta, fœdera, conventiones fieri poſſunt.

24 *Quaſi naturaliter*) Tanquam populis ſervientibus liceat ſemper, ubi poſſunt excutere jugum, quia per naturam omnes liberi naſcuntur.

GROT. K *Nec libertas ſive ſingulorum ſive civitatum, id eſt αὐτονομία, quaſi naturaliter & ſemper quibuſvis competat, jus bello præſtare poteſt*) Vide concilium IV. Toletanum, & quæ nos ſupra cap. IV. hujus libri, §.14.

GRON. 25. *Præcedente factum*) Statu hominis, qualis eſt ipſo naturæ ordine, antequam arbitrium vel ipſius vel aliorum in certam perſonam impoſuerit.

26 *Κατὰ στέρησιν*) *Per privationem*, ſic, ut ei abſit ſervitus.

27 *Κατ' ἐναντίωσιν*) *Per contrarium*) quaſi ſervitus ei ſupervenire non poſſit.

28 *Di-*

Digitized by Google

quaſi 28 dignos qui ſerviant, quos naturaliter ſervos interdum philoſophi vocant. Non enim ſi quid alicui eſt utile, id ſtatim mihi licet ei per vim imponere. Nam his qui rationis habent uſum libera eſſe debet utilium & inutilium electio, niſi alter jus quoddam in eos quæſitum ſit: Infantium plane alia eſt ratio, quorum regimen, cum ipſi jus exercendæ αὐτοπραγίας actionumque ſuarum moderandarum non habeant, 29 occupanti & idoneo natura concedit.

Vict. de Ind. n.24.
Ayala de jur. bell. lib.1, c.2. n.29.
Covar. cap.peccatum, par. 2, §.9. n.5. & ſeq.
Ad l.24. D.de capt.
L.deprecatio. Ad l.Rhod.
Luc. II, 1.

XIII. 1. Vix adderem ſtultum eſſe titulum, quem quidam tribuunt Imperatori Romano, quaſi ipſe etiam in remotiſſimos & incognitos hactenus populos jus imperandi habeat, niſi juriſconſultorum diu princeps habitus Bartolus hęreticum auſus eſſet pronuntiare qui id negat; nimirum quia & Imperator interdum ſe (l) mundi dominum vocet, & in Sacris literis imperium illud, quod (m) Romaniam poſteriores ſcriptores vocant, appelletur (n) τῆς οἰκουμένης nomine: qualia ſunt & illa:

Orbem jam totum victor Romanus habebat.

multaque ſimilia 30 per complexionem, aut 31 exceſſum, aut 32 excellentiam dicta: quippe cum & in iiſdem ſacris literis ſola (o) Judæa ſæpe veniat nomine τῆς 33 οἰκουμένης; quo ſenſu accipiendum dictum vetus Judæorum, medio telluris ſitam urbem Hieroſolyma, (p) id eſt in medio Judææ, ſicut in medio Græciæ Delphi ſimiliter dicti 34 orbis umbilicus. Neque eſt quod quemquam moveant Dantis argumenta, quibus probare nititur Imperatori jus tale competere, quia id humano generi expediat. Nam com-

28 *Dignos qui ſerviant*) Qui ſint ingenio minus liberali.

29 *Occupanti & idoneo*) Ejus imago ex lege Lycurgi erat penes Lacedæmonios. conſtituerat enim, ut ſenex quivis alterius liberis, perinde ac ſuis, imperaret, & indecore agentes eos coerceret. Grag. lib. 3, p.160.

GROT. l *Mundi dominum vocet*) Ut in concilio Chalcedonenſi actione XI. & XII.

m *Romaniam poſteriores ſcriptores vocant*) Ut & Athanaſius ad ſolitarios; id vix ſexta pars erat mundi tunc cogniti.

n *Τῆς οἰκουμένης nomine*) Philo de legatione: τῶν πλείστων καὶ ἀναγκαιοτάτων μερῶν τῆς οἰκουμένης; ἃ δὴ καὶ κυρίως ἂν τις οἰκουμένην εἴποι, δυσὶ ποταμοῖς, ὁριζομένην Εὐφράτῃ τε καὶ Ῥήνῳ. *de pluribus utiliſſimiſque orbis partibus loquor; quas & eminenter aliquis orbem appellet, definitum amnibus duobus Euphrate & Rheno.*

GRON. 30 *Per complexionem*) Cum plura complectimur verbis, quam re aut ſententia ſignificamus.

31 *Exceſſum*) Hyperbolen.

32 *Excellentiam*) Cum omnia tribuimus uni ſoli, cui aliquid præcipuum ante alios eſſe ſignificamus.

GROT. o *Judæa ſæpe veniat nomine τῆς οἰκουμένης*) Hieronymus: *nomen terræ, etiam cum additur pericula omnis, reſtringi debet ad eam regionem de qua ſermo eſt.*

GRON. 33 *Οἰκουμένης*) Sic orbis terrarum pro imperio Alexandri. Iuſtin. 17, 1. pro Græcia eidem. 42, 2.

GROT. p *Ideſt in medio Judææ*) Diſcas hoc ex Ioſephi lib. III. belli Iudaici.

GRON. 34 *Orbis umbilicus*) Cicero 2, divin. 56. Ovidius 10, 168. Livius 41, 23.

35 *Ut*

Digitized by Google

commoda quę adfert, ſuis compenſantur incommodis. Ut enim navis aliqua ad eam magnitudinem pervenire poteſt quæ regi nequeat, ſic & hominum numerus & locorum diſtantia tanta eſſe, 35 ut unum regimen non ferat.

Ariſt. VII. pol. IV.

2. Deinde vero conceſſo hoc expedire, jus imperii non ſequitur, ut quod 36 niſi ex conſenſu aut pœna naſci nequit. Ne in omnia quidem, quæ olim fuere populi Romani, Imperator Romanus jus nunc habet; multa enim ut bello quęſita ita bello amiſſa ſunt; alia pactionibus, alia derelictione (q) in aliarum gentium aut regum jus tranſierunt. Quædam enim civitates olim plane ſubditæ, poſtea tantum ex parte ſubditæ, aut tantum inæqualiter federatæ eſſe cœperunt: Nam omnes hi modi aut amittendi, aut mutandi juris; non minus adverſus Rom. Imperatorem, quam adverſus alios valent.

Sylv. verb. bellum p. 1, n. 21. Covarr. loco citato n. 9.

XIV. 1. Sed & 37 Eccleſiæ jus fuerunt qui adſererent etiam in populos ignotæ hactenus partis terrarum, cum tamen ipſe Paulus Apoſtolus aperte dixerit eos qui extra Chriſtianiſmum ſunt, judicandi ſibi jus non eſſe; τί γάρ μοι τοὺς ἔξω κρίνειν 1. Cor. V, 12. Et quod jus Apoſtolis judicandi competiit, quamquam etiam ad res 38 terrenas ſuo modo pertinebat, erat tamen 39 cœleſtis, ut ita dicam, non terreſtris ingenii, exercendum ſcilicet non per arma & flagra, ſed per verbum Dei generaliter propoſitum & ad circumſtantias peculiares aptatum per 40 ſigillorum divinæ gratiæ exhibitionem aut negationem, prout cuique conduceret: po-

Vict. de Ind. rel. 21, & ſeq. Ayala l. 1, n. 29.

35 *Ut unum regimen*) Ideo Auguſtus, libello poſt mortem ejus in ſenatu lecto, addiderat conſilium coercendum intra terminos imperii, Tacit. 1, ann. 11. Sic Florus optat pop. Rom. Sicilia & Africa contentum fuiſſe, aut etiam his carentem, ſolam in Italia regnare maluiſſe, quam eo magnitudinis excreſcere, ut viribus ſuis conficeretur. Flor. 3, 12.

36 *Niſi ex conſenſu aut pœna*) 2, 5, 1.

GROT. q *In aliarum gentium aut regum jus tranſierunt*) Exemplum ſume in Hiſpania, de qua vide Gomezium in §. fuerat, num. 5. de actionibus. Panormitanum in c. venerabilem, col. 9. de electione. Jaſonem in l. cunctos populos, col. 2. C. de ſumma Trinitate. Menochium conſ. 11, num. 102. Cardinalem Tuſchum practicarum concluſionum 325. §. rex Hiſpaniæ. Molinæum in conſ. Parıſ. in 3 r. num. 20. Chaſſanæum de gloria Mundi parte V, conſid. 23. Azorium inſtitutionum moralium lib. 11, c. 5, p. 2.

GRON. 37 *Eccleſiæ jus*) Alludit eo quod Alexander VI. Papa diviſit inter Luſitaniæ & Caſtellæ reges bello ſubigendos Indos (A. C. 1494.) Pejus, quod etiam jus ſibi tribuit transferendi regna, ſi quis ambitioni Paparum adverietur. Sic Julius II. regnum Navarræ, quod ad Joannem Albretum pertinebat, quia ſe ille Ludovico XI. regi Gallarum adverſus Papam & Hiſpanos junxerat, donavit Ferdinando Arragonenſi A. C. 1512.

38 *Terrenas ſuo modo*) Quatenus eas communes faciebant primi Chriſtiani.

39 *Cœleſtis*) Supra humanum modum, quale viſum in apoſtolis divino inſtinctu.

40 *Sigillorum divinæ gratiæ negationem*) Ut fiebat excommunicatis.

poſtremò loco etiam per vindictam non naturalem ſed natura ipſâ ſuperiorem, ac proinde a Deo procedentem, qualis in Ananiâ, Elyma, Hymenæo, & aliis apparuit.

Joh. XVIII, 36. Vid. Petr. Dam. L. II, epiſt. 9. & Bern. epiſt. 221.

2. Chriſtus ipſe, a quo omnis poteſtas Eccleſiaſtica fluxit, & cujus vita exemplar eſt Eccleſiæ, 41 qua talis eſt, propoſitum, negavit regnum ſuum eſſe de hoc mundo, hoc eſt, ejus naturæ cujus ſunt cetera regna: addens, alioqui futurum fuiſſe ut more aliorum regum opera militum uteretur. Nunc vero etiamſi legiones voluiſſet poſcere, popoſciſſet, non hominum, ſed Angelorum. Matth. XXVI, 53. Et quicquid fecit pro jure ſuæ poteſtatis, id fecit non humana ſed divina virtute, etiam tum cum nundinatores e templo ejecit. Flagrum enim tum quoque divinæ iræ 42 erat ſignum, non inſtrumentum; ut alias ſputum & oleum (r) ſignum medendi, non remedium. Auguſtinus ad indicatum Johannis locum: *Audite ergo Judæi & gentes: audi circumciſio: audi præputium: audite omnia regna terrena: (s) non impedio dominationem veſtram in hoc mundo: regnum meum non eſt de hoc mundo. Nolite metuere metu vaniſſimo, quo Herodes ille major, cum Chriſtus natus nuntiaretur, expavit, & tot infantes, ut ad eum mors perveniret, occidit, timendo magis quam iraſcendo crudelior. Regnum, inquit, meum non eſt de hoc mundo. Quid vultis amplius? venite ad regnum quod non eſt de hoc mundo: venite credendo, & nolite ſævire metuendo.*

3. Epiſcopo inter cætera interdicit Paulus ne 43 percuſſor ſit, 1. Tim. III, 2. ἀνάγκη κρατεῖν, *imperare* 44 *impoſita neceſſitate*, ea ſcilicet quæ ex humana vi proficiſcitur, regum eſſe, non epiſcoporum, (t) dixit Chriſoſtomus. Et alibi: *non eſt nobis data* po-

Act. Ap. hom. III, ep. ad Tit. hom. I. ep. I. ad Theſſ. hom. IV. de Sacerd. Lib. II.

41 *Qua talis*) Poteſt referri & ad vitam Chriſti & ad Eccleſiam. Si voluit illud, ſignificat, quatenus eſt imitabilis, non miraculoſa, & quatenus edidit exempla recte vivendi hominibus, non argumenta divinæ cum humana conjunctæ naturæ. Si alterum, quatenus eccleſia eſt, ſeu cœtus hominum verum Deum in Chriſto recte colentium; non, ut hodie plurimum accipitur pro dominatu in terras & populos ipſoſque reges.

42 *Erat ſignum*) Flagro utebatur, non quaſi hactenus tantum puniret, ſed ut oſtenderet ſe graviter puniturum profanationem ædis ſuæ.

GROT. r *Signum medendi*) Bene hoc explicat Abulenſis ad Matth. IX.

s *Non impedio dominationem veſtram in hoc mundo*) Hilarius Arelatenſis: *non enim ad hoc venerat Chriſtus ut alienam invaderet gloriam, ſed ut ſuam donaret: non ut regnum terreſtre præriperet, ſed ut celeſte conferret.*

GRON. 43 *Percuſſor*) Πλήκτης, qui plagas intentet, aut jus habeat virgarum vel faſcium.

44 *Impoſita neceſſitate*) Cum jure coercendi carcere, vinculis, mulctis, ſupplicio.

GROT. t *Dixit Chryſoſtomus*) Verba ejus ſunt de ſacerdotio libro II. μάλιστα μὲν οὐχ τοῖς Χριστιανοῖς οὐκ ἐφεῖται πρὸς βίαν ἐπανορθοῦν τὰ τῶν ἁμαρ-

Digitized by Google

poteſtas ut auctoritate 45 *ſententiæ* (talis ſcilicet quæ jus exſequendi per manum regiam, aut militarem, (u) aut juris qualiſcumque humani ademtionem in ſe contineat) *cohibeamus homines a delictis*: & epiſcopum officio ſuo fungi ait οὐ βιαζόμενον, ἀλλὰ πείθοντα, *non cogendo, ſed ſuadendo*. Et ex his quidem ſatis apparet, epiſcopos, 46 qua tales ſunt, jus regnandi in homines humano more nul-

ἁμαρτανόντων πταίσματα· ἀλλ' οἱ μὲν ἔξωθεν δικασταὶ τοὺς κακούργους, ὅταν ὑπὸ τοῖς νόμοις λάβωσι, πολλὴν ἐπιδείκνυνται τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἄκοντας τοῖς τρόποις κωλύουσι χρῆσθαι τοῖς αὐτῶν. ἐνταῦθα δὲ οὐ βιαζόμενον, ἀλλὰ πείθοντα δεῖ ποιεῖν ἀμείνω τὸν τοιοῦτον. οὔτε γὰρ ἡμῖν ἐξουσία τοιαύτη παρὰ τῶν νόμων δέδοται πρὸς τὸ κωλύειν τοὺς ἁμαρτάνοντας. οὔτε, εἰ καὶ ἐδέδοτο, εἴχομεν ὅπου καὶ χρησώμεθα τῇ δυνάμει, οὐ τοὺς ἀνάγκῃ τῆς κακίας, ἀλλὰ τοὺς παραιρέσει ταύτης ἀπεχομένους στεφανοῦντος τοῦ Θεοῦ. διὰ τοῦτο πολλῆς χρεία τῆς μηχανῆς ἵνα πεισθῶσιν ἑκόντες ἑαυτοὺς ὑπέχειν ταῖς παρὰ τῶν ἱερέων θεραπείαις οἱ κάμνοντες· *omnium maxime Chriſtianis non licet uti caſtigare ſontium delicta. Sæculi quidem judices, ubi maleficos ſub legum poteſtatem nacti ſunt, multum poteſtatis jus exercent, & invitos quamvis prohibent ex ſuopte ingenio vivere. At apud nos non cogendo ſed ſuadendo id agendum eſt, ut qui ejuſmodi ſit, melior evadat. Neque enim nobis a legibus ad coercendos peccatores poteſtatis jus datum eſt, & ſi datum maxime eſſet, locus non eſſet juris ejus exercendi, cum Deus coronet non eos qui neceſſitate ſed qui voluntate libera a malo abſtinent: quare multo labore opus ut perſuadeantur morbidi ſponte ſua ſe præbere ſacerdotali curationi*. Et mox: οὐ γὰρ ἑλκύσαι πρὸς βίαν ἐστιν, οὐδ' ἀναγκάσαι φόβῳ· *neque enim qui a fide aberrat vi pertrahi, imo nec metu compelli poteſt*. Idem ad Epheſ. IV. εἰς διδασκαλίαν λόγου προεχειρίσθημεν οὐκ εἰς ἀρχὴν, οὐδὲ εἰς αὐθεντίαν, συμβούλων τάξιν ἐπέχομεν παραινούντων, ὁ συμβουλεύων λέγει τὰ περὶ ἑαυτοῦ, οὐκ ἀναγκάζων τὸν ἀκροατὴν, ἀλλ' αὐτὸν ἀφίησι τῆς τῶν λεγομένων αἱρέσεως κύριον· *ad docendos vero homines conſtituti ſumus, non ad imperium, non ad exercitium poteſtatis. Conſiliariorum locum obtinemus ſuadentium; qui conſilium dat, de ſuo dicit, auditorem non cogit, ſed liberam ei relinquit electionem circa ea quæ dicuntur*. Ambroſius libro II. de Cain & Abel c. 4. *Sacerdos quidem officium ſuum exhibet, at nullius poteſtatis jura exercet*. Citatur c. verbum, de pœnitentia diſtinct. I.

GRON. 45 *Sententiæ*) Quaſi pronuntiatæ pro tribunali.

GROT. u *Aut juris qualiſcumque humani ademtionem*) Ad reges enim non ad eccleſiam pertinet judicare de feudis, c. novit de judiciis: de feudis: de poſſeſſionibus c. cauſam quæ inter qui filii ſint legitimi. Reges enim ſuperiorem in temporalibus minime recognoſcunt. c. per venerabilem eodem tit. *Chriſtus voluit ut Chriſtiani Imperatores pro vita æterna Pontificibus indigerent, & Pontifices pro curſu temporalium rerum imperialibus legibus uterentur, quatenus ſpiritalis actio a carnalibus diſtaret incurſibus, & Deo militans minime ſecularibus negotiis ſe implicaret*. c. quoniam diſtinct. X. & c. cum ad verum, diſtinctione XCVI. unde aliena non ſunt quæ libro primo ſunt poſita, cap. II. §. ultimo, ex ſecundo & octuageſimo canone eorum qui apoſtolici dicuntur, & quæ in eam rem ibi plura in textu notiſque afferuntur.

GRON. 46 *Qua tales ſunt*) Tanquam concederet habere, quatenus conceſſione regum aut populorum etiam ſunt principes. Qua ſunt epiſcopi tantum, non etiam domini regionum & gentium, quod nunc pleriſque locis cum epiſcopatu conjunctum eſt.

nullum habere. (x) Hieronymus regem & epiſcopum comparans: *illa nolentibus præeſt: hic volentibus*.

4. An vero reges ipſi iis qui Chriſtianam religionem rejiciunt, arma quaſi pœnæ nomine inferre poſſint, ſupra capite de pœnis a nobis diſquiſitum eſt quantum inſtituto ſufficit.

XV. Hoc quoque monebo non fruſtra, ſed quia veteribus recentia conferens magnum malum, ni caveatur, prævideo, juſtam belli cauſam non dare (y) 47 ſpem conceptam ex aliqua divinorum vaticiniorum explicatione. Nam præterquam quod (z) quę nondum impleta ſunt oracula interpretari certo vix contingit ſine

GROT. x *Hieronymus*) Idem in epitaphio Nepotiani: *minus licet epiſcopo quam regi. Ille enim nolentibus præeſt: hic volentibus. Ille terrori ſubjicit, hic ſervituti donatur*. Caſſiodorus lib. xi. in epiſtola ad epiſcopos: *epiſcopus doceat, ut judex poſſit invenire quod puniat*. Fredericus primus Imperator apud Guntherſum Ligurino de Pontifice:

Eccleſiam regat ille ſuam, divinaque jura
Temperet: imperium nobis faſceſque relinquat.

Suenonem Daniæ regem excommunicatum cum Roſchildenſis epiſcopus Wilhelmus ab ingreſſu eccleſiæ oppoſitu baculi paſtoralis arceret, & regii capulis admoverent manum, fecit quod epiſcopi erat, & cervicem porrexit. Adde quæ ſupra habuimus libro 1, c.5.

y *Spem conceptam ex aliqua divinorum vaticiniorum explicatione*) Vide de Theodoro quodam, Gratiani tempore, Zoſimum & Ammianum Marcellinum: de Johanne Cappadoce Procopium Perſicorum II. & Leunclavium hiſtoriæ Turcicæ lib. xvIII.

GRON. 47 *Spem conceptam*) Ut Judæi quum antiquis ſacerdotum literis contineretur fore, ut valeſceret oriens & Judea profecti rerum potirentur (quod de Meſſia verum erat; de Veſpaſiano interpretabantur Romani) ſibi tantam magnitudinem fatorum velut ex oraculo ſpondebant. Tacit. 5. hiſt. 13. Sic Carolus VIII. Galliarum rex ad Neapolitanam expeditionem inflammatus eſt, quod pervaſerat in vulgus ex antiquis vatum carminibus fama, Carolo maximum totius orbis imperium portendi, & mathematicorum reſponſis fatum eſſe, illum occidentis ſimul & orientis imperium nanciſci. Jovius lib. 1, hiſtor. p.11. Et noſtro fuere tempore bellicoſi reges, qui ſperarent ſe Babylona ſubverſuros, quod nummo ſignato Ludovicus XI. promiſit.

GROT. z *Quę nondum impleta ſunt oracula: interpretari certo vix contingit ſine prophetico ſpiritu*) Clauſi enim obſignatique ſunt libri prophetici ad præfinitum uſque tempus, ita ut intelligi nequeant, Danielis XII, 4. 8, 9. Hieronymus ad Danielem: *ſi propheta audivit & non intellexit, quid facient hi qui ſignatum librum & uſque ad tempus conſummationis multis obſcuritatibus involutum præſumtione mentis ediſſerunt?* Procopius Gotthicorum II. τῶν γὰρ Σιβύλλης λογίων τὴν διάνοιαν πρὸ τοῦ ἔργου ἐξευρεῖν ἀνθρώπῳ οἶμαι ἀδύνατα εἶναι· *Sibyllinorum oraculorum ſenſum ante rei eventum invenire exiſtimo ſupra hominem eſſe.* Mox: ταῦτά τε ἀδύνατά ἐστιν ἀνθρώπῳ ὁτῳοῦν πρὸ τοῦ ἔργου τῶν Σιβύλλης λόγων ξυνεῖναι, ἢν μὴ καὶ ὁ χρόνος αὐτὸς ἐκβάντος ἤδη τοῦ πράγματος, καὶ τοῦ λόγου εἰς πεῖραν ἐλθόντος, ἀκριβὴς τοῦ ἔπους ἑρμηνευτὴς γένηται· *fieri nequit, ut homo qualiſcumque ante exitum Sibyllina oracula intelligat, ſed exſpectandum, donec ipſa dies, re jam conſummata & verbis experiendo comprobatis, certa fiat carminum interpres*. Gregoras libro

ne prophetico ſpiritu, etiam rerum certarum latere nos poſſunt tempora. Ac poſtremo prædictio, niſi expreſſum adſit Dei mandatum, jus nullum dat, cum Deus, quę prædixit, ſæpe per improbos homines aut pravas actiones ad exitum ire permittat.

XVI. Illud quoque ſciendum eſt, ſi quis quid debet 48 non ex juſtitia propria, ſed ex virtute alia, puta liberalitate, gratia, miſericordia, dilectione, id ſicut in foro exigi non poteſt, ita nec armis depoſci. Nam ad utrumque horum non ſufficit, ut id, quod poſtulatur, ſit 49 ex morali ratione faciendum, ſed pręterea opus eſt in nobis jus quoddam ſit ad illud, quale jus interdum leges divinę & humanę dant etiam circa 50 debita aliarum virtutum; quod cum ſit, nova tunc debendi ratio accedit, quę jam ad juſtitiam pertinet. Id cum deeſt, injuſtum ex hac cauſa bellum eſt; ut 51 Romanorum in 52 regem Cypri tanquam ingratum. Nam qui beneficium dedit, nullum habet jus ad repoſcendam gratiam: alioqui contractus eſſet, non beneficium.

XVII. 1. Notandum & hoc ſæpe accidere, ut bello cauſa quidem juſta ſubſit, ſed vitium actioni accedat ex animo agentis: ſive quod aliud quiddam, non illicitum per ſe, magis & principalius animum movet quam jus ipſum, puta (a) 53 honoris ſtudium, aut utilitas aliqua, ſive privata ſive publica, quæ ex bello ipſo ſeorſim

Vid. de jur. bell. n. 2.

libro v. ἀλλ' ὥσπερ καὶ τ' ἄλλα τῶν χρησμῳδουμένων δυσείκαστά ἐστι καὶ δυσξύμβολα καὶ πλείστας δεχόμενα τὰς ἀνελίξεις καὶ ἀναπτύξεις μέχρι αὐτῆς ἐκβάσεως, οὕτως καὶ οὗτος ὁ χρησμὸς ἐπλάνα τοὺς πλείστους, καὶ αὐτὸν δὴ τὸν βασιλέα Ἀνδρόνικον μέχρις αὐτῆς τελευτῆς, ὡς εἰρήσεται. ἐξ ἀνθρώπων δὲ αὐτοῦ γενομένου, αὐτὸς ἑαυτὸν ὁ χρησμὸς διεσάφησεν· *ſicut & prædictiones aliæ difficillimæ conjectu interpretatuque ſunt, quod & multa habeant involucra, & explicationes recipiant multas: ita & hoc oraculum decepit omnes, ipſumque Imperatorem, quamdiu ei vita manſit. Eo autem erepto rebus humanis, ipſum ſemet oraculum hominibus aperuit.* Cavete vobis nimis audaces theologi: cavete vobis a nimis audacibus theologis politici. Dignus qui inſpiciatur locus apud Thuanum libro LXXIX, in anno CIↃ IↃ LXXXIII. de Jacobo Brocardo.

GRON. 48 *Non ex juſtitia propria*) Quod niſi præſtet, ſit injuſtus ac legibus reus, ex ea, quæ in contractibus obſervatur.

49 *Ex morali ratione*) Decens, honeſtum, officium, juſtitiæ διανεμητικῆς opus.

50. *Debita aliarum*) Ut pietatis & obſequii liberorum erga parentes, officii parentum in teſtamento erga liberos.

51 *Romanorum*) Imo ſceleſtiſſimi hominis P. Clodii, ringentibus omnibus bonis, plebem inſtigantis. Cic. pro Sext. 6.

52 *Regem Cypri*) Ptolemæum. Flor. 3. 9. Plutarchus in vita Catonis.

GROT. a *Honoris ſtudium*) Quod vitium maxime nobis virtutis quadam imagine blanditur. Sed recte monet Auguſtinus libro III, de civitate Dei cap. 14. *Satius eſſe cujuslibet inertiæ pœnas luere, quam illorum armorum gloriam quærere.* Repete quæ ex Agathia ſupra poſuimus hic ad §. 3.

GRON. 53 *Honoris ſtudium*) Ut quum Antigonus divulgavit, ſe Olym-

verſim a cauſa ſua juſtifica conſiderato exſpectatur : ſive quod adeſt affectus plane illicitus, ut gaudium acquieſcentis in malo alieno ſine boni reſpectu. Sic Ariſtides de ſocietate ſecunda, Phocenſes ait merito periiſſe, at non bene feciſſe Philippum, cum eos perderet, quippe non religioni ſtudentem, quod præferebat, ſed augendo imperio.

2. *Una & ea vetus cauſa bellandi eſt*, inquit Salluſtius, *profunda cupido imperii & divitiarum. Aurum & opes præcipuæ bellorum cauſæ*, apud Tacitum; & in tragœdia

Sen. Hipp.

Rupere fœdus impius lucri furor
Et ira præceps.

Contra Fauſt. lib. XXII, c. 74.

Quo & Auguſtini illud recte referas: *nocendi cupiditas, ulciſcendi crudelitas, implacatus & implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi. & ſi qua ſunt ſimilia, hæc ſunt quæ in bellis jure culpantur.*

Covarr. d. §. 1. n. 2. Cajet. 2, 2. q. 40. art. 1. Silv. verb. bellum n. 2. Summa Ang. verb. bellum, num. 5. Sum. Roſ. ib. n. 3. & 8. Th. 2, 2. 66, 8.

3. Sed hæc, ubi cauſa juſtifica non deeſt, peccatum quidem arguunt, ipſum tamen bellum proprie injuſtum non faciunt; unde nec ex tali bello reſtitutio debetur.

Olympiadis a Caſſandro interfectæ mortem ultum ire, & Alexandri regis ſui filium obſidione Amphipolitana liberare, Juſtin. 15, 1. qui revera omne imperium Alexandri affectaret.

CAPUT XXIII.

De cauſis dubiis.

I. *Dubitandi cauſæ in moralibus unde.*
II. *Nihil faciendum contra animi dictamen quamvis errans.*
III. *Judicium in alteram partem duci argumentis rerum.*
IV. *Aut auctoritate.*
V. *Si utrinque dubitetur in re gravi, & alterum ſit eligendum, ſumendum quod eſt tutius.*
VI. *Unde ſequi, tali caſu a bello abſtinendum.*
VII. *Id autem vitari poſſe colloquio.*
VIII. *Aut arbitrio: ubi de Chriſtianorum regum officio circa partes bellantes.*
IX. *Aut etiam ſorte.*
X. *Certamen ſingulare, ad vitandum bellum, an permitti poſſit.*
XI. *Meliorem eſſe conditionem poſſidentis in pari dubio.*
XII. *Si neuter poſſideat, in pari dubio rem dividendam.*
XIII. *An bellum utraque ex parte juſtum detur, multis diſtinctionibus explicatur.*

I. VEriſſimum eſt quod ſcripſit Ariſtoteles, in moralibus non æque, ut in mathematicis diſciplinis certitudinem in-

inveniri; quod eo evenit, quia mathematicæ diſciplinæ 1 a materia omni formas ſeparant, & quia formæ ipſæ tales plerumque ſunt, (a) 2 ut nihil habeant interjectum, ſicut inter rectum & curvum nihil eſt medii. At in moralibus circumſtantiæ etiam minimæ variant materiam, & formæ, de quibus agitur, (b) ſolent habere interjectum 3 aliquid, ea latitudine, ut modo ad hoc, modo ad illud extremum propius accedatur. Ita enim inter id quod fieri oportet, & inter id quod fieri nefas eſt, medium eſt quod licet, ſed modo huic, modo illi parti propinquius: unde ambiguitas ſæpe incidit, ut in 4 crepuſculo, aut in aqua frigida caleſcente. Et hoc eſt, quod ait Ariſtoteles: ἔστι χαλεπὸν ἐνίοτε τὸ κρίναι ποῖον ἀντὶ ποίου αἱρετέον· *quid cui anteponendum ſit, difficilis ſæpe eſt judicatio*. Andronicus autem Rhodius: τὸ κατ᾽ ἀλήθειαν δίκαιον δυσχερὲς ἐστι τοῦ δοκοῦντος διελεῖν· *difficile eſt id quod vere juſtum eſt, ab eo, quod tale videtur, diſcernere:* III. Nicom.

II. 1. Primum autem illud eſt tenendum, etiamſi quid juſtum re ipſa eſt, ſed ab eo fit, qui, 5 omnibus expenſis, injuſtum id exiſtimat, actum eſſe vitioſum. Hoc enim eſt, quod dicit Paulus Apoſtolus, 6 quicquid non fit ex fide, peccatum eſſe: (c) quo in loco fides animi judicium de re ſignificat. Nam 7 vim judicatricem Rom. XIV, 23.

hu-

GRON. 1 *A materia*) Figuras conſiderant a corporibus ſemotas, ut loquitur in prolegomenis extremis.

GROT. a *Ut nihil habeant interjectum*) In his mutatio fit εἰς τὸ ἀντικείμενον, in aliis εἰς τὸ μεταξύ.

GRON. 2 *Ut nihil habeant*) Sint circumſcriptæ & præciſæ, nullum habentes confinium cum aliis, ut dubitari poſſit, huc an illuc pertineant.

GROT. b *Solent habere interjectum aliquid*) Vide Chryſoſtomum ad IV. Epheſiorum II. moral.

GRON. 3 *Aliquid, ea latitudine*) Medium rationis. Horne. ethic. 3, 1, 14.

4 *Crepuſculo*) *Quod tu nec tenebras nec poſſis dicere lucem*.

5 *Omnibus expenſis*) Poſt maturam deliberationem pro ipſius ſenſu & captu.

6 *Quicquid non fit*) Vide animadverſ. Grotii pro ſuis notis ad conſ. Caſſand. ad articul. 2. p. 68. in examine Riveti. & hujus examen p. 71. tum ejuſdem Riveti apolog. contra votum H. Grotii num. LXXVI. p. 141. item διάλυσιν Grotianæ diſcuſſionis pag. 328.

GROT. c *Quo in loco fides animi judicium de re ſignificat*) Eodem tendunt in eadem Pauli epiſtola eodem capite iſta: ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω· *unuſquiſque ſui ſenſus ſibi certus ſit*. Et: μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει· *beatus ille, qui, quod præfert, in eo ſui damnator non eſt*. Ambroſius: *peccatum eſt, quod aliter fit quam probatum eſt*. Sequitur Auguſtinus: citati ambo a Gratiano poſt cap. 14, cauſa 28. quæſt. 1. Non longe hinc abit illud Plutarchi in Timoleonte: δεῖ οὐ μόνον τὴν πρᾶξιν εἶναι καλὴν καὶ δικαίαν. ἀλλὰ καὶ τὴν δόξαν ἀφ᾽ ἧς πράττεται μόνιμον καὶ ἀμετάπτωτον ἵνα πράττωμεν δοκιμάσαντες. *requiritur non modo ut, quod agitur, ſit honeſtum juſtumque, ſed ut firma ac conſtans adſit perſuaſio, unde fiat actio, ut quod fit, fiat ideo quod animus ita faciendum judicaverit*.

GRON. 7 *Vim judicatricem*) Conſcientiam dictantem hoc probum, illud improbum eſſe; non ſemper, prout revera eſt, ſed prout quis educatus & inſtitutus eſt.

8 Ni-

humanis actionibus ducem Deus addidit, qua contemta obruteſcit animus.

2. Sæpe autem accidit, ut judicium 8 nihil certi monſtret, ſed
hæſitet: quæ hæſitatio ſi attenta conſideratione expediri nequeat,
De off.l.1. ſequendum erit illud Ciceronis: *bene præcipiunt* (d) *qui vetant quicquam agere quod dubites æquum ſit an iniquum*. Hebræi magiſtri dicunt: הסתלק מן הספק *abſtine te a re dubia*. Sed hoc locum habere
Covar.tom.1.de non poteſt, ubi alicui omnino alterutrum eſt faciendum, & de
matr.p.2, c.7, utroque, an æquum ſit, dubitatur: tunc enim licebit ei eligere,
§.2, n.9. quod minus iniquum ei videtur. Semper enim, ubi electio evadi
Nic.11, c.9. non poteſt, minus malum rationem induit boni. Τὰ ἐλάχιστα ληπτέον τῶν κακῶν, ait Ariſtoteles: Cicero, *de malis minima*. Quintilianus,
Cic.off.111. *in comparatione malorum, boni locum obtinet levius*,

Vaſques 1, 2. III. Plerumque vero in rebus dubiis poſt examen aliquod ani-
diſp.62.c.1.n.1 mus 9 non in medio hæret, ſed huc aut illuc ducitur (e) argu-
med.1.2.qu.14. mentis ex re petitis, aut ex opinione, quam habet 10 de aliis hominibus ſententiam ſuper ea re pronunciantibus. Nam & hic verum eſt (f) illud 11 Heſiodi, præſtantiſſimum eſſe per ſe ſapere; proximum, duci aliena ope. Argumenta ex re petuntur e cauſis, effectis, & adjunctis aliis.

IV. 1. Sed ad hæc recte noſcenda, uſu quodam & peritia opus

8 *Nihil certi*) Ut decernere nequeat, utrum juſtum ſit, nec ne.

GROT. d *Qui vetant quicquam agere quod dubites*) Plinius lib.1, epiſt. 19. *Quod dubitas, ne feceris*.

GRON. 9 *Non in medio hæret*) Non ambiguus manet, ſed in alterutram partem magis inclinat.

GROT. e *Argumentis ex re petitis aut ex opinione, quam habet de aliis hominibus*) Auguſtinus lib. III. de Ordine: *duplex eſt via, quam ſequimur, cum rerum nos obſcuritas movet, aut rationem, aut certe auctoritatem*. explicat hoc Gabriel Vaſquez diſput. LXII. cap. 3. num. 10.

GRON. 10 *De aliis hominibus*) De prudentia & fide conſiliariorum.

GROT. f *Illud Heſiodi*) Uſus eſt Minutius poſt malam pugnam apud Livium libro XXII. *Eum primum eſſe virum, qui conſulat, quid in rem ſit: ſecundum eum, qui monenti obediat: qui nec ipſe conſulere, nec alteri parere ſcit, eum extremi ingenii eſſe*. Et pro A. Cluentio Tullius: *Sapientiſſimum eſſe dicunt eum, cui, quod opus ſit, ipſi veniat in mentem: proxime accedere illum, qui alterius bene inventis obtemperet*. Heſiodi verſus, unde hæc fluxere: ſic habent:

Οὗτος μὲν πανάριστος ὃς αὐτῷ πάντα νοήσει,
Φρασσάμενος τά κ' ἔπειτα καὶ ἐς τέλος ᾖσιν ἀμείνω,
Ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται.
Ὃς δέ κε μήτ' αὐτῷ νοέῃ, μήτ' ἄλλου ἀκούων
Ἐν θυμῷ βάλληται, ὃδ' αὖ ἀχρήιος ἀνήρ.

Ille quidem ante omnes, per ſe ipſe quid utile, quid non
Qui videt, & longe fines proſpectat agendi:
Qui bene conſultis didicit parere, ſecundus.
At qui conſiliis pollet nihil ipſe, nec audit
Suadentes alios, nullos homo vivit ad uſus.

GRON. 11 *Heſiodi*) Ἐργ. 291. Livius 22, 29.

12 Ut

opus eſt, quam qui non habent 12 ut activum judicium recte conforment, tenentur audire ſapientum conſilia. Nam ἔνδοξα, ſive probabilia ſunt, Ariſtotele teſte, quæ omnibus videntur, aut plurimis, aut certe ſapientibus; iiſque rurſum, aut omnibus, aut pluribus, aut præſtantioribus. Et hac via judicandi maxime utuntur reges, quibus 13 artium momenta ediſcere aut expendere vix vacat: *Vid. de Iud. rel. 1. n. 12. & de jure bell. 2 1. & 24 Ariſt, 1. top. c. 1.*

σοφοὶ τύραννοι τῶν σοφῶν συνουσίᾳ.

Dat ſapere regi turba ſapientum comes.

Ariſtides de concordia ad Rhodios ait, ſicut 14 in facti quæſtionibus id pro vero habetur unde plures maximeque idonei ſtant teſtes, ita ſententiarum eas ſequendas, quæ plurimis prçſtantiſſimiſque nitantur auctoribus. Sic Romani veteres nonniſi conſulto collegio fecialium ad id inſtituto, Imperatores Chriſtiani vix niſi auditis epiſcopis, bella ſuſcipiebant, ut, ſi quid eſſet, quod religionem poſſet injicere, ejus monerentur.

V. 1 Accidere autem in multis controverſiis poteſt, ut ab utraque parte probabilia ſe oſtendant argumenta, ſive 15 intrinſeca, ſive ab aliorum auctoritate. Id cum accidit, ſi res mediocres ſunt, de quibus agitur, videtur vitio carere poſſe electio, 16 in utramvis partem ceciderit. At, ſi de re magni momenti, ut de ſupplicio capitali hominis, agitur, jam propter magnum diſcrimen, quod eſt inter eligenda, (g) præferenda eſt pars tutior, ut dici ſolet:

In iſtam partem potius peccato tamen:

Ideo ſatius eſt nocentem abſolvere quam innocentem condemnare.

2. Scriptor problematum quæ Ariſtotelis nomen præferunt: ἕκαστος ἡμῶν μᾶλλον ἂν προέλοιτο τοῦ ἀδικοῦντος ἀποψηφίσασθαι, ὡς οὐκ ἀδικεῖ, ἢ τοῦ μὴ ἀδικοῦντος καταψηφίσασθαι ὡς οὐκ ἀδικεῖ (quibus in verbis vulgo pro ἀδικοῦντος, legitur μὴ ἀδικοῦντος, & contra.) *nemo eſt noſtrum, ait, qui non malit abſolvere quamvis nocentem, quam damnare innocentem*, Et mox addit rationem, quam jam dedimus: ἔστι γὰρ ὅταν τις ἀμφιδοξῇ, τὰ ἐλάττω τῶν ἁμαρτημάτων αἱρετέον. *nam ubi quis dubitat, eligendum in quo minus delinquitur*. Antiphon- *Sect. 29.*

οι δέον

12 *Ut activum judicium*) Ut ſe inſtruant ad habendum delectum recti pravique, juſti & injuſti.

13 *Artium momenta*) Arcana & receſſus & ſubtilia, quæ rem continent, præcepta.

14 *In facti quæſtionibus*) Ubi ambigitur, factumne ſit aliquid an non.

15 *Intrinſeca*) Ex ipſa re naſcentia.

16 *In utramvis partem*) Terent. Adelph. 2, 1, 20.

GROT. g *Præferenda eſt pars tutior*) Ammianus Marcellinus libro XXVIII. *Si implacabiles iracundiæ ſunt, ſumma eſt acerbitas; ſin autem exorabiles, ſumma lenitas: quæ tamen, ut in malis, acerbitati anteponendum eſt*. Et hoc explicat Vaſquez dicto libro, cap. 4, num. 21.

εἰ δέον τι ἁμαρτεῖν, τὸ ἀδίκως ἀπολῦσαι ὁσιώτερον, ἢ τὸ ἀδίκως ἀπολέσαι. τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημά ἐστι, τὸ δὲ ἀδίκως ἀποκτεῖναι, ἀσέβημα. ſi errandum eſt ſine jure abſolvere, quam per injuriam condemnare, eſt ſanctius. Nam in illo error eſt, in damnatione inſontis, facinus.

VI. Maximi autem momenti eſt bellum, ut ex quo mala plurima etiam in innocentes ſequi ſoleant. Ideo inter ſententias alternantes vergendum ad pacem. Laudatur Silio Italico Fabius: *Libro primo.*

Cauta ſpeculator mente futuri,
Nec lætus dubiis 17 parviſque laceſſere Martem.

Tres autem ſunt modi, quibus vitari poteſt, ne controverſiæ in bellum erumpant.

VII. 1. Primum eſt, colloquium: *cum duo ſint genera diſceptandi*, ait Cicero, *unum per diſceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium ſit hominis, hoc belluarum; confugiendum eſt ad poſterius, ſi uti non licet priore.* Et Terentius: *De off. 1. Vid. de jur. bel. n. 28.*

(h) *Omnia prius experiri quam armis ſapientem decet:*
Qui ſcis, an quæ jubeam ſine vi faciat?

Apollonius Rhodius dixit: 18 *μηδ' αὔτως ἀλκῇ πρὶν ἔπεσσί γε πειρηθῆναι.* Et Euripides:

Λόγοισι πείσων. εἰ δὲ μή, βίᾳ δορός.
Verbis id impetrabo, ſin nequeo, manu.

Idem reprehendit Supplicibus civitates, quæ hanc viam omitterent:

Et vos quoque, urbes, quæ, quod eſt verbis datum
Transfigere, 19 potius fertis ad cædem arbitram.

Achilles Iphigenia in Aulide:

Si paret æquo, nil mea vobis ope
Opus eſt; ſalutis eſt in hoc uno ſatis.
Ego ſimul amici gratiam ſervaverim:

Mi-

GRON. 17 *Parviſque*) Leg. *parcuſque*, raro rem aciei committere.

GROT. h *Omnia prius experiri quam armis*) Dionyſius Halicarnaſſenſis in excerptis legationum: *μὴ πρότερον ἄρξαι τῶν ἔργων πρὶν ἢ πειραθῆναι τῶν λόγων· non ante ad res veniendum eſt, quam tentata ſit verborum via.* Menelaus apud Libanium: *πρῶτον μὲν γὰρ τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πειρᾶσθαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὅπλοις ἐπιπηδᾶν ἀνθρωπινώτερον ὑπῆλθεν· homini convenientius, prius verborum experimentum facere, quam ſtatim ad arma proſilire.* Non abeunt hinc illa chori dicta in Euripidis Helena:

τὸ θεῖον
Ἔπος ἀληθὲς εὗρον
Ἄφρονες, ὅσοι τὰς ἀρετὰς πολέμῳ
Κτᾶσθε, δορὸς ἀλκαίου
Λόγχαισι καταπαυόμενοι
Πόνους θνατῶν ἀμαθῶς.
Εἰ γὰρ ἅμιλλα κρινεῖ νιν
Αἵματος, οὔποτ' ἔρις
Λείψει κατ' ἀνθρώπων πόλεις.
Stulti nimirum, queis virtutis
Menſura placet unica, ferrum;
Quibus humani pauſa laboris
Non niſi ſævo quæritur enſe:
Nam ſi virtus ſanguine tantum
Spectanda venit, numquam diſcors
Furor infeſtas deſeret urbes.

GRON. 18 *Μηδ' αὔτως*) Non ſtatim vi, priuſquam verbis tentari.

19 *Potius fertis*) Id terminatis cruento bello judice, ut potior jure victor habeatur.

20 Πᾶν

Minuſque vitio vertet omne agmen mihi,
Ratione ſi rem geſſerim, non viribus.

Quod in Pheniſſis apud Euripidem legimus:

20 πᾶν γὰρ ἐξαιρεῖ λόγος
Ὃ καὶ σίδηρος πολεμίων δράσειεν ἄν·

id auctum ſic extulit apud Livium Phaneas: (i) *multa homines, ne bellare neceſſe ſit, 21 voluntate remittere. quę bello & armis cogi non poſſint*. Mardonius apud Herodotum Polymnia Græcos culpat hac in parte: τοὺς χρεὼν ἐόντας ὁμογλώσσους, κήρυξί τε διαχρεωμένους καὶ ἀγγέλοισι καταλαμβάνειν τὰς διαφορὰς, καὶ παντὶ μᾶλλον ἢ μάχῃσι· *quos oportuit, cum ejuſdem eſſent linguæ, caduceatorum & legatorum opera, non prœliis, controverſias tractare*.

2. Coriolanus apud Halicarnaſſenſem: τὸ μὴ τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμεῖν, ἀλλὰ τὰ ἑαυτῶν ἀπαιτεῖν, καὶ μὴ τυγχάνοντα τούτων πολεμεῖν, ἅπαντες ἂν ὁμολογοῦσιν εἶναι καλόν· *ſi quis non aliena cupiat, ſed ſua poſtulet, atque, iis non impetratis, bellum moveat, id omnium confeſſione æquum eſt*. Apud eundem Halicarnaſſenſem rex Tullus, *quæ verbis componi nequeunt, ea armis* ait *decerni*. Apud Tacitum Vologeſes: *æquitate quam ſanguine, cauſa quam armis retinere parta majoribus malueram*. Et rex Theodoricus: *tunc utile ſolum eſt ad arma concurrere, cum locum apud adverſarios juſtitia non poteſt invenire*. *Caſſ. III. Var. I.*

VIII. 1. Alterum eſt inter eos, 22 qui communem judicem nullum habent 23 (k) compromiſſum: ἐπὶ τὸν δίκας διδόντα οὐ νόμιμον ὡν.

20 Πᾶν γὰρ) Omnia enim eximit colloquium, quæ alioqui ferrum hoſtile faceret.

GROT. i *Multa homines, ne bellare neceſſe ſit, voluntate remittere, quæ bello & armis cogi non poſſint.*) Donatus ad Eunuchum: *pervulgatum eſt enim, quod ſumma vi defenderis quum extorquetur, hoc idem poſtmodum remitti remittenti.*

GRON. 21 *Voluntate remittere*) Belli vitandi ergo concedere, ad quæ vi & bello adigi nequeant, deſperatione in virtutem verſa.

22 *Qui communem*) Quod penes utrumque ſit ſummum imperium.

23 *Compromiſſum*) Conventio, qua arbitri ſententiæ ſe obtemperaturos uterque litigator promittit. Videndus tit. D. de receptis, qui arbitrium receperunt, ut ſententiam dicant. Vocatur & receptum in l. 14. C. de judiciis. Vide Suarzmaier. miſcell. jur. cap. 4.

GROT. k *Compromiſſum*) Spreta plerumque potentioribus via. Vide Conneſtagium de conjunctione regnorum Caſtellæ & Portugalliæ; digna tamen, quam inſiſtant æqui & pacis amantes. Fecere magni reges ac populi, quorum in textu memoria. Addamus alios. Arbitri ſumti inter Magnum Norvagiæ & Canutum Daniæ reges de regno utroque certantes: Nempe quomodo Julianus primus ejus nominis cum Severo de principatu Romano certante interdicto agere voluit. Magnus rex Suediæ arbiter ſumtus inter Ericos duos Daniæ & Norvagiæ reges. De Salamine inter Athenienſes & Megarenſes judices capti Spartiatæ quinque, Critolaidas, Amompharetus, Hipſechidas, Anaxilas, Cleomenes. Plutarchus Solone. In fœdere Lacedæmoniorum & Argivorum apud Thucydidem v. δίκας διδόντας κατ' πάτρια, *qui ſtare arbitris volent more avito*. Et mox: εἰ δέ τις τῶν ξυμμάχων πόλις πόλει ἐρίζοι, ἐς πόλιν ἐλθεῖν ἄν τινα ἴσαν ἀμφοῖν ταῖς πόλεσι δοκοίη. *ſi qua ſociarum civitatum cum ſocia ci-*

Digitized by Google

ὡς ἐς ἀδικοῦντα ἰέναι, ait Thucydides: *in eum, qui arbitrum accipere paratus eſt, nefas ut in injurioſum ire*. Sic de regno Argivo Adraſtus & Amphiaraus 24 Eriphylæ judicium permiſerunt, narrante Diodoro. De Salamine inter Athenienſes & Megarenſes lecti judices tres Lacedæmonii. Apud dictum modo Thucydidem Corcyrenſes Corinthiis ſignificant, paratos ſe diſceptare controverſias apud Peloponneſi civitates, de quibus inter ipſos conveniſſet. Et Periclem laudat Ariſtides, quod, ut bellum vitaretur, voluerit *δίκῃ διαλύσασθαι περὶ τῶν διαφόρων*, *de controverſiis arbitros ſumere*. Et Iſocrates oratione adverſus Cteſiphontem laudat Philippum Macedonem, quod quas habebat cum Athenienſibus controverſias, de iis paratus eſſet *ἐπιτρέπειν πόλει τινὶ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ*, *arbitrium permittere alicui civitati æquæ utrique parti*.

Liv. lib. VIII. 2. Sic olim Ardeates & Aricini, poſtea Neapolitani & Nolani controverſias ſuas arbitrio populi Romani permiſerunt. Et Samnites in controverſia cum Romanis ad communes amicos provocant. Cyrus ſibi & Aſſyrio arbitrum fert regem Indorum. Pœni in controverſiis cum Maſiniſſa, ut bellum vitent, ad judicia provocant. Romani ipſi de controverſia cum Samnitibus apud Livium ad communes ſocios. Et Philippus Macedo in controverſia cum Græcis ait ſe arbitrio uſurum populorum, cum quibus pax utriuſque fuiſſet. Parthis & Armeniis poſtulantibus Pompejus finibus regendis arbitros dedit. Fecialium Romanorum hoc præcipuum ait officium fuiſſe Plutarchus: *οὐκ ἐᾶν στρατεύειν πρότερον ἢ πᾶσαν ἐλπίδα δίκης ἀποκοπῆναι*· *ne ſinerent prius ad bellum veniri, quam ſpes omnis judicii obtinendi periiſſet*. De Gallorum Druidibus Strabo: *ὥστε καὶ πολέμους διῄτων πρότερον καὶ παρατάττεσθαι μέλλοντας ἔπαυον*· *olim & inter bellantes erant arbitri, ac ſæpe jam acie congreſſuros diremerunt*. Eodem officio functos in Iberia ſacerdotes idem teſtis eſt.

Xen. Cyrop. lib. II.

Lib. VIII.

Lib. XXXII.

Plutarch. Pomp.

Lib. XXXII.

Lib. IV.

Lib. XI.

3 (l) Ma-

vitate controverſiam habeat, rem deferant ad civitatem, quæ utriſque æqua videbitur. Eſt utrumque apud Thucydidem libro V. M. Antoninum multi extra Romanum imperium populi controverſiarum ſuarum, ut bella vitarent, arbitrum ſumſere; meminit Victor & alii. Apud Procopium Gotthic. III. Gepidæ Langobardis dicunt: *δίκῃ γὰρ διαλύειν τὰ διάφορα ἐν σπονδαῖς ἔχομεν. διαλέγεσθαι δὲ οἷς ἂν σπουδάζηται, βιάζεσθαι οὐδαμῇ πρέπειν*· *arbitro ſumto dirimere controverſa parati ſumus. at qui ſtare judicio volunt, eos vi impetere iniquum eſt*. Apud eundem Gotthicorum IV. Theudibaldus Franc. rex paratum ſe oſtendit, judicem accipere de iis, quæ Romani diſputabant. Vide & quid olim Romani Philippo ſignificaverint apud Polybium excerpto legationum n. 4. & quod eſt in fœdere Antiochi ex eodem Polybio itidem in excerptis n. 35. Rex Angliæ judex de Scotiæ ſucceſſione: Comes Holſatus inter regem Daniæ & fratres, Pontano memorante hiſtoriæ Danicæ libro VII. Adde exempla apud Marianam libro XXIV, cap. 20. XXIX, cap. 23. Parutam libris VII, & XI. Bizarum libro XII. Crantzium libro VI, Saxonicorum c. 15. & noſtra infra libro III, cap. XX. §. XLVI.

GRON. 24 *Eriphylæ*) Adraſti ſorori, Amphiarai uxori.

GROT.

3. (l) Maxime autem Chriſtiani reges & civitates tenentur hanc inire viam ad arma vitanda. Nam ſi, ut 25 judicia alienorum a vera religione judicum vitarentur, & a Judæis & a Chriſtianis arbitri quidam ſunt conſtituti, & id a Paulo præceptum, quanto magis id faciendum eſt, ut majus multo vitetur incommodum, id eſt, bellum? Sic alicubi Tertullianus argumentatur, non militandum Chriſtiano, ut cui ne litigare quidem liceat: quod tamen, ſecundum ea 26 quæ alibi diximus, cum temperamento quodam eſt intelligendum.

Vict. de jur. belli n. 28.

4. Et tum ob hanc; tum ob alias cauſas utile eſſet, imo quodammodo factu neceſſarium, conventus quoſdam haberi Chriſtianarum poteſtatum, ubi per eos, quorum res non intereſt, aliorum controverſiæ definiantur; imo & rationes ineantur (m) cogendi partes, ut æquis legibus pacem accipiant; quem & ipſum olim apud Gallos (n) Druidum fuiſſe uſum Diodoro ac Straboni proditum. Etiam proceribus ſuis de regni diviſione judicium permiſiſſe Francos reges legimus.

Molina diſput. 103. §. quando int.

Ægid. Reg. de act. ſupern. diſp. 31. du. 4. nu. 72.

Th. 2ª, 2. q. 95. art. 8. & ibi Cajet.

IX. Tertia ratio eſt (o) 27 per ſortem; quam in hoc commendat Dion Chryſoſtomus oratione in Fortunam altera; & multo ante Solomo Prov. XVIII, 18.

X. 1. Sortis autem affine quid eſt, certamen ſingulare, cujus uſus non videtur omnino repudiandus, ſi duo (p) quorum controverſiæ alioqui totos populos graviſſimis malis ſint implicituræ, in-

ter

GROT. l *Maxime autem Chriſtiani reges & civitates tenentur hanc inire viam*) Gregoras libro X. de Alexandro Bulgaro: *οὐκ ἄξιον εἶναι λέγων Χριστιανοὺς ἀπηνῶς οὕτωσι κατ' ἀλλήλων ἰέναι, δέον ἀποδέχεσθαι ἀλλήλοις τὰ πρὸς εἰρήνην καὶ ὁμοῦ κατ' τῶν ἀσεβῶν παρατάττεσθαι· indecorum eſſe Chriſtianis, tanta cum acerbitate inter ſe armis certare, cum ratione ſint conveniendi ad pacem, & communes vires in impios vertendi.*

GRON. 25 *Iudicia alienorum*) Lites forenſes apud ethnicos judices.

26. *Quæ alibi*) I, 2. 9.

GROT. m *Cogendi partes, ut æquis legibus pacem accipiant*) Vide exemplum apud Caſſiodorum III, 1. 2. 3 4. & Gallium de pace publica II, cap. XVIII. n. 12.

n *Druidum fuiſſe uſum*) Druidibus hac in parte, & meliori cum jure, epiſcopi ſucceſſere. Vide epiſtolam epiſcoporum ad Ludovicum regem in capitulis Caroli Calvi, & de epiſcopis Hiſpaniæ Rodericum Toletanum libro VII, c. 3.

o *Per ſortem*) Vide Auguſtinum de doctrina Chriſtiana lib. I, cap. 28.

GRON. 27 *Per ſortem*) Religioni & fortunæ committendo. Juſtin. I, 10.

GROT. p *Quorum controverſiæ alioqui totos populos graviſſimis malis ſint implicituræ*) Scriptor tragœdiæ Thebaidos:

Rex ſit e vobis uter,
Manente regno quærite.

Dion Othone: *πολὺ γάρ που καὶ κρεῖττον καὶ δικαιότερόν ἐστιν ἕνα ὑπὲρ πάντων ἢ πολλοὺς ὑπὲρ ἑνὸς ἀπολέσθαι· multo enim ſatius juſtiuſque eſt, unum pro omnibus quam multos unius cauſa perire.*

GRON.

Digitized by Google

28 *Herod. Pol.* 29 *Plut. quæſt. Gr.* 30 *Stra.* VIII. *Livius libro* XXVIII. *Libro primo.* *D. loco.*

ter ſe parati ſint armis decernere, ut olim de Peloponneſo 31 Hillus & Echemus, de regione ad Inachum 32 Hyperochus & Phemius, de Elide Pyræchma Ætolus & 33 Degmenus Epeus, de Iba Corbis & Orſua. Videtur enim id, ſi 34 non ab ipſis recte fieri, certe a civitatibus poſſe acceptari, ut minus malum. Apud Livium Metius Tullum ſic alloquitur: *ineamus aliquam viam, qua utri utris imperent, ſine magna clade, ſine multo ſanguine utriuſque populi decerni poſſit*. Strabo vetuſtam hanc fuiſſe ait Græcorum conſuetudinem: (q) & apud Virgilium Æneas equum fuiſſe ait, ut inter ſe & Turnum eo modo res definiretur.

2. Certe (r) inter cæteros Francorum veterum mores hunc impenſe laudat Agathias libro primo, cujus ipſa verba (ſunt enim inſignia) apponam: ἀλλ᾽ εἴπερ ἄρα καί τιν᾽ ἔριν τοῖς βασιλεῦσιν ἐγγενέσθαι συνενεχθείη, παρατάττονται μὲν ἅπαντες ὡς πολεμήσοντες καὶ τοῖς ὅπλοις διακριθησόμενοι, καὶ εἶτα ὁμόσε χωροῦσιν. ἰδόντες δὲ ἀλλήλους ἑκατέρωθεν τὰ πλήθη, αὐτίκα τὸ χαλεπαῖνον ἀποβάλλοντες εἰς ὁμοφροσύνην μεταχωροῦσι, καὶ τοὺς ἡγεμόνας κελεύουσι δίκῃ μᾶλλον τὰ ἀμφίβολα διακρίνασθαι. εἰ δὲ μή, μόνους ἐκείνους ἀγωνίζεσθαι, καὶ ἐν σφίσιν αὐτοῖς διακινδυνεύειν, ὡς οὐχ ὅσιον ὄν, οὐδὲ πάτριον, ἰδίας αὐτῶν ἕνεκα δυσμενείας, τὰ κοινὰ πημαίνεσθαι καὶ ἀνατετράφθαι. εὐθὺς τοίνυν τάς τε φάλαγγας διαλύουσι, καὶ τὰ ὅπλα τίθενται, καὶ τὸ λοιπὸν εἰρήνη αὖθις καὶ ἡμερότης, φοιτήσεις τε παρ᾽ ἀλλήλους ἀφύλακτοι, καὶ ἐπιμιξίαι, καὶ φροῦδα οἴχεται τὰ δεινά. οὕτως ἄρα αὐτοῖς τὸ μὲν ὑπήκοον δίκαιον καὶ φιλόπατρι. τὸ δέ γε ἄρχον εὐμενὲς ἐν δέοντι καὶ πειθήνιον: *ſi quæ forte inter reges oriantur controverſiæ, aciem quidem omnes inſtruunt, tanquam bellaturi, ad rem armis decernendam: & obviam alii aliis procedunt. At ubi conſpicati ſunt ſe invicem exercitus, abjecta ira ad concordiam redeunt, & regibus auctores ſunt, ut jure potius certent: aut ſi id nolint, ipſi inter ſe ſingulari dimicent certamine, & ſuo duntaxat ipſorum periculo rem tranſigant: neque enim aut æquo & bono, aut patriis inſtitutis convenire, ut ipſi ob propria odia bonum publicum labefactent aut evertant. Ergo confeſtim ſolvunt exercitus, & reſtituta pace tuto inter ſe commeant, ſublatis malorum cauſis. Tanta in ſubditis cura juſtitiæ & patriæ amor: in regibus vero animus placidus & ſuis obſequens.*

XI. Quan-

GRON. 28 *Herod. Pol.*) 9, 2, 6.

29 *Plutarch. quæſt. Gr.*) 294.

30 *Strabo* VIII.) p. 357.

31 *Hyllus*) Ὕλλος τοῦ Ἡρακλείδου καὶ Ἔχεμον Αἰγεάτου. Suid. in ἐπιβολῇ. Fuit autem hic Echemus Euandri pater.

32 *Hyperochus*) Archivorum rex.

33 *Degmenus*) Ænianum rex.

34 *Non ab ipſis recte*) Machiavellus ad Livium I, 22. & 23.

GROT. q *Et apud Virgilium*) Æneidos XI.

Æquius huic Turno fuerat ſe opponere morti.

Pari de cauſa Antonius Octavium ad ſingulare certamen provocabat. Plutarchus Antonio.

r. *Inter cæteros Francorum veterum mores*) Vide Caroli Calvi capitulum apud S. Arnulfum & pactionem Aquiſgranenſem. Æquitas eadem apud Langobardos. Vide Paulum Warnefredi libro I, cap. 12. IV. cap. 17. V. cap. 40.

s *Ma-*

XI. Quanquam vero in cauſa dubia pars utraque tenetur quærere conditiones, quibus bellum vitetur, (s) magis tamen id tenetur, qui petit, quam qui poſſidet. Ut enim in pari cauſa melior ſit poſſidentis conditio, non civili tantum juri ſed & naturali convenit; cujus rei cauſam alibi etiam ex Ariſtotelis quæ dicuntur problematibus attulimus. Atque hic & illud addendum eſt, ab eo, qui juſtam cauſam habere ſe ſcit, ſed documenta non habet ſufficientia, quibus poſſeſſorem de injuſtitia ſuæ poſſeſſionis convincat, bellum licite non ſumi: quia 35 non habet jus cogendi alterum, ut de poſſeſſione decedat.

XII. Ubi vero & jus ambiguum eſt, & neuter poſſidet, aut ex æquo uterque, ibi iniquus cenſendus erit, 36 qui oblatam rei controverſæ diviſionem repudiat.

XIII. 1. Ex his, quæ diximus, definiri poteſt illa a multis agitata quæſtio, an bellum, ratione habita eorum, qui principales belli motores ſunt, utrinque juſtum eſſe poſſit. (t) Diſtinguendæ enim ſunt variæ acceptiones vocis juſti. Juſtum enim aliquid dicitur aut ex cauſa, aut ſecundum effectus. Ex cauſa rurſum, aut ſpeciali acceptione juſtitiæ, aut illa generali, qua omnis rectitudo eo venit nomine. Specialis acceptio iterum dividitur in eam, 37 quæ ad opus pertinet, & eam quæ pertinet 38 ad operantem; nam ipſe operans juſte agere interdum dicitur, quoties injuſte non agit, etiamſi id, quod agit, 39 juſtum non ſit: quomodo recte diſtinguit Ariſtoteles, τὸ ἀδικεῖν, & τὸ ἄδικον πράττειν, *injuſte agere*, & *agere quod injuſtum eſt*.

2. Speciali & ad rem ipſam relata acceptione bellum utrumque juſtum eſſe non poteſt, ut nec lis; quia 40 facultas moralis ad contraria, puta ad agendum & ad impediendum, non datur per rei ipſius naturam. At vero, ut neuter bellantium injuſte agat, fieri ſane poteſt; injuſte enim agit nemo, niſi qui & ſcit, ſe rem injuſtam agere: multi autem id neſciunt. Sic juſte, id eſt, 41 bona

fide

L. in pari, D. de R. I.
Vict. de jur. bell. n. 27, & 30.
Leſſ. de juſt. c. 29. dub. 10.
Molina diſput. 103, §. in ſecundo vero:
Lorca 2, 2, ſect. 3, diſp. 53. n. 4.
Lorca 2. 2. ſect. 40. diſ. 53.
Soto v, de inſtit. jur. 41, art. 7.
Covar. c. peccatum, §. 10, n. 6.
Alc. 2, parad. 21
Fulgoſ. l. 5, de juſt.
Piccolom. lib. VI Civil. Phil. c. 21
Alb. Gent. l. 1, c. 6:
L. v, eth. c. 10, & 11. reth. 1, c. 13.
Aug. l. xv, de civ. Dei cap. 5. & lib. XIX. cap. 15.
Covar. c. peccatum, §. 10, n. 2.

s *Magis tamen id tenetur qui petit, quam qui poſſidet*) Vide Herreram tomo II.

GRON. 35 *Non habet jus*) Quippe quod conſiſtat in documentis, ut, actore non probante reus abſolvitur.

36 *Qui ablatum*) Si alter paratus ſit partiri rem potius, de qua ambigitur, quam ob totam poſſidendam bellare.

GROT. t *Diſtinguendæ ſunt variæ acceptiones vocis juſti*) Sic Gratianus cauſa XI, quæſtione III. poſt c. Epiſcopus, diſtinguit juſtitiam, cauſæ, ordinis, animi.

GRON. 37 *Quæ ad opus*) Quæ ineſt ipſi rei.

38 *Ad operantem*) Per quam facultas eſt operanti pro conditione ſua & loco ſic agendi, ut agit.

39 *Iuſtum non ſit*) Ut cum prætor injuriam decernit, tamen jus reddere dicitur, l. 11. D. de juſt. & jure.

40 *Moralis ad contraria*) Idem juſte probeque ſimul hinc agi, inde prohiberi nequit; eadem res per ſe non poteſt eſſe licita & illicita.

41 *Bona fide*) Sine calumnia.

42 Ad

Digitized by Google

Vid. num. 32. fide litigari poteſt utrimque. Multa enim & in jure & in facto, *Suares de legibus libro III, c. 18.* unde jus oritur, fugere homines ſolent.

3. Generali acceptione juſtum dici ſolet, quod omni culpa *Alph. de Caſtro de poteſt. leg. pœnal. l. 1, c. 1. & 3.* agentis vacat. Multa autem etiam ſine jure fiunt abſque culpa, ob ignorantiam inevitabilem: cujus rei exemplum eſt in his qui legem non obſervant, quam ſine culpa ſua ignorant poſtquam lex ipſa promulgata eſt, & tempus per ſe 42 ad ſcientiam ſufficiens tranſiit. Sic & in litibus accidere poterit, ut pars utraque non modo injuſtitiæ, ſed & omni alio vitio careat, præſertim ubi pars utraque, aut altera litigat 43 non ſuo ſed alieno nomine, puta ex tutoris officio, cui congruit jus etiam incertum non deſerere. Sic *III; reth. c. 17.* Ariſtoteles in litibus juris controverſi, ait neutrum eſſe improbum, quod ipſe dicit πονηρόν. Cui conſentiens Quintilianus poſſe accide- *Lib. II, 8.* re ait, ut ex utraque parte orator, id eſt, vir bonus dicat. Imo & juſte judicare judicem ambigue dici ait Ariſtoteles, ſignificari *Top. I, 13.* enim aut judicare ὡς δεῖ, *planeut oportet*, ſine ulla ignorantia, aut κατὰ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην, *ex animi ſui ſententia*. Et alibi ait: εἰ ἀγνοῶν *Nic. V, 12.* ἔκρινεν, οὐκ ἀδικεῖ, *ſi quis per ignorantiam judicaverit, non egit injuſte.*

4. At in bello vix eſt, ut temeritas ſaltem omnis & 44 dilectionis defectus abſit, ob negotii ipſius gravitatem, quæ omnino talis eſt, ut cauſis probabilibus non contenta, quam maxime evidentes requirat.

5. At juſtum ſi accipimus, 45 quoad effectus quoſdam juris certum eſt, bellum hoc ſenſu juſtum utrimque dari, ut ex iis apparebit, quæ de bello publico ſolenni infra a nobis dicentur. Sic enim & ſententia non ex jure lata & poſſeſſio ſine iure habent quoſdam juris effectus.

42 *Ad ſcientiam ſufficiens*) Intra quod notitia legis iſtius pervenire ad illos potuit.

43 *Non ſuo ſed alieno*) Non pro ſe, ſed pro alio, ut pro pupillo tutor.

44 *Dilectionis*) Caritatis, quam homo homini, maximeque Chriſtianus Chriſtiano debet.

45 *Quoad effectus*) Pro eo quod orto bello licet. ita ut de eo actio non detur, ſed quod utrimque factum eſt, habeatur pro rato & jure facto.

CAPUT

CAPUT XXIV.

Monita de non temere etiam ex juſtis cauſis ſuſcipiendo bello.

I. *Jus ſæpe remittendum, ut bellum vitetur.*
II. *Maxime jus ad pœnas:*
III. *Præſertim a rege læſo.*
IV. *Etiam cura ſui & ſuorum abſtinendum ſæpe bello.*
V. *Regulæ prudentiæ circa electionem bonorum.*
VI. *Exemplum in deliberatione inter ſtudium libertatis & pacis: qua internecio populi evitetur.*
VII. *A pœnis exigendis abſtinere debere qui non multo ſit validior.*
VIII. *Reſtare, ut bellum non ſit ſuſcipiendum, niſi ex neceſſitate:*
IX. *Aut ex maxima cauſa cum maxima occaſione.*
X. *Bellorum mala ob oculos poſita.*

I. 1. QVanquam inſtituti, quod de jure belli inſcriptum eſt, pars proprie non videtur exſequi, 1 quid circa bellum virtutes aliæ præcipiant aut ſuadeant, obiter tamen obviam eundum eſt errori, ne quis exiſtimet, ubi jus ſatis compertum eſt, ſtatim aut oportere bellum ſuſcipi, aut ſemper etiam licere. Contra enim evenit, ut plerumque magis pium rectumque ſit 2 de jure ſuo cedere. Nam noſtræ quoque vitę curam honeſte deſeri, ut alterius & vitæ & ſaluti perpetuæ, quantum in nobis eſt, conſulamus, ſupra ſuo loco dictum eſt. Maxime autem Chriſtianis hoc convenit, qui in eo perfectiſſimum Chriſti imitantur exemplum, qui pro nobis adhuc impiis & infeſtis mori voluit. Rom. v, 6. Quod ipſum multo etiam magis nos excitat, ne res noſtras aut nobis debitas perſequamur cum tanto aliorum incommodo, quantum ſecum ferunt bella. *Vid. de jure belli num. 14. & 15.*

2. (a) Non ob quamvis 3 cauſam talem bellum ſuſcipiendum, &

GRON. 1 *Quid circa bellum virtutes*) Hoc enim ad τὴν πολιτικὴν pertinet, conſiliique eſt, non juris.

2 *De jure ſuo cedere*) Condonare injuriam & remittere aliquid de illo, quod optimo jure exigere poſſis, ut humano ſanguini parcatur.

3 *Cauſam talem*) Quæ ſufficit juri probando.

GROT. a *Non ob quamvis cauſam talem bellum ſuſcipiendum*) Seneca ſuaſoria v. Gallio dixit, *bellum ſuſcipiendum fuiſſe pro libertate, pro conjugibus, pro liberis: pro re ſupervacua & nihil nocitura, ſi fieret, non eſſe ſuſcipiendum.* Plus aliquid Apollonius dixit regi Babyloniæ apud Philoſtratum l. 23. προσετίθει δ᾽ καὶ τὸ μὴ δεῖν ὑπὲρ κωμῶν, ὧν μείζους κέκτηνται τάχα καὶ ἰδιῶται διαφέρεσθαι πρὸς Ῥωμαίους, καὶ πόλεμον οὐδ᾽ ὑπὲρ μεγάλων αἴρεσθαι· *addidit vero, non oportere cum Romanis diſputare de vicis, quibus majores privati ſæpe poſſident, ad bellum vero ne ob magnas quidem venire cauſas.* Joſephus alte-

Pol. lib. IV. *Rhet. ad Alex.* c.3. *Pauſ. lib.* V.

& Ariſtoteles monet, & Polybius. Nec a veteribus laudatus Hercules, quod 4 Laomedonti & 5 Augiæ arma intulit ob non ſolutam laboris mercedem. Dion Pruſæenſis in ea oratione, quæ eſt de bello & Pace, non hoc tantum ait quæri ſolere, *εἰ συμβέβηκεν ἀδίκημα παρὰ τούτων, οἷς διανοοῦνται πολεμεῖν, an injuria accepta ſit ab his, de quibus bello petendis agitur*, ſed etiam, *πηλίκον τι τοῦτο συμβεβηκός, quanti æſtimandum ſit id, quod accidit.*

§. II. 1. Ad pœnas vero omittendas multa ſunt, quæ nos hortantur. Videamus quam multa patres in filiis diſſimulant; qua de re diſſertatio eſt Ciceronis apud Dionem Caſſium. *Pater*, (b) ut Seneca ait, *niſi multæ & magnæ injuriæ patientiam devicerunt*, 6 *niſi plus eſt, quod timet, quam quod damnat, non accedet ad* 7 *decretorium ſtylum*; unde non multum diſcrepat Phinei dictum, recitante Diodoro Siculo: 8 *μηδένα πατέρα λαβεῖν παρ' υἱῶν ἑκουσίως τιμωρίαν. εἰ μὴ τῷ*

ro libro adverſus Appionem de popularibus ſuis: *οὔτε τὴν ἀνδρείαν κεκτημένοι ἐπὶ τῷ πολέμους ἄρασθαι χάριν πλεονεξίας, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τοὺς νόμους διαφυλάττειν. τὰς γοῦν ἄλλας ἐλαττώσεις πρᾴως ὑπομένοντες, ἐπειδάν τινες ἡμᾶς τὰ νόμιμα κινεῖν ἀναγκάζωσι, τότε καὶ παρὰ δύναμιν αἰρούμεθα πολέμους καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων τῶν συμφορῶν ἐγκαρτεροῦμεν· neque noſtri fortitudinem exercent, ut ſuas res augeant, ſed ut leges ipſis maneant. Cætera igitur damna ferentes leniter, ubi ſunt, qui nos a legibus cogant diſcedere, tunc etiam ſupra vires bella ſumimus, & ad ultima uſque mala duramus.*

GRON. 4 *Laomedonti*) Cujus filiam Heſionem a ceto, cui ex oraculo erat objecta, liberaverat, & ab eo mercede operis promiſſa fraudabatur. Ovid. 11, 214.

5 *Augiæ*) Regi Elidos, cujus ſtabulum purgaverat, item inficianti quod promiſerat mercedis.

GROT. b *Ut Seneca ait*) De clementia 1, cap. 24. Auguſtus patri in Conſilio aſſidens de filio, qui in parricidio deprehenſus eſſet, dixit: *relegandum, quo patri videretur. Non culleum, non ſerpentes, non carcerem decrevit: memor non de quo cenſeret, ſed cui in conſilio eſſet; molliſſimo genere pœnæ contentum eſſe debere patrem dixit*. Verba ſunt Senecæ eodem libro cap. 15. Terentius Andria:

Pro peccato magno paululum ſupplicii ſatis eſt patri.

Philo περὶ εὐγενείας ait: *πατέρας ἀπαρρήσεις χρηματίζειν τῶν υἱῶν, ἀποσχοινίζοντας αὐτοὺς τῆς οἰκίας καὶ συγγενείας, ὅταν τὴν ἐκ φύσεως περιττὴν καὶ ὑπερβάλλουσαν εὔνοιαν ἡ ἐν ἐκείνοις μοχθηρία κατακρατήσειεν. patres abdicationis triſtia verba pronuntiant, filioſque a domo ſua & omni cognatione abrumpunt, ita demum, ubi amorem illum, quem ingentem ac ſuper omnia eximium natura parentibus indidit, filiorum improbitas vicit.* Cicero pro Ligario: *ignoſcite, Judices, erravit, lapſus eſt, non putavit: ſi unquam poſthac: ad parentem ſic agi ſolet.*

GRON. 6 *Niſi plus eſt, quod*) Niſi proſpicit graviora ſcelera filii ex impunitate, quam ſunt præterita, quæ pœnam merentur, aut graviora incommoda familiæ.

7 *Decretorium ſtylum*) Exheredationem, ut ille Terentianus Heaunt. 5, 4. Satius eſt quam te ipſo herede hoc poſſidere Bacchidem.

8 *Μηδένα*) Neminem patrum libenter ſumere de filio ſupplicium, niſi magnitudine peccatorum ſupergreſſus ſit naturalem parentum in liberos pietatem.

9 Op-

τῷ μεγέθει τῶν ἀδικημάτων ὑπερθοῖντο τὴν φυσικὴν τῶν γονέων εἰς τέκνα φιλοστοργίαν· & illud Andronici Rhodii 9 οὐδεὶς πατὴρ ἀφίσταται τοῦ υἱοῦ, εἰ μὴ ὑπερβαλλόντως εἴη μοχθηρός.

2. At quiſquis alium punire vult, (c) rectoris, id eſt patris quodammodo perſonam ſuſcipit; quo reſpiciens Auguſtinus ad Comitem Marcellinum: *imple*, inquit, *Chriſtiane judex, pii patris officium*. Pittaci dictum laudat Julianus Imperator: ὃς τὴν συγγνώμην τῆς τιμωρίας προετίθει, *qui veniam pœna præferebat*. Libanius in oratione de ſeditione Antiochena: qui Deo, inquit, ſimilis eſſe vult, ἀφιεὶς τιμωρίας χαιρέτω μᾶλλον ἢ λαμβάνων, *magis gaudeat condonatione quam pœna*.

3. Interdum eæ ſunt rerum circumſtantiæ, ut 10 jure ſuo abſtinere non laudabile tantum ſit, ſed & debitum, ratione ejus, quam hominibus etiam inimicis debemus dilectionis, ſive in ſe ſpectatæ, ſive qualiter eam exigit ſanctiſſima lex Evangelii. Sic 11 quoſdam eſſe diximus, pro quorum, etiamſi nos impetant, ſalute mortem optare debeamus, quod eos ſciamus rei communi humanæ aut neceſſarios aut valde utiles. Si res quaſdam negligi vult Chriſtus, ne lites ſubeantur, tanto credendum eſt majora a nobis negligi voluiſſe, ne ad bellum eatur, quanto bellum lite eſt nocentius. *Molina tract. 11. de juſt. diſp. 103. Lorca diſp. 153 n. 11. Ægyd. Reg. de act. ſupern. diſp. 31. dub. 7. num. 107.*

4. *De ſuo jure virum bonum aliquid relaxare non ſolum liberalitatis; ſed plerumque etiam commoditatis eſt*, ait Ambroſius. Ariſtides ſuadet civitatibus συγχωρεῖν καὶ παριέναι ὅ, τι ἂν ᾖ μέτριον, *concedere & largiri, ſi quid ſit mediocre*. Rationem addit: ὥσπερ γὰρ καὶ τῶν ἰδιωτῶν ἐπαινοῦντες τοὺς εὐγνώμονας καὶ βλαβῆναι τινα μᾶλλον αἱρουμένους *Lib. 11. de Off. cap. 2.*

9 Οὐδεὶς) Nullus pater abdicat filium, ni ſummopere improbum.

GROT. c *Rectoris, id eſt patris, quodammodo perſonam ſuſtinet*) Seneca epiſtola LXXXVII. *Clementia alieno ſanguini tanquam ſuo parcit, & ſcit homini non eſſe homine prodige utendum*. Diodorus Siculus in fragmentis: οὐ δεῖ τοὺς ἁμαρτήσαντας ἐκ παντὸς τρόπου κολάζειν, ἀλλὰ τοὺς ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις μὴ μεταδιδασκομένους· *non omnes omnino, qui deliquere, puniendi ſunt, ſed ii, quos male factorum nihil pœnitet*. Chryſoſtomus de ſtatuis VI. μαθέτωσαν οἱ ἄπιστοι πάντες, ὅτι ὁ τοῦ Χριστοῦ φόβος πᾶσαν ἐξουσίαν δύναται χαλινοῦν. δόξασόν σου τὸν δεσπότην, τοῖς συνδούλοις ἄφες τὰ ἁμαρτήματα, ἵνα καὶ αὐτός σε δοξάσῃ μειζόνως, ἵνα ἥμερόν σοι κατ' ἐκείνην τὴν κρίσεως ἡμέραν δείξῃ τὸ ὄμμα καὶ γαληνὸν, ταύτης μεμνημένος σου τῆς φιλανθρωπίας· *diſcant omnes, qui a fide noſtra ſunt extranei, reverentiam, quæ Chriſto exhibetur, tantam eſſe, ut cuilibet poteſtati injiciat frænos. Honora dominum tuum: condona peccata conſervis tuis, ut & ipſe multo magis te honoret, ut in illo judicii die vultum tibi oſtendat ſerenum atque clementem. hujus tuæ lenitatis memor*. Citat Gratianus cauſa XXIII. quæſt. IV. ex Auguſtino: *duo iſta nomina cum dicimus; homo & peccator, non utique fruſtra dicuntur: quia peccator eſt, corripe. quia homo, miſerere*: vide & quæ ſequuntur, & quæ ſupra poſuimus ad caput XX. §. XII. §. XXVI. & XXXVI.

GRON. 10 *Jure ſuo abſtinere*) Non exſequi quod fas eſt jure gentium.

11 *Quoſdam eſſe dixi*[illegible]

κιν ἢ διαφέρεσθαι πρός τινας · *nam & privatorum hominum eos laudatis, qui facili ſunt ingenio, & damni aliquid ſubire malunt quam litigare*. Xenophon hiſtoriæ grçcæ ſexto: *σωφρόνων μὲν δήπου ἐστί, μηδὲ εἰ μὴ μικρὰ τὰ διαφέροντα εἴη, πόλεμον ἀναιρεῖσθαι* · *ſapientum eſt, ne ob graves quidem cauſas, bellum ſuſcipere*. Et apud Philoſtratum Apollonius: *πόλεμον οὐδ' ὑπὲρ μεγάλων αἱρεῖσθαι* · *ne ob magnas quidem cauſas bellum capiendum.*

III, 1. 12 Circa pœnas, officii primum noſtri eſt, ſi non ut hominum, (d) certe ut Chriſtianorum, ut facile ac libenter condonemus, quæ in nos ſunt commiſſa, ſicut Deus nobis condonat in Chriſto. Eph. IV, 32. *τό γε περὶ τούτων ἀοργητεῖν ὑπὲρ ὧν τὸ ζῆν ὑπεύθυνον τῇ κολάσει γίνεται τῶν ἠδικηκότων, θεοῦ φύσει προσετέθη*, ait (e) Joſephus: *ira vacare circa ea, ob quæ nocentes pœnæ mortis ſunt obnoxii, ad divinam naturam accedit.*

Lib. 1. de clem. cap. 20. 2. Seneca de principe: *Longe ſit in ſuis quam in alienis exorabilior injuriis. Nam quemadmodum non eſt magni animi qui de alieno liberalis eſt, ſed ille qui quod alteri donat 13 ſibi detrahit: ita clementem vocabo non in alieno dolore facilem, ſed eum, qui cum ſuis ſtimulis agitatur, 14 non proſilit: qui intelligit, magni animi eſſe, injurias in ſumma potentia pati,* (f) *nec quicquam eſſe glorioſius principe impune læſo*. Quintilianus: *ſuadebimus principi, ut laudem humanitatis potius quam voluptatem ultionis concupiſcat*. In C. Cæſaris laudibus poſuit Cicero ut præcipuum, quod oblviſci nihil ſoleret niſi injurias. Livia in allocutione ad Auguſtum apud Dionem: *Τοὺς ἄρχοντας νομίζουσιν οἱ πολλοὶ τοὺς μὲν τὸ κοινὸν ἀδικοῦσιν ἐπεξιέναι χρῆναι, τοὺς δ' ἰδίᾳ τι εἰς αὐτοὺς πλημμελεῖν δοκοῦντας φέρειν, ita plerique exiſtimant, rectoribus punienda, quę contra communem uti-*

12 *Circa pœnas*) Quod ad ea bella attinet, quibus potiſſimum pœna, quamvis juſta, ſumitur.

GROT. d *Certe ut Chriſtianorum*) Theodoſius, ut Antiochenis condonaret crimen in ſe commiſſum, a Flaviano epiſcopo illis maxime Chriſti verbis permotus fuit: *dimitte illis Pater, quia neſciunt, quid faciunt*. Narrat Chryſoſtomus de ſtatuis viceſima.

e *Joſephus*) Antiquæ hiſtoriæ 11, 3.

GRON. 13 *Sibi detrahit*) De ſuo erogat & impendit.

14 *Non proſilit*) Fertur præceps ad vindictam.

GROT. f *Nec quicquam eſſe glorioſius principe impune læſo*) Chryſoſtomus in laude clementiæ: *ἅπαντα μὲν γὰρ ἄνθρωπον τοῦτο κοσμεῖν δύναται· διαφερόντως δὲ τοὺς ἐν ἐξουσίαις. τὸ γὰρ πάντα παθεῖν ἐπιτρεπούσης τῆς βασιλείας, κατέχειν ἑαυτὸν, καὶ τὸν τοῦ θεοῦ νόμον ἡγεμόνα ποιεῖσθαι τῶν ἔργων, μέγα μὲν εἰς εὐφημίαν τε καὶ δόξαν· omnem illa hominem ornare inſigniter poteſt: maxime vero eos, qui in imperiis ſunt conſtituti: nam cum regia poteſtas omnia permittat, ſemet retinere, ac divinam legem actionibus ſuis ducem præficere, egregium eſt ad famam gloriamque*. Auguſtinus epiſt. CIV. quæ eſt ad Bonifacium comitem: *memento cito ignoſcere, ſi quis in te peccaverit & veniam poſtulaverit*.

e An-

utilitatem peccantur ; quę vero in ipſos, diſſimulanda . (g) Antoninus Philoſophus, in oratione ad Senatum : *non enim unquam placet in Imperatore vindicta ſui doloris, quę etſi juſtior fuit . 15 acrior videtur*. Ambroſius in epiſtola ad Theodoſium : *Antiochenis tuam donaſti injuriam*. Et in ejuſdem Theodoſii laudibus ad ſenatum, Themiſtius : ὅτι οὐκ ἀντιβλάπτοντα χρὴ τὸν ἀγαθὸν βασιλέα, ἀλλ' εὖ ποιοῦντα μείζω φαίνεσθαι τῶν ἠδικηκότων · *bonum regem oportet his qui in ſe peccarunt ſuperiorem eſſe, non viciſſim nocendo, ſed benefaciendo*.

3. Magnanimus qui ſit, cum Ariſtoteles negat eſſe μνησίκακον, *injuriarum memorem* : quod Cicero ſic exprimit ; *nihil magno & præclaro viro dignius placabilitate atque clementia*. Hujus eximiæ virtutis inſignia nobis exempla ſacræ literæ ſuppeditant in Moſe, Num.XI, 12. & Davide II. Sam. XVI, 7. Maxime vero id locum habet, ubi aut nos quoque nobis peccati alicujus ſumus conſcii, aut id quod in nos peccatum eſt ab humana quadam & excuſabili infirmitate procedit, aut ſatis apparet pœnitere eum, qui nocuit. *Eſt ulciſcendi & puniendi modus*, inquit Cicero, *& haud ſcio, an ſatis ſit*, (h) *eum, qui laceſſerit, injuriæ ſuæ pænitere*. *Sapiens*, inquit Seneca, *multa remittit ; multos parum ſani, ſed ſanabilis ingenii ſervabit*. Et hæ quidem cauſæ a bello abſtinendi ex dilectione naſcuntur, quam ipſis inimicis aut debemus, aut recte impendimus. De off. I. Dried. Lib. II. de lib. Chriſt. c.6.

IV. 1. Sæpe vero (i) 16 nobis ipſis noſtriſque prętandum habemus, ne ad arma veniatur. Plutarchus in Numæ vita ait, poſtquam juſte poſſe ſuſcipi bellum decreviſſent feciales,

(K) con-

g *Antonius Philoſophus*) Apud Vulcatium Gallicanum vita Avidii Caſſii.

GRON. 15 *Acrior videtur*) Hinc conditionem principum miſerrimam ajebat Domitianus, quibus de conjuratione non creditur, niſi occiſis. Suet.21. Quod Hadriano tribuit Marcus apud Vulcatium Gallicanum in Avidio Caſſio cap. 2. Semper enim homines ſuſpicantur, eos abuti potentia.

GRON. h *Eum qui laceſſerit injuriæ ſuæ pænitere*) Procopius Vandalicorum II. μεταμέλεια γὰρ ἐν δέοντι ἐπιγιγνομένη συγγνώμονας αὐτοῖς τοὺς ἠδικημένους ποιεῖν εἴωθε, *pęnitentia in tempore oboriens iis qui peccarunt ad veniam dandam provocare læſos ſolet*.

i *Nobis ipſis noſtriſque*) Procopius Gotthicorum II. Gotthos ita ait locutos Beliſario : ὅταν δὲ αὐτὰ οὕτως ἔχῃ, τοὺς ἑκατέρων ἡγουμένους πρoσήκει μὴ δόξης τῆς οἰκείας τὴν τῶν ἀρχομένων σωτηρίαν προΐεσθαι, ἀλλὰ τά τε δίκαια τά τε ξύμφορα, οὐ σφίσιν αὐτοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς σφῶν ἐναντίοις ἑλέσθαι · *hæc cum ita ſe habeant, officium eſſe utriuſque gentis rectorum, ſubditorum ſibi ſalutem non projicere propriæ laudis ſtudio, ſed ea præferre, quæ & juſta ſunt & utilia, non ipſis tantum ſed & hoſtibus*.

GRON. 16 *Nobis ipſis noſtriſque*) Noſtra ipſorum & ſubjectorum noſtrorum intereſt, ut potius aliquo jure careamus, quam id bello repetamus ; non minus nos noſtroſque, quam hoſtes diſcrimini objecturi.

GRON.

Luc.XIV.31. (k) conſultatum a ſenatu an ex uſu eſſet ſuſcipere. 17 In parabola quadam Chriſti dicitur, ſi quis rex cum rege altero bello certandum habeat, primo ſedentem, qui mos eſt cum cura conſultantium, expenſurum apud ſe, an ipſe, qui decem millia militum habeat, hoſti ducenti bis totidem par eſſe poſſit; quod ſi videat ſe imparem fore, antequam ille intra fines adſit, miſſurum legationem cum mandatis pacis cauſa.

Liv. lib.VI. 2. (l) Sic Tuſculani omnia patiendo, & (m) nihil recuſando pacem a Romanis meruerunt. Apud Tacitum eſt: *fruſtra adverſus Æduos quęſita belli cauſa. Juſſi pecuniam atque arma deferre,* 18 *gratuitos inſuper commeatus præbuere*. Sic (n) legatis Iuſtiniani Amalaſuntha regina negavit armis ſe certaturam.

3. Poteſt & temperamentum adhiberi, ut a Syrmo Triballorum
Libro VII. rege factum Strabo memorat, qui Alexandrum Macedonem & inſulam Peucen intrare vetuit, & ſimul donis eum honoravit, ut oſtenderet ſe, quod faceret, juſto metu, non odio aut contemptu ipſius facere. Quod Euripides de Gręcis dixit civitatibus, idem ad alios quoſvis recte aptes:

De Marte quoties itur in ſuffragia,
Nemo imminere cogitat mortem ſibi:
Sed quiſque cladem deſtinamus alteri:
Quod ſi in comitiis funera ante oculos forent,
Furiata bello non periſſet Græcia.

Apud Livium eſt: *tum tuas vires, tum vim fortunæ, Martemque communem propone animo*. Et apud Thucydidem: Τοῦ πολέμου τὸ παράλογον ὅσον ἐστὶ πρὶν ἐν αὐτῷ γενέσθαι, προδιάγνωθι· *quicquid inopinum accidere poteſt in bello, priuſquam aggrediare, conſidera.*

V. 1. Qui deliberant, partim de finibus, non quidem ultimis, 19 ſed interjectis deliberant, partim 20 de iis, quę eo ducunt. Finis ſemper eſt bonum aliquod, aut certe mali declinatio, quæ vicem

GROT. k *Conſultatum a ſenatu, an ex uſu eſſet ſuſcipere*) Diodorus apud Thucydidem III. ὥστε γὰρ ἀποφήνω πάνυ ἀδικοῦντας, οὐ διὰ τοῦτο καὶ ἀποκτεῖναι κελεύσω εἰ μὴ ξυμφέρον. *etiamſi enim maxime illos peccaſſe pronuntiem, non utique & occidi eos jubebo, niſi expediat.*

GRON. 17 *In parabola*) Priores edd. *fabella*. Lucas 14, 31.

GROT. l *Sic Tuſculani*) Vide Plutarchum Camillo.

m *Nihil recuſando*) Fecit idem Armeniorum rex Severi tempore. meminit Herodianus libro III.

GRON. 18 *Gratuitos inſuper*) Quod non erant juſſi, ſponte aluere exercitum. Tacit. I, hiſt. 64.

GROT. n *Legatis Juſtiniani Amalaſuntha*) Vide Procopium Vandalicorum II. & Gotth. I.

GRON. 19 *Sed interjectis*) Subordinatis, ut vulgo loquuntur, qui ad ulteriorem finem referuntur.

20 *De iis, quæ eo ducunt*) Mediis, ut vocant, & ſunt viæ, rationes, inſtrumenta obtinendi propoſiti.

cem boni obtinere poſſit, Quę vero huc aut illuc ducunt, 21 per ſe non expetuntur, ſed quatenus ducunt : quare in deliberationibus comparandi ſunt, & fines inter ſe, & eorum quę ad finem ducunt, 22 facultas effectiva ad finem producendum: nam, ut recte dixit Ariſtoteles de animalium motione, *αἱ προτάσεις αἱ ποιητικαὶ διὰ δύο εἰδῶν γίνονται, διά τε τοῦ ἀγαθοῦ καὶ διὰ τοῦ δυνατοῦ, propoſitiones, quæ actionem efficiunt, duorum ſunt generum, ab eo quod bonum eſt, & ab eo quod fieri poteſt*: quę comparatio tres habet normas,

2. Prima eſt; ſi res, de qua agitur, æqualem, 23 morali ſcilicet ęſtimatione, efficaciam habere videatur ad bonum & ad malum; ita demum eligenda eſt, ſi bonum aliquanto plus habeat boni quam malum mali. Hoc eſt, quod Ariſtides ſic enuntiat: 24 *ὅτ' ἔλαττον τοῦ δυσχεροῦς τ' ἀγαθὸν, κρεῖττον ἀπαλλαχθῆναι*. Andronicus Rhodius, ubi magnanimum deſcribit, ait, eum non ob quaſvis cauſas pericula ſubiturum, ſed ob maximas.

3. Altera; ſi videatur eſſe 25 ęquale bonum & malum, quod a re, de qua quæritur, poſſit procedere; ita demum ea res eligenda eſt, ſi 26 efficacia ad bonum quam ad malum major ſit.

Tertia; 27 ſi videatur & bonum & malum eſſe inęquale, nec minus inęqualis rerum efficacia; res ea ita demum eligenda eſt, (o) 28 ſi efficacia ad bonum major ſit collata efficaciæ ad malum, quam ipſum malum eſt collatum bono; aut 29 ſi bonum ſit majus comparatione mali, quam efficacia ad malum comparata ad bonum.

4. Hęc

21 *Per ſe non expetuntur*) Ut acquieſcamus ea nacti, ſed quia ſunt velut gradus ad aliquod ulterius magis expetitum.

22 *Facultas effectiva*) Vis & potentia effectrix.

23 *Morali æſtimatione efficaciam*) Judicio prudentum perinde minatur incommodum, quam commodum promittit; facienda eſt, modo commodum ſit amplius in genere commodorum quam incommodum in ſuo.

24 *Ὅτ' ἔλαττον*) Quum difficultas major eſt quam bonum ſperatum, melius tranſigere & reconciliari.

25 *Æquale bonum*) Bonum & malum utrumque in ſuo genere paria ſunt.

26 *Efficacia ad bonum*) Probabilior & in ſpe majori eventus eſt ad bonum & optatum, quam ad malum & timendum.

27 *Si videatur & bonum*) Si aut majus eſt bonum in genere ſuo quam malum, aut majus malum quam bonum; & aut facilius exiſtit ex ratione, quam ſequimur, malum quam bonum, aut bonum quam malum. GROT. o *Si efficacia ad bonum major ſit collata efficacia ad malum, quam ipſum malum eſt collatum bono*) Utitur hac regula prudenter Narſes apud Procopium Gotthicorum 11. GRON. 28 *Si efficacia ad bonum*) Si facilius exiſtat bonum quam malum, etſi malum bono ſperato minus non ſit.

29 *Si bonum ſit majus*) Si magnitudo boni longe vincat modum mali, etſi facilius forte ſit exſtiturum malum.

30 Si

De off. 1. 4. Hæc nos limatius paulo; ſed eodem tendit via planiore Cicero: cum ait, fugiendum, ne offeramus nos periculis ſine cauſa, quo nihil poteſt eſſe ſtultius: quapropter in adeundis periculis conſuetudinem imitandam medicorum qui leviter ægrotantes leviter curant, gravioribus autem morbis periculoſas curationes & ancipites adhibere coguntur; quare ſubvenire tempeſtati ſapientis eſſe dicit, eoque magis 30 ſi plus adipiſcare re explicata boni quam addubitata mali.

Ep. ad Att. l. XIII., 27. 5. Et alibi: 31 *Ubi* ἐπίτευγμα *magnum nullum fieri poſſit* ἀπότευγμα *vel non magnum nociturum ſit, quid opus eſt* παρακινδυνεύειν? Dion Pruſæenſis Tarſenſi altera: ἔστω δεινὸν καὶ ἄδικον, ἀλλ' οὐκ εἴ τι μὴ δίκαιον πέφυκε γίνεσθαι, δεῖ πρὸς τοῦτο φιλονεικοῦντας αὐτοὺς περιβάλλειν ἀτόπῳ τινί· *ſit ſane hoc injuſtum & indignum quod toleretur. At non, ſi quid injuſti accidit, nos ideo debemus certandi ſtudio noſmet incommodis objicere*. Et poſtea: ὥσπερ, οἶμαι, τὰ βάρη ταῦτ' ἂν μὲν σφόδρα πιέζῃ καὶ ἀνέχεσθαι μὴ δυνώμεθα, ζητοῦμεν ὡς τάχιστα ἀπορρῖψαι· μετρίως δὲ ἐνοχλούμενοι καὶ ὁρῶντες ἀνάγκην οὖσαν φέρειν ἢ τοῦτο, ἢ τούτου μεῖζον ἕτερον, σκοποῦμεν ὡς κουφότατα ἕπεσθαι· *ſicut onera, ubi ita valde nos urgent, ut durare nequeamus quærimus abiicere: mediocriter autem preſſi & rebus talibus, ut aut iſta aut graviora ferenda ſint, in hoc nos componimus, ut quam expeditiſſime ſubſequamur*. Ariſtides Sicula ſecunda: ὅτε μείζων ὁ φόβος τῆς ἐλπίδος, πῶς οὐκ ἄξιον φυλάττεσθαι· *ubi maior ſpe metus eſt quomodo non tempus eſt cavendi?*

VI. 1. Exemplum ſumamus ab eo, quod inter Galliæ civitates conſultatum olim narrat Tacitus: *libertas an pax placeret*. 32 Libertatem intellige civilem, hoc eſt, jus regendæ per ſe reipublicæ: quod jus plenum eſt in ſtatu populari, temperatum in ſtatu optimate, præſertim tali, ubi 33 nemo civium ab honoribus arceatur. Pacem vero talem, qua bellum redimatur internecinum, id eſt, ut Cicero alibi Græcis verbis hanc quæſtionem explicat, 34 ἐὰν μέλλῃ διὰ τοῦτο περὶ τῶν ὅλων ἡ πατρὶς κινδυνεύειν. Puta, ubi recta æſtimatio futuri nihil ferme aliud quam totius populi

Lib. IX. ep. ad att. epiſt. 112.

30 *Si plus adipiſcare*) Ut Alexander malebat ſe dubiæ fidei medici credere quam indubitato morbo perire. Juſtin. 11, 8.

31 *Ubi* ἐπίτευγμα) Ubi ſummam in rem proficias parum, minimo autem caſu contrario magnam plagam acceperis; quid opus periclitari? quo pertinet Auguſti dictum, parva commoda non parvo ſectantes diſcrimine, ſimiles eſſe aureo hamo piſcantibus, cujus abrupti damnum nulla captura penſari poſſit. Suet. 25.

32 *Libertatem civilem*) Non perſonalem, quæ naturalis eſt facultas ejus, quod cuique facere libet, niſi quid vi aut jure prohibeatur, §. 1. Inſt. de jure perſ.

33 *Nemo civium*) Non certæ familiæ, excluſis aliis, magiſtratus obtinent: ut olim Romæ, nunc Venetiis, patriciorum.

34 Ἐὰν μέλλῃ) Etiamſi civitas propter id de omni ſtatu & ſalute ſua ſit periclitatura.

35 *Fu-*

puli exitium videatur portendere: qualis erat ſtatus Hieroſolymorum obſeſſorum a Tito. Hic Cato quid dicturus ſit, qui mori quam uni parere maluit, nemo neſcit; quo & illud pertinet:

Quam ſit non ardua virtus
Servitium 35 fugiſſe manu.

Et multa alia ad eum modum.

2. At aliud dictat recta ratio: vitam ſcilicet, quæ fundamentum eſt omnium bonorum temporalium & 36 æternorum occaſio, pluris eſſe quam libertatem: ſive utrumque ſumas in uno homine, ſive in toto populo. Itaque Deus ipſe pro beneficio imputat *II.Paral.* XII, 78.
quod non perdat homines, ſed in ſervitutem tradat. Et alibi ſuadet per Prophetam Hebræis, ut ſeſe Babyloniis (p) in ſervitutem, *Jer.* XXVII, 13.
dedant, ne fame ac peſte moriantur. Quare illud quamquam laudatum antiquis,

Obſeſſum Pœno geſſit quod Marte 37 Saguntum:

laudandum non eſt, nec quæ eo ducunt.

3. Internecio enim populi in hoc rerum genere pro maximo *Auguſt. de civ. Dei lib.* XXII, *c.6.*
malo haberi debet. Cicero de inventione ſecundo neceſſitatis hoc ponit exemplum, neceſſe eſſe Caſilinenſes ſe dedere Annibali, quanquam 38 neceſſitati aderat hęc adjunctio, (q) niſi malint fame perire. De Thebanis, qui Alexandri Macedonis temporibus vixerunt, extat hoc Diodori Siculi iudicium: *Τοῖς παραστήμασιν ἀνδρειότερον μᾶλλον ἢ φρονιμώτερον χρησάμενοι προέκειτον εἰς πάνδημον τῆς πατρίδος ὄλε-* *Lib.* XVIII.

35 *Fugiſſe manu*) Vel pugnando, vel ſibimet ipſi vim afferendo.

36 *Æternorum occaſio*) Quorum perdendorum periculum incurrimus, ſi projicimus vitam & ultro nos occidimus.

GROT. p *In ſervitutem dedant, ne fame ac peſte moriantur*) Guido Blandratenſis in oratione ad Mediolanenſes apud Guntherum.

Omnia ſecuri pro libertate feremus.
Sed libertatem contemta nemo ſalute
Sanus amat, neque enim certæ ſuſceptio cladis,
Quam vitare queas, niſi cum ratione ſalutis,
Libertatis amor, ſed gloria vana putanda eſt.

GRON. 37 *Saguntum*) Urbs in Hiſpania, ubi obſeſſi ab Hannibale aurum argentumque ex publico privatoque in forum collatum, in ignem, ad id raptim factum conjicientes eodem ſeſe cum uxoribus & liberis præcipitaverunt. Liv. 21, 14.

38 *Neceſſitatis aderat*) Hujus neceſſitatis unum eſset effugium, ſi mallent inedia aut manibus ſuis intermori.

GROT. q *Niſi malint fame perire*) Anaxilai, qui ob famem Byzantium dediderat, hæc defenſio fuit: pugnandum hominibus in homines, non in rerum naturam; ita Xenophon. Procopius Gotth. IV. *οὐ γὰρ ἐπαινοῦσι τὴν ἑκούσιον τελευτὴν ἄνθρωποι, ἔντα τις ἐπίκειται κρείσσων τῶ κατ' αὐτὴν κινδύνω ἐλπίς. non laudant mortem voluntariam homines, quamdiu ſpes aliqua eſt periculo potentior.*

[illegible] · *animi* (r) *ſpiritu forti magis quam prudente internecionem patriæ accerſiverunt.*

4. De eo quem diximus, Catone & Scipione, qui poſt victoriam Pharſalicam cedere Cæſari noluerunt, judicium exſtat apud Plutarchum: *αἰτίαν ἔχειν ὡς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐν Λιβύῃ παραναλώσαντες οὐκ ἀναγκαίως.* · *culpandi ſunt tanquam qui viros multos & egregios in Africa perdiderint, nullo operæ pretio.*

5. Quod autem de libertate dixi, idem 39 de aliis rebus expetibilibus dictum volo, ſi oppoſiti mali majoris juſtior aut par ſit exſpectatio. Nam, ut recte Ariſtides, moris eſt, navem ſervare rerum, non vectorum jactu.

VII. In pœnis quoque exigendis illud maxime obſervandum eſt, ne unquam eo nomine bellum ſuſcipiatur in eum 40 cui pares ſunt vires. Nam ut judicem civilem, ita qui armis facinora velit vindicare, multo eſſe validiorem altero oportet; neque vero prudentia tantum, aut ſuorum caritas exigere ſolet, ut bello periculoſo abſtineatur, ſed ſæpe etiam 41 juſtitia, rectoria ſcilicet, quæ ex ipſa regiminis natura ſuperiorem non minus ad curam pro inferioribus, quam inferiores ad obedientiam obligat.

Caj. 2. 2. q. 95. art. 8. Molina tract. 1. de juſtitia cap. 102. Cui conſequens eſt id, quod recte a Theologis eſt traditum, regem qui ob cauſas leves, aut ad exigendas pœnas non neceſſarias & magnum ſecum periculum trahentes, bellum ſuſcipit, teneri ſubditis ad reparationem damnorum, quæ inde oriuntur; nam etſi non in hoſtes, in ſuos tamen veram committit injuriam, qui talibus de cauſis tam gravi malo eos implicat.

Lib. x. Livius: *Juſtum bellum quibus neceſſarium, & pia arma quibus nulla niſi in armis relinqui-*

r *Spiritu forti magis quam prudente*) Idem cum explicaſſet conſilia belli ſuſcepti ab Sithonienſibus poſt Alexandri mortem, ait, ſaniorum judicio eos *πρὸς δόξαν δὲ βεβουλεῦσθαι τοῦ δὲ συμφέροντος διημαρτηκέναι. ad gloriam quidem recte conſuluiſſe, ſed ab utilitate aberraſſe*: ut qui properaſſent *διακινδυνεύειν μηδεμιᾶς ἀνάγκης κατεπειγούσης* · *periclitari nulla neceſſitate impellente*: ne Thebanorum quidem tam nobili clade paſsi ſe admonere.

GRON. 39 *De aliis rebus expetibilibus*) Ut iis æquo animo careamus, vel fraudari nos patiamur potius, quam ob eas ſubeamus periculum, quo, aut credibilius ſit nos perituros, aut nihilo certius, perituri an ſervaturi eas ſimus.

40 *Cui pares*) Huc pertinet Taciti 3. annal. 13. omittere potius prævalida & adulta vitia, quam hoc adſequi, ut palam fiat, quibus flagitiis impares ſimus.

41 *Juſtitia rectoria*) Eadem juſtitia, quæ ſuadet dictatque puniri malos, eadem ſuadet etiam non puniri, ſi nequeat id fieri ſine clade aut periculo bonorum; non enim tantum eſt juſtitiæ opus punire malos, ſed etiam tueri bonos: & quemadmodum injuſtus eſt, qui recte imperanti non paret, ita quoque injuſtus, qui ſtudio puniendi contumaces negligit curam parentium. Hinc Otho laudatus in morte, quam ſubire maluit, ne bellum civile renovaret, Suet. 9.

GROT.

quitur ſpes. Optat hunc ſtatum Ovidius Faſtorum 1.

Sola gerat miles, quibus arma coerceat arma.

VIII. (s) Rara ergo belli ſumendi cauſa eſt, quę omitti aut non poſſit, aut non debeat, puta cum jura ſunt, ut Florus loquitur, 42 armis ſæviora. Seneca *incurri*, ait, *in pericula*, 43 *ubi quieſcenti paria metuuntur*, aut etiam pejora; quem ſenſum Ariſtides ſic extulit: 44 *τότε χρὴ κἂν ἄδηλον ᾖ τὸ μέλλον αἱρεῖσθαι κινδυνεύειν, ὅταν τὸ τὴν ἡσυχίαν ἄγειν φανερῶς χεῖρον ᾖ*. *miſeram pacem bello bene mutari*, ait 45 Tacitus, nempe cum, ut idem ait, *aut* 46 *auſos libertas ſequetur, aut victi iidem erunt*: aut *ubi* (ut Livius loquitur) *pax ſervientibus gravior quam liberis bellum*. Non ſi, ut apud Ciceronem eſt, apparet futurum, ut, 47 ſi victus eris, proſcribaris; ſi viceris, tamen ſervias. *Lib. x.* *Ad Att. VII, 7.*

IX. Alterum belli tempus, ſi, ita ut oportet, rem æſtimanti, 48 a jure, & quidem quod momenti ſit maximi, ſimul ſtent vires. Hoc eſt, quod Auguſtus ajebat, bellum non ſuſcipiendum, niſi cum major emolumenti ſpes quam damni metus oſtenderetur. Et quod de prælio dicere ſolebant Scipio Africanus & L. Æmilius Paulus, idem huc non male aptaveris: *non decertandum eſſe*, (t)*niſi ſumma neceſſitudo aut ſumma occaſio data eſſet*. Locum autem tum magna bona; ſi ſecus, nullum gravius, quam adeſt, malum continget. *Suet. c. 24.* *Gell. lib. XIII, c. 3.* *Val. Max. lib. VII, c. 2.*

GROT. s *Rara ergo in belli ſumendi cauſa eſt, quæ omitti aut non poſſit aut non debeat*) Servius ad illud in x. Æneidos:

Iram miſerentur inanem
Amborum & tantos mortalibus eſſe labores.

Quia nulla cauſa tam juſta eſt, ut propterea bellum geri debeat.

GRON. 42 *Iura ſunt ſæviora*) Quum ſpecie pacis & juſtitiæ graviora tolerantur, quam inter arma maxime ferventia evenire ſolet. Ut Siculi queruntur, ſe infeſtiſſimo hoſti Agathocli titulo pacis addictos ab Hamilcare Pœnorum duce. Juſtin. 22, 3.

43 *Ubi quieſcenti*) Quoties bellum vitanti nihil commodius eſt quam in bello.

44 *Τότε χρὴ*) Tunc oportet, quamquam incerta ſint futura, præferre periculum, quum pacem ſolere palam pejus eſt.

45 *Tacitus*) 3, ann. 44. *Miſeram pacem vel bello bene mutari.*

46 *Auſos libertas*) Bellum ſumentibus, ſi res feliciter ceſſerit, magna bona; ſi ſecus, nullum gravius, quam adeſt, malum continget.

47 *Si victus fueris*) Rebus male provenientibus, pereas; ex ſententia evenientibus, tamen miſeram vitam agas.

48 *A jure*) Ubi cum ſit juſtitia cauſæ, & quidem ejus cauſæ, quam deſerere aut negligere nullo modo poſſis, etiam in promptu ſint juſtæ vires.

GROT. t *Niſi ſumma neceſſitudo*) Plutarchus Gracchis: *Τὸ ἄνευ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης ἐπιφέρειν σίδηρον οὔτε ἰατρικὸν οὔτε πολιτικόν*· *extra ſummam neceſſitatem ferrum inferre, nec boni medici eſt, nec boni præſidis*. Marciani dictum apud Zonaram: *μὴ δεῖν ὅπλα βασιλέα κινεῖν, ἕως εἰρηνεύειν ἐξῇ*, *non debere regem arma movere, quamdiu pace frui liceat*. Auguſtinus 1. epiſtola ad Bonifacium: *pacem habere voluntatis eſt: bellum autem debet eſſe neceſſitatis, ut liberet Deus a neceſſitate & conſervet in pace.*

Digitized by Google

maxime hoc habebit, cum 49 ſpes eſt, (u) terrore ac fama, nullo aut exiguo periculo rem confici poſſe: quale erat Dionis conſilium ad liberandas Syracuſas. In epiſtolis Plinii eſt: *quod eſt pulcherrimum victoriæ genus, terrore perdomuit.*

Diod. l. XVI.

Vita Camill. De civit. Dei l. XIX, *c.* 7.

X. 1. Sæva res bellum eſt, inquit Plutarchus, cumulumque ſecum trahit injuriarum & inſolentiæ. Et ſapienter Auguſtinus: *Quorum malorum* (de his loquitur, quæ ex bello naſcuntur) *multas & multiplices clades, diras & duras neceſsitates ſi, ut dignum eſt, eloqui velim, quamquam nequaquam, ſicut res poſtulat, poſſim, quis erit prolixæ diſputationis modus? ſed ſapiens, inquiunt, juſta bella geſturus eſt: quaſi non, ſi ſe hominem meminit, multo magis dolebit juſtorum neceſſitatem ſibi extitiſſe bellorum: quia niſi juſta eſſent, ei gerenda non eſſent: ac per hoc ſapienti nulla bella eſſent. Iniquitas enim partis adverſæ juſta bella ingerit gerenda ſapienti, imo & neceſſaria: quæ iniquitas homini* (x) *utique dolenda, quia hominum eſt, & ſi nulla ex eo bellandi neceſsitas naſcatur. Hæc itaque mala tam magna, tam horrenda, tam ſæva quiſquis cum dolore conſiderat, miſeriam neceſſe eſt fateatur; quiſquis autem vel patitur ea ſine animi dolore, vel cogitat, multo utique miſerius ideo ſe putat beatum, quod & humanum perdidit ſenſum.*

Lib. IV, *de civ. Dei c.* 15.

Idem alio loco: *belligerare malis videtur felicitas, bonis neceſſitas.* Maximus autem Tyrius: Τῆς τοῦ πολεμοῦ χρείας

GRON. 49 *Spes eſt terrore ac fama*) Hoc argumento utuntur & Campani ad perſuadendum Romanis bellum Samniticum; ſi oſtenderitis auxilia veſtra, ne bello quidem arbitror vobis opus fore. Uſque ad nos contemptus Samnitium pervenit; ſupra non aſcendit. Itaque umbra auxilii veſtri tuti erimus. Liv. 8, 30.

GROT. u *Terrore ac fama*) *Leo ſpernens tela diu ſe terrore ſolo tuetur, ac velut cogi teſtatur.* Habet id Plinius hiſtoriæ naturalis VIII. c. 16.

x *Utique dolenda*) Lacedæmonii in oratione, quæ extat apud Diodorum Siculum, libro XIII. θεωροῦντες γὰρ ἐν τῷ πολέμῳ φιλονεικίας πολλὰ καὶ δεινὰ πάθη πεπονθότας, ᾠήθημεν δεῖν φανερὸν ποιῆσαι πᾶσι καὶ θεοῖς καὶ ἀνθρώποις, ὅτι τούτων ἥκιστα πάντων ἡμεῖς αἴτιοι. *cum videamus, ex bello plurimas inimicitias, plurima atrocia oriri, noſtri officii duximus cunctis Diis, hominibuſque teſtatum facere, cauſam horum a nobis non eſſe.* Plutarchus Numa: τί οὖν φαίη τις, οὐκ ἐπὶ τὸ βέλτιον προῆλθεν ἡ Ῥώμη τοῖς πολέμοις, ἐρωτῶν ἐρώτημα μακρᾶς ἀποκρίσεως δεόμενον πρὸς ἀνθρώπους τὸ βέλτιον ἐν πλούτῳ, καὶ τρυφῇ, καὶ ἡγεμονίᾳ, μᾶλλον ἢ σωτηρίᾳ καὶ πρᾳότητι καὶ τῇ μετὰ δικαιοσύνης αὐταρκείᾳ τιθεμένους· *hic ſi quis mihi dixerit, nonne Roma per bella profecit plurimum, quæſtionem moverit longæ reſponſionis egentem, apud homines, qui profectum ponunt in opulentia, in deliciis, in imperiis militaribus, non in ſalute populi, in lenitate, in juſtitia ſuo contenta.* Stephanus medicus Choſroi Perſarum regi apud Procopium Perſicorum II. οὐκοῦν, ὦ κράτιστε βασιλεῦ, φόνους σοι καὶ μάχας ἐργαζομένῳ καὶ πόλεων ἀνδραποδισμούς, τῶν μὲν ἄλλων ἴσως ὀνομάτων παρέσται τυχεῖν. τὸ δὲ ἀγαθῷ εἶναι δοκεῖν, οὐ μήποτε ἔσται· *tibi, rex maxime, in cædibus & pugnis & urbibus ſubigendis occupato alia forte nomina contingant, bonus autem ut per hæc crederis, fieri nequit.* Adde locum egregium Guicciardini libro XVI.

Digitized by Google

χρείας κἂν ἀφέλῃς τὸ ἄδικον, ἐλεεινὸν αὐτῆς τὸ ἀναγκαῖον · de bello etiamſi demas injuſtitiam, ipſa per ſe neceſſitas miſeranda eſt. Idem: *φαίνεται ὁ πόλεμος τοῖς μὲν δικαίοις ἀναγκαῖος ὢν τοῖς δὲ ἀδίκοις ἑκούσιος · apparet bellum a juſtis non ſumi niſi neceſſario, ab injuſtis ſponte*.

2. Cui Senecę illud addendum, non eſſe homini homine 50 prodige utendum. Philiſcus Alexandrum monebat, ut glorię quidem ſtuderet, ſed ea lege, ne ſe 51 peſtilentiam aut magnum morbum faceret: intelligens populorum occidionem, deſolationem urbium, peſtilentię eſſe opera: nihil autem magis eſſe regium quàm conſulere omnium ſaluti, quæ pace continetur. *Ælian. lib. xvi, 11.*

3. Si jure Hebręo & qui non volens hominem occidiſſet 52 fugere debebat: ſi Deus a Davide, qui pia bella geſſiſſe dicitur, ideo templum ſuum ædificari vetuit (y) quod multum ſanguinem fudiſſet: ſi apud Gręcos veteres expiatione opus habebant etiam qui ſine culpa manum cęde maculaſſent: quis non videat, pręſertim Chriſtianus, quam res ſit infelix & mali ominis, quantoque niſu fugiendum bellum etiam non injuſtum? Certe apud Gręcos Chriſtianiſmum profeſſos diu obſervatus eſt canon, quo ſacris (z) ad tempus arcebantur qui hoſtem in qualicumque bello interfeciſſent. *Baſil. ad Amphil. x, 13.*

GRON. 50 *Prodige utendum*) Non decere hominem alterius hominis vitam & caput tanquam rem vilem & parvi pretii, facile ac ſine parcimonia impendere.

51 *Peſtilentiam aut*) Creo ad Eteoclem regem apud Stat. 11. Theb. 272. *Sat tua non æquis luimus perjuria divis, Urbem armis opibuſque gravem & modo civibus arctam. Ceu cælo demiſſa lues inimicaque tellus, Hauſiſti*.

52 *Fugere*) Excedere patria & ſe conferre ad aliquod oppidorum, quæ habebant jus aſyli.

GROT. y *Quod multum ſanguinem fudiſſet*: Οὐκ ἐπιτρέπει δὲ πολλοὺς πολέμους ἠγωνισμένῳ καὶ φόνῳ τῶν ἐχθρῶν μεμιασμένῳ, *non permiſit templum ſtruere ei qui multa bella bellaſſet, pollutuſque eſſet, hoſtili quidem, attamen ſanguine*. Verba ſunt Joſephi libro vii, c. 4. ubi & plura in hanc ſententiam ſequuntur. Plinius libro vii, cap. 25. poſt relata Cæſaris Dictatoris prælia: *non equidem in gloria poſuerim tantam etiam eſſe coactam humani generis injuriam*. Philo de vita Moſis: *καὶ γὰρ εἰ νόμιμοι αἱ κατ' ἐχθρῶν σφαγαί, ἀλλ' ὅγε κτείνων ἄνθρωπον, εἰ καὶ δικαίως καὶ ἀμυνόμενος καὶ βιασθεὶς, ὑπαίτιος εἶναι δοκεῖ διὰ τὴν ἀνωτάτω καὶ κοινὴν συγγένειαν. οὗ χάριν καθαρσίων ἔδεισε τοῖς κτείνασι πρὸς ἀπαλλαγὴν τοῦ νομισθέντος ἄγους γεγενῆσθαι*. *quamvis enim legibus permiſſæ ſint hoſtium occidiones, attamen quiſquis hominem interfecerit, quamvis juſte, quamvis ſui ad tutelam, quamvis coactus, aliquid labis contraxiſſe creditur, propter illam communem a ſumma cauſa venientem cognationem. Quapropter & purgatione quadam opus habebant tales interfectores, ad eluendum quod commiſſum videbatur piaculum*.

z *Ad tempus*) Triennio. Zonaras Nicephoro Phocæ.

CAPUT

CAPUT XXV.

De cauſis belli pro aliis ſuſcipiendi.

I. *Bellum ſuſcipi juſte pro ſubditis:*
II. *Non ſemper tamen ſuſcipiendum.*
III. *An ſubditus innocens hoſti dedi poſſit, ut periculum vitetur.*
IV. *Bella item juſte ſuſcipi pro fœderatis æqualibus & inæqualibus,*
V. *Et pro amicis:*
VI. *Imo & pro hominibus quibuſvis:*
VII. *Poſſe tamen id ſine peccato omitti, ſi quis aut ſibi metuat, aut etiam nocentis vitæ.*
VIII. *An pro ſubditis alienis defendendis, juſtum ſit bellum, diſtinctione explicatur.*
IX. *Injuſtas eſſe ſocietates & mercenariam militiam ſine cauſarum diſcrimine.*
X. *Etiam præcipue prædæ aut ſtipendii cauſa militare vitioſum eſſe.*

Lib. 1, cap. v. I. 1. SUpra cum de his, qui bellum gerunt, egimus, dictum oſtenſumque a nobis eſt, 1 naturaliter non tantum unumquemque ſui juris eſſe executorem, ſed & alieni; quare quæ cauſæ iuſtæ ſunt ipſi, cuius res agitur, eædem iuſtæ ſunt iis, qui aliis opem ferunt.

2. Prima autem maximeque neceſſaria cura (a) pro ſubditis, 2 ſive qui familiari, ſive qui civili ſubſunt imperio; ſunt enim quaſi pars rectoris, ut ibidem diximus. Sic pro Gabaonitis, qui ſe populo Hebræo ſubiecerant, arma ſumſit is populus, duce Joſua. *Majores noſtri*, inquit Cicero ad Quirites, *ſæpe, mercatoribus ac naviculariis injurioſius tractatis, bella geſſerunt.* Alibi: *quot bella majores noſtri ſuſceperunt, quod cives Romani injuria affecti, naviculari retenti, mercatores ſpoliati eſſe dicerentur?* Iidem Romani pro quibus ſociis arma ſumere noluerant, pro iis deditis, id eſt factis ſubditis, eadem ſumere neceſſarium duxerunt

Navarr. xxiv, 18.

Ioſ. x, 6.
Verr. II.

runt

GRON. 1 *Naturaliter*) Auctore ipſa natura propter cognationem omnium hominum inter ſe, non tantum ſuum jus propugnare ac ſibi factam injuriam ulciſci, ſed & pro aliis eadem facere unicuique licere.

GROT. a *Pro ſubditis*) Procopius Perſicorum II. *ὁ γὰρ ὁ μηδὲν αὐτὸς ἀδικῶν δίκαιος, εἰ μὴ καὶ τοὺς ὑφ᾽ ἑτέρων ἀδικουμένους ἔχων ἐν ἐξουσίᾳ ῥύεσθαι πέφυκεν.* *neque enim ſtatim juſtus eſt, qui injuriam nulli facit, niſi & eo ſit animo, ut tuetur ſibi commiſſos adverſus alienas injurias.*

GROT. 2 *Sive familiari*). Propter bellum privatum, quod paterfamilias ſumere debet pro tuendis domeſticis.

3 Fe-

runt. Campani ad Romanos: *quandoquidem noſtra tueri adverſus vim atque injuriam juſta vi non vultis, veſtra certe defendetis*. Florus a Campanis 3 fedus, quod ante habebant, ſanctius ait factum omnium ſuorum deditione. 4 *Fides agi viſa*, inquit Livius, *Lib.* VII. *deditos non prodi*.

II. Non tamen ſemper, quamvis juſta cauſa ſubditi alicuius obligat rectores ad bella ſumenda: ſed 5 ita demum, ſi id ſine omnium aut plurium ſubditorum incommodo fieri poteſt. Rectoris enim officium 6 magis circa totum quam circa partes verſatur: & 7 quo pars eſt major, eo ad totius naturam propius accedit.

III. 1. Itaque, ſi civis unus, quamvis innocens, ad exitium ab hoſte depoſcatur, (b) dubium non eſt, quin 8 deſeri poſſit, ſi appareat, civitatem hoſtium viribus multo eſſe imparem. Diſputat contra hanc ſententiam Ferdinandus Vaſquius: ſed, ſi non tam verba ejus, quam propoſitum ſpectetur, hoc videtur agere, ne civis talis temere deſeratur, ubi eum defendi poſſe ſpes ſit. Nam & hiſtoriam adfert Italici peditatus, qui Pompejum rebus nondum plane deſperatis deſeruit, 9 de ſua ſalute certior factus a Cęſare; quod ille non immerito improbat. *Soto de juſt. & jur. l. V, qu. 1. art. 7.* *L. 1, contr. ill. c. 13.*

2. An vero etiam tradi in manus hoſtium poſſit civis innocens, ut vitetur imminens alioqui civitatis excidium, diſputant eruditi, & olim diſputatum eſt, ut cum Demoſthenes 10 nobilem illam de canibus, quos lupi pacis cauſa ab ovibus tradi ſibi poſtulabant, fabulam protulit. Negant id licere non Vaſquius tantum, ſed is, cujus ſententia ut perfidię propinqua a Vaſquio arguitur, Sotus. Ponit tamen Sotus, teneri talem civem ſe hoſtibus trade-

re

3 *Fedus quod ante*) Quod Romani haberent & cum Samnitibus fedus antiquum, & cum Campanis feciſſent novum, hoc novum ſanctius & prius, hoc eſt, veteri Samnitico præferendum reddidiſſe Campanos ait. O. ſ. d. 1, 16.

4 *Fides agi viſa*) Viſum intereſſe fidei publicæ, ne, qui in clientelam veniſſent, desererentur.

5 *Ita demum*) Niſi propter unius vindictam aut omnes aut plures ſunt periclitaturi.

6 *Magis circa totum*) Magis conſiderat & antiquius putat, quod omnibus, quam quod ſingulis eſt utile.

7 *Quo pars eſt major*) Quoties plurium grave periculum & unius aut paucorum vindicta ſtant ex adverſo, omnibus ſimiliores & propinquiores ſunt plures quam unus aut pauci. GROT. b *Dubium non eſt, quin deſeri poſſit*) Vide conſilium Nicephori Patriarchæ datum Michaeli Langabæ de transfugis pacis cauſa reddendis Bulgarorum duci, ubi hæc verba apud Zonaram: κρεῖσσον εἶναι παθεῖν κρίνοντες μετρίως τινὰς ἢ πλήθει πάγχυν ἀνήκεσμα. *Satius judicemus eſſe, paucos aliquos mala ferre quam immenſam multitudinem.* GRON.

8 *Deſeri*) Non defendi nec vindicari.

9 *De ſua ſalute*) Poſtquam a Julio fidem acceperunt, nihil ipſis mali fore, ſi a Pompejo abſtinerent.

10 *No-*

Digitized by Google

re: hoc quoque negat Vaſquius, quia natura ſocietatis civilis, quam ſui quiſque commodi cauſa iniit, id non poſtulet.

3. Sed hinc nihil aliud ſequitur, quam 11 ex iure proprie dicto civem ad hoc non teneri: at non etiam 12 caritatem pati, ut aliter faciat. Multa enim ſunt non iuſtitię proprię dictę, ſed dilectionis officia, quę non tantum cum laude pręſtantur, quod Vaſquius agnoſcit, ſed etiam omitti ſine culpa nequeunt. Tale autem omnino hoc videtur eſſe, ut maximę multitudinis innocentis vitam ſuę unius quis præferat. Praxithea in Euripidis Erechtheo:

Εἴπερ γὰρ ἀριθμὸν οἶδα καὶ τοὐλάσσονος
Τὸ μεῖζον, εἷς μὲν οἶκος οὐ πλέον σθένει,
Πταίσας ἁπάσης πόλεως οὐδ' ἴσον φέρει.
Si namque numeros, quidque ſit plus aut minus,
Percipimus animo (c) non 13 malo unius domus
Diod. lib. XVII. *Communi vinci, ſed nec æquari poteſt.*

Atque ita Phocion Demoſthenem atque alios hortabatur ad exemplum Lei filiarum & (d) Hyacinthidum potius mortem ipſi ſubirent, quam malum irreparabile patrię inferri ſinerent. Cicero pro P. Sextio: *ſi mihi in aliqua nave cum meis amicis nauiganti hoc accidiſset, ut multi ex multis locis prædones claſsibus eam nauem ſe oppreſsuros minarentur, niſi me unum ſibi dediſsent: ſi id uectores negarent, ac mecum ſimul interire, quam me hoſtibus tradere mallent: 14 jeciſsem me potius ipſe in profundum; ut cæteros conſeruarem, quam illos mei tam cupidos non modo ad certam mortem, ſed in magnum uitæ diſcrimen adducerem*. Idem de finibus III. *Vir bonus & ſapiens, & legibus parens, & ciuilis officii non ignarus, utilitati omnium plus* Lib. XLV. *quam unius alicujus aut ſuę conſulit*. Apud Livium de Moloſſis quibuſdam dictum legimus: *equidem pro patria, qui lethum oppetiſsent, ſæpe fando audiui; qui patriam pro ſe perire æquum cenſerent, hi primi inuenti ſunt.*

4. Sed

10 *Nobilem illam*) Alexandro M. ab Athenienſibus oratores & duces dedi ſibi jubente. Juſtin. 11, 4.

11 *Ex jure proprie dicto*) Ex fine ac jure ordinario initarum ſocietatum civilium.

12 *Caritatem*) Officium & amorem patriæ, quod ſecuti Godrus, Leonidas, Menœceus, Decii ſe pro civibus devoverunt, Moſes deleri e libro viventium, Paulus anathema fieri pro populo Iſraelitico optavit.

GROT. c *Non malo unius domus Commune vinci, ſed nec æquari poteſt*) Οὐ δίκαιον προσθήκην τὸ ὅλον μέρους εἶναι *iniquum eſt, totum fieri acceſſionem partis*. Locus eſt apud Philonem fine libri II. de vita Moſis, ubi & alia lectu digniſſima.

GRON. 13 *Malo unius*) Malum unius perſonæ aut familiæ gravius aut par haberi poteſt malo totius civitatis.

GROT. d *Hyacinthidum*) Vide Apollodorum in bibliotheca.

GRON. 14 *Jeciſſem me potius*) Sic Jonas propheta ultro ſe præſtitit mare præcipitandum, quando ſuum ob delictum tempeſtatem ortam fatebatur. 1, 12.

Digitized by Google

4. Sed, hoc poſito, reſtat dubitatio, an, quod ille facere tenetur ad hoc cogi quoque poſſit. Negat hoc Sotus exemplo divitis, qui egeno ſtipem dare ex miſericordiæ præſcripto tenetur, cogi tamen nequit. Sed notandum eſt, 15 aliam eſſe rationem partium inter ſe, aliam ſuperiorum, ubi cum ſibi ſubditis comparantur. Nam par parem cogere non poteſt, niſi ad id quod ex jure debetur ſtricte dicto. At ſuperior 16 cogere poteſt (e) etiam ad alia, quæ virtus quælibet præcipit, quia in jure proprio ſuperioris, 17 qua ſuperior eſt, hoc eſt comprehenſum. Sic in magna frumenti penuria cives cogi poſſunt, quod habent, in medium conferre: quare & in noſtra illa controverſia verius videtur, cogi poſſe civem, ut id faciat, quod exigit caritas. Atque ita is quem dixi Phocion amiciſſimum quendam ſibi Nicoclem nomine demonſtrans ajebat, huc malorum ventum, ut ſi Alexander eum depoſceret, ipſe dedendum cenſeret. *Leſſ. lib. 11. c.9.dub.7.* *Plut. Phoc.*

IV. Subditis proximi, imo pares ſunt in hoc, ut defendi debeant ſocii, 18 in quorum fœdere comprehenſum id eſt, ſive in tutelam ſeſe & fidem aliorum dederunt, ſive mutua auxilia pacti ſunt. *Qui non repellit injuriam a ſocio, poteſt, tam eſt in vitio, quam ille qui facit*, ait Ambroſius. Pactiones autem tales (f) ad bella, quibus juſta cauſa non ſubſit, porrigi, haud poſſe diximus alibi. Et hæc eſt cauſa, cur Lacedæmonii, priuſquam bellum in Athenienſes ſuſciperent, ſociis omnibus de cauſæ juſtitia judicium permiſerint; & Romani Græcis de bello in Nabidem. Nunc illud addamus, ne tunc quidem teneri ſocium, ſi nulla ſpes ſit boni exitus. Boni enim, non mali cauſa ſocietas contrahitur. Defendendus autem ſocius eſt etiam contra alium itidem federatum, niſi priori fœdere aliquid ſpecialius convenerit. Sic Corcyreos, ſi cauſa eorum juſta erat, Athenienſes defendere potuerunt etiam contra Corinthios ſocios vetuſtiores. *Off. 1, c.36.* *Livius libro xxxiv.*

V. (g) Ter-

15 *Aliam eſſe rationem*) Diverſa eſſe, quæ civis a cive, & quæ magiſtratus aut populus a cive poſſunt exigere.

16 *Cogere poteſt etiam ad*) Poteſt ex officio legem facere ex honeſto neceſſarium.

GROT. e *Etiam ad alia, quæ virtus quælibet præcipit)* Sic apud Lucanos pœna erat dicta prodigis, ingratis apud Macedonas, otioſis apud eoſdem Lucanos & Athenienſes, adde quæ allata ad libri 1. c. 1. §. 9.

GRON. 17 *Quæ ſuperior eſt*) Quatenus de inferioribus in uſum publicum ſtatuendi poteſtatem habet.

18 *In quorum fœdere*) Quibus defenſio & tutela in tabulis fœderis promiſſa eſt.

GROT. f *Ad bella, quibus juſta cauſa non ſubſit*) Vide Simlerum de republica Helvetiorum: *domino guerram faciente alicui, ſi ſciatur, quod juſte, aut cum dubitabitur, vaſallus eum adjuvare tenetur. Sed cum palam eſt, quod irrationabiliter eam facit, adjuvet eum ad ejus defenſionem, ad offendendum vero alium non adjuvet.* Lib. 11. de feudis c. 28. Hic finitur.

Vill. de Ind. p.2.n.17. Cajet. 2.2.q.4. art.1.

V. (g) Tertia eſt cauſa, amicorum, quibus auxilium promiſſum quidem non eſt, ſed tamen amicitiæ quadam ratione debetur, ſi facile & ſine incommodo exhiberi poſſit. Sic pro Lotho cognato arma ſumſit Abrahamus: Antiatibus præceperunt Romani, ne in Græcos, utpote Italorum cognatos, piraticam exercerent. Iidem ſæpe non pro ſociis tantum, quibus ex fœdere id debebatur, ſed pro amicis bella ſuſceperunt, aut ſuſcipere minati ſunt.

Cic. de fin. III. de off. II. L. ut vim, ff. de juſt. & jur. ✠ de ira l.1, cap.7. ✠ de clem. II, 5. De off. 1, lib. c. 5.

VI. Poſtrema latiſſimeque patens eſt, hominum inter ſe conjunctio, quæ vel ſola ad opem ferendam ſufficit: *Homo in adjutorium mutuum generatus eſt*, ✠ ait Seneca. Ejuſdem eſt: ✠ *Sapiens, quoties poterit, 19 fortunæ intercedet*. Euripides in ſupplicibus:

> *Præbent ſaxa perfugium feris,*
> *Aræque famulis, urbibus preſſis malo*
> *Tutamen urbes,*

Ambroſio *fortitudo, quæ defendit infirmos, plena juſtitia eſt*; qua de re ſupra quoque egimus.

De legib. V. Diod. l. 1.

VII. 1. Quæritur hic, an teneatur etiam homo hominem, populus populum ab injuria defendere. (h) Plato puniendum cenſet, qui vim alteri illatam non arcet: quod & Ægyptiorum legibus cavebatur. Sed primum, ſi 20 manifeſtum ſit periculum, non teneri certum eſt; poteſt enim ſuam vitam & res alienis præferre. Atque ita interpretandum cenſeo illud Tullii: *qui non defendit, nec obſiſtit, ſi poteſt, injuriæ, tam eſt in vitio, quam ſi parentes, aut patriam, aut ſocios deſerat*; ut *poteſt* illud intelligamus, cum ſuo commodo; nam & idem alibi dicit, *non defendi homines ſine vituperatione fortaſſe poſſunt*. Apud Salluſtium eſt in hiſtoriis: *omnes, qui ſecundis rebus ſuis ad belli ſocietatem orantur, conſiderare debent, 21 liceatne tum pacem agere; dein, 22 quod quæritur, ſatiſne pium, tutum, glorioſum, an indecorum ſit.*

2. (i) Se-

GROT. g *Tertia cauſa eſt amicorum*) Oraculum vetus:

> Ἀνδρ϶ φίλῳ θνήσκοντι παρὼν πέλας οὐκ ἐσάωσας·
> Οὔ σε θεμιστεύσω. περικαλλέ© ἔξιθι ναοῦ.
> *Non ope juviſti præſens in morte ſodalem:*
> *Effabor tibi nil, niſi, Templi finibus exi.*

GRON. 19 *Fortunæ intercedet*) Quos adfligit fortuna, ſublevabit.

GROT. h *Plato puniendum cenſet, qui vim alteri illatam non arcet*). Et Hebræi, Moſe de Kotzi præcepto jubente LXXVII. LXXX. vetante CLXIV, CLXV.

GRON. 20 *Manifeſtum ſit periculum*) Ejus, quem decebat pro alio propugnare: ſi videat is, ſe ſuſcipiendo cauſam alienam in dubio ſuam quoque ſalutem poſiturum.

21 *Liceatne tum pacem agere*) Utrum ipſis conſultum ſit, in alieno periculo quieſcere, an metuendum habeant, ne vicinum incendium ad ſe quoque tranſeat.

22 *Quod quæritur*) Quod rogantur, poſſentne id, ſalva pietate, ſalva ſalute, ſalva denique fama & exiſtimatione ſua, aggredi.

GROT.

Digitized by Google

2. (i) Senecæ quoque hoc non ſpernendum: *ſuccurram perituro, ſed ut ipſe non peream, niſi ſi futurus ero magni hominis aut* 23 *magnæ rei merces*. Sed ne tunc quidem tenebitur, ſi oppreſſus niſi morte invaſoris eripi non poteſt. Nam ſi invaſoris vitam, qui invaditur, ſuæ poteſt præferre, 24 ut alibi diximus, non-peccabit, qui invaſum id aut credet, aut volet malle: præſertim cum ex parte invaſoris majus ſit periculum 25 damni irreparabilis & ſempiterni. *Leſſ.lib.11.c.4. dub.15.*

VIII. 1. Eſt & illud controverſum, an juſta ſit belli cauſa pro ſubditis alienis, ut ab eis arceatur imperantis injuria. Sane ex quo civiles ſocietates inſtitutæ ſunt, certum eſt, rectoribus, 26 cujuſque ſpeciale quoddam in ſuos jus quæſitum. Euripides Heraclidis:

> δίκαιοι δ' ἐσμὲν οἰκοῦντες πόλιν
> Αὐτοὶ καθ' αὐτοὺς κυρίας κραίνειν δίκας.
> *Nos, quotquot hujus colimus urbis mœnia,*
> *Sufficimus ipſi noſtra judicia exſequi.*

Nec alio illud pertinet:

> 27 *Spartam, tibi quæ contigit, orna:*
> *Nobis fuerint cura Mycenę.*

Et Thucydides inter ſummi imperii ſigna poſuit τὸ αὐτόδικον, *judiciorum ſummam poteſtatem*, non minus quam τὸ αὐτόνομον καὶ τὸ αὐτοτελὲς, id eſt, *legum & magiſtratuum creandorum jus*. Nec alio pertinet poeticum illud: *Virg.Æn.1.*

> *Non illi imperium pelagi* 28 *regnumque tridentis;*
> *Sed mihi ſorte datum.*

Et huic non diſſimile illud: *Ovid.met.XIV.*

> (k) *Reſcindere nunquam*
> *Djs licet acta Deum.*

Et

GROT. i *Senecæ quoque*) Locus eſt de beneficiis 11, 15. alter non diſſimilis ejuſdem argumenti lib.1, cap. 10. *Dignum etiam impendio ſanguinis mei tuebor, & in partem diſcriminis veniam: indignum, ſi eripere latronibus potero clamore ſublato, ſalutarem vocem homini non pigebit emittere*. Vide quæ ſupra libro 11, c.1. §.8.

GRON. 23 *Magnæ rei merces*) Niſi pro homine aut re maximi pretii & valde utili me impendam.

24 *Ut alibi*) 2, 1. 9.

25 *Damni irreparabilis*) Quia in peccato periturus eſt ſine pœnitentia.

26 *Cujuſque*) Societatis.

27 *Spartam orna*) Σπάρταν ἔλαχες, ταύταν κόσμει. Proverbium, quo quiſque jubetur, alienis rebus omiſſis, ſuas curare.

28 *Regnumque tridentis*) *Sævumque tridentem*.

GROT. k *Reſcindere nunquam Djs licet acta Deum*) Ejuſdem eſt 111. metamorphoſeon:

> .... *Neque enim licet irrita cuiquam*
> *Facta Dei feciſſe Deo.*

Hippolyto. Et apud Euripidem:

Mos ille eſt Deum;
Quod cupit unus, huic 29 nefas obſiſtere.

Lib.1. de off. Nimirum, ut recte explicat Ambroſius: *Ne, uſurpata 30 aliarum partium ſolicitudine, bellum inter ſe incitarent.* *L.v.* τοὺς σφετέρους αὐτὸν τινα κολάζειν, (l) *ut in ſuos quiſque animadvertant*, æquum eſſe cenſent Corinthii apud Thucydidem. Et Perſeus in oratione ad Martium; *Liv. lib.XIII.* quod in Dolopes feciſſet, negat ſe defenſurum: *jure*, inquiens, *feci meo, cum mei regni, meæ ditionis eſſent*. Sed hæc omnia *Vict. rel. de Ind. n.15.* locum habent, ubi vere delinquunt ſubditi, adde etiam, ubi dubia eſt cauſa. In hoc enim inſtituta eſt illa imperiorum diſtributio.

2. At non etiam, 31 ſi manifeſta ſit injuria, ſi quis Buſiris, Phalaris, Thrax Diomedes ea in ſubditos exerceat, quæ æquo nulli probentur, 32 ideo præcluſum erit jus humanæ ſocietatis. Sic *Vict. rel. de Ind. p.2. n.13.* in Maxentium & in Licinium Conſtantinus, (m) in Perſas alii Romanorum Imperatores arma ceperunt, aut capere minati ſunt, 33 niſi vim a Chriſtianis religionis nomine arcerent.

3. Imo etiam ſi daretur, ne in ſumma quidem neceſſitate arma recte a ſubditis ſumi (qua de re dubitare 34 vidimus illos ipſos, quorum inſtitutum fuit regiam poteſtatem defendere) non tamen inde ſequetur, non poſſe pro ipſis ab aliis arma ſumi. Quoties enim actioni alicui 35 impedimentum ponitur perſonale, non ex re; toties quod uni non licet, alteri pro eodem licere poteſt, ſi modo tale ſit negotium, in quo alter alteri prodeſſe poſ-

ſit

GRON. 29 *Nefas obſiſtere*) Quæ omnia eo pertinent, ut moneamur, poteſtatem ſupremam non debere ſe immiſcere alterius poteſtatis. pariter ſupremæ juriſdictioni.

30 *Aliarum partium*) Terrarum, regionum, finium.

GROT. l *Ut in ſuos quiſque animadvertant*) Auguſtinus 11. de Libero arbitrio: *non enim, ut alicujus eſt bonitatis, alienis præſtare beneficia, ita juſtitiæ, vindicare in alienos.* Procopius Vandalicorum 1. τὴν ὑπάρχουσαν ἡγεμονίαν αὐτὸν τινα διοικεῖσθαι καλὸν καὶ μὴ ἀλλοτρίας οἰκειοῦσθαι φροντίδας· *quod cuique obtigit imperium, id ut adminiſtret, ac ne alienas curas in ſe trahat, honeſto convenit.*

GRON. 31 *Si manifeſta ſit injuria, ſi quis Buſiris, Phalaris, Thrax Diomedes ea in ſubditos exerceat, quæ æquo nulli probentur, ideo præcluſum erit jus humanæ ſocietatis*) Hæc verba ex infami amphiteatro Car. Scribanii deſumta, ſcribit Rivetus in dialyſi ſect.8, num.2. pag.259.

32 *Ideo præcluſum erit*) Non propter illorum jus in ſuos vetitum erit alienigenis, intercedere illorum injuſtitiæ, quod omnibus bonis commune ſocietatis inter ipſos vinculum dedit.

GROT. m *In Perſas alii Romanorum Imperatores*) Exemplum ſimile habes in rebus Pipini apud Fredegarium in fine.

GRON. 33 *Niſi vim*) Abſtinerent a perſecutione & ſuppliciis Chriſtianorum ob religionem.

34 *Vidimus illos ipſos*) 1, 4. 2.

35 *Impedimentum perſonale*) Ex perſona vel conditione certi generis hominum, ut hic ſunt ſubjecti.

36 Cujus

Digitized by Google

ſit. Sic pro pupillo, 36 cujus perſona judicium non capit, litigat tutor aut alius; pro abſente etiam 37 ſine mandato defenſor. Impedimentum autem quod reſiſtere ſubditum prohibet, non ex cauſa venit quæ eadem eſt 38 in ſubdito & in non ſubdito, ſed 39 ex perſonę qualitate, quę in alios non tranſit.

4. Sic Seneca exiſtimat bellum a me peti poſſe, qui a mea gente ſepoſitus ſuam exagitat, ut diximus, cum de pœnis expoſcendis ageretur: quæ res ſępe cum defenſione innocentium conjuncta eſt. Scimus quidem ex veteribus noviſque hiſtoriis, 40 alieni cupiditatem hos ſibi quærere obtentus: ſed non ideo ſtatim jus eſſe deſinit, ſi quid a malis uſurpatur. Navigant & piratę: ferro utuntur & latrones.

IX. 1. Sicut autem ſocietates bellicas eo initas animo, (n) ut in quodvis bellum nullo cauſæ diſcrimine promittantur auxilia, illicitas diximus, ita nullum vitæ genus eſt improbius quam eorum qui ſine cauſę reſpectu mercede conducti militant, & quibus *Silv. in verbo bellum. p.1. §. 10. circa f. Liv. lib. XXXII.*

Ibi fas, 41 ubi plurima merces.

Quod Plato ex Tyrtęo probat. Hoc ipſum eſt quod Ætolis a Philippo exprobratum legimus: & Arcadibus a Dionyſio Mileſio his verbis: 42 ἀγορὰ πολέμου προκειται, καὶ τὰ τῶν ἑλλήνων κακὰ τὴν Ἀρκάδων τρέφει καὶ περιέχεται πόλεμος αἰτίαν οὐκ ἔχων. *belli instituuntur nundinę, & Græcorum mala 43 in fructu ſunt Arcadibus, & ſine cauſarum reſpectu modo huc modo illuc arma circumferuntur*. Res ſane miſeranda, ut Antiphanes loquitur:

Ὃς ἕνεκα τοῦ ζῆν ἔρχετ' ἀποθανούμενος

Miles (o) qui vitæ cauſa 44 ſe auctorat neci.

Dion

36 *Cujus perſona judicium*) Qui non habet perſonam ſtandi in judicio.

37 *Sine mandato defenſor*) Nam defenſor proprie, qui pro reo intervenit abſque mandato, in tit. D. de procur. & defenſ.

38 *In ſubdito & non*) Tam enim ſubjecto, quam non ſubjecto poteſt fieri a ſuperiore injuria.

39 *Ex perſona*) Ex neceſſitate parendi & patiendi.

40 *Alieni cupiditatem*) Qui cupiunt aliena invadere, hoc prætextu diſſimulare propoſitum ſuum, quaſi veniant vindicatum alienas injurias. (Juſtin. 4, 3. 15, 1. 16. 1. 17. 2. 18. 3.) etſi ſerviant aviditati ſuæ.

GROT. n *Ut in quodvis bellum nullo cauſæ diſcrimine promittantur auxilia*) Iterum Simlerum hac de re vide.

GRON. 41 *Ubi plurima*) Ut Galli humiliorum ſemper mercenaria manus. Juſtin. 28, 3.

42 Ἀγορὰ) Bellum habetur pro mercatu, pro nundinis, pro augendæ rei & pecuniæ faciendæ occaſione.

43 *In fructu ſunt*) Quæſtum præbent.

44 *Auctorat ſe neci*) Ut victum & alimenta habeat, pro ſtipendio hoſti ſeſe objicit occidendum alieno. Proprie auctorari dicebantur, qui ſe vendebant in ludum gladiatorium. Horat. 2, ſat. 7. v. 39.

GROT. o *Qui vitæ cauſa ſe auctorat neci*) Vita parari ea in quibus vita conſumitur, dixit Seneca naturalium v. 18. Plautus Bacchidibus,

Suam

Digitized by Google

Dion Pruſæenſis: *καὶ τοι τί τοῦ ζῆν ἀναγκαιότερόν ἐστιν, ἢ τί τούτου πλείστου ποιοῦνται πάντες; ἀλλ' ὅμως καὶ τοῦτο ἀπολλύουσι διὰ χρημάτων ἐπιθυμίαν· quid magis eſt neceſſarium nobis, aut quid pluris ſit quam vita? & tamen hanc quoque non pauci perdunt, dum pecuniam quærunt.*

Bellinus de re milit. II. p. tit. 2. n. 4. 2. Parum vero quod ſuam vendunt necem, niſi & aliorum ſæpe innocentium venderent: tanto carnifice deteſtabiliores, (p) quanto pejus eſt ſine cauſa, quam ex cauſa occidere: ſicut Antiſthenes dicebat carnifices tyrannis eſſe ſanctiores, quod illi nocentes, hi innocentes interficerent.

Diod. l. XVIII. 45 Major Philippus Macedo huic hominum generi, *τοῖς τροφὰς εἰωθόσιν ἔχειν ἐκ τοῦ μισθοφορεῖν*, *quibus unus ex militia quæſtus eſſet*, dicebat bellum eſſe pacem, pacem bellum.

De verbis Domini ſecundum Matthæum citatur cauſa XXXII. quæſt. 1. 3. Non eſt inter artificia bellum, imo res eſt tam horrenda, ut eam niſi ſumma neceſſitas, aut vera caritas honeſtam efficere nequeat: quemadmodum ex iis intelligi poteſt quæ capitum antecedentium proximo dicta a nobis ſunt. Auguſtino judice *militare non eſt delictum, ſed propter prædam militare peccatum eſt.*

X. Imo & propter ſtipendium, ſi id unice aut præcipue ſpectetur: cum alioqui ſtipendium accipere licitum ſit omnino:

1. Cor. X, 7. *τίς στρατεύεται ἰδίοις ὀψωνίοις ποτέ*; ait Paulus apoſtolus: *quis ſuis impenſis militat?*

Suam qui auro vitam vendicant. Guntherus:

Ære dato conducta cohors, & bellica miles
Dona ſequens, pretioque ſuum mutare favorem
Suetus, & accepto pariter cum munere bello
Hunc habuiſſe, dator pretii quem juſſerit hoſtem.

p *Quanto pejus eſt ſine cauſa, quam ex cauſa occidere*) Seneca naturalium V, 18. *Hoc vero quid aliud quis dixerit, quam inſaniam? circumferre pericula, & ruere in ignotos, iratum ſine injuria, occurrentia devaſtantem, ac ferarum more occidere quem non oderis?* GRON.

45 *Major Philippus*) Amyntæ filius, pater Alexandri, qui minor fuit Demetrii filius, pater Perſei.

CAPUT

CAPUT XXVI.

De cauſis juſtis ut bellum geratur ab his qui ſub alieno imperio ſunt.

I. *Qui dicantur eſse ſub alieno imperio.*
II. *Quid hic faciendum ſi ad deliberationem adhibeantur, aut liberam electionem habeant.*
III. *Si imperetur ipſis, & cauſam belli injuſtam credant, non militandum.*
IV. *Quid ſi dubitent.*
V. *Pietatis eſse hac in re dubitantibus ſubditis parcere, ſub onere tributi extraordinarii.*
VI. *Quando ſubditorum arma juſta ſint in bello injuſto.*

I. EGimus de his qui ſunt ſui juris: ſunt alia in conditione parendi poſiti, ut filii familiarum: ſervi, ſubditi, etiam cives ſinguli, ſi 1 cum civitatis ſuę corpore comparentur.

II. Hi vero ſi aut ad deliberationem adhibentur, aut libera ipſis optio datur militandi aut quieſcendi, eaſdem regulas ſequi debent, quas illi, qui ſuopte arbitrio pro ſe aut aliis bella ſuſcipiunt. *Ægid. Reg. de act. ſupern. diſ. 31. n. 80.*

III. 1. At ſi 2 edicitur ipſis ut militent, quod fieri ſolet, ſi quidem conſtat ipſis injuſtam eſſe belli cauſam, abſtinere omnino debent. Deo potius obediendum quam hominibus, non Apoſtoli tantum dixerunt, (a) ſed & Socrates: & apud magiſtros (b) Hebræorum extat ſententia, indicans regi contra Dei legem quid præcipienti prorſus non parendum. Polycarpi jamjam morituri dictum exſtat: δεδιδάγμεθα γὰρ ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ἀπὸ Θεοῦ τεταγμέναις τιμὴν κατὰ τὸ προσῆκον τὴν μὴ βλάπτουσαν ἡμᾶς ἀπονέμειν· *didicimus imperiis ac poteſtatibus a Deo ordinatis exhibere honorem, qualis par eſt, quique ſalutem noſtram non impediat.* Et Paulus Apoſto- *Vict. de jure bell. n. 21.* *Act. v. 29.*

GRON. 1 *Cum civitatis ſuæ*) Univerſo populo aut majore parte populi.

2 *Edicitur ipſis*) Si non habent partes conſiliorum, ſed tantum ad delectum citantur, ut ſacramento dicant.

GROT. a *Sed & Socrates*) Plato id nos docet in ipſius apologia. Et Apollonius, qui Neronis Edicto illud Sophocleum opponebat:

Οὐ γάρ τί μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύξας τάδε.

Nam juſſa non hæc Jupiter dederat mihi.

b *Hebræorum exſtat ſententia*) Quam & Ioſephus eis tribuit antiquæ hiſtoriæ XVII. Θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν εἰ τῶν σῶν δογμάτων ἀξιωτέρως τετηρῆσθαι ἡγούμεθα γνώμας ἃς Μωϋσῆς ὑπαγορεύσει καὶ διδαχῇ τοῦ Θεοῦ γραψάμενος κατέλιπε· *nihil vero mirum ſi ſervatu digniora credimus juſſis tuis ea quæ Moſes Deo ſuggerente ac docente ſcripta reliquit.* Adde Rabbinum Tanchumam, citante Druſio ad locum Actorum.

Digitized by Google

ſtolus: *filii*, inquit, *obedite parentibus* (c) *in Domino*: *id enim æquum eſt*. Ad quem locum Hieronymus: *peccatum filiorum eſt non obedire parentibus*: *& quia poterant parentes aliquid imperare perverſum, adjunxit in Domino*. Et (d) de ſervis addit: *cum 3 Dominus carnis a Domino ſpiritus diverſum imperat, non eſt obediendum*. Idem alibi: *in illis tantum debent dominis & parentibus eſſe ſubjecti quę contra Dei mandatum non ſunt*.
Eph. VI, 8. Nam & idem ille Apoſtolus dixerat, ſuiquemque operis mercedem reportaturum, ſive liberum, ſive ſervum. Tertullianus vero: *ſatis præſcriptum habemus, in omni obſequio eſſe nos oportere, ſecundum Apoſtoli præceptum*, (e) *ſubditos magiſtratibus, principibus, & poteſtatibus*: *ſed 4 intra limites diſciplinæ*. In martyrologio Silvanus martyr: *icceirco 5 Romanas leges contemnimus ut juſſa divina ſervemus*. Apud Euripidem dicenti Creonti:
Phœniſſis.

Nonne exequi mandata fas ipſum jubet?

Reſpondit Antigone:

Non imperata jure nec jus exſequi.

Muſo-

c *In Domino*) Chriſoſtomus hoc in Domino ſic explicat: Τουτέστιν ἐν οἷς μὴ προσκρούσῃς Θεῷ· *id eſt in quibus Deum offenſurus non es*. Idem ad patrem infidelem: οὐ γὰρ δὴ μικρὸς ἡμῖν κεῖται μισθὸς τοῖς τοὺς γεγεννηκότας τιμῶσιν, ἀλλ᾽ ὡς δεσπότας αὐτοὺς ἡγεῖσθαι κελευόμεθα, λόγῳ τε καὶ ἔργῳ θεραπεύειν, ὅταν μὴ δὴ τὰ τῆς εὐσεβείας παραβλάπτηται· *non enim exigua nobis merces propoſita eſt, ſi honorem exhibeamus parentibus, ſed ut dominos eos habere jubemur, verbiſque & rebus obſequium ipſis præſtare, extra quam ſi pietas lædenda eſt*. Sic accipe illud Hieronymi, *per calcatum perge patrem*, declamatorie dictum, ſumtumque a latrone declamatore apud Senecam: & quæ apud Ambroſium de virginitate, & apud Auguſtinum epiſt. XXXVIII. ad Lætum & canone IV. Arabicæ interpretationis concilii Niceni I.

d *De ſervis*) Chryſoſtomus I. Cor. VII. 24. καὶ γὰρ εἰσιν ὅροι δούλῳ παρὰ τοῦ Θεοῦ κείμενοι. καὶ μέχρι ποῦ δεῖ φυλάττειν αὐτοὺς καὶ τοῦτο νενομοθέτηται, καὶ ὑπερβαίνειν αὐτοὺς χεῖρον. ὅταν γὰρ μηδὲν ὁ δεσπότης ἐπιτάττῃ τῶν μὴ δοκούντων τῷ Θεῷ, ἕπεσθαι δεῖ καὶ πείθεσθαι, περαιτέρω δὲ μηδέν. *Sunt & ſervis limites ſui a Deo præſcripti*: *& quouſque eos ſervare oporteat & hoc præceptum eſt, neque eos licet excedere*. Ubi enim nihil dominus jubet eorum *quæ Deo improbantur, ſequi & obſequi oportet, non ultra*. De matreſamilias Clemens Alexandrinus: πάντα τῷ ἀνδρὶ πειθομένη, ὡς μηδὲν ἄκοντος ἐκείνου πρᾶξαί ποτε, πλὴν ὅσα εἰς ἀρετήν τε καὶ σωτηρίαν διαφέρειν νομίζηται· *in omnibus viro parebit, neque eo invito faciet quicquam, extra quæ credet ad virtutem ſalutemque momentum habere*. GRON.

3 *Dominus carnis*) Magiſtratus aut præfectus aut conductor aliquid repugnans Dei præceptis. GROT.

e *Subditos magiſtratibus*) Exempla illuſtria & pœnæ & laudis vide I. Sam. XXII, 18. 19. I. Reg. XVIII, 4. 13. II. Reg. I, 10. 12. 14. Apud Chriſtianos Manuel & Georgius detrectarunt miniſterium occidendæ Auguſtæ. Nicetas Alexio Manuelis filio. GRON.

4 *Intra limites diſciplinæ*) Non contra aut ultra officia Chriſtianæ religionis.

5 *Romanas leges*) Non quaſvis, ſed de immolando diis & abſtinendo a ſacris Chriſtianorum. GROT.

Muſonius ita ait: *ſi quis aut patri* (f) *aut magiſtratui , aut domino turpia aut iniqua factu imperanti non paret, is nec inobediens eſt, nec injuriam facit , nec peccat.* Stob. tit. liber. parent. honor.

2 Gellius negat probam eſſe ſententiam , omnia eſſe quæ pater juſſerit parendum. *Quid enim*, ait, *ſi proditionem patriæ , ſi matris necem , ſi alia quædam imperarit turpia aut impia ? Media igitur ſententia optima atque tutiſſima viſa eſt , quædam eſſe parendum , quædam non obſequendum.* (g) Seneca pater ; *non omnibus imperiis parendum eſt.* (h) Quintilianus : *non omnia neceſſe eſt facere liberis quæcumque patres imperant. Multa ſunt quæ fieri non poſſunt. Si imperes filio ut ſententiam dicat* 6 *contra quam exiſtimet : ſi teſtimonium jubeas dici ejus rei quam ignoret : ſi ſententiam in ſenatu : ſi capitolium me incendere jubeas ,* 7 *arcem occupare* ; licet dicere : *Hæc ſunt quæ fieri non oportet.* Seneca : *non aut nos omnia jubere poſſumus , aut in omnia ſervi parere coguntur. Contra rempublicam imperata non facient : nulli ſceleri manus commodabunt* : Sopater : ἔδει, φησὶ, πεισθῆναι τῷ πατρί. εἰ μὲν κατὰ νόμους , καλῶς. εἰ δὲ παρὰ τὸ πρέπον οὐκ ἄλογον. *patri* , inquit, *parendum eſt. Si quidem intra jura , recte : ſin ultra honeſtum, non convenit.* (i) Irriſus olim Stratocles , qui legem Athenis rogaverat, ut quicquid Demetrio regi placuiſſet id in Deos pium & inter homines juſtum eſſet. Plinius alicubi 8 elaboratum a ſe ait , ut conſtaret (K) 9 miniſterium crimen eſſe.

L. II. c. 7. — Decl. 271. — De benef. lib. III, 20. — Lib. III. epiſt. ad Minutium.

3. Ipſa

GROT. f *Aut magiſtratui*) In paganis hominibus duo ſunt nobilia exempla eorum qui principibus ad inhoneſta obſecuti non ſunt , Papiniani ſatis celebratum , & alterum Helpedii apud Ammianum XXI. Severus ne eos quidem pœnæ expertes voluit eſſe qui Imperatori obſecuti eſſent ad necem ſenatoris . Vide Xiphilinum.

g *Seneca pater*) Libro I, controverſia I.

h *Quintilianus*) Idem alibi : *non omnia præſtanda etiam parentibus. Alioquin nihil eſt pernitioſius acceptis beneficiis , ſi in omnem nos obligant ſervitutem.*

GRON. 6 *Contra quam exiſtimet*) Secus atque apud animum ſuum perſuaſus eſt.

7 *Arcem occupare*) Tyrannidis invadendæ cauſa. Juſtin. 16, 4.

GROT. i *Irriſus olim Stratocles*) Talis erat ſyngrapha illa quam a Baſilio Camatero Andronicus Comnenus exegerat : ἐκεῖνα ἐν τῷ ἀρχιερατεύειν διαπράττεσθαι ὅσα φιλητὰ Ἀνδρονίκῳ κἂν εἶεν παραθέμιτα, κἀκεῖνα πάλιν ἀποστυγεῖν , ὁπόσα οὐχ ἡδύνει Ἀνδρόνικον· *illa in pontificio ſe facturum quæ grata Andronico eſſent , quamvis plane nefaria : contra defugiturum ſe ea quæ Andronico non placerent.*

GRON. 8 *Elaboratum*) Diſputatum & probatum argumentis.

GROT. k *Miniſterium crimen eſſe*) Tertullianus de anima : *plus cæditur qui jubet , quando nec qui obſequitur excuſatur.* & de reſurrectione carnis: *cum humana cenſura eo perfectior habeatur , quo etiam miniſtros facti cujuſque depoſcit , nec parcens aut invidens illis , quo minus cum auctoribus aut pœnæ aut gratiæ communicent fructum.* Vide Gailium de pace publica lib. I, c. IV, n. 14.

GRON. 9 *Miniſterium*) Etiam qui flagitii aut ſceleris ſciens miniſter eſt, teneri, non tantum imperantem.

3. Ipſa jura civilia, quæ peccatis excuſabilibus facile veniam præbent, favent quidem his qui parere neceſſe habent, ſed non in omnibus. Excipiunt enim ea quæ atrocitatem habent facinoris vel ſceleris, quæ ſua ſponte ſcelerata ac nefaria ſunt, ut loquitur Tullius, maleficia quæ 10 ſponte & 11 non diſputatione juriſconſultorum ſed 12 naturali interpretatione fugienda ſunt, ut Aſconius interpretatur.

L. Adeo, D. de R. I. Ver. III.

4. Narratum Hecatæo Joſephus memorat, Judæos qui Alexandro Macedoni militabant, neque verberibus neque contumeliis ullis adigi potuiſſe, ut ad Beli templum, quod Babylone erat, inſtaurandum, humum cum militibus ceteris aggererent. Sed propius noſtri argumenti exemplum habemus in Thebæa legione, de qua 13 ſupra egimus; & in Juliani militibus, de quibus ſic Ambroſius: *Julianus Imperator quamvis eſſet apoſtata, habuit tamen ſub ſe Chriſtianos milites; quibus cum dicebat, producite aciem pro defenſione reipublicæ, obediebant ei: (1) cum tamen diceret eis, producite arma in Chriſtianos, tunc 14 agnoſcebant Imperatorem cæli.* Sic & 15 Spiculatores legimus ad Chriſtum converſos mori potius elegiſſe, quam edictis & judiciis in Chriſtianos manus commodarent.

Vid. de jure belli n. 23.

5. Tantundem erit ſi quis perſuaſus ſit quod imperatur injuſtum eſſe. Nam huic tantiſper ea res pro illicita eſt, quamdiu eam opinionem non poteſt deponere: ut ex 16 ſupra tractatis apparet.

IV. 1. Quod

10 *Sua ſponte*) Per ſe, ex natura rei omnibus nota.

11 *Et non diſputatione*) Tanquam in re dubia ante illorum inquiſitionem & argumentationem.

12 *Naturali interpretatione*) Senſu communi ſatis judicante.

13 *Supra egimus*) 1, 2. extremo, & 4, 8.

GROT. 1 *Cum autem diceret eis producite arma in Chriſtianos*) Non enim ab omni vi in Chriſtianos abſtinuit Julianus, tunc maxime ubi colorem aliquem nactus ſibi videbatur. *Julianus Chriſtiani jugulator exercitus*, in Hieronymi ſcripto ad Nepotianum, ceptam ejus imperio Antiochiæ perſecutionem, & juvenem quendam tortum, narrat Auguſtinus de civitate Dei, lib. 1, cap. 32. in martyrologiis memoria celebratur S. Eliphii Scoti & ſociorum ejus 33. quos Julianus inter Tullenſem & Grandenſem civitatem decollari fecit. Vide & Joannem Antiochenum in excerptis ex manuſcripto Peireſiano. Auguſtinus epiſtola L. ad Bonifacium citatus a Gratiano cauſa XI, quæſt. III. *Julianus exſtitit infidelis Imperator, nonne extitit apoſtata iniquus & idolatra? milites Chriſtiani ſervierunt Imperatori Infideli, ubi veniebant ad cauſam Chriſti non agnoſcebant niſi illum qui in cœlo erat; quando volebat ut idola colerent & thurificarent, præponebant illi Deum.*

GROT. 14 *Agnoſcebant Imperatorem*) Detrectabant imperium, ne Deum offenderent.

15 *Spiculatores*) Genus militum circa principem, per quos inter alia fiebat executio capitalium ſententiarum in milites aut honeſtiores togatos pro carnifice: ut ſub primis Imperatoribus per centuriones.

16 *Supra tractatis*) 2, 23. 2.

17 Qui

IV. 1. Quod ſi dubitet, res licita ſit necne, eritque quieſcendum, an parendum? Parendum plerique cenſent: nec obſtare illud laudatum, Quod dubites ne feceris: quia 17 qui contemplative dubitat poteſt activo judicio non dubitare: credere enim poteſt in re dubia obſequendum ſuperiori. Et ſane quin hęc diſtinctio judicii duplicis in multis actionibus locum habeat, negari non poteſt. Jura civilia, non Romanorum tantum ſed & aliarum gentium, in tali circumſtantia non modo (m) impunitatem concedunt obedientibus, ſed & actionem in eos civilem denegant. Is damnum dat, ajunt, qui jubet dare: ejus vero nulla culpa eſt, cui parere neceſſe eſt. Neceſſitas poteſtatis excuſat, & ſimilia.

2. Ipſe Ariſtoteles Nicomachiorum quinto, his qui injuſtum quidem aliquid faciunt, 18 non autem injuſte, annumerat famulum domini imperantis: injuſte autem eum ait agere, a quo actionis principium eſt: nimirum quia 19 in famulo vix deliberatrix plena non eſt, ut indicat proverbium:

Ἥμισυ τῆς ἀρετῆς ἀποαίρει δούλιον ἦμαρ.
Dimidia virtute caret ſervire coactus.

Et ſimile:

Ἥμισυ γάρ τε νόου ἀπαμείρεται εὐρύοπα Ζεὺς
Ἀνδρῶν οὓς ἂν δὴ κατὰ δούλιον ἦμαρ ἕλῃσι.
Tollitur huic hominum generi pars altera mentis
Ab Jove, ſervilem voluit quos ducere vitam.

l. Is damnum, de R.I. l. liber homo, D. ad l. Aquil. l. non videtur, §. qui juſſ. de R.I. Paul. l. v, ſen. tit. 22. §. 1.
Leges Langobar. lib. 1, tit. 96. de termino effoſſo.
Leges Wiſigoth. L. II, tit. II, c. 2 L. VIII. tit. I. c. 1, 3, 4. Lib. VII, tit. IV, c. 1.

Et

17 *Qui contemplative*) Qui dubitat, an juſtum ſit factum, poteſt non dubitare, quin juſtum ſit, ut ipſe faciat.

GROT. m *Impunitatem concedunt obedientibus*) Chryſoſtomus de providentia III. πολλοὶ γοῦν ἄρχοντες ἐπὶ φόνοις ἀδίκοις κατηγορηθέντες, δίκην ἔδοσαν. τοὺς δὲ δημίους τοὺς διακονουμένους τῷ φόνῳ καὶ αὐτόχειρας γενομένους τῆς σφαγῆς οὐδ' εἰς δικαστήριον ἑλκύσαι τις, ἀλλ' οὐδὲ ζητῆσαι τὴν ἀρχὴν, τῆς ἀνάγκης ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογουμένης. καὶ τοῦ τῆς ἀρχῆς ἀξιώματος καὶ τοῦ τῆς ὑποταγῆς φόβου. *multi ſæpe magiſtratuum ob injuſtas cædes accuſati pœnas dederunt. At carnifices qui cædi miniſterium, qui manuum operam præbuere, nemo in jus vocaverit, imo de iis ne quæſierit quidem, excuſat enim eos neceſſitas ex dignitate jubentis & ex parentis timore.* Ex Celſo Ulpianus. *ſervum, ait, nihil deliquiſſe, qui domino jubenti obtemperavit.* L. 2. D. de nox. act. *Velle non creditur qui obſequitur imperio patris vel domini.* D. de regulis juris, & ibi Cujacius. Seneca: *in volente neceſſitas non eſt.* Adde legem Longobardicam lib. I, tit. IV. cap. II. Mithridates libertos Attilii, conſcios cædis in ſe cogitatæ, impunitos dimiſit, & ejus qui a ſe defecerat filios. Appianus Mithridatico. Abſolutus Tiberius Gracchus a culpa Numantini federis, quoniam alieno imperio peccaverat.

GRON. 18 *Non autem injuſte*) Ita ut in ipſos agentes non recidat culpa.

19 *In famulo*) Servi non præſumuntur ita educati, ut conſilium in illis aut ſummi officii ſcientia ſit.

Et illud quo Philo utitur:

Δοῦλος πέφυκας, οὐ μέτεστί σοι λόγου.

Servi tua eſt fortuna: (n) 20 *ratio ad te nihil.*

Ann. III.

Et illud Taciti: *principi* 21 *ſummum rerum judicium Dii dederunt, ſubditis obſequii gloria relicta eſt.* Narrat idem ſcriptor Piſonis filium a Tiberio crimine belli civilis purgatum: 22 *patris quippe juſſa, nec potuiſſe filium detrectare:* (o) Seneca: *ſervus herilis* 23 *imperii non cenſor eſt, ſed miniſter.*

Lib. XXII, c. 74 cont. Fauſtum.

3. Et ſpecialiter in hac de militia quæſtione ita ſenſit Auguſtinus. Sic enim ait: *Ergo vir juſtus, ſi forte ſub rege etiam ſacrilego militet, recte poteſt illo jubente bellare,* 24 *ſi civicæ pacis ordinem ſervans, quod ſibi jubetur, vel non eſſe contra Dei præceptum certus eſt, vel utrum ſit, certus non eſt: ita ut fortaſſe reum faciat regem iniquitas imperandi, innocentem autem militem oſtendat ordo ſerviendi.*

De civ. Dei lib. I, c. 26.

Et alibi: *Miles cum obediens poteſtati ſub qua legitime conſtitutus eſt hominem occidit* (p) *nulla civitatis ſuæ lege reus eſt homicidii: imo niſi fecerit, reus eſt imperii deſerti atque contempti, quod ſi* 25 *ſua ſponte atque auctoritate feciſſet, in crimen effuſi humani ſanguinis incidiſſet. Itaque* 26 *unde punitur ſi fecerit injuſſus, inde puniretur ſi non fecerit juſſus.* (a) Atque hinc paſſim recepta eſt ſententia, ſubditos quod attinet, dari 27 bellum utrimque juſtum, id eſt injuſtitia vacans, quod illud pertinet:

(a) Sil. in verb. bellum I, n. 9. concl. 4. Caſtan l. V, D. de juſtit. Soto l. V, q. 1. art. 7, & q. 3. art. 3. Vict. de jure bell. n. 32. Covarr. in cap. peccatum, part. II, §. 10.

Quis juſtius induat arma

Scire nefas.

4. Non caret tamen hoc ſua difficultate. Et (b) Adrianus noſtras, qui Ciſalpinorum ultimus Pontifex Romanus factus eſt, (q) contrariam defendit ſententiam, quæ ſtabiliri poteſt non illa præ-

(b) Adr. Quæſtione quo. II.

GROT. n *Ratio ad te nihil*) Themiſtius oratione IX, principes rationi eſſe dicit ſimiles, milites iræ.

GRON. 20 *Ratio ad te nihil*) Tuum eſt facere, quod juberis; non inquirere, quæ ſit cauſa vel ratio faciendi.

21 *Summum rerum*) l. 1, 4. 2.

22 *Patris quippe juſſa*) Puta interceſſiſſe.

GROT. o *Seneca*) De controverſiis. III, 9.

GRON. 23 *Imperii non cenſor eſt*) Arbiter, ut id poſſit probare vel improbare.

24 *Si civicæ pacis*) Parens ei, cui eum Deus & publica ſocietas ſubjecit & obtemperare voluit.

GROT. p *Nulla civitatis ſuæ lege reus eſt homicidii*) Idem Auguſtinus de libero arbitrio libro I. *Si homicidium eſt hominem occidere, poteſt aliquando occidere ſine peccato, nam & miles hoſtem, & judex vel miniſter ejus nocentem, & cui forte invito atque imprudenti telum de manu fugerit, non mihi videntur peccare cum hominem occidunt: ſed nec etiam homicidæ iſti appellari ſolent.* Retulit Gratianus in cauſæ XXIII. quæſt. V.

GRON. 25 *Sua ſponte atque auctoritate*) Proprio motu & inſtinctu.

26 *Unde punitur*) Ob quod facinus.

27 *Bellum utrimque juſtum*) Quod in bello ab utraque parte durum & ſævum agitur, nullam illis contrahere culpam.

GROT. q *Contrariam defendit ſententiam*) Exemplum hanc ſequentium eſt apud Scaſnaburgenſem.

28 Qui

præciſe ratione quam ille adfert, ſed hac quæ magis urget, quod 28 qui dubitat contemplative, debeat judicio activo eligere partem tutiorem, eſt autem pars tutior abſtinere bello. Laudantur Eſſeni qui inter alia jurarent *μὴ βλάψειν τινὰ ἐξ ἐπιτάγματος* non nocituros ſe cuiquam, ne ſi juberentur quidem: imitatores horum Pythagorei, qui Iamblicho teſte, bello abſtinebant, cauſa addita, quia *φόνων 29 χορηγέτης καὶ νομοθέτης ὁ πόλεμος*, *bellum cædes ſubminiſtrat atque imperat*.

5: Neque obſtat quod ex altera parte 30 periculum eſt inobedientiæ. Nam cum utrumque incertum ſit (nam ſi injuſtum eſt bellum, jam in ejus vitatione nihil eſt inobedientiæ) caret peccato, quod ex duobus minus eſt. Inobedientia autem in ejuſmodi rebus ſuapte natura minus malum eſt quam homicidium, præſertim multorum innocentium. Narrant veteres cum Mercurius ob Argum interfectum accuſatus Iovis mandato ſe defendiſſet, non tamen auſos Deos eum abſolvere. Sed nec 31 Pothinum Ptolemæi ſatellitem Martialis, cum ait:

Antoni tamen eſt pejor quam cauſſa Pothini:
Hic facinus domino præſtitit, ille ſibi.

Bald. 11, conſ. 385. Sotus de det ſecr. membr. 3. q. 2. in reſp. ad 1

Nec magni ponderis eſt quod contra nonnulli adferunt, fore ut id ſi admittatur pereat ſæpe reſpublica; quia plerunque 32 non expediat rationes conſiliorum edi populo. Ut enim hoc verum ſit de 33 cauſis ſuaſoriis belli, 34 de iuſtificis verum non eſt, quas oportet claras eſſe & evidentes, & proinde tales quæ palam exponi & poſſint & debeant.

Vict. de jure belli n. 25.

6. Quod de legibus nimis forte indiſtincte dictum a Tertulliano eſt, in his legibus ſive edictis de bello gerendo locum iuſtiſſime habet: *neque civis fideliter legi obſequitur, ignorans quale ſit quod ulciſcitur lex, 35 nulla lex ſibi ſoli conſcientiam iuſtitiæ ſuæ debet, ſed eis a quibus obſequium exſpectat. Cæterum ſuſpecta lex eſt, quæ probare ſe non vult: improba autem, ſi non probata dominetur.* Apud Papinium Achilles Ulyxi ſe ad bellum excitanti ait:

Apol. c. 4. 1. adverſus Nat. c. 6.

Quæ Danais tanti primordia belli,
Ede: 36 libet iuſtas hinc ſumere protinus iras.

Apud

28 *Qui dubitat contemplative*) Utrum jure fiat id facere debet, in quo minus eſt periculum conſcientiæ lædendæ.

29 *Χορηγέτης καὶ νομοθέτης*) Choragus & legiſlator. Eſt autem choragus qui inſtruit ornatu chorum, vel gregem ſcenicorum.

30 *Periculum eſt inobedientiæ*) Si dubia in cauſa militare quis pro propoſito ſuo aut ſuperiore recuſet, videtur contumax, dicto non obediens.

31 *Pothinum*) Interficiendi Cn. Pompeii Magni auctorem.

32 *Non expediat rationes*) Tacitus 1. hiſtor. 83.

33 *Cauſis ſuaſoriis belli*) Quæ inſtigant eo & impellunt.

34 *De juſtificis*) Quæ id jure geri probant.

35 Nulla

Apud eundem Theſeus:

Ite alacres, tantęque precor confidite cauſę.

Propertius dixerat:

Frangit & attollit vires in milite cauſa:
Quę niſi iuſta ſubeſt, excutit arma pudor.

Cui par illud Panegyriſtæ: *tantum etiam inter arma bona conſcientia ſibi vindicat, ut iam cœperit* 37 *non virtutis magis quam integritatis eſſe victoria.* Ac ſic viri quidam eruditi interpretantur 38 ירק quod legitur (r) Gen. XIV, 14. ut ſenſus ſit, miniſtros Abrahami ante prælium ab ipſo plene inſtitutos de armorum ſuorum iuſtitia.

7. Et ſane 39 denuntiationes, ut mox infra dicemus, palam fieri ſolebant & expreſſa cauſa, ut totum quaſi genus humanum de iuſtitia cauſæ poſſet cognoſcere. Scilicet 40 prudentia virtus eſt, ut & Ariſtoteli viſum, imperantis propria; iuſtitia vero hominis 41 qua homo eſt.

Ægid. Reg. de act. ſuper. diſp. 31, dub. 5. n. 85. Bannes 2, 2. q. 40. art. 1. Molina tract. 11. diſp. 113.

8. Omnino autem ſequenda videtur ea quam diximus Adriani ſententia, ſi ſubditus non modo dubitet, ſed argumentis probabilibus inductus magis in id propendeat ut bellum iniuſtum eſſe putet; præcipue vero ſi de aliis impetendis, non de ſuis tuendis agatur.

9. Quin probabile eſt, etiam carnifici qui damnatum occiſurus eſt, hactenus aut quod quæſtioni & actis interfuerit, aut ex rei confeſſione cognita eſſe debere cauſæ merita, (s) ut ſatis ei conſtet mortem

35 *Nulla lex ſibi ſoli*) Non eſt lex, quam non ob aliud juſtam putant parituri, quam quia lex eſt ſeu mandatum imperantis; hæc potius tyrannis eſt: tum vero lex eſt, cum ejus cauſam juſtam agnoſcunt ii, quibus ponitur.

36 *Libet juſtas*) Libet cauſam cognoſcere, ut jam nunc illis ex merito infenſus ſim.

37 *Non virtutis magis*) Non tam fortitudini bellantium, quam juſtitiæ cauſæ debeatur.

38 ירק] A radice ריק Ric, *accinxit, expedivit.*

GROT. r *Geneſis XIV, 14*) Quidam in eundem ſenſum trahunt vocem חניכיו & interpretantur *a ſe inſtitutos.* Herodes in oratione ad Judæos poſt cladem in Arabia, apud Joſephum βούλομαι δὲ πρῶτον μὲν ὑπὲρ τοῦ πολεμεῖν ὡς δικαίως αὐτὸ ποιοῦμεν ἐπιδεῖξαι, διὰ τὴν ὕβριν τῶν ἐναντίων ἠναγκασμένοι. μέγιστον γὰρ εἰ μάθοιτε τοῦτο ; προθυμίας ἀρτιον ὑμῖν ἔσται. *volo autem oſtendere vobis quam juſte ſuſceperimus hoc bellum, coacti inimicorum contumeliis. Id enim ſi intellexeritis, magnum vobis ad audendum erit incitamentum.*

GRON. 39 *Denuntiationes*) Indictiones bellorum.

40 *Prudentia virtus imperantis*) Ut prudenter & conſulte res geratur, imperantis cura eſt, cui acquieſcere ſubjectum decet, neque ei ſe immiſcere; ut juſte, quemvis curare oportet, qui adhibetur.

41 *Qua homo eſt*) Cujuſcumque perſonæ, conditionis, ſtatus ſit.

GROT. s *Ut ſatis ei conſtet mortem ab eo commeritam*) Ideo indicta cauſa ſacerdotes Nobæ habitantes occidere noluere Saulis miniſtri Deoge probiores, 1. Sam. XXII, 17. Et Achabi ſpiculator tertius nocere Eliæ noluit; II. Regum I, 13. & ſequentibus. Aliquot etiam carnifices ad Chri-

Digitized by Google

tem ab eo commeritam; idque nonnullis in locis obſervatur; nec aliud ſpectat lex Hebręa, cum ad lapidandum eum qui damnatus eſt 42 teſtes vult pręire populo. *Deut.XVII.*

V. 1. Quod ſi ſubditorum animis per cauſę expoſitionem 43 ſatis nequeat fieri, omnino officium erit boni magiſtratus tributa ipſis potius extraordinaria imperare quam operam militarem; pręſertim ubi non defuturi ſunt alii qui militent; 44 quorum voluntate non tantum bona, ſed & mala uti poteſt rex iuſtus, quomodo Deus & Diaboli & impiorum parata opera utitur; & ſicut culpa caret qui egeſtate preſſus pecuniam ſumit ab improbo fœneratore. *Sila in verbo bell. p. 1, nu. 7. circa fin.*

2. Imo etiam ſi de cauſa belli dubitari non poſſit, minime tamen videtur ęquum ut Chriſtiani inviti cogantur militare, cum a militia abſtinere, etiam cum militare liceat, maioris cuiuſdam ſit ſanctitatis, quę & a clericis & a pœnitentibus diu exacta eſt; aliis vero omnibus multis modis commendata. Origenes Celſo Chriſtianis obiectanti militiæ detractionem ſic reſpondet; *his qui a fide alieni pro republica militare nos iubent, & homines occidere, ita reſpondebimus: Hi qui ſimulacrorum veſtrorum ſunt 45 ſacerdotes, & deorum quos putatis flamines, 46 dextras puras ſervant ſacrificiorum ergo, ut ea incruentis & nulla cęde maculatis manibus offerant his qui creduntur dii: neque ſi quod exoriatur bellum ſacerdotes 47 aſcribuntur numeris. Quod ſi id ratione non caret, quanto magis cæteris militantibus: illi quoque 48 ſuo modo cenſendi ſunt militare, tanquam Dei ſacerdotes atque cultores, qui manus quidem ſervant puras, ſed precibus apud Deum certant pro his qui juſte militant, & pro eo qui iuſte regnat?* quo in loco ſacerdotes vocat quoſvis Chriſtianos, exemplo ſanctorum ſcriptorum, Apoc. 1, 6. 1. Petr. 11, 5.

VI. 1. Arbitror vero evenire etiam poſſe, ut in bello non dubio tantum ſed & manifeſte iniuſto iuſta aliqua eſſe poſſit ſubditorum defenſio. Nam cum ſubditos innocentes, & a belli culpa remotos interficiendi ius verum & internum hoſtis, iuſtum quamvis

Chriſtum converſi in poſterum eo munere ut periculoſo abſtinuere. Vide martyrologium, & Bedam l. 1, cap. 7: GRON. 42 *Teſtes præire*) Prima ſaxa mittere.

43 *Satis nequeat fieri*) Perſuaderi, ut credant ſe jure bellum incipere.

44 *Quorum voluntate*) Quibus non modo honeſtum animum, ſed & improbum ad bellum afferentibus, aut ſolam mercedem ſpectantibus.

45 *Sacerdotes & Deorum*) Sacerdotes Romæ vacationem militiæ habebant, præterquam bello Gallico. Plutarch. Camillo pag. 151. & Marcello p. 299.

46 *Dexteras puras*) A ſanguine humano abſtinentes. Suet. Tito 9.

47 *Adſcribuntur numeris*) Recipiuntur inter milites, inſeruntur catalogis militantium. l. 1, 4. 7.

48 *Suo modo militare*) Juxta bonam & utilem operam bello navare.

49 Niſi

Digitized by Google

vis bellum gerens , non habeat, 49 niſi aut ad neceſſariam defenſionem, aut 50 per conſequentiam & extra propoſitum , (pœnæ enim illi obnoxii non ſunt) ſequitur ut ſi certo conſtet hoſtem eo venire animo, ut hoſtilium ſubditorum vitę parcere cum poſſit, omnino nolit, ſubditi illi tueri ſe poſſint ex iure naturæ , quod gentium iure ademptum illis non eſt.

2. Neque tunc dicemus bellum utrinque iuſtum eſse ; non enim de bello, ſed 51 de certa ac definita actione quęritur. Illa autem actio, quamvis de cętero ius ad bellum habentis , iniuſta eſt, & proinde iuſte repellitur.

49 *Niſi ad neceſſariam*) Præterquam ſi ipſe ab illo infeſtetur.

50 *Per conſequentiam*) Quatenus membra ſunt ejus capitis vel corporis, adverſus quod ei bellum eſt. 3, 1. 4.

51 *De certa & definita*) De uno opere illorum, quæ fiunt in bello.

FINIS PRIMI VOLUMINIS.

Digitized by Google

649

Digitized by Google

Digitized by Google

LEGATORIA A. PAND...
1941
ROMA